*ion drăguşanul*



# *povestea aşezărilor transilvane*

# C

Cluj-Napoca, 2025

**Coperţile:**

Cluj, *Bastionul Bethlen*
*Cisnădie*, Ardeal

# CACOVA

(Kákofalva, azi **Grădinari**, judeţul Caraş-Severin)

**1731**: Biserica din **Cacova**, durată în 1731, avea să se ruineze, păstrându-se doar turnul, dar avea să fie „re-clădită, în 1906-1909, apoi reparată şi pictată în 1965”[1].

**1800**, august 6: „Locuitorii din **Cacova** cereau colonizarea în granița militară”[2].

**1858**, mai 19: „La **Grădinari** (Cacova), judeţul Caraş-Severin), în apropiere de Oraviţa, cade un meteorit în stare incandescentă, având greutatea de 570 kg. În jurul punctului de cădere, iarba a fost complet carbonizată”[3].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Rácz** de Karansebes, în comuna Cacova, comitatul Caraş şi Lugoj, 1667, 8 familii, adică în **Lipova**, comitatul Timişului, 4, în **Lugoş**, 1, în **Cacova**, 1, în **Goruia**, comitatul Caraşului, 1”[4].

---

[1] Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat*, Timişoara 1973, p. 75
[2] Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat*, Timişoara 1973, p. 77n
[3] Bălan, Ştefan; Mihăilescu, Nicolae Şt., *Istoria ştiinţei şi tehnicii în România*, Ed. Acad., Bucureşti 1985, p. 154
[4] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 45

**1898**, Diaconovich: „**Cacova**, comună rurală în Banat, comitatul Caraş-Severin, cu 1.842 locuitori români, poştă şi telegraf"[5].



Franz Jaschke: Weiber aus der Almasch im Banat

[5] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 657

# CĂIANU

(**Kalyan**, judeţul Cluj)

**1351**, noiembrie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie dă de ştire că „Mannus şi Bartolomeu de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj) i-au zălogit moşiile lor **Popteleac** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolugyanustelke** (lângă Vechea, judeţul Cluj)", fără ştirea şi învoirea magistrului Nicolae zis Woss, „magistrului Ştefan zis Pogan, spre paguba sa… De aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit de la vânzarea şi înstrăinarea sus-ziselor moşii"[6].

**1352**, august 22**:** Sunt menţionaţi „comitele Bartolomeu, judele Clujului (Cluswar), şi de asemenea Walter David, Ioan zis Secuiul şi magistrul Remar, notar şi orăşean din acelaşi oraş, atât în numele lor, cât şi pentru toţi orăşenii acelui oraş Cluj (Clusuar)", într-o pricină funciară cu „Manus, nobil de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj)", cu înfăţişare în faţa „Conventului mănăstirii fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur" (Clusmonos-tra)[7].

---

[6] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 78, pp. 79, 80

[7] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 142, p. 150

**1353**, februarie 2, Cluj-Mănăştur: Conventul mănăstirii din Mănăştur dă de ştire că înfăţişându-se „Manus, nobil de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), pentru sine şi pentru Bartolomeu, fratele său după mamă… şi Nicolae zis Wos cel Tânăr, au zălogit lui Nicolae zis Wos cel tânăr moşia **Deuş** (Deuş, Dyos, judeţul Cluj), care este în comitatul Cojocna, moşie ereditară de drept… în chipul acesta, ca oricând Manus sau Bartolomeu ar putea răscumpăra moşia lor”[8].

**1353**, martie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că a venit „Nicolae zis Woos cel Tânăr şi ne-a spus, făcând întâmpinare, că Mannus şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), i-au zălogit două moşii ale lor, numite **Poptelec** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj) şi **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj), cu 40 de mărci… şi că Mannus şi Bartolomeu, înainte de a răscumpăra de la el acele două moşii, le-au vândut magistrului Ştefan zis Pogan”[9].

**1353**, mai 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă „de ştire că magistrul Nicolae zis Wos cel tânăr de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), venind înaintea noastră, ne-a spus, făcând întâmpinare, că Manus şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), i-au zălogit, cu 45 mărci de argint, trei moşii ale lor, anume **Poptelec** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolukyanusteluke** (lângă Vechea, judeţul Cluj), pe care moşii acei Mannus şi Bartolomeu le-au vândut magistrului Ştefan zis

---

8 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 170, pp. 185, 186

9 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 177, p. 190

Pagan, mai înainte de a-i plăti banii săi, spre paguba şi povara sa. Drept aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit, cu mărturia scrisorii de faţă de la vânzarea şi zălogirea sus-ziselor moşii”[10].

**1353**, decembrie 13, Alba Iulia: „Deoarece uitarea se poartă cu aducerea aminte ca o mamă vitregă şi pentru ca cele săvârşite în timp să nu se piardă din amintirea urmaşilor, odată cu trecerea timpului, înţeleapta iscusinţă a oamenilor a născocit mijlocul să întărească, cu ocrotirea scrisului, şirul lucrurilor făptuite, spre veşnica lor amintire”, scria capitlul bisericii Transilvaniei, după ce s-au înfăţişat înaintea lui „Mannus, fiul lui Ioan, nobil de **Căianu**, pentru sine şi pentru Bartolomeu, fratele său după mamă… precum şi Iacob, fiul său, pe de o parte, iar magistrul Rymariu, notarul oraşului **Cluj**, pentru toţi orăşenii şi oaspeţii din acel oraş Cluj, pe de altă parte… ni s-a mărturisit prin viu grai de către acest Mannus, fiul lui Ioan, că fiind ei siliţi de o nevoie de neînlăturat… au vândut o moşie a lor, numită **Undoteleke** (Vndou, Tarchahaza, lângă Cluj-Napoca, judeţul Cluj), cu alt nume Tarchahaza, aflătoare în comitatul Cluj, lângă râul Someş, cu toate folosinţele… orăşenilor şi oaspeţilor din zisul oraş Clij, cu o sută de mărci, socotind fiecare marcă la 80 de groşi… îndatorindu-se să-i apere, cu ale lor osteneli şi cheltuieli, împotriva tuturor celor care vor voi să tulbure sau să supere pe aceşti orăşeni şi oaspeţi în legătură cu acea moşie”[11].

**1355**, noiembrie 29, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Magnus de

[10] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 195, pp. 216, 217

[11] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 233, pp. 243, 244

**Căian** (**Kalyan**, judeţul Cluj), în numele său şi al lui Bartolomeu, fratele său, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae zis Wos cel Tânăr, acel Manus ne-a mărturisit că, pentru a face faţă nevoilor sale grabnice, a zălogit şi zălogeşte magistrului Nicolae zis Wos, cu 400 de groşi, cele două drumuri, şi anume începând de la puţul lui Cepegeu, de pe moşia numită **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj), pe care le zălogise lui Deme, nobil de **Tyborchteleke** (lângă Chinteni, judeţul Cluj), până la acelaşi soroc… dar cu îndatorirea ca, atunci când va veni sorocul răscumpărării, el să nu poată şi să nu aibă voie să răscumpere cele două drumuri de la acel Deme cu banii altora, ci numai cu banii săi sau cu ai magistrului Nicolae zis Wos”[12].

**1356**, noiembrie 14: **În faţa voievodului** Andrei, cu prilejul adunării obşteşti, ţinută la Turda, „la octavele sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie)… ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru, diacul, notarul mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur (Clusmunustra), s-a plâns, în numele cuvioşilor bărbaţi, al domnului Ladislau, abatele şi al conventului din acelaşi Cluj-Mănăştur, după cum urmează:

Că o moşie, **Bewna** (Beunye, Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj (Clus), a ţinut de zisa mănăstire şi ar trebui şi acum să ţi-nă de ea, dar acum, Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), a pus stăpânire pe ea şi o ţine cotropită („Sententionales de  a. 1356, in causa Con-

[12] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 354, pp. 378, 379

ventus Clusmonostora, contra Mar-tin, de Kalyan quoad possessionem Bewna in Comitatu de Clus)[13].

Auzind aceasta, pomenitul Mannus, ridicându-se însuşi, a răspuns, dimpotrivă, că zisa moşie **Bewna** este a lui de moştenire şi că ţine de el prin drept de moştenire şi că o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, împotriva acestuia, acel magistru Petru a înfăţişat două rânduri de scrisori de răspuns ale cinstitului capitlu al bisericii Transilvaniei, şi anume una îndreptată către noi, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod, care întăreau plângerea sa şi din care se vedea că omul nostru şi acela al pomeni-tului vicevoievod Ştefan, făcând o temeinică cercetare înaintea vrednicilor oameni de mărturie ai acelui capitlu, au aflat că numita moşie Bewna a ţinut de zisa biserică şi ţine şi acum; şi deşi a înfăţişat, cu privire la faptul de mai sus, mai multe scrisori de împotrivire şi oprelişte, totuşi, deoarece întrebat fiind de noi dacă are cu privire la sus-zisa moşie acte şi dovezi scrise în puterea cărora sus-zisa biserică a ţinut-o şi avut-o în stăpânire, a răspuns că, întrucât abaţii sus-zisei mănăstiri au fost luaţi în prinsoa-re de nişte oameni samavolnici, duşmani şi răzvrătiţi împotriva sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile pome-nitei mănăstiri au fost furate, de aceea şi actele, în teme-iul cărora pomenita moşie fusese stăpânită de sus-zisa biserică, au fost furate şi pierdute.

Noi, aşadar, ascultând spusele părţilor şi susţinerile lor, şi văzând cuprinsul scrisorilor, deşi acel magistru Petru a arătat din cuprinsul sus-ziselor scrisori de cercetare că pomenita moşie ţine de zisa biserică, totuşi, deoarece, potrivit obiceiului regatului, biserica obişnuieşte să

[13] *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae*, Vol. I, A-C, Sopronii 1814, p. 399

aibă şi să stăpânească moşiile ei în puterea unor acte temeinice şi trainice, iar acel Mannus susţinea că numita moşie ţine şi a ţinut de el prin drept de moştenire, de aceea, judecind împreună cu juzii nobililor din cele şapte comitate şi cu juraţii şi asesorii noştri, alăturaţi nouă am hotărât ca pomenitul Mannus să fie ţinut şi îndatorat a face jurământ împreună cu patru vecini sau megieşi mai de aproape ai acelei moşii Bewna, la octavele viitoare ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), în Sântimbru, cu privire la aceea că sus-scrisa moşie Bewna a fost a lui de moştenire şi acum ţine de el prin drept de moştenire"[14].

**1357**, ianuarie 17: „**Chibzuiţilor şi cinstiţilor** bărbaţi vrednici de cinste din capitlul bisericii Transilvaniei, prietenilor săi dragi şi cucernici, Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, cu toată prietenia şi cinstea. / Să afle chibzuinţa prieteniei voastre că potrivit cu-prinsului unei scrisori de amânare a măritului bărbat, domnul Andrei, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, domnul nostru, care cuprinde întocmirea şi rânduiala hotărârii sale judecătoreşti, venind înaintea noastră, la octavele acum de curând trecute ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), Ladislau de **Sumurducu** (Zomurduk, Zumurduk, judeţul Cluj), slujitorul cuviosului bărbat, domnul Ladislau, abatele bisericii fericitei fecioare din Cluj-Mănăştur, pentru acest stăpân al său şi pentru conventul aceluia cu scrisoare de împu-ternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, ca potrivnic al lui Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), – care n-a venit, nici n-a trimis pe cineva să răspundă pentru el, ori să-l dezvi-

---

[14] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 47, pp. 46, 47

novăţească de neînfăţişarea sa – sus-numitul Ladislau ne-a înfăţişat acea scrisoare de amânare, în care am văzut că se arată că în adunarea obştească a domnului nostru, voievodul, ţinută la Turda, la octavele acum trecute ale sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie), cu obştea nobililor din părţile Transilvaniei şi cu oamenii de orice stare sau seamă, ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru diacul, notarul sus-zisei mănăstiri, pentru domnul Ladislau abatele şi conventul său, de asemenea cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, s-a plâns că moşia numită Beunye, aşezată în comitatul Cluj (Kulus), a ţinut şi ar trebui să ţină de zisa mănăstire, dar că acel Mannus, fiul lui Ioan, a cotropit-o şi o ţine cotropită.

Dimpotrivă însă, ridicându-se acel Mannus însuşi, a răspuns că acea moşie **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj) este a sa de moştenire şi trebuie să ţină de el cu drept de moştenire şi astfel a stăpânit-o şi o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, în schimb, magistrul Petru diacul a arătat în faţa domnului nostru două scrisori ale voastre de răspuns – una îndreptată către acel stăpân al nostru, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod – care întăreau plângerea domnului abate şi a conventului său, din care am aflat că oamenii acelui domn al nostru, voievodul şi ai sus-zisului Ştefan, vicevoievodul, sub mărturia potrivită a omului vostru, după o cercetare cinstită au aflat că moşia Beunye a ţinut şi ţine de zisa mănăstire; şi cu toate că acel magistru Petru diacul a arătat în faţa acelui domn al nostru voievodul şi a fruntaşilor regatului mai multe scrisori, adică de oprelişte şi de întâmpinare, cu privire la sus-zisa moşie, totuşi, întrebat fiind magistrul Petru diacul dacă are niscaiva acte şi dovezi scrise în legătură cu moşia Beunye, în temeiul cărora zisa

mănăstire a ţinut şi a avut acea moşie, a răspuns că, întrucât odinioară abaţii acelei mănăstiri au fost luaţi în prinsoare de nişte oameni samavolnici, duşmani şi necredincioşi ai sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile acelei mănăstiri au fost jefuite, de aceea zisele acte doveditoare întocmite cu privire la sus-zisa moşie au fost nimicite şi jefuite.

După ascultarea spuselor şi răspunsurilor părţilor, întrucât potrivit obiceiului statornicit al regatului, bisericile au obişnuit să ţină şi au stăpânit moşiile în temeiul unui act scris, iar acel magistru Petru, împuternicitul legiuit al acelei mănăstiri, n-a dovedit cu nici un act sau dovadă vădită, ci doar în puterea ziselor scrisori de răs-puns, că acea moşie Beunye a fost a zisei mănăstiri, iar sus-zisul Mannus, fiul lui Ioan, a spus că acea moşie a ţinut şi ţine de el în temeiul moştenirii; de aceea, domnul nostru, voievodul, împreună cu sus-zişii fruntaşi ai rega-tului, au hotărât la judecată ca sus-zisul Manus, împreună cu vecinii, megieşii şi cei mai de aproape ai moşiei Beunye – ce vor fi chemaţi – să fie datori să facă jură-mânt în faţa noastră, la Sântimbru, la sus-zisele octave ale sărbătorii Botezului domnului, cu privire la faptul că moşia Beunye a fost şi este a sa de moştenire.

Şi fiindcă la acele octave ale sărbătorii Botezului domnului acel Mannus, fiul lui Ioan, precum ne-a spus mai înainte, n-a venit nici n-a trimis pe cineva la acea rostire de jurământ, în vreme ce acel Ladislau de Sumurducu, împuternicitul legiuit în locul zişilor, al domnului abate şi al conventului său, a aşteptat în faţa noastră zilele legiuite, drept aceea noi, împreună cu nobilii regatului, care au stat şi au judecat împreună cu noi în scaunul de judecată, am hotărât prin judecată că zisa moşie Beunye trebuie să fie trecută de către acei oameni în stăpânirea pomenitei mă-

năstiri din Cluj-Mănăştur, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci.

Drept aceea, fiindcă la zisa punere în stăpânire trebuie neapărat să se trimită oamenii voştri şi ai noştri, prin cele de faţă, cerem cu stăruinţa prieteniei voastre să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia Petru zis Feyes, slujitorul nostru, trimis de noi anume pentru aceasta, să meargă, la octavele acum viitoare ale sărbătorii întâmpinării domnului (9 februarie), la sus-zisa moşie Beunye şi, sosind toţi vecinii şi megieşii ei chemaţi în chip legiuit şi fiind ei de faţă, s-o hotărnicească după vechile şi bătrânele ei hotare şi s-o despartă de moşiile vecine şi deosebind-o, ridicând noi semne de hotar lângă cele vechi, unde va fi necesar, fără a ţine seamă de împotrivirea acelui Mannus şi a lui Ioan, fiul său, s-o dea în stăpânire zisei mănăstiri şi, prin ea, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci, dacă nu se vor împotrivi alţii; iar dacă ar fi alţi împotrivitori, să-i cheme înaintea noastră, la un soroc potrivit spre a sta faţă cu domnul Ladislau abatele şi conventul său. Şi după aceasta, la octavele viitoare ale începutului Păresimilor (1 martie) să aveţi bunăvoinţa să ne răspundeţi în scris despre desfăşurarea acestei puneri în stăpânire a moşiei împreună cu mersul hotarelor şi cu numele celor chemaţi, dacă vor apărea, ziua şi locul statornicit şi cu desfăşurarea întregii pricini”[15].

**1358**, martie 2, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a spus, „în numele lui Ladislau, abate la mănăstirea Mănăştur, că pe când ei au vrut să intre în stăpânirea unei moşii a lor,

---

[15] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 77, pp. 76, 77

numită **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), redobândită de la Manus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj)… Bartolomeu, fiul acelui Ioan, adică fratele lui Manus, s-a împotrivit dării în stăpânire… şi omul nostru l-a chemat, de două ori, înaintea noastră… Sosind acel soroc, Bartolomeu nu s-a înfăţişat, nici nu a trimis pe altcineva în locul său. Drept aceea, cerem să trimiteţi un om de mărturie, în faţa căruia să-i pună în stăpânire”[16].

**1359**, februarie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur face cunoscut că „Nicolae zis Wos cel tânăr, făcând întâmpinare, ne-a spus, în numele lui Iacob, fiul lui Mannus de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), că acel Mannus, adică tatăl său, a zălogit magistrului Dumitru, nobil de **Tyburchteleke** (lângă Chinteni, judeţul Cluj) două drumuri sau uliţe, cu locuri de sesii, din moşia sa numită **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj)… spunând că atunci când ar veni vremea răscumpărării, el ar fi pregătit s-o răscumpere”[17].

**1360**, ianuarie 13, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Iacob, fiul lui Manus de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), pe de o parte, şi Nicolae zis Was, pe de alta, înfăţişându-se, Iacob a mărturisit că a zălogit lui Nicolae zis Was două rânduri de case sau uliţe de sesie din moşia sa numită **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj), începând de la puţul Cepegeu, spre partea de răsărit, pentru 18 mărci de

---

[16] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 233, pp. 245-247

[17] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 356, pp. 353, 354

argint fin şi piatra oraşului Cluj, şi încă pentru 2 mărci, socotită fiecare cu câte 54 de groşi"[18].

**1360**, februarie 14, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur face cunoscut „că, potrivit unei scrisori de îndatorire şi plată, Man şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (Kalyan, judeţul Cluj), erau datori să răscumpere moşia lor, numită **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj), de la Nicolae zis Wos, pentru 60 de mărci de argint fin. Sosind sorocul, Mann şi Bartolomeu nu au venit şi nici nu s-au îngrijit să răscumpere acea moşie, în timp ce Nicolae zis Wos a aşteptat, în chip legiuit, patru zile în şir"[19].

**1364**, august 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan şi Gheorghe, nobili de **Budatelec** (Bugateleke, azi **Budeşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Ştefan, fiul lui Nicolae zis Wos, nobil de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), în numele său şi al fratelui dinspre mamă, Pavel, s-a mărturisit că Gheorghe de Budatekec, atât în temeiul vecinătăţii şi al megieşiei cu moşiile **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj) şi **Balugianustelke** (Bolukyanusteluke, lângă Vechea, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, cât şi pentru legătura de neam şi înrudirea de sânge cu răposaţii Mihail şi Man, nobili de **Căianu** (Kalyan, judeţul Cluj), a dat în judecată pe Ştefan şi Pavel, nobili de Sântejude, pentru cotropirea şi ţinerea în stăpânire a moşiilor Deuşu şi Balugianustelke, şi că această pricină a fost amânată de nenumărate ori… În cele din urmă, acelaşi Gheorghe de Budatelke (Budatelec) a pus, potrivit obiceiului ţării, ca

[18] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 449, pp. 466, 467

[19] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 457, p.474

acea moşie Deuşu să fie preţuită la 29 de mărci, iar pământul numit Balugianustelke, deşert şi lipsit de locuitori, la trei mărci, şi, astfel preţuite, au vrut să ia, pe calea legii, Ştefan şi Pavel, fiii lui Nicolae zic Wos, prin răscumpărare. În urmă, înfăţişându-se părţile, mulţumită mijlocirii unor bărbaţi împăciuitori, s-au înţeles"[20].

**1880**: „O scenă bisericească din comuna **Căianu**, în comit.atul Clusiului, unde bătrânul baron L. Juczédi, cu subprefectul (solgăbirău) Ladislau Komis, şi cu Gál, Mohay, făcură o bisericuţă calvinească, pentru 43 suflete de maghiari, iar cu ocazia primei deschideri, a doua zi de Rusaliile gregoriene, duseră la aceeaşi biserică şi 200 de români, locuitori din loc, sub pretext că şi aceia vor fi fost odată maghiari"[21].

**1889**: „În ziua de 27 mai, pe la 7 ore, dimineaţa, învățătorii, în numără de 10 inşi, adică toți, afară de învăţătorul din **Căianul Mic** şi **Agrieş**, dintre care cel dintâi pare-mi-se este scuzat, se aflau prezenţi la școala română în **Chiuza**. Asemenea, erau de față si preoţii tractuali, care, după finirea conferinței învățătoreşti, se întrunirǎ în sinodul tractual preoţesc. Începutul s-a făcut cu serviciul divin, oficiat, în **frumosa biserică din Chiuza,** de către preoții tractuali, în frunte cu dl protopop Gregoriu Puşcariu. În decursul slujbei, învățătorul local Samson Oprea a ținută cor cu școlarii, iar la urmă dl protopop, prin o vorbire acomodată, arătă publicului prezent scopul şi folosul reuniunii învăţătoreşti şi a sinodului preoţesc, îndemnând pe popor a lua parte şi a se interesa cât mai mult de acestea. / După o mică pauză, nr-am adunat în şcoală, unde,

---

[20] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 306, pp. 312-314

[21] *Observatorul*, Anul III, nr. 39, Sibiu 1880, p. 154

după invocarea Spiritului Sfânt, s-a început examenul cu pruncii şcolari. La examen au luat parte, pe lângă dl preşedinte, popor numeros, învățătorii din tract, notarul cercual din loc şi 10 preoți din tract. Examenul a reieşit bine, s-au cântat şi câteva poezii alese româneşti; observ, însă, că prelegere practică cu pruncii nu s-a ținut şi asupra acestei împrejurări onoratul prezidiu şi conferinţa şi-au exprimat părerea de rău. Pentru neţinerea prelegerii practice, s-a adus, însă, din partea învățătorului, o scuză tundată. / Președintele constitui, apoi, conferinţa învățătorilor, alegând notar pentru conducerea protocolului pe dl Alexiu Rusu, învăţător în **Ciceu-Cristur**. Urmă disertațiunea prelucrată de învățătorul Auxentiu Oprea din **Sita**, „Educaţiunea şi Superbia", ca temă dată în conferința trecută. Această dizertaţiune a fost forte bine lucrată. Publicul a aplaudat pe autorul ei… / Membrii Reuniunii sunt provocaţi a solvi anual pentru fondul reuniunii regulat. Plătesc numaidecât domnii Simeon Moldovan, învăţător în **Betlean**, 1 florin, şi Ioan Boca, învățător în **Căianul Mic**, 1 florin, ca taxe pe anul curent; Samson Oprea, învăţător în **Chiuza**, 1 florin, si Ambrosiu Deac, învăţător în **Căianul Mare**, 1 florin, restanţe pe anul trecut. Banii aceștia se vor trimite comitetului central. Conferinţa viitoare se hotărăşte a se ţine în **Săsarm**, o comună cu situaţie frumoasă, unde se află şi urmele unor edificii antice. / Dizertante pentru conferinţa viitoare s-a numit dl Alexandru Halaş, învăţător în **Sperneseu**, iar ca temă pentru dizertaţiune i s-a dat „Cum trebuie să se poarte învăţătorul în şi afară de şcolă?". Mai încolo, ca temă de pertractat în mod practic, cu pruncii, învățătorului din **Săsarm** în conferința viitoare i s-a dat, din măsurile metrice, „Metrul". În fine, s-a desemnat unul dintre învăţătorii tractuali, anume

dl Ambrosiu Deac, ca reprezentant al nostru la viitoarea conferinţă din tractul invecinat, al **Betleanului**, în sensul statutelor"[22].

**1942**: „**Căianul**, sat de voştinari (neguţători – n. n.) şi strângători de lână din Munţii Someşului. / Din Reteag, unde te lasă trenul de Cluj, eşti mai ispitit să apuci drumul ce duce spre Munții Țibleșului, ridicați mândri deasupra dealurilor străjuind, dinspre Nord, Câmpia Transilvaniei. Dar, de la cel dintâi sat, voioșia la care te îndeamnă, din stânga, ruinele **cetăţii lui Petru Rareş**, Ciceiul, iar din dreapta, lunca larg deschisă a Someșului-Mare, se topește, făcând loc mâhnirii. Satul Uri e împărţit între Maghiari și Români, întâietate având cei dintâi. Lucrurile nu se schimbă nici în al doilea sat, Ilişua, printre casele căruia se strecoară valea cu același nume. / Drumul urmează cursul apei, pe o distanță de 6 km, fără a întâlni în cale altceva decât boturi de deal, curmate de mult de apele văii, amenințând drumul sau, ici şi colo, câte-o locuință a vreunui om ce n-a mai încăput în vatra satului. Dobricul rămâne în stânga, cuibărit între două dealuri înalte, între care și-a adâncit vale pârâul Dobricel. Valea Ilişua aici iese din gâtuitura dealurilor Căianului şi se grăbeşte să ajungă la albia Someşului. / De data aceasta şi locuinţele oamenilor îţi vestesc o schimbare: stăpână-i şindrila sau draniţa, nu ţigla. La cotitura drumului te întâmpină casele satului Căianul-Mic. O distanţă de 6 km face hotar între două neamuri. Străin de pământ şi trăind alături de el, Maghiarul e omul ce se duce, pierzând sprijinul de sub picioare. Românul celor două Căiane înfige ţeapăn piciorul în pă-

---

[22] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 121, Braşov 1889, p. 2

mânt şi năzuieşte să cuprindă tot ceea ce nu ştie prețui străinul…

Cel dintâi act care ne pomenește despre Căianul-Mic datează din jurul anului **1456**. Nu încape îndoială că satul a luat ființă cu mult înainte de această dată… în anul **1502**, proprietar al pământului de aici e românul Bilţ Ion. Urmaşii acestui dintâi Bilţ ne spun că strămoşul lor a venit din Maramureş… În anul **1608**, principele Racoți dă moşia Căianului lui Tăut Mihai… Treizeci şi doi de ani după, Tăut Mihai e înălţat la rangul de nemeș. Mai târziu (**1676**), un descendent al familiei Bilţ se bucură şi el de aceeaşi favoare din partea Principelui. Acesta e al doilea nemeş ridicat dintre Români… De la **1786**, moșia Căianului-Mic intră în stăpânirea contelui Bethlen Grigore şi rămâne acestei familii de origine românească, până la desfiinţarea iobăgiei… Iată numele celor pomeniţi ca fiind nemeşi, în anul 1838, la Căianul Mic: Tăut, Bilţ, Chindriş, Moldovan, Ţărmure, Vidican, Câmpan, Silaş, Manu şi Vlad…

Prin a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se pomenește de-un oarecare **Ion Căianu**, călugăr franciscan, originar din **Căianul-Mic**, mare muzician şi cel dintâi dintre Români care s-a ocupat cu acest soi de învățătură (dl Prof. G. Simonis, de la Academia de Muzică din Cluj a publicat diferite articole în ziarul „*Universul*" din 1936 asupra lui Ion Căianu. Am auzit că acum, în urmă, ar fi scos o monografie asupra operei şi vieţii lui, dar noi n-am avut norocul s-o vedem). La nunta Domniței Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, Ion Căianu a fost chemat de însuși Domnul Moldovei pentru a cânta frumuseţea miresei şi nunta mare ce-a avut loc"[23].

---

[23] Reteganul, Gh., *Căianul, sat de voştinari şi strângători de lână din Munţii Someşului*, în „60 sate româneşti", Bucureşti 1942, pp. 22-64

„Profesorul **Gh. Simonis** de la Academia de muzică din Cluj, în urma unor cercetări migăloase, a reuşit să identifice ca român, pe Ioan, numit de unguri „**Ioan Kájoni**" valahul, o „valoroasă personalitate a culturii româneşti din generaţia trecută". Faptul că a trecut la catolicism, că şi-a făcut studiile la iezuiţi şi că a fost călugăr franciscan (1629-1687), trăind în cercurile străine de neamul şi legea în care s-a născut, a determinat pe Unguri, şi pe drept cuvânt, să-l considere ungur din naştere. Şi-n adevăr „istoria literaturii şi a muzicii maghiare caută, de multă vreme, să exproprieze pe seama sa persoana lui Ioan Căianu, considerat „pentru înalta sa învăţătură şi numeroasele sale publicaţii" ca „*Pázmány al Ardealului*"[24].

„Căianu s-a născut dintr-o familie românească, în comuna Căianul-mic, din judeţul Someş, în anul 1629. După ce termină studiile, la şcoala iezuiţilor din Cluj, ajunge stareţul mănăstirii catolice Lazărea, din judeţul Ciuc. Despre el se spune că „era una din personalităţile cele mai distinse ale bisericii catolice, pe vremea sa, şi a avut o autoritate atât de mare, încât i s-a propus să ocupe scaunul episcopal, pe care l-a refuzat, probabil dându-şi seama că, în calitate de Român, i-ar fi fost imposibil să obţină concursul aristocraţiei maghiare. A preferat să rămână în umbră şi să lucreze. A trăit o viaţă laborioasă, la mănăstirea Lazărea, unde a înfiinţat şi o tipografie, şi s-a distins prin numeroase opere, dintre care unele religioase, altele ştiinţifice, şi mai multe colecţii de muzică bisericească şi populară.

---

[24] Drăgan, *Dacoromania* IV, p. 102, nota 6 la Meteş, op. c., p. 387, n. 3.

Căianu este unul dintre cei dintâi notatori din Ardeal şi, în orice caz, poate fi socotit ca fiind **cel dintâi notator de muzică românească**. S-a distins, apoi, ca sculptor şi pictor, fiind un talent multilateral şi foarte fecund. În lucrările sale are notate numeroase versuri româneşti, de pe vremea aceea, şi muzică populară a epocii lui, de mare valoare. Una din bucăţile muzicale româneşti cele mai interesante, pe care le-a notat Căianu, este o bucată dedicată Domniţei lui Vasile Lupu (eroare: „Cântecul voievodesei Lupu" era circazian, preferat de a doua soţie a voievodului, şi ea circaziană – n. n.), din Moldova. După notele de pe vremea aceea, Ion Căianu a luat parte la nunta fetei lui Vasile Lupu şi a notat, acolo, muzica pe care a auzit-o. Dl profesor Simonis a descifrat 24 din cântecele româneşti ale lui Căianu şi continuă a studia opera acestui valoros român.

Cu ocazia serbărilor ce s-au desfăşurat în comuna natală a lui Căianu, s-a aşezat, pe zidul şcolii primare de acolo, o placă comemorativă de marmură, purtând următoarea inscripţie: „În această comună, Căianul-mic, s-a născut cel dintâi compozitor notator de muzică românească, Ioan Căianu, călugăr franciscan (1629-1687). Vrednic român şi suflet luminat, el şi-a închinat viaţa frumosului şi aspiraţiilor nobile, cinstind neamul căruia a aparţinut"[25]. / „Anumit am stăruit asupra lui Căianu, pentru a demonstra că Românul, artist şi inteligent din fire, îndată ce calcă pragul unei şcoli mai înalte, face minuni cu talanţii pe care i-a primit. Păcat însă că cei mai mulţi, între care şi Căianu, lepădându-şi legea străbună, şi-au pus talanţii inteligenţei şi ai virtuţii în slujba intereselor străine de nea-

[25] *Universul*, Nr. 184 din 6 Iulie 1936

mul din care a ieşit. De o mie de ori Căianu ar fi făcut mai mult pentru neamul românesc, dacă ar fi rămas credincios mărturisitor al legii străbune, sau măcar dacă ar fi revenit la ea, părăsind mănăstirea catolică şi intrând într-o mănăstire ortodoxă, unde el, pe lângă cele **24 cântece româneşti**, ne-ar fi înzestrat literatura religioasă şi naţională cu opere nepieritoare, şi, în loc de a fi considerat „Pázmány al Ungurilor”, mai bine ar fi râvnit şă-şi cucerească aureola de „părinte al literaturii române” sau de „Ion Gură-de-Aur al Românilor”[26].



Hornbläserin — Ţăroncă cu tulnic

Horn calling — Paysanne sonnant la trompe

---

[26] Cotoşman, Gh. Protopop, *Starea culturală a preoţimei române din Transilvania, în sec. XVI-XX*, în „Fpaia Diecezană”, anul LV, nr. 27, Caransebeş 7 iulie 1940, p. 2

# CĂILA

(Kayla, judeţul Bistriţa-Năsăud)

**1363**, aprilie 14, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Ştefan, parohul de **Şieu-Măgheruş** (Măgheruş, Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud) vicearhidiacon al acelui ţinut, Ladislau, fiul lui Velkun, nobil de **Căila** (Kayla, judeţul Bistriţa Năsău) şi Andrei, fiul lui Petru, oaspe din **Şintereag** (Sumkereş, judeţul Bistriţa-Năsăud), ne-au spus că Dominic zis de **Gâmbaş** (Gumbas, inclus în Aiud, judeţul Alba), nobil de Şintereag, aflându-se pe patul de moarte, dar cu mintea întreagă, a făcut, în faţa lor şi a multor bărbaţi, următorul lăsământ a lucrurilor sale şi al moşiilor ce ţin de acest Dominic. / Mai întâi, moşia Şintereag a lăsat-o lui Ladislau, fiul lui Geleth, şi fraţilor săi buni”[27].

**1761**: „În vara anului 1761, se-ntâmplă iarăși un caz mai grav. Se adună o ceată mare de bejenari, care pleacă, cu mare alai, și al cărei număr creștea repede. Despre aceasta îi raportă magistratului, în 17 iunie 1761, Zaharie a Tomii din **Căila**, iobag al lui Nicolae Bethlen, astfel: În seara de 16 iunie, au trecut prin Căila 60 călăreți,

[27] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 167, pp. 148-150

armați cu puști, probabil nușfăleni, și le-au strigat căilenilor că *„pe la târgul verde să plece și ei, și dacă femeile lor vor fi închise, atunci le vor scoate ei, cu toții, din curțile domnilor*”[28].

**1909**: „Averea nobililor Balag, pe hotarul comunei Căila, cam 154 jugăre de pădure şi păşune, a ajuns în mâna românilor din **Căila**”[29].

**1910**: Comitetul „Reuniunii proprietarilor de vite” din **Căila**: „Ioan Langa, preot, Toader Todoran, primar, Nicolae Băla, Grigore Bojor, Toma Boizăşan, Ioan Chiş a Mari, Ion Brăşfălăuan, Ştefan Toas şi Nicolae Telcian”[30].

**1935**: „Credincioşii din **Căila**, plecaţi ca muncitori la Bucureşti, n-au uitat nici de bisericuţa din satul lor, al cărei tavan ameninţa să se surpe. Au adunat unul de la altul, leu cu leu, până au împlinit 4.000. Cu aceşti bani şi cu alţi 800 de lei, pe care i-au putut scoate din visteria bisericii, la care s-a adăugat darul dlui V. Bocşa, şef contabil judeţean, care a donat scândurile necesare, în valoare de 1.600 lei, credincioşii din Căila, prin osteneala părintelui lor T. Ciuruş, au ajuns să vadă bisericuţa reparată şi curăţită. Frumos împodobită cu haină de sărbătoare, în 17 iunie, a doua zi de Rusalii, a fost sfinţită prin părintele administrator protopopesc V. Mureşanu, din Bistriţa, asistat de părintele Vasile Maximian, din Şieu-Sfântul, şi preotul locat. La această solemnitate au luat parte mult popor din comunele vecine, un număr mare de intelectuali, în frunte cu domnii D. Nacu, prefectul judeţului, şi A. Bejan, senator”[31].

---

[28] Şotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someşană*, Anul II, no. 16, Năsăud 1938, p. 80

[29] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXII, nr. 164, Braşov 1909, p. 2

[30] *Tovărăşia*, Anul V, nr. 16, Orăştie 1910, p. 2

[31] *Renaşterea*, Anul XIII, nr. 29-30, Cluj 1935, p. 3

**1946**: „**Praznicul bisericii din Căila**. La Căila, duminică, în 8 septembrie a. c., s-a ținut conferința grupului II religios de preoți, sub preșidenția păr. V. Cândea senior. Slujbele religioase, Utrenia, sfințirea apei mici și Sf. Liturghie, au fost săvârșite de preoții Valeriu Cândea senior, Gregoriu Măgerușan, preot pensionar, părintele major Ionel Bocșa, confesorul garnizoanei Bistrița, părintele Ioan Pop, părintele Valeriu Cândea junior și preotul locului, Teodor Ciuruș. / Răspunsurile liturgice au fost date de corul tineretului din comună, condus de tânărul cântăreț de strană Vasile Todoran, iar ale celorlalte slujbe religioase, de cantorii din sat și de alți cantori din satele vecine. / A predicat frumos, la priceasnă, părintele Valeriu Cândea junior, din Sfântu, „Despre Fecioara Maria", scoțând în relief sfințenia ei, ca cea mai aleasă între femei, blândețea ei de mamă și mijlocirea ei ca mamă a noastră, a tuturor, la bunul Dumnezeu, pentru mântuirea sufletelor noastre. / Sfârșindu-se liturghia, s-a oficiat un parastas pentru eroii căzuți în cele două războaie mondiale și pentru preoții, învățătorii, cantorii din această comună, unde credincioșii din alte sate, cât și preoții slujitori, au rămas uimiți de prinosul numeroaselor jertfe, încărcate pe două mese, aduse de bunii creștini din **Căila**. N-a lipsit nici rodul mare de struguri noi, aduși pentru binecuvântare, o adevărată podoabă, cu această ocazie, în biserică. / După slujirea parastasului, a conferențiat, cu mult elan, părintele Ioan Pop, din **Blăjenii de Jos**, „Despre datoria creștinilor de a cinsti Sfânta biserică și de a îngriji bunurile aparținătoare ei". / La sfârșit, părintele Valeriu Cândea, președintele grupului, a mulțumit parohului local și credincioșilor din Căila de felul cum au știut să se pregătească sufletește pentru buna reușită a conferinței grupului reli-

gios în Căila, după care cuvânt de mulțumire s-a făcut miruirea și stropirea credincioșilor cu apă sfințită. / Seara, tineretul din comună, sub conducerea învăţătorului director T. Ursu, a desfășurat, în școală, un program artistic-literar, în fața poporenilor din loc și jur”[32].



Beim Pflügen | Cu plugul
Ploughing | En Labourant

[32] *Renaşterea*, Anul XXIV, nr. 42, Cluj 1946, p. 3

# CĂLACEA

(Kalacha, judeţul Sălaj)

**1366**, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Elena, văduva răposatului Grigore, fiul lui Iob de Zenthmartun, precum şi Petru zis Zemes, ginerele ei, şi soţia acestui Petru, ni s-au plâns astfel că ea, văduva lui Grigore, în nădejdea unei mai bune păstrări, cât şi în temeiul cumetriei, a dat spre păstrare lui Beke, fiul lui Ladislau de **Iclod** (Iklod, judeţul Cluj), cumătrul ei, niște acte ale ei, întocmite cu privire la niște moşii ale acelui Grigore, fiul lui Iob, răposatul său soţ, anume **Zenthmartun** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Sânpetru** (Zenthpetur, Sentpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj), **Mykow** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Călacea** (Kalacha, judeţul Sălaj), **Amburyustelke** (Ambrus, dispărut, judeţul Sălaj), **Zylitelke** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Bonkud** (dispărut, lângă Drăgan, judeţul Sălaj), **Fizeş** (Fyzes, azi **Strâmba**, judeţul Bistriţa Năsăud), **Huzfatelke** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj) şi **Popteleac** (Gyreukuth, Poptelke, judeţul Sălaj), acte pe care, după ce a plecat acel Beke, cumătrul ei, din lumea aceasta, fiii lui nu s-au îngrijit să i le înapoieze, şi pe care acte ea voieşte acum să le redobândească, pe calea legii, de la Ladislau, Grigore, Benedict

şi Ioan zis Bulgar, fiii acelui Beke… / Auzind acestea, sus-zişii fii ai lui Beke, fiul lui Ladislau, au răspuns, împotriva acelei nobile doamne, că acele acte, despre care spunea că fuseseră date, pentru păstrare, sus-zisului lor tată, nu le-au fost lăsate lor de tatăl lor, ba, mai mult, nici n-au auzit de la sus-zisul lor tată acest lucru, dar că, după începerea acestei pricini, au aflat la un bătrân iobag al lor nişte acte privitoare la sus-zisele moşii, pe care le-au şi înapoiat, pe loc, înaintea noastră”[33].

**1370**, aprilie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic îl recompensează pe „Ştefan diacul, fiul lui Ştefan, notarul conventului din Cluj-Mănăştur… şi mai cu seamă la rugămintea și mijlocirea cinstitului bărbat domnul Ioan, prepozitul capitlului bisericii Transilvaniei, hărăzindu-i nobilei soţii a acelui diac Stefan numită doamna Elizabeta, anume fiica răposatului Kalach, fiul lui Oliver de Sentmarton, săvârşit din viaţă fără moştenitor de parte bărbătească, din îngăduinţa noastră să fie urmaşă, cu drept deplin, întocmai ca un moştenitor adevărat şi un fiu legiuit al sus-pomenitului Kalach, în toate moşiile tatălui ei, sus-zisul Kalach, fiul lui Oliver, precum şi în părțile de moşii, în moştenirile părintești, oriunde s-ar afla, şi îndeosebi în moșiile sale numite **Sentmarton** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Myko** (dispărut, lângă Dragu, judeţul Sălaj), **Zyly** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Koachkut** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), **Sânpetru** (Sinpetr, Zenthpetur, Sentpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj), **Fizeş** (Fizeş, Fyzes, azi **Fizeşu Gherli**, judeţul Cluj), **Călacea** (Kalacha, judeţul Sălaj), **Popteleac** (Gyreukuth, Poptelke, judeţul Sălaj), cu alt nume Gÿrewkuth,

[33] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 56, pp. 92-96

**Bankodthelk** (dispărut, judeţul Sălaj) şi **Ambrus** (dispărut, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Dăbâca, şi în cele ce tin de aceste moşii"[34].

**1887**: „M-am mirat şi, împreună, toţi românii binesimţitori s-au mirat, cum de i-a succes dlui Valya să aducă, la alegere, şi pe dl Ştefan Tite din **Călacea**, care este un proprietar independent şi ar fi putut foarte uşor să-şi păzească cinstea şi omenia lui, stând acasă. Poate că speră că va apuca să fie primar al satului, dar, pentr-un asemenea os de ros, zău, n-ar fi meritat să se compromită pe sine şi națiunea sa, după ce, mai cu seamă, domnii de la putere l-au făcut o dată de râs, lipsindu-l de slujba avută mai înainte"[35].



---

[34] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 492, pp. 741, 742
[35] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 137, Braşov 1887, p. 2

# CĂLATA

(**Kalatha**, judeţul Cluj)

**1351**, mai 15: „Toma, judele curţii regale, adjudecă acum magistrului Marouch şi soţiei sale moşiile **Tarcea** (**Tarcha**, judeţul Bihor) şi **Apaty** (**Apateu**, lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor) din comitatul Bihor, deşi mai înainte hotărâse ca ele să fie împărţite, din pricina omorârii lui Emeric, fiul lui Petru, în urma procesului purtat între Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Valea lui Mihai** (**Nogmyhal**, judeţul Bihor), şi fiii acestuia, Leukus şi Gheorghe, pe de o parte, şi Ladislau, arhidiaconul de **Călata** (**Kalatha**, judeţul Cluj), fiul lui Petru de Valea lui Mihai, precum şi Iacob Chynkus, apoi Andrei şi Twrul, fiii lui Sol, Laurenţiu, fiul lui Laurenţiu, pe de altă parte. În adevăr, magistrul Marouch a dovedit, cu un act al conventului din **Dealul Orăzii** (Oradea), că Grigore, fiul lui Laurenţiu, căsătorind cu el pe fiica sa Margareta, i-a dat moşiile de mai sus, mai întâi ca avans asupra zestrei, iar după aceea ca sfert ce i se cuvenea acelei fiice şi ca dar de nuntă, obţinând în această privinţă şi consimţământul cumnaţilor săi Leukus, Gheorghe, Twrul, Grigore şi Simion”[36].

---

[36] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 37, p. 32

**1355**, mai 3, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea întăreşte „scrisoarea de învoială şi de îndatorire a lui Ladislau, prepozitul bisericii din Chasma, întocmită între magistratul Ladislau, arhidiacon de **Călata** (Kalatka, Kalata, judeţul Cluj), şi Iacob, fiul lui Petru, fiul lui Mogh de **Mihaifalău** (Nogmyhal, azi **Valea lui Mihai**, judeţul Bihor), pe de o parte, şi Ioan, fiul lui Solomon, cât şi Mihail şi Iwanka, nobili de **Curtuiuş** (Kurthueles, azi **Curtuluşeni**, judeţul Bihor), cu privire la ridicarea semnelor de hotar între pământul **Deda** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), ce ţine de satul Mihaifalău, şi sus-zisul Curtuiuş, de faţă cu oameni… / Ei s-au înţeles între ei cu privire la ridicarea semnelor de hotar… anume, dinspre răsărit, lângă două movile de hotar, din care una ţine de Deda şi cealaltă de Curtuiuş, au ridicat o movilă nouă, lângă movila ce ţine de hotarul Deda; apoi, mergând către apus, lângă un semn de hotar neîntrerupt au ridicat o altă movilă… şi o a treia movilă nouă”[37].

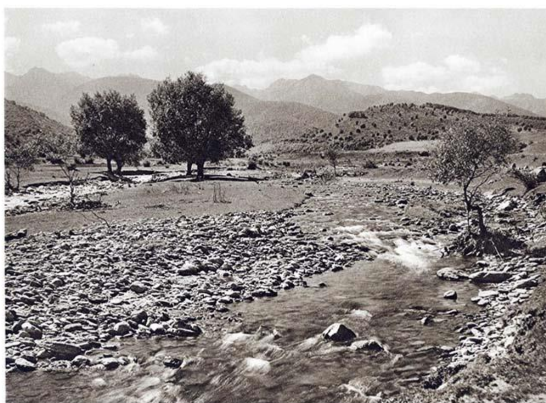
**1896**: „Nu e consult a se ocupa nici cu găini ori alte aripate străine în ziua Luţei. Nu de mult, o muiore din **Călata** a trecut, mâncând, prin satul vecinaș şi a dat câţiva miezi de pâine la găinile de pe drum; pentru acest lucru, sătenii au bătut-o până la moarte, ţinând-o de vrăjitoare, care strică găinile să nu ouă… / Dacă vom îngropa un cap de ţarcă în găinariu, atunci găinile vor fi ouătoare; tocmai așa vor fi, conform credinței poporale din **Călata**, și dacă vom afuma găinariul cu peri de dihor. Cojile de ouă trebuie aruncate în foc, atunci găinele vor oua mult. În ziua Lucicei, nu ouă găinile, deoarece așa-ceva ar aduce nenorocire… / În **Călata**, în seara Sfântului George, pun

---

[37] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 302, pp. 309, 310

crengile de soc în culcuşul găinilor, ca să nu le strice spiritele rele. Dacă econoama va da să bea găinelor sângele cocoșului, care se va tăia pentru prima dată în acel an, atunci găinile nu numai că vor fi ouătoare bune, ci nici nu le va putea lua nimeni roada. În Ardeal, în multe locuri presără în găinariu cojile ouălelor roșii, de la paști, ca să nu poată lua roada galiţelor oamenii răi. Pentru a ajunge scopul acestor, conform credinţei poporului din **Călata**, e bine a unge lemnele acelea pe care dorm găinile cu şoric de slănină, de aceea care a fost, trei zile, în ţărâna unui mormânt. Tot în **Călata**, cred că e peste măsură de bună ouătoare acea găină care, din întâmplare, a mâneat peri de om mort; roada acestei găini nu o pot lua nici un fel de strig**oi**”[38]**.**

**1938**: Ministerul Educaţiei Naţionale recunoaşte dreptul la gradaţie, începând cu 1 aprilie 1938, pentru „Veres Vasile din **Calata**”[39].


Das Fogarascher Gebirge / Munţii Făgăraşului
The Mountains of Făgăraş / Le massif de Făgăraş

[38] *Ungaria*, Anul V, nr. 9, Cluş 1896, pp. 205, 208
[39] *Buletinul Oficial al Revizoratului Şcloar Cluj*, nr. 3, Cluj 1938, p. 9

# CALINA

(Golonia, judeţul Caraş-Severin)

**1369**: Benedict, fiul lui Pavel, fiul iui Heym, fost ban al Bulgariei, fratele lui Nicolae şi cu Ștefan, fiul lui Petru împart „în trei părți drepte şi deopotrivă moşiile noastre numite **Remetea** (Remete, Remetie, azi **Remetea Păgănici**, judeţul Caraş-Severin) şi **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin), precum şi cele ce ţin de ele, drept aceea mai întâi şi întâi am făcut tragere la sorti pentru morile noastre. Astfel, domnului Benedict i-a căzut, la sorţi, moara din **Calina** (Golonia, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan i-au căzut, la sorţi, moara din **Lybur** (dispărut, lângă Ersig, judeţul Caraş-Severin) şi cea de lângă curtea sa. Magistrului Nicolae i-au ieşit, la sorţi, moara din satul **Brebul** (villa Nicolai filii Prebyl, azi **Brebu**, judeţul Caraş-Severin) şi cea din satul lui **Moyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, lui Benedict i-a căzut, la sorţi, satul Calina. Magistrului Nicolae, satul **Ramna** (Rauna, Rawna, judeţul Caraş Severin). Magistrului Ştefan, satul lui **Braty** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Salomon, precum şi satul lui Scascyn. Magistrului Nicolae, satul lui Scezlow, lângă Ramna. Domnului Benedict, satul... lângă Calina. Magistrului Nicolae, satul **Radeest**

(dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dobroyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)... satul Brebul. Lui Ștefan, satul... al fiului lui Kesas şi satul Lybur. Domnului Benedict, cele două sate ale lui **Nicothea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul lui Scizea. Magistrului Nicolae, satul lui **Dubrul** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Domnului Benedict, satul lui **Gurea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, curtea din Remetea, drept curtea sa. Magistrului Nicolae... un loc de moară lingă satul Brebul. De asemenea, un loc de moară domnului Benedict, lângă satul lui Gurea. Magistrului Ștefan, un loc de moară, în sus de târg, anume locul morii numite a lui **Scezlow** (dispărut, lângă Romna, judeţul Caraş-Severin)... De asemenea, în **Ersig**, o uliţă a târgului, lângă **Pogăniş** (Paganch, judeţul Caraş-Severin), de la curtea lui Benedict olarul, şi împreună cu această curte a lui, până la... a căzut la sorţi în partea lui Benedict. Magistrului Nicolae i-a căzut la sorţi locul care începe de la curtea sa, până la curtea numitului olar Benedict. A doua parte a uliţei târgului, de la curtea lui Nicolae zis Paragar şi, împreună cu aceasta, curtea sa a căzut la sorti domnului Benedict până la curtea sa, dimpreună cu alte gospodării, iar celelalte gospodării, începând din sus de curtea lui Ywocy, până la curtea magistrului Nicolae, au căzut la sorţi magistrului Nicolae. Magistrului Ştefan, satul lui **Buda** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Nicolae şi satul Brebul. De asemenea, **Suppa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), cu cnezatele sale, magistrului Nicolae şi tot aşa i-au mai ieşit la sorţi satul lui Luca şi satul lui Petru de **Izgar** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), precum şi două sate ale lui Dobrotă, lângă Pogăniş, şi satul lui **Druguzlo** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul

lui Bracoy din Izgar. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Mihail din Izgar şi satul lui Cylan precum şi satul lui Dobrotă... Domnului Benedict din Izgar, satul lui Bogdan, fiul lui Bascha. De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Mihail. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Bratoca, din Izgar, sat care acum e pustiu, şi satul lui Mihail, precum și satul numit **Cyruslowfalwa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Martin. Domnului Benedict, satul lui Fărcaş. Magistrului Ştefan, satul lui Nicolae, fiul lui Garazda. Domnului Benedict... Finta, cu satul ei. Magistrului Nicolae, satul lui **Drusa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dragotă** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)**,** precum si satul lui Neagul. De asemenea, pe râul Pogăniş, domnului i-au ieşit la sorti două mori, care sunt aşezate una în satul lui Dobrotă, iar cealaltă în satul lui Luca. De asemenea, am hotărât să ne folosim împreună de o moară a noastră, din satul lui Mihail”[40].

[40] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, DOC. 370, pp 570, 571

# CĂLINEŞTI

(districtul Caşeului, judeţul Maramureş)

**1405**, noiembrie 6, Vişegrad: „La mandatul regelui Sigismund, Vincz, Dragus, Sandor şi Bud din **Coseu** (valea râului Cosău, Maramureş) se introduc (se pun în stăpânire – n. n.), fără contrazicere, în posesiunea moșiilor judecate lor: **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Ferești** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călinești** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş), **Boloteşti**, **Dudești**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni** (comuna Călineşti, judeţul Maramureş) deodată, se statoresc metele (se reaşează hotarele – n. n.) acestor moșii”[41].

**1415**, decembrie 18: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Nicolau, fiul lui Stanislau din Urmezö, cu fiii săi Petru, Elie, Joan, Georgiu, apoi Stanislau, fiul lui Ştefan din Urmezö, se introduc, fără contrazicere în moșiile Urmezö, Lipche, Harincha, Berezna, Ökörmezö, Drăgueşti, Negova, Ganea, Apșa de sus, **Rona de jos** (districtul Ronei, judeţul Maramureş), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călineşti** (districtul Caşeu-

[41] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 76, pp. 132-134

lui, judeţul Maramureş) şi **Baloteşti** (Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş)”[42].

**1424**, iulie 15, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, pentru introducerea lui Petru, fiul lui Nicolae din Urmezö, în posesiunea moșiilor **Bărbeşti**, **Călineşti**, **Fereşti**, **Baloteşti**, Coseu, **Budeşti** și Vinceşti. Introducerea s-a întâmplat în 11 august, fără contrazicere, dar pe *homo regius* (omul regelui), Ştefan din Bedeu, cetăţenii și hospesii (oaspeţii) din **Teceu** fără vina lui l-au omorât și, în 28 august, înainte de ce s-au expediat literile statutorie (scrisorile de punere în stăpânire – n. n.), Joan, fiul lui Costa din Coseu, a protestat”[43].

**1470**, martie 24, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea nobililor Demetriu Șorba din **Călineşti**, Thyvadar, Ştefan și Mihail din **Corneşti** în posesiunea părților de moșie în Călineşti şi Corneşti. Introducerea nu se efectuează pentru contrazicerea lui Petru, fiul lui Steţiu din Bărbeşti (**Berbeşti**) și a altora”[44].

**1474**, iunie 17: „Thoma, fiul lui Andrei Fekete din **Bărbeşti**, și fiul său Joan protestează, înaintea conventului din Lelesz, în contra lui Georgiu din **Călineşti**, Georgiu din Bărbeşti, Gostoia din **Fereşti**, Joan Radul din **Corneşti**, și alți mai mulți, absenţi, care au luat în posesiune partea de moșie în Bărbeşti, ținută de oarecândva de Andrei Fekete și Bărle Vlad din Bărbeşti”[45].

---

[42] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 113, pp. 201-203

[43] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 153, pp. 263, 264

[44] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 290, pp. 500, 501

[45] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 302, pp. 521, 522

**1475**, mai 21, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) moșiilor **Bărbeşti**, **Fereşti**, **Corneşti**, **Călineşti**, **Sârbi**, **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni,** în favorul lui Georgiu din Călineşti, Luca din Budeşti, Georgiu Manailla din Bărbeşti, Joan Bud din Budeşti. Reambularea nu se face numai prin introducerea lui Luca și Joan, numiţi Pinte, și Lazar din Budeşti în moșiile Budeşti, Vinceşti și Sârbi”[46].

**1479**, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călineşti**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbeşti** și Giula din **Fereşti** în contra lui Joan Forintverö, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Fereşti, fasiune de zălogire asupra părților de moșie din Bărbeşti, Fereşti, Călineşti, **Corneşti** și **Văleni**. Numiţii Georgiu din Călineşti și soţii săi se mai plâng și în contra lui Lupşa și Georgiu Kretzel din **Budeşti**, Ţtefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Joan Frata din Kazonya şi Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui”[47].

**1480**, august 5: „Înaintea conventului din Lelesz, Georgiu Manăile din **Bărbeşti**, Giula din **Fereşti** și Joan Radul din **Corneşti** declară că, după ce Joan Leuke din **Vad**, Petru și Dionisiu Bud din **Budeşti** şi Georgiu Tamaş

---

[46] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 305, pp. 525, 526

[47] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541

din **Sârbi**, pentru nişte fapte potentiarie (penale) și injurii au fost judecați și opriți de a reține moșia Comorzana și prediul Kekemezeu, aceştia au restituit lor și lui Georgiu din **Călineşti** acele, retrag procesul şi, pentru cele întâmplate, îi liberează”[48].

**1483**, februarie 20, Buda: „Litere (scrisoare) judecătoreşti și sentințională a regelui Mathia Corvinul, în cauza lui Simeon şi Joan Bud, Pinte şi Opreşavana din **Budeşti**, în contra lui Georgiu din **Călineşti** și doamna, soţia sa Maruşca, fiul său Theodor și alți mulţi, care, pe nedrept și cu putere, au ocupat moșia Comorzana (parte din **Sârbi**)și o sesie iobagională a lui Simeon Bud și a fraţilor săi, pentru care faptă ei au căzut sub sentința capitală, iar doamnele au fost judecate la pierderea drepturilor lor de posesiune și la solvirea de 50 de mărci omagiale, computându-se marca cu patru florini de aur”[49].

**1665**: „La 8 decembrie 1665, tot în faţă acelui scaun, chemă în judecată Nasta Porşa (Pârja), soţia nobilului Grigore Pap alias Stan, pe nobilul Teodor Balya de Barczánfalva şi soţia acestuia Ana Jurca, din cauză că aceştia, „neţinând seamă de lege, nici de contracte întărite”, în luna mai, anul 1665, au ocupat, în **Călineşti**, un stătut de-al Iurenilor (aşa-numit Iurczaszka-Iurcească), împreună cu casa, pământurile arătoare şi de fânaţ, pe seamă fetei lor, nevasta Marica Balya, şi casa au spart-o. Iar de altă parte, la 13 decembrie 1660, Francisc Darvay, notar comitatens de Maramureş, dădu spectabilului Ioan Iura, primpretor de **Cosău**, un certificat că, în urma hotă-

---

48 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 320, pp. 550, 551

49 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 323, pp. 555, 556

rârii comitatului, Iura voise a depune jurământ, împreună cu alţi şapte, în chestia unei averi, situată la **Onceşti**, dar jurământul nu l-a putut presta, deoarece atât el, cât şi viceşpanul, care fuseră delegaţi de către Comitat în acest scop şi pentru darea iîn posesiune a averii, „prin ivirea armatelor, au fost ocupat în oficiu, pentru executarea acestei esmisiuni n-au avut timp” şi astfel nu din vina lui Iura a rămas chestia nerezolvată”[50].

**1710**: „Pe o *Evanghelie* rusească, manuscrisă: Fost-au ani de la Hristos 1710, când au murit de ciumă în **Călineşti”** / Pe altă pagină: Atunci fost-a diacon Pătraşu din **Călineşti** intro 1712”[51].

**1713**: „pe o *Evanghelie*, manuscrisă, pe scoarţă: Scris popa Pătraşu din **Călineşti**, 1713, miseţa iunaru 12 de zile”[52].

**1728**: „Popa Filip Opriş din **Călineşti**, mort în 1795, a mers de 3 ori în Ardeal, după un *Antologhion*. Pentru buna întreținere a cărților bisericeşti, găsim, în 1728, pe Popa Merentie din **Călineşti, mare meşter în legatul cărților**, apoi pe Ioniţă Voiţa din Suceava, care, în anii 1766-1786, a legat cărți în **Călineşti**, Corneşti, Deseşti, Hărniceşti, Iapa şi Sârbi”[53].

**1737**: „Pe un *Anlologhion* din Râmnic, 1737: Iată eu, popa Filip din Maramurăş, din **Călineşti**, de şepte ori am îmblat în Ardeal pentru acest sfânt *Trifolon*, iară preţul

---

[50] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, p. 142
[51] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 70
[52] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 67
[53] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 156

cărţii dăduse 40 de fiorinţi. Dumnezeu să nu-i piarză osteneala; mai întru an au îmbşat după el. / Pe altă foaie: Acest sfânt *Minei* l-am cumpărat eu, popa Filip din **Călineşti**, pentru iertarea păcatelor mele, păcatele soţului său, Paladie, şi-a fiilor săi, şi-a părintelui său Dumitrie şi Oană, şi mătuşe-sa monahe Marta, şi a tot rodul lui, şi vă rog, iubiţi fraţi şi cetitori, să vă aduceţi aminte şi de noi. Iară preţul cărţii eu am dat patruzăci de fiorinţi. Dumnezău să aibă ştire. Scris-am eu, popa Filip din **Călineşti**, că-i a me carte aceasta, în ormije Maramurăş, din sat **Călineşti**”[54].

**1746**: „Pe un *Lilurghier* din Bucureşti, 1746: Aceasta sfântă şi dumnezeiască şi sfântă *Liturghie* o am cumpărat Sivur Nichita, şi cu soţia lui, Lupa, ş-o au dăruit aice, în sat, în **Călineşti**, la biserica cea din jos; cine s-ar ispiti a o înstrăina de la această sfântă biserică mai sus numită, să fie de toţi sfinţi care din veac bine au… Dumnezeu Isus Hristos... şi afurisit, pentru că o au dăruit sfintei biserici; 1745”[55].

**1750**, pe o *Cazanie*: „Coman Ioanaş şi-a parinţilor, şi-a moşilor lor, şi au numit la sfânta biserică în **Călineşti**, în eraşu Cosoului, în varmega Maramureşului, la biserica cea bătrână, în mijlocul satului, în zilele înălţatei Crăiese Marie-Terezii; şi fiind episcop în Mocač Manuil, şi vicarieş Maramorişului Andrei Bacensco, şi jurat Rednic Nicoară. Iară cine o va lua din sfânta biserică se fie globit şi afurisit de sfinţii părinţi 318 de la Nichei, că aceste oameni n-au rămas nimă dintr-înşi, ce aceasta se le fie

---

[54] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 69, 70

[55] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 67

pomană în veci, amin. Scris-am eu, popa Filip, anu Domnului 1750, mesiţa iulia 9. Iară preţul cărţii, douăzeci de fiorinţi, într-atâta e-a luat". / Pe altă pagină: „Carte ai Coman Hafie, dată în **Călineşti**, la sfânta biserică, pentru pomană, în eraşul Cosoului". / Mai jos: „Sfinţiei Tale, Maică a lui Hristos şi-a noastră folositoare şi îngerilor împărăteasă eşti, este închinată această sfântă carte, a Sfinţiei Tale şarbe, Coman Hafie, pentru păcatele sale şi-a soţului său, Coman Ionaş"[56].

**1760**: „Pe un *Euhologhion* de Blaj, 1757: Această carte au cumpăratu-o Ion Aredelanu; 1760". / Pe altă foaie: În numele Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh, amin. Iată, întâmplându-se un fecior, anume Ion, din **Rus**, de peste deal, şi a slujit la Şerba Alexa în **Călineşti**, s-a întâmplat moarte acolo, iată că, din câtă muncă a rămas, a cumpărat această sfiântă carte, anume *Molitevnic*, drept 7 fiorinţi şi 2 mărieşi, şi au dat pomană în biserică, în **Căeni**, în **Călineşti**, unde este hramul Naşterii Precestia, ca să-i fie vecinica pomană. Iară cine o a lua din biserică să fie afurisit de 318 de părinţi sfinţi şi proclet, anatema"[57].

**1766**: „Pe un *Ceaslov* din Iaşi, 1750: În ştiinţă să fie că acest *Ceaslov* iaste al dumisale Iurca Vasilie de la Călineşti, şi l-am cumpărat drept cinci vonaşi şi un mărieş, şi au mai dat la un ovrei un zlot, de l-a legat cu piroane, pogăneşte, şi, fiind lipsă 4 hârtii, le-am scris eu; deci pentru acea scrisoare ce a fost lipsă, şi în locul piroanelor am pus peceţi cum să cade, creştineşte, mi-au dat 2 mărieşi. Iară peste tot, 7 vonaşi şi 7 potori, şi o găină la pogan. Anu de

[56] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 15, 16
[57] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 71

la Facerea Lumii 7274; anii de la Mântuirea Lumii 1766, luna lui noiemvrie 16 zile. Ioniţă Voiţa Moldoveanul, Sucevanul (legătorul cărţii – n. n.), fiind în casa preotului Teodor Petricu"[58].

**1773**: „În 1733 Dositei plecă în Moldova, ducând cu sine documentele vechi ale mănăstirilor. În călătoria sa a fost însoţit şi de câţiva clerici, între care de Filip Opriş, preotul unit de mai târziu din **Călineşti**, care, în 1726, fusese sfințit diacon de către Dositei, iar în 1733 se sfinţea de preot de către Antonie al Moldovei. În toamna anului 1733, Dositei se afla iarăşi în Maramureş, unde i se imputau vechile păcate. După aceasta, moşneagul octogenar, slăbit şi aproape orb, s-a retras în liniştea Mănăstirii Uglea, unde s-a stins în vara anului 1735"[59].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Jurka**, în comuna Călineşti, 13 patrifamilii.

**Illya** de Jood, în comuna Călineşti, 1384, 1419, 1459, 1511, 5 patrifamilii.

**Tamás** de Also Kosály, în comuna Călineşti, 1772, 1835, 4 patrifamilii.

**Raad** de Barczánfalva, în comuna Călineşti, 1407, 2 patrifamilii.

**Kindris** de Jood, în comuna Călineşti, 1459, 2 patrifamilii.

**Tamás** de Budfalva, în comuna Călineşti, 1483, 1494, 3 patrifamilii.

---

[58] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 70

[59] Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 129

**Buftya** de Konyha, în comuna Călineşti, 1612, 5 patrifamilii.

**Borody**, în comuna Călineşti, 4 patrifamilii.

**Mihálka**, în comuna Călineşti, 2 patrifamilii.

**Stecz**, în comuna Călineşti, 1 patrifamilie.

**Dankus**, în comuna Călineşti, 1 patrifamilie.

**Mois** de Bartfalva, în comuna Călineşti, 1471, 1 patrifamilie.

**Dunka** de Sajó, în comuna Călineşti, 1371, 1677, 1 patrifamilie.

**Kodra** de Bartfalva, în comuna Călineşti, 3 patrifamilii.

**Váncsa** (Vancea) de Váncsfalva, în comuna Călineşti, 1668, 2 patrifamilii.

**Andrejka** (Andreica), în comuna Călineşti, 5 patrifamilii.

**Begyoan**, în comuna Călineşti, 5 patrifamilii.

**Raad** de Somfalu, în comuna Călineşti, 1480, 3 patrifamilii.

**Birlea** (Bârlea), în comuna Călineşti, 4 patrifamilii.

**Serba**, în comuna Călineşti, 6 patrifamilii.

**Nemes** (Nemeş), în comuna Călineşti, 4 patrifamilii.

**Márinka** de Budfulva, în comuna Călineşti, 1594, 1 patrifamilii.

**Balın**, în comuna Călineşti, 1470, 1 patrifamilie.

**Berinde**, în comuna Călineşti, 1587, 2 patrifamilii.

**Perzsa** (Perşa, Perja) de Gyulafalva, în comuna Călineşti, 1 patrifamilie.

**Váncsa** (Vancea), în comuna Călineşti, 3 patrifamilii.

**Tivadar**, în comuna Călineşti, 1 patrifamilie.

**Kupcse** (Cupşe) de Budfalva, în comuna Călineşti, 1609, 1 patrifamilie.

**Rednik**, în comuna Călineşti, 1609, 1 patrifamilie.

**Opris** (Opriş) de Budfalva, în comuna Călineşti, 6 patrifamilii. În donaţiunea Vincz Tamás este şi Opris pomenit.

**Bercs**, în comuna Călineşti, 9 patrifamilii.

**Sándor**, în comuna Călineşti, 9 patrifamilii”[60].

**1903**: „**Viriliştii din comitatul Maramureșului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul

---

[60] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 8, 9

regional din Caransebeş, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). Grigorie Kudrici, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu viriliştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[61].

[61] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

# CĂLINEŞTI

(districtul Avariului, judeţul Satu Mare)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Fane** de Tur, în comuna Călineşti, 1707, 4 familii.

**Pop** de Tirsoltz, în comuna Călineşti, 10 familii.

**Steputz** de Văleni (Solnocu d. m.), în comuna Călineşti, 1737, 14 familii"[62].

**1932**: „Asupra întinderii ținutului, părerile oşenilor sunt cam împărţite. Unii din ei susțin, de pildă, că tot Ţării Oaşului ar aparţine şi cele câteva sate româneşti din plasa Ugocea (Gherta-Mică, Gherta Mare, Turţ, Bătarci, Comlăuşa, Valea-Seacă şi Tarna-Mare), afirmând, că „până la Halmei tot oşeni-s". Cei mai multi ştiu însă că ţinutul lor se opreşte la **Călineşti**. În acest sens pledează şi afirmaţia lui Barbul, care însemnează că numirea de „oşan" aparţine, în propriu, numai locuitorilor celor 16 sate care formează astăzi plasa Oaş, dar că, „mai târziu s-a dat acelaşi nume şi unei mari părţi a românilor din comitatul Ugocea… / **Tipul şi portul**. Majoritatea bărbaţilor oşeni sunt foarte bine legaţi şi voinici. Afară de rare excepţii, sunt bruni, cu ochii

---

[62] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 18

negri, nasul acvilin şi trăsăturile regulate. Fruntea, mai mult înaltă, este acoperită aproape cu totul de un păr negru ca pana corbului, care acoperă şi urechile, iar la ceafă se lasă în plete retezate. „Mai înainte, oamenii să purta cu păr lung, nu-l rătunzea, îl ţipa peste umeri înapoi” (Petre Ţăran, 61 ani, Boineşti). Ceea ce surprinde mai mult, la tipul oşanului, este părul acesta căzând bogat pe fruntea rareori senină. Oşanul poartă o deosebită grijă părului. Îl spală, „îl leşie”, destul de regulat, „numa ca-n dumineca“, uneori chiar la două săptămâni, apoi îl unge cu unt. Oşenii mărturisesc destul de greu rostul acestei ungeri. De obicei ei explică: „Îl dăm cu unt, ca să stea”, „nu l-o lăsa să zboare”“, sau „de nu, nu stă bghine”. Numai bătrânul moişenar Jon Mois, cu care am stat mai multe zile de vorbă, ne-a mărturisit, în taină mare, că „îl ungem să nu să facă jigănii în iel”. / Părul e privit ca o mândrie, în special de către bătrâni, care nu s-ar tunde odată cu capul. Unii tineri au început să şi-l taie. Mulţi şi-l lasă din nou să crească, după ce se întorc de la armată, unde trebuie să renunţe la el. Pentru oşenii de demult, numai cei ce se-ntorceau din cătănie sau din temniţă erau tunşi. / Mustaţa o tund scurt, răzând şi ceva de subt nas. Barbă poartă numai „Jâdzii“.

**Portul bărbaţilor** nu este deloc complicat: o cămaşă, numită „uioş” sau „cămeşe”, aşa de scurtă, încât adeseori lasă buricul desoperit. Oşenii spun însă că mai demult acest neajuns nu exista, deoarece toţi bărbaţii purtau „curăle late pănă susuori”, un fel de şerpare, aşa cum astăzi abia se mai vede câte unul ici-colo. „Cu cât o fost mai scurtă cămeşa, cu atât mai naltă curaua“, ne asigurau nişte bătrâni din **Boineşti**. / Mânecile cămăşii sunt, de obicei, largi, peste măsură de largi, atingând adeseori o jumătate de metru şi chiar mai mult. Aceasta mai ales la

Bicsad, Trip, Certedze şi, fireşte, numai la cămăşile de sărbătoare. La Trasolt, **Călineşti**, Boineşti, Lecinţa, se poartă cămeşi cu „pomnişori, un fel de partă strânsă, încrăţită”, cu cusături, care apar şi la umeri. Pe deasupra se poartă şi un „chieptar de uioş de cioaric”, numit uneori „laibăr”. / În loc de pantaloni, se poartă „gaci”, un fel de izmene largi, făcute din aceeaşi pânză dură ca şi cămăşile. Uneori, mai ales la feciori, în partea de jos a gacilor sunt cusuţi nişte ciucuri, numiţi „roit“. Iarna, „gacii“ sunt înlocuiţi cu „cioarici“ de lână. / În picioare, se poartă obiele cu opinci, legate cu curele, iar în sărbători, cizme. / Când nu umblă cu capul gol, oşanul poartă un „clop“ mic, de pâslă neagră, cu marginile întoarse drept în sus, care stă mai mult pe vârful capului, servind mai ales ca podoabă. Tinerii au început să poarte pălării de oraş. / Iarna se poartă căciulă. Unii bătrâni n-o lasă nici în timpul verii. Opincile sunt înlocuite, uneori, cu cizme. / Ca o haină mai groasă, de apărare împotriva ploii şi a frigului, se poartă „sumanul” de lână. Atunci când are ,miţe“ sau „biţe“, această haină se cheamă „gubă”. Culoarea sumanelor şi a gubelor variază întru câtva după sate. La Trip, Bicsad, Moişeni, Certedze, Negreşti, Tur, Prilog şi Racşa, se poartă sumane negre. La Lecinta, **Călineşti** şi mai putin la Cărmăzana, se poartă mai ales gube albe, cu biţ albi”[63].

[63] Muşlea, Ioan, *Cercetări folklorice în Ţara Oaşului*, în *Anuarul Arhivelor de Foklor*, nr. 1, Cluj 1932, pp. 119,120, 126-128

# CÂLNIC

(Kelnuk, judeţul Alba)

**1355**, noiembrie 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „doamna văduvă a lui Ioan, fiul lui Alard de **Ocna Sibiului** (Vizakna, judeţul Sibiu), precum şi Dorotea şi Marta, fiicele sale, pe de o parte, iar pe de alta Andrei, fiul comitelui Nicolae, fiul lui Solomon de **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), pentru sine şi pentru Ştefan, Solomon, Mihail şi Nicolae, fraţii săi buni, acea doamnă văduvă a lui Ioan, precum şi Dorotea şi Marta, au mărturisit că, deoarece au fost osândite prin rânduială judecătorească de Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, faţă de sus-zişii fii ai lui Nicolae, la 26 mărci de argint, plătite de aceştia zisului voievod, cât şi pentru 25 mărci, au vândut fiilor lui Nicolae, fiul lui Solomon, o parte a lor de moşie, ce o au în moşia numită **Regulkirh**, adică a patra parte dreaptă a acestei moşii”[64].

**1355**, decembrie 2, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „comitele Ştefan, fiul lui Ioan de **Alţina** (Alcznonia, Olchuna, judeţul Sibiu), ne-a înfăţişat, în numele comitelui Mihail, fiul lui Daniel de

---

[64] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 347, pp. 369, 370

**Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), o scrisoare privilegială a răposatului rege Ladislau, rugându-ne să binevoim a pune să se transcrie”[65].

**1356**, noiembrie 10, Turda: Andrei, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că „Ştefan şi Andrei, fiii lui Nicolae, fiul lui Solomon de **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), au chemat în judecată pe comitele Mihail de **Sângătin** (Enyed, judeţul Sibiu), pentru o parte de moşie a răposatului Nicolae, fiul lui Henning de **Petrifalău** (Peturfalua, apoi **Petreşti**, inclus în **Sebeş**, judeţul Alba), aflătoare în acelaşi Petrifalău, ce e aşezat în comitatul Alba, şi pentru dreapta jumătate a tuturor viilor acestui Nicolae, precum şi un loc de curte, aşezat în oraşul **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba), şi pentru a treia parte din trei mori, aflătoare în acel Petrifalău… / ei ajung la învoială în faţa noastră şi au lăsat comitelui Mihail de Sângătin să stăpânească pe veci partea de moşie din Petrifalău şi dreapta jumătate a viilor lui Nicolae din acel Petrifalău, şi a treia parte din morile din Petrifalău, şi un loc de curte aflător în oraşul Sebeş”[66].

**1366**, august 4, Sibiu: „Iacob Hentzmanisse, judele oraşului **Sibiu**, comitele Conrad de Sibiu, comitele Henning de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu), Petru Schewer de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), vicevicari, precum şi comitele Andrei de **Sebeş**, judele regesc al Sibiului… dăm de ştire că s-au înfăţişat înaintea noastră chibzuiţii oameni şi oaspeţi din **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), iar pe de altă parte comitele Mihail, fiul comitelui Daniel, comitele Ștefan, cu fraţii săi Solo-

---

[65] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 358, pp. 383, 384

[66] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 45, pp. 41-43

mon, Andrei, Mihail, Nicolae, fiii lui Nicolae, fiul comitelui Solomon, tot de Câlnic, ca să ia, prin judecată şi în temeiul libertăţilor lor, livada așezată în hotarul oaspeţilor din Câlnic, de lângă apa de mai jos de Czykerh, numită apa regească, şi pădurea şi **satul românesc** numit **Neger** (dispărut, lângă Câlnic, judeţul Alba). Iar noi, primind şi ascultând scrisoarea lor doveditoare, şi trecând slabod şi deplin asupra zişilor oaspeţi din Câlnic acele câmpuri şi livada, cu pădurea şi cu apa, le-am dat lor, prin judecată, în folosinţă de veci, aşa după cum se arată mai deplin în scrisorile lor de dobândire, atât a vicevoievodului Petru, cât şi a juratilor din **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba)"[67].

**1372**, februarie 1: „comitele Laurenţiu, cu judele de **Roşia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, judeţul Sibiu), Albert şi Conrad de **Şura Mare**, judele din **Turnişor** (villa Epponis, judeţul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alti patru orăşeni chibzuiţi din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, judeţul Braşov), comitele Gheorghe de **Şaeş** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, judeţul Mureş), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Judeţul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ţinutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei" dau de ştire că s-au înfăţişat înaintea lor „chibzuiţii şi cinstiţii bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeş, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure şi un mărăciniş. Iar noi, după ce am primit și am

[67] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 123, pp. 227

ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivnice un soroc, spre a veni iar înaintea noastră după cincisprezece zile… şi am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure si mărăciniş acestei obşti din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosinţele şi la folosirea acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"[68].

**1907**, decembrie 29: „Duminecă, în 29 decembrie nou 1907, comuna **Câlnic**, de lângă Sebeşul Săsesc, a avut rara fericire de a primi pe trimişii Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiu, cari aveau să-şi dea seama de lucrările săvârşite de această harnică reuniune în 1906, care este al 19-lea an de când ea lucrează spre binele şi mulțumirea obștii. Adunarea s-a ţinut în sala mare a pomposului **edificiu şcolar, fala românilor din Câlnic**, care, de data asta, s-a dovedit de prea puțin încăpătoare, căci la adunare a participat aproape întreaga obşte a noastră din Câlnic şi câţiva reprezentanţi ai comunelor învecinate. / Comitetul central al Reuniunii a fost reprezentat, la adunare, prin domnii: R. Simu, membru în comitet și totodată president al adunării generale, Nicolae Iosif, învăţător în Aciliu şi membru în comitet, Aurel Cosciuc, conducătorul şcolii economice consistoriale din Sibii, și Victor Tordăşianu, secretarul Reuniunii"[69].

---

[68] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 98, pp. 120-122
[69] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 9, Braşov 1908, p. 3

**1929**: „O notiţă… a vestit moartea parohului din **Câlnic**, Petru Cucuian. Din viaţa acestui muncitor în via Domnului voiesc să prezint cititorilor acestei foi câteva date: / Preotul Petru Cucuian, răposat în 9 mai 1929 şi înmormântat în 11 mai, în comuna **Câlnic**, protopopiatul Sebeș, s-a născut, la anul 1865, în **Laz**, protopopiatul Sebeş. În 1890, hirotonit prezbiter și instalat paroh în comuna **Mănăşturul unguresc**, protoprezbiteratul Cluj, a funcţionat acolo ca paroh 7 ani (1890-1897), când s-a mutat în parohia **Loman**, protopopiatul Sebeş, unde a păstorit din 1897-1922, adică 25 ani; din 1922, până în prezent, a păstorit pe credincioşii parohiei **Câlnic**, adică 1 ani, cu totul a servit pe Domnul 39 ani. Trece la cele veşnice, în etate de 64 ani.

Despre activitatea sa din Mănăşturul unguresc, nu am informaţii; voi începe cu activitatea sa din **Loman**. Poporul din Loman e, în genere, harnic și evlavios; în timpuri mai recente, însă, în lipsa de preoți stabili, acest popor şi biserica ajunsese în stare mai puţin bună. Preotul Petru Cucuian s-a apucat de lucru, a înființat, ca din nimic, fonduri bisericeşti, a dedat poporul la ordine, la cercetarea Sfintei biserici, a zidit o biserică solidă, în locul bisericuţii de de lemn, infiltrând în popor profundă iubire față de aşezămintele dumnezeiești, şi premergând, cu exemplul el şi familia sa. / Pe teren cultural-social, răposatul preot s-a dovedit om la locul său. A înființat o reuniune de înmormântare, o bancă poporală, ambele în stare înfloritoare, iar înainte de-a părăsi comuna, în anul 1921, a luat inițiativa de a construi edificii şcolare în cătunele Pleşi și Tonea, iniţiativă sprijinită ulterior de stat, prin mijloace materiale. O frumoasă activitate a dezvoltat răposatul și în toamna vieții sale.

Parohia ortodoxă română **Câlnic** e într-o comună cu locuitori sași, bogaţi, iar parohienii bisericii ortodoxe, în partea cea mai mare, sunt săraci. Răposatul preot a reparat biserica, a pictat-o, a făcut strane noi şi a înzestrat-o cu armamentele necesare. A înființat societatea tinerimii „Sfântul Gheorghe”, reuniunea de femei „Altarul”, iar banca sistem Reitfeisen, înființată cu 10 ani mai înainte, a transformat-o în bancă poporală, una dintre principalele instituţii din jur. A înfiinţat şi zidit „Casa culturală”, cu un mare pavilion şi cu alte încăperi pentru trebuințele culturale; edificiul e sub acoperiş, aproape terminat şi a costat, până în prezent, 600.000 lei, fără a fi primit biserica nici un ajutor extern. / Cine trăieşte la sate știe cu ce greutăţi se luptă un păstor sufletesc pentru îndeplinirea chemării sale. Pe lângă spiritul de organizaţie, răposatul s-a distins prin mare modestie, dovadă e munca sa dezinteresată, care nu a cerut niciodată recompensă oficială. / Am scris toate acestea nu ca să laud pe răposatul, ci numai din iubirea de adevăr, care cere de la orişicine şi, mai ales, de la slujitorii altarului, să-l mărturisim și să-l recunoaştem în tot locul, oriunde și pentru orişicine. Când dăm Cezarului ceea ce e a Cezarului, şi lui Dumnezeu, ceea ce e a lui Dumnezeu, dăm prinosul nostru de recunoştinţă acestui ostaș al Domnului, care şi-a dedicat viaţa activă propăşirii scumpei, iubitei şi sfintei noastre biserici și credincioşilor ei. Fie vie amintirea preotului Petru Cucuian în sufletele celor ce l-au cunoscut! / Preot Ioan Stoicuța”[70].

# CĂLVASĂR, CALVASER

azi **ŞEICA MARE**, judeţul Sibiu.

---

[70] *Telegraful Român*, Anul LXXVII, nr. 47, Sibiu 1929, p. 2

# CAMERDIANA

(districtul Avariului, judeţul Satu Mare)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Pap** de Törökfalva, în comuna Camerdiana, 1 familie.

**Pap** de Uglya, din comitatulu Marmaţiei, în comuna Camerdiana, 5 familii.

**Pap** de Turcz, din comitatul Ugocei, în comuna Camerdiana, 5 familii.

**Pap** de Vajnág, din comitatul Marmaţiei, i în comuna Camerdiana, 1666; pe blazon, mâna din umăr tăiată, având între degete o suliţă ridicată în sus; 9 familii"[71].

**1869**: „Locuitorii români din Camerdiana se află împinşi în adâncul disperării, prin influenţele cele stricăcioase ale elementelor, pământului de aici, de altcum neroditor, încât mai în tot anul jumătatea populaţiei, începând de la sărbătoare Sfintelor Paşti, trăieşte cu bucate cumpărate cu bani. Acum, însă, prin umblarea cea nefavorabilă a timpului, toată speranţa noastră e nimicită… Grindina din 29 mai, venită din Ugocea, către Transilvania, a ţinut aici

[71] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 18

aproape 2 ore, lăsând după sine urmări şi daune însemnate. / Michail Demeter / preot român”[72].

Victimele inundaţiilor din mai beneficiază de colecte publice, precum cea de 14 fiorini a lui „George Crăciunescu, profesor de limba română în Timişoara”[73].

**1872**: „În Nr. 30 al. „Federraşiunii”, dl Ioan Alessi, notarul **Camerdianei** şi **Tirsoltului**, a publicat un articol plin de schimosiri, întortocheri şi neadevăruri. / Între altele, dl corespondent scrie că eu am venit de preot în Camerdiana în anul 1862, iar el în anul 1870, aceste date, vecine, le-ai cules din aer, fiindcă eu am venit în Camerdiana în toamna anului 1865, ir dumneata, care ai uitat şi „Tatăl nostru”, ai venit în vara anului 1869, cele împărtăşite fie în ziare, fie pe la alte locuri mai înalte, pe viitor trebuie a se rumega mai bine.

Arată mai încolo dl corespondent, citând din nr. 13 al „Federaţiunii”, cântarea parohului din Camerdiana şi descântarea protopopului districtual „că, până nu venise Ioan Alessi, nepot de episcop roman, 70, 80 de învăţăcei umblară la scoală”, dar cuvântul „dominicală”, esenţa lucrului, unde a rămas? Însă, *quo semel est imbuta recens* (care este odată impregnată de prospețime), şi care, în răstimp de 3 ani, nu cugetase de alta, ci numai de turburarea trebilor unui sat fericit, aceluiaşi *intorto catoriu* (pisică răsucită) şi schimonitor, trebuia să rămână şi ca publicist. / Aşa este, domnule vecin. În şcoala noastră dominicală şi elementară, s-a făcut progres lăudabil, până nu erai dumneata in Camerdiana; 80 de învăţăcei frecventară şcoala dominicală, cărora li s-au propus, prin mine, cunoştinţele religioase, istorice, geografice şi aritmetice,

---

[72] *Albina*, Anul IV, nr. 55, Viena 1869, p. 3

[73] *Albina*, Anul IV, nr. 65, Viena 1869, p. 4

iar în şcoala elementară, prin învăţător, cele prescrise, iar de atunci, de când locuieşti în Camerdiana, toate ordinaţiunile școlare, ministeriale, consistoriale, publicate chiar şi din amvon, răsună în pustiu pentru turburările dumitale cele făţarnice, nu e cu putinţă a înfiinţa scaunul şcolar: învăţătorul nu capătă plata sa regulat şi chiar dumneata nu ești îndestulat cu lemnele cele multe de foc, ci arzi şi lemnele şcolii. / De când locuieşti în Camerdiana, bunurile bisericii nu e cu putinţă a le stăpâni, fiindcă un jude comunal are îndrăzneala de a striga, înaintea domnului protopop, cum că nici popă nu ne trebuie, dacă nu ne va lăsa să prăpădim pădurile bisericii după placul inimii noastre; apoi şi dumneata, domnule corespondent, fără de încunoştinţarea servilor bisericii, aduci pari, nuiele, leaţuri şi toate de câte ai lipsă din pădurile bisericii, voind, cu tot dinadinsul, a aţâţa coliziuni şi vărsări de sânge.

Faci amintire, mai încolo, de ceva clică, voind a arăta nevinovăţia-ţi, şi că ești persecutat din ură personală, însă, după părerea mea, daca se întâmplă că 2, 3 sau şi mai mulţi bărbaţi se înţeleg frăţeşte pentru înaintarea binelui public sau pentru ceva scop salutar, asemenea înţelegere nu e demnă de batjocura şi poreclire fără de laudă. / Afirmaţiunile şi atacurile dumitale nefondate mă silesc, în contra voinţei şi convingerii mele, a vătăma axioma aceasta: *De mortuis, aut bene, aut nihil* (Despre morți, ori de bine, ori nimic). Când ai venit în Camerdiana, a ne ruga să te primim în candidațiune notarială, noi nu avuserăm nenorocirea de a te cunoaşte, însă am cunoscut pe unchiul dumitale, Ioan Alessi, repausatul episcop din Gherla. / Te-am primit în candidarea notarială. Dar nu voiesc nimănui a întoarce rău pentru rău, te-am primit după laudele cele multe şi recomandaţiunea vărului dumitale, a fratelui Na-

poianu, te-am primit că am cugetat că, ca un român, vei fi om bun, drept, mulţămitor şi de omenie; noi nici că am visat atunci că vei fi un lup ascuns în piele de miel, precum te numesc astăzi în Carmediana, n-am visat că vei fi un renegat şi ateist, care, chiar şi în sfânta Biserică, faci sminteala poporului, întorcându-te, sub sfânta Liturghie, cu dosul către altar şi cu faţa către femei… / În timp de 3 ani, ai terorizat, au batjocorit, ai bătut, ai maltratat şi belit poporul acesta necăjit şi nefericit, ca să tremure dinaintea dumitale… pentru arătarea unui caz de moarte ai îndrăzneala a pretinde şi a lua o fiorini; pentru facerea şi intabularea unui contract, câte 14 fiorini… / Natura cea nefericită a dumitale pofteşte ca să-ţi mijloceşti altă diregătorie, unde să nu prea ai de-a face cu poporul. / Michail Demetery / preot român greco-catolic în Camerdiana”[74].

Conflictul între notarul Camerdianei Ioan Alessi şi preoţimea locală („turma aceasta de lupi sălbateci şi înverşunaţi”), inclusiv cu protopopul Ţării Oaşului, Alessandru Erdösiu, avea să ocupe pagini întregi de gazetă, drept tentativă de a „convinge unde duce ura fără cumpăt şi calul fără frâu”[75].

[74] *Federaţiunea*, Anul V, nr. 71-671, Pesta 1872, pp. 278, 279
[75] *Federaţiunea*, Anul V, nr. 79-679, Pesta 1872, pp. 310, 311

# CÂMPENI

(Topánfalva, districtul Câmpeni, judeţul Alba)

**1595**, martie 22: „Sigismund Báthory scrie oficiilor Ardealului că, deoarece locuitorii din **Câmpeni**, **Bezere**, **Abrud**, **Cărpiniş**, **Bucium** şi **Vidra** n-au pământ de arat aproape nimic şi sunt nevoiţi a-şi aduce grâul şi alte de ale mâncării, îi scuteşte de orice dări şi hărminţie, reînnoind această scutire a lor, primită de la părintele săi, principele Cristofor Báthory, şi orânduieşte să păzească să fie într-adevăr ocrotiţi în această a lor slobozenie”[76].

**1598**, martie 16: „Sigismund Báthory aprobă cererea lui Nicolae Filemon, care şi-a pierdut vechiul hrisov, şi îi reînoieşte actul de danie asupra caselor şi moşiilor sale din **Câmpeni** (Topánfalva), precum le-a moştenit din strămoşi”[77].

**1778**: „Locuitorii comunelor **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra** şi **Râul Mare** – aceasta din urmă cuprindea, pe atunci, satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul** –

---

[76] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, p. 193

[77] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 154

se plâng, printr-o numeroasă deputaţiune, la guvernul transilvan din Sibiu, în contra diferitelor abuzuri. În loc de dreptate, membrii deputaţiunii se văzură daţi în judecată penală, fiindcă au turburat liniştea autorităților din Sibiu, – căci iobagii n-aveau nici măcar dreptul să reclame în contra asupritorilor – şi, condamnaţi, au suferi unii câte 25 bastoane, iar alții câte 12, plus cheltuielile de judecată. Deputatul Gavril Todea, bătrân de 80 ani, a şi murit în urma bătăi. / Românii din munţii Abrudului, convingându-se că, la guvernul transilvan, în zadar cer dreptate, trimit mai multe deputațiuni la Viena, la împărăteasa Maria Tereza şi, apoi, la succesorul ei, la împăratul Iosif II, având aproape întotdeauna, în fruntea lor, pe ţăranul iscusit din **Albac** Ursu Nicola, zis Horia, şi pe Ion Cloşca din **Cărpeniş**”[78].

**1781-1782**: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit **în munţii Abrudului** fu dat în arendă la doi armeni, cu numele Martin Bosniac şi Martin Patrubani, pe termen de 6 ani şi cu prețul de 12.000 florini anual. Aceşti arendaşi lacomi interziseră locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular şi prin agenţi de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi şi amendau. Severitatea arendaşilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paştelor din anul 1782, confiscă şi o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de ţară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** şi **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră şi ei băuturi spre vânzare. Dar arendaşii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale şi puşti,

[78] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 143

împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – şi scânteia o dete un servitor al arendaşilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un ţăran din **Zarand**, care-şi aşeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar țăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendaşilor armeni, spărgându-i fundul şi vărsându-i băutura.

Un alt ţăran, cu numele Iacob Zahuţ din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendaşilor, cu înjurături şi lovituri cu patul puştii, şi dus la inspectorul domeniului, se întâlneşte cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendaşi şi, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulțime de ţărani, care sar cu toții la butoaiele arendaşilor, spărgându-le şi vărsându-le toată băutura. / În faţa acestei scene şi a furiei mulţimii, cârciumarii şi servitorii arendaşilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii îşi apărau un drept al lor şi pentru care dânşii mai plăteau statului şi o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari şi consilieri comunali sunt condamnaţi de judecata forului domenial din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane şi, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alţi 5, ca autori principali şi sub motivul că au agitat poporul să trimită deputaţiuni la Viena, sunt condamnaţi la moarte. Unul din aceştia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat şi la tortură, înainte de executare, iar după execu-

tare să i se taie capul, corpul să i se despice în 4 părţi, iar bucăţile să i se pună în ţeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului”[79].

**1783**: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbata în închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Closca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13

[79] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 147, 148

aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate”[80].

**1784, Răscoala în munţii Abrudului**: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulţimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

[80] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele

românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă

direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării

sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi

copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă

fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldaţi ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişţior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se linişţesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se linişţească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac

pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[81].

**1849**: „Când Bem s-a dus în Banat (Bánság), cu zece mii de soldați, la mijlocul lunii aprilie, pentru a-l cuceri și a alunga armata lui Puchner, care invadase **Orşova**, din Valahia, Transilvania nu era încă pe deplin împăcată. Fehérvár (**Alba Iulia**) și **Déva** erau încă ținute de împărați; iar câteva mii de Oláhi, sub prefectul lui Janku, au stat înarmaţi prin munții Abrudului, fără a ceda apelurilor conciliante ale lui Bem. Este demn de remarcat faptul că Bem a asediat Fehérvár și Déva înainte de a porni și a pus în mișcare trei trupe împotriva oamenilor revoltați din munţii Abrudului. / Colonelul Forró a înconjurat **Déva**, cu două mii de brigadieri, dar nu putea să facă nici un rău Cetăţii de pe stâna înaltă și abruptă, cu cele șase tunuri ale sale, şi nu se putea aștepta la rezultate decât prin înfometare. Cetatea a fost apărat de prim-locotenentul Kudlics, cu o companie de soldați imperiali și, deși avea doar trei tunuri mari, a făcut destule pagube **orașului Déva**. Forró, pentru a grăbi capitularea, după câteva săptămâni de împresurare, le-a stricat conductele de apă ale celor din Cetate. De atunci, rezistența locuitorilor Cetăţii nu a putut dura, decât până când rezervele de apă s-au epuizat, pentru că pe promontoriul de stâncă, înalt de 800 de picioare, era imposibil să ne căţărăm. Dar paznicii au rămas, în scurt timp, nu doar fără apă, ci și alte alimente, iar pe 27 mai, în

---

[81] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

ziua Rusaliilor, au fost nevoiți să abandoneze cuibul de pe stâncă…

Un al patrulea corp de trupe a operat împotriva lui Oláhilor din Zaránd, o vreme sub comanda maiorului Csutak, dar nu se putea înainta mai departe decât **Brád**, iar la începutul lunii mai, maiorul Hatvani a preluat comanda… / Între timp, Președintele și Ministrul de Interne Szemere au dorit să ia niște măsuri pentru a calma nefericita revoltă a Olachienilor, iar în acest scop, după ce s-au con-sultat cu reprezentanții naționalității Olach, la Debrecen, l-au trimis pe reprezentantul Drágos, de la Belénys, la Janku (Avram Iancu), ca să caute reconcilierea, propunând, pentru baza acordului, următoarele puncte:

I). Olachii, ca naţionalitate aparte, vor fi numiţi în acte, începând de anul viitor, după dorinţa lor, români.

II). Guvernul maghiar, inspirat de speranța că toate naționalitățile Ungariei își vor putea dezvolta propria independență, a oferit românilor următoarele asigurări:

1). Utilizarea limbii maghiare va acoperi numai chestiuni diplomatice, legislative și administrative; limba administrației municipale este stabilită de autoritățile legale.

2). În acele judeţe, în care românii sunt majoritari, limba deliberărilor poate fi atât româna, cât şi maghiara; procesele-verbale pot fi păstrate în ambele limbi; iar comunicarea cu adunarea națională, guvernul și alte autorități ar trebui să fie doar în limba maghiară.

3). Limba școlilor românești este româna.

4). Limba autorității competente este folosită în legislația orală.

5). Românii își pot depune cererile în limba maternă.

6). Religia românilor are drepturi egale cu celelalte religii, în ceea ce priveşte administraţia bisericească şi şcolară, românii îş pot alege episcopii, independent de clerul sârbesc, iar unul dintre ierarhi primeşte titlul de patriarh.

7). În slujirea pentru Biserica Greacă se va înființa un departament separat, format exclusiv din persoane de această religie.

8). Școlile și bisericile lor se bucură de aceleași drepturi ca și cele ale tuturor celorlalte religii.

9). Fundațiile lor bisericești și școlare sunt gestionate de români.

10). Pentru ei se înfiinţează o facultate teologică la Universitatea din Pesta.

11). Un consiliu bisericesc poate fi ținut anual.

12). În acele sate în care formează majoritatea, limba de comandă a Gărzii Naţionale poate fi limba română.

13). Toate birourile guvernamentale le vor fi deschise.

III). Cei care s-au ridicat împotriva ungurilor, dar și-au pus armele în mâinile celei mai apropiate autorități civile, primesc amnistia totală.

IV). Toată lumea primeşte amnistia generală.

Cu aceste puncte importante, Janku (Avram Iancu) a semnat, înainte de toate, un armistițiu. Exista perspectiva nesigură ca românii, acceptând aceste puncte, să depună armele. Dar chiar dacă ar fi fost paşnici, cele trăite de armele maghiare, nu numai în Transilvania, ci și în Ungaria, i-a făcut pe maghiari să încalce înţelegerea, iar astfel Olahienii au fost provocați la mânie de comportamentul nescuzabil al comandant lui Hatvani. / Înainte de a prelua comanda brigăzii, Hatvani l-a vizitat personal pe Kossuth,

în Debrecen, care l-a încurajat să ia măsuri rapide și viguroase, dacă misiunea lui Drágos la Janku (Anvram Ianu) nu va avea succes. Imediat ce a ajuns la **Brád**, Hatvani l-a informat pe guvernator că, cu ceva efort, se poate obține o victorie clară împotriva românilor, așa că i-a cerut autorizarea pentru a-și începe ofensiva. Kossuth a acceptat cererea; fără îndoială, în cazul în care negocierile lui Drágos nu vor duce la nimic. Cu toate acestea, Hatvani, din credulitate sau pentru că a primit altfel de veşti despre negociere, nici măcar nu a așteptat întoarcerea lui Drágos, ci, la 6 mai, l-a atacat pe Janku, care îşi avea tabăra în **Abrud**, cu o brigadă sa de 1.500 de oameni, l-a înfrânt și, capturându-l, l-a executat pe prefectul Buttyán (Butean).

Prima reacţie a Oláhilor înfuriaţi a fost să riposteze. Ei nu au vrut să creadă că Drágos nu a participat, în secret, la încălcarea perfidă a armistițiului și l-au executat, împreună cu cei care au propus reconcilierea. Janku însuși a adunat un grup mai mare și l-a atacat Hatvani, în **Abrud**, pe 8 mai. Acesta s-a încăpățânat să reziste mult timp, mai ales legiunea germană de sub comanda lui Klein a dat dovadă de mare vitejie. Dar Oláchii însetați de răzbunare, care erau de câteva ori mai mulţi, au atacat neobosiţi, iar armata noastră, obosită și decimată, a fost forțată să se retragă la Brád, în dimineața următoare. Oláhii care au invadat Abrudul au incendiat casele ungurilor, una câte una, ucigând un număr mare dintre ei. / Hatvani, care era atent urmărit de opinia publică, ardea de dorința de a-și răzbuna înfrângerea cât mai curând posibil. După ce a primit câteva întăriri, a atacat și a ocupat Abrudul pentru a doua oară, pe 16 mai. Dar și Janku a coborât din munții săi, cu o forță și mai mare, iar acum, oprindu-i linia de retragere, l-a forțat să lupte până la moarte. Această bătălie a durat până în 19

mai, iar rezultatul a fost că Hatvani, slăbit și suferind deja de lipsă de alimente, a fost nevoit, în cele din urmă, să se retragă. Și-au făcut drum prin strâmtori, cu pistoalele; dar chiar dacă i-ar fi alungat sau ucis pe cei care i-au stat împotrivă, Hatvani nu ar putut ajunge la miile de Olahi, care, stând pe înălțimi, au aruncat spre ei ploaie groaznică de pietre. Cele patru tunuri ale lui Hatvani au fost distruse, membrii întregii legiuni germane și ai brigăzii sale erau aproape complet pierduţi; două sau trei sute dintre ei abia au reușit să se strecoare și să fugă din încercuire. Și acum au căzut victime și cetățenii din Abrud, care au supravieţuit masacrului de ieri.

Entuziasmul alimentat de victorie a reaprins rebeliunea Oláchilor în toată regiunea muntilor. La sfârşitul lunii, sub comanda lui József Móga, sub-prefect, aproximativ 8.000 de oameni au coborât, pe valea Aranyos, la **Teiuş** (Tövis), şi de acolo, la **Bărăbanţ** (Borbánd), hotărâţi să atace armata noastră, care asedia Fehérvárat, dar a fost în curând spulberată de tunurile lor. / Răspândirea rebeliunii înteţite a stârnit îngrijorarea liderului Bem, care se întorsese recent din Banat (Bánság). Prin urmare, a ordonat o campanie mai viguroasă împotriva olahilor. Pe colonelul Kemény Farkas, cu 4.000 de ostaşi l-a trimis la **Brád**, unde a sosit pe 4 iunie, încredințându-și avangarda comandamentului colonelului Forró și ariergarda colonelului Inczédi. A plecat la **Abrud** pe 8 iunie, dar, fiindcă a găsit drumurile stricate peste tot, n-a ajuns decât într-un sfert de zi la ruinele numitului oraș, cu mare efort și înconjurare. Acum Olahienii nu au ripostat nicăieri în masă; numai grupuri mici se grăbeau să atace în spate și în jurul convoiului. Maghiarii intenționau să înainteze, de la Kemény **Abrud**, la valea Aranyos, la **Câmpeni** (Topánfalvá), și și-

au început marșul; dar au văzut, încă din **Cărpiniş** (Kerpenyes), că toată mâncarea era luată cu grijă din faţa lor. Pentru a nu suferi aceeași soartă ca și Hatvani, s-au întors la **Abrud**, intenționând să plece, după câteva zile de odihnă. Dar, de îndată ce au plecat spre **Zlatna** (Zalatna), pe 16 iunie, în aceeași regiune în care au găsit mormântul armatei lui Hatvani, vreo 10-12 mii de Oláhi revoltați, conduşi de prefectul Axente (Sever) i-au atacat, dar nu în luptă regulată, ci cu o ploaie de gloanțe și de pietre, aruncate de pe povârnișurile drumurilor înguste. Au fost salvaţi de colonelul Forró, care comanda ariergarda, și prin sacrificiul de sine al curajosului batalion 11. Armata noastră, petrecând noaptea printre ruinele Zlatnei, a sosit la Fehérvár a doua zi”[82].

**1849**: „Colonelul Zarziczky, căruia Bem i-a încredințat, în primăvară, supravegherea liniei de protejare a satelor maghiare împotriva atacurilor Oláhilor din munți, în același timp cu campania lui Kemény, şi-a concentrat linia de gardă în două zone din **Huedin** (Bánfi-Hunyad) și **Gilău** (Gyalu). Cele două trupe s-au unit în **Mărişel** (Marisel), în valea Someşului Rece (Hideg-Szamos), iar de acolo au plecat, paralel de Kemény, prin munți, până la valea Turzii (Aranyos), până la **Câmpeni** (Topánfalvá). Dar Bem, care a călătorit la Oradea (Nagy-Várad), tocmai în aceste zile, pentru a-l întâlni pe Kossuth, și primise deja vești despre planurile rușilor de a invada Transilvania, a ordonat retragerea. Decretul a venit chiar la începutul războiului; totuși, trupele din Huedin (Bánfi-Hunyad), mergând înainte, nu au mai putut primi ordinul, iar când au

---

[82] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

ajuns la Mărişel (Mariseli), au hotărât să-și aştepte însoțitorii din Gilău (Gyalu). În zorii zilei următoare, au fost înconjurați de un grup mare de Olahieni. O mână de ostaşi maghiari au pe-trecut aici două zile și două nopți stânjenitoare, atacați în permanență de Olahieni. În cele din urmă, văzând că aș-teaptă degeaba, brigada din Gilău (Gyal), au hotărât să străpungă încercuirea. Tânărul Pál Vasváry, maiorul trupei Rákóczy şi comandant de armată, devenit atât de celebru, în martie anul trecut, prin discursurile sale la adunarea publică de la Pesta, către mai experimentatul căpitan László Buzgó, care a fost anterior pensionat din armată, şi i-a predat comanda. Vasváry a murit, în munţi, la doar de 26 de ani. La fel ca savantul Kővári, Contesa Blanka Teleki, ilustra fecioară națională, şi tânărul erou al libertății, după ce a trecut prin furtuna războiului, își odihneşte osemintele în mormântul familiei sale"[83].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Kendi**, în comuna Càmpeni, 1668, 2 familii.

**Szabó**, în comuna Câmpeni, 2 familii.

**Chendi** rectius **Kendi**, în comuna Câmpeni. Nobilitatea o au câştigat Petru Chendi, cancelarul Transilvaniei, sub Maria Theresa"[84].

**1885**: Lista „contribuirile în în favorea Fondului pentru înființarea unei şcoli române de fetite în Cluşiu", cuprinde, „pe lista nr. 488, pe comerciantul în Câmpeni

---

[83] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

[84] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 53

Teofil Gerasim, Nicodim Cotişel, Nicolau Aranyasi, Constandin Cotişel, Iosif Cotişel, Teofil C. Gerasim, Ioane Todea din Albacl, Ana Morariu din Câmpeni 1", iar „pe lista nr. 489, executorul din Câmpeni Ioane Decean, Andreica dn Câmpeni, Teodor Nariţia din Sochodol, Georgiu Decean din Câmpeni"[85].

**1887**: „**Ținutul Moţilor** începe de la Baia (de Arieş), se întinde peste Câmpeni, cuprinde satele de munte Albac, care este din sus de Câmpeni şi de unde, coborându-te, dai în valea Arieșului şi mergi spre Abrud şi Slatina, până la Ampoiţa.... **Calea cea mai frumoasă este de la Turda, la Câmpeni**... Iancul este înmormântat la Baia de Criș (adică exact la Ţebea). / Teofil Frâncu"[86].

**1887**: O polemică între anonimul „Moţul" şi „dr. Basiliu Preda ca delegat al cercului de alegători **Trăscău**", vehiculează nume de personaje precum „fostul primar substitul al Câmpenilor şi de prezent Georgiu Corcheşiu", „avocat Gerasim Candrea", „cancelistul oficiului pretorial Stary Robert", „dascălul românesc Nicolau Coceşiu", „Vasile Puşcariu, protopop" şi „domnii preoți din tract, Axentiu Mureşianu, Alimpiu Pop, Ioan Cheresteşu şi Ioanusu"[87].

**1887**: „În zilele trecute, apăru, în ziarele noastre, o mică notiţă despre bucuria foii maghiare „Koloszvár" asupra progresului şcolii maghiare din opidul **Câmpeni**… / Publicul român va presupune cum că în opidul Câmpeni sunt batăr jumătate sau batăr două treimi părţi ale populaţiei de viţă maghiară, ca să poată fi înfiinţată aici o şcoală maghiară de feciori şi de fete. Nici vorbă. Afară de puţini

---

[85] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 57, Braşov 1885, p. 2
[86] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 45, Braşov 1887, p. 3
[87] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 116, Braşov 1887, pp. 2, 3

oficiali regeşti, familii maghiare aici nu sunt şi nu au fost, întreaga populaţie este română, care, din mijloacele ei, deja de la anul 1861, şi-a înfiinţat un fond şcolar, şcoală corespunzătoare cu 3 învăţători, şi şcoală de fetiţe cu învăţătoare. Fondul nostru mai dă ajutor unui învăţător, de confesiune greco-unită, de 300 fiorini, şi aşa, numai pentru băieţi, funcţionează în **Câmpeni** 4 învăţători… / Ceea ce este, însă, în cauza de faţă mai întristător e împrejurarea că acea școală maghiară şi pentru maghiarizarea mlădițelor româneşti se susține cu banii comunelor române, a căror reprezentanţi, seduşi fiind. şi părăsiţi de pătura lor conducătoare, au votat ajutoare, pe timp nehotărât, pentru înființarea unei şcoli maghiare în Câmpeni, după cum a voit vestitul Moldován Gergely. Aşadar, locuitorii români dau toporişca la securea cu care să se doboare pădurea românească în fosta reședință a apărării naţionale, în anii 1848/1849”[88].

**1898**, Diaconovich: „**Câmpeni** (magh. Zopánfalva), comună în Transilvania, comitatul Turda-Arieș, e emporiul și capitala moților, aşezată într-o regiune romantică, pe malul stâng al Arieșului, cu 2.600 locuitori (2.431 români); are 3 biserici: greco-ortodoxă, greco-catolică şi romano-catolică. Este sediul judecătoriei regionale de cerc, al oficiului de pretură, al inspectoratului regional silvanal și al casei de păstrare şi economii „Doina”. În Câmpeni se ţin mai multe târguri bine cercetate. Câmpeni a fost teatrul mai multor întâmplări istorice. Cel mai însemnat rol l-a avut în 1848-1849. Câmpeni, în adunarea de pe „Câmpul libertăţii”, a fost reprezentat într-un mod impunător; din această cauză a și fost denunţat şi persecutat. În Câm-

[88] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 277, Braşov 1887, pp. 2, 3

peni a fost reşedinţa lui Avram Iancu, de aici a condus el operaţiunile militare întru apărarea Munților Apuseni, în contra armatelor maghiare. Locuitorii din Câmpeni au fost, totdeauna, mai deştepţi decât cei din comunele iobăgeşti, având ei, din secolul trecut, şcoală bună şi dascăli zeloşi; ei au fost renumiți ca bărdaşi şi în tot felul de lucrări de lemn; au făcut mai multe tunuri de lemn, după modelul celor făcute în Bucium; au vărsat chiar două tunuri din aramă, amestecată cu materialul dintr-un clopot de la biserica greco-ortodoxă. Cu unul dintre aceste tunuri a zdrobit tribunul Andreica, pe „Dealul băieşilor", armata lui Hatvany. Maestrul la vărsarea tunurilor a fost Nicolae Mucea din Sohodol, care inventase şi smâcurile pentru a scoate apa din vârtejuri. La topirea clopotului a întrebuințat 5 fauri, cu 5 foi. „Câmpanarii" s-au distins, în anii 1848-1849, în fapte româneşti şi au adus mari jertfe pentru Tron și naţiune; au dat un mare contingent de bravi tribuni şi căpitani; aici s-au păstrat toate armele și caii luaţi de la armatele maghiare; tot aici a fost azilul prefecţilor şi tribunilor, refugiaţi din toate părțile Ardealului. În toamna anului 1849, câmpenenii au fost dezarmaţi, prin guvernatorul Baron Wohlgemuth, cu mare paradă; li s-au luat toate tunurile și armele cucerite de la maghiari, ba și tunurile fabricate de ei, şi alte arme. În **1852**, Împăratul, la rugarea lui Iancu, şi-a schimbat planul de călătorie, a trecut peste muntele Găina, iar noaptea a dormit în Câmpeni. La 1852, câmpenenii au fost denunțați că conspiră în contra statului. Colonelul Springesfeld, comandantul districtului, intră, cu 3 companii de soldaţi, în sat, lui Iancu îi pune o trăsură la dispoziție, cu care a mers la Alba Iulia, unde a fost arestat, iar pe secretarul său, Dionisie Darabant, şi pe tribunul Andreica îi arestează și îi trimite la Abrud, unde au fost

eliberaţi de-abia după 3 săptămâni. După o investigaţie de 11 zile, miliția a părăsit Câmpenii, deoarece nu s-a putut constata nimic compromiţător”[89].

**1924**: „**Sfinţirea bisericilor din Câmpeni şi Bistra**. Către sfârşitul verii, în 29 august, Înaltpreasfințitul Mitropolit Vasile a plecat să-și viziteze pe credincioşii săi din Munţii Apuseni, unde, de la episcopul Lemeni, încoace, arhiereu unit n-a mai fost… / De la Abrud, Înaltpreasfinţitul a plecat, cu întreagă suita sa, canonicii Dr. Victor Macaveiu şi Dr. Iuliu Florian, diaconii Iuliu Maior şi Alexa Sestraș, vestitul cântăreţ; profesorul Aron Papiu, și absolvenții de teologie Oltean şi Gherman, precum şi protopopul tractului Roșia, Iacob Domșa, la **Câmpeni**, unde avea să săvârșească sfințirea bisericii. Între bubuituri de teascuri, îl întimpină, în fața bisericii, o mulțime mare de credincioși, sosiți din toate părțile României, iară la uşa bisericii, preoțimea. Numaidecât se începe măreața slujbă a pregătirii pentru sfințirea bisericii, care se sfârșeşte abia seara, târziu. Duminică, dimineața, sfințirea a început la orele 6, pentru că Înaltpreastințitul avea de gând să plece, pe la orele 9, la **serbările din Țebea**. După ce însă automobilul, care avea să-l ducă. n-a sosit, Înaltpreasfintitul a rămas în **Câmpeni**, unde, după prânz, împreună cu episcopii Valeriu al Orăzii-Mari şi Iuliu al Gherlei, și cu o mare suită, a întâmpinat Familia Regală. / După serbările de la **Câmpeni**, Înaltpreasfințitul a plecat, împreună cu Familia Regală, la **Vidra** și apoi la Cluj”[90].

**1935**: Studiul sociologic „*Sate-crânguri din munţii Apuseni*”, de Lucia Apolzan, î,şi baza tezele pe afirmaţiile

---

[89] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 687

[90] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 38, Blaj 1924, pp. 2, 3

sătenilor din „**Câmpeni**: Miheţ Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneţ Petre, 32 ani, învăţător localnic. **Certege**: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învățător localnic. **Bistra**: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. **Săcătura**: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. **Albac**: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateş Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învăţător localnic. **Arada**: Nicola Aurel, 45 ani, primar. **Scărişoara**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. **Gârda de Sus**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteş Ioan, 61 ani, înmânuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. **Arieşeni**: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Paşca Ioan, 40 ani, primar. **Neagra**: Haneş Gheorghe, 59 ani, înmanuator şi fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar, **Avram Iancu**: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. **Vidra**: Resiga Gheorghe, 60 ani, învăţător localnic; Tomuş Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. **Ponorel**: Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol şi casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani”[91].

[91] Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munţii Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, Bucureşti 1935, p. 151

# CÂMPENIŢA

(fostul sat **Filea, Fyle**, judeţul Mureş)

**1351**, mai 9: Magistrul Dezideriu, vicecomitele din Solnocul de afară dă „de ştire că, deoarece Moise fiul lui Ştefan de Filea… a a rămas de judecată la două soroace, în pricina cu Petew şi Dominic, fiii lui Petru, fiul lui Solomon, şi anume că în lunea de supă sărbătoarea fericitului mucenic Stanislau (9 mai), cei ce erau datori să răscumpere pomenita moşie **Filea** (**Fyle**, judeţul Cluj, azi **Câmpeniţa**, judeţul Mureş) n-au venit s-o răscumpere”[92].

**1351**, mai 30: Conventul mănăstirii din Cluj-Mănăştur dă de ştire „că înfăţişându-se însuşi înaintea noastră magistrul Desideriu, vicecomitele din Solnocul din Afară, pe de o parte, iar e de alta chibzuitul bărbat, domnul Vincenţiu arhidiaconul… cu privire la luarea în stăpânire a moşiilor unor oameni puşi în afara legii şi la strângerea unor gloabe, mărturisind că el a lăsat şi în faţa noastră lasă, prin mijlocirea scrisorii de faţă, zisului domn episcop, pentru zece mărci primite de el pe deplin, ca o răscumpărare şi în virtutea megieşiei, moşia numită **Filea** a răposatului Miyus, fiul lui Ştefan, ajunsă în mâinile sale în temeiul

---

[92] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 34, pp. 29, 30

unor amenzi judecătoreşti”[93]. Scrisoarea este copiată şi întărită din nou, în 3 iunie 1351[94].



Familia, 1865, octombrie 25:
Români din Ardeal, de lângă Mureş

[93] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 38, pp. 32, 33

[94] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 40, pp. 34, 35

# CÂMPIA TURZII

(Gerus, Ghiriş, azi **Câmpia Turzii**, judeţul Cluj)

**1357**, ianuarie 16, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvania dă de ştire că venind „Iacob, fiul lui Myske, şi Ioan, fiul lui Alexandru de **Ghiriş-Sâncrai** (Gerus, Ghiriş, azi **Câmpia Turzii**, judeţul Cluj), iar Iacob a spus că îi lasă lui Ioan, fiul lui Alexandru, moşia **Borsiacamfalwa** (sat dispărut, lângă Sâncel, judeţul Mureş), aflătoare pe râul Târnava. La rândul său, Ioan a zălogit lui Iacob, în locul moşiei Borsiacamfalwa, o parte a sa de moşie, aflătoare în moşia Ghiriş, pentru 10 mărci de argint”[95].

**1357**, ianuarie 16, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei confirmă că „Iacob, fiul lui Myske i-a lăsat lui Ioan, fiul lui Alexandru, moşia **Borsiacamfalwa** (sat dispărut, lângă Sâncel, judeţul Mureş), aflată pe râul Târnava. La rândul său, Ioan confirmă că a zălogit lui Iacob o parte a sa de moşie, aflătoare în moşia de **Ghiriş** (Gerus, Ghiriş, azi **Câmpia Turzii**, judeţul Cluj) pentru acele 10 mărci de argint”[96].

---

[95] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 74, p. 72

[96] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 74, p. 72

**1366**, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Mihail, fiul lui Iacob de **Tritu** (Tritul, Thetreh, azi **Tritenii de Jos şi de Sus**, judeţul Cluj), s-a îngrijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare şi opreliște, că Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (Gerend, azi **Luncani**, judeţul Cluj), cotropind o oarecare moşie a sa, lipsită de locuitori, numită **Ghiriş** (Gerus, Ghiriş, azi **Câmpia Turzii**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Turda, se foloseşte cu puterea de foloasele acesteia, spre foarte marea lui pagubă. De aceea, făcând în acest chip întâmpinare, l-a oprit pe Nicolae, fiul lui Nicolae de Grind, de la culegerea pe mai departe a foloaselor şi de la ţinerea silnică în stăpânire a sus-zisei moşii, și pe toţi ceilalţi de la cotropirea ei”[97].

**1601**, Szilágyi Sándor: „Era pe 18 august, într-o sâmbătă. Ambele tabere s-au aşezat lângă **Turda** (la **Câmpia Turzii**). Mihai l-a trimis pe unul dintre interpreţii lui la Básta şi să-i comunice că vrea să meargă să-şi salveze soția și fiul, care sunt încă închiși la **Făgăraș**, și pe care, din câte aude, Zsigmond vrea să-i ducă în Moldova, așa că îi cere să-l trimită nişte turnuleţe, ca sa le poată asedia Făgăraşul. Básta a promis că va merge și el cu el, pentru că nu voia ca tabăra lor să se despartă în două. Totuși, planul îi stârnea în continuare îngrijorare lui Básta, pentru că știa că, dacă se despart, el nu va mai fi stăpânul situației, iar dacă vor trece sub Făgăraş, fieful valahilor (Olahoszág) i-ar da lui Mihály un avantaj. Și, din moment ce împăratul promisese că va avea grijă oricum de Mihai, el a hotărât să acționeze repede.

---

[97] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 50, pp. 76, 77

A doua zi, în dimineața zilei de 19 august, Jakab Beaury, un căpitan valon, l-a rugat pe voievod ca, dacă merge împotriva Făgărașului, să ia și trupa lui cu el. Mihai a fost foarte mulțumit de ofertă și i-a făcut imediat semn lui Básta, să-l lase pe Beaury să meargă cu el. În timp ce interpretul mergea acolo, echipa lui Beaury a sosit și a înconjurat cortul voievodului. Beaury însuși a intrat în cort, cu o halebardă, și a pus mâna pe Mihai, cu cuvintele: „Ești prizonier”. Deși Mihai a răspuns luându-și sabia cu mâna stângă, ca să o scoată din teacă, căci era stângaci, în acel moment i-a fost împușcat brațul, printr-un perete, iar un alt glonţ i-a străpuns pieptul, în timp ce un al treilea l-a lovit în talie. **Mihai era întins la pământ; apoi i-au tăiat capul cu propria lui sabie**.

Așa a căzut Mihai, în propriul cort, printre soldații săi, dar nici unul dintre ei nu s-a gândit să atace grupul de câteva sute de criminali şi să-l răzbune pe stăpânul lor. L-au privit pe banul Mihalcea (Mihálcza Bán), care, fiind prins, privea în gol împietrit, din cauza fricii și a confuziei; au lăsat acolo și trupul lui Mihai, întins, dar l-au acoperit, ca să nu-l mănânce câinii, apoi l-au îngropat. Calmi, încrezători în soarta lor, l-au aşteptat pe Básta, care a sosit curând, a pus mâna pe toate comorile lui Mihai și l-a numit pe Miklós Sennyey general al trupelor de haiduci, pe care le recrutase. Apoi îi făcu un raport lui Rudolf despre această chestiune și cu asta, după ce l-a răsplătit pe Beaury cu căpitanatul Făgărașului, toată treaba a fost terminată. Întreaga tabără de slovaci, oláhi, haiduci, fără un cuvânt, fără să încerce măcar să reziste, i-au recunoscut drept con-

ducători pe cei care îi răpuseseră pe foşti lor conducători cu săbiile"[98].

**1849**: „La 25 secemvrie, protopopul Ştefan Moldovan s-a reîntors la **Ghiriş**, la părinții săi, iar de aici a trecut la Turda. Turda fierbea. Ungurii, conduşi de generalul Bem, intraseră în Cluj, bătând trupele împărătești. N-a scăpat decât datorită iuţelii cailor. La **Ghiriş** a luat cu sine pe mama sa. Tatăl său, Nestor, însă n-a voit să plece. Rămânerea i-a fost fatală, căci, în 5 august, a fost omorât la Ghiriş, în mijlocul drumului, de nişte insurgenți unguri, care se retrăgeau, după înfrângerea de la Sighişoara. Acest act barbar l-au săvârșit ungurii, fiind instigați de un alt ungur, din Ghiriş, care, l-a întrebarea lor că cine este acest preot cu barbă, le-a spus: „Acesta e omul care se roagă la Dumnezeu să nu învingă ungurii!". Bătrânul Nestor Moldovan, după ce fusese maltratat de unguri, a fost transportat la fată-sa, unde, peste 2 zile, la 7 august, a şi murit"[99].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Timándi**, în comuna Ghirişu Românesc, 2 familii.

**Gonza** de Sz-Marton ad arcem Görgény, în comuna Ghrişu Românesc, 1631, 6 familii.

**Borár** (**Marosán**) de Horzavlya în comitatul Maramureş, în comuna Ghrişu Românesc, 1659, 6 familii"[100].

---

[98] Szilágyi, Sándor, *Erdélyi országgyülési emlékek* (Amintiri ale Adunării Naționale a Transilvaniei), Budapest 1879, p. 13
[99] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 6, Blaj 1933, p. 4
[100] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 72

**1887**: „În noaptea de 8 mai, fiind o furtună violentă, o cireadă de boi, între **Ghiriș** şi **Cucerdea**, se sperie şi, cu toate opintirile văcarilor, se împrăştie în toate direcţiunile. O parte din cireadă apucă pe linia ferată, tocmai când trecea trenul; 6 boi au fostă sfărâmaţi şi alţi 20 răniţi”[101].

**1891**: „Juriul de **Câmpia**, unde au fostă de față, la examen, 24 de băieţi şi 18 fete, care s-au examinat, după despărțăminte, din toate obiectele prescrise prin lege. Răspunsurile elevilor peste tot au fost forte bune. Dupăamiază, a urmat examenul în **Aruncuta**, unde au fost de față 11 băieţi şi 6 fetițe. S-au examinat din toate obiectele prescrise. Răspunsurile, bune”[102].

**1895**: „Înjuraţi pentru că şi-au făcut datoria. Corespondentul din Turda al lui „Magyarország“ scrie că reprezentanţele comunelor **Ghiriş** şi **Mischiu** au hotărât ca poporul din comunele acestea să contribuie cu lemne, pietre, cu palma şi cu carul la zidirea unei şcoli comunale și a uneia de stat. Contra acestei hotărâri a recurat poporul din numitele comune, în frunte cu preoții lor. Cestiunea s-a adus şi în adunarea comitatului, unde preoţii Vasilie Suciu, din **Căpuşul de Câmpie**, și Aurel Pop, din **Ghiriș**, au apărat cu cuvântul interesele şi dreptul poporului, aducând motive zdrobitoare pentru îndreptăţirea recursului şi contra deciziunii amintitelor reprezentanţe comunale. Din cauza acesta, corespondentul numitei foi înjură în tot chipul pe numiții preoţi români, bănuindu-i chiar, că ar fi „falsificat“ iscălituri”[103].

**1907**: „La **Ghiriş**, sat cu locuitori români și unguri, ne aflăm în vatra Arieșului, pe **Câmpia Turzii**, loc de mari

---

[101] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 99, Braşov 1887, p. 2
[102] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 150, Braşov 1891, p. 5
[103] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 114, Braşov 1895, p. 2

reminiscenţe istorice. Şesul rotunjor, împrejmuit de dealuri, ne ofere o privelişte admirabilă. Îndeosebi e impunător tabloul ce ni se înfăţişează spre vest, cu Cheia Turzii şi, alăturea de ea, cu munţii Trăscăului, care se înalţă ca nişte uriaşi în văzduh. Pe când linia ferată principală îşi continuă calea spre sud, printre dealuri, o mică linie laterală ne conduce la Turda, tăind şesul de-a lungul, pe la marginea sud-estică. În vreo 25 de minute, sosim la gară, în apropierea vestitului pod al Turzii. Lungimea liniei ferate dintre Cluj şi Turda este de 60 km (Cluj-Ghiriş 51, Ghiriş-Turda, 9 km)"[104].

**1923**: „**Nenorocirea de la Ghiriş**. Sâmbătă, spre duminică, în săptămâna trecută, o nouă nenorocire de tren s-a adaus la cele multe din vara aceasta. Parcă e un blestem al lui Dumnezeu! Nici un s-a așezat bine ţărâna pe mormintele de la **Vintileanca** şi de la **Felix**. de lângă Oradea, şi iată o altă întâmplare zguduitoare cutremură inimile din toată țara. Trenul personal, care venea de la Cluj, spre **Câmpia Turzii**, s-a nenorocit tocmai pe când intra în gara de la **Ghiriş**. La schimbători s-a rupt osia unui vagon şi vagonul s-a răsturnat, îngropând sub dânsul pe mai mulţi călători, care au fost striviţi şi ucişi în chip îngrozitor… / Sosind ajutoare din gara Ghiriş, iar mai târziu de la Cluj, morţii au fost ridicaţi, iar răniţii trimişi la spitale. Morți au fost 9 călători, răniţi, 15"[105].

**1925**: „Elevii liceului din Blaj, în excursie şcolară. O ceată de elevi ai Liceului nostru de băieţi au plecat, vineri, în săptămâna trecută, sub conducerea alor 3 profesori, să vadă fabricile din **Uioara** (azi **Ocna Mureş**), din **Ghiriş** (azi **Câmpia Turzii**) şi **Turda**. Au și cercetat, în aceeaşi,

---

[104] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 260, Braşov 1907, p. 2
[105] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 33, Blaj 1923, p. 2

zi fabrica de sodă de la Uioara, iar a doua zi, sâmbătă, au văzut **fabrica de cuie din Ghiriş** şi fabricile de ciment, de sticlă şi de bere din Turda. La Ghiriș şi la Turda, excursioniştii au fost primiţi şi călăuziţi cu cea mai mare dragoste. În Uioara, elevii au dormit pe bănci, într-o sală de învăţământ a Şcolii primare, iar profesorii, la hotel. Şcolarii s-au întors acasă duminecă, în 22 noiemvrie, cu bogate învățături”[106].

**1926**: „**Prăpădul din Câmpia Turzii**. Începutul potopulului a fost marţi, dimineaţa, în săptămâna Ajunului. Cele dintâi ştiri triste au sosit de la Arieș, din ținutul Turzii… / La lumina faclelor am putut vedea, măcar în parte, groaznicul potop. Toată **Câmpia Turzii**, din dealurile Chindrișului, până la Hăraştăş, tot o mare furioasă şi zbuciumată. Sloi peste sloi şi vârteje. Fabricile cele mari de la **Ghiriş**, de la dreapta liniei ferate, erau toate sub apă. Se vedeau coperişe de case plutind pe apele nămoloase, printre gheţuri; alte căsuțe țărănești erau cuprinse până deasupra fereştilor şi gemeau strânse de furia valurilor. Unde vor fi nenorociții lor stăpâni?

În satul **Ghiriş**, jale și mai mare. Auzim că satul jumătate e cuprins de ape şi unele case au fost rase cu totul de pe fața pământului, Sătenii toţi stau gata de fugit la dealuri. Plâng şi se tânguie, ca la ziua de apoi. Ce sărbători vor avea aceşti bieți creştini? Am aflat, mai târziu, că potopul a fost cumplit şi la **Turda**. O parte de oraș, întreagă, a fost revărsată. Au fost şi acolo întâmplări nemaipomenite. Oamenii îngroziţi şi-au pierdut capul și plângeau îngroziţi pe coline şi pe dealuri. / La **Ghiriş**, a treia zi, s-a înecat, la podul cel mic, un soldat ungur, care a făcut nesocotința să

[106] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 48, Blaj 1925, p. 3

treacă cu capul a mână pe unde nu era îngăduit. Spun martorii de la fața locului, care au văzut potopul, ziua, că veneau pe Arieş case întregi; vite moarte, scule din case, şi chiar şi oameni”[107].

**1928**, iunie 10: „În drum spre **Mociu**, am descins şi în comuna apropiată, **Ghiriş**, cu preot tânăr şi destul de respectat, om de la care te-ai putea să te aştepți la mai multă înţelegere ce priveşte datorința-i de păstor față de satul său mic, alimentat de două prăvălii evreieşti, pe lângă care abia tânjeşte prăvălioara unui invalid de război. Ne-am convins, în drumul nostru, de propagandă naţională că, în judeţul Cluj, se găsesc țărani înțelegători şi vrednici de-o soartă mai bună şi dacă sunt exploataţi de mai mulţi sau mai puţini, răspunderea o are conducerea vitregă de ieri, ca şi cea de astăzi. Să o ştie preoțimea română, de ambe confesiunile, să o ştie dăscălimea ei, precum şi ceilalţi intelectuali români, că vor răspunde şi înaintea oamenilor, şi înaintea lui Dumnezeu pentru indolenţa lor, ce privește exploatarea nemiloasă a ţăranului de către străinii satului lor. / Și să o ştie părintele Rusu din **Ghiriş**, că, după discuţiunea obiectivă avută între noi doi, în casa dumisale, fanatismul dumisale pentru persoana căreia se închină, nu-l îndreptăţeşte a-şi ieşi din sărite şi a mă trimite aiurea”[108].

**1933**: „Misiunile poporale din **Şuat**. Satul acesta de pe **Câmpie**, cu patru confesiuni, a avut, pentru zilele de 24-25 iunie, sărbători rare pentru românii uniţi. Părintele dr. Gavril Pop, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de fete din **Blaj**, ajutat de părintele dr. Ioan Suciu, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de băieţi din **Blaj** au predicat, cu multă dragoste,

---

[107] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 1, Blaj 1926, pp. 3, 4

[108] *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 17, Cluj 1928, p. 3

poporului dornic de cuvântul lui Dumnezeu. Părintele paroh Beldean Vasile şi-a pregătit bine credincioşii. Din parohia vecină, a **Ghirişului**, în amândouă zilele credincioșii, în frunte cu părintele Boteiu Ioan, au venit în procesiune. În ziua de duminică. a cântat corul greco-catolic din **Mociu**, condus de studentul Ioan Botezan. A luat parte, din Mociu, şi dl consilier Dr. Emil Mureşan. În munca de păstor, Părinţii misionari au fost ajutaţi de părintele Laurean Marian din **Vaida-Cămăraş** şi de părintele Vasile Popa din **Aruncuta**"[109].

**1944**: „Jandarmii din **Câmpia Turzii** au arestat trei muncitori de fabrică, pentru că furau bumbac din fabrică. Împreună cu ei a fost închis şi Chiorean Vasile, din comuna **Ghiriş**, fiindcă a fost aflat beat la o cârciumă. A doua zi, dimineaţa, doi inși au fost găsiţi morţi, iară ceilalți doi trăgeau de moarte. S-a constatat că cei doi, între care era şi Chiorean Vasile, au murit înveninați de gazul metan, care ardea într-un cuptor stricat. Ceilalţi doi şi-au revenit, pe urmă, la spital, Nenorocitul de Chiorean, pe care au voit să-l elibereze pentru o cauţiune de 300.000 lei, doi comercianţi din **Câmpia Turzii**, dar jandarmii nu s-au învoit, lasă în urma sa nouă copii și o văduvă. Şi-a plătit bietul foarte scump beţia!"[110].

**1944**: „**Groaznic foc la Câmpia Turzii**. În 27 februarie, la Staţiunea Experimentală Agricolă din **Câmpia Turzii**, s-a produs un foc puternic. Toate motoarele, în valoare de 4 milioane lei, precum şi sământă de trifoi, în valoare de 5 milioane, au fost nimicite în flăcări, Se iac cercetări". / „În vreme ce atâţia oameni bogaţi se zgârcesc când e vorba de ridicarea abonamentului pe 1943, o ser-

[109] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 25, Blaj 1933, p. 7
[110] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 1, Blaj 1944, pp. 3, 4

vitoare din parohia **Câmpia Turzii**, cu numele Rotar Florica ne trimite, prin părintele ei sufletesc, suma de lei 500, pentru ajutorarea gazetei. Iată pilda văduvei din Scriptură!”[111].

**1944**: „15 muncitori de la Fabrica de sârmă din **Câmpia Turzii** furau regulat sârmă şi o vindeau cârciumarului Felecan Vasile din **Câmpia Turzii**, pe băutură; acesta o vindea, prin mijlocirea unui evreu, care, la rândul său, o vindea brutarului Ion Crişan din Turda, care, apoi, o trimitea la București şi Braşov. Toţi hoţii și mijlocitorii au fost osândiţi la câte un an temniţă și la câte 10.000 lei amendă”[112].

**1945**: „**Sfinţirea bisericii din Mociu**. Mociul este o fruntașă comună din mijlocul Câmpiei. Are patru biserici, judecătorie, percepţie, pretură, Banca „Câmpiana” – cea mai veche bancă românească de pe Câmpie, spital, şcoală primară, cu mai mulți învăţători, târg de săptămână. Este un adevărat centru, spre care tind toate satele din jur. Parohia română unită din **Mociu** e tânără, abia de 20 ani. În 1920, când s-a înființat această parohie, cel dintâi gând al credincioșilor a fost să-şi zidească biserică ţi casă parohială. Au luat un împrumut de 200.000 lei, de la banca „Câmpiana“, fiind director dl Dr. Liviu Dan. Cu acești bani au cumpărat grădina pe care se găseşte casa parohială şi se înalţă pompoasă biserica română unită. / Această biserică este rodul ostenelilor şi jertfelor credincioşilor români uniţi din **Mociu**. Numai în anul acesta, ei au contribuit pentru biserică cu frumoasa sumă de 25.000.009 lei. Părintele Vasile Rusu poate avea o deosebită mulţumire sufletească, că a treia biserică din viaţa sa preoțească încă a văzut-o

[111] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 11, Blaj 1944, p. 7
[112] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 30, Blaj 1944, p. 4

terminată. Cea dintâi a fost în **Ghiriş**, a doua, în **Suat**, şi cea de-a treia, la **Mociu**. În străduinţeie sale pentru zidirea bisericii și întărirea parohiei a avut ajutor nepreţuit în fostul prim-curator Dr. Emil Mureşanu, care, în primăvara anului acesta, a încetat din viaţă, în urma unei boli grele, precum și în curatoratul de acum al bisericii, în frunte cu Ioan Rusu şi membrii Vasile Căzan, Danilă Deac, Onisie Fuia, Iuonică Şuteu, Ştefan Trenca. Teodor Botezan, Ioan Botezan, Vasile Mureşan și Grigore Sălăgean. / Nepreţuit ajutor au dat, pentru înzestrarea bisericii, Reuniunea Mariană a femeilor din **Mociu**, în frunte cu prezidenta dna Netty Dr. Moldovan, apoi doamnele Lena Dr. Dan, Elena Moga, Cremene, Rusu, Crişan şi Cristea, precum şi domnișoarele Nora Dan, Elvira Rusu, Victoria Puşcaş, Marioara Rusu, Maria Vereş şi Ana Lemeni.

În ziua de 8 septemvrie a. c, s-a făcut sfinţirea acestei biserici. De la Blaj au venit, încă sâmbătă, după masă, Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frenţiu, Mitropolitul locotenent, însoţit de Ilustr. Sa Dr. Victor Macaveiu, vicarul Mitropoliei, Gheorghe Danilă, canonic, Ion Popu-Câmpeanu, asesor consistorial şi inspector şcolar arhidiecezan, părintele Ion Florea, profesor, părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, părintele Grigore Sălăgean, administratorul Internatului școlii normale, şi clericul V. Darvașiu… / Sfinţirea bisericii din **Mociu**, a fost prilej de mare sărbătoare… Alături de săteni, au participat la această sărbătoare și toţi intelectualii din **Mociu** şi satele din jur, între care amintesc pe domnii Dr. Liviu Dan, cu doamna, Romeo Dan, Dr. Fedorca Emil, pretorul plasei, prof. Emil Cornea, doamna Netti Dr. Moldovan, doamna Leontina Godolan, Dr. Comărzan Dumitru, cu doamna, Dr. Victor Vancea, locotenent-colonel Aurel

Podoleanu, Iuliu Nicoară, avocat, Dr. Victor Petean, avocat, Dr. Macaveiu Dionisie, avocat, Dr. Rusu Victor, medic, Dr. L. Stupinean, medic, Poruţiu Iustin, profesor, Dr. Ioan Zăgreianu, Dr. G. Hintea, avocat, ing. Emil Onighi, Neidin Marin, Mariş Ioan, judecător, Matei Simion, notar; preoții Dr. Liviu Stupinean, protopop, cu doamna, Ioan Aldea, Popa Vasile, Rusu Marius, Micu Tertulian, Ioan Crişan, Vasile Bungărdean, Vasile Cucu, Vasile Beldean, Leonida Feti, Romul Bondor, Vasile Câmpean, Alexandru Pop, Iosif Boia, G. Şomlea, Melinte Crişan, Ioan Moldovan şi alţii. / Seara, la Casa Naţională, corul „Astrei”, condus de dl Rusu Alexandru, a dat un foarte frumos şi reușit concert, iar după aceea a urmat o petrecere cu joc, care s-a sfârşit în zorii zilei”[113].





Tore an Bauerngehöften
Forngates

Oncești
(Maramureș)

Porți la case țărănești
Portails de maisons paysannes

[113] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 38, Blaj 1946, p. 3

# CÂMPULUNG

(Hosszumezö, Dolha, judeţul Maramureş)

**1020**, Jancsó, Benedek: „Alte **urme ale poporului vlah** pe acest pământ (balcanic) există în izvoarele contemporane. În special, se spune în acestea că împăratul Basilios își îndrepta, de obicei, atacurile împotriva imperiului bulgar prin strâmtoarea numită Kimbalongu. Acest Kimbalongu nu este nimic altceva decât **Kimpolungul (Câmpulungul) românesc** (toponimul, întâlnit în toate provinciile europene locuite de valahi, inclusiv în cele româneşti, nu înseamnă un argument al presupusei migraţii vlahe din Balcani – n. n.). / Împăratul Basilios, învingătorul bulgarilor, a pus capăt imperiului, dar nu și bisericii bulgare. Dimpotrivă, el reorganizează biserica bulgară, făcându-i cap pe egumenul János (Ioan, Ivan), arhiepiscopul Ohridei. În 1020, el eliberează certificatul prin care confirmă drepturile Bisericii Bulgare. Acest document îi subordonează şi pe olahii (oláhoktól) din toată Bulgaria Arhiepiscopiei Ohridei. Protopopiatul va avea dreptul să încaseze venitul care i se cuvine de la olahi, iar olahii sunt obligați să-l respecte pe arhiepiscop și să-și îndeplinească datoriile față de acesta. / Că în această perioadă vlahii trăiau nu numai în munții Haemus, ci împrăștiați în diverse locuri prin toată

Bulgaria, ştim nu numai din acest document al împăratului Basilios, ci și din alte surse”[114].

**1329**, aprilie 26: „Carol, regele Ungariei, cu privire la acea că pământul Maramureșului e neroditor, împărtăşeşte deosebite drepturi și libertăţi oaspeţilor saşi și unguri din oppidele Visk (în Ucraina), Iuszt, **Teceu** (Técsö, azi **Teceu Mic**, judeţul Maramureş) şi **Câmpulung** (Hosszumezö, judeţul Maramureş), anume: dreptul de liberă migrațiune, dreptul de a alege magistratul și plebanul; scutirea de sub jurisdicțiunea comiţilor; dreptul de judecătorie; dreptul la plantațiuni noi şi la extirpațiuni garantate în contra omenilor de altă limbă sau de altă națiune, scutirea de vamă, dreptul de târg, scutirea de alte contribuţiuni, afară de teragiul (censul), limitat după fiecare fund sau curie etc”[115].

**1373**, octombrie 30: „Nicolau, canonicul custode din Zagrabia, adevereşte că, fiind trimis de rege în Maramureş, pentru îndreptarea mai multor cauze litigioase, cu întrevenirea (mijlocirea) voivodului Balk, comitelui maramureșean, și a altor bărbaţi de frunte, a determinat meșdile (hotarele) controverse între **Câmpulung** (Hosszumezö, judeţul Maramureş) și între **Săpânţa** (Szaplonca, judeţul Maramureş), cu îndestularea ambelor părți”[116].

**1383**, octombrie 7, Sziget: „Nicolau Bogaz judele, jurații, cetăţenii și hospesii din **Szigeth** (Zygeth, judeţul

---

[114] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 119

[115] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 4, pp. 8, 9

[116] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 38, pp. 69, 70

Maramureş) revocă și declară fără valoare literele (scrisorile) date prin dânșii câmpulungenilor, în privința hotarelor între aceştia și între nobilii din **Saraseu** (Zarvassov, azi **Sărăsău**, judeţul Maramureş) și **Săpânța** (Szaplonca, judeţul Maramureş), anume magistrul Stan, Banc din Saraseu și Lodomeriu din Săpânța”[117].

**1389**, februarie 2: „La mandatul judelui curiei regești, se face reambularea metale (noua hotărnicire) a posesiunilor lui Drag, comitelui secuilor: **Buștina** (în Ucraina), **Saldobes** (în Ucraina), **Câmpulung** (Dolha, judeţul Maramureş), **Vainag** (în Ucraina), **Taras** (în Ucraina), **Teceu mic** (Apşa de Jos, judeţul Maramureş), **Teceu mare** (în Ucraina) şi **Talabor** (în Ucraina), fără nici o contrazicere (împotrivire). Pe lângă multe locuri metale (hotare), se amintesc următoarele posesiuni: **Visk** (în Ucraina), Seclinţia, Mihalka, Ujbard, Bereneu, Hriva, **Săpânța** (Zapancha, judeţul Maramureş) și Urmezö (Ucraina)”[118].

**1395**, septembrie 17, Timişoara: „Regele Sigismund agraciază (iartă) pe Stanislau, fiul lui Joan din Dolha (**Câmpulung**) şi îl absolvă de nota proscripțiunii, la care a fost judecat prin congregațiunea comitatului Beregh, ținut prin Leustachiu, palatinul țării”[119].

**1398**, februarie 2, Bach: „Regele Sigismund confirmă donațiunea prin care Vasile, ducele Podoliei, fratele ducelui Thodor, dăruieşte omului său de curte, lui Stanislau, fiul lui Ioan, şi fratilor săi Petru, Georgiu și Bogdan

---

[117] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 48, p. 80

[118] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 53, pp. 89-94

[119] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 63, p. 112

din **Dolha** moșia **Sarkad** (în Ungaria)**,** în comitatul Bereg”[120].

**1398**, septembrie 2, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund către conventul din Juszo, ca să cerceteze în cât e adevărată plângerea lui Sandrin, fiul lui Stanislau din **Câmpulung** (Dolha), a fiului său Petru şi a fiicei sale Elena, care s-au plâns în contra lui Petru, fiul Joan din **Dolha**, că acesta ar fi omorât pe fiul lui Sandrin, numit Mihail”[121].

**1404**, februarie 5, Cassovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, Ioan, Georgiu și Bogdan din **Dolha**, oameni familiari ai Ducelui Theodor din Podolia, părțile moșiei **Dolha** ale unchilor lor Sandor și Ştefan și ale fiilor acestora, anume Petru și Nicolau ai lui Sandru, Ioan şi Mihail ai lui Ştefan, care, urmând banderiul (steag de armată) voievodului oarecândva, Balc s-a răsculat în contra regelui Sigismund și, devastând ţara, a conlucrat să se dea mulțime de cetăți și moşii sub stăpânirea lui Ladislau, fiul lui Carol din Durazzo, iar Stanislau, cu fraţii săi, sub steagul ducelui Theodor, unchiului regelui, au rămas statornici în credinţă către rege, drept acea au fost răsplătiți cu părțile confiscate de la unchii lor”[122].

**1409**, octombrie, Csenger: „Palatinul țării, Nicolau de Gara, adevereşte că Petru și Nicolau, fiii lui Sandrin din **Dolha** au protestat în contra intențiunii lui Stanislau, Ioan, Georgiu și Bogdan, fiii lui Joan din Dolha, ca să mijlo-

---

[120] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 68, pp. 119, 120

[121] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 69, pp. 120, 121

[122] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 73, pp. 127-129

cească donațiune regească asupra părților lor de moșii în **Dolha** și Zadnya (în Ucraina)”[123].

**1410**, februarie 20, Beregszász: „Judele curiei regeşti adevereşte că nobila doamnă Margareta, văduva voievodului Ştefan din **Dolha**, s-a plâns, în adunarea comitatului Bereg, în contra lui Stanislau, Bogdan și Georgiu din Dolha, că aceştia, înainte de opt ani, au năvălit asupra casei ei și, luând toate din casă, au ocupat și părțile ei de moșie în **Dolha** și Zadnya. Acuzații nu s-au înfățișat înaintea adunării și au rămas judecaţi”[124].

**1410**, februarie 20, Beregszász: „În congregațiunea nobililor din comitatul Bereg, Petru și Nicolau, fiii lui Sandrin din **Dolha**, s-au plâns în contra lui Stanislau, Georgiu și Bogdan, fiii lui Ioan, care, cu putere armată, au ocupat moșia lor **Dolha**, pe tatăl lor, Sundrin, l-au arestat şi, în șapte luni, l-au ținut prins, vestmintele nobilei doamne Marus și ale surorilor ei le-au rupt, și pagube de o mie floreni le-au făcut; pentru aceea, sunt citați înaintea scaunului regesc”[125].

**1411**, aprilie 5, Cașovia: „Mandatul regelui Sigismund pentru introducerea lui Stanislau, fiul lui Ioan din **Dolha**, și a fraților săi, Ioan, Georgiu și Bogdan, în posesiunea moșiilor **Dolha**, cu tributul ce se ia acolo, Șarkad, Romanpataka şi a muntelui Cuc. Petru, fiul lui Sandor din

[123] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 89, pp. 158, 159

[124] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 91, pp. 160, 161

[125] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 92, pp. 161, 162

Dolha, şi Ioan, fiul lui Ugrin din Komlos, opresc introducerea”[126].

**1411**, aprilie 21, Caşovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Ioan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Ioan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Strâmtura** (Barcánfalva, azi Bârsana, judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş), **Petrova** (judeţul Maramureş), **Leordina** (judeţul Maramureş), **Poenile** de sub munţi (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, judeţul Maramureş) şi **Cuhea** (judeţul Maramureş), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în războiul contra polonilor”[127].

**1411**, iulie 27, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moșiilor **Rosalia, Strâmtura, Șieu, Petrova, Leordina, Ruscova, Poenile** (de sub munţi) și **Botiza**. Reambularea metelor anumite se face fără contrazicere şi se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații săi, Ioan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Georgiu”[128].

**1411**, decembrie 24, Csenger: „Petru, fiul lui Sandrin din **Dolha**, se plânge înaintea adunării comitatelor Satmar și Ugocia, ținute prin palatinul Nicolau de Gara, că Stanislau și Petru, fiii lui Ioan, fiul lui Stanislau din Dolha,

[126] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 94, pp. 164-166
[127] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167
[128] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178

fiind îndemnaţi, prin muma lor, au omorât, înainte cu 12 ani, pe fratele său Mihail. Stanislau și Petru nu s-au înfăţişat și au fost judecaţi, deci nu se vor ierta"[129].

**1412**, ianuarie 29, Karasz: „Petru, fiul lui Sandrin din **Dolha**, cere, în adunarea comitatelor Szabolcs și Bereg, ţinute prin palatinul Nicolau de Gara, ca, din cele șase mărci judecătorești, la care au fost îndatorați Stanislau și Petru, fiii lui Ioan din Dolha, lui să i se plătească două mărci. La intervenţia lui Ştefan din **Bulciu** (Bulch, judeţul Arad), procuratorul (trimisul – n. n.) lui Stanislau și Petru, li se dă un termen până la 16 martie"[130].

**1413**, februarie 18, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund, către conventul din Lelesz, ca se cerceteze plângerea lui Nicolae și Jacob, fiii lui Luca numit Kun de Rosal, în contra lui Stanislau și Georgiu din **Dolha**, castelanul din Huszt și Georgiu din Lipce, care, cu putere armată, au luat și au mânat, de la iobagii lor din Ötvösfalva (în Ucraina), 32 de vite și au făcut toate câte au vrut. Plângerea s-a aflat adevărată, iar făptuitorii sunt citați înaintea scaunului regesc"[131].

**1414**, martie 14, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că, pe de o parte, Tatul din Ialova, și Sandor, fiul lui Erdew din Ternova, iar pe de altă parte Ivaşko din **Dolha** s-au împăcat, în privința zestrei soţiei lui Ivaşko,

[129] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 101, pp. 180, 181
[130] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 102, pp. 181, 182
[131] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 106, pp. 189, 190

după ce, în districtul Maramureşului, nu este obicei să se dea fetelor posesiuni, fără numai lucruri mișcătoare”[132].

**1416**, iulie 2, Buda: „Mandatul regelui Sigismund pentru introducerea lui Petru și Nicolau, fiii lui Sandrin din Dolha, în jumătatea moșiilor **Dolha** şi Zadnya; Joan, Bogdan, Stanislau și Georgiu, fiii lui Joan din Dolha. Protestează (depun întâmpinare de oprire şi împotrivire – n. n.), iar pentru aceea sunt citați înaintea scaunului regesc”[133].

**1416**, noiembrie 9, Buda: „Mandatul regelui Sigismund ca să se cerceteze plângerea văduvei ducelui Theodor şi a fiicelor sale, Annuska și Maria, în contra lui Stanislau din **Dolha**, care a oprit pentru sine veniturile lor din Maramureş și, astfel, le-a păgubit cu 500 florini de aur”[134].

**1417**, februarie 3, Buda. „Mandatul regelui Sigismund către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea doamnei văduve Valha și a fiicei Annuș, rămase după Theodor, ducele Opuliei, în contra lui Stanislau și Georgiu din **Dolha**, care, în zilele acelea, când districtul maramureșean se ţinea de duce, au luat de la iobagii lui 1.00 florini de aur și 600 piei de viezure, în valoare de 600 florini, și au maltratat pe oamenii ducelui, în posesiunea Makaria. După relațiunea conventului, toate se adeveresc, afară de valoarea lucrurilor luate”[135].

---

[132] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 109, pp. 194, 195
[133] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 114, pp. 203, 204
[134] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 115, p. 205
[135] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 116, pp. 206, 207

**1417**, aprilie 11: Litere (scrisoare) proclamatorie, prin care Bogdan și Georgiu din **Dolha**, în trei târguri au fost provocaţi, în public, ca să se justifice înaintea regelui pentru injuriile cauzate lui Nicolau, fiul lui Sandrin din **Dolha**, și să plătească amenda de 30 de mărci, căci în caz contrar, regele însuși va pune capăt în această cauză"[136].

**1417**, aprilie 24, Nagy-Ida: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Stanislau din **Dolha** şi a fiilor săi, Ladislau și Mihail, în contra magnificei doamne văduvă a ducelui Theodor din Munkács şi-n contra lui Ugron din Komlos și fii săi, care, cu putere armată, au devastat moșiile Roman-pataka şi Néyforrás, și au fugărit pe iobagii lor"[137].

**1417**, iunie 7, Buda: „Mandatul regelui Sigismund ca să se cerceteze plângerea văduvei rămase după Ştefan din **Dolha** și a fiicelor ei, care se plâng pentru aceea că iobagii din Laaz, ai nobililor din Ninay, au omorât pe Ioan și Mihail, doi fii ai lui Ştefan din Dolha"[138].

**1417**, noiembrie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund pentru introducerea lui Stanislau, Ioan, Georgiu și Bogdan, fiii lui Ioan din Dolha, în posesiunea moșiei **Dolha**, cu tributul de acolo a muntelui Cuc, a satului Zadnya, ce se ţine de Dolha, și a moșiei Sarkad și Roman-pataka. Introducerea (punerea în stăpânire) se face fără contrazicere"[139].

---

[136] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 117, pp. 208, 209

[137] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 118, pp. 209, 210

[138] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 120, pp. 211, 212

[139] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 121, pp. 212, 213

**1418**, septembrie 27: „Relaţiunea conventului din Lelesz către regele Sigismund despre aceea că Bogdan, fiul lui Ioan din **Dolha**, fiind judecat la pierderea averilor sale, trimisul regelui și al conventului au ieșit la moşiile lui, ținute cu fraţii săi, neîmpărțiți, și au statorit valoarea acelor moșii, care sunt situate în comitatul Beregh; dar, când au ieșit la moșiile situate în districtul Maramureș, atunci Georgiu, fratele lui Bogdan, cu omenii săi înarmaţi, i-a oprit din calea lor, și dacă nu o luau la fugă, prin tragerea săgeţilor i-ar fi omorât"[140].

**1419**, februarie 10, Posoniu: „Regele Sigismund, prin mandatul dat către toţi judecătorii din țară, la cererea românului Georgiu, fiul lui Ioan din **Dolha**, revoca și casează literile (scrisorile) sentinționale, date în favorul românilor Petru și Nicolau, fiilor lui Sandrin din Dolha, în contra românului Bogdan, fratele lui Georgiu; și îl scuteşte pe numitul Bogdan să nu fie îngreunat nici în persoană, nici în avere"[141].

**1419**, martie 20, Alba Regia. „Litere prorogatorie prin care, în procesul lui Nicolau, fiul lui Sandrin din **Dolha**, se pune termen în care Georgiu din Dolha e îndatorat să-și producă actele sale de donațiune, privitoare la moşia **Dolha**. Georgiu din Dolha nu s-a înfăţişat nici la acest nou termen, pentru aceea se citează din nou"[142].

**1419**, martie 26, Alba Regia: „Mandatul judelui Curiei regeşti, în favorul lui Nicolau, fiul lui Sandrin din

140 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 128, pp. 222-224
141 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 129, pp. 225, 226
142 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 132, pp. 231, 232

**Dolha**, în contra lui Bogdan din Dolha, care, pentru acte potenţiare (abuz de putere – n. n.), a fost judecat la pierderea averii sale, dar, când a fost să se preţuiască părțile sale de moșii, atunci fratele său Georgiu, cu alți oameni ai săi înarmaţi, a împiedicat prețuirea legală, pentru aceea se trimite alt încrezut (om de încredere) din Curia regească, ca să ocupe, să măsoare și să prețuiască toate averile lui"[143].

**1420**, ianuarie 29: „Fassiune perennale (dispoziţie testamentară), prin care Stanislau, fiul lui Ioan din **Dolha** (Câmpulung, judeţul Maramureş) și fraţii săi Ioan, Georgiu și Bogdan, din dragoste frățească, dau lui Petherman, fiul lui Petru din **Șieu** (judeţul Maramureş), consângenului lor de aproape, partea a treia din moșia **Șieu**, și jumătatea din moara ce se află acolo, pe apa Șieului, și se leagă al apăra pe dânsul în posesiunea aceasta cu fatigiile (ostenelile) şi expensele (cheltuielile) lor proprii"[144].

**1421**, septembrie 1, Buda: „Literile (scrisoarea) judelui Curiei regeşti despre împăciuirea stabilită, pe de o parte, între Petru și Nicolau, fiii lui Sandrin din **Dolha**, pe de altă parte, între Stanislau, fiul lui Ioan din **Dolha** și fraţii săi Ioan, Georgiu și Bogdan. Aceştia din urmă se absolvă de toate faptele potențiare (abuz de putere), vărsare de sânge și pagubă, actele judecătoreşti despre acestea se nimicesc. Petru şi Nicolau primesc jumătatea moșiilor **Dolha**, Zadnya şi Négyforrás, iar pe deasupra, ca satisfacţie,

143 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 133, pp. 232-234

144 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 143, pp. 248, 249

mai primesc cealaltă jumătate din Négyforrás și 450 florini în bani gata"[145].

**1427**, august 1: „Litere de fassiune perennale (scriesoare de dispoziţii testamentare – n. n.), prin care se învoiesc fraţii Stanislau, Bogdan şi Ivaşco, fiii lui Ioan din **Dolha,** astfel încât Stanislau absolvă pe fraţii săi de a-l rebonifica (răsplăti) pentru jertfele sale, aduse prin vărsare de sânge și prin avere, întru câştigarea donațiunii noi asupra moșiei lor comune, **Rosalia** (Rozavlea), iar pe de altă parte, Bogdan și Ivașco din Dolha cedează fratelui lor Stanislau părţile lor în moșiile Sarkad, Romanpataka și Zadnya din comitatul Beregh (în Ucraina)"[146].

**1430**, august 19: Relațiunea conventului din Lelesz către regele Sigismund, despre aceea că, la cererea românului Mihail Gherheș, fiul lui Sandrin din **Saraseu**, soţul nobilei doamne Stana, fiica lui Joan, oarecândva voievod din Ianosvajdafalva, şi la cererea lui Andrea, fratele lui Mihail, a provocat pe Stanislau din **Dolha** în partea sa de moșie în **Rosalia** (Rozavlea), ca să se înfăţişeze înaintea scaunului regesc și să producă donațiunile și literile (scriesorile) suffurate și rezervate, referitoare la moșiile lui Ioan, oarecândva voievod"[147].

**1430**, noiembrie 24: „Conventul din Lelesz adevereşte că Stanislau și Georgiu, nepoții lui Joan vodă din **Rosalia** (Ianosvajdafalva, Rozavlea), din iubire frățească către Mihail și Ioan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saraseu**,

---

[145] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 148, pp. 255, 256
[146] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 158, pp. 271, 272
[147] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 163, pp. 279, 280

născuţi din nobila doamnă Stana, fiica lui Joan vodă din **Rosalia**, au dat la aceştia, pentru totdeauna, părțile lor din **Poenile Șieului** (Poenile de sub Munte), din **Slătioara** (azi **Hoteni**) și dintr-o moră în **Șieu**, pe apa Șieului, care părți au fost oarecândva ale moșului lor, vodă Joan, dar, după moartea lui, înstrăinându-se, nobilii din **Dolha** le-au recâş-tigat"[148].

**1450**: „Fragmentul literilor (scrisorii) de protestare a mai multor nobili din **Bârsana** în contra introducerii, făcută în ascuns, în favorul lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha**, în posesiunea moșiei Bârsana"[149].

**1450**, iunie 16, Pesta: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Mihail, fiul lui Ştefan, voievod din **Dolha**, alt Mihail, fiul lui Bogdan, Ambrosiu, ful lui Stanislau, Ioan, fiul lui Georgiu Porcolab, Mihail Orda și Georgiu Peterman se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiei **Moiseni**"[150].

**1450**, iunie 18, Buda: „Mandatul palatinului ţării pentru introducerea lui Mihail, fiul lui Ştefan, voievod din **Dolha**, în posesiunea jumătăţii din Rosalia (**Rozavlea**) și a alor patru sesii iobagionale din **Poeni**. Introducerea se face fără contrazicere"[151].

**1451**, ianuarie 30, Becse: „La mandatul lui Joan din Huniad, guvernatorul Ambrosiu și Mihail, fiii lui Stanislau din **Dolha**, se introduc, fără contrazicere, în posesiunea

---

148 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 164, pp. 280, 281

149 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 201, p. 342

150 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 204, pp. 345, 346

151 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 205, pp. 347, 348

moşiilor Kereczke şi Kusnitza, schimbate pentru alte moșii”[152].

**1453**, iunie 29, Cluş: „Joan din Huniad, Comite perpetuu din Bistrița, Căpitan suprem în Ungaria dăruieşte keneziatul din **Moiseni** lui Mihail și ambilor Ioani, fiii lui Grad, lui Iuga, Radul, Iwan Zay Mayy, fiii lui Vlad din **Selişte**, și lui Georgiu Grad, deoarece primise informațiune sigură că keneziatul e al lor și nu al lui Mihail din **Dolha**, cui i-a fost dăruit”[153].

**1454**, februarie 12, Buda: „Regele Ladislau V, la intervențiunea lui Ioan din Huniad și în recompensarea serviciilor lui Ambrosiu și Mihail din **Dolha**, aduse în zilele împăratului Sigismund și ale regelui Adalbert, scoate moșiile lor **Dolha**, Zadneu, Kereczke şi Kusnitza și prediul Bronka de sub jurisdicțiunea comitatului Bereg și le supune jurisdicțiunii comiţilor și a juzilor nobililor din Maramureș, unde se află și celelalte moșie ale lor”[154].

**1454**, iunie 17: „Ambrosiu, fiul lui Stanislau din **Dolha**, cu fraţii săi, conferă lui Simeon din **Bocicoel** și fraților lui keneziatul moşiei **Cuhea** și se obligă a mijloci de la rege scrisoare nobiliară despre moșia Cuhea, și a conferi jumătatea moșiei lui Simeon”[155].

**1456**, aprilie 6, Buda: „La mandatul regelui Ladislau, se face reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) oraşului **Câmpulung**, în favorul judelui, juraţilor și

---

[152] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 210, pp. 358, 359

[153] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 217, pp. 369, 370

[154] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 219, pp. 372, 373

[155] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 220, pp. 373, 374

tuturor cetățenilor de acolo, dar cu contrazicerea lui Petru Gherhes din **Saraseu**, Luca din **Săpânța** și a călugărului Simon, din mănăstirea Sfântului Mihail"[156].

**1456**, aprilie 28, Buda: „Donaţiune nouă, prin care regele Ladislau V dăruieşte lui Ambrosiu din **Dolha** și fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**) moşia **Cuhea**, ținută de strămoşii lui Ambrosiu, dar ocupată prin Simeon din **Bocicoel**"[157].

**1456**, aprilie 28, Buda: „Mandatul regelui Ladislau pentru introducerea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**), in posesiunea moșiei **Cuhea**, și al dreptului regesc de acolo, ocupate prin Simon din **Bocicoel**"[158].

**1457**, noiembrie 9, Szigeth: „Litere (scrisoare) de judecată, prin care cetăţenii din **Câmpulung** sunt judecaţi să plătească 100 de mărci budense (bătute la Buda), pentru că, de mai multe ori, au dat năvală, cu mâinile armate, asupra moșiilor **Saraseu**, **Săpânța** și **Apşa**, și au făcut pagube multe, au mânat 24 vite ale mănăstirii Sfântului Mihail şi au luat, din hotarul Apşei, patru boi, două care încărcate cu fân. Mai încolo, Nicolau Deak, judele din Câmpulung, în omagiul unui iobag din Saraseu, omorât de dânsul, se judecă să plătească 25 florini de aur[159].

**1459**, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plân-

---

[156] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 222, pp. 376, 377

[157] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 223, pp. 380, 381

[158] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 224, pp. 381, 382

[159] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 236, pp. 402, 403

gerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Ioan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Văncești (**Oncești**), Jurea din **Călinești**, Georgiu Ficze din **Giulești**, Bud din **Budești** și Ioan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**"[160].

**1461**, februarie 5, Trencin: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către Emerie de Zapolya, trezorierul, ca să cerceteze şi să judece controversele iscate între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiul său Simon, pe de o parte, iar pe de altă parte, Mihail Stibor, locuitor în **Sziget**, care, împreună cu Georgiu Rosa și la îndemnarea lui Ştefan Argasitor, judele opidului **Sziget**, a săvârșit fapte violente la **Breb**; mai încolo, să judece și violenţele suferite de Petru Gherheș și fiul său din partea eremiților Claustrului Sfânta Maria și din partea cetățenilor opidului (târgușorului) **Câmpulung**, care au ocupat, cu putere, partea de moșie în **Săpânța** a lui Petru Gherheș"[161].

**1463**, februarie 24, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea lui Mihail, voievod din **Dolha Mare**, și a lui Nicolau Pop, Mandra Costa din **Vişeu de jos** și a lui Nicolau din **Drăgoeşti** (în Ucraina) în posesiunea moșiei **Vişeu de jos** din districtul Cuhei; introducerea se face fără contrazicere"[162].

---

[160] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426
[161] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 255, pp. 437, 438
[162] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 262, pp. 448-450

**1463**, februarie 26, Buda: „Regele Mathia Corvinul, în recompensarea serviciilor lui Ambrosiu din **Dolha**, aduse prin vărsarea sângelui său în războiul contra turcilor și a altor inimici, prin donațiune nouă dăruieşte lui și fiilor săi Demetriu, Georgiu, Ladislau, Ioan, Nicolau și Petru moșiile Kusnitza (în Ucraina) și Kercezke (în Ucraina), în comitatul Bereg, dăruite prin Ioan din Huniad”[163].

**1465**, noiembrie 5, Sziget: „Ladislau Mare și Simon Bizo, comiţii ţării Maramureșului, și patru juzi ai nobililor adeveresc că, în urma mandatului regesc şi din comisiunea lui Emeric din Zapolia, comitele ţării Sepușului, au introdus din nou pe Ambrosiu din **Dolha** în posesiunea moșiei **Moiseni**”[164].

**1466**, septembrie 10: „Litere (scrisoare) despre învoirea lui Ambrosiu din **Dolha** şi a fiilor săi cu Mihail Orda din Leordina și cu Mihail Bogdan din Petrova și fiii lor, care se învoiesc ca moșiile lor Rosalia (**Rozavlea**), **Poiana** și **Lunca** să fie împărțite între dânșii, astfel cum au fost şi între părinții lor, iar moşia **Dolha** să rămână, până ce trăiesc, în posesiunea lui Ambrosiu”[165].

**1468**, februarie 23, Sziget: „Relaţiunea lui Ioan din Urmezö şi Lorenţiu Literat, vicecomiți, Blașiu din **Bârsana**, Sandrin din Deseşti (**Dereşti**), Ladislau din Slatină (**Hoteni**) şi Mihail Lungu din **Săpânţa**, patru juzi ai nobililor, către regele Mathia Corvinul, despre aceea că,

---

[163] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 263, pp. 450, 451

[164] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 274, pp. 471, 472

[165] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 276, pp. 477, 478

înaintea scaunului judecătoresc al comitatului, ascultând pe vecinii moșiei **Moiseni** și pe alți nobili ai comitatului, aceştia cu toți au mărturisit, sub jurământ, că moșia Moiseni a fost a lui Ambrosiu din **Dolha**, dar, în anul 1467, nobilii din ambele **Vișae** şi din **Selişte** au ocupat-o cu putere de la Ambrosiu. Pentru aceea, au scos pe Simon și pe Ştefan din Vişeu, pe Nicolau Popa și Ladwan din **Vişeu de jos** și pe Ivașko Iuga din Selişte din posesiunea acesta și au introdus, tot în aceea, pe numitul Ambrosiu, iar pe cei scoși i-au citat înaintea regelui"[166].



Holzkirche | Oncești | Biserica de lemn
Wooden Church | | Eglise en bois

[166] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 282, pp. 483, 484

# CĂPÂLNA

(germ. Kapellendorf, Kapolna, magh. Sebeskápolna, Alsókápolna, Kápolna, judeţul Alba)

**1437**: „Focul a mocnit sub spuză până în anul 1437, când autohtonii adunați la **Bobâlna**, pe Someş, hotărăsc organizarea rezistenţei şi, sub conducerea lu, Antonie Marele, îşi fac singuri dreptate, trecând totul prin foc şi sabie. Este revoluția desnădăjduiţilor! / Riposta a fost pe cât de diabolică, pe atât de sângeroasă. Asupritorii au inițiat tratative, apoi, adunaţi la **Căpâlna** şi la **Turda**, au realizat acel faimos UNIO TRIUM NATIONUM, adică o coaliţie a ungurilor, sașilor şi secuilor pentru exploatarea poporului român… / **Jugul de la Căpâlna**, pe care s-au încrustat **hotărârile de la Turda**, va fi purtat de poporul român vreme îndelungată”[167]. / **Răscoala condusă de Paul Magnu şi Ladu Farcaşiu**. „Însă focul acoperit prin aceste tocmeli de pace se aprinse din nou, în ţinutul Clujului (Clusiului) şi pe Someşul de jos, cum şi în ţinutul Nirului, sub conducerea unui Martinu. Antoniu Magnu, conducătorul ţăranilor transilvani, se prinse la Mănăştur (Kolos-Monostor), lângă Cluj, şi se tăie în bucăţi; nouă soţi ai lui se înţepară pe deal, dinaintea **Turdei**. Dar, în fine, chiar

[167] Albu, Corneliu, *De la Bobâlna la Alba-Iulia*, Bucureşti 2022, pp. 10, 33

nobilii prădară **Aiudul**, din cauza întâmplărilor memorate, în 15 Decembrie 1437, fiindcă se închiseră aci ţăranii revoluţionari. / Cu toate că se uciseră capii răscoalei, totuşi ţăranii nu încetară a-şi continua fapta începută. Nobilii se văzură, în urmă, strâmtoraţi a-şi aduce ajutor şi din Ungaria, pentru ca să stârpească pe necredincioşii ţărani (*rustici*), (*ad exstirpandos infideles rusticos*)[168]. Aşa suna scrisoarea prin care se cerea ajutor din Ungaria, datată Kolos-Monostor, 9 Januariu 1438. Ei bătură pe ţărani la Cluj (Clusiu), şi ocupară cetatea cu puterea; cerură şi ajutorul saşilor, cu care de mai înainte aveau legământ. / Însă ca uniunea încheiată între nobili, secui şi saşi, să fie mai temeinică şi mai durabilă, se face adunare generală la Turda, în 2 Februarie 1438, şi aci se repetă şi se întări, cu toată solemnitatea, aceea uniune sau legământ în contra tuturor inamicilor interni şi externi, şi numit: în contra ţăranilor (signanter autem ad conterendam nefandissimorum proterviam venturos[169])"[170].

**1437**: „Răscoala de la **Bobâlna**, din 1437-1438, a cuprins şi numeroase sate din Sălaj, printre căpeteniile ţăranilor răsculaţi aflându-se Ilie cel Mare din **Almaş**, Pavel cel Mare din **Voievodeni**, Gal din **Chendrea** şi Mihail din **Cehu-Silvaniei**. George Bariţiu, vorbind despre condiţiile de pace, stabilite la conferinţa de la **Aputu**, din luna octombrie 1437, dintre nobili şi popor, arăta că tratatul de pace de la Aputu s-a transmis la Conventul de la Cluj, prin anumiţi deputaţi: din partea aristocraţiei, prin Ladislau din **Someşeni** şi prin Benedict Pârvul din **Valcău**, iar din par-

---

[168] Ţărani români şi maghiari.

[169] Eder, ibs, crit ad Hist. Tnie, pag. 75

[170] Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864, p. 172

tea poporului, prin căpitanul Mihail Vlahul din **Giroc** şi un alt Mihail, din comitatul Crasnei. Şi tot în Sălaj, în localitatea **Căpâlna**, de pe Valea Someşului, s-a „inventat" infirma masă a istoriei cu trei picioare: „Unio trium nationum", între unguri, saşi şi secui, care, datorită faptului că îi lipsea piciorul de bază, cel românesc, s-a prăbuşit iremediabil"[171].

**1451:** „În diploma cu data de 1451, din Timişoara, Ioan Corvinul confirmă pe voievodul Moga din **Hălmagiu** în drepturile sale de conducător al românilor din teritoriile întinse peste localitățile: **Căpâlna**, **Hălmagiu** şi **Băița**, pe care le-a stăpânit și până atunci, împreună cu fiii săi Mihai și Sandrin, netulburat de nimeni. Teritoriul acestui voievodat nu se reducea numai la câteva localităţi, ci cuprindea peste 190 sate româneşti"[172].

**1899**: „Înainte cu vreo 18 ani, a fost omorâtă, în Căpâlna, o femeie. Locuitorii au bănuit cu omorul pe adjunctul notarial de acolo, Ioan Simer, dar, neputând dovedi cu nimica, el a fost eliberat. Cu toate acestea, el a fost mereu urmărit. Din această cauză, și-a pus de gând să plece în America. Acolo şi-a agonisit o avere frumoasă, și acum, după 18 ani, a trimis o scrisoare la **Căpâlna**, dacă mai trăieşte copilul femeii omorâte, care se chema Kepler, fiindcă el vrea să-l adopteze. Dar feciorul nu s-a învoit la aceasta, deoarece el și acuma e convins că Simers a fost omorâtorul mamei sale"[173].

**1920**: „**Cum lucrează oamenii cei noi pe Târnave?** Duminică, 9 mai a. c., la 4 ore după prânz, soseşte

---

[171] *Revista Teologică*, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000, p. 36

[172] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 101

[173] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 21, Orăştie 1899, p. 83

în **Biia**, judeţul Târnava-mică, un automobil cu partizanii „Partidului poporului”, cu dl Căluţ, fost prefect, Giura, revizor, Nicoară, preot, comisar de alimentaţie, învăţătorul Todoran din **Căpâlna** şi proprietarul Ivan, şi doi sub-revizori. Automobilul se oprește la şcoală, unde era poporul adunat, la porunca primarului. Auzind preotul local că au sosit domnii, merge și dânsul la școală. Când văd domnii de mai sus pe părintele Mărginean, îl întreabă: „Cu cine ești, părinte?”. La care preotul îndată răspunde: „Cu Maniu şi Vaida!”. Dl Căluţ îi zice: „Griji să nu pățeşti ca popa din **Sâncel**, trebuie să fii cu noi!”. Ceilalţi domni vorbesc prin popor că popa trebuie să fie cu partidul poporului, dacă nu: afară cu el din sat, la care se naşte zgomot. După încetarea zgomotului, e rugat preotul local să prezideze adunarea. Văzând preotul zgomotul din popor, răspunde că primește să prezideze, dar în curând vor veni şi naționaliștii și atunci va prezida și adunarea lor. / Preotul deschide adunarea cu cuvintele: „Oameni buni, după cum ne-am înțeles aseară, noi vom asculta toate partidele române, care vor cere sprijinul nostru, și din acelea vom alege pe cel mai bun; azi sunt în mijlocul nostru partizanii „Partidului poporului”, mâine-poimâine vor veni naționaliștii noştri”; la care cuvinte, domnii averescani se mișcă și strigă preotului președinte: „Destul, lasă-ne pe noi!”, și încep a striga așa încât preotul nu poate să vorbească. / După zgomot, ia cuvântul dl Căluţ, care vorbește că a ieșit din partidul național, pentru că partidul naţional, până ce a fost la putere, nu a făcut nimic, ci numai plată mare deputaților. După Căluț, urmează preotul Nicoară, care promite poporului: tabac, petrol, talpă, piele. Poporul strigă: „ Bravo, trăiască Averescu!”. / Proprietarul Ivan din **Boian** promite: pânză, giolgi, bumbac și bucate pe așteptare; la

urmă, dascălul din **Căpâlna** vorbește că poporul să-și silească preotul să fie și el cu partidul poporului, căci, de la popor trăieşte. Urmează constituirea secției partidului poporului în **Biia**. Nicoară propune pe preotul Mărginean de președinte, la care preotul răspunde că nu primește; atunci unul dintre domnii veniţi zice către popor: „Bateţi-l, loviți-l în cap pe popa, dacă nu fine cu voi!”.

Martor îmi este învățătorul Tufan din **Sânmiclăuș**, care s-a apropiat de părintele Mărginean, zicând: „Griji, că umbli și bătut părinte”; însă părintele Mărginean nu primeşte nici la amenințare, atunci, din nou, unul dintre domni zice părintelui să primească, că dacă nu, va face poporul să-l scoată din sat, și așa, sfădindu-se, declară de preşedinte pe preotul Mărginean, fără voia lui, de secretar pe învățătorul local I. Todoran, care, văzându-se față în față cu 3 revizori, primeşte bucuros. Din poporul de față, mulți au aplaudat, auzind că capătă tăbac, petrol, talpă și bucate pe așteptare, şi pământ; îndată, însă, mulţi din cei mai serioși au stat îngândurați, așteptând să vină naționaliştii, ca apoi, împreună cu preotul și învățătorul, să ia o hotărâre.

Aşa a decurs adunarea din **Biia** și mă gândesc că mulți preoți cinstiți vor avea să sufere în România Mare ca părintele Mărginean, pentru că arată pășunea cea bună turmei sale, iară partizanii partidului poporului, prin aceia, că îndeamnă poporul să bată pe popa ori să-l alunge din sat, cu aceea mai în grabă își duc partidul la pierire”[174].

**1929**: „Mare bucurie ne-a adus, astăzi, o scrisoare, pe care o trimite bravul nostru frate Ioan Pocan, din **Căpâlna de Jos**, care ne vesteşte că, în comuna sa, gazeta noastră are 26 de cititori abonaţi, care ne aşteaptă scrisul,

---

[174] *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 20, Blaj 1920, p. 5

săptămână de săptămână, cu cea mai mare nerăbdare şi sete sufletească. Fratele Pocan, care însuşi a câştigat 18 cititori, ne trimite şi lista întreagă a iubitorilor de gazete din Căpâlna de Jos, pe care o tipărim aici întreagă, spre a sluji ca pildă şi altor comune, de-aproape şi departe. Prin fratele Ioan Pocan s-au abonat: Ioan Barbu, comerciant; / Ioan Ignat lui Ștefan, / Ioan Todor, / Gheorghe Dicoi, / Leonte Şilean, / Ioan Ricean, / Vasile Aldea, / Dănilă Aldea, / Toader Dicoi, / Vica Ignat, / Dumitru Platon, / Ioan Câmpean, / Gheorghe Banciu, / Vasile Mărginean, / Ioan Abuşan, / Teodor Muntean, / Vasile Breda, / Onicu Tilea.

Iar de-a dreptul la Administraţia gazetei, s-au abonat următorii: Vasile Dicoi, / Maria Todoran, / Vasile Muntean, / Mafteiu Trif, / Șofror Bunea, / Chirion Turc, / Ioan Dicoi şi Teodor Aldea"[175].

**1931**: „Pocăiţii, la **Căpâlna de Jos**. Un cititor al nostru din Căpâlna de Jos, judeţul Târnava Mică, ne trimite o scrisoare, prin care ne aduce la cunoștință că, în aprilie, au fost în comună mai mulți pocăiţi, care au început a vorbi împotriva preoților şi a credinței. I-au ascultat mai ales femeile, dintre care trei s-au şi pocăit. Preotul i-a poftit afară din comună, dar ei n-au voit să plece, până i-au alungat, seara, jandarmii"[176].

**1931**: „Misiuni poporale la sărbătoarea Adormirea Maicii Domnului, în **Căpâlna de Jos**. Părintele Dr. Septimiu Todoran, profesor de religie la şcolile din Blaj, cu sprijinul parohului local, Ioan Oltean şi a cinstiţilor preoți din comunele din jur, a ținut şi-n anul acesta la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, obişnuitele „misiuni poporale", introduse de Domnia Sa încă de acum doi ani, după

[175] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 17, Blaj 1929, p. 2
[176] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 19, Blaj 1931, p. 6

sosirea de la Roma, în fruntaşa comună de pe valea Târnavei Mici, **Căpâlna de Jos**. Datorită multor poveţe bune primite în decursul acestor misiuni sfinte, locuitorii din această fruntași comună, timp de două zile, cât au ţinut misiunile, au trăit adevărate clipe de reculegere şi înălţare sufletească”[177].

**1932**: Conform unei publicaţiuni de licitaţie pentru „dreptul de vânat pe hotarul comunei **Căpâlna de Jos**, pe timp de 6 ani”, organizată în 14 septembrie, poartă semnăturile „primar Ignat Sofron / notar Liviu Pop”[178].

**1934**: „Vestea morţii canonicului Ioan Coltor a sosit pe neaşteptate la poporenii din **Căpâlna de Jos**. Nu ne venea să credem că un om ca Sfinţia Sa să fi dispărut dintre cei vii. Părintele canonic Coltor, pentru noi, căpâlnenii, a fost un părinte povăţuitor, a fost un părinte sufletesc… / A doua zi de Bobotează, când s-a slujit un parastas, făcut de Ion Marcu, întreg poporul din Căpâlna de Jos, în frunte cu părintele Simion Deac, au adus rugăciuni Celui Atotputernic pentru odihna sufletului părintelui canonic Ioan Coltor. / Nouă, celor din Căpâlna, amintirea celui dispărut ne va fi neştearsă. Dorim ca alţi bărbaţi, tot atât de cucernici şi inimoși, să ne povățuiască ca părintele canonic Ioan Coltor, pentru odihna căruia nu vom înceta a ne ruga. / Ioniță Marcu”[179].

**1934**: „Ioan Oltean, fost **preot în Căpâlna de Jos**, a murit, în vrâstă de 70 de ani, vineri, în 11 mai, după ce și-a păstorit, cu cinste şi cu dragoste, turma, mai mulți zeci de ani. A fost înmormântat în Căpâlna, Luni, în 14 mai, fiind petrecut pe drumul mormântului de întreagă comună

---

[177] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 36, Blaj 1931, p. 2
[178] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 34, Blaj 1932, p. 4
[179] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 3, Blaj 1934, p. 1

şi mulţi din satele vecine, precum și de preoţii Laurenţiu Nicoară din Cluj, E. Oros, din Sânmiclăuş, Emil Faust, Vesăuş, Vasile Popa, din Cetatea de Baltă, Iovu Popa, din Feisa, Aldea Teodor, din Proștea Mică, și preotul local I. Deac. Fie-i partea cu drepții!”[180].

**1935**: „**Cerc cultural în Căpâlna de Jos**. Duminecă, în 10 februarie a. c., membrii cercului cultural No. III, de sub conducerea dlui Iuliu Todoran, învăţător-director în comuna **Biia**, au ţinut o şezătoare culturală în comuna **Căpâlna de Jos**. Ca oaspeţi, au luat parte Dl şi dna Dumitra Todoran, preşedintele comitetului geololoc judeţean, şi dl N. Pop, învățător. / Lecţie practică nu s-a ţinut, cursurile fiind suspendate din cauza gripei. / Se trece de-a dreptul la conferințe intime: 1). M. Groza citeşte lucrarea sa: „Poeţii români care au aplicat poezia în serviciul intereselor naționale. Rodul ei”, 2). Aug. Colceriu a vorbit despre „Fişele individuale”. / După şedinţa intimă, a urmat ședința publică. Programul, care s-a desfăşurat în faţa unui numeros public, a fost compus din următoarele conferinţe: 1). „Şcoala și biserica, factori ai educației”, ținută de I. Todoran, preşedintele cercului cultural. 2). „De ce trebuie să mergem la biserică şi cum să ne purtăm”, ţinută de domnişoara N. Moldovan, învăţătoare în **Sânmiclăuș**. 3). „Cooperativele sătești”, ţinută de Gh, Dancu, învăţător în comuna **Biia**. 4). „Trecutul şi viitorul neamul prin școală” de Aug. Colceriu. / Ca încheiere, preotul local aduce mulţumiri învăţătorilor pentru munca pe care o depun pentru luminarea satelor. / La ora 9, seara, începe o producţiune teatrală, urmată de dans, aranjată tot de învă-

[180] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 21, Blaj 1934, p. 7

ţătorii aparţinători acestui cerc. Se joacă piesa „Piatra din casă”, de Vasile Alecsandri”[181].

**1938**: O licitaţie, organizată pentru ziua de 15 septembrie 1938, ora 11, pentru arendarea dreptului de vânat „de pe hotarul comunei **Căpâlna de Jos**”, este semnată de „primar Tărean Onisie / notar Gavrilă Octavian”[182].



Holzkirche / Wooden Church — Ieud — Biserica de lemn / Eglise en bois

[181] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 9, Blaj 1935, p. 4
[182] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 33, Blaj 1938, p. 5

# CĂPÂLNA DE SUS

(Căpâlna, Kapulna, azi **Căpâlna de Sus**, judeţul Mureş)

**1361**, septembrie 14, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), că nişte moşii ale sale, numite **Ceuaş** (Chauas, judeţul Mureş) şi **Daia** (Danyan, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Târnava, care sunt acum cotropite şi ţinute în mâini străine, au nevoie de luare din nou şi punere în stăpânirea lui. Drept care, cerem să trimiteţi pe omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru Ladislau, fiul lui Myke de **Căpâlna** (Kapulna, azi **Căpâlna de Sus**, judeţul Mureş) sau Ştefan, fiul lui Toma de **Abuş** (Obusfalua, judeţul Mureş), ori Mihail zis Kugh de **Păucişoara** (Pochfolua, judeţul Mureş), ducându-se la moşiile Ceuaş şi Daia, să le hotărnicească şi să le dea în stăpânirea acelui Mihail, fiul lui Pavel, spre a le stăpâni în veci”[183].

**1553**: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**,

---

[183] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 55, pp. 39, 40

**Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare,** **Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo”, „Patakfalva”, **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Dra-ghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos”, **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö” (dispărut)”[184].



In Săleiua de Jos
At Săleiua de Jos

La Săleiua de Jos
A Săleiua de Jos

[184] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

# CAPORAL ALEXA

(**Kereky**, azi Caporal Alexa, judeţul Arad)

**1351**, noiembrie 20: Toma, fost voievod al Transilvaniei, porunceşte lui Nicolae de **Cherechiu** (**Kereky**, azi **Caporal Alexa**, judeţul Arad), slujbaşul regal din Gurk, să nu îngăduie „ca să se întindă mâinile iobagilor noştri ori să aibă ei vreo folosinţă pe moşiile lui Marcu, fiul lui Dominic, numite **Thold** şi **Berbence**, aflătoare lângă acea moşie a noastră, decât dacă acel Marcu le va îngădui să le folosească”[185].

**1661**, Evlia Celebi: „Caracteristicile **cetății Cherechiu**. În limba ardeleană înseamnă… (Kerek = roată). Ziditorul ei este, de asemenea, unul dintre fiii lui Meniucehr, adică Sek Ban Ejder, care a făcut o mulțime de construcții. Intrând sub mai multe stăpâniri, în prezent este o cetate întărită, așezată într-o câmpie mănoasă, din districtul Haiduşag, şi se află în stăpânirea craiului ardelean, Mihail Apafi. Răposatul gazi Seidi-Ahmed pașa, atacând această cetate, dăduse foc orașului său mare, fără să-i dea

[185] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 79, p. 80

răgaz, iar noi capturaserăm atunci o mie de prizonieri și multe prăzi”[186].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Motorga** şi **Motorka** de Kersetz, în comuna Cherechiu, Moroda, Ternova şi Covasmtiu, 1665, 15 familii.

**Batrin** (Bătrânu), în comuna Cherechiu, 1 familie.

**Pák**, în comuna Cherechiu, 4 familii”[187].

**1881**: „Pe o listă de subscripţie, figurează şi „Teodor Stan, preot în Cherechiu, Sinesie Sazu, preot în Cherechiu, Florian Laza, notar în Cherechiu, Mihail Millieni, adjunct de notar în Cherechiu”[188].

**1898**, Diaconovich: „**Cherechiu** (magh. Kerek), comună mică în Ungaria, comitatul Arad. Apare în documentele publice la 1326. Are 365 case, cu 1.844 locuitori (1.661 români greco-ortodocşi) Teritoriul e de 5.438 jugăre cadastrale, tot arător, produce cereale foarte bune, de tot soiul; industrie de casă, pomărit, stupărit, prăsire de cai, vite cornute, oi și porci”[189].

**1908**: „**Comune vrednice de laudă**. Au mai urcat salariile învăţătoreşti: comunele Şdioara (lângă Lugoj), Hezeriş, o cumună mică lângă Lugoj, Oraviţa Română, Varadia, Gerlişte, Slatina, Comorişte, Berlinişte, Mercina, toate în comitatul Caraş-Severin, comuna bisericească Câlnic (comitatul Caraş-Severin), comunele **Cherechiu**, din

---

[186] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 676, 677

[187] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 41

[188] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 113, Braşov 1881, p. 4

[189] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 799

comitatul Arad, Buzad (tractul Lipovei), Ghilad, Opatiţa şi Gruin"[190].



[190] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 1, Braşov 1908, p. 3

# CĂPUŞU MARE

(Magyarkapus, germ, Grossthoren
azi **Căpuşu Mare**, judeţul Cluj)

**1357**, decembrie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui Ludovic despre hotarnica moşiei **Căpuş** (Kapus, azi **Căpuşu**, judeţul Cluj) şi a locurilor care ţin de ea, a episcopului bisericii Transilvaniei Dominic, făcută de trimisul regal Blasiu de **Rediu** (Reudh, judeţul Cluj) şi de Turul, slujitorul bisericii din Oradea, „după ce au chemat pe toţi vecinii şi megieşii ei, aduşi acolo de Ioan, fiul lui Luca, castelanul domnului episcop din **Feneş** (Feneş, Fenes, azi **Floreşti**, judeţul Cluj), şi de Mihail cel Mare, slujbaşul domnului episcop din **Gilău** (Gyalo, judeţul Cluj)… / Mersul hotarelor acelei moșii începe din partea de miazăzi, la locul numit Dealul Cortului, și merge până la capătul satului numit **Zamartelek** (dispărut, lângă Dumbrava, judeţul Cluj). De acolo, el se urcă la o creastă, pe care se află o movilă de hotar; de acolo, el se coboară pe lângă un drum mare și, în partea stângă, este un semn de hotar de legătură. De acolo, mersul hotarelor trece râul Valea Căpușului și, acolo, este un semn de hotar de legătură și se îndreaptă spre semnul de hotar Stânca Păpurișului, unde sunt două movile de hotar; de acolo, se coboară la Făgetul lui Paznan, în satul numit

**Inucu** (judeţul Cluj), și la împreunarea a două râuri, în livada lui Andrei, fiul lui Hete, este o movilă de hotar; de acolo, se urcă spre miazăzi, înspre **Aghireş** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghireşu**, judeţul Cluj), și ajunge la trei stejari; de aici, ajunge la un semn de hotar, făcut din piatră, și acolo se sfârșesc semnele de hotar ale sus-zisei moșii”[191].

**1888**: „Aseară, în 12 martie, directorului și redactorul foii noastre a plecată la gară, spre a merge la Cluşiu, unde erau citați înaintea juriului, pe ziua de 14 martie. Înainte de plecare, însă, aflară, din partea şefului gării, că, după o telegramă ce-o primise acesta înainte cu-o jumătate de oră, ccomunicațiunea pe calea ferată este cu totul întreruptă între **Căpuşu** și **Michesasa**, din cauză că au ieşit apele Târnavei și au rupt terasamentul în distanţă mare. Totodată li se spuse că nu e speranță de a se restabili comunicaţiunea nici în două zile. În urma aceasta, au cerut prin telegraf, de la tribunalul din Cluşiu, amânarea procesului. Astăzi, la amiază, a primit dl Dr. A. Mureșianu, de la Clușiu, răspunsul telegrafic, că tribunalul a decis amânarea procesului, pentru care se va pune un nou termen de înfătişare mai târziu”[192].

---

[191] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 204, pp. 202-204
[192] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 47, Braşov 1888, p. 2

# CĂPUŞU DE CÂMPIE

(magh. Mezőkapus, germ. Feldtor,
în trad. „Poarta Câmpiei”, judeţul Mureş)

**1760**: „Petru Maior se născuse în **Căpuşul de Câmpie**, la 1760. Tatăl său era nobil, cu titlul de „Diciosânmărtin“. Studiile le făcuse la Târgu-Mureş, Cluj şi Blaj, unde se călugări, având vrâsta de abia 14 ani, la1774. În anul următor fu trimis la Roma, împreună cu Șincai”[193].

**1895**: „Înjuraţi pentru că şi-au făcut datoria. Corespondentul din Turda al lui „Magyarország“ scrie că reprezentanţele comunelor **Ghiriş** şi **Mischiu** au hotărât ca poporul din comunele acestea să contribuie cu lemne, pietre, cu palma şi cu carul la zidirea unei şcoli comunale și a uneia de stat. Contra acestei hotărâri a recurat poporul din numitele comune, în frunte cu preoții lor. Cestiunea s-a adus şi în adunarea comitatului, unde preoţii Vasilie Suciu, din **Căpuşul de Câmpie**, și Aurel Pop, din **Ghiriș**, au apărat cu cuvântul interesele şi dreptul poporului, aducând motive zdrobitoare pentru îndreptăţirea recursului şi contra deciziunii amintitelor reprezentanţe comunale. Din cauza acesta, corespondentul numitei foi înjură în tot chipul pe numiții preoţi români, bănuindu-i chiar, că ar fi „falsificat“ iscălituri”[194].

---

[193] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 23, Blaj 1939, p. 3
[194] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 114, Braşov 1895, p. 2

# CARA

(Kara, judeţul Cluj)

**1364**, iunie 15, Mănăştur: „Mersul hotarelor moșiei **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj) dinspre moșia **Sânmiclăuș** (Sanctus Nicolaus, Zenthmiklos, azi **Sânnicoară**, judeţul Cluj). / Căci, mai întâi, hotarul între moșiile Apahida și Sânmiclăuș începe la un deal, aflat în partea de miazăzi, și acolo ei au găsit trei vechi semne de hotar, dintre care unul al zisei moșii **Cara** (Kara, judeţul Cluj), iar al doilea al satului Sânmiclăuș, și al treilea separă și deosebește moșia Apahida. De aici, hotarul coboară mai jos, înspre miazănoapte, unde, între niște delușoare, lângă două vechi semne de hotar, au ridicat un nou semn de hotar, din pământ, dinspre moșia Sânmiclăuș, care o deosebesc de zisa moșie Apahida. De aici, hotarul trece un drum mare, care trece de la **Cojocna** (Clus, Kolus, judeţul Cluj), și ajunge la un delușor numit Bikashalm, în coasta căruia, lângă o groapă, (au ridicat) un semn de hotar din pământ, mergând mai departe au ridicat un semn de hotar din pământ între drumul care se duce spre Apahida și între Someș, și de la acest semn de hotar, hotarul se îndreaptă dincolo de râul Someș, la un deal, numit Kweseor, și, astfel, se sfârșesc semnele de hotar ale moșiei Apahida dinspre moșia Sânmiclăuș”[195].

---

[195] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 284, pp. 275, 276

# CARANSEBEŞ

(Karansebesch, Karánsebes, judeţul Caraş-Severin)

**1289**, după septembrie 8: „Regele se afla din nou la Kovin. Timp de mai multe luni, regele cutreieră comitatele Timişului, Caraşului şi Cenadului: pe 15 martie, este la Semlacu Mare, pe 29 aprilie la **Caransebeş**, în luna mai, la **Secăşeni**, în iunie, la **Caraşova**, în 18 iunie1290 la **Cenad** (Szentkláray J., *Krassó*, p. 185-189)”[196].

**1371**, aprilie 8, Buda: „Elisabeta, regina Ungariei, porunceste lui Nicolae, fiul lui Ştefan, slujbaşul (*officialis*) domnului Ladislau, ducele de Oppeln si palatin al Ungariei, rânduit în Caran (Karari – Karan Sebeş, azi **Caransebeş**, judeţul Timiş), să reaşeze semnele de hotar ale târgului (*oppid*) **Caran**, adică ale pădurilor și pământurilor ce ţin de acesta, aflate dincoace de râul numit Mâtnic (Muthnuk), până la **Ceretul Mare** (Cerosa Magna – Cerosa Magna, pădure, pe lângă râul Mâtnic) şi până la râul numit Keuespatak, care, din vechime (*ab antiquo*) şi de atunci neîntrerupt au fost folosite, din milostivirea regească, de

[196] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 51

oamenii şi iobagii regelui (*gentibus et iobagionibus regalibus*)"[197].

**1549**, decembrie 31: „Benedict Worgytth, în calitatea sa de **jude al târgului Caraşova** (Krassó), şi Andrei Dimitrovici, Petru Olbici, Ştefan Micloşevici, Petru, fiul lui Myx, Francisc Paulovici, Lazăr Dragul şi George Olah, persoane de seamă din acest târg, se obligă (în sensul unei înfrăţiri) să-i apere pe orăşenii din **Caransebeş**, atunci când aceştia vor avea nevoie, şi să nu întreprindă nimic rău împotriva acestora (Pesty R., *Krassó*, IV, p. 50-51). Un document singular în întreg evul mediu bănăţean, şi nu numai, prin care două târguri se asigură reciproc, în condiţii politice şi militare deosebit de grele, de ajutor şi sprijin"[198].

**1551**, Evlia Celebi: „Eialetul **Timişoarei**. Cuprinde şase sangeacuri. Are un defterdar (similar logofătului) de vistierie, un intendent al condicilor, un defterdar de timar (cel care se îngrijeşte de problemele financiare ale feudelor, denumite timar), un defterdar pentru avuţia padişahului, un chehaia de ceauşi şi un intendent de ceauşi, precum şi douăzeci şi două de agale (căpetenii de oaste) cu tuiuri, pentru paza cetăţii, dizdar (comandant al cetăţii), ceribaşi (căpetenii ale unui corp de oaste) şi alaibei (şeful unui alai, adică regiment). Fiind cucerită pe vremea domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (1648-1687, în 1658, de către Köprülü Mehmed paşa, **cetatea Ineu** a devenit, acum, reşedinţă de sangeac pentru paşa de Timişoara. Celelalte sangeacuri sunt: 1648—1687, **Lipova**, **Cenad**, Gyula (în Un-

---

[197] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 20, p. 19

[198] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 344

garia), **Moldova** (Morova, Moldova Veche, judeţul Caraş-Severin), **Caransebeş**, cucerit de curând, **Lugoj**, cucerit de curând, sangeacul **Făget** şi sangeacul **Arad** şi sangeacul **Becicherec** (Becicherecul Mic, judeţul Timiş). Mai târziu, oraşul a devenit vacuf-ul (fundaţie religioasă, care nu avea voie să-şi înstrăineze bunurile) lui Sokollu Mehmed paşa, însă sangeacul este vacuf"[199].

**1552**, februarie 5: „Din **Lipova**, Aldana le scrie **caransebeşenilor** că turcii lui Kasam paşa ar fi ajuns la **Becicherec** şi să fie pregătiţi de război (Adalekok, 1903, p. 92)"[200].

**1564**, Giovan Andrea Gromo: „Oraşul de frunte şi capitala acestui ţinut este **Caransebeşul**, oraş mare întărit, cu suburbii mari, dar cu case de lemn; odinioară a fost întărit de prea-iscusitul Castaldo. Acest ţinut are păduri foarte mari, şi la munte, şi la şes, iar câmpiile, în cea mai mare parte, au păşuni frumoase şi, de aceea, e foarte bogat în cirezi de vite şi cai, dar nu prea are grâu sau alte cereale, deşi totuşi are de ajuns pentru nevoile sale"[201].

**1566**: „Pentru nevoile cultului şi pentru prozelitism, catolicii au înfiinţat şcoli în centrele mai mari din Transilvania şi Banat. O astfel de şcoală a funcţionat la **Caransebeş**, până în anul 1566. În anul 1566, localul acestei şcoli nu mai era folosit. Regele Ioan al II-lea a dăruit locul părăsit al acelei şcoli (*locum desertum scholae pa-*

---

[199] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 329

[200] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 33

[201] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 317

*pistarum in civitate nostra Karansebesiensi*) lui Ludovic Fiat, care se evidenţiase prin serviciile prestate"[202].

**1566**, Giovan Andrea Gromo: „**Banatul**. Capitala sa este **Caransebeş**, un oraş bine populat cu ziduri din piatră fărâmicioasă şi cu şanţuri fără apă. Înăuntrul oraşului se află o cetate cu ziduri groase, dar fără flancuri şi fără şanţuri; toate casele sunt de lemn, dar foarte arătoase şi bine înzestrate, locuite de mulţi nobili unguri. / Poziţia oraşului îngăduie ca el să fie întărit, şi Castaldo îl şi întărise, în vremea când regina Isabella cedase acest principat împăratului amintit. / Pentru a înlocui **Caransebeşul**, regele de faţă a întărit cetatea **Lugoj**, ca fiind un loc mai aproape de Timişoara, care e sub turci, şi astfel această cetate este păzită acum cu multă grijă. Şi, deşi în sine nu este prea puternică, ea deţine, împreună cu împrejurimile ei, o poziţie din cele mai bune, pe un şes, prin mijlocul căruia curge veselul şi bogatul râu Timiş, în care se prind multe soiuri de peşti buni şi o mulţime de raci mari şi gustoşi. În această provincie sunt foarte multe castele, totuşi cele două cetăţi amintite sunt cele mai de seamă. Guvernatorul întregii provincii îşi are reşedinţa la **Caransebeş** şi are sub comanda lui peste 500 de călăreţi, care toţi sunt echipaţi pentru paza acestei provincii"[203].

**1579**: „În 1579, Ferencz Bassarába era primarul districtului **Karansebeş**, iar János Bassarába a deținut aceeași funcție în 1577. Un alt Bassarába, Ferencz, este numit, în 1581 ca ispán al Karansebeşului, iar în 1583 ca domn al Karansebesului. Pe vremea lui Károly Róbert,

---

[202] Ţîrcovnicu, V., *Contribuţii la istoria învăţământului românesc în Banat (1780-1918)*, Bucureşti 1970, p. 17

[203] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 329

ştim și despre un kenez numit Bazarabus longus în județul Hunedoara (Hunyad)”[204].

**1582**: „Pentru a pregăti noi predicatori ai religiei calvine şi pentru a atrage la calvinism un număr cât mai mare dintre românii bănăţeni, s-a înfiinţat o şcoală calvină, cu limba de predare românească, la **Caransebeş**. Probabil că a existat una şi la Lugoj. Învăţătorii erau români. În aceste şcoli, copiii erau învăţaţi să scrie, să citească şi să cânte psalmi. Nu se poate preciza când au fost întemeiate, dar în mod sigur înainte de 1582”[205].

**1588**, ianuarie 13: „Noi, care suntem Waida Bona, judele Caransebeșului, apoi jurații, și anume Ion Greul, Nicolae Waivoda, Radul Ceorchiok, George Dorka, Ion Petrachi și Ștefan, ba și întregul Sfat și locuitori în **Caransebeș**. Prin această carte a noastră, dăm spre știre veșnică tuturor celor ce se cuvine, de față și viitori, că, atunci când noi ne-am așezat, după felul și obiceiul nostru din bătrâni, pentru ca să aducem legi împricinaților, între aceia au venit în fața noastră ei înșiși, vitejii și nobilii caransebeșeni: Francisc Băsărabă, pe de o parte, fiind pârâtor; pe de altă parte, George Dragna, rudeniile noastre, ca fiind pârât, și Francisc Băsărabă astfel a răspuns prin procuratorul său: „Cinstitule Jude și ceialalți jupani de Sfat, mă împotrivesc și îl opresc pe George Dragna și pe fiii lui, și pe toate rudeniile lui de sânge, ca să nu facă și să nu zidească moară pe locul de moară pe care l-a cumpărat de la Poligrădieni, care loc de moară se numește locul Poli-

---

[204] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 216

[205] Ţîrcovnicu, V., *Contribuţii la istoria învăţământului românesc în Banat (1780-1918)*, Bucureşti 1970, p. 18

grădienilor, sub moara mea, căci aceasta ar fi spre mare scădere a morii mele și mie spre pagubă și aceea nu o îngădui și îl opresc ca să nu zidească spre paguba morii mele și a scăderii ei și împotriva ei. Ba iată și banii pe care i-a dat pentru loc Poligrădenilor, să-i ia; iară dacă nu vrea să primească bani, îl opresc să nu zidească acolo nici un fel de moară, nici să nu sape gârlă sau ierugă". Auzind acestea, George Dragna s-a legat înaintea noastră în acest chip și în numele tuturor rudeniilor sale de sânge, că, dacă zidirea morii sale, în locul morii Poligrădenilor, va fi spre paguba morii lui Francisc Băsărabă sau spre orice fel de pagubă și scădere sau în viitor dreptului lui, fără nici o propunere, fără nici o ceartă Francisc Băsărabă și, după el, toți urmașii să dărâme, să strice, să nimicească moara lui George Dragna de pe acel loc, dacă va fi spre pagubă. Și cu adevărat sus pomenitul s-a legat în fața noastră cu jurământ și în numele rudeniilor sale de sânge, să o dărâme, să o strice de acolo, daca ar fi în viitor spre paguba și scăderea morii lui Francisc Băsărabă și dacă va fi pentru mai bună trăinicie a acestora, întărind această scrisoare a noastră cu pecetea obișnuită a orașului nostru, am dat-o spre folosință veșnică lui Francisc Băsărabă și după el tuturor urmașilor săi"[206].

**1602**, iunie 7: „Act de nobilitate, fără scut, dat de Sigismund Báthory lui Nicolae Iuga din **Caransebeş**, cu scutire de toate dările obişnuite ale casei sale din **Făget**, în comitatul Hunedoarei"[207].

---

[206] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. III, 1585-1592, Bucureşti 1931, p. 121

[207] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 46

**1603**, iulie 12: „Radu-Vodă a ocupat şi a ars **Lugojul** şi mahalalele **Caransebeşului**"[208].

**1658**: „La 14 septembrie 1658, turcii cuceresc şi partea din Banat care, până acum, fusese sub administraţia Transilvaniei. **Şcoala calvină românească din Caransebeş** a funcţionat însă şi sub stăpânirea turcească. Turcii nu făceau prozeliţi şi au lăsat multă libertate spirituală poporului supus. La şcoala româno-calvină din **Caransebeş** a învăţat carte vestitul cărturar român Mihail Halici. / De la Mihail Halici au rămas, în manuscris, mai multe poezii scrise în limba latină şi în limba maghiară. În anul 1674, când se afla încă în Transilvania, a scris o odă în limba română, pe care a dedicat-o prietenului său Francisc Páriz Pápai, care îşi luase doctoratul în medicină la Basel. E scrisă cu litere latine şi ortografie ungurească. Se constată că aproape toate cuvintele folosite în această odă sunt de origine latină. / Nu se ştie până când a funcţionat şcoala calvină, cu limba de predare română, din **Caransebeş** şi nici în ce împrejurări s-a stins"[209].

**1661**, Evlia Celebi: „**Caransebeş**. Şi această cetate a fost construită de craiul Gabriel Bethlen. A fost cucerită de vizirul Köprülü şi de Seidi-Ahmed paşa, la porunca sultanului Mehmed. Este reşedinţă de sangeacbei, în eialetul Timişoarei. Venitul beiului este de 300.000 aspri. Are 15 zeamete şi 105 timare. Are alaibei şi alţi demnitari; oastea lui se compune din o mie de oameni. Este un cadiat, organizat de curând, cu rang de 150 de aspri. Are trei odaie de

---

[208] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 142

[209] Ţîrcovnicu, V., *Contribuţii la istoria învăţământului românesc în Banat (1780-1918)*, Bucureşti 1970, p. 19

ieniceri, subaşi de topcii şi gebegii, muhtesib, strângător de taxe, chehaia de oraş, agă pentru haraci. Şi din haraciul acesteia, zece poveri se trimit la Medina. Raialele sunt toţi români.

**Cetatea**. E o cetate frumoasă, de o construcţie trainică, aşezată pe malul râului Timiş. Circumferinţa ei este de vreo patru sute de paşi; a spus-o meşterul constructor, în timpul renovării ei. Are două porţi; şanţul nu este adânc. În cetate sunt trei sute de case de ale ungurilor, cu acoperişuri de lemn. Are o geamie scundă, făcută de defterdarul Ibrahim paşa. Fiind construită într-un loc foarte potrivit, e vizitată de multă lume. Este o geamie frumoasă, cu acoperiş de olane şi cu minaret înalt. Deasupra porţii are această inscripţie: „Ascultând isprăvile-i minunate, Zari i-a spus data: / Privirea oamenilor care se uită spre Kaaba se îndreaptă către această geamie, aşezată în loc bun".

În miijlocul acestui zid de apărare, se mai află o puternică cetate interioară, în cinci colţuri, solid construită şi greu de pătruns. În afară de dizdar, nu are nimic altceva. Este plină de tot felul de materiale de război şi de tunuri ungureşti, strălucitoare ca aurul. Această cetate interioară are o singură poartă mică, în partea dinspre nord. Ca să ajungi la această poartă, trebuie să urci treizeci de trepte de piatră. Printre coşurile de deasupra ei se află găuri pentru a arunca pietre, iar în stânga şi în dreapta, se află găuri de creneluri, încât e o poartă foarte tare. Dar în oraşul din afară are bazar şi un târg frumos. Având apă şi aer bun, acolo se găsesc tineri voinici şi fete frumoase, care abia veniseră, şi e în plină refacere. Dintre produsele sale, sunt

renumite: merele, prunele şi cerga pestriţă de cai. Are multe vii şi grădini"[210].

**1670-1671**, Evlia Celebi: **Bătălia de la Cluj**. „Blestematul de Rákoczi a fugit în cetatea **Cluj** şi a început să strângă iarăşi oaste... Anul 1081 (1670-1671). / Răsculându-se, din nou, în Ardeal, ghiaurul Rákoczi nu a trimis, la Poarta Devletului, haraciul său, după cum era legea. Pe de altă parte, strângând o mulţime de oşti nenorocite, el s-a aşezat **lângă cetatea Cluj**, cu două sute de mii de ghiauri. Din partea aceasta, Seidi paşa a întâmpinat, în primăvară, oastea duşmană din câmpia Clujului, cu trupele alese de la Buda, Agria, Kanizsa şi Timişoara, având patruzeci de mii de călăreţi înarmaţi, viteji şi renumiţi.

Făcându-se un mare măcel, cu voia lui Allah, două sute de mii de ostaşi de ai ghiaurilor au fost trecuţi prin sabie şi toţi vitejii musulmani s-au umplut de prăzi. Rákoczi, la rândul său, fugind din această bătălie, rănit, s-a dus la **Oradea**, dar, neputând să rămână nici acolo, a plecat la cetatea Kálló. Pe când căuta acolo pe profetul Isus, el a căzut în ghearele lui Azrail (îngerul morţii la musulmani) şi a murit. Deşi Seidi paşa a adus tezaurele şi avuţiile, şi obiectele capturate, pentru a îndestula vistieria padişahului, şi a ajuns la Poarta fericirii, cântând din tobe şi din surle, totuşi, din pricina unora, care erau împotriva sa, el nu a putut fi pe placul padişahului.

Ultima dată, cetăţile **Ineu**, **Caransebeş** şi **Lugoj** fuseseră cucerite de către marele serdar şi marele vizir Köprülü Mehmed paşa, şi, afară de acestea, fiind cucerite încă alte şapte oraşe, cetatea **Arad** fusese refăcută, iar cetatea **Ineu** reparată şi întărită, devenind un oraş frumos

---

[210] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 534, 535

ca o grădină de rai; aceasta a fost desemnată ca reşedinţă de guvernare pentru vizirii de Timişoara. Tocmai când se hotărâse şi cucerirea cetăţilor denumite Saroşpatak, **Săcueni** şi Ecsedvár, din ţinutul Ardeal, i-au sosit lui Köprülü, de la Pragul fericirii, din partea măriei-sale padişahului, hatişerifuri drastice"[211].

**1696**, Luigi Ferdinando Marsigli: „Hotărându-se **asedierea Timişoarei**, sub comandamentul electorului de Saxa, s-a socotit necesar să se stabilească comunicația cea mai scurtă cu putință, între Petrovaradin (oraş pe Dunăre, în Serbia) şi Timişoara şi Titel, la vărsarea Tisei în Dunăre. Împotriva părerii unanime, aceasta s-a înfăptuit cu cea mai mare tehnică şi cu muncă multă, între atâtea ape curgătoare, după cum se arată în planuri, atât în ce priveşte construcţia podului, cât şi varietatea lucrărilor de fortificaţie, ridicate pentru a-l apăra. / Am fost numit comandant al acestui pod, pentru a păzi trecerea, cu un corp de trei mii de infanteriști şi opt sute de călăreţi; întrucât sultanul se arătase cu întreaga sa armată, spre **Becicherecul Mare** şi că flota turcilor, ce pătrunsese pe Tisa, aducea vaselor noastre pagubele pe care le prevăzusem şi le arătasem în consiliu, deşi se afla acolo generalul Guido Stahremberg, cu un efectiv bun, de peste e mie de oameni, pentru a acoperi confluența Tisei cu Dunărea și a mă ajuta la Valjova, dacă sultanul ar fi încercat să ne înlăture, cu toate forţele sale, de pe podul atât de necesar de pe Tisa.

A început, totuşi, **asediul Timișoarei**; dar sultanul, înaintând, între râul Bega şi Timiș, electorul de Saxa a trebuit să ridice asediul, greu şi din cauza transportului îndelungat cu alimente, socotind că ar fi mai bine să

---

[211] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 340, 341

meargă în întâmpinarea puternicului inamic. Dar aceasta a provocat o acţiune militară defavorabilă creştinilor, a cărei cauză a fost atribuită poziţiei favorabile, ocupate de turci, sau măsurilor proaste, cu privire la ordinea de bătaie a creştinilor, sau neorânduielii în care aceștia au atacat pe acei turci. Acolo a fost rănit mareșalul Heissler, având un picior rupt de o lovitură de muschetă. Fiind dus, de acolo, până la Seghedin, prin câmpie, în plină arşiţă, fără să se fi luat nici o măsură de precautie, rana s-a gangrenat. Şi eu, fiind chemat acolo, de la postul meu, spre a deschide o nouă trecere pe Bega, pentru trupele care veneau din Brandenburg, am găsit pe generalul Heissler într-o stare nenorocită. După ce i s-a tăiat piciorul, generalul a murit.

Trupele din Brandenburg, care se pregăteau să treacă râul Bega, aduceau un ajutor însemnat armatei imperiale, ca şi mine, cu efectivul meu de la Valjievo, pe care l-am trecut cu bărcile. Căci podul acela a fost aruncat pe Bega şi înzestrat cu mai multe tunuri de campanie. / Ieşind din bălți sau din mlaștini pe o câmpie întinsă, mi-am rânduit bine trupele în ordine de bătaie, pentru a ţine piept cavaleriei ușoare turce și tătare, care venea să mă atace; nu m-a putut împiedeca să fac joncţiunea cu grosul armatei, de care se temeau. Dar cunoaşterea ţinutului şi a terenului dintre mlaştini mi-a asigurat succesul, care ar fi avut un răsunet mai mare, în fața lumii, dacă nu l-ar fi supărat pe mareşalul Caprara din cauza dușmăniei ce nutrea faţă de mine.

Aceste marșuri şi contramarșuri, de la Tisa şi de la Dunăre, până la **Timișoara** şi prin tot ţinutul care ţinea de cetatea aceasta, a dat prilej întregii armate să mărturisească, căci Marsigli sfătuise să se execute, în campania precedentă, acest marş, care ar fi putut salva **Lipova**, pe

Veterani, **Caransebeşul** şi ar fi dus la victorie. / Electorul de Saxa își muşca mâinile, văzând că nu voiau să-mi execute planul, nici să se folosească de dispoziţiile pe care le luasem pentru el. Și, ajungând la Viena, a spus împăratului: „Dacă s-ar fi luat în seamă, în campania precedentă, cele propuse de Marsigli, treburile maiestăţii voastre și faima mea s-ar fi aflat într-o stare mai bună; nici bietul cavaler nu ar fi suferit atâtea persecuții”[212].

**1703**: „De îndată ce eparhiile se organizează pe bază de lege, delimitându-li-se teritoriul, episcopiile de la **Lipova** și **Becicherec** se vor concentra, contopindu-se cu episcopia-mitropolia Timişoarei; cea de la Vârșeț revine la **Caransebeș**, iar cele de la Gyula și Inău sau Ienopole se vor contopi, formând, de la 1703, episcopia Aradului”[213].

**1748**: „Pe un *Minei* din **Caransebeş**. s-au găsit însemnările făcute de un dascăl, Lazăr Popovici. Acesta nota, la 4 martie 1748, că este diacon şi dascăl în **Iaz** (un mic sat din apropiere de Caransebeş), iar în 14 august 1749, arăta că a venit la Caransebeş, de a învăţat gramatica, şi acum este preot desăvârşit. De aici rezultă că, la Caransebeş, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, exista o şcoală de grad mediu, un gimnaziu cu două clase”[214].

**1768**, aprilie 11: „Împăratul Iosif al II-lea ordonă ca organizarea de miliţieni grăniceri să se extindă şi peste satele de la **Jupalnic-Mehadia-Caransebeş**, până la **Mar-**

---

212 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 61, 62

213 Cotoşman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeşului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeş 1941, p. 82

214 Țîrcovnicu, V., *Contribuţii la istoria învăţământului românesc în Banat (1780-1918)*, Bucureşti 1970, p. 28

**ga**. Cu această organizare fu încredinţat colonelul baron Papilla, de origine român”[215].

**1768-1872**: „S-au construit de grăniceri, cu muncă de robotă, deci fără plată și cu mâncarea lor, toate clădirile erariale (împărăteşti – n. n.): ca locuințe pentru ofiţeri, cancelarii, cantoane, ceardacuri, hanuri, drumuri de poştă și industriale, apoi clădirile comunale; casă comunală, corpul de gardă, hambare, şcoli, grajduri, biserici, case parohiale, drumuri, poduri, diguri, etc. dintre care cele mai multe există până azi. / Toate materialele ca: var, piatră, lemn, cărămidă, care erau făcute şi fasonate de ei, au fost transportate tot de ei, făcând şi pe salahorii şi pe măestrii. / Cele mai pompoase clădiri, care şi azi sunt o minune ca construcție și soliditate, sunt clădirile din **Băile-Herculane**, cazarma din **Bozovici**, cazarma şi internatul de azi al liceului din **Caransebeş**”[216].

**1791**: „Consiliul de război încuviințează înființarea a 7 şcoli triviale pentru regimentul româno-iliric, în: **Biserica Albă**, **Mehadia**, **Moldova**, **Slatina**, **Bersasca**, **Bozovici** şi **Caransebeş**”[217].

**1797:** „La 1796, grănicerii avură parte să aibă în fața lor pe însuși marele Napoleon, care avea oaste cu mult mai puțină decât duşmanii săi numeroşi și aliați între olaltă. În mai plecă, de la **Caransebeş**, Batalionul al II-lea, al III-lea şi al IV-lea, iar în august, al VI-lea Batalion… / La 1 august, plecară, de la **Caransebeș**, 3 batalioane, cu

---

[215] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 11

[216] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 33

[217] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 14

4.000 de feciori Și ajunseră până în Bavaria, și luară parte în bătălia de la Ulm și la cea de la Austerlitz, în 2 decembrie, unde Napoleon seceră cea mai mare biruință, zdrobind armatele celor 3 împărați. Ruşii se retrag, iar împăratul Austriei cere pace, care se încheie la 26 decembrie 1805, în Pressburg, Bratislava de azi, și prin care Austria pierde provinciile din Germania. / Grănicerii noştri, care s-au retras la Salzburg şi Ludenburg, pe vreme de iarnă grea, au venit, prin Ungaria, la **Caransebeş**, iar în luna februarie 1806, au fost lăsaţi la vatră. Mulţi au căzut, în lupte, prizonieri; mulți au pierit de boli și mulţi au pierit de ger"[218].

**1807**, noiembrie 11: S-a încuviințat înființarea unei școli normale matematice în **Caransebeș**"[219].

**1809**: „Napoleon fiind încurcat cu război în Spania, împăratul Austriei porneşte război în contra Franţei. / La 5 februarie, Regimentul româno-iliric a fost concentrat la **Caransebeş** și, după inspecția făcută la 8 februarie, plecă spre câmpul de luptă, luând parte în marea bătălie de la Aspern, din 21-22 mai, și la Wagram, din 5-6 iulie"[220].

**1821**: Se înființează în **Caransebeş**, **Bozovici** și **Mehadia** școli numite „Oberschule" (la 1872, şcoala din **Caransebeș** se transformă în școală civilă). La **1854** se desființează şcoala matematică, iar la **1858** se înființează o școală regimentală cu 3 cursuri"[221].

---

[218] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, pp. 43, 44
[219] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 18
[220] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 46
[221] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 18

**1838**, noiembrie 1: „Se înființează Regimentul româno-banatic No. 13, cu garnizoana în **Caransebeş**, iar batalionul iliric bănățean se transformă, la i iunie **1845**, în Regimentul iliric bănăţean, cu garnizoana în **Biserica-albă**. În această epocă, sediul companiilor erau în următoarele localităţi: **Dalboşeţi**, **Bozovici**, **Prigor**, **Mehadia**, **Orşova veche**, **Cornereva**, **Cornea**, **Teregova**, **Slatina**, **Caransebeş** şi **Ohaba-Bistra**"[222].

**1850**: „În **Caransebeş** se stabileşte sediul unui comandant de brigadă. Casa acestuia a fost cumpărată, la desființarea, graniței, ca reşedinţă a episcopilor noştri din eparhia Caransebeşului"[223].

**1858**, decemvrie 5: „Se înființează în **Caransebeș** o școală militară pentru pregătirea subofițerilor"[224].

**1865**, august 20: „A sosit în **Caransebeş** episcopul Ioan Popasu, fiind întâmpinat, la vama Marga, şi de o delegaţie de ofițeri de la regimentul nostru. Seara, muzica regimentului a dat o serenadă primului episcop român al restauratei episcopii a Caransebeșului, primit cu mare bucurie şi de grăniceri, și de populaţia noastră. / La 12 novembre, a avut loc instalarea episcopului, în prezența multor delegațiuni, în frunte cu generalul baron Benko de Boinik, comandantul trupelor grănicerești, ca comisar imperial. Toate onorurile militare au fost date de grănicerii

---

[222] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 20
[223] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 20
[224] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 21

regimentului nostru, de sub comanda colonelului Eugen de Villecz”[225].

**1866**: „Izbucneşte războiul între Austria și Prusia, aliată cu Italia. Prin ordinul de mobilizare din iunie, Regimentul româno-banatic este gata de luptă și, la 6 mai, se adună la **Caransebeş** cele 22 de companii, formându-se 4 batalioane, primele 3 din câte 6 companii, iar al IV-lea, din 4 companii. Fiecare companie era compusă din 215 feciori. / Printre cei concentrați, erau și veterani care văzură și Parisul sau alte câmpuri de luptă”[226].

**1889**: În 30 septembrie, la **Caransebeş**, în cadrul adunării generale a Societăţii pentru fond de teatru român, „Concertul fu deșchis de un **cvartet bărbătesc al corului vocal din Chiseteu**; reuniunea română de cântări din **Caransebeş** a cântat trei piese, între care dl David Terfăloagă a cântat două compoziţii. Atât corurile, cât şi vocea excelentă a dlui Terfăloagă au încântat publicul, care a umplut sala până la îndesuire. Reuniunea română de cântări din Caransebeş a excelat prin vocile frumoase ale membrilor, **corul plugarilor din Chisătău** ne-a pus în uimire cu preciziunea cântării, iar dl Terfăloagă a stors aplauze frenetice prin vocea sa sonoră, care are un timbru argintiu foarte frumos şi sună curat și puternic chiar și în registrele cele mai înalte. De ar face studii într-un conservatori oarecare, ar pute deveni un cântăreț vestit. / Apoi corul plagarilor din Chiseteu a jucat piesa „**Ruga de la Chiseteu**”, comedie poporală, cu cântece şi joc, de Iosif Vulcan, scrisă anume pentru această ocaziun. / Incât priveşte piesa, noi avem să

---

[225] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 23

[226] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, p. 53

tăcem, dar relativ la joc suntem datori să constatăm că acela a întrecută toate aşteptările, căci plugarii noştri au fost superiori multor diletanți din clasa inteligentă. Siguritatea cu care ei jucau, mișcarea, gestul, mimica lor și, mai cu seamă, acel aer natural, care s-a revărsat asupra întregii lor atitudini, a pus în uimire auditorul. Bucuria de-a vedea pe ţăranul română dând probă de atâta inteligenţă a produsă un entuziasm nemărginit, care, în multe, forte multe rânduri, s-a manifestată prin aplauze frenetice.

Părintele Lucian Şepeţian, bravul paroh al Chiseteului şi neobositul conducător al corului de acolo, care a condus şi studierea acestei piese, ne-a îndatorat din nou săi aducem tributul devotamentului nostru. / Două tablouri vii, „Coriolan şi Veturia" şi „Moartea lui Coriolan", ambele forte bine reușite şi reprezentate de clasa inteligentă română din **Caransebeş**, au încheiatiă serata"[227].

**1894**: „**Dăruiri**. Ca să fie de îndemn și pe viitor, publicăm încă unele fapte frumoase și demne de imitat, în folosul sfintei biserici din **Chiseteu**… / **Lucru bun și frumos în Izvin**. După ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a zidit, în comuna **Izvin**, o casă pentru reuniunea de cânt a plugarilor români de-aici, astfel noul edificiu fu sfinţit, în ziua sfântului apostol Toma, fiind aici şi ruga sau hramul bisericesc. Au celebrat, la actul de sfinţire al casei, domnii Georgiu Piglea și Nicolau Darabanţiu, parohi greco-orientali români din **Izvin**, Petru Căprariu, paroh din **Belinţ**, şi N. Miuţ, capelan din **Fibiş**. Răspunsurile le-a executat reuniunea de cânt din loc. A participat, pe lângă corpul pompierilor din **Izvin**, mai aproape poporul întreg din comună, nu altcum, și un public distins dimprejur și

---

[227] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 215, Braşov 1889, p. 2

din îndepărtare. Urmând actul de sfinţire, stropirea casei cu apă sfinţită, poporul, cu mic și mare, a sărutat sfânta cruce, apoi s-a purtat un tas pentru reuniunea de cânt, în care a incurs 38 florini 70 creiţari; anume, de la următorii onorabili domni: Georgiu Piglea și Nicolau Darabanţiu, parohi în **Izvin**, Nicolau Cacina și Thimoteiu Petrişor, tutori bisericești, câte 1 florin, Ioan Mateica, învăţător, 50 creiţari, N. Miuţ, capelan în **Fibiş**, 1 florin, Petru Căprariu, paroh în **Belinţ**, 50 creiţari, Efta Ştefănel, jude comunal, 1 florin, C. Pava, învăţător în **Belinţ**, 50 creiţari, N. Jurca, cleric de **Caransebeş**, 50 creiţari, Efta Popovici, 20 creiţari, Costa Căruntu, 50 creiţari, Efta Coteţiu, cu soţia sa Elena, 10 florini, Ioan Novac, 1 florin 50 creiţari, Toma Fluoraş, Lazăr Urdă, Teodor Novac, Aron Mandriş, Nicolau Mandriş, Ioan Vuia, Nicolau Peptenariu, Iosca Demetrovici, Ioan Adamescu, Petru Frujină, Dimitriu Cherlia, Chira Bogdan, Ioan Ursu, Nicolau Stoia, Efta Răcariu, Pavel Gheju, Ioan Peptenariu și Adam Ursu, câte 1 florin, Lazar Novac, 50 croiţar. Primească mărinimoşii contribuitori cea mai profundă mulțumire. Fie dânșii convinși că vom ști păzi jertfele aduse și nu ne vom uita.

Seara, s-a ţinut concert și teatru, de către reuniunea de cânt din **Izvin**, asistând mult public, astfel că venitul casei de seară fuse 50 florini. Între oaspeţii care au binevoit a participa, cu familia lor, au fost părintele P. Căprariu, paroh în **Belinţ**, C. Pava, învățător în **Belinț**, domnişoara Florescu, învățătoare în **Belinţ**, L. Simu, pădurar din **Moşniţa**, N. Miuţ, capelan în **Fibiș**, Jurca din Olașag, cleric de **Caransebeș**, Georgiu Piglea, paroh, C. Copane, Mila Copane, doamna preoteasă Darabanţiu, Klein S., arendator, V. Tomi, cleric absolut, Efta Coteţiu, Efta Ştefănel, jude comunal, Adam Mica, cojocar, Georg Veber, comer-

ciant, toţi din **Izvin**, domnișoarele învățătorese Marta Precup din **Izvin** și Sidonia Niga din **Ianova**, G. Grozav, învăţător în Ianova ș. a. m. Petrecerea a durat până în zori, la sunetul muzicii din **Caransebeș**"[228].

**1895**: „Caransebeş, 21 iulie. Astădzi a sosit încă o coroană, cu menţiunea de a fi depusă pe sicriul regretatului general Traian Doda, şi anume de la domnul Alesandru Mocioni. Cununa e compusă din frunze de stejar, cu dafin şi finic, şi are inscripţia următoare: „Generalului Doda – Alesandru Mocioni, în semn de amiciție". Întârzierea se explică astfel: în locul coroanei comandate la timp, s-a trimis la **Caransebeş**, din greşeală, alte flori artificioase, iar coroana s-a trimis la adresa aceluia care comandase florile artificioase. / Proprietarii de case au luat nobila hotărâre de a ţine casele arborate cu steag negru încă șapte zile, din ziua înmormântării"[229].

**1896**: „**Steagul unguresc, ars la Caransebeș**. Foile din Budapesta, ce ne-au sosit azi, publică telegrame de la **Lugoș**, în care se spune că, în ziua de 9 mai, când s-a serbat mileniul în **Caransebeș**, mai mulți demonstranţi, luând un steag unguresc de pe-o casă, l-au ars cu pompă. Unele telegrame susțin direct că făptuitorii au fost teologi români din **Caransebeş**, altele spun că numai „se vorbeşte" că făptuitorii ar fi teologii români. / Dacă şi întru cât sunt exacte aceste telegrame nu cercetează nici una dintre foi. Ba, să nu fim nedrepți, una totuși le pune în cumpăna criticii, arătând că nu vrea nicidecum, pe baza acelor telegrame, să-și dea verdictul condamnator asupra teologilor români din Caransebeş şi a episcopului lor, cum o

---

[228] *Foaia de Duminică* a ziarului *Dreptatea*, Anul I, nr. 19, Timişoara 1894, pp. 3, 4
[229] *Dreptatea*, Anul II, nr. 152, Timişoara 1895, p. 1

face, de exemplu, cu atâta furie „milenară" arhi-șovinisticul „Bud. Hirl". / Acea foaie este „Alkotmány", organul partidei poporale, care partid, precum ştim, şi-a propus să fie mai puţin fanatic faţă cu confesiunile ne-maghiare. „Alkotmány" reproduce, după „Központi Tudositó", următorea telegramă: „**Lugoș**, 9 mai. În **Caransebeş** teologii români au ars steagul naţional maghiar cu mare ceremonie". După aceea, observă că numita foaie litografiată e cunoscută ca una ce aduce, de multe ori, informaţiuni mincinoase şi zice, că ştirea i se pare de necrezut, aşa că se mărgineşte numai la simpla ei înregistrare. / O telegramă, ce-o publică semi-oficiosul „Orsz. Ert.", datată tot din **Lugoș**, înfățişează lucrul într-o lumină mai dubioasă. Ea este de următorul cuprins: / „**Lugoș**, 9 mai: Azi dimineaţă s-a, ars în **Caransebeş**, stindardul naţional, arborat, din incidentul mileniului, pe casa comerciantului Heller Jakob, după cum se afirmă, prin elevii seminarului teologic român de acolo. Vice-şpanul Litsek Béla și comandantul de jandarmi Hollák au plecat imediat la **Caransebeş**, pentru ca să pornească aspră cercetare". / Pe baza unor astfel de ştiri nesigure, amintitul „Bud. Hirl." nu întârzie a-și dezvolta vitejia „patriotică", tunând şi fulgerând, într-un articol de fond, în contra episcopului român de la Caransebeş, a preparandiei şi a seminarului greco-ortodox de acolo, cerând, nici mai mult, nici mai puțin, decât imediata lui închidere. Aşteptăm ştiri autentice de la Caransebeş"[230].

**1898**, Diaconovich: „**Caransebeş**, oraş cu magistrat regulat în Banat, comitatul Caraş-Severin, situat lângă râul Sebeş și aproape de locul unde Sebeşul se revarsă în Timiş, cu 5.464 locuitori, dintre care 3.000 români; rezi-

[230] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 95, Braşov 1896, p. 2

denţa episcopiei vechi greco-ortodoxe române a Caransebeşului, cu institut teologic-pedagogic; sediul comunităţii de avere a fostului Regimentului de grăniceri Nr. 13; tribunal, judecătorie cercuală, protopretură, notariat public, oficiu de dare.

Caransebeş, în trecutul mai apropiat, a fost centrul comitatului Severin, reînviat la 1873, după dizolvarea confiniului militar, iar mai târziu, din consideraţiuni politice, contopit cu comitatul Caraș. Înainte de 1873, respectiv în 1872, Caransebeş a fost sediul comandei militare a regimentului grăniceresc român-banatic Nr. 13. Caransebeş e oraş foarte vechi. Probabil că, încă pe timpul romanilor, s-a așezat o mică colonie în locul unde a trecut calea romană peste râul Sebeș. Pesti Frigyes, istoricul maghiar, care a scris destul de temeinic istoria Caransebeşului, judecând după antichităţile romane, aflate aici, e de părere că aici ar fi fost o cetăţuie romană. În documentele istorice, mai întâi se face amintire de acest oraș la **1289** sau **1290**, când a petrecut aici regele Ungariei, Ladislau IV Cumanul. În documentul acesta, orașul se numeşte Caransebeş, ca şi în ziua de azi, ceea ce e surprinzător, fiindcă în documentele de apoi, până în secolul XVIII, oraşul e numit Sebeş, precum îl numeşte poporul român şi azi. Numirea de Caransebeş a rezultat din contopirea numirilor Sebeș și Caran. Caran a fost numele unui opid, situat pe ţărmul stâng al Timișului, în faţă cu Sebeşul. Opidul Caran a existat ca oraș, cu magistrat de sine stătător, până la începutul secolului XVII. Sebeşul a fost, în vechime, oraș foarte însemnat. El era sediul celui mai însemnat dintre cele 8 districte româneşti privilegiate; aici era rezidenţa banului și vicebanului şi a nobilimii numeroase severinene. Cetăţenii aveau drepturi egale cu cetăţenii Budei.

Magistratul orăşenesc consta din un jude și, de regulă, din 6 juraţi. Cel dintâi jude, care se aminteşte în documente, la anul 1360, a fost chinezul Sturza. Sebeșul, până la nefericita luptă de la Mohaci, a aparţinut Ungariei.

După lupta aceasta, Sebeșul a ajuns sub stapânirea lui Ioan Zápolya; după moartea acestuia, pentru scurt timp, s-a supus lui Ferdinand, dar mai târziu a trecut în partea fiului lui Zápolya, Ioan Sigismund, și, de atunci, a rămas supus voievozilor din Ardeal. Pe timpul când Mihai Viteazul a ajuns în posesiunea Ardealului, Sebeșul a fost şi el sub stăpânirea lui Mihai, care, la 25 iunie 1600, datează din Caransebeş un document. Sub Basta, orașul a suferit mult, prin jafurile sârbilor de sub comanda acestuia. / De la 1658, până la 1688, adica în decurs de 30 de ani, Caransebeş a ajuns sub stăpânirea turcilor. La 3 mai 1738, apoi, mai pe urmă, în 1788, orașul a fost devastat prin turci.

Caransebeş, în vechime, a constat din cetate, din oraș şi din suburbie. Cetatea cea mai veche a avut un zid înalt de piatră și un șanț împrejur. Zidul forma un cinciunghi, cu două laturi mai lungi; avea trei porţi şi mai multe turnuri. În secolul XVII, probabil prin generalul Veterani, cetatea a fost modernizată, adică restaurată, dar numai fugitiv, după sistemul mai nou de fortificare. Înaintea fiecărui unghi al zidului poligonal s-a adăugat câte un bastion cu cazemate: va să zică, s-au adăugat 5 bastioane. Pe lângă laturile zidului, în partea cea dinlăuntru, s-a pus pământ, însă numai până pe la jumătate din înălţimea zidului. Astfel, zidul, cu pământul pus lângă el, forma curtinele între bastioane. Fiecare curtină avea câte o poartă, însă se vede că numai 3 au fost porţi regulate, iar alte două au fost numai spărturi, făcute în zid. Înaintea fiecărei porţi, a fost câte un ravelin. Starea cetăţii, în anii din urmă ai existenţei

ei, o cunoaştem din raportul inginerului francez Malherbe. Raportul acesta, datat din 1695, ne spune că cetatea, pe timpul acesta, a fost de tot neglijată. Cetatea s-a demolat (spart), în urma tractatului de la Carloveţ (1699), pe la începutul secolului XVI. Se vede, însă, că lucrările de demolare s-au făcut numai superficial, căci, la 1716, iar se aminteşte cetatea. Probabil, că s-a reconstruit provizoriu.

Suburbia, până la ocuparea prin turci, a fost spre răsărit de cetate, în locul unde sunt azi grădinile din Potoc. Pe timpul turcilor, cred eu, s-a mutat suburbia dincolo de râul Sebeş. Suburbia azi nu mai există, însă câmpia unde a existat şi azi se numeşte Mehala.

Caransebeş a avut, și în vechime, 2 biserici, ca și azi. Biserica din cimitir, cu hramul Naşterii sfântului Ioan Botezătorul, s-a terminat în 1761 şi s-a sfințit în luna lui septembrie a acelui an, prin episcopul Vichentie Popovici, punându-se în prestol moaștele mucenicului și voievodului Lazar, ale sfinţilor Procopie și Emilian. Biserica, clădită din piatră şi din cărămidă, s-a aşezat lânga biserica cea veche de lemn. În locul altarului acestei vechi biserici, azi stă o cruce mare (a lui Rabagia). Biserica sfântului Ioan s-a zugrăvit la 1787. La 1788, pictura a fost rău stricată, prin turci, care au prefăcut biserica în grajd. La 1808, pictura s-a restaurat, prin Manoilă Stanciul. În cimitirul în care se află biserica sfântului Ioan, odihnesc osemintele renumitului protopop Tomici, care a înfiinţat primele cursuri pedagogice în Caransebeş, apoi osemintele marelui dascăl Diaconoviciu-Loga, ale episcopului Ioan Popasu, ale marelui bărbat Traian Doda, ale generalului Trapșa ete. Biserica sfântului George, azi biserică catedrală, a fost mănăstire. Locuinţele călugărilor au fost lângă biserică. Şeful acestei mănăstiri a fost un arhiereu.

Biserica sfântului George, la 1738, când s-a sparte orașul prin turci, se vede că a suferit și ea foarte mult. La 1759, se sfinţeşte de nou, prin episcopul Ioan Georgevici. Mai pe urmă, s-a sfințit prin episcopul Iosif Șacabent, la 1796. Rezidenţa veche episcopească probabil că s-a clădit pe la 1695-1696. Catolicii, în vechime, au avut în Caransebeş un claustru, în care erau franciscani. În secolul XVI şi XVII s-a lăţit calvinismul. Chiar şi Mihai Halici, care, la 1674, a scris o odă, în hexametru, cu litere latine, a fost calvin. Sigiliul de azi al orașulni Caransebeş este făcut după un sigiliu din 1503, a cărui copie se păstrează, într-un tablou, în rezidența episcopească. El înfățișează o poartă a cetăţii, o poartă cu 2 turnuri. Deasupra se vede ieșind din nori un braţ, care străpunge cu sabia un cap de turc. Se mai vede, planând deasupra cetăţii, și o coroană regală"[231].

**1907**: „Pentru masa studenților români din Brașov, au contribuit, cu lista elevului Augustin Munleanu, următoarele persoane: Dr. Nicolae Ionescu, avocat şi director executiv al „Sebeşanei", **Caransebeş**, N. J., **Caransebes**, Vasile Moriția, forestier-adjunct, **Caransebeş**, Tipografia şi librăria diecezană din **Caransebeş**, N. N., **Caransebeş**, George Neamţu, învăţător în Borlova, Tr. Ionaşiu, profesor de gimnastică în **Caransebeş**, L. Rădulescu, casar la „Sebeșana" din **Caransebeș**, C. Călţunar, proprietar în **Caransebeș**, A. Cuinar, funcţionar la „Sebeşana" din **Caransebeș**, Ioan Lăpăduş, paroh în Ohaba-Mutnic, Wassilievits Melani, practicantă la „Sebeşana" din **Caransebeş**, Nicolae Popea, Episcop de **Caransebeş**, Filaret Musta, arhimandrit din **Caransebeş**, Aliontie A-chim, casar la librăria diecezană **Carasebeş**, Vuc

[231] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 716, 717

din **Caransebeş**, „Banca Poporală", institut de credit şi economii ca societate pe acții în **Caransebeş**, Elena de Iacobich din **Caransebeş**, „Severineana", societate comercială pe acții din **Caransebeş**, Ioan Şugoi, contabil la „Severineana" din **Caransebeş**, Maria Weeber, casieră la „Severineana" din **Caransebeş**, Nicolae Anca, sodal la librăria diecezană **Caransebeş**, Petru Valuşescu din **Caransebeş**, S. Tătariu, contabil în **Caransebeş**, Antanasie Suciu, Mitru Opiea, Ivan Deregatoriu, Bocean Nicolae, St. D., Linţu Ioan, exactor la Consistoriu, şi încă alţi numeroși binefăcători, laolaltă în sumă da 89 coroane"[232].

**1915**: „*Az Uisag* din Budapesta, decembrie 1915, scrie: „În luptele puternice, cu asta a 3-a ofensivă italiană, s-a dovedit în mod strălucit tenacitatea rară a Regimentului de infanterie 43 din **Caransebeş**. Regimentul acesta nu aici și-a cules primii lauri, nu aici a rezistat singur cu curaj disprețuitor de moarte, atacurilor însemnate ale dușmanului. Prima oară a ţinut piept cu rușii, apoi a apărat, contra italienilor, marginile platoului îmbibat cu sânge de la Doberdo"[233].

[232] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 253, Braşov 1907, p. 4
[233] Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932, pp. 63, 64

# CĂRĂŞEU

(Crasso, judeţul Satu Mare)

**1364**, mai 13: Regele Ludovic întăreşte, cu noua sa pecete, actul lui Carol Robert, din 12 iunie **1329**, „prin care îi dă pe veci magistrului Mauriciu de Medieş, fiul voievodului Nicolae, vama de pe moşiile **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare) şi **Somoştelek** (Zamostelek, azi **Someşeni**, judeţul Satu Mare)… şi vama târgului **Cărăşeu** (Crasso, judeţul Satu Mare) din comitatul Satu Mare, dăruită lui Mauriciu şi fratelui său Ştefan”[234].

**1760**: „În satul **Cărăşeu**, se mai poate citi încă, pe o carte tipărită pe vremea lui Mihai Racoviţă, că „Această sfântă carte este a bisericii pravoslavnice din **Cărăşeu**”. Deci, după anul 1760”[235].

**1906**: „**Întru mărirea lui Dumnezeu**. În ziua a doua de Rusalii, a sfinţit arhidiaconul G. Şuta, în comuna Tămâia, 4 cruci, ridicate curat din oferte benevole ale credincioşilor, în sumă aproape de 400 coroane. Din numeroasele oferte, este mai remarcabilă oferta de 96 coroane,

---

[234] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 268, p. 260
[235] *Afirmarea*, Anul III, nr. 9, Satu Mare 1938, p. 101

drept spese legale alor 8 cărăuşi, care an vecturat la alegerea din **Cărăşeu** 44 alegători români fostului candidat de ablegat, părintelui Constantin Lacaciu. Aceşti 8 credincioşi, şi anume: Nuţ Rus, Georgiu Marchiş, T. N., Nuţ Pop, Gavrilă Buşecan, V. A, Nuţ Buşecan. Georgiu Gitta a Simeon, Georgiu Jurge N., Georgiu Chiş Ţ., suma întreagă primită o au donat pe scopul indicat, fără ca cineva să-și fie reţinut nici un filer. Mai încolo, oferte mai mari au făcut Andreiu Nistor, văduva lui Andreiu Maxin… / Tuturor mărinimoşilor contribuitori, şi pe această cale li se esprimă mulţămită. Tămâia, la 6 iunie 1906. / Romul Marchiş, paroh greco-catolic”[236].

**1919**: „Învăţătorul Vasile Lupan din **Caraşeu** şi Iosif Nistor din **Crucişor**, deţinuţi şi maltrataţi, mai multe zile, au stat închişi în **Sătmar**, într-o cameră, în care n-au avut nici măcar un scaun, pe care să şeadă, necum un pat, pe care să se odihnească, peste noapte, ci se culcau jos, pe paie, ca vitele și nu primeau decât pâine și apă, și zile întregi n-a fost permis să iasă afară. Numai intervenţia ordinariatului episcopesc, la însuşi prim ministrul Károly le-a scăpat viaţa”[237].

**1925**, decembrie 25: „În săptămâna trecută, a căzut zăpada multă în toată ţara… / În apropiere de Zalău, s-a întâmplat că niște oameni din Carașeu, mergând spre casă, de la târg, cu sania, s-au trezit în față cu o haită de lupi. Sălbătăciunile flămânde au dat năvală. Unuia dintre oameni i-a venit însă în minte să aprindă un ţol, cu care erau înveliți la picioare. Și țolul aprins l-au aruncat apoi spre

---

[236] *Unirea*, Anul XVI, nr. 32, Blaj 1906, p. 251
[237] *Vestitorul*, Anul V, nr. 9-10, Oradea 1929, p. 9

haită. Lupii s-au înfricat de foc și, în vremea asta, oamenii înspăimântați au dat bice cailor și au scăpat norocoși”[238].

**1936**: „**M. Sa Regele botează copilul unui ţăran**. Soţia locuitorului Nastai Ioan, din comuna **Cărăşeu**, judeţul Satu Mare, a născut al 19 lea copil, un băiat sănătos și voinic, La botez, această a 19-a odraslă în casă a avut de naș pe însuși Maiestatea Sa Regele, reprezentat pria dl general Coroamă, comandantul garnizoanei Satu-Mare. Acesta a dăruit noului născut, din partea Maiestăţii Sale, suma de zece mii lei”[239].

**1939**: „Cercul electoral **Cărăşeu**: Președinte: George Şuta, vicepreşedinte Dionisie Bran, membri: Alexandru Stan, Constantin Lucaciu, I. Târnovan, Pamfiliu Osian, A. Anderco, G. Sălăgian, M. Vida, L. Mărcuș, Ioan Bogdan, S. Sălăgian, C. Ghitta, I. Zsiros, V. Tămaș”[240].

**1940**: „**Finii M. S. Regelui**. O mare bucurie a fost hărăzită sătenilor din comunele **Cărşeu** şi **Ambud**, din ţinutul Sătmarului. M. Sa Regele a primit să fie nașul a doi copii din aceste comune. Anume, M. S Regele a botezat pe cel de al 13 lea copil al săteanului Ion Bogdan din **Ambud** și pe cel de al 20-lea al săteanului Ion Nastai din **Cărășeu**. La botez, M. S. Regele a fost reprezentat de dl Rezident regal al Ținutalai Someş, Dr. Coriolan Tătaru”[241].

---

[238] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 51-52, Blaj 1925, p. 5
[239] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 25, Blaj 1936, p. 5
[240] *Afirmarea*, Anul IV, nr. 11-12, Satu Mare 1939, p. 142
[241] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 14, Blaj 1940, p. 7

# CARAŞOVA

(Craşova Mare şi Mică, Nog Carassou,
Kyskarassou, azi **Caraşova**, judeţul Caraş-Severin)

**1289**, după septembrie 8: „Regele se afla din nou la Kovin. Timp de mai multe luni, regele cutreieră comitatele Timişului, Caraşului şi Cenadului: pe 15 martie, este la **Semlacu Mare**, pe 29 aprilie la **Caransebeş**, în luna mai, la **Secăşeni**, în iunie, la **Caraşova**, în 18 iunie1290 la **Cenad** (Szentkláray J., *Krassó*, p. 185-189)”[242].

**1357**, septembrie 25: „Cnezii Basarab din **Caraşova Mare** şi alt Basarab, din **Caraşova Mică,** au venit la **Secăşeni**, „în tăcerea nopţii, înarmaţi şi cu răutate precugetată, au voit săi omoare (pe fiii lui Socol) şi, dacă n-ar fi putut scăpa cu fuga, i-ar fi ucis pe ei, fără îndoială, iar casele lor le-au dat pradă focului, iar prin acest foc le-a fost pricinuită lor o pagubă de 40 de mărci. Iar actele lor doveditoare, ce fuseseră întocmite şi date pentru moşiile lor, numite Cele două Secaşuri (**Secăşeni**), au fost mistuite de foc în acea casă”[243].

---

[242] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 51
[243] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 97

**1358**, iunie 14, Vişegrad: Comitele Nicolae de Zeech, judele curţii regale, dă de ştire că întrucât „Ioan Pecenegul, castelanul de **Ersomlou** (cetate lângă Vărădia, judeţul Caraş-Severin), păzind calea legiuită de chemare, a tras în judecată înaintea regelui pe Grigore, Farkas şi Nicolae, fiii lui Zokul, ca potrivnici ai săi, pentru că s-au împotrivit la punerea lui în stăpânire a unei văi, numite valea Secaşului, după câteva scrisori de amânare şi soroace puse… în cele din urmă, venind Ştefan, fiul lui Benedict de **Echer** (în Ungaria), în numele lui Ioan Pecenegul, împotriva lui Farkas, Grigore şi Nicolae, fiii lui Zokul, cu un act de hotărnicie de moşie şi o scrisoare. În cuprinsul acestei scrisori se arăta limpede că, întrucât Ioan Pecenegul, venind înaintea regelui, înfăţişându-i faptele sale de credinţă şi vrednicia strălucitelor sale slujbe, a cerut să i se dea pe veci lui şi fraţilor săi după mamă, anume Andrei şi Matia, nişte pământuri regeşti sau văi aflătoare în comitatul Caraş, anume una chemată valea Secaşului… pe care altădată o ţinuseră Farkas şi Grigore, fiii lui Zokul… şi o altă vale, în care şerpuieşte Pârâul Pietros, care ţin de dreptul de danie al regelui… / Regele a poruncit să se dea văile în stăpânirealui Ioan zis Pecenegul, dacă nu s-ar împotrivi nimeni… Trimişii, când au voit să le treacă în stăpânirea magistrului Ioan, atunci Grigore şi Farkas, fiii lui Zokul, s-au împotrivit acestei treceri în stăpânire… Pe aceşti Grigore, Farkas şi Nicolae, omul regelui i-a chemat înaintea maiestăţii sale, spre a sta faţă cu magistrul Ioan, spunând legiuitul împuternicit al magistrului Ioan că ar voi să afle de la dânşii pe ce temei au făcut împotrivirea pomenită.

Auzind acest lucru, Mihail, fiul lui Benedict, ridicându-se în numele zişilor Grigore, Farkas şi Nicolae… a răspuns că răposatul Carol, măritul rege al Ungariei, a

dăruit acele văi, prin scrisoarea sa regească, sus-zisului Zokul, tatăl lui Nicolae, Grigore şi Farkas, pentru vrednice slujbe, două moşii numite **Secaş** (Secaş, Zekaspathaka, Zekespotok, azi **Secăşeni**, judeţul Caraş-Severin), împreună cu toate cele ce ţin de ele… dar că ei nu pot să arate actele, fiindcă Basarab, cneazul de **Craşova Mare** (Nog Carassou, Kyskarassou, azi **Caraşova**, judeţul Caraş-Severin) şi alt Basarab, din **Craşova Mică** (Caraşova), venind cu de la sine putere şi slnicie la casele lor, împreună cu părtaşii lor de rele, în lunea de după sărbătoarea fericitului apostol Matei (25 septembrie 1357), în tăcerea nopţii, înarmaţi şi cu răutate precugetată, au voit să-o omoare şi, dacă n-ar fi putut scăpa cu fuga, i-ar fi ucis şi pe ei, fără îndoială, iar casele lor le-au dat pradă focului, şi prin acest foc le-au pricinuit lor o pagubă de mai bine de 40 de mărci. Iar actele cu privire la moşiile Cele două Secaşuri au fost mistuite de foc, în acea casă”. / După îndelungate şi repetate soroace, descrise amănunţit în scrisoare, împricinaţii „în sfârşit au cerut să-i primim la împăcare, cu privire la sus-pomenita Valea Secaşului… şi să încredinţeze numitele moşii Secaş magistrului Ioan Pecenegul, ca să le stăpânească în veci, şi să treacă în stăpânirea fiilor lui Zokul, din acele moşii, o sesie de pământ, unde să se poată ridica 50 de gospodării, împreună cu toate folosinţele…

Iar semnele de hotar ale pomenitelor moșii și ale zisei sesii se deosebesc în felul următor: cel dintâi semn începe lângă râul numit Secaș, aproape de drumul mare, înspre miazănoapte, apoi, urcând, se îndreaptă spre dealul numit Dealul lui Lodomer, spre acea parte de miazănoapte, și acolo, pe coasta numitului deal, se află o movilă de hotar, apoi, urcând spre vârful pomenitului deal, numit Dealul lui

Lodomer, dând într-un drum, și mergând pe el, și ajungând la o movilă veche de hotar, au ridicat alta nouă. După aceea, înaintând pe o culme, numită în vorbirea obișnuită Creasta, și cotind spre apus, lângă acel drum se află o movilă de hotar. De aici, mergând mai departe, acolo se află o movilă de hotar. Apoi, mergând puțin prin niște pământuri de arătură, acolo se află o movilă de hotar. Între sus-zisele movile de hotar se află un loc mlăștinos; apoi, cotind spre dreapta, tot spre miazănoapte, se ajunge la un semn de hotar dintr-un păr, unde este o movilă de hotar. Pe urmă, trecând de-a dreptul spre partea de miazănoapte, prin niște pământuri de arătură, și prin creasta sus-zisului deal, acolo se află o movilă de hotar nouă. Apoi, înaintând puțin, hotarul ajunge de-a dreptul la un lac, unde se sfârșesc semnele de hotar ale fiilor lui Lodomer, și acolo se află o movilă de hotar; după aceea, trecând și coborând prin două văi, spre apus, acolo se află o movilă de hotar. Și purcezând astfel spre pârâul numit Jupan și, trecând acest pârâu spre apus, hotarul se suie de-a dreptul în vârful unui deal numit Creasta și merge pe acea creastă la un lac mare, spre miazănoapte, urcându-se spre dealul numit Dealul lui Petru. De aici, merge la dealul numit Stejarul lui Pelbart și așa se îndreaptă pe o potecă spre răsărit, coborând sau cotind spre pârâul numit Valea Pudras și astfel ajunge la hotarele numite ale **Băii Secașului** (Zekasbanya, Zekusbanya, azi **Dognecea**, judeţul Caraş-Severin) și acolo, cotind spre răsărit, urcă pe coasta unui deal, unde e o movilă de hotar ridicată. Și astfel, mergând spre vârful dealului, înspre răsărit, hotarul ajunge la izvorul numit Obârșia Văii Zalathnuk, unde se află ridicată o movilă de hotar. De aici, înaintând pe vârful dealului pomenit, trece pe o potecă, spre partea de miazăzi, și ajunge la o albie,

numită Obârșia văii Chremas, și acolo, cotind puțin, se îndreaptă spre o pădure mare, la niște pământuri lăzuite, și acolo se află ridicată o movilă de hotar; tot prin acea parte de miazăzi se îndreaptă o potecă, pusă ca hotar, trecând prin pomenitele pământuri lăzuite și pe creasta unui deal, până la vadul pârâului numit Jupan, care se varsă în râul Caraș; apoi hotarul cotește pe creasta unui deal, spre apus, printr-o pădure, și ajunge la niște pământuri curățate de copaci, având de asemenea drumul ca hotar, și acolo e ridicată o movilă de hotar, lângă acea potecă, deasupra izvorului numit Pârâul Cumanului, și înaintând așa prin acele pământuri curățate de copaci, ajunge la capul numitului deal, la izvoarele nurilor Nirașteu și Pârâul Cumanului, unde e ridicată o movilă de hotar. De aici, trecând prin niște păduri, hotarul ajunge la un deal din sus de un al doilea pârâu, numit Nirașteu, unde se află o movilă de hotar. Apoi, pe creasta aceluiași deal, cotind spre apus, hotarul ajunge la un alt deal, unde e ridicată o movilă de hotar, și astfel, ținând-o pe vârful acelui munte, dinspre Gegeuch și râul Caraș, se află ridicată o movilă de hotar. Apoi, înaintând pe creasta altui munte, în mijlocul lui, înspre apus, se află ridicată o movilă de hotar. De aici, cotind spre partea de miazănoapte, hotarul ajunge la cel dintâi semn, unde începuse, și acolo se sfârșesc semnele de hotar.

De asemenea semnele de hotar ale numitului loc de sesie, dat zișilor fii ai lui Zokul, pentru acele cincizeci de gospodării, merg în felul următor: cel dintâi semn începe dinspre apus, lângă un copac, numit în vorbirea obișnuită teiul, unde se află ridicată o movilă de hotar. Apoi, ieșind de aici, hotarul înaintează spre muntele numit al lui Lodomer, și, acolo, lângă un copac numit în limba obișnuită

carpenul, se află ridicată o movilă de hotar. De aici, hotarul, mergând mai departe, lângă un stejar se află ridicată o movilă de hotar. Pe urmă, ieșind de aici, spre răsărit, ajunge la un pârâu, numit Valea lui Crăciun, și la izvorul acestui pârâu sunt puse două movile de hotar, dintre care una stă ca hotar pentru fiii lui Zokul, iar cealaltă pentru sus-pomenitul magistru Ioan. Apoi hotarul, înaintând, ajunge la niște lanuri, iar în mijlocul acelor lanuri sunt puse două movile de hotar. Purcezând de aici, ajunge la o potecă, ce dă în pârâul Valea lui Crăciun, unde sunt ridicate două movile de hotar. De acolo, hotarul merge înainte, spre un pârău ce se varsă în Secaș, a cărui parte de jos e hotar pentru fiii lui Zokul, iar cea de sus, pentru magistrul Ioan. De aici, trecând mai departe, aleargă spre casa lui Farkas, și, aici, pe un păr, s-a făcut un semn de hotar. De aici, înaintând, ajunge la un munte, numit Creasta, iar de la această Creastă înaintează spre casa lui Pradad, cnezul, și acolo, lângă semnele de hotar ale magistrului Ioan Pecenegul, e ridicată o movilă de hotar, și aici se sfârșește hotarul"[244]. „Dintr-un document, datat în 1358, al judecătorului regional Miklós Szécsi, știm că fiii lui Szakul, care au fost chemați în judecată de János Besenyő, baronul din Ersomly, spun că nu pot prezenta actul de întărire regală pentru moșia lor numită Szekas, deoarece kenezul din Baszarád și un alt kenez din Baszarád (quia Bozorod, kenézius, de Nog-Carassou et altér Bozorod, kenézius de Kis-Carassou – pentru că Basarab, un cneaz (KeneziusI, din Carasul Mare și un alt Basarab, un cneaz din Carasul Mic) le-au luat cu asalt casa, cu mai mulți dintre ei, în timpul nopții și, dându-i foc, i-ar fi ucis

[244] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 283, pp. 278-291

şi pe ei dacă nu scăpau. Apoi le-au ars diplomele, iar pârâţii cer timp, până vor putea obține copii. Basarab”[245].

**1364**, iunie 29: „Din **Semlacu Mare**, vicecomitele de Caraş adevereşte faptul că slujitorii vicecastelanului de **Caraşova** s-au năpustit asupra a trei iobagi (Radoslav, Neacşu şi Solomon), care, venind de la târgul din **Semlacu Mare**, ajunseseră la Ozyag, şi iau jefuit; pe unul l-au ucis şi pe ceilalți doi i-au rănit de moarte”[246].

**1389**, iunie 25: „Din **Semlacu Mare**, vicecomitele şi juzii de Caraş atestă faptul că mai mulți cai ai nobililor de **Remetea** au fost luați de castelanii de **Caraşova**”[247].

**1549**, decembrie 31: „Benedict Worgytth, în calitatea sa de **jude al târgului Caraşova** (Krassó), şi Andrei Dimitrovici, Petru Olbici, Ştefan Micloşevici, Petru, fiul lui Myx, Francisc Paulovici, Lazăr Dragul şi George Olah, persoane de seamă din acest târg, se obligă (în sensul unei înfrățiri) să-i apere pe orăşenii din **Caransebeş**, atunci când aceştia vor avea nevoie, şi să nu întreprindă nimic rău împotriva acestora (Pesty R., *Krassó*, IV, p. 50-51). Un document singular în întreg evul mediu bănățean, şi nu numai, prin care două târguri se asigură reciproc, în condiţii politice şi militare deosebit de grele, de ajutor şi sprijin”[248].

---

[245] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 215
[246] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 106
[247] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, 4. 142
[248] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 344

**1898**, Diaconovich: „**Cărașova** (Krassova, Krassó), comună în Banat, comitatul Caraş-Severin, cu 3.527 locuitori, de origine slavo-bulgară şi de religiunea romano-catolică. Caraşova este sediul unui decan romano-catolic şi al nuni oficiu de foresterie. Caraşova este locul de căpetenie al teritoriului muntos, locuit de 6-7-000 de „cărașoveni”. Râul Caraș trece prin comună. Pe ţărmul lui, deasupra de sat, se ridică, la o înălţime de 418 m, ruinele castelului Caraşova, care a jucat un rol însemnat istoric, în secolele trecute, deosebit pe timpul războaielor cu turcii. Despre fântâna veche a fortăreţei poporul crede că a fost săpată în stâncă, până jos, la apa Carașului, adică mai afund de 250 m. Caraşovenii se ocupă deosebit cu economia de vite, cu pomăritul, producerea de şindrile şi cărbuni, exportând productele lor până departe, prin câmpiile Banatului”[249].


Porturi din Banat.

[249] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 720

# CAREI

(Karul, Carol, judeţul Satu Mare)

**1351**, februarie 27: „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**”, face ştire „că venind înşişi în faţa noastră, pe de o parte magistrul Ladislau, fiul lui Simion de **Carei**, iar pe de alta Merharth, fiul lui Andrei, şi Ştefan, fiul lui Mihail, tot din **Carei** (Karul), acel Ladislau, fiul lui Simion, a mărturisit şi a arătat prin viu grai că, în temeiul înrudirii, el face parte sus-zişilor Merharth şi Ştefan într-o moşie dumită **Dedemez** (azi **Urziceni**, judeţul Satu Mare), zisă cu alt nume **Aporhaza**, aflătoare în comitatul Satu Mare, ce i-a fost zălogită lui, şi că îi primeşte în sus-zisa moşie, şi le-a făcut parte, şi i-a primit înaintea noastră cu acel drept cu care ţine de el”[250].

**1352**, ianuarie 24, Buda: „Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dă câştig de cauză lui Pouch, fiul lui Benedict de **Rakamaz** (în Ucraina), în procesul împotriva rudelor sale din mai multe sate din comitatul Szabalocs şi din alte comitate… S-a prezentat şi scrisoarea capitlului din **Oradea**, din **25 iulie 1342**, cuprinzând o altă

---

[250] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 16, p. 16

scrisoare a aceluiaşi capitlu, din **21 iunie 1291**, şi o altă scrisoare, din **25 martie 1347**. Se amintesc moşiile **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), **Carei** (Karul, Karol, judeţul Satu Mare), **Ghilvaci** (Gyluas, judeţul Satu Mare), precum şi comitele secuilor Nicolae, fiul lui Briciu, şi magistrul Grigore notarul, omul de mărturie al conventului din Dealul Orăzii"[251].

**1362**, octombrie 13, Vişegrad: Judele curţii lui Ludovic dă de ştire că regele a amânat judecata pricinii de silnicie dintre „Ladislau, fiul lui Simion de **Carei** (Karul, Karol, judeţul Satu Mare) şi Ladislau şi Ştefan, fiii lui Ştefan de Withka (în Ungaria)"[252].

**1366**, octombrie 13, Vişegrad: Judele curţii regelui Ludovic dă de ştire că în pricina „cu privire la o silnicie, a pornit-o Ladislau, fiul lui Simion de **Carei** (Karul, Karol, judeţul Satu Mare), pentru care s-a înfăţişat Nicolae, fiul lui Ioan, cu scrisoarea de împuternicire a capitlului bisericii de Oradea, împotriva lui Ladislau şi Ştefan, fiii lui Ştefan de Wythka (în Ungaria)"[253].

**1368**, ianuarie 9, Lelez: „Ioan, prepozitul, şi conventul bisericii din Lelez, dăm de ştire că, venind în faţa noastră Ladislau, fiul lui Simion, şi alt Ladislau, fiul lui Marhard de **Carei** (Karul, Karol, judeţul Satu Mare), în numele lor şi al lui Mihail, fiul aceluiaşi Simion, şi în al lui Andrei, tot de Carei, ne-au spus, în chip de întâmpinare, că Andrei, Ladislau şi Ştefan, fiii lui Ştefan de **Wythka** (în

[251] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 97, p. 107
[252] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 128, pp. 104, 105
[253] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 147, p. 251

Ungaria), precum şi Grigore şi Ladislau, fiii lui Andrei tot de Wythka, şi Ioan şi Ştefan, fiii sus-zisului Andrei, caută să culeagă roadele şi alte foloase ale unor moşii ale lor, numite **Olchwa** (în Ungaria) şi **Zopay** (în Ungaria). Şi pe aceşti nobili de Wythka, aflându-se faţă în faţă cu ei, înaintea noastră, ei i-au oprit, atunci, de la culegerea şi folosirea roadelor şi a tuturor folosințelor sus-ziselor lor moşii, şi, împotrivindu-se, le-au pus opreliște"[254].

**1370**, iulie 20, Satu Mare: Palatinul Ungariei dă de ştire că, înfăţişându-se „Clara, fiica lui Gheorghe, fiul lui Andrei de Rakamaz, iar pe de altă parte Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, fiul lui Bricciu, şi Petru, fiul lui Leukus de Batur (în Ungaria), ni s-a mărturisit aceeaşi doamnă că ea a socotit, în ceea ce priveşte dreptul său de pătrime, ce i se cuvine ca fiică, precum şi zestrea şi darurile de nuntă ale nobilei doamne Katus, mama sa, văduva zisului Gheorghe, fiul lui Andrei, ce trebuie, potrivit obiceiului țării, să ajungă la ea din părţile de moşie ale răposatului Gheorghe, fiul lui Andrei, din moşiile numite **Sanislău** (Stanizlo, Stanyzlou, Zanizlou, judeţul Satu Mare), **Abram** (Abrammonustura, judeţul Bihor), Enchen (în Ungaria), Adoni (în Ungaria), Leta (în Ungaria), Rakamaz (în Ungaria), Venchelleu (în Ungaria), Bud (în Ungaria) şi **Carei** (Karul, Karol, judeţul Satu Mare), aflate acum în mâinile zişilor magistri Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, fiul lui Bricciu, şi ale lui Petru, fiul lui Leukus, cu privire la care ea avusese de gând să pornească pricină, în adunarea noastră obştească, tinută lângă oraşul Satu Mare… Ladislau şi Gheorghe, fiii lui Ioan, şi Petru, fiul lui Leukus, s-au legat să plătească, la octavele curând viitoare ale sărbătorii Naşterii

[254] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 283, pp. 446, 447

fericitei Fecioare (15 februarie), înaintea capitlului bisericii Oradiei, ca o oarecare răsplată şi îndestulare a susziselor ürepturi ale pătrimii, cuvenite ca fiică, şi a darurilor de nuntă, 54 de florini, socotind fiecare florin cu 28 de groşi… şi se leagă şi înaintea noastră, anume aşa, şi vor fi ţinuţi datori, şi dacă vor face altfel, cu privire la plata înainte zisă, să cadă sub pedeapsa plăţii îndoite”[255].

**1402**, iunie 28, Chenger. „Adunarea Nobililor din Satmar și Ugocia adevereşte că, după cercetarea făcută, plângerea lui Ladislau, fiul lui Marhard din **Carei** și a fratelui său Andrei, în contra domnului orecândva Drag, voievodul din Maramureş, că luase cu putere mai mulți cai din stava lor, s-a aflat de adevărată”[256].

**1661**, Evlia Celebi: „**Cetatea Carei** afost clădită de fiul craiului Ioan (Ioan Zápolya), craiul Ioan Sigismund, care se odihneşte în cetatea Praga (Ioan Sigismund a fost înmormântat în catedrala catolică din Alba Iulia. Sarcofagul există, însă osemintele i-au fost scoase şi distruse, în timpul persecuţiilor contra unitarienilor). Şi cetatea aceasta se aflǎ sub stăpânirea craiului ardelean, dar şi locuitorii ei erau, de asemenea, creştini. Duşmanul, nefiind cu băgare de seamă, seara, două mii de bei tătari viteji s-au strecurat sub cetate şi, pe când duşmanii din oraş dormeau în casele lor, au dat foc oraşului. Când duşmanii din cetatea **Carei** au aflat aceasta, au început să tragă, din toate părţile, cu tunurile, arzând mulţi oameni din rândurile noastre. Dar nu le-a fost de nici un folos, pentru că noi, cu douăzeci de mii de ostaşi voinici, puternici, victorioşi şi glorioşi, ne-am

---

255 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 539, pp. 809-811

256 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 72, p. 125

aşezat sub cetate, ca să pustiim satele din împrejurimile Careilor. Cetatea este mică, clădită din piatră, dar e puternică, aşezată la şes, fără nici un fel de ridicătură de pământ. Construcţia este solidă şi şanţul foarte adânc"[257].

**1891**: „**Uneltiri de maghiarizare în Sălaj**. În comunele româneşti **Nirşid, Benefalău** şi încă altele vreo două din Sălaj, reuniunea de maghiarizare wesselenyiană a înființată școli de maghiarizare, acuma are de pândă să înființeze un „kisdedovó" à la Csáky et Comp. şi în comuna **Zalnok**, care şi ea este o comună românească din cercului pretorial al **Tăşnadului**, împreună cu comunele curat româneşti **Cehalul Român, Orboul, Chegea, Bobota, Dumuşlăul** și celelalte, care toate formează, aşazicând, granița până unde a înaintat maghiarizarea în măsură mai mare sau mai mică, căci partea Sălajului dintre **Careii Mari**, **Satu Mare** și **Tăşnad** este deja în mare măsură infectată de necuratul duh al maghiarizării; acesta o adevereşte limba coruptă cu ungurisme, precum şi jocurile şi doinele ungureşti din aceste părți. / Spre scopul mai sus pomenit, adică pentru înființarea unui „kisdedovó", amintita reuniune a întreprins o colectă, la care cu multă râvnă „patriotică" se îmbulzesc fiii lui Arpád, dar şi mai multă cei ai lui Levi. În zelul lor de a colecta bani pentru înfiinţarea acestui „kisdedovó", nu se sfiesc „patrioţii" a cere și de la naţia noastră bani, umblând să înșele pe cei creduli cu afirmarea că şcoală românească se va înființa din banii aceia în **Zalnoc**. Mulțumită Domnului, însă, că sunt cam puţin slabi de aceia care să-și dea crucerii pentru scopurile maghiarizării"[258].

---

[257] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 568, 569

[258] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 280, Braşov 1891, p. 2

**1896**: „**Corb la corb nu-şi scoate ochii**. Lauran, deşi e vicar, tot Lauran rămâne. Simţământul lui maghiaron nu-l schimbă demnitatea vicarială, ci încă îl întărşte. Deşi cu tot dereptul aşteptam ca preotul rusesc din **Carei**, Pazukánics Ignácz, care a fost cel dintâi maghiarizator în părţile sătmărene, atât a liturghiei, cât şi a funcţionarilor bisericeşti, să fie reprobat, din partea ordinariatului, pentru fapta sa. Dar aceasta încă i-a servit de merit în ochii domnului vicar, căci abia se răsuflă că vicarul îl şi denumi pe domnul Pazukánics de protopop onorariu şi asesor consistorial. Al doilea merit îl face pe rutean că a făurit două telegrame, în numele poporului din **Carei**, ca şi cum l-ar dori de preot – despre ce nici n-a ştiut nimic – pe cumnatul lui Lauran, vestitul protopop milenarist şi preot în **Boghiş**, Antoniu Pappdan, frate de cruce cu Pazukánics, care – auzi minune! – de frica jandarmilor nu poartă nici o foiţă româneacă”[259].

**1898**, Diaconovich: „**Careii Mari** (magh. Nagy-Károly), opid şi capitala comitatului Satu Mare. Castelul conților Károlyi, gimnaziu catolic, cale ferată, oficiile comitatense şi alte diregătorii ale statului. Are 14.000 locuitori (2.500 români). Parohie română și ruteană greco-catolică, sub jurisdicțiunea episcopului român de la Oradea Mare, cu biserici proprii. Sediul arhidiaconatului greco-catolic român”[260].

**1934**, mărturia învăţătorului **Gheorghe Pteancu**: „Dornici de muncă în ogorul naţiunii, după trei ani de studii, ne cerurăm locuri pentru candidare. Au urmat o mulțime de greutăţi. Fiind recomandat de guvernul diecezan să

[259] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 264, Braşov 1896, p. 1
[260] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 725

candidez la **Leta Mare**, am fost refuzat de către popor, ca nefiind apt pentru cantorat, deşi biserica avea cantorul său. La fel am fost respins şi la **Nyiradony**, unde concursesem tot la recomandaţia superiorității diecezane. Cu mare greutate, apoi, am ajuns la post în **Borleşti**, de unde guvernul diecezan a transferat pe antecesorul meu, pentru a-mi face loc şi fiind acesta suplinitor. Aici nu am găsit mare dragoste, pentru că poporul spunea că dânşii sunt săraci, nu pot susține pe un învăţător aşa bine îmbrăcat. În urmă, după multă tocmeală, protopopul mi-a predat cheia locuinţei, la şcoală locuia cantorul, fiind apreciat, pe acele timpuri, singur cantorul. / Acest post mi l-am ocupat la 13 noiembrie 1886. Numărul elevilor era aproape 100, înghesuiţi într-o singură sală, deoarece comitetul şcolar a luat măsuri să nu se încălzească două săli de clasă. Rechizitele școlare erau câteva tăblii de perete, tabla de scris şi creta, elevii în total aveau 4 abecedare, din care ceteau, fără să cunoască literele. Am adunat abecedarele de la elevi şi am format, din toți, o clasă, cu care am început munca prin scris-cetit. Părinţii s-au revoltat, din cauză că am luat abecedarele de la copii, ameninţându-mă că, dacă nu le instruiesc copiii din carte, nu-mi vor da plată, alţii s-au plâns protopopului, spunând că elevii nu învaţă, ci numai fac la tablă nişte desemne... Fiindcă eu lucram după o metodă pe care nu o cunoșteau sătenii, protopopul i-a mângâiat cu aceea, ca să mă lase să continuu cum ştiu eu şi, acuşi, la examenul mic, din luna februarie, dacă nu voi produce rezultat, o să ia măsurile de cuviinţă. Acuşi, la acest examen, văzând părinții cum copiii lor ştiau scrie şi ceti cu litere mici, s-au mirat foarte mult, spunând cum, fără cărți, numai cu ajutorul tăblii, a putut ajunge astfel de rezultat. Atunci, din inițiativa lor, s-au decis să-mi majoreze salarul

anual, de la 63 florini, la 100, şi să cumpere, din casieria bisericii, cărţi tuturor copiile, judecând că, dacă fără cărţi au ştiut ajunge copiii la aşa frumos rezultat, cu atât mai mare pot să ajungă având şi cărţi. Se poate închipui mirarea şi mulțumirea părinților, când, către finea anului şcolar, dintre cei mai talentaţi au ştiut să recite, în biserică, „Tatăl nostru", „Crezul" şi să citească chiar şi „Apostolul". / Creştea şi râvna mea de lucru, odată cu primele progrese recunoscute de cei cărora le eram dedicat pentru viaţa-mi întreagă. Mai mare bucurie şi mai nobil imbold la muncă nu-mi era altul, cât acela de-a auzi că acei ţărani, care protestau şi erau contra venirii mele în **Borleşti** se făleau cu învățătorul lor cunoscuţilor din alte sate.

Locuitorii din comuna **Pomi**, în urma succeselor realizate în **Borleşti**, îmi ceruseră în repetate rânduri să merg de învăţător în comuna lor. Despărţirea-mi de borleşteni mi-a rămas neştearsă. / În cumuna **Pomi** am avut ocazia de a cunoaşte pe marele luptător, Dr. **Vasile Lucaci**, pe atunci **profesor în Satu Mare**. El venea regulat, săptămânal, prin comuna Pomi şi mi-a sugerat o cale puternică de activitate românească ,prin Asociaţia învăţătorilor. Reuniunea învăţătorilor a luat fiinţă prin anul 1881, ţinându-se prima şedinţă în comuna urbană **Carei**, iar a doua, în comuna **Pomi**. În timpul acela, fostul meu profesor, Dr. Augustin Lauran, ajuns de director al şcolii normale unite din **Oradea**, se declară că, **din Oradea şi până în Borleşti**, nu a întâlnit cor mai bine organizat ca pe al meu, ceea ce putusem realiza prin o voinţă fanatică de lucru şi mie îmi era o surpriză, când îmi aduceam aminte că chiar slaba mea ureche muzicală mă făcuse să am rezerve, la început, faţă de şcoala normală. / După o activitate plină de amintiri plăcute, în comuna Pomi, în anul

1887, am fost ales învăţător în comuna urbană **Carei**. În Carei, am găsit o şcoală cu o sală de clasă cuprinzând 80 elevi, în anul prim. N-a trecut mult timp şi a fost nevoie de încă o sală de clasă, deoarece a crescut numărul elevilor la 140. Acuma aveam elevi nu numai români, ci şi romano-catolici şi reformaţi. De altmintrelea, românii din jur mă onoraseră cu educaţia copiilor lor. În anul 1890, s-a deschis şi a doua sală de clasă, iar în anul 1906, s-a deschis şi a treia, în care, apoi, s-au grupat toate fetele. / Dintre elevii claselor conduse de mine, ajunşi în viaţă la o poziție mai însemnată, pot să amintesc pe următorii: Ilie C. Barbul, Vasile Barbul, Nicolae Barbul, Vasile Simon, Gavrilă Barbul, Eugeniu Barbul, Gheorghe Barbul, Dr. Emil Lobonţ, Dr. Gelu Egri, Aurel Egri, Dr. Cornel Pop, Aurel Pop, Dr. Nicolae Dărăbant, Vasile Şuta, Ludovic Vida, Dr. Grigoriu Pop, Dr. Ioan Gherman, Silviu Tămaş, Dr. Al. Pteancu, Vasile Marchiş, Gheorghe Pteancu, Ioan Raţiu, Mihai Prunar, pensionar, Silaghi Nicolae, Codrean Ioan. / În comuna **Pomi**, am avut ocazia rară de a primi în şcoală, ca asistenţi la examen, pe lângă Dr. Vasile şi Constantin Lucaci, pe aristocratul Nicolae Ujfalussy, fost prefect în judeţul Satu Mare, apoi guvernator în regiunea Caraş-Severin, cum şi pe subprefectul judeţului Satu Mare, Ludovic Ujfalussy; prim-pretorul plăşii **Seini**, Robert Eötvös. După ce răspunsurile elevilor, la întrebările puse în limba română, i-au surprins de felul cum elevii ştiau să înţeleagă textul greu, cu atâtea latinisme, pe care ei le ştiau şi aplicau foarte uşor, acest guvernator, la finea examenului, a adresat elevilor cuvintele următoare, ce ţin locul unor prorociri: „Nu va pieri românul niciodată, căci dacă, din şcoala primară începând, învaţă sârguincios şi înţelege un stil aşa de greoi, viaţa-i este asigurată”. De altcum, acest om avea

cădere să judece rezultatul, pentru că poseda limba română la perfecţie.

În anul 1907, vine draconica lege „Aponiană”, conform căreia autorităţile şcolare nu permiteau nici chiar salutul în limba română. Primeam dese reproşuri că nu mă supuneam. Era de a mea demnitate a răspunde cu o demisie, care mă scutea de umilinţă. Astfel, am ajuns să devin pensionat, în anul 1909, fiind nevoit a-mi câştiga pâinea în calitate de casier la filiala băncii „Bihoreana”. În acest timp, interveni o mare frământare pentru români, datorită înfiinţării episcopiei Haidu-Dorogului, îndeosebi prin schimbarea calendarului, producându-se o mare turburare chiar în sânul aceleiaşi familii, căci se încurcau sărbătorile şi posturile. / În acest timp, pregătirea spiritelor în jur se făcea prin sufletul devotat al marelui luptător Dr. Vasile Lucaci, în jurul căruia ne adunam, în secret, şi făceam proteste în scris la Roma. Sosind epoca războiului dezrobirii, prin regiunea noastră se strecurase o romăncă din vechiul Regat, doamna Stoica, aducându-mi vestea despre pregătirea de război, trimisă de către Dr. Vasile Lucaci, care se afla dincolo. Această femeie la **Bistriţa** fiind arestată, am fost şi eu, ca unul ce vorbise cu o spioană, de asemenea arestat. Unde am stat din 6 septembrie 1916, până la 17 mai 1917, când am devenit liber, după îndelungi procese.

În închisoare, am convenit cu preotul, cantorul, primarul şi curatorul, cum şi cu mai mulţi fruntaşi din comuna **Răşinari**. Toţi purtam doar vina că nu am vândut conştiinţa nimănui. Toţi fusesem crescuţi în evanghelia suferinţei, toți credeam orbeşte în mântuirea acestui neam. Credinţa însuşită în şcolile în care învăţasem. Deși timpul despărțirii de băncile şcolii era lung, în sufletele noastre

trăia acelaşi dor de libertate, care, din ceas, în ceas, devenea realizabil. / Odată trecută epopeea războiului, şi românii în posibilitatea de a-şi dicta siguri de soarta lor, m-am întors cu duioşie pe meleagurile localităţii unde învățasem şcoala, la **Oradea**. Aici am avut cinstea să fiu ales de director-învăţător la şcoala primară din strada Holban; la anul, director controlor al tuturor şcolilor primare-comunale din acel oraş.

Retras la **Carei**, în anul 1922, am primit conducerea şcolii primare de stat, în al cărei serviciu am stat până în 1927, data trecerii, din nou, la pensie, având, în total, un serviciu de 50 ani în slujba şcolii româneşti. / Atât sărbătorirea-mi din 1927, cum şi cea din 1934, a şcolii normale unite din **Oradea**, a mea, la 50 ani de activitate, iar a şcolii la 150 de viaţă, sunt momente neuitate în viaţa mea. Evenimente pe care destinul le-a lăsat să aibă loc după unirea tuturor românilor. Ele arată că ideile pentru care se năzuia: lumina, cultura, libertatea şi dreptatea trebuiau împlinite. Noi, bătrânii, lăsăm tinerilor doar o rugăminte: Templul sfânt, la care ne-am adăpat atâtea generajii, în colţişorul acesta de ţară, să fie păstrat cu adânc respect, / Carei, la 11 iunie 1934, / **Gheorghe Pteancu**, / director învăţător în retragere”[261].

**1935**: „Într-o atmosferă de înaltă spiritualitate şi caldă frăţietate, s-a ţinut, la **Carei**, în zilele de 25-27 octomvrie a. c., cel de-al VI-lea Congres general al AGRU-lui”. În mult prea lungul reportaj partinic, sunt menţionaţi, din partea oraşului **Carei**, „Dr. N. Dărăbanth, primarul oraşului, şi Dr. Benedict Rusu, preşedintele AGRU-lui din loc, / părintele canonic I. Georgescu, / preşedintele Casei

---

[261] *Vestitorul*, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934, p. 12

Culturale (atunci inaugurată) Dr. Ioan Gherman, / admirabilul cor din loc, de sub conducerea omnilor Prof. Dunca şi T. Boșca, / Olga Dr. Vicaş, studentul Brînzeu, Doamna Dr. Gera, Cornel Pop, Aurel Coza, directorul liceului „Vasile Lucaciu“ etc.”[262].

**1944**: „Continuând cu hotărâre lupta, trupele Armatei 4 române, în dimineaţa de 25 octombrie, după ce înfrânseseră, cot la cot cu Armata 40 sovietică, rezistenţele din oraşele **Carei** şi **Satu Mare**, au ajuns, cu Corpul 6 armată, la **Urziceni** – frontiera româno-maghiară, iar trupele Corpului 2 armată, la **Boghiş**. Astfel, la 25 octombrie, au fost eliberate ultimele porțiuni ale pământului românesc, cotropit prin dictatul de la Viena; Armata 4 română a trecut pe teritoriul Ungariei, continuând, cu aceeași însufleţire, lupta împotriva trupelor fasciste”[263].


Rumanians from Transylvania taken prisoners by their own countrymen

[262] *Vestitorul*, Anul XI, nr. 21-22, Oradea 1935, pp. 138-145
[263] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII, Cluj-Napoca 1984, p. XXI

# CÂRNEŞTI

(comuna Toteşti, judeţul Hunedoara)

**1576**, noiembrie 3: „Raportul trimişilor Gaspar More şi Petru Naláczi, către Cristofor Báthory, despre felul cum au introdus pe cele două surori More Katalin şi Anna în stăpânirea moşiilor lor din **Pâclişa** şi aiurea din comitatul Hunedoara”[264]:

„Să știi, Măria Ta, că, în ziua tuturor sfinților, joi, ne-a adus Cătălina More, văduva lui Petru Brázovai, și Ana More, soția lui Nicolae Boldogfalvi, porunca de introducere, în care poruncești Măria Ta ca noi să le introducem pe dânsele în **Pâclișa**, **Cârnești**, **Grădiște**, **Breazova**, **Poieni**, **Galați** și **Fizeș**, care le-au fost în pașnică stăpânire. Din care pricină, noi, cu supunere, luarăm acea poruncă de introducere a Măriei Tale și, în ziua scrisă în ea, am mers la **Pâclișa**, și, fiind cu noi megieșul și vecinul Ion Totesdi, și nemeș din **Râu-bărbat**, Mihailă Nagy din **Toteșdi**, și norod din vecini, jobagii lui Petru Brázovai, Iacob Bogdanească și Opra, fiul lui Stănilă; a doua zi, vinerea, merserăm la **Cârnești** și, chemarăm pe Ștefan Krana Câr-

[264] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 117

neşteanul şi pe Iovan Karlota, aşijderea iobagi de-ai lui Petru Brázovai. În aceeaşi zi, merserăm de acolo la **Grădişte** şi chemarăm pe iobagii lui Ion Szerecsen (Sărăcin – n. n.), pe Dumitru Popa şi pe Laţcu Hrană. În aceeaşi zi, merserăm de acolo la **Breazova** şi chemarăm acolo pe Laţcu Ştefan, iobagul văduvei lui Mihail Roman, şi pe Ştefan Krana, iobagul lui Petru Brázovai. În aceeaşi zi merserăm, de acolo, la **Poieni** şi chemarăm pe Petru Dimetrasa şi pe Mihail Pej, iobagii lui Mihail Pestényi. După aceea, în a treia zi, sâmbătă, merserăm la **Fizeş** şi chemarăm acolo pe Crăciun Boţea, iobagul lui Mihail Pej, şi pe Mihonya Duma, iobagul lui Petru Buda. În aceeaşi zi, merserăm de acolo la **Galaţi** şi chemarăm pe Iancu Hernye şi pe Petru Buda, care sunt nemeşi şi noi, a treia zi fiind în moşia sus numită, nimeni nu ne-a împiedecat. După aceea, cetind noi inşilor mai susnumiţi porunca Măriei Tale, am înţeles că pe noi nu ne-a împiedecat nimeni. Pentru aceea, noi am lăsat ca moşia să o stăpânească în pace Cătălină More şi Ana More, ceea ce noi am scris Măriei Tale, după credinţa noastră. Dumnezeu să ţină pe Măria Ta în bună sănătate”[265].

**1880**: „Înălţimea Sa c. et r. Arhiducele Rudolf vine în Transilvania. Aşa ne spun ziarele, că principele nostru de coroană, invitat de către contele Samuil Kendeffy (Candea) în castelul său de la comuna **Cârneşti** (Kernyesd), în comitatul Hunedoarei, nu departe de cetatea Hunedoara, va veni, pe la începutul lui noiembrie, însoţit de arhiducele Leopold şi de ducele regal de Toscana, cu o comitivă (suită) de 33 persoane, spre a vâna urşi în munţii Transilvaniei. Se zice că, cu acel scop, se fac preparative mari în numitul

[265265] Ibidem, pp. 118, 119

castel. Nu se poate şti în care munţi se va institui o vânătoare ca aceea periculoasă, dar oamenii noştri, vânători de profesiune, şi anume fruntaşii din părţile unde va plăcea junelui şi curajosului nostru Cesar a vâna, să se poarte cum vor şti mai sprinten şi mai bărbăteşte, precum se poartă când îi cheamă principele guvernator Schwarzenberg, ducele Montenuovo şi alte somităţi ale imperiului, la epoci diverse”[266].

**1894**: „Comuna **Cârneşti** este situată în comitatul Uniadoarei, în apropierea ruinelor vechii Ulpii Traiane. Sub coloniile romane, după tradițiunea susținută în popor, ar fi fost aici măcelăriile romane, de unde şi numele „**Cârneşti**”, de la latinescu „caro” – carne. Afară de un ram al familiei nobiliare Kendeffy-Turoczkay, ea eate locuită exclusiv de români greco-catolici, în număr de peste 700 suflete. Principala ocupaţiune le este lucrarea pământului, căci, neposedând munţi, nici păşune, prăsirea vitelor le este foarte dificilă şi se restrânge mai numai la vitele de lipsă pentru economie. Altmintrelea, este un popor curat şi sârguincios, cu râvnă mare spre biserică şi şcoală, dovadă nou sfinţita biserică şi edificiul frumos de şcoală, finit în anul **1888**. Până la anul **1870**, serviciul divin se ţinea într-o biserică mică şi scundă, ridicată încă în timpurile străvechi, care, pe lângă aceea că era nesănătoasă, mai era şi mult prea mică de a cuprinde pe toţi credincioşii ce, după o muncă neîntreruptă, de 6 zile, alergau, în dumineci şi sărbători, la casa Domnului, spre a-i da mulţămită şi spre a se întări în credinţă prin ascultarea cuvântului divin, şi aşa, în acel an, credincioşii unanim deciseră că, cu puteri unite, să înlocuiască mica biserilcuţă cu una mai mare și mai

---

266 *Observatorul*, Anul III, nr. 83, Sibiu 1880, p. 330

corespunzătoare timpului modern. În anul următor, se pune piatra fundamentală și, de atunci, cu o răbdare adevărată, punând piatră pe piatră, după o muncă neîntreruptă de mai bine de 20 ani, în fine şi văzură planul realizat. Azi, lângă drumul ţării, un turn falnic, între alte două turnulețe, cu trei clopote mari și sunătoare, invită pe călător la rugăciune, o biserică frumoasă și spațioasă cuprinde pe toţi fiii credincioşi. Cu un cuvânt, zidirea și aranjamentul intern nu lasă nimica de dorit. Iar după acest preambul, să descriu însăși actul sfinţirii, dimpreună cu serbările împreunate, căci serbări adevărate au fost zilele de sâmbătă şi duminică pentru poporul din ţinutul acesta.

Finind pe deplin, în vara anului acestuia, zidirea și aranjarea internă a bisericii, curatoratul, în frunte cu vrednicul lor paroh, onoratul Romul Bărbescu, care, sub păstorirea sa de 20 ani în această comună, cu o necrezută abnegațiune, a condus însuşi ridicarea acestei frumoase biserici, îndemnând, atât prin cuvinte, cât și prin fapte, pe credincioși a concurge cu dinarul lor, s-au prezentat în deputaţiune la Ilustritatea Sa Domnul Episcop diecezan din Lugoş, rugându-l să binevoiască a le consacra noua biserică și așa a o preda cultului divin. „Aș putea, ca părinte, când fiii mei mă roagă, să vin în mijlocul lor, să zic ba? Nu! Dacă n-aș putea, din oarecare cauză, acuma să vin, voi veni după delăturarea cauzei şi totuşi voi veni!”, a fost răspunsul bunului Arhiereu. Deputaţiunea, mângâiată de acest răspuns, s-a întors înapoi, începând a face pregătiri pentru sfințirea statorită pe 11/93 septemvrie a. c.

Amăsurat programului, Ilustritatea Sa, însoţit de secretarul mult onoratul Nicolau Nestor, a plecat, vineri, cu trăsura din Lugoş, spre Caransebeș, unde au și pauzat peste noapte. Ilustritatea Sa Domnul prepozit capitular Şte-

fan Moldovan, ca delegatul venerabilului Consistoriu, însoţit fiind de mult onorata Doamnă, fiica Adolfina Moldovan, văduva Oltean, dimpreună cu cantorele catedralei on.oratul Vasilie Zsivanea, plecaseră încă de joi, cu trenul, peste Timișoara-Arad, spre Haţeg. Sâmbătă, către amiază, a ajuns P. S. Sa Dl Episcop în prima comună greco-catolică, în **Boutiariul inferior**, unde a fost întâmpinat, sub un arc frumos, de către parohul local, onoratul Romul Raca, însoţit de parohul din **Boutiariul superior**, onoratul Andreiu Pop Bociat și onoratul Iustin Tiarina din **Bucova**, precum şi de mulţime de popor. După ce luară prânzul, în casa parohială, își continuă drumul, prin comunele Boutiariul superior şi Bucova, unde, asemenea, erau arcuri ridicate și era viu aclamat de poporul adunat, și aşa ajunse, pe la oarele 3 p. m., pe Marmoriul, vechea poartă de fier, de unde se deschide valea Hațegului ca o grădină maiestoasă. Ajuns aici, în Ardealul adevărat, începu pentru iubitul Arhiereu un adevărat drum de triumf. Toate comunele districtului protopopesc al Ulpiei Traiane trimiseră călăreţi, care, pas de pas, îl întimpinau cu urale nesfârşite, însoțindu-l până la Grădişte, reședința protopopului districtual”[267].

„În **Cârnești**, sub mândra poartă triumfală, a fost P. S. Sa întâmpinat de vicarul tractului mult onoratul Ioane Ianza, în fruntea preoţimii, învățătorimii și poporului tractual, asemenea cu o vorbire frumoasă, iar în uşa bisericii l-a întâmpinat parohul local. La amândouă vorbiri, P. S. Sa a mulțămit și, pentru scurtimea timpului, a dispus îndată începerea înseratului, împreunat cu manecatul şi consacrarea bisericii, și abia după finirea acestora se dădu bunul

[267] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 41, Arad 1894, pp. 2, 3

părinte puțin repauzului. / A doua zi, ziua duminecii, limbile de fier din turnul bisericii chemau, cu sunete de bucurie, pe fii locali și din jur la sfânta Liturghie, celebrată de însuşi P. S. Sa, asistat de Ilustria Sa Domnul Preposit, mult onoratul Domn Vicar, mult onoratul Domn protopop al Ulpiei Traiane și a altor 10 preoţi, iară ca ceremoniarul și lector mult onoratul Domn secretar episcopal. Cântările le-a condus mult onoratul Aron Papiu, profesor de cânt din Blașiu, care venise şi dânsul ca oaspe, improvizând cu învăţătorii de faţă un cor mic… / Bravul jude comunal Moise Hîca, care avuse partea cea mai mare și la aranjarea festivităților, păși înaintea Arhiereului, şi, ţinând un pocal plin în mâni, se adresă către P. S. Sa… / Ar mai fi să amintesc şi doi donatori ai nou sfinţitei biserici. Doamna Adolfina Moldovan, văduvă Oltean, a lucrat două așternute frumoase pe masa sfântului altar, iar onorabilul Iacob A. Nicolescu, cleric patruanit, a donat o cădelniță de argint de chină, care marinimoși donatori află-și și pe calca aceasta mulțămita credincioşilor din **Cârneşti**"[268].

**1936**: „Să mergem, în gând, la **Clopotiva** şi să retrăim vizitele de astăvară, făcute lui Ioja Fărcaş şi alor lui. Mai întâi, era primejdie, dacă te simţea că-l bănui a fi de neam ungur: Să mă feară Dumnezău, domnule. Noi am fost tot rumâni. Mama mea era dintre **Pogani** şi o chema Pogan Roji, iar tatăl meu o fost fărcăşan şi-l chema Fărcaş Ianăş. Şi uite cum o fost cu neamul nost': Bunul meu, după tată, o fost din **Băeşti** şi s-o ginerit în **Cârneşti**, iar tatăl meu o venit din **Cârneşti** şi s-o ginerit aici, la mama, în **Clopotiva**. Fărcăşani nemeşi mai sunt şi acum în **Cârneşti**. lar poganii nemeşi din **Clopotiva** să ştiţi c-or fost şi

[268] *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 42, Arad 1894, pp. 4, 5

ei tot rumâni, de lege românească greco-catolică; numai domnii pogani or fost unguri, că sunt, cum vezi, două rânduri de pogani: unii, domni, şi unii, nemeşi"[269].

**1941**: „Zilele trecute, s-a stins din viaţă, la Timişoara, unde se afla refugiat, Silviu Popa, în vârstă de 54 ani. A fost, întâi, **preot în Cârneşti**, judeţul Hunedoara, profesor de cânt şi tipic bisericesc la Academia Teologică din Cluj și director al Tipografiei diecezane din Cluj. Este fratele directorului ziarului „Foaia Noastră", a părintelui Septimiu Pop. Pentru vredniciile lui a fost distins cu titlul de protopop onorar"[270].



COUNTRYMEN OF THE BANAT MARKETING THEIR GARDEN PRODUCE IN A SUBURB OF TEMESVAR
Rumania is now more than twice as large and twice as populous as it was before the Great War. The old state has expanded all round from the Black Sea to the Danube, except along the Danube itself, which still remains the frontier between Rumania and Bulgaria. The Banat, formerly Hungarian territory, is one of the new additions, its capital, Temesvar, consisting of the city proper and several suburbs. Despite the vicissitudes of recent years, life flows smoothly in its streets, and peasants barter and bargain with the old-time commercial vigour

[269] *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 3, Bucureşti 1936, p. 31
[270] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 16, Blaj 1941, p. 10

# CĂRPENIŞ

(lângă Abrud, judeţul Alba)

**1689**, mai 20: „Patru comune: **Abrud-sat**, **Cărpe-niş**, **Bucium** şi **Muşca**, n-au voit să recunoască niciodată **supremaţia Abrudului**, susţinând că ele au drepturi egale cu el şi ca împreună constituie **ţara Abrudului**. Aceste comune se bazau, între altele, în apărarea drepturilor lor, pe diploma principelui Mihai Apafi, dată la 20 mai 1676, în Alba Iulia, şi reîntărită, la 18 decembrie 1689, prin care nu li se pretindea altceva ca dări, decât ceea ce se pretindea şi oraşului Abrud”[271].

**1715**: „Românii din munții Abrudului începură, în-cetul cu încetul, să fie consideraţi ca iobagi ai statului, taxa în bani fu privită ca o taxă pentru răscumpărarea sarcinilor iobăgeşti şi întreg teritoriul munților, cu casele, grădinile şi arăturile muntenilor fu declarat ca domeniu al statului, şi, cum se afla, încă din vechime, instituită la **Zlatna** o administraţie publică pentru încasarea diferitelor venituri, întreg teritoriul munţilor se numi **domeniul Zlatnei**”[272].

---

[271] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 76, 77

[272] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 142

**1760**: „În anul 1760, s-a întâmplat o altă răscoală, cu caracter mai mult religios, iar în revoluţia lui Horia, din anul 1784, intrând românii în **Abrud**, au scos din arhiva oraşului toate diplomele şi actele privilegiilor, le-au dat foc şi au pârjolit cu ele, în piaţa oraşului, un porc”[273].

**1775**: „Intervine, în situaţia muntenilor, o schimbare şi mai nenorocită, şi anume taxa de răscumpărare, pe care aveau s-o plătească românii din munții Abrudului, se măreşte, de la 5.859 florini anual, la 14.769 florini, iar în 1783, la 21.555 florini. Şi calamitatea era că pe lângă această taxă, în care se credea că sunt cuprinse toate obligațiunile feudale ale muntenilor, li se mai pusese în spinare o mulțime de alte contribuţiuni, precum şi zile de lucru, astfel că românii din **munții Abrudului**, iobagi ai Statului, ajunseră într-o situaţiune mai de plâns decât iobagii nobilimii şi adică lipsiţi de munţi, de vechiul lor patrimoniu, fără pământuri de arătură, fără grădini, fără fânaţe, supuşi la robote sau la zile de lucru şi, pe deasupra, supuşi şi la plata unei enorme taxe domeniale”[274].

**1778**: „Locuitorii comunelor **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra** şi **Râul Mare** – aceasta din urmă cuprindea, pe atunci, satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul** – se plâng, printr-o numeroasă deputaţiune, la guvernul transilvan din Sibiu, în contra diferitelor abuzuri. În loc de dreptate, membrii deputaţiunii se văzură daţi în judecată penală, fiindcă au turburat liniştea autorităților din Sibiu, – căci iobagii n-aveau nici măcar dreptul să reclame în contra asupritorilor – şi, condamnaţi, au suferi unii câte 25

---

[273] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 77

[274] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 142, 143

bastoane, iar alții câte 12, plus cheltuielile de judecată. Deputatul Gavril Todea, bătrân de 80 ani, a şi murit în urma bătăi. / Românii din munţii Abrudului, convingându-se că, la guvernul transilvan, în zadar cer dreptate, trimit mai multe deputațiuni la Viena, la împărăteasa Maria Tereza şi, apoi, la succesorul ei, la împăratul Iosif II, având aproape întotdeauna, în fruntea lor, pe ţăranul iscusit din **Albac** Ursu Nicola, zis Horia, şi pe Ion Cloşca din **Cărpeniş**"[275].

**1783**: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbata în închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Closca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă

---

[275] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 143

petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate”[276].

**1784**, noiembrie 17: „Raport detaliat, datat din Zlatna, 17 noiembrie 1784, despre evenimentele petrecute în regiunea Munţilor Apuseni, de la izbucnirea răscoalei, până pe la jumătatea lunii noiembrie. Aici e relatat episodul omorârii preotului Avram Suluț din **Cărpeniş**, precum şi prinderea lui Horea de către buciumeni și eliberarea lui de către căpitanul Ionuț Dandea”[277]. Există „două versiuni asupra uciderii preotului Avram Şuluţ din **Cărpeniş** de către țăranii răsculați. Prima e relatată după memoriile lui Al. Șterca-Șuluţ, unchiul autorului. A doua, după relatarea lui Petru Coroi, un bătrân de 71 ani. Aceasta e identică cu cea comunicată de N. Densușianu, care a auzit-o de la Ursu Coroi din **Cărpeniş**”[278].

**1784**: **Cei patru căpitani ai răscoalei**. „**Horia** se bucura de o imensă popularitate, mai ales printre iobagii comunelor de pe văile Arieşului Mare şi Arieşului Mic.

---

276 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150
277 Bartoş, Gheorghe, *Răscoala lui Horea / bibliografie analitică*, Bucureşti 1976, p. 29
278 Bartoş, Gheorghe, *Răscoala lui Horea / bibliografie analitică*, Bucureşti 1976, p. 72

Din căsătoria cu soţia sa Ilina, a avut doi copii: pe Ion, care a fost şi dânsul vice-căpitan, pe vremea revoluţiei (răscoalei lui Horia – n. n.), şi pe Luca. / Al doilea căpitan al revoluţiei a fost **Ion Cloşca**, cel mai intim prieten al lui Horia. Cloşca, ca şi Horia, era iobag al statului, din comuna **Cărpeniş**, lângă Abrud. Numele său adevărat era **Ion Oargă**, iar Cloşca, un simplu epitet popular, i s-a dat, în glumă, de consătenii săi, conform uzului românesc de a i se da fiecăruia câte o poreclă. / Inteligent, concentrat şi curajos, Cloşca câştigase, încă de tânăr, iubirea ţăranilor din comunele **Cărpeniş**, **Abrud** şi **Bucium**, care, în trei rânduri, îl trimiseseră ca deputat al lor la Curtea din Viena. Mai întâi, a fost trimis în anul 1779, când avea numai 32 de ani. Ceva mai înstărit decât Horia, poseda o casă mai bună, pe o coastă, lângă drumul ce duce de la Abrud, la Câmpeni, anume pe coasta Cloşceştilor, apoi câteva locuri de arătură şi fâneţe. Pe soţia lui o chema Marina, pe fratele său Teodor Oargă, iar pe soru-sa Achimia. / În fine, al treilea căpitan, **George Crişan**, era tot iobag al statului, din comuna **Cărpeniş**, având, pe vremea revoluţiei, etatea de 52 de ani. Mândru şi impunător, sever şi hotărât. Numele său adevărat era **Marcu Giurgiu**, originar din comuna **Vaca**, judeţul Zarandului, adică de pe Valea Crişului Alb, ceea ce i-a adus numele de Crişan, din partea muntenilor. La Cărpeniş a ajuns prin însurătoare. Fost soldat în armată, unde disciplina militară i-a înăsprit şi mai mult natura sa de fier, pe care a dovedit-o în mijlocul crâncenelor vărsări de sânge, comise de el şi oamenii lui, în contra nobililor din comitatul Zarandului. / Este interesant de amintit că, **în afară de Horia, Cloşca şi Crişan**, mai apare, în primele zile ale revoluției, încă **un al patrulea căpitan**, un bărbat de statură înaltă, cam de 50 de ani, cu faţă negricioasă, pur-

tând pe cap o chiveră roşie de soldat, încins cu o sabie lungă şi purtând două pistoale la brâu. Acest căpitan a fost prezentat în fața poporului din **Bucium** (la 8 şi 9 noiembrie 1784) de către însuşi Horia, care îi zicea „căpitan”. Toate ordinele date de Horia el le-a înăsprit şi mai mult. Este însă curios că acest căpitan, plecând, în ziua de 9 noiembrie, din **Bucium**, în comuna **Muşca**, el dispare de pe teatrul revoluţiei pentru totdeauna. / Cine şi de unde era acest căpitan nu s-a stabilit nimic precis, până azi. După unele manuscrise contemporane, el ar fi fost un ofiţer rus, cu numele de **Mihai Poperski** sau Popescu, dânsul declarând, odată, că ar fi din Bucureşti, iar altă dată, de la Iaşi”[279].

**1784, Răscoala în munţii Abrudului**: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate

[279] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 153, 154

că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toţi ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Ţăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion

Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de

către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să

trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armis-**

**tițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor unguresti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană,

cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişţior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de

fier. Episcopul trimite doi preoţi la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede linişt ire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la

**Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[280].

**1784**: În anul **1784**, **Abrudul** a ajuns sub jurisdicţiunea prefecturii Alba de jos, dar această stare de lucruri n-a ținut mult timp, deoarece, reclamând la Curtea împărătească, în anul 1790, şi-a recâştigat drepturile avute, nu însă şi cele asupra comunelor **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Bucium** şi **Muşca**"[281].

**1785**: „Revoluţia se potolise în toate părţile. Grija cea mare acum era, pentru oficialitate, cum să prindă pe cei trei conducători. Cu sprijinul unor ţărani trădători, în 27 decemvrie 1784, sunt prinşi Horia şi Cloşca, iar în 30 ianuarie 1785, şi Crişan. Între cei care au contribuit la prinderea acestuia din urmă a fost şi **preotul Moise din Cărpiniş**, care **ca răsplată a trădării** sale a primit, în februarie, vreo 100 de galbeni"[282].

**1849**: „Când Bem s-a dus în Banat (Bánság), cu zece mii de soldați, la mijlocul lunii aprilie, pentru a-l cuceri și a alunga armata lui Puchner, care invadase **Orşova**, din Valahia, Transilvania nu era încă pe deplin împă-

---

[280] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

[281] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 77

[282] *Revista Teologică*, Anul XXIII, nr. 11-12, Sibiu 1933, p. 387

cată. Fehérvár (**Alba Iulia**) și **Déva** erau încă ținute de împărați; iar câteva mii de Oláhi, sub prefectul lui Janku, au stat înarmaţi prin munții Abrudului, fără a ceda apelurilor conciliante ale lui Bem. Este demn de remarcat faptul că Bem a asediat Fehérvár și Déva înainte de a porni și a pus în mișcare trei trupe împotriva oamenilor revoltați din munţii Abrudului. / Colonelul Forró a înconjurat **Déva**, cu două mii de brigadieri, dar nu putea să facă nici un rău Cetăţii de pe stâna înaltă și abruptă, cu cele șase tunuri ale sale, şi nu se putea aștepta la rezultate decât prin înfometare. Cetatea a fost apărat de prim-locotenentul Kudlics, cu o companie de soldați imperiali și, deși avea doar trei tunuri mari, a făcut destule pagube **orașului Déva**. Forró, pentru a grăbi capi-tularea, după câteva săptămâni de împresurare, le-a stricat conductele de apă ale celor din Cetate. De atunci, rezistența locuitorilor Cetăţii nu a putut dura, decât până când rezervele de apă s-au epuizat, pentru că pe promontoriul de stâncă, înalt de 800 de picioare, era imposibil să ne căţărăm. Dar paznicii au rămas, în scurt timp, nu doar fără apă, ci și alte alimente, iar pe 27 mai, în ziua Rusaliilor, au fost nevoiți să abandoneze cuibul de pe stâncă…

Un al patrulea corp de trupe a operat împotriva lui Oláhilor din Zaránd, o vreme sub comanda maiorului Csutak, dar nu se putea înainta mai departe decât **Brád**, iar la începutul lunii mai, maiorul Hatvani a preluat comanda… / Între timp, Președintele și Ministrul de Interne Szemere au dorit să ia niște măsuri pentru a calma nefericita revoltă a Olachienilor, iar în acest scop, după ce s-au consultat cu reprezentanții naționalității Olach, la Debrecen, l-au trimis pe reprezentantul Drágos, de la Belénys, la Janku (Avram

Iancu), ca să caute reconcilierea, propunând, pen-tru baza acordului, următoarele puncte:

I). Olachii, ca naţionalitate aparte, vor fi numiţi în acte, începând de anul viitor, după dorinţa lor, români.

II). Guvernul maghiar, inspirat de speranța că toate naționalitățile Ungariei își vor putea dezvolta propria independență, a oferit românilor următoarele asigurări:

1). Utilizarea limbii maghiare va acoperi numai chestiuni diplomatice, legislative și administrative; limba administrației municipale este stabilită de autoritățile legale.

2). În acele judeţe, în care românii sunt majoritari, limba deliberărilor poate fi atât româna, cât şi maghiara; procesele-verbale pot fi păstrate în ambele limbi; iar comunicarea cu adunarea națională, guvernul și alte autorități ar trebui să fie doar în limba maghiară.

3). Limba școlilor românești este româna.

4). Limba autorității competente este folosită în legislația orală.

5). Românii își pot depune cererile în limba maternă.

6). Religia românilor are drepturi egale cu celelalte religii, în ceea ce priveşte administraţia bisericească şi şcolară, românii îş pot alege episcopii, independent de clerul sârbesc, iar unul dintre ierarhi primeşte titlul de patriarh.

7). În slujirea pentru Biserica Greacă se va înființa un departament separat, format exclusiv din persoane de această religie.

8). Școlile și bisericile lor se bucură de aceleași drepturi ca și cele ale tuturor celorlalte religii.

9). Fundațiile lor bisericești și școlare sunt gestionate de români.

10). Pentru ei se înfiinţează o facultate teologică la Universitatea din Pesta.

11). Un consiliu bisericesc poate fi ținut anual.

12). În acele sate în care formează majoritatea, limba de comandă a Gărzii Naţionale poate fi limba română.

13). Toate birourile guvernamentale le vor fi deschise.

III). Cei care s-au ridicat împotriva ungurilor, dar și-au pus armele în mâinile celei mai apropiate autorități civile, primesc amnistia totală.

IV). Toată lumea primeşte amnistia generală.

Cu aceste puncte importante, Janku (Avram Iancu) a semnat, înainte de toate, un armistițiu. Exista perspectiva nesigură ca românii, acceptând aceste puncte, să depună armele. Dar chiar dacă ar fi fost paşnici, cele trăite de armele maghiare, nu numai în Transilvania, ci și în Ungaria, i-a făcut pe maghiari să încalce înţelegerea, iar astfel Olahienii au fost provocați la mânie de comportamentul nescuzabil al comandant lui Hatvani. / Înainte de a prelua comanda brigăzii, Hatvani l-a vizitat personal pe Kossuth, în Debrecen, care l-a încurajat să ia măsuri rapide și viguroase, dacă misiunea lui Drágos la Janku (Anvram Ianu) nu va avea succes. Imediat ce a ajuns la **Brád**, Hatvani l-a informat pe guvernator că, cu ceva efort, se poate obține o victorie clară împotriva românilor, așa că i-a cerut autorizarea pentru a-și începe ofensiva. Kossuth a acceptat cererea; fără îndoială, în cazul în care negocierile lui Drágos nu vor duce la nimic. Cu toate acestea, Hatvani, din credulitate sau pentru că a primit altfel de veşti despre negociere, nici măcar nu a așteptat întoarcerea lui Drágos,

ci, la 6 mai, l-a atacat pe Janku, care îşi avea tabăra în **Abrud**, cu o brigadă sa de 1.500 de oameni, l-a înfrânt și, capturându-l, l-a executat pe prefectul Buttyán (Butean).

Prima reacţie a Oláhilor înfuriaţi a fost să riposteze. Ei nu au vrut să creadă că Drágos nu a participat, în secret, la încălcarea perfidă a armistițiului și l-au executat, împreună cu cei care au propus reconcilierea. Janku însuși a adunat un grup mai mare și l-a atacat Hatvani, în **Abrud**, pe 8 mai. Acesta s-a încăpățânat să reziste mult timp, mai ales legiunea germană de sub comanda lui Klein a dat dovadă de mare vitejie. Dar Oláchii însetați de răzbunare, care erau de câteva ori mai mulţi, au atacat neobosiţi, iar armata noastră, obosită și decimată, a fost forțată să se retragă la Brád, în dimineața următoare. Oláhii care au invadat Abrudul au incendiat casele ungurilor, una câte una, ucigând un număr mare dintre ei. / Hatvani, care era atent urmărit de opinia publică, ardea de dorința de a-și răzbuna înfrângerea cât mai curând posibil. După ce a primit câteva întăriri, a atacat și a ocupat Abrudul pentru a doua oară, pe 16 mai. Dar și Janku a coborât din munții săi, cu o forță și mai mare, iar acum, oprindu-i linia de retragere, l-a forțat să lupte până la moarte. Această bătălie a durat până în 19 mai, iar rezultatul a fost că Hatvani, slăbit și suferind deja de lipsă de alimente, a fost nevoit, în cele din urmă, să se retragă. Și-au făcut drum prin strâmtori, cu pistoalele; dar chiar dacă i-ar fi alungat sau ucis pe cei care i-au stat împotrivă, Hatvani nu ar putut ajunge la miile de Olahi, care, stând pe înălțimi, au aruncat spre ei ploaie groaznică de pietre. Cele patru tunuri ale lui Hatvani au fost distruse, membrii întregii legiuni germane și ai brigăzii sale erau aproape complet pierduţi; două sau trei sute dintre ei abia au reușit să se strecoare și să fugă din încercuire. Și acum

au căzut victime şi cetățenii din Abrud, care au supravieţuit masacrului de ieri.

Entuziasmul alimentat de victorie a reaprins rebeliunea Oláchilor în toată regiunea muntilor. La sfârşitul lunii, sub comanda lui József Móga, sub-prefect, aproximativ 8.000 de oameni au coborât, pe valea Aranyos, la **Teiuş** (Tövis), şi de acolo, la **Bărăbanţ** (Borbánd), hotărâţi să atace armata noastră, care asedia Fehérvárat, dar a fost în curând spulberată de tunurile lor. / Răspândirea rebeliunii înteţite a stârnit îngrijorarea liderului Bem, care se întorsese recent din Banat (Bánság). Prin urmare, a ordonat o campanie mai viguroasă împo-triva olahilor. Pe colonelul Kemény Farkas, cu 4.000 de ostaşi l-a trimis la **Brád**, unde a sosit pe 4 iunie, încredințându-și avangarda comandamentului colonelului Forró și ariergarda colonelului Inczédi. A plecat la **Abrud** pe 8 iunie, dar, fiindcă a găsit drumurile stricate peste tot, n-a ajuns decât într-un sfert de zi la ruinele numitului oraș, cu mare efort și înconjurare. Acum Olahienii nu au ripostat nicăieri în masă; numai grupuri mici se grăbeau să atace în spate și în jurul convoiului. Maghiarii intenționau să înainteze, de la Kemény **Abrud**, la valea Aranyos, la **Câmpeni** (Topánfalvá), și și-au început marșul; dar au văzut, încă din **Cărpiniş** (Kerpenyes), că toată mâncarea era luată cu grijă din faţa lor. Pentru a nu suferi aceeași soartă ca și Hatvani, s-au întors la **Abrud**, intenționând să plece, după câteva zile de odihnă. Dar, de îndată ce au plecat spre **Zlatna** (Zalatna), pe 16 iunie, în aceeași regiune în care au găsit mormântul armatei lui Hatvani, vreo 10-12 mii de Oláhi revoltați, conduşi de prefectul Axente (Sever) i-au atacat, dar nu în luptă regulată, ci cu o ploaie de gloanțe și de pietre, aruncate de pe povârnișurile drumurilor înguste. Au fost salvaţi

de colonelul Forró, care comanda ariergarda, și prin sacrificiul de sine al curajosului batalion 11. Armata noastră, petrecând noaptea printre ruinele Zlatnei, a sosit la Fehérvár a doua zi”[283].

**1908**: „**Alegere de preot în Cărpeniş**. Ni-se scriu următoarele: Duminică, în 18 octomvrie nou, poporanii din Cărpeniș au avut o zi însemnată și mult dorită – dânduli-se prilejul a-și alege preot, în locul regretatului Grigorie Sima, care, cu un zel deosebit, prin o muncă cinstită și întinsă, a deșteptat poporul din acea comună istorică întratât, încât poporul acesta treaz, pătruns de iubirea de lege și neam, a fost totdeauna conștient de chemarea sa, fiind totdeauna unul pentru toți și toți pentru unul, la toate actele mai însemnate bisericești și naționale. Și, cu prilejul alegerii de preot, toți s-au grupat în jurul unei persoane dintre, 5 concurenți, alegând, cu loialitatea voturilor, pe tânărul candidat Pompiliu Piso din **Săcărâmb**, un tânăr cât mai bine instruit și cu cele mai bune și mai nobile sentimente, care îndreptățesc pe bravii noștri moți să spere că vor avea întrînsul pe un demn și vrednic urmaș al fericitului și bine meritatului părinte Sima. Îl felicităm pe bravul nou ales și îi dorim păstorire cu bine!”[284].

**1921**: „**Pentru martirii naționali**. În biserica ortodoxă din comuna **Cărpiniş**, protopopiatul Abrudului, în salul de naștere al martirului de la 1785 Cloșca, s-a ținut, zilele acestea, parastas pentru odihna sufletelor eroilor Horia, Cloșca şi Crișan. Deputatul Abrudului, dl Ion Rusu Abrudeanu, a dăruit acestei biserici un tablou în ulei,

[283] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

[284] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 228, Braşov 1908, p. 2

reprezentând capetele expresive ale acestor martiri. Tabloul este opera pictorului ardelean Albescu”[285].



Alte Ehepaare Avrig

Old peasants

[285] *Telegraful Român*, Anul LXIX, nr. 70, Sibiu 1921, p. 3

# CÂRŢA

(Kyrcz, Kercz; Oberkerz,
trad. „Cârța de Sus”, **Cârţişoara**, judeţul Sibiu)

**1353**, septembrie 1, Cârţa: Fratele Marsiliu, abatele de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu) şi întreg conventul mănăstirii Sfintei Fecioare Maria din Cârţa dau de ştire că, înfăţişându-se „Conrad, preotul şi parohul bisericii din **Cloaşterf** (Villa Nycolai, judeţul Mureş)”, care stăpânise în pace biserica Sfântului Nicolae din Cloaşterf, din ordinul episcopului Transilvaniei Andrei, magistrul Mihail, arhidiacon de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), venise spre „a îndrepta greşelile… şi eu acum mă tem să nu fiu asuprit de Petru, paroh de **Apold** (Appoldya, judeţul Mureş) şi decan de **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi de Ioan, parohul de **Daia Mare** (Dalya, Dalya Major, judeţul Sibiu)”, care încearcă să pună un alt preot, numit Ioan, la zisa mea biserică şi pe mine să mă înlăture cu totul… deşi acest preot Ioan a fost scos şi înlăturat din biserica sus-zisă după rânduiala legii… Acest preot Ioan, în timp ce locuia în Cloaşterf, vindea vin pe faţă şi ţinea cârciumă în sfânta zestre a bisericii… şi s-a dovedit a fi un preacurvar vădit şi un calomniator”. Prin urmare, membrii conventului, „înduplecaţi de dreptele sale cereri. La stăruinţa des pomenitului domn Conrad, parohul din Cloaşterf, am pus să se

întărească scrisoarea de faţă, prin atârnarea peceţilor noastre”[286].

**1355**, mai 1, Strigoniu: Scrisoarea lui Nicolae, arhiepiscop de Strigoniu, prin care dă de ştire că venind „fratele Martin, episcop al armenilor din **Tălmaciu** (judeţul Sibiu), abatele mănăstirii Fericitei Fecioare din **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), ne-a înfăţişat o scrisoare de ocrotire… şi am pus să se treacă întocmai în scrisoarea noastră de faţă”[287].

**1356**, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi,

---

286 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 211, pp. 227-230

287 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 301, pp. 307, 308

nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lucrurile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu lare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus"[288].

**1359**, Sibiu: Nicolae, decanul capitlului din Sibiu, precum şi parohul din **Şura Mică** (Parvo horreo, judeţul Sibiu), împreună cu fraţii din acest capitlu dau mărturie obştească precum că „Ioan, abate de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), a adus pâra, în numele conventului său, împotriva obştii oamenilor din **Săcădate** (Czeckat, Zakadat, Zeckat, judeţul Sibiu)… pentru un oarecare pământ… / La soroc s-au înfăţişat amândouă părţile, dar abatele nu şi-a dovedit pâra sa… de aceea declarăm obştea oamenilor din Săcădate dezlegată în ce priveşte pământul pentru care pornise pâra"[289].

---

[288] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

[289] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 350, pp. 345, 346



Badea Cârțan, UNIREA POPORULUI,
25 decembrie1927

**1898**; „Totdeauna am iubit poporul; în sânul lui, la această obârşie curată, am simţit că mă adiase o suflare sănătoasă, izvorâtă din firea sa neprefăcută, din traiul său cumpătat şi din moravurile sale cuviincioase. Dacă ne dăm

osteneala să pătrundem mai adânc în viaţa şi-n apucăturile poporului nostru, vom descoperi, în această masă de material brut, multe mărgăritare ascunse. Înzestrat eu toate darurile sufleteşti, dispune de toată gama sentimentelor celor mai gingaşe, pe care lumea civilizată năzuieşte să şi le apropie, pentru ca să oglindească mai perfect ipocrizia făţarnică, în relaţiile sale de interese reciproce. Poporul le manifestă, însă, din adâncul inimii sale, sincere şi necioplite, dar cu atâta bun simţ exprimate, încât s-ar putea alcătui cele mai frumoase caractere ideale. Am urmărit, cu viu interes, în anii din urmă, notiţele de prin ziare despre un cioban român, căruia i s-a făcut de ducă, tocmai la Roma, cu dorul să vadă mândra cetate, de unde, odinioară, porniră străbunii noştrii. Felul său original de a călători, pe jos, şi, sosit la Roma, de a trage de-a dreptul la columna lui Traian, ţinta călătoriei sale, trebuie să pună în uimire pe cetăţenii Romei moderne, care se holbau la acest străin, cu costumul său extraordinar, tolănit sub columnă, în decurs de două zile. Eram intrigată să ştiu ce grad de cunoştinţe putea să aibă acest cioban român şi trebuie să mărturisesc că adesea am bănuit că acest cioban era numai travestit şi putea să fie vreun fost student, care, sătul de învăţătură, lăsase cartea şi apucase drumul acesta, ca să-şi facă nume, prin excursiunile lui *per pedes apostolorum*.

În zilele trecute, am avut ocazia să cunosc, în persoană, pe **ciobanul George Cârţan**, care, întorcându-se din una dintre expediţiile lui prin lume, se abătu şi pe la noi. Un ţăran cerea intrare, dorind să ne vadă. Mult popor calcă, azi, în casa noastră, şi el fu imediat introdus. Un bărbat isteţ, de vârstă mijlocie, cu ochii ageri şi cuminţi, intră înăuntru. Figura lui simpatică, cu faţa arsă de soare, bătută și de ploaie, şi de vânturi, era încadrată de puţină barbă, şi

purta părul lung, ca mai toţi țăranii. Puternic şi viguros, purta cămaşă ţărănească, deschisă la piept; o zeghe veche şi uzată, opinci în picioare, desagii pe umeri şi o căciulă mare de ţurcan. Nu ştiu cum, la prima vedere, tresări viu în imaginaţia mea o amintire din copilărie, și trei ţărani, cu figuri expresive şi cu căciuli mari pe cap. Eram învăţată să-i respect şi ştiam numele lor, pe de rost, arătându-i cu degetul: Horia, Cloşca şi Crişan. / Iată prima impresie pe care ni-a făcut-o ciobanul Cârţan, până când nu apucasem să ştiu cine era. Felul cum se introduse acest ţăran a fost următorul:

– Să trăiţi! Am venit să vă văd, că, de douăzeci de ani, am auzit mult bine despre un preot harnic şi vreau numai să-l cunosc! Sunt George Cârţan, cioban de la Sreja-Cârţişoara.

Imediat îmi pierdui contenanţa, tactul şi bunul ton, care se păstrează în lumea căreia îi aparţin. Sării, cu bucurie, la el şi, întinzându-i mâna, i-am zis:

– Dumneata eşti badea Cârţan, care a fost la Roma?

Foarte natural şi fără să se fălească, și se vedea că nu era conştient de a fi făcut cine ştie ce lucru de ispravă, el îmi răspunse îndată:

– Da, da, să trăieşti, domnişoară ori doamnă; mă rog, eu am fost la Roma!

– Bine. Cum ai putut să te duci până acolo și cum ai nimerit?

– Da' bine, m-am dus, două luni, pe jos, cum să nu nimeresc!

– Şi cine te-a pus pe dumneata la cale să te duci; de ce te-ai dus?

– Da’ cine să mă pună la cale? Nimeni! M-am luat eu, aşa, că ştiu istoria românilor şi voiam să văd de unde ne tragem.

– Cum te-ai putut înţelege prin ţările străine?

– Apoi m-am înţeles eu binişor; până acolo, am mai încurcat-o cu nemţească, că ştiu o ţârişoară nemţeşte, de când am fost în cătănie, dar apoi acolo, la fraţii noştri, mai înţelegeam eu câte un pic, că semănăm la graiul! Am fost eu şi pe la ţara franţuzească, şi ei, se zice, că sunt tot fraţii noştrii; numai sunt mai fuduli, nu prea vor să ştie de noi, că ei se ţin prea învăţaţi.

– Dar bani ai avut destui, bade Cârţan?

– Dar aşa bani apoi nu-mi sunt aşa de lipsă; câte o bucată de pâine se găseşte măcar oriunde!

– N-ai avut vreo pricină, pe drum, nu te-a oprit nimeni?

– Doamne, fereşte! Că mie îmi place să mă duc aşa, peste munţi, și am umblat numai de drag.

– Ai văzut columna lui Traian?

Faţa lui se lumină, acum:

– Cum să nu, am văzut-o, domnişoară, ne-om suit până sus; vai, dar minunată mai e!

– Ai găsit pe cineva cunoscut prin Roma?

– Da, pe domnii ăi mari, de la consulat; m-au luat şi m-au dus pe la miniştrii italieni; m-au primit în tot locul şi m-au întrebat, ştii, de toate baiurile şi de necazurile noastre!

– Şi ce le-ai spus?

– Le-am spus eu, dar păcat, că ştii, sunt om prea prost, că românul nu ştie destulă carte.

– Lasă, bade Cârţane, că tot te-au priceput ei!

– Cum să nu, că ştiu eu istoria biblică toată, şi ştiu și istoria românilor, numai că tot sunt prea prost, nu pot să le spun cum aş vrea.

Vrând să-i dăm un ajutor bănesc, refuză, zicând că ar prefera o cărticică, măcar cât de mică, şi ceru să i se facă o mică dedicaţie pe ea. Între altele, îi darăm „Istoria lui Mihai Viteazul", de Bălcescu, terminată de Odobescu.

– Dar ştii să citeşti?

Cu inimă, deschise repede cărticica. Pe pagina primă, văzu portretul lui Bălcescu.

– Vai, uite Bălcescu! El e ăl mai mare român!

Începu să citească destul de fluent.

– Este istoria lui Mihai Viteazul!

– Mihai Viteazul? Apoi ăla a fost și mai mare, de a biruit pe turci! Vezi, românului numai cărţi îi trebuie, să se deştepte la minte, să se lumineze, că mare treabă ar mai face. În tot satul, dacă am putea avea cărţi adunate, să citim isprăvile oamenilor mari ai neamului nostru, ce mai inimă ar prinde şi ţăranul!

– Dar dumneata unde ai învăţat să citeşti?

– Singur mi-am bătut capul! Am fost eu, şaptesprezece ani, în ţară, la oi, şi era cu mine şi-un băiat de zapciu, care se dase la oi, că i se urâse de învăţătură. Pe măgar ducea şi cărţile, pe care le avea. Eu îi mai ceream câte o carte şi-l întrebam care-i „a" şi care-i „b", şi-aşa ţineam minte şi, încet, încet, m-am tot trudit, până când le sloveneam binişor.

– Spre casă te duci, bade Cârţane?

– Dar aşa, că n-am eu aşa casă; mă duc încoace şi-ncolo, pe la prieteni, că am prieteni mulţi.

Îşi luă ziua bună, cu cuvintele:

– Să trăiţi, să trăiască toţi românii!

Și, poftindu-ne, încă o dată, sănătate bună, se duse, căutându-şi de drum, înainte. Iar eu am rămas cu impresia cea mai frumoasă despre ciobanul cu inimă curată, care venise să ne vadă, fără cărți de vizită în buzunar, şi a cărui vizită o prefer înainta oricărei vizite, făcută din politeţe. Am primit convingerea că nu este vreun prefăcut, nici vreun întortochiat, ci un cioban ca toţi ciobanii, care şi-a făcut pelerinajul la cetatea eternă, leagănul neamului nostru, numai din proprie iniţiativă, învăpăiat de destăinuirile frumoase, pe care le-a putut desluşi din cărţile istorice, pe când păzea, pe Bărăgan, mioriţele sale.

Poporul rămâne, deci, temelia neamului nostru, trunchiul viguros, în care se dezvoltă germeni de mari şi nobile aptitudini; din acest strat se primenesc cu nouă putere fizică şi morală generaţi"[290].

**1906**: „**Polónyi şi Cârţan.** Cu mare emfază, ca şi când ar fi vorba de cine ştie de ce eveniment mare, în şedinţa de la 1 decembrie 1906 a Dietei, ministrul de justiţie, Polónyi a zis: „Împotriva lui George Cârţan, locuitor în Opra-Cârţişoara, pe baza cercetării încheiate, s-a înaintat act de acuză pentru agitaţiune, cuprinsă în paragrafele 172 şi 173 a Codicelui penal, agitaţiune săvârşită prin faptul că, ani de zile, a răspândit în sânul românilor tipărituri şi cărţi potrivite a se deştepta ura împotriva ungurilor, şi totodată cu răspândirea acestor tipărituri, în adunări româneşti a ţinut vorbiri agitatorice şi de rîscoală. Procesul pornit în contra acuzatului, pus deja în temniţă preventivă, s-a sistat însă (Daniel László, în ce Seminar se cresc astfel de preoţi?).

---

[290] Baiulescu, Maria *Tribuna Poporului*, Anul II, Nr. 65, duminică 5/17 aprilie 1898, pp. 315, 316

Românii serioşi, care cunosc pe Cârţan, ciobanul călător, care şi-a lăsat oile şi a plecat în hagie la Ierusalim, după ce cutreierase deja Europa, de-a lungul şi de-a latul, desigur vor zâmbi, citind că, graţie mâniei procurorilor maghiari de a descoperi „agitatori”, badea Cârţan a ajuns să se vorbească de el şi în Dietă... Şi încă se vorbeşte ca despre un personaj capabil a primejdui liniştea ţării! Pentru că adună călindare şi alte cărţi vechi, pe care le capătă de la unii şi alţii, ba încă a ţinut şi vorbiri, răscolind pe români contra ungurilor... Între procurorii despre care aşa de nimerit a vorbit dl Vajda, cel de la Făgăraş merită întâi avansat, domnule Polónyi. Într-adevăr: de nu-l punea procurorul pe Cârţan în arest preventiv şi nu-i confisca tipăriturile (erau şi nişte ceasloave, cu litere chirilice, despre care înţelepţii patrioţi din partea locului au zis că sunt manifeste muscăleşti), apoi se întâmpla pocinogul: revoluţia lui Cârţan! Ne mirăm că agerul procuror n-a descoperit şi arme... când toată lumea ştie de puşca cea cu cremene a lui badea Cârţan. / Gluma, la o parte, însă! Ministrul de justiţie l-a prezentat pe Cârţan ca pe un personaj politic serios, ba un deputat, citirăm, îl făcu preot! Sistarea procesului contra unui astfel de agitator a prezentat-o ministrul justiţiei, drept mărinimie a sa, iar nu ceea ce este sfârşitul ridicol al unei înscenări de proces comic. A mai arătat Polónyi cum a sistat procesele pornite în contra altor „agitatori”, care, ca Ioan Coroi din Abrud şi Vrabel Mátyás, slovac din Otura, de pildă, au agitat poporul, adunat în... birt! Numai una ar fi trebuit să spună dl ministru: după consumarea a câte litre de rachiu s-a săvârşit crima? Ridicolul ar fi fost, atunci, evident şi pentru strânsura care aplauda, când Polónyi arăta ce mărinimos a fost: a iertat pe aceşti „agitatori”, ca să poată sista, astfel, procesele pornite de pro-

curori şi contra dumisale, şi contra altor „coalizaţi”, care de fapt atacaseră Coroana.

Un lucru e de remarcat: Polónyi n-a vorbit şi de procesele sistate în favorul dlui Birăuţiu... Lucruri atât de ridicole nu se mai pot întâmpla aiurea. Ele denotă cu ce arme meschine se luptă în contra naţionalităţilor. Se inventează „agitatori” ca badea Cârţan, pentru ca un ministru să poată toca bureţi în parlament... Este meritul deputaţilor noştri că onorabilii şovinişti se demască astfel. Interpelarea dlui Vlad într-adevăr a provocat răspunsul în doi peri al lui Wekerle, pe care l-a strâns cu uşa, până a mărturisit că da, trebuie a se spori contingentul militar, iar sufragiul universal vine la... sfântul aşteaptă. S-a simţit îndemnat, în Cameră, să vorbească, la câteva zile, şi Polónyi, „oratorul râşniţă”, cum l-au numit chiar ungurii... Să vorbească şi să se acopere de ridicol!”[291].

„**Badea Cârţan la Iaşi**. Îşi face, din nou, apariţia la Iaşi badea Cârţan, moş Cârţan, vestitul cioban român Cârţan, profetul neamului său. În duhul său sincer şi convingător, se ascundea ceva supraomenesc, ceva din darul lui Isus. Cu costumul său ciobănesc şi încălţat cu opinci, cu traista de gât, plină cu cărţi, cu vorba şi năzuinţele sale de a-şi afirma fala trecutului său strămoşesc, ciobanul acesta n-avea un pic de odihnă: veşnic pe drum, astăzi la Iaşi, mâine la Focşani, căutând să cerceteze şi să afle ceea ce milioane, de felul lui, nu vor fi în stare să cunoască: Istoria trecutului pe degete. Vorbea veşnic în parabole. Era un psiholog al firii omeneşti, pătrunzând cu uşurinţă în sufletul cuiva, dintr-o aruncătură de ochi. De câte ori neam întâlnit cu dânsul la Iaşi, unii din noi, crezând, că are

[291] *Tribuna*, Anul X, Nr. 220, duminică 26 noiembrie / 6 decembrie 1906, p. 1

nevoie de vreun ajutor bănesc, îi întindeau bani. Nu primea, însă, mila nimănuia:

– No, să trăiţi, domnule, mie nu-mi trebuie bani, dacă aveţi cărţi, daţi-mi, primesc cu bucurie!

Cârţan a vizitat Roma, ca să vadă cu ochii lui columna strămoşului Traian, căci doar aşa spunea dânsul „că el e de-ai lui Traian”, pentru care motiv a şi mers până la Italica din Spania, să vadă comuna unde s-a născut Traian. A fost primit bine la Roma, unde a vizitat parlamentul italian. Întrebat, odată, de nobilii Italiei, dacă toţi românii sunt aşa de deştepţi ca el, Cârţan a răspuns:

– Ehei, domnilor, eu sunt cel mai prost dintre român”[292].

**1912**: „**Căpitanul de bandiți Andrei Budac, împușcat**. Era vestit şi temut în părţile României, mărginaşe cu Ţara Oltuhui (ţinutul Făgăraşului – n. n.), cât şi la noi, căpitanul de bandiţi Andrei Budac, păunaşul codrilor, cu banda lui. Era un om voinic, adevărat uriaş, tot os şi muşchi, înalt, hotărât, curajos și isteţ, ca toți bandiţii. Din etatea de 16 ani s-a dedat la viaţă liberă, dar şi greşită, de a face el ce-i plăcea lui. Nu suferea să-i poruncească nimeni. / A fost înrolat la miliţie, dar firea lui, care unu cunoştea supunerea, nici porunca, nu s-a putut împăca cu subordonarea militară. A fugit şi s-a refugiat la prietenul său din copilărie, în codru. N-avea lipsă de pașaport. Codrii erau ai lui şi el al codrilor. Ce rău va fi făcut în alte părţi nu se ştie, dar la noi, în ţara Oltului (Făgăraşului) nimenea nu s-a plâns contra lui. Va fi avut și el multe şi grele păcate pe sufletul lui, orişiunde le-ar fi făcut, căci fugea de mâna judecății lumești. Multe şi mult au suferit

---

[292] Stăteanu, C., *Figuri din „Junimea*”, Editura „Bucovina” Bucureşti, p. 78

comunele noastre românești din cauza lui, când, în două rânduri, li s-a trimis asupra capului lor câte două, până în trei sute de jandarmi, pe luni de zile, cu mari cheltuieli, ba şi miliţie, numai ca să-l poată prinde pe Andrei Budac. Totul a fost zadarnic. / Jandarmii şi miliția cutreierau pădurile, iar Andrei Budac chefuia în sat, în cârciumi. Aşa spun acum toți.

După un an de zile de goană şi cu toate că era pus pe capul lui un premiu de 2.500 coroane, nu l-au putut înhăţa 200 de jandarmi, în 3 luni de zile, şi mai tot atâţi soldați. Soarta însă nu cruță pe nimeni. Aşa s-a întâmplat şi cu Andrei Budac, ca cu toți cei de catarama lui. Ce nu aduce anul, aduce ceasul. / Încrezut că nimeni nu-l mai prigoneşte, crezând că nimeni nu-l va vinde, se arătă, în 30 ianuarie, în satul unde s-a născut, cu multe neamuri și mulți prieteni şi fără grijă, ca un om împăcat cu sine, cinează şi petrece, în o casă a unui vechi, dar necunoscut prieten, până pe la 12 ore, noaptea. Atunci, luându-și puşca sistemul Wenndl pe umeri, voieşte să treacă, din comuna **Oprea-Cârțişoara**, peste valea care desparte cele două comune surori, la **Streza-Cârţişoara**. / Jandarmeria era deja informată (i se şoptise, prin un vânzător, cum zice poporul) că Andrei Budac e în **Oprea-Cârţişoara** şi are să treacă, spre munte, în **Streza-Cârţişoara**. În urma şoaptei, s-au şi adunat, noaptea, în amândouă comunele, peste 25 de jandarmi, ascunşi în toate unghiurile şi răspântiile celor două sate. Pe toate ulițele erau patrule ascunse.

Pe la 12, noaptea, patrulele jamdarmereşti, avizate că Andrei Buda va trece din Oprea-Cârţişoară în Streza-Cârţişoara, pe poteca de la moară, o patrulă de jandarmi s-a postat la puntea, pe unde avea să treacă căpitanul de bandiți Andrei Budac, şi nu peste mult el apare, fără nici o

grijă; deodată, jandarmii îl provocă să se predea. El trage cu puşca lui sistemul Wenndl, dar nu nimereşte. Atunci jandarmii trag o ploaie de gloanţe în el, dintre cari două i-au străpuns plămânii, ficaţii şi inima. Banditul Andrei Budac a rămas mort. / Au ieșit la faţa locului judele investigator din Făgăraș, procurorul şi doi medici din Brasov. Andrei Budac e de 38 ani, născut în **Oprea-Cârţişoara**, judeţul Făgăraș, din familie fruntașă în sat”[293].


COUNTRYWOMEN OF THE NEIGHBOURHOOD OF HERMENSTADT, IN TRANSYLVANIA.

[293] *Tribuna Poporului*, Anul II, nr. 5, Arad 1912, p. 5

# CAŞEU

(judeţul Maramureş)

**1553**: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo”, „Patakfalva”, **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos”, **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö” (dispărut)”[294].

---

[294] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

# CAŞINU NOU

(Kászonújfalu, comuna Plăeşii de Jos, judeţul Harghita)

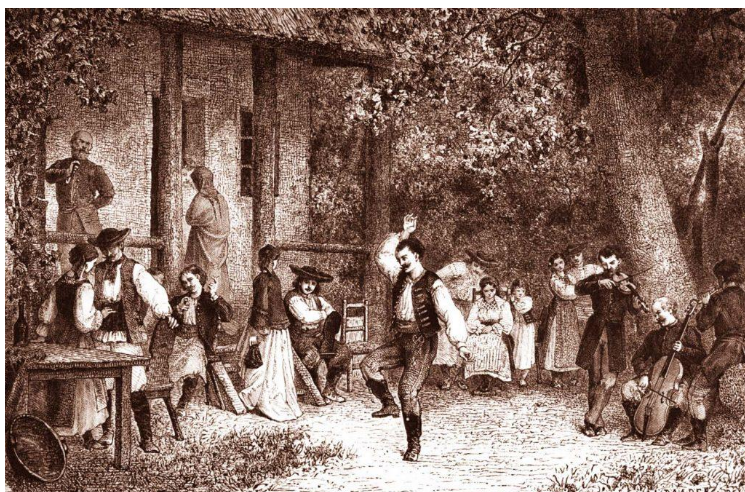
**1788-1789**, Baltazar Hacquet: „Alunecări de teren în regiunea **Caşinu Nou** (judeţul Harghita). Locuitorii erau în cea mai mare parte valahi (*Romuni*) şi cu toții ținând de biserica ortodoxă. Ei nu vorbesc însă româneşte, ci ungureşte, cu ceva amestec hunic. Şi înfăţişarea lor s-a schimbat într-atât, încât nu mai păstrează nimic din caracteristicile naţiei lor. Poate sunt o rămăşiţă a hunilor, care s-au amestecat cu locuitorii pe care i-au găsit aici. Nu le-au mai rămas din îmbrăcămintea naţiei lor decât... opincile, după obiceiul românesc, cu care ungurul nu este obişnuit. Acesta este singurul semn exterior care îi deosebeşte pe unii de alţii.

Acest popor (românii), neţinut în seamă şi asuprit, are parte şi aici, ca în toată ţara, de pământul cel mai prost. Nu e destul că au fost surghiuniţi, Dumnezeu ştie cu ce drept, față de ceilalți locuitori ai acestui principat, doar în locuri pustii şi deşarte, dar li s-au smuls, tot mereu, şi locurile prefăcute de ei, cu multă sudoare, în pământ arabil, bun pentru porumbul trebuitor, îndată ce i-a venit chef unui ungur sau sas să se facă stăpân pe ele, chiar şi după o stăpânire a lor de sute de ani, iar familiile deposedate au fost alungate în regiunile muntoase, unde nu sunt decât stânci,

sau au fost chiar constrânse să părăsească ţara. Dacă un sat al lor este în hotar cu un district de-al ungurilor sau saşilor, atunci nu trebuie ca un român, ca şi ţiganul, să se încumete să se apropie de el la o distanță mai mică decât un ţigan, ci el trebuie, asemenea unui paria, să rămână la o depărtare cam cât jumătate de bătaie a puștii, fie că e ceva mai mult ori mai puţin, adică în afara gardului care se trage în jurul satelor ungureşti şi săseşti. Şi nu se face cu el niciodată nici un fel de prietenie. Şi, astfel, întotdeauna românul e folosit numai la munci grele, servile şi din cele mai de jos. Niciodată nu are parte, împreună cu ceilalți oameni dimprejur, de un lucru bun sau de zile de bucurie. Numai atunci i se îngăduie să se amestece cu el, când ungurul sau sasul nu mai pot răbda povara sa, care îi depăşeşte puterile, când este pus ca o vită de povară să facă aproape toată munca sau chiar toată munca şi atunci este binevenit, altminteri nu.

Ce nedreptăţi trebuie să se producă la o asemenea întocmire, în care domneşte dispreţul şi asuprirea, şi aceasta cu atât mai mult, cu cât stăpânul românilor sau mai bine-zis tiranul lor, este totodată şi judecătorul lor. / Are oare el (românul), sub o nație atât de trufaţă, al cărui bici se abate necontenit pe pielea sa, o soartă mai bună ca aceea a negrilor din America, din plantațiile de trestie de zahăr, exploataţi şi storşi fără milă? Nu va căuta el, oare căi pentru a-şi rupe lanţurile şi a se răzbuna pe tiranul său, să scape de el sau, într-un chip oarecare, să pună capăt suferințelor sale? Aceste două motive, anume: răzbunarea nedreptăţilor îndurate şi gândul de a fugi de ele, s-au înfăţişat oricând românilor, împinşi la deznădejde şi la setea de răzbunare, prin tratamentul mârşav la care au fost supuşi, după cum avem un exemplu în amintirea proaspătă

a răscoalei lui Horea. Nu va ajunge oare o ură ca aceasta în sufletul unui român o a doua natură? Că românul este om de omenie, în toate privinţele, am constatat nu o dată, când locuiam printre ei. Ce bun i s-ar face sufletul, dacă ar fi tratat ca un frate”[295].




1874, Le tour du monde:
*Dans maghiar, în secuime, la casa miresei*;
desen L. Baader

[295] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, II, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 851

# CĂTĂLINA

(Markhazaeleufelde, Myketeleke,
inclus în **Cătălina**, judeţul Cluj)

**1351**, noiembrie 21, Sântimbru: Scrisoarea lui Egidiu, vicevoievodul Transilvaniei, trimisă conventului din Cluj-Mănăştur, în 18 noiembrie, adică „la octavele de acum ale sărbătorii sfântului Martin mărturisitorul, de curând trecută, cu îngăduința noastră judecătorească, Iwanka de **Iuș** (**Fântânele**, judeţul Bistriţa Năsăud) și magistrul Gal, fiul lui Both, s-au supus înaintea noastră cu privire la o bucată de pământ, în pricina numită **Mykoteleky** sau, cu alt nume, **Markhazaeleufelde** (**Myketeleke**, inclus în **Cătălina**, judeţul Cluj), judecății împăciuitoare a unor bărbați cinstiți, ce vor fi aduși de ei, și care judecată trebuie să se facă în ziua, în curând viitoare, a Miezii păresii (14 martie 1352), la fața locului, pe acea bucată de pământ, precum se arată mai pe larg în altă scrisoare a noastră de îndatorire, și întrucât pentru aflarea și cunoașterea adevărului acestui lucru e foarte mare nevoie de omul vostru de mărturie, de aceea cerem cu stăruință prieteniei voastre, prin scrisoarea de față, să trimiteți pe omul vostru vrednic de crezare, ca om de mărturie, în fața cărora omul nostru, Ioan zis Bugar sau Ioan de **Juc** (**Suuk**, judeţul Cluj) sau Ștefan de **Bungard** (**Bonhart**, **Burgarth**, judeţul Bistriţa) sau, în lipsa

acestora, Ladislau zis Cheh, ducându-se în sus-pomenita zi a Miezii-păresii la fața locului… să fie dator a fi de față la acea judecată împăciuitoare ce trebuie să se facă, potrivit unei alte scrisori a noastre de îndatorire, ce se va arăta acolo. Și după facerea acestei judecăți de împăciuire, potrivit cu ceea ce se va hotărî de zisa judecată, ținută între sus-zisele părți, să aveți bunătatea a ne da seama despre desfășurarea întregii pricini”[296].

**1355**, mai 25, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, „Gheorghe zis Bubek, cavalrt al curţii regelui, aducând cu sine un copil în vârstă fragedă, anume Ioan, fiul lui Petru zis Panchelus, ni s-a plâns, în numele acelui Ioan, că Laurenţiu de **Recea** (Reche, judeţul Sălaj) şi Ioan, fiul său, au alungat cu silnicie pe acel Petru, tatăl copilului Ioan, de pe o jumătate a moşiei numită **Panticeu** (Pânticeu, Cheh, judeţul Cluj) şi de pe jumătatea a două pământuri, numite **Myketeleke** (în hotarul satului **Cătălina**, judeţul Cluj) şi **Hunthteleke** (azi dispărut, judeţul Cluj), ţinând de acea moşie Panticeu, aflătoare în comitatul Dobâca, pe care sus-zisul Petru, tatăl său, le dobândise, prin rânduială judecătorească, de la acei Laurenţiu şi Ioan, în faţa lui Ladislau, vicevoievodul Transilvaniei, urmând să le răscumpere cu 25 de mărci. Pe acestea, împreună cu cealaltă jumătate din moşia Panticeu… numiţii Laurenţiu şi Ioan le-au cotropit cu silnicie, pentru că acel Petru, tatăl copilului, nu putuse să răscumpere pentru cele 25 de mărci… iar acum, sus-zisul Ioan, după moartea tatălui său Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu, fiul aceluiaşi Laurenţiu, adică fratele de după mamă al acelui Ioan, le ţin cotropite,

---

[296] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 80, p. 81

spre paguba acelui copil Ioan… / Auzind acestea, Ioan, fiul lui Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu, au răspuns că nu prin alungarea pomenitului Petru de pe zisele jumătăţi de moşii sunt ei stăpâni pe acestea, ci după datină şi lege şi că au acte temeinice cu privire la aceasta, pe care pot să ni le arate la un soroc ce li-l vom da. / Şi pe când noi voiam să facem judecată şi dreptate între părţi… înfăţişându-se Gheorghe, cu acel copi Ioan, fiul lui Petru, şi Ioan, fiul lui Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu… ne-au spus că s-au împăcat cu privire la acele moşii… că Ioan, fiul lui Laurenţiu, şi Mihail, fiul lui Blasiu au înapoiat acelui Ioan, fiul lui Petru, jumătate din moşia Panticeu şi din pomenitele pământuri Mykustelke şi Hunthteleke, cealaltă jumătate din acele moşii rămânând neatinse… / În schimb, acel Ioan, fiul lui Petru, s-a legat în faţa noastră să plătească acelor Ioan şi Mihail, în a cincisprezecea zi viitoare de la sărbătoarea Rusaliilor (7 iunie), 50 de mărci în dinari, socotindu-se fiecare marcă cu 10 dinari”[297].

[297] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 311, pp. 322-325

# CĂTINA

(Katana, judeţul Cluj)

**1359**, mai 28, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Nicolae, arhidiacon de Solnoc, ne-a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, în numele soţiei magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Măierău** (Monyorou, azi **Aluniş**, judeţul Mureş), că sus-zisul Toma caută să dea şi să dăruiască în mâini străine nişte moşii numite **Cătina** (Katana, judeţul Cluj), **Ţaga** (Cheegh, judeţul Cluj) şi **Feldioara** (Felduar, judeţul Cluj), ce ţin de ea, în temeiul pătrimii de fiică, şi, făcând această întâmpinare, a oprit pe Toma de la înstrăinare"[298].

# CĂŢĂLUŞA

vezi Meseşenii de Jos, judeţul Sălaj

---

[298] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 386, pp. 392, 393

# CÂŢCĂU

(Kachko, judeţul Cluj)

**1356**, noiembrie 13, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea obştească a nobililor Transilvaniei, ţinută la Turda, în 8 noiembrie, „ridicându-se magistrul Simion, fiul lui Ioan zis Derekaas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth. Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, împreună cu cele ce ţin de ele, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, sunt ale sale de moştenire… dar, odinioară, măritul Ladislau, voievodul Transilvaniei, a înstrăinat acele moşii, de la Ioan, tatăl său, şi le-a luat pentru sine, deoarece Ioan nu s-a învoit să intre în slujba lui, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane regale şi să nu cadă în vina trădării… / Iar aceşti juzi ai nobililor din părţile Transilvaniei, mărturisind într-un glas şi un cuget, au întărit toate cele spuse mai sus”[299].

**1358**, ianuarie 31, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, ţinută „în lunea

---

[299] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 46, pp. 44, 45

de după sărbătoarea Întoarcerii la credinţă a fericitului apostol Pavel (29 ianuarie)… Simion, fiul lui Ioan zis Dyrikas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare) s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, erau bunurile sale de moştenire… dar odinioară Ladislau, voievodul Transilvaniei, din pricină că pomenitul Ioan, tatăl său, n-a voit să fie slujitorul său, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane… luând de la Ioan acele moşii, s-a înstăpânit pe ele şi, de atunci, ele se află în stăpânire regească… / Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi, jurând cu mâna pe lemnul crucii, au mărturisit că toate cele de mai sus au fost şi sunt aşa cum s-a arătat”[300].

---

[300] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 211, pp. 214, 215

# CĂUAŞ

(Kawas, judeţul Satu Mare)

**1355**, iulie 6, Strigoniu: Capitlul bisericii din Strigoniu, prin tentativa de împăciuire „între magistrul Erne, fiul lui Moise, Gheorghe, fiul lui Leel, şi Ioan, fiul lui Villam de **Leel** (în Ungaria), veri buni, în pricina împărţirii moşiilor **Căuaş** (Kawas, judeţul Satu Mare) şi **Tăuţ** (Tăut, Toth, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor; în cele din urmă, împăciuitorii au judecat ca sus-zisele moşii să fie împărţite în trei părţi deopotrivă între Erne, Gheorghe şi Ioan”[301].

**1358**, martie 18, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „însuşi Petru, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), că, ajungând la moşia numită **Kene** (dispărut, lângă Tăşnad, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Solnoc, şi înnoptând la un iobag al său de pe acea moşie, nobilii din **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), Nicolae, fiul lui Ladislau, şi Hugun, fiul lui Ioan, au pus să se dea foc şi să ardă casa acelui iobag al său peste dânsul, şi, deşi el a scăpat din acel foc, totuşi a tras foarte multe pa-

---

[301] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 324, pp. 339, 340

gube de pe urma focului. Drept aceea, poruncim să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în faţa căruie omul nostru, Egidiu de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj) sau Dumitru de **Căuaş** (Kawas, judeţul Satu Mare)… să afle şi să cerceteze”[302].

**1899**, iunie: „Conferința preoțimii din tractul protopopesc al **Eriului**, la convocarea părintelui protopop Gregoriu Pop din **Unimăt**, s-a ținut **în parohia Căuaș**, a treia zi de sf. Rusalii. S-a început, ca întotdeauna, cu concelebrarea întregului cler tractual, la sf. Liturghie, sub decursul careia cântările frumos le-a intonat **corul mixt al tinerimii din Căuaș**, sub conducerea dlui cantor-învățător din Căuaș, Mihai Ghiriti. La sfârșitul sfintei Liturghii, a ținut o frumoasă cuvântare bisericească părintele din Căuaș, Georgiu Filip. / După luarea dejunului, s-a început conferința, care, prin o vorbire bine simțită, a deschis-o părintele-protopop Gregoriu Pop; în vorbirea de deschidere, domnia sa a accentuat lipsa și folosul acestor conferințe, cu deosebire acum, în fața primejdiilor ce amenință preoțimea română, prin ajutorul de stat și prin autonomia catolică. / Cea dintâi a fost următoarea propunere, făcută de părintele-protopop Gregoriu Pop şi cu căldură sprijinită cu deosebire… / A urmat, după acest punct, citirea unei dizertațiuni practice, a părintelui din Căuaș, G. Filip, și după aceasta, din nou, un punct de momentuozitate și mai gravă: chestiunea ajutorului de stat, la care se încinse o discuție agitată, care a ținut mal bine de un ceas. La această discuție au luat parte, cu deosebire, părintele protopop Gregoriu Pop, preoții Vasilie Hoblea din **Cig** și A. Băliban din **Acâș**; fiind la începutul discuției, doi preoți, pe lângă

---

302 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 145, pp. 252, 253

părerea că dacă ajutorul va veni prin mâna Excelenței Sale episcopului, vor primi și, pe lângă condiția să dea chitanță, redactată în limba maghiară și vidimată de şolgăbirău; fiind combătuți, însă, prin argumente nerăsturnabile ale protopopului Gregoriu Pop și cele ale preotului A. Băliban, clerul tractual unanim hotărăște că nu numai nu respinge ajutorul de stat, ci îl pretinde chiar, pentru că are tot dreptul la ce e din al său și al său, așa însă, ca suma obveniendă diecezei noastre guvernul maghiar să o pună la dispoziția Excelenței Sale episcopului diecezan și a Prea-veneratului ordinariat, care singur e competent a afla vredniciile preoților și va ști să împărțească după merite bisericești”[303].

**1934**: „În seara de 29 aprilie, după o călătorie de patru ore cu trăsura şi autobuzul, P. M. începe misiunile în **Căuaş**. Parohie din Sălaj! Se vede îndată. Biserica e tixită, din prima seară, deşi s-au început misiunile târziu (la 22 ore). Ceea ce face o plăcută impresie străinului e disciplina ce există, aici, în şcoală. Toţi învățătorii se plâng că n-au frecvenţă. În **Căuaş**, către sfârşitul lui aprilie, frecvenţa întrecea 90 %. Uliţele răsună, la amiază şi după-amiază, când ies pruncii de la şcoală, de „Laude-se Isus Cristos”.

La biserică vin pruncii regulat, şi dimineaţa, şi cântă sf. Liturghie. Seara, în ordine perfectă, se prezintă toţi cei capabili de mărturisire (peste 100) în grup. Cauza acestei ordine în tineret? Bunul „dascăl”, conştient de chemarea lui de „tată” al celor mici. dl director învăţător Heletea. Dacă am avea mulţi de aceştia, am fi foarte înaintați în cele bune. Aproape la toate predicile de seară au luat parte un număr foarte frumos de credincioşi din Hotoan, în

[303] *Tribuna Poporului*, Anul III, nr. 116, Arad 1899, p. 2

frunte cu harnica domnişoară Emilia Tăutu, care, joi, în 3 mai, a condus, la biserica din **Căuaş**, vro 35 şcolari, pentru a se mărturisi. Mărturisiri au fost, în total, 649. La mărturisiri, au ajutat zelosul preot din Hotoan, P. Vereş, P. Mihiş din Mecenţiu şi P. Găvrilaş din Santău. Încheierea misiunilor s-a făcut în 6 mai, cântând la sf. Liturghie cele două coruri din Hotoan şi **Căuaş**. S-a făcut şi recepţia solemnă alor 56 membri în Reuniunea Mariană, cu medalii şi diplome. Părintele Matei din loc a ţinut să-şi arate, întrun ton pătrunzător, faţă de credincioşii săi, dorinţa de a-i vedea slujind lui Dumnezeu cu trup, cu suflet, precum s-au dovedit în cursul sfintei misiuni"[304].



Torotzko: Ungarische Sonntagstracht
Vălişoara: Magyar Sunday costume
Vălişoara: Port unguresc de Duminecă
Vălişoara: Costume hongrois de dimanche

[304] *Vestitorul*, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934, p. 5

# CEANU

(Chan, azi **Ceanu**, judeţul Cluj)

**1365**, septembrie 15: Ladislau, arhidiacon de Ugocea şi vicar general al episcopului Dominic adevereşte că „Anton, fiul lui Pethe, a chemat în judecată pe Ioan, fiul lui Iacob de **Tureni** (Tur) din pricina nerestituirii pătrimii cuvenite fiicei, aflată în părţile de moşii din **Tureni** (Tuur, Twr, judeţul Cluj) şi **Ceanul Mic** (Chan, azi **Ceanu**, judeţul Cluj), din comitatul Turda, pe care Benedict, fiul lui Felician, nobil de Ceanul Mic, le-a dat lui Nicolae şi Ioan, fiilor lui Pethe, născut de la sora aceluiaşi, numită Caterina, şi lui Gheorghe şi Benedict, fiul lui Felician, născuţi de la cealaltă soră a lui, numită Ana, moşii care îl privesc în temeiul înrudirii, cât şi în temeiul pătrimii cuvenite fiicei”[305].

**1366**, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Anton, fiul lui Pethe, a tras în fata judecății noastre pe Ioan, fiul lui Ioan de **Tureni** (Tuur, Twr, azi **Tureni**, judeţul Cluj), plângându-se împotriva lui că el, mergând în chip legiuit pe calea dreptăţii, a dobândit

[305] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 423, pp. 442, 443

din nou de la acest Ioan, fiul lui Ioan, a patra parte din partea de moşie a răposatului Benedict, fiul lui Felician, nobil de **Cean** (Chan, azi **Ceanu**, judeţul Cluj), avută pe moşiile numite Cean şi Tureni, care se află în comitatul Turda, dată, odinioară, de către Benedict, drept a patra parte, cuvenită ca fiică, mamei sale, dar acel Ioan, neplătindu-i nici o despăgubire, cu privire la această a patra parte, cuvenită fiicei, o ţine şi o păstrează până acum, spre paguba sa”[306].

**1367**, iunie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru că omul de mărturie, împreună cu trimisul voievodal „s-au dus la semnele de hotar ale moşiei numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), anume la un loc numit Fâneaţa Mare, înspre partea de răsărit, deasupra unei movile, unde au găsit trei semne vechi de hotar, dintre care unul desparte, dinspre partea de răsărit a moşiei **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, judeţul Cluj), al doilea semn de hotar desparte satul **Comiţâg** (Kampnyadzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), tot dinspre partea de răsărit, şi al treilea desparte moşia Micuş, dinspre partea de miazăzi, adică semne pe care le-au înnoit, punând hotarul moşiei Micuş. Apoi, mergând, de aici, înainte, spre partea de miazăzi, peste aceeași movilă, când au vrut să ridice în culmea acelei movile un nou semn de hotar, lângă unul vechi, numaidecât atunci Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, nobilii de Comiţâg s-au împotrivit, iar când au văzut, prin trecerea acelei movile, mai multe semne vechi de hotar, dar vădite, şi au vrut să ridice lângă vechile semne de hotar pe cele noi, sus-zişii nobili de Comiţâg s-au pus împotrivitori la ridicarea aces-

[306] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 51, pp. 77-82

tor semne de hotar, şi pe aceştia i-au chemat, spre a se înfățișa înaintea noastră, la octavele sărbătorii Rusaliilor, De asemenea, mergând, de aici, înspre partea de miazăzi, când au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Comiţâg, al doilea satul **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj) şi al treilea desparte moşia învecinată Micuş, dinspre partea de miazăzi, unde şi în care loc aceiaşi Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, fiind înşişi de faţă, adunând din nou semnele vechi de hotar... şi, după aceea, în partea de miazănoapte a pomenitei moşii Micuş, de asemenea Mihail, fiul lui Ioan, împuternicitul magistrului Ioan de Tur, le-a mărturisit la fel ca adevărate; şi când au vrut să ridice un semn de hotar lângă satul Micuş, nobilii de **Indol** (Indal, azi **Deleni**, judeţul Cluj), fiind înşişi de faţă, s-au împotrivit. Apoi au mers spre partea de miazăzi, unde au găsit şase semne de hotar vechi, din care unul l-au înnoit, dar când au vrut să ridice semne de hotar noi, lângă cele vechi, sus-zişii nobili de Indol s-au împotrivit, stând împotrivă sub cuvânt de împotrivire, şi au spus că ei au acte cu privire la aceste hotare vechi; şi acolo, la aceste semne de hotar, pe aceștia, adică pe Ladislau, fiul lui Ioan, pe Nicolae, fiul lui Petru, pe Gal, fiul lui Petru, pe Luca, fiul lui Simion, pe Ioan, fiul lui Ştefan, şi pe Blasiu, fiul lui Petru, i-au chemat înaintea nobleţii voastre, statornicindu-le ca soroc octavele sărbătorii Rusaliilor. Apoi au pus, înspre partea de răsărit, la o vale numită Valea Rea, într-o dumbravă, înspre miazăzi, un semn de hotar nou; si apoi, mergând mai departe, spre apus, când au ridicat, dinspre satul numit **Sâncraiu** (Sâncraiul Deşert, Zentkyral, azi **Crăeşti**, judeţul Cluj) al domnului rege... noi semne de hotar de legătură, în care loc nu s-a arătat nici un împotrivitor. De aici, mergând înainte, spre apus, hotarul ajunge

la moşia **Kekbik** (dispărut, lângă Crăieşti, judeţul Cluj), unde au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Sâncraiu, al doilea, moşia Kekbik, dinspre partea de apus, şi al treilea desparte moşia Micuș, lângă care au pus un semn de hotar nou. De aici, au mers deasupra satului Kekbik, unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou. De aici, hotarul trecând peste râul Kekbik, în locul unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au făcut unul nou. De aici, mergând înainte, către satul **Silvaşu** (Sciluas, Ziluas, încorporat în **Gherla**, judeţul Cluj), în locul unde au găsit trei semne de hotar vechi, lângă care au făcut, din nou, două şi i-au chemat la locul semmelor de hotar pe nobilii din acel sat Silvasu; dar ei, toţi, laolaltă, nici nu s-au îngrijit să vină şi nici nu au trimis pe cineva. De aici, mergând înainte, spre miazănoapte, peste același deal, au făcut, lângă un semn de hotar vechi, unul nou. Mergând înainte, peste acel deal, spre miazănoapte, hotarul ajunge la drumul mare, care vine de la moşia Silvaşu şi se îndreaptă spre miazăzi, unde au găsit două semne vechi de hotar, dintre care pe unul, pe cel dinspre satul Micuş, l-au făcut din nou. De asemenea, mergând înainte, peste acest deal, către miazănoapte, unde au găsit un semn vechi de hotar, pe care l-au făcut din nou. De aici, mergând spre răsărit, hotarul ajunge la drumul mare, care merge spre Cluj, şi la alt drum, care se îndreaptă spre apus, şi, între aceste două drumuri, au găsit două semne vechi de hotar, lângă care au ridicat altele noi, şi la ridicarea acestui hotar s-au împotrivit **doi români**, anume Nanu şi Teodor, în numele lui Grigore, fiul lui Grigore de **Cean** (Chaan, Chan, azi **Ceanu Mare**, judeţul Cluj), şi al lui Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu. Apoi au mers prin alte pământuri, până la hotarele moşiei dom-

nului episcop şi la capela noastră Sfântul Benedict, unde au găsit mai multe semne de hotar vechi, între moşiile Micuş, **Sălicea** (Zelliche, judeţul Cluj) şi Silvaşu, şi anume în acel loc, **pomeniţii români** s-au împotrivit de asemenea, în numele sus-zişilor Grigore şi Andrei. / De aceea, i-au chemat pe toţi înaintea nobleţii voastre, anume pe nobilii de Comiţig, adică pe Chamaz, fiul lui Kania, şi pe Ladislau, fiul lui Toma, de asemenea pe nobilii de Indol numiţi mai sus, precum şi pe Grigore, fiul lui Grigore de Cean, pe Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu, împotriva magiştrilor Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), a lui Ioan, fiul lui Petru de **Bogata** (Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj), şi a lui Petru zis Herceg de aceeaşi Bogata, hotărând părților ca soroc de înfăţişare înaintea voastră octavele sărbătorii Rusaliilor (13 iunie)"[307].

**1891**: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de față. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-și termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Şeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvașu**,

[307] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 236, pp. 373-378

Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ştefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a rostit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfinţire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical tinu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioșilor însemnătatea și chemarea ce o are biserica, precum şi datorințele fiecărui creştin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii și numele binefăcătorilor.

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puţin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială și din alte parohii, pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştinţă. / Fie-ne permis a înregistra aci numele persoanelor şi comunităților care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietară mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincașiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din **Ceanu**, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Cea-**

**nu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 oruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60 cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Taşnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri, Ioan Achim din I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1 florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluț**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluț**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dată icoane și lumini, în preţ de 15 florini.

Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor”[308].

**1944**, septembrie 27: „Cu tot timpul nefavorabil, aviația română de asalt şi bombardament în picaj a atacat violent adunările de tancuri şi vehicule auto din regiunea Nord-**Comsești** (N-V de Turda) ca şi aglomerările de trupe și vehicule hipo din zona **Martinești** și **Vâlcele**, obţinând numeroase distrugeri. Podurile din zona **Ceanul Mic** (N. de Turda) au fost de asemenea obiectul atacurilor aviaţiei noastre de bombardament în picaj, cu foarte bune rezultate”[309].



Jurământul voluntarilor ardeleni,
foşti prizonieri la ruşi, în 15 iunie 1917

[308] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3
[309] *Universul*, Anul 61, nr. 266, Bucureşti 1944, p. 1

# CECĂLACA

(Chekelaka, judeţul Mureş)

**1366**, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, „văduva lui Iacob de **Ciuciu** (Ciuci, Ciuciu, Chuch, judeţul Alba) a spus că, deşi Martin, fiul acelui Iacob, adică fiul ei, a fost trecut în rândul celor puşi în afara legii, de către juzii nobililor şi juratii asesori, precum şi de toţi nobilii celor șapte comitate ale Transilvaniei, în adunarea noastră, ţinută în anul Domnului **1363**, iar partea lui de moşie a fost luată în mâini judecătorești, ea a răscumpărat, apoi, de la Petru, vicevoievodul nostru, cu lucrurile sale şi ale fiicelor sale din lada de zestre, făcând cu totul 12 mărci şi jumătate, acea parte de moşie, pe care acum, murind acel fiu al ei, Bakou de Ciuciu încearcă să o cotropească pentru el, şi, deşi ea avusese scrisoare cu privire la acea răscumpărare de moșie… / Auzind aestea, Bakou a răspuns că, deşi sus-zisa doamnă, văduva lui Iacob, a răscumpărat din mâinile judecătoreşti pomenita parte de moşie a răposatului Martin, totuși, fiindcă acel Martin a murit fără urmaș, se ştie că proprietatea şi stăpânirea acelei părţi de moşie îl privesc pe el, în temeiul frăţiei după tată; de aceea, el este gata şi pregătit să plătească văduvei lui Iacob banii plătiţi de ea, la răscumpărarea acele părţi de moşie a zisului

Martin, potrivit preţuirii acelei părți de moşie... / De aceea, pentru că pomenitul Bakou se pare că ar putea să răscumpere acea parte de moșie a răposatului Martin de la mama lui, în prețuirea ce trebuie făcută după obiceiul ţării, noi nu am putea să punem capăt pricinii între părţi, fără prețuirea părții de moşie, iar pentru aceasta hotărâm ca oamenii nostri, Ioan, fiul lui Emeric de **Botez** (Batizhaza, Batyzhaza, judeţul Mureş), sau Petru de **Fărău** (Foro, Forro, Forrou, judeţul Alba), ori Ştefan, fiul lui Bancha de **Gâmbuţ** (Gombach, Gombuch, Gumbuch, judeţul Mureş), din partea pomenitului pârât Bakou, de asemenea Ioan, fiul lui Mihail de **Cecălaca** (Chekelaka, judeţul Mureş) sau, în lipsa celorlalţi, Ioan, fiul lui Petru din Cecălaca, din partea zisei doamne pârâşe, de faţă cu oamenii de mărturie ai capitlului bisericii de Alba Transilvaniei… să fie trimişi la faţa locului şi să preţuiască, potrivit obiceiului ţării, acea parte de moşie”[310].

**1848**: „Dacă defileul Mureșului ar fi permis, din punct de vedere geografic, o izolare mai desăvârșită, e foarte probabil că s-ar fi putut ajunge la aceeași grandioasă ridicare sub arme, cum a știut să o realizeze providențialul Avram Iancu în Munţii Apuseni. Poporul de rând își dovedise loialitatea față de împărat, din prima clipită, alergând să se înroleze sub steagurile colonelului Urban toată suflarea. Dezastrul fulgerător, suferit de acesta, zădărnici însă, pentru câtva timp, organizarea militară a ținutului. O nouă iniţiativă, venită de astădată dinspre Câmpie, era menită să adune toate fărâmele risipite într-o vijelioasă încrâncenare a tuturor puterilor. Mâna de meșter, chemată să modeleze sufletul mulțimii în tiparnița disciplinei militare

[310] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 47, pp. 70-72

şi să altoiască în conștiința colectivă idealul aspirațiilor naţionale, era Constantin Romanu-Vivu, prefectul legiunii XII mureșene. / Delegat din partea comitetului naţional de împăciuire din Sibiu să ridice poporul românesc de pe Câmpie și Mureș sub arme, Constantin Romanu, ajutat de părintele Ştefan Moldovan, din comuna sa natală **Pintic**, a reușit, în scurtă vreme, să strângă în jurul său ca la vreo 6.000 oameni înarmați primitiv, dar cu atât mai fanatici luptători pentru dezrobire. / Detașamentele secuești ce apucaseră, de la Agyagialva pe Mureș, în jos, spre **Iernut**, se izbiră de gloatele conduse de Constantin Romanu, la **Aţintiş** și **Cecălaca**. Îmbrâncirea îndârjită se sfârși cu înfrângerea bandelor secuiești, dar lupta se continuă de-a lungul Mureşului, până la **Cuci** şi Iernut unde, la 3 Noemvrie 1848, fură decimate ultimele rămășițe ale brigăzi secuieşti. Vitejia românească își primise botezul de sânge"[311]. „La **Aţintiş** şi **Cecălaca** fură izbiţi, la 31 octombrie, de legiunea lui Roman. De astădată, gloatele române smulseră învingerea completă şi secuii, decimaţi, s-au retras în plină debandadă. În zadar încearcă, atunci, contele Lazar, în trei zile consecutive, să rupă cordonul de fier şi să-şi facă trecătoare peste Mureş. Toate atacurile fură înecate în sânge şi unul după altul, trei poduri bătute în pripă, fură distruse de legionari. În 3 noiembrie, întreaga coloană a secuilor se retrăgea în fugă spre **Iernut** şi **Târgu-Mureşului**, lăsând în mâna românilor o imensă pradă, tot rodul jafurilor barbare, în 5 noiembrie, când gloatele de pe Târnava Mică, de sub conducerea tribunilor Bianu şi Nicolae Pop, sprijinite de câteva detaşamente de soldă şi re-

---

311 Ceuşianu, Alexandru, *Vremuri de osândă. Revoluţia 1848/1849 din perspectiva unui orăşel ardelenesc*, în *Ţara Bârsei*, Anul VI, no. 6, Braşov 1934, p. 539

gulaţi, reunite cu legiunea a XII-a, îi înconjurară la **Iernut** şi **Cuci**, brigada secuiască fu complet distrusă, husarii lor, împreună cu căpitanul Pünkösdy, fură luaţi prinzonieri, iar comisarul guvernului abia izbuti să se strecoare la Târgul-Mureşului şi, de acolo, spre secuime"[312].

**1900**: Cu ocazia jubileului de 25 de ani al Mitropolitului Dr. Victor Mihályi, o telegramă entuziastă au trimis „Ilusstrissimului nostru Mecenate, Apărătorului neadormit, Cârmuitorului aprig al bisericii noastre… în numele nostru şi al poporului greco-catolic din **Nandra** şi **Cecălaca**, supuşii servi George Spinean, administrator parohial în Nandra, şi Augustin Trif, administrator parohial în Cecălaca"[313].

**1926**: „Gharmati Alexandru din comuna **Cecalaca** s-a urcat pe trenul Galaţi-Cluj şi, în marea îmbulzeală, a căzut, în dreptul gării **Câmpia Turdei**. Dus la spitalul din Turda, nefericitul a murit, după câteva ceasuri de chinuri"[314].

**1940**: „Părintele, călugăr asumpţionist, Vasile Cristea, de la „Casa Domnului" din Blaj a ţinut misiuni poporale, în zilele de 28-30 iunie, la **Cecălaca**, judeţul Turda. Dintre cei 340 credincioși, s-au spovedit 180, ceilalţi fiind concentrați şi copii sub 10 ani. S-au mai spovedit încă 50 din Aţintiş şi Nandra"[315].

---

312 Retea, Vasile, *Constantin Romanu-Vuvu / Prefectul legiunii XII / în anii 1848-1849*, Târgu-Mureş 1937, p. 31
313 *Unirea*, Anul X, nr. 7, Blaj 1900, p. 7
314 *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 11, Blaj 1926, p. 5
315 *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 27, Blaj 1940, p. 3

# CEHAL

(Cehalul Românesc, Chahul Olachalys,
azi **Cehal**, județul Satu Mare)

**1367**, ianuarie 11, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea îl informează pe voievodul Dionisie despre raportul trimişilor „la moșia numită **Kene** (dispărut, lângă Tăşnad, judeţul Satu Mare) a magistrului Sebastian, în care era scaunul de judecată al vicecomitelui şi al juzilor nobililor comitatului, și acolo sus-numitul magistru Sebastian, apărându-se, a întrebat care sunt numele, după tată, ale iobagilor săi, pentru care el trebuie să împlinească dreptatea, la care, Petru, fiul lui Ladislau, şi Laurenţiu, fiul lui Ioan de **Unimăt** (Vynemethy, judeţul Satu Mare), pârâşii, au răspuns că ei au cerut să li se împlinească dreptatea din partea lui Blasiu, fiul lui Thurtyri, a lui Ştefan Șchiopul şi a lui Damian zis Ciungul, iobagii din **Cehalul Românesc** (Cehalul Românesc, Chahul Olachalys, azi **Cehal**, judeţul Satu Mare) ai acelui magistru Sebastian. / Iar Sebastian, la auzul răspunsului acelora, a declarat că mai mulţi dintre iobagii săi poartă sus-zisele nume şi că, deoarece numele după tată ale acelor iobagi ai săi nu se află deloc trecute şi cuprinse în sus-zisa voastră scrisoare, el nu poate să împlinească dreptatea. Și după ce s-a apărat în chipul de mai sus, nu s-a îngrijit să împlinească drep-

tatea din partea sus-zişilor săi iobagi, cu privire la pricinile cuprinse în sus-zisa voastră scrisoare”[316].

**1891**: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de faţă. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-și termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Şeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvașu**, Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ştefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a rostit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfințire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical tinu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioșilor însemnătatea și chemarea ce o are biserica, precum şi datorințele fiecărui creştin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii și numele binefăcătorilor.

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puțin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială și din alte parohii,

[316] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 189, pp. 307, 308

pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştință. / Fie-ne permis a înregistra aci numele persoanelor şi comunităților care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietară mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincaşiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din **Ceanu**, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Ceanu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 oruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60 cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Taşnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri, Ioan Achim din I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1

florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluț**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluț**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dată icoane și lumini, în preţ de 15 florini.

Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor”[317].

**1891**: „**Uneltiri de maghiarizare în Sălaj**. În comunele româneşti **Nirşid, Benefalău** şi încă altele vreo două din Sălaj, reuniunea de maghiarizare wesselenyiană a înființată școli de maghiarizare, acuma are de pândă să înființeze un „kisdedovó“ à la Csáky et Comp. şi în comuna **Zalnok**, care şi ea este o comună românească din cercului pretorial al **Tăşnadului**, împreună cu comunele curat româneşti **Cehalul Român, Orboul, Chegea, Bobota, Dumuşlăul** și celelalte, care toate formează, aşa-zicând, granița până unde a înaintat maghiarizarea în măsură mai mare sau mai mică, căci partea Sălajului dintre **Careii Mari**, **Satu Mare** și **Tăşnad** este deja în mare măsură infectată de necuratul duh al maghiarizării; acesta o adevereşte limba coruptă cu ungurisme, precum şi jocurile şi

[317] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3

doinele ungureşti din aceste părți. / Spre scopul mai sus pomenit, adică pentru înființarea unui „kisdedovó”, amintita reuniune a întreprins o colectă, la care cu multă râvnă „patriotică” se îmbulzesc fiii lui Arpád, dar şi mai multă cei ai lui Levi. În zelul lor de a colecta bani pentru înfiinţarea acestui „kisdedovó”, nu se sfiesc „patrioţii” a cere și de la naţia noastră bani, umblând să înșele pe cei creduli cu afirmarea că şcoală românească se va înființa din banii aceia în **Zalnoc**. Mulțumită Domnului, însă, că sunt cam puţin slabi de aceia care să-și dea crucerii pentru scopurile maghiarizării”[318].

**1934**: „**Sfinţirea bisericii din Cehal**. Credincioşii noştri, dimpreună cu harnicul lor preot, de mult s-au străduit să lărgească şi să împodobească sfântul lăcaş din comuna lor, devenit neîncăpător. În ziua de 16 septembrie şi-au văzut încoronate străduinţele, prin frumoasa sărbătoare a consacrării sfintei biserici, săvârşită de Excelenţa Sa episcopul Dr. Valeriu Traian Frenţiu, sosit în acest scop la **Tăşnad**, încă de sâmbătă, însoţit de suita sa: Rvs. canonic Dr. Ludovic Tăutu, Mon. Vasile Barbul, prim notar consistorial, Onoraţii Mihai Sălăgean prof. de teologie şi Nicolae Bretan, secretar episcopesc. Excelenţa Sa a fost găzduit la Rvs. D. Cupșa, **protopopul Tăşnadului**, iar suita, la ospitala casă a dlui Dr. Sever Oros, notar public în **Tăşnad**. În ziua următoare, drumul spre **Cehalul**, destul de îndepărtat, a fost un drum sărbătoresc: lume multă, ce grăbea la praznic, porţi triumfale, primire solemnă etc. Dl prefect al județului Sălaj, Dr. Mihai. Gurzeu, a ţinut să-l însoţească personal pe Excelenţa Sa în acest frumos drum de apostolie. Asemenea şi dl prim-pretor al plasei **Tăşnad**,

---

318 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 280, Braşov 1891, p. 2

Dr. Pop, care l-a şi salutat călduros, în numele populaţiei din plasă.

Biserica renovată, foarte mare de altfel, s-a dovedit neîncăpătoare, de aceea a trebuit să se celebreze paralel o sfântă Liturghie şi afară. Excelenţa Sa a ţinut o puternică şi convingătoare cuvântare despre datoria de-a sfinţi ziua Duminecii şi despre **datoria de-a da zeciuială**. S-a împărtăşit lume multă. După ceremonialul sfințirii, oaspeţii au fost găzduiţi la ospitala casă a părintelui Emil Pereni, care de 27 de ani păstoreşte acest bun popor curat românesc din această izolată regiune deluroasă. Biserica e zidită în frumos stil românesc, planul arhitectului diecezan Anton Sallerbeck, pictura şi iconostasul e lucrat de Samuil Keresztes, din **Tăşnad**. Totul cadrează, ca o haină, mediului românesc, care e **Cehalul**"[319].



Am Herd — La vatră
At the fireside — Devant l'âtre

[319] *Vestitorul*, Anul X, nr. 19, Oradea 1934, p. 8

# CEHĂLUŢ

(Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare)

**1352**, martie 31, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor. Judecă pricina dintre „magistrul Ioan, fiul lui Petru, nobil de **Cehăluţ** (**Chahul, Chohul**, judeţul Satu Mare)” şi „Mihail, fiul lui Desideriu, şi Ioan, fiul lui Ladislau. Nobili de **Bercu** (**Zarazberuk**, judeţul Satu Mare)”, care cereau „să fie smulsă din rădăcină din mijlocul lor sămânţa oricărei certe, uri şi invidii… cu privire la părţile de moşie ale lui Ladislau, fiul lui Ştefan, cuprinse între moşiile numite **Syma** (în Ungaria) şi **Bercu**, aflătoare în comitatul Satu Mare”. Palatinul încuviinţează „mărturisirea de înţelegere şi împăcare, făcută şi încheiată în faţa noastră, cu privire la pomenitele părţi de moşie şi la alte pricini”[320].

**1352**, aprilie 11, Buda: Sesizat de Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (**Chahul, Chohul**, judeţul Satu Mare), „că el vrea, potrivit legii, să intre în posesia moşiei sale numită **Raph** (lângă Marghita, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, Ludovic, regele Ungariei, solicită capitlului bisericii din Oradea să trimită un om care să cerceteze,

[320] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 108, pp. 112-116

împreună cu „omul nostru, Ladislau, fiul lui Guth de **Dioşod** (judeţul Sălaj), sau Ioan, fiul aceluiaşi, ori Dominic cel Mare de **Bocşa** (**Boza**, judeţul Sălaj), sau, în lipsa acestora, Simion, tot de Bocşa", şi să „hotărnicească după adevăratele şi vechile ei semne de hotar"[321].

**1352**, mai 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie lui Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, că, primind scrisoarea regelui Ludovic, a dus „la îndeplinire întocmai a pomenitelor porunci, împreună cu Ioan, fiul lui Guth, omul regelui" şi „chibzuitul bărbat Toma, preot în strana bisericii noastre… / Aceştia, întorcându-se, ne-au spus că în sâmbăta de după sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe de curând trecută (28 aprilie) au mers la pomenita moşie **Raph** (lângă Marghita, judeţul Bihor) şi, chemând în chip legiuit pe toţi vecinii şi megieşii acelei moşii, au hotărnicit moşia Raph potrivit adevăratelor şi vechilor ei semne de hotar… şi au statornicit-o acelui magistru Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (judeţul Satu Mare)… însă semne noi de hotar, lângă cele vechi, n-au mai ridicat, deoarece Petru, fiul lui Mihail, slujbaşul nobilului din satul **Marghita** (judeţul Bihor) a spus că nu îndrăzneşte să îngăduie ridicarea de noi semne de hotar, dinspre moşia Marghita, fără ştirea stăpânului său"[322].

**1352**, mai 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea transcrie şi încuviinţează „scrisoarea de împăcare a lui Mihail, fiul lui Desideriu, şi Ioan, fiul lui Ladislau, vărul lui, nobili de **Syma** (în Ungaria)", aşa cum fusese convenită în faţa lui Nicolae, palatinul Ungariei, „şi deoarece în

---

[321] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 110, pp. 117, 118

[322] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc 116, pp. 123, 124

acea scrisoare nu era cuprinsă despărţirea prin semne de hotar… de faţă cu omul palatinului, magistrul Chaak, fiul lui Mihail de **Dara** (**Darah**, judeţul Satu Mare), şi cu omul nostru, Toma, preot în strana bisericii noastre… a tuturor vecinilor şi megieşilor şi fiind de faţă şi Ladislau, fiul lui Mihail de **Micula** (**Mycola**, judeţul Satu Mare), vărul acelui Mihail, fiul lui Desideriu… s-au despărţit acele părţi de moşie în felul următor: / Uliţa, cu un singur rând de case, aflătoare pe moşia **Bercu** (**Zarazberuk**, judeţul Satu Mare), spre răsărit, a ajuns în partea lui Mihail, fiul lui Desideriu… iar cealaltă uliţă din faţă, aflătoare spre apus, a fost despărţită în două părţi, prin semne de hotar, ridicate în mijlocul uliţei, jumătatea acesteia, ce se întinde spre miazăzi, până la pârâul numit Agriş, a ajuns în partea lui Ioan, fiul lui Ladislau, iar cealaltă jumătate, spre miază-noapte, în proprietatea lui Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (judeţul Satu Mare)… cu precizarea că acel Mihai va putea aşeza iobagi la amândouă capetele uliţei ajunsă în stăpâ-nirea sa, făcând un rând de case; la rândul lor, Ioan, fiul lui Petru, şi Ioan, fiul lui Ladislau, vor putea aşeza oricât de mulţi iobagi vor voi, la capetele părţilor lor, aşezate spre apus, făcând un rând de case. Iar pământurile de folosinţă le-au lăsat în folosinţă comună, aşa cum s-au folosit de ele şi până acum”[323].

**1352**, septembrie 16, Buda: Ludovic, regele Ungariei scrie conventului bisericii din **Oradea**, poruncind cercetări, că a fost informat că, „în numele lui Ioan cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare)… Nicolae, fiul lui Ladislau de **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), împreună cu Petru şi Ioan, fiii lui

[323] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc 117, pp. 124-127

Tergey, cu Sebastian, fiul lui Beke, cu Ioan, fiul lui Iacob, cu Nicolae zis Tordai şi cu Andrei cel Mare, slujitorii lui Ladislau, fratele său şi cu iobagii sau oamenii lor din satul Sărăud şi din **Zenthmiklos** (lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), venind cu silnicie la moşia sa numită Kene, în timp ce între ei se purta încă judecată, au luat paisprezece care de grâne de pe acea moşie şi le-au dus la moşiile lor Sărăud şi Zenthmiklos, spre mare sa pagubă"[324]. Cercetarea s-a făcut în 6 octombrie[325].

**1353**, martie 27, Buda: Nicolae, voievodul Transilvaniei, dă „de ştire că Dumitru, fiul lui Petru, iobagul magiştrilor Ladislau şi Nicolae, fiii lui Ladislau de **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), pârâş fiind, trebuia să se înfăţişeze înaintea noastră la octavele Mijlocului Păresimilor (6 martie), ca să stea faţă cu magistrul Ioan cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), de asemenea împotriva lui Ştefan zis Thoth şi Ioan, fiul său, iobagii acelui magistru Ioan cel Mare… El însă nu a venit, nici n-a trimis pe altcineva, în timp ce Dumitru, fiul lui Oliver, legiuitorul împuternicit al lui Ioan cel Mare şi al pomeniţilor iobagi, a aşteptat, în chip legiuit, în faţa noastră, douăzeci de zile de-a rândul. Drept aceea, am hotărât ca acel Dumitru, fiul lui Petru, ca pârâş, să rămână de judecată"[326].

**1357**, noiembrie 15, Csenger: Vicecomitele şi juzii nobililor din comitatul Satu Mare dau de ştire că, la adu-

---

[324] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 145, pp. 152, 153
[325] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 148, pp. 155, 156
[326] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 180, pp. 191, 192

narea obştească a nobililor, din „lunea de după sărbătoarea fericitului Martin Mărturisitorul (13 noiembrie), pentru înfrângerea hoţilor, tâlharilor şi a altor răufăcători, în satul **Cesnger** (în Ungaria), în faţa magistrului Ioan, fiul lui Iwanka de **Parhida** (Pelbardhyda, Pelbarthyda, Purbard-hyda, în Ungaria), şi cu mărturia lui Amdrei, din partea conventului din Lelez, ridicându-se, din mijlocul celorlalţi împricinaţi, Mihail, om din **Domohida** (Damanhyda, azi **Domăneşti**, judeţul Satu Mare), s-a plâns împotriva lui Toma de **Byri** (Beer, în Ungaria) şi a lui Ladislau, fiul său, că, în joia de după sărbătoarea Paştelui, i-a luat cu sila doi boi, doi cai şi 16 florini, la marginea moşiei lor **Kallo** (în Ungaria)… juzii au întărit cu toţii că toate cele de mai sus le-au făcut Toma şi Ladislau, fiul său, acelui Mihail din Domohida.

Nicolae, fiul lui Dionisie de **Estephand** (în Ungaria), s-a plâns împotriva aceluiaşi Toma de Byri şi a alui Ladislau, că au prins cu sila în satul Kallo pe Henslin, slujitorul său, şi au luat de la el 40 de la el 40 de florini şi o cingătoare, preţuind 20 de florini. Iar juzii nobililor, juraţii şi asesorii au întărit că toate cele de mai sus au fost făptuite de Toma şi de Ladislau, fiul său. Numele juraţilor sunt: Toma de **Oşvarău** (Wosuar, judeţul Satu Mare), Ştefan de **Pelişor** (Pelesche, Pyliske, judeţul Satu Mare), Mihail, fiul lui Dezideriu de **Syma** (în Ungaria), Petru, fiul lui Tyba, Ioan, fiul lui Ioan de **Garmath** (în Ungaria), Petru cel Mare de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), Ioan, fiul lui Bencench, Ladislau, fiul lui Iacob de **Nomen** (în Ungaria), Laurenţiu, fiul lui Petru de **Filpus** (în Ungaria), Ioan, fiul lui Dionisie de **Kelche** (în Ungaria), Simion cel Mare de **Bagus** (în Ungaria), Gheorghe de **Nogbatur** (în Ungaria).

De asemenea, Petru cel Mare de Cehălăuţ s-a plâns împotriva comitelui Matei, slujbaşul din **Moftin** (Mohten, judeţul Satu Mare) şi a tuturor oamenilor din **Urziceni** (Chalanusuad, judeţul Satu Mare), iobagii lui Ladislau, fiul lui Simion, ai lui Ladislau, fiul lui Marhard, şi ai lui Ştefan, fiul lui Mihail, că a pus să se mâne porcii românilor ţinând de **Şinteu** (judeţul Satu Mare) pe moşia sa, pentru a paşte acolo, în aşa fel ca, atunci când acei români ar voi să mâne porcii spre casă, el să-i ajute de bunăvoie, împreună cu omul său, şi să pună să-i mâne de acolo – acel comite Matei şi toţi oamenii din Urziceni au năvălit cu silnicie, înarmaţi şi în chip tâlhăresc, asupra acelor români… şi au luat două mii din acei porci şi au omorât pe unul dintre acei români, pe alţii i-au despoiat şi pe patru i-au lăsat greu răniţi; acel magistru Petru a încredinţat pricina juraţilor…

Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi au întărit cele de mai sus, ce s-au făcut de comitele Matei şi de toţi oamenii din Urziceni împotriva acelor români şi a acelui magistru Petru ca o faptă de silnicie, şi-au pierdut, ca nişte tâlhari vrednici de pedeapsa cu moartea, toate bunurile lor…

După aceasta, când magistru Gheorghe, vicecomitele nostru, a pus în vedere şi a cerut, de mai multe ori, acelor Ladislau, fiul lui Simion, Ladislau, fiul lui Marhard, şi Ştefan, fiul lui Mihail, să aducă în faţa adunării noastre pe sus-zişii iobagi ai lor din Urziceni, cu lucrurile lor şi în fiinţa lor, pentru a despăgubi pe magistrul Petru şi pe acei români, Ladislau, celălalt Ladislau şi Ştefan au răspuns că nu pot să-i înfăţişeze pe toţi oamenii din Urziceni, iobagii lor, deoarece au fugit din acel sat şi tot ce au făptuit au făcut-o de capul lor, iar ei nu se amestecă în acea pricină, şi oriunde magistrul Gheorghe şi cu juzii nobililor i-ar

putea afla, fie chiar în satul Urziceni, să-i ia în prinsoare şi să ridice lucrurile şi bunurile lor.

Apoi, Ladislau, fiul lui Elleus de Gathal, s-a plâns împotriva lui Ladislau, fiul lui Alexandru, a lui Ştefan, fiul aceluia, şi a lui Gheorghe, fiul lui Beke, slujitorul lor, că, în acest an, în oraşul **Mintiu** (Nympty, Nymty, inclus în **Satu Mare**, judeţul Satu Mare), au voit să-l ucidă şi l-au rănit pe Dumitru cel Roşu, iobagul magistrului Simion, stăpânul său; şi după aceea, acel Ladislau s-a fus, pe calea legii, în satul **Solmus** (kângă Botiz, judeţul Satu Mare) şi i-a cerut lui Ladislau, fiul lui Alexandru, să-l despăgubească pe Dominic cel Roşu în acea pricină, dar Ladislau, fiul lui Alexandru, împreună cu Ştefan, fiul său, şi cu zisul Gheorghe au tăbărât înarmaţi asupra acelui Ladislau, voind să-l omoare şi l-au săgetat cu trei săgeţi, şi l-au alungat, cu ruşine, afară din sat, fără a da nimic despăgubire în acea pricină. Auzind aceasta, Ladislau şi fiul său Ştefan au spus că ei sunt nevinovaţi şi neatinşi de pâra lui Ladislau, fiul lui Elleus… Iar acei juzi ai nobililor şi asesori juraţi au întărit că toate cele de mai sus au fost săvârşite de Ladislau, fiul său Ştefan şi Gheorghe împotriva lui Ladislau, fiul lui Elleus, şi Dominic cel Roşu. / Întru mărturia celor spuse, am dat cele de faţă, întărindu-le cu peceţile noastre"[327].

**1358**, martie 18, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „însuşi Petru, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), că, ajungând la moşia numită **Kene** (dispărut, lângă Tăşnad, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Solnoc, şi înnoptând la un iobag al său de pe acea moşie, nobilii din **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), Nico-

---

[327] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 197, pp. 191-196

lae, fiul lui Ladislau, şi Hugun, fiul lui Ioan, au pus să se dea foc şi să ardă casa acelui iobag al său peste dânsul, şi, deşi el a scăpat din acel foc, totuşi a tras foarte multe pagube de pe urma focului. Drept aceea, poruncim să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în faţa căruie omul nostru, Egidiu de **Şărmăşag** (Sarmasag, judeţul Sălaj) sau Dumitru de **Căuaş** (Kawas, judeţul Satu Mare)… să afle şi să cerceteze"[328].

**1358**, aprilie 6, Vişegrad: Nicolae Konth, palatinul regatului Ungariei, dă de „ştire că magistrul Sebastian, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), în numele său şi în numele lui Petru şi Ioan, fraţii săi după mamă, a făcut întâmpinare că, după cum a aflat din spusele unora, Ioan, fiul lui Petru de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor) şi alţi câţiva încearcă să dobândească pentru ei o moşie a lor, pustie şi lipsită de locuitori, numită **Boian** (Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, şi chiar şi alte moşii de ale lor, ca moşii care ţin de o danie regească; deoarece acest pământ sau moşie Boian trebuie să ţină de aceştia, în temeiul dreptului de moştenire, drept aceea fiind făcută această întâmpina, l-a oprit în faţa noastră pe acest Ioan, fiul lui Peteu, şi pe oricare alţii, de a cere, a dobândi, a cotropi şi a înveşnici sus-zisa moşie a acestora, Boian, şi oricăror altora"[329].

**1358**, septembrie 6, Vişegrad: Voievodul Andrei dă de ştire că „Nicolae zis Ogh a stat la soroc 15 zile în şir, pentru magistrul Petru, fiul lui Ioan cel Mare de **Cehăluţ**

---

[328] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 145, pp. 252, 253

[329] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 262, p. 264

(Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare)… împotriva lui Nicolae, fiul lui Nicolae de **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare), care n-a venit, nici n-a trimis pe cineva. De aceea, am hotărât ca el să fie osândit, faţă cu magistrul Petru din Cehăluţ la gloaba obişnuită”[330].

**1358**, noiembrie 15, Vişegrad: Judele curţii regale dă de ştire… „cum arată rânduiala şi forma judecăţii noastre, că Petru, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), a trebuit să plătească lui Nicolae, fiul lui Ştefan din **Cetariu** (Chatar, judeţul Bihor), înainte de începerea judecăţii, a treia parte din amenzile judecătoreşti de trei mărci, la care a fost osândit… / În sfârşit, Dumitru, fiul lui Oliver, împuternicit pentru acel Petru, fiul lui Ioan, a plătit pe deplin a treia parte lui Pavel, fiul lui Andrei”[331].

**1366**, iulie 15, Gyarmach: Palatinul Ungariei dă de ştire conventului bisericii de Lelez că i s-a plâns regelui, în numele lui „Sebastian, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (judeţul Satu Mare), al lui Mihail, fiul lui Desideriu, al lui Ladislau, fiul lui Mihail, şi al lui Toma, fiu lui Ioan, nobili de Bercu, că nişte moşii ale lor, numite **Vossyan** (în Ungaria) şi pomenita **Bercu** (Zarazberuk, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Satu Mare, ce sunt în stăpânirea lor şi ţin de drept de ei, au mare nevoie de hotărnicire şi de ridicarea semnelor lor de hotar. Drept aceea… trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia, omul nostru să le hotărnicească după adevăratele şi vechile lor semne

---

[330] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 311, p. 320

[331] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 330, pp. 337, 338

de hotar, ridicând noi semne lângă cele vechi, şi să le dea acelor nobili, spre a le stăpâni”[332].

**1891**: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de faţă. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-și termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Şeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvașu**, Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ştefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a rostit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfințire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical tinu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioșilor însemnătatea și chemarea ce o are biserica, precum şi datorințele fiecărui creştin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii și numele binefăcătorilor.

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puțin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială și din alte

---

[332] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 117, pp. 218, 219

parohii, pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştinţă. / Fie-ne permis a înregistra aci numele persoanelor şi comunităților care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietară mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincaşiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din **Ceanu**, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Ceanu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 oruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60 cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Taşnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri, Ioan Achim din I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1

florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluț**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluț**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dată icoane și lumini, în preţ de 15 florini.

Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor"[333].

**1895**: „Sălaj, noiemvrie 1895. În comitatul Sălajului au fost aleşi membri în congregaţiunea comitatensă, pe timp de 6 ani, dintre Români următorii: în cercul **Cehăluţ**: Georgiu Máriasy, notar cerc (până n-a fost notar, era Măriaș) şi un ungur"[334].

**1925**: „Nobilul şi neobositul nostru episcop, Dr. Iuliu Hossu… umblă pe la sfinţiri de biserici, dându-ne pildă atât de strălucită nouă preoților şi lumină binefăcătoare credincioşilor. / Aşa, acum, mai aproape, ieri, în 25 octomvrie curent, a fost de a sfinţit **biserica din Cehăluţ**, protopopiatul Sărăuadului, judeţul Sâlaj. **Cehăluţul e un sat**, în care majoritatea covârșitoare a populaţiei o formează ungurii de de legea calvină, până ce românii sunt abia o

[333] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3
[334] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 249, Braşov 1895, p. 3

minoritate de tot disparentă. Îţi cade atât de bine, în vremurile aste atât de grele, în mijlocul moravurilor atât de destrăbălate, să vezi că mai sunt creştini buni, foarte buni, cum rar găseşti, ca în Cehăluţ, unde 22 de familii române, în frunte cu preotul lor, nonagenarul Vasile Sfura, protopop onorar, şi cu protopopul tractului, Domiţ. Cupşa, în timpurile aceste atât de vitrege, când dăinueşte o scumpete nemaipomenită, să ridice o biserică nouă-nouţă, de piatră şi cărămidă, cu turn acoperit cu tinichea şi foarte cum se cade. Această biserică a sfinţit-o P. S. S. bunul şi nobilul nostru Episcop dumineca trecută, în 25 a lunii curente, ca, în 26, să alerge acest apostol al iubirii lui Dumnezeu şi să apară ca un Arhangel şi la **Mocira**, din protopopiatul Băii, la o altă sfințire de biserică. / Şi la **Cehăluţ**, şi la **Mocira**, P. S. S. a fost cu vrednicul tovarăş, părintele canonic Dr. Victor Bujor, apoi la **Cehăluţ** au mai servit protopopii: Geore Maior, arhidiacon în Oradea Mare, Antoniu Bălibanu din Unimăt, Domițian Cupşa din Tăşnad, Trăian Trufaş, din Zalău, Dr. Georiu Bob, profesor de sf. teologie în Gherla, Teodor Bohăţăl din Santău, Vasile Sfura din Blagea, apoi preoţii: Teod;.Vaida din Părăuad, N. Filip din Pir, Ioan Butean din Zanăc, Ioan Lobonţ din Siliuaş, Geor. Pereni din Cehal, Andr. Pop din Chişfalău şi Aurel Ghilea din Săuca. Au mai fost de faţă fruntașii intelectuali Vasile Oros, primpretor în Tăşnad, Dr. Virgil Murăgan, consilier, jude de ocol în Tăşnad, Dr. Sever Oros din Tăşnad, Patr. Sfura, funcţionar la „Vulturul" din Tăşnad, George Filip, mare proprietar Santău etc. şi multe doamne, cu deosebire preotese, căci celelalte nu au vreme, şi o mare mulţime de popor, care a venit din toate comunele din jur, cu pro-

cesiune. Aşa din Cehal, Orbou, Blagea, Cian, Silivaş, Tăşnad”[335].

**1934**: „Un preot reformat din Sălaj, Balogh Francisc, declara public, în fața concetăţenilor săi din comuna **Cehăluţ**, că trebuie formată o Țară a Secuilor, că „valahii sunt bandiți” ș. a. m. d. În mai multe rânduri, autorităţile descopereau trimiterea, de la Budapesta, a unor îndemnuri pentru manifestări revizioniste către bisericile maghiare din Transilvania; cele mai multe, către Biserica Reformată. Instrucţiunile indicau organizarea unor asemenea manifestații nu doar în lăcașele de cult, ci și în cămine culturale și școli. Susținerea sau iniţierea unor acţiuni antiromânești de către reprezentanţi ai Bisericii Reformate sau ai Bisericii Unitariene pot fi exemplificare în toată Transilvania. Exista chiar o colaborare între cele trei biserici maghiare în acest plan. S-a concretizat, în noiembrie 1934, printr-o înţelegere între conducătorii celor trei, de a înființa în comun, în fiecare sat și oraș, asociaţii religioase de bărbați şi femei”[336].

---

[335] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 46, Blaj 1925, p. 2

[336] Țurlea, Petre, *Români şi uniguri*, 1918-1940, vol. I, Ed. Karta-Graphic, Ploieşti 2018, p. 161

# CEHEIU

(Chehy, judeţul Sălaj)

**1351**, decembrie 6, Buda: Ludovic, regele Ungariei, judecă pricina dintre „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria)… în numele nobilei doamne Ana, soţia sa, fiica magistrului Mauriciu de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare)” şi „Simion, fiul aceluiaşi Mauriciu, fratele bun al nobilei doamne… cu privire la a patra parte”. Regele hotărăşte ca „Ana şi, prin dânsa, moştenitorii şi urmaşii moştenitorilor ei… să le ţină şi să le stăpânească pe veci şi în chip nestrămutat o cetate a sa, numită **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), aflătoare lângă râul Crasna, dimpreună cu moşiile care ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu**, **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj), **Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurtelec** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), **Hodig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuieşte să se ia în numitul sat Hidig, de asemenea şi moşia **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba) din părţile Transilvaniei, aşezată lângă râul Mureş, în comitatul Alba, cu toate folosinţele… Afară de acestea, fiindcă bunicul şi tatăl magistrului Simion au dăruit cu drept de veci nişte bucăţi

de pământ, despărţite din moşiile ce ţin de cetatea Şimleu, şi anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj) lui Sudak şi fratelui acestuia Nicolae, şi de asemenea moşia **Siciu** (?, judeţul Sălaj) lui Ladislau şi Petru, pentru faptele lor de credinţă – părţile au lăsat într-un cuget în stăpânirea acelor nobili moşiile Uileac şi Siciu[337].

**1352**, ianuarie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, „la octavele Anului nou (8 ianuarie)… acea doamnă numită Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica răposatului magistru Mauriciu de Medieş" a beneficiat de „scrisoarea noastră privilegială, întărită cu puterea peceţii noastre"[338], pentru moşiile şi satele menţionate în diploma regală din 6 decembrie 1351.

**1356**, ianuarie 8, Oradea: Privilegiul capitlului din Oradea, prin care „Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica magistrului Mauriciu, fiul lui Nicolae de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare) adică al răposatului voievod Nicolae", dăruieşte fratelui ei Simion… „toate stăpânirile sale de moşie… / Iar acel Simion, întru răsplătirea deplină a hărăzirii, a dat Anei, sora lui preaiubită, o cetate, numită a **Şimleului**, aflătoare aproape de râul Crasna, cu părţile de moşii ce ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj)**, Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurteleku** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), şi **Hidig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuia a se lua la Hidig; de asemenea, moşia **Micoşlaca** (**Myklous-**

---

337 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 83, pp. 84-88

338 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 90, pp. 101-103

**laka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba), aşezată pe râul Mureş, în comitatul Alba… / Pe lângă acestea, deoarece bunicul şi tatăl magistrului Simion, hărăzise pe veci, pentru faptele lui de credinţă, lui Nicolae, fratele acestuia, nişte părţi de moşie, despărţite din moşiile ce ţin de Şimleu, anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj)**, Sudak** (judeţul Sălaj) etc., de asemenea lui Ladislau şi lui Petru moşia **Siciu** (judeţul Sălaj), ei au lăsat acestor nobili acele moşii”[339].

**1765**: „Cu toate cá nu se poate vorbi de o datare precisă a bisericilor de lemn, căci multe din ele au fost transformate sau chiar mutate din loc, de-a lungul veacurilor, totuşi putem schiţa cu aproximatie, pe baza pisaniilor de pe pereti sau a unor referiri bibliografice, măcar anii de când ele datează în forma în care se păstrează azi: la **Ceheiu**, pe o bârnă din vestul ancadramentului de portal se află scris: **1765**. Scris-am eu, popa Gheorghe”[340].

**1889**: „**Păcală în Oradea-mare**. Sub acest titlu scrie „Familia” următoarele: „Românii din comuna rurală **Ceheiu**, de lângă Oradea-mare, sunt vestiți precupeți de porci. Ei cutreieră ţara de-a curmezişul, văd și-nvață mult, de aceea sunt şireți şi ageri la minte. În târgul de ţară din săptămâna trecută, ţinută în Oradea-mare, un precupeț din **Ceheiu** vindea 22 de purceluşi frumoși. Cum stătea el, aşteptândă să-i vină norocul, iată că se ivește un ungur mic şi gros, dar fudul ca cel ce ştie că are parale, şi-l întreabă iaca-așa, ca din spatele calului, că cum dă purceii? Ceheianul, băgând de seamă de felului cum l-a întrebat

---

[339] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 2, pp. 1-5

[340] Muzeul de Artă Zalău, *Acta Musei Porolissensis*, Zalău 1976, p. 404

ungurul, îi răspunde, surâzând de sub musteaţă, că-i vinde ieftin. „Cel dintâi. cu 4 cruceri, al doilea, cu 8, al treilea, cu 16 și tot așa, mai departe, fiecare purcel cu preţ de două ori atâta ca cel de mai înainte". Ungurul nu mai putea de bucurie, c-a dat de-un târg atât de bun; scoase dar iute bughilarul şi dete ceheianului 10 florini ca arvună. Apoi se puseră să socotească preţul întreg al celor 22 de purcei. Dar, încetul cu încetul, bucuria cumpărătorului dispăru, apoi îl cuprinse o frică şi, în cele din urmă, îi curgeau nişte sudori reci pe față, căci, pentru purcelul al 22-lea avea să plătescă 81,066 florini, 88 cruceri, iar pentru toți cei 22, tocmai 163,134 florini 10 cruceri, sumă ce neam de neam al său n-a avut. Speriat, se și ruga de română, că nu-i pasă de arvună, numai să strice târgul. Acela făcu din umeri, râzând şi ţinându-și arvuna, mână porcii mai încolo"[341].

**1923**: „**Astra la Ceheiu**. O adunare culturală s-a ținut, duminecă în 9 septembrie, în comuna **Ceheiu**, unde au venit si satele **Cordău** şi **Şauaieu**, în frunte cu preoții şi învățătorii lor, având comuna Ceheiu şi frumoasa sărbătoare a sfinţirii celor două clopote, cumpărate din contribuţia poporului, prin stăruinţa vrednicului preot onoratul Victor Ternovanu. / Dimineaţa, la 8 ore şi jumătate, a sosit P. S. Sa Episcopul Dr. V. Tr. Frențiu, însoţit de P. S. Sa Dr. Iacob Radu, canonic, prelat papal, dl senator Dr. D. Kiss, dl deputat Dr. A. Lazar şi alți mulți domni din Oradea, fiind întimpinați, departe de comună, de un banderiu de călăreţi, iar la intrarea în comună, P. S. Sa Episcopul a fost salutat, înaintea unei frumoase porţi de triumf, din partea dlui primpretor Traian Sfurlea. Înaintea casei parohiale a aşteptat clerul, în odăjdii, şi a fost salutat din partea preotului

[341] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 138, Braşov 1889, p. 2

local. Imediat s-a început Sf. Liturghie episcopească, sub care P. S. Sa Episcopul a ţinut poporului o prea frumoasă cuvântare ocazională. După Sf. Liturghie, s-a făcut sfinţirea clopotelor, apoi, înaintea casei, parohiale s-a început adunarea Astrei”[342].

**1925**: „Ziua de Duminecă, 25 octomvrie, şi ziua de 26, sărbătoarea sfântului Dumitru, au fost zile de mare înălţare sufletească pentru credincioşii din parohia Sig şi împrejurimi. În aceste zile s-au ținut acolo misiuni poporale… / În ziua de 24 octomvrie, după masă, soseşte trimisul Reuniunii de Misiuni diecezane, mult onoratul Alimpiu Costea, zelosul şi preacucernicul părinte-protopop din **Ceheiu**, îsoţit de mai mulţi preoţi”[343].



Windau: Kinder am Altar

Ghinda: Children at the altar

Ghinda: Copii la altar

Ghinda: Enfants devant l'autel

[342] *Vestul României*, Anul I, nr. 26, Oradea 1923, p. 1

[343] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 47, Blaj 1925, p. 1

# CEHU SILVANIEI

(Szilágycseh, Bömischdorf, judeţul Sălaj)

**1437**: „Răscoala de la **Bobâlna**, din 1437-1438, a cuprins şi numeroase sate din Sălaj, printre căpeteniile ţăranilor răsculaţi aflându-se Ilie cel Mare din **Almaş**, Pavel cel Mare din **Voievodeni**, Gal din **Chendrea** şi Mihail din **Cehu-Silvaniei**. George Bariţiu, vorbind despre condiţiile de pace, stabilite la conferinţa de la **Aputu**, din luna octombrie 1437, dintre nobili şi popor, arăta că tratatul de pace de la Aputu s-a transmis la Conventul de la Cluj, prin anumiţi deputaţi: din partea aristocraţiei, prin Ladislau din **Someşeni** şi prin Benedict Pârvul din **Valcău**, iar din partea poporului, prin căpitanul Mihail Vlahul din **Giroc** şi un alt Mihail, din comitatul Crasnei. Şi tot în Sălaj, în localitatea **Căpâlna**, de pe Valea Someşului, s-a „inventat" infirma masă a istoriei cu trei picioare: „Unio trium nationum", între unguri, saşi şi secui, care, datorită faptului că îi lipsea piciorul de bază, cel românesc, s-a prăbuşit iremediabil"[344].

**1661**, Evlia Celebi: „Descrierea cetăţii **Cehul Silvaniei** şi a comunei Solnocul Interior. Din cele două sute de sate înfloritoare, au fost înregistrate şapte mii de raiale

[344] *Revista Teologică*, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000, p. 36

alese, cu ocazia înscrierii lor ca raiale la cetatea Oradea. Dar cetatea, fiind în mâinile ghiaurului din Ardeal, înăuntrul ei se află armata austriacă. Ne-am oprit, cu toată oastea islamică, lângă cetate şi, aşezându-ne corturile şi echipamentele, s-au tras salve de tun din cetate. Aducându-se daruri serdarului Hasâm-Mehmed paşa şi lui Djerrah-Kasâm paşa, s-au dat ospăţuri mari. După aceea, s-au făcut daruri multe căpitanului din cetate, precum şi notabililor de acolo”[345].

**1881**: „Finindu-se alegerile de deputat pentru dieta din Pesta şi, cu ele, şi cea scandaloasă şi fatală din **Cehul Sălajului**, tot insul ar fi crezut că, cu aceea, lucrul e gata, şi că oamenii partidelor, respectându-şi convingerile unul altuia, îşi vor căuta de treburile lor. Nu însă aşa giganţii maghiari din **Cehu** şi jurul lui. Aceşti oameni, mult, puţin cu o educatiune căpătată de pe stradele orăşelelor provinciale, şi peste tot lipsiţi de orişice cultură socială, văzându-şi ajuns visul de aur şi dorul secret al inimii lor, prin întâmplarea că iubitul nostru desemnat Georgiu Pop de astădată a rămas în minoritate faţă de un nimeni, fac pe curajosul şi răcnind în contra stimatului nostru şi a cercului său familiar, scuipă pară şi foc, întocmai ca mâncătorii de câlţi, contra românilor peste tot, şi contra celor din Sălaj în special”[346].

**1884**: „În cercul electoral **Cehul Silvaniei** avem majoritatea absolută a alegătorilor, de 1.600, față cu 500 maghiari, armeni și evrei, ținându-se cont de împrejurările nefaste ale sistemului de stat actual, când, de sus, până jos, cei cari mânuiesc puterea sunt conjuraţi în contra noastră

---

[345] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 674

[346] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 79, Braşov 1881, pp. 2, 3

şi că locurile de alegere sunt puse toate în locuri neromâne, nouă duşmănoase, pe unde le găsesc, pe la marginile cercurilor electorale din Zalău”. Drept urmare, se decide „A se susține candidatura de deputat naţional a domnului Georgiu Pop, în cercul electoral **Cehul Silvaniei**, pusă deja în adunarea electorală cercuală, în 9 iunie, ţinută în **Băseşti**”[347].

**1900**: „Iosif Balog, cu soția sa, Floare Meseşian, locuitori greco-catolici în **Ceheiul-Şimleului**, au cumpărat, pe seama bisericii noastre din **Ceheiu**, un rând întreg de vestminte bisericeşti, în culoare roşie, în preţ de 120 coroane. Dumnezeu răsplătească cucernicilor creştini pentru darul dat pentru ridicarea podobei casei Sale. Ceheiu, 19 Iunie n. 1900. — Alimpiu Coste, preot.”[348].

**1905**: „**Alegerea de la Cehul-Silvaniei**. Curia a ordonat anchetă în privinţa alegerii ultime de deputat, la **Cehul-Silvaniei**, unde a reuşit baronul Bornemissza, contra candidatului naţionalist român **G. Pop de Băseşti**, şi cu săvârşirea investigaţiei a încredinţat tabla regească din Dobriţin. Ancheta se va extinde asupra următoarelor acuze cuprinse în petiție: Drept e că baronul Bornemissza a promis bani alegătorilor? Drept e că pretorule Alex. Ujhelyi şi baronul Bornemissza s-au înţeles să angajeze bătăuşi, cari să atace pe alegătorii români? Fost-au angajaţi 75 feciori maghiari şi atacat-au aceştia partidul lui **George Pop de Băseşti**, rănind grav 339 alegători români? Drept e că partizanii lui **G. Pop de Băseşti** au cerut ajutor de la prezidentul alegerii şi că acesta a denegat ajutorul? Denegat-a prezidentul alegerii să ia dispoziţiuni pentru scutirea alegătorilor din partidul lui **Pop de Băseşti**? Şi, în fine:

[347] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 103, Braşov 1884, pp. 2, 3
[348] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 130, Braşov 1900, p. 4

Drept e că prezidentul alegerii a dat partidului lui **Pop de Băseşti** numai 18 bilete de pas-partout, pe când partidului lui Bornemissza peste 100?”[349].

**1907**: „Alexandru Pop de Băsești, jude de tablă regională, în pensie, membru virilist al congregaţiei comitatului Sălajului etc., a decedat, la 5 decemvrie a. c., stil nou, în al 70-lea an al vieţii şi 43 al fericitei căsătorii, după lungi și grele suferințe. Înmormântarea s-a făcut, la 7 decemvrie a. c., 12 ore a. m., în cimitirul din **Băseşti**, după ce se săvârşise prohodul, în aceeaşi zi, la 10 ore a. m., în **Ceh**. Să odihnească în pace!”[350].

**1908**: „Subscrişii convocăm adunarea poporală a cercului electoral **Cehul-Sălagiu**, în **Băseşti**, pe 1 noiemvrie stil nou curent, la 1 oră, după-amiază, în localitatea curţii domnului George Pop de Băseşti, pe lângă programul următor: / 1). Deschiderea adunării şi constituirea. 2). Dezbaterea chestiunii votului universal. 3). Propuneri. 4). Închiderea adunării. / Băseşti, la 26 octombrie nou 1908. / George Pop de Băsești, Vasiliu Pap, Mihai Bohățăl, Andrei Bălioanu, Ioan Lenghel, Dr. Mihai Pap, Dr. Alexandru Pap, Dionisiu Pop”[351].

**1925**: „La 2 august 1925, despărțământul **Băsești** al Asociaţiei „Astra“ și-a ținut adunarea generală în comuna **Sălsig**, ținutul Sălajului, unde portul românesc s-a pierdut cu desăvârşire și unde invazia străinilor fără patrie e din ce în ce mai amenințătoare. La această adunare au luat parte mii de români, plugari și intelectuali, din toate comunele învecinate. / Cu această ocazie **s-a deschis la Școala din Sălsig** o frumoasă expoziție de țesături şi lucruri de

---

[349] *Drapelul*, Anul V, nr. 101, Lugoj 1905, p. 1
[350] *Lupta*, Anul I, nr. 266, Budapesta 1907, p. 5
[351] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 230, Braşov 1908, p. 1

mână, adunate de la bătrânele din sat, ca să se arate femeilor şi fetelor de azi comoara artistică românească, pe care ele, prin lene și nepăsare, o lasă să se piardă. În același scop, toate doamnele venite din Cluj purtau cele mai frumoase costume naționale din Ardeal şi vechiul Regat, stârnind admirația sătencelor, care nu şi-au putut închipui că iile şi fotele româneşti, pe care ele nu le mai poartă, pot fi atât de artistic cusute şi împodobite Și pentru a li se atrage şi prin viu grai atenția asupra revenirii la frumosul nostru port național, venerabila doamnă Elena Hossu, fiica marelui patriot român George Pop de Băseşti, prezidenta de onoare a Societății Femeilor Creştine din Cluj și adevăratul înger ocrotitor al acelor plaiuri, a ținut o conferință, care a fost ascultată cu un vădit interes de miile de țărani, care înălbeau prin costumele lor, tot locul dintre biserică și școală şi se întindeau până departe, pe amândouă părțile, pe şosea"[352].

„Disdedimineaţă, trăsurile şi carele au adus mulțime de intelectuali şi popor din comunele învecinate. Au venit delegaţi şi din Baia Mare şi din Cluj. La ora 8, dimineața, mii de țărani şi orăşeni, în haine de sărbătoare, s-au adunat la biserica românească din sat şi au ascultat sfânta slujbă. Răspunsurile au fost date de două coruri: corul mixt al elevilor şi elevelor şcolii elementare din **Sălsig** şi **corul bărbătesc al plugarilor din Băseşti**. / După liturghie, toată marea multime de oameni s-a grupat în curtea bisericii, unde s-a ținut adunarea generală a „Astrei". / Şedinţa o deschide preotul Vasile Merliş din **Sălsig**, care salută comitetul și pe numeroșii delegați din diferite comune, veniți la această adunare. / Venerabilul paroh Va-

[352] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 8, Cluj 1925, p. 5

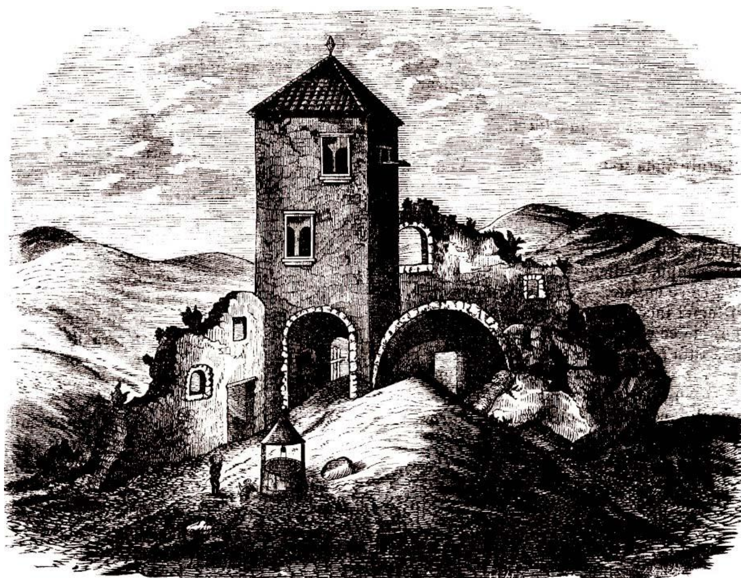
sile Gavriş din **Odești**, preşedintele despărțământului **Băseşti**, arată greutățile cu care au avut de luptat membrii Asociațiunii, pe vremea ungurilor, și fericirea ce o simte azi, când societatea românească întreagă, fără deosebire de clase, de regiuni şi de confesiuni, îşi poate ține şedinţele ei sub cerul liber și-și poate exprima, fără piedici, dorințele ei de înălţare prin cultură şi de întărire prin credință a întregului neam românesc.

Dl Paul Miclea, învățător din **Cehul Silvaniei**, dezvoltă o conferință foarte interesantă asupra primejdiei bolşevismului, arătând că cel mai bun zid, ce se ridică în contra lui, e înțelepciunea ţăranului român. / Dl protopop Alex. Achim, secretarul despărțământului **Băseşti**, face darea de seamă a activității Asociațiunii în anul trecut. În urmă, comitetul, prezentându-și demisia, se aleg, cu vii aclamații, în noul comitet: preşedinte dl protopop Alex. Achim şi secretar dl Vasile Merliş, preot… / A urmat, apoi, o masă comună. După masă, a defilat un conduct etnografic, cu nuntă țărănească și jocuri de călușeri, în frumoase costume naționale și, în urmă, doamna Elena Pop Hossu-Longin, fiica marelui luptător George Pop de Băseşti, a ţinut o minunată conferință despre arta națională”[353].

**1932**: „**Misiuni în Ceheiu**, judeţul Sălaj. În zilele de 4-8 noiemvrie curent, părintele misionar diecezan Dr. Dominic Necolăeş a predicat misiuni sfinte în parohia **Ceheiu**, producând, prin cuvântările sale convingătoare, efecte statornice în credincioşii ascultători din loc, **Giurtelec** şi **Criştelec**. Au fost 350 cuminecări. La mărturisiri, au ajutat Preacucernicii Preoţi: Reverendisimul Petru Cupcea, vicarul Șimleului, Monseniorul Avram Dragoş din Siciu,

[353] Ibidem, pp. 11, 12

Onoratul Vasile Moody, parohia II Șimleu, Onoratul Ilie Vetişan din Porţ, Onoratul Andrei Plăian, profesor de relige în **Şimleu** şi Reverendisimul Alimpiu Coste, parohul local"[354].



*Familia*, 1866, octombrie 2:
Cetatea de la Hodod, în Sălaj

[354] *Vestitorul*, Anul VIII, nr. 22, Oradea 1932, p. 8

# CENAD

(Chanad, judeţul Timiş)

**1290**, aprilie 29: „Regele se afla din nou la Kovin. Timp de mai multe luni, regele cutreieră comitatele Timişului, Caraşului şi Cenadului: pe 15 martie, este la **Semlacu Mare**, pe 29 aprilie la **Caransebeş**, în luna mai, la **Secăşeni**, în iunie, la **Caraşova**, în 18 iunie1290 la **Cenad** (Szentkláray J., *Krassó*, p. 185-189)”[355].

**1351**: „În socotelile lui Arnold de la Caucina, trimis papal în Ungaria, se menţionează că Albert al lui Ulric a plătit 40 de florini pentru lectoratul **bisericii Cenadului**, rămas vacant după moartea lui Petru al lui Dominic, precum şi plata a 49 de florini, făcută de Ioan al lui Henric, **arhidiaconul de Arad**, din biserica Cenadului, pentru dobândirea unei prepozituri în Ungaria”[356].

**1351**, august 3: „Capitlul din **Cenad** (**Chanad**) raportează lui Ludovic I, regele Ungariei, că, potrivit poruncii lui, dată din Buda, la 18 iulie, a pus pe Ioan, Egidiu și Marcu, fiii lui Hench, în stăpânirea moșiei lor **Beninys** (**Belenus**, lângă Cârnecea, judeţul Caraş-Severin) din dis-

---

[355] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 51

[356] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 1, p. 1

trictul Kuesd, prin Ioan cel Roșu, omul regelui, și prin Ștefan, trimisul capitlului. / Alte nume de persoane și de localități pomenite în document: Petru diacul (litteratus), Iacob fiul lui Mihail, cnezul Ilie, **Valea Bocșa** (Boksapataka), **Secaş** (Scekus), **Gârliște** (Gralista), **Valea Copac** (?) (Kapasy), Medikpataka, Vzomok, Drumul pietros (Kuesdut), Bănia (Banya), rîul Syragy, râul Belenus”[357].

**1551**, Evlia Celebi: „Eialetul **Timişoarei**. Cuprinde şase sangeacuri. Are un defterdar (similar logofătului) de vistierie, un intendent al condicilor, un defterdar de timar (cel care se îngrijeşte de problemele financiare ale feudelor, denumite timar), un defterdar pentru avuţia padişahului, un chehaia de ceauşi şi un intendent de ceauşi, precum şi douăzeci şi două de agale (căpetenii de oaste) cu tuiuri, pentru paza cetăţii, dizdar (comandant al cetăţii), ceribaşi (căpetenii ale unui corp de oaste) şi alaibei (şeful unui alai, adică regiment). Fiind cucerită pe vremea domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (1648-1687, în 1658, de către Köprülü Mehmed paşa, **cetatea Ineu** a devenit, acum, reşedinţă de sangeac pentru paşa de Timişoara. Celelalte sangeacuri sunt: 1648-1687, **Lipova**, **Cenad**, Gyula (în Ungaria), **Moldova** (Morova, Moldova Veche, judeţul Caraş-Severin), **Caransebeş**, cucerit de curând, **Lugoj**, cucerit de curând, sangeacul **Făget** şi sangeacul **Arad** şi sangeacul **Becicherec** (Becicherecul Mic, judeţul Timiş). Mai târziu, oraşul a devenit vacuf-ul (fundaţie religioasă, care nu avea voie să-şi înstrăineze bunurile) lui Sokollu Mehmed paşa, însă sangeacul este vacuf”[358].

---

357 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 53, p. 48

358 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 329

**1657-1660**, Evlia Celebi: „Ghiaurii, mergând în Ardeal, au scos comorile îngropate, preţuite la patruzeci de milioane, şi, strângând o sută de mii de ostaşi din ţara secuilor şi dintre ungurii-blonzi (de fapt Sazmadjar, saşi) şi din haiducime, precum şi de la cehi şi leşi, de la suedezi, de la slavi, de la cazaci şi ruşi, de la austrieci şi de la slovaci, şi de la croaţi, şi de la cei din Ungaria de Mijloc, s-au dus şi au devastat cetăţile numite **Lipova**, **Cenad**, Făget şi **Fenlac** din eialetul **Timişoarei**. Când aducătorii acestei ştiri au sosit la Poarta Devletului, atunci vizirul Budei, Kenan paşa, a fost numit serdar în aceste părţi. / Serdarul mai sus numit, având optzeci de mii de oameni, s-a întâlnit cu oastea duşmană între cetăţile numite **Arad** şi **Lipova**, de pe malul râului Mureş. Cu voia lui Allah, oastea islamică a fost zdrobită, iar ghiaurii au ieşit învingători. Serdarul Kenan paşa a scăpat, fugind pe câmpia **Salontei**, cu multe mii de călăreţi pe cai arăbeşti. Elgi-Husein paşa, la rândul său, aruncându-se în râul Mureş, a dispărut. În sfârşit, în această înfrângere au pierit zece mii de oameni. După aceea, Kenan paşa, cel învins, fiind mazilit de la Buda, serdariatul Budei a fost dăruit, fără tugra (monograma) împărătească, lui Seidi-Ahmed, paşa din Bosnia.

Ajungând mare serdar, Seidi-Ahmed paşa a fost trimis împotriva Ardealului, iar eialetul Bosniei a fost dăruit lui Melek-Ahmed paşa. Fără să ţină seama de asprimea iernii din anul acela (1659-1660), gaziul Seidi-Ahmed paşa a pătruns, prin Porţile de Fier ale Ardealului, cu o oaste de douăsprezece mii de oameni, echipaţi uşor, şi, întâlnindu-se cu cei o sută de mii de oameni ai blestematului de Rákoczi, care stătea în câmpia **Haţegului**, cu spatele la cetatea Kolţvar (Cetatea Colţ a familiei Cândea-Kendeffy), a pornit la luptă. Atunci, Husein paşa, fratele vizirului de

Timişoara, Siavuş paşa, atacându-i pe ghiauri prin mijloc, aşa cum lupul flămând atacă oile, i-a măcelărit, într-o clipă, pe ghiaurii cu faţa albă, pe zăpada albă, încât de sângele lor a topit şi zăpada”[359].

**1661**, Evlia Celebi: „Descrierea cetăţii de lupte, adică fortăreaţa puternică **Cenad**. În limba vorbită aici înseamnă (numele localităţii ar veni de la Cinad, un sfetnic apropiat al lui Ahtum, trecut apoi de partea regelui Ştefan al Ungariei)… Ziditorul ei a fost Doybangur, unul din urmaşii lui Menucehr (după obiceiul său, Evlia inventează unele legende, pentru a explica vechimea, necunoscută de el, a localităţilor. În realitate, „oraşul de pe Mureş” (urbs Morisena), cum i se spunea Cenadului, la c. 1030, este mai veche decât venirea ungurilor în aceste părţi; el a fost centrul politic al lui Glad, apoi al lui Ahtum, care a înfiinţat aici o mănăstire de „călugări greci”, adică ortodocşi, transformată, în secolul XI în episcopie catolică), dar, trecând de la un stăpânitor, la altul, a ajuns o cetate înfloritoare. Apoi, în anul 958 (adică 1551), sultanul Suleiman han a ocupat-o, de la craiul Ardealului Gabriel Bethlen, prin al doilea vizir, serdarul Ahmed paşa. A fost dată în grija lui Ulama paşa, ajutat de gaziul Küçük-Bali bei. Apoi, a căzut iarăşi în mâna duşmanului, iar în anul 1007 (adică 1598-1599), pe vremea lui Mehmed han al III-lea, a ocupat-o Satîrdji Mehmed paşa, iar pe ghiaurii care voiau să fugă i-a măcelărit şi i-a luat în robie.

Acum, potrivit conscripţiei lui Suleiman han, este reşedinţa unui sangeacbei, separat din eialetul Timişoarei. Hassul mirlivalei, dat de împărăţie, este de 400.000 de poveri de aspri. Are zece posesori de zeamete şi 600 timare.

[359] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 338, 339

Toţi sunt gazii înarmaţi. Are alaibei, ceribaşî, iuzbaşî. împreună cu cei 1.000 de oameni ai beiului şi cu toţi gebegii zaimilor şi timarioţilor se adună, în timp de război, 6.000 de ostaşi. Are, de asemenea, chehaia de spahii, serdar de ieniceri, comandant de cetate, trei sute de oşteni înarmaţi şi curaţi pentru paza cetăţii, şeih ul-islam (muftiu de provincie), nakib, cadiu cu o soldă de o sută şi cincizeci de aspri şi şapte căpetenii de comune şi două sute patruzeci de sate ale comunelor, muhtesib, strângător de dări şi intendent de vamă, toţi dintre supuşii din Timişoara. Şi intendentul de haraci ţine de Timişoara. De asemenea, mai sunt: un arhitect pentru construcţii şi o mie de agale pentru oşti, cu tui, aiani, topcibaşî, gebegibaşî, aga al martalogilor. Nu sunt însă agale de ai oastei de Poartă, cu odalele lor.

**Forma cetăţii Cenad**. Se află într-o câmpie, la o depărtare de o aruncătură de săgeată de râul Mureş. Cetatea ei interioară este pătrată, având ziduri tari, de şapte sute de paşi, de jur-împrejur. Este o cetate puternică şi un loc bun de salvare. Înlăuntrul cetăţii, se află patru geamii mari, cu minaretele transformate din clopotniţe de biserică. Geamia Hunkiar şi casa imamului şi a muezzinului şi a chehaiei şi a şefului mehterhanelei se află în cetatea interioară. Depozitul de muniţii, magazia de grâne, tunurile mari balimeze sunt tot aici, în cetatea interioară. Cetatea interioară are două rânduri de porţi de fier şi sunt foarte trainice. Între ele şi şanţ, se află o temniţă adâncă, sub pământ, de parcă ar fi în fundul iadului. Lipit de temniţă, se găseşte turnul cel mare, clădit în întregime din cărămidă.

**Descrierea oraşului Cenad**. În afara şanţului de lângă cetatea interioară, se află un mecet destul de populat şi judecătoria şeriatului profetului. Această cetate-varoş este o palancă, împrejmuită cu un zid din pământ bătătorit;

are o poartă spre apus. De jur-împrejur, cetatea aceasta are o mie de paşi; se găsesc în ea o sută optzeci şi cinci de case încăpătoare, mai scunde şi mai înalte, acoperite cu şindrilă sau olane. Cea mai deosebită dintre toate este casa beizadelei; lângă acest serai, se află o mănăstire în ruine. Are opt dughene. Toate străzile din această cetate de mijloc sunt podite cu scândură, deoarece aici iarna e aspră, iar din pricina ploilor se face noroi foarte mult.

**Descrierea oraşului** cel mare, din exterior. E un loc mai întins decât toate celelalte şi e frumos şi roditor. E o palancă de pământ, înconjurată de un singur zid, din grinzi mari de yalvan. Are trei porţi trainice: prima se deschide spre răsărit, a doua spre apus, iar a treia spre miazănoapte. Are trei sute cincizeci de case încăpătoare, făcute din piatră şi cu acoperişuri din olane roşii, ca trandafirii, având şi porţi. Sunt şi ogrăzi înfloritoare şi cu grădini întinse. Unele case sunt acoperite cu trestie şi stuf. Ele sunt locuinţe ca nişte văgăuni de câini, ale săracilor. Are, în total, douăsprezece mihraburi (lăcaşuri de rugăciune). Geamia lui Hadji-Osman aga este o geamie frumoasă, clădită de curând. În faţa porţii de la cetatea de mijloc se află geamia gaziului Küçük-Bali bei, cuceritorul cetăţii; el este înmormântat acolo, sub o cupolă de piatră. Celelalte sunt meceturi. Lingă această geamie, se află saraiul **beiului de Cenad**, care are o ogradă minunată. Mai sunt trei medresele, trei mănăstiri de dervişi, patru şcoli pentru copii şi trei sute de prăvălii de meseriaşi. Nu are bazar, dar poţi găsi aici toate felurile de mărfuri, fără de sfârşit. Are o baie mică şi trei hanuri pentru negustori, dar n-are hanuri ca chervanseraiuri, căci uşile oamenilor de seamă din oraş, fiind totdeauna deschise pentru musafiri, ei nu-i lasă pe străini să tragă la han. În acest oraş, sunt mai

mulţi stăpâni de case, decât în oraşul de mijloc. Şi în afara oraşului mai sunt multe case, dar nu ştiu câte; acestea nu sunt înconjurate cu palănci, dar au multe vii şi grădini. Toată populaţia oraşului îşi cară apa din Mureş. Având o climă foarte plăcută, aici sunt mulţi băieţi destoinici şi multe fete frumoase. Se găsesc însă şi multe femei de moravuri uşoare…

Este un vilaiet foarte bogat; în nopţile de iarnă, locuitorii organizează mari petreceri, unii, la alţii. Toţi sunt gazii, negustori şi hagii, care vorbesc tot limba bosniacă şi se îmbracă întocmai ca cei de la serhaturi, şi umblă cuminţi, ca vitejii. Cei bravi merg totdeauna în incursiune la hotare. Sărmanul de mine am cercetat, cu de-amănuntul, acest oraş, iar pentru inspectarea cetăţii, am primit trei sute de guruşi”[360].



[360] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 646-648

# CERGĂU MARE ŞI MIC

(Chergeud, azi **Cergău Mare**, judeţul Alba)

**1364**, august 6, Oarda de Jos: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-au plâns călugării capitlului bisericii Transilvaniei „că nişte moşii ale lor, numite **Cergău** (Cherkeud, azi **Ceregău Mare şi Mic**, judeţul Sibiu), **Buzd** (Buz, Busl, judeţul Sibiu) şi **Kerethnek** (neidentificabil), din comitatul Alba, ar trebui să fie hotărnicite. Drept aceea, cerem cu stăruinţă să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia omul nostru, Petru sau Ladislau, fiul lui Ioan de **Petreşti** (Petrifalău, Peterfalua, judeţul Alba) sau, în lipsa acestora, Ştefan, fiul lui Martin de **Totoiu** (Tate, Thatey, judeţul Alba), să le hotărnicească”[361].

**1366**, septembrie 30, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Nicolae, arhidiacon de Solnoc şi decan al bisericii Transilvaniei, că o oarecare moşie, **Boz** (Bozd, judeţul Alba) numită, aflătoare în comitatul Alba şi ținută în mâinile acestora, dinspre partea moșiei numite **Cergău** (Chergeud, azi **Cergău Mare**, judeţul Alba) are mare nevoie de hotărnicirea şi ridicarea semnelor de hotar. Cu privire la care,

[361] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 307, pp. 314, 315

trimiteţi pe omul vostru de mărturie, în fata căruia omul nostru să o hotărnicească după semnele sale de hotar adevărate şi vechi”[362].

**1367**, mai 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur în pricina hotărnicirii „la o moșie a numitului capitlu numită **Cergău** (Chergeud, azi **Cergău Mare**, judeţul Alba), când au voit să hotărnicească hotarele ei dinspre moşia numită **Mănărade** (Manera, Monora, Munera, judeţul Alba), comitele Nicolae şi alt Nicolae, judele abatelui de **Igriș** (Egrus, judeţul Alba), s-au înfăţişat ca împotrivitori la ridicarea hotarelor moşiei acelui abate şi a oamenilor din Mănărade, pentru aceea că acel capitlu yoise să cotropească şi să alipească la moşia Cergău o bucată foarte mare din pământul lui, ce tinea de moşia lui, Mănărade”[363].

**1625**, ianuarie 25: **Inventarul moşiilor lui Ioan Movilă Vodă**, din comitatul Alba, dăruite pribeagului Vodă „de către principele Gabriel Bethlen:

**Inventar Mănărade**. Este înaintea casei, pe apa Târnavei, o moară nouă, cu trei roate, cele două roate umblă, piatra de jos este fără scoc și fără fier. Casa este făcută din grapă, e nouă, acoperișul de paie. / Sunt șase ciocane de tăiat piatra. În moară se află o ladă mare, două coșuri și o piatră rea. În fața morii, pe malul Târnavei, este o grădină bună de varză. / În fața porții casei, un umbrar. Curtea are o poartă cu aripi, cu o scândură lipsă. Intrând pe poartă, este, la mâna stângă, o grădină bună de semănături, acum nu e nimic semănat în ea. Tot acolo e un ghețar (?)

---

362 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 143, pp. 247, 248

363 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 230, pp. 360-366

bun. / În fața grădinii, un șopron rău. Înăuntrul lui, un grajd lung de vite. Tot acolo este o cocină de porci, făcută din grape. / Înăuntrul grădinii șurii, o poartă cu aripi. În grădină este o șură bună, acoperită cu paie. Nu este nimic altceva în ea, afară de pleavă. Ieșind de acolo, este o căsuță, înăuntru cu un cuptor bun. În față, două cotețe. Sunt două gâște, două rațe, doi curcani, o găină și un cocoș. / Intrând pe poarta cealaltă, ea are o poartă cu aripi, dintr-o parte gardul e stricat. Înăuntrul ei, două case mari de piatră, în genere. Cea dintâi e mai înaltă, sub ea, cu o pivniță cu boltă, pe care începuse s-o zidească Sigismund Bathori; n-are nici uși, nici grinzi, nici ferestre, nici coșuri, nici arcurile bolților de sus nu au fost isprăvite, ci au rămas la jumătate, stând pustie vreme îndelungată, stricându-se două laturi ale casei mai înalte, s-au rupt și arcurile bolților de jos. Și pietrele cioplite de la uși și de la ferestre s-au pierdut în parte. Acoperișul e de paie, s-au pus ceva crengi, să nu se strice de tot. / **În specie**. Intrând în pivniță, se află o ușă căptușită, în afara ei, deasupra ușii de la pivniță, pietre cioplite. La ușa dinăuntru nu sunt pietre cioplite. În pivniță nu este nimic. Deasupra gârliciului pivniței este casa mai înaltă, stricată, rămasă neisprăvită, care are două uși, una cu piatră cioplită, de la cealaltă s-a luat ghirlanda de sus, o fereastră mare, cu piatră cioplită. Cele două fețe dinăuntru sunt stricate. / Lângă ea este, o clădire, ridicată până la casele de jos, pe ușa din afară, la mijlocul pietrei cioplite, stema familiei Bathori, cu literele SB. / Intrând, se află la casa aceea două ferestre, una cu pietre cioplite, a doua s-a luat. Înăuntrul ei, ușa de la mâna stângă, de piatră cioplită, cu patru ferestre, fiecare de piatră cioplită. Două ferestre de piatră cioplită. Ușa de dinăuntru, de piatră cioplită și fereastră tot de piatră cioplită. Înăuntrul ei, doi pereți

neziditi de piatră. / Intrând pe ușa de dinafară, la ușa de la mâna dreaptă, de piatră cioplită, partea de jos sfărâmată. Piatra cioplită de la cele trei ferestre a fost cărată toată. Ușa dinăuntru, de piatră cioplită, partea de jos e stricată. Două ferestre de piatră cioplită; ușa tot așa. O fereastră de piatră cioplită, dar la una, atât peretele de zid, cât și împrejmuirea și alt zid de piatră, s-au stricat până sub ferestre, înăuntru, înspre privată, cele două rânduri de pereți de piatră sunt neziditi. / Niciuna din ferestrele acestea nu are piatra cioplită de la mijloc; ba încă pietrele a două dintre ele zac pe pământ, în afară de acelea încă trei pietre cioplite. / Este un șopron pentru care, împletit. Lângă el, este o căsuță de paie a clucerului. Este un grajd lung, cu patru rânduri, cu pereții găuriți pe alocuri, cu uși bune și cu troace. / Intrând în casa în care a locuit, în fața ușii este un... În tindă, o ușă necăptușită, cu clanță de fier; în podul tindei, niște scânduri rele. Un coș de piatră tot acolo. / La casa de către mâna stângă se află o ușă rea, necăptușită, cu clanță de fier. înăuntru este o sobă bună; două bănci rele, o masă rea. Fereastra e astupată cu hârtie. Un cuier rău. Un vas pentru oțet. Înăuntru, o cămară-privată, cu ușă rea și un scaun de cămară, cu o ușă rea. / Este o căsuță care se deschide din tindă, înăuntru o sobă. Din aceeași odaie se deschide alta mică, și în aceasta este o sobă, o bancă rea, o masă rea, două ferestre din hârtie rea. Tot din aceea se deschide sufrageria, în care este o masă, un pat, două bănci, o sobă. / Lângă casă este o grădină de ierburi, în care este un șopron nou din scânduri, acoperit cu paie. Și casele toate sunt acoperite cu paie. / Este o bucătărie. Și o casă mare pentru servitori, cu sobă rea. Grădinile din preajma curții toate sunt vechi, putrezite.

**Mănărade** (iobagii): Birăul Ion Fricz, cu 4 copii, 5 boi, 2 cai și 2 vaci. / Ștefan Graly, Andrei Szabo, soția lui

Valentin Takács, Francisc Takács. Ion Fricz cel mare. Ștefan Kovács, soția lui Luca Malmer. / Toma Fricz, soția lui Martin Malmer, Leonard Biró, Paul Spek, Iacob Szabó. / Ștefan Szabo, Ion Császár, Opra Molnár, Avram Szekrényes, orb, n-a slujit nici până acum, n-are nimic. / Simion Gall, Martin Molnár, are ginere pe Ion Fricz, stau pe o pâine. / Ion Simon, soția lui Gheorghe Fa, Martin Gray. Nicolae Takács, Martin Gray cel mare. / Petru Szekrényes, Mihai Malmer, Martin Fa. / Valentin Varga, neînsurat. Valentin Szekrényes, Valentin Szekrényes junior. / Matei Simon, Laurențiu Hoch, Ion Szekrényes, Martin Simon, Gall Fa, Ion Vegen. / Meșterul Gál. / Soţia lui Gheorghe Molnár n-are nimic. / Daniil Szabó, Ion Simon cel mare, Petru Koncz, Ștefan Geres, Gheorghe Nagy alias Kozak, Ion Kovács, Mihai Fricz, Ștefan Kozma.

**Cergăul Mic**. Birăul Petru Ferencz, cu 3 copii, 5 boi și 1 vacă. / Toma Székely, Ștefan Thót, Ion Iancul, Martin Kis, Petru Kis. / Benedict Torocz, Blasiu Puskás, Petru Palic, Paul Baló, Petru Baló. / Petru Kakas, Ion Nicola, Ion Kelez, Ion Opra, Petru Balangucz. / Mihai Székely venetic, Paul Kis, Matei Baló, Ion Cancellar. / Paul Basti, Ștefan Sebestyén. Keresztély Kelez, Martin Kis, Nicolae Nagy, Martin Filep, Kerestély Peresit. / Andrei Leörincz, Petru Dan, soția lui Ștefan Balás, Ștefan Kelech, Martin Baló.

**Presaca**. Birăul Opra Hordobany, cu 1 copil, 4 boi și 3 vaci. / Todor Iovan, Roman Opra, Dragoș Raduly, Sârbul Oprian, Bucur Iovan. / Demetru Radul, Sârbul Lazar, Frățilă Koman, Iuan Chakor, Bara Petru, Bule Mihuly, Micle Todor. / Stoica Opra, Marc Iovan, Marcul Stoica. Petru Berkes, Purgus Oncea, Burgies Stan, Stan Morarul. / Bucur Zin, Vis Voncea, Avram Comșa, Zoltan

Toma, Nenciul Opra, Onca Dragumer, Bika Man n-are nimic, e om bătrân, are o vacă rea, o iapă, altceva nu mai are nimic. / Avram Petru, Roda Opriș. / Numărul boilor, 369”[364].

**1647**, ianuarie 18: Principele George Rákóczy: „Adresându-ni-se iobagii noștri români din **Cergăul-Mare**, slujitorii casei noastre din Blaj, raportând prin cererea lor supusă că ei s-au așezat de mult în satul nostru **Cergăul-Mare**, totuși n-au preot, nici biserică de legea lor în acel sat: pentru că locuitorii cetățeni de acolo mai înainte au ținut preot săsesc, de religia luterană, și românii nu pot merge totdeauna în altă parte, să asculte predica, vreau să-și zidească și ei biserică. Pentru aceea, fiind cu milostivire față de rugămintea lor supusă, le-am îngăduit milostiv să-și zidească biserică românească și să-și poată ține și preot la ea, dar cu condiția să dea totdeauna preotului săsesc de acuma și celor viitori dijma pe care au dat-o până acuma, să meargă și după aceasta acolo, atât ei, cât și și aceia fiind obligați a plăti preotului săsesc și să-i dea venitul, ca totdeauna mai înainte”[365].

**1889**: „Sâmbătă, în 2 martie nou, s-a oficiat, în mica biserică greco-catolică din **Cergău Mic**, mare parastas pentru sufletul repausatului principe Rudolf, celebrându-se, mai întâi, sfânta Liturghie, de către preotul local Vasiliu Suciu, și după aceea, parastas. După finirea parastasului, proprietarul din loc, dl Simeon Moldovanu, a ţinut,

---

[364] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 264-271

[365] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, Bucureşti 1938, pp. 195, 196

cu acea ocaziune, o cuvântare, storcând lacrimi din ochii auditorilor, care, deşi era zi de lucru, totuşi s-au înfățișat în număr însemnat, atât din românii noștri, cât și dintre schiai (bulgari – n. n., care toţi, în urma serviciului, au rostită cuvintele: Dumnezeu să-l ierte!”[366].

**1889**: „Şchiaului Petru Bungărdeanu din **Cergău Mic** i-a fătat, în zilele trecute, vaca doi viței şi amândoi trăiesc”[367].

**1896**: „**Prigonire pentru citirea de foi și cântarea de cântece româneşti**. Tribunalul regal din Alba-Iulia, în urma arătării făcute de procurorul unguresc, a adus, pe la începutul lui decemvrie 1895, hotărârea, de a fi **puşi sub acuzaţiune** următorii **plugari români div Cergăul Mare**: / 1). **Vasilie Vaina**, în vârstă de 29 ani, căsătorit, tată a trei copii, ştie scrie şi citi, și e om cu moşie. Acesta este acuzat, în locul prim, urmând după aceea, următorii soți ai săi: / 2). **Petru Vaina**, de 23 ani, căsătorit, fără avere, nu ştie scrie şi citi. / 3). **Ion Vaina**, de 25 ani, căsătorit, fără avere, nu ştie scrie şi citi. / 4). **Ion Popa**, căsătorit, fără avere, nu ştie scrie şi citi. / 5). **Todor Spătăcian**, de 27 ani, necăsătorit, fără avere, ştie scrie şi citi. / 6). **Ion Muntean**, de 22 ani, necăsătorit, fără avere, ştie să-şi scrie numai numele şi e soldat.

Toţi aceşti 6, care în viaţă n-au mai fost pedepsiţi, sunt puși sub acuzațiune pentru delictul agitațiunii, cuprins în paragraful 172, alineatul al doilea al cărţii de legi. / Mai sunt acuzaţi şi pertractarea se extinde şi asupra lui **Todor Spătăcean, George Spătăcean** şi **Simion Spătăcean**, pentru transgresiune în contra liniştii publice (paragraful 42 cod penal), și **Vasile Vaina, Petru Vaina, Ion Popa,**

---

[366] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 45, Braşov 1889, p. 3
[367] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 58, Braşov 1889, p. 3

**Todor Spătăcean** şi **Ion Muntean** pentru transgresiunea, cuprinsă în paragraful 413 aliniatul 1, cod penal. / Cu totul, au a se înfățișa la pertractare 15 inși, dintre care 7 ca acuzaţi, iar 8 ca martori. Între martori sunt 6 români din Cergău şi 2 jandarmi ungureşti din Blașiu (Blaj – n. n.). / **Motivele**, după cum sunt descrise în actul de acuzaţiune, sunt acestea: / În August 1894, cu ocaziunea adunării obiectelor sechestrate pentru dajde, i s-a părut primarului comunal că poporul s-ar împotrivi, şi aşa a trimis să-i vină în ajutor nişte jandarmi din Blaşiu. / În timpul cât jandarmii au petrecut în **Cergău**, o mulţime mai mare de popor se adunase, în seara de 2 septembrie, înaintea casei primarului, pe care să-l fi amenințat că-l vor omorî, fiindcă ţine cu ungurii, şi apoi, între strigăte și zgomot mare, să fi cântat cântări româneşti deşteptătoare de ură în contra naţiunii maghiare. La provocarea jandarmeriei, însă, mulţimea s-a împrăștiat.

După mărturisirea primarului Pinca Iuon şi Iacob Petru, tot atunci a venit Vasilie Vaina şi „a citit articole din foi româneşti, care agitau în contra națiunii maghiare", şi, după cum spune şi martorul Mărginean Iuon, el a fost unul dintre conducătorii poporului adunat. / Ceilalţi conducători: Petru Vaina, Iuon Vaina, Iuon Popa, Todor Spătăcean, Iuon Muntean şi Ioan Catalina, au luat parte la adunarea mulţimii, ceea ce înşiși recunosc, der neagă, că ar fi avut de gând să ațâțe poporul. Având însă în vedere că, pe lângă participarea lor la îngrămădirea mulțimii, au cântat cântări române, care deşteaptă ură în contra naţiunii maghiare, şi că pe mulţimea care a ameninţat pe primar că-l vor omorî, pentru simpatia lui față de maghiari, ei au aţâţat-o şi ei au fost conducătorii ei, punerea lor sub acuzaţiune pentru delictul de agitaţiune este motivată. / Todor, George şi

Simion Spătăcean sunt a se lua la răspundere pentru transgresiunea în contra liniștii publice, cuprinsă în paragraful 42 al codului penal, din cauză că este dovedit că, cu ocasziunea îngrămădirii poporului, din 12 septembrie, n-au cedat provocării jandarmilor şi s-au codit de a se depărta din locul unde era mulţimea. / În fine, Vasilie, Petru şi Ioan Vaina, Popa Iuon, Spătăcean Todor şi Muntean Iuon sunt a se lua la răspundere pentru transgresinnea din paragraful 413 al codului penal, din causă că, pe când primarul amenințat cu omor voia să se adăpostească, ei se luară după el şi se siliră a-l împiedica. / **Recursul**. Contra deciziunii de punere sub acuzaţiune, apărătorul Dr. Amos Frâncu a înaintat un recurs"[368].

**1929**: „**Serbările Unirii**. Judeţul Târnava Mică sau judeţul Blajului, cum se mai numeşte, a fost totdeauna în fruntea mişcărilor naţionale şi patriotice. Târnăvenii şi Secăşenii nu puteau să rămână mai prejos nici de data asta. Și n-au rămas!... / „**Coloana Secașului**" a cuprins comunele **Roşia**, **Broşteni**, **Cergăul Mare**, **Cergăul Mic**, **Tău**, **Ohaba**, **Berghin** şi toate satele până la Mureş. În fruntea coloanei era **muzica din Cergăul Mic**. **Ohăbenii** şi **Tăuşenii** au aşteptat coloana cu porţi de triumf şi cu însufleţite cântece naţionale. **Ohaba** a dat peste 90 de „voinici", cu drapelul şi cu muzica lor, şi alţi peste 400 de participanţi, sub conducerea notarului, primarului şi secretarul comunal. Coloana a dormit în comuna **Berghin**, unde a avut loc o frumoasă găzduire. Locuitorii saşi, în frunte cu preotul lor, Seghedi, s-au purtat foarte patriotic, primind cu braţele deschise pe numeroşii oaspeţi şi alăturându-se şi dânşii la coloană. Drumul a fost numai cântec, steaguri, flori şi însu-

[368] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 26, Braşov 1896, pp. 1, 2

fieţire de nedescris. Bătrânii, care nu se puteau alătura la coloană, rămâneau cu ochii înlăcrimaţi”[369].

**1931**: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

**Pentru tăurași frumoşi de prăsilă**, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din Crăciunel, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

**Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi**, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

---

[369] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 21, Blaj 1929, p. 1

**Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase** au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

**Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă** au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

**Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase** au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

**Pentru galiţe** s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

**Diplome de recunoștință** au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette"[370].

# CERNAT

vezi **SĂCELE**, judeţul Braşov.

[370] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

# CERNEŞTI

(Csernyefalva , districtul Mănăşturului,
judeţul Maramureş)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Botha** de Csernyefalva, din Marmaţia, în comuna Cerneşti, Brebeni, Magogia, Nagy-Nyulas şi în Brebu şi Biserica-Albă, 1599, 40 familii.

**Czúczok** alias Cziczog de Csernyefalva, în comuna Cerneşti, 1663, 4 familii.

**Serbán** (Şerban) de Csernyefalva, 1609, 5 familii.

**Kozma** alias **Kozmutza** (Cozmuţă) de Csernyefalva, în comuna Cerneşti, Brebeni, Preluca, Riusioru şi Capnicu, 1659, 30 familii.

**Pop** de Kap. Monostor, în comuna Cerneşti, Capolnocu-Manasturu, Brebeni şi Ciocotiş, 1609, 6 familii.

**Drágomir** de Drágomarfalva (Dragomireşti) alias **Russor**, în comuna Cerneşti, Cap.-Monostoru, Riusioru, Ciocotiş şi Brebeni, 1631, 20 familii”[371].

**1907**: „**Serbările culturale din Băseşti!** Au trecut două zile de la aceste sărbători măreţe. Au încetat de a suna clopotele, s-au reîntors pe acasă cele 5 mii de români, in-

[371] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 26

teligenţi şi țărani. Au dispărut din grădină cele mai fragede, mai frumoase floricele alor 50 de comune: copilași aduși la expoziția de copii, aranjată de „Reuniunea femeilor române Sălăgene“. E linişte adâncă. Dar parcă frunzele întinsului codru şi azi mai şoptesc cu mândrie despre fiii săi, pe care i-a văzut în multe lupte, a căror soartă a deplâns-o de multe ori, dar pe care aşa mândri încinşi în horă nu i s-a dat să-i vază până acum, la adânci bătrâneţe… / În **Băseşti**, cu săptămâni înainte, s-au făcut pregătiri pentru reuşita splendidă a serbărilor culturale. Inteligența şi țăranii de aici, cu zel şi cu ambiţie, și-au dat toată silința pentru o primire solemnă. / La 3 august, toată comuna era în haină sărbătorească. În capul satului, o poartă trimfală, ridicată de ţărani, cu inscripția „Bine aţi venit!“. La orele 6 p. m., a ieşit în drum, la vreo trei kilometri de la comună, inteligența din **Băseşti** şi jur, în multe trăsuri, pentru întâmpinarea comitetelor, iar nu peste mult sosesc, în frunte cu venerabilul director a despărțământului, Alimpiu Barbolovici şi dna Maria Cosma, născută Dragoş, prezidenta reuniunii. În capul satului s-a făcut primirea oficioasă. Aci, în frunte cu dl Antoniu Bălibanu, preotul local, a fost de față o mulţime mare de săteni şi mai mulți călăreți, sub conducerea dlui avocat Dr. Aurel Nyilvan, îmbrăcat în haine țărănești. Pe cei sosiți i-a bineventat dl Antoniu Băliban. Răspunde dl vicar al Sălajului, preşedintele despărțământului, A. Barbolovici. Apoi Ana Nicişan, o fată de țăran din **Băsești**, a salutat, în numele sătenilor, comitetele şi toţi oaspeţii sosiți, predându-i, totodată, doamnei prezidentă un buchet frumos de flori. / Seara, la 8 ore, toţi oaspeţii sosiți, vreo 60 la număr, au fost invitaţi la cină, la dl **George Pop de Băsești**, după care tineretul a dansat până la orele 11 din noapte.

Duminică, în 4 Aaugust, la orele 7, dimineața s-a oficiat serviciul divin, de dl A. Barbolovici, cu asistența dlor Augustin Vicaş protopop în **Hidig** şi A. Bălibanu. Cântările bisericeşti au fost executate de corul teologilor gherlani, sub conducerea dlui Ioan Groza, teolog absolvent, şi de cel **al plugarilor din Băseşti**, sub dirigența dlui dr. I. Cl. Iuga, candidat avovatură. Ambele, dar mai cu seamă cel din urmă, a pus în uimire pe evlavioşii ascultători. / După sfânta liturghie, tot în biserică, și-au ținut adunarea generală cele două instituţiuni culturale sus amintite. / DI Alimpiu Barbolovici, directorul despărțământului, cu cunoscuta dumisale vervă oratorică, deschide adunarea. Ia, apoi, cuvântul dl **George Pop de Băseşti** şi, salutând, în numele băseștenilor, adunarea, expune monografia comunei, cu date autentice, care dovedesc că, deja în **1391, se face amintire despre Băseşti** și că înaintaşul Popenilor din Băseşti, Ştefan Popa, ai cărui strănepoţi formează azi cea mai mare parte a populaţiei de aici, a primit, de la principele Tōköli, pentru faptele sale patriotice, nobilitatea şi donaţiunea asupra Băseştilor. Această donațiune şi nobilitare a fost recunoscută şi întărită şi de principele Apafi. / Urmează apoi frumoasa vorbire a dlui dr. Coriolan Steer, reprezentantul despărțământului **Tăşnad**. / Secretarul despărţământului, dr. Coriolan Meseșian, citeşte raportul asupra activității comitetului, de la ultima adunare generală. Făcându-se înscrieri noi, se încasează suma de peste 500 de coroane. / Se realeg membrii vechi din comitet şi se alege, ca membru nou, dl N. Munthiu, secretarul Silvaniei. După aceasta, preşedintele ridică şedinţa.

Urmează adunarea Reuniunii femeilor. Prezidenta, dna Maria Cosma, în cuvinte frumoase, schițează rolul femeii în viața unui popor şi însemnătatea reuniunii, şi

deschide şedinţa. / Dl A. Vicaș, secretarul reuniunii, citește raportul comitetului despre activitatea reuninii, reamintind serbarea jubileului de 25 de ani a acestei reuniuni. După esmiterea comisiilor, se ridică şedința. În urmă, tot publicul de la biserică, de pe drum, de pe la case, grăbeşte la expoziția de copii, care a avut loc în parcul Ilustrisimei Sale George Pop de Băseşti. Ce priveliște! Câtă frumusețe! / Cei de față toţi au rămas încântați de cele văzute. Comisia de premiere, doamnele M. Cosma, Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băsești, Eleftera dr. Mihalyi şi dl dr Ambroziu Boythor, medic, au dat aproape tuturor copilaşilor premii de bani, de la parele menate, dl George Pop de Băsești. Ce fericire, ce suvenire dulci pentru aceşti micuți românași.

Cu **premiul I**, un galben de 20 coroane, o cămaşă din atelierul de țesături al Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei, donată de către prezidenta acesteia, dna Elena Hosszu Longin, și o icoană din istoria neamului românesc, donată de către dl inginer Petru Lucaciu, din România, a fost premiat Victor Fălăuş din **Nadiş**, copil de 2 ani şi 6 luni **Premiu II**: câte un galben de 10 coroane, au primit următorii: Cornelia Cosma din **Chilioara**, Valeria Velle din **Ardihot**, Aurel Osianu din **Bârseul de Sus**, George Buscan din **Tămaia** şi Maria Szabó din **Ardihot**. / Au mai fost premiaţi, cu premii de 2-5 coroane, vreo 150 de copii. Toţi copilaşii participanţi au primit și diplomă de la Reuniunea femeilor. / În urmă, mamele şi copilaşii s-au fotografiat într-o grupă pitorească. / Copilaşii au fost trataţi cu lapte, caș, bomboane etc., din partea dnei Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băseşti, a cărei îngrijire şi atenţiune s-a extins până la cele mai mărunte lucruri. / Mamelor, precum și țăranilor veniţi la această adunare, li s-au servit,

din partea Ilustrisimei Sale, dl G. Pop de Băseşti mâncări şi vin.

La orele 2 d. m., a urmat banchetul festiv, la care au luat parte 500 de persoane. În cursul banchetului, au cântat cele două coruri sus amintite. A toastat dl A. Barbolovicici pentru Maiestatea Sa. Badea George salută oaspeţii, după care a mai urmat apoi un şir întreg de animate toaste. / La orele 4 d. p., s-a început petrecerea poporală, la care a fost de faţă și inteligenţa. S-au jucat, în costume frumoase de căluşer, „Brâul", „Bătuta" şi „Căluşerul", de către 12 flăcăi voinici din **Băseşti**, şi anume: Dimitrie Pop, Filip Pop, Flore Marinca, Alexandru Pop, Ciril Roman, Zaharie Pop, Ambrosin Reneşi, Ioan Pop, Grigorie Szilágyi, Iacob Pop, George Petti, având de vătav pe tânărul dr. Claudiu Iuga. După aceste jocuri, au urmat „Hora Sinaia", „Ardeleana", „Sârba", „Învârtita" și altele, la care s-au încins şi alţi tineri şi fete, inteligenţi şi ţărani. / În urmă, Ilustria Sa, dl G. Pop de Băseşti, exprimându-i dlui dr. S. Claudiu Iuga recunoştința sa, pentru hărnicia cu care a instruit pe țărani la cântări şi jocuri naţionale, premiază pe cei 12 căluşeri cu câte un galben de 10 coroane.

La 7 ore, seara, au sosit din România, cu automobilul, domnii Nicu Filipescu, Mihai Cantacuzino, fostul primar a Bucureştilor, cu fratele dumisale Grigorie, N. P. Gurău, avocat, şi Emanuil N. Butculescu. Tot din România, au venit, de mai înainte, cu trenul, dl Alexandru D. Florescu, secretarul Ligii culturale, cu fiul său Radu. Dl Florescu, şi de astă-dată, ca totdeauna, a dovedit dragostea sa faţă de noi, români de dincoace. / În onoarea acestor distinşi oaspeţi, s-au repetat, seara, la petrecerea tinerimii, „Căluşerul" și celelalte jocuri naționale.

Petrecerea tinerimii academice a început la orele 8, seara, în pavilionul frumos construit, sub conducerea zelosului tânăr Alexandru Pop din **Cerneşti**, student în drept, în parcul Badei George. Au dansat la 150 perechi. În costum naţional s-au prezintat dna Eleftera Dr. Mihalyi (Dej), dna German (Fiziş), dna Terezia Bălibanu (Băseşti), cu copilaşii, şi următoarele domnişoare: Getta Hodoşiu (Blaj), Veturia Pop (Vileac), Aurelia şi Lucreția Serboc (Vama), Eugenia Butean Supur), Elenuţa Stanciu (Botiz), Volumnia Bălibanu (Băseşti), Livie Tincu (Giroit), Lauro Tămaş (Giungiu) şi altele, ale căror nume mi-au scăpat. Petrecerea a durat, cu multă animație, până-n dalbe zori. / Toate serbările au decurs în ordine exemplară, încât şi cei 50 de jandarmi şi locotenentul lor s-au mirat că pentru ce a fost de lipsă să vină ei aici”[372].

**1907**: „În **Cerneşti**, a încetat din viață, în 16 octombrie, Ioan Pop, fost administrator al tractului protopopesc Capolnoc-Mănăştur şi paroh greco-catolic al Cerneştilor. Înmormântarea a avut loc în 21 octomvrie. Odihnească în pace!”[373].

---

[372] *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, pp. 3, 4

[373] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 229, Braşov 1907, p. 3

# CERNUC

(Churnuk, judeţul Sălaj)

**1351**, noiembrie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie dă de ştire că „Mannus şi Bartolomeu de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj) i-au zălogit moşiile lor **Popteleac** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolugyanus-telke** (lângă Vechea, judeţul Cluj)", fără ştirea şi învoirea magistrului Nicolae zis Woss, „magistrului Ştefan zis Pogan, spre paguba sa… De aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit de la vânzarea şi înstrăinarea sus-ziselor moşii"[374].

**1353**, martie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că a venit „Nicolae zis Woos cel Tânăr şi ne-a spus, făcând întâmpinare, că Mannus şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), i-au zălogit două moşii ale lor, numite **Poptelec** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj) şi **Cernuc** (**Chur-nuk**, judeţul Sălaj), cu 40 de mărci… şi că Mannus şi

---

[374] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 78, pp. 79, 80

Bartolomeu, înainte de a răscumpăra de la el acele două moşii, le-au vândut magistrului Ştefan zis Pogan”[375].

**1353**, mai 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă „de ştire că magistrul Nicolae zis Wos cel tânăr de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), venind înaintea noastră, ne-a spus, făcând întâmpinare, că Manus şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), i-au zălogit, cu 45 mărci de argint, trei moşii ale lor, anume **Poptelec** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolukyanusteluke** (lângă Vechea, judeţul Cluj), pe care moşii acei Mannus şi Bartolomeu le-au vândut magistrului Ştefan zis Pagan, mai înainte de a-i plăti banii săi, spre paguba şi povara sa. Drept aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit, cu mărturia scrisorii de faţă de la vânzarea şi zălogirea susziselor moşii”[376].

**1900**: „Despărţământul Dârgea al „Reuniunii învăţătorilor români” din arhidieceza română greco-catolică, și-a ţinut adunarea de toamnă din ist an în comuna **Cernuc**, la 27 octombrie... / Adunându-ne în şcoală, se încredinţează membrii Vasile Dumitraş şi Iosip Pop să învite la pe dl Bela Simó, inspector şcolar regal al comitatului Solnoc-Dăbâca, venit acolo din incidentul acestei adunări. Dl inspector se prezintă la adunare, însoţit de domnii Pataki, medic Szarvadi, protopretor, Béldi, notar cercual, și Colceriu, subnotar cercual. Ocupându-şi aceşti oaspeţi locul, P. O. domnul protopop ţine cuvântul de deschidere şi, după ce salută adunarea, o declară de deschisă. Se constată că,

---

[375] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 177, p. 190

[376] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 195, pp. 216, 217

dintre învăţători, sunt prezenți 14, absenţi 5. Mai erau de faţă, la adunare, domnii Ilie Șerban, preot în **Fizeş** şi notar tractual, I. Deac, preot în **Recea-Cristur**, Vasile Sestraş, preot în **Cernuc**, D. H. Coştea, preot în **Chendrea**, şi dl Costea, învăţător în **Șolomon**”[377].

**1935**: „Duminică, în 25 august, s-a ţinut, în comuna **Cernuc**, plasa Gârbou, o mare adunare poporală, convocată de preşedintele Despărţământului „Astrei“ Gârbou, dl Gavril Deac, preot, la care au participat peste 300 de țăraai şi intelectuali. Dl preşedinte deschide adunarea şi salută pe cei prezenţi. Arată apoi împrejurările în care s-a înființat Asociaţiunea „Astra”, rolul însemnat ce l-a jucat în istoria neamului. „Astra“, prin reprezentanţii săi, continuă propaganda de culturalizare şi astăzi… / Dl A. Prodan, agronom, vorbeşte despre „Pomicultură“, despre însemnătatea ei şi despre câştigurile frumoase care s-ar putea scoate din fructe, mai ales în această regiune, care este foarte potrivită pentru pomărie. Dă îndemn și o mulţime de sfaturi asupra pomăritului. / Dl Alecu Luca, agronom, inginer în Gârbou, vorbeşte despre „Arături“, descriind felurile de arături şi modul cum trebuie să se facă. / Dl Ion I. Olteanu, student în drept din Gârbou, vorbeşte despre Aron Cotruş, făcând biografia poetului. / Părintele Marcu Cornel, din localitate, mulţumeşte conducătorilor despărțământulu… Dl preşedinte Gavril Deac mulţumeşte preotului local şi sătenilor”[378].

---

[377] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 240, Braşov 1900, p. 4

[378] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 37, Blaj 1935, pp. 4, 5

# CERTADIE

(districtul Avariului, judeţul Satu Mare)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Berinde** de Budeşti, din comitatul Marmaţiei, în comuna Certadie, 1745, 2 familii.

**Pop** de Tirsoltz, în comuna Certadie, 7 familii”[379].



Bei Jebel — La Iebel
At Iebel — A Iebel

[379] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 18

# CETARIU

(Chatar, judeţul Bihor)

**1358**, noiembrie 15, Vişegrad: Judele curţii regale dă de ştire… „cum arată rânduiala şi forma judecăţii noastre, că Petru, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), a trebuit să plătească lui Nicolae, fiul lui Ştefan din **Cetariu** (Chatar, judeţul Bihor), înainte de începerea judecăţii, a treia parte din amenzile judecătoreşti de trei mărci, la care a fost osândit… / În sfârşit, Dumitru, fiul lui Oliver, împuternicit pentru acel Petru, fiul lui Ioan, a plătit pe deplin a treia parte lui Pavel, fiul lui Andrei”[380].

**1940**: „În comuna **Cetariu**, judeţul Bihor, s-a săvârşit o crimă. Ludovic Borşoşi, de 19 ani, a aşteptat în faţa casei lui pe Carol Iakob, de 18 ani, şi i-a înfipt cuţitu, pe la spate, drept în inimă. Victima a murit pe loc. Cauza acestei crime este gelozia: amândoi flăcăii iubeau aceeaşi fată”[381].

---

[380] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 330, pp. 337, 338

[381] *Universul*, Anul 57, nr. 177, Bucureşti 1940, p. 10

# CETATEA DE BALTĂ

(Kukulleu, Kykulleu, Kwkeoleo, judeţul Alba)

**1357**, ianuarie 26, Vişegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei şi castelanilor săi din „**Deva** (Deua, Dewa, judeţul Hunedoara), **Cetatea de Baltă** (Kukulleu, Kykulleu, Kwkeoleo, judeţul Alba), **Gogan Varolea** (Wywar, judeţul Mureş) şi **Cohalm** (Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, judeţul Braşov)" că i s-au plâns credincioşii capitlului bisericii de **Alba Transilvaniei** „că voi şi slujitorii voştri aţi luat dijmele ce trebuia să le vină acelora din satele, din satele ce ţin de zisele noastre cetăţi Deva, Cetatea de Baltă, Gogan Varolea şi Cohalm, precum şi din alte sate. Deci, deoarece dijmele trebuie să le vină acelor feţe bisericeşti… poruncim cu straşnică poruncă regească să le lăsaţi lor să culeagă dijmele pe deplin, fără nici o ştirbire"[382].

**1529**: „Este sigur că Petru Rareş deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Unguraşului**, cu peste 30 de sate, **Bistriţa** şi **Valea Rodnei**, cu 23 de sate şi cu minele de aur şi de argint de la **Rodna**, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la

---

[382] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 84, p. 86

care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică"[383].

**1541**, octombrie 18: Regina Isabella se plânge castelanului Cracoviei că „i-a sosit la curte solul lui Petru Rareş Vodă, cerându-i restituirea celor două cetăţi, **Ciceul** şi **Cetatea de Baltă**, ce i s-au făgăduit de către sultan"[384].

**1550**, *Chorographia Transilvaniei*: „**Cetatea de Baltă** e la o milă depărtare de Mediaş, spre apus. Acolo, râul Târnava Mică nu curge prea departe de această cetate, pe care o stăpânea, odinioară, împreună cu un număr de sate dimprejur, Petru (Rareş), voievodul Moldovei, din dania şi actul de dăruire de odinioară al sfinţilor regi ai Ungariei. Pe aceasta a luat-o, acum, fratele George, tezaurarul Transilvaniei, şi a adus-o în supunerea sa. Acolo sunt podgorii cu totul deosebite şi vinurile cele mai bune, şi e mare belşug de toate celelalte lucruri"[385].

**1553**: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**,

---

[383] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

[384] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 24, pp. 24, 25

[385] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 219

**Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo”, „Patakfalva”, **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos”, **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö” (dispărut)”[386].

**1560**, iunie 17, Alba Iulia: Regele Ioan II întăreşte lui Nicolae Herczeg „actul de danie slavon al Roxandei (Rareş, văduva lui Lăpuşneanul – n. n.) asupra moşiilor din **Rugoşeşti**, de pe teritoriul cetăţii **Ciceiului**, avute de la Alexandru Vodă Lăpuşneanul”[387].

**1849**, ianuarie: „Sărbătorile Crăciunului le-a petrecut acasă, în **Mediaş**. În 2 ianuarie 1849, sosi la Mediaş şi generalul Puchner. Ștefan Moldovan i-a făcut vizita. Baronul Uracea, comandantul cetății Mediaş, l-a fost încredințat pe Ștetan Moldovan să încunoştiințeze pe Vasilie Moldovan, prefectul legiunii a III-a, să-și concentreze lagărul la **Cetatea de Baltă**. În acelaşi timp, Axente Sever trebuia să stea gata la **Blaj**, iar popa Vlăduţ din **Aţintiş**, la Iernut. / La 12 ianuarie, miliția împărătească a pornit, din **Mediaş**, spre **Boian**, cu 10 tunuri, şi şi-a pus cartierul general la **Jidvei**”[388].

**1898**, Diaconovich: „**Cetatea de Baltă** (magh. Küküllövár, gern. Kockelburg), comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mică, cu 1.535 locuitori (875

---

[386] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25
[387] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 231, pp. 183, 184
[388] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 2

români, 531 maghiari, restul alte naţionalităţi). Românii aparţin confesiunii greco-catolice şi greco-ortodoxe; este scaunul protopresbiteratului greco-ortodox român al Târnavei (cu 23 comune şi 11.969 suflete), oficiu poştal; târguri căutate. Cetatea de Baltă fu, până în timpul mai nou, capitala comitatului Târnava Mică. Cetatea de aici e foarte veche; fundatorul ei e necunoscut; trecutul ei istoric e interesant şi din punct de vedere românesc; în timpurile vechi, a fost proprietate regală și centrul unui domeniu vast; la 1469, Ştefan cel Mare, domnul Moldovei, pentru a răzbuna pustiirea ţării sale prin armatele ungureşti, intră în Transilvana, o prădă şi nu ieşi din ea decât atunci când regele Matei Corvinul propune împăcarea și îi dăruieşte Cetatea de Baltă şi Ciceul, de aici înainte aceste cetăţi, cu domeniile lor, rămân proprietatea domnilor moldoveni, până la Petru Rareş, care, după alungarea sa din domnie (1538), fu deposedat de ele de către Ioan Zápolya, pentru încercările sale de a se da pe partea nemţilor; Rareş le dobândi, din nou, în 1544, în a doua sa domnie, de la sultanul Soliman, în schimbul serviciilor ce le făcuse, în 1541, împărăţiei turceşti, cu prinderea voivodului Transilvaniei Mailat, însă dărâmate de guvernul Transilvaniei pentru cumplitele pustiiri făcute de Rareș în ţară. De la moartea lui Rareș (1546), înainte apunând neatârnarea Moldovei, aceste cetăți se pierdură pentru totdeauna; Iacob Eraclide Despotul (1561, până în 1563) le ceru înapoi, de la Ioan Sigismund, dar nu izbuti. Sub Apafi, Cetatea de Baltă ajunse în posesiunea lui Emeric Tököly, apoi trecu la Mihail Apafi junior, după moartea căruia trecu la fisc, iar de la acesta, în 1764, ajunse în posesiunea familiei Bethlen. Cetatea originară nu era zidită pe locul unde stă cetatea actuală, ridicată, la 1769, de Nicolae Bethlen, ci jos, în

valea Târnavei Mici, unde şi azi se văd urmele de şanţuri vechi; de aici numirea ei românească”[389].



Avram Iancu-Haus — Vidra de Jos — Casa lui Avram Iancu
Avram Jancu house — Maison d'Avram Iancu

[389] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 788

# CETEA

(Chaklya, judeţul Alba)

**1360**, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimişii hotărnicind şi împărţind între urmaşii lui Pancraţiu, Laurenţiu şi Nicolae mai multe moşii. „Mai întâi, au împărţit moşia numită **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), în aşa fel că o uliţă cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miazănoapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorţi arhiepiscopului de Calocea şi fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliţă, aşezată în trei locuri, pe la jumătatea râului Criş, a căzut în stăpânirea magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu… iar a treia uliţă, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor)… totuşi în aşa fel, ca uliţa Ineul Mic să fie de acelaşi preţ, au dat din uliţa Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliţă cu două rânduri de case, până la capăt…

Apoi au trecut pe moşia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor) şi au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel ca o uliţă cu un rând de case, aflătoare lângă râul

Criş, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorţi, în partea arhiepiscopului şi a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore ţi împreună cu ea, o uliţă cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail şi împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliţă, aflătoare în partea de miazănoapte şi întinzându-se spre apus, a venit sus-zişilor Ioan şi Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moşia numită **Botean** (Battyan, judeţul Bihor) au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel că o uliţă cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criş, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. O altă uliţă, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte şi despărţită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae şi Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliţă, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus şi fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurenţiu.

Apoi au mers la moşia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), pe care au împărţit-o în două părţi drepte şi deopotrivă de mari, în aşa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosinţele, a căzut magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bun având acelaşi preţ, a fost dată arhiepiscopului şi fratelui său Clement, drept a treia parte, moşia **Cuieşd** (Kwest, judeţul Bihor).

Iar celelalte **moşii româneşti** le-au împărţit în acelaşi chip, că o moşie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de

sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la sorţi, în stăpânirea lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, iar ca bun de acelaşi preţ, moşia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar ca a treia parte, având acelaşi preţ, moşiile **Dobricioneşti** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, judeţul Bihor) şi **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, judeţul Bihor) au căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moşia Ineu, cu două mori de piatră, aşezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bunuri având acelaşi preţ cu acele mori, un loc din oraşul **Oradea**, aşezat în uliţa sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moşie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de acelaşi preţ, un pământ din moşia **Pispeky** (dispărut, judeţul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

De asemenea, în părţile Transilvaniei, lângă Mureş, părţile din moşiile **Benic** (Benenyk, judeţul Alba), **Cetea** (Chaklya, judeţul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureş, judeţul Arad), lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, moşia **Stanislowhaza** (dispărut, lângă Căpioara, judeţul Arad), precum şi moşiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) şi Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având acelaşi preţ, moşia **Teş** (Teyes Hwdus, judeţul Timiş), care cu alt nume se cheamă Hwdus, şi **Almazeg** (dispărut, lângă Zimandcuz, judeţul Arad) şi **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Arad, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

În comitatul Cenad, părţile de moşie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria) şi Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ţine de ea, precum şi jumătatea pădurii moşiei Ladan (în Ungaria), moşia Monostoros Kanysa (în Serbia) şi jumătatea moşiei Weresegyhaz, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, iar ca bunuri cu acelaşi preţ, moşiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, judeţul Timiş), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, şi **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, judeţul Timiş) au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar vama obişnuită, ce se cere pe moşia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosinţa lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu acelaşi preţ, moşia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, şi cu moşiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum şi moşia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, şi moşiile **Pordeanu** (Pordan, judeţul Timiş), Rabe (în Serbia) şi Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe şi Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărţire prin tragere la sorţi, moşia Akach (în Serbia), împreună cu moşia Zent Miklos (în Ungaria) şi heleşteul ce ţine de ea, şi moşia Bochijard (în Serbia) au venit magiştrilor Ioan şi Toma, iar moşiile Rasan (în Serbia) şi Zent Miklos (în Ungaria), cu heleşteele, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, fiii lui Pancraţiu. De asemenea, moşia Choka (în Serbia), cu heleşteele, precum şi cu locul zis Sula (în Serbia) şi moşia Zanad (în Serbia), cu heleşteele şi Zethen (în Serbia) şi Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărţeală prin tragere la sorţi, moşiile Such (în Serbia) şi Humukrew (în Serbia)

au căzut fiilor lui Laurenţiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moşiile **Ciavoş** (Chawas, azi **Grăniceri**, judeţul Timiş) şi **Keer** (dispărut, lângă Folia, judeţul Timiş), iar fiilor lui Pancraţiu, moşiile Temerken (în Serbia) şi Kyngerth (în Serbia) şi cu moşia Vrs (în Ungaria), iar moşia Hodegyhaz (în Serbia) au împărţit-o în trei şi fiecărei părţi i-au căzut 12 locuri de curte”[390].

**1927**: „**Sfinţirea bisericii din Cetea**. Mare bucurie au avut, sâmbătă şi duminică, credincioşii uniţi din **Cetea**, protopopiatul Alba-Iulia, plasa Teiuş, pentru că li s-a împlinit vechiul dor, de a-şi vedea frumuşica bisericuţă sfințită de însuşi arhiereul, ceea ce este şi, cu drept cuvânt, poate să fie o mare mândrie pentru o mână de oameni ca tetenii uniţi.

**Cetea** este una dintre cele mai vechi comune ale României. A fost locuită încă înainte cu 2000 de ani, de nişte oameni harnici şi cuminţi, care au avut legături cu îndepărtata insulă Naxos. Multele vechituri, găsite la piatra Ceţii, şi la căderea de apă care se află în nemijlocită apropiere de comună, ne vorbesc, în limba lor, despre oameni foarte vechi şi despre o cultură destul de frumoasă, care, după venirea romanilor în Ardeal, s-a mai mărit, mai cu seamă că Cetea a devenit o pază a munţilor Apuseni. / După retragerea romanilor din România de astăzi, atât Cetea, cât şi celelalte comune au rămas năcăjite, sub stăpâniri străine, până la anul 1918, când s-au scăpat de domnia străină.

Pe vremea episcopului Inocenţiu Micu Clain (1730-1744), **Cetea** era parohie unită puternică, cu 400 suflete, avea doi preoţi uniți, popa Ilie şi popa Dumitru, şi

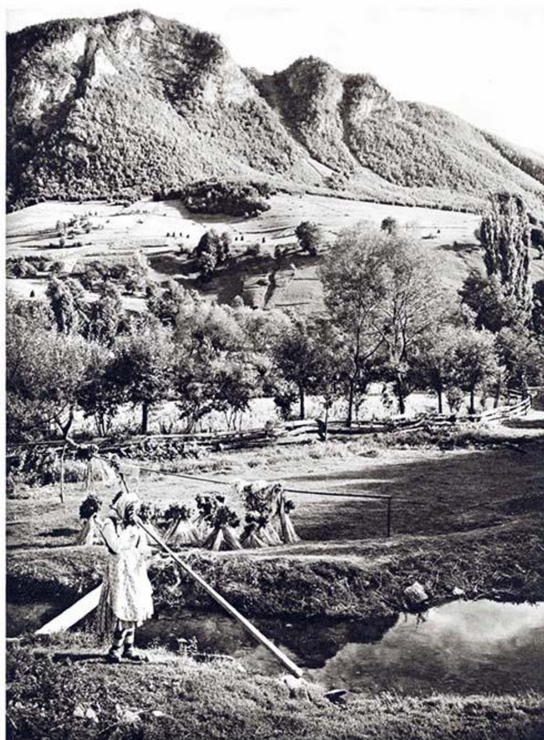
---

[390] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 526, pp. 555-561

neunit numai unul, pe popa Gavrilă. Se vede însă că, după aceea, au urmat preoţi mai slăbuţi, sub care cea mai mare parte a uniţilor a trecut la neuniţi, așa că, în 1900, nu mai erau în Cetea decât 175 suflete catolice şi 1.276 neunite. / Înainte cu vreo cinci ani, ajunge preot în Cetea părintele Gavriil Filimon, astăzi preot militar al garnizoanei Târgu-Mureș, care şi-a dat toată silința nu numai să întoarcă cât mai multe suflete la unire, ci să se facă şi bisericuţa de lemn, care se afla în comună. Și cu toate că n-avea decât 11.000 lei în casa bisericii, iară credincioşi puţini şi săraci, s-a apucat de zidirea din nou a bisericii. Iar după ce s-a strămutat de acolo, s-a gândit şi de urmaş, pentru ca biserica clădită de el să nu ajungă iarăși la ruină. Mult a lucrat pentru **biserica din Cetea** și părintele Amos Frâncu din **Benic**, care, în timpul cât a administrat această parohie, a ştiut să păstorească cu multă înțelepciune şi prevedere. Astăzi este preot în Cetea părintele Ioan Oţoiu, un tânăr, dar harnic şi însufleţit slujitor al altarului, care nădăjduim că va şti păstori cuminte şi cu înţelepciune turma cuvântătoare, cu atât mai ales că are credincioşi buni şi însufleţiți, care sunt gata să jertfească totul pentru biserica lor.

**Sfinţirea bisericii** a săvârșit-o Preasfinţitul episcop al Lugojului, Dr. Alexandru Nicolescu, care a slujit aceasta slujbă la rugarea Înalt prea sfinţitului Mitropolit Vasile de la Blaj. Plecarea s-a făcut de la Blaj, cu trenul de 12 ore din zi. La gara Teiuşului l-au întâmpinat pe Prea sfinţitul, însoţit de canonicii Dr. Ioan Bălan şi Dr. Iuliu Florian, și de profesorul Iuliu Maior, locţiitorul protopopului de la Alba-Iulia, părintele Ilie Magda, mai mulţi preoţi şi primpretorele plasei Teiuş, dl Aurel Barbu, mai mulţi preoți, învățătorii, cu şcolarii, şi numeros popor. După vorbirile de bun sosit și după ce o şcolăriţă mititică i-a întins un buchet

de flori, a răspuns Preasfinţia Sa şi apoi, după un scurt popas în Teiuş, au plecat cu toţii, peste Galda de Jos, Mesentea şi Benic, la Cetea, unde, la intrarea în ţintirim, l-a întâmpinat preotul neunit Ioan Frâncu, iar în uşa bisericii, administratorul parohial unit Ioan Oţoiu… / Duminică, dimineaţa, pe la orele 7, preoţii veniţi de la Blaj şi din parohiile vecine au fost deja la biserică, gata să asculte spovedaniile credincioşilor. La ora 8, s-a început sfinţirea”[391].



Bei Vidra de Jos — La Vidra de Jos
At Vidra de Jos — A Vidra de Jos

[391] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 46, Blaj 1927, pp. 3, 4

# CEUAŞ

(Chauas, judeţul Mureş)

**1361**, septembrie 14, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), că nişte moşii ale sale, numite **Ceuaş** (Chauas, judeţul Mureş) şi **Daia** (Danyan, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Târnava, care sunt acum cotropite şi ţinute în mâini străine, au nevoie de luare din nou şi punere în stăpânirea lui. Drept care, cerem să trimiteţi pe omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru Ladislau, fiul lui Myke de **Căpâlna** (Kapulna, azi **Căpâlna de Sus**, judeţul Mureş) sau Ştefan, fiul lui Toma de **Abuş** (Obusfalua, judeţul Mureş), ori Mihail zis Kugh de **Păucişoara** (Pochfolua, judeţul Mureş), ducându-se la moşiile Ceuaş şi Daia, să le hotărnicească şi să le dea în stăpânirea acelui Mihail, fiul lui Pavel, spre a le stăpâni în veci”[392].

---

[392] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 55, pp. 39, 40

# CHEGEA

(Kegye, Kege, judeţul Satu Mare)

**1354**, ianuarie 29, Buda: „Iacob zis de **Erdel** (Ardeleanu), nobil de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare)" s-a plâns regelui Ludovic „că la sărbătoarea fericitei fecioare şi mucenice Ecaterina, nu de mult trecută (25 noiembrie 1353), s-au furat doi boi ai unui iobag al său, cu numele Ştefan zis Fudur, din sus zisul sat Socaciu… Voind să caute pe cei ce au săvârşit această fărădelege, l-a trimis pe acel Ştefan, iobagul său, a doua zi, să dea de urma celor doi boi… şi i-a regăsit în grajdul lui Ioan, fiul lui Martin de **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), Auzind aceasta, Iacob de Erdel s-a dus îndată la Synka, fiul lui Petre, adică la unul din juzii comitatului Solnoc şi, mergând împreună la sus zisul sat Chegea, a pus, în chip legiuit, să fie popriţi acei doi boi… şi, între timp, a trimis în apropierea acelui sat patru slujitori ai săi, adică Toma de **Syrma** (Zyrma, în Ucraina), Nicolae, Ştefan şi Petru zis Feyes, ca paznici şi supraveghetori ai acelor răufăcători… Dar, în cele din urmă, Ladislau şi Ioan, fiii sus zisului Ioan, simţind că din aceasta li s-ar trage o primejdie, s-au apucat să gonească acei boi, din curtea acelui Ioan, tatăl lor, iar sus-zişii patru slujitori ai acelui Iacob, urmărindu-i, au pus mâna pe pomenitul Ladislau, rănindu-

i calul de sub el, şi sus-zisul Ioan a scăpat din mâinile lor; de aceea, ei au luat de la acel Ladislau, drept dovadă a pomenitului furt, acel cal rănit şi, de asemenea, pumnalul şi mantaua sa. Şi cum acel cal a murit, Iacob a înfăţişat mai apoi, în lunea de după sărbătoarea sfântului Andrei (2 decembrie 1353), la scaunul de judecată al comitatului Solnoc, pielea calului, pumnalul şi mantaua pomenite, luate de la acel Ladislau; însă pe acel Ladislau, hoţul, l-au smuls din mâinile lor, cu de la sine putere şi silnicie, Ioan, fiul lui Martin, tatăl acestuia, care a năvălit cu duşmănie asupra lor, împreună cu fiii săi Andrei şi Iacob, precum şi cu Laurenţiu şi Ioan, fiii lui Simion, tot din Chegea, şi i-au dus la moşia Chegea, unde l-au rănit greu pe pomenitul Toma de Syrma, prin două lovituri de săgeţi, şi au luat cu silnicie de la pomeniţii slujitori ai acelui Iacob doi cai cu frâie şi şei, preţuind zece mărci şi două mantăi, preţuind trei mărci, pe care cai şi mantăi le-a înfăţişat acel Ioan, fiul lui Martin, în prefăcătoria sa vicleană, la scaunul de judecată… şi atunci acel Iacob l-a dus pe acel Synka spre amintita moşie Chegea, de unde acei răufăcători alungaseră cei doi boi şi acolo, cercetând urmele boilor şi ale cailor răufăcătorilor de la curtea pomenitului Ioan, fiul lui Martin, au aflat în chipul cel mai neîndoielnic că acestea s-au săvârşit în timp ce pricina dintre ei era încă spre judecată. / Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi pe unul sau doi dintre voi, care, făcând o cercetare stăruitoare şi cinstită, să caute, să afle de la toţi de la care se poate şi ce cuvine tot adevărul”[393].

**1354**, octombrie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă „de ştire că Iacob, fiul lui Grigore Erdely zis de

[393] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 248, pp. 254-256

**Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare) s-a împotrivit, oprind pe Petru, fiul lui Emeric zis de **Cig** (Chug, judeţul Satu Mare), de la stăpânirea acelei moşii numite Cig; de asemenea, pe Nicolae şi Laurenţiu, fiii lui Ladislau, pe Mihail şi Ioan, fiii lui Ioan de **Zenmichlos** (Zenthmiklos, lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), verii săi; de asemenea, pe Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba), de la stăpânirea oricărei moşii, aflătoare între hotarele moşiei sale Socaciu şi de la ridicarea semnelor de hotar ridicate de dânsul sau de Lorand, fiul lui Elek; apoi pe Iacob Poch, pe Ioan şi Martin, fiul lui Chama… de la stăpânirea şi ridicarea semnelor de hotar fie de ei, fie de tatăl lor – pe Ioan, fiul lui Bakow, pe Petru, fiul lui Synka, pe Petru, fiul lui Chure, pe Matei şi Dominic, fiii lui Petru, şi pe Ioan, fiul lui Dionisie de **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare); de asemenea, pe Ioan, fiul lui Martin, pe Ladislau, Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, pe Laurenţiu şi Ioan, fiii lui  Simion, pe Pavel, fiul aceluiaşi Laurenţiu, precum şi pe oricare alţii de la stăpânirea moşiei sale numită **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), precum şi a oricăror altor moşii şi sesii… şi de la înstăpânirea pe acele pământuri aflătoare între hotarele moşiilor **Socaciu** şi **Gyure** (lângă Săcăşeni, judeţul Satu Mare), precum şi de la ridicarea semnelor de hotar”[394].

**1355**, decembrie 6, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Martin, nobil de **Chegea** ((Kegye, Kege, judeţul Satu Mare)), Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Martin, în numele lor şi al lui Ladislau, fiu tot al lui

---

[394] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 274, pp. 284, 285

Ioan, care era lipsă, iar pe de altă parte chibzuitul bărbat Ioan, parohul din **Gilău** (Gyalu, judeţul Cluj), în locul domnului Andrei, episcopul bisericii din Alba Transilvaniei, care a mărturisit că, printr-o învoială de schimb a unor moşii… acel Ioan, fiul lui Martin, şi Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii lui au hărăzit în chip de schimb părintelui Andrei, episcopul Transilvaniei, dreapta jumătate din moşia Chegea, aflătoare în comitatul Solnoc… în schimbul locului de curte sau curţii acelui domn episcop, aflătoare în părţile Transilvaniei şi în oraşul **Cluj**, în locul târgului, curte înzestrată cu clădiri de piatră şi de lemn, precum şi în schimbul viei lui, de două iugăre, bine lucrată, aşezată în hotarul aceluiaşi oraş Cluj"[395].

**1371**, aprilie 24, Bac: Capitlul bisericii din Bac dă de ştire că, venind „Ladislau, fiul lui Iacob de **Săcăşeni**, din comitatul Solnoc, slujitorul domnului nostru arhiepiscopul, în numele său şi al lui Gheorghe, Ştefan şi Nicolae, fraţii săi, a ridicat împotrivire, oprind înaintea noastră pe domnul nostru regele de la dăruirea, iar pe Ioan, fiul lui Martin de **Chegea** şi pe fiii acelui Ioan de la vânzarea, zălogirea şi înstrăinarea de orice fel a zisei moşii Chegea, făcute sau ce vor fi făcute lui Ioan şi lui Ştefan, fiii lui Pethew de **Santău**, iar pe aceşti fii ai lui Pethew şi pe oricare alţii de la dobândirea, cumpărarea, primirea în zălog şi de la orice amestec în acea moşie"[396].

**1782**, Johann Lehmann: „**Cig** este o comună plină de români, într-o regiune dosnică, pe unde nu trece nici un drum. Românii aceştia nu dau nimic de gustare. Trebuie să

---

[395] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 359, pp. 384-387

[396] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 27, p. 28

iei cele de care ai nevoie sau să flămânzeşti. Când li se pun bani în mână... sunt serviabili. Ei se tem foarte mult de localnicii unguri, şi ascund banii şi alimentele, de frică să nu li se ia.

De aici, **Chegea** (Kantsch, comuna Secăşeni, judeţul Satu Mare.) şi apoi **Supur** (**Sobor**, comună în judeţul Satu Mare.), O pădure foarte frumoasă, de pe un deal înalt, dă farmec regiunii nelocuite de oameni. Pădurile sunt pustii, ca şi la începutul lumii... În păduri sunt stejarii cei mai frumoşi, cei mai tari şi mai zdraveni de pe pământ, ei nu folosesc la nimic, fiindcă nimeni n-are nevoie de ei. Dacă cineva are nevoie de lemne, atunci el dă foc la cel mai frumos stejar, ia cu el uscăturile şi crăcile, iar trunchiul, care dă multă bătaie de cap, e părăsit. Pădurile sunt foarte frumoase. Oare nu s-ar putea ca lemnul şi vânatul din regiunile acestea să fie întrebuințate cu mai mult folos? Oare un canal, cu cheltuieli puţine, n-ar putea să îndrepte lemnul acestor păduri spre un scop mai bun?”[397].

**1891**: „**Uneltiri de maghiarizare în Sălaj**. În comunele româneşti **Nirşid, Benefalău** şi încă altele vreo două din Sălaj, reuniunea de maghiarizare wesselenyiană a înființată școli de maghiarizare, acuma are de pândă să înființeze un „kisdedovó“ à la Csáky et Comp. şi în comuna **Zalnok**, care şi ea este o comună românească din cercului pretorial al **Tăşnadului**, împreună cu comunele curat româneşti **Cehalul Român, Orboul, Chegea, Bobota, Dumușlăul** și celelalte, care toate formează, aşa-zicând, granița până unde a înaintat maghiarizarea în măsură mai mare sau mai mică, căci partea Sălajului dintre **Careii Mari**, **Satu Mare** și **Tăşnad** este deja în mare măsură

[397] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 583, 584

infectată de necuratul duh al maghiarizării; acesta o adevereşte limba coruptă cu ungurisme, precum şi jocurile şi doinele ungureşti din aceste părți. / Spre scopul mai sus pomenit, adică pentru înființarea unui „kisdedovó”, amintita reuniune a întreprins o colectă, la care cu multă râvnă „patriotică” se îmbulzesc fiii lui Arpád, dar şi mai multă cei ai lui Levi. În zelul lor de a colecta bani pentru înfiinţarea acestui „kisdedovó”, nu se sfiesc „patrioţii” a cere și de la naţia noastră bani, umblând să înșele pe cei creduli cu afirmarea că şcoală românească se va înființa din banii aceia în **Zalnoc**. Mulțumită Domnului, însă, că sunt cam puţin slabi de aceia care să-și dea crucerii pentru scopurile maghiarizării”[398].

**1895**: „La alegerea din 21 octomvrie nou, în cercul **Socaciului** (azi **Săcăşeni**), românii au învins, alegând, pentru ambele locuri vacante, doi membri din sânul lor, pe domnii Mihai Bobiş, vrednicul învățător din **Supurul de Sus**, şi pe părintele Antoniu Băliban din **Acoş**. Cu deosebire bine se purtaseră alegătorii români din **Sărăuad**, sub conducerea însufleţitului naţionalist, părintele G. Stanciu, apoi alegătorii români din **Supurul de Sus**, în frunte cu preotul Augustin Oşan şi învăţătorul Mihai Bobiş. Dintre alegătorii română din **Socaci**, câţiva se lepădaseră de noi, românii; de tot necalificabil s-au purtat **românii întunecaţi din Chegea**, dintre care numai puțini au votat cu românii, şi aceştia la îndemnul treazului lor învăţător Dimitrie Pop, pe când cei mai mulți au fost duşi în tabăra ungurilor, sub comanda slabului preot din **Chegea**, cu numele Milianu, care, bătându-şi pieptul uscat, striga în gura mare că el nu ţine cu românii, că „Românii-s proşti“. / Cu

[398] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 280, Braşov 1891, p. 2

toate opintirile ungurilor şi a lingăilor lor, însă, graţie tacticii preoţilor Stanciu, Oşan şi a dascălului Bobiş, românii reușiseră, atunci, cu majoritate de 27 voturi. / Cu toate că alegători români în cercul Socaci sunt 200, pe când unguri abia vreo 120, numai prin mare luptă le-a succes românilor a majoriza pe unguri, căci se făcuseră mari presiuni asupra lor. Cu toate acestea, un Oláh Jànos (cândva român), cu „soţii“ au protestat alegerea, pe nişte motive de nimic, iar cei de la comitat au anulat-o. Nu le-a convenit lor cum că un învățător ca Bobiş şi un preot ca Băliban să fie membri în congregaţiune, nişte „daco-valahii” atât de primejdioşi, care ar fi răsturnat din osie marele şi puternicul glob maghiar! / Astfel s-a fixat alegere nouă, pe ziua de 28 noiemvrie nou, când apoi s-au întâmplat lucruri nemaipomenite.

Românii au fost şi mai însufleţiţi, decât în primul rând, pentru candidaţii lor, Mihai Bobiş şi Mihai Bohăţel. Au venit toți românii din **Sărăuad, Supurul de Sus**, mai mulți din **Socaci** și **Chegea**, iar preotul din **Chegea** din nou s-a purtat tot atât de scârbos, ca şi la alegerea din 21 octomvrie. / Ungurii, în frunte cu maghiaronul notar din **Socaci**, Benik Samu, văzând, că cei 120 de alegători unguri vor fi majorizați din partea celor 200 de alegători români, au recurs la un mod de luptă forte ticălos. Înaintea ușii unde mergeau alegătorii la urnă, s.au postat vreo 6 unguri scăpătaţi, care n-au nici o avere, decât hainele de pe ei, şi acele încă slabe, şi, când mergeau alegători români din Sărăuad, Supur, Socaci ori Chegea simplaminte (pur şi simplu – n. n.) nu-i lăsau înlăuntru, ci îi respingeau cu puterea, iar când venea câte-un ungur, îi făceau loc. / Auzind de aceasta, părintele Stanciu, învățătorul Bobiş şi ceialalţi, părintele Stanciu (un bărbat atletic) se ia şi merge

către locul de votare, voind să intre înlăuntru; cei 6-8 unguri ori câţi vor fi fost înaintea ușii, căci eu, din întâmplare, tocmai atunci nu eram de față, ca să-i pot număra, apucă care ce-i vine în mână, unul par, altul lemn verde etc. şi iau la goană pe părintele George Stanciu. Acesta, văzându-se faţă de 6-8-10 unguri, astfel înarmaţi, a fost silit să se retragă; curând după aceea, însă, s-a reîntors din nou, cu vreo 100 de români, protestând și pretinzând să fie lăsaţi la urnă. Astfel, când şi când, a fost lăsat şi câte-un român la urnă, dar, după ce intra înăuntru, trebuia să stea acolo câte-o jumătate de oră, căci „domnii" întorceau încoace şi încolo listele, ca să treacă vremea și să sosească 4 ore, când trebuia să se încheie alegerea. / Fireşte că, în astfel de împrejurări, n-au putut fi „aleşi" decât 2 „unguri", cel mai neaoş dintre ei se numeşte Elzenbaum, iar al doilea Kis Emil. / Despre acest caz, părintele Stanciu a telegrafiat încă atunci ministrului de interne"[399].



Topfhändler — Negustor de oale
Pottery merchant — Marchand de poteries

[399] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 261, Braşov 1895, p. 2

# CHELINŢA

(Kelencze, comitatul Salagiu, judeţul Maramureş)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Fekete** de Kelencze, în comuna Chelinţa, 1702, scut militar cu o mână ţinând sabia, 20 familii.

**Ilyés** sau **Császkai** de Lemény, în comuna Chelinţa, 1676, scut militar cu trei spice de grâu, 20 familii.

**Román** de Zsugásztra, în comuna Chelinţa, 1663, 5 familii.

**Pop**, în comuna Chelinţa, 5 familii”[400].

**1936**: „**Congresul Agrului la Jibou**. Duminică, 20 septembrie, s-a ţinut, în orăşelul **Jibou**, judeţul Sălaj, congresul eparhial al AGRU-lui Maramureş. Oraşul, frumos pavoazat, a adăpostit peste 7.000 de români uniţi, veniţi la această manifestaţiune catolică şi românească. Liturghia a fost oficiată în piaţă. de un sobor de 20 preoţi, în frunte cu Revm. Dr. Gh. Bob, vicar general episcopesc. Cântă **corurile din Chelinţă** şi **Someş-Odorhei**. Cuminecări multe. După Liturghie, şedinţă în sala Teatrului. După deschidere, salutul autorităţilor, cetirea raportului general, se alege

[400] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 33

noul comitet, în frunte cu dl Dr. Florent Mihali. După masă, s-a sfinţit piatra fundamentală a noului spital de plasă. Graţie acestor manifestări şi muncii depuse de membri, Agrul se încadrează perfect în rândurile formidabilei armate paşnice şi creştine, care va răspândi fericirea şi binele pe pământ"[401].

**1939**: „**O sărbătorire la Chelinţa Sălajului**. Părintele Ioan Boteanu, protopop al tractului **Beclean**, arhidiacon şi paroh al **Nușenilor** din judeţul Someş, acuma pensionar, unul dintre cei mai vechi cititori ai gazetei noastre, şi-a sărbătorit, de curând, ziua 81 a naşterii sale. / Cu acest prilej, domnişoara învățătoare Lucreția Cotuţiu i-a predat două buchete de flori. Într-un buchet era acunsă scrisoarea următoare; „Cuceraice Părinte, cu ocazia zilei sfinte a împlinirii în viață a celei mai framoase vârste, de 81 ani, cu demnitate împliniţi, rog și implor Pronia Divină ca şi de acum, înainte, să aveți parte de fericire şi zile senine, ani mulți, mulți. La mulţi ani! Cu dragoste fiască, Lucreția Cotuţiu, învățătoare". / Îl salută, apoi, doamna Domnica Conea, născută Fechete, aducându-i daruri. / Părintele Ioan Boteanu le mulțumeşte cu lacrămi în ochi. / Observăm că părintele protopop Boteane a fost, de multe ori, lăudat de Episcopul său, pentru frumoasa sa activitate bisericească şi națională şi că are vrednicii nepieritoare, mai ales în jurui înzestrării parohiei **Nuşeni**"[402].

---

[401] *Vestitorul*, Anul XII, nr. 20, Oradea 1936, p. 152
[402] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 2, Blaj 1939, p. 6

# CHENDREA

(Kendermező, districtul Nagy-Szeg, Noţig,
comitatul Salagiu, judeţul Sălaj)

**1437**: „Răscoala de la **Bobâlna**, din 1437-1438, a cuprins şi numeroase sate din Sălaj, printre căpeteniile ţăranilor răsculaţi aflându-se Ilie cel Mare din **Almaş**, Pavel cel Mare din **Voievodeni**, Gal din **Chendrea** şi Mihail din **Cehu-Silvaniei**. George Bariţiu, vorbind despre condiţiile de pace, stabilite la conferinţa de la **Aputu**, din luna octombrie 1437, dintre nobili şi popor, arăta că tratatul de pace de la Aputu s-a transmis la Conventul de la Cluj, prin anumiţi deputaţi: din partea aristocraţiei, prin Ladislau din **Someşeni** şi prin Benedict Pârvul din **Valcău**, iar din partea poporului, prin căpitanul Mihail Vlahul din **Giroc** şi un alt Mihail, din comitatul Crasnei. Şi tot în Sălaj, în localitatea **Căpâlna**, de pe Valea Someşului, s-a „inventat” infirma masă a istoriei cu trei picioare: „Unio trium nationum”, între unguri, saşi şi secui, care, datorită faptului că îi lipsea piciorul de bază, cel românesc, s-a prăbuşit iremediabil”[403].

**1775**: „În februarie 1775, a avut loc o puternică mişcare a iobagilor din satele de la poalele Meseşului, pe

---

[403] *Revista Teologică*, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000, p. 36

Văile Almaşului şi Agrijului, la **Gâlgău, Gârbou, Chendrea**, îndreptată împotriva asupririi sociale şi naţionale"[404].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Farkas** de Köd, în comuna Chendrea, 1679, 28 familii.

**Darabant**, în comuna Chendrea, 1666, 16 familii.

**Birta**, în comuna Chendrea, 1676, 28 familii.

**Drágos**, în comuna Chendrea, 1700, scut militar cu trei spice de grâu, 12 familii.

**Moldován** de Remete, în comuna Chendrea, 1704, 8 familii.

**Getzi** de N. Goroszló, în comuna Chendrea, 1578, 19 familii.

**Farkas** de Keszü alias **Tamás**, în comuna Chendrea, 1649, scut militar cu un lup ce ţine trei spice de grâu, 28 familii.

Dávid de Lemény, în comuna Chendrea, 1610, 4 familii.

**Dáncs** de Ruse, în comuna Chendrea, 1659, scut militar de culoarea cerului, cu o mână tăiată, 1 familie"[405].

**1900**: „Despărţământul Dârgea al „Reuniunii învăţătorilor români" din arhidieceza română greco-catolică, și-a ţinut adunarea de toamnă din ist an în comuna **Cernuc**, la 27 octombrie... / Adunându-ne în şcoală, se încredinţează membrii Vasile Dumitraş şi Iosip Pop să învite la pe dl Bela Simó, inspector şcolar regal al comitatului Solnoc-Dăbâca, venit acolo din incidentul acestei adunări. Dl inspector se prezintă la adunare, însoţit de domnii Pataki,

---

[404] *Revista Teologică*, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000, p. 38
[405] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 33

medic Szarvadi, protopretor, Béldi, notar cercual, şi Colceriu, subnotar cercual. Ocupându-şi aceşti oaspeţi locul, P. O. domnul protopop ţine cuvântul de deschidere şi, după ce salută adunarea, o declară de deschisă. Se constată că, dintre învăţători, sunt prezenți 14, absenţi 5. Mai erau de față, la adunare, domnii Ilie Șerban, preot în **Fizeş** şi notar tractual, I. Deac, preot în **Recea-Cristur**, Vasile Sestraş, preot în **Cernuc**, D. H. Coştea, preot în **Chendrea**, şi dl Costea, învăţător în **Șolomon**"[406].

**1904**: „Danilă H. Coste, preot greco-catolic în **Chendrea** (Valea Almaşului), a repausat la 3 septembrie nou, în etate de 73 ani. Îl jeleşte văduva și numeroasa familie"[407]. **1935**: „În luna trecută, s-au deschis, în ianuarie 1935, în fruntaşa comună de pe Valea- Almaşului, **Gâlgău**, cursurile de pregătire premilitară. Cu această ocazie, s-au adunat tinerii din comunele **Gâlgău, Chechiş, Bălan, Chendrea, Racăş, Lupoaia, Creaca, Tihău, Surduc, Briglez** şi **Muncel**, în frunte cu preoții, notarii şi învăţătorii lor. A fost frumos şi sărbătoresc aduși tinerii din comunele **Bălan, Chendrea** şi **Racăş**, cu steaguri şi îmbrăcaţi în frumosul lor port caracteristic, lucrat din lână de harnicele lor mame, care cu drag şi-au gătit copiii lor şi i-au însoţit până în Gâgău. Aici s-a oficiat o Sfântă Liturghie de domnii Dumitru Mureşan, protopop **Chechiş**, Ambroziu Plăian, protopop **Surduc**, Alexandru Nossa, preot **Tihău**, A. Trenca, preot **Lupoaia**, Ioan Pop, preot **Bălan**, A. Nechita, preot **Muncel**, Valentin Pop, preot **Racăş**, Eugen Grobciu, preot **Bălan**, şi Aurel Pop, preot **Gâlgău**. Răspunsurile au fost date de corul bărbătesc, condus de neobositul preot Ioan Pop din **Bălan**. Tinerii, intelectualii şi poporul au as-

[406] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 240, Braşov 1900, p. 4
[407] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXII, nr. 187, Braşov 1904, p. 3

cultat această sfântă slujbă şi se vedea pe feţele lor cum pătrunde în sufletul fiecărui respectul şi faţă de credinţă, Rege şi Ţară. La sfârşit, s-a cântat un Te-Deum. / Urmează, apoi, deşfăşurarea programului frumos şi bine potrivit, care s-a desfăşurat în piaţa comunei, deşi zi de iarnă şi aerul cam aspru, lumea a ascultat cu drag cele ee urmează: / Dl A. Plăian, protopop şi președintele de onoare al Comitetului comunal al subcentrului de P. P. Gâlgău, prin frumoase şi bine potrivite cuvinte deschide adunarea. Vorbesc apoi domnii George Sabău, director-învăţător, despre pregătirea premilitară, Cornel George, notar în **Bălan**, destre „Educaţia cetăţenească, morală şi naţională“, Dr. Teodor Maruşca, medicul circumscripţiei sanitare **Surduc**, dă sfaturi medicale. / Doi şcolari spun apoi două poezii patriotice. / Încheie dl Dumitru Mureşan, protopop în **Chechiş**”[408].



An der Tränke — La adăpat
Drinking cattle — Abreuvage

[408] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 8, Blaj 1935, p. 3

# CHENDU MARE

(Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş)

**1358**, mai 4, Sântimbru: Voievodul Dominic dă de ştire că înfăţişându-se „Iacob, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail, fiul răposatului ban Simion de **Şmig** (Sumugyn, Sumugyun, judeţul Sibiu), pentru ei şi pentru Petru, fratele lor după mamă… iar pe de altă parte Balad, fiul lui Toma de **Chendu Mic** (Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), fiul aceluiaşi ban Simion, pentru el şi pentru Ştefan şi Conya, fraţii lui, au mărturisit, în privinţa împărţelii moşiilor lor… au ajuns la împăciuire în felul următor: ca amândouă părţile să fie datoare să primească orişice ar hotărî, între părţi, opt bărbaţi nobili, ce vor trebui să fie aduşi, la octavele Rusaliilor, în satul **Ozd** (judeţul Mureş), după ce vor fi cercetat cuprinsul scriesorilor ce vor trebui să fie înfăţişate acolo de părţi”[409].

**1360**, noiembrie 26, Sântimbru: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în vinerea de după sărbătoarea Tuturor Sfinţilor (6 noiembrie) „omul nostru, Ladislau, fiul lui Alexandru de **Şard** (Saard,

---

[409] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 269, pp. 270-272

azi **Şoard**, judeţul Mureş) sau Blasiu ori Andrei, fiul lui Pavel de **Feleag** (Felek, judeţul Mureş), sau Nicolae, fratele lor, ori Ladislau, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), ori, în lipsa acestora, Matei de **Chendul de Sus** (Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), să se ducă, împreună cu omul vostru de mărturie, la pământul aşezat între râurile Turia şi Casinul, în faţa cetăţii **Balwanus** (cetate lângă Turin, judeţul Covasna), să-l împartă în cinci părţi drepte şi deopotrivă, dintre care trei părţi să le încredinţeze  fiilor lui Alexandru…

Venind înaintea noastră Benedict zis Orrus de Heghig, în numele lui Ladislau, fiul lui Ştefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, judeţul Covasna) a făcut întâmpinare că, la împărţirea în cinci părţi, Ştefan, fiul lui Apour, şi Ştefan, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zarazpatak, judeţul Covasna) au oprit împărţirea, şi au fost chemaţi în faţa noastră”[410].

**1366**, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, când a „pus în vedere, după porunca numitului domn al nostru, regele, tuturor nobililor şi oamenilor de orice stare sau seamă, care aveau vămi pe pământurile sau pe apele lor, să arate în faţa noastră, actele lor, întocmite cu privire la acele vămi”, ridicându-se „Ladislau, fiul lui Dumitru de **Ţigmandru** (Ciucmandru, Chykmanthel, judeţul Mureş), şi Ştefan, fiul lui Toma de **Chend** (Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), s-au îngrijit să ne spună că ei au un pod, clădit peste râul Târnava Mică, pen-

---

[410] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 538, pp. 577-581

tru care cereau vama obișnuită, cu privire la care vamă avuseseră şi acte date de rege, dar, odinioară, sașii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu) şi **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), cuprinşi de o furie drăcească, năvălind cu silnicie, cu mâinile înarmate, asupra casei răposatului Toma, tatăl amintitului Ștefan, aflătoare tot în Chend, l-au ucis pe zisul Toma cu o moarte crudă, luând şi ducând cu ei toate bunurile numitului Toma; printre alte bunuri ale zisului Toma, ei au dus şi au luat cu sine şi actele date de rege, întocmite cu privire la vamă şi la alte drepturi ale lor; fapte care, toate, erau învederate juzilor nobililor şi tuturor nobililor din cele şapte comitate din Transilvania… Spre mărturia acestei declaraţii de adeverire a lor, am hotărât să dăm sus-numiţilor Ladislau şi Ştefan această scrisoare”[411].

**1372**, martie 11, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Petru de **Berindu**, slujitorul lui Nicolae, fiul lui Toma, fiul lui Simion banul de **Chendu Mic**, în numele stăpânului său, s-a îngrijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare, că magistrul Stefan, fratele stăpânului său, precum aflase el, a dat şi a înstrăinat altor fraţi părtaşi ai stăpânului său, printr-o împărţeală fără ştirea stăpânului său Nicolae, nişte moşii ce ţin în devălmăşie de acei stăpâni ai săi, spre marea pagubă şi pierdere a acelui Nicolae, fiul lui Toma. Drept aceea, făcând această întâmpinare, a ridicat împotrivire, oprind pe faţă și lămurit, înaintea noastră, pe sus-zisul magistru Stefan, fiul acelui Toma, fiul lui Simion banul, fratele zisului său stăpân, de la darea şi înstrăinarea oricăror moșii devălmaşe ale lor, făcute sau având a se face oricăruia dintre frații și rudele

[411] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 48, pp. 73-75

acelui stăpân al său, şi pe aceștia, de la primirea, cotropirea și luarea pe veci în stăpânire, precum și de la orice fel de amestec în acele moșii. Spre mărturia acestei oprelisti și întâmpinări, i-am dat scrisoarea de faţă, potrivit dreptului obștesc”[412].



Kreuze Făgăraş Troiţe
Crosses Croix

**CHERECHIU**

fost **Kereky**, azi Caporal Alexa, judeţul Arad.

[412] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 103, pp. 124, 125

# CHERECHIU

(Kereky, judeţul Bihor)

**1354**, septembrie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea mărturiseşte că s-au înfăţişat „Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa de **Cherechiu** (Kereky, judeţul Bihor), Dominic, fiul lui Chaak de **Dara** (Darah, judeţul Satu Mare), pentru sine şi fratele lui Nicolae, cu toţii fii fii ai surorilor după mamă ale magistrului Marouth, fiul lui Petru de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), pe de o parte, iar pe de alta Ştefan, Andrei şi Dominic, fiii lui Beke zis Cyne, tot de Olosig, şi au spus că, deoarece prin hotărârea dumnezeiască sus-zisul magistru Marouth, vărul acelor fii Beke, a purces din această lume fără de copii, ar fi trebuit ca fiii lui Beke să-i urmeze la stăpânirea tuturor moşiilor lui, dar fiindcă Beke, făcându-şi testamentul, a lăsat părţile sale de moşie pomeniţilor fii ai surorilor sale, împotriva obiceiului îndătinat al ţării… ei s-au înţeles, prin împăciuire, pusă la cale de părintele Dumitru, prelatul nostru, ei se înţeleg, desfiinţând tot ce se rânduise de către acel Merouth, afară de dreptul bisericii noastre, care a rămas neatins… şi au lăsat, şi în faţa noastră, sus-zişilor Ştefan, Andrei şi Dionisie, fiii lui Beke, zestrea şi darurile de nuntă ale bunicii lor şi a patra parte, cuvenită doamnelor mame ale lor, lăsându-se ei de orice drept de proprietate, ce ar fi trebuit să în aibă

în moşiile **Olosig**, **Maria Magdalena** (Marimagdalena, lângă Olosig, judeţul Bihor) şi **Marouthlaka** (lângă Olosig, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor… / În schimb, numiţii fii ai lui Beke înveşnicesc numiţilor Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa, şi Dominic şi Nicolae, fiii lui Chaak, moşia numită **Kalkamar** (?), aflătoare în acelaşi comitat Bihor, vecină şi megieşă cu moşia **Olosig**… / Afară de acestea, fiii lui Beke au dat fiilor lui Pousa şi fiilor lui Chaak, din banii magistrului Marouth, 16 mărci în groşi, socotind fiecare marcă la 56 groşi, iar fiii lui Beke au lăsat pomeniţilor fii ai lui Popusa şi ai lui Chaak via acelui magistru, aflătoare în hotarul **Ogrăzii** (Oradei)… Iar cât priveşte moşia numită **Apaty** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), zălogită magistrului Marouth de fiii lui Beke, n-au vrut să aibă vreun amestec şi o lasă acelor fii ai surorilor magistrului Marouth”[413].

**1357**, iulie 25, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea adevereşte că „Mihail, fiul lui Mihail de **Eghazaskereky** (dispărut, lângă Diosig, judeţul Bihor), şi Mihail şi Nicolae, fiii lui Pousa de celălalt **Cherechiu** (Kereky, judeţul Bihor)… râvnind să se bucure necurmat de dreptul lor de stăpânire… prin mijlocirea lui Ştefan, Andrei şi Dominic, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), Ioan, fiul lui Serephel de **Cheniz** (Keniz, azi **Voivozi**, judeţul Bihor), Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (Zenthkyral, azi **Eriu-Sâncrai**, judeţul Satu Mare), şi Luca, fiul lui Ştefan de **Deapoi** (Gyapol, Gyapul, azi dispărut, judeţul Bihor), au hotărât şi au despărţit unele de altele zisele lor moşii, ridicând semne noi de hotar şi întărindu-le pe cele vechi. Şi anume, mai întâi începând de la răsărit, lângă cele

---

[413] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 266, pp. 275-278

trei semne de hotar de frunte, care despart între ele acele moșii, numite Kereky și Cherechiu, precum și **Târgușor** (Azonwasara, judeţul Bihor), și pe care le-au lăsat neatinse, au ridicat din nou o movilă de hotar; de aici înaintând spre apus, printre pământurile de arătură, au săpat o movilă de hotar; apoi tot în partea aceea, la o mică depărtare, lângă un drum care duce, de la sus-numita (moșie) Cherechiu a pomeniților fii ai lui Pousa, spre satul Târgușor, au ridicat, dinspre răsărit, o movilă de hotar; de aici, trecând acel drum spre apus și coborând spre un oarecare pârâu, au ridicat lângă acesta, dinspre răsărit, o movilă de hotar. De aici, după cum spun aceste părți, mersul semnelor de hotar dă în acel pârâu, care este luat între dânșii ca hotar, și prin acel pârâu înaintează puțintel spre miazăzi, către moșia sus-pomenită a acestor fii ai lui Pousa, și cotește spre apus, și, prin sus-pomenitul pârâu, care e așezat între aceste moșii ale ziselor părți, trece pe lângă un pământ numit Locul Cărămidăriei și, înaintând puțin, iese din acel pârâu spre apus, unde, lângă acel pârâu, se află o movilă de hotar nou ridicată; mergând apoi tot spre apus, lângă un semn vechi de hotar, au ridicat alt semn nou; de aci, mai încolo, în aceeași parte, au săpat, între pământurile de arătură, un semn nou de hotar. În cele din urmă, au ajuns la două semne vechi, puse lângă Pârâul Mare, și, încuviințându-le, s-au mulțumit cu ele"[414].

**1787**: „La data de 29 iunie 1787, șpanul domenial din **Cherechiu**, Szokolny János, a raportat funcţionarilor domeniali faptul că, atât la **Cherechiu**, cât și la **Albiș**, se vindea vinul, pe la casele oamenilor, în mod ilegal, fiind încălcată astfel porunca imperială. În acest caz, s-a recurs

---

[414] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 165, pp. 160-162

la identificarea celor care făceau contrabandă cu vin şi la sigilarea butoaielor acestora. Numai că unul dintre contravenienţi, Miszáros István, a spart fundul unui butoi sigilat, încălcând și măsurile luate de domeniu”[415].

**1809**: „În aprilie 1809, domeniul **Săcuieni** a închiriat, pe o perioadă de un an, adică până la sărbătoarea Sfântului Gheorghe, pentru suma de 48 de florini renani, cârciuma din Haraszti, locuitorului din **Cherechiu** Erdei Ferencz. Prin contract, domeniul se angaja, prin judele pădurilor, să-i furnizeze arendatorului cantitatea de lemne pentru foc, dar numai cu condiția ca să contribuie și el la paza pădurilor, alături de paznici, și să menţină o comportare bună. Arendatorul a fost de acord cu clauzele, mai mult, a și depus, ca și garanţie, casa sa din **Cherechiu**, pentru mai multă încredere din partea domeniului, și a achitat și un sfert din arendă, anticipat”[416].

**1816**: Un „alt interogatoriu s-a realizat și în cazul soției lui Eötves Ferencz din **Cherechiu**, la anul 1816, care a fost acuzată că s-a ocupat de vânzarea de ţuică în mod ilegal. În apărarea ei, aceasta a declarat, în contradicţie cu afirmaţiile martorilor, că a fiert ţuică pentru soţia unui vecin, dar nu pentru bani, ci pentru mâncare, deoarece erau foarte săraci. Martorul principal, fierarul Tyukodi Mihály, a spus instanței că a plătit chiar el ţuica pe care a cumpărat-o de la învinuită”[417].

**1824**: „La 1 ianuarie 1824, se dădea în arendă dreptul de pescuit, în hotarul posesiunii **Cherechiu**, locuitorilor Demeter Mihály și Ottományi István, pentru o perioadă de trei ani, în schimbul unei arende de 30 de florini renani.

---

[415] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 102
[416] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 107
[417] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 106

Arendatorii trebuiau să împartă pe din două pescuitul, în locul numit Miklai, cu un alt locuitor din **Săcuieni**, care arendase, la rândul său, pescuitul. Iobagul Kontz János din **Cherechiu** a arendat, la 8 ianuarie 1827, dreptul de vânătoare și pescuit în hotarul posesiunii **Cherechiu**, pe o perioadă de un an, cu o arendă de 12 florini renani. Prin contract, arendatorul a primit libertate deplină de a vâna și pescuit în apele și pădurile localităţii. Interesant era faptul că, odată cu arendarea anumitor drepturi, domeniul transfera către arendator și atribuţiunile de supraveghere legală a monopolurilor închiriate, astfel că Kontz János fusese obligat și să urmărească dacă cineva ar vâna sau ar pescui în mod ilegal, iar respectivul să fie prezentat domeniului pentru a fi pedepsit. La 1 ianuarie 1829, tot Kontz János, alături de Tompa Péter din **Cherechiu**, au închiriat dreptul de vânătoare și pescuit pentru un an, în aceleași condiţii. Tot în luna ianuarie 1829, domeniul **Săcuieni** a arendat dreptul de vânătoare și pescuit locuitorilor Imre Győrgy şi Szeles Mihaly, ambii din **Săcuieni**, pe o perioadă de trei ani, pentru o arendă de 20 de florini de argint anual. Faţă de alte contracte, aici era precizată obligația arendatorilor de a aproviziona cu pește, la prețuri decente, ori de câte ori existau solicitări, bucătăria domenială din **Săcuieni**"[418].

**1846**: „Din **Cherechiu** a fost arendată măcelăria, dreptul de vânzare a băuturilor, morile, dar și dreptul de a prinde lipitori și pescuitul. În localitatea **Valea lui Mihai** au fost arendate prăvălia domenială, măcelăria, dreptul de a vinde băuturi, hanul și pălincăria"[419].

**1859**: „În posesiunea **Cherechiu**, domeniul a arendat, pe un singur contract, dreptul de cârciumărit, cârciuma

[418] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 118
[419] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 96

*Pasa*, două mori uscate și pescuitul, între anii 1859-1860, pentru suma de 450 de florini”[420].



Bäuerinnen Bunila Femei

Peasant women Paysannes

[420] Muzeul Ţării Crişurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003, p. 95

# CHEVERAŞU MARE

(judeţul Timiş)

**1782**, Johann Lehmann: „De la Timişoara, până la Sibiu, sunt 17 staţii de poştă, care nu sunt aşa de mari, ca cele întâlnite în cale până aici. Chiar din Timişoara pornesc două drumuri, care se întâlnesc la Lugoj. Unul este drumul poştei, celălalt e drumul de care. Amândouă sunt în stare destul de proastă. De la Timişoara, până la Lugoj, sunt, pe drumul poştei, 8 mile, pe drumul de care, 6. Drumul poştei trece prin **Cheveraş** (azi **Cheveraşu Mare**, judeţul Timiş) şi **Sinersig** (azi **Sinersek**, comuna Boldur, judeţul Timiş), până la primul sunt 2 poşte, până la cel din urmă, o poştă. De aici, până la Lugoj, iarăşi o poştă. Hanurile, pe drumul acesta, sunt, după cum mi s-a spus, bine îndestulate pentru nevoile călătorilor. Eu le-am încercat. Celălalt drum l-am practicat cu atât mai des. Pe acesta se merge, de la Timişoara, la **Recaş**. Acesta se află la două mile mari de Timişoara. Între ele se găsesc hanuri proaste şi sate neînsemnate, al căror nume nu-l cunosc”[421].

---

[421] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 563, 564

# CHESĂU

(Kezu, judeţul Cluj)

**1354**, ianuarie 25, Buda: Capitlul bisericii din Buda să de ştire „că Nicolae zis Voos, Ladislau, Ioan zis Acyl, Laurenţiu zis Voos, Toma şi Desideriu, zis de asemenea Voos, fiii lui Ioan, fiul lui Emuch de **Cesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj… ne-au spus că, întrucât ei sunt devălmaşi, în toate moşiile lor, cu Petru zis Verres, fratele lor, ca să nu se întâmple vreo greşeală în treburile moşiilor lor… l-au oprit pe Petru zis Verres de la pierderea, înstrăinarea, vânzarea, zălogirea, dăruirea vreuneia dintre moşii în care dânşii au drepturi, îndeosebi moşia numită **Katl** (în Ungaria) din comitatul Vesprim”[422].

**1362**, septembrie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Ioan zis Acyl, Toma, Desideriu şi Laurenţiu, fiii lui Ioan, fiul lui Emech, şi Simion, fiul lui Ladislau zis Wos cel tânăr, în numele lor şi în numele magiştrilor Nicolae Wos cel tânăr şi Petru cel Roşu, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Emech, fraţii lor, înfăţişându-se înaintea noastră, au mărturisit că au făcut o împărţeală

[422] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 245, pp. 251, 252

veşnică pe moşiile lor **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), **Ţaga** (Chege, judeţul Cluj), **Sucurtard** (Zenthgothard, judeţul Cluj), **Puini** (Pwlion, judeţul Cluj), **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), **Silvaş** (Ziluas, judeţul Cluj), **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj) şi **Kereztes** (dispărut, lângă Ţaga şi Sântejude, judeţul Cluj), care se află în comitatul Dăbâca, şi **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, după arătarea semnelor, fără nici o plângere"[423].

**1366**, noiembrie 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur îl informează pe vicevoievodul despre raportul trimişilor, care „de curând, au chemat pe bucata de moșie numită **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), pe magistrul Petru, pe Ladislau, fiul lui Thoma de Sintioana, pe Simion şi Leukus, fiii lui Ladislau zis Wos de **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), pe fiecare din ei, înaintea nobleţii voastre, ca să stea față cu sus-zisul magistru, Ladislau zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), hotărând părţilor ca soroc la înfăţişare înaintea voastră octavele în curând viitoare ale sărbătorii fericitului Martin Mărturisitorul (10 noiembrie)"[424].

**1931**: „**Grindină mare pe câmpia Clujului**. În săptămâna trecută (prima din iulie – n. n.), a căzut, în apropierea Clujului, o furtună cu grindină cum rar s-a mai pomenit. Grindina a fost de mărimea ouălor de găină. Au murit multe vite, oi și porci. Semănăturile au fost stricate în întregime în comunele **Chesău**, **Palatca**, **Cămărașul**

---

[423] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 126, pp. 102, 103

[424] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 154, pp. 263, 264

**Vaida**, **Cămăraşul-Deșert**, **Iamboleni**, **Şărmăşel**, **Mociu** şi **Silvaşul de Câmpie**”[425].



Junges Mädchen | Ghelari | Fată
Young girl | | Jeune fille

[425] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 27, Blaj 1931, p. 7

# CHEŞEREU

(Kesereu, judeţul Bihor)

**1355**, august 27, Oradea: „Capitlul din Oradea adevereşte că, în conformitate cu hotărârea lui Nicolae Szècsi, judele ţării, Petru, fiul lui Simion de **Kálló** (Nagykálló, în Ungaria), a jurat, împreună cu alţi 24 de martori, că este nevinovat de învinuirile aduse de soţia şi de fiul lui Toma de **Biri** (Byr, în Ungaria). În lista conjurătorilor, între alţii: Petru de **Santău** (Zanto, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor), Pavel de **Kuntey** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), Cel Mare de **Şimian** (Semyen, judeţul Bihor), Mihail de **Cheşereu** (Kesereu, judeţul Bihor), Matia de Santău”[426].

**1366**, septembrie 10, Buda: Regele Ludovic dă de ştire că, venind „magistrul Jakch, cavaler al curţii reginei, preaiubita noastră mamă, ne-a cerut să-i dăm toate moşiile răposatului Ladislau, fiul lui Iacob de **Cheşereu** (Kesereu, judeţul Bihor) şi, în chip osebit, moşia sa numită Cheşereu… precum şi ale lui Petru, fiul lui Dumitru de Megekerestur (dispărut, lângă Tăşnad, judeţul Satu Mare), îndeosebi moşia numită Megekerestur, şi încă ale celuilalt

---

[426] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 338, p. 357

Petru, fiul lui Mihail de **Şamşod** (Samson, azi **Şamşud**, judeţul Sălaj), îndeosebi moşiile Şamşod şi Bendew (dispărut, lângă Şamşud, judeţul Sălaj), răposaţi fără mângâierea vreunui moştenitor şi ajunse în mâinile noastre regeşti, din obiceiul încuviinţat al ţării noastre. / Noi am dat, în chip de danie nouă, toate aceste moşii"[427].



Bäuerin Ghelari Ţarancă
Peasant woman Paysanne

[427] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 137, pp. 242-244

# CHEŢANI

(Maroskece, judeţul Mureş)

**1848**: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înţelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimişi la **Grindeni**, ca Nuţ Hada, Dănilă Cămărăşan şi Vasilică Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimişi mesageri şi la **Luncani**, şi în celelalte sate. De remarcat, deci, organizarea minutioasă a confruntării, având în vedere că „agenţii de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublaţi de cei ai satelor vecine. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roşului din **Gligoreşti** şi Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădăreni**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligoreşti** a trimis şi el vorbă celor din **Hădăreni**, pentru a merge să opună rezistență la Luna. A doua zi, în 12 septembrie, Toader Chiş şi Ștefan Pavel din **Cheţani** au plecat la **Hădăreni**, după întăriri suplimentare. / Merită relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de ţărani din satele vecine veneau încolonate, înarmate şi disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de ţărani, probabil vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8 sate: **Luna, Luncani, Gligoreşti, Grindeni, Gura Arieşului, Hădă-**

**reni, Cheţani** şi **Urca**, înarmaţi cu tradiţionalele unelte ce puteau fi folosite şi ca arme, bine pregătiţi psihologic, cu moralul ridicat, dispuşi în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi punea totuşi în inferioritate şi s-a şi dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă… / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari şi 1 ţigan); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Cheţani**, 2; **Gligoreşti**, 1. Se poate bănui micşorarea intenţionată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea ţăranilor adunaţi, şi din rândul cărora ne-am fi aşteptat să fie cele mai multe victime, totuşi, ziaristul indică doar 3 morţi… / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8 sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000 florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru aceşti oameni sărmani. Aminteşte că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Cheţani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-și plătească aşa-zisele restanţe ale unor robote iobăgeşti… / Un rol important l-au jucat şi juzii săteşti, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaş din **Gligoreşti**, Dumitru Lungu din **Cheţani** şi Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acţionând deschis, apar mereu în fruntea sătenilor… / Am depistat şi un „grad“ distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”, pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, şi Sand Fetiţa din **Luna**; Ştefan Neamţu din **Luncani** şi Grigore Cismaş din Gligoreşti. / Între conducătorii de cete, pot fi identificaţi

următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuţ Hada, Vasilică Fetiţa, Nuţ Tulai şi văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, şi ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toţi din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuţi în luptă şi Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Şerban din **Cheţani**, căzut în luptă, acelaşi pe care l-am menţionat a fi fost dus în lanţuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieşului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** şi Simion Căluşer din **Grindeni**, dispărut şi el din sat, pe timpul cercetărilor. / Și-au mai adus contribuţia la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suciu, Ioan Mărginen, Vasile Rusu, Pascu Hidişan, Todosia Barta şi Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împuşcat de „echipele de vânători“ din **Luncani**; Ion Câmpian al Roşului din **Gligoreşti**, Ion Pop din **Gura Arieşului**, dispărut din localitate, Ioan Lungu din **Cheţani**, Ioan şi Petru Pop din Urca”[428].

**1944**: „Cine știe de tânărul VASILE DEAC, din comuna **Cheţani**, funcţionar la poşta din Luduş, și de tânărul NICOLAE DEAC, tot din **Cheţani**, absolvent a 7 clase secundare, refugiaţi amândoi din calea năvălirii ungurilor, din ziua de 2 septembrie, este rugat să comunice la redacţia acestui ziar ori la primăria din **Cheţani**, judeţul Turda”[429].

**1946**: „**Sfinţirea bisericii din Aţintiş**. În ziua de 28 şi 29 septembrie 1946, s-a făcut sfinţirea bisericii din Aţin-

---

428 Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

429 *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 47, Blaj 1944, p. 4

tiş, judeţul Turda, de către Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei din Blaj. / În ziua de sâmbătă, 28 septembrie, Escelenţa Sa Dr. Frențiu a sosit în **Luduş**, cu trenul de la ora 11, fiind însoţit, de la **Blaj**, de părinţii Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, canonici, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, şi părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Grigore Sălăgeanu, administratorul Internatului Şcolii Normale. / În gara **Luduş**, Înaltul Ierarh a fost întâmpinat de dl Dr. Iuliu Popa, subprefectul judeţului **Turda**, de părintele Octavian Rusu, paroh ăn **Gheja**, şi părintele Naşcu Bogdan din parohia **Luduş** II. La intrarea în comuna Luduş, a fost întâmpinat de întreagă populaţia, în frunte cu dl Dr. A. Groza, prim-pretor, apoi primarul comunei, părintele Romul Popa, protopopul român ortodox, părintele preot romano-catolic, părintele preot reformat şi reprezentanţii comunităţii izraelite. / În faţa bisericii greco-catolice, renovată după multe lovituri, ce le-a suferit în războiul din 1944, primirea o face părintele Ioan Olteanu, protopopul **Luduşului**, dl avocat Dr. Ioan Pintea, prim-curatorul parohiei, şi doamna Hortenzia Rusu, prezidenta Reuniunii „Sfânta Maria”, iar domnişoara Angele Rusu prezintă un buchet de flori, în numele tineretului. / Intrând în biserică, se slujeşte Litia şi se fac rugăciuni pentru pomenirea eroilor care dorm somnul de veci pe teritoriul parohiei, căzuţi în 1944, în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord. Cântă frumos corul bisericii greco-catolice, condus de dl inspector şcolar Ioan Hirian. / La prele 15 şi jumătate, Înaltul Ierarh pleacă la **Aţintiş**. La intrarea în sat, e cea dintâi poartă de triumf. Aici e primit de autorităţile comunale. Apoi Excelenţa Sa intră în comună, într-un car frumos împodobit, tras de 6 boi. La a doua poartă de triumf

din comună, îl salută preotul ortodox şi directorul şcolii, cu elevii. În faţa bisericii aşteaptă toţi credincioşii, în frunte cu preotul lor, părintele Iacob Bucur, care bineventează pe înaltul Arhiereu. / Intrând în biserică, se începe slujba Vecerniei şi partea întâi a actului sfinţirii. Biserica a fost zidită din jertfa credincioşilor, în anul 1930, sub păstorirea părintelui Gheorghe Nicoară, care se află acum în parohia **Mihalţ**. Sub actalul preot, părintele Iacob Bucur, în timpul războiului, s-a făcut împodobirea bisericii, fiind frumos zugrăvită de un pictor din **Târgu-Mureş** şi prevăzută cu un splendid iconostas, executat de dl Aurel Pop, profesor în Târgu-Mureş. / La slujba Vecerniei, Înaltul Arhiereu e înconjurat de părinţii canonici Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, şi de preoţii Naşcu Bogdan din Luduş, Alex. Caianu din **Cipăieni** şi Ionel Coman din **Iclăuzel**. Ca diaconi slujesc părinţii N. Florea şi A. Rusu. / Preoţii din tract ascultă mărturisirea credincioşilor.

A doua zi, duminică, în 29 septembrie, la orele 9, începe actul consacrării, cu aşezarea sfintelor moaşte, apoi sfânta liturghie arhierească. Excelenţa Sa Dr. V. Tr. Frenţiu ţine predică în curtea bisericii. Servesc, pe lângă preoţii însoţitori de la Blaj, protopopul districtual I. Olteanu, părinţii G. Grecu din **Cheţani**, Oct. Rusu din **Gheja** şi Iuliu Deac din **Hădăreni**. Cântările le execută frumos părinţii Ioan Florea şi Grigore Sălăgeanu din **Blaj**, iar răspunsurile liturgice, corul parohial în patru voci al credincioşilor din **Aţintiş**, instruit de dl Pintea, învăţător, un fiu al comunei. / La sfânta liturghie s-au împărtăşit mulţi credincioşi din Aţintiş şi din satele învecinate. / La orele 12, au avut loc recepţii în localul şcolii primare. S-au prezentat autorităţile administrative, preoţimea ortodoxă, curatorul bisericii, re-

uniunea femeilor şi preoţimea tractuală. Apoi a urmat masa comună”[430].


Rusu-Bârgăului

# CHICED

vezi **ALUNIŞU**, judeţul Cluj, şi
**MICEŞTII DE CÂMPIE**, judeţul Bistriţa-Năsăud.

---

430 *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 41, Bblaj 1946, p. 3

# CHIDEA

(Kide, comuna Vultureni, judeţul Cluj)

**1596**: „Sigismund Báthory ordonă conventului mănăstirii Mănăştur să introducă pe „sfetnicul său" Mihai-Vodă în stăpânirea moşiilor din satele **Badoc** (azi **Bădeşti**, judeţul Cluj), **Lujerd** (Lojard, Losad, Lusad, judeţul Cluj), **Chidea** (Kide, comuna Vultureni, judeţul Cluj), şi **Derje** (Magyarderzse, azi **Dârja**, comuna Panticeu, judeţul Cluj), în comitatul Dobâca, dăruite lui pentru slujbe credincioase"[431].

**1780**: „Domeniul **Bonţidei**, judeţul Cluj, aflat în stăpânirea guvernatorului Transilvaniei, contele Bánffy Gheorghe, era format, în perioada de care ne ocupăm, din 14 sate sau părţi de sate, şi anume: **Bonţida**, centrul domeniului, unde se afla castelul şi curia, **Răscruci, Cupşeni, Şimişna, Chizeni, Chidea, Sărata, Recea-Cristur, Căprioara, Igrita, Tăuţi, Dăbica, Rus** şi **Dârja**"[432].

**1800**: „Tot la 18 zile robotă anual, alături de o taxă de răscumpărare a restului robotei, au fost fixate obligaţiile

---

[431] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 28

[432] Roşca, M., *Robota pe domeniul Bonţidei în perioada descompunerii feudalismului (1780-1820)*, Cluj-Napoca 1970, p. 249

iobagilor şi jelerilor din **Chidea** pentru anii 1800, 1801 şi 1802, pe care le executau cu palmele, căci le lipseau vitele. Excepţie făcea, în 1801, un singur jeler, Filimon Costan, care, având 4 boi, executa 12 zile robotă cu boii şi numai 6 zile cu palmele"[433].



Bäuerin Rod Ţărancă

Peasant woman Paysanne

[433] Roşca, M., *Robota pe domeniul Bonţidei în perioada descompunerii feudalismului (1780-1820)*, Cluj-Napoca 1970, p. 256

# CHIMINDIA

(Kemend, judeţul Hunedoara)

**1357**, mai 5, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Iacob, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), că o moşie, numită **Tămăşasa** (Thamaspathaka, judeţul Hunedoara), aflătoare în comitatul Hunedoara, ce i-a fost dată ca zălog de Nicolae zis Malach şi Grigore, fratele acestuia, s-ar afla în mâinile sale şi că ar vrea, după lege, să intre pe acea moşie ca în dreptul său… / De aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, magistrul Gyrk, fiul lui Andrei de **Folt** (Folth, judeţul Hunedoara), sau Petew, fiul lui Tiburţiu de **Băcia** (Bachy, judeţul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Gyurk de **Chimindia** (Kemend, judeţul Hunedoara), să meargă la moşia Tămăşasa şi, adunând pe toţi vecinii şi megieşii acesteia, să-l pună pe magistrul Iacob în stăpânirea ei”[434].

**1360**, iulie 4, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că „fiii lui Petru, Ioan şi Petru, fiii lui Emeric, Petru şi Gyurk, Toma, fiul lui Gabriel, Petenye,

[434] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 124, pp. 121, 122

Andrei, fii din acelaţi neam de **Hărău** (Harow, Hary, judeţul Hunedoara), împreună cu Nicolae, fiul lui Pavel, notarul, şi magistrul Petru, vicevoievodul Transilvaniei, trebuia să trimitem spre mărturie pentru a fi de faţă la împărţirea moşiei **Chudatelku** (dispărut, lângă Hărău, judeţul Hunedoara), care-i atinge pe toţi… Cea dintâi bucată a moşiei Chudatelku începe anume de la râul Sumusag, până la râul Bugkuragpataka… au împărţit-o în nouă părţi drepte şi egale… şi le-au dat nobililor ca să le stăpânească… / Iar cealaltă jumătate, dinspre partea de moşie **Chimindia** (Kemend, judeţul Hunedoara), a revenit tot oamenilor care trebuiau să o stăpânească"[435].

**1362**, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) că Bakoch şi Ioan, fiii lui Toma de Turek (în Slovacia), a încercat să alipească o bucată din pământul său, care ţine de moşia sa Rapolt, din partea moşiei **Kuespotak** (dispărut, lângă Rapoltu Mare şi Bobâlna, judeţul Hunedoara), la zisa moşie Kuespotak… şi din **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), prin culegerea roadelor acelei moşii. Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru, înaintea căruia Mihail, fiul lui Iacob de **Chimindia** (Kemend, Kemind, judeţul Hunedoara) sau Dumitru, fiul lui Barnaba de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara), sau Dumitru, fiul lui Nicolae de **Banpotoc** (Banpotaka, judeţul Hunedoara), omul nostru… să-i oprească pe Bakoch şi Ioan şi pe iobagii

[435] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 490, pp. 520-522

acestora de la culegerea roadelor şi foloaselor acelei bucăţi de pământ"[436].

**1888**: „Cutremurul de pământ, despre care am comunicată că a fost la **Deva** şi **Simeria**, s-a simțit puternic și în **Bampotoc** și **Chimindia**"[437].

**1907**: „Domnul Romulus Curiac, proprietar în **Chimindia**, își va serba cununia cu domnișoara Anicuţa Tănase, în biserica greco-ortodoxă din **Totoi**, la 26 august (8 septembrie 1907. Dorim toată fericirea"[438].



Răşinari Perechi de bătrâni
Vieux couples

[436] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 117, pp. 90, 91
[437] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 257, Braşov 1888, p. 3
[438] *Lupta*, Anul I, nr. 181, Budapesta 1907, p. 6

# CHINTĂU

(Kayantou, judeţul Cluj)

**1363**, septembrie 12, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie juzilor nobililor din comitatul Cluj, poruncind să se ducă „la moşia **Chintău** (Kayantou, judeţul Cluj), să puneţi în vedere abatelui din Mănăştur ca la adunarea obştească a voievodului Dionisie să înfăţişeze înaintea nobililor ţării pe Petru cel Mare, Ştefan cel Mic, Pavel cel Mare, Petru, fratele lui, Kosa, Grigore, fiul lui Gheorgheş, Dominic şi Ioan, fiii lui Bene, Laurenţiu zis Bourz, Benedict, Petru şi Nicolae, fiii lui Ioan, Ioan zis Hamar, Emeric zis Dach, Andrei şi Bartolomeu, fiii lui Nicolae şi pe Ladislau zis Feyes, iobagii abatelui de Mănăştur, oaspeţi din satul Chintău, spre a sta faţă cu nobilele doamne, văduva comitelui Deme, iar acum soţia lui Ioan cel Roşu de **Tyburch** (dispărut, lângă Chinteni), şi cu soţia lui Petru, fiul lui Ladislau, tot de Tyburch”[439].

**1904**: „Marţi, seara, Pintea Basilică, zilier din **Chintău**, intră, ca de obicei, într-o boltă de vinarsărie din Cluj și-și cumpără o glăjuță. Se așeză la o parte şi înghiți una. În clipita aceea, căzu la pământ, spre uimirea nenoro-

---

[439] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 183, pp. 163, 164

ciţilor ortaci, care tot în vinars își căutau, ca și el, întărirea și mângâierea. Bietul om muri”[440].

**1918**: „Vara anului 1918 n-a adus nici o ameliorare a situației materiale a țărănimii. De aceea, își intensifică acţiunile menite să o salveze din ghearele foametei. De pildă, la 7 iulie, țăranii din **Chintău** au pătruns pe tarlalele învăţătorului, notarului și casierului comunal, cosindu-le şi împărţindu-şi grâul. Primarului i-au luat de pe câmp porumbul, cartofii, fasolea şi cânepa. Cei păgubiţi au pretins prefecturii să oblige comuna să-i despăgubească şi au avertizat-o că, dacă nu le va pune la dispoziție un detașament de jandarmi, poporul ,,neînfrânat va face pagube grozave în bucate şi fânaţe”. Dintr-o adresă a comisarului guvernamental cu problemele alimentaţiei din Transilvania, trimisă subprefectului județului Cluj, la 3 august, reiese că sătenii din **Chintău** au atacat si locuința preotului reformat, Kenderesi Lajos. Acesta, făcând parte din comisia de aprovizionare comunală, i-a nedreptăţit pe țăranii săraci”[441].

**1940**: „La Cluj, au fost aceleaşi banditisme, săvârşite cu asistenţa şi concursul armatei ungare. I. Perja, din cartierul Mănăștur, a fost lovit cu cuțitele în cap și în braţul stâng. Iosif Popa, înjunghiat prin plămâni, zace în clinică. V. Albu, din acelaşi cartier, a fost arestat și apoi ucis. Dr. A. Hoţiu a fost crunt bătut, are trei coaste rupte. În piața Mihai Viteazul, un lăptar din comuna **Chintău** a fost străpuns cu un cuţit în inimă, în propria-i căruţă”[442].

---

440 *Voinţa Poporului*, Anul III, nr. 18, Budapesta 1904, p. 3

441 Enea, C.; Botezan, I., *Mişcări ţărăneşti din judeţul Cluj în anii primului Război Mondial*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj 1971, p. 344

442 *Universul*, Anul 57, nr. 262, Bucureşti 1940, p. 5

# CHINTELNIC

(Kendtelek, judeţul Bistriţa-Năsăud)

**1355**, mai 23, Turda: Nicolae Kwnth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire conventului mănăstirii Mănăştur că „în adunarea noastră obştească, ţinută cu toţi nobilii din părţile Transilvaniei, la **Turda**… ridicându-se Nicolae, fiul lui Benes, a înfăţişat împotriva magistrului Konya, fiul lui Toma, răposatul voievod al Transilvaniei, şi împotriva lui Ştefan, Farcaş şi Toma, fiii lui Petru, fiul lui Farcaş, mai multe privilegii regale – anume ale lui Bela şi al lui Ladislau, regi de strălucită pomenire – cu privire la nişte moşii: **Şomfalău** (Sofalua, azi **Sărata**, înglobat în oraşul Bistriţa), **Chintelnic** (Kendtelek, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Sărăţel** (Zereth, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Măgheruş** (Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Arcalia** (Arukalia, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, precum şi **Săsarm** (Zeyzorma, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiuza** (Kuzepfolu, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnoc. / Deoarece aceste moşii nu au fost luate în chip legiuit, după obiceiul regatului… să trimiteţi spre mărturie omul vostru de crezare, care, ducându-se la sus zisele moşii şi adunând toţi vecinii şi megieşii lor şi, fiind aceştia de faţă, să le hotărnicească

şi, odată hotărnicite, să le dea în stăpânire acestui Nicolae, fiul lui Benes”[443].

**1848**: „Pletosu, Grigorie, profesor şi scriitor român, născut, la 9 iunie 1848, la **Chintelnic**, Transilvania; a studiat gimnaziul în **Năsăud**, teologia în **Sibiu** şi filosofia la universităţile din Lipsca și Budapesta. De la 1878, profesor la gimnaziul din **Năsăud**. La 1900, ales membru în secţiunea școlară a „Asociațiunii” din Sibiu. Scrieri: „Dogmatica ortodoxă”, Sibiu, 1899; „Educațiunea și instrucţiunea în gimnas” și „Concentraţiunea în învăţământul secundar”, în raportul gimnaziului din Năsăud; „Retorica şi carte de cetire”, 1896; „Propedeutica filosofică” pentru învăţământul secundar (Psichologia şi Logica), 1899-1900”[444].

**1886**: „Dl Elia Iuga, teolog absolut, şi domnişoara Maria Rusu îşi vor serba cununia lor în **Chintelnic**, la 29 august calendar nou, la 3 ore după-amiază”[445].

**1889**: „În 10 iunie a. c., a doua zi de Rusalii, pe la 10 ore, seara, m-am pomenit şi eu, cu familia mea, în **Şintereag**, unde s-a ţinută o petrecere de vară, care s-a aranjată prin câţiva juni, în frunte cu Pompei Făgărășianu, teolog absolută, în curtea ospătăriei de acolo. Au luat parte vreo 50-60 persoane din jur. Intratul a fost 53 florini v. a. (vienezi), din care 28 florini spese; profit curat 25 florini, în favoarea bisericii greco-catolice din Şintereag. Tinerimea și-a petrecut bine. S-a jncat şi o „Romană“. / Cu mândrie naţională, am onoarea a aminti că, dintre sexul frumos,

---

443 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 308, pp. 312, 313

444 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 618

445 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 177, Braşov 1886, p. 3

doamna Maria Juga (Iuga), tânăra preoteasă din **Arcalia**, şi domnişoarele Lucreția Rusu, din **Chintelnic**, Maria Cupşia, din **Odorhei**, Ana Târgoveţ din **Măgheruş**, Lucreția Moldovan, din **Bileag**, Florea Belciug din Borgo-Tiha (Tiha Bârgăului), Lucreția Sigeartău din **Şintereag**, și domnișoara Bal din **Ilva Mare** s-au prezentat în costum naţional. / Dintre familiile participante, însemn pe domnii Michail Făgărăşianu, de la **Teure**, Iosif Bal din **Ilva Mare**, Petru Mureşian, de la Dees (Deaş), Joan Cupcea, de la **Măgheruș**, și Ilie Iuga, de la **Arcalia**"[446].

**1908**: „Domnişoara Mariţi Iuga şi dl Ioan Vodă ne anunţă cununia lor, care se va celebra duminică, în 3 (16) februarie, la ora 4 p. m., în biserica din **Chintelnic**, Arcalia (Kerlés), Topliţa română, februarie 1908"[447].

**1908**: „O frumoasă nuntă a avut loc, în 16 februarie, în comuna **Arcalia**, când un ales teolog al arhidiecezei Sibiului, dl Ioan Vodă, absolventul facultăţii teologice a universităţii din Cernăuţi şi a cursului de oratorie din Berlin, născut în **Topliţa românească** şi ales de preot în **Deda**, o comună fruntaşă de pe Mureş, a condus la altar pe domnişoara Mariţi Iuga, prea drăgălaşa fiică fiică a părintelui Elia Iuga din **Arcalia**. Nănaşi au fost părintele G. Maier, de pe Mureş, cu doamna, iar paranimi au fost domnii Dr. I. Cl. Iuga, candidat avocatură în **Lugoş**, şi dl Dr. Aurel Iuga, candidat în avocatură în **Dej**, cu domnişoarele Mureşan din **Piatra**, şi dl Ioan Iuga, student jurist în Cluj, cu domnişoara Lucreţa Russu din **Şieu**. Încăperile, de altcum destul de largi ale casei parohiale din **Arcalia**, abia au putut cuprinde în sine numărul mare al nuntaşilor, veniţi chiar şi din cele mai mari depărtări, în al căror şir am

[446] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 134, Braşov 1889, p. 2
[447] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 26, Braşov 1908, p. 3

zărit mai mulţi preoţi din jur, în frunte cu reverentul Gherasim Domide, **protopopul Bistriţei**, precum şi vreo câţiva membri ai inteligenţei române din Bistriţa. Actul de cununie s-a săvârşit în biserica din **Chintelnic**, din partea părintelui Russu din **Aiud**. După cununie, s-a dat masa la socrii mici, cu 80 de tacâmuri. Nici un taraf de lăutari, fireşte, nu a lipsit. Ridicându-se masa, tinerii au intrat în dans. În curând s-au ataşat de noi şi bătrânii şi am urmat-o până în cealaltă zi, la amiază. Drept încheiere zic tinerei perechi: să fie într-un cea cu noroc!”[448].



Drasus

[448] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 36, Braşov 1908, p. 4

# CHINTENI

(Kayanthow, atestat prin Beunye, Bewna,
Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj)

**1356**, noiembrie 14: **În faţa voievodului** Andrei, cu prilejul adunării obşteşti, ţinută la Turda, „la octavele sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie)… ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru, diacul, notarul mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur (Clusmunustra), s-a plâns, în numele cuvioşilor bărbaţi, al domnului Ladislau, abatele şi al conventului din acelaşi Cluj-Mănăştur, după cum urmează:

Că o moşie, **Bewna** (Beunye, Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj (Clus), a ţinut de zisa mănăstire şi ar trebui şi acum să ţi-nă de ea, dar acum, Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), a pus stăpânire pe ea şi o ţine cotropită („Sententionales de a. 1356, in causa Conventus Clusmonostora, contra Martin, de Kalyan quoad possessionem Bewna in Comitatu de Clus)[449].

Auzind aceasta, pomenitul Mannus, ridicându-se însuşi, a răspuns, dimpotrivă, că zisa moşie **Bewna** este a

[449] *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae*, Vol. I, A-C, Sopronii 1814, p. 399

lui de moştenire şi că ţine de el prin drept de moştenire şi că o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, împotriva acestuia, acel magistru Petru a înfăţişat două rânduri de scrisori de răspuns ale cinstitului capitlu al bisericii Transilvaniei, şi anume una îndreptată către noi, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod, care întăreau plângerea sa şi din care se vedea că omul nostru şi acela al pomenitului vicevoievod Ştefan, făcând o temeinică cercetare înaintea vrednicilor oameni de mărturie ai acelui capitlu, au aflat că numita moşie Bewna a ţinut de zisa biserică şi ţine şi acum; şi deşi a înfăţişat, cu privire la faptul de mai sus, mai multe scrisori de împotrivire şi oprelişte, totuşi, deoarece întrebat fiind de noi dacă are cu privire la sus-zisa moşie acte şi dovezi scrise în puterea cărora sus-zisa biserică a ţinut-o şi avut-o în stăpânire, a răspuns că, întrucât abaţii sus-zisei mănăstiri au fost luaţi în prinsoare de nişte oameni samavolnici, duşmani şi răzvrătiţi împotriva sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile pome-nitei mănăstiri au fost furate, de aceea şi actele, în teme-iul cărora pomenita moşie fusese stăpânită de sus-zisa biserică, au fost furate şi pierdute.

Noi, aşadar, ascultând spusele părţilor şi susţinerile lor, şi văzând cuprinsul scrisorilor, deşi acel magistru Petru a arătat din cuprinsul sus-ziselor scrisori de cercetare că pomenita moşie ţine de zisa biserică, totuşi, deoarece, potrivit obiceiului regatului, biserica obişnuieşte să aibă şi să stăpânească moşiile ei în puterea unor acte temeinice şi trainice, iar acel Mannus susţinea că numita moşie ţine şi a ţinut de el prin drept de moştenire, de aceea, judecind împreună cu juzii nobililor din cele şapte comitate şi cu juraţii şi asesorii noştri, alăturaţi nouă am hotărât ca pomenitul Mannus să fie ţinut şi îndatorat a face

jurământ împreună cu patru vecini sau megieşi mai de aproape ai acelei moşii Bewna, la octavele viitoare ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), în Sântimbru, cu privire la aceea că sus-scrisa moşie Bewna a fost a lui de moştenire şi acum ţine de el prin drept de moştenire"[450].

**1357**, ianuarie 17: „**Chibzuiţilor şi cinstiţilor** bărbaţi vrednici de cinste din capitlul bisericii Transilvaniei, prietenilor săi dragi şi cucernici, Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, cu toată prietenia şi cinstea. / Să afle chibzuinţa prieteniei voastre că potrivit cuprinsului unei scrisori de amânare a măritului bărbat, domnul Andrei, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, domnul nostru, care cuprinde întocmirea şi rânduiala hotărârii sale judecătoreşti, venind înaintea noastră, la octavele acum de curând trecute ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), Ladislau de **Sumurducu** (Zomurduk, Zumurduk, judeţul Cluj), slujitorul cuviosului bărbat, domnul Ladislau, abatele bisericii fericitei fecioare din Cluj-Mănăştur, pentru acest stăpân al său şi pentru conventul aceluia cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, ca potrivnic al lui Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), – care n-a venit, nici n-a trimis pe cineva să răspundă pentru el, ori să-1 dezvinovăţească de neînfăţişarea sa – sus-numitul Ladislau ne-a înfăţişat acea scrisoare de amânare, în care am văzut că se arată că în adunarea obştească a domnului nostru, voievodul, ţinută la Turda, la octavele acum trecute ale sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie), cu obştea nobililor din părţile Transilvaniei şi cu oamenii de orice stare sau seamă,

[450] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 47, pp. 46, 47

ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru diacul, notarul sus-zisei mănăstiri, pentru domnul Ladislau abatele şi conventul său, de asemenea cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, s-a plâns că moşia numită Beunye, aşezată în comitatul Cluj (Kulus), a ţinut şi ar trebui să ţină de zisa mănăstire, dar că acel Mannus, fiul lui Ioan, a cotropit-o şi o ţine cotropită.

Dimpotrivă însă, ridicându-se acel Mannus însuşi, a răspuns că acea moşie **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj) este a sa de moştenire şi trebuie să ţină de el cu drept de moştenire şi astfel a stăpânit-o şi o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, în schimb, magistrul Petru diacul a arătat în faţa domnului nostru două scrisori ale voastre de răspuns – una îndreptată către acel stăpân al nostru, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod – care întăreau plângerea domnului abate şi a conventului său, din care am aflat că oamenii acelui domn al nostru, voievodul şi ai sus-zisului Ştefan, vicevoievodul, sub mărturia potrivită a omului vostru, după o cercetare cinstită au aflat că moşia Beunye a ţinut şi ţine de zisa mănăstire; şi cu toate că acel magistru Petru diacul a arătat în faţa acelui domn al nostru voievodul şi a fruntaşilor regatului mai multe scrisori, adică de oprelişte şi de întâmpinare, cu privire la sus-zisa moşie, totuşi, întrebat fiind magistrul Petru diacul dacă are niscaiva acte şi dovezi scrise în legătură cu moşia Beunye, în temeiul cărora zisa mănăstire a ţinut şi a avut acea moşie, a răspuns că, întrucât odinioară abaţii acelei mănăstiri au fost luaţi în prinsoare de nişte oameni samavolnici, duşmani şi necredincioşi ai sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile acelei mănăstiri au fost jefuite, de aceea zisele acte doveditoare întocmite cu privire la sus-zisa moşie au fost nimicite şi jefuite.

După ascultarea spuselor şi răspunsurilor părţilor, întrucât potrivit obiceiului statornicit al regatului, bisericile au obişnuit să ţină şi au stăpânit moşiile în temeiul unui act scris, iar acel magistru Petru, împuternicitul legiuit al acelei mănăstiri, n-a dovedit cu nici un act sau dovadă vădită, ci doar în puterea ziselor scrisori de răspuns, că acea moşie Beunye a fost a zisei mănăstiri, iar sus-zisul Mannus, fiul lui Ioan, a spus că acea moşie a ţinut şi ţine de el în temeiul moştenirii; de aceea, domnul nostru, voievodul, împreună cu sus-zişii fruntaşi ai regatului, au hotărât la judecată ca sus-zisul Manus, împreună cu vecinii, megieşii şi cei mai de aproape ai moşiei Beunye – ce vor fi chemaţi – să fie datori să facă jurământ în faţa noastră, la Sântimbru, la sus-zisele octave ale sărbătorii Botezului domnului, cu privire la faptul că moşia Beunye a fost şi este a sa de moştenire.

Şi fiindcă la acele octave ale sărbătorii Botezului domnului acel Mannus, fiul lui Ioan, precum ne-a spus mai înainte, n-a venit nici n-a trimis pe cineva la acea rostire de jurământ, în vreme ce acel Ladislau de Sumur-ducu, împuternicitul legiuit în locul zişilor, al domnului abate şi al conventului său, a aşteptat în faţa noastră zilele legiuite, drept aceea noi, împreună cu nobilii regatului, care au stat şi au judecat împreună cu noi în scaunul de judecată, am hotărât prin judecată că zisa moşie Beunye trebuie să fie trecută de către acei oameni în stăpânirea pomenitei mănăstiri din Cluj-Mănăştur, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci.

Drept aceea, fiindcă la zisa punere în stăpânire trebuie neapărat să se trimită oamenii voştri şi ai noştri, prin cele de faţă, cerem cu stăruinţa prieteniei voastre să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa

căruia Petru zis Feyes, slujitorul nostru, trimis de noi anume pentru aceasta, să meargă, la octavele acum viitoare ale sărbătorii întâmpinării domnului (9 februarie), la sus-zisa moşie Beunye şi, sosind toţi vecinii şi megieşii ei chemaţi în chip legiuit şi fiind ei de faţă, s-o hotărnicească după vechile şi bătrânele ei hotare şi s-o despartă de moşiile vecine şi deosebind-o, ridicând noi sem-ne de hotar lângă cele vechi, unde va fi necesar, fără a ţine seamă de împotrivirea acelui Mannus şi a lui Ioan, fiul său, s-o dea în stăpânire zisei mănăstiri şi, prin ea, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci, dacă nu se vor împotrivi alţii; iar dacă ar fi alţi împotrivitori, să-i cheme înaintea noastră, la un soroc potrivit spre a sta faţă cu domnul Ladislau abatele şi conventul său. Şi după aceasta, la octavele viitoare ale începutului Păresimilor (1 martie) să aveţi bunăvoinţa să ne răspundeţi în scris despre desfăşurarea acestei puneri în stăpânire a moşiei împreună cu mersul hotarelor şi cu numele celor chemaţi, dacă vor apărea, ziua şi locul statornicit şi cu desfăşurarea întregii pricini”[451].

**1358**, martie 2, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a spus, „în numele lui Ladislau, abate la mănăstirea Mănăştur, că pe când ei au vrut să intre în stăpânirea unei moşii a lor, numită **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), redobândită de la Manus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj)… Bartolomeu, fiul acelui Ioan, adică fratele lui Manus, s-a împotrivit dării în stăpânire… şi omul nostru l-a chemat, de două ori, înaintea noastră… Sosind acel soroc, Bartolomeu nu s-a înfăţişat,

[451] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 77, pp. 76, 77

nici nu a trimis pe altcineva în locul său. Drept aceea, cerem să trimiteţi un om de mărturie, în faţa căruia să-i pună în stăpânire”[452].

**1359**, august 9, Vişegrad: Regele Ludovic scrie vicevoievodului Petru că i s-a plâns „Ladislau, abatele de Cluj-Mănăştur, că Deme, sluga lui Ştefan zis Pogan, fost castelan de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj) şi de **Ciceu** (Chychou, judeţul Bistriţa-Năsăud), a cotropit cu sila o bucată de pământ a mănăstirii, numită **Tyburczthelke** (dispărut, lângă Chinteni), aflătoare între hotarele moşiilor mănăstirii **Chinteni** (Kayanthow, lângă Cluj-Napoca), **Mariathelke** (dispărut, lângă Chinteni, judeţul Cluj) şi **Bewna** (Beunye, Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), şi s-a aşezat în acel pământ, ca să locuiască, spre paguba şi povara sus-zisei mănăstiri. / Cu privire la aceasta, poruncim, cu straşnică poruncă regească… dacă acea bucată de pământ se află între hotarele moşiei mănăstirii şi dacă Deme a cotropit cu sila acel pământ sau nu”[453].

**1360**, decembrie 18, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „văduva magistrului Deme, nobil de **Tyburczthelke** (dispărut, lângă Chinteni), şi Ecaterina, fiica ei, că la sărbătoarea fericitului Nicolae Mărturisitorul (6 decembrie), obştea oamenilor din satul **Chinteni** (Kayanthow, lângă Cluj-Napoca) a pus, cu precugetată răutate, să fie ucis cu moarte jalnică Nicolae, fiul magistrului Deme şi fratele bun al acestei nobile fete, fără de nici o pricină, de către

---

[452] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 233, pp. 245-247

[453] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 396, pp. 403, 404

Ştefan zis Silivaş, şi Ştefan, fiul lui Petru cel Mare, părtaşii lor la rele. / Drept aceea, trimiteţi omul vostru, în faţa căruia omul nostru… să cerceteze şi să afle întreg adevărul”[454].

**1363**, septembrie 12, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie juzilor nobililor din comitatul Cluj, poruncind să se ducă „la moşia **Chintău** (Kayantou, judeţul Cluj), să puneţi în vedere abatelui din Mănăştur ca la adunarea obştească a voievodului Dionisie să înfăţişeze înaintea nobililor ţării pe Petru cel Mare, Ştefan cel Mic, Pavel cel Mare, Petru, fratele lui, Kosa, Grigore, fiul lui Gheorgheş, Dominic şi Ioan, fiii lui Bene, Laurenţiu zis Bourz, Benedict, Petru şi Nicolae, fiii lui Ioan, Ioan zis Hamar, Emeric zis Dach, Andrei şi Bartolomeu, fiii lui Nicolae şi pe Ladislau zis Feyes, iobagii abatelui de Mănăştur, oaspeţi din satul Chintău, spre a sta faţă cu nobilele doamne, văduva comitelui Deme, iar acum soţia lui Ioan cel Roşu de **Tyburch** (dispărut, lângă Chinteni), şi cu soţia lui Petru, fiul lui Ladislau, tot de Tyburch”[455].

**1580**, Iacob Wuyek: „**Chinteni**. Iobagii sunt în număr de 92. Femei văduve, 16. Case părăsite, 7. Cei cu boi sunt în număr de 33. Censul anual al satului (villa) este de 2 florini şi 40 de denari. Censul fiecărui al treilea an este de 50 de florini şi un bou, care, împreună, fac un cens anual de 27 de florini-denari. Grâul, rezultând atât din terenul de cultură, cât şi din dijmă, poate fi apreciat la vreo 124 de florini, pe fiecare an. Venitul din ovăz e de circa 40 de florini, din dijmele vinului rezultă trei vase, în valoare de

---

[454] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 542, p. 585

[455] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 183, pp. 163, 164

30 de florini. Suma totală este de 70 de florini. Din dijme, zece miei fac 2 florini. Găinile, de trei ori pe an, fac 8 florini, 10 florini. Boul, împreună cu censul, face 2 florini. Suma totală este de 233 de florini, 40 de denari”[456].



Bauern aus Maramureş — Ţărani din Maramureş

Peasants of Maramureş — Paysans de Maramureş

[456] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 484

# CHIOAR

(Kővárvidék, judeţul Maramureş)

**1586**, august 21, Andreas Busau: „**Ravagiile ciumei în Colegiul de la Cluj**. De mirare sau, mai bine zis, de plâns este starea lucrurilor de la noi. Colegiul aproape că a pierit, cu excepţia puţinora, care am fugit destul de târziu. Dumnezeu ştie ce va mai fi cu noi. A început aici, la Cluj, să-şi croiască drum ciuma prin iunie, şi puţin câte puţin tot crescând mai mult şi mai mult a prins puteri. Iar părintele rector nu a prea vrut să închidă şcolile, aşteptând tot mereu o stare mai bună. Totuşi, însă foarte târziu, când au şi început învăţăceii să se îmbolnăvească şi să moară, a închis şcolile. Iar dintre ai noştri, cea mai mare parte s-a mutat la Clujmănăştur; cinci sau şase au rămas în colegiu. Dar iată că, în ziua a doua sau a treia, unul, anume Georgius Hauman, sacristanul colegiului, care poate venise gata molipsit din colegiu, a început să zacă, şi, în a treia sau a patra zi, s-a stins de ciumă, în Cluj-mănăştur. Al doilea, apoi, M. Paulus Kiniski, care rămă-sese cu bursierii, molipsit de asemenea de ciumă, a murit în colegiu şi ai noştri au rămas, totuşi, în Clujmănăştur şi în colegiu, deşi aceste locuri erau contaminate; şi în tot locul, fără nici o izolare sau pază, unii părinţi contaminaţi de ciumă vizitau atât pe ai noştri, cât şi pe cei de afară, ascultând confesiuni

şi dând comuniunea, administrând taina euharistiei şi, în ciuda acestui fapt, stând în raport cu ceilalţi; şi iată că deodată au adus cu ei atâta boală şi în Clujmănăştur, ca şi în colegiu, încât, unul după altul, la început câte doi sau şi trei deodată, s-au îmbolnăvit de ciumă, şi abia cinci dintre noi care am fost găsiţi sănătoşi ne-am strămutat **în cetatea Chioar**, la domnul Cristofor Kereszturi (acesta este căpitanul unei cetăţi a principelui Transilvaniei, foarte bun catolic, împreună cu soţia lui, care a fost convertită de noi de la erezia calvină), adică părintele Georgius Toros, măcar că beteag de un braţ şi infirm, părintele Andreas Busau, Simon din Poltava, Olaus şi Gaspar din Transilvania, toţi trei „coadjutori". Iar dintre toţi ceilalţi mai erau sănătoşi Simon Rasz, Ioan Psarski, părintele administrator (*minister*), adică Mateus Strus şi părintele Hieronim Fanfonio; dar iată că, îndată, a doua sau a treia zi după plecarea noastră, Ioan Psarski a început să se simtă rău, de asemenea şi părintele administrator, şi, în sfârşit, părintele Hieronim... Morţile s-au produs cam în această ordine, dar nu s-au putut cunoaşte precis zilele de boală pentru fiecare în parte. Căci unii s-au stins în ziua a treia, alţii a patra sau âa cincea, cel mult a şasea, în lunile iulie şi august. G. Hauman, la 17 iulie, P. Kiniski la 19, Albert Vokitski la 20, Albert Brantmaier la 28, Ioan Burman la 29, Urban Schiffer la 29 (acesta era tânăr de tot, abia trecut de anul al 22-lea, părea să fie o creaţie minunată a naturii, absolut admirabil în orice fel de arte manuale, fie în lemn, fie în bronz sau fier în orice gen de lucrătură: cu strungul, cu ciocanul, cu briceagul, cu barda; era de neam din Prusia, executase şi un altar cu totul excepţional cu cea mai mare râvnă şi picta cu artă proprie, ba cu culori, ba cu aur.

Părintele Ioan Ardolphus a murit la 31 iulie, şi în aceeaşi zi, şi reverendul, părinte Ferdinand, rectorul, ale cărui virtuţi ar trebui slăvite de altul mai vrednic ca mine. Era, hotărât, un om de un spirit admirabil. Nu pot să arăt zelul său pentru câştigarea sufletelor. Câte treburi, cât de grele şi cât de multe îmbrăţişa el singur întotdeauna cu sufletul gata, şi nu se tulbura nici nu se încurca de mulţimea nevoilor ce se iveau în acelaşi timp etc. În august au murit Ioan Elbing, Michael Viller „Arcularius" (făcător de cutii sau casete de păstrat lucruri), şi tovarăş al lui Urban Schipper, Casimir, care era deopotrivă şi ungur, şi polon, Ioan Psarski (şi acesta era un ungur bun; el era croitor, dar totuşi cât se poate de prompt la toate servicii-le casnice, înţelept, discret, cât se poate de vrednic a fi iubit, braţul drept al părintelui rector şi tălmaciul său obişnuit. În nici unul din serviciile casnice, la care a fost pus, nu l-am găsit o dată murmurând sau mai puţin voios, Ioan Kredik, Matyas Zeleski, părintele Mihail, prefectul seminarului, părintele Hieronim Fanfoni la 17 august (care îi întrecea pe părintele Ardulf şi pe părintele rector printr-un fel de suavitate şi graţie angelică, pe care le ci-teai întotdeauna pe faţa sa; prefect al Congregaţiei Fericitei Fecioare; prefect al şcolilor, prefect al casei săracilor şi lector... de filozofie, având sufletul mereu egal şi păstrând acelaşi spirit suav, bucuros, netulburat. Au murit şi doi novici, dintre cei 12, aduşi în Transilvania de către părintele provincial, anume Valentin Dyon, un tânăr de mari speranţe, şi Stanislau Czecinensis.

Mai bolesc încă părintele Valentin Ungurul (Ladó), după cum am auzit în stare foarte grava în colegiu, şi, în Clujmanăştur, părintele administrator, tot astfel M. Nicolaus' slav desigur, dar deopotrivă şi ungur, şi Lauren-

ţiu, coadjutorul; Stanislau Rodzinski, care totuşi s-a însănătoşit. Până acuma, sănătoşi pot fi număraţi şase, în totul; şi noi, cei numiţi mai sus, şi Simon Rasz, care a dus aproape pe toţi ceilalţi la groapă. La Alba Iulia au murit Stanislau coadjutorul, Paul... croitorul, Urban Elbing, coadjutori; părintele Petru din Transilvania. La Oradea, de asemenea doi: părintele Petru Szydlowski, care putea să îndeplinească în Ungaria toate serviciile unui preot, afară de predici, şi Valentin din Sard, aurar, ungur din Transilvania.

În Colegiul din Cluj nu mai e nimeni din ordinul nostru, totul este pustiu. La Clujmănăştur, singur Simon Rasz este sănătos. S-au auzit zvonuri că, fiind colegiul atât de părăsit, Dumitru din Huedin, aţâţătorul arian, ar fi asmuţit plebea să ocupe colegiul şi biserica, fereşte Doamne! Doi orăşeni stau să apere colegiul, împreună cu libertinii noştri (iobagi, scutiţi de alte îndatoriri, în schimbul unor servicii determinate – n. t.), anume dom-nul Martin, diacul, unul din „centumviri", bărbat nobil şi de cea mai mare autoritate, şi al doilea Ştefan Kakas, tânăr reîntors acum dintâi din Italia, având totuşi mare influenţă asupra concetăţenilor săi. Şi mai sunt un număr de libertini, care păzesc colegiul"[457].

**1594**, august: **Clujul, în centrul evenimentelor politice**. „Principele Sigismund Báthory, hotărât să rupă cu Poarta otomană, a ţinut trei diete fără niciun rezultat, până ce, în dieta convocată pe ziua de 11 Iulie, la Alba-Iulia, Ordinele ţării au consimţit la această mare schimbare. Sosind însă ştire neaşteptată despre intrarea tătarilor în ţară, pe la cetatea Huszt, o parte dintre senatorii care

[457] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 133-136

erau împotriva noii orientări a ţării, capul cărora era generalul Baltazar Báthory, s-a pronunţat împotriva hotărârii, retrăgându-se la Turda. Părintele Carrillo, întorcându-se din drumul său spre Praga, descoperi principelui hotărârea conjuraţilor, care însăşi înştiinţară pe Carrillo că principele, vrând să iasă din ţară, a predat guvernul lui Baltazar, retrâgânăgu-se chiar până la Caplan. Sigismund trimiţând de aici un om al său la conjuraţi, le declară că el nu se mai poate retrage de la hotărîrea luată şi întărită şi prin jurământ, e însă gata a părăsi ţara şi a se retrage la mănăstirea de la Loreto. Conjuraţii astfel simţindu-se siguri în cauza lor, au convocat o dietă la Cluj, cu scopul de a alege un principe nou, însă majoritatea Ordinelor fiind pentru Sigismund, acesta, ajutat de unchiul său, Ştefan Bochkai şi Francisc Geszthy, căpitanul cetăţii **Chioarul**, rămase şi mai departe stăpânul situaţiunii, plecând în 2 August din cetatea numită spre Cluj, de unde porni pe Carrillo prin „poştă” la Curtea imperială de la Praga, pentru a raporta despre evenimentele întâmplate”[458].

În septembrie, odată cu „întoarcerea principelui din cetatea Chioarul, până la sfârşitul lunii” s-a petrecut „întemniţarea şi omorârea senatorilor potrivnici politicii de a rupe raporturile cu Poarta otomană şi a uni ţara cu imperiul german”, pentru a spori „puterea creştinilor”[459].

**1595**, Pietro Busto: „S-a întâmplat că, în aceste zile, tătarii au trecut, prin Polonia, fără să fie stânjeniţi de marele cancelar, care se afla atunci în expediţie, având cu el mulţi ostaşi şi poate chiar erau înţeleşi cu transilvănenii;

---

[458] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, pp. 99, 100

[459] Ibidem, pp. 123-135

acei tătari au intrat, fără de veste, în părţile de margine ale Transilvaniei, în apropierea castelului Hust, pătrunzând într-o vale ce duce în Ungaria împărătească. Imperialii li s-au împotrivit acestora din faţă, fiind în înţelegere cu acest principe al Transilvaniei, ca să-i lovească el din spate. El trimisese o oştire bună, uşor înarmată cu lănci şi cu archebuze, dar, primind căpitanul scrisori false, din care se părea că Alteţa Sa îi poruncea să nu supere în nici un fel pe tătari şi neputând imperialii să ţină piept năvalei, au trecut tătarii aceştia cu mare omor, şi dintr-o parte, şi dintr-alta, şi multă vătămare a creştinilor. Şi de aici a înţeles Alteţa Sa că a fost trădat pe deplin de ai săi. De aceea, s-a hotărât să părăsească ţara ca un om căzut în deznădejde, şi aceasta a fost fie dintr-o prefăcătorie, fie dintr-o bună judecată, şi astfel a părăsit **Alba Iulia**, cu puţini slujitori credincioşi ai săi, unguri, şi cu câţiva italieni, printre care se afla domnul Simon Genga, fost arhitect al defunctului mare duce de Toscana, şi, cu aproape o jumătate de milion de odoare de preţ, în aur şi giuvaere, lăsând să se răspândească zvonul că Alteţa Sa se ducea spre Italia; şi, călărind el zi şi noapte, în cea mai mare primejdie, a ajuns la un castel al său, foarte puternic, numit **Chioar**, şi s-a oprit aici. Şi chiar domnul Baltazar Băthory, care era comandantul armatei şi mai fusese încă lăsat, de curând ca guvernator al ţării, a trimis înainte 100 de lăncieri, pentru a-i răpi tezaurul o dată cu viaţa”[460].

**1661**, Evlia Celebi: „**Cetatea Chioar**. În maghiară înseamnă ,,cetate de piatră” (Taş Kale). Se află sub ascultarea crailor Ardealului. Este proprietatea lui Papali (poreclă dată de turci lui Francisc Rákóczi, fiul lui Gheorghe

[460] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 441, 442

Rákóczi al II-lea), fiul lui Rákóczi. Întemeietorul ei a fost un crai, ce se cheamă Gorandi Mikloş (ar putea fi Gara Miklós, întrucât cetatea a fost zidită în timpul când acesta îndeplinea dregătoria de palatin al Ungariei). Cetatea aceasta nu s-a supus, şi, trăgându-se peste o sută de ghiulele asupra oştirii noastre, au fost omorâţi mulţi oameni, dat fiind că era aproape de drum. Nimeni nu putea să se apropie de ea şi oştile dreptcredincioase au trecut pe departe de ea. Dar ostaşii din cetate, aşezându-se, mai dinainte, la pândă, au prins mulţi mahomedani în nenorocirea robiei şi i-au pus în lanţuri. Când această situaţie plină de necazuri a fost adusă la cunoştinţa serascherului, a fost numit atunci efendiul nostru, Melek-Ahmed paşa, ca să prindă „limbi” din cetate. Într-o noapte, el a pus la pândă, sub cetate, două mii de viteji înarmaţi şi, dimineaţa, când s-a deschis poarta şi duşmanii au ieşit afară, fără nici o teamă, atunci gaziii noştri, care stăteau la pândă, au tras îndată săbiile, cu strigăte de „ah!”. Ei au închis numaidecât poarta cetăţii şi, dintre ghiaurii rămaşi afară, au prins cinci sute, iar la patru sute le-au tăiat capul.

Atunci s-a tras, din cetatea aceasta, poate şi o mie de ghiulele, dar, mulţumită lui Allah, dintre ai noştri nici unul n-a fost vătămat. Toate bogăţiile care au putut fi găsite afară, le-au luat gaziii noştri din Croaţia, iar cei cinci sute de prizonieri au fost duşi, cu alai, la Melek-Ahmed paşa. Câţiva dintre ei au fost aduşi la serdar, ca prinşi pentru informare, iar după cercetare, au fost decapitaţi în afara cortului serdarului. După aceea, prizonierii, împreună cu toată prada, au început să fie vânduţi. Dar şi afurisitul de căpitan al cetăţii se travestise şi căzuse prizonier în lupta aceea. El tăcea, iar când, printre ostaşii de la margine, preţul lui s-a urcat până la patruzeci de mii de guruşi, abia

atunci s-a aflat cine era el. De aceea, dând şi o sută două-zeci din prizonierii care au fost luaţi mai înainte de la Islam, el a fost vândut, apoi. locuitorilor cetăţii, cu patru-zeci de mii de guruşi; fiecărui gaziu i-au revenit câte trei-zeci de guruşi.

Numita cetate a **Chioarului** e aşezată pe malul râului Someş, pe un munte, ce se înalţă până la cer, şi cu-prinde două fortificaţii foarte puternice, care stau faţă în faţă. În afară de cetatea Devei, nu se mai găseşte o cetate aşa de puternică. De partea cealaltă a Someşului, se află, ce-i drept, un deal înalt, dar de pe dealul acela nu se poate face nici o stricăciune cetăţii. Locuitorii de pe graniţă nu-mesc cetatea aceasta ,,Cetate-furcă”. Poarta ei se află în partea de apus; împrejurimile sunt dealuri şi văi”[461].

„**Caracteristicile cetăţii Chioar**. În limba ma-ghiară, înseamnă „cetate de piatră”, dar locuitorii de la graniţă îi spun cetatea Çatal. Într-adevăr, se găsesc două cetăţi, faţă în faţă, aşezate pe două părţi ale unui munte înalt şi se poate merge de la una la cealaltă; e o cetate puternică. În anul 1069 (adică 1658-1659), ea nu se su-pusese serdarului Ali paşa şi au tras de peste o mie de ori cu tunurile. Dar, în noaptea aceea, stăpânul nostru Melek-Ahmed paşa, fiind stăpânul eialetului Rumelia, aşezase, în miezul nopţii, într-un loc ascuns, trei mii de ostaşi înarmaţi din armata de Rumelia.

În zorii zilei, când el s-a arătat, în persoană, ghia-urilor, aceşti ghiauri nedemni au ieşit numaidecât din **cetatea Chioar**, ca nişte turme de porci, şi, sărind asupra trupelor noastre, care se vedeau, s-au luptat şi s-au războit. Apoi trupele noastre, întorcându-se într-o parte, s-au pre-

---

[461] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 558, 559

făcut că fug, iar ghiaurii blestemaţi au început să urmărească oştile noastre, fugărindu-le. Când ei s-au depărtat mult de cetatea lor, ostaşii islamici, aşezaţi din timpul nopţii în locuri ascunse, de către efendiul nostru Melek-Ahmed paşa, au ieşit deodată din ascunzătoare, ca nişte balauri cu şapte capete, cu strigăte de „Allah! Allah!", iar ghiaurii au rămas între două oşti ca nişte maimuţe prinse între focuri de tun. Astfel, tot măcelărindu-i pe ghiauri şi nelăsându-i să scape cu viaţă, gaziii din Rumelia au dat foc oraşului de pe malul râului de mai jos, după ce s-au săturat de multe prăzi capturate.

Am rămas în ea timp de două nopţi şi, pe când schimbam câteva cuvinte cu căpitanul, i-am amintit de felul cum Melek-Ahmed paşa i-a măcelărit. Ei înşişi s-au mirat, zicând: „Nici Seidi paşa nu ne-a putut veni de hac, dar ce folos, Melek paşa, tatăl, ne-a dat lovituri puternice cu sabia şi a luat multe avuţii".

Eu, la rândul meu, cercetând cetatea, am fost cuprins de admiraţie pentru felul în care fusese construită. Era o cetate minunată şi solidă, ca un zid alexandrin. Această cetate aparţinea de fapt Ardealului, dar, fiind o moştenire a lui Rákóczi, era a mamei lui Rákóczi, cu cei trei mii de soldaţi ai ei. Dar peste râul Someş, în partea de miazăzi, într-un loc destul de îndepărtat, are bastioane"[462].

**1900**: „**Şomcuta-mare** e şi astăzi capitala naturală a fostului **Chioar**, către care gravitează şi vor gravita pururea cele 92 de comune din jurul ei. Iată cauza care mă face a ruga pe onoratul public român să binevoiască a dona bibliotecii noastre ziare, opuri şi orice scrieri, siguri fiind că, prin această faptă nobilă şi naţională, vor contribui la

---

[462] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 680, 681

cultivarea neamului nostru românesc. / Elie Pop, învăţător pensionar şi conducător cor de plugari”[463].

**1902**: „Asupra capitalei fostului district al **Chioarului** s-au năpustit, de când cu desfiinţarea lui şi alipirea Şomcutei la comitatul Sătmar, toate puterile adverse, cu scop de a-o dezbrăca de caracterul ei românesc și de a-i imprima un caracter unguresc. / Se adusese aici un popă catolic șovinist, care a fost cel mai mare agent al maghiarizării. De acela însă ne-a scăpat providenţa. S-a zidit o biserică frumoasă catolică, tocmai în piaţă, se înțelege cu subvenţii şi ajutoare, căci cei o sută și câţiva de unguri catolici n-ar fi fost capabili să-și zidească biserică și să-şi întrețină popă. S-a făcut şcoală de stat, când în **Şomcuta** era deja o şcoală confesională românească, care stătea la înălţimea cerintelor pedagogice şi didactice. Şi s-au făcut multe-multe lucruri, pentru a răspândi maghiarizarea. / Dumnezeu însă i-a întărit pe chioreni în credință către legea și neamul lor şi, cu sacrificii enorme, îşi menţin şi azi şcoala, lărgită şi înfrumuseţată, iar în locul bisericii celei vechi s-a ridicat o biserică pompoasă, cu două turnuri, care ar pute ocupa un loc de frunte în orice oraș. / Săracii chiorenii, care şi-au dat votul lui Dr. Iosif Papp, de frică să nu fie ales un Bamberger, care promisese lui Dr. Takács nu ştiu câte zeci de mii, cu care să zidescă și o biserică calvină în **Şomcuta** (pentru 60 suflete), îşi muşcau degetele și se uitau cu lacrimile în ochi la școala lor, susținută cu atâtea sudori și scăpată de atâtea pericole, când au citit că deputatul lor a cerut în dietă ca să ne dăm copiii la şcoli ungureşti. / Va să zică munca noastră de atâţia ani, creiţăraşii luaţi de la gură, ca să putem concura cu școala un-

---

[463] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 30, Braşov 1900, p. 3

gurească, să fi fost zădarnică? Însuși deputatul cercului, care se pretinde a fi român, face apologia școlilor maghiare în dietă!

Şi biserica? Sfânta noastră biserică, în care ne mai mângâiem la slujbă, auzind evanghelia și predica în limba părinţilor noştri, unde va ajunge ea? / Căci copiii unui Papp Iozsi, care nu ştiu deloc româneşte, de bună seamă vor cere să li se cânte ungureşte, ca să înţeleagă și ei, iar tatăl lor, după câte am auzit că a pronunţat în dietă verzi uscate, trebuie să susțină desigur și liturghia maghiară, altfel n-ar fi consecvent cu sine însuși. / Cam asemenea gânduri vor fi trecut prin creierii sărmanilor chioreni, pe care deputatul lor i-a făcut de râsul lumii în dieta ungară, căci, săptămâna trecută, venind acasă, s-au făcut sforţări pentru a câştiga un preot român, care să-i ţie un discurs de felicitare lui Papp Iozsi, prin care să se poată lăuda că, uite, românii îl aprobă. / Ei, bine, nu s-a găsit nici un preot, nici un fruntaş român, care să se fi pretat la un rol atât de înjositor. / Cu toate acestea, s-a înjghebat un fel de alai cu torţe şi s-au ospătat oamenii cu „horincă”, cum se numeşte pe aici. Discursul de felicitare l-a ţinut popa calvin din satul vecin, **Berchez**, apoi, la banchet, a vorbii judecătorul din **Şomcuta** și alţii. Era de faţă şi un unchi al lui Papp Ioszi, dl Şandru Pop din **Baia Mare**, care însă desigur o fi regretat că s-a dus, căci orice om cu bun simţ a trebuit să se scandalizeze de tonul pe care l-a întrebuințat, de exemplu, judecătorul, vorbind la adresa românilor, care ţin la limba și literatura lor, ca despre nişte bandiți. Dl Şandru Pop s-a văzut nevoit a-l îndruma pe numitul judecător, ca să întrebuinţeze un ton mai calm, ceea ce a și avut efectul unui duș rece asupra înfierbântatului toastant. Chiar şi faţă cu contele Teleky

Géza încă s-a văzut nevoit dl Pop a lua cuvântul şi a-i rectifica lacunoasele cunoştinţe istorice relative la **Chioar**.

Dl Şandru Pop să tragă învăţătură de aici şi să nu meargă, altă-dată, la banchete de felul acesta, chiar de ar fi date în onoarea nepotului său. Încât pentru eroul zilei, dl Papp Iozsi, s-a ilustrat iarăși printr-un toast, în care a condamnat politica de pasivitate. Dacă ar trăi tatăl său, pe care tot **Chioarul** îl venera atât; demult, desigur că ar plânge de halul în care a ajuns fiul lui"[464].

**1903**: „**Un bust pentru Ioan Popescu**. Membrii corpului didactic primar din judeţul Tutova s-au întrunit, în ziua de 17 aprilie vechi, în Bârlad şi au luat iniţiativa pentru ridicarea unui bust al regretatului Ioan Popescu. Bustul va fi ridicat în localul şcolii normale (preparandia din Bârlad), care a fost înființată prin stăruința neobosită a lui Popescu. În ziua sus amintită s-a ales comitetul, compus din domnii S. Mironescu, Ilie Epure, I. Corciovă, I. Simionescu şi D. Scânteie, toți foşti elevi ai lui Popescu. Iniţiativa acesta îi onorează forte mult pe învățătorii din judeţul Tutova, care s-au gândit să eternizeze astfel memoria acelui bărbat, care, **venind din Chioar**, la 1849, timp de 52 de ani a muncit cu zel fără pereche pentru progresarea, pe toate terenurile, a fraţilor de peste Carpaţi"[465].

**1904**: „În corespondenţa ce s-a publicat, la timpul său, despre adunarea despărțământului sălăgean-chiorean şi al „Reuniunei femeilor" sălăgene-chiorene, ţinută la 3 august în **Şomcuta-mare**, s-a relevat numărul mic al participanţilor. / Dl avocat Nicolae Nyilvan, un bărbat fruntaş din **Şomcuta-mare**, ne roagă să publicăm următoarele explicări: / 1). Seceta extraordinară, ce bântuie în

---

[464] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 36, Braşov 1902, p. 3

[465] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 89, Braşov 1903, p. 3

toată ţara, a descurajat şi reţinut pe mulți de a se prezenta la adunare. Cu toate acestea, din cei locali şi din împrejurime, puţini au fost care au lipsit de la adunare, iar balul ce s-a dat, seara, după cum însuşi corespondentul a recunoscut, a fost bine frecventat, ceea ce este un succes moral destul de însemnat. / 2). În special ce priveşte țărănimea, absenţa ei la adunare se esplică prin nepotrivirea zilei pe care s-a fixat adunarea şi care s-a menținut de către comitetul despărțământului, care îşi are sediul în **Şimleul-Silvaniei**, cu toate că i s-a atras atențiunea de către comitetul local asupra acestei nepotriviri. Ziua de 3 august a căzut anume pe o zi de miercuri, precedată de trei zile în cari agricultorii din **Şomcuta** nu şi-au putut vedea de lucrările lor economice. Anume, dumineca este dumineca, luni este, în **Şomcuta**, mărturie, marţi a fost sfântul Ilie, miercuri s-a ţinut adunarea, iar joi a fost Foca, zi care, de asemenea, se observă în **Chioar** şi în alte părți ca zi ferială. / Astfel stând lucrurile, se explică uşor neparticiparea în masă a publicului, relevată de corespondent, fără însă a vrea să atingă câtuşi de puţin buna reputaţie de care s-au bucurat, întotdeauna, adunările culturale din **Chioar**”[466].

---

466 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 178, Braşov 1904, p. 3

# CHIOCHIŞ

(Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud)

**1369**, mai 31, Vişegrad: Regele Ludovic dă pe ştire că înlesneşte „Caterinei, fiica lui Gyula, fiul lui Sombur de Silvaş, soţia acelui Tome… pentru că Ecaterina s-a măritat cu un om fără moşie, fără ca prin aceasta să fie dezmoştenită de dreptul părintesc… să aibă putinţă să stăpânească pătrimea cuvenită ca fiică din moşiile şi moştenirile părinteşti şi îndeosebi din satele **Silivaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniş** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Apatiu** (Apaty, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Şopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiochiş** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud), în moşii şi nu în bani, precum cere datina încuviinţată a regatului nostru”[467].

**1370**, mai 7, Turda: Voievodul Emeric dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ştefan, fiul lui Ioan de **Sângeorz** (Zentghyurgh, Sancto Georgio, azi **Sângeorzu Nou**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi aducând cu el pe Blasiu, fiul lui Sandur de **Silvaş**, aflat în fragedă vârstă, care ar fi putut să aibă de abia nouă ani, venind în faţa

---

[467] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 389, pp. 603, 604

noastră, în numele acestui Blasiu şi al lui Sandur, fratele acestuia, de asemena în vârstă fragedă, împotriva nobilei doamne numită Ecaterina, soţia lui Toma, fiul lui Nicolae, adică fiica lui Gyula, fiul lui Sumbur, ne-a arătat o scrie-soare deschisa, a preaînălţatului principe Ludovic… / Du-pă înfăţişarea acestei scrisori şi după citirea cuprinsului ei, chiar magistrul Ştefan, din porunca noastră, apărător şi ocrotitor al acelor copii, în numele acestora a spus că acestei nobile doamne i se cuvine, după lege, pătrimea cu-venită ca fiică, din părțile de moşii ale răposatului Gyula, fiul lui Sumbur, adică bunicul acelor copii Blasiu şi San-dur, existente şi aflate în mosiile numite **Silvaş** (Silivaş, Ziluas, Zylvas, azi **Silivaşul de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Urmeniș** (Eurmenes, Ewremenes, judeţul Bis-triţa-Năsăud), **Șopteriu** (Septeer, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Chiochiş** (Kekes, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Apatiu** (Apa-ty, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi pe care acea nobila doamnă Ecaterina, soția acelui Toma, şi, ca urmare, chiar acel To-ma, stăpânul şi soțul ei, le-au cotropit şi le folosesc mai mult decât se cuvine. Pomenitul Gyula a avut şase fete, dintre care cinci au fost unite, prin căsătorie, cu bărbaţi nobili şi numai aceasta, mai sus zisa doamnă Ecaterina, soţia lui Toma, a fost dată şi legată, prin căsătorie, de un om fără moşie, şi ea nu poate să obţină, în temeiul dreptului pătrimii cuvenite fiicei, mai mult decât a şasea parte din pătrimea cuvenită. Auzind acestea, însuşi Toma, fiul lui Nicolae, aducând, din partea acelei doamne, soţia sa, o scrisoare de împuternicire, a răspuns că acea nobilă doamnă, soţia lui, şi, prin urmare, lui i se cuvin, în temeiul drepturilor acelei doamne din părţile de moşii ale mai sus

zisului Gyula, lăsate şi date în stăpânire, pătrimea cuvenită fiicei”[468].

**1918**: „În zilele de 6 şi 7 noiembrie 1918, locuitorii din **Iuriul de Câmpie**, de lângă **Moci**, conduşi de soldaţi înarmaţi, întorşi de pe câmpul de luptă „contaminaţi de idei bolşevice”, au luat din curtea moşiei, ţinută în arendă de Bárány Lajos, 160 chintale grâu şi secară, 5 chintale sămânţă de ceapă, un vagon de cartofi, 8-10 vagoane de sfeclă, o mare cantitate de material lemnos, caii şi căruţele. În comuna **Chiochiş**, plasa Ormeniș, țăranii răsculați s-au năpustit asupra moșiei contelui Károlyi László, în 8-9 noiembrie, luându-i vitele”[469].

**1940**, august 6: „Soldatul concentrat Moldovan Grigore, traversând Calea Traian, în apropiere de gară, a fost lovit de o maşină militară, care l-a târât 13 metri pe caldarâmul drumului, omorându-l pe loc. La faţa locului au sosit domnii Simion Banu, prim procuror delegat, şi N. Moldovanu, şeful poliţiei, pentru facerea primelor cercetări. Cadavrul victimei a fost transportat la morga spitalului din **Dej**, spre a i se face autopsia. Nenorocitul soldat mergea spre gară, pentru a pleca în concediu, în comuna **Chiochiş**, judeţul Someş, de unde era originar. În urma lui rămân o soţie şi trei copii mici”[470].

---

468 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 505, pp. 761-764

469 Enea, C.; Botezan, I., *Mişcări ţărăneşti din judeţul Cluj în anii primului Război Mondial*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj 1971, p. 348

470 *Universul*, Anul 57, nr. 228, Bucureşti 1940, p. 8

# CHIRALEU

(Keraly, Kiraly, judeţul Bihor)

**1356**, aprilie 7, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că înfăţişându-se „Zouard, fiul lui Chepan de **Chiraleu** (Keraly, Kiraly, judeţul Bihor), în numele său şi al fiilor săi George şi Ioan, Ştefan, fiul lui Nicolae, în numele său şi al fratelui său Martin, Bartolomeu, fiul lui Leukus de **Arduzel** (Ordo, judeţul Maramureş), în numele său, al lui Ioan şui al celuilalt Ioan, fraţii săi, de aemenea Ioan, fiul lui Ioan de Chiraleu, au mărturisit că Mihail şi Nicolae, fiii lui Albert, şi Mihail şi Ioan, fiii lui Chiybak, alungându-i, au pus stăpânire, prin cotropire, pe părţile de moşie care erau proprietatea lor, precum şi pe cea a răposatului Ders de **Bolchyda** (în Ungaria), mort fără copii, cu care se ştie că sunt spiţă de înrudire, şi într-o singură împărţeală de moşie, şi anume în moşiile **Sântion** (Zenthianus, judeţul Bihor), **Palota** (Derspalathaia, judeţul Bihor), **Făncica** (Fanchuka, Făncica, azi **Fâşca**, judeţul Bihor) şi **Tarnya** (neidentificat, în Bihor), în comitatul Bihor, precum şi **Zeureg** (neidentificat, în Bihor), care ţin de aceeaşi moşie. / Pentru ca nu cumva să sufere o ştirbire a

dreptului lor… au cerut cu stăruinţă să li se dea, cu privire la această pricină, o scrisoare a noastră de întâmpinare”[471].

**1358**, ianuarie 23, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, înfăţişându-se „Zouard, fiul lui Chepan din **Chiraleu** (Keraly, Kiraly, judeţul Bihor), iar pe de altă parte, Ştefan şi Dominic, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, judeţul Bihor), pentru ei înşişi şi pentru Andrei, fratele lor, pomenitul Zouard a mărturisit că el a zălogit moşia sa, numită **Chykustou** (dispărut, lângă Olosig, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor, în nemijlocita megieşie a pomenitei moşii Olosig… până la al patrulea an de la această sărbătoare a Întâmpinării Domnului (2 februarie 1361), adică pe trei ani deplini… pentru 11 florini de aur”[472].

**1849**: „Cu prilejul alegerilor de deputaţi din **Marghita** pentru „dieta ţării maghiare”, au fost crunt bătuţi preotul Vasile Prajă, din **Voivozi** , Bocşan Nicolae şi Lazar Ştefan din **Margine**, Ardelean Ilie din **Satubarbă**, Fekete Ioan din **Săldăbagi**, Mag Mihai şi Bandi Ioan din **Chiraleu**”[473].

---

[471] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 12, pp. 15, 16
[472] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 210, pp. 212, 213
[473] *Mitropolia Ardealului*, Anul XXXIII, nr. 3, Sibiu 1988, p. 17

# CHIREU

(Kerew, apoi Băiţa, parte din Gherla, judeţul Cluj)

**1353**, noiembrie 6, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie şi porunceşte cercetări capitlului bisericii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu silnicie, acum câtva timp, împreună cu toţi românii ce ţin de acea cetate, la moşiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, judeţul Cluj) şi **Chireu** (Kerew, apoi **Băiţa**, parte din **Gherla**, judeţul Cluj), le-a pustiit şi prădat şi, după ce a rănit cumplit pe nişte iobagi ai săi, bărbaţi şi femei, i-a prins şi, aşa prinşi, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovaţi cu nimic”[474].

**1353**, noiembrie 29, Alba Iulia: Cercetările poruncite de voievod „au aflat adevărul acesta: că Iacob, fiul lui Wyd, castelanul de **Ciceu**, a trimis el însuşi pe românii şi cnezii săi, anume pe Petru, fiul lui Mihail, Jula, Ioan, fiul lui Brerer, Voicu, Frath şi Ioan cel Lung, şi pe ceilalţi oameni de rând ce ţin de pomenita cetate Ciceu, la moşiile pomenitului pagistru Toma, fiul lui Dionisie, numite **Cuz-**

[474] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 226, p. 238

**drioara** şi **Chireu**, şi a pus să fie pustiite şi prădate cu totul, şi să ridice şi să ducă cincizeci de vite şi două sute de animale mici, anume porci şi oi, şi, rănind cumplit mulţi bărbaţi şi femei, a pus de i-a despuiat şi prădat de haine, şi l-au omorât pe iobagul acelui magistru Toma, pe Petru, fiul lui Dominic, pe care l-au văzut ucis cu ochii lor, iar pe un iobag al său, numit Grigore, l-au prins şi dus la sus-zisa cetate Ciceu şi până acum îl ţin încă în acea cetate. / Şi toate acestea… în timp ce o pricină era pe cale de judecată între sus zisul magistru Toma, fiul lui Dionisie, şi sus-zişii magistru Iacob, fiul lui Wyd, precum şi cnezii şi românii săi mai sus numiţi”[475].

**1553**: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo”, „Patakfalva”, **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos”, **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö” (dispărut)”[476].

---

475 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 230, pp. 239-241

476 Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

**1879**: „În 29 iulie se va aranja, în **Gherla**, o petrecere de vară, în favorul **nou edificatei biserici de la monastirea Niculei**. Petrecerea se va face pe arena băilor de la **Chireu**. Preţul unui bilet de intrare este de 60 cruceri v. a. Contribuirile mărinimoase se vor primi cu mulţămită şi vor fi citate prin ziare"[477].

**1884**: „Azi, în 3 octombrie, principele de coronă, cu prima descărcătură de armă, mai împuşcă un urs, la vânătoarea făcută pe hotarul **Hodacului** în **Chireu**. Cu totul, a dat trei împuşcături, cea dintâi îi rupse spinarea, încât nu mai putu merge, decât se învârti în jur. Atunci îi dete a doua împuşcătură, în coastă, şi a treia, în cap, din jos de ochi. Ursul cântăreşte 370 pfunți. Parada se pune în mișcare, la 7 ore se va începe"[478].

**1895**: „La **Chireu**, după cum se vede din textul învitării ce-o publicăm mai jos, tinerimea studioasă română din **Gherla** şi jur va da, la 11 august nou, o petrecere. După cum apare din invitare, petrecerea va să aibă caracter românesc, scopul încă e românesc, aranjorii de asemenea sunt români, Cu toate acestea, invitările sunt tipărite, pe-o parte, româneşte, iar pe alta, ungureşte! Aceasta ne pare cu atât mai bătător la ochi, deoarece aranjorii sunt tineri studenți români, de la care aşteptăm dovezi de ambiţiune și mândrie naţională, iar nu servilism şi complezență păcătoasă. Ori doară s-au temut tinerii gherlani că, dacă invitările vor fi numai româneşti, maghiarii, făcuți ori născuți, cu pinteni ori cu perciuni, nu le vor cerceta petrecerea? Dar ce lipsă aveau ei de-a se insinua „bunăvoinței" unor şovinişti, care de atâtea ori au dovedit că cercetează societăţile române numai pentru ca să ne spioneze şi să

---

477 *Observatorul*, Anul II, nr. 47, Sibiu 1879, p. 190

478 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 176, Braşov 1884, p. 3

caute pretexte de a-și face „merite” prin calomnierea noastră? Dacă-i introduci în societate, îți cer să vorbeşti ungureşte și să sari împreună cu ei la „ceardaş”; dacă-i asculți, te faci de râs; de nu-i ascultţi, eşti taxat ca nepariot fanatic şi periculos. Câte neplăceri n-au avut de a îndura românii din cauza introducerii unor astfel de spioni în societăţile lor, şi, din toate acestea, gherlanii încă nici azi n-au învățat minte? Cei ce vor, aşadar, să aranjeze petreceri româneşti, aranjeze-le, dar dacă nu se simt în stare de-a o face aceasta, fără a expune şi înjosi pe români, atunci mai bine să-și vadă de treburi şi să lase aranjarea petrecerilor în sarcina altora, care sunt mai bărbaţi şi ştiu să reprezinte cu demnitate societatea română”[479].

**1896**: „**Petrecere de vară**. Inteligința română din **Iclodul Mare** şi jur învită la petrecerea de vară, ce se va aranja în localitatea băilor de la **Chireu** (lângă **Gherla**), la 27 auggust nou, în favorul bisericii greco-catolice din **Iclodul Mare**. Preţul intrării, de persoană, 1 florin. Începutul, la 7 ore seara. În timpul pauzei, se vor executa jocurile naţionale „Căluşerul” și „Bătuta“. Suprasolvirile se primesc cu mulțămită şi se vor cuita pe cale ziaristică”[480].

---

[479] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 164, Braşov 1895, p. 3
[480] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 169, Braşov 1896, p. 2

# CHIRIBIŞ

(comuna Tăuteu, judeţul Bihor)

**1918**: „Pentru îndeplinirea parohiei de clasa a II-a din **Abramul-superior** (Erábrány), cu filialele **Cohan** (germ. Kochlan, magh. Berettyókohány, comuna Abram, judeţul Bihor) şi **Chiribiş** (comuna Tăuteu, judeţul Bihor), se publică concurs, cu termin de 30 zile, de la prima publicare în foaia diecezană. Venitele sunt: I. Din **Abramul-superior**: 1 /2 1). Casa parohială, cu supraedificatele. 2). Pământ 24 iugăre cadastrale, parte arător, parte fânaţ. 3). Folosirea cimitirului bătrân sau intravilanul de la biserică. 4). Drept de păşunat pentru 4 vite mari. 5). Bir de la fiecare număr de casă (de la cei cu casă) una vică (30 litre) bucate, de la cei fără casă (zileri) jumătate vică (15 litre) bucate ori preţul curent (grâu sau cucuruz). 6). Stolele îndătinate… / Alesul va avea să catehizeze regulat la toate şcolile din aceste localităţi, fără să pretindă ceva onorar separat de la biserică, învăţând elevii să cânte regulat, la serviciile divine, răspunsurile”[481].

**1918**, decembrie 30: „Mult onorat Sfat Naţional Român din Oradea Mare şi Bihor, / Subscrisul, cu cea mai mare onoare, vin a vă aduce la cunoștință următoarele mo-

[481] *Biserica şi Şcoala*, Anul XLII, nr. 37, Arad 1918, p. 4

tive. Precum că, în zilele trecute, am primit la mine o cărticică românească, de la Sfatul Naţional Românesc din Oradea Mare şi Bihor, care, citind-o, într-atâta m-am bucurat. Şi mi s-au înviorat inima, întrucât de marea mea bucurie am lăudat pre bunul Dumnezeu, care mi-au ajutat de am ajuns şi aceste fericite zile ale reînvierii neamului nostru românesc, prin silința şi îndelungat glorioasa luptare al Ilustrei Voastre. / Multe aș avea şi eu de a vă încunoștiința despre ale mele întâmplări şi lupte ale vieții mele, dar acum le omit pe altă dată. Şi eu am fost un învățător care, în timpul oficiului meu, m-am silit ca să-mi pot lumina elevii şi școlarii mie încredințați în școală, şi m-am silit din toate sufleteştile mele puteri să-mi luminez poporul meu şi să-l aduc la cunoștința adevărului și temerii de Dumnezeu, şi l-am şi luminat şi învăţat, după cum îmi adeveresc adeverințele mele oficioase, primite de la bunii mei foști preoți. Dar durere! Când mergeam mai bine pe calea începută, atunci iată că îmi intră în școală nu ştiu cine şi îmi hubuceşte cărțile de învăţământ şi îmi opreşte drumul… multe contraziceri şi, de atunci, au trecut 9 ani, de când sunt aruncat pe drumuri, cu soția mea şi 4 fii. Şi am rămas numai ca și cantor, servind Sfânta noastră Maica Biserică, până în ziua de astăzi. Cu mare dragoste mă rog de mult onoratul înalt Sfat Naţional Românesc ca să binevoiască să-mi trimită, pe numele meu, vreo 15-20 de cărticele, că vreau să le împărţesc la acei ştiutori de carte, care au umblat la şcoală sub mâna mea şi vreau să le împărtășesc la toţi, ca și aceia să simțească bucuria reînvierii noastre. Totodată, rog graţiosa bunătate a mult onoratului înalt Sfat Naţional să binevoiască a-mi trimite barem un calendar românesc pe anul 1919, aici trimit şi suma pentru el. / Mai departe, rog bunătatea mult onoratului Sfat

Naţional ca să vă aduceţi minte şi de noi, care locuim aici, în comuna **Chiribiş**, şi să ne întindeţi mâna de ajutor şi sprijinire, că şi noi suntem români şi foarte mulți umblă cu înșelăciuni după noi, făgăduindu-ne multe domenii, de care până acum n-am avut parte, dar noi nu primim, ci lăsăm să fie a lor. Umblă lupii îmbrăcaţi în piei de oaie, ca aşa să ne poată mai lesne răpi. Rog grațioasa bunătate a înaltului Sfat Naţional Român ca să îmi daţi putere şi sprijin ca să pot lumina și a intielgeşi poporul nostru. Ca aşa să scăpăm de multele rele încercări, şi să vă aduceți aminte şi de noi, ca nici noi să nu fim pierduţi şi uitaţi, şi să ne strălucească şi nouă raza învierii neamului nostru. / **Chiribiş**, la 30 decembrie 1918. / Trăiască mult onorat înaltul Sfat Naţional Român, la mulţi ani fericiţi. / Trăiască România Mare. / Ioan Buiţia, cantor în Chiribiş, Abram, comitatul Bihor”[482].



Im Apuseni-Gebirge — In Munții Apuseni
In the Apuseni Mountains — Dans les Monts Apuseni

[482] Popovici, Ioan; Covaci, Veronica; Mudura, Gheorghe; Căluşer, Iudita; Apan, Mihai; Ilea, Ana; Caciora, Andrei, *1918 / Bihorul în epopeea Unirii / Documente*, Oradea 1978, p. 309, 310

# CHIRILEU

(Kerulew, judeţul Mureş)

**1356**, octombrie 9, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că „Augustin şi Gheorghe, fiii lui Ioan de **Chirileu** (Kerulew, judeţul Mureş), au tras în judecată pe Ştefan, Mihail şi Petru, fiii lui Nicolae de **Şilea** (Syle, judeţul Alba), pe Gall şi Mihail, fiii lui Ioan tot de Chirileu, la care judecată Augustin şi Gheorghe au cerut ca Ştefan, Mihail şi Petru, fiii lui Nicolae, şi Gall şi Mihail, fiii lui Ioan, părtaşi de devălmăşie, să le dea partea lor de moşie, ce li se cuvine de drept, din acea moşie Chirileu, în temeiul pătrimii de fiică a bunicii lor, despărţind-o prin semne de hotare, iar Ştefan, Mihail şi Petru, fiii lui Nicolae, şi Gall şi Mihail sunt gata să facă acea împărţeală. / Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru”[483].

**1372**, ianuarie 20, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „în numele lui Nicolae, fiul lui Radou de Palasth, că nişte moşii ale sale, numite **Teaca**, **Pintic** și **Ida** (Ido, azi **Viile Tecii**, judeţul Bistriţa Năsăud), precum și cele ce

[483] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 40, pp. 37, 38

ţin de ele, aflate în comitatul Dăbâca, ajunse prin cotropire pe mâini străine, au foarte mare nevoie să fie dobândite din nou și să-i fie date lui în stăpânire. Drept aceea, cerem cu stăruinţă să trimiteţi omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru. Toma, fiul lui Ioan de **Lojard** (Losad, Lusad, azi **Lujerdiu**, judeţul Cluj), sau Gali de **Chirileu** sau, în lipsa acestora, Chilian de **Dileu (**Delleu, azi **Dileu Vechi**, judeţul Mureş**)**, ducându-se la fata locului, pe moșiile numite Teaca, Pintic şi Ida şi la cele ce ţin de acele mosii, şi chemând acolo, în chip legiuit, pe toţi vecinii și megieşii acelora, şi fiind ei de faţă, să le dobândească din nou şi, redobândite și despărțite și deosebite de drepturile de stăpânire ale altora, să le dea în stăpânire lui Nicolae, fiul lui Radou, spre a le stăpâni pe veci cu acel drept, cu care se ştie că ţin de el, dacă nu va fi împotrivire din partea cuiva; iar pe împotrivitori, dacă vor fi, să-i cheme înaintea noastră, să stea faţă cu sus-zisul Nicolae, fiul lui Radou, la un soroc potrivit, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor"[484].

**1820**: „Pierderea animalelor de tracţiune a adus gospodăriile iobagesti în imposibilitatea de a mai face cărăuşii. Într-o atare situaţie se aflau, la 1820, sătenii din **Chirileu**, **Şăulia**, **Bord** şi **Bobohalma** (comitatul Târnava), **Maia** şi **Batin** (comitatul Solnocul Interior), **Corneşti** (comitatul Cluj) şi din alte localităţi. Piedeca prilejuită de pierderea animalelor de tracțiune este redată deosebit de sugestiv de ţăranii din **Maia**: „Înainte de aceasta, când încă nu ne-au pierit vitele, din cauza foametei, făceam cărăuşie cu sare, de la Ocna Dejului, la Șimleu, dar acum, având vite puţine, nu facem". Tot atât de edificatoare este şi rela-

---

[484] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 94, pp. 109, 110

tarea celor din Bobuhalma: „Mai înainte ne mâna la dusul sării şi căpătam, cu aceasta bani; dar fiind ocnele departe, acum nu prea mergem; n-avem nici modru, că boii ni s-au pustiit”[485].

**1824**: „**Vasile Moldovan**, născut în 1824, în comuna **Chirileu**, și-a făcut studiile teologice în Blaj, unde l-au apucat evenimentele din 1848. A fost unul din tinerii cei mai entuziaști, care au străbătut Ardealul în lung și lat; și prin cuvântări, ce adesea storceau lacrimi poporului, chema pe români la adunările de la Blaj. Tovarăş bun al lui Iancu și Axente, credincios şi nedespărțit prietin al lui Butean, Moldovan a condus, ca prefect, legiunea I-a cu care a repurtat izbânzi strălucite, mai ales după ce s-a retras, cu oamenii săi, în Munţii Apuseni. Când **Abrudul**, prin trădarea lui Dragoş, a căzut în puterea lui Hatvany, în ziua de 6 mai a fost arestat, dimpreună cu Dobra, Butean, Mureşan, Andreica și Molnar. Dintre aceştia, Butean, Dobra și Molnar au fost executați de către Hatvany, iar Moldovan şi cu Mureșan au scăpat din închisoare, când Iancu a năvălit în Abrud, cu moţii săi, la 9 mai. Această împrejurare l-a scăpat de răzbunarea lui Hatvany. / După potolirea revoluţiei, neuitatul Moldovan a ocupat un oficiu de protonotar în comitatul Târnavei Mici. A răposat la 1 ianuarie 1895, în vârstă de 71 ani. / Și-a scris memoriile sale, din 1848-1849, într-o frumoasă și plăcută limbă românească, pe care le-a închinat poporului prigonit și nedreptăţit de secole, zicând: *Români, puneţi-vă încrederea în voi înșivă!*”[486].

---

485 Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XVII, Cluj-Napoca 1980, p. 245

486 *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 12, Reteag 1899, p. 183

**1848**: „Duminică, am ridicat poporul, care se înmulțise la 5.000 de oameni și, trecând prin **Craifalău**, am ajuns, seara în, **Bord**. Aici am stat și ziua următoare, așteptând pe tribunul Bonta, să vină de la **Mediaş**, cu muniţia ce-l încredințasem să o cumpere. El însă n-a sosită, iar noi am pornit, prin **Şieulia** şi, de aici, către **Ogra**, în sus, pe drumul țării. / În drept de **St. Paul**, armata mi-am împărțit-o în două direcțiuni. O parte am îndreptat-o în sus, către făgădăul de lângă drumul ţării, în linia oablă cu **Beșineul**, der în hotarul St. Paulului. Despărţământul acesta avea să tragă un cordon până în **Chirileu**, lângă Mureș. A doua parte avea să între în St. Paul. Eu mă aflam în fruntea ei. Intrarea noastră în St. Paul avea de scop dezarmarea domnilor, iar dacă ei ar încerca să fugă, să fie împiedicaţi și prinși. Armata, care a mers către făgădăul amintit, nu a executat planul, din care cauză nu s-a putut trage nici cordon. Eu, ne-având cunoştință despre aceasta, am întrată în **St. Paul**, înconjurat de mare mulțime, şi am parcurs până în capul satului. „la fântâniță”. În St. Paul erau plebanul (acum major) catolic Kolozsi János şi vreo 5-6 husari kossuthiani. Aceștia înaintează, în desperarea lor, cu Kolozsi în frunte, printre poporul înarmat. El veni direct spre mine, călare pe un cal. Eu încă eram călare. El îmi întinse mâna de pace, eu însă i-am refuzat-o. Atunci, fanaticul pleban trage să descarce pistolul drept în fruntea mea, dar pistolul nu i s-a descărcat. / „Csütörtököt mondott”, i-am zis eu, „plebános úr” („Preotul a spus joi”), lăsându-l liber, să văd ce face și, privind cu dispreț în faţa lui și a morții. Atunci plebanul mai trage încă o dată, dar, voia lui Dumnezeu, pistolul nici a doua oară nu s-a descărcat. Omenii mei, văzând oarba cutezare a acestui fanatic popă catolic, îl încunjurară furioși și cu drept doritori

de-a răzbuna cumplit această cutezanță cumplită, dar eu le-am făcută lor semn să se retragă și să nu-l atingă deloc. Kolozsi și cu husarii săi, folosindu-se de umanitatea mea, scăpară din mijlocul poporului iritat, pe nişte cai ca zmeii, tulind-o la fugă către curtea de din sus a lui Haller Lajos, și prin lunca numită „Cigarit”, din hotarul **Chirileului**, trecură, ca nălucile, peste cordonul ce era să fie tras, ca să împiedece fuga lor. Omenii mei l-au persecutat până la mijlocul luncii, dar lor le-a succes să treacă ca fulgerul tocmai pe dinaintea căruței fratelui meu Isaie și să se refugieze către **Râtul Bii** (Vajai rét), unde erau adunaţi ungurii.

După această scenă mișcătoare, eu, fără de a-mi pierde cumpătul şi sângele rece, am mers, cu oamenii mei, până în mijlocul satului (**St. Pauli**). Aici, bătrânului grof Haller Ignácz își scosese toate armele, de care avea foarte multe. În jurul armelor erau adunaţi o mare mulțime de unguri, foşti iobagi şi ei, ca și românii. Fără nici o împotrivire, am cules armele, le-am încărcată pe două care și le-am trimis la **Iernut**, unde se aflau, cu un despărțământ de omeni gata de arme, preotul-protopop Iosif Lazaru, Aron Tămașiu, preot în **Bord**, şi preotul din **Şieulia**. / Apoi am întrat în casa plebanului Kolozsi, am cules şi de aici toate armele, câte le-am aflat, le-am pus şi acestea pe un car, și, după ce pe cele mai bune ni le-am rezervat, celelalte le-am trimis la destinaţia lor.

În timpi ce eu eram cuprinsă cu această afacere, poporul, ajuns la supremul grad al iritațiunei, s-a dusă la curtea de din sus a grofului Haller Lajos şi, dedându-se la excese, a prădat-o. Ajungându-mi ştire despre acesta, am grăbită numaidecât, ca să contenească prădarea, dar era prea târziu. Incidentul acesta m-a amărât și întristat foarte

tare şi, ducându-mă în **Chirileu**, am cercat mult să dau de urmele inițiatorilor prădării, dar în zadar. / După ce am intrată în **Chirileu**, omenii s-au aşezat cât prin case, cât prin cimitir, în jurul bisericii, şi care pe unde a putut. Am lăsat ca, pentru onoraţiori, să se taie o oaie grasă, vin bun era la tatăl meu, care da bucuros, căci pe vremile acelea nimeni nu mai conta la ceea ce avea.

Intrasem deja în octomvrie. Ungurimea se afla toată înarmată. Proprietarii unguri de la sate s-au tras, cu averile lor mișcătoare și cu familiile, pe la orașe. Fierberea între români și unguri era mare peste măsură. Poporul meu din **Chirileu** era nespus de entuziasmat pentru o acţiune serioasă. Vorbirile mele, ale tribunului Tămașiu și ale lui Oros îl electrizau de minune. Afară de aceasta, zburau ca săgețile ştirile despre cruzimile şi atrocitățile ce le făceau inimicii noştri de moarte cu inteligenți, preoți şi mireni români. / Pe timpul acesta se afla la noi, în **Chirileu**, și nenorocitul Vasile Pop, despre care am mai făcut amintire și asupra sorții căruia spun aici câteva cuvinte. El era teolog de Sibiu; tatăl său preoţea în **Nasna**, comună între **Kisfalud**, **Sâncraiu** şi aproape de **Târgul Mureșului**. Într-o seară, ce-i plesneşte lui în cap, ne spune că el merge acasă. În zadar îl desfătuiam cu toții. Preoteasa fratelui meu Isaie își tocmise, la un croitor din Târgul Mureşului, o haină și fusese tocmai după ea. Mergând la croitor, ea auzi acolo cum vorbeau calfele, zicândi: „La noapte vom să mergem la vânat“. I-am comunicat lui Vasilie Pop aceste vorbe, sperând că-l vom îndupleca să nu plece și să rămână cu noi. Însă el nu s-a abătută de la propusul său și a plecat. Era lună ca ziua și un aer plăcut de tomnă, când a plecat. Mergând acasă, la Nasna, s-a îmbrăcat în haine țărăneşti, a încălțat opinci şi, cu vreo câţiva feciori din sat, a ieșit şi a

umblat pe uliţă. Dar ce să vezi? Calfele, despre care am amintit, și alți vreo câțiva ștrengari unguri, auzind că el se află în Nasna, au mers, l-au prins și l-au dus la Târgul Mureşului”[487].

„La reîntoarcere, n-am stat în **Chirileu**, ci ne-am dus la **Iernut**. În jurul curții domneşti era o mulţime nenumărată, asemenea în locul unde se face târgului de vite. Înserase binișor. Pe când era să ne punem la cină, oamenii mei prind ştafeta inamicului, o desfacem şi aflăm că turdenii se roagă de vaşarheieni să le meargă în ajutor, că Iancu se apropie, cu lagărul său, de **Turda**. / Ne așezarăm într-aceea la masă, dar abia îmbucarăm ceva, și iată, că se luminează de din sus. Omenii se puseră în mişcare și veste ne sosise că arde **Nirașteul**, aprins de secui. Am lăsat numaidecât să se bată alarma și pornirăm iarăși către **Chirileu**. De aici, trimit câţiva călăreţi, să se repeadă până la Nirașteu. Când aceștia, ajunseră acolo, ungurii se depărtase şi n-au aflat decât case în cenușă și câteva care mai rămaseră nemistuite de foc; dar şi acestea erau pustii, căci oamenii fugiră care încotro putură scăpa. Peste noapte, am rămas în **Chirileu**, iar dimineaţa mi-am scos armata la exerciții, pe câmpii. O companie am trimis-o la **Recea**, pe-o dâlmă, de unde se putea vedea până în secuime. / După acestea, eu și Oros am mai mers până către **Niraşteu**, ca să vedem dacă nu se mai face vreo mișcare din partea inamicului, care a ars şi jefuit satul. Când ne-am reîntors, venea și o sentinelă de la **Recea**, comunicându-ne lucruri de mai puțină importanță.

Am hotărât să-mi tragi lagărul peste Mureș, a doua sau a treia zi. La **Chirileu** erau trei poduri, care se puteau

---

[487] Moldovanu, Vasilie, *Din anii 1848-1849*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 26, Braşov 1895, pp. 1, 2

mâna cu ruda. Unul era mai mic, care era închiriat sătenilor pentru zile de lucru, ce aveau să facă la curtea din **St. Mărgita**; altul era slobozit de la **Molomfalău**, şi altul tras în susul Mureșului, de la **St. Paul**. / Ce era de făcut? Aici nu mai era de stat. Ne luarăm dar rămas bun unii de la alții. Fratele meu Isaie avea încărcat un cară cu niscari vestminte de pat și vreo câţiva saci cu bucate; trecu Mureşul, iar, mulțimea de vite cornute ori care încărcate și tot ce aveam la casă le-am lăsat în mâna sorții. Frate-meu trecu, pe-un cal bun, învelit cu un chepeneag alb. După acestea, eu am luat îndată dispoziţiuni ca să treacă oamenii, care cu podurile, care prin vaduri. Mureșul era aproape sec, căci altfel cei mai mulţi oameni s-ar fi înecat. Astfel însă i-am trecut pe toți, fără de-a se primejdui niciunul.

Înainte însă de a trece la descrierea pe scurt a celor întâmplate, după trecerea peste Mureș, până la intrarea în Munţii Apuseni, mă voi încerca să descriu, după memorie, adunarea de la Agyagfalău (Agyagfalu) și luptele cu rebelii la **St. Ioana** şi **Reghin**, la care lupte am luat însumi parte"[488].

**1883**: „Tribunalul din Elisabetopole aduce la cunoştinţă publică că, în cauza admisibilităţii comasării generale a hotarului comunei **Chirileu**, termenul pertractării s-a defipt pe ziua de 21 noiemvrie stil nou, 9 ore a. m. 1883, în casa judelui comunal din loc. La care termen toţi proprietarii comunei sunt citați, cu aceea observare că absenţa vreunuia dintre cei interesaţi în cauză se va privi de consimţire din parte-i, și că exemplarul I al petiţiunii se poate vedea la tribunalul regesc. Pertractarea va conduce-o Nicolau Székely, jude regal. / Dat în Elisabetopole, din

[488] Moldovanu, Vasilie, *Din anii 1848-1849*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 28, Braşov 1895, pp. 1, 2

ședința ţinută în 1 octomvrie 1833, a tribunalului regesc”[489].

**1896**: „Ştirea înveselitoare ce-o aducem mai jos despre rara aniversare a venerabilului și vrednicului preot de la **Chirileu** (**Isaia Moldovan**), ca cititor şi abonat, de 50 de ani, al nostru, ne aduce aminte calea cea lungă şi spinoasă ce a străbătut-o ziarul nostru, de la înfiinţarea lui… / Pe timpul când venerabilul părinte de la **Chirileu** a intrat în șirul cititorilor ziarului nostru, acesta desfăşurase deja, de zece ani, steagul redeșteptării naţionale. Era un timp de mare cumpănă pentru soarta și viitorul neamului românesc. Aurora liberării de sub jugul iobăgiei se arătă deodată cu revărsatul zorilor naţionalismului românesc, care era menit să pregătească o nouă viață poporului nostru şi să-l conducă pe cărarea mântuirii sale de sub sclavia şi aservirea străină, făcându-l să fie în stare a-și conduce el însuşi destinele sale… / Chemăm ca martori pe toţi cei ce, alături cu venerabilul părinte de la **Chirileu**, au urmărit, în acest lung răstimp, mersul luptelor noastre naţionale, să ne spună dacă nu este așa şi dacă nu întotdeauna acea cestiune mare şi decisivă, ce se învârteşte împrejurul existenţei noastre naţionale și a garanţiilor ce le-am cerut şi le cerem pentru asigurarea ei, a fost obiectul îngrijirilor noastre de căpetenie… / În 1 ianuarie stil vechi 1897, se împlinesc 50 de ani, de când venerabilul preot român greco-unit **Isaia Moldovan**, din comuna **Chirileu**, abonează regulat şi fără întrerupere „Gazeta Transilvaniei”, cel mai vechi dintre ziarele române… / **Isaia Moldovan** s-a născut în comuna **St. Paul**, la anul 1818. Părinţii săi erau iobagi ai comitelui Ignaţiu Haller. Nemaiputând ei să presteze robota, „jugul

[489] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 113, Sibiu 1883, p. 454

cel de fier al iobăgiei”, cum zice dânsul, la anul 1828 s-au strămutat în **Chirileu**, comună situată pe malul stâng al Mureșului, învecinată cu St. Paul. Şcolile primare și o parte din cele secundare le-a făcut la Institutul Franciscanilor din **Târgul Mureşului**, cu succes lăudabil. Ieşind, în 1835 din „Poësia”, s-a dus la **Blașiu**, în „Filosofia”; aici, absolvind şi „Fisica”, a fost primit, la 1838, în teologie. / Trecând peste cele patru cursuri de teologie, la 1842 a fost sfinţit de preot şi i s-a conferit, de către Episcopul Leményi, **parohia Chirileului**.

La mişcările din 1848/1849, a luat parte şi dânsul, cutreierând întreg Ardealul. Bun amic cu Avram Iancu şi Iacob Bologa, aceştia îl cercetau adeseori, venind din Târgul Mureşului, la Chirileu, înainte de izbucnirea revoluţiunii. În modesta lui casă parohială se adunau mulţi tineri români, înflăcăraţi pentru cauza românismului, care, curând după aceea, s-au pus în fruntea memorabilei mişcări. Aici îşi schimbau ei ideile și-și tăceau planurile pentru viitor. / Din numeroasa familie i-a rămas în viață numai o fiică, Maria, măritată cu Ioan Anca, preot în **Subpădure**, şi un fiu, Alesandru, proprietar în **Chirileu**. Regretatul **Vasilie Moldovan**, prefect de legiune în 1848/1849, apoi vice-comite şi, în urmă, președinte de Sedria orf., răposat la 1 ianuarie 1895, i-a fost frate bun. / În 1892, și-a serbat jubileul de 50 de ani al preoţiei, din care incident Mitropolitul Ioan Vancea i-a trimis o călduroasă adresă de salutare. / Isaia Moldovan trăieşte al 78-lea an al vieţii sale bogate în fapte creștineşti şi româneşti”[490].

**1928**: „**Teofil Moldovan**, învățător pensionar din **Chirileu**, a murit, în 22 ianuarie 1928, în etate de 61 ani.

[490] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 282, Braşov 1896, p. 1

Înmormântarea s-a făcut în cimitirul bisericii greco-catolice din Chirileu, marţi, în 24 ianuarie, la orele 1 după-amiază. Fie-i țărâna uşoară”[491].

**1941**: „Dl Gheorghe Ötrös, născut la 2 noiembrie 1905, în comuna **Chirileu**, județul Târnava, domiciliat în comuna Chirileu, judeţul Târnava Mică, a făcut cerere acestui Minister de a-l autoriza să schimbe, pe baza art. 10, numele său patronimic de Ötrös în acela de Făgărăşan, spre a se numi Gheorghe Făgărăşan. / Ministerul publică aceasta, confort 11, spre ştiinţa celora care ar voi să facă opozițiune, în termenul și condiţiunile prevăzute de art. 3 din legea asupra numelui din 8 aprilie 1936”[492].



Am Herd — La vatră
At the fireside — A l'âtre

[491] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 6, Blaj 1928, p. 6
[492] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 7, Blaj 1941, p. 8

# CHISĂU

(Keru, judeţul Satu Mare)

**1359**, octombrie 12, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea scrie voievodului Andrei că, urmându-i porunca de a da „jumătatea pătrimii din a şasea parte a moşiei numită **Pele** (**Peley**, cătun contopit cu **Becheni**, judeţul Satu Mare) doamnei Elisabeta, drept a patra parte cuvenită ca fiică”, trimişii, cu „Luca, fiul lui Petru de **Chisău** (Keru, judeţul Satu Mare), pentru partea doamnei Elisabeta” au mers la faţa locului şi au stabilit că „jumătatea acestei a patra părţi din moşie, măsurată cu măsura regală, cuprinde 45 iugăre de pământ, iar hotarele acestei părţi le-au deosebit despărţindu-le, de la râul numit Pârâul Cerului, începând dinspre apus, mergând către aceeaşi parte, spre un alt râu, numit Pârâul Ulmului, până la hotarele moşiei **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare)”[493].

[493] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 412, pp. 421, 422

# CHIŞINEU CRIŞ

(Kis-Jenó, Kisjenő, judeţul Arad)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Kába**, în comuna Kis-Jenó, comitatul Arad,15 familii”[494].

**1887**: „Corul de plugari din **Chişineu**, ai cărui membri sunt parte plugari din **Chişineu**, parte din comuna învecinată **Erdeş**, a cântat, pentru întâia dată, sfânta liturghie, sub conducerea lui Ioan Șumanu, membru al vestitului cor din **Chiseteu**, în sărbătorile Naşterii Domnului, și anume în ziua întâi, în **Chişineu**, iar a doua zi, în **Erdeş**. Bisericile din numitele comune erau, zice „Biserica şi şcoala”, îndesuite de public, între care erau şi numeroşi străini, care nu-și puteau explica cum un plugar în suman o au putut duce atât de departe în arta muzicală, ca să fie în stare a instrui uni cor, şi cum plugarii români cântă, după note, în cvartet, cu atâta preciziune. De asemenea, a cântată acest cor în **Chişineu** şi la sărbătoarea sfântului botez, precum şi la sfinţirea apei, săvârşită la **Criş**, în fineța de faţă a unui însemnat public, atât din Chişineu, cât şi din comunele învecinate. Meritul de a fi înfiinţat acest cor de

---

[494] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 43, 44

plugari este al domnilor avocaţi din Chișineu Michai Veliciu și Ilie Bozganu, care au purtat toate spezele din averea proprie"[495].

**1896**: „În 16 iulie nou, s-a petrecut, în comuna noastră **Nădab**, o crimă grozavă, pe care v-o istorisesc pentru a fi de învăţătură acelora care, spre nefericirea lor, au pornit pe calea stricăciunii. / Anume, joi, 16 iulie, femeia Maria Peşcan (Liţoaie) a fost ucisă de către ginerele său Ioan Codrean, care, de mai mult timp, stătea în procese cu soacră-sa. În ziua pomenită, acest ginere fără de lege a mers după trifoi, la grădina bătrânei sale soacre, zicând că va merge la târg, la **Giula**, cu o vacă. Aci, după ce tăie trifoi, a intrat şi în casă la bătrâna, pe care se zice, că ar fi aflat-o dormind. Repezindu-se asupra ei, a sugrumat-o cu o năframă și apoi, după ce a omorât-o, a pus-o pe trăsură, a astupat-o cu trifoi și plecă apoi cu trăsura, spunând unui cumnat al său că merge la târg. / După ce a făcut un înconjur pe la **Socodor** și cine ştie încă pe unde, a venit la o holdă a lui cu cucuruz şi a aruncat-o aci, Acesta a fost în 16 iulie nou, cam pe la 8 ore seara… / Pe la 9 ore seara, criminalul sosi acasă, Soţia lui, aflându-se singură, s-a temut să-i zică vreun cuvânt ori să dea alarmă, iar el, după o mică pauză, a plecat iarăşi cu trăsura. S-a dus şi a luat cadavrul soacrei sale din cucuruz şi, după ce i-a legat de grumazi o piatră grea de 42 kg, a dus-o la o fântână părăsită, din pusta Căranci, ce se ţine de proprietatea arhiducelui Iosif, aruncând-o în această fântână. / Vineri, noaptea, în 17 iulie, a venit el până undeva şi apoi a dat drumul la cai, cu trăsura singură, iar el, mustrat bag-seamă de conştiinţă şi mai având frică și de jandarmi, care acum

---

[495] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 14, Braşov 1887, p. 2

îl urmăreau, a început să ia câmpii, alergând pe la Arad, Șielău, dar în urmă a fost prins la **Chişinău**, sâmbătă, în 18 iulie… / În aceeași zi, cadavrul a fost înmormântat. Criminalul, în noaptea de după înmormântare, și-a recunoscut crima, în prezenţa a doi juraţi şi a notarului comunal. În 19 iulie, criminalul a fost dus la închisoarea din **Chişineu**”[496].

**1898**, Diaconovich: „**Chișineu** (magh. Kis-Jenö), comună mare în Ungaria, comitatul Arad, situată în câmpia Aradului, pe ţărmul drept al Crişului Alb. În actele publice, apare la 1338. Are 358 case, cu 2.250 locuitori (1.069 români greco-ortodocşi). Teritoriul e de 5.442 jugăre cadastrale de pământ arător, foarte roditor, localnicii cultivă industria de casă, pomăritul, stupăritul, prăsirea de vite cornute şi porci. Chişineu e centrul domeniului arhiducelui Iosif. Judecătoria centrală, cartea funciară, stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic şi poştă în localitate. Chişeneu, district protopopesc, în dieceza greco-ortodoxă româna a Aradului, compus din 18 parohii; sediul, în Chişineu”[497].

**1900**: „**Oaspeţi princiari în Chişineu**. Din Arad se serie că dumineca trecută a fost ultima zi de vânătoare în regiunea **Chişineului**, la care au participat arhiducele Josif August și principele Filip de Orlean. În biserica din **Chişineu** au fost la serviciul divin şi amintiţii oaspeţi princiari”[498].

**1905**: „Joi, în 26 ianuarie, a fost ziua primă a alegerilor dietale. În această zi, s-au făcut alegeri de deputat în 375 cercuri electorale, în 27 ianuarie, 23 alegeri,

---

[496] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 155, Braşov 1896, p. 5
[497] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 812, 813
[498] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 94, Braşov 1900, p. 2

în 28 ianuarie, 4, în 29 ianuarie, vor avea loc 2, în 30 ianuarie, 3, în 31 ianuarie, 6. Restul alegerilor va avea loc în februarie. / Dintre candidaţii români naţionalişti puţini au reușit. În cercul **Sasca Montană**, a fost ales candidatul român naţionalist Dr. Aurel Novac, în locul guvernamentalului Petru Vuia. În cercul **Ileanda Mare**, a fost ales Dr. Teodor Mihályi. La **Chişineu** va fi balotaj între candidatul naţionalist I. Russu-Şireanu şi Iuliu Csukay, guvernamental"[499].

**1912**: „Despărțământul **Chişineu** al reuniunii învățătorilor români de la școlile poporale confesionale greco-ortodoxe din protopopiatele arădane I-VII şi-a ţinut conferinţa sa de toamnă, în 7/20 noiemvrie a. c., în comuna **Chişineu**. Aceasta conferință era pertractată să se ţină în comuna **Şiclău**. Avându-se însă în vedere venirea şi adică stabilirea noului şef în tract, a P. O. D. protopop Dr. Dimitrie Barbu, învățătorii şi-au schimbat planul şi au ţinut conferinţa în Chişineu, ca şi prin aceasta să-şi manifesteze dragostea şi iubirea ce o au faţă de noul lor şef, care, după cum ştim cu toţii, este cel mai mare aderent al învăţătorilor. / Conform programului, la orele 9 s-a celebrat, din partea părintelui Popluca, chemarea duhului sfânt, iar după terminarea acestui act, ne-am adunat cu toţii la şcoala confratelui Caba, care, înainte de începerea conferinţei, ne-a delectat, cu elevii săi, cu o cântare de tot frumoasă. După terminarea acestei cântări, dl prezident, Dimitrie Boar, prin o cuvântare frumoasă şi însuflețită, exprimă, în numele învăţătorilor din tract, bucuria ce o simte pentru venirea şi stabilirea în tract a noului şef, Dr. Dimitrie Barbu. După ce îndeamnă învățătorimea la muncă intensivă naţională şi

[499] *Drapelul*, Anul V, nr. 6, Lugoj 1905, p. 8

confesională, declară şedinţa de deschisă. / A urmat apoi prelegerea practică, din matematică, de colegul Teodor Mariş. Materialul propus de d-sa l-a predat cu atâta iscusinţă şi pricepere, încât conferinţa i-a exprimat mulţămită protocolară şi a hotărât a se face paşii necesari ca biroul central să ia prelegerea aceasta în programul adunării generale viitoare. / Dl Ioan Crişan şi-a cetit dizertaţia „Un confort al manualelor pentru limba maghiară”. Lucrarea aceasta, tratând o chestie foarte importantă, subscrisul propune, iar conferința hotărăşte ca lucrarea dlui Crişan să se predea comisiei literare, spre studiere şi cenzurare. / Dl Ioan Roşu şi-a cetit dizertaţiunea „Chestiuni ce ne importă”. Cu privire la această lucrare, dl Traian Tabic propune, iar conferinţa hotărăşte a se preda comisiei literare, spre studiere şi cenzurare. Tot asemenea, se hotărăște şi cu dizertaţiunea dlui Mihai Dragoş. / Dl Ioan Caba propune, din muzică, „Cunoaşterea notelor”.

După terminarea prelegerilor şi a dizertaţiunilor, dl prezident încheie conferinţa, exprimând, în numele conferinţei, părerea de rău că, dintre atâta inteligenţă, ce se află în localitate, afară de Dr. Gheorghe Popoviciu, nu se interesează de soarta şcolilor noastre nici unul. Aceasta reiese şi de acolo că, afară de Dr. Popoviciu, şi preotul local, dl Popluca, n-a luat parte la şedinţă nici unul. Când e vorba adecă de sprijin, nu ne stă în ajutor, dar de criticat se află mulţi nechemaţi! Dl prezident, prin cuvinte frumoase, mulţămeşte părintelui Aurel Papp din **Socodor**, pentru interesul ce-l poartă faţă de noi, luând parte mai la fiecare conferință a noastră. Observ că dl Dr. Gheorghe Popoviciu din **Chişineu**, ca să-şi arate iubirea şi mai tare ce o are față de noi şi a cauzelor noastre, s-a făcut membru fundator al

reuniunii noastre, plătind taxa de 40 coroane. / Iulian Paguba, învăţător”[500].

**1913**: „Alegerile congregaţionale din comitatul Arad… În cercul Otlaca, a reuşit lista noastră națională întreagă, şi anume: / Mihai Veliciu, avocat **Chişineu**. / Gheorghe Popovici, referent consistorial. / Dr. Iustin Marşeu, avocat **Arad**. / Dr. Cornel Iancu, avocat **Arad**. / În **Chişineu** a reuşit, aşijderea, lista noastră şi anume: / Gheorghe Adam, funcționar de bancă. / Ioan Sereş. / Tot aşa la **Cinteiu**, unde au fost aleşi: / Dr. Cornel Ardelean, avocat **Chişineu**. / Ioan Mladin, primar **Năbab**”[501].


1929 Grup etnografic din Banat (jurul Lugojului)

[500] *Românul*, Anul II, nr. 250, Arad 1912, p. 8
[501] *Românul*, Anul III, nr. 221, Arad 1913, p. 6

# CHIUZA

(Kuzepfolu, judeţul Bistriţa-Năsăud)

**1355**, mai 23, Turda: Nicolae Kwnth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire conventului mănăstirii Mănăştur că „în adunarea noastră obştească, ţinută cu toţi nobilii din părţile Transilvaniei, la **Turda**… ridicându-se Nicolae, fiul lui Benes, a înfăţişat împotriva magistrului Konya, fiul lui Toma, răposatul voievod al Transilvaniei, şi împotriva lui Ştefan, Farcaş şi Toma, fiii lui Petru, fiul lui Farcaş, mai multe privilegii regale – anume ale lui Bela şi al lui Ladislau, regi de strălucită pomenire – cu privire la nişte moşii: **Şomfalău** (Sofalua, azi **Sărata**, înglobat în oraşul Bistriţa), **Chintelnic** (Kendtelek, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Sărăţel** (Zereth, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Măgheruş** (Monyoros, azi **Şieu-Măgheruş**, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Arcalia** (Arukalia, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, precum şi **Săsarm** (Zeyzorma, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Chiuza** (Kuzepfolu, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnoc. / Deoarece aceste moşii nu au fost luate în chip legiuit, după obiceiul regatului… să trimiteţi spre mărturie omul vostru de crezare, care, ducându-se la sus zisele moşii şi adunând toţi vecinii şi megieşii lor şi, fiind aceştia de faţă, să le hotărnicească

şi, odată hotărnicite, să le dea în stăpânire acestui Nicolae, fiul lui Benes”[502].

**1848**: „Este în **Deşiu**, la şcoala civilă, un învățător ungur reformat, care scrise „Istoria bisericii ev. ref. din Deşiu, în legătură cu întâmplările mai însemnate ale orașului. Scrisă de Iosif Kádár, în **Dej**, cu tiparul lui Demeter și Kis, în 1882”. Despre acest Kádár s-a făcut amintire într-unul din numerele anului trecut ale „Gazetei Transilvaniei”, arătându-se evident cum ştie întortoca adevărul istorică față de români. / Acum, voinicosul dascăl mai editează şi „Istoria municipiului Solnocul interior şi al Dobócei, din 1848 şi 1849” (Belsó Szolnok és Doboka megye tórténete 1848-1849, irta Kadár Iozsef 1890). / În această broșură, la pag. 96, scrie dl Kadár: „Tot atunci (adică în toamna anului 1848) au năvălit mogoşmortenii şi şireganii, cu cei din comunele învecinate, asupra curtilor lui Iosif Fóldvári din **Chiuza** şi **Şireag**, pe care le-au jefuit cu desăvârșire, făcând o pagubă de peste 20,000 florini”. / Deşi, pe atunci, adică în toamna anului 1848, eu eram numai de 9 ani, totuși pot să spun că tatăl meu, Mihăilă Mureșan, era antiste comunal, la care a venit Petru Rebreanu Mondeanul din **Mogosmort**, tocmai pe când tatăl meu își acoperea cu trestie o şură, şi l-a chemat să meargă cu mogoşmortenii la jaf, însă nu în **Chiuza**, ci la **Nimigia ungurească**, la Földvári Samuel, dar tatăl meu n-a mers şi nici pe şiregani nu i-a lăsat să meargă, şi aşa n-a fostă nimeni din **Şireag**, ci mogoşmortenii, pe cum spun bătrânii să fi fost la **Chiuza** și poate şi la **Nimigia ungurească**.

În revoluţiune, frate-meu Toder a fost soldat la unguri, de unde numai după venirea muscalului a scăpată.

[502] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 308, pp. 312, 313

Când au năvălită ungurii pe teritoriul fostului al II-lea regiment românesc de graniță, se aflau, din miliția română, vreo două companii la noi, în **Şireag**. Îmi aduc aminte că vreo câţiva subofiţeri, care erau încortelaţi la noi, toată noaptea şi-au petrecut cu surorile şi amantele lor de la **Tiva Mare**, la sunetul unui fluier. După miezulă nopții, sosi vestea de la **Chiuza**, cum că pe ofiţerul comandant de acolo, înşelându-l ungurii cu prietenia şi ducându-l până la **Beclean**, acolo l-au tăiat în bucăţi. Îndată s-au gătit de bătaie şi, în zorii zilei următoare, au reterat către **Năsăud**, iar ungurii, în număr de mai multe mii, sub conducerea lui Bem, după un mic atac şi rezistenţa suportată, cu două tunuri ale preotului Vertic cel bătrân, intrară, pe la orele 9, dimineaţa, în **Mocod**, unde aprinseră două case, iar spre seară, intrară în Năsăud, unde aprinseră institutul militar de acolo. / La atacul de pe dealul Mocodului, de unde românii dau cu tunurile către **Peatra** şi împușcau mereu mulţi unguri, au fost nimiciți în strâmtoarea de sub cărămidă, unde, în sus, era stâncă şi jos apa Someșului, iar drumul era blocat. Morţii însă au fost aruncaţi în apă, pentru ca să nu se ştie pierderea suferită.

Doi husari unguri l-au legat pe Petrea Mondreanul cu lanţuri de grumaz şi așa hărţuindu-l încoace și încolo, l-au dus în temniță, la **Beclean**, de unde cum a scăpat nu ştiu. / Nu e adevărat dară că şireganii, decât care oameni mai blânzi nu sunt în împrejurime, să fi luat parte la **jaful din Chiuza**. Dacă ar fi luat parte la acel jaf, ar fi fost trași la răspundere din partea lui Földvári Iozsef, Fóldvàri Samuel şi tatăl lor. Földvári Farkas, care era, pe atunci, consilier guvernial şi om puternic, precum au fostă trași la răspundere şi mogosmortenii. De altmintrelea, Földvári necum să aibă curte, dar n-a avută nici o palmă de loc în **Şireag**. /

Földváreştii erau nişte oameni forte violenţi. Pe Condrate Ilişiu, fătul din Şireag, după ce devenirä ungurii stăpâni, Földvári Samuel îl bătu de moarte, dându-i 60 de bâte, din cauză că bietul om strigă, odată, după el, pe când acesta trecea călare prin Șireag, cuvântulă „prindeți-l". Tot acest Földvári Samuel a cuprins, cu puterea, o parte din hotarul Șireagului, anume 18 jugăre din pășunat, iar Földvári Jozsef cuprinse vreo 9 jugăre de pământ, pe care însă neputându-l ţine, le-a vândut, cu 200 florini, lui Ioan Rebreanu din **Mogosmort**. De altmintrelea, acest loc încă şi acum este în proces. Földvári Samuel își ţinea curtea poate numai din pedepse; vita care ajungea în curtea lui nu putea fi liberată, fără 5 florini. Ionul Iftiniei Drágan din **Mintiul român** şi-a şi răzbunat, odată, asupra lui Földvári Samuel, căci, trecând acesta călare peste o holdă a lui, l-a dus în ogradă, cu cal, cu tot, şi nu l-a lăsat, până nu a plătit o pedeapsă de 15 florini. Cam prin anul 1858, cuprinse Földvári Samuel şi un drum, ce duce la **Mintiul românesc**, către o grădină a sa. Un izraelit făcu la **Şireag** o moară, în care îşi băgă toată averea. Földvári Iozsef, după ce moara începu să umble, îi tăie stavilele şi scutul, şi-l lipsi astfel pe evreu de întreagă averea.

Sub astfel de împrejurări, ce mai mirare ar fi, dacă şi românii mogoşmorteni s-au aflat îndemnați a reîntoarce împrumutul în a mia măsură față cu aceşti tirani mici, faţă cu care şi providenţa dumnezeiască şi-a arătată neîndurarea sa, căci Földvári Samuel, fiind necăsătorit și fără erezi, pieri în holera din 1872. Földvári Iozsef, după ce şi-a ambiţionat pe fiul său Fóldvári Iános, făcându-l, prin corumperi, deputat, a nebunit, umbla dezsbrăcat și descult, până ce, în urmă, a murit, iar bunurile de la **Chiuza** şi **Nimigea ungurească** le-au luată creditorii cu doba. Vă-

duva lui Földvári Iozsef, conte Haller Klara, împreună cu Fóldvári Iános, luară lumea-n cap, dispărând de pe aici. / Astfel, astăzi, chiuzenii şi nimigenii unguri și români pot răsufla mai liber”[503].

**1884**: „Plângerea unui sătean cărturar din **Chiuza**, în comitatul Solnoc-Dobâca, împotriva maghiarizării forțate… / Pe când ministrul preşedinte Tisza se jură, înaintea alegătorilor săi de la **Oradea-mare**, că el nu doreşte maghiarizarea cu forța a raselor ce locuiesc în acest stat sau înstrăinarea de propria lor naţionalitate, ucenicului și servitorul lui, prefectul-pașă de la **Deeș**, poruncea solgăbirăului din Betlean ca să urmărească pe primarul unei comune săteşti române, pentru că-și subscrie numele româneşte în acte oficioase… / Este lege, care dă voie comunelor și dregătoriilor comunale, sub anumite împrejurări, de a se folosi de limba poporului, din care sunt compuse, care limbă se numeşte, în acest caz, „limba oficială sau protocolară a comunei”. După aducerea acestei legi, şi-au mai exercitat și comunele române din comitatul Solnoc-Dobâca, câtva timp dreptul lor de limbă. Dl Tisza însă le-a trimisă peste cap pe faimosul romanofag Banffy, ca prefect, şi acesta, în câțiva ani, a suprimat limba română din comune și a introdus pe cea maghiară”[504].

**1886**: „**De la întrunirea Someşurilor**, 20 septemvrie 1886. Făcând subscrisul, în zilele acestea, o călătorie din **Deşiu**, până la **Năsăud**, mi-am însemnată următoarele lucruri, care cred că sunt demne a se şti de publicul românesc: / **1).** Aflându-mă în **Năsăud**, primulă lucru ce îmi zăcea la inimă îmi era să vizitez pe dl Corneliu

[503] Mureşan-Şireganul, Petre, *Ceva din 1848*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 165, Braşov 1890, pp. 1, 2
[504] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 162, Braşov 1884, p. 1

Pop Păcurariu, fostul redactor al „Tribunei”, deţinut acolo în prinsoarea statului. Era după orele 10 şi jumătate, când, cu concesiunea judelui regal cercual, intrai la dânsul, care, de 3 luni, își face pedeapsa de un an, e tratat cuviincios, e singur în toată localitatea, alţi prizonieri nu sunt, chilia e cât o sală de mare, mobilierul cât se poate de simplu: un pat, câteva scaune şi o masă plină de ziare, între care şi „Românul” din Bucureşti, ale noastre ciscarpatine toate, câteva germane şi maghiare şi mai multe cărți. Spunându-i numele meu, m-a cunoscut îndată din scrierile mele ziaristice şi ca secretar al despărţământului XII al Asociaţiunii Transilvane. După o întrevorbire de trei sferturi de oră, despre diferite subiecte, i-am poftit pacienţă și statornicie şi mi-am luat rămasi bun, și el mi-a mulțămită de vizită.

**2).** Mi-a părut rău că n-am pututā, cu astă ocaziune, vizita interiorul maestoasei biserici din **Năsăud**. Aci am a refera că şirul bisericilor de pe teritoriul din Năsăud, până la **Beclean**, se completează cu biserica română, ce se edifică acuma în comuna **Piatra**, pentru 3.800 florini. / Regiunea aceasta, în care, în timpul mai recent, de vreo 20 ani, încoace, s-au ridicat atâtea paladiuri ale creştinătăţii şi apărătoare ale naţionalităţii noastre, precum sunt în **Chiuza, Săsarm, Șireag, Mititei**, apoi **Minthiul român, Teure** şi **Brașfalău**, câştigă o nouă podoabă în **Peatră**.

**3).** Am aflat, cu întristare, cum că şcoala română greco-catolică din **Nimigia ungară**, unde elementul român e înjumătăţit, este contopită în cea de stat, ridicată mai în anii trecuţi. Cine portă vina, să spună autoritatea noastră şcolară superioară, dl Protopop Mihail Făgărăşanu! De trădători, ca în **Salva**, n-am auzit. Dar cum s-a întâmplat

apunerea şcolii nimeni din loc nu mi-a ştiut spune starea adevărată a lucrului.

**4).** La ospăţul de căsătorie a dlui teolog absolut de **Gherla** Grigore Rusu, cu domnişoara Lucreția Mureșianu, fiica preotului din **Odorhei**, observai încă un corb alb, un filoromân, dl Tövisi Pál, teolog absolut de la **Dobrițin**, evanghelic reformat, din **Chiuza**, care ştie perfect limba română, a toasta şi a cânta cu o pronunțare clară. Dea Dumnezeu mai mulţi de aceștia, că atunci doară ne-am putea înţelege cu fraţii conlocuitori unguri. / Nu voi trece doar peste marginile modestiei, dacă voi aminti că, cu această ocaziune, un tânăr membru din cler toastă şi pentru dl Petru Mureșianu Șireganul, ca ziarist neobosit şi bună român, care poate servi de model, de care i-a mulțămit. S-a observat excelarea domnișoarei Laura Veturia Mureșianu cu purtarea tricolorului falnic națională.

**5).** Din **Beclean** notifică că diurnistul Augustin Silveţianu, român de la **Ocna-Deşiului**, însă slab, despre care se zice că făcea cauză comună în împilarea poporului cu principalul său (Imreh), încă își pierdu oficiul ceea ce a şi meritat, pentru că nu l-au mai putut suferi locuitorii cercului.

**6).** Sosind acasă, în **Deşiu**, cu plăcere aflai că dl avocat Aug. Munteanu își trimise pe fiica sa, Elena, la şcoala română de fete, în Sibiu; foarte potrivit!

**7).** Şcoala elementară română din **Deşiu**, frumosă şi încăpătoare, e gata şi văruită, şi, la 2 octomvrie anul curent, docentele cel nou, dl Petri din **Hordou**, preparandist absolut, cu calcule bune de la **Gherla**, ales şi instituit, în dumineca trecută, prin senatul şcolii, va începe propunerile. Succes bun!

Mulţămită tuturor contribuitorilor înălțării acestui modest palat al muzelor şi, cu deosebire, mulțămim acelor frați români din depărtare, care ne întinseră, cu mâna bogată, ajutorul ultimi, de 110 florini v. a. (vienezi – n. n.), primită aci la timp, cu cea mai fierbinte recunoştință”[505].

**1889**: „În ziua de 27 mai, pe la 7 ore, dimineaţa, învățătorii, în numără de 10 inşi, adică toți, afară de învăţătorul din **Căianul Mic** şi **Agrieş**, dintre care cel dintâi pare-mi-se este scuzat, se aflau prezenţi la școala română în **Chiuza**. Asemenea, erau de față si preoţii tractuali, care, după finirea conferinței învățătoreşti, se întruniră în sinodul tractual preoţesc. Începutul s-a făcut cu serviciul divin, oficiat, în **frumosa biserică din Chiuza,** de către preoții tractuali, în frunte cu dl protopop Gregoriu Puşcariu. În decursul slujbei, învățătorul local Samson Oprea a ținută cor cu școlarii, iar la urmă dl protopop, prin o vorbire acomodată, arătă publicului prezent scopul şi folosul reuniunii învăţătoreşti şi a sinodului preoţesc, îndemnând pe popor a lua parte şi a se interesa cât mai mult de acestea. / După o mică pauză, ne-am adunat în şcoală, unde, după invocarea Spiritului Sfânt, s-a început examenul cu pruncii şcolari. La examen au luat parte, pe lângă dl preşedinte, popor numeros, învățătorii din tract, notarul cercual din loc şi 10 preoți din tract. Examenul a reieşit bine, s-au cântat şi câteva poezii alese româneşti; observ, însă, că prelegere practică cu pruncii nu s-a ținut şi asupra acestei împrejurări onoratul prezidiu şi conferința şi-au exprimat părerea de rău. Pentru neţinerea prelegerii practice, s-a adus, însă, din partea învățătorului, o scuză tundată. / Președintele constitui, apoi, conferinţa învăţătorilor, alegând notar pentru

---

505 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 207, Braşov 1886, pp. 2, 3

conducerea protocolului pe dl Alexiu Rusu, învăţător în **Ciceu-Cristur**. Urmă disertațiunea prelucrată de învăță-torul Auxentiu Oprea din **Sita**, „Educaţiunea şi Superbia”, ca temă dată în conferința trecută. Această dizertaţiune a fost forte bine lucrată. Publicul a aplaudat pe autorul ei… / Membrii Reuniunii sunt provocaţi a solvi anual pentru fondul reuniunii regulat. Plătesc numaidecât domnii Simeon Moldovan, învăţător în **Betlean**, 1 florin, şi Ioan Boca, învățător în **Căianul Mic**, 1 florin, ca taxe pe anul curent; Samson Oprea, învăţător în **Chiuza**, 1 florin, si Ambrosiu Deac, învăţător în **Căianul Mare**, 1 florin, restanţe pe anul trecut. Banii aceștia se vor trimite comitetului central. Conferinţa viitoare se hotărăşte a se ţine în **Săsarm**, o comună cu situaţie frumoasă, unde se află şi urmele unor edificii antice. / Dizertante pentru conferinţa viitoare s-a numit dl Alexandru Halaş, învăţător în **Sperneseu**, iar ca temă pentru dizertaţiune i s-a dat „Cum trebuie să se poarte învăţătorul în şi afară de şcolă?”. Mai încolo, ca temă de pertractat în mod practic, cu pruncii, învățătorului din **Săsarm** în conferința viitoare i s-a dat, din măsurile metrice, „Metrul”. În fine, s-a desemnat unul dintre învăţătorii tractuali, anume dl Ambrosiu Deac, ca reprezentant al nostru la viitoarea conferinţă din tractul invecinat, al **Betleanului**, în sensul statutelor”[506].

[506] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 121, Braşov 1889, p. 2

# CHIZĂTĂU

(Chisătău, Kyzigtew, azi **Chizătău**, judeţul Timiş))

**1359**, august 29: **Olachorum nostrorum fidelium**. Regele Ludovic dă de ştire că, ţinând seama de „vrednicia credincioaselor slujbe ale lui Karapeh, Stanislau, Neagu, Wlanijk, Nicolae și Ladislau, fiii lui Ladislau, fiul lui Zarna, **credincioșii noștri români**, care, în vremea când Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești, nu voia să ne cunoască de domn al său firesc – pentru credința ce trebuie s-o păzească față de noi și de sfânta coroană – au stat alături de maiestatea noastră cu atâta statornicie, încât nici paguba în averile lor, nici pustiirea moșiilor lor, nici loviturile morții, nici spaima pricinuită de alte primejdii nu i-au putut abate de la această statornicie în credință, ba, mai mult, părăsindu-și toate moșiile și bunurile lor aflătoare în pomenita Țara Românească, ni s-au îmbinat ei înșiși maiestății noastre, ca să ne slujească cu credință. Și, după ce au făcut aceasta, călcând mereu pe urmele maiestății noastre, înfruntând întâmplările soartei în necontenitele noastre lupte și mai ales în fața Zarei în părțile ... răbdând bărbătește neîncetatele osteneli și povara grijilor și loviturilor vrăjmașilor, s-au străduit, cu vărsarea sângelui lor, să afle har în fața noastră, în temeiul acestor fapte, și, deși pentru destoinicia slujbelor lor, ei ar fi vrednici de mult mai multe

din partea noastră, totuși, ca o parte de răsplată a slujbelor lor, le-am dat, ca nouă danie a noastră, o moşie numită **Recaş** (Reckas, judeţul Timiş), aflătoare lângă râul numit Timișul Mic, împreună cu satele **Zenthleluk** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Wasahaza** (dispărut, lângă Recaş, judeţul Timiş), **Nyugulmad** (dispărut, lângă Recaş), **Katul** (dispărut, lângă Recaş), **Gutman** (dispărut, lângă Recaş) și **Hedemer** (dispărut, lângă Recaş), precum și cu morile și cu vama ce țin de acea moșie Recaș, și, de asemenea, moșia **Chisătău** (Kyzigtew, azi **Chizătău**, judeţul Timiş), cu satele numite **Solymus** (dispărut, lângă Ivanova, judeţul Timiş), **Susani** (Sasanfolua, judeţul Timiş), **Petrovoselo** (dispărut, judeţul Timiş), **Lalsia** (dispărut, judeţul Timiş), **Estephanfolua** (dispărut, judeţul Timiş), și **Tyukfalu** (dispărut, judeţul Timiş), de asemenea cu morile și cu vama ce țin de numita moșie Chisătău, care moșie și sate au fost mai înainte ale răposatului Nicolae al lui Filip, și ale lui Ioan, odinioară necredincioși față de tatăl nostru și de noi, și, mai apoi, așa cum cerea nevrednica lor necredință, sus-pomenitele lor moșii, după obiceiul statornicit al țării, au trecut în chip legiuit în mâinile tatălui nostru și, în urmă, în ale noastre. Și le-am dăruit și hărăzit acelor fii români ai lui Ladislau și moștenitorilor lor, și tuturor urmașilor lor, împreună cu toate folosințele lor aflătoare pe acele moșii, în vechile și adevăratele lor hotare, cu întreg dreptul cu care se știe că țin de dreptul nostru de danie, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, îndatorându-ne să-i păstrăm în pașnica stăpânire a sus-numitelor moșii, sate și a oricăror folosințe ale lor, împotriva oricăror oameni, și să-i apărăm și ocrotim

întru totul de toți cei care ar voi să-i tulbure din pricina sus-pomenitelor moșii”[507].

**1782**, Johann Lehmann: „**Recaşul** este un sat foarte frumos, este aşezat pe o înălțime foarte plăcută, are vii minunate. Dacă aş avea speranța că mi s-ar împlini una din dorințe, toate celelalte ar trebui să se unească într-una: **Recaşul să fie al meu**!... / În clipa când aş fi instalat, ca proprietar, al Recaşului, aş fi stăpân peste 150 de case frumoase nemtesti şi tot atâtea case de sârbi uniți. Aş fi stăpân a 300 de case, fructe şi vin, iarbă şi lemn. Aceste 300 de case au o parohie catolică; şcolile însă sunt deosebite pentru fiecare naţiune. Hanul are câteva camere de pasageri, serviciul este bun şi ieftin. Hangii sunt foarte îndatoritori. De la Recaş până la **Chizătău** sunt, iarăşi, două mile mari. Între ele, se află **Topolovăţul**, un sat foarte întins. Regiunea dintre Recaş şi Chizătău este destul de plăcută, pe vreme uscată. Pe vreme ploioasă, drumul rău îţi distruge orice simţământ pentru frumuseţe şi natură. **Chizătăul** are 450 de case, este aşezat într-un ţinut roditor, are prisosinţă de vite şi lemne; creşterea vitelor este înfloritoare în tot Banatul, îndeosebi creşterea oilor. Chizătăul are un han peste măsură de prost. În acest han ticălos, servesc oameni murdari, ursuzi şi respingători. Te bucuri când te depărtezi de acolo. De la Chizătău, până la Lugoj, sunt iarăşi două mile, nu chiar din cele mari. Între ele, sunt câteva sate pe lângă care treci.”[508].

**1887**: „Corul de plugari din **Chişineu**, ai cărui membri sunt parte plugari din **Chişineu**, parte din comuna

---

[507] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 400, pp. 406-408

[508] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 568

învecinată **Erdeş**, a cântat, pentru întâia dată, sfânta liturghie, sub conducerea lui Ioan Șumanu, membru al vestitului cor din **Chiseteu**, în sărbătorile Naşterii Domnului, și anume în ziua întâi, în **Chişineu**, iar a doua zi, în **Erdeş**. Bisericile din numitele comune erau, zice „Biserica şi şcoala", îndesuite de public, între care erau şi numeroşi străini, care nu-și puteau explica cum un plugar în suman o au putut duce atât de departe în arta muzicală, ca să fie în stare a instrui uni cor, şi cum plugarii români cântă, după note, în cvartet, cu atâta preciziune. De asemenea, a cântată acest cor în **Chişineu** şi la sărbătoarea sfântului botez, precum şi la sfinţirea apei, săvârşită la **Criş**, în fineța de faţă a unui însemnat public, atât din Chişineu, cât şi din comunele învecinate. Meritul de a fi înfiinţat acest cor de plugari este al domnilor avocaţi din Chișineu Michai Veliciu și Ilie Bozganu, care au purtat toate spezele din averea proprie"[509].

**1889**: În 30 septembrie, la **Caransebeş**, în cadrul adunării generale a Societăţii pentru fond de teatru român, „Concertul fu deșchis de un **cvartet bărbătesc al corului vocal din Chiseteu**; reuniunea română de cântări din **Caransebeş** a cântat trei piese, între care dl David Terfăloagă a cântat două compoziţii. Atât corurile, cât şi vocea excelentă a dlui Terfăloagă au încântat publicul, care a umplut sala până la îndesuire. Reuniunea română de cântări din Caransebeş a excelat prin vocile frumoase ale membrilor, **corul plugarilor din Chisătău** ne-a pus în uimire cu preciziunea cântării, iar dl Terfăloagă a stors aplauze frenetice prin vocea sa sonoră, care are un timbru argintiu foarte frumos şi sună curat și puternic chiar și în registrele

[509] *Gazeta Transilvaniei*, Anul I, nr. 14, Braşov 1887, p. 2

cele mai înalte. De ar face studii într-un conservatori oarecare, ar pute deveni un cântăreț vestit. / Apoi corul plugarilor din Chiseteu a jucat piesa „**Ruga de la Chiseteu**”, comedie poporală, cu cântece şi joc, de Iosif Vulcan, scrisă anume pentru această ocaziun. / Incât priveşte piesa, noi avem să tăcem, dar relativ la joc suntem datori să constatăm că acela a întrecută toate aşteptările, căci plugarii noştri au fost superiori multor diletanți din clasa inteligentă. Siguritatea cu care ei jucau, mișcarea, gestul, mimica lor și, mai cu seamă, acel aer natural, care s-a revărsat asupra întregii lor atitudini, a pus în uimire auditorul. Bucuria de-a vedea pe ţăranul română dând probă de atâta inteligenţă a produsă un entuziasm nemărginit, care, în multe, forte multe rânduri, s-a manifestată prin aplauze frenetice.

Părintele Lucian Şepeţian, bravul paroh al Chiseteului şi neobositul conducător al corului de acolo, care a condus şi studierea acestei piese, ne-a îndatorat din nou săi aducem tributul devotamentului nostru. / Două tablouri vii, „Coriolan şi Veturia” şi „Moartea lui Coriolan”, ambele forte bine reușite şi reprezentate de clasa inteligentă română din **Caransebeş**, au încheiatiă serata”[510].

**1893**: „**Corul de la Chiseteu**… / Corurile de plugari, care astăzi sunt multe la număr în Banat, şi-au luat începutul lor avântat. Şi începutul începutului l-a făcut corul de la **Chiseteu**… / La 8 septembrie 1882, și-a serbat jubileul de 25 de ani ai existenţei sale (înfiinţat în 8 septembrie 1857 – n. n.). De însemnat este că, în fața alor 14 coruri străine, nemţeşti şi ungureşti, la Timişoara, corul românesc de la Chiseteu a câștigat premiul al 3-lea, iar în

510 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 215, Braşov 1889, p. 2

Lugoş, cu prilejul adunării generale pentru fondul de teatru românesc, a câștigat premiul cel dintâi…



La 1892, o mare cinste a ajuns acest cor. A fost chemat, în Ardeal, să concerteze la adunarea generală a ‚Asociaţiunii transilvane”. Aceea a fost poate cea mai sărbătorească de-a corului de la Chiseteu, când a cântat înaintea unui public aşa de numeros şi ales, cum a fost cel de la adunarea „Asociaţiunii” din Sibiu. Români din mai toate părţile erau acolo, de față, din Banat, Ardeal, România; atunci dară s-a arătat corul de la Chiseteu mai bine înaintea neamului românesc. Tot atunci, corul a mai cântat şi la **Selişte**, lângă Sibiu, şi la **Blaj**, chiar cu prilejul sfinţirii noului colegiu de studenţi, numit „Institutul Vancean”. În timpul acela s-a fost fotografiat corul în Sibiu…

**Corul de la Chiseteu** s-a înfiinţat încă la 1857, sub conducerea preotului de atunci al Chiseteului, Trifu Şepeţanu. La 1866, a început a fi instruit pe note. La 1874, s-

a constituit în „Reuniune”, sub conducerea parohului de acum, Lucian Şepeţanu. De atunci a făcut înaintări zi de zi, de atunci a început a fi renumit în toate părţile, pentru concertele ce le-a dat în deosebite timpuri. A concertat la Timişoara, de 2 ori, la Arad, de 2 ori, în Lipova, Caransebeş… / Să fie aceasta spre recunoştinţa corului de la Chiseteu și îndemn spre progres celorlalte coruri româneşti”[511].

**1894**, Iosif Vulcan „Al fraţilor plugari din **Chiseteu**, în frunte cu bravul lor preot, dl Lucian Şepeţian, e meritul începutului. Lor le compet aplauzele recunoştinţei, căci ei au format cel dintâi cor vocal de plugari români. De atunci au trecut mulţi ani la mijloc, **corul din Chiseteu** și-a serbat și jubileul de 25 ani; dar acea sărbătoare frumoasă a avut plăcerea de-a vede întrunindu-se 11 coruri vocale de plugari români, căci frumosul său exemplu fu imitat și în alte sate, încât astăzi avem aproape la 30 de asemenea coruri”[512].

**1894**: „Târgul de ţară, în comuna **Chiseteu**, se va ţine la Chiseteu, de la 15 iunie, până la 18 iunie nou 1894”[513].

**1894**: „În nici o parte a țării, între români, nu se fac aceste încercări doară aşa, de cu sila, pe față, cu așa mare îndrăzneală neobraznică şi cu atâta batjocură a legii ca cum se întâmplă aceasta, de un timp, încoace, în cercul românesc al **Recașului**, din comitatul Timișului. / Din multele rapoarte ce am primit până acuma ți se pare că căpetenia acelui cerc şi-a pierdut creierii sănătoși din cap, şi îți vine a crede că l-a apucat turbul pentru școlile comunale, chiar

[511] *Foaia de Duminică*, Anul I, nr. 1, Arad 1893, p. 1
[512] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 175, Braşov 1884, p. 3
[513] *Foaia de Duminică*, Anul I, nr. 22, Arad 1894, p. 5

şi în comune ca, de exemplu, în **Chiseteu**, unde este școală frumoasă confesională și corespunzătoare legilor; unde românii sunt oameni de omenie, deştepţi, lucrători, iubitori de biserica şi de limba lor și unde acesti români de omenie, fie cât de bogaţi sau fie cât de săraci, bucuros jertfesc tot ce pot pentru școala lor confesională românească, căci în tot **Chiseteul**, numai un Ákoş găseşti, dar alt român nu este care să lucre contra bisericii sale sau să se lepede de neamul său românesc şi de limba sa românească. / În acest sat de frunte, la care se uită toate satele dimprejur, în **Chiseteu**, cearcă acum, în chip de başibojuc fluștureul bătăuş vestit de la **Recaș** să facă școală comunală, fără ca să fie lipsă, fără ca să o ceară comuna… / Dară avem nădejde în Dumnezeu că va lumina și va întări pe toți oamenii de bine şi de omenie din **Chiseteu**, unde nu sunt lepădături și vânzători de neam și de biserică. Și dacă ar fi vreunul lepădat, îl vom da lumii, să-l cunoască și să o pățească ca epitropul al doilea bisericesc din **Chiseteu**. Pacea între oameni şi iubirea între consăteni este mai bună și mai scumpă ca orice comoară trecătoare, ca orice dar omenesc din mână păcătoasă"[514].

**1894**: „**Protestul Chiseteului**. Nemaipomenita violentare a reprezentanței comunei **Chiseteu** din partea protopretorului cercului **Recaş** este deja cunoscută. Ea invoalvă în sine, scrie „Dreptatea", în nr. 192, supremul în despectarea legilor pozitive şi in provocarea din adinsul a poporaţiunii paşnice și dedate cu respectarea legilor. Mai mare destrăbălare în administrațiunea ţării nu credem să fi putut exista nici pe timpul când românul era sclav legat de glie, decretat de legile patriei. / Faţă de un astfel de abuz

[514] *Foaia de Duminică (Dreptatea)*, Anul L, nr. 33, Arad 1894, pp. 1, 2

strigător la cer, locuitorii **Chiseteului** şi reprezentanţii săi legali n-au putut tăcea, ci şi-au luat refugiul iară la lege. Ei au insinuat în termenul prescris de lege recursurile contra hotărârii fabricate de protopretor, cerând și pedepsirea funcționarului abuzator”[515].

**1894**: „**Dăruiri**. Ca să fie de îndemn și pe viitor, publicăm încă unele fapte frumoase și demne de imitat, în folosul sfintei biserici din **Chiseteu**… / **Lucru bun și frumos în Izvin**. După ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a zidit, în comuna **Izvin**, o casă pentru reuniunea de cânt a plugarilor români de-aici, astfel noul edificiu fu sfinţit, în ziua sfântului apostol Toma, fiind aici şi ruga sau hramul bisericesc. Au celebrat, la actul de sfinţire al casei, domnii Georgiu Piglea și Nicolau Darabanţiu, parohi greco-orientali români din **Izvin**, Petru Căprariu, paroh din **Belinţ**, şi N. Miuţ, capelan din **Fibiș**. Răspunsurile le-a executat reuniunea de cânt din loc. A participat, pe lângă corpul pompierilor din **Izvin**, mai aproape poporul întreg din comună, nu altcum, și un public distins dimprejur și din îndepărtare. Urmând actul de sfinţire, stropirea casei cu apă sfinţită, poporul, cu mic și mare, a sărutat sfânta cruce, apoi s-a purtat un tas pentru reuniunea de cânt, în care a incurs 38 florini 70 creiţari; anume, de la următorii onorabili domni: Georgiu Piglea și Nicolau Darabanţiu, parohi în **Izvin**, Nicolau Cacina și Thimoteiu Petrişor, tutori bisericești, câte 1 florin, Ioan Mateica, învăţător, 50 creiţari, N. Miuţ, capelan în **Fibiş**, 1 florin, Petru Căprariu, paroh în **Belinţ**, 50 creiţari, Efta Ştefănel, jude comunal, 1 florin, C. Pava, învăţător în **Belinţ**, 50 creiţari, N. Jurca, cleric de **Caransebeş**, 50 creiţari, Efta Popovici, 20 creiţari, Costa Că-

[515] *Foaia de Duminică*, Anul I, nr. 37, Arad 1894, p. 3

runtu, 50 creiţari, Efta Coteţiu, cu soţia sa Elena, 10 florini, Ioan Novac, 1 florin 50 creiţari, Toma Fluoraş, Lazăr Urdă, Teodor Novac, Aron Mandriş, Nicolau Mandriş, Ioan Vuia, Nicolau Peptenariu, Iosca Demetrovici, Ioan Adamescu, Petru Frujină, Dimitriu Cherlia, Chira Bogdan, Ioan Ursu, Nicolau Stoia, Efta Răcariu, Pavel Gheju, Ioan Peptenariu și Adam Ursu, câte 1 florin, Lazar Novac, 50 croiţar. Primească mărinimoşii contribuitori cea mai profundă mulțumire. Fie dânșii convinși că vom ști păzi jertfele aduse și nu ne vom uita.

Seara, s-a ţinut concert și teatru, de către reuniunea de cânt din **Izvin**, asistând mult public, astfel că venitul casei de seară fuse 50 florini. Între oaspeţii care au binevoit a participa, cu familia lor, au fost părintele P. Căprariu, paroh în **Belinţ**, C. Pava, învățător în **Belinț**, domnişoara Florescu, învățătoare în **Belinţ**, L. Simu, pădurar din **Moşniţa**, N. Miuţ, capelan în **Fibiş**, Jurca din Olașag, cleric de **Caransebeş**, Georgiu Piglea, paroh, C. Copane, Mila Copane, doamna preoteasă Darabanţiu, Klein S., arendator, V. Tomi, cleric absolut, Efta Coteţiu, Efta Ştefănel, jude comunal, Adam Mica, cojocar, Georg Veber, comerciant, toţi din **Izvin**, domnișoarele învățătorese Marta Precup din **Izvin** și Sidonia Niga din **Ianova**, G. Grozav, învăţător în Ianova ş. a. m. Petrecerea a durat până în zori, la sunetul muzicii din **Caransebeş**"[516].

**1895**: „**Victima jandarmilor**. În nr 204 al „Dreptăţii", sub titlul „Victima jandarmilor", am publicat următoarea cronică: „Ni se scrie că, la 24 septembrie nou, jandarmii au împuşcat un moşneag bătrân, Constantin Adam din **Belinţ**. Se zice, că bătrânul ţăran n-a dat cu

---

[516] *Foaia de Duminică* a ziarului *Dreptatea*, Anul I, nr. 19, Timişoara 1894, pp. 3, 4

nimic ansă la atacul jandarmilor, ci solgabirăul cercului a dat jandarmilor ordin greşit“ etc. / În aceasta privinţă, din loc competent, oficios, ni-se trimite, iar noi dăm loc următoarei rectificări, care, din cuvânt în cuvânt, sună:

„La 9 mai a. c., parohul greco-ortodox din **Belinţ** a adresat protopretorului din **Recaşiu** o scrisoare, în care a anunțat că Costa Veche, în etate de 17 ani, în decurs de un an, deja a doua oară are de scop de a se însoţi la concubinat cu Anna Pascu, o fată dezvoltată, de 15 ani, şi că, la 12 mai, vor serba acest concubinat. A rugat, deci, pe protopretor ca spre a opri ţinerea acestei serbări, să-i citeze la sine pe ambii şi să-i convingă despre scopul lor imoral. Protopretorul a şi trimis, la faţa locului, patrula jandarmerească din **Chisetău**, dar primind concubinii veste despre dispoziţiunile luate, au amânat serbarea publică. La acestea, parohul a înştiinţat, din nou, pe protopretorul Joanovici, că serbarea se va ţine la 19 mai. Dar nici atunci nu s-a ţinut. La 30 mai, a scris protopretorului protopopul **Belinţului**, descoperind că perechea amintită trăieşte, de mai multe zile, în concubinaj, şi că, spre scandalizarea tuturor, la legarea „ortăciei“, au mai dat şi tractă mare, iar după ce provocarea parohului din **Belinţ**, adresată concubinilor, ca să absteie de la însoţirea aceasta ilegală, a rămas fără rezultat, protopopul a rugat pe protopretor ca acesta să dispună ca fata să fie dusă la părinţi, cu brachiu. Aceasta s-a întâmplat. La 17 septembrie, parohul din **Belinţ** a anunţat că perechea tânără din nou s-a însoțit şi că aceştia au declarat că deja nu au teamă, de-oarece au îmblânzit atât pe paroh, cât și pe protopretor. Parohul, deci, a rugat, din nou, pe protopretor, ca să citeze pe aceşti tineri la **Chisătău**, unde să-i deţină cel puţin două zile, deoarece tatăl fetei a declarat că dacă fiica sa va mai fi o dată deţinută, atunci nu

o va mai lăsa la tiânăr. Protopretorul, la aceasta repetată rugare, a și dispus escortarea perechii tinere la **Chisătău**. Neamurile însă s-au opus. Atunci notarul comunal a recurs după jandarmi. Jandarmeria a fost comandată la faţa locului. Tânăra pereche, însă, sprijinită de rudeniile lor, cam 12-15 la număr, s-a opus, ameninţând viaţa celor doi jandarmi, iar bunicul lui Veche, Constantin Adam, a pus mâna pe baioneta unuia dintre jandarmi, voind a-i smulge puşca din mână. La acest atac faptic, jandarmul a trebuit să deie foc şi, astfel, a împuşcat pe Constantin Adam. Județul militar a investigat cauza și a constatat că numitul jandarm era îndreptățit ca, față de atacatorii mai numeroşi şi înarmaţi, să folosească arma, întru apărarea sa proprie"[517].

**1895**: „La intervenirea în cauză a Consistoriului, fișpanul comitatului Timiş a dojenit pe solgăbirăul din **Recaş** şi ar fi poruncit a se face chiar şi cercetare disciplinară contra lui, din cauza volniciei ce-a săvârşit-o acest fanatic funcționar unguresc contra corului bisericesc român din **Chiseteu**"[518].

**1908**: „Cu inima frântă de durere, facem cunoscut tuturor rudeniilor, prietenilor şi cunoscuţilor cum că scumpul şi neuitatul nostru soț, fiu, frate şi cumnat, **Dr. Emil Nestor**, medic cercual în **Chiseteu**, după un morb scurt de greu, prevăzut cu mângâierea drepţilor, a repauzat în Domnul, joi, în 16 aprilie a. c., la 11 ore a. m., în anul 27 al etăţii şi în al doilea al fericitei, dar prea scurtei sale căsătorii. / Rămășițele pământești ale scumpului defunct se vor aşeza, spre odihnă lină, sâmbătă, în 18 aprilie, la 1 ore, în cripta familiară din **Chiseteu**, după ritul bisericii greco-catolice. / **Chiseteu**, în 16 aprilie 1908. / Silvia Nestor năs-

[517] *Dreptatea*, Anul II, nr. 252, Timişoara 1895, p. 3
[518] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 90, Braşov 1895, p. 2

cută Şepeţan, ca soţie, Silvestru şi soţia Elena Nestor, ca părinţi, Dr. Laurenţiu Nestor, avocat, Iustin Nestor, jurist, Elena Prie născută Nestor, Silvia Nestor, ca fraţi și surori, Lucian și soția Irena Şepeţan, ca socrii, Dr. Octavian Prie, profesor gimnazial, Virginia Nestor născută Puşcariu, Ioan Şepeţan, medicinist, Viorica Șepeţan, student, ca cumnaţi şi cumnate. / Fie-i ţărâna uşoară şi amintirea binecuvântată!”[519].



# CIAVOŞ

vezi **GRĂNICERI**, judeţul Timiş.

[519] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 79, Braşov 1908, p. 3

# CIB

(comuna Almaşu Mare, judeţul Alba)

**1930**: „**Isprăvile hoţomanului Ilia Pădurilor**. Cetitorii acestei gazete au mai auzit, de bunăseamă, despre îndrăznețele jafuri și atacuri ce se săvârșesc pe Valea Ampoiului, de vreo 2 ani, încoace. S-a mai scris despre niște tâlhari din Munții Apuseni, fără să se poată însă arăta făptuitorii. De atunci, încoace, făptașii necunoscuți au mai făcut îndrăznețul atac din **Zlatna**, anume în seara de 7 ianuarie, atacând pe locuitorul Gheorghe Pădurean, trocar de meserie, om de 80 de ani şi poreclit și „primarul țiganiloi”, de la care au luat frumoasa sumă de 80.000 lei. Și când bietul moșneag s-a văicărit după agonisitul lui dintr-o viață de 80 ani, i-au tras și câteva lovituri cu arma, bătucindu-l și pe el. și pe bătrâna lui, ca mărul. După ce au cules de prin casă haine bune și alte obiecte, cam în preț de vreo 10.000 lei, s-au dus, trăgând salve ca la revoluție! / După acest din urmă atac, se vede cât i-a mai putut răbda marele Dumnezeu, şi le-a hotărât descoperirea. Încă în cursul lunii ianuarie, jandarmii din **Băcăinți** au reușit a prinde pe un „păsăroi”, cu numele Vasile Șpan, care vindea prin satele din jur mărfurile din Zlatna. Strâns bine și purtat prin sate și de la post la post, a făcut o mulțime de declarații interesante, de care nu s-a știut. Nu a tăgăduit că face parte din

faimoasa bandă a vestitului căpitan de hoți.

**Ilia pădurilor, din Inuri, cu fratele său de cruce Beliga, din Meteş**. Sub conducerea acestora, banda ticăloasă a săvârșit mari și fioroase crime. Cine e mult temutul Ilia Pădurilor? / E un om mai în vârstă, care, de 14 ani a dezertat din armată și, de atunci, e fiul codrilor, după care a și căpătat numele de „Ilia Pădurilor”. Vrut-au jandarmii să-l prindă, dar au mâncat sărmanii bătăi cumplite, ba alții și-au pierdut și viața, ca, bunăoară, un sergent instructor, care, vrând să fie viteaz, s-a dus în câmp, la o colibă, să-l prindă pe Ilie. Dar acesta, văzându-l de departe, l-a luat la țel şi, cu un glonte din arma militară, i-a zburat creierii pe jos. / Sub conducerea lui Ilie, se sparg case şi cămări, se fură alimente, haine, ba se fură şi porci, oi și alte asemenea, ca de la **Zlatna** și **Cib**. Atacă pe călători, pe care îi buzunăresc, le iau banii și îi mai și cotonogesc în bătăi. Iar dacă se încearcă tradarea lui, apoi vai şi amar cum știe Ilia Pădurilor să-și răzbune. / O vestită ispravă a lui Ilia Pădurilor, a fost…

**Nana, cu lăcat pe gură**, caz pe cât de glumeț, pe atât de fioros. Anusia, o femeie, le șoptea jandarmilor că unde găzduiesc Ilie și ai săi. El, aflând despre aceasta, a picat în casă la femeie, când nici nu visa, și i-a poruncit săi dea un lăcat. I-a tăiat, cu briceagul, buza de deasupra gurii și cea de dedesubt, și a vârât apoi copcia lăcatului prin amândouă buzele și, încuind cu cheia, a lăsat-o așa!...

**Când țiganii prind pe Ilie!** Niște țigani negustori de cai, întorcându-se de la târg, din **Vințul de Jos**, și trecând printr-o pădure, vorbeau în gură mare și se lăudau cum ar putea ei prinde pe Ilia Pădurilor. Dur vorbind așa, nici nu visau că lupul, de care se înțelegeau ei, era în preajma lor; și unde nu-i ajunge Ilie și, cu un par, îi sno-

pește în bătăi, de răsuna codrul. După ce îi bate bine, le strigă: „Așa se prinde Ilia Pădurilor!”. / Și a mai făcut el, cu frățâne-său Beliga, și altele multe mișelii, batjocuri și jafuri, care, de s-ar scrie toate, nici în întreagă foaia aceasta nu ar încăpea, că zi de zi se aud altele și altele... / Nu-i, deci, nici o mirare că, în tot ținutul acesta, de dincoace de Mureș, de la Alba-Iulia și pe Ampoi în sus, s-a băgat groaza și spaima în locuitorii satelor și în călători. Într-un rând

**Ilie ține foc deschis cu patru jandarmi**, care merseseră spre **Inuri**, în căutarea lui. Însă, în pădure, Ilie și ai săi au început cu focuri de armă militară și încă cu patroane dum-dum, de-a căror explodări și pocnituri răsunau dealurile și văile, și se despicau copacii ca-n front! Cu greu și-au scăpat viața bieții jandarmi! / Altădată, a schilăvit un jandarm, pe care-l ochise de undeva și, cu o singură lovitură de dum-dum, i-a zdrobit un braț şi l-a făcut neom.

Arătând acestea isprăvi ale lui Ilie, ne întrebăm: Cum se mai pot suferi atâtea furturi, omoruri, fărădelegi, jafuri, ziua, la amiază, în drumul mare? Până când asemenea rușini pe țara noastră?”[520].

**1932**: „Daruri însemnate pentru **biserica „Sf. Uniri“ de la Cib**… / De laudă este dl Silviu Popovici, controlor de tren la C. F. R. din **Cluj**, cu soția Ana Letiţia, care au colectat între personalul cheferist din gările **Cluj, Teiuş, Turda, Dej est**, contribuind şi dumnealor cu majoritatea preţului, plătind clopotul mijlociu, în greutate de 80 kg. / Sfinţia Sa părintele canonic de la **Lugoj**, dr. Ioan T. Marianescu, procurând clopotul mic, de 40 kg (pe cel mare procurându-l subsemnatul, ca preot local, 130 kg, ca laudă şi mulțumită bunului Dumnezeu, pentru ajungerea sco-

---

[520] *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 11, Blaj 1930, p. 2

pului, întru umilință şi smerenie oferit!). / Dl notar Vasile Meteşan, din **Almaşul-mare**, a procurat toaca de oțel, de la fabricile Reşiţa (o toacă poate fără asemănare, 2 m lungime şi 30 cm lăţime), donată în numele scumpilor dumisale fii Viorel şi Flaviu. / Dl Ioan Crișan din **Teiuș** a dăruit un frumos clopoțel, cu 4 braţe, pentru altar.

Credincioșii Petru şi Ana Olea au procurat o cădelniţă nouă. Domnișoara Elena Popovici, din **Geoagiul de jos**, a dăruit o faţă albă de altar. / Elisabeta Jit din loc a dăruit un stihar nou, procurat cu bani din slujit, dna Elena Moga din **Turda** a dăruit un minunat ştihar, cusut în motive româneşti, lucrat în albastru, potrivit. cu cele două rânduri de odăjdii albastre, domnișoara Adelina Coman din **Ighiu**, alt stihar, tot în motive româneşti, în culoare roşie (bordo), potrivit cu odăjdiile de această culoare. Dna Maria Roșu, din **Geoagiul de jos**, a lucrat, cu propriile mâini, doi frumoşi prapori, în motive româneşti, cu rude, cruci, complet gata.

De laudă este donația dlui Iuliu V. Albini, cu doamna Elena din **Zlatna**, procurându-ne două prea frumoase sfeşnice de piatră, lucrate artistic la Școala de arte şi meserii din **Zlatna**. Sunt de tot impozante, înaintea altarului, înalte de 2 metri şi jumătate, cu făclii de 2 kg bucata și în culoarea naturală. / Asemenea, călduroase mulţumiri aducem Reverendului Domn Ioan Stanciu, teolog în Roma, care mereu ne înzestrează cu multe lucruri szumpe! Ne-a trimis o frumoasă cruce pentru masa altarului, îmbrăcată în mozaic şi în formă de picturi cu vederi din Roma, Bazilica sf. Petru, a sf. Ioan etc., în înălțime de 45 cm, apoi o altă cruce, cu sf. moaște de la 6 sfinţi, între care şi sf. Francisc de Asisi, marele făcător de minuni. Apoi încă 4 medali-

oane, cu sf. relicve, între care şi de la sf.. Vasile cel mare şi Ioan Gură de aur.

Proprietarii Petru Bunea, cu soția Maria, din **Almaşul-mare-Brădet**, ne-au procurat un frumos policandru, iară ginerele dumnealor, dl învățător Ioan D. Ioan, cu soția Elena, două icoane mari: Isus şi Maria, de-o parte şi de alta a uşii Învierii. / **Biserica noastră din Zlatna**, prin parohul local, părintele Iosif Bogdan, un rând de odăjdii negre şi 2 sfeşnicuţe de aramă pentru masa altarului, David Jurca din **Bucium-Izbita** un *Strajnic* nou, surorile Maria şi Ana Iancu din loc, un *Penticostar* mic"[521].

**1939**: „Între donatorii bisericii din **Cib** se înşiră dl Iuliu Albini, cu soția, alr căror donaţii la această biserică au trecut de suma de 30.000 lei. Urmează dl director Iuliu Albini-fiul, cu donații în valoare de 2.500 lei şi două sfeşnice de argint, răposata doamnă Silvia Caul din **Zlatna**, 400 lei. Dl şi doamna Aron şi Laura Costea, un rând de odăjdii negre, în valoare de 3.100 lei. Doamna A. Olea, cu domnişoara învăţătoare Evira Gruia din **Teiuş**: un stihar nou, în valoare de 600 lei. Dl şi doamna Alexandru şi Elisabeta Poppei din Novi-Sad, Serbia: patru bucăţi perdelele mari la uşile sfântului altar, în valoare de 16.000 lei. Domnul fost deputat şi prefect Dr. Ovidiu S. Raeeş din **Zlatna**: un *Triod* nou, 550 lei. Soții Teodor şi Elena Moga din **Ighiu**: un prea frumos sfeşnic de argint, în valoare da 800 lei. Dl şi doamna Vasile şi Ştefania Meteşan, notarul **Zlatnei**, donaţii în valoare de 3.600 lei. Raveca Dârlea, Dionisie Popoviciu și Nicolae Oancea, câte un sfeșnic de aramă. Soții Ştefan şi Valeria Dejeu din **Cluj**, icoană în valoare de 3.000 Lei. Saveta Piper din **Cib**: o candelă cu 250

[521] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 42, Blaj 1932, pp. 3, 4

lei. Răposata Maria Bozeşan din **Cib**, o iconiţă cu 50 lei. Aron Galea din Almaş, donaţie 150 lei. Domnişoara Maria Moga din **Alba Iulia**: o acoperitoare în valoare de 200 lei"[522].



YEOMAN COUPLE OF TRANSYLVANIA

The lives of the Transylvanian peasantry are spent in an unremitting round of toil, but their love of independence keeps them faithful to the land, and they prefer tilling the earth to acting as servants in the towns

522 *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 52, Blaj 1939, p. 3

# CICĂU

(Csákó, lângă Aiud, judeţul Alba)

**1291**, martie 12: „Satul **Cicău** este unul dintre cele mai vechi sate românești din Ardeal, pomenite documentar. Pentru prima oară, el este amintit într-un document emis la 12 martie 1291 de către regele Andrei al III-lea al Ungariei, într-o hotărnicie, prin care localitatea trece în posesiunea cetăţii Turda, împreună cu alte localităţi din zonă (Satul **Cicău** este situat la cca 35 km sud-vest de Turda şi 15 km nord-nord-vest de Aiud. Zona se încadrează geografic în unitatea de relief deluros din Munţii Trascăului, cunoscută în literatura de specialitate fie sub denumirea mai veche de Piemontul Vinţului, fie sub cea mai recentă de Dealurile Măhăcenilor)”[523].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Pap** de Csákó, în comuna **Cicău** (Csákó), 1680, 32 familii.

---

[523] Petrov, Gheorghe, *Câteva date privind cercetările arheologice de la biserica românească din Cicău, judeţul Alba*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 33, I, Cluj-Napoca 1996, p. 425

**Tattár** de Hoszú-Telek, în comuna Cicău (Csákó), 1666, 12 familii”[524].

**1928**: „**Misiuni sfinte în Cicău**. Comuna Cicău din judeţul Alba a avut, zilele trecute, o nespusă mângâiere. Părintele profesor G. Cerghizan a ținut misiuni sfinte, care s-au început luni, în 13 august, cu paraclisul, după care părintele Cerghizan a arătat însemnătatea misiunilor. Marţi, dimineaţa, s-a făcut mânecatul (utrenia), împreunat cu sf. liturghie. În loc de priceasnă, părintele Cerghizan a arătat, într-o frumoasă predică, cum trebuie să se pregătească oamenii la spovedanie. După masă, s-a făcut vecernia, iar seara, paraclisul, predicând de amândouă ori tot părintele Cerghizan şi fiind de faţă şi preoţii E. Circa din **Ciugudiul de jos** şi A. Pop din **Cicău**. / Miercuri, în ziua adormirii Preacuratei Vergure Maria, soseau credincioşii, încă din zorile zilei, din **Podeni, Ormeniş, Rachiş** şi **Lopadea română**. Credincioşii nu mai încăpeau în biserică, aşa că sf. liturghie a trebuit să se facă afară, sub ceriul liber. Au slujit preoții A Pop din **Cicău**, Popa Popfiu Virgil şi I. Horvat din **Ciugudiul de sus**, iar în loc de priceasnă a predicat tot părintele Cerghizan, despre sf. Cuminecătură. / După masă, la orele 3 şi jumătate, s-a făcut vecernia şi apoi poporul întreg, în frunte cu preoții, a mers în procesiune la cimitir, unde s-a făcut parastas pentru morţi. Apoi, mergând tot în procesiune la biserică, părintele misionar a ținut predica de despărţire”[525].

---

[524] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 57, 58

[525] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 35, Blaj 1928, p. 3

# CICEU

(Chychou, judeţul Bistriţa-Năsăud)

**1353**, ianuarie 29, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că, în cadrul adunării nobililor de la Turda, din 20 ianuarie, „cumpănind în cumpăna dreptăţii pricinile tuturor împricinaţilor, Laurenţiu diacul, judele oraşului **Ocna Dejului** (Desakana, judeţul Cluj)… a declarat că un pământ, numit Beke, care trecuse odinioară în stăpânirea lui Petru zis Sous, prin danie regească… şi care fusese dobândit şi cumpărat cu douăzeci şi şapte de mărci de acest Petru de la locuitorii oaşului Ocna Dejului, le-a fost cotropit cu silnicie de către Petew, Ladislau şi Toma, nobili de **Nima** (Nema, judeţul Cluj), spre marea lor pagubă şi daună. / Auzind acestea, Petew, Ladislau şi Toma, nobili de Nima au răspuns că sus-zisul Petru zis Sous a fost ruda şi neamul lor, în devălmăşie cu dânşii, şi că acest pământ Beke îi căzuse lui, la împărţeală, de la ei şi că, prin moartea acestui Petru, pământul a trecut din nou în stăpânirea lor… în temeiul dreptului de moştenire… noi am aflat că sus-zisul pământ Beke a fost vândut de acel Petru zis Sous, cu douăzeci şi şapte de mărci, orăşenilor şi că aceşti orăşeni au fost traşi în judecată, în faţa voievodului Toma, de către Mihail şi Grigore, nobili de Nima, ca fiind pământul acelui Petru zis Sous, ruda lor, că părţile, ajungând la o împăcare, prin rânduirea unor bărbaţi cins-

tiţi, acest pământ Beke a fost înapoiat sub cetatea **Ciceului** (Chychou, judeţul Bistriţa-Năsăud) în anul **1321**, de orăşeni şi oaspeţi de Ocna Dejului, în schimbul celor 27 de mărci amintiţilor Grigore şi Mihail de Nima… / Noi, ascultând întâmpinările şi schimburile de vorbe între părţi… am hotărât să li se dea orăşenilor din Ocna Dejului scrisoarea de faţă, întărită cu pecetea noastră"[526].

**1353**, noiembrie 6, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie şi porunceşte cercetări capitlului bisericii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu silnicie, acum câtva timp, împreună cu toţi românii ce ţin de acea cetate, la moşiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, judeţul Cluj) şi **Chireu** (Kerew, apoi **Băiţa**, parte din **Gherla**, judeţul Cluj), le-a pustiit şi prădat şi, după ce a rănit cumplit pe nişte iobagi ai săi, bărbaţi şi femei, i-a prins şi, aşa prinşi, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovaţi cu nimic"[527].

**1353**, noiembrie 29, Alba Iulia: Cercetările poruncite de voievod „au aflat adevărul acesta: că Iacob, fiul lui Wyd, castelanul de **Ciceu**, a trimis el însuşi pe românii şi cnezii săi, anume pe Petru, fiul lui Mihail, Jula, Ioan, fiul lui Brerer, Voicu, Frath şi Ioan cel Lung, şi pe ceilalţi oameni de rând ce ţin de pomenita cetate Ciceu, la moşiile pomenitului pagistru Toma, fiul lui Dionisie, numite **Cuzdrioara** şi **Chireu**, şi a pus să fie pustiite şi prădate cu totul, şi să ridice şi să ducă cincizeci de vite şi două sute de

---

[526] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 166, pp. 178-182
[527] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 226, p. 238

animale mici, anume porci şi oi, şi, rănind cumplit mulţi bărbaţi şi femei, a pus de i-a despuiat şi prădat de haine, şi l-au omorât pe iobagul acelui magistru Toma, pe Petru, fiul lui Dominic, pe care l-au văzut ucis cu ochii lor, iar pe un iobag al său, numit Grigore, l-au prins şi dus la sus-zisa cetate Ciceu şi până acum îl ţin încă în acea cetate. / Şi toate acestea… în timp ce o pricină era pe cale de judecată între sus zisul magistru Toma, fiul lui Dionisie, şi sus-zişii magistru Iacob, fiul lui Wyd, precum şi cnezii şi românii săi mai sus numiţi"[528].

**1355**, iunie 11, Bahnea: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă „de ştire că magistrul Iacob, fiul lui Vitus, castelanul nostru de **Ciceu**, e dator să dea o despăgubire bănească magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, în a cincisprezecea zi de la sărbătoarea Naşterii Slăvitei Fecioare, pentru plata răscumpărării de omor a doi oameni, luaţi pe chezăşia sa de la magistrul Gall, fiul lui Paska… şi pe care nu i-a mai înfăţişat înaintea acelui magistru Gall, spre a se judeca cu magistrul Toma"[529].

**1357**, iunie 2, Buda: Voievodul Andrei scrie vicevoievodului Dominic că i s-a plâns „Toma cel Roşu, castelanul nostru de **Ciceu** (Chychou, judeţul Bistriţa-Năsăud), că un oarecare nobil încearcă să facă a se preţui moşia sa, numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), ce ţine de el în temeiul cumpărării, spre paguba şi

---

[528] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 230, pp. 239-241

[529] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 315, pp. 330, 331

dauna sa. Drept aceea, poruncim să nu îngăduiţi nimănui a preţui acea moşie"[530].

**1529**: „Este sigur că Petru Rareş deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Unguraşului**, cu peste 30 de sate, **Bistriţa** şi **Valea Rodnei**, cu 23 de sate și cu minele de aur şi de argint de la **Rodna**, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică"[531].

**1538**: „Maylád a aflat de la spionii săi moldoveni și de la lucrătorii care lucrau la întărirea strâmtorii Oituz că Petru Rareş, alungat din barbarie, a părăsit Moldova și a cutreierat granițele Transilvaniei. Relația dintre cei doi voievozi nu fusese cordială, din vremuri mai vechi, și dădeau semne clare de dușmănie pasională unul față de celălalt, când lui Maylád i-au fost zădărnicit incursiunile, în diferitele sale întreprinderi militare împotriva Transilvaniei. Sentimentul de vrăjmășie unul față de celălalt a căutat și a găsit hrană. Principala dorință a lui Maylád a fost să-l prindă şi să-l expună, în viață, umilinţei pe voievodul Petru și, de îndată ce a devenit sigur că, alungat de pe tron, Petru rătăcea fără casă, a dat peste tot ordin pentru capturarea sa, poruncind cu strictețe să fie adus înaintea lui viu. La scurt timp după emiterea ordinului, un bărbat din Secuime a găsit un bărbat în pădure, la marginea graniței, cu capul descoperit, cu călcâiele jupuite și picioarele rănite, care era pe cale să piară, din cauza a patru zile de foame și de epuizare.

---

530 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 155, p. 145

531 Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

A vrut să-l conducă la Maylád, în Secuime, dar voievodul Petru, pentru că el era cel, care, temându-se de pedeapsă, l-a rugat să nu-l ducă la voievod, ci mai degrabă să-l însoțească la castelul lui din **Ciceu** (Csicó). Secuiul nu a rezistat promisiunii unor daruri mari și bogate şi l-a dus pe voievodul moldovean la **Castelul Ciceu** (Csicó).

Pregătirile militare și măsurile defensive ale lui Zápolya au devenit inutile, sultanul turc fiind mulțumit de faptul că, în locul fugarului Petru, l-a instalat pe fratele său István (Ştefan Lăcustă – n. n.) în scaunul voievozilor moldoveni, apoi și-a întors armata înapoi, deși nu fără resentimente. **Cetatea Ciceului** era asediată de György Fráter, ținându-l prizonier pe voievodul Petru… / Petru, care era închis în Cetatea Ciceului, nici nu trimisese tributul cu care era dator luminoasei Porţi. De aceea, pentru a potoli mânia sultanului, Zápolya a hotărât să-l elibereze pe voievodul Moldovei și să trimită sultanului un peşcheş, în valoare de 200.000 de taleri aur, pe care însuși Fráter György urma să-l ducă la poartă"[532].

**1541**, februarie 2: Regele Ferdinand I „îi dăruieşte cetatea Ciceului lui Ştefan Mailath, cu obligaţia că, de o va cere vreun voivod al Moldovei, regele o va răscumpăra de la dânsul, fie seama lui – Acest act de donaţie e foarte curios, deoarece cetatea Ciceului i-a fost dăruită lui Petru Rareş Vodă, de către regele Ferdinand, în ziua de 17 Ianuarie 1535"[533].

---

532 Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901, p. 65-67, 70, 71,

533 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 22, pp. 22, 23

**1541**, octombrie 18: Regina Isabella se plânge castelanului Cracoviei că „i-a sosit la curte solul lui Petru Rareş Vodă, cerându-i restituirea celor două cetăţi, **Ciceul** şi **Cetatea de Baltă**, ce i s-au făgăduit de către sultan”[534].

**1560**, iunie 17, Alba Iulia: Regele Ioan II întăreşte lui Nicolae Herczeg „actul de danie slavon al Roxandei (Rareş, văduva lui Lăpuşneanul – n. n.) asupra moşiilor din **Rugoşeşti**, de pe teritoriul cetăţii **Ciceiului**, avute de la Alexandru Vodă Lăpuşneanul”[535].

**1889**: „În ziua de 27 mai, pe la 7 ore, dimineaţa, învățătorii, în numără de 10 inşi, adică toți, afară de învăţătorul din **Căianul Mic** şi **Agrieş**, dintre care cel dintâi pare-mi-se este scuzat, se aflau prezenţi la școala română în **Chiuza**. Asemenea, erau de față si preoţii tractuali, care, după finirea conferinței învățătoreşti, se întrunirā în sinodul tractual preoţesc. Începutul s-a făcut cu serviciul divin, oficiat, în **frumosa biserică din Chiuza,** de către preoții tractuali, în frunte cu dl protopop Gregoriu Puşcariu. În decursul slujbei, învățătorul local Samson Oprea a ținută cor cu școlarii, iar la urmă dl protopop, prin o vorbire acomodată, arătă publicului prezent scopul şi folosul reuniunii învăţătoreşti şi a sinodului preoţesc, îndemnând pe popor a lua parte şi a se interesa cât mai mult de acestea. / După o mică pauză, nr-am adunat în şcoală, unde, după invocarea Spiritului Sfânt, s-a început examenul cu pruncii şcolari. La examen au luat parte, pe lângă dl preşedinte,

---

534 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 24, pp. 24, 25

535 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 231, pp. 183, 184

popor numeros, învățătorii din tract, notarul cercual din loc şi 10 preoţi din tract. Examenul a reieşit bine, s-au cântat şi câteva poezii alese româneşti; observ, însă, că prelegere practică cu pruncii nu s-a ținut şi asupra acestei împrejurări onoratul prezidiu şi conferința şi-au exprimat părerea de rău. Pentru neţinerea prelegerii practice, s-a adus, însă, din partea învățătorului, o scuză tundată. / Președintele constitui, apoi, conferinţa învăţătorilor, alegând notar pentru conducerea protocolului pe dl Alexiu Rusu, învăţător în **Ciceu-Cristur**. Urmă disertațiunea prelucrată de învățătorul Auxentiu Oprea din **Sita**, „Educaţiunea şi Superbia”, ca temă dată în conferința trecută. Această dizertaţiune a fost forte bine lucrată. Publicul a aplaudat pe autorul ei… / Membrii Reuniunii sunt provocaţi a solvi anual pentru fondul reuniunii regulat. Plătesc numaidecât domnii Simeon Moldovan, învăţător în **Betlean**, 1 florin, şi Ioan Boca, învățător în **Căianul Mic**, 1 florin, ca taxe pe anul curent; Samson Oprea, învăţător în **Chiuza**, 1 florin, si Ambrosiu Deac, învăţător în **Căianul Mare**, 1 florin, restanţe pe anul trecut. Banii aceștia se vor trimite comitetului central. Conferinţa viitoare se hotărăşte a se ţine în **Săsarm**, o comună cu situaţie frumoasă, unde se află şi urmele unor edificii antice. / Dizertante pentru conferinţa viitoare s-a numit dl Alexandru Halaş, învăţător în **Sperneseu**, iar ca temă pentru dizertaţiune i s-a dat „Cum trebuie să se poarte învăţătorul în şi afară de şcolă?”. Mai încolo, ca temă de pertractat în mod practic, cu pruncii, învățătorului din **Săsarm** în conferința viitoare i s-a dat, din măsurile metrice, „Metrul”. În fine, s-a desemnat unul dintre învăţătorii tractuali, anume dl Ambrosiu Deac, ca

reprezentant al nostru la viitoarea conferinţă din tractul invecinat, al **Betleanului**, în sensul statutelor”[536].

**1898**, Diaconovich: „**Ciceul** (magh. Csicsóvár), cetate în Transilvania, spre nord de la Dej; dăruită, de nevoie, împreună cu Cetatea de Baltă, de regele Ungariei, Matei Corvin, prin voivodul Ardealului, Iou Pongrácz, lui Ştefan cel Mare, năvălitor în Ardeal, după lupta de la Baia (1469). Aici găseşte, mai târziu, adăpost Petru-Vodă Rareş (21 septembrie 1538), care fusese bătut, în Moldova, de Sultanul Soliman şi care era dușmănit de unguri, aliaţii turcilor. Tot aici, după trecerea primejdiei de trădare a pârcălabului cetăţii, Rareș susținu asediul ungurilor lui Ion Zápolya, timp de 4 luni, până ce se predase (1539) și plecă la Constantinopole (ianuarie 1540). Prin graţia turcească, recăpătând domnia Moldovei, recapătă şi Ciceul. Nu intră, de fapt, în stăpânirea lui, căci regența fiului lui Zápolya refuza a-l da. Petru năvăleşte în Ardeal (1542) şi sileşte pe unguri a-i da Ciceul (1544), după ce aceştia dărâmă cetatea. Sub Iliaş Rareş (1550), Ciceul şi cu celelalte posesiuni din Ardeal e din nou pierdut, şi, deşi e recerut de Iacob Eraclide Desputul (1561-1563), rămâne pierdut de veci pentru Moldova. Azi, cetatea zace în ruine”[537].

---

536 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 121, Braşov 1889, p. 2

537 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 829, 830

# CIG

(Chug, Czög, inclus în Tăşnad, judeţul Satu Mare)

**1354**, octombrie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă „de ştire că Iacob, fiul lui Grigore Erdely zis de **Socaciu** (**Săcăşeni**, fost Socaciu, Zakachy, judeţul Satu Mare) s-a împotrivit, oprind pe Petru, fiul lui Emeric zis de **Cig** (Chug, judeţul Satu Mare), de la stăpânirea acelei moşii numite Cig; de asemenea, pe Nicolae şi Laurenţiu, fiii lui Ladislau, pe Mihail şi Ioan, fiii lui Ioan de **Zenmichlos** (Zenthmiklos, lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare), verii săi; de asemenea, pe Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba), de la stăpânirea oricărei moşii, aflătoare între hotarele moşiei sale Socaciu şi de la ridicarea semnelor de hotar ridicate de dânsul sau de Lorand, fiul lui Elek; apoi pe Iacob Poch, pe Ioan şi Martin, fiul lui Chama… de la stăpânirea şi ridicarea semnelor de hotar fie de ei, fie de tatăl lor – pe Ioan, fiul lui Bakow, pe Petru, fiul lui Synka, pe Petru, fiul lui Chure, pe Matei şi Dominic, fiii lui Petru, şi pe Ioan, fiul lui Dionisie de **Supur** (Zupur, judeţul Satu Mare); de asemenea, pe Ioan, fiul lui Martin, pe Ladislau, Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, pe Laurenţiu şi Ioan, fiii lui  Simion, pe Pavel, fiul aceluiaşi Laurenţiu, precum şi pe oricare alţii de la stăpânirea moşiei sale nu-

mită **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), precum şi a oricăror altor moşii şi sesii… şi de la înstăpânirea pe acele pământuri aflătoare între hotarele moşiilor **Socaciu** şi **Gyure** (lângă Săcăşeni, judeţul Satu Mare), precum şi de la ridicarea semnelor de hotar”[538].

**1760**: „Din o anchetă făcută, în 22 decemvrie 1760, în satul **Craidorolţ**, ordonată de prefectul judeţului contele Anton Károlyi, desprindem următoarele constatări: După ce revoluţia condusă de Sofronie şi popa Gheorghe din **Abrud** a reuşit să întoarcă la „schisma greacă” toată plebea din Transilvania, ei au trimis câţiva aderenţi devotați, ca să îndemne poporul să se lepede de unire, în masă şi fără frică, şi în ținuturile Ungariei; vice-protopopul român ortodox Gavriil Papp din **Cig** a trimis scrisori în oraşe şi sate, în care invită pe oameni să ia parte la adunarea ce se va ţine în orășelul **Sântău** (unde era mănăstire românească) din comitatul Solnocului de mijloc. Între cei invitaţi erau și curatorii bisericii din **Craidorolţ**, satul era jumătate situat pe teritoriul judeţului ardelean Solnoc, iar cealaltă jumătate în Satu Mare; au plecat 4 reprezentanţi: Vasile Ţigan, Ioan Marghit, Petru Fechete și Ioan Papp. Adunarea din **Sântău** s-a ţinut într-o șură, au participat circa 300 delegaţi, din 34 comune, și au dezbătut chestiunea religioasă. Popa Gavrilă a cetit la adunare o hârtie, iscălită de călugărul Sofronie și de secretarul său, în care se zice, ca să mulţumească lui Dumnezeu şi Reginei, căci li sa dat voie să aleagă între preoţii uniţi și neuniţi: / „În aceea adunare, românii din **Dorolţ**, care au crezut că urmează vechea lege grecească, recunoscându-şi greșeala, s-au obligat înaintea vice-protopopului că vor rămâne în vechea

[538] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 274, pp. 284, 285

religie, iar dacă ar călca obligaţiunea dată, întorcându-se la unire, vor plăti amendă de 500 florini”. / Toţi românii din **Dorolţ** au primit legea ortodoxă. Preoţii care n-au vrut să se despartă de unire au fost scoşi din slujbă. Trei ţărani au luat cheile bisericii de la preot, asemenea şi potirul cu cuminecătura. Au alungat pe popa unit, care s-a refugiat la prefectul judeţului, şi acesta apoi ordonă ancheta, la care participă şi doi nobili judecători, delegaţi ai subprefectului judeţului Solnocul de mijloc. Acestor din urmă, românii le răspund plini de mândrie, că subprefectul n-are nici o treabă cu ce fac ei şi nici nu-i stă în putere să desfiinţeze libertatea pe care le-a dat-o Regina. Un român, care a fost arestat, de frica mulţimii în curând a fost eliberat. Vice-protopopul Gavril trimite în **Dorolţ** un preot ortodox. / Dorolţenii declară de ce au părăsit unirea: „S-au lăpădat de unire, fiindcă mai înainte nici ei n-au ştiut ce fac şi, până acum, au crezut că ţin legea lor veche grecească. Acum au aflat, la **Sântău**, că au ţinut o lege rea. De aceea sau întors la biserica lor veche. / Adunări sau mai ţinut, la 15 martie, în **Corni** (jud. Solnocul de mijloc), la 5 Aprilie, în **Gherdani**, şi, în joia de după Paşti, în **Dorolţ**“[539].

**1782**, Johann Lehmann: „**Cig** este o comună plină de români, într-o regiune dosnică, pe unde nu trece nici un drum. Românii aceştia nu dau nimic de gustare. Trebuie să iei cele de care ai nevoie sau să flămânzeşti. Când li se pun bani în mână... sunt serviabili. Ei se tem foarte mult de localnicii unguri, şi ascund banii şi alimentele, de frică să nu li se ia.

De aici, **Chegea** (Kantsch, comuna Secăşeni, judeţul Satu Mare.) şi apoi **Supur** (**Sobor**, comună în judeţul

---

539 Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. LXVII-LXIX

Satu Mare.), O pădure foarte frumoasă, de pe un deal înalt, dă farmec regiunii nelocuite de oameni. Pădurile sunt pustii, ca şi la începutul lumii... În păduri sunt stejarii cei mai frumoşi, cei mai tari şi mai zdraveni de pe pământ, ei nu folosesc la nimic, fiindcă nimeni n-are nevoie de ei. Dacă cineva are nevoie de lemne, atunci el dă foc la cel mai frumos stejar, ia cu el uscăturile şi crăcile, iar trunchiul, care dă multă bătaie de cap, e părăsit. Pădurile sunt foarte frumoase. Oare nu s-ar putea ca lemnul şi vânatul din regiunile acestea să fie întrebuințate cu mai mult folos? Oare un canal, cu cheltuieli puţine, n-ar putea să îndrepte lemnul acestor păduri spre un scop mai bun?”[540].

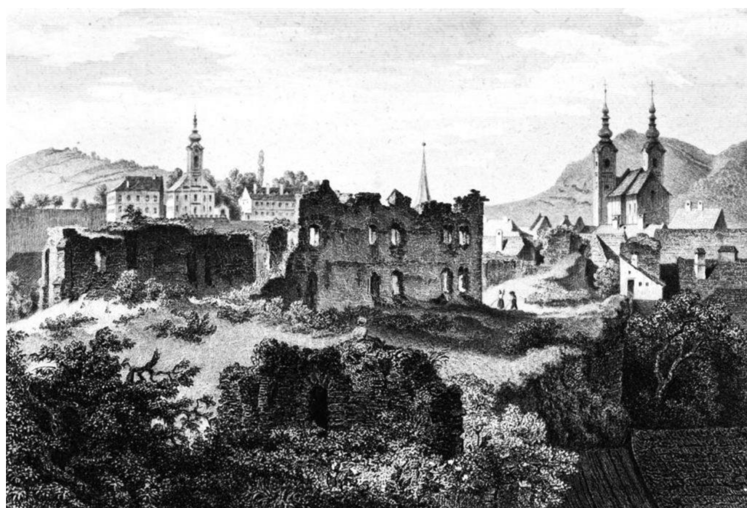
**1933**: „Dl învăţător-director Grigore Rus din **Cig**, judeţul Sălaj, ne roagă să facem în gazetă un apel către toți oamenii de omenie şi cu inimă, ca să ajute Căminul Cultural „Gheorghe Tulbure” din comuna **Cig**, poşta Eriu-Sâncraiu, jud. Sălaj, cu orice cărţi pentru popor ori bani în orice sumă. Comuna **Cig** se află la granița apuseană a ţării, oamenii sunt foarte săraci şi fără ajutorul oamenilor milostivi, nu este în stare a pune bazele unei biblioteci cu conţinut creştinesc, economic și cultural. Cel mult dacă poate abona vreo gazetă, două”[541].

**1934**: „În **Chegea**, încep misiunile în 6 mai şi se încheie în 13 mai. Se prezintă la biserică regulat credincioşii. Bună impresia au făcut două perechi tinere, care, cununându-se, joi, în 10 mai, dimineaţa, seara s-au prezentat la biserică pentru a asculta predica misională, în cele două strane. De mare ajutor a fost la mărturisiri P. Nodiş din **Cig**, putând P. Matei să facă vizitele pe la credincioşi,

---

540 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 583, 584
541 *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 12, Blaj 1933, p. 5

având cine mărturisi în locu-i. S-au şi arătat de mare folos pentru câţiva aceste vizite. Mărturisirile au fost 731. Vrednici de laudă sunt credincioşii din **Cig**, care distanță de 7 km au făcut-o în procesiune, pentru a lua parte la încheierea sfintei misiuni. Au participat apoi mulţi credincioşi din **Săcăşeni** şi în special intelectualii de acolo au dat pildă bună, mărturisindu-se şi cuminecându-se, duminică, în 13 mai"[542].



1864, Ludwig Rohbock: *În Transilvania...*

# CIGMĂU

vezi **GEOAGIU**, Csigmó, inclus în Geoagiu, judeţul Hunedoara.

[542] *Vestitorul*, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934, p. 5

# CINCIŞ

(Cholnokus, judeţul Hunedoara)

**1360**, iunie 1, Vişegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Haţeg, dă de ştire că la adunarea obştească din districtul Haţeg, „ţinând noi judecată în acel sat **Haţeg** (Hachchak, Hatzak, judeţul Hunedoara)… ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, împreună cu fraţii şi rudele lor, s-au înstăpânit şi ţin cotropite moşiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, judeţul Hunedoara) şi **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, judeţul Hunedoara), aflătoare în acel district Haţeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicânduse Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum şi tatăl lor, aşezându-se în chip de nouă aşezare pe moşia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian şi Boian, l-au chemat la ei şi l-au primit pe acea moşie, iar moşia Lunca a desţelenit-o şi întemeiat-o acel Musana, împreună cu fraţii săi, şi întru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori juraţi şi ceilalţi bătrâni, întrebaţi de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori juraţi, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roşu,

Roman, fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciş** (Cholnokus, judeţul Hunedoara), Constantin din **Sălaşu** (Zallas, judeţul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuş** (Domsus, judeţul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, judeţul Hunedoara), de asemenea preoţii români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, judeţul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, judeţul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, judeţul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuş şi Dragomir al bisericii din **Tuştea** (Tusta, judeţul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roşu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvaşu** (Zyluas, judeţul Hunedoara) şi Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, şi foarte mulţi alţi cnezi, bătrâni şi români de rând, întrebaţi de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zişilor Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, atingând lemnul crucii de viaţă dătătoare şi jurând pe credinţa lor datorată lui Dumnezeu… au adeverit că moşiile Răchitoasa şi Lunca atârnă şi sunt ale acelor fii ai lui Musana şi ale nepoţilor lui Costea şi ale fraţilor lor şi au fost aşezate de înaintaşii lor, în chipul arătat mai sus”[543].

**1898**, Diaconovich: „**Cinciş** (magh. Csolnakos), comună mică în Transilvania, comitatul Hunedoarei, cu 326 locuitori români (1891); leagănul unei vechi familii nobile române, înrudită cu eroul Ioan Huniadi; mama eroului, Elisabeta Mărgineanu, după moartea întâiului ei soţ, Voic, se mărită după Iaroslau din Cinciş; fii acestuia: Dau,

---

[543] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 481, pp. 506-510

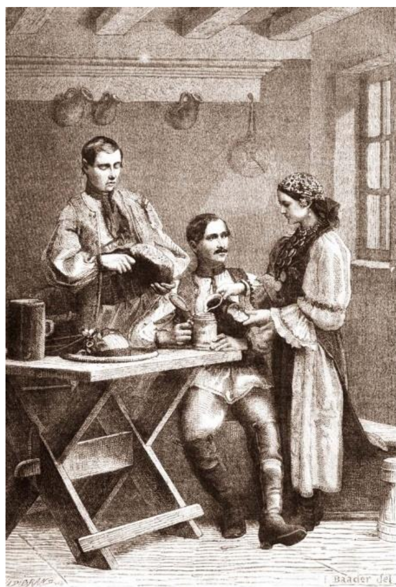
Voic, Petru Şerban și Ioan avuseră comuna Cinciş cu drept avitic de cneziat, anume Dan era cnez; pentru meritele lor militare, fratele lor vitreg, Ioan Huniadi, la 1446, le dăruieşte comuna cu drepturile de nobili ai coroanei ungare. Descendenții acestora, mai pe urmă, au trecut la calvinism și, ca toţi nobilii români mai distinşi din trecut, s-au înstrăinat de corpul poporului românesc"[544].

**1907**: „În sinodul protopopesc al tractului Hunedoara, s-a luat lăudabila hotărâre ca o comisie, constătătoare din membrii ai sinodului protopopesc, să cerceteze tractul, din comună în comună, cu misiunea de a combate relele ce bântuie în popor. / În ziua Împăraţilor Constantin şi Elena, membrii Nicolau Macrea şi George Răni au fost în comuna **Cinciş**, ca să satisfacă în parte sarcinile primite de la sinod. După serviciul divin, părintele din **Nădăștia** George Răni, în o cuvântare acomodată, enumeră fapte de ale înaintaşilor noştri, fapte care au contribuit la cuințenia credinţei în datinile strămoşeşti. Sfătuieşte pe credincioşii bisericii din această comună să ţină la lege, neam și moşie; iar buna înțelegere să le fie ţinta de căpetenie. / Urmează la cuvânt dl Nicolau Macrea, care îşi începe sfaturile cu o puternică poezie de Coşbuc și presară în vorbirea sa momente însemnate din trecutul neamului nostru, continuă cu „Clăcaşii" lui Goga şi trece la cuvintele lui Cichindeal. „Minte şi iar minte, mărită nație românească". Roagă apoi poporul să țină la şcoala românească întocmai ca la ochii din cap. / Cuvintele harnicului preot Răni au rămas adânc întipărite în inimile credincioşilor. Pildele comunicate în cadrul vorbirii sale i-au electrizat şi i-au adus la hotărâta convingere că numai noi, prin puterea noastră, vom putea

---

[544] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 837

lăsa urmaşilor temelia puternică pe care să se zidească şi mai departe trăinicia neamului nostru. / Acesta este un mic început din buna pornire contemplată de membrii sinodului tractului Hunedoara. Când scriu aceste şire, Comisia continuă a-şi face datorința. Raport amănunţit despre cele constatate în diferitele comune se va face locurilor competente. Amintesc în treacăt că comitetul parohial din **Cinciş**, precum şi învățătorul Ghişoiu au fost ascultaţi de jandarmi, care, amăsurat ordinului mai înalt, voiesc să adune vorbele membrilor sus-amintiți spre a le pune la răbojul „faptelor mărețe“ ale cavalerismului maghiar”[545].




1874, *Le tour du monde*:
Interior ţărănesc românesc în Transilvania

[545] *Lupta*, Anul I, nr. 127, Budapesta 1907, p. 7

# CINCU

(Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu)

**1366**, martie 25, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului mănăstirii Mănăştur, care chemase în judecată pe „comiţii Hening şi Nicolae, fiii comitelui Hening de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu), din pricina opreliştii şi împotrivirii lor… cu privire la o bucată de pământ, cu pricină dinspre moşia numită **Vecerd** (Vecherd, judeţul Sibiu), aflătoare între moșiile **Zlagna** (Salatna, Zalathna, judeţul Sibiu), a pomenitilor domni din capitlu, şi pomenita moşie Vecerd, a zişilor comiţi Hening si Nicolae”[546].

**1366**, august 4, Sibiu: „Iacob Hentzmanisse, judele oraşului **Sibiu**, comitele Conrad de Sibiu, comitele Henning de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc judeţul Sibiu), Petru Schewer de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), vicevicari, precum şi comitele Andrei de **Sebeş**, judele regesc al Sibiului… dăm de ştire că s-au înfățișat înaintea noastră chibzuiţii oameni şi oaspeţi din **Câlnic** (Kelnuk, judeţul Alba), iar pe de altă parte comitele Mihail, fiul comitelui Daniel, comitele Ștefan, cu fraţii săi Solo-

---

[546] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 20, pp. 32-34

mon, Andrei, Mihail, Nicolae, fiii lui Nicolae, fiul comitelui Solomon, tot de Câlnic, ca să ia, prin judecată şi în temeiul libertăţilor lor, livada așezată în hotarul oaspeţilor din Câlnic, de lângă apa de mai jos de Czykerh, numită apa regească, şi pădurea şi **satul românesc** numit **Neger** (dispărut, lângă Câlnic, judeţul Alba). Iar noi, primind şi ascultând scrisoarea lor doveditoare, şi trecând slobod şi deplin asupra zişilor oaspeţi din Câlnic acele câmpuri şi livada, cu pădurea şi cu apa, le-am dat lor, prin judecată, în folosinţă de veci, aşa după cum se arată mai deplin în scriesorile lor de dobândire, atât a vicevoievodului Petru, cât şi a juratilor din **Sebeş** (Sebus, judeţul Alba)”[547].

**1773**, mai 21: „Împăratul Iosif II… a plecat în 7 mai din Viena și, în 21 a lunii aceleia, a sosit, peste Timișoara, în țară, trecând prin Haţeg, Hunedoara, Deva, Orăştie și Alba-Iulia, unde a descălecat în 21 mai, în oraș, la un birt, iar de aici a mers călare la Zlatna, de unde s-a întors îndărăt la Alba Iulia, și, pe la finea lui mai, a sosit la Sibiu, unde a descins la aşa-numitul „hotel” din strada Cisnădiei, birt cum se cade pe acele vremuri, numit, pentru acest eveniment, mai târziu, „La Împăratul Romanilor”. / Suita Maiestăţii Sale era compusă din adjutantul general Nostitz, din generalul Sișcovici, feldmarșal-locotenent Pelegrini, medicul de curte Brambilla, un favorit al împăratului, și alți diferiţi, ca cancelişti, furieri, la cai, bucătari. Suita întreagă stătea din douăsprezece trăsuri, pentru care trebuiau, la fiecare staţiune, 72 de cai. / După ce Maiestatea Sa a odihnit, **două zile, în Sibiu**, sâmbătă și dcuminecă – erau tocmai Rosaliile – a plecat, luni, dimineaţa, peste **Nocrich** (Löschkirk, Laeschkirik, judeţul Sibiu), la **Cincu Mare**,

[547] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 123, pp. 227

până la **Rupea**, unde a rămas peste noapte; iar de aici, a mers marţi, 1 iunie, peste **Sighişoara**, la **Ibaşfalău** (Dumbrăveni, judeţul Sibiu), unde asemenea, a rămas peste noapte, şi astfel, în sărbătorile acestea, a văzut cea mai mare parte a naţiunii săsești, pe drum frumos și vreme bună”[548].

**1898**, Diaconovich: „**Cincu Mare**, în limba poporului Cinc, comună mare în Transilvania, comitatul Târnava Mare, cu 2.600 locuitori români şi 1.170 sași. În Cincu se află judecătoria cercuală, cartea funciară, poşta și telegraful. Sunt 4 biserici solide, dintre care cea evanghelică, în stil roman, are însemnătate istorică. Hotarul e de 16.000 jugăre cadastrale, cu păduri mari de fag şi stejar. Locuitorii se ocupa cu economia de câmp și de vite. În 1896, s-au numărat, în Cincu, 320 cai, 897 vaci, 1.200 bivoli, 2.446 boi, 4.000 râmători şi 5.000 oi. Românii în Cincu sunt baştinaşi, războaiele de tot soiul le-a redus numărul, încât, la 1698, au fost în Cincu numai 28 familii. Prima colonizare a Cincului cu sași s-a făcut în jumătatea secolului XII, sub Geza II, cu scop de a apăra părţile acestea de invaziuni. La 1600, românii, aliindu-se cu Sava, armașul principelui Mihai, au nimicit 800 saşi, adunaţi în tabără la Cincu. Aici a fost unul din sediile celor 7 judeţe (scaune) şi Cincu a dat, pe seama saşilor şi maghiarilor, mulţi oameni fruntași. Familiile Salmen, Wolff, Bruckner, Morgondai îşi au originea în Cincu. La 1624, în urma multor condamnări pentru „vrăjitorii” s-a simţit necesitatea instituirii unui gâde scaunal”[549].

---

548 Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 75
549 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 837

# CIOCMANI

(Csokmány sau **Ciocmani**,
comitatul Satmar, judeţul Sălaj)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Rednik** de Csokmány, în comuna Ciocmani, 1632, 4 familii.

**Vale** de Csokmány, în comuna Ciocmani, 1680, 8 familii”[550].

**1925**: „Preasfinţitul Părinte Iuliu, episcopul Gherlei, a cercetat, și în vara care trece, numeroase comune din eparhia sa, ducând pretutindeni căldură apostolică și prilejind cele mai mișcătoare înălțări sufletești… / Preasfinţitul trece apoi în alte sate şi **sfințește biserica din Ciocmani**. De acolo merge la Mănăstirea **Moiseiului**, ca să revadă pe „cucernicii și cinstiţii maramureșeni”. După o scurtă odihnă, urmează alt șir de parohii”[551].

# CIOMOCOZ

vezi **CIUMEŞTI**, judeţul Satu Mare.

---

[550] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 26

[551] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 40, Blaj 1925, p. 1

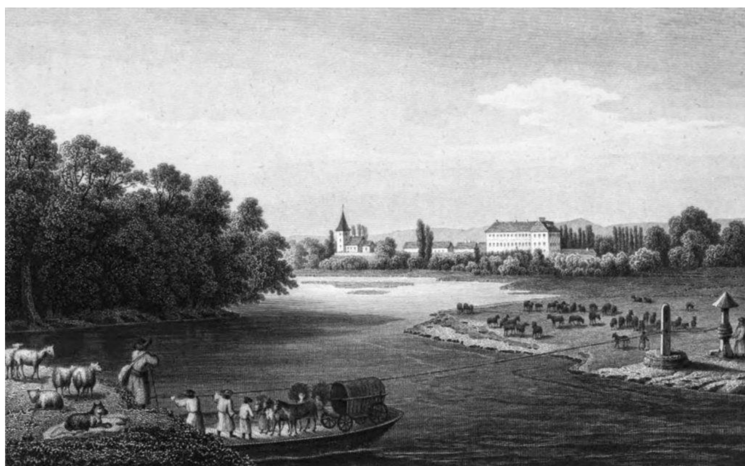
# CIORTEA

(Chortow, judeţul Caraş-Severin)

**1355**, noiembrie 8: Scaunul de judecată al comitatului Caraş dă de ştire că „Ştefan, Mihail şi Andrei, fiii doamnei Catrina, ne-au înfăţişat scrisoarea domnului Nicolae, canonic al bisericii din Strigoniu şi Cenad… şi cea a părintelui Toma, vicar general al bisericii din Cenad, în care scrisori am văzut că se spune să binevoim a trimite din mijlocul nostru, dimpreună cu Ştefan, Mihail şi Andrei… să aşeze şi să pună pe acea doamnă şi pe fiii ei în stăpânirea unui pământ, a treia parte, înspre miazăzi, din moşia **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), parte ce fusese dăruită de Nicolae, fiul lui Iacob de **Ciortea** (Chortow, judeţul Caraş-Severin), dimpreună cu fii săi Ioan şi Matei, doamnei Caterina, surorii sale, şi prin ea, fiilor ei… Iar aceşti oameni ai noştri, întorcându-se, ne-au spus că Nicolae, fiul lui Iacob, fiind faţă Matei şi Ioan, fiii săi, despărţind prin ridicarea unor semne de hotar a treia parte din moşia Giulvăz, au dat-o doamnei Caterina şi fiilor săi, drept parte cuvenită ei ca fată, împreună cu un deal şi un pământ nelucrat, pe care se obişnuieşte să se sădească vie, despărţin această sesie, aflată pe bucăţile lor de moşie

**Ciortea**, **Bayla** (Baiola, Bayla, lângă Giulvăz, judeţul Timiş) şi Giulvăz de acele moşii"[552].

**1364**, august 7: Laurenţiu, fiul lui Dominic, castelan de Haram şi vicecomite de Caraş, dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Nicolae de **Ciortea** (Chortow, judeţul Caraş-Severin), iar pe de altă parte Ştefan fiul lui Dominic de **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), Ioan ne-a spus că el l-a descărcat pe Ştefan, fiul lui Dominic, în judecata care se iscase între dânşii din partea lui Fabian, slujitorul numitului Ştefan"[553].



1864, Ludwig Rohbock:
*Kastel und Dorf gerend in Siebenbürgen* (Transilvania)

---

552 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 348, pp. 371, 372

553 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 309, p. 317

# CIPĂENI

(fost **Chimitelnic**, Chimitelnicul de Câmpie, magh. Keménytelke, comuna Sânger, judeţul Mureş)

**1784**: „Pentru a se vedea în ce fierbere aduse satele conscripţia militară, citām și un raport al pretorului Gheorghe Gámán către comitatul **Turda**. Raportul e scris în satul **Pogăceaua**, azi în judeţul Mureș, şi poartă data de 23 august. În el pretorul arată cum se străduiește să strângă de la țărani „contribuţiile în natură pentru armată, așa cum au fost repartizate, dar chiar azi cei din **Chimintelnic** (**Cipăieni**) s-au sculat, cu tot satul, şi au plecat la **Alba Iulia**, să ia arme şi să fie soldați. Au luat și pe jude cu ei. Comisia mi-au trimis-o îndărăt, spunând că ei bucate nu mai dau şi nici nu mai slujesc la domni”[554].

**1929**: „În seara zilei de 26 decemvrie 1928, locuitorul din **Barboşi** Ioan Toth, de 26 ani, mergând la **Pagiu-Ilarian** (fost **Budiu**, magh. Mezőbodon, germ. Boden, județul Mureș), să-şi tocmească ceteraşi pe sărbători, a ajuns la o soră a sa, locuitoare în Papiu-Ilarian, pe când bărbatul acesteia era dus de acasă, fiind şi el ceteraș, Toth

[554] Prodan, D., *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda*, în Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj, *Anuarul Institutului de istorie Naţională*, VII, Bucureşti 1939, p. 246

Ioan şi un frate al lui, şi soră-sa, au petrecut puţin împreună, când întră la ei fraţii Toader Hărăstăşan şi Ioan Hărăstăşan, cu care înainte a avut ceartă Ioan Toth, Aceştia, intrând în casă, l-au scos pe Toth dintre membrii fmiliei şi, în tinda casei, i-au dat câteva lovituri, apoi l-au scos afară şi l-au junghiat cu o baionetă militară în multe locuri, iar celălalt frate, Ioan Hărăstăşan, cu un cosor l-a sfâşiat la cap, iar după 5-10 minute de grele suferinţe, pierzându-şi sângele, Ioan Toth a murit. În 28 decembrie, venind comisia, sub conducerea dlui prim-procuror Ghişoiu, dl judecător de instrucţie Duminitrescu şi medicul jadeţan Dr. Lupescu, mortul a fost secţionat, apoi înmormântat în comuna **Cipăieni**. Ucigaşii, după comiterea omorului, au dispărut, dar urmăriţi, după vreo 36 ore, jandarmii i-au prins, încuiaţi pe dinafară de un văr a lor, în casa mamei lor și-acum, cu actele şi corpurile delicte, sunt arestaţi şi depuşi la parchetul **Turda**. Cercetările şi primirea acestor ucigași s-a făcut sub conducerea dlui plutonier major Păcurariu, din **Ludoș**, care şi cu alte ocaziuni a dat dovezi de bună iscusinţă în prinderea hoţilor din aceste regiuni”[555].

**1943**: „**Misiuni sfinte la Cipăieni**. Adevărată răscolire, împărtăşită de o ploaie de daruri, au fost misiunile ţinute la **Cipăieni** de părinţii călugări de la **Obreja**, V. G Dardai şi Daniil Ciubotaru, în zilele de 6-13 noiemvrie. / Pregătiţi sufletește credincioșii de neobositul părinte Al. Caian, au aşteptat cu mult dor misiunile promise ca o răsplată spirituală a daeurilor făcute de ei în favorul mănăstirii și orfelinatului, cu prilejul colectei întreprinse la **Cipăieni**, în zilele de 11 şi 13 octombrie 1943, donaţii care întrec cu bine suma de 120.000 lei… / În ziua de 8 noiemvrie, după

[555] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 3, Blaj 1929, p. 3

sfânta liturghie, s-a făcut procesiune euharistică la locul vechii biserici, unde, în capela zidită deasupra fostului altar de dl Maior Emil, în amintirea tatălui său, fost protopop în **Cipăieni**, s-a oficiat litia euharistică în timp de război, urmată de o predică mișcătoare, pentru împăcarea tuturor dușmăniilor. Rar să vezi o procesiune săvârşită cu atâta cucernicie şi ordine, impusă doar din respect către cele sfinte, fără poruncă”[556].

**1944**: „**Din Cipăieni**. În puţine locuri îşi are războiul aceasta atâtea jertfe ca în **Cipăieni** (Chimitelnicul de Câmpie), jud. Cluj-Turda. Sunt adică, până acum, 17 morţi şi 21 dispăruţi, anunţaţi oficial. / Zilele trecute, învățătorul Vasile Moga, locotenent în rezervă, fiu al acestei comune, a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, pentru curajul ce l-a dovedit în luptele din Valea Psik, la sud de Krimskaia. / Felicitările noastre, pe care i le trimitem acolo, departe, pe câmpul de luptă”[557].

**1946**: „**Sfinţirea bisericii din Aţintiş**. În ziua de 28 şi 29 septembrie 1946, s-a făcut sfinţirea bisericii din Aţintiş, judeţul Turda, de către Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei din Blaj. / În ziua de sâmbătă, 28 septembrie, Escelenţa Sa Dr. Frențiu a sosit în **Luduş**, cu trenul de la ora 11, fiind însoţit, de la **Blaj**, de părinţii Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, canonici, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, şi părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Grigore Sălăgeanu, administratorul Internatului Şcolii Normale. / În gara **Luduş**, Înaltul Ierarh a fost întâmpinat de dl Dr. Iuliu Popa, subprefectul judeţului **Turda**, de părintele Octavian Rusu, paroh ăn **Gheja**, şi părintele Naşcu Bog-

---

556 *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 50, Blaj 1943, p. 3
557 *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 6, Blaj 1944, p. 4

dan din parohia **Luduş** II. La intrarea în comuna Luduş, a fost întâmpinat de întreagă populaţia, în frunte cu dl Dr. A. Groza, prim-pretor, apoi primarul comunei, părintele Romul Popa, protopopul român ortodox, părintele preot romano-catolic, părintele preot reformat şi reprezentanţii comunităţii izraelite. / În faţa bisericii greco-catolice, renovată după multe lovituri, ce le-a suferit în războiul din 1944, primirea o face părintele Ioan Olteanu, protopopul **Luduşului**, dl avocat Dr. Ioan Pintea, prim-curatorul parohiei, şi doamna Hortenzia Rusu, prezidenta Reuniunii „Sfânta Maria", iar domnişoara Angele Rusu prezintă un buchet de flori, în numele tineretului. / Intrând în biserică, se slujeşte Litia şi se fac rugăciuni pentru pomenirea eroilor care dorm somnul de veci pe teritoriul parohiei, căzuţi în 1944, în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord. Cântă frumos corul bisericii greco-catolice, condus de dl inspector şcolar Ioan Hirian. / La prele 15 şi jumătate, Înaltul Ierarh pleacă la **Aţintiş**. La intrarea în sat, e cea dintâi poartă de triumf. Aici e primit de autorităţile comunale. Apoi Excelenţa Sa intră în comună, într-un car frumos împodobit, tras de 6 boi. La a doua poartă de triumf din comună, îl salută preotul ortodox şi directorul şcolii, cu elevii. În faţa bisericii aşteaptă toţi credincioşii, în frunte cu preotul lor, părintele Iacob Bucur, care bineventează pe înaltul Arhiereu. / Intrând în biserică, se începe slujba Vecerniei şi partea întâi a actului sfinţirii. Biserica a fost zidită din jertfa credincioşilor, în anul 1930, sub păstorirea părintelui Gheorghe Nicoară, care se află acum în parohia **Mihalţ**. Sub actalul preot, părintele Iacob Bucur, în timpul războiului, s-a făcut împodobirea bisericii, fiind frumos zugrăvită de un pictor din **Târgu-Mureş** şi prevăzută cu un splendid iconostas, executat de dl Aurel Pop, profesor

în Târgu-Mureş. / La slujba Vecerniei, Înaltul Arhiereu e înconjurat de părinţii canonici Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, şi de preoţii Naşcu Bogdan din Luduş, Alex. Caianu din **Cipăieni** şi Ionel Coman din **Iclăuzel**. Ca diaconi slujesc părinţii N. Florea şi A. Rusu. / Preoţii din tract ascultă mărturisirea credincioşilor.

A doua zi, duminică, în 29 septembrie, la orele 9, începe actul consacrării, cu aşezarea sfintelor moaşte, apoi sfânta liturghie arhierească. Excelenţa Sa Dr. V. Tr. Frenţiu ţine predică în curtea bisericii. Servesc, pe lângă preoţii însoţitori de la Blaj, protopopul districtual I. Olteanu, părinţii G. Grecu din **Cheţani**, Oct. Rusu din **Gheja** şi Iuliu Deac din **Hădăreni**. Cântările le execută frumos părinţii Ioan Florea şi Grigore Sălăgeanu din **Blaj**, iar răspunsurile liturgice, corul parohial în patru voci al credincioşilor din **Aţintiş**, instruit de dl Pintea, învăţător, un fiu al comunei. / La sfânta liturghie s-au împărtăşit mulţi credincioşi din Aţintiş şi din satele învecinate. / La orele 12, au avut loc recepţii în localul şcolii primare. S-au prezentat autorităţile administrative, preoţimea ortodoxă, curatorul bisericii, reuniunea femeilor şi preoţimea tractuală. Apoi a urmat masa comună”[558].

---

[558] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 41, Bblaj 1946, p. 3

# CIPĂU

(Chapou, judeţul Mureş)

„Pe teritoriul îngrăşătoriei **Cipău** se află o aşezare neolitică de tip Criş. În ultimii ani, lucrări de canalizare au scos de aici, în mai multe rânduri, diferite materiale, precum şi un mormânt aparţinind acestei culturi. Au apărut, de asemenea, cioburi aparţinând culturii ceramicii liniare cu „capete de note muzicale”. / În imediată apropiere, se află un mic mamelon, pe care s-a executat un sondaj în vara anului 1957. Au apărut fragmente ceramice aparţinând culturilor Cris, Coţofeni, Wietenberg, epocii hallstattiene şi Latène-ului. / În împrejurimile gării **Cipău** se află un întins cimitir, din epoca prescitică şi scitică, cu morminte plane şi tumulare. Unele materiale apăruseră aici între anii 1907-1915. Mai nou, deschiderea unor vaste cariere de nisip, în jurul gării, între anii 1954-1955, a dus la apariţia mai multor morminte scitice. Inventarul unuia dintre mormintele descoperite a fost achiziţionat de Muzeul Târgu Mureş. Lucrările de excavaţie a nisipului au sectionat şi două bordeie aparţinând culturii Coţofeni şi au scos la iveală materiale din prima vârstă a fierului. În vara anului 1955, s-a efectuat aici şi un sondaj, în cadrul lucrărilor şantierului arheologic Moreşti. / Imediat spre est de gara **Cipău**, pe terenul „Gostatului”, se află mai multe curgane, dintre care unele de dimensiuni impresionante (peste 60 m diametru).

Printr-unul s-a trasat, în vara anului 1955, o secțiune de control, adâncită până la 4,50 m. La fundul secțiunii au apărut fragmente ceramice de factură „scitică". Din cauza instabilității solului nisipos, săpătura n-a mai putut fi adâncită. În 1956, o carieră nou deschisă a secţionat o movilă de dimensiuni mai mici. Au apărut unele construcții funerare şi s-au putut culege date în legătură cu sistemul de construire a movilei. / La o oarecare depărtare de gară, la punctul „Hidro" de pe malul Mureşului, lucrări de fundații au distrus o altă movilă, din care au ieşit materiale ceramice de aspect hallstattian. / Movile mari, izolate, aflate în plin şes, legate de grupul celor de lângă gara **Cipău**, se află şi în hotarul vecin cu al comunelor Ogra (r. Luduş) şi Iernut (r. Luduş). / Cimitirul satului **Cipău** a distrus, în parte, o aşezare din prima vârstă a fierului. / În grădinile din jurul şcolii elementare, pe o terasă, ridicată lângă un braţ mort al Mureșului, faţă-n faţă cu cea pe care se află aşezarea „Pe şes" de la Cătunul Sf. Gheorghe, se găsesc cioburi aparţinând culturilor Coţofeni si Wietenberg. / Drumul roman de pe malul stâng al Mureşului, urmărit între hotarele comunelor Bogata de Mures şi Ogra, a fost secţionat lângă gara **Cipău** de una din carierele de nisip. / În toamna anului 1957, într-una din carierele din jurul gării **Cipău** au fost găsite urme aparţinând culturii ceramicii liniare, cu ,,capete de note muzicale". / Între **Cipău** şi Ogra, pe malul Mureşului, la locul numit „Cipăul Mic" se află o mică așezare rurală romană. / În hotarul „Gârle", pe o terasă joasă, de lângă un vechi braţ mlăștinos al Mureşului, se află o așezare cu urme de viaţă din mai multe epoci. Staţiunea

a fost semnalată în vara anului 1952, când s-a deschis aici o cariera de pietriş”[559].

**1360**, ianuarie 15, Târgu Mureş: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „văduva lui Ladislau, fiul lui Ladislau de Deag, că vrea să intre, în chip legiuit, în stăpânirea unor moşii ale sale, adică a jumătăţii moşiei **Deag** (Deeg, judeţul Mureş), şi a treimii părţilor drepte, aflătoare în moşiile **Sălcud** (Sarkuch, judeţul Mureş), **Cucerdea** (Kochar, judeţul Mureş) şi **Cipău** (Chapou, judeţul Mureş), care de drept i se cuvin ei. / Cu privire la aceasta, poruncim cu tărie să trimiteţi om de mărturie ca omul nostru Ştefan, fiul lui Petru de **Pănade** (Panad, judeţul Alba) sau Ladislau, fiul aceluiaşi Petru, ori Ştefan, fiul lui Kanya sau Bard de **Bord** (Bardhaza, judeţul Mureş), să pună pe sus numita doamnă şi pe fiii săi în stăpânirea ziselor bucăţi de moşie”[560].

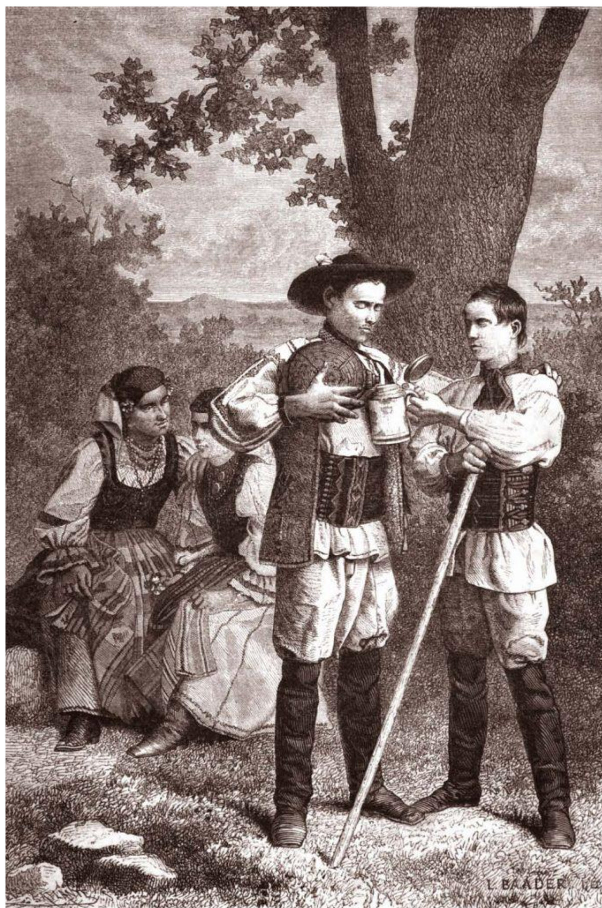
**1932**: „Duminică, în 3 octomvrie, s-a săvârşit sfințirea pietrei fundamentale a bisericii care se ridică, acum, în comuna **Cipău**, fiind de faţă credincioşii greco-catolici şi locuitorii minoritari ai comunei, în frunte cu protopopul tractual Sf. Sa Iacob Domşa şi cu preoţii Liciniu Papiu din **Şeulia** și Gheorghe Ştei din **Cucerdea**… / După terminarea serviciului divin, protopopul Iacob Domşa arată însemnătatea zilei, lăudând sârguința şi dărnicia credincioşilor, îndemnându-i la jertfă izvorâtă din dragoste faţă de locaşul Domnului. Aduce mulţumiri curatoratului, în special primului curator Dl Aurel Muthu, pentru interesul

---

[559] Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, II, Cluj 1965, pp. 29-31

[560] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 451, pp. 468, 469

ce-l poartă şi jertfele pe care le face. / În numele credincioşilor, salută tânărul universitar Augustin Russu”[561].




1874, *Le tour du monde*:
Ţărani români din Transilvania; desen de L. Baader

[561] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 43, Blaj 1932, p. 5

# CIREŞOAIA

(Dicea, Decse, azi **Cireşoaia**, judeţul Bistriţa-Năsăud)

**1353**, iulie 15, Sântimbru: Toma şi Nicolae, fiii lui Pavel, s-au plâns voievodului Transilvaniei Ştefan „că nişte părţi ale lor de pământ, ce ţin de moşiile **Nuşfalău** (Nagyfalu, azi **Nuşeni**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Dicea** (Decse, azi **Cireşoaia**, judeţul Bistriţa-Năsăud), au fost cotropite pe nedrept de castelanii din **Unguraş** (Baluanyos, judeţul Bistriţa-Năsăud)". Voievodul cere conventului din Mănăştur cercetări, să hotărnicească părţile şi să „le statornicească sus-zişilor nobili"[562].

**1353**, decembrie 7, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur, îndeplinind poruncile voievodului Ştefan, că trimişii, „fiind de faţă vecinii şi megieşii moşiilor **Nuşfalău** şi **Dicea**, castelanii de **Unguraş** au înapoiat acelor magiştri Toma şi Nicolae, adică satului Nuşfalău, nişte bucăţi de pământ, ce ţin de moşiile nobililor de Nuşfalău şi Dicea, pe care le cotropiseră la vremea lor. Iar mersul hotarelor… începe într-o pădure, numită Făgetul Lung şi, prin ea, se îndreaptă către un deal, spre un semn vechi de hotar şi ajunge la un copac numit stejar şi de aici mege spre

---

[562] [562] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 206, pp. 222, 223

un alt stejar ars şi se îndreaptă către albia unui pârâu, spre un muncel. / De asemenea, locurile ce ţin de moşia Dicea, urmează… la un capăt dinspre cetatea Unguraş, înspre moşia Mălin, şi de acolo la un muncel numit creastă, şi apoi se îndreaptă spre capătul Pârâului Doroltului; de aci, merge prin albia pârâului către miazănoapte şi apoi merge pe pământul şes către Dicea şi spre capătul unui deal, până la alt deal numit creastă şi acolo se sfârşeşte. Iar o altă bucată de pământ, numită a lui Ştefan, n-au vroit să o înapoieze, ci au spus că pământul acela este al acelor nobili, dar fiindcă l-au luat în stăpânire alţi înaintaşi ai lor, ei nu sunt deloc datori să-l înapoieze”[563].

**1357**, ianuarie 16, Sântimbru: „Nicolae, fiul lui Petru, strângătorul de gloabe în părţile Transilvaniei… dăm de ştire că Ioan, fiul lui Ştefan de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), ne-a plătit gloaba de 3 mărci, pentru faptul că îl învinovăţise pe Gall de **Dicea** (Dicea, Decse, azi **Cireşoaia**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi rămăsese de judecată, înaintea măritului Andrei, voievodul Transilvaniei”[564].

---

[563] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 231, pp. 241, 242

[564] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 75, pp. 72, 73

# CISNĂDIE

(Helta, judeţul Sibiu)

**1204**: „La începutul secolului al XIII-lea, sunt atestate mai multe aşezări ale coloniştilor germani din Transilvania, fără a se specifica unitatea administrativ-teritorială şi juridică de care acestea depindeau. Astfel, la 1204, se distingea un *Johannes Latinus inter Theutonicos Transiluanensis in villa Reutel*, pe care regele Emeric îl răsplătea pentru fapte de arme". Importantă aici este atestarea comunităţii „teutonilor" din **Cisnădie** (germ. Heltau, lat. villa Riuetel), pe care regele o atestă, fără alte specificații"[565].

**1357**, august 20, Sibiu: Comiţii de **Sibiu** Martin şi Conrad, Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Mihail de **Tălmaci** (Tolmach, azi **Tălmaciu**, judeţul Sibiu), Ioan Schebeniczer şi Gerlac vilicul, orăşeni din Sibiu, Ioan Locz de **Slimnie** (Stolczenberg, judeţul Sibiu) şi ceilalţi locuitori din scaunul Sibiului dau de ştire „că toată neînţelegerea care se purta între norodul **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu) şi între oamenii din **Cisnădioara** (Mons Michaelis, inclus în Cisnădie, judeţul Sibiu), cu privire la nişte pământuri, s-a liniştit, mijlocindu-se o învo-

---

565 Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, pp. 83, 84

ială prietenească, în felul acesta: anume că obştea din Cisnădioara trebuie să dea necurmat, în fiecare an, norodului din Cisnădie o marcă în dinari banali vechi de Schloffenberg. Pe deasupra, moşiile şi cele opt curţi, care sunt aşezate în jurul acestei cetăţi, sunt supuse unei plăţi faţă de Cisnădie, aşa că fiecare curte este datoare să plătească un loton în dinari noi. S-a adăugat iarăşi că oricine are o livadă în Uliţa Alunilor este dator să plătească, în fiecare an, locuitorilor din Cisnădie patru funţi de ceară. / De aceea, noi vrem să adeverim că dumbrava care se află acolo, împrejur, se ştie că ţine de Cisnădie şi că ei o pot întrebuinţa în folosul lor, de câte ori vor găsi că e nevoie, şi dacă norodul din Cisnădie ar tăia zisa dumbravă, atunci să se ştie că toate păşunile aflate în acel înconjur sunt spre folosul amânduror satelor şi că amândouă satele trebuie să se folosească de tufărişul ce se află alături spre partea stângă, aşa cum s-au folosit din vechime. Martorii acestei împăcări sunt comitele Petru de Cisnădie şi vilicul Ioan Twrek, Petru Iudeul, Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman şi Matei, fiul Cojocarului"[566].

**1364**, februarie 6, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Petru zis Chech, comite sau, cum se spune în vorbirea obişnuită, greav de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ca pârâş, iar pe de altă parte Kinya, fost comite în Pojon, fiul răposatului voievod Toma, ca pârât, în numele său şi al venerabilului Mihai, episcop de Agria, fratele său, după ce au dobândit, mai întâi, învoirea noastră judecătorească de a se împăca, cu privire la nişte moşii numite **Jidveiu** (Sytwe, judeşul Alba) şi **Bălcaciu** (Bolkach, judeţul Alba), aşezate în comitatul

[566] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 178, pp. 169, 170

Târnava şi aflate, de fapt, în stăpânirea lui Konya, pe care moşii zisul Ioan, fiul lui Petru, le cerea pe cale judecătorească, drept moşii ale răposatului Nicolae, fiul lui Corrard de **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), ţinând prin cumpărătură de numitul Nicolae şi dăruite de acesta lui Petru zis Chech, tatăl său, împreună cu sora lui, adică mama acestui Ioan, dată lui prin legătura căsătoriei… / În faţa noastră, cad la învoială în chipul următor: anume că magistrul Konya şi fratele său, episcopul Mihail, au dat lui Ioan, fiul lui Petru, alte două moşii ale lor, **Metişdorf** (Mortunfolwa, azi **Metiş**, judeţul Sibiu) şi **Ghijasa** (Seez, judeţul Sibiu), aflătoare tot în comitatul Târnava… pomenitele moşii Jidveiu şi Bălcaciu rămân lui Konya şi episcopului Mihail"[567].

**1366**, iunie 20: Regele Ludovic dă de ştire că „Vilhelm, episcopul de Pecs, comitele capelei noastre şi secretar-cancelar regesc, rânduit de noi vicar general al saşilor din cele Șapte Scaune din ţara noastră Transilvania, precum şi Ioan, fiul lui Petru de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), şi Nicolae, fiul lui Martin de **Vurpur** (Burgperk, Heuholm, Hyuhalm, judeţul Sibiu), venind în numele obștii credincioşilor noştri saşi din pomenitele scaune, ne-au arătat o scrisoare privilegială a răposatului prealuminat principe și domn Carol… care întărea privilegiul răposatului rege Andrei, strămoșul nostru, întocmit cu privire la libertăţile lor, rugându-se, în numele zişilor sași, să binevoim a primi acea scrisoare privilegială a părintelui nostru şi a pune să fie trecută în scrisoarea noastră… / Noi primim și încuviinţăm sus-zisa scrisoare privilegială a răposatului domn și rege Carol, prea-scumpul nostru părinte, trecută

567 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 234, pp. 220-224

din cuvânt în cuvânt în scrisoarea de faţă, şi o întărim prin mărturia acestei scrisori, ce poartă pecetea dublă a maiestăţii noastre”[568].

**1366**, octombrie 10, Orşova: Regele Ludovic porunceşte vicevoievodului Petru să trimită oameni, care să lămurească „semnele de hotar ale moşiilor numite **Aciliu** (Echellew, Echerlew, judeţul Sibiu) şi **Tilişca** (Thylichke, judeţul Sibiu) ale lui Ioan, zis Tompa, comitele plaiurilor noastre din părţile Transilvaniei, precum şi pe acelea ale moşiilor numite **Săcel** (Ffeketevyz, judeţul Sibiu) şi **Orlat** (Waraliafalu, judeţul Sibiu) ale lui Ioan, fiul lui Petru de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), hotărnicindu-le dinspre pământurile aflătoare sub voievodatul domnului Vladislav, voievodul nostru din Ţara Românească („vaivode nostri Transalpini”), iar pe sus-numiţii să-i păstraţi, în numele maiestăţii noastre, în pace şi linişte, în stăpânirea ziselor moşii și a hotarelor lor și a tot ce tine de ele, așa după cum cere dreptatea. Și altfel să nu faceți”[569].

**1369**, noiembrie 13, Sântimbru: „Magistrul Ioan, fiul lui Petru zis Chech de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ne-a adus la cunoştinţă, în chip de întâmpinare, că şi-a pus toate actele, întocmite cu privire la moşiile sale, în mănăstirea fericitului Nicolae Mărturisitorul din **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), care a fost arsă până în temelii de către Vlaicu, voievodul Ţării Româneşti, şi au fost mistuite de foc toate scrisorile şi actele lui. Pentru aceasta, trimiteţi spre mărturie omul vostru, faţă cu care omul nostru, Alexandru de **Daia** (Dalya, Dalya Major, azi **Daia Mare**,

---

568 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 84, pp. 148-151

569 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 146, p. 250

judeţul Sibiu) sau Mihail, fiul lui Pavel Deway de **Broşteni** (Kereky, judeţul Sibiu), ori Ştefan, fiul lui Andrei de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba) sau Alard, fiul lui Alard de **Ocna Sibiului** (Wyzakna, judeţul Sibiu) să cerceteze adevărul curat despre cele de mai sus”[570].

**1493**: „La **Cisnădie**, vechea basilică romanică a fost transformată, curând după 1493, într-un veritabil reduit. Deasupra corului a fost ridicat un turn masiv, cu mai multe etaje, prevăzute cu înguste ferestre de tragere, corpul basilical a fost flancat de două turnuri, aşezate în fața portalelor laterale, iar turnul-clopotniţă, de pe latura de vest, a fost consolidat. Este demn de remarcat faptul că, odată cu amenajările defensive, biserica a fost „modernizată” gotic: traseul absidei semicirculare a fost modificat în poligon, au fost construite noi bolți în cruce, iar ferestrele au fost lărgite, fiind înzestrate cu ancadramente cu traforuri. În exterior, biserica din **Cisnădie** a fost prevăzută cu un redutabil ansamblu defensiv, alcătuit din trei incinte ovale concentrice, întărite cu tunuri și bastioane dreptunghiulare. Urmând exemplul cetăților de oraș, drumul de strajă este susținut de masive arcade de piatră, adosate curtinelor”[571].

**1550**, *Chorographia Transilvaniei*: „În apropierea oraşului Sibiu se află răspândite, de jur-împrejur, felurite târguri, în care locuiesc saşi, răspândiţi mai în tot locul. Mai întâi, **Cisnădia**, la o depărtare de o milă, spre sud, e un târg de mărime mijlocie, păzit de un castel, unde se fac seceri de secerat, care nu se mai fac nicăieri aiurea, şi oa-

[570] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 439, pp. 671, 672
[571] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 136

menii de rând obişnuiesc să-şi câştige viaţa mai cu folos din urmărirea laolaltă a plugăriei şi a culturii pomilor”[572].

**1580**, Antonio Possevino: „Localitatea **Cisnădie**, nu prea mare, totuşi renumită, nu atât pentru castelul său întărit, cât pentru faptul că **aici se fac seceri** pentru secerat şi, de aceea, ţăranii se adună adeseori aici, în mare număr”[573].

**1898**, Diaconovich: „**Cisnădie** (magh. Nagy-Disznód, germ. Heltan), comună rurală în Transilvania, comitatul Sibiu, cu 3.225 locuitori sași şi români (493). Cisnădie e situată în o regiune romantică, casele și străzile sale îi dau o înfăţişare de oraș. Până în timpul mai nou, industria de postav a Cisnădei era însemnată, însă, în urma războiului vamal cu România, a decăzut. Economia de câmp și îndeosebi grădinăritul se cultivă în mod raţional. Comuna e luminata cu electricitate”[574].

**1920**: „Comuna săsească **Cisnădia**, de lângă Sibiu, are o livadă cultivată cu cireşi, a căror cireşe sunt vestite în toată ţara. Nu este proprietar priceput și învățat, care să nu aibă în grădina lui şi câţiva cireşi de Cisnădie. Din prețul cireșelor din acea livadă, comuna își plăteşte toate cheltuielile: pe preoţi, învăţători, notari, medici şi alţii. Şi dacă îmi aduc bine aminte, după cum am citit în gazete, comuna **Cisnădie**, în vara anulai 1913, a vândut cireşe de 80.000 coroane”[575].

---

572 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 215

573 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 545

574 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 847

575 *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 9, Blaj 1920, p. 6

# CISNĂDIOARA

(Mons Michaelis, inclus în Cisnădie, judeţul Sibiu)

**1357**, august 20, Sibiu: Comiţii de **Sibiu** Martin şi Conrad, Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Mihail de **Tălmaci** (Tolmach, azi **Tălmaciu**, judeţul Sibiu), Ioan Schebeniczer şi Gerlac vilicul, orăşeni din Sibiu, Ioan Locz de **Slimnie** (Stolczenberg, judeţul Sibiu) şi ceilalţi locuitori din scaunul Sibiului dau de ştire „că toată neînţelegerea care se purta între norodul **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu) şi între oamenii din **Cisnădioara** (Mons Michaelis, inclus în Cisnădie, judeţul Sibiu), cu privire la nişte pământuri, s-a liniştit, mijlocindu-se o învoială prietenească, în felul acesta: anume că obştea din Cisnădioara trebuie să dea necurmat, în fiecare an, norodului din Cisnădie o marcă în dinari banali vechi de Schloffenberg. Pe deasupra, moşiile şi cele opt curţi, care sunt aşezate în jurul acestei cetăţi, sunt supuse unei plăţi faţă de Cisnădie, aşa că fiecare curte este datoare să plătească un loton în dinari noi. S-a adăugat iarăşi că oricine are o livadă în Uliţa Alunilor este dator să plătească, în fiecare an, locuitorilor din Cisnădie patru funţi de ceară. / De aceea, noi vrem să adeverim că dumbrava care se află acolo, împrejur, se ştie că ţine de Cisnădie şi că ei o pot întrebuinţa în folosul lor, de câte ori vor găsi că e nevoie,

şi dacă norodul din Cisnădie ar tăia zisa dumbravă, atunci să se ştie că toate păşunile aflate în acel înconjur sunt spre folosul amânduror satelor şi că amândouă satele trebuie să se folosească de tufărişul ce se află alături spre partea stângă, aşa cum s-au folosit din vechime. Martorii acestei împăcări sunt comitele Petru de Cisnădie şi vilicul Ioan Twrek, Petru Iudeul, Bolel fiul lui Mihail, Hendrich, Nicolae, Lankman şi Matei, fiul Cojocarului"[576].

**1550**, *Chorographia Transilvaniei*: „**Cisnădioara**, puţin mai jos de Cisnădie, e cam la aceeaşi depărtare (de Sibiu – n. n.). Pe culmea sa e o cetăţuie însemnată, clădită frumos din piatră, în care, în vremuri de război, ţăranii îşi păstrează, în destulă siguranţă, lucrurile şi bunurile lor, ferite de atacul duşmanilor. Mai pune şi că locul este roditor şi producător de felurite poame, din care locuitorii trag un câştig ce nu este mic"[577].

**1580**, Antonio Possevino: „Puţin mai jos de Cisnădie, se găseşte dealul de la **Cisnădioara**, în vârful căruia se află un castel de piatră frumos cioplită, foarte bine clădit, în care, în timp de război, locuitorii din acele câmpii îşi duc cu ei şi îşi pun la adăpost lucrurile lor, odată cu viaţa lor"[578].

**1883**: „Joi, în 24 februarie, s-au întâmplat, între locuitorii comunei **Răşinari** şi **Cisnădioara**, un exces, împreunat cu vărsare de sânge. Prilejul la aceasta a fost terenul de ceartă (pădure), pus sub sechestru. Mai mulţi saşi

---

[576] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 178, pp. 169, 170

[577] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 216

[578] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 545

din **Cisnădioara** au ieşit pe locul sechestrat şi, urmărind pe nişte locuitori din **Răşinari**, cari veneau pe drum, cu săniile cu lemne din pădure, au năvălit în mijlocul drumului, pe pământul comunei Răşinari, sub pretext că dânşii ar fi tăiat lemnele din pădurea pusă sub sechestru, asupra lor, voind a-i târî pe locul sechestrat. Răşinărenii, neavând cu ce să se apere, s-au împotrivit cu braţele provocării saşilor, înarmaţi cu puşti, pistoale şi îmblăcie, în număr ca la 80 de indivizi. Saşii, împuşcând, au rănit pe 6 indivizi, dintre care unul a rămas acolo mort”[579].

**1884**: „Nu e mirare dacă românii din fondul regesc au motive să urască pe saşi, căci ei sunt demni de ură şi dispreţ. Încolo, gintea saşilor are şi o parte bună. Saşii toţi sunt economi harnici, au reuniuni agricole, muncesc, adună averi, fiecare sas are 3-4 curţi întrun sat, în una locuieşte, 3 sunt goale. Românii au o curte micuță, dar câte 8 copii, şi au o faţă mai senină şi mai veselă ca sasul, care nici în ziua de Paşti nu râde o dată. În procesele ce le au cu românii, saşii au arătat că nu sunt nici oameni de inimă. La câte o ceartă de hotar, au împuşcat pe români, fără ca să li se fi întâmplat ceva. Cazurile din **Apold**, când au împuşcat pe economul din **Rod**, şi mai an, saşii din **Cisnădioara**, pe vreo 6 români din Răşinari, sunt recente şi nu vom uita că tribunalul din Sibiu a eliberat pe saşii acuzaţi”[580].

**1898**, Diaconovich: „**Cisnădioara** (magh. Kis-Disznód, germ. Michelsberg), comună rurală în Transilvania, comitatul Sibiu, cu 985 locuitori saşi, care împletesc pălării de paie și corfe şi cultivă grădinăritul. Cisnădioara e cunoscută și ca vilegiatură; aici se află şi un stabiliment

---

[579] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 24, Sibiu 1883, p. 96

[580] *România Liberă*, Anul VIII, nr. 2131, Bucureşti 1884, p. 2

de hidroterapie. Pe dealul din mijlocul comunei se văd ruinele unui castel din secolul XIII”[581].



Jaad: Sächsische Tracht

Iad: Port săsesc

Iad: Saxon Costume

Iad: Costume saxon

[581] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 847

# CISTEIU DE MUREŞ

(Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba)

**1356**, august 4: „Simion, arhidiacon de Turda… adevereşte că Dominic, fiul lui Laurenţiu de **Dumbrău** (Dumbrău, Dombros, azi **Dumbrava**, judeţul Alba), a dovedit cu martori, împotriva lui Ştefan şi Petru, fiii lui Ioan de **Cistei** (Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba), că **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba) a fost moşia ereditară a bunicului său Dominic, fiul lui Mikó; de aceea, sfertul fiicelor din acea moşie i se cuvine lui, după mama sa Kunech, fiica numitului Dominic, iar după bunica sa Elisabeta trebuie să-i revină darurile de nuntă şi zestrea, potrivit dreptului obişnuielnic al ţării”[582].

**1357**, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Andrei, că „l-a chemat pe Magistrul Mihail, fost canonic cantor, pe Ştefan şi Petru, fiii lui Ioan de **Cistei** (Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba), în procesul cu Dominic, fiul lui Laurenţiu, deoarece cel dintâi s-a împotrivit la punerea lui Dominic în stăpânirea unei pătrimi din moşia **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara**

[582] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 30, p. 31

**de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), care i-a fost atribuită prin judecată”[583].

**1361**, iulie 2, Sântimbru: Vicevoievodul Petru „cere conventului din Mănăştur să-l pună pe Dominic, fiul lui Laurenţiu de **Dumbrău** (Dumbrău, Dombros, azi **Dumbrava**, judeţul Alba) în stăpânirea unui sfert din moşia **Ciunga** (Chungua, Chonua, apoi **Uioara de Jos**, înglobat în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), ca zestre şi daruri de nuntă ale bunicii sale şi ca sfert de fiică al mamei sale, împotriva lui Ştefan Fodor, fiul lui Ioan de **Cistei** (Chestue, azi **Cisteiu de Mureş**, judeţul Alba)”[584].

**1931**: „Duminecă, în 1 noiemvrie, a avut loc, în fruntaşa comună românească de lângă Blaj, în **Cistei**, adunarea generală a Despărţământului Blaj al Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român. De dimineaţă, au plecat de la **Blaj** domnii Iuliu Maior, director, și Dr. Coriolan Suciu, secretarul Despărțământului, ducând cu sine şi aparatul de radio, pentru folosul şi bucuria poporului. Domniile lor au luat parte la sfânta liturghie, iar părintele I. Maior, după săvârşirea slujbei, a ținut o frumoasă predică, vorbind despre bogați și săraci și arătând pe Mântuitorul ca un mare iubitor al poporului şi a celor necăjiţi, dar nu și a bolșevicilor. / După sfânta slujbă a fost pusă în lucrare „mașina fermecată“ care a prins din văzduh frumoasele cântări bisericeşti, trimise de postul de radio de la Bucureşti… / Cu trenul de la orele 2, după-masă, au sosit, de la Blaj, domnii Alexandru Lupeanu, director, președintele Despărțământului, Dr. Ioan Bianu,

---

[583] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 61, p. 68

[584] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 45, p. 34

avocat, vicepreședinte, Dr. Alexandru Măcelariu, prim-medic judeţean, Dr. Traian Denghel, prim-pretor, Grigorie Pădurean, profesor, Dumitru Neda, profesor, Gheorghe Veliciu, profesor, Dr. Ioan Popovici, medic de circumscripție, Nicolae Comşa, profesor, Toma Cocişiu, directorul şcolii primare de stat, şi Ioan Mureșan, învăţător… / De la gară, lumea s-a îndreptat spre şcoală. Aici, părintele Teodor Abrudan, în numele locuitorilor din comună, le spune bun sosit oaspeților şi le mulţumeşte pentru cinstea de a fi ales comuna **Cistei** ca loc pentru adunarea generală a Astrei Blaj, din acest an. Îi răspunde, în cuvinte simțite, dl director Alexandru Lupeanu-Melin, preşedintele Despărțământului…. / A ţinut apoi dl profesor Dr. Coriolan Suciu o vorbire despre Mihai Viteazul, arătând, cu vederi luminoase, viața și faptele marelui voivod, care, înainte cu trei sute şi treizeci de ani, a înfăptuit, pentru întâia oară, România Mare. Ceea ce a făcut el cu jertfa vieţii sale şi ca un luptător în numele creştinătăţii, a fost un îndemn pentru rândurile de oameni care au urmat după el, până în zilele noastre, ca să reînvie România, pe care o înfăptuise, pentru scurtă vreme, marele viteaz, al cărui trup zace în Câmpia Turzii şi al cărui cap se odihnește la Mănăstirea Dealul, de lângă vechea capitală Târgovişte. / Poporul, care a umplut școala cât numai a încăput în ea, a ascultat cele două vorbiri cu multă plăcere și folos. / A urmat apoi raportul comisiunilor. În numele comisiunii pentru inspectarea raportului general, a vorbit părintele Teodor Abrudan, lăudând munca comitetului și propunând să se dea descărcarea cuvenită. / Dl Aurei Aldea a spus, în numele comisiunii încredințată cu cercetarea socotelilor casarului, că s-au găsit toate lucrurile în ordine şi a propus să se primească toate de bune. / În numele comisiei însărcinată

cu vizitarea copiilor mici, a raportat dl prim-medie Dr. Alexandru Măcelariu, spunând că au găsit mulţi copii bine crescuţi și bine îngrijiţi și a propus să se premieze următorii dintre ei, cu câte 50 de lei unul: Talpoş Traian și Talpoş Ioan, gemeni, cu câte 75 lei, Bonta Mircea, Cernău Emilia, Domşa Domnica, Cârnaţ Vasilie, Stan Paraschiva, Cârnaţ Nicolae, Cârnaț Maria, Sârb Nicolae, Dobârtă Victor, Truţa Ioan, Sârb Elvira, Bota Petru, Domşa Iuliu, Marcu Mări-oara, Cârnaţ Dumitru, Stânea Domnica, Stânea Maria, Do-bârtă Aurel, Ciortea Trifan, Truţia Anica şi Mărginean Mărinţa. Cu totul, s-au împărțit mamelor, ai căror copii au fost premiaţi, 1.200 ei”[585].



Jaad: Sächsische Sonntagstracht — Iad: Port săsesc de Duminecă

Iad: Saxon Sunday costume — Iad: Costume saxon de dimanche

[585] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 44, Blaj 1931, p. 3

# CIUBANCA

(Chubanka, judeţul Cluj)

**1362**, ianuarie 25, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Nicolae zis Wos şi făcând întâmpinare, a spus că magistrul Mihail, fiul lui Desideriu zis Elephant, a vândut nobililor Ştefan şi Gheorghe, fiii lui Bubek, spre marea lui pagubă, nişte moşii ale sale, numite **Osoiu** (Wzuay, azi **Osoi**, judeţul Cluj) şi **Ciubanca** (Chubanka, judeţul Cluj) şi altele ce ţin de ele, pe care le dobândise de la Ioan zis Chente prin cumpărare. Drept aceea, făcând el această întâmpinare, Nicolae opreşte pe Mihail de la vinderea moşiilor Osoiu şi Ciubanca pomeniţilor Ştefan şi Gheorghe”[586].

**1889**: Pe un *Ceaslov* din 1669, la pagina 90, „Grigoriu Crăciunaşu, paroh în **Ciubanca**, 1889“. Textul, cu cerneală rădăcinie şi roşie. Dăruit Academiei Române de preotul Grigorie Crăciunaș din comuna Ciubanca, din Transilvania, la 26 martie 1890”[587].

---

586 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 83, pp. 63, 64

587 Ştrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Bucureşti 1978, p. 61

# CIUC-SEREDA

vezi **MIERCUREA CIUC**, judeţul Harghita.



Széklerpaar — Tomeşti — Pereche săcuiască

Czeklers — Couple de Sicules

# CIUCEA

(aproape de Huedin, judeţul Cluj)

**1785**: **Testamentul lui Horia şi Cloşca** („Preotul Nicolae Raţü din Alba-Iulia, care însoţi pe Horia şi Cloşca până la locul de supliciu, luă în scris ultima lor voință. Testamentul acesta, scris în limba română, fu înaintat contelui Iancovici”): „**Hoгa Vasilie**, policra (porecla), **Nicula Ursù**. Anii vieții sale 54. Muierea lui Ilina, fecior Ioan, 14, Luca, 6 ani. La alte cele nu ştie nimic. Oamenii care l-au prins: Matieş Niţău, Matiea Onu, frate-său Gheorghie, Trif Ştefan a lui Neagu Andrei, 2 ai lui Simeon, cu frate-său; îi iartă cu toată inima. **Nicula Ion** a neamţului meşterul, care a făcut biserica în Ţazer, 44 florinţi am fost chezaş, şi eu am plătit lui fibirău din Zamu, numele lui Zambo Danil. La Şuteu Toader din **Ciucea** ce şede in Țizeri, 10 florinți şi mi-a dat 10 horgoşi, şi au mai rămas 6 şi 2 mărieşi. **Satului Ciucea** am fost dator 170 florinți, pe mine au căzut banii groşilor 22 florinţí, 51 i-am dat în mâna lui Petrişor Luca, fiind birău, şi într-a lui Brudaşcă Mihai fiind faţă cu Ciureanu Toader, în casa mea i-am dată banii pe deplin, iară din banii cosiгii au fost pe mine şi pe Florea 10 florinți, şi am luat de pe mine 14 florinți Petrişor Luca, acei 10 florinți au fost pe cosire, iară cei 4 florinți să merg pe cei 18 grosi, şi 2 cărți, pe care am dat 6 florinți, şi acelea să meargă

acolo, cu alta alta nu mai sunt dator, nici la groşi, nici la cosire. Cartea care este de la înaltat împăratul se aflã la Nicula Petru şi la Nicula Cârstea, tipărită pe 7 coli, pentru biserici, nemţeşte, greceşte şi sârbeşte”[588].

**1878**, iunie 24: „Apropiindu-se adunarea generală a Asociaţiunii transilvane pentru literatură şi cultura poporului român, ce se va întruni, la 4 august, în **Şimleul Silvaniei**, vin, cu toată onoarea a aduce la cunoştinţa onoratului public român că, pentru de a se putea lua măsurile necesare, cu privire la încăperi, atât pentru şedinţă, cât şi pentru membrii singuratici (cvartire), sala de bal, eventual teatru, prânz comun şi cărăuşia membrilor carie vor veni pe lângă **Clusiu-Ciucea**, şi **Oradea-Ciucea**, comitetul aranjator a aflat de bine ca toţi membrii care s-au rezervat a participă la adunarea amintită să se insinueze în scris, până în 20 a lunii lui iulie, la preşedintele comitetului aranjator. R. D. Alimpiu Barboloviciu, în **Şimleul Silvaniei**. / Prin urmare, cu toată onoarea sunt rugaţi şi provocaţi toţi aceia care voiesc a participa la adunarea memorată să se insinueze în scris, pe termenul şi la locul menţionat, având totdeodată datorinţa, în interesul propriu, de a semnala şi linia pe care voiesc să călătorească (Clusiu-Ciucea, Carei-Şimleu, ori Oradea-Ciucea-Şimleu, Zalău-Şimleu, Oradea-Şimleu) / Adunarea se va întruni în 4 august a. c. Îi va premerge serbarea cultului divin, prin urmare e de dorit ca membrii din depărtare şi mai ales aceia care vor călători pe linia **Clusiu-Ciucea** sau **Oradea-Ciucea**, să-şi întocmească marşruta (călătoria) aşa ca, pe ziua de 3 august, de dimineaţă, neamânat să sosească la **Ciucea**, unde îi va aştepta comisiunea de primire, sub prezidiul dlui

[588] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 37, Braşov 1885, pp. 2, 3

Georgiu Pop, deputat dietal, că, la din-contra comisiunea nu va garanta despre cărăuşie. / Spre orientare: trenul Clusiu-Ciucea soseţce la Ciucea la 8 ore, dimineaţa, ir cel de către Oradea-Ciucea, la 11 ore, tot dimineaţa. / V. Pop, actuariu”[589].

**1888**: „La 25 ianuarie nou, poliţia din Cluşiu opri, la gara de acolo, zece lucrători, care veniseră cu trenul mixt de la Oradea-mare, sub conducerea soţului lor Pavlici, de la fabrica cu fierăstrău din **Ciucea**, de unde fugiseră cu bani primiţi înainte, lăsând în urmă-le și datorii. Notarul de cerc din Ciucea încunoştiințase telegrafic despre aceasta poliţia din Cluşiu. Cei zece fură excortaţi, legaţi, îndărăt la Ciucea”[590].

**1898**, Diaconovich: „**Ciucea**, comună rurală în Transilvania, comitatul Cojocna, situată aproape de Dealul Craiului, în valea romantică a Crișului Repede; staţiune de cale ferată; 1.605 locuitori, între care 1.236 români greco-catolici; mare ferăstrău cu abur; moară; la capătul comunei se găseşte o mică cetăţuie. Tradiția poporală susține că, la moara de pe apa Crișului, ar fi fost eroul Paul Chinez ucenic și de aici a intrat în armata regelui Matei Corvinul. La 18 decembrie 1848, au bătut, aici, armatele maghiare de sub comanda lui Baumgarten şi Dobay armata imperială de sub comanda lui Urban, iar în 15 august 1849, alungase Urban, de la Huedin, până aici, armata maghiară a lui Alexandru Gál”[591].

**1918**, noiembrie 17: „În 17 noiembrie, soseşte acasă regimentul 4 de honvezi ori, mai bine zis, rămăşiţele

---

[589] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 48, Braşov 1878, p. 2
[590] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 12, Braşov 1888, p. 2
[591] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 850

lui, ţinute laolaltă de mâna de fier a colonelului Kratohwill. Acest colonel Kratohwill era un ofiţer de elită, care a avut, mai târziu, ca **comandantul trupelor de la Ciucea**, mare rol în bătăliile de la Ciucea şi de pe Tisza, Omul acesta, cu privirea sa întunecată, îmi făcea impresia unui vifor ce vine peste noi. / Regimentul a fost primit, la gară, oficios de către autorităţi. Pe peron, dame cu flori şi mese de gustare aşternute. Am ieşit în calea lor şi noi, cu steag naţional. Ungurii, frapati de tricolorul românesc, murmură: „Cum, ei primesc separat?". „Da, le-am răspuns noi, şi dacă vor fi discursuri din partea dumneavoastră, vor fi şi din partea noastră, fiindcă sunt şi români între soldaţi". / În numele ungurilor, vorbeşte noul comisar guvernial, Agoston Péter, în numele românilor, Aurel Lazar. Între soldaţi erau puţini români şi nici un ofițer român, deşi regimentul era în majoritate românesc. Pe semne, românii şi-au ales altă cale să vină acasă. Când ne-am apropiat de ei şi de unguri, românii păreau străini de noi, parcă nu ne priveau cu ochi buni. Ne-am amestecat apoi între ei şi am distribuit manifestul consiliului nostru naţional, îndemnându-i să răspândească acel manifest în satele lor; tot atunci, însă, socialiştii distribuiau manifestele lor, ungureşti şi româneşti, după cum era soldatul. / De la gară, intra regimentul în oraş, sub comandă militară, în sunete de cântece ungureşti şi româneşti comandate şi acelea după obiceiul ostăşesc. În cazarme îşi depun oamenii căştile şi o tulesc toţi la vetrele lor"[592].

**1919**, ianuarie 27: „Ziarele ungureşti aduc ştirea că, în 27 ianuarie, s-au ciocnit, între **Huedin** şi **Ciucea**, cele două armate. Românii sunt în ofensivă, sunt răniți şi morţi.

[592] Ciorogariu, Roman R, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, p. 169

Se scrie în culori vii despre pretinsele atrocităţi româneşti, despre unguri beliţi de vii şi săraţi ca heringii, adică puneau în cârca noastră faptele lor, ca să aţâţe populaţia maghiară contra noastră. Când am întrebat pe unul dintre cei mai de seamă ziarişti dacă este aceasta, mi-a răspuns că aşa îi vin comunicatele oficiale şi el trebue să le dea. Trei sute de săcui pleacă la **Beiuş**, cu tren blindat, să întâmpine pe moţii care s-ar fi ivit în părţile Beiuşului, Noi ştiam că sunt pe acolo deoarece Nicolae Bogdan, ucis si el mai târziu, venise la Oradea, să ne ceară arme pentru ei. Avizarăm **Beiuşul** şi **Vaşcăul** despre sosirea lor, ca să nu-i surprindă. / În mijlocul acestor agitaţii, suntem avizaţi noi, de către Erdeli, ministrul nostru la Budapesta, că, la înmormântarea soldatului secui, **rănit la Ciucea**, şi mort în spitalul din Oradea, să fim pregătiţi la atacul ungurilor cotra noastră. Eram la 29 ianuarie. Comisarul Agoston Péter plecase la Budapesta, să-şi ocupe postul de secretar de stat, fără a fi înlocuit cu altul. Aşa se fac acestea, ca să nu fie omul cu răspunderea acasă. / Zonta, primul mort al bătăliei de la Ciucea, e declarat de mortul natiunii. La înmormântarea lui se prezintă toate autorităţile civile şi militare, toate societăţile cu steaguri roşii şi tricolor maghiar. În fruntea cortegiului, muzici cântă marşuri funebrale, tot oraşul în picioare. Pe la ora 8 după-amiază. trece cortegiul la capul străzii mele. Să fug? Unde? Era primejdios să ies în stradă. Am aşteptat dezvoltarea lucrurilor cu poarta închisă. Nu s-a întâmplat nimic. Mâine-zi, am aflat explicaţia. La ordinul mai înalt, a plecat din Arad un căpitan francez, însoţit de advocatul Chiroiu, să fie de faţă la înmormântare. La **Giula**, a fost oprit, sub pretext că n-are legitimaţia automobilului în ordine, până a trecut înmormântarea. Fireşte, a rămas în baltă şi masacrarea noastră.

**Defileul Ciucea** e o formidabilă întăritură a naturii. O stavilă a frontului românesc de la Ciucea. Dar nu această stavilă a oprit armata română în înaintarea ei spre Oradea, ci cealaltă – diplomatica”[593].

**1925**: „Duminecă, în 22 noiembrie, dimineața, a plecat, din Cluj, un autobuz, care i-a dus la **Ciucea** pe domnii profesori A. C. Cuza, I. C. Cătuneanu, Valer Pop, Valer Roman şi T. Malaiu, colonel Neculcea, căpitan Gh. Beleuţa, studenţii I. Suciu, Caius Bardoşi, Victor Medrea, Mihail Bicleanu, lon Braicu, Aurel Eremia. / La intrarea, în comuna **Ciucea**, au fost întâmpinați de un grup numeros de moți călări, care cântau cântece vitejeşti și îl aclamau neîncetat pe dl Cuza. / În numele tineretului de la poalele muntelui Vlădeasa, dl A. C. Cuza este salutat de către dl dr. Liciniu Grapini, preşedintele L. A. N. C. din Ciucea. / Înconjurând automobilul, moții călări conduc pe dl Cuza până la poarta triumfală, ridicată în mijlocul comunei. Aici dl Cuza era aşteptat de ţăranii veniți din 17 comune, dintre care cea mai depărtată, era la o distanță de 45 km, în creierii munților… / În numele comunei Ciucea, primarul Vasile Brudașcă prezintă omagiile sale dlui A. C. Cuza, care răspunde, mulțumind. pentru prea frumoasa primire. / Întâi s-a oficiat un serviciu divin, de către părintele Juliu Truţa, care a sfințit drapelul organizației locale a L. A. N. C. După aceea au urmat discursurile… / Adunarea s-a sfârşit în mijlocul celei mai mari însufleţiri. După aceea, oaspeţi şi localnici au luat parte la banchetul dat în onoarea dlui Cuza”[594].

**1928**: „Consecvent în materie, dl Iuliu Maniu în-

---

593 Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926, p. 21

594 *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 3, Cluj 1925, pp. 12, 13

conjură, şi de astă dată, lupta de câmp deschis, pe care i-o ofer zadarnic, de un sfert de veac. Statul său major, însă, a reacţionat violent, cu tot arsenalul cerebral de care dispune. Ca o promptă replică, s-a organizat imediat o mare adunare în comuna **Ciucea**, cu sătenii aduşi, în costisitoare camioane, la faţa locului, unde un fost preşedinte de Consiliu, azvârlindu-mă oprobiului mulțimii, a sfinţit steaguri şi-a patronat o bătaie „până la sânge”, după cum înregistrează, cu o vie satisfacţie, ziarul umanitarist *Dimineaţa*. În treacăt fie zis, furia poporului a fost înfrânată, însă şi murăturile mele de toamnă n-au suferit nimic. / Octavian Goga”…



Hortensia şi Octavian Goga.

„Consecvent programului său de agitaţie stearpă, partidul naţional țărănist a ţinut, deunăzi, o „mare adunare

poporală” la **Ciucea**. Câţiva naivi, ispitiți de vorbe mari şi de promisiuni goale, au coborât din satele înconjurătoare, să sfințească steagurile unui politicianism ridicol şi factice. Fruntaşii îi aşteptau blazaţi. Domnii Al. Vaida, Emil Haţiegan, Simion Tămaş, regizorii acestor mascarade groteşti, au vorbit mulțimii, au binecuvântat steagurile şi au jurat pe spadă, cu o carnavalescă seriozitate, iar „poporul”, amuzat de acest divertisment eroico-comic, a mărturisit credință nestrămutată şefului Iuliu Maniu. / Ura! / Totul s-ar fi isprăvit, ca la operetă, într-o generală satisfacţie; şi public, şi actori s-ar fi retras spre casele lor mulțumiți. Mulțimea a petrecut, iar fruntaşii partidului naţional-ţărănist şi-au creat încă o dată iluzia că ţara îi vrea la cârmă. / O întâmplare cu totul ciudată, neprevăzută, în programul acestor amuzante înscenări politice, a făcut însă ca reprezentaţia de la **Ciucea** să se termine cu scandal. Iată cum stau faptele: / Câţiva studenţi clujeni, profitând de serbătoarea Sfântului Dumitru, s-au gândit să ţină o conferință culturală populară, în aceiaşi localitate, unde partidul naţional-țărănist îşi desfăşura programul. Coincidenţa a fost nefastă. Văzând lume adunată, studenții şi-au închipuit că nimic nu e mai logic decât să se realizeze o utilă conlucrare între democratica manifestare politică şi generoasa lor inițiativă culturală, mai ales că în fruntea adunării prezida dr. Emil Haţiegan, profesor la facultatea de Drept şi rector al Universităţii din Cluj. Raţionamentul lor era, ca toate lucrurile fireşti, simplu. Poporul avea prilejul să tragă un îndoit folos din deplasarea lui la târg. Mai întâi, afla, din gura atâtor iluştri conducători, cum stau trebile politice… / „Poporul“, care ştie că dl Emil Haţieganu e în consiliul de administraţie al fabricii Renner, numai datorită însuşirilor sale preţioase de specialist în

tăbăcirea pielii (lucru dovedit chiar acolo, pe pielea studentului Eremia); „poporul”, care e convins că dl avocat Emil Haţiegan a pledat în procesul lui Grödl contra ţăranilor maramureşeni, numai de dragul adevărului; „poporul”, care e sigur că baronul Neumann de la Arad n-ar fabrica spirt, dacă ar putea să vândă aghiazmă cu acelaşi beneficiu… ei bine, „poporul” nu s-a putut stăpâni şi s-a năpustit asupra celor ce îl insultau în cele mai scumpe sentimente ale lui. Răspânditorii de manifeste ticăloase au luat-o înfricoşaţi la fugă. Vindicta populară îi urmărea neîndurată pe uliţa cea mare a târguşorului **Ciucea** şi, în faţa acestui spectacol măreț, dl Emil Haţiegan îşi făcea mustrări că a putut, măcar pe o clipă, să se îndoiască de sentimentele mulţimii”[595].

**1938**, august: „Azi, dimineaţă, s-a făcut la **Ciucea** (Cluj) solemnitatea înhumării rămășițelor pământești ale fostului preşedinte al consiliului de miniștri, Octavian Goga. Afara de rudele dispărutului, a asistat la această tristă solemnitate un public foarte numeros. / Printre cei prezenți, am remarcat familia Bucșan, rudă cu defunctul; nepoatele sale; domnii general Al. Hanzu, rezident regal al ținutului Someș; Istrate Micescu, fost ministru; dr. Sebastian Bornemiza, fost ministru; prof. G. Cuza, fost ministru; Stan Ghițescu, fost ministru; general I. Antonescu, fost ministru; I. Enescu, Tr. Ioanid, I. Baciu, Al. Hodoș, foști subsecretari de stat; G. Urziceanu, N. Mociorniță; I. Marinescu, I. Cantacuzino, dr. prof. Kauntz, consulul Germaniei, Antonio Logoloso, consulul Italiei la Cluj; prof. univ. G. Barbu, G. Sofronie, Iacob Lazăr, Ștefan Meteș, I. Matei, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, doam-

[595] *Ţara Noastră*, Anul IX, nr. 45, Cluj 1928, pp. 1401, 1421-1423

nele Sofia Meteș. Tulia Escu, Aca de Barbu; domnii dr. Damian Gabor și dr. I. Fedorca, foști primari ai Clujului; dr. I. Vioican, dr. Epaminonda Lucaci; Floria Manta, Ilie Beu, Leon Scridon, dr. Scridon, Bistrița, dr. Vameș, Târnava Mică; dr. Barbetei, consilier la Curtea de apel; prof. Savin, Chișinău, etc., precum și **întreaga populație a comunei Ciucea** și a comunelor vecine. / Sicriul cu rămășițele pământești ale lui Octavian Goga a fost adus la Ciucea, încă de vineri, seara, cu un autocamion, încadrat de mai multe automobile, în care se găseau foștii săi amici politici. / Înaintea sicriului a ieșit întreaga populație a comunei Ciucea. Sicriul a fost așezat în hall-ul castelului, care era plin cu covoare. / Au vegheat, până dimineața: doamna Vetturia Goga, văduva ilustrului dispărut; membrii familiei Bucșan, fetițele decedatului Eugen Goga, dl prof. univ. Gh. Barbu. La poarta castelului a străjuit o echipă de jandarmi de la postul din acea comună. / Slujba religioasă a început, azi, dimineaţă, la ora 10, fiind oficiată de asesorul consistorial Laurențiu Curea, de la episcopia ortodoxă din Cluj, preot prot. Popovici din Oradea și preoții I. Bența, din Ciucea, V. Romitan din Negreni și I. Iliu din Bucea. / La ora 11, sicriul a fost scos din hall-ul castelului. / Doamna Vetturia Goga a fost susținută de domnii general I. Antonescu și I. Marinescu, urmați de familia Bucșan, cele două fiice ale lui Eugen Goga, general Al. Hanzu, rezident regal, și întreaga populație din împrejurimi. Convoiul funebru, după o scurtă oprire la poarta castelului, s-a îndreptat spre cavoul, construit într-o poiană din parcul castelului și străjuit de o cruce de marmoră roșie. / Aici s-a oficiat o nouă scurtă slujbă religioasă, de același sobor. În tot acest timp, garda de la poarta castelului a dat onorurile. / Trista ceremonie s-a terminat la ora 12, prin

coborârea sicriului în măreţul cavou, peste care, la primăvara anului viitor, se va ridica o capelă”[596].

**1943**: „La castelul de la Ciucea”, poem de Justin Ilieşu:

„La castelul de la Ciucea,
În tăcerea înserării,
Mâini păgâne smuls-au crucea,
La castelul data Ciucea,
Unde doarme bardul ţării.

Plânge fără de-ncetare
Crişul prin pădurea moartă.
Codrul e lipsit de soare,
Moţi cu cercuri şi ciubare
Iar cerşesc din poartă-n poartă...

Zi de sfântă libertate,
Te aşteaptă iar ţăranii,
Doar în şoaptă mai străbate
Glas îndurerat de frate,
Ca să n-audă duşmanii.

La castelul de la Ciucea,
Azi benchetuiese străinii,
Mâini profane smuls-au crucea,
La castelul de la Ciucea
Cresc în voie mărăcinii.

Lacrimi, jale, umilinţă.

---

[596] *Universul*, Anul 55, nr. 236, Bucureşti 1938, p. 5

Gem în temniță martirii,
Dar aşteaptă cu credinţă,
Sfânta zi de biruintă,
Ziua mare-a dezrobirii...

Într-o noapte, luna plină
Când a luminat brădetul
În cunună de lumină,
La castelul în ruină,
S-a trezit din somn poetul

Și, văzând numai ocară,
Lira şi-a luat-o-n mână
Și-a-nceput să cânte iară
„Cântecele fără țară”,
Toată patima română.

I-au răspuns din munți ciobanii:
Şi, prin glas de tulnic, moţii,
Prins-au arma căpitanii,
Surtucarii şi ţăranii,
Credincoşii şi preoții.

Jură neamul răzbunare
De la Bug, în Maramureş.
De la Tisa pân' la mare,
Pentru noile hotare,
Va porni măreţul iureş,

La Castelul de la Ciucea
Tot mai dârz s-aude glasul,
Mâini duşmane smuls-au crucea,

Plânge bardul de la Ciucea
Aşteptând să bata ceasul…”[597].



1874, *Le tour du monde*: Ciucea

# CIUCIU

vezi **STÂNA DE MUREŞ**, judeţul Alba.

# CIUFUD

vezi **BLAJ**, judeţul Alba.

[597] *Sentinela*, Anul IV, nr. 40, Bucureşti 1943, p. 2

# CIUGUD

(Maroscsüged, districtul Cutului, judeţul Alba)

„Pe partea stângă a Mureșului, la cca 200 m mai sus de podul plutitor spre **Ciugud**, s-au cercetat, ‚n 1948 şi 1949, în malul abrupt, câteva gropi conţinând şi ceramică slavă, amestecată cu fragmente de vase din epocile anterioare. / Încercările de a urmări întinderea acestei stațiuni şi dincolo de mal au rămas fără rezultat și se pare că fluviul a distrus-o complet. Netezind malul, s-a dezvelit o vatră aparţinând, după fragmentele găsite chiar pe suprafaţa ei, epocii slave. Vasele sunt lucrate cu roata, arse în roșu, până la negricios, iar profilul obișnuit aparține unor forme de vase-borcan. Buzele lor încep să fie mai accentuat profilate. Ca o formă aparte este reprezentată şi buza unui cazan de lut, cu marginea perforată în interior cu câte două găuri. Între motivele ornamentale predomină benzi şi linii orizontale, împreună cu gropite adâncite, cu ajutorul unui piepten, în jurul gâtului. Acest ornament caracteristic indică şi datarea materialului de la **Ciugud** în **secolul XI**. Nu s-au observat stampile pe fundul acestor vase, iar benzile şi liniile ondulate sunt destul de rare”[598].

---

[598] Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche*, Anul II, Bucureşti 1951, p. 196

**1698**: „Bătrânul vlădică Teofil s-a stins în 1697, stârnind suspiciunea că ar fi fost otrăvit, iar în locul său reformaţii au desemnat un fost studios al şcolii calvine din Alba Iulia, tânărul Atanasie Anghel, un **român din Ciugud**, hirotonit nu demult de unul dintre păstorii „greci" de dinaintea lui Teofil, şi anume Varlaam. Susţinut din plin de protestanți, care se pare că l-au cumpărat pe agentul braşovean Dindar şi, prin intermediul lui, au câştigat, cu sume consistente, şi acceptul lui Teodosie, şi încuviințarea lui Brâncoveanu, pentru candidatul lor. Atanasie Anghel a fost „uns" vlădică al Ardealului la Bucureşti, în ianuarie 1698"[599].

**1698**: „Apostolul Românilor Atanasiù I, Angel născut în **Ciugud**, lângă Bălgrad, care, la 22 ianuarie 1698, consacrat de Arhiepiscop şi Mitropolit, a continuat actul Sfintei Uniri cu Sfânta Biserică Romană, început de Teofil, antecesorul său, şi l-a complenit în Sinodul mare, celebrat la 4 septembrie 1700, după aceea ca Mitropolit unit și-a guvernat Biserica Sa cu zel apostolic, până la anul 1714, când, plin de merite pentru Sfânta Unire şi Biserică, pentru națiune și patrie"[600].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Popa Athanasius**, în comuna Ciugud, 1700, 4 familii.

**Rayko Fekete** de Csüged, în comuna Ciugud, 1624, 21 familii.

**Ivanovich** şi fratii acestuia Saul, Paul şi Georgiu lvanovich alias Macedony, 1690, 11 familii.

---

599 Câmpeanu, Remus, *Biserica romţnă Unită, între istorie şi istoriografie*, Bucureşti 2024, p. 64

600 *Unirea*, Anul X, nr. 35, Blaj 1900, p. 291

**Sztoja** (Stoia) de Csüged, în comuna Ciugud, 1649, 6 familii.

**Angel** (Angyal) de Csuged, în comuna Ciugud, 1664, 15 familii.

**Bran** de Alba-lulia, în comuna Ciugud, 1717, 3 familii.

**Beliger** de Csüged, în comuna Ciugud, 9 familii."[601].

**1904**: „Kádár Gyula, notar din **Ciugud**, comitatul Alba inferioară, a fost împușcat, zilele acestea, prin fereastră, când şedea la biroul din cancelarie. Atentatorul nu s-a putut încă prinde. Glonţul a pătruns prin plămâni şi nu e speranţă de scăpare"[602]. „George Cadariu, din **Ciugud**, care a fost împuşcat, într-o noapte, în cancelaria lui, prin fereastră, de către un om rău, care nici până acum nu s-a putut erua, este restaurat pe deplin și sănătos, deşi glonţul nu i s-a putut scoate din piept"[603].

**1928**: „**Misiuni sfinte în Cicău**. Comuna Cicău din judeţul Alba a avut, zilele trecute, o nespusă mângâiere. Părintele profesor G. Cerghizan a ținut misiuni sfinte, care s-au început luni, în 13 august, cu paraclisul, după care părintele Cerghizan a arătat însemnătatea misiunilor. Marţi, dimineaţa, s-a făcut mânecatul (utrenia), împreunat cu sf. liturghie. În loc de priceasnă, părintele Cerghizan a arătat, într-o frumoasă predică, cum trebuie să se pregătească oamenii la spovedanie. După masă, s-a făcut vecernia, iar seara, paraclisul, predicând de amândouă ori tot părintele Cerghizan şi fiind de faţă şi preoţii E. Circa din

---

[601] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 51-53
[602] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 191, Braşov 1904, p. 3
[603] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 226, Braşov 1904, p. 3

**Ciugudiul de jos** şi A. Pop din **Cicău**. / Miercuri, în ziua adormirii Preacuratei Vergure Maria, soseau credincioşii, încă din zorile zilei, din **Podeni, Ormeniş, Rachiş** şi **Lopadea română**. Credincioşii nu mai încăpeau în biserică, aşa că sf. liturghie a trebuit să se facă afară, sub ceriul liber. Au slujit preoții A Pop din **Cicău**, Popa Popfiu Virgil şi I. Horvat din **Ciugudiul de sus**, iar în loc de priceasnă a predicat tot părintele Cerghizan, despre sf. Cuminecătură. / După masă, la orele 3 şi jumătate, s-a făcut vecernia şi apoi poporul întreg, în frunte cu preoții, a mers în procesiune la cimitir, unde s-a făcut parastas pentru morţi. Apoi, mergând tot în procesiune la biserică, părintele misionar a ținut predica de despărţire"[604].

**1943**: „**Furtul din Ciugud**. Tânărul Petru Muntean, din comuna **Ciugud**, jndețul Alba, a furat locuitorului Iosif Puţan suma de 97.300 lei. Cu banii furați s-a das la Abrud, unde i-a cheltuit pe toţi cu o femeie stricată. După acestea, s-a reîntors din nou în Ciugud. Pentru a face rost de alți bani de cheltuială, a spart locuința săteanului Fechete Ioan Herlea, de la care a furat 55 mii lei, precum și alte lucruri casnice, în valoare de peste 20 mii lei. În cele din urmă, fiind prins, a fost înaintat Curţii Marţiale. La multe te duce viața destrăbălată"[605].

**1944**: „Duminecă, 30 aprilie 1944, locuitorii comunei **Ciugud**, jud. Alba, au avut cinstea deosebită de a avea în mijlocul lor chiar pe Dl președinte al Astrei judeţene Alba, prof. Eugen Hulea, de la liceul „Mihai Viteazul" din Alba-Iulia, care a conferențiat la localul şcolii primare de stat din loc, în cadrele Astrei, despre „Războiul şi grozăviile lui, în trecut și prezent". După conferinţă, un

---

604 *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 35, Blaj 1928, p. 3
605 *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 49, Blaj 1943, p. 5

grup de elevi de la liceul „Mihai Viteazul” din Alba-Iulia a executat mai multe cântece bine alese, iar elevul Octavian Roșu, din Alba-Iulia, a cântat şi cu vocea, nostalgia pământului înstrăinat”[606].

**1944**: „În noaptea de 30 spre 31 iulie, pe când își făceau serviciul de patrulare prin comuna **Ciugud**, jandarmii Buciuman Gavrilă, sergent-major şi Motovileţ Vasile, soldat, de la postul **Oarda de Jos**, au fost atacaţi de fraţii Anghel. Jandarmii au fost loviți cu cuţitele şi dezarmaţi. În timpul încăierării, a fost rănită la un picior Elena Anghel, sora atacatorilor, care se afla în cârciumă”[607].



1874, *Le tour du monde*: Ţărani din valea Kalota, aproape de Ciucea; desen de Duvivier

[606] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 21, Blaj 1944, p. 3
[607] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 35, Blaj 1944, p. 3

# CIULA MARE

(comuna Răchitova, districtul Haţeg, judeţul Hunedoara)

**1492**: „Din rândurile acelui celebru „partid militar“ românesc, lăudat „mai presus decât toţi pentru luptele cu turcii“, care s-a afirmat pe parcursul unui întreg secol (1420-1526), s-au ridicat, pe urmele lui Iancu de Hunedoara, numeroși comandanți de oşti, familii de viteji luptători, precum Pavel Chinezul, Bartolomeu Dragfi, Iacob Gârleşteanu, Petru Vistier de Macicaş, Ambrozie de Dolha, Ladislau Fiat de Armeniş, familiile Bizereștilor și Mâtniceştilor din Banat, ale Cândeştilor de Râu de Mori, Ungureştilor de Nădăștia, **Ciulanilor** din Haţeg. / Aceștia din urmă, cei opt fii ai lui Vlad de **Ciula**, au realizat, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cea mai spectaculoasă ascensiune a unei familii de nobili români ardeleni, după Corvineşti și Dragoşești. Deschizătorul de drum a fost Ladislau Ficior, mare comis și ban la Belgrad, Iaiţa şi Severin, a cărui biografie ne propunem să o refacem în cele ce urmează. Încercăm, pe această cale, să restituim, pentru prima oară istoriei noastre medievale, o personalitate puternică, în multe privințe semnificativă pentru destinul nobilimii române în epoca Huniazilor si contribuţia ei la marea confruntare cu turcii, din jumătatea de secol care, în această parte a Europei, stă sub pecetea izbânzilor marelui

Ştefan al Moldovei. / Familia din **Ciula** a fost, până nu demult, ignorată în istoriografia noastră, din motive ţinând în primul rând de stadiul cercetării documentare. Acțiunea recentă de culegere a documentelor haţegane din secolul al XV-lea, ne-a relevat informaţii noi asupra acestei familii, originii ei cneziale și apartenenţei ei organice la mediul specific al nobilimii românești din Țara Hațegului. / Ladislau Ficior s-a născut în familia numeroasă a lui Vlad (Wladul) din **Ciula**, alături de încă șapte frați: Gheorghe, Ioan (Oancea), Nicolae, Matia, alt Ioan, Filip, Mihail şi o soră, al cărei nume nu-l cunoaștem. Tatăl său, Vlad, amintit întâi la 1439 ca om de mărturie și apoi frecvent în această calitate, stăpânește la **Ciula** (Mare) cu drept nobiliar. Înaintașii săi, cnezi, obţinuseră recunoașterea nobilităţii încă înainte de 1404, când este menţionat un Ladislau, fiul lui Mihail de **Ciula**, ca om de mărturie"[608].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Ciulai** (Csulai), în comuna Ciula Mare, 6 familii.

**Merilai** (Marilai), în comuna Ciula Mare, 3 familii.

**Farcas** (Farkas), în comuna Ciula Mare, 2 familii.

**Luncovitia** (Lunkovicea, Luncoviţă), în comuna Ciula Mare, 1 familie.

**Jári**, în comuna Ciula Mare, 2 familii.

**Tiria**, în comuna Ciula Mare, 1 familie"[609].

---

[608] Drăgan, Ioan, *Un căpitan român pe frontul antiotoman: Ladislau Ficior de Ciula (?-1492)*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 261, 262

[609] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 50

**1900**: Pe o listă de subscripţie, „în favorul sfintei Mănăstiri de la Prislop”, figurează şi „Petru Stoica, paroh în **Ciula mare**, de la dânsul 50 cruceri, văduva preoteasă Barbara Stoica, 50 cruceri şi alţi credincioşi din **Ciula mare** şi **mică**, laolaltă, 2 florini 01 cruceri”[610].

**1937**: „În sala festivă a hotelului „Mielul de aur“ din Haţeg, organizația partidului naţional țărănesc a ținut o consfătuire cu reprezentanții politici ai comunelor din Haţeg şi Sarmisegetuza, vineri, în 21 mai 1937, la orele 11 dimineaţa”, la care au luat parte, din „**Ciula Mare**: Paveloniu Petru, Fărcaş Ludovic”, iar din „**Ciula Mică**: Vlăiconi Simion”[611].



Bauerntrachten Boiţa Costume
Peasant costumes Costumes paysans

[610] *Unirea*, Anul X, nr. 8, Blaj 1900, p. 73
[611] *Solia*, Anul XVI, nr. 17, Orăştie 1937, p. 1

# CIUMĂFAIA

(Chamafaya, judeţul Cluj)

„Cea dintâi menţiune a lui Hercules Magusanus în Dacia o avem într-o inscripţie de la **Ciumăfaia**, judeţul Cluj, publicată de A. Buday. Textul e următorul: *Deo Invicto Herculi Magusano pro salute sua et suorum Publius Aelius Maximus a a militiis votum solvit libens merito* (Publius Aelius Maximus, din armată, a făcut de bunăvoie și pe bună dreptate un jurământ zeului invincibil Hercule din Magus pentru propria siguranță și a oamenilor săi)”[612].

**1351**, iulie 26: „**Conventul mănăstirii** fericitei fecioare Maria din Cluj” (Culus) aduce la cunoştinţă publică faptul că, „înfăţişându-se înaintea noastră magistrul Andrei preotul, Ioan şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul lui Nicolae de **Noghfa** (neidentificabilă, lângă Cluj), ne-au spus prin viu grai că deoarece ei sunt lipsiţi de mângâierea amânduror părinţilor şi fără nici un ajutor din partea fraţilor, rudelor şi neamurilor şi nu este nimeni care să-i ajute sau care să-i poată compătimi cu milostivă dragoste frăţească sau printr-o faptă omenească; de aceea ei, voind să schimbe cele pământeşti cu cele cereşti, cele trecătoare cu cele nepieritoare şi veşnice, cele supuse pieirii cu cele

[612] Macrea, Mihail, *Cultele germanice în Dacia*, Cluj 1947, p. 11

cereşti, întru nădejdea feri-cirii viitoare şi pentru dobândirea răsplăţii cereşti şi pentru mântuirea sufletelor lor şi ale tuturor strămoşilor lor, dorind să rânduiască drept moştenitoare a lor biserica preafericitului arhanghel Mihail din Transilvania şi episcopia acesteia, au dat, au dăruit, au predat şi au vândut, şi în faţa noastră dau, dăruiesc, predau şi vând zisei biserici a Transilvaniei şi prin ea episcopiei acesteia o parte a lor de moşie pe care o au în moşia **Ciumăfaia** (Chamafaya, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, şi anume a patra parte din întreaga moşie Ciumăfaia, ce li se cuvine lor în acea moşie, în temeiul oricărui drept de stăpânire, dimpreună cu toate folosinţele ei şi cu toate cele ce ţin de ea, şi anume cu pădurile, livezile, dumbrăvile, apele şi pământurile lucrate şi nelucrate, mai ales însă cu a patra parte din morile clădite şi aflătoare pe ea şi între aceleaşi semne de hotar şi margini, între care pomenitul lor tată şi prin urmare şi ei au stăpânit şi au ţinut în pace acea parte de moşie până acum, primind chiar de la venerabilul întru Hristos părinte, domnul Andrei, din mila lui Dumnezeu şi a scaunului apostolic, episcopul Transilvaniei, treizeci şi patru de mărci de argint bun, după greutatea de Buda, şi plătite în întregime şi pe de-a întregul de el, precum au spus ei, ca s-o stăpânească, s-o ţină şi totodată s-o aibă cu drept de veci şi în chip nestrămutat, ne mai păstrându-şi pentru ei nici un drept sau nici o proprietate sau stăpânire de drept în acea moşie, ci dimpotrivă, trecând de la ei tot dreptul şi stăpânirea, pe care le aveau în pomenita moşie, zisei biserici şi episcopiei sale; ei s-au legat chiar să apere şi să scape cu ostenelile şi cheltuielile lor zisa biserică şi episcopia ei de toţi cei ce ar voi să le tulbure, în curgerea vremii, din pricina acelei părţi de moşie, şi s-au legat să păstreze fără vătămare zisa biserică

şi episcopia ei în paşnica folosinţă a pomenitei părţi de moşie. Iar dacă ei nu vor putea sau nu se vor îngriji să facă aceasta, atunci să fie ţinuţi a da bisericii şi episcopiei mai sus-amintite o moşie la fel de mare, din celelalte moşii ale lor. / Au mai spus acel magistru Andrei şi Ioan şi Nicolae că îndată ce li se va cere aceasta de către pomenita biserică sau de episcopia acesteia, ei, potrivit cuprinsului scrisorii de faţă, vor fi datori a pune să se dea şi să se întocmească o scrisoare privilegială a cinstitului capitlu al bisericii de Oradea şi a cucernicului convent din Dealul Orăzii, pentru zisa biserică a Transilvaniei, aşa precum s-au legat ei şi s-au îndatorat înşişi la acestea de bună voie înaintea noastră”[613].

**1366**, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, la adunarea obştească din Turda, din anul **1663**, venind „Ioan, fiul lui Nicolae de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), şi Ladislau, fiul său, potrivit cuprinsului scrisorii de amânare a lui Petru, vicevoievodul nostru, împotriva episcopului Dominic, scrisoare care cuprindea desfăşurarea unei hotărniciri de moşie, precum şi a unei oprelişti şi împotriviri a punerii în stăpânire şi a chemării la judecată… şi din care am aflat că Ioan şi Ladislau, fiul său, luând cu ei pe Ioan, zis Touth de **Ciumăfaia** (Chamafaya, judeţul Cluj), omul vicevoievodului Petru, şi pe fratele Nicolae, trimis spre mărturie de acel convent… şi s-au dus la moșia numită **Uioara** (înglobată în **Ocna Mureş**, judeţul Alba), şi, chemând în chip legiuit pe vecinii şi megieşii ei, de faţă cu aceștia, luând-o înapoi, pe calea legii, au voit să pună să se dea în stăpânire”, dar s-a opus episcopul Dominic, prin tot felul de amânări, iar „în acest răstimp, Ioan, fiul lui Nico-

[613] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 51, pp. 46, 47

lae, plecând din această lume, Ladislau, fiul lui Ioan, a cerut să fie înfăţişate actele, pe care episcopul se îndatorase să le înfăţişeze… cu privire la zisa moşie Uioara". În cele din urmă, o „scrisoare privilegială a capitlului din Oradea" şi o alta a capitlului bisericii de Alba Transilvaniei au condus spre o împăcare, prin care „Ladislau, fiul lui Ioan, pârâşul, şi pe de altă parte Andrei, cantorul, în numele episcopului, precum şi Ioan, Petru şi David, fiii lui Petru, fiul banului Mykud, au mărturisit că s-au înţeles în pricina de mai sus"[614].

**1366**, august 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că, la scaunul său de judecată, înfăţişându-se „Desideriu zis Wos s-a îngrijit să ne aducă la cunoştinţă că l-a chemat în judecată pe Ioan, fiul lui Pavel, fiul lui Tarmach de **Ciumăfaia** (Chamafaya, judeţul Cluj) şi a pornit judecată împotriva aceluia, fiindcă, pe când regele nostru purta război lângă Zara, de la care au trecut poate douăzeci şi doi de ani, aflându-se în acea oaste, împreună cu Ioan zis Acyl, fratele său, care, în acel război, a fost slujitorul lui, sus-zisul Pavel, tatăl lui Ioan, i-a luat aceluia un cal, ce preţuia şase mărci de argint bun. Şi fiindcă, murind acel magistru Ioan, toate moşiile şi bunurile sale au trecut în stăpânirea sa, de aceea el cere acele şase mărci, deşi ar fi putut adeseori să capete aceşti bani, pe calea legii, încă pe când trăia acel Ioan. / Drept aceea, noi am chibzuit astfel, că, de vreme ce, în pomenitul răstimp de douăzeci şi doi de ani, ar fi putut de multe ori să-şi capete acei bani, pe când

---

[614] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 54, pp. 84-90

trăia Ioan, dar nu i-a cerut înapoi, apoi de aici, încolo, să nu mai poată ridica pâra în sus-numita pricină”[615].

**1371**, ianuarie 13, Sântimbru: Ioan, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Mihail zis de Pyspiky că are mare nevoie ca unele părți ale sale de moșie, ce le are în satele numite **Sânpetru** (Zenthpeter, azi **Sânpetru Almaşului**, judeţul Sălaj) și **Zenthmartun** (dispărut, lângă **Dragu**, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Dobâca, ce i-au fost date și trecute lui prin nobilele doamne, soția sa dintâi și cea de-a doua, să-i fie statornicite și trecute în stăpânire. Drept aceea, prin cele de faţă, cerem stăruitor să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia omul nostru, Ioan zis Thouth, sau un alt Ioan, fiul lui Pavel de **Ciumăfaia** (Chamafaya, Chamafayha, judeţul Cluj), ori Dominic, fiul lui Aba de **Stoiana** (Eztyen, kthyen, judeţul Cluj), sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Augustin de Myko, ducându-se la sus-zisele moșii Sânpetru și Zenthmartun, după ce vor chema acolo, în chip legiuit, pe vecinii şi megieşii lor și fiind aceștia de faţă, să-l pună pe acel Mihail, zis de Pyspiky, în stăpânirea ziselor părţi de moșie, potrivit cuprinsului actului său, cu acel drept cu care se știe că ţin de el, dacă nu va fi nici o împotrivire”[616].

**1371**, iunie 3, Vişegrad: „Ladislau, ducele de Oppeln, cere conventului din Lelez să-i cheme în judecată pe Toma, fiul lui Ioan de Gachal, Nicolae, fiul lui Ştefan de **Oşvarău** (Vasuar), Dominic şi Ştefan, fiii lui Galus de **Chamafalua** (Ciumăfaia, judeţul Cluj), împotriva lui Şte-

---

[615] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 124, pp. 228, 229

[616] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 2, pp. 3, 4

fan și Ladislau, fiii lui Ladislau de **Peleş** (Peleske), Laurenţiu, fiul lui Petru de **Bator**, şi pe Andrei, fiul lui Martin, şi Andrei, fiul său, adică al lui Andrei, slujitorii sus-zişilor Stefan și Ladislau"[617].



Ţărance din Ardeal.

[617] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 39, p. 40

# CIUMEŞTI

(fost Ciomocoz, Warchomacuza,
Chumakuz, judeţul Satu Mare)

**1352**, noiembrie 18, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că s-au înfăţişat „Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare, fiul lui Ioan, fiul numitului Petru, precum şi Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga, pentru ei înşişi şi pentru fratele lor Laurenţiu”, cu scrisoare de împuternicire de la conventul mănăstirii Sfântul Ştefan din Dealul Orăzii, şi s-au plâns că, deşi „Petru zis Zonga, tatăl pomeniţilor Pavel, Nicolae şi Laurenţiu, cât şi Martin, precum şi Simion şi Ioan, fratele acestuia, odinioară, în anul **1329** de la întruparea Domnului, când Martin avea fii în fragedă vârstă şi copilaşi, care nu puteau să-şi pună împuterniciţi… au făcut o împărţeală de moşie, care să dăinuiască… făcută de tatăl lor, pe care ei n-au stricat-o, ci o întăresc prin scrisoare privilegială, făcând, din dragoste frăţească, un adaos în folosul lui Simion cel Mare, precum se va arăta… / Şi anume, ei au lăsat pomenitului Petru zis Zonga două moşii, cu numele de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare) şi Ciumeşti, aflătoare în comitatul Satu Mare… şi au hărăzit lui Simion, fiul lui Ioan, moşia Ciumeşti, dimpreună cu toate folosinţele ei… opt

iobagi, cu opt locuri pe uliţa cu un singur rând, începând de la casa lui Petru zis Chegen şi cuprinzând-o şi pe ea, pe care Petru a despărţit-o de casa lui Blasiu zis Enchench prin nişte movile de pământ, împreună cu locurile de sesii, până la capătul acelei uliţe cu un singur rând, spre partea moşiei **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare)… Iar cealaltă jumătate au păstrat-o acei fii ai lui Petru pe seama lor… / Afară de aceasta, moşia numită **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), împreună cu pământurile zise **Huzyuteluk** (în Ucraina), **Cholkona** (în Ucraina) şi **Corlathtava** (în Ucraina), cu două părţi din moşia **Bubad** (lângă Carei, judeţul Satu Mare), aflătoare în acelaşi comitat… / Apoi Petru zis Zonga şi Martin, fiul lui Petru, văzând că acel Simion şi fratele său au o bucată de pământ mai mică, au voit să îndrepte această împărţeană şi au dat acestora o moşie numită **Petea** (judeţul Satu Mare), aflătoare tot în comitatul Satu Mare… ba chiar şi un loc de moară, ce se află pe râul Crasna, cât şi cu pădurile aflate pe moşia **Budney** (în Ungaria)… Iar în schimb, să dea două moşii, numite Cele Două **Culciu** (Kethkulch, judeţul Satu Mare)… două părţi din moşia Ciumeşti şi două părţi din moşia Budnei”[618].

**1354**, martie 29, Oradea: „Filip, prepozitul bisericii din **Oradea** şi vicar genera, şi Dumitru, episcop al aceluiaşi loc” dau de ştire că, „venind în faţa noastră Martin, fiul lui Iacob de **Portelec** (Portelek, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare), în numele nobililor bărbaţi Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru

---

[618] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 153, pp. 162-167

zis Zonga… ca potrivnic al magiştrilor Leukus, Turul, Gheorghe, Grigore, Ştefan şi Simion, fiii lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Suplac** (Scepplak, azi **Suplacul de Barcău**, judeţul Bihor), precum şi al lui Ştefan, fiul lui Serephel, a declarat că acei magiştri Martin, fiul lui Petru, Simion cel Mare, Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru, trebuie să aibă – după cum cere vrednicul de laudă obicei al ţării – a patra parte, cuvenită nobilei doamne Ana, adică fiica acelui Laurenţiu, mama pomenitului Martin şi bunica sus-zişilor Simion, Pavel şi Nicolae, pătrime care le vine lor de drept din toate moşiile şi părţile de moşii ale acelor fii ai lui Grigore şi ale lui Ştefan, fiul lui Serephel… Auzind acestea, Turul şi Ştefan, fiul lui Serephel, au răspuns dimpotrivă, că ei sunt datori faţă de sus-pomeniţii nobili cu acea a patra parte, cuvenită fiicelor, pe care, după obiceiul ţării… din moşiile cuvenite neîndoios… iar din moşiile lor de dobândire ei nu sunt datori  să dea nici o pătrime… / Drept aceea, deoarece noi nu cunoaştem adevărul neîndoielnic despre felul, întinderea, folosul şi preţul acelor moşii şi părţi de moşii, am hotărât… ca numitele părţi să fie datoare să meargă, la octavele Rusaliilor viitoare (8 iunie) la acele moşii, fiind de faţă şi omul nostru de mărturie”[619].

**1355**, septembrie 3: Nobilii din comitatul Satu Mare scriu regelui Ludovic că, „după darea scrisorii voastre de iertare, am cercetat dacă acel Nicolae Roşul a făcut şi pricinuit, în comitatul nostru vreun rău sau vreo vătămare prin furt sau tâlhărie… Martin, fiul lui Petru de **Ciomocoz** (Ciumeşti, judeţul Satu Mare), a spus că Nicolae Roşul i-a furat doi cai, care făceau 60 de mărci şi că, după aceea, i-a furat 11 iepe şi l-a lăsat în cea mai mare pa-

[619] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 254, pp. 259-261

gubă… Ladislau, fiul lui Alexandru de **Solmus** (lângă Botiz şi Mărtineşti, judeţul Satu Mare), a spus că acel Nicolae Roşul i-a furat, în anul acesta, un cal ce făcea 16 florini… Ştefan, fiul lui Nicolae de **Ovar** (judeţul Satu Mare), ne-a spus că acel Nicolae Roşul i-a furat patru cai de ai lui. La rândul lor, alţi foarte mulţi nobili şi nenobili au mărturisit că Nicolae Roşul a săvârşit li pricinuit, prin furturile lui, în trecut şi anul acesta, multe vătămări şi pagube în comitatul Satu Mare… / Nicolae Roşul se dovedeşte a fi fost întotdeauna un om vătămător şi are o faimă grozavă în privinţa aceasta şi totdeauna a fost un hoţ şi un tâlhar”[620].

**1358**, septembrie 23, Oradea: Regele Ludovic scrie comitetului şi juzilor nobililor din comitatul Satu Mare că i s-a plâns „Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), că el v-ar avea pe voi judecători bănuiţi de părtinire, în pricina pe care Ioan, fiul lui Pavel de **Ciomocoz** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, azi **Ciumeşti**, judeţul Satu Mare) a pornit-o înaintea voastră şi avea s-o pornească împotriva lui. De aceea, poruncim cu tărie ca, dacă Mihail n-ar voi să se mulţumească cu judecata voastră, atunci să înaintaţi judecata la curtea măriei noastre”[621].

**1359**, aprilie 28, Vişegrad: Nicolae Kont, palatinul Ungariei, face cunoscut că, venind „Gheorghe, fiul lui Poch, pentru Pavel, fiul lui Mihail de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), ne-a înfăţişat scrisoarea de chemare în judecată”, în care se preciza că, la soroc, „Ladislau, fiul lui Pavel, nici numitul Ioan, fiul lui Pavel de

---

[620] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 339, pp. 358, 359

[621] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 320, pp. 332, 333

**Ciomocoz** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, azi **Ciumeşti**, judeţul Satu Mare) nu s-au îngrijit să vină”[622].

**1363**, noiembrie 7, Kálló: Comitele şi juzii din comitatul Szabolcs „adeveresc că, în adunarea obştească, ţinută la porunca regelui pentru stârpirea hoţilor şi a răufăcătorilor, juzii nobililor şi juraţii au declarat răufăcători, trecându-i în registru, între alţii pe Blasiu de **Berea** (Bere, inclus în Ciumeşti, judeţul Satu Mare) şi Ştefan zis cel Mare, locuitor din **Ciomocoz** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, azi **Ciumeşti**, judeţul Satu Mare), căruia i se spune şi Yneu, şi pe Mihail şi Petru, fiii cizmarului Toma de **Făncica** (Fancsica, judeţul Bihor)”[623].

**1874**: „Dr. Gheorghe Miculaş s-a născut în **Ciumeşti**, acum în judeţul Sălaj, la 25 martie 1874 (e de 59 ani), clasele primare le-a făcut în **Ciumeşti** şi **Carei**, clasele liceale şi bacalaureatul, la liceul călugărilor premonstratensi din **Oradea**, unde a fost totdeauna între primii eminenţi; teologia a absolvit-o cu un rezultat strălucit, la facultatea teologică din Budapesta (1898), unde a luat şi doctoratul în ştiinţele teologice (30 iunie 1903). În anul 1901, ca teolog absolvent, este numit actuar II la oficiul diecezan, în 1903 este numit vice-contabil la Oficiul administrativ al fundaţiunilor diecezane, în 1904, prefect de studii la seminarul diecezan şi profesor din ştiinţele pedagogice, la şcoala normală diecezană; în 1905, vice-rector al aceluiaşi seminar, membru al Tribunalului matrimonial diecezan, al exactoratului diecezan şi al comisiunii mixte

---

622 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 367, pp. 369, 370

623 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 197, p. 178

pentru pensionarea învăţătorilor din judeţul Bihor. În anul de tristă amintire 1915 (26 iunie), a fost numit director al şcolii normale diecezane, unde, în 1917, sub regimul inchizitorial al inspectorului Téglasi, a avut mult de suferit, împreună cu întreg corpul profesoral al şcolii. În 26 septemvrie 1915, e numit canonic al Capitlului Catedral şi Rector al Seminarului diecezan, care calitate, cu o întrerupere de 3 ani (1925-1928) a păstrat-o cu multă competenţă până în ziua de azi. În 1923, e distins cu demnitatea de prelat papal, în 1924 e constituit vicar general episcopesc, iar acum, în 1933, îl ajunge marea onoare şi demnitate de Protonotar Apostolic *ad instar participantium*. O carieră lungă şi mereu ascendentă în funcțiuni şi servicii cu răspunderi tot mai grele şi mai serioase”[624].

**1933**: „Fiind mare distanţa dintre Hotoan şi **Ciumeşti** şi neavând, pe de altă parte, tren potrivit, Părintele Misionar nu a putut începe sfintele Misiuni în **Ciumești**, în aceeaşi duminică, din 15 octomvrie, ci numai în ziua următoare, 16 octomvrie. Biserica a fost plină în toate serile următoare, luând parte, spre marea edificare a poporului, şi Părintele romano-catolic din loc. Cuminecările au întrecut orice aşteptare (peste 570), deşi a împiedicat şi aci vremea ca să poată veni şi sanislăoanii la sfintele Misiuni. La mărturisire au ajutat M. On. D. R. Buzilă, prot., şi M. On. D. prot. on. Patachi din **Sanislău**, pe lângă Părintele din loc. S-au încheiat sfintele Misiuni duminică, dimineaţa, în 22 octomvrie, ținându-se predica de încheiere afară, în aer liber, la care a răspuns Părintele din loc, Augustin Mureşan, accentuând preţul mare al darului primit de credincioşii săi la sfintele Misiuni. Bunii parohiani din

[624] *Vestitorul*, Anul IX, nr. 13-14, Oradea 1933, p. 4

**Ciumeşti** şi-au arătat recunoştinţa lor faţă de Părintele Misionar, între altele şi prin frumosul gest al tineretului, care, cu lacrimi în ochi, a aşteptat la poarta casei parohiale trăsura, pentru a-şi lua rămas bun de la *Domnul călugăr*"[625].



MOUNTAIN HORN BLOWERS IN ROUMANIA

# CIUNGA

vezi **UIOARA DE JOS** şi/sau **OCNA MUREŞ**, judeţul Alba)

---

[625] *Vestitorul*, Anul IX, nr. 22, Oradea 1933, p. 3

# CLOAŞTERF

(Villa Nycolai, Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş)

**1353**, septembrie 1, Cârţa: Fratele Marsiliu, abatele de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu) şi întreg conventul mănăstirii Sfintei Fecioare Maria din Cârţa dau de ştire că, înfăţişându-se „Conrad, preotul şi parohul bisericii din **Cloaşterf** (Villa Nycolai, judeţul Mureş)”, care stăpânise în pace biserica Sfântului Nicolae din Cloaşterf, din ordinul episcopului Transilvaniei Andrei, magistrul Mihail, arhidiacon de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), venise spre „a îndrepta greşelile… şi eu acum mă tem să nu fiu asuprit de Petru, paroh de **Apold** (Appoldya, judeţul Mureş) şi decan de **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi de Ioan, parohul de **Daia Mare** (Dalya, Dalya Major, judeţul Sibiu)”, care încearcă să pună un alt preot, numit Ioan, la zisa mea biserică şi pe mine să mă înlăture cu totul… deşi acest preot Ioan a fost scos şi înlăturat din biserica sus-zisă după rânduiala legii… Acest preot Ioan, în timp ce locuia în Cloaşterf, vindea vin pe faţă şi ţinea cârciumă în sfânta zestre a bisericii… şi s-a dovedit a fi un preacurvar vădit şi un calomniator”. Prin urmare, membrii conventului, „înduplecaţi de dreptele sale cereri. La stăruinţa des pomenitului domn Conrad, parohul din Cloaşterf, am pus să se

întărească scrisoarea de faţă, prin atârnarea peceţilor noastre”[626].

**1356**, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lucrurile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire

[626] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 211, pp. 227-230

la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu luare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus”[627].



*Bâlci în Haţeg*, „Foaia ilustrată”, 1891

[627] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

# CLOPOTIVA

(Clapativa, judeţul Hunedoara)

**1360**, iunie 1, Vişegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Haţeg, dă de ştire că la adunarea obştească din districtul Haţeg, „ţinând noi judecată în acel sat **Haţeg** (Hachchak, Hatzak, judeţul Hunedoara)… ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, împreună cu fraţii şi rudele lor, s-au înstăpânit şi ţin cotropite moşiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, judeţul Hunedoara) şi **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, judeţul Hunedoara), aflătoare în acel district Haţeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicânduse Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum şi tatăl lor, aşezându-se în chip de nouă aşezare pe moşia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian şi Boian, l-au chemat la ei şi l-au primit pe acea moşie, iar moşia Lunca a desţelenit-o şi întemeiat-o acel Musana, împreună cu fraţii săi, şi ăntru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori juraţi şi ceilalţi bătrâni, întrebaţi de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori juraţi, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roşu, Roman,

fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciş** (Cholnokus, judeţul Hunedoara), Constantin din **Sălaşu** (Zallas, judeţul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuş** (Domsus, judeţul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, judeţul Hunedoara), de asemenea preoţii români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, judeţul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, judeţul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, judeţul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuş şi Dragomir al bisericii din **Tuştea** (Tusta, judeţul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roşu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvaşu** (Zyluas, judeţul Hunedoara) şi Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, şi foarte mulţi alţi cnezi, bătrâni şi români de rând, întrebaţi de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zişilor Stoian şi Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj şi Nan, nepoţii lui Costea, atingând lemnul crucii de viaţă dătătoare şi jurând pe credinţa lor datorată lui Dumnezeu… au adeverit că moşiile Răchitoasa şi Lunca atârnă şi sunt ale acelor fii ai lui Musana şi ale nepoţilor lui Costea şi ale fraţilor lor şi au fost aşezate de înaintaşii lor, în chipul arătat mai sus”[628].

**1773**, mai 20, Iosif al II-lea: „Militarii împrăştiaţi prin valea **Hațegului** sunt toti *Nobiles unius sessionis* (nobili cu o singură sesie, adică de un grad oarecum inferior, dar având dreptul de a avea o stemă nobiliară) şi *armalişti* (cei înnobilaţi cu drept de blazon, dar fără donații), care au intrat în organizarea militară, deoarece

[628] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 481, pp. 506-510

Siskovics a evitat, astfel, mutarea lor şi a ajuns să mulţumească pe particulari, ceea ce însă a denaturat toată organizarea. Oamenii aceştia, şi ei nemulțumiți, cer revizuirea privilegiilor lor şi scutirea de toate *onaribus contributionis* (sarcinile fiscale). Cetatea **Ulpia Traiană** (**Sarmisegetuza**) constă din nişte ruine vechi, neînsemnate, şi din câteva obiecte antice şi monede vechi, ce pot fi găsite pe acolo, dar care nu au vreo valoare deosebită. De altfel, toate satele sunt supraîncărcate cu coproprietari şi mici nobili, aşa că, în fiecare sat, sunt câte zece, până la douăzeci de stăpâni, care duc o viaţă într-adevăr nenorocită, dar împovărează, totuşi, pe țărani cu robote. Mulţi se plâng că, iarna, trebuie să presteze patru zile de robotă, cu vitele, şi, zilnic, cu palmele; vara, trebuie să muncească, zi de zi, cu vitele, după bunul plac al stăpânului, nu sunt puşi la muncă numai un bărbat de gospodărie, ci şi femeia, şi copiii. De altfel, regiunea, îndeosebi valea Hațegului, e foarte frumoasă, e populată, străbătută de ape frumoase şi destul de cultivată, pământul însă nu pare să fie prea roditor, iar semănăturile de toamnă suferă pe alocuri.

Valea Hațegului e străbătută de Streiu, care e un râu foarte năvalnic. Când vii, dinspre Poarta de Fier, valea, ce se bifurcă la **Clopotiva** (judeţul Hunedoara), pare, prin însăşi situaţia ei, la poalele munților înalți, de la hotarul Țării Româneşti, să fie destinată anume unei aşezări militare. Dacă ar fi să se ocupe aceste regiuni din plin, ar trebui să se militarizeze întreaga regiune, de la graniță, până la drumul lui Traian, împreună cu Jiul românesc şi cel unguresc, aceste două ape izvorăsc de la Brestamuleta (?) şi, unindu-se, curg spre Tara Românească. Dacă ar fi să se facă pe o scară mai redusă, lăsând deoparte satele ce nu se află pe această linie, atunci ar trebui scoase satele care sunt

trecute pe listă în categoria a II-a şi a III-a, luându-se doar satele aşezate pe povârnişurile munților şi izolate printr-un masiv mai mic. În general, se vede mult mai multă activitate rodnică în această țară, decât în Banat, şi nici nu domneşte o scumpete atât de mare, dat fiind că baniţa cea mare din Pressburg costă 13 sau 14 siebzeneri. Autoritățile judeţului Hunedoara, în care ne aflăm, de fapt, au delegat pe un nobil, anume Zeig, ca să ne călăuzească. El cunoaşte destul de bine ţinutul şi e de religie reformată. Judeţul are doi subprefecti, doi judecători superiori, în schimb, şase sute de nobili. El spunea că tabula continuă din Deva ar fi o instituţie folositoare pentru procese, dar că numărul asesorilor ar fi cam mic şi că ea ar trebui să nu se amestece în treburile administrative (Provincialia), ci numai în cele judecătoreşti (Justitialia). Pentru cele „provinciale" ar trebui chemate adunările (Congregationes) provinciei.

Recolta nouă din anul acesta dă speranțe slabe. Mortalitatea vitelor, din ultimii doi ani, a pricinuit pagube mari, lucru de care se plâng şi țăranii. Am văzut şi transporturi de sare, care mergeau, de la depozit, la **Jupalnic** (sat din Banat, dispărut sub apele lacului de la Porţile de Fier). Oamenii spuneau că ajung aici în opt zile"[629].

**1887**: „Dl dr. Dominic Kamel de Hardegger, unul dintre cei mai avuţi şi mai generoşi nobili din Moravia, a donat la clădirea din nou a bisericii greco-catolice române din **Petroşani**, țara Jiului, 10 florini v. a., iară doamna Clothilda de Hardegger, pentru clădirea super-edificatelor, arsă în anul 1882, din **Grădiştea**, 50 florini vienezi. / Atras de faima acestui ținut, privitoare la mulțimea fiarelor sălbatice și, cu deosebire, a urşilor, care în adevăr, după

[629] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 140, 141

restrângerea folosirii puştilor, s-au înmulțit foarte, domnia sa, ca vânător pasionat, a fost luat, încă înainte cu trei ani, arenda vânatului peste teritoriul extins al comunei **Clopotiva**, din ţara Haţegului, şi succesiv linia întreagă către apus, până la **Bauţariul de jos**, mărginaşi cu confiniile militare de odinioară, vărsând sume enorme în casele comunale, pentru folosirea acestui drept, care, până acum, nu aducea nici un venit. Aşa a depus, singur, pentru teritoriul **Clopotivei** pe 3 ani, suma însemnată de 900 florini"[630].

**1904**: „Adam Mateiu din comuna **Clopotiva** s-a îmbolnăvit, alaltăieri, împreună cu toată familia sa, prezentând semne de otrăvire. Atât bărbatul, cât și femeia au murit înainte de a fi sosit medicul. S-a făcut autopsia, iar intestinele s-au trimis la institutul de analiză chimică din Budapesta. Mateiu avea un proces de moştenire cu fratele său mai mic"[631].

**1928**: „Țăranul Iovici Mihăilă din **Clopotiva**, de lângă Haţeg, şi-a omorât, în luna lui martie, cu o lovitură de topor, pe soacră-sa, pe văduva Saveta Angeloi, pe când durmea, și apoi s-a predat jandarmeriei, Cearta le-a venit dintr-un pământ, pe care nu-l puteau împărţi. Tribunalul din Deva l-a osândit, zilele trecute, la temniţă pe viaţă"[632].

**1935**: „O echipă de studenţi şi tineri profesioniști din aşezământul regal, de sub conducerea dlui prof. Gusti, fost ministru al instrucțiunii, în vremea regimului naţional-ţărănesc, a descălecat, în vara acestui an, în fruntașa comună de munte din țara Hațegului, cu numele **Clopotiva**. Scopul petrecerii acestei echipe în satele noastre, timp mai îndelungat, este îndoit: ca să facă studii sociale pe bază de

---

[630] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 17, Braşov 1887, p. 3

[631] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 178, Braşov 1904, p. 2

[632] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 42, Blaj 1928, p. 6

experienţe şi ca să vină în ajutorul țărănimii sub toate înfățișările vieţii lor săteşti. Că sub raportul studiului și a datelor ştiinţifice la ce rezultat o fi ajuns această echipă de tineri idealişti nu ştim, pentru că încă nu şi-au publicat rezultatul muncii lor ştiinţifice, sub raportul ajutorului său însă, pe care l-au dat ţăranilor din comună, mai ales în privinţa sănătăţii, activitatea lor a fost de o binefacere apreciabilă. / Cei cunoscători ştiu că comuna **Clopotiva**, din vremuri imemoriale, este un cuib de morburi şi infecții staționare, care an de an seceră victime nenumărate, în rândul locuitorilor. În comuna **Clopotiva**, în fiecare an, este epidemie: sau de tifos, sau de scarlatină, sau de difterie etc. Prin urmare, atât alegerea comunei acesteia, cât și munca ce s-a depus în ea sunt salutare şi concludente, Pentru noi, care luptăm programatic pentru înălţarea bunăstării poporului pe toate terenurile, nu poate rămâne neobservat şi neapreciat acest eveniment… / Cu ocazia petrecerii acestei echipe în **Clopotiva**, s-a constatat un adevărat peregrinagiu al locuitorilor din satele vecine, care, ca la Mesia, alergau la tinerii învăţători din **Clopotiva**, ca să le tămăduiască bolile de tot felul. Cu această ocazie, s-a putut constata că poporul nostru e conştient de mizeria fizică în care se află; el doreşte un trai mai bun și o viaţă mai umană, dar nu poate de sărăcia care-l paşte și nu poate de vitregia rânduielilor publice, care și acum îi sunt maștere, ca pe vremea stăpânirii străine”[633].

**1936**: „Să mergem, în gând, la **Clopotiva** şi să retrăim vizitele de astăvară, făcute lui Ioja Fărcaş şi alor lui. Mai întâi, era primejdie, dacă te simţea că-l bănui a fi de neam ungur: Să mă feară Dumnezău, domnule. Noi am

[633] *Solia*, Anul XIV, nr. 17, Orăştie 1935, p. 2

fost tot rumâni. Mama mea era dintre **Pogani** şi o chema Pogan Roji, iar tatăl meu o fost fărcăşan şi-l chema Fărcaş Ianăş. Şi uite cum o fost cu neamul nost': Bunul meu, după tată, o fost din **Băeşti** şi s-o ginerit în **Cârneşti**, iar tatăl meu o venit din **Cârneşti** şi s-o ginerit aici, la mama, în **Clopotiva**. Fărcăşani nemeşi mai sunt şi acum în **Cârneşti**. lar poganii nemeşi din **Clopotiva** să ştiţi c-or fost şi ei tot rumâni, de lege românească greco-catolică; numai domnii pogani or fost unguri, că sunt, cum vezi, două rânduri de pogani: unii, domni, şi unii, nemeşi"[634].

**1938**: „**Clopotiva** e sat vechi, străvechi, desigur. Unii au emis ipoteza că pe locul ei înflorea, sub stăpânirea romană în Dacia, *un vicus Patavicensis*. Oricum, teritoriul actualei comune **Clopotiva** trebuie să fi format, pe vremea romană, un vicus. Vatra ei, în gura Râului Mare, sub streaşina muntelui, nu e de admis să fi fost goală de aşezări, pe vremea când alături, la 2-3 km, strălucea Ulpia Trajana. Iar de atunci, încoace, prin oricâte vicisitudini va fi trecut regiunea, vatra **Clopotivei** nu poate fi concepută, în nicio epocă, nelocuită, afară dacă numai admitem o golire de oameni totală, cândva, a Ţării Haţegului. Aceasta, însă, nu s-a putut petrece niciodată… / Din acest sat, **Clopotiva**, un apeduct roman – resturi din care a mai putut constata încă şi Achner – ducea la Sarmisegetuza apă limpede de Retezat. Dar Odovajniţa – aşa se cheamă braţul principal („iazul") desprins din Râul Mare, la chiar ieşirea acestuia din munte – tocmai un atare drum urmează: trece pe lângă Clopotiva şi merge până aproape de Grădiştea, la ruinele romane, de unde, după ce primeşte alte două ape cobo-

---

[634] *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 3, Bucureşti 1936, p. 31

rânde din munţii vechii Ulpii Trajane, face la dreapta, pornind spre Haţeg"[635].



*Familia*, 1866 februarie 5: Români din Haţeg

[635] *Sociologie Românească*, Anul III, nr. 10-11, Bucureşti 1938, p. 450

# CLUJ

(Cluj-Napoca, judeţul Cluj)




**1173**: **Castrum Clus**. Este menţionat, într-un document de cancelarie regală maghiară, Tamás a Comes **Clusiensis**[636], iar în alt document regal, „numele Kolozsvár (**Castrum Clus**, în 1173)”[637].

---

[636] Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904, p. 402

[637] *Revue Historiques*, Tome quatre-vingt-neuvième, septembre-dècembre 1905, Paris 1905, p. 182

**1178**: **Întemeierea Clujului**. „Oraş, astăzi Capitala Ardealului, întemeiat de saşi (la 1178), într-o vale foarte frumoasă, lângă Someşul-mic, pe stânga, împresurat de ziduri şi întărit din distanţă în distanţă cu turnuri, ca şi celelalte oraşe în Ardeal. Dar nici un oraş nu e de numit întărit şi destoinic de apărare, întăriturile cu totul în părăsire fiind şi socotite zadarnice, căci nu mai e acum teamă, ca mai înainte, de năvălirile Tătarilor şi Turcilor. Şi sunt unele ale căror ziduri au început a putrezi”[638].

**1183: Este menţionat**, într-un document, printre şefii şi subşefii Transilvaniei, Gallus a Comes **Culus**iensis[639] („*Gallus comes Albensis Transilvanus, Thomas Comes Clusiensis*”). „Tot în acea epocă dăm şi de un nume „*Culus*” într-un document datat din 1183, prin care Episcopul din Spalato (Dalmaţia) ia anumite dispoziţiuni. În document se pomenesc demitarii ţării din acel an, între care se pomeneşte de „*Gallo Culusiense comite, Thomas albensi comite*”[640].

**1199**, decembrie 15: **Arhidiacon de Cluj**. Papa Inocenţiu al III-lea acordă protecţia sa lui *„Henricus archidiaconus Clusiensis*”[641] şi îi confirmă arhidiaconatul[642].

**1201**: **Pazman de Kulus.** Într-un document emis de cancelaria „regelui Emeric, prin care se acordă privilegii unor oaspeţi din Croaţia („*hospitibus de Potok*”), pome-

---

638 *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, anul II – 1923, Bucureşti 1924, p. 202

639 Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904, p. 402

640 *Dacia istorică*, No. 1, 15 oct. 1937, p. 14

641 *Dacia istorică*, No. 1, 15 oct. 1937, p. 15

642 Zimmermann, Franz; Erner, Carl, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band 1191 bis 1342, Hermannstadt 1892, doc. 576

neşte, între dignitarii ţării, şi de *„Marano comite de Zonuk, Pazman de Kulus*”[643].

**1209**: „**Cetăţuia Cluj** (Castrenses de Clus)... a centurionului din Agad... Sunad Vardou... cu ajutorul slujitorilor din aceeași tabără, Egeben, comandantul armatei, Isaac centurionul... Dar ei au spus că sunt liberi și au adus martori ai libertății lor, și anume Stephan din orașul Natztha, Christopher, Contele de Cluj (Clus), pe nume Ela. de către Pristaldu, din oraşul Zupur, a trimis lui Can-dens fierul din Varadín”[644].

**1213**: **Altă menţionare a fortăreţei din Cluj**. În hrisov, erau menţionaţi: „*Kristóf era curialis comes de Clus*”, „*Beken, curiali comite de Clus*”, „*Isac centurio et Vodasa de* ***castro Clus***”; în acest „Regestrum…” este menţionat „*castrenses de Clus de centuriunatu Agad*”[645].

**1216**: **Şi alţi iobagi din Clusvár**. „Minos din Deregfalva i-a dat în judecată pe cunoscuţii săi, pe nume Ela, Pázmán și Endre și Márton Ondó, pentru o datorie de două mărci și jumătate, în fața viceregelui din Basaclus; afirmația lui a fost susţinută ca adevărată de Pókai Móg și alți iobagi din Clusvár: Erdő, locotenent, Sikló, Tenko, Pőka, administrator, Czejczimam și Bulcsú, care au mărturisit că Gotfred, Farkas, Vil, Olbert, Péter, András și Filanevü, străini, au ocupat ilegal două părți ale pământului, care fusese abandonat în acea cetate”[646].

**1229**: „**Sebestyén, işpanul Clujului** (Clus), a fost chemat în fața unui judecător numit de regele Béla. După ce au ascultat răspunsurile ambelor părți, Farkas, execu-

---

643 *Dacia istorică*, No. 1, 15 oct. 1937, p. 15
644 Jakab Elek, *Kolozsvár torténete*, Buda 1870, p. 234, nota 2
645 *Dacia istorică*, No. 1, 15 oct. 1937, p. 16
646 Jakab Elek, *Kolozsvár torténete*, Buda 1870, pp. 234, 235

torul sentinței, și fiul lui Csóka, au fost trimiţi pentru a lua mărturia cu fierul înroșit lui Altali, la Váradra”[647].

**1242**: **Tătarii, către clujeni**: „Acest document tătăresc, însă scris latineşte, merită a fi tradus aici întreg. El sună:

Noi, Cattan din seminţia Iedran, în regatul Ungariei Kaymakam (locotenent) al Soarelui şi al Pământului, celui mai mare Chan Syngu din Babilonia, neînvinsul rege al regilor Hulaku, al oastei Kalkazultan sau duce suprem. / Iarăşi vă abordăm (îndemnăm – n. n.) şi vă comitem (avertizăm – n. n.) serios vouă, Rugas, Bylany, Korus, comiţi castelani în Cluj, Dej, Busdoch (?), ca să fiţi obligaţi a dispune, cu puterea dată de noi, că, precum Flandrenii, la începutul domniei noastre, au acceptat mo-neta noastră numită Keser Chunic Tatar Pensa, dintre numiţii Secui şi Valahi, pentru toate cele de lipsă, pentru că sunt spre folosul nostru, să o accepte întocmai ca mo-neta bizantină şi să aveţi parte de consorţiul (cooperarea – n. n.) şi de pacienţa (răbdarea – n. n.) noastră.

Pe credinciosul M...as et Zeracheen, cu soţii lor Iosif Myzarrus (Meszáros? = Măcelaru?), Fyieerwaary (Fejérvári? = Alba-julianu), Tuittous (?) et Zeracheen, cu ai căror şerbi să administraţi pe ai voştri, până la Zootmaar (Satu-mare). / Datu-s-a în Zuyo (Sajo? = Şieu), în anul al doilea al domniei nostre”.

„Nos Cattan ex Styrpe Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo Chano Syngu Babylonici ac invincibili Regis Regum Hulaku Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux.

[647] Jakab Elek, *Kolozsvár torténete*, Buda 1870, p. 235

Iterum hortamur, et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch[648], quod cum a nobis data potestate ordinare debeatis, ut quemudmodum Flandry[649] in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros wulgo Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zycly[650] et Blachy[651] per omnia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, accepta-rent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio et patientia nostra participare vultis. Fidelem M...as et Zeracheen[652] cum suis sotiis Josyf Myzarrus, Fyieerwaary, Tuittous et... Zeracheen quorum serwis vestros administrare usquae Zootmaar. / Datum in Zuyo[653], anno Regni noştri II[654]"[655].

**1246**, mai 6: **Printre moşiile episcopatului** voievodatului Transilvaniei, întărite de regele Bela al IV-lea, se

[648] Bistricium? vix crediderim.
[649] Flandrenses Provinciae Cibiniensis i. e. Saxones.
[650] Siculi.
[651] Valachi.
[652] Szerecsen familiae nomen.
[653] Sajo?
[654] Precumu arată şi com. Jos. Kemény, în nota cea latinească de mai sus, acest document tătăresc s-a publicat, mai întâi, la 1842, în Archivulu scientificu ungurescu, de repausatul Jerney, fost membru al Academiei maghiare din Pesta. Documentul se reduce la istoria celei mai înfricoşate călcări şi devastări a Rusiei, Moldovei, Ungariei şi Transilvaniei, prin tătarii-mongoli, veniţi peste aceste ţări sub conducerea lui Batu-Chan , între anii 1241 et 1242. Numai în zilele lui Attila şi apoi în secolul 10, în care au venit maghiarii, s-au mai exterminat atâtea sute de mii de oameni, precum s-au exterminat prin mongolii lui Batu-Chan.
[655] *Transilvania*, nr. 5, Braşov 1871, p. 55

numără şi „*Golou de comitatu Culusiensi*”[656]. / „Din acest privilegiu al regelui Bela IV, dat epis-copului din Transilvania, anume **Gallu**, se cunoaşte că, pe urma devastării tătarilor mongoli, în mai multe comune nu mai rămăsese nici un om, ci toţi locuitorii pieriseră, omorâţi, chiar mâncaţi, sau duşi în captivitate. Aşa, în comitatul Clusiu (Kolos) însăşi cetatea Clusiu, cu comunele **Harina**, **Bilacu**, apoi în comitatul **Solnoc**, oraşelele **Zalău** şi **Tăşnad** au rămas cu totul deşerte de oameni. Venitul din acele locuri îl avea, pe atunci, episcopul. Regele, ca să îndemne pe omenii străini a se aşeza pe acele locuri, îi scuteşte atât de jurisdicţiunea voievodului Transilvaniei, cât şi de sub aşa numitul comite suprem sau adică cap, prefect al districtului, supunându-i numai jurisdicţiunii episcopului, de la care apelaţiunea să se poată lua de-a dreptul (imediat) la regele”[657].

**1275**: **„Villam” Cluj**. Regele Ladislau al IV-lea întăreşte actul lui Ştefan al V-lea, prin care acesta dăruia oraşul Cluj (*villam Clwsuar… in comitatu Clws*) bisericii episcopale Sfântul Michael din **Alba Iulia** (*ecclesia sancti Mychaelis de Alba* Transsiluana; Weissenburg)[658].

---

[656] Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 81, p. 72

[657] *Transilvania*, nr. 5, Braşov 1871, p. 56

[658] Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 178, p. 128

**1282**, martie 21: „**Villa Kuluswar**”. Regele Ladislau al IV-lea întăreşte Episcopiei de Alba Iulia, printre altele „in comitatu Kulus villa Kuluswar”[659].

**1289**, septembrie 1: **Posesiunea villam Culuswar**. Ladislau al IV-lea întăreşte bisericii Sfântul Mihai a episcopiei Alba Iulia posesiunea Clujului (*villam Culuswar*)[660].

**1291**, februarie 21: **Regele Andrei al III-lea** întăreşte dania din 1282 a regelui Ladislau, privind posesia episcopiei din Alba Iulia asupra unor sate şi moşii, inclusiv „*Vysta et Sasag in comitatu de Culus*”[661].

„Capitlul bisericii fericitul Arhanghel Mihail din Transilvania, tuturor credincioșilor lui Hristos, prezenți și viitori, care vor citi sau auzi această scrisoare, salutări întru aducătorul Mântuirii. Declarăm prin aceasta că Ni-colae, iobag al castelului Cluj („castri de Clus”), apărând personal înaintea noastră pentru sine și pentru fiul său, Ioan, posesori ai pământului lor numit Lomb, care există în comitatul Cluj, cu păduri, tufișuri, păduri, pajiști și poieni, cu toate interesele lor și accesorii, în conformitate cu același vechi prin hotare, pe care același Nicolae le-a avut și a posedat atât partea lui de moşie, cât și partea numitului său fiu, acest pământ l-a dat, l-a predat și l-a vândut irevocabil venerabilului părinte domn P., episcop, prelatul nostru, și

---

659 Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 200, pp. 142, 143

660 Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 229, p. 163

661 Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 243, p. 177

prin el urmașilor săi, co-episcopilor săi din episcopia Transilvaniei, să fie stăpânit și ținut de drept în veșnicie, pentru douăzeci de mărci, luaţi de ace-lași Nicolae, și, așa cum a declarat prin propria sa mărtu-risire, de către zisul Ioan, fiul sau. La fel, sus-zisul Nicolae s-a obligat pe sine și pe fiul său şi pe urmaşi să-l ferească, pentru osteneala și cheltuielile sale, pe domnul episcop dinainte numit, de orice acțiune care s-ar putea naște împotriva lui, în cursul timpului, în țara menționată. În mărturie și perpetuă fermitate a acestei chestiuni, la cererea instanței celor de mai sus, am acordat prezentele scrisori, întărite de protecția sigiliului nostru. Dat lui Mihai, prepozitul de Cluj, Grigorie cantorul de Cluj, Pavel custodele de Cluj și Petru decanul de Cluj al bisericii noastre. În anul Domnului MCC nouăzeci și unu”[662].

**1299**, septembrie 14, „**de sărbătoarea Înălţării Sfintei Cruci**, Cluj: „Petru, episcopul Transilvaniei” şi „credinciosul frate Lázaro, starețul mănăstirii Fericitei Fecioare Maria de Klus”, schimbă moșiile abației „Cluj-Mănăştur (Kolozsmonostor) din Leske și Szentgyörgy cu moșiile sale Nadas și Bogartelke”, pe considerentul că „în conducerea treburilor bisericești, se caută întotdeauna lucruri mai bune și se acordă o atenție mai utilă acestui lucru, pentru ca biserica lui Dumnezeu să rămână în siguranță în starea ei și să fie liniștită în posesiunile ei”[663].

---

[662] Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, *Fontes rerum Austriacarum*, I, Wien 1857, pp. 177, 178

[663] Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 283, p. 212; Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, *Fontes rerum Austriacarum*, I, Wien 1857, p. 211

**1316**, 19 august: **Clujul obţine „scrisoarea privilegială** a răposatului preaînălţat şi preamărit principe, domnul Carol, odinioară vestitul rege al Ungariei”[664].

**1331**, iulie 11: **Clujul obţine întăritură** la „scrisoarea privilegială a răposatului preaînălţat şi preamărit principe, domnul Carol, odinioară vestitul rege al Ungariei”[665].

**1336**, 3 aprilie: **Clujul obţine o nouă întăritură** la „scrisoarea privilegială a răposatului preaînălţat şi preamărit principe, domnul Carol, odinioară vestitul rege al Ungariei”[666].

**1349**: „**La Cluj, lucrările pentru construirea bisericii Sf. Mihail** au început curând după 1349, într-o primă etapă fiind executat corul. Alcătuit din trei travee şi o adâncă absidă pentagonală, corul bisericii din Cluj exprimă, fără echivoc, formele goticului matur: sever şi monumental ca volum arhitectonic, el are bolți în cruce care se descarcă pe grupuri de trei colonete angajate, contraforţii sunt zvelţi, iar ferestrele, tripartite, sunt largi și înalte, conferind construcţiei o înfăţişare aerată.

În continuare, construcția bisericii din Cluj a străbătut mai multe etape şi s-ar părea că, încă de timpuriu, la stabilirea planului, ca şi la realizarea decoraţiei şi a modelaturii, un rol important a revenit unor meșteri provenind de la șantierul bisericii Sf. Elisabeta din Kosice (Slovacia). Conceput ca o biserică cu trei nave și două

---

[664] *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 182, p. 198

[665] *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 182, p. 198

[666] *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 182, p. 198

turnuri spre vest, monumentul clujan a rămas, în fapt, neterminat, pentru că turnurile nu au depăşit înălțimea navelor, fiind cuprinse, în cele din urmă, sub pantele aceluiași amplu acoperiş. Capelele laterale ale corului sunt primul indiciu al confluenţelor cu şantierul din Košice, unde aceeaşi dispoziţie se realiza la biserica Sf. Elisabeta, încă înainte de sfârșitul secolului al XIV-lea. Navele sunt inegale ca deschidere: nava centrală, mai largă, are traveele aproape pătrate, în timp ce navele laterale (cea nordică este mai îngustă) sunt alcătuite din travee dreptunghiulare. Racordarea navelor laterale cu cele două capele ale corului se face cu ajutorul unor ziduri dispuse oblic. Această dispoziţie a fost gândită de la început şi asigură o modulare treptată a volumelor, modulare care se regăseşte şi la portale, find vorba despre o caracteristică proprie goticului târziu, în varianta elaborată de șantierul de la Kosice. Stâlpii şi pilaştrii, bogat fasciculati, susţin bolţile pe intradosul cărora nervurile desenează trasee stelare, primele de acest fel în Transilvania. Rafinarea şi complicarea profilelor, încărcarea decorativă evidentă, mai ales la contraforţii fațadei vestice (pe suprafața cărora se etajează desene reunite prin arcaturi trilobate, fleuroane şi fiale), totul indică epoca flamboiantă a goticului. Dar elementele cele mai caracteristice rămân portalele. Cel de nord are o deschidere cvadrilobă, desenată de profile delicate, care descriu o acoladă, totul fiind încadrat de un chenar robust, cu retrageri în trepte, abundent decorat cu frunze, fleuroane şi fiale. Portalul vestic are două deschideri dreptunghiulare, cu baghete încrucișate, încadrate într-un larg chenar, cu trei retrageri succesive, care, în partea superioară, se încheie în segmente de cerc, ale căror articulații sunt marcate cu fiale. Luneta portalului, foarte înaltă, este de-

corată cu stema imperială a lui Sigismund de Luxemburg, cu stemele reunite ale Boemiei, Moraviei şi Ungariei, precum și cu o stemă separată a Ungariei. Acest aparat heraldic permite datarea portalului în ultimii ani ai domniei lui Sigismund. Câţiva ani mai târziu, în 1442, jumătatea superioară a stemei imperiale a fost îndepărtată, pentru a face loc unui relief ce reprezintă pe arhanghelul Mihail străpungând balaurul. Şovăielnic proporţionat, dar expresiv în stângăcia formelor sale robuste, acest relief este piesa cea mai importantă din decorul sculptat al bisericii clujene, decor constând din câteva console şi capitele, de asemenea din câteva reliefuri incastrate în fațade. Alcătuit în principal din motive vegetale, tratate destul de afânat, repertoriul ornamental al capitelelor este agrementat şi cu reprezentări figurative: o mică scenă de luptă între doi bărbaţi, o alegorie a mântuirii, Cain şi Abel, o scenă de vânătoare, Adam şi Eva.

Fără să dispună, deci, de o decorație bogată, monumentul clujan reţine atenţia prin bunele proporții generale, prin spaţiul interior aerat şi armonios organizat, fiind cel mai reuşit exponent al tipului de biserică-hală din Transilvania. În același timp, biserica Sf. Mihail din Cluj pare să fi fost prima etapă din activitatea în spațiul intracarpatic a pietrarilor şi constructorilor proveniți de pe șantierul catedralei din Kosice”[667].

**1351**, septembrie 29: „**Conventul mănăstirii** fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur”(Clusmonostra) dă de ştire despre zălogirea unei părţi de moşie în Kerestus, „aşezată lângă râul Someş, în comitatul Dăbâca”, de către moştenitorul Mihail, fiul lui Dumitru, nobil de Kerestus,

[667] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, pp. 46-51

lui Nicolae zis Wos şi Ioan zis Acyl, pentru „douăzeci de mărci de argint bun, după greutatea de Buda, pe un răstimp de douăzeci de ani”[668].



1864, Ludwig Rohbock: *Klausenburg* sau *Cluj*

**1352**, august 22**: Sunt menţionaţi** „comitele Bartolomeu, judele Clujului (Cluswar), şi de asemenea Walter David, Ioan zis Secuiul şi magistrul Remar, notar şi orăşean din acelaşi oraş, atât în numele lor, cât şi pentru toţi orăşenii acelui oraş Cluj (Clusuar)”, într-o pricină funciară, cu înfăţişare în faţa „Conventului mănăstirii fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur” (Clusmonostra)[669].

---

[668] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 64, p. 61

[669] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 142, p. 150

**1352**, august 22**: Sunt menţionaţi** „comitele Bartolomeu, judele Clujului (Cluswar), şi de asemenea Walter David, Ioan zis Secuiul şi magistrul Remar, notar şi orăşean din acelaşi oraş, atât în numele lor, cât şi pentru toţi orăşenii acelui oraş Cluj (Clusuar)”, într-o pricină funciară, cu înfăţişare în faţa „Conventului mănăstirii fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur” (Clusmonostra)[670].

**1353**, martie 30: **Ludovic, regele Ungariei** dă de ştire că, „venind înaintea înălţimii noastre comitele David, orăşean, şi Reymar, notar al oraşului nostru Cluj (Kuluswar), în locul şi în numele lor şi al tuturor orăşenilor şi oaspeţilor noştri din acelaşi Cluj, şi ne-au înfăţişat o scriesoare privilegială a răposatului preaînălţat şi preamărit principe, domnul Carol, odinioară vestitul rege al Ungariei, părintele nostru preaiubit” (actele din 3 aprilie 1336, din 11 iulie 1331 şi din **19 august 1316**), pe care Ludovic o întărea „cu puterea dublei noastre peceţi”[671].

**1353**, septembrie 25: **Sunt menţionaţi** „magistrul Gall, fiul lui Pascha, comite de Cluj (Kolus), Ioan, fiul lui Dominic, şi Ladislau zis Chech, juzii nobiliari din acel loc”, într-un litigiu funciar[672].

**1353**, decembrie 13: **Este menţionat** „magistrul Rymariu, notarul oraşului Cluj (Cluswar), pentru toţi orăşenii şi oaspeţii din acel oraş Cluj”[673].

---

[670] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 142, p. 150
[671] *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 182, p. 198
[672] *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 214, p. 232
[673] *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 233, p. 244

**1355**, decembrie 6, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Martin, nobil de **Chegea** (Kegye, Kege, judeţul Satu Mare), Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Martin, în numele lor şi al lui Ladislau, fiu tot al lui Ioan, care era lipsă, iar pe de altă parte chibzuitul bărbat Ioan, parohul din **Gilău** (Gyalu, judeţul Cluj), în locul domnului Andrei, episcopul bisericii din Alba Transilvaniei, care a mărturisit că, printr-o învoială de schimb a unor moşii… acel Ioan, fiul lui Martin, şi Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii lui au hărăzit în chip de schimb părintelui Andrei, episcopul Transilvaniei, dreapta jumătate din moşia Chegea, aflătoare în comitatul Solnoc… în schimbul locului de curte sau curţii acelui domn episcop, aflătoare în părţile Transilvaniei şi în oraşul **Cluj**, în locul târgului, curte înzestrată cu clădiri de piatră şi de lemn, precum şi în schimbul viei lui, de două iugăre, bine lucrată, aşezată în hotarul aceluiaşi oraş Cluj”[674].

**1356**, ianuarie 14: „**Omul nostru Toma** preotul, capelanul chibzuitului bărbat Pavel, parohul de Cluj (Clwswar), soţ şi frate canonic al nostru”, este trimis de voievodul Transilvaniei Ştefan ca martor la o măsurătoare şi hotărnicire de pământ în judeţul Mureş[675].

**1356**, noiembrie 19: **Cluj-Mănăştur, mai vechi decât oraşul Cluj**. „Noi, Andrei, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, dăm de ştire că, venind înaintea noastră, cuviosul bărbat, fratele Ladislau, abatele bisericii fericitei fecioare din Cluj-Mănăştur, ne-a înfăţişat o scrisoare

---

[674] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 359, pp. 384-387

[675] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 4, p. 6

deschisă a prealuminatului principe, domnul Ludovic, din mila lui Dumnezeu regele Ungarei, domnul nostru, cu privire la libertatea tuturor iobagilor sau oaspeţilor bisericii din zisul Cluj-Mănăştur, în care am văzut că se spune limpede că **acel sat Cluj-Mănăştur, în ceea ce priveşte aşezarea şi întemeierea, se ştie că e mai vechi decât oraşul Cluj**, şi că de la vremea întemeierii Clujului până acuma, fără încetare, toţi oamenii din Cluj-Mănăştur au avut şi au păstrat aceiaşi libertate ca toţi locuitorii sau oaspeţii din zisul oraş Cluj, şi că slujbaşul sau judele domnului abate a judecat toate pricinile ivite sau ce se iveau înăuntrul hotarelor şi marginilor pomenitei biserici a Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur, şi că judele provincial nu avusese nimic de judecat în privinţa oamenilor bisericii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur, deoarece aceşti oameni ai zisei biserici au avut întotdeauna aceleaşi privilegii ca şi oaspeţii din Cluj; rugându-ne stăruitor să binevoim a păstra pe aceşti iobagi ai bisericii sus-pomenite în privilegiile oraşului Cluj.

Aşadar, noi, încuviinţând cu bunăvoinţă cererile zisului cuvios bărbat, fratele Ladislau, am poruncit ca toţi iobagii şi oaspeţii săi şi cei ce ţin de zisa biserică a Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur să rămână mai departe în sus-zisa libertate, potrivit cuprinsului sus-zisei scrisori a domnului nostru regele; şi prin scrisoarea de faţă vă poruncim vouă, tuturor comiţilor, castelanilor, slujbaşilor săi şi vicevoievodului său, aflători acum în slujbă în părţile Transilvaniei şi celor ce vor fi puşi de noi în viitor, ca şi celorlalţi nobili şi conducători de oraşe, cărora li se arată scrisoarea de faţă, şi vă punem totodată cu tărie în vedere să nu cutezaţi a judeca iobagii domnului abate de Cluj-Mănăştur în orice fel de pricini sau capete de pricini îm-

potriva orişicui, sau să-i siliţi să stea la judecată în faţa voastră împotriva libertăţii ce le-a fost dată de domnul nostru regele, ci pricinile să le treceţi fără amânare înain-tea judelui abatelui spre a-şi primi încheierea”[676].

**1358**, august 1, Căianu: Magistratul Gheorghe, fiul lui Iacob, comite de Cluj, Ioan, fiul lui Dominic, şi Nicolae, fiul lui Toma, juzii nobililor din acelaşi loc, dau de ştire că, înfăţişându-se „Chuey de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), ne-a mărturisit că atunci când Andrei şi Nicolae, fiii lui Nicolae zis Chol… au făcut cercetări împotriva lui Iacob diacul şi a lui Ştefan, fiul lui Ladislau, în privinţa megieşiei moşiei **Mera** (lângă Nădăşelu, judeţul Cluj), a lui Mihai, fiul lui Egidiu, suspomenitul Chuey n-a mărturisit nimic capitlului şi conventului”[677].

**1360**: „**Comitele de Cluj, Andrei**, fiul lui Nicolae, şi Ioan, fiul lui Mihail, juzii nobililor din acelaşi comitat... dăm de ştire că, deoarece potrivit cuprinsului judecăţii noastre, Mycola, fiul lui Ioan, nobil de Dezmir, în miercurea... trebuia să jure... împreună cu încă un nobil, împotriva lui Emeric, fratele lui Pavel, cel ucis, şi a doamnelor: mama şi văduva celui ucis... cu privire la faptul că el nu l-a ucis pe acel Pavel cu ajutorul lui Mihail, fiul lui Laurenţiu, iobagul său, în oraşul Cluj, în cele din urmă sosind acel soroc, ei s-au împăcat prin mijloci-rea unor împăciuitori... la locul jurământului, cu privire la moartea lui Pavel, pentru douăzeci şi nouă de mărci drept despăgubire pentru ucidere, fără partea judecătorului. Iar aceste

---

[676] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 49, p. 51

[677] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 294, p. 305

douăzeci şi nouă de mărci zisul Mycola... trebuia să le dea şi să le plătească pentru el şi pentru Mihail, iobagul său, la trei soroace mai jos scrise, fără partea judecătorului... parte în bani, iar parte în lucruri de preţ asemenea sus-zişilor Emeric şi doamnelor sus-zise, anu-me mamei şi văduvei acelui ucis…

Cea dintâi plată, adică de zece mărci, va fi dator s-o facă la... a doua plată, de asemenea de zece mărci, în a douăzeci şi doua zi de la plata dintâi... iar cele din urmă nouă mărci va fi dator să le dea şi să le plătească de asemenea în a douăzeci şi doua zi ce va urma îndată după a doua plată, socotindu-se, de la darea celor de faţă. Iar dacă n-ar împlini prima plată, va fi globit, dacă n-ar împlini a doua, va suferi prin chiar acest fapt pedeapsa plăţii îndoite, iar dacă ar trece cu vederea a treia plată... atunci va pierde plăţile făcute mai înainte. La aceasta s-a legat numitul Mycola de bună voie în faţa noastră ... o mie trei sute şaizeci”[678].

**1361**, februarie 10: **Un litigiu funciar** este mediat de „magistrul Gheorghe, fiul lui Iacob, comitele de Cluj (Kolus), Ioan, fiul lui Mihail, şi Andrei, fiul lui Nicolae, juzii nobililor din acelaşi loc”[679].

**1361**, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca**

---

[678] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 441, p. 454

[679] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 14, p. 15

(Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo”[680].

**1362**, mai 1: **O mărturie** de la „comitele Bartolomeu, fiul comitelui Bartolomeu, fiul lui Stark, judele, juraţii şi obştea orăşenilor din Cluj (Cluswar)”[681].

**1364**, septembrie 15: „**Noi, Ludovic** din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor cărora se cuvine că înfăţişându-se înaintea maiestăţii noastre chibzuitul bărbat Andrei, parohul de Cluj (Koluswar), capelanul nostru osebit în locul şi în numele credincioşilor noştri orăşeni şi oaspeţi din numitul Cluj, ne-a arătat o scrisoare deschisă a răposatului slăvit principe (şi) domn Carol, vestitul, rege al Ungariei, de bună pomenire, părintele nostru prea iubit, purtând pecetea sa a treia şi cea din urmă şi întocmită cu privire la libertăţile lor, în cuprinsul de mai jos, cerând cu supusă rugăminte înălţimii noastre ca să binevoim a o primi şi a o întări pentru ei. Iar cuprinsul acelei scrisori este

---

680 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

681 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 96, p. 71

acesta: *(Urmează actul lui Carol Robert, regele Ungariei, din 10 iulie 1331, D.I.R. -C.-veac XIV, voi. III. nr. 30).*

Noi, aşadar, încuviinţând cu bunăvoinţă dreapta cerere a numiţilor credincioşi orăşeni şi oaspeţi ai noştri din Cluj (Kuluswar), înaintată nouă de către mai susarătatul Andrei, parohul lor, primim amintita scrisoare a părintelui nostru cuprinsă din cuvânt în cuvânt în scrie-soarea de faţă, şi întrucât aceea scrisoare privitoare la libertăţile lor de mai sus, arătate în cuprinsul ei, a fost dată după rânduială şi în chip legiuit, o întărim pe veci prin ocrotirea scrisorii de faţă cu acele libertăţi date lor de pomenitul nostru părinte, fără a vătăma dreptul altora”[682].

**1366**, aprilie 28: „**Nobilului şi măritului bărbat**, domnului Dionisie, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, Ladislau, **comitele de Cluj**, Ioan, fiul lui Dioni-sie de Juc, şi Mihail zis Henke, juzii nobililor din acelaşi comitat, credincioasă slujbă şi dragoste curată.

Aflaţi că noi am primit cu cinstea cuvenită scrie-soarea măriei voastre, cu acest cuprins: (*Urmează actul lui Dionisie, voievodul Transilvaniei, din 23 aprilie 1366 vezi nr. 32*). Iar noi, voind să dăm ascultare poruncilor voastre, am hotărât să trimitem în locul nostru pe sus-zisul Ioan, fiul lui Dominic de Juc, spre a aduce întocmai la îndeplinire cele de mai sus. Apoi, întorcându-se la noi, acelaşi om al nostru ne-a spus aşa că el a putut cerceta şi afla de la nobilii, nenobilii, mirenii şi preoţii din pomenitul comitat Cluj şi, mai ales, de la vecinii şi megieşii acelor moşii acest adevăr, că răposatul, măritul bărbat Toma, voievodul Transilvaniei, a pus mâna cu silnicie, pe nedrept şi fără nici un temei, pe sus-zisele două moşii, numite Dateş şi Lechinţa,

---

[682] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 330, p. 335

aflătoare în comitatul Turda, şi le-a ţinut în stăpânirea lui, şi că ele ţin cu tot dreptul de mănăstirea din Cluj-Mănăştur”[683].




**1366**, mai 22: **Spitalul Elisabeta din Cluj** (Clusvariensi) „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul scrisorii de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor cărora se cuvine că, aşa cum se cade slujbei cârmuirii noastre regeşti – mai ales **spre cinstirea fericitei Elisabeta**, regina noastră şi ocrotitoarea osebită a ţării noastre, prin ele cărei sfinte rugăciuni tragem nădejde, cu statornică credinţă, că vor fi mereu călăuzite faptele şi paşii noştri, cu sporirea neîncetată a bunurilor mântuitoare-şi dorind cu milostivă grijă să venim cu bine **în ajutorul bunăstării spitalului numitei fericite Elisabeta**, aflător **în oraşul nostru Cluj**, şi a întreţinerii trupeşti a săracilor şi neputincioşilor lui Hristos, care-şi duc viaţa

[683] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 36, pp. 51, 52

şi zac în lâncezeala a tot felul de boli în pomenitul spital, încuviinţăm şi poruncim ca din moara sus-zisului spital al fericitei Elisabeta, în care până acum se măcina pentru tăbăcirea pieilor coaja copa-cilor, numită în vorbirea obişnuită coajă de cer, moară aflătoare şi aşezată pe râul Someş (Zamus), lângă zisul oraş, să se facă şi să se rânduiască o moară de bucate sau pentru măcinatul bucatelor pentru sus-zisul spital al feri-citei Elisabeta şi în folosul săracilor şi neputincioşilor din el, şi care să dăinuiască şi să fie păstrată şi stăpânită de-a pururi şi nestrămutat; voind şi poruncind noi, prin regească poruncă, ca voievodul nostru al Transilvaniei şi locţiitorii şi slujbaşii lui aflători în slujbă, cât şi ceilalţi oameni de orice stare ar fi, să nu cuteze cumva a tulbura sau a împiedica prin vreo împotrivire sus-zisul spital ori pe cârmuitori şi împuterniciţii lui, cu privire la pomenita moară de bucate, rânduită – prin regeasca noastră încuviinţare de faţă şi milostivă grijă – acelui spital şi săraci-lor lui, ca şi folosinţei şi hranei lor, şi de-a pururi alipite lor, spre a fi stăpânită de dânşii în chip slobod şi fără vreo datorie în sarcina lor de dat sau de dare. Iar când cele de faţă ne vor fi înapoiate, vom pune să se dea în chip de privilegiu, sub pecetea noastră cea mare.

Dat tot acolo, în oraşul Cluj, în vinerea dinaintea sărbătorii Rusaliilor, în anul Domnului o mie trei sute şaizeci şi şase”[684].

**1366**, iunie 6: **Privilegiile oraşului Cluj**. „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul scrisorii de faţă, dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor că noi, voind a consfinţi şi păstra cele ce au fost făcute şi rânduite pentru **bunăstarea orăşenilor şi oas-**

---

[684] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 62, pp. 123, 124

**peţilor noştri din oraşul Cluj**, şi a pomenitului nostru oraş, pentru ca ei să sporească neîncetat în număr şi în faptă de credinţă, şi din aceasta să-i vină maiestăţii regeşti roade mai îmbelşugate de slujire şi de cinstite, voim şi făgăduim cu tărie a păstra şi a păzi pe zişii oaspeţi şi orăşeni din Cluj în toate şi în fiecare din libertăţile, milostivirile, drepturile şi legile lor, mai ales cu privire la plata dărilor şi birurilor lor ce trebuie făcută de ei în fie-care an – libertăţi şi drepturi date, dăruite şi hărăzite lor odinioară de către răposatul domn şi rege Carol, prea-scumpul nostru părinte de bună pomenire, prin scrisorile şi privilegiile sale, şi întărite de noi în urmă – libertăţi în care se ştie că au dăinuit până acum, şi îi lăsăm să dăinuiască în ele de-a pururi şi neclintit –, poruncind, sub straşnică poruncă regească, ca voievodul nostru al Transilvaniei şi locţiitorii lui aflători în slujbă, precum şi alţi oameni de orice treaptă sau stare ar fi, să nu cuteze niciodată a tulbura şi asupri pe sus-zişii orăşeni, oaspeţi ai noştri şi oraşul nostru Cluj, cu privire la pomenitele lor libertăţi, milostiviri, drepturi şi legi privilegiale, sau să le aducă vreo schimbare, şi mai cu seamă pomenitul voievod şi locţiitorii ori slujbaşii lui să nu se încumete, şi nici să nu poată cumva sili vreodată pe zişii noştri orăşeni şi oaspeţi împotriva cuprinsului pomenitelor libertăţi ale lor şi ale zisului oraş, să plătească prisos de biruri, dări sau daturi, ci să îngăduie mai degrabă ca ei să se folosească şi să se bucure în pace, în linişte şi fără stânjenire de pomenitele lor libertăţi şi drepturi, oricâte ar fi ele, precum şi fără aducerea vreunei schimbări de orice fel”[685].

**1366**, iunie 6: **Întărirea privilegiilor Clujului**. „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, tutu-

---

[685] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 74, pp. 74, 75

ror credincioşilor săi; prelaţilor şi baronilor, mai ales însă voievodului Transilvaniei, comicilor, castelanilor, nobililor, slujbaşilor şi celorlalţi oameni de orice treaptă şi sta-re care au şi ţin vămi, oriunde în părţile Transilvaniei, precum şi vameşilor lor, cărora le va fi arătată scrisoarea de faţă, sănătate şi milostivire.

Deoarece credincioşii noştri orăşeni şi oaspeţi din oraşul nostru Cluj (civitate nostra Coloswaryensi), potrivit libertăţii lor privilegiale, hărăzite şi date lor de domnul Carol, regele de odinioară al Ungariei, părintele nostru preaiubit de fericită amintire, iar apoi întărită de noi, nu trebuie să plătească nici o va-mă după lucrurile şi mărfurile lor în hotarele ţării Transilvaniei, ci sunt scutiţi de orice plată de vămi, punem în vedere cu străşnicie credinţei voastre, prin nestrămutată poruncă regească, ca nu cumva să îndrăzniţi a lua sau a pune să se ceară vreo va-mă de la orăşenii şi oaspeţii noştri clujeni sus-zişi sau de la vreunul din ei, precum şi după lucrurile, bunurile şi mărfurile lor, de orice fel ar fi, când ar ajunge ei la locurile voastre de vamă, ci, mai vârtos, să-i lăsaţi pe ei şi pe oricare dintre ei, împreună cu lucrurile, bunurile şi mărfurile lor de orice fel, să treacă liber şi fără luarea vreunei vămi pe la locurile voastre de vamă sus-zise, la dus şi la întors, întotdeauna şi pretutindeni, lăsând la o parte orice îngreunare. Şi altfel să nu cutezaţi a face, ca să nu aveţi a vă teme că veţi spori şi mai mult mânia noastră regească.

Iar noi voim să-i ocrotim şi să-i păstrăm neclintit şi neştirbit pe orăşenii şi oaspeţii noştri sus-pomeniţi în veşnica lor libertate privilegială sus-arătată”[686].

---

686 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 75, pp. 138, 139

**1366**, iulie 14: „**Noi, Ludovic**, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin scrisoarea de faţă dăm de ştire că, întrucât credinciosul nostru iubit, venerabilul întru Hristos părinte, domnul Dominic, episcopul bisericii de Alba Transilvaniei, ne-a înaintat o plângere împotriva judelui, juraţilor şi oaspeţilor noştri din oraşul nostru Cluj (Cluswariensi), pentru faptul că zişii jude, juraţi şi oaspeţi, aducând înainte libertăţile lor, prind, popresc şi judecă pe iobagii săi şi ai bisericii sale în acel oraş şi pe pământul lui, fără a fi cerut mai înainte nici o dreptate de la dânsul sau de la slujbaşii lui, noi, deci, care suntem datori să păstrăm pe toţi credincioşii noştri nevătămaţi în drepturile lor, potrivit legii obişnuielnice a ţării noastre şi după îndemnul dreptăţii obşteşti, am poruncit în temeiul puterii noastre regeşti, hotărând şi rânduind ca judele, juraţii şi toţi orăşenii din numitul oraş Cluj, de aci înainte, să nu mai cuteze şi nici să poată niciodată prinde, popri şi judeca, în zisul oraş Cluj şi în locurile ce ţin de el, pe iobagii sus-pomenitului domn episcop sau ai bisericii sale pentru faptele, datoriile sau greşelile lor sau ale altora, neţinându-se seamă deloc în această privinţă de libertăţile zisului lor oraş Cluj, care ar fi potrivnice la această poruncă; ci, dacă au sau vor avea de pornit vreo pâră sau de făcut vreo plângere împotriva iobagilor pomenitului domn episcop sau ai bisericii sale sau împotriva altora ce ţin de dânşii, să urmărească aceasta în faţa domnului episcop sau a slujbaşilor lui, după cum cere rânduiala legii şi obiceiul ţării noastre, afară numai de pricinile de furt, tâlhărie la drumul mare şi de omor, dacă s-ar întâmpla cumva ca astfel de fapte să fie făcute sau săvârşite de către iobagii sus-zisei biserici a Transilvaniei în pomenitul oraş Cluj sau în cele ce ţin de el. Pentru aceste fapte, dacă vinovaţii vor putea fi prinşi în

oraşul Cluj, atunci judele, juraţii şi orăşenii acelui oraş să aibă dreptul de a-i judeca şi pedepsi după felul nelegiuirilor lor; la rândul lor însă, şi episcopul pomenitei biserici şi slujbaşii săi vor trebui să împlinească şi să păzească toate aceste măsuri sus-pomenite şi altele asemănătoare faţă de amintiţii orăşeni şi faţă de oraşul Cluj”[687].

**1366**, septembrie 9: **Judecători ai nobililor din Cluj**. „Magistratul Ladislau, fiul lui Ladislau, comitele de Clusiu şi doi judecători ai nobililor tot de la Clusiu, dau testimoniu că Magistrul Micula din comuna Desmir, stând faţă la judecată, a oprit pe toţi valahii (românii) din comunele Desmir, Samuşeni şi Sant Nicola ca să nu mai cultive şi folosească acele hotare”[688].

**1366**, noiembrie 27: „**Petru, vicevoievodul Transilvaniei**. Aflaţi că, deşi mai înainte vă făcusem cunoscut printr-o altă scrisoare a noastră că pentru acel vas de vin, zălogit şi primit ca zălog pentru comitele Pavel de Tălmaciu în sarcina magistrului Nicolae de Grind, acesta nu trebuie să plătească decât şaisprezece florini şi nu mai mult, totuşi, fiindcă, în urmă, **Ladislau zis Darabus, orăşean din Cluj**, stând în faţa noastră şi a nobililor ţării la octavele de acum ale sărbătorii fericitului Martin Mărturisitorul (18 noiembrie), ne-a spus că în acea vreme acel vas de vin nu preţuia şaisprezece florini, ci douăzeci şi doi, şi lucrul acesta era bine ştiut de toţi orăşenii din Cluj, de aceea vă punem în vedere şi vă poruncim cu tărie că, cercetând pe sus-zişii orăşeni, dacă vor spune că acei vas de vin preţuia în acea vreme douăzeci şi doi de florini, atunci să fiţi datori a despăgubi fără zăbavă cu cei douăzeci şi doi

---

[687] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 112, pp. 211, 212

[688] *Transilvania*, nr. 24, Braşov 1871, p. 289

de florini din partea magistrului Nicolae de Grind pe comitele Nicolae zis Zeuner, sau pe omul său care va înfăţişa această scrisoare. Şi astfel să nu faceţi”[689].

**1367**, ianuarie 7: „**Petru, vicevoievodul** Transilvaniei. Vă poruncim cu tărie, prin cele de faţă, că îndată ce vă vor fi înfăţişate cele de faţă, lăsând deoparte orice alte treburi şi lucruri ale voastre, să fiţi datori să-1 despăgubiţi pe cornițele Nicolae zis Zeuner sau pe omul său – care va înfăţişa scrisoarea de faţă – din partea magistrului Nicolae de Grind cu douăzeci şi doi de florini, şi din partea lui **Ladislau zis Darabus din Cluj** cu opt florini, precum veţi vedea că se cuprinde atât în scrisoarea rege-lui, cât şi întra noastră, îndepărtând orice pricină şi prilej de amânare, împotriva acelora neavând nici o putere; şi altfel să nu faceţi, dacă voiţi să îndepliniţi porunca noas-tră în cele de mai sus, deoarece acel comite Nicolae ne-a zorit până acum foarte adesea la aceasta şi acest lucru vi-l încredinţăm, în chip osebit, vouă, Ştefan, fiul lui Ladis-lau, ca să-1 duceţi întocmai la împlinire”[690].

**1367**, ianuarie 28: **Tâlhării în pădurea Feleacului**. „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin scrisoarea de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor că satul de pe vârful dealului, din pădurea numită Feleac, ce se află între zisul nostru oraş Cluj (Closuariensi) şi satul numit Banabic – unde adică şi în care loc, după cum am aflat cu adevărat şi ştim limpede din desele spuse ale jeluitorilor, se săvârşeau foarte des şi fără încetare, din vremile cele mai îndepărtate, nenumărate jafuri,

---

689 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 166, p. 283

690 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 187, p. 305

tâlhării şi foarte crunte omoruri de către tâlhari şi răufăcători asupra oamenilor ce treceau pe acolo –, sat pe care credincioşii noştri, judele, juraţii şi orăşenii din oraşul nostru Cluj, din însărcinarea şi temeinica noastră chezăşie, dată lor prin altă scrisoare deschisă a noastră, ca un mijloc pentru a înlătura şi a scăpa de asemenea nenumărate şi nemaipomenite nelegiuiri, mutându-l din locul lui sus pomenit îl vor pune, îl vor aşeza şi-l vor întemeia din nou ca să dăinuiască pe viitor, hotărâm acum, în temeiul puterii noastre regeşti, ca să fie cu totul ferit şi scutit de orice atârnare străină, alipindu-l şi încredinţându-l pomenitului nostru oraş Cluj şi tuturor legilor lui, şi rânduind să fie ţinut şi cârmuit de-a pururi sub deplina atârnare judecătorească şi putere a numitului nostru oraş şi a orăşenilor din el, şi chiar sub osebita noastră ocrotire şi oblăduire. Voim dar, şi prin nestrămutată hotărâre regească poruncim ca voievodul nostru al Transilvaniei, aflător în slujbă, ca şi vicevoievodul său, precum şi comiţii, castelanii, slujbaşii şi oricare alţii să nu cuteze nicicând a-şi întinde vreo putere judecătorească asupra acestui sat, ce se va întemeia în felul arătat mai sus, şi asupra locuitorilor sau oamenilor de acolo împotriva hotărârii şi aşezământului de mai sus al maiestăţii noastre. Iar scriesoarea de faţă, când ne va fi adusă înapoi, vom pune să se dea sub pecetea noastră cea mare pentru mai trainică chezăşie”[691].

**1368**, martie 19: **Întărirea privilegiilor Clujului**. „Noi, Nicolae, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, prin scrisoarea de faţă facem cunoscut că, înfăţişându-se înaintea noastră, chibzuiţii bărbaţi, orăşenii şi oaspeţii regeşti din Cluj (Cluswar), ne-au arătat o scrisoare a

[691] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 196, p. 315

răposatu-lui mărit bărbat, domnul Dionisie, voievodul Transilvaniei, preascumpul nostru frate, având întru totul, acest cuprins: (*Urmează actul lui Dionisie, voievodul Transilvaniei, din 23 octombrie 1361, Cluj, DRH-C, vol. XII, p. 46-47*). După ce s-a înfăţişat această scrisoare şi s-a citit cuprinsul ei, pomeniţii orăşeni şi oaspeţi regeşti ne-au rugat foarte stăruitor să păstrăm şi să punem să se păstreze pentru dânşii rânduielile şi aşezămintele sus-zişilor voievozi, înaintaşii noştri, cu privire la plata pomenitelor vămi, arătate lămurit în acea scrisoare răposatului domn Dionisie voievodul, fratele nostru, şi întărite de dânsul la rândul său.

Noi, aşadar, primind şi întărind scrisoarea mai sus arătată a pomenitului domn Dionisie, voievodul, fratele nostru, şi având de gând să păzim în toată puterea şi tăria lor pomenitele rânduieli şi aşezăminte ale sus-zişilor voievozi, înaintaşii noştri, vă punem în vedere şi vă poruncim cu tărie vouă, tuturor comiţilor, castelanilor şi slujbaşilor noştri, aflători acum în slujbă sau celor ce vor fi rânduiţi în viitor în părţile Transilvaniei, şi îndeosebi vouă, Petru, vicevoievodul, şi magistrului Ladislau, marele nostru slujbaş din Bonţida, care vă aflaţi acum în slujbă şi celor ce vor fi în viitor, precum şi vameşilor voştri, ca, oricând şi ori de câte ori sus-zişii orăşeni şi oaspeţi din Cluj vor purcede cu lucrurile şi mărfurile lor spre Bistri-ţa, să-i lăsaţi slobozi să treacă prin satul şi prin vama de la Bonţida, iar dacă vor merge spre Reghin, Teaca sau Târgul Secuilor, să-i lăsaţi să treacă prin satul şi prin vama de la Sînmiclăuş, pe drumul ce merge prin Căianu şi Meneşu, aşa cam a fost rânduiala făcută de sus-zisul Toma, fostul voievod, şi consfinţită şi întărită de domnii Nicolae Konth

şi Dionisie voievodul, fratele nostru. Alt-fel să nu îndrăzniţi a face”[692].

**1368**, aprilie 16: **Laurenţiu, orăşean jurat din Cluj**. „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul acestei scrisori facem cunoscut tuturor cărora se cuvine că, înfăţişându-se înaintea luminăţiei noastre, Nicolae, fiul lui Toma, judele, şi Ladislau, fiul lui Laurenţiu, orăşean jurat din Cluj (Cluswar), în numele lor, precum şi al tuturor orăşenilor şi oaspeţilor noştri din Cluj, ne-au arătat o scrisoare închisă a cuviosului convent din Cluj-Mănăştur, întocmită cu privire la legiuita hotărnicire şi ridicare de semne de hotar a numitului oraş, şi având cuprinsul de mai jos, rugându-se de maiestatea noastră, cu smerită şi supusă rugăciune, să binevoim a pune să fie cuprinsă şi trecută în scrisoarea noastră deschisă şi să fie întărită pentru pomeniţii noştri orăşeni şi oaspeţi din Cluj. Cuprinsul scrisorii este acesta: (*Urmează actul conventului din Cluj-Mănăş-tur9 din 3 aprilie 1368, nr. 304*).

Noi, aşadar, ascultând cu regească bunătate şi încuviinţând dreptele şi socotitele rugăminţi ale sus-zişilor Nicolae, judele, şi Ladislau, orăşeanul din Cluj, rugăminţi înaintate de ei maiestăţii noastre în numele lor şi al tuturor orăşenilor şi oaspeţilor din acelaşi oraş Cluj, o întărim, în temeiul deplinei noastre puteri regeşti, pentru numiţii credincioşi orăşeni şi oaspeţi ai noştri din Cluj şi pentru moştenitorii şi toţi urmaşii lor, ca să aibă putere pe veci, fără a dăuna drepturile altora, consfinţind, încuviinţând şi primind amintita scrisoare de răspuns a conventului din Cluj-Mănăştur, lipsită după cum se vedea de orice stricăciune sau bănuială trecută din cuvânt în cuvânt în scrisoarea de

[692] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 296, pp. 459, 460

faţă, dimpreună cu pomenita hotărnicire şi ridicare de hotare arătată limpede în cuprinsul ei”[693].

**1369**: **Pecetea oraşului Cluj** (Cluswar), care abia în 1377 avea să obţină confirmare regală, era pusă pe un act, rămas până astăzi cel mai vechi cunoscut. „Imaginea caută desigur să interpreteze plastic numele oraşului (Kolozswár, Klausenburg), devenind în mod firesc emblema orăşenilor”; ea „reprezintă un zid de cetate, construit din pietre cioplite şi având o cornişă în imaginea superioară, iar în mijloc, o poartă. Din marginea superioară a zidului se ridică trei bastioane cilindrice, cel din mijloc fiind mai înalt şi mai gros. Bastioanele sunt încoronate şi ele cu cornişe”. În 1476, vechea pecete a fost abandonată, datorită uzurii. „Imaginea noii peceţi se deosebeşte de celelalte doar prin faptul că în ea bastioanele apar în formă pătrată”[694].

**1369**, martie 24: „**Noi, comitele Gheorghe**, fiul comitelui Bartolomeu, judele juraţii şi toţi bătrânii din Cluj (Cluswarienses), prin aceste rânduri dorim să ajungă la cunoştinţa tuturor, atât a celor de faţă, cât şi a celor viitori, că cinstiţii şi chibzuiţii bărbaţi Ştefan Albu (al-bus), Nykel Blănarul, Petru, fiul lui Matia, Clesel, fiul lui Martin Blănarul, ne-au arătat cu grea plângere, în numele lor şi al tuturor blănarilor şi cojocarilor, orăşeni de ai noş-tri, că oaspeţii din alte ţinuturi, oraşe şi sate, venind printre noi, le iau cu desăvârşire, spre marea lor pierdere, tot câştigul şi folosul cu care se aleg de pe urma cumpărării pieilor de animale de tot felul, din care acei blănari, orăşeni de-ai

---

[693] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 306, p. 473

[694] S. Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania*, în *Documente privind Istoria României*, vol. II, Bucureşti 1956, pp. 613, 614

noştri, trebuie să-şi agonisească traiul şi hrana lor şi să plătească sfintei coroane regeşti dările, deşi în alte oraşe se bucură de înlesniri osebite faţă de oaspeţii străini, de pe urma cărora numitele oraşe şi-au tras şi îşi trag un folos adevărat şi neîncetat. Şi, fiindcă se socoate de folos şi înţelept, ca orăşenii sau oamenii din orice ora-şe să aibă dreptul de a se folosi şi a se bucura, în locul lor de sălăşluire, de o precădere osebită înaintea altor străini ce-şi îndreaptă paşii spre acele locuri, noi, aşadar, dorind a lua măsuri potrivite pentru sus-pomeniţii blănari, orăşenii noştri, pentru, neajunsurile lor de mai sus, pentru ca, având ei mai din plin cele trebuincioase traiului, sus-zisul oraş Cluj înzestrat cu belşugul veniturilor, să capete un mai mare spor, şi de pe urma acestui lucru să iasă mai bogate roadele slujbelor şi îndatoririlor pentru Maiestatea regească în mijlocul obştii noastre am făcut şi am rânduit următoarele aşezăminte: ca nici un orăşean de al nostru sau altul străin, care vine în mijlocul nostru, să nu aibă de loc voie să cumpere în număr de până la o sută piei de oaie, de miel sau de alte animale crescute pe lângă casă, ori din cele de câmp sau de pădure sau de orice fel de fia-ră sălbatică, afară de acei orăşeni ai noştri care se ştie că au nevoie de ele pentru a le folosi la lucrul lor meşteşugăresc, şi ca nici un meseriaş care nu e înscris în obştea sau breasla pomeniţilor blănari, orăşeni ai noştri, să nu poată şi să nu fie volnic a se îndeletnici pentru sine însuşi în atelierul lui cu meşteşugul său de blănar, fără învoirea şi îngăduirea sus numiţilor noştri blănari, poruncind noi ca pomenitele rânduieli ale acestor aşezăminte să aibă putere în veci şi nestrămutat prin mărturia scrisorii de faţă, întărită prin atârnarea peceţii noastre celei mari, dar cu îngrădirea ca sus-zişii blănari sau cojocari, orăşenii noştri, să se îndatoreze a nu face sau rân-

dui între ei în obştea sau breasla lor nici un aşezământ potrivnic binelui obştesc. Iar dacă vreunii, din cutezanţă, vor încerca să facă ceva împotriva sus-pomenitelor noastre rânduieli sau aşezăminte, noi îi lăsăm pe aceştia să fie pedepsiţi, potrivit hotărârii noastre, de către judele nostru aflător în slujbă. Şi pentru ca toate cele de mai sus să rămână şi să dăinuiască în veci şi nestrămutat, am dat şi am pus să li se înmâneze sus-însemnaţilor blănari, orăşenii noştri, scrisoarea noastră de faţă, întărită prin atârnarea peceţii noastre celei mari, spre tăria celor de mai sus"[695].

**1370**, martie 30: „**Noi, Ludovic**, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor că, pe când ne aflam noi în oraşul nostru Cluj (Cluswariensis), credin-cioşii noştri: Gheorghe, judele şi juraţii şi toţi orăşenii din numitul nostru oraş Cluj ne-au arătat maiestăţii noastre că dânşii şi întreaga obşte a orăşenilor şi oaspeţilor din acel oraş vor să rânduiască şi să pună să se rânduiască şi să se aşeze acum dintâi, pentru înlesnirea şi folosul lor, precum şi pentru folosinţa pomenitului oraş, pe pământul trebui-tor al acelui oraş, o pescărie cu stăvilarele trebuitoare în lacul numit în vorbirea obişnuită Lacul fără fund, în care vine şi se varsă dinspre partea de miazăzi un pârâu, care coboară dintr-un izvor numit Pârâul lui Stark, izvor de la care acea pescărie primeşte apă, şi că unul din capetele acestei pescării se află şi se întinde aproape de hotarul satului numit Someşeni, rugându-se ei cu plecăciune şi smerenie de înălţimea noastră să binevoim a da regeasca noastră încuviinţare la rânduirea şi aşezarea acelei pescării şi să lăsam acea pescărie slobodă pentru folosul şi înlesnirea lor.

---

[695] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 378, pp. 585, 586

Noi, aşadar, cu regeasca noastră bunătate, plecând o ureche binevoitoare la smerita şi supusa rugăminte a sus-numiţilor jude, juraţi şi orăşeni, pentru o mai mare înlesnire şi pentru o mai bună stare, precum şi pentru sporirea folosului pomenitului nostru oraş Cluj, cât şi al locuitorilor săi, le-am lăsat sus-zişilor jude, juraţi şi orăşeni şi obştii oamenilor din acel oraş acea pescărie, pe care, după cum se spune mai sus, o rânduiesc şi o aşează acum în locul arătat, împreună cu drepturile şi veniturile ei, ca să fie în veci slobodă şi scutită de orice atârnare a voievodului nostru din Transilvania aflător la slujbă, şi a castelanilor şi slujbaşilor săi, oricare ar fi ei, şi să fie ţinută şi stăpânită de-a pururi de acei jude, juraţi şi de obştea orăşenilor şi oaspeţilor cât şi de urmaşii lor, spre folosinţa şi înlesnirea lor înşişi, dându-ne deplina noastră învoire la rânduirea şi aşezarea ei, potrivit rugăminţii pomeniţilor noştri credincioşi, pentru ca şi ei să poată fi mai în măsură şi mai în stare să împlinească îndatoririle faţă de maiestatea regească.

Voim, aşadar, şi cu straşnică poruncă regească vă poruncim vouă voievodul nostru din Transilvania, atât celui rânduit acum, cât şi celui ce va fi pus in viitor, cât şi locţiitorilor voştri, mai ales castelanului vostru din Lita şi slujbaşului vostru din Cluj, cât şi altor oameni de orice stare ar fi ei, fiecăruia în parte, să nu cutezaţi a vă amesteca vreodată la sus-zisa pescărie şi la celelalte înlesniri ce se vor rândui pentru obştea orăşenilor şi oaspeţilor pomenitului nostru oraş Cluj, pe cuprinsul pământului său, şi nici să tulburaţi cumva pe acei orăşeni şi oaspeţi, în această privinţă, împotriva hotărârii şi poruncii maiestăţii noastre, ci să lăsaţi acea pescărie împreună cu toate drepturile şi veniturile ei zisei obşti a orăşeniilor şi oaspeţilor pentru folosul lor, potrivit pomenitei noastre încuviinţări şi cu-

prinsului poruncii noastre, ca s-o stăpânească şi s-o ţină slobod, în pace şi în linişte în veac. Iar când scrisoarea de faţă ne va fi înapoiată, vom pune să fie dată cu pecetea noastră cea mare. / Dat la Cluj, în sâmbăta dinaintea duminicii *Judi-ca*, în anul Domnului o mie trei sute şaptezeci. / (*Sub pecete*:) Darea de seamă a lui Alexandru, ajutorul marelui paharnic regesc"[696].

**1370**, aprilie 4, Turda: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor că, după ce au purtat dezbatere înaintea noastră, pe de o parte, judele, juraţii şi obştea orăşenilor oraşului **Cluj** (Clusuar), iar pe de altă parte, obştea nobililor din satul **Rediu** (Reudh, judeţul Cluj), care nu se înţelegeau între ei asupra unor semne de hotar şi a unui pământ, am trimis pe credincioşii noştri oameni, pe domnul Benedict, arhidiaconul de **Pâncota** (Pankota, judeţul Arad), din biserica de Agria, şi pe Simion, notarul curţii noastre, din partea numiţilor orăşeni, şi, de asemenea, pe Ioan, nobil de **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj), rudă cu pomeniţii nobili de Rediu, din partea acestor nobili, pentru îndreptarea acelor semne de hotar. Aceşti oameni ai noştri, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas, de faţă cu numitele părţi, că în marţea de după duminica *Judica* (2 aprilie), mergând ei la pământul în pricină între pomenitele părţi, au împăcat acolo aceste părţi şi le-au unit întru totul, hotărnicind între ele acel pământ în pricină în felul următor: mai întâi şi dintru început, venind ei la locul acela, unde semnele de hotar ale acelui oraş al nostru se mărgineau cu pământul satului numit **Banabic** (azi **Vâlcele**, judeţul Cluj) – întrucât s-a spus că şi pome-

[696] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 482, pp. 719, 720

niţii nobili de Rediu sunt acolo megieşi de hotar – au ridicat două movile de hotar lângă semnul dintâi. De acolo, înaintând puţin cam spre răsărit, pe un muncel teşit numit, în vorbirea, obişnuită berch, au aşezat şi acolo două movile de hotar. De asemenea, purcezând mai departe, sub un stejar au mai ridicat iar două semne de hotar, şi tot aşa, trecând drept înainte, au ridicat două semne de hotar. De acolo, cotind chiar spre răsărit, au aşezat iar două semne de hotar, şi, în sfârşit, ţinând-o mereu tot spre răsărit, după ridicarea peste tot, în şase locuri, a unor semne de hotar duble, sărind o mică baltă, şi trecând acolo peste un drum mare, care o ia spre Turda, trecând din pomenitul nostru oraş Cluj, prin acel sat Rediu al nobililor pomeniţi, au ajuns la locul unde acel oraş al nostru era mai înainte în hotar cu nobilii de **Giurfalău** (Gheorgheni, judeţul Cluj), şi acolo, fiindcă s-a spus că nobilii de Rediu sunt în hotar atât cu oraşul nostru, cât şi cu sus-zişii nobili de Giurfalău, au ridicat cel din urmă semn de hotar, lângă cele două de mai înainte, şi aşa au încheiat acest mers şi această ridicare de semne de hotar, cât şi împărţirea acelui pământ. Cu care toate s-au declarat prin viu grai deplin mulţumiţi în faţa maiestăţii noastre, atât zişii orăşeni ai noştri, cât şi pomeniţii nobili de Rediu, mai adăugând şi această desluşire, că, întrucât între al patrulea şi al cincilea semn de hotar, numărându-le de la început, oamenii noştri au găsit, spre miazăzi, doua locuri ca de aşezare a unor semne de hotar străvechi, de aceea părţile au hotărât ca să fie socotite între ele zadarnice pomenitele locuri de semne de hotar străvechi, şi să nu poată fi între ele prilej nici de câştig, nici de pagubă. / Spre mărturia tuturor acestor lucruri am dat amânduror părţilor această scrisoare a noastră cu pecetea de taină a inelului nostru. Şi când această scrisoare va fi adusă înapoi la

cancelaria noastră, poruncim să fie întocmită în chip de privilegiu al nostru, purtând pecetea noastră cea mare”[697].

**1370**, aprilie 24: **Bartaleu, judele oraşului nostru Cluj**. „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă, dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor cărora se cuvine că Gheorghe, fiul lui Bartaleu, judele oraşului nostru Cluj (Clusuar), precum şi Ladislau, fiul lui Laurenţiu, şi Nicolae, fiul lui Ioan, bătrâni şi cetăţeni juraţi din acel oraş al nostru, venind în faţa luminăţiei noastre, în numele lor şi al tuturor orăşenilor şi oaspeţilor noştri din zisul oraş Cluj, ne-au înfăţişat o scrisoare a noastră deschisă, însemnată cu pecetea noastră inelară de taină pe care o purtăm la mână, scrisoare întocmită cu privire la învoirea noastră regească ce li s-a dat de noi, în chipul arătat în acea scrisoare, pentru facerea şi orânduirea unui heleşteu sau lac, zis Lacul fără Fund, scrisoare ce are cuprinsul de mai jos. Ei au rugat cu prea smerenie şi supuse rugăminţi înălţimea noastră regească, în numele celor de mai sus, ca, încuviinţând şi primind acea scrisoare împreună cu toate punctele şi clauzele arătate în cuprinsul ei, să punem să fie transcris şi trecut ca transumpt cuprinsul ei, din cuvânt în cuvânt, în cele de faţă şi să binevoim a o întări pentru ei prin punerea peceţii noastre noi şi adevărate. Cuprinsul acelei scrisori este acesta: (*Urmează actul lui Ludovic I, regele Ungariei, din 30 martie 1370, Cluj, nr. 482*).

Noi, aşadar, ascultând şi încuviinţând cu bunătate regească rugămintea dreaptă şi legiuită a acelor Gheorghe judele şi Ladislau şi Nicolae, cetăţeni juraţi din numitul oraş Cluj, înfăţişată cu smerenie de ei maiestăţii noastre, în

---

[697] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 489, pp. 738, 739

numele celor de mai sus, încuviinţând şi primind pomenita noastră scrisoare, lipsită de orice bănuială şi cusur, trecută din cuvânt în cuvânt în cele de faţă, am hotărât să o întărim pentru ei prin punerea peceţii noastre noi şi adevărate, împreună cu hărăzirea învoirii noastre regeşti, trecută şi arătată în cuprinsul ei, ca să aibă putere pe veci, fără a vătăma însă drepturile altora"[698].

**1370**, aprilie 26: **Colonizarea Clujului cu iobagi**. „Noi, Ludovic din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor cărora se cuvine că, deoarece noi avem de gând să împodobim oraşul nostru Cluj din Transilvania (nos civitatem Clusuar Transiluanam) cu o mulţime de locuitori, voim ca orice oameni de stare liberă, care ar voi să vină în pomenitul nostru oraş Cluj, ca să se aşeze acolo, să vină slobod şi să se aşeze acolo nestingheriţi, sub osebita noastră ocrotire şi oblăduire. Aşadar, vouă tuturor comiţilor, castelanilor, nobililor şi oricăror alţi oameni cu moşii, care au iobagi, cu aspră hotărâre regească punându-vă în vedere, vă poruncim ca, pe iobagii voştri, care după primirea învoirii voastre şi după plata dreptei dări de pământ şi a datoriilor lor, ar voi să se mute de pe pământurile, moşiile sau feudele voastre în oraşul Cluj, spre a se aşeza acolo, să-i lăsaţi să plece slobod şi fără nici o piedică, fără a vă atinge de lucrurile sau fiinţele lor. Şi altfel să nu cutezaţi a face, dacă nu voiţi să înfruntaţi pedeapsa cumplitei noastre mânii. Şi voim să puneţi să se vestească acest lucru, în faţa tuturor în târguri şi în locu-rile obşteşti"[699].

---

698 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 496, pp. 747, 748
699 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 499, p. 560

**1370**, aprilie 26: **Bartaleu, judele oraşului nostru Cluj**. „După darea de samă a lui Emeric voievodul. Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor cărora se cuvine, că Gheorghe, fiul lui Bartaleu, judele oraşului nostru Cluj, cât şi Ladislau, fiul lui Laurenţiu, şi Nicolae, fiul lui Ioan, bătrâni şi juraţi din acelaşi oraş, venind cu smerenie înaintea înălţimii noastre, în numele lor şi al tuturor orăşenilor şi oaspeţilor noştri din pomenitul Cluj, au spus maiestăţii noastre că dânşii, toţi la un gând, îndreptându-şi cu vrednicie şi cum se cuvenea luarea lor aminte asupra împodobirii, sporirii şi creşterii sus-zisului nostru oraş, au cumpărat de la unii nobili şi de la alţi oameni din ţara noastră prin dreaptă cumpărătură nişte pământuri şi bucăţi de moşie, aflătoare şi aşezate în jurul acelui oraş, care lor le erau nu numai folositoare, ci chiar trebuincioase, dându-le în folosinţă obştii lor, susţinând ei, totodată, că ei şi pomeniţii orăşeni ai noştri au stat nesupăraţi în paşnică stăpânire a numitelor pământuri vreme de douăzeci de ani şi că şi acuma stau în pace şi în linişte, rugându-se de maiestatea noastră, în numele celor de mai sus, ca, încuviinţând şi primind cumpărarea şi vânzarea ziselor pământuri şi bucăţi de moşie, făcută în felul de mai sus, şi dând acestei cumpărări-vânzări învoirea şi consimţământul nostru regesc, spre mai mare şi mai temeinică chezăşie pentru păstrarea pe veci a numitelor pământuri, din plinul puterii regeşti să binevoim a consfinţi şi întări acea cumpărare.

Noi, aşadar, ţinând seama că cinstea şi tihna cul-mii regeşti obişnuieşte să se bucure de mulţimea şi înflorirea noroadelor sale şi că i se cade prevederii cârmuitorului să stăruiască plin de veghe asupra foloaselor supuşilor săi –

pentru ca de pe urma lor să-i vină şi maiestăţii noastre câştig şi folos şi, prin aceasta, şi prilejul unui mai îmbelşugat folos şi al cinstei –, cu regeasca noastră bunătate ascultând milostiv rugămintea lor, pentru ca numiţii orăşeni ca nişte osebiţi şi plini de grijă străjuitori ai cinstei noastre să şadă în belşugul păcii şi să se odihnească în frumuseţea tihnei, încuviinţând şi primind atât vânzarea, cât şi cumpărarea sus-pomenitelor pământuri şi bucăţi de moşie – cu orice nume s-ar chema şi făcute pentru folosul şi folosinţa pomenitului nostru oraş Cluj şi pe care se ştie că orăşenii acelui oraş le-au avut şi stăpânit în pace vreme de douăzeci de ani şi în a căror stăpânire au rămas nestrămutaţi şi nesupăraţi – dându-le învoirea şi consimţământul nostru regesc, din plinul puterii noastre regeşti încuviinţându-le şi consfinţindu-le le întărim prin ocrotirea scrisorii de faţă, Apoi, pentru ca orăşenii din sus-zisul nostru oraş să stăpânească acele pământuri şi bucăţi de moşie pe veci, fără nici o sminteală şi nestingheriţi de vreo piedică, am hotărât să silim la o tăcere veşnică pe împotrivitorii ce s-ar ivi, pe toţi îndeobşte şi pe fiecare în parte, cu privire la moşiile şi bucăţile de moşie pomenite, trecute în folosul sus-numitului nostru oraş.

Afară de aceasta, dorind să ridicăm zisul nostru oraş şi pe orăşenii din el prin temeiul unui osebit privilegiu şi să-i facem să propăşească prin sporul binefacerii noastre – pentru ca starea lor să se schimbe neîncetat din bine înspre mai bine şi să ne facă nouă şi sfintei coroane regale mai plăcute şi mai îmbelşugate slujbe credincioase – din osebita noastră milostivire încuviinţăm şi îngăduim cu bunăvoinţă a le da învoirea să poată cumpăra, prin dreaptă cumpărătură şi spre folosul şi mărirea acelui oraş, pământuri şi moşii de la oricare nobil şi de la alţi oameni

din ţara noastră, şi să le poată trece în folosul şi folosinţa lor, din îngăduitoarea noastră încuviinţare şi din osebita noastră învoire.

Prin puterea celor de faţă, dăm, atunci ca şi acum, învoirea şi încuviinţarea noastră acelei cumpărări şi vânzări, voind şi hotărând ca, dacă vreunii nădăjduiesc că au vreun drept sau vor a porni vreo pâră cu privire la aceste pământuri sau bucăţi de moşie, pe care, în trecerea vremii, numiţii orăşeni ai noştri au să le dobândească sau să le cumpere prin dreaptă cumpărătură, apoi să-şi caute dreptatea pe calea judecării în răstimp de mai puţin de un an din clipa când se va face acea cumpărare, iar dacă vreunii, în răstimp de mai puţin de un an, stăruind în tăcerea lor, nu-şi vor da osteneala sau nu se vor îngriji să-şi ceară dreptul lor, să nu mai aibă dreptul de a porni judecată, şi pe aceştia îi silim la liniştea unei veşnice tăceri, iar acele pământuri şi moşii voim să fie stăpânite şi păstrate pururea şi nestrămutat de către zişii orăşeni din oraşul nostru, fără a se ţine seamă de împotrivirea nimă-nui"[700].

**1396**: „**Romano-catolicii** au cele mai vechi biserici din Cluj. Cea mai mare e *biserica Sân-Mihai* din Piaţa Unirii, construită în stil gotic între anii 1396 şi 1432 şi numită, în trecut, uneori şi biserica lui Sigismund, acesta rege al Ungariei şi donator al ei. Turnul de 80 m e construcţie mai nouă (dintre 1837 şi 1862). în trecut, biserica era înconjurată de prăvălii lipite de pereţii ei. În interiorul bisericii, la paraclis, se află o uşă frumoasă, cea mai bogată construcţie a sculpturii în piatră din epoca Renaşterii din Ardeal (1528)"[701].

[700] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 498, pp. 751, 752
[701] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 37

„**Biserica Sf. Mihail**, în stil gotic, construită între 1396 şi 1432 (turnul din 1837), în începuturile sale biserică a saşilor întemeietori, luată apoi pe seama ungurilor calvini şi acum a celor catolici. Alături de bisieirică e statuia ecvestră a lui Matei Corvinul, „cel mai mare, cel mai glorios, cel mai drept rege al Ungariei", pe care l-am lăsat locului ca să amintească tuturor că din neamul iobă-git prin silnicia legilor şi a fărădelegilor, s-a ridicat, în lungul şir de regi maghiari, tocmai acela cu care ungurii se mândresc mai mult. Îngăduinţa noastră a mers până acolo încât am lăsat, la picioarele Craiului, steagul cu bourul Moldovei, închiniat Corvinului. Când? După fuga de la Baia? Atunci Regele n-a ascuns neizbânda sa şi, preţ al împăcării, a dat lui Ştefan cel Mare cetăţi şi sate chiar în inima Transilvaniei E şi acest steag o mărturie de cum s-a scris istoria, iar Craiul şi cu cei doi români de la picioarele sale, Pavel Chinezul şi Bartolomei Drágffi – acesta din urmă „din neamul întemeietorilor Moldovei", care-i închină steaguri, arată îndeajuns câtă strălucire am pus noi în Coroana Sfântului Ştefan"[702].

**1404**, iulie 30: „**Noi, Sigismund**, prin harul lui Dumnezeu, Regele Ungariei... Au venit în faţa noastră, cinstiții și cunoscuții bărbați, stăpânul Cristannus, plebeu în Cluj (Coloswar), şi Nicolaus zis Mun, cetățean al aceluiaș oraș Cluj al nostru, şi ni s-au plâns, în numele lor, al comunității lor, al dietei Clujului și a districtului Cluj, cum, în vremurile ultimelor tulburări ale Împărăției noastre, în timp ce unii dintre secuii noștri invadaseră părțile noastre transilvănene", ei au distrus și pustiit oraşul şi districtul Cluj. Delegaţia clujeană cere desdăunări şi ga-

[702] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 77

ranţii că astfel de agresiuni, care „să degenereze în sărăcie şi dezolare” nu se vor mai repeta. Regele garantează, prin numirea de voievod şi vicevoievod ai Transilvaniei, pe „fidelibus nostris, viris Magnificis Johanni filio Henrici et Jacobo Laczk”[703].

**1426**, noiembrie 1: „**Conventul de la monastirea Clusiului** face un transumt authentic după rescriptul regelui Sigismund, din anul 1398, Iulie 7, reînnoit însă în anul 1426, prin care se zice că episcopii şi popii catolici sunt autorizati a lua diecimele de la Valachi, din cauză că din venitul acelora trebuie să poarte spesele banderiilor sau cetelor bellice. Sigismund însă mai repetă aici şi favoarea ce făcuse aristocraţilor, ca adică ei să nu meargă la bătaie, ci să-şi trimită numai pe valahii (românii) lor, ca să-şi verse aceştia sângele”[704].

**1437**: **Răscoala condusă de Paul Magnu şi Ladu Farcaşiu**. „Însă focul acoperit prin aceste tocmeli de pace se aprinse din nou, în ţinutul Clujului (Clusiului) şi pe Someşul de jos, cum şi în ţinutul Nirului, sub conducerea unui Martinu. Antoniu Magnu, conducătorul ţăranilor transilvani, se prinse la Mănăştur (Kolos-Monostor), lângă Cluj, şi se tăie în bucăţi; nouă soţi ai lui se înţepară pe deal, dinaintea Turdei. Dar, în fine, chiar nobilii prădară Aiudul, din cauza întâmplărilor memo-rate, în 15 Decembrie 1437, fiindcă se închiseră aci ţăranii revoluţionari.

Cu toate că se uciseră capii răscoalei, totuşi ţăranii nu încetară a-şi continua fapta începută. Nobilii se văzu-ră, în urmă, strâmtoraţi a-şi aduce ajutor şi din Ungaria, pentru ca să stârpească pe necredincioşii ţărani (*rustici*), (*ad*

[703] Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, Colozsvártt 1890, p. 22
[704] *Transilvania*, nr. 21, Braşov 1872, p. 245

*exstirpandos infideles rusticos*)[705]. Aşa suna scrisoarea prin care se cerea ajutor din Ungaria, datată Kolos-Monostor, 9 Januariu 1438. Ei bătură pe ţărani la Cluj (Clusiu), şi ocupară cetatea cu puterea; cerură şi ajutorul saşilor, cu care de mai înainte aveau legământ.

Însă ca uniunea încheiată între nobili, secui şi saşi, să fie mai temeinică şi mai durabilă, se face adunare generală la Turda, în 2 Februarie 1438, şi aci se repetă şi se întări, cu toată solemnitatea, aceea uniune sau legământ în contra tuturor inamicilor interni şi externi, şi numit: în contra ţăranilor (signanter autem ad conterendam nefandissimorum proterviam venturos[706])"[707].

**1437**: **Zeciuiala românilor**. „Despre zecimile românilor vorbeşte art. 5 din un decret al regelui Albert II (mort în 1439), apoi art. 8 de lege din 1444 şi art. 43 din 1458, cum şi altele ale dietelor din 1481 şi 1495. Împăratul Sigismund, ca rege al Ungariei, a încercat să supună din nou pe români la zecime, rezultatul a fost crunta revoluţiune din 1437/8, care a durat mai bine de un an, în partea septemtrională a ţării, adică în comitatele Cluj, Dobâca, Solnoc, Turda etc."[708].

**1438**, ianuarie 9: **Confruntări militare în suburbia Clujului**. „Câţiva aristocraţi din comitate, cu comitele secuilor şi cu vicevoievodul Lépes în frunte, anunţa săsimii din cele şapte scaune că oastea aristocratică ar fi

---

[705] Ţărani români şi maghiari.
[706] Eder, ibs, crit ad Hist. Tnie, pag. 75
[707] Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864, p. 172
[708] *Memorial compus şi publicat din însărcinarea Conferenţei generale a representanţilor alegĕtorilor români, adunaţi la Sibiiu în ḑilele din 12 şi 14 Maiu st. N. 1881*, Sibiu 1882, p. 50

strâmtorat pe oastea democratică în suburbia Clusiului, provoacă însă pe saşi, în numele regelui Albert, şi, între ameninţări de pierderea graţiei lui, ca să se scoale îndată, cu pedestrimea şi calărimea lor şi să ajute aristocraţilor a extermina pe „necredincioşii" (?) ţărani"[709].

**1442**: **André Huszti, profesor de belles-lettres la Coloswar** sau „Clausenburg, în Transilvania" a fost citat şi excomunicat de sinodul confesiunii helvetice, din pricina vieţii sale păcătoase, dar, trecând la catolicism, Huszti şi-a găsit „o slujbă onorabilă" la Alba Iulia, dar „a continuat să trăiască în ticăloşie şi a fost alungat", dar viaţa lui rătăcitoare i-a „rătăcit" şi manuscrisele unor stu-dii valoroase: *Jurisprudentia hungarico-transylvanica*, publicată la Sibiu (Hermanstadt) în 1742, *Dacia vetus et nova*, o capricioasă istorie a Transilvaniei, *Comentarii de rebus Hunnorum*[710].

**1450**: **Casă parohială, la Cluj**. A fost construită Casa parohială (plebania) din faţa bisericii celei mari[711].

**1458**: „**Epistola regelui Matei către Clusiani**, în care le mulţumeşte acestora că au conlucrat pentru eliberarea lui din captivitate:

Mathiae Regis Literae, in quibus Kolosvariensium meritum adducit, quod dum idem Mathias per Ladislaum Regem captivus detineretur, et Ladislai asseclae Elisabetham Mathiae matrem, et Michaelem Szilágyi dire persequerentur, tunc Kolosvarienses pro eliberatione Mathiae constantes allaboraverint.

---

[709] *Transilvania*, nr. 7, Braşov 1873, p. 79

[710] Feller, François-Xavier, *Dictionnaire historique, ou, Histoire abrégée*, Tome IX, Paris 1828, p. 71

[711] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 23

(Scrisorile Regelui Matthias, în care el menţionează meritul clujenilor că, în timp ce Mathias a fost ținut prizonier de Regele Ladislaus, iar adepții lui Ladislaus au urmărit-o pe Elisabeta, mama lui Mathias, și pe Mihai Szilágyi, clujenii au cerut cu insistență eliberarea lui Mathias).

Originale in Tabula Colosvariensi. Fragment: edidit Eder in Felmer: p. 135"[712].

**1463**: „**Mandat aspru al regelui Matei**, dat de la Buda, prin care ameninţa cu cele mai grele pedepse pe arhimandritulu Petru de la monasteria Clusiului, dacă va mai cuteza el să împiedice libera migraţiune a locuitori-lor iobagi de pe moşiile monastireşti în cetatea Clusiu-lui"[713].

**1468**, august 30: „**Laurencio Litterato de Colosvar**, un laic al eparhiei Transilvaniei, și Anna soția sa" sunt menţionaţi de Papa Paul al II-lea[714].

**1469**, mai 29: **Este menţionat Erasmus de Cluj**, într-un proces, desfăşurat la Viena, „în ziua de luni, înainte de ziua morţii lui Hristos", ocazie cu care „judecătorul vienez Mertt Ennthaimer judecă disputa cu privire la casă, între Kathrein, soția cetățeanului vienez Giligen Zeller, și Anna, gospodina lui Erasmus von Clausenburg"[715].

**1473**, septembrie 1: **Cluj versus Mănăştur**. „Voievodul ardelean Blasius Maggar hotărăște disputa dintre Abația mănăstirii Cluj-Mănăştur (Kolozsmonostor), repre-

---

712 *Transilvania*, nr. 14, Braşov 1873, p. 164
713 *Transilvania*, nr. 17, Braşov 1873, p. 203
714 Zimmermann, Franz; Gündisch, Gustav, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, Bucureşti 1981, p. 351
715 Zimmermann, Franz, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, Bucureşti 1981, doc. 3716, p. 402

zentată de stareţul Petrus, şi oraşul Cluj, reprezentat de cetăţenii „Johannem Zegen, judecător, şi Ambrosius Literatum şi Jacob Zarbo, cetăţeanul, şi Sargium Zegen şi Jacob Zarbo, din orasul Cluj (Colosvar)... în numeele lor şi al altora, şi al locuitorilor aceluiaşi oraş”, pentru un teren arabil din localitatea Chinteni.

Dat la Colosvar, de sărbătoarea fericitului Egidius, stareţ şi mărturisitor, în anul o mie patru sute şaptezeci şi trei al Domnului”[716].

**1494**: „**Cetăţenii din Colosvar** au plătit un impozit extraordinar de 1.000 de florini Majestăţii Sale Regale”[717].

**1517**, **Index Abecedarium**: „Oraşul Cluj al Transilvaniei este mai frumos pe dinafară, mulţumită zidurilor ce-l înconjură, decât pe dinăuntru, cu clădirile înălţate acolo. Este locuit de saşi amestecaţi cu unguri. Judele şi consulii sunt aleşi, pe rând, în fiece an, şi ei toţi îşi cinstesc senatorii; aceştia pe ungur şi aceia pe sas…

Someşul, penultima silabă lungă, râu al Daciei, izvorăşte nu departe de Crăş, din munţii Daciei orientaţi spre Moldova. Mai întâi curge spre răsărit, apoi trece pe lângă cetatea episcopală Gilău, se îndreaptă spre sud şi scaldă incinta cetăţii Cluj, se întoarce iarăşi spre răsărit şi, îndoindu-se spre nord, devine navigabil îndeajuns pentru ca oficiul sării regeşti să transporte, în toţi anii, navele încărcate cu sare. În vorbirea obişnuită e numit Zamos. Nu

---

[716] Zimmermann, Franz; Gündisch, Gustav, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, Bucureşti 1981, p. 555

[717] Kurz, Anton, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, Kronstadt 1856, p. 114

departe de teritoriul Bistriţei, scăpând în vale, este dus în Ungaria, spre a se vărsa în Ti-sa”[718].

**1512**, noiembrie 15: **O scrisoare din Cluj**. „Celui mai savant profesor de filozofie şi discipline politice, Ioachim Vadiano, Magistrul Adrianus Wolfhardus S.D.

Desigur, sunt multe lucruri, iubite Ioachim, care, cât voi trăi, îmi amintesc de tine, cu paharul lui Tantal, pe care l-am băut de mult; de aceea a fost necesar ca, înainte de a sosi în țară, să te fac părtaș la noutățile noastre (căci Răsăritul aduce mereu ceva nou).

După câteva zile, turcii răvăşiseră, ici-acolo, 3.000 de ostaşi şi pe unii dintre urmaşii regelui Ungariei, pentru ca solia războiului să nu fie lăsată în urmă, să se mişte şi să măcelărească; în părțile Slavoniei, totuși, se spune că trei cetăţi au fost capturate de turci și, pentru ca ele să poată fi luate înapoi, multe mii de oameni au fost aduna-te; eu am văzut vreo 2.000. Iar contele Ioan, voievodul Transilvaniei, a trecut Dunărea cu 41.000 de oameni, ca să facă razboi cu Turcii şi să-şi încerce norocul la război.

Oricare iese învingător, se vor rescrie apoi acordurile. Acum, din moment ce nu mai am nici o altă temă de scris, îmi rămâne doar să solicit, pentru siguranța gimnaziului academiei noastre, la care, cât voi trăi, dacă nu voi putea să mă raportez, tot voi avea să mulțumesc, şi ne rugăm să-i salvăm și pe Ieronymus Vietorum, și pe Ioannes Singrenius, iscusiți gravori.

La revedere de la Colosvar, în ziua lunii după sărbătoarea lui Martin, în anul Domnului 1512”[719].

---

[718] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 159, 161

[719] Arbenz, Emil, *Mitteilungen zur vaterländischen Geschichte*, XXIII, St. Gallen 1889, pp. 102, 103

**1532**: **Aloisio Griti „a ajuns la Cluj**, un oraş aşezat în câmpie, înconjurat cu ziduri; cu clădiri foarte frumoase şi bine populat şi cercetat de numeroşi negustori. Aici, găsind în închisoare pe Andrea Pizzacomino, un nobil din Padova, care fusese condamnat de către regele Ioan (Ioan I Zápolya) pentru unele acuzaţii false, văzându-l că e nevinovat, l-a slobozit şi la ţinut la curte, pe lângă domnia sa prea strălucită, până când a ajuns la Buda; după aceea l-a trimis în Maramureş şi i-a dat în seamă ocnele de acolo, dar guvernatorul Maramureşului, care fusese pus acolo de stăpânul meu (Aloisio Griti – n. n.) şi care se numea Toma Nádasdy, s-a răsculat împotriva stăpânului meu şi, ieşind cu o mare ceată din castel şi împresurând locuinţa lui Pizzacomine, l-a ucis cu o lovitură de archebuză, iar oamenii acestuia au venit cu toţii la Buda, la stăpânul meu, în slujba sa”[720].

**1534**, ianuarie 26: „**Senatul oraşului Cluj**” („Nos Stephanus Ethwes iudex caeterique iurati consules civitatis Coloswariensis”) scrie parohului Ioan din Feleac „despre depunerile câtorva români din Feleac[721] cum că plebanul Ioan este feciorul şi moştenitorul legitim al episcopului Danciu”. Deci, „cerere a fost admisă ca justă și în conformitate cu legea”, în baza mărturiilor depuse de „Michael Way, jurat kenezian[722] al satului nostru Fe-leac, Petre Nago

---

[720] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 324

[721] Cuius petitionem tamquam iustam ac iuri consonam admittendam produxit coram nobis Michaelem Way da kenezium iuratum villae nostrae Felek, item Petrum Nago kenezium iuratum villae Olah Banabyky et Stephanum Erdew, in eadem villa residentem, item Michaelem Deche, Georgium Roman, Georgium Demether, incolas villae nostrae Felek”

[722]Kenezii din secolul XIV erau de o categorie cu nobilii ţării, cum vedem din diploma acesta şi din altele; dreptul la posesiunea lor era

jurat kenezian al satului, Olah Banabyky și Ştefan Erdew, rezidenţi în același sat, ca şi Mihai De-che, George Roman, George Demether, locuitorii satului nostru Feleac"[723].

**1534**: „**Toata săptămâna sfântă** am petrecut-o în oraşul Cluj, unde am luat parte la slujbele bisericeşti, ne-am spovedit, ne-am împărtăşit cu toţii şi am sărbătorit cu evlavie ziua prea sfântă a Paştilor, după cum se cuvine unor

---

drept de proprietate moştenită din neam în neam. La anul 1385, întâlnim, la noi, întâia oară instituţiunea juzilor nobililor, până atunci Kenezii au exercitat jurisdicţiunea acelora şi erau judecătorii şi mai marii între oamenii lor. Într-un fragment de *scholion*, manuscris din secolul trecut, am dat de următoarea definiţiune „§. 21. Kenesiatus erat Ius dominium exercendi in suis bonis, îndependens a publico magistratu. Itaque quibus posessiones cum jure Kenesiatus conferebantur, in iis foro dominali magistratul Cottus competente utebantur, hoc est pari jurisdictione. Subditi eorum praestabant Regnantibus tributa, sed Jurisdictioni tantum Kenesiorum suberant". Această definiţiune se justifică prin datele noastre din secolul XIV. Aceste date ne îndreptăţesc să presupunem, că Kenezul era şi în secolii precedenţi proprietar independent şi cap al poporului supus jurisdicţiunei sale. Instituţiunea Kenezilor era cunoscută în Ungaria şi înainte de secolul XIV, să amintesc numai pe magistrul Rogeriu, care, în „*carmen miserabile*", cap XXXV, vorbeşte de Kenezii tătăreşti. Iar regele Bela IV, în donaţiunea din anul 1247, dală Ioaniţilor, aminteşte Keneziatele lui Joan şi Farkas şi Keneziatul voivodului Lynioy, rămas românilor, care l-au stăpânit şi până atunci. Altcum cuvântul Kenez e de origine gothică şi provine din: Kunnings (regele) – vezi I. Jung: *Roemer und Romanen*, pag. 229, era uzitat în tot orientul, pe unde au stăpânit oare cândva Gothii; principii serbilor, înaintea de proclamarea regatului, erau Kenezi, principele Bulgariei e şi acum - Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, Diploma din 22 septembrie 1326, nota de subsol, p. 7

[723] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 13, p. 11

preoţi. În care timp, turcii care erau cu noi au locuit în mahalalele acelei cetăţi, / În ziua a doua a Paştilor, am fost la biserică, dimineaţa; am prânzit cu feţele cele mai de seamă, adică cu domnul Ioan Doczy şi cu domnul Antonio. După încheie-rea prânzului, am pornit şi ne-am depărtat de acolo; am mers trei mile şi am ajuns la Turda unde sunt ocnele”[724].

**1536**, Nicolae Olahus: **Strălucitul oraş Cluj**. „Oraşul Cluj, în limba germană Klausenburg, care după tradiţie ar fi fost odinioară Zeugma, este strălucit şi prin aşezare, şi prin mijloacele sale, şi prin abundenţa de toate bogăţiile, şi prin negustori”[725].

**1536**: **Regele Ioan Zapolya, la Cluj**. „Într-aceea (de teama turcilor, care se confruntau, în Moldova, cu Petru Rareş – n. n.), Ioan ocupă şi întăreşte toate intrările şi strâmtorile ţării, de care putea să se folosească inamicul. Cu deosebire, ocupă pasul Oituzului, la marginile Transilvaniei, şi ale Moldaviei, singurul pas prin care putea să intre Soliman din Moldavia. Lungimea acestui pas este cale de o zi, iar în lărgime de abia pot merge alăturea doi călăreţi, între stânci repezi şi înalte, acoperite cu arbori deşi şi mari, iar la gura strâmtorii se deschide un şes întins, care poate să cuprindă o oaste cât de nume-roasă. Aici trimise să se aşeze pe Ştefan Mailat, voievodul Transilvaniei, cu toţi secuii, vecinii moldovenilor şi cu o mare parte de transilvani, ca să apere strâmtoarea şi să observe tot ce se petrece în Moldavia. De asemenea, întăreşte şi alte locuri şi fortăreţe dinspre Moldavia; şi cu deosebire, Sibiul şi Braşovul, amândouă la marginile dinspre Ţara Românească, nu cumva inamicul, punând mâna pe aceste cetăţi,

---

[724] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 359
[725] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 491

să se aşeze într-însele ca într-un cuib, de unde să ameninţe apoi ţara fără încetare. Corpul principal al oastei ungureşti şi ardeleneşti îl aşeză, la loc oportun, în mijlocul ţării, de unde uşor să poată alerga într-ajutor oriunde trebuinţa ar cere. Iar el rămase în Cluj, aşteptând ajutoarele ispane şi germane. Mulţimea ţăranilor şi orăşe-nilor ce încă se înarmase în număr foarte mare, o lăsă să se întoarcă la ale sale, ca să-şi strângă bucatele de pe câmpi, dar cu ordine ca, văzând a fi chemaţi, să fie gata a sări cu toţii la arme"[726].

**1544:** „**Sasul Gaspar Heltai** (Heltauer) fu chemat ca pleban (paroh) la Cluj. El începu în curând o propagandă vie pentru introducerea învăţăturilor lui Luther, care fură îmbrăţişate de cea mai mare parte a oraşului, saşi şi maghiari. Clujenii au alungat pe călugării catolici şi au ars icoanele din biserici. În curând răzbate o învăţătură nouă, cea *unitară*, care neagă divinitatea lui Christos şi Sf. Treime. Tot cam în acelaşi timp se introduc şi învăţăturile lui Calvin, la care aderă, ca şi la cele unitare, atât maghiarii, cât şi saşii. Luteranismul dispare aproape cu totul din Cluj şi devine religie naţională a saşilor din celelalte ţinuturi ale Transilvaniei, iar saşii din Cluj rămân unitari şi reformaţi ca şi maghiarii. Numai în timpul înstăpânirii austriece trec saşi calvini şi unitari ne-maghiarizaţi la luteranism, care socotit fiind confesiune germană, nu era prigonit de austriecii catolici în Transilvania. Mult timp, calvinii sau reformaţii îşi zic ortodocşi. Ajungând la putere, încep să prigonească pe catolici şi dieta (camera), întrunită în 1610,

[726] Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom I**II**, Bucureşti 186**4, pp. 170, 171**

opreşte oficierea în public a serviciului divin catolic în Transilvania”[727].

**1550**, **Chorographia Transilvaniei: Clujul** (Coloswaria), aşezat nespus de îmbietor, pe loc şes, are un aspect strălucit, atât pe dinafară, cu privire la înconjurul zidurilor, cât şi pe dinăuntru, cu privire la arhitectura clădirilor. Este locuit de saşi, amestecaţi cu unguri. Judele şi consulii sunt aleşi succesiv în fiecare an, de comun acord şi în număr egal, şi ei toţi îşi cinstesc senatorii – ungurul pe ungur, sasul pe sas”[728].

**1550**: „**Cea dintâi tipografie** a deschis sasul Heltai, la 1550. Scopul tipăriturilor ieşite la început de sub teascurile acestei tipografii a fost propovăduirea învăţăturilor celor nouă ale lui Luther. Lupta religioasă a îndemnat şi pe catolici să se folosească de această unealtă culturală, în tipografiile din Cluj s-au tipărit, în epoca luptelor religioase, multe cărţi latineşti, ungureşti şi nemţeşti. La 1703 apare întâia carte tipărită româneşte şi cu litere latine în Cluj: *Catechismul catolic* al iezuitului Petre Canisius, tradus din ungureşte de Gheorghe Buitul. Tot în Cluj, s-a tipărit, la 1744, ediţia a II-a a *Bucoavnei* de la Belgrad (Alba-Iulia), din 1699, acum şi cu litere latine, pe lângă cele cirilice, dar în spirit ortodox. De la 1867, încoace, industria tipografiilor a luat un avânt tot mai mare. Cea dintâi şi unica tipografie românească, pâ-nă în 1918, a fost a lui Petre Bariţiu, „Carmen”, înfiinţată la 1904”[729].

„La 1550, apare la Cluj, prin îngrijirea preotului Gaspar Heltai, o lucrare intitulată „Ritus explorandae veritatis...”, cuprinzând procesele verbale ale aşa numite-lor

---

[727] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 32
[728] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 220
[729] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 62

„probe cu fierul roşu”, ţinute în faţa tribunalului Capitolului din Oradea, între anii 1208-1235”[730].

**1551**, iulie 30: **Din Cluj, generalul Giovanni Baptista Castaldo** îi scrie regelui Ungariei, Ferdinand I, că voievozii celor două ţări româneşti se arată a fi „cu inimă bună” faţă de regatul Ungariei[731].

**1552**, Georg Werner: „**Oraşul Cluj** a fost odinioară o colonie a saşilor, acum este locuit împreună de saşi şi de unguri; şi nici nu se numără printre celelalte comunităţi săseşti, ci ca o administraţie aparte, plăteşte regilor censul anual obişnuit, de a cărui sumă nu s-au mulţumit nici monahul, nici regele Ioan şi nici alţi regi, după cum se povesteşte”[732].

**1552**, martie 1: **Solul lui Ştefan Rareş** soseşte la Cluj, iar a doua zi, generalul Cataldo îl informează în scris pe regele Fardinand I al Ungariei[733].

**1552**, iunie 3: **La Cluj-Mănăştur, a fost prins un spion polonez**, care „aducea pe ascunselea scrisori de la turci şi Domnul Ţării Româneşti aci, în Ardeal”[734]. Generalul Castaldo rămâne la Cluj, toată vara, pregătin-du-se de

---

[730] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, Bucureşti 1943, p. 607

[731] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 52, p. 51

[732] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 58

[733] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 83, p. 73

[734] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 99, p. 87

apărare împotriva oştilor lui Ştefan Rareş, care, din tabăra de la Trotuş, se pregătea să treacă munţii, cu 24 de tunuri, „ceea ce a impresionat atât de mult pe voievodul Ardealului, Andrei Báthory, care şi altfel e pe jumătate mort, în urma podagrei de care suferă, că nu mai nădăjduieşte să poată scăpa şi apăra ţara (Tuda, 17 iunie 1552)”[735]. În iulie, Ştefan Rareş prăda secuimea, apoi, însoţit de oştile valage, a intrat în ţinutul saşilor[736], retrăgându-se în Moldova abia spre sfârşitul lunii iulie, încărcat cu pradă.

**1554**: „**La Cluj apare Cronica în versuri** a lui Sebastian Tinod, în care sunt amintite evenimente istori-ce care ne privesc; astfel, se relatează năvălirea lui Iliaş Rareş în Ardeal, în toamna anului 1550, apoi lupta victorioasă cu turcii, la Haţeg, în 1553; prinderea lui Mailath la Făgăraş și altele”[737].

**1556**: **Dieta Transilvaniei**, dominată de calvinism, stabileşte „că averile mănăstireşti (catolice) să fie astfel administrate, încât din venitul lor să se poată întreţinea cât mai multe şcoli calvine. La Cluj sunt chemaţi şi profesori străini, între aceştia grecul Ioan Paleologos şi germanul Johann Sommer”[738].

**1556**: **Clujul aprobă sectarismul**. „Sectarii celor două confesiuni separate de către biserica latină fără dificultăţi prea mari, sub domnia băiatului rege Ioan Sigismund Zapolya, lăsând poziţiunea defensivă, trecură cu-

---

[735] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 105, p. 89

[736] Ibidem, doc. 114, p. 93

[737] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, Bucureşti 1943, p. 607

[738] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 41

rând în ofensivă şi, în dieta ţinută la Cluj, in anul 1556, desfiinţând vechea episcopie romano-catolică, numită a Transilvaniei, cu reşedinţa în Alba Iulia, secularizară toate averile bisericeşti ale episcopiei, capitulelor şi mănăstirilor, din care mai apoi cele mai multe se împărţiră între familiile aristocratice din ţară. Aceasta fu dezminţirea flagrantă a principiului coprens în două cuvinte: *Libertatea conştiinţei,* adoptat de protestanţi, apărat în dietele de la Vormutia (1521), Spira (1529), Augusta (1529) şi scăldat în valuri de sânge omenesc"[739].

**1564**: **Polonii unitari, la Cluj**. „Polonii unitari sau, cum le mai zicem, antitrinitari, migraţi în Transilvania s-au aşezat, în partea lor cea mai mare, la Cluj, unde au şi câştigat multi adepţi, iar de acolo s-au întins prin toată ţara. Într-aceea, venise la Cluj Faustus Socinus, nepot al lui Lelius, care repauzase. Acum secta se constitui cum se vede, apoi dete ocaziune la certuri religioase înverşunate, pe mai mulţi ani, înainte. În anul 1563, mai venise în Transilvania un alt italian antitrinitar, din Piemont, anume Georgie Blandrata, doctor în medicină, care scăpase din patria sa în Polonia şi, de acolo, la curtea principelui Ioan Sigismund Zapolya II. Blandrata câştigă pentru doctrinele Serveto-Sociniane pe popa calvinescu Francisc Davidis de la Cluj, al cărui ajutor înduplecă chiar şi pe principe ca să adopte toate eresurile lor"[740].

**1565**: **„Istoria Regelui Mateiaş** (Historia Inclyti Matthiae Hunyadis, Regis Hungariae), de Gaspar Heltai,

---

[739] *Analele Societăţii Academice Române*, tom VIII, Bucureşti 1875, p. 62

[740] Bariţiu, George, *Catechismulu Calvinescu inpusu clerului si poporului romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákoczy I si II*, Sibiu 1879, pp. 103, 104

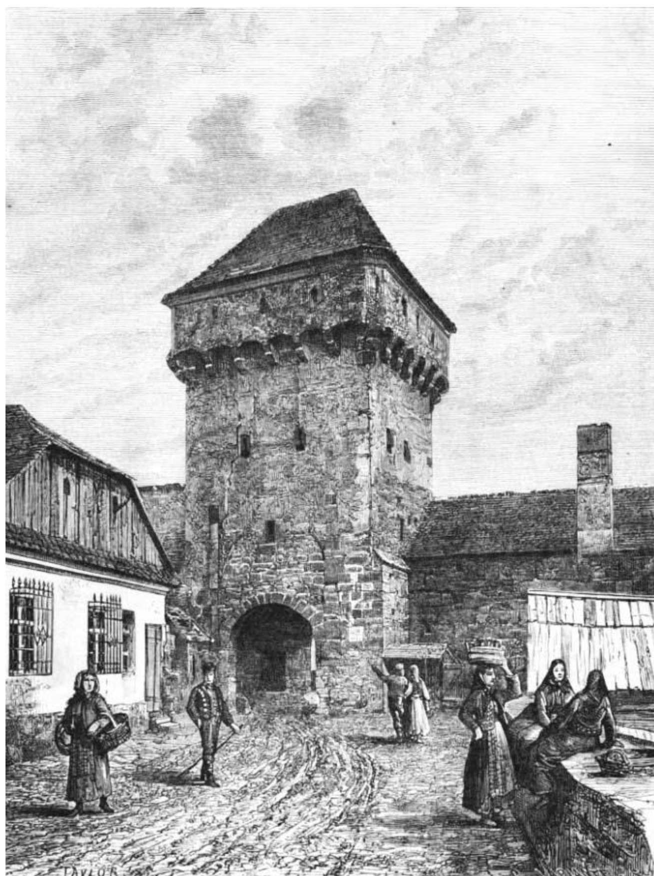
alcătuită după Bonfinius și apărută la Cluj în 1565. Spune că tatăl lui Iancu de Hunedoara ar fi fost împăratul Sigismund, mama însă Româncă („mater autem Valacha”), vorbeşte de Vlad Țepeş, de campania împotriva lui Ştefan cel Mare şi de lupta de la Baia, în care Mateiaş a fost rănit („Mathias rex vulneratus”)”[741].

**1566**, Giovandreea Gromo: „**Înaintând în aceiaşi direcţie**, la o depărtare de vreo 25 de mile, peste dealuri şi trecând pe lângă multe iazuri mici şi atrăgătoare, ajun-gem la Cluj (Colosvar), oraş comercial mare şi bine clădit, cu ziduri puternice, după felul obişnuit mai de mult, şi cu numeroase turnuri, situat pe loc şes într-o vale fermecătoare între două dealuri, printre care curge un râu cristalin. Acest oraş este locuit în parte de unguri, în parte de saşi. Dregătoriile orăşeneşti se împart pe din două între cele două naţiuni, iar sfatul orăşenesc se schimbă în fiecare an, fiind când dintr-o naţionalitate, când din cealaltă. Catedrala de acolo este foarte cunoscută şi este folosită de ambele naţiuni pentru slujba divină luterană şi are o orgă minunată deosebit de bună. În afara zidurilor acestui oraş, se găsesc trei suburbii, una spre sud, care se întinde în lungime nu mai puţin de o milă, a doua către nord-vest, care se întinde pe două mile bune, şi a treia spre est, şi ea destul de întinsă, totuşi mult mai mică de-cât celelalte două. Aceste trei suburbii sunt alcătuite în cea mai mare parte din case de lemn şi una e locuită de saşi, a doua de unguri şi a treia de români. Întreg oraşul este construit din piatră, cu cele mai frumoase case şi străzi, şi cu toate că mulţi oameni luminaţi socotesc că este cu neputinţă să fie întărit, eu sunt totuşi de altă părere. Şi pentru că ştiu că el este oarecum cheia

---

[741] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, Bucureşti 1943, p. 607

întregii ţări, aş fi dorit să-l fortific chiar eu, ceea ce sper să realizez cu cheltuieli puţine, fiind gata întotdeauna să mă plec în faţa unei păreri mai întemeiate”[742].



1874, *Le tour du monde*: Cluj

[742] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 346

**1568: „Saşii şi ungurii la Cluj**[743]. „În oraşe n-au fost deloc unguri, ci şedeau, pe ici, pe acolo, prin sate şi lucrau moşiile nobililor; şi toţi au fost, la început, ţărani, cum şi până în ziua de astăzi era aceasta un drept regesc; căci fost-a scris în vechea carte de legi (Artikuls-Buch) de la Offen ca: „niciun nobil să nu aibă nicăeri vreun ger-man, sau ţigan ca ţăran”.

Cu timpul, când ungurii au putut să fie liniştiţi numai prin ajutor (bunăvoinţa) şi au început să-l întrebuinţeze, au venit apoi în oraşe, au slujit şi au lucrat aici; atunci germanii i-au lăsat să-şi clădească bisericuţe (Capellen) pe locurile libere (Freyheithöffen), i-au lăsat să ţină sujbă, să se spovedească şi să se cuminice; iar în mănăstiri au auzit predici. **Atunci au venit şi înspre Cluj** şi au locuit, la început, în strada Cetăţii (in der Burgassen) şi au avut acolo o mică bisericuţă, dar niciodată nu s-a predicat în ea. De acolo, s-au târît (gekrochen) în oraş, căci germanii cei cuvioşi n-au fost cu băgare de seamă şi n-au ştiut să se înfricoşeze de răul viitor. După mult timp, prin multe linguşiri şi vorbe dulci, i-au înduplecat pe ger-manii cuvioşi, de le-au primit doi consilieri în consiliu; mai apoi, au început să ceară (dreptul la) o jumătate de consiliu şi postul consilierului (judecătorului suprem); şi au voit să silească pe paroh (Pfarrherrn) să ia tot atâţia capelani unguri ca şi germani; iar apoi, la Crăciun, când era să se aleagă consi-

[743] Documentul a fost publicat de J. G. Kemény în *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens,* Cluj, 1839, G. Tilsch, pp. 91-149. Se referă la mai multe fapte anterioare şi este scris în limba germană a cancelariilor secolului al XVI-lea. Ne-am permis a da o traducere cât se poate de exactă a părţilor mai importante, menţinând, pe cât posibil, unele particularităţi ale stilului – nota lui Caius Jiga.

lierii, şi judecătorul a fugit cu scuturi şi săbii în piaţa primăriei şi a făcut mare învălmăşea-lă (Auffruhr)... şi apoi i-au chinuit într-atâta, pe cuvioşii germani, până când în sfârşit s-au obosit şi, ca oameni paşnici, au făcut cu ungurii o învoială şi s-au învoit ca într-un an să fie un german judecător şi în celălalt, un ungur; consiliul pe jumătate german şi jumătate maghiar şi au făcut cu ei o tovărăşie (Union) şi totul au împărţit cu ei pe jumătate. Atunci au crezut bunii germani că vor avea, în acest fel, pace şi vor putea trăi în bine, dar a fost în zadar, căci oamenii răi şi pizmaşi nu pot ţine pace nici cu alţi oameni şi nici cu ei. La început, au luat în stăpânirea lor spitalul şi au aşezat acolo un ungur şi apoi şcoala, iar pentru ca în viitor să poată pune stăpânire şi pe biserica principală, şi pe parohie, au dat jos, în timpul nopţii inscripţia, care sună: „Ecclesia Saxonum", aşezată deasupra uşii principale. Aşa s-au pierdut cu timpul şi cele mai bune drepturi ale naţiunii germane în biserică, parohie, primărie şi chiar din mănăstirea de la Appessdorff".

În continuare, documentul conţine multe amănunte privitoare la lupta dată între drepturile saşilor şi pretenţiunile ungurilor din anul 1568. Prin intrigi, cadouri şi alte mijloace, ungurii au convins pe cancelarul M. Csaki de dreptatea cauzei lor. O delegaţie a saşilor s-a străduit să arate că singura lor pretenţiune este să li se garanteze vechile drepturi. Spre marea lor surprindere şi indignare, cererea lor a fost respinsă atât de cancelar, cât şi de rege. Au fost îndrumaţi, în schimb, la Alba-Iulia, la un tribunal numit *octava.* Plini de bucurie, ungurii s-au grăbit să câştige prin aceleaşi mijloace pe judecători. Au adresat apoi principelui Ioan Sigismund cereri peste cereri, prin care cereau rezolvarea grabnică a chestiunii. Intenţiunea

lor era de fapt să scoată pe saşi definitiv din oraş, să pună mâna pe avutul lor, pentru ca, din oameni de a doua mâ-nă – lucrători şi servitori – să ajungă stăpâni. Saşii, văzând pericolul, au apelat insistent la dreptatea principelui, în care tot nu îşi pierduseră încrederea; au propus, printre altele, ca însuşi principele să fie judecătorul suprem al acestei chestiuni, pentru ca ei să nu îşi piardă drepturile date prin diplome regeşti. Principele a dat împuternicire cancelarului să numească delegaţi, care să primească plângerea, cât şi răspunsul, formulate în scris.

Documentul cuprinde textul întreg, tradus din ungureşte, al plângerii, cu titlul: „*Zuklage des Ungrischen Richters, Rathsgeschwornen, und Hundert Mannen zu Clausenburg, wieder die Teutsche Nation daselbst*”.

De la început, până la sfârşit, această plângere dovedeşte concepţia egoistă, de care au fost stăpâniţi autorii. Fiecare interpretare este făcută numai cu scopul de a ajunge în stăpânirea unor bunuri, la care, pe cale dreaptă, n-ar fi putut ajunge niciodată. Aşa este vorba, printre altele, de un decret de înţelegere, dat de regele Matthias, în care se face apel la pace şi se spune că niciuna din naţiunile Transilvaniei n-ar avea dreptul să asuprească pe cealaltă. Dacă este aşa, ei, ungurii, nu înţeleg de ce germanii au drepturi şi puteri mai multe; prin aceasta fac mult rău ungurilor. La drept vorbind, se susţine în plângere, tot ungurii sunt naţiunea dominantă, cu putere administrativă şi armată mai mare; ceea ce au clădit nemţii şi pe unde s-au aşezat a fost numai din mila şi bunăvoinţa ungurilor, care şi-au vărsat sângele pentru cucerirea ţării. Germanii ar fi simplii venetici (landlauffer), de aceea n-ar putea exclude pe unguri de la o parte egală în treburile oraşului şi în biserică. Prin căsătorii reciproce, s-ar mai fi creat o

legătură de sânge, în baza căreia biserica ar trece în mod firesc în slujba celor două naţiuni; totuşi ei, ungurii, văd că germanii vor să-i scoată, în mod tăcut, din această comunitate şi de aceea protestează. În plus, germanii ar avea cele mai frumoase moşii, case, averi şi ar plăti mai puţine impozite, iar în război ar avea mai puţine pierderi. Pentru a-şi servi mai bine regele, pentru a nu suporta cele mai mari greutăţi, fără să se bucure de plăcerile oferite de oraş şi pentru a nu fi ultimii în rândul locuitorilor, ei, ungurii, cer egalitate întru toate.

Plângerea, jalba ungurilor a fost depusă la cancelar, care a însărcinat pe delegaţi să o citească reprezentanţilor grupului german. Aceştia au găsit-o „scornitură îngrozitoare” (greulich erdichtet), au cerut o copie de pe ea. După trei zile, au venit cu răspunsul. Documentul cuprinde şi răspunsul întitulat: „*Verantwortung des Klausenburgerischen Deutschen Königs, Richters, Raths, Geschworenen, und Hundert Männer, auf der Unger zu Clausenburg gethane Anklag*“.

Tonul răspunsului este demn şi măsurat. Interpretarea dată de unguri decretului regelui Matthias, se spune acolo, nu este tocmai justă. Ea nu trebuie înţeleasă ca ungurii să aibă drepturi exclusive. Într-un an se va pune un judecător german, în celălalt un judecător ungur, iar veniturile oraşului le vor avea amândouă părţile în aceeaşi măsură. Germanii îşi ţin de datoria lor să protes-teze; vor respecta decretul de unire, aşa cum a fost dat; nu sunt venetici, ci au fost chemaţi în ţară pentru a o apă-ra de tătari; au venit pentru a ajuta Transilvaniei şi Unga-riei pustiite, ceea ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, au şi făcut. Lucrul acesta se poate vedea în cronici, de aceea au căpătat drepturi, devenind una din cele trei naţiuni stăpânitoare...

Dacă au fost venetici şi oameni fără căpătâi, de ce au admis ca fiii ungurilor să ia în căsătorie fiicele lor? În 19 puncte, se răspunde apoi, pe larg, cererilor ungare.

Nemulţumiţi de rezultatul obţinut, ungurii întocmesc o nouă jalbă, care conţine, cu mici deosebiri, aproape acelaşi lucru.

În răspunsul lor, germanii sunt împăciuitori. Concluzia cuprinde câteva lucruri semnificative, aşa se spu-ne: „Voi, ungurilor, nu doriţi ceea ce este al vostru, ci ceea ce este al nostru; chestiune pe care n-o putem admite; dar dacă ni se va lua biserica şi parohia, nu putem face altceva decât să suspinăm (seufftzen) şi să avem răbdare (pacientia). Credem că Dumnezeu este drept şi are grijă de cei săraci şi nevinovaţi. Nu vrem să vă constrângem prin putere sau să vă facem prizoneri, dorim să trăim în pace creştinească cu voi. După Dumnezeu ne punem speranţa în hotărârea voastră justă. Ceea ce hotărâţi rămâne hotărât".

După treisprezece zile, au fost chemate ambele părţi la castel, în faţa principelui Ioan Sigismund, care „s-a aşezat într-un colţ  ca o umbră" (da ist er wie ein Schimmer gesessen). Toate plângerile şi răspunsurile au fost puse pe masă, înaintea principelui. Cancelarul Csaki a pronunţat sentinţa şi prin ea li s-a luat germanilor tot ce-au avut „şi a arătat faţă de noi, oameni sărmani şi nevinovaţi, toată ura pe care o avea pentru naţiunea germană".

Aşa se termină această ceartă, care este începutul unei ere de maghiarizare a saşilor din Cluj. Maghiarizarea s-a întâmplat treptat şi nu cum se crede de parte ungară, în scurt timp. Este adevărat că a fost mult favorizată prin trecerea saşilor la credinţa reformată şi unitară. Totuşi, până către sfârşitul secolului XVII,  saşii au putut să slujească în biserica lor, în limba germană. Numărul celor

care ştiau şi vorbeau germana se micşorează însă încetul cu încetul[744]. Faptul acesta nu i-a împiedecat să-şi menţină rolul conducător în comerţ şi industrie. Ca şi înainte, breslele erau în mâna lor[745].

Trecutul oraşelor Transilvaniei dovedeşte clar prezenţa, munca şi puterea de organizare a elementului săsesc. Partea de contribuţie maghiară, de care vorbesc cu atâta fast istoricii unguri, este mică sau inexistentă. În mod mult mai real se pot urmări influenţele germane asupra tuturor întocmirilor care se cred maghiare"[746].

**1573**, noiembrie 22: **Din Cluj, medicul George Blandrata** îi scrie consilierului Andrei Dudith „despre ruina lui Gaspar Bekes, care, în trei zile („după 18 zile de asalt, a trebuit să-şi predea cetatea Făgăraşului, din care a putut scăpa cu viaţa, lăsând aproape toate scumpeturile sale în mâna principelui")[747], şi-a pierdut cinstea, averea, fiul său şi mama, iar profesorul „Iacob Paleolog, nemaiavând sprijin, nu mai ştie unde să meargă". În notele de subsol, Verres precizează că este vorba despre „celebrul Iacob Paleolog din insula Chios, care, pentru ideile sale liberale, fiind prins la Roma, de către Oficiul inquisiţiunii, scăpă din temniţă în 1559, refugiat în Germania, ţinu cu protestanţii şi de acolo, mergând în Polonia, deveni adept al lui Socini, marele  trinitar al epocii. **Venind la Cluj**,

---

744 R. Schuller, *Aus der Vergangenheit Klausenburgs,* Cluj, 1925. pp. 58, 90, 94, 99.

745  C. Petranu, *Die Renaissancekunst Siebenbürgens,* München 1939, p. *20,* extras din *Südostdeutsche Forschungen*.

746 Jiga, Caius, *Însemnări din trecutul oraşelor transilvănene. Saşii şi ungurii la Cluj*, RIR, 1943. Fasc. 2, pp. 67-71

747 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 17

apără învăţăturile lui Francisc David şi fu numit chiar rector al şcolii, dar, mai pe urmă, având multe discuţiuni de caracter religios cu dânsul, **părăsi Clujul** şi, spre nenorocirea sa, a plecat în Moravia unde fu prins, din porunca împăratului Maximilian, ca eretic, şi trimis la Roma. Aci, la început, făcu abjuraţiune de ideile sale contrare religiunii catolice, dar, pe urmă, căzând iarăşi în erorile sale, fu acţionat şi condamnat la rug; **a fost ars în ziua de *22* Martie 1585** (după G. I. Haner: *De scriptoribus rerum Hungaricarum et Transilvanicarum*, vol. I, Viennae 1774, pp. 213, 214)”[748].

**1574**: „**Cartea de cântece istorice**, adunate şi tipărite de Gaspar Heltai, și tot la Cluj, în 1574. În același oraş, apare, peste 10 ani, o lucrare fără nume de autor – ştim însă că el este Volfgang Kowachoczy, cancelarul Transilvaniei – intitulată „Dialog despre administraţia Transilvaniei” (De administratione Transylvaniae Dialogus). Cuprinde, între altele, o remarcă interesantă despre numărul mare de cuvinte de origine latină din limba română, mai multe decât în limba italiană. Lucrarea a fost cunoscută de Miron Costin, care o și citează în opera sa, „De Neamul Moldovenilor”[749].

**1576**, aprile 29: **Dijma principelui Cristofor Báthory**. Aflat la Cluj şi constatând că iobagii „de mulţi n-au dat dijmă la termenul stabilit, ordonă primarilor din sate ca, la chemarea arendatorului dijmei, să meargă câte doi, cu omul lui, sechestrând dijma fără cruţare şi, deoarece a

---

[748] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, pp. 15, 16

[749] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, Bucureşti 1943, p. 607

sosit şi timpul dijmăritului oilor, să dijmuiască şi pe iobagii români şi slovaci, care locuiesc în sate ungureşti, dar nu vreau să dea nici oi, nici vreo altă dijmă”[750].

**1579**, Antonio Posesino: „**Înfiinţarea Colegiului iezuit de la Cluj**. Principele Cristofor îi scrie regelui în Polonia despre realizările lui Leleszi în Transilvania şi îi cere concursul pentru înfiinţarea colegiului iezuit la Cluj.

Din ordinul sanctităţii voastre, eu mă dusesem în Lituania, la Vilna, pentru a trata despre treburile din Suedia (readucerea la catolicism – n. t.), de unde mă întorceam, când regele (Poloniei, Ştefan Báthory), împărtăşindu-mi aceste lucruri şi voind mai întâi să aştepte pe câţiva dintre ai noştri de la Roma, printre care era Ştefan Szántó, maghiar, şi pe de altă parte, socotind el că astfel ar fi mai bine pentru a-i lămuri asupra stării Transilvaniei, eu l-am rugat să nu mai aştepte un prilej mai bun decât acela pe care i-l oferă Dumnezeu...

Astfel, a chemat la el pe Francisc Sunieri, atunci provincial al colegiilor noastre din Polonia, şi l-a trimis, împreună cu Iacob Vangrovecius, rector al Colegiului de la Vilna, şi cu el au întemeiat, întru slava lui Dumnezeu, colegiul căruia i s-a atribuit pe veci mănăstirea din afara Clujului (Mănăştur), cu şase sate din teritoriul acelui oraş în care sunt cinci sute de familii. După aceea au mai dobândit pe veci mănăstirea Sfântului Francisc, care stătuse goală câţiva ani, şi ajunsese toată o ruină; era totuşi mult mai potrivită pentru a aduce roade, fiind înăuntrul oraşului.

---

[750] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 110

Regele, împreună cu principele (Cristofor Báthory) a adăugat o mie de ducaţi, pe fiecare an, pentru a clă-di deoparte şcolile, cu câteva odăi, pentru elevi, pentru care lucru se depun străduinţe, măcar că lucrul s-a şi făcut în bună parte. Sosind ai noştri (1 octombrie 1579) şi fiind primiţi de principe cu cea mai mare bunătate, câţiva s-au oferit să-l mai despovăreze pe Leleszi de ostenelile pe care le susţinea neîntrerupt spre marea vătămare a trupului său, astfel că s-a mai întemeiat apoi, cum voi spune, o reşedinţă a Societăţii noastre la Alba Iulia, unde acel bun preot se străduia ca să fie restaurată o biserică spre a fi dată numai pe seama catolicilor, fără vreun amestec cu ereticii"[751].

**1579: Fabrica de bere a călugărilor iezuiţi**. „Cea mai veche fabrică de bere a României (URSUS) a fost înfiinţată de călugării iezuiţi, care au devenit, în 1579, proprietarii domeniilor din Mănăştur. În 1773, după expulzarea iezuiţilor, fabrica de bere, împreună cu domeniile din Mănăştur, a intrat în posesiunea fiscului, iar mai târziu în patrimoniul Statusului romano-catolic.

În 1907, firma Frideric Czell şi Fii din Braşov a cumpărat, după o arendare mai îndelungată, fabrica de bere, care, pe atunci, avea o capacitate de producţie anuală de 5.000 hectolitri de bere. Firma Frederic Czell şi Fiii a reclădit şi aranjat din nou fabrica, succesiv în 1909, 1910 şi 1912, majorându-i capacitatea de producţie anuală la 60.000 hectolitri de bere. Unele edificii din evul mediu sunt însă şi azi folosite.

În 1927, fabrica de bere a fost cumpărată de către firma „Ursus" Fabrica de Bere S. A., care şi-a început acti-

---

[751] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 571, 572

vitatea la 1 Ianuarie 1928. Firma aceasta a fuzionat din Turda, iar din fuziune a luat fiinţă actuala firmă.

Produsul principal al fabricii de bere este berea albă, marca „URSUS", care, în multe părţi ale Ardealului şi, în special, la Cluj şi în împrejurimile acestuia, este băutura favorită a publicului. Fabrica de bere „Ursus" mai produce şi o bere albă specială, marcă „LUX" şi o bere neagră din malţ dublu, marca „GLORIA", ambele mărci de o calitate superioară"[752].

**1580**, 21 mai: „**Papa consimte să se facă un seminar la Cluj**, însă numai după ce va fi informat că Iezuiţii trimişi acolo sunt bine prevăzuţi cu toate ce le trebuie"[753].

**1581**, Antonio Posesino: „**S-a deschis, la Cluj, Colegiul Societăţii lui Isus**, unde a venit principele Cristofor, la dieta generală a statului, la care a fost ales fiul său ca urmaş; acei din Societate au publicat teze împotriva erorilor ereticilor. Ereticii nu îndrăznesc să se opună. Moare principele"[754].

**1581**, Colegiul **Claudiopolitarum pauperum Studiosorum**. Ştefan Báthory, regele Poloniei şi prinţul Transilvaniei, îi stabileşte pe iezuiţi la Cluj, unde le dăruieşte Biserica Franciscană, ridicată de regele Matei Corvin, în 1486. În acelaşi an, pe 12 mai, a înființat Colegiul și i-a spus părintelui Possevino despre dorința de a întemeia un seminar în Transilvania pentru studenții săraci. La

---

[752] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 251

[753] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 178

[754] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 572

5 februarie 1582, Papa Grigore al XIII-lea a aprobat înființarea la Cluj a unui colegiu-seminar, *unum collegium seminarium*, pentru care a dat, la 5 februarie 1583, suma de 1.200 de taleri de aur. Colegiul va fi instalat într-o clădire specială și se decide crearea a două seminarii, unul pentru tinerii nobili, iar celălalt pentru cei de origine plebee, *seminarium quoque juvenum et nobilium et plebeiorum*. Seminarul a fost instalat mai întâi într-o căsuță din cartierul vechi al orașului, Ovár. Urmând sugestiile părintelui Possevino, primarul orașului a autorizat achiziționarea a patru-cinci case, în cartierul Colegiului. Pe locul lor (acum strada Kogălniceanou), noile seminarii au fost construite cu ajutorul subvenției Papei, care trimisese o echipă de muncitori de la Roma"[755].

**1581**, mai 1: „**Sigismund Báthory este ales şi proclamat succesor** al tatălui său bolnăvicios (după eventuala moarte a acestuia), în **dieta generală din Cluj**, deschisă în ziua de 1 Mai 1581"[756].

**1583**: **Iezuiţii înfiinţează un „liceu** catolic în Mănăştur, în oraş nefiindu-le permis"[757].

**1583**, decembrie 2: **Medicul vrea să părăsească Clujul**. Medicul Pietro Maria Quadria se plânge lui Antonio Possevino „de împrejurările proaste în care trebuie să trăiască, cu cotul contrarii acelora ce i s-au făgăduit la

---

[755] Vallery-Radot, Jean, *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé a la Nibliothèque Nationale de Paris*, Rome 1960, p. 274

[756] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 198

[757] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 41

venirea sa. Astfel va fi nevoit să plece, dacă nu i se va mări leafa şi nu va avea locuinţă comsecade"[758].

**1584**, februarie 26, G. P. Campani: „**Duc discuţii** pentru cumpărarea unei case pentru seminarul din Cluj sau clădirea uneia noi, ceea ce poate ar fi mai bine…

A reuşit cu triumvirii – acum toată ziua discută cu „senatorii" Clujului. Aceştia au conciliabule între ei, vrând poate să evite a da un loc anume pentru a se construi seminarul (ca anul trecut, când au cumpărat o casă doar spre a o da cu chirie pe un an). La 25 februarie ei promit să amenajeze casa cumpărată (cu 300 de taleri) pentru 50 de elevi ca să slujească pe trei ani, în care timp se va clădi seminarul din alocaţiile prevăzute (sumele anuale, prevăzute de Papă şi de Rege – n. t.) – şi în sfârşit au consimţit ca să îngăduie iezuiţilor să cumpere 4-5 case în jurul colegiului. Vor trebui să fie reclădite din nou, sub ochii Colegiului, în piaţa bisericii. Slavă Domnului, am scăpat de „Saxon"[759], care se înfipsese în şcoala ariană şi aducea cel mai mare prejudiciu colegiului şi seminarului nostru. Curând după ce i-am adresat o admoniţiune părintească şi am discutat de mai multe ori despre el cu prezidenţi am obţinut un decret pentru tot principatul, altminteri se însura aci şi rămânea în acel lectorat; dar fără a folosi decretul sau a-l scoate la iveală, a vrut Dumnezeu ca el să fugă când a auzit că mă întorc de la Alba Iulia, astfel că nu a fost nevoie

---

[758] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 287

[759] Ioannes sau Petrus Saxonul, fost iezuit, „renegat" şi trecut în tabăra reformată, ajuns apoi în fruntea colegiului arian din Cluj. În octombrie 1583, Possevino stăruie ca el să fie predat rectorului iezuiţilor sau alungat din principat. Îl desemnează pe Ioannes Saxonul. Ulterior va fi numit Petrus Saxonul – n. t.

să aducem vreo atingere la acea blândeţe a spiritului atât de iubită de instituţia noastră”[760].

„Februarie 27. A plecat din Iaroslaw, în Polonia, la 6 decembrie, cu iezuiţii destinaţi Colegiului de la Cluj. Erau cu toţii, împreună, 14. Pe drum le-a distribuit sarcini corespunzând misiunilor viitoare – rectorul colegiului este şi *rector itineris,* „minister” (administrator) e cel care e acum în această calitate la Cluj (Martin Undó) – cel însărcinat cu încartiruirea e părintele Petru, foarte îndemânatic. L-a pus pe rector ca să le ţină exerciţii spirituale, spre a-i încerca talentul „pe care l-am văzut a fi plin de memorie, dar confuză”. Drumul greu a durat 17, în loc de 10 zile. Succesul realizat pe lângă tânărul Ştefan Báthory, despre care era părerea unanimă că s-a făcut eretic, având soţia eretică. Ştefan Báthory a acceptat noul calendar, a sărbătorit Naşterea Domnului cu mare devoţiune etc., a rugat să i se trimită un preot la Şimleu, dar când a sosit acela, el plecase de acolo şi preotul s-a reîntors. A sosit la Cluj, la 31 decembrie. Toate merg bine, dar se relevă lipsa unor locuinţe calde, precum şi vexaţia pricinuită iezuiţilor de către acel Saxon, „căci atunci când l-am chemat la mine pe acel Saxon şi a venit, i-am amintit de datoria sa, dar nu am vrut să-l arestez, ceea ce ar fi dorit ceilalţi, ci l-am lăsat să plece liber, el nevrând să rămână, totuşi făgăduind că va merge cu mine când voi pleca în Polonia. [Campani a fost la Alba Iulia, la principe şi la prezidenţi. A stat vreo patru săptămâni acolo cu bune rezultate //. În chestiunea Saxonului, au trimis scrie-sori de proscripţie şi de exil, chiar mai straşnice decât fuseseră cerute]. Când ne-am înapoiat la Cluj şi am pus ca să fie chemat, fugise (la început

---

[760] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 81, 82

prezidenţii se lăsau greu mai ales cu privire la localul pentru seminar). Dar au fost bătuţi de Dumnezeu, ca egiptenii odinioară. Căci, lucru uimitor de spus, toţi trei prezidenţii şi-au îngropat fiecare din ei câte un fiu (prunci nevinovaţi), cât mai eram noi acolo, şi cel care ne ataca mai rău a suferit şi un al doilea doliu şi ceilalţi se aflau şi ei în aşteptarea lui. Când, în mod neaşteptat, am primit rezolvarea de la cancelar după toate dorinţele noastre, el avea atunci în casă pe fiul său mort şi neîngropat încă, iar celălalt, care a asistat la moartea a doi dintre ai săi, a fost silit să fugă de aceste morţi repetate, plecând din Alba Iulia, încât restul senatului fără de acesta şi-a dat hotărârea în pricina noastră, ceea ce nu ar fi putut nicicând face dacă ar fi fost de faţă... Am dobândit tot ce cerusem, iar în privinţa ace-lui Saxon, chiar mai mult decât cerusem.

Tot astfel, întâmpină bunăvoinţă din partea „senatului" clujean. Acesta a dispus să se închidă o zi porţile oraşului pentru a-l căuta pe Saxon, spre a-l preda lui Campani... // Obţine facultatea de a cumpăra oricare casă din uliţa din faţa bisericii şi a locului bisericii iezuiţilor]. Acest loc conţine şapte case, care se cumpără ieftin, parte pentru locuinţele iezuiţilor, parte pentru clădirea seminarului şi facerea unui cimitir, căci... regele... temându-se că nu ar fi posibil să aibă cimitirul în oraş, a poruncit să se facă unul în faţa zidurilor"[761].

**1584**, februarie 10, Ferrante Capeci: „**Suntem la Cluj** din ziua de 26 februarie. Cât despre şcoli, avem vreo şase profesori: doi de retorică, de greacă şi dialectică, şi patru de umanistică şi gramatică, al şaptelea este cel care predă catehismul creştin, şi acestea constau numai din dez-

[761] Ibidem, p. 84

bateri contradictorii. Şcolari avem între o sută cincizeci şi două sute; mulţi dintre ei sunt nobili şi talentaţi, mai ales câţiva poloni, veniţi aici pentru a învăţa limba şi a fi sub supravegherea alor noştri, afară din patria lor.

În privinţa celor temporale, n-ar fi nici un rău dacă s-ar primi banii la timp. Anul acesta am obţinut un heleşteu (Lacul călugărilor), care ne-a fost dăruit de rege şi care este de mare însemnătate şi noi tragem nădejde ca, împreună cu acesta, să primim unul sau două sate, pe care, dacă le-am avea, am putea întreţine mai mulţi fraţi. Regele a mai lăsat ca acei o mie de scuzi pe an, pe care-i dăduse principele, fratele său, pentru ridicarea şcolilor, o dată acoperită Întreţinerea lor, să fie folosiţi pentru ridicarea colegiului, până când vor fi bani şi pentru întreţinerea sa…

Acest oraş Cluj nu ne iubeşte prea mult şi nu pare vrednic de atâta osteneală din partea noastră, dacă ne gândim la altele, care ne doresc”[762].

**1585**, martie 10, Girolamo Piatti: „**Suntem împărţiţi**, în ţara aceasta, în trei locuri: Cluj, unde e colegiul, Alba Iulia şi Oradea, unde sunt doar „rezidenţe”. La Cluj ne războim cu arienii, în celelalte locuri cu calvinii. Credinţa arienilor e mai detestabilă, dar calvinii – în ce priveşte oamenii – sunt mai perfizi decât perfidia însăşi.

Avem şcolile la Cluj şi, în ele, 230 de şcolari, crescând, în anul acesta, cu încă 70 de şcolari, şi ce e mai mult, toţi sunt catolici, în afară de unii nou veniţi, în care punem tot atâta nădejde cât şi în ceilalţi. În majoritate sunt străini şi nobili, căci orăşenii, cu osebire cei ce sunt în dregătorii, favorizează cât pot şcolile eretice şi au creat magiştri noi şi i-au îndestulat bine, dându-le leafă bună, iar şcolarilor

[762] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 104, 105

locuinţă şi hrană. Orăşenii le gătesc lor mâncare în casă, ca să nu vină la noi, totuşi avem şi câţiva din oraş şi dintre cei mai înstăriţi; plebea săracă, mai preocupată de hrană, decât de studiu, se trage înapoi de la ei. Şcolarii noştri, precum am spus, sunt nobili şi foarte neînfricaţi, şi nu se tem să-şi mărturisească credinţa înaintea oricui ar fi. Şi aşa şi trebuie pentru a putea rezista insultelor şi discuţiilor pe care le provoacă, în fiecare zi, gazdele lor. Şi zilele acestea am văzut pe stradă patru tineri dintre nobili, alungaţi din casă pentru că nu au voit să mănânce carne într-o zi oprită de biserică... etc.

Destui eretici îşi dau copiii la învăţătură la iezuiţi… Deşi unii „miniştri" (preoţi) luterani... îşi dau fiii lor ca să înveţe în şcolile iezuite, ei împărtăşesc totuşi ura comună contra noastră şi se înţeleg mai degrabă cu ceilalţi eretici, deşi în articolele de credinţă diferă puţin de catolici, totuşi minciuna se acordă mai degrabă cu minciuna decât cu adevărul. Mai e apoi punctul acesta: că noi nu îngăduim ca preoţii să se însoare, şi cum asupra acestui lucru ei sunt cu toţii într-un gând, li se pare că se înţeleg asupra ce este esenţial, şi că restul ar fi cu totul întâmplător. Şi tot mereu primul cuvânt pe care îl spun contra noastră este: De ce nu ne însurăm.

Orăşenii, mai ales cei care sunt în dregătorii, până acum în urmă ne-au fost foarte potrivnici: în clipa de faţă a rămas un anume lucru de care le e frică din partea noastră şi tot mereu se tem să nu aducem vreo atingere privilegiilor lor, întrucât cum nobilii au multe scutiri şi alte privilegii pe care nici seniorii importanţi nu le pot avea în Italia, ei nu îngăduie să se aşeze, în oraşul lor, nici un nobil, iar noi avem privilegiile pe care le au nobilii şi suntem înăuntrul oraşului, astfel că pe tot teritoriul supus autorită-

ţii noastre, care e destul de întins, dacă se comite vreun delict, ei nu îndrăznesc să facă judecată sau să aresteze pe cineva. De aceea, dacă noi am vrea să fim rău intenţionaţi contra lor, am putea să facem tulburări în oraş: dar treptat, treptat lucrurile se liniştesc”[763].

**1585**, aprilie 15, **Masimo Milanesi, infirmierul Colegiului iezuit** din Cluj: „**Medicina la Cluj**. Copiii şi băieţii care au fost în îngrijirea mea, de 16 luni, încoace, când a început mulţimea de bolnavi să alerge la colegiu, au fost în aşa mare număr, că nu li s-a putut ţine socoteala, cum s-a făcut pentru bărbaţi şi femei, al căror număr (dacă nu mă înşeală memoria) trece de 150, din care trei sferturi femei; văduve, măritate şi fecioare, suferind de friguri acute „terţane, cvartane” (cu accese în ziua a treia şi a patra), dropică, boala copiilor, de splină, de junghi de stomac, de ameţeli... paralizie, palpitaţii şi boala de inimă, gută, calcule, colică, hemoragii, catare, dureri de cap rebele, plăgi, abcese vechi şi noi... şi orice boală care se poate afla în spitale. Dintre aceşti bolnavi, unii au murit, alţii s-au lecuit sau mai bolesc multă vreme în pat, după cum a vrut Dumnezeu sau au meritat ei, sau va fi contribuit prostia mea. Spun aşa pentru că, dintr-o slujbă foarte de jos şi umilă, am fost făcut infirmier, în primii ani ai primei mele probaţiuni, am fost apoi promovat de superiori până la doctorat, fără a fi studiat vreodată sau ştiut măcar ce este medicina, decât doar de câtăva vreme, încoace, când nevoia unor cazuri grave care mi s-au dat m-a făcut să-mi fie ruşine de acest fel de doctor şi de leacurile nenorocite, recomandate ba din gură, ba cu condeiul, de care m-am folosit şi mă folosesc de azi pe mâine, mai degrabă în felul

---

[763] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 108, 109

unui magister Grillo, care obişnuia să spună „*Dumnezeu să ţi-o dea bună*”, decât după o practică potrivită medicinii.

După cum puteţi prea bine cunoaşte... pentru a putea însănătoşi pe bolnavi a fost nevoie, şi va fi întotdeauna nevoie, de a afla de la femei, şi mai ales de la fete multe lucruri care le umplu de mare ruşine ca să le spună, şi încă şi mai mult pe mine şi pe tălmacii noştri să le întrebăm, şi sunt chiar dintre părinţii noştri şi dintre studenţii (*studiosi*) externi, care mi se dau de cele mai multe ori ca tălmaci, care absolut nu vor să mai tălmăcească ... Şi dacă trecem mai departe, adesea se iveşte nevoia de a le face să stea culcate în pat, pentru a palpa pântecele întărit, regiunea splinei, a inimii, a deşertului, a apăsa şi observa cum se urcă hidropizia pe picioare în sus, a aplica ventuze pe pântece pentru colici, sau plasturi şi ungeri măcar prima dată, până se mai luminează aceşti oameni stângaci... etc., iar femeile stau în pat înfăşurate într-o blană, cele mai multe fără cearşafuri, şi toate fără cămaşă, de care nu se folosesc nici chiar când sunt sănătoase... aşa că la fiecare vizită a bolnavelor trebuie să socoteşti că vei avea în faţa ochilor... trupuri în bună parte dezgolite, lucru pentru noi, preoţii, de oroare nespusă, şi pentru mine, îndeosebi, de mare tulburare a sufletului, pentru că nu pot să ajung să cred că acest lucru ar fi potrivit chiar pentru un preot oricât de puţin strict, cu atât mai puţin unuia din Compania noastră, decât dacă l-aş afla în gura sau scrisoarea superiorului meu cel mai mare. Şi dacă reverenţa voastră ar socoti că lucrul început trebuie să meargă înainte, atunci e nevoie de trei lucruri mai importante: să mi se dea un interpret, care să mă întovărăşească asiduu, capabil să-i ajute pe bolnavi duhovniceşte pentru ca din atâtea oboseli, cheltuieli şi mizerii ale trupului să se tragă şi un folos pentru suflete. Să se dea o

sumă hotărâtă, pentru moment de cel puţin treizeci-patruzeci de taleri pe an, pentru a mă putea aproviziona la timp cu doctorii din Cracovia şi Viena, căci ce ar costa azi acolo 30 nu s-ar putea avea aici pe 200, şi încă foarte învechite, iar a vedea de bolnavi fără a le face tratamentul şi a le da în dar doctoriile, s-a dovedit că nu se poate face, fie ei săraci sau bogaţi sau de orice condiţie ai vrea. În sfârşit, să pună să se cerceteze atent câte drumuri trebuie să fac toată ziua, de la un bolnav, la altul, pe drumuri bune şi rele în tot oraşul, dintr-o extremitate de suburbie în alta, să le pregătesc în colegiu leacurile şi doctoriile, şi, dacă s-ar socoti că este o ocupaţie şi povară potrivite unui om de aproape şaizeci de ani, să mă elibereze de toate celelalte griji, chiar de cele privindu-i pe bolnavii noştri. Solicitudinea pentru aceştia, fără a avea timp ca să văd de ei cum ar trebui, şi murmurele care adesea se pornesc că sunt părăsiţi cei ai casei pentru cei de afară îmi aduc cea mai mare întristare pe care poate să o aibă viaţa mea”[764].

**1586**, iunie, Girolamo Fanfonio: „**Ciuma de la Cluj**. De acum o lună a început aici, la Cluj, să se manifeste ciuma, şi ea merge crescând, mor cam 25-30 de oameni pe zi. Dumnezeu ne-a ferit, până acum, nici unul din ai noştri, de aici, nu s-a îmbolnăvit de ciumă, deşi avem mulţi bolnavi de alte boli. Cei doi părinţi unguri, care stăteau în Cluj, nu mai sunt în stare, de câteva luni, încoace, să fie de ajutor sufletelor. Părintele George Toros e din nou paralizat, părintele Petru scuipă sânge, a fost trimis la cetatea Sf. Mihail, sat în vecinătatea Alba Iuliei, dăruit, anul trecut, de către rege, pentru viitorul colegiu Alba Iulia. Nu mai are mult de trăit. Confesiunile se ascultă

---

[764] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 127-129

prin interpret!. Şcolile au fost menţinute de noi, până acum, dar acum când cei mai mulţi dintre şcolari, mai ales nobilii, s-au împrăştiat de teama ciumei, cred că vom fi siliţi să le lăsăm de tot, şi dacă am putea salva pe vreunii din Seminar şi dintre cei de la masa comună, nu va fi puţin lucru. Este foarte necesar, pentru ca să se poată deschide şcolile, de cum va fi încetat ciuma. Îmi pare rău, pentru că în această risipire vom pierde mulţi elevi cu vocaţie pentru Companie (Societatea iezuiţilor)...

Până acuma nu a murit nici un catolic; azi a murit, de ciumă, un şcolar de al nostru polon, foarte iubit de maiestatea sa, care ea însăşi l-a trimis aici la studii. Eu am ascultat confesiunea sa şi chiar acum l-am şi îngropat”[765].

**1586**, august 21, Andreas Busau: „**Ravagiile ciumei în Colegiul de la Cluj**. De mirare sau, mai bine zis, de plâns este starea lucrurilor de la noi. Colegiul aproape că a pierit, cu excepţia puţinora, care am fugit destul de târziu. Dumnezeu ştie ce va mai fi cu noi. A început aici, la Cluj, să-şi croiască drum ciuma prin iunie, şi puţin câte puţin tot crescând mai mult şi mai mult a prins puteri. Iar părintele rector nu a prea vrut să închidă şcolile, aşteptând tot mereu o stare mai bună. Totuşi, însă foarte târziu, când au şi început învăţăceii să se îmbolnăvească şi să moară, a închis şcolile. Iar dintre ai noştri, cea mai mare parte s-a mutat la Clujmănăştur; cinci sau şase au rămas în colegiu. Dar iată că, în ziua a doua sau a treia, unul, anume Georgius Hauman, sacristanul colegiului, care poate venise gata molipsit din colegiu, a început să zacă, şi, în a treia sau a patra zi, s-a stins de ciumă, în Cluj-mănăştur. Al doilea, apoi, M. Paulus Kiniski, care rămăsese cu bursierii,

---

[765] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 130, 131

molipsit de asemenea de ciumă, a murit în colegiu şi ai noştri au rămas, totuşi, în Clujmănăştur şi în colegiu, deşi aceste locuri erau contaminate; şi în tot locul, fără nici o izolare sau pază, unii părinţi contaminaţi de ciumă vizitau atât pe ai noştri, cât şi pe cei de afară, ascultând confesiuni şi dând comuniunea, administrând taina euharistiei şi, în ciuda acestui fapt, stând în raport cu ceilalţi; şi iată că deodată au adus cu ei atâta boală şi în Clujmănăştur, ca şi în colegiu, încât, unul după altul, la început câte doi sau şi trei deodată, s-au îmbolnăvit de ciumă, şi abia cinci dintre noi care am fost găsiţi sănătoşi ne-am strămutat în cetatea Chioar, la domnul Cristofor Kereszturi (acesta este căpitanul unei cetăţi a principelui Transilvaniei, foarte bun catolic, împreună cu soţia lui, care a fost convertită de noi de la erezia calvină), adică părintele Georgius Toros, măcar că beteag de un braţ şi infirm, părintele Andreas Busau, Simon din Poltava, Olaus şi Gaspar din Transilvania, toţi trei „coadjutori". Iar dintre toţi ceilalţi mai erau sănătoşi Simon Rasz, Ioan Psarski, părintele administrator (*minister*), adică Mateus Strus şi părintele Hieronim Fanfonio; dar iată că, îndată, a doua sau a treia zi după plecarea noastră, Ioan Psarski a început să se simtă rău, de asemenea şi părintele administrator, şi, în sfârşit, părintele Hieronim... Morţile s-au produs cam în această ordine, dar nu s-au putut cunoaşte precis zilele de boală pentru fiecare în parte. Căci unii s-au stins în ziua a treia, alţii a patra sau âa cincea, cel mult a şasea, în lunile iulie şi august. G. Hauman, la 17 iulie, P. Kiniski la 19, Albert Vokitski la 20, Albert Brantmaier la 28, Ioan Burman la 29, Urban Schiffer la 29 (acesta era tânăr de tot, abia trecut de anul al 22-lea, părea să fie o creaţie minunată a naturii, absolut admirabil în orice fel de arte manuale, fie în lemn, fie în bronz

sau fier în orice gen de lucrătură: cu strungul, cu ciocanul, cu briceagul, cu barda; era de neam din Prusia, executase şi un altar cu totul excepţional cu cea mai mare râvnă şi picta cu artă proprie, ba cu culori, ba cu aur.

Părintele Ioan Ardolphus a murit la 31 iulie, şi în aceeaşi zi, şi reverendul, părinte Ferdinand, rectorul, ale cărui virtuţi ar trebui slăvite de altul mai vrednic ca mine. Era, hotărât, un om de un spirit admirabil. Nu pot să arăt zelul său pentru câştigarea sufletelor. Câte treburi, cât de grele şi cât de multe îmbrăţişa el singur întotdeauna cu sufletul gata, şi nu se tulbura nici nu se încurca de mulţimea nevoilor ce se iveau în acelaşi timp etc. În august au murit Ioan Elbing, Michael Viller „Arcularius" (făcător de cutii sau casete de păstrat lucruri), şi tovarăş al lui Urban Schipper, Casimir, care era deopotrivă şi ungur, şi polon, Ioan Psarski (şi acesta era un ungur bun; el era croitor, dar totuşi cât se poate de prompt la toate servicii-le casnice, înţelept, discret, cât se poate de vrednic a fi iubit, braţul drept al părintelui rector şi tălmaciul său obişnuit. În nici unul din serviciile casnice, la care a fost pus, nu l-am găsit o dată murmurând sau mai puţin voios, Ioan Kredik, Matyas Zeleski, părintele Mihail, prefectul seminarului, părintele Hieronim Fanfoni la 17 august (care îi întrecea pe părintele Ardulf şi pe părintele rector printr-un fel de suavitate şi graţie angelică, pe care le ci-teai întotdeauna pe faţa sa; prefect al Congregaţiei Fericitei Fecioare; prefect al şcolilor, prefect al casei săracilor şi lector... de filozofie, având sufletul mereu egal şi păstrând acelaşi spirit suav, bucuros, netulburat. Au murit şi doi novici, dintre cei 12, aduşi în Transilvania de către părintele provincial, anume Valentin Dyon, un tânăr de mari speranţe, şi Stanislau Czecinensis.

Mai bolesc încă părintele Valentin Ungurul (Ladó), după cum am auzit în stare foarte grava în colegiu, şi, în Clujmanaştur, părintele administrator, tot astfel M. Nicolaus' slav desigur, dar deopotrivă şi ungur, şi Laurenţiu, coadjutorul; Stanislau Rodzinski, care totuşi s-a însănătoşit. Până acuma, sănătoşi pot fi număraţi şase, în totul; şi noi, cei numiţi mai sus, şi Simon Rasz, care a dus aproape pe toţi ceilalţi la groapă. La Alba Iulia au murit Stanislau coadjutorul, Paul... croitorul, Urban Elbing, coadjutori; părintele Petru din Transilvania. La Oradea, de asemenea doi: părintele Petru Szydlowski, care putea să îndeplinească în Ungaria toate serviciile unui preot, afară de predici, şi Valentin din Sard, aurar, ungur din Transilvania.

În Colegiul din Cluj nu mai e nimeni din ordinul nostru, totul este pustiu. La Clujmănăştur, singur Simon Rasz este sănătos. S-au auzit zvonuri că, fiind colegiul atât de părăsit, Dumitru din Huedin, aţâţătorul arian, ar fi asmuţit plebea să ocupe colegiul şi biserica, fereşte Doamne! Doi orăşeni stau să apere colegiul, împreună cu libertinii noştri (iobagi, scutiţi de alte îndatoriri, în schimbul unor servicii determinate – n. t.), anume domnul Martin, diacul, unul din „centumviri”, bărbat nobil şi de cea mai mare autoritate, şi al doilea Ştefan Kakas, tânăr reîntors acum dintâi din Italia, având totuşi mare influenţă asupra concetăţenilor săi. Şi mai sunt un număr de libertini, care păzesc colegiul”[766].

**1594**, martie 24: **Preţurile de târg ale Clujului**. „Socoteala ispravnicului oraşului despre găzduirea fraţilor Báthory.

---

[766] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 133-136

Laus Deo etc. În 24 Martie, am găzduit pe Măria Sa, pe Baltazar Bathori şi pe cardinalul Andrei Bathori, din rânduiala biraului şi a întregului Sfat în felul următor. / Am cumpărat ţipău de la văduva lui Andrei Nagy dinari 38. / Am cumpărat pâine albă de la Margareta Morika dinari 35. / Am cumpărat pâine obştească de la soţia lui Francisc Szakács, dinari 72, şi de la soţia lui Mihai Kerekes, dinari 16. / Am cumpărat pâine obştească de la soţia lui Ambrozie Molnos dinari 14. / Carne de vacă de la Nicolae Cighe florini 1. / Am luat carne de la Luca Chrinler dinari 72. / Am cumpărat de la Ion Teremi o jumătate de viţel cu picioare, cu cap şi cu maţe, cu tot, dinari 65. / De la nevasta lui Ambrozie Szörös am cumpărat slănină, dinari 49. / De la soţia lui Petru Keömüves am cumpărat varză acră, dinari 16. / Am cumpărat pătrunjel de la una şi de la alta, dinari 13. / Am cumpărat ceapă de la una şi de la alta, dinari 18. / Am cumpărat patru gâşte, dinari 56. / Am cumpărat cinci claponi, dinari 45. / Am cumpărat trei găini, dinari 24. / Am cumpărat păsat proaspăt 3 funţi, dinari 24. / Am cumpărat trei funţi de stafide, dinari 24. / Am cumpărat 1 funt de migdale, dinari 35. / Am cumpărat felurite poame, dinari 16. / Am cumpărat ridichi, dinari 3. / Am cumpărat 2 ştiuci de 24 funţi, dinari 96. / Am cumpărat 10 funţi ridichi, dinari 30. / Am cumpărat 6 măsuri de oţet, măsura cu dinari 12, făcând dinari 72. / De la soţia lui Toma Keömüves am cumpărat un peşte mare sărat, dinari 36. / Am cumpărat 2 măsuri de miere, dinari 48. / Am cumpărat ouă, dinari 9. / Am cumpărat 2,5 măsuri de unt, dinari 55. / Am cumpărat o măsură de pişcariu, dinari 48. / Am cumpărat ulei cinci funţi şi jumătate, dinari 28. / Am cumpărat o jumătate de funt unt-de-lemn, dinari 16. / Am cumpărat lumânări, dinari 35. / Am cumpărat de la Ion Lukacs vin nou 25

vedre, florini 16. / Ce a mai rămas din el, din acela a vândut Imreh, florini 2 dinari 46. Au vândut treverea, dinari 40. Din acest vin s-a dat, cu găzduirea, florini 13 dinari 14. / Tot atunci a dat domnul jude, în Bălgrad, lui Pancratie Sennyey, 8 ştofe de cămucă, cotul cu florini 1 dinari 80. / Şi lui Ştefan Bodoni i-a dat domnul jude 8 ştofe de cămucă, cotul cu florini 1 dinari 80. / Nevestei lui Ion Szakács i-a dat domnul jude 3 coţi ştofe de cămucă, cotul cu florini 1 dinari 80. / Face cu totul preţul ştofelor de cămucă florini 34 dinari 20. / A dat domnul jude diacului Ghergheli, feciorului de cameră a Cancelarului, 2 taleri pro florini 2 dinari 2. / Celor 4 muscali ai Domnului nostru 4 taleri, face florini 4 dinari 40. / Bucătarilor a dat Milostivirea Sa 2 taleri, face florini 2 dinari 10. / Trâmbiţaşilor a dat Milostivirea Sa 1 taler, florini 1 dinari 10. / Călăreţilor de la caii de frunte ai Domnului nostru le-a dat domnul jude dinari 50. / Vizitiilor de la caii trăsurii Domnului nostru le-a dat Milostivirea Sa dinari 50. / De la dl Matei Vicey am luat 5 cupe de aur. Au cântărit cele cinci cupe aurite 11 ghire şi 41 greutăţi. Cu totul fac cele 11 ghire şi 41 greutăţi, fiind fiecare ghiră de argint, florini 14 dinari 50, florini 189 dinari 50. A cincea este o cupă aurită de 3 ghire. E de faţă. / Am luat de la d1 Mihai Thotházi o cupă aurită, în care au fost M. 3 pro florini 48. Aceasta a dat-o domnul jude lui Alexandru Kendi. / Domnul jude a dat pentru oraş 3 cupe aurite, pe care le-a împărţit domnul jude în rânduiala aceasta: / Într-una au fost 2 ghire 7 greutăţi. / În a doua au fost 2 ghire şi 2 greutăţi. / Iar aceste două cupe aurite le-a dat domnul jude lui Baltazar Bathori. / A treia cupă la fel aurită, în care au fost o ghire şi 7 greutăţi, a dat-o domnul jude lui Ştefan Bathori. / Preţul celor trei cupe aurite ale domnului jude fac, cu câte 16 florini, florini 117 dinari 32.

/ Tot atuncea domnul jude a dat diacului Ştefan, cameristului Domnului nostru, 2 linguri de argint, de 16 greutăţi. Preţul lor este, fiind 3,5 greutăţi, 1 florin, florini 4, dinari 50"[767].

**1594**, august: **Clujul, în centrul evenimentelor politice**. „Principele Sigismund Báthory, hotărât să rupă cu Poarta otomană, a ţinut trei diete fără niciun rezultat, până ce, în dieta convocată pe ziua de 11 Iulie, la Alba-Iulia, Ordinele ţării au consimţit la această mare schimbare. Sosind însă ştire neaşteptată despre intrarea tătarilor în ţară, pe la cetatea Huszt, o parte dintre senatorii care erau împotriva noii orientări a ţării, capul cărora era generalul Baltazar Báthory, s-a pronunţat împotriva hotărârii, retrăgându-se la Turda. Părintele Carrillo, întorcându-se din drumul său spre Praga, descoperi principelui hotărârea conjuraţilor, care însăşi înştiinţară pe Carrillo că principele, vrând să iasă din ţară, a predat guvernul lui Baltazar, retrâgânăgu-se chiar până la Caplan. Sigismund trimiţând de aici un om al său la conjuraţi, le declară că el nu se mai poate retrage de la hotărîrea luată şi întărită şi prin jurământ, e însă gata a părăsi ţara şi a se retrage la mănăstirea de la Loreto. Conjuraţii astfel simţindu-se siguri în cauza lor, au convocat o dietă la Cluj, cu scopul de a alege un principe nou, însă majoritatea Ordinelor fiind pentru Sigismund, acesta, ajutat de unchiul său, Ştefan Bochkai şi Francisc Geszthy, căpitanul cetăţii Chioarul, rămase şi mai departe stăpânul situaţiunii, plecând în 2 August din cetatea numită spre Cluj, de unde porni pe Carrillo prin „poştă"

---

767 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, pp. 73, 74

la Curtea imperială de la Praga, pentru a raporta despre evenimentele întâmplate”[768].

În septembrie, odată cu „întoarcerea principelui din cetatea Chioarul, până la sfârşitul lunii” s-a petrecut „întemniţarea şi omorârea senatorilor potrivnici politicii de a rupe raporturile cu Poarta otomană şi a uni ţara cu imperiul german”, pentru a spori „puterea creştinilor”[769].

**1595**, iulie 24: **Mireasa lui Sigismund Bathori, la Cluj**. „Dorinţa lui Sigismundu de a se căsători cu o arhiducesă din casa austriacă se împlini în acest an 1595. În 5 Martie, se căsători cu Maria Cristierna, fiica Arhiducelui Carol de Austria. Aceasta se face în urma unui tratat, încheiat cu Rudolf II, de la car căpătase şì titulul de principe al sacrului imperiu roman. În 24 Iulie miresa, dimpreună cu muma sa şi însoţită de legaţii lui Sigismund, trimişi la Rudolf spre scopul acesta, sosi la Cluj, în Transilvania; după trei zile, intrară cu pompă mare în Alba-Iulia şi, în 6 August, se efectuă cununia prin nunţiul apostolic. După aceea, urmară ospeţele cele mai solemne. Către finea lui August, muma miresei se reîntoarse acasă. Sigismund, ginerele său, o petrecu până la Tăşnad, orăşel în marginile Transilvaniei”[770].

---

768 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, pp. 99, 100

769 Ibidem, pp. 123-135

770 Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864, p. 280

**1595**, septembrie 30: **Cavalerii toscani, la Cluj**. „Obosiţi şi cu caii prăpădiţi de lungul drum ce l-au făcut până în Ardeal”, „cavalerii toscani se află la Cluj”[771].

**1595**, Pietro Busto: „**Clujul este cel mai mare oraş** locuit de unguri şi de alte neamuri, are mulţi negustori, fiind un oraş negustoresc”[772].

**1595**, Giorgio Tomasi: „**Clujul ţine pasul cu Sibiul** în privinţa clădirilor, dar ca întindere e mai prejos, fiind ceva mai mic decât Sibiul. Este aşezat la poalele unor dealuri falnice şi înconjurat de un zid înalt, despărţit prin turnuri, după stilul de construcţie mai vechi. Are o populaţie foarte numeroasă, mai ales în suburbii, care ocupă mult spaţiu în afară. În acest oraş, printre alte ere-zii, a pătruns în mare măsură blestemata sectă ariană (a unitarienilor – n. t.). Pentru distrugerea ei, principele Ştefan Báthory a întemeiat aci un colegiu şi seminar al Societăţii lui Iisus, care aducea mare folos credinţei catolice şi mai apoi Sigismund a fost darnic în binefacerile sale, întemeind un alt colegiu, la Alba Iulia, care nu era mai puţin otrăvită de dogmele perverse ce fuseseră lăsate să se răspândească după moartea reginei Isabella, de către Ioan, fiul ei (Ioan Sigismund Zápolya), care s-a făcut arian.

Clujul face negoţ cu tot felul de mărfuri cu austriecii, ungurii, polonii şi cu alte naţiuni, având din belşug toate lucrurile trebuitoare traiului omenesc”[773].

---

[771] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, p. 286

[772] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 438

[773] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 668

**1595**, Pietro Busto: „Alteţa Sa, Sigismund Báthory, fiind chemată la dietă, la **Cluj**, s-a învoit cu ei, dar mai înainte voia să sosească 8.000 de secui, pentru care se şi trimisese poruncă comandantului lor, care fusese, odinioară, camerierul lui prea credincios, şi care erau acum pe drum; şi îndată ce au ajuns, au fost trimişi la **Cluj**, împreună cu saşii, care ţineau partea Alteţei Sale; şi au sosit acolo, vineri, şi sâmbătă a dat de ştire senatorilor, care nu bănuiau nimic, crezând că nici principele nu-i bănuia pe ei, că Alteţa Sa voia să meargă, să asculte liturghia, duminică, dimineaţa, şi că îi poftea să-l întovărăşească, potrivit obiceiului. Această veste a fost pe placul tuturor, căci erau înţeleşi între ei să-l ucidă, în timp ce se ducea la liturghie, spunând: ,,Deoarece nu putem să ne îndeplinim planul nostru cu otrava, suntem siliţi să-l înlăturăm prin orice chip, şi, după ce va fi mort, fiecare se va potoli şi nimeni nu va îndrăzni să facă vreo mişcare împotriva noastră”. Dar mâna lui Dumnezeu, care era cu acel bun principe, l-a înştiinţat despre tot ce se uneltise şi, astfel, pe când se aflau adunaţi toţi domnii, duminică, dimineaţa, în sala palatului şi fuseseră rânduite mai dinainte, în mare taină, măsurile pentru zădărnicirea complotului, deodată treizeci din cei mai mari domni ai ţării au fost îndată legaţi, spre uimirea lumii, fără zgomot şi fără vreo apărare, şi, punându-le îndată fiare grele la picioare, au fost aruncaţi în grea închisoare. Şi, punând Alteţa Sa, de îndată, să fie căutaţi, li s-au găsit scrisori şi răvaşe de îndatorare, pe care şi le scriseseră unul altuia şi cu peceţi false, şi, citindu-le Alteţa Sa în faţa lor şi arătându-le lor, nici unul dintre ei nu a îndrăznit să tăgăduiască nimic, ci erau foarte încurcaţi, auzind că sunt mustraţi pentru atâtea trădări groaznice, prin gura însăşi a Alteţei Sale, şi unii din ei, fiind supuşi la

cazne, au mărturisit toate întocmai şi s-au aflat toţi părtaşii lor; şi astfel, marţi, dimineaţă, în piaţa din **Cluj**, au fost decapitaţi, pentru fapte dovedite, cinci dintre ei, adică domnul Alexandru Kendy, cu alţi patru (Gabriel Kendy şi Ioan Iffiu, tatăl vitreg al fraţilor Bathoreşti în biserica mică, iar Ioan Forro şi Grigore Literatul, adică Diacul, afară), apoi, după câteva zile, au fost sugrumaţi patru, în închisoare (la plecarea lui Sigismund, din Cluj, la 8 septembrie, a pus să fie transportaţi Baltazar Báthory şi Kovácsóczy la **Gherla**, iar Francisc Kendy şi I. Bornemisza, la **Gilău**. Toţi au fost gâtuiţi, la 13 septembrie, iar înainte de aceasta, la 1 septembrie, a fost executat George Vass, căpitanul cetăţii **Gherla**), şi alţi patru au fost duşi la Alba Iulia (Ioan Gerendi, Baltazar Silvasi, şi Albert Lonay, fost căpitan al cetăţii Hust. Al patrulea, nenumit); acestora li s-a dăruit viaţa, din îndurare, ca nefiind vinovaţi”[774].

**1596**, Giovanni Botero: **Clujul cel mai populat dintre oraşe**. „Sibiul este cel mai tare, Bistriţa cel mai frumos, Clujul cel mai populat dintre oraşe”[775].

**1596**, noiembrie 17: **Clujul, cu oarecare nesupunere**. „Clujul se arătă, la început, cu oarecare nesupunere. De asemenea, şi Gherla, Cetatea-de-piatră şi Hustul. Dar după ce Mihai vodă trimise la Cluj şi Gherla o parte a oastei sale, iară Cetatea-de-piatră o înconjură prin comandantul maiestăţii sale de la Sătmar, tote aceste locuri şi cele mai de frunte întărituri se supuseră maiestăţii sale; de asemenea, se supuse maiestăţii sale împărăteşti şi fratele cardinarului, Stefanu Bathory, la 17 noiembrie, cu femeie

---

[774] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 443, 444

[775] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, p. 574

şi cu copil, cu tot, împreună şi castelul Şimleului. Astfel, tot pământul Transilvaniei şi, afară din Transilva-nia, în Ungaria, părţiie ce înainte de aceasta s-au fost rupt de către coroana ungurescă, din deosebită voinţa a lui Dumnezeu s-au cuprins iarăşi pentru coroana Ungariei şi pentru maiestatea sa împărătească”[776].

**1598**, septembrie 6: **Sigismund Báthory, proclamat iarăşi principe la Cluj**. „Ajungând călare la Cluj (în 20 august 1958, seara, îmbrăcat în haine străine, dar, recunoscut în poarta oraşului, a intrat fără nici o rezistenţă – nota de subsol) fu proclamat de nobili iarăşi principe. Cerând jurământ de credinţă de la toţi nobilii din ţară, întemniţă pe episcopul Napragi şi pe comisarii împărăteşti care n-au vrut şi n-au putut să jure”[777].

**1599**, august 20: **Ucişi, la Cluj, fără judecată**. „După ce dieta se strămută la Cluj (Clusiu), şi continua a se consulta despre guvernulu ţării, fiindcă Sigismund se declarase că nu vrea să mai ţină domnia. Dar curând după aceea, iar veniră scrisori de la Sigismund, că el nu va lăsa ţara şi va veni, pe 8 August, în Cluj, unde se ţinea dieta, şi, întărit cu oşti din Urbea-mare, îşi împlini cele ce le scrise. După ce sosi în Cluj, plin furie asupra magnaţilor, pe cei mai de frunte îi aruncă în prinsoare şi, puţin după aceea, în diverse locuri şi cu diverse moduri, porunci ca să se ucidă.

Cei prinşi, la ordinul lui Sigismund, fură, după nume, următorii: vărul său Baltazar Bathori, Ioane Iffiu, Wolfgang Covaciotiu, Alesandru, Francisc şi Gabriel

---

[776] Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom I**II**, Bucureşti 1864, p. 63

[777] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, pp. 190, 191

Chendi (Cândea), Ioane Forro, Ioane Bornemissa, Albert Lonai, Ioane Gerendi (Grindeanu), Baltazar Silvasi, Georgiu Salántzi şi Georgiu Literatu. Dintr-aceştia: Alesandru Chendi, cel dintâi Consilier, Gabriel Chendi, Ioane Iffiu, Ioane Forro şi Ioane Literatu fură ucişi, în 20 August, la Cluj, fără de nici o judecată. Iar Baltazar Bathori şi Wolfgang Covaciotiu se sugrumară, în 11 Septembrie în prinsoare, la Gherla, şi, în urmă, Francisc Chendi şi Ioane Bornemissa se uciseră, în 12 Septembrie la Geliu (Gilău). Ceilalţi îşi recâştigară, ce e drept, libertatea, însă îşi pierdură averile. După aceea, Sigismund porunci soldaţilor de uciseră şi pe Ladislau Salántzi, în Branicica. Din averile confiscate, în urma acestor crime îngrozitoare, adună peste un milion florini”[778].

**1599: Fiul lui Mihai Viteazul, student la Cluj**: „Pentru biografia lui Petraşcu notăm următoarele. A fost aşezat de tatăl său în colegiul Iezuiţilor din Cluj, ca să înveţe carte latinească. În toamna anului 1599, se află însă iarăşi în casa părintească. În bătălia de la Şelimbăr, se găseşte lângă Mihai Vodă, cu care pare a fi intrat în Alba Iulia. Dar, după bătălia de la Mirăslău, a fost predat ca ostatec generalului Basta, dus în tabăra lui de Ştefan Chiaky, în 17 Octomvrie 1600. De acolo, fu trimis în castelul de la Jilău (Gyalu), lângă Cluj, unde îi urmă, peste câteva zile, şi Doamna Stanca, cu Florica. Aci au şezut, chiar după mărturisirea lui Petraşcu, „pacifice et quiete”, tot timpul cât Basta era în Ardeal, au suferit însă mult după ce Basta a fost alungat din ţară de către nemeşii unguri. Permisul de a merge la împăratul Rudolf, spre „a-i supune plecăciunea sa”, precum se exprima, Petraşcu îl ceru în 18 August

---

[778] Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864, pp. 275, 276

1602, din Făgăraş şi, primindu-l, plecă din Ardeal, în Decemvrie, întrucât aflăm, dintr-un aviz de la Constantinopol (din 24 Fevruarie 1603) cum că „Il figliol de Michael Vaivoda è stato condutto in Vienna per darli il stato de suo padre cioè Valachia” (Fiul lui Mihai Voievod a fost adus la Viena pentru a i se da ţara tatălui său, și anume Țara Românească).

Petraşcu pare să fi fost născut în 1586 ori 1587, deoarece nunţiul Germanico Malaspina, în drum spre Roma, în Decemvrie 1599, vorbind de el, scrie că era „un giovane di dodici in tredeci anni”[779].

**1599**, noiembrie 4: **Mihai Viteazul solicită un împrumut Cluj**. „Îndată după ocuparea Ardealului şi aşezarea sa în capitala acestei provincii, în Alba Iulia, Mihai Viteazul, îndemnat de lipsurile oştirii, avu prilej să intre în legătură, ce-i drept cam costisitoare şi neplăcută, cu oraşul Cluj. Avem o scrisoare, datată din Alba-Iulia la 4 Noiembrie 1599, prin care Mihai Vodă cere împrumut 6.000 florini de la „oraşul nostru” Cluj, pentru nevoile oştirii sale. Împrumutul acesta trebuie înţeles aşa, că oraşul avea să substragă banii daţi din birul ce avea să plătească vistieriei statului (Documentul e în limba ungurească, iscălitura Voievodului în latineşte, şi pecetea e cea obişnuită) / **Şt. Meteş**”[780].

**Mihai Vodă, către municipiul oraşului Cluj**: „Credem că vă este cunoscut Domniilor Voastre cum ne-a adus Dumnezeu în ţara aceasta şi cum ne-a dat biruinţă. Deoarece însă am avut mare cheltuieli şi pentru oastea asta,

---

[779] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 97

[780] *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1925, p. 291

cu care am intrat, şi avem şi acuma zilnic, rugăm cu dragoste pe Milostivirea Voastră şi vă îndemnăm să ne daţi cu împrumut 6000 de filorini, în nevoia noastră de acuma, pe care vi-i vom da îndărăt fără lipsă, luând acest lucru în nume bun de la Milostivirea Voastră. Drept mărturia căruia păstraţi Milostivirea Ta această a noastră carte. V-am trimes vorbă şi prin omul acesta, Milostivirea Voastră, să daţi crez vorbelor sale, atât în această treabă, cât şi în altele. Rămâneţi cu bine”[781].

**1599**, noiembrie 10: **Ieremia Movilă, veşti despre Cluj**: „Milostive Domnule Lwowski. / Vă ofer cu smerenie slujbele mele şi dorinţa mea Milostiveniei Voastre, stăpânului şi prietenului nostru milostiv. / Precum vă dădusem de ştire Milostiveniei Voastre şi mai înainte despre Cardinal, voievodul Ardealului, acelaşi lucru se zice şi acuma de el. Despre Milostivenia Sa Ştefan Báthory nu putem avea ştiri sigure, numai că se vorbeşte că mulţi boieri unguri s-au închis în Cluj şi în alte cetăţi, împotriva cărora, precum avem zvonuri, Mihai Vodă a şi pornit. Se crede că şi Ştefan Báthory era acolo: n-ar strica să fie scăpaţi, deoarece sunt nemeşi leşi şi, în astfel de împrejurări, s-ar putea face ceva bun Republicii, fără paguba creştinităţii; pentru aceea dorim să avem grabnic ştirea şi părerea Domniei Voastre milostive. Des-pre cele ce se vor mai întâmpla, de acum, înainte, vom înştiinţa pe Milostivenia Ta. După acestea, vă oferim zeloşi slujbele noastre. / Domnului şi făcătorului nostru de bine milostiv doreşte tot binele prietenul său şi sluga sa / **Ieremia Movilă Voevod /**

---

[781] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 271

din mila lui Dumnezeu stăpânul ţării Moldovei, / cu mâna sa"[782].

**1599**, noiembrie 22: **Mihai Viteazul iartă Clujul**. „Iertând oraşul pentru nesupunerea arătată faţă de împăratul Rudolf II, prin faptul că a reprimit pe principele Sigismund Báthory, care cedase împăratului Ardealul şi apoi s-a întors din nou (în vara anului 1598) în ţară, îi reînnoieşte toate privilegiile sale vechi"[783].

**1599**, noiembrie 28: **Clujul, în drumul ţării**. „Clujul, Aiudul şi Turda, fiind aşezate chiar în drumul ţării, şi Turda şi Aiudul fiind şi acum cuprinse de oştire, au greutăţi nenumărate, de aceea să fie scutite de darea hranei şi a banilor, iar celelalte oraşe să dea hrană pentru oaste, fiecare după puterile sale"[784], se spune în documentul prin care Mihai Viteazul confirmă hotărârile Dietei Transilvaniei.

**1599**, decembrie 13: **Ordin către primarul Clujului**. „În 18 Decembrie 1599, Mihai Viteazul dă un ordin către primarul Clujului (Ştefan Pulacher – în Veress, V, p. 330) ca lucrurile rămase după răposaţii Nicolae Pojan (Pogan Miklósnak) şi Martin Diaconul (Marton Deaknak), îndată să le dea lui Ioan Boer (Boier Janos). Documentul în limba ungurească, iscălitura latinească şi pecetea cu cele trei steme) / **Şt. Meteş**"[785].

---

782 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 275

783 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 286

784 Lupaş, I., *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj 1940, p. 7

785 Ibidem

**1599**, decembrie 14: **Clujul, în relatarea lui Valentin Walawski**, către Andrei Tharanowski. „Pe această vreme, Cardinalul Andrei Báthory convocă o dietă la Cluj. Mihai Vodă ştia că în această dietă se vor sfătui despre el. Apoi veniră şi spioni cu vestea cum că turcii au intrat, peste Dunăre, în ţara sa, cum că voievodul muntean a pornit pe partea cealaltă, înspre Moldova, împotriva ţării sale şi că hatmanul Zamoyski se apropia de Ţara Românească, cu leşii, în ajutorul lui Ieremia. Mihai, văzând apoi că are în toate părţile vrăjmaşi, s-a înţeles cu ofiţerii şi polcovnicii leşi, având şi acuma peste 4.000 de leşi pe lângă dânsul. Se strămută, cu întreaga sa oaste, peste munţi, în Ardeal, fără să fi zis ceva despre scopul său ungurilor ori celorlalte neamuri, afară de leşi. Luând cu sine soţia şi copiii, împreună cu averile sale, am ajuns în Octomvrie supt Braşov, care cetate am luat-o cu vicleşug. Atunci s-a înţeles cu Domnii mai cu vază ai secuilor, cărora le-a făgăduit restituirea slobozeniilor lor băştinaşe primite de la regele Matia şi le-a îngăduit să-şi omoare stăpânii, pe care îi omorâseră, câţiva ani, de-a lungul, şi supt Sigismund Báthory. După asta toţi secuii s-au aşezat de partea lui, aducându-şi oştile mari la Mihai”[786].

**1600**, ianuarie 14: **Cluj, confirmare pe 7 sate**. „La 14 Ianuarie 1600, Mihai Viteazul confirmă stăpânirea oraşului Cluj peste şapte sate din judeţul Solnocul din lăuntru, foste ale fraţilor Alexandru şi Gavril Kendi şi luate de la ei, pentru necredinţă, încă de Sigismund Bathory (publicat în Jakab E, *Kolozsvár története Okle-véltár,* II, Budapesta,

[786] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 338

1888, pp. 174, 175; iscălitura cu litere chirilice) / **Şt. Meteş**"[787].

**1600**, ianuarie 24: **Întărirea privilegiilor oraşului Cluj** – „document în latineşte, iscălitura cu chirilice şi pecetea obişnuită / **Şt. Meteş**"[788]. / Din partea comunităţii clujene, se prezentaseră în faţa lui Mihai Viteazul „Matthias Rhaw et Andreas Zabo, iurati cives civitatis Coloswar"[789].

**1600**, ianuarie 29: **Uciderea judelui din Cluj**. „Mihai Vodă a pus să se omoare judele din Cluj, Petru Huszár, care, cu toate că era neamţ, era mare vrăjmaş al nemţilor"[790].

„Necredinţa dovedită a judelui din Cluj, Petru Huszár, aduse nu numai înlăturarea, ci și uciderea lui, și cel care-l înlocui fu un român, Andrei Stâncel, caz unic de întrebuințare de către Mihai, într-un astfel de rost, a unui om de neamul lui"[791].

**1600**, aprilie 5: **Birul clujean încasat de Bărcan.** „Jupan Bărcan vistiar să se ştie cum s-au plătit clujvărenii de dajde de bir de 4 taleri, taleri 666 de le-au oprit pentru unelte, ci au dat Voevod, iar răvaşul nostru să le fie samă

---

787 Ibidem, pp. 292, 293
788 Ibidem, p. 293
789 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 14
790 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 20
791 Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, Vol. II, Bucureşti 1935, p. 15

la visteria domnului nostru. pis. Aprilie 5 dni / **Bărcan vistiar**”[792].

**1600**, mai 20: **Arestarea comisarilor împără-teşti din Cluj**. „Logofătul lui Mihai Vodă, sosind din Moldova, la Cluj, a arestat, pe neaşteptate, pe comisarii împărăteşti”, se spune într-un raport din 12 iunie 1600[793].

**1600**, iulie 20: **Privilegii clujene, primejduite de mureşeni**. „Nobilul Gheorghe Balásti din Cluj (Kolos-vár) înaintează Conventului din Cluj-Mănăştur (Kolos Monostra) protest, în numele lui Valentin Literatul şi al soţilor săi (Székely Vásárhely, Stephani Danielis et Catherine et indivisi eiusdem Valentini Litterati) împotriva judelui şi juraţilor din Târgu Mureş, care, din motive necunoscute, au stors de la Mihai Viteazul hotărâri păgubitoare pentru privilegiile lor nobiliare şi pentru inte-resele lor materiale”[794].

**1600**, iulie 24: **Mihai Viteazul, dator Clujului**. „Recunoscând că oraşul i-a dat, în mai multe rânduri, 11.254 florini, îi dă drept la exploatarea ocnelor de sare de la Cojocna, până la concurenţa sumei numite”[795].

**1600**, august 7: **Noi împrumuturi de la Cluj**. „Înainte de lupta nenorocită de la Mirăslău, Mihai Viteazul trimite o solie Împăratul Rudolf, în luna August 1600, ca să-i comunice dorinţele Domnului român. Din această so-

---

[792] Lupaş, I., *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj 1940, p. 36

[793] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 126

[794] Lupaş, I., *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj 1940, p. 42

[795] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 148

lie făcenu parte nobilul ungur Gaspár Kornis, şi omul de încredere şi cronicarul Teodosio Logofătul, care cunoştea şi limba ungurească (Szádeczky, *Erdéli és Mihály vajda torténete,* Timişoara, 1893, p. 550). Având aceştia nevoie de bani de drum, Mihai Viteazul. prin o scrisoare ungurească, dată din Alba Iulia, în 7 August 1600, către primarul oraşului Cluj, porunceşte să-i pună aceata la dispoziţie lui Teodosie Logofătul o mie de florini. (iscălitura, cu chirilice).

Oraşul dă banii ceruţi, iar Teodosie înseamnă pe scrisoarea lui Milmi Viteazul primirea banilor, în româneşte, astfel: *,,Luatamu eu Teodosie logfăt oraş Cluju taleri 1000 pe cestu bir de 6 taler*".

Sub „chitanţa" românească, „Barcan vistier" scrie aşa: *„Datau ta Tudosie logofăt şi bir şase tal. Tal. 7*".

În socotelile oraşului Cluj, ni s-au păstrat o însemnare despre cheltuielile avute de primărie cu întreţinerea logofătului „Todor" şi a suitei sale, în 8 August 1600. S-a cheltuit 6 florini 41 denari pentru 28 funţi carne, 20 funţi peşte, 4 pui, o gâscp, caşcaval, brânză, fructe, ceapă, castraveţi, lămâie, pâine, etc., din care numai pentru vin 2 florini 20 denari, petrecându-şi până dimineaţa. Notarul Clujului era „Ormény Péter"[796].

De la Barcan vistiernicul s-a păstrat, alături de actele fr mai sus, şi o însemnare românească, cu pecetea şi iscălitura lui:

*„Jupân Barcan vistier să se ştie cum sau plătit Clujvareanii de dajde de bir de 4 tal. taleri 666 de leau oprit pentru uncalte ci au dat lui/ Voevod, iar răvaşuk*

---

796 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 156

*nostru sp le fie înseamn la vistiriia damnului nostru. Pis april 5 1600 Barcan vistier* (L.S).

Din vremea, când legăturile lui Mihai Viteazul cu orasuj Cluj erau bune, avem o scrisoare, din 20 Mai 1600, a Domnului, prin care comunică cu bucurie, din tabăra de pe malul Nistrului, cetăţenilor din Cluj, că a cucerit ţara Moldovei (Szádeczky, op. cit., pp. 536, No. 178) / **Şt. Meteş**"[797].

**1600**, august 21: **Un clujean urmărit**. Mihai Vodă le ordonă autorităţilor din Ardeal „ca Caspar (Kis) Massvandei din Cluj să fie interogat în afacerea sa, oriunde s-ar cere să se înfăţişeze"[798].

**1600**, septembrie 1: **Testamentul lui Matthias Ferentzi de Vacz**. „Ca Voievod al Ţării Româneşti, al Moldovei şi consilier al Maiestăţii Sale", Mihai Viteazul confirmă, la 1 Septembrie 1600, un testament al unui no-bil Matei a Ferentzi deVacz, făcut în Cluj, în 9 decembrie 1599 (Docunent în limba ungurească; iscălitura cu chirilice şi pecetea cu trei steme: a Ţării Româneşti, Moldovei şi Ardealului) / **Şt. Meteş**"[799].

**1600**, septembrie: **Secretarul clujean al lui Mihai Viteazul şi trădarea clujenilor**. „Secretarul lui Mihai Viteazul, Iacobinus Ianos, pe care îl întâlnim iscălit adeseori pe actele citate mai sus, e de origine din oraşul Cluj.

---

797 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 148

798 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 166

799 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 148

Mihai Viteazul pune în fruntea oraşului Cluj, ca jude regesc, pe un român credincios, pe Andrei Stăncel, care căuta să informeze precis, totdeauna, pe Domnul român, şi supraveghea orice mişcare de răzvrătire contra acestuia, paralizând-o. Vedem că la apelul secret de răscoală (Septembrie 1600), trimis de Ştefan Csaky, şi nobilimea ardeleană a cetăţenilor din Cluj (lakob, *Kolozsvár története, Okléveltar* II, Budapesta, 1888, pp. 176, 177, No. LXXIX), aceştia la început nu răspund, ba îl denunţă lui Mihai Vodă, prin solii secreţi, Ioan Hosz şi Toma Literat, promiţându-i credinţă şi cerând în dar o comună. Domnul îi laudă şi le zice: „Nu un sat, ci o sută vă dau, numai să rămâneţi credincioşi, să fiţi precauţi, să nu vă întoarceţi pe drumul de ţară, ca să vă prindă ungurii; să însufleţiţi pe cei de acasă în credinţa faţă de noi”. La întors, solii sunt prinşi de unguri şi chinuiţi.

Clujenii, cu toate asigurările de credinţă, totuşi au trecut pe partea nobililor răsculaţi contra lui Mihai Viteazul. Iau parte la lupta de la Mirăslău (18 Septembrie 1600).

După înfrângerea de la Mirăslău, Clujul îşi răzbună cumplit asupra oamenilor lui Mihai. Aşa ard de vii, în piaţa Clujului (Ianuarie 1601) pe viteazul căpitan Baba Novac şi pe preotul „Saski”, punându-i apoi în ţepe, pe drumul Feleacului, în faţă cu „bastea” croitorilor. Iar pe alţii, ca Ioan Szelestey şi armaşul Sava, i-au bătut cumplit şi i-au aruncat în temniţă. Roata norocului s-a întors mai repede de cum credeau orăşenii din Cluj în favorul lui Mihai Viteazul, deşi pe timp foarte scurt, dar totuşi destul pentru a-şi răzbuna asupra atrocităţilor cetăţenilor din acest oraş. În urma luptei de la Gurăslău (3 August 1601) Mihai se întoarce biruitor spre Cluj, care îndată se supu-ne, plătind suma de vreo 100 mii florini ca pedeapsă. Viteazul

Domn, în onoarea bravului şi credinciosul său ostaş Baba Novac, pune un steag mare în locul unde a fost aşezat acesta în ţeapă. Sate şi oameni din jurul Clujului au căzut jertfă răzbunării lui Mihai Vodă, pentru omorârea şi chinuirea ostaşilor săi credincioşi, pomeniţi mai sus (vezi Szádeczki, op. cit., pp. 221, 222, 259, 260, după cronicarul contemporan Szamosközy, în *Monumenta Hungariae histórica,* Scriptores, XXX, Budapesta, 1880, pp. 128, 129, 146, 150).

Interesante sunt cuvintele unui român din vremea aceea despre cetăţenii Clujului şi, în general, despre unguri: „Voi aţi dat în mâinile neamţului pe Domnul meu, dar veţi vedea că acest Voievod iarăşi va fi stăpânul vostru, din cauza căruia veţi pieri voi, câinilor!". (Szamopközy, op. cit., p. 150).

Tot în arhivele oraşului Cluj se mai păstrează alte două documente, referitoare la Mihai Viteazul. Unul e un act latinesc, fără iscălitură, dar cu pecetea obişnuită, prin care judecă un proces între nişte nobili unguri (Alba Iulia, 18 Iulie 1600). Altul, tot inedit, în ungureşte, cu iscălitura chirilică a Domnului şi pecetea îndătinată, cuprinde hotărârile dietei din Braşov, ţinută în 12-15 Martie 1600, despre dările pe porţi, tricesima, şi despre iobagii care nu-şi îndeplinesc serviciul iobăgesc faţă de domnii de pământ sau fug de la aceştia, schimbându-i. / **Şt. Meteş**"[800].

„Basta slătea în cetate la Alba Iulia, nu invita pe nimeni la masă, dar mergea singur să cumpere în târg. El nu putuse opri nici sălbateca scenă a chinuirii, arderii şi tragerii în ţeapă, la Cluj (5 Februar) a lui Baba-Novac, „le-

---

[800] Ibidem, p. 294

gat cu lanţ de fier", şi a „preotului" său român, pentru că ar fi chemat pe turci în Banat"[801].

**1601**, ianuarie 21: „**Dieta în Claudiopoli**. Dieta aceasta, convocată pe ziua de 21 ianuarie 1601 de către generalul Ştefan Chiaky, cu excluderea totală a lui Basta, a ţinut până la 8 februarie"[802].

**1601**, februarie 15: „**Curierul sosit de la Cluj** povesteşte că haiducii au arestat pe Basta, împreună cu cinci nemeşi partizani ai împăratului, batjocorindu-i ca pe nişte tâlhari. Basta a fost dus la Alba Iulia, unde a ajuns tocmai când a sosit şi Sigismund Báthory, adus în ţară de aliaţii săi turci şi tătari"[803].

**1601**, februarie 17: **Arestarea familiei lui Mihai Viteazul**. „Convocându-se dieta la Cluj, majoritatea proclamă de principe al Transilvaniei pe Sigismundu Báthory, care era afară din ţară; şi se decretă ca numaidecât să-l cheme acasă, din Moldavia, şi să-l aşeze iarăşi în demnitatea de mai înainte, şi toată ţara să-i fie datoare cu ascultare, Ştefan Ciaky, om cutezător şi de mare inimă, ţinând locul principelui, pentru ca să nu stea fără a face şi el ceva, prinde şi pune la arest pe femeia şi copiii lui Mihai, care era dus la împăratul şi stătuse mult la Viena. / Aflând de

---

801 Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, Vol. II, Bucureşti 1935, p. 123

802 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 308

803 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 312

aceasta românul, nu se poate spune cât se turbură întru inima sa”[804].

„Sigismund Báthory intrând în Ardeal, a fost arestat nu numai Basta, dar şi familia lui Mihai Vodă. La cestea acestei întâmplări, Mihai a plâns ca un copil. Mâine va pleca la Praga şi va fi numit general în Ardeal”[805].

**1601**, august 8: „**Sigismund Báthory a fugit spre Cluj**. Haiducii lui Mihai Vodă fac mari prădăciuni în ţară. Mihai Vodă şi Basta au ocupat Clujul, fugărind de acolo oştile lui Sigismund Báthory”[806].

**1601**, august 27: **Basta ocupă Clujul**. „Intrarea lui Basta în Cluj”, trupele sale fiind înzestrate cu „48 pezzi di arteglieria con molte monitioni”[807].

**1601**, septembrie 3: **Pedepsirea oraşului Cluj**. „Prădăciunile miliţiei lui Basta în Ardeal. Pedepsirea oraşului Cluj (în 20 august), pentru că ţinuse partea lui Sigismund Báthory. Caspar Kornis, omorât de către haiduci”. Cruzimea generalului Basta consta în spintecarea femeilor însărcinate, în jupuirea de vii a ţăranilor, dar a fost pusă

---

[804] Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom I, Bucureşti 1862, p. 243

[805] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, pp. 317, 318

[806] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, pp. 418, 419

[807] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 440

pe seama lui Mihai Viteazul, pentru a justifica asasinatul făptuit de ofiţerii valoni[808].

**1601**, decembrie 3: **Trei atacuri asupra Clujului**. „Oastea lui Sigismund Báthory, atacând de trei ori oraşul Cluj, a fost respinsă de regimentul colonelului Pezzen. Moise Székely, prins, a fost dus în cetatea Deva”[809].

**1603**, iunie 9: **Clujenii dărâmă Colegiul iezuiţilor**. „Colegiul cu două caturi al Iezuiţilor fusese dărâmat, prin furia locuitorilor unitari din Cluj, în ziua de 9 iunie 1603, după ce oraşul se dăduse principelui Moise Székely, însuşi unitar. Edificiul frumos se afla de-a dreptul bisericii calvine din Cluj, pe teritoriul grădinii casei parohiale a preotului numitei biserici”[810].

**1603**: **Alungarea iezuiţilor** din Transilvania, inclusiv din Cluj[811].

**1603**, iulie 12: „**Moise Székely, ocupând Clujul**, a gonit de acolo pe iezuiţi”[812].

**1603**, august 4: **Luarea oraşului Cluj**. „Basta, înaintând spre Cluj, a nimicit 500 nobili ardeleni. Moise Székely, în urma acestei pierderi, voind a se retrage spre

---

[808] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, pp. 450, 451

[809] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VI, 1600-1601, Bucureşti 1933, p. 480

[810] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 150

[811] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 41

[812] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 142

Timişoara, în loc sigur, Radu Vodă i-a tăiat drumul. Luarea oraşului Cluj”[813].

**1603**, septembrie 5: **Uciderea judecelui de Cluj**. „În 5 Septembrie 1603, Basta dăduse ordine să se ucidă toată nobilimea ungurească; Pancraţiu Sennei încercă să îl abată de la această idee de a vârsa atât sânge; cu toate acestea, se decretă ca nobililor să li se ia a patra parte din averile lor, iar erezii acelora care au căzut în bătaia cu Székely, cum şi aceia care n-au venit la dietă să se despoaie de toate averile. Cetăţile Clujul, Braşovul şi Bistriţa să plătească sume însemnate de bani. Basta ucise pe judecele de la Cluj, Michaelo Bothházi şi pe mai mulţi nobili din Braşov. De la Deva merse Basta către Lipova, bătu pe Petesi-Paşa şi apoi se întoarse iarăşi în Transilvania. Către finea anului 1603, împăratul compuse în Transilvania un Consiliu de 10 membri germani, unguri şi transilvani. Pe lângă bătăile cele multe, Transilvania, în anul acesta, fu cercată şi de lăcuste, de unde urmă scumpete, foamete şi pestilenţă.

În 1604, Ianuarie, Basta strânse dieta la Cluj şi ucise pe mai mulţi nobili”[814].

**1603**, septembrie 20: **Radu Vodă amendează Clujul**. Înţelegându-se cu generalul Basta, Radu Vodă, domnul muntean „amendează municipiul oraşului Cluj

---

[813] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 147

[814] Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864, pp. 303, 304

pentru distrugerea bisericii Iezuiţilor, amendă separată de a lui Basta”[815].

**1604**: **Un clujean, Principe al Transilvaniei**. „În Ardeal, după moartea lui Moise Székely, urmară frământări până când izbuti să ia puterea nemeşul Ştefan Bocskay, născut la Cluj, în 1557, şi unchi, după mamă, lui Sigismund Báthory. El fu proclamat, în 1604, principe al Transilvaniei de către refugiaţii de pe teritoriul turcesc; marele vizir îl recunoscu, la 19 Noemvrie, al aceluiaşi an, Secuii, prin dieta din Miercurea Mureşului, la 21 Fevruarie 1605, iar dieta ţării la 8 Mai, la Târgul Mureşului”[816].

**1606**, mai 1: „**Nicolae, pictorul italian care locuieşte în Cluj**, a fost, un răstimp, la Voievodul, iar acum a venit pe la Sibiu, s-a îndreptat către Bistriţa, să meargă la Moldova. Aşa că ar fi bine să se cerceteze”[817].

**1607**, februarie 11: „**Dieta convocată la Cluj** alese, la 11 Fevruarie 1607, ca principe al Transilvaniei pe bătrânul Sigismund Rákoczy. Candidaţi mai erau şi Valentin Homonnay, ginerele lui Rákoczy, şi Gabriel Báthory, nepotul lui Ştefan Báthory, fostul rege al Poloniei. Dar domnia lui Rákoczy dură puţin, numai până la 5 Martie 1608, când el se retrase, din cauza unei revolte a hai-

---

815 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 167

816 Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, III, partea întâi, Bucureşti 1944, p. 6

817 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 270

ducilor, un corp de oaste ungar cu o organizare specială”[818].

**1611**, aprilie 14: **Tabăra lui Gabriel Báthory, de lângă Cluj**. „Gabriel etc. / Cu toate că numai în zilele trecute, întorcându-ne biruitori până acuma, din mila lui Dumnezeu, pentru rămânerea şi binele nostru, al ţării şi al Domniilor Voastre, al fiecăruia, împotriva Voievodului Şerban, ridicând pe Domniile Voastre, împreună cu celelalte oşti ale noastre din Ţara Românească, ne-am aşezat acum; dar iarăşi este neapărat dorită băgarea de seamă asupra noastră din vreme, pentru că ne sosiră de către Moldova astfel de ştiri sigure, care nu se cuvine să le primim cu surzenie, că Şerban Vodă, cel fugit dinaintea noastră din Ţara Românească, înţelegându-se cu leşii şi cu moldovenii, s-ar sili cu duşmănie împotriva ţării noastre: pentru aceea, lăsăm şi poruncim serios Domniilor Voastre ca, sosind această scrisoare a noastră, ne mai aşteptând pentru aceasta nici ceasuri, nici zile, nici alte scrisori, fără nici o zăbavă, numaidecât, cu pregătire mult mai bună decât aceea cu care aţi venit la expediţia de acum, în persoană, sub *dimissione capitis et omnium bo-norum*, cu cât mai mulţi laolaltă, cu scule şi unelte cât se poate mai bune ridicându-vă, împreună cu călăreţii, pedestraşii şi cei în soldă porunciţi, în chipul de mai înainte judeţului după numărul porţilor, aşezându-vă neapărat în tabără, să veniţi de sârg în Ardeal şi să vă aşezaţi în tabără aproape de Cluj, în Someşfalău (Someşeni – n. n.), unde, aşteptând alte porunci, să puteţi pleca unde e nevoie. Să trimiteţi la adu-

[818] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, III, partea întâi, Bucureşti 1944, pp. 6, 7

narea care ne stă înainte oamenii hotărâţi şi aleşi, la ziua şi locul rânduit. Secus etc."[819].

**1611**, august 2: **Forgách ocupă Clujul**. „Sigismund Forgách, plecând în Ardeal, a ocupat deja Clujul şi se va uni cu Radu Vodă"[820].

**1613**, octombrie 22: „**Adunarea generală în Clusiu**" stabileşte, în „Art. 3. (cuprinde condiţiunile de alegere, puse lui Gabriel Bethlen, când a intrat în domnie): „1). Amăsurat articolelor de mai înainte, va lăsa ca toate persoanele, fie ele de orişice stare, să-şi deprindă religiunea lor întru libertate deplină"[821].

„În 1613, o armată turcească, sub comanda lui Skender Paşa, şi armatele noastre, cea din Muntenia având în frunte pe Radu Mihnea, cea din Moldova pe Ştefan Tomşa, intră în Ardeal şi asigură alegerea lui Gabriel Bethlen ca principe (23 Octomvrie). Situaţia e foarte bine caracterizată de către cetăţenii din Târgul Mureş, care scriu că membrii dietei din Cluj „de frică l-au ales liber pe Bethlen". Peste două zile, la 25 Octomvrie, i se remit de către Skender Paşa însemnele domniei, un steag, un buzdugan, o sabie şi un caftan, iar peste alte două zile, la 27, Gabriel Báthory este ucis de către soldaţii săi, la Oradea Mare, unde se retrăsese"[822].

---

[819] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VIII, 1607-1613, Bucureşti 1935, pp. 153, 154

[820] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VIII, 1607-1613, Bucureşti 1935, p. 196

[821] *Archivu pentru filologia şi istoria*, nr. XX, Blaj 1868, p. 395

[822] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, III, partea întâi, Bucureşti 1944, p. 352

**1615**, septembrie 27: „**Adunarea generală în Clusiu**" stabileşte: „Art. 34. La rugarea catolicilor, fiindcă este şi articol despre aceasta, se decide că, unde ei sunt în majoritate, acolo să li se străpună biserică"[823].

**1616**, mai 5: **Mobilizare generală la Cluj**. „Principele Gabriel Bethlen, către comitatele Ardealului: Şi mai înainte va dădusem de ştire Domniilor Voastre de năvălirea leşilor în Moldova, de câte ori a sosit la noi porunca straşnică a Puternicului împărat, îndreptarea şi împlinirea ei cu oaste şi, mai înainte, de câte ori a poruncit Poarta, am săvârşit-o totdeauna aici, în ţara noastră; vi se aduce şi acum aminte de aceea, din purtarea de grijă pentru aceste lucruri încă înainte de izbucnirea mai nouă de acum, puternicia sa ridicând la serdărie pe Skender-Paşa, begler-begul Bosniei, după demnitatea sa, cu oaste foarte puternică, de 100.000 de turci şi patruzeci sau cincizeci de mii de tătari, după ştirile cele mai noi, cea mai mare parte a oştirilor a şi sosit la Dunăre şi celelalte părţi, cu Skender-Paşa, vreau să treacă în Moldova, pe la Timişoara, prin ţara noastră, poruncind, ba silindu-ne chiar şi pe noi să plecăm numaidecât cu grosul oştirilor noastre asupra leşilor, în Moldova. Pe de altă parte, înţe-legând râvna unor oameni neastâmpăraţi pentru stricarea păcii patriei noastre, pentru a fi gata de supraveghere asupra noastră, în mijlocul oştilor şi mişcărilor de acest fel, am poruncit turor ordinelor o expediţie generală în tabăra noastră de lângă Cluj. De aceea, ordonăm şi po-runcim fără deosebire *sub amissione capitis el omnium bonorum* (sub pierderea averilor şi a tuturor bunurilor – n. n.), să vină în tabăra noastră, ne mai aşteptând nici ceas, nici zi, toţi nobilii în persoană şi de pe moşia lor

---

[823] *Archivu pentru filologia şi istoria*, nr. XX, Blaj 1868, p. 395

cu călăreţi după porunca noastră, după numărul porţilor, de fiecare poartă câte un puşcaş bun, cu pedestraşi cu coantăşe, unde făcând o mustră obştească, noi înşine să conducem pe Domniile Voastre oriunde arată vremea că este mai multă nevoie pentru apărarea patriei noastre şi băgare de seamă, să săvârşim aceea cu înţelegere asemenea. Iar la oaste să vină toate ordinele cu astfel de pregătire şi hrană, încât nimeni să nu prade pe cei sărmani, căci aceea n-o îngăduim nimănui, ci mai vârtos pedepsim pentru aceea pe toţi care făptuiesc împotrivă. Toţi oamenii să trăiască creştineşte, să aducă care încărcate de acasă. Secus etc."[824].

**1616**, 8 iunie: **Tabăra de la Cluj**. „Raportul căpitanului Gabriel Perneszy către comitele Sigismund Forgách: Pot scrie sigur Măriei Tale despre starea oştilor, că îndată ce le-au muştruluit în Bator cu 14 steaguri, le-au împărţit lângă Tisa; Petraşcu Vodă, sosind, lunea trecută, de la Maiestatea Sa, împăratul nostru, şi Măria Sa, domnul George Homonnai, au făcut să plece sluga sa credincioasă, cu numele Mihai Beno, pe şase cai, în trăsură, cu lada cu bani, pentru meşteşugul plăţii, a plecat cu oştile şi umblă între ele şi le plăteşte numaidecât pe drum pe cei ce se amestecă cu ei, nepoftind credinţă de la ei.

O parte din acele oştiri a trecut, luni, prin Fábiánháza şi s-a aşezat pe moşia Maiestăţii Sale. Ieri a trecut grosul, prin Fábiánháza, în fruntea lui erau domnii Ion Putnoki, Petru Fekete, Moczoni, Ştefan Kun, Fóti, împreună cu ţalmaisterul, şi s-au aşezat în Vada. Iar fiindcă întru cât putem să fim cu apurare pentru averea Maiestăţii Sale, ne-am silit, ducând pe domnul vice-căpitan, în Fábiánháza,

---

[824] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 82m 83

împreună cu soldaţii de sub steagul domniei sale, fiind de faţă cu domnia sa hotnogii şi căpitanii dom-nului Homonnai, au spus sigur că a sosit după ei din Ungvár scrisoarea Măriei Sale, domnului, cu porunca să plece numaidecât şi să se aşeze lână Ér şi că şi Măria Sa, în ziua de azi, adică miercuri, va pleca; care oşti cu ce păgubiri trec prin moşia Măriei Sale, eu nu o pot scrie Măriei Tale; ba chiar şi în Fábiánháza s-au năpustit cu steagul pedestraşii asupra cârciumii Maiestăţii Sale, din care pricină s-a iscat între soldaţii Maiestăţii Sale şi ei aproape lucru urât. Unde scrie Măria Ta să-i ameninţi *vana est ira sine viribus* (mânia,fără putere, este zadarnică – n. n.). Care oşti sunt acum, Măria Ta, două mii şi după ce primesc soldă sigură, e de crezut că se strâng şi mai mulţi.

Azi înţeleg aşa, Măria Ta, că şi o mie de lăncieri poloni s-ar fi mutat dincoace de Tisa, de către Ungvár, dar în aceasta nu sunt încă tocmai sigur, dinaintea cărora atât a fugit sărăcimea că, de la Cluj, până în Sătmar şi Ecsed, nu mai sunt oameni în sate; etc.

Am înţeles despre domnul Francisc Rédey că a slobozit în avangardă cinci sute călări şi cinci sute pedestraşi la Diosâg, să se aşeze acolo în tabără pentru pricina observării; celelalte oştiri sunt în tabără la Ioşia, lângă Oradea. Eu înţeleg aşa, Măria Ta, ca dacă domnul Homonnai, împreună cu Radul Vodă, merg împotriva Ardealului, Gabriel Bethlen iese din ţară şi, dacă prin averea şi silinţa sa, poate face rost de ostaşi, atacă pé domnul Homonnai de la spate.

**Numărul căpitanilor şi al hotnoghilor**: 1). Ţalmaisterul Mihai Beno, fiul bărbierului din Bălgrad, împarte bani zilnic; / 2). Ion Putnoki căpitan; / 3). Petru Fekete căpitan; / 4). Folty; / 5). Mochonay; / 6). Ştefan Kun; / 7). Luca Nagy; / 8). Francisc Tatay, care este, de fel,

cel mai ticălos între hotnoghii de haiduci; / 9). Ambrozie Barbély; / 10). Ion Görényi; / 11). Andrei Gombos; / 12). Nicolae Barbély; / 13). Alexandru Pribek; / 14). Ion Tyukodi; / 15). Francisc Kende; / 16). Gheorghe Bagdi; / 17). Paul Nagy; / 18). Toma Gebei.

Pleacă şi domnul Gabriel Prini şi intră, cu cumnatul lui, Lupu Szabó, cu domnul Homonnai şi domnul Paul Matuznai"[825].

**1617**: **Liceu catolic şi Universitate, la Cluj**. Ca efect al deciziei principelui calvin al Transilvaniei Gabriel Bethlen de a „face o fundaţie pentru întemeierea unei „Academii", la Cluj se deschid un liceu catolic şi o universitate, un liceu al unitarilor existând deja[826].

**1618**, octombrie 4: „**Adunarea generală în Clusiu**" stabileşte: „Art. 2). Fiindcă Maiestatea Sa nici întru atâtea griji nu şi-a uitat de cultul divin şi voieşte a corija abuzurile ce s-au înfundat în respectul acesta, inserăm ‚n articolul prezent propunerea relativă a dânsului, care e urmatoarea: Domnitorii, pe care Dumnezeu, din graţia sa le-a dispus de reprezentanţii săi pe pământ, prin nimic nu pot adeveri mai bine supunerea lor către dânsul, decât sporind, din toate puterile, cultul divin. Fiindcă despre aceasta, până acum, s-a dat exemple învederate, deci şi principele nevoindu-se a împiedic sectele ce s-au înfundat în ţară (afară de religiunile recepte), precum este a iudeilor, şi altă religiune plină de blasfemie, ca şi aceasta, face pe staturi atente că urzitorii acestor feluri de secte şi părtinitorii lor să nu rămână nepedepsitţi, şi deciziunea de acum să se

---

825 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 98-100

826 Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 42

considere de un decret cu valoare perpetuă, ca întru acest mod mânia lui Dumnezeu să se înconjure, şi ca numele de ruşine (gyalázatos név) al patriei acesteia, care i s-a dat în ţările străine pentru diversitatea religiu-nilor, să se şteargă. Staturile, aflând cum că propunerea Maiestăţii Sale este dreaptă şi cuviicioasă, decid: ca oricine va urma după sărbătorile Naşterii Domnului, cele venitoare din eresul iudeiesc sau altul – afară de religiunile recepte – să fie citat de directorul Maiestăţii Sale şi pedepsit conform Articolelor"[827].

**1622**, mai 1: „**Adunarea generală în Clusiu**: **Academie la Cluj!** Art. 7). Statutele află foarte necesară şi lăudabilă propunerea acea a Maiestăţii Sale ca, pentru înmulţirea învăţaţilor, al căror număr acum şi aşa a scăzut foarte, să se ridice o academie . Ci fiindcă în ţară adeseori se nasc turburări, se pofteşte ca academia să fie în loc cu securitate. Spre scopul acesta, Clusiul se pare mai corespunzător. Deci, se decide ca claustrul catolicilor cel din Clusiu, care acum stă deşert, să se întoarcă spre aceasta, aşa încât Maiestatea Sa, reparându-l cu ajutorul lui Dumnezeu, să aşeze profesori buni într-însul, şi în deciziunea aceasta niciodată să nu poată face nici schimbarea cea mai mică, nici să se poată înstrăina veniturile determinate pentru academie.

Art. 24). Cu respect la acei creştini noi, care, venind în ţară cu concesiunea Maiestăţii Sale, s-au aşezat aici, s-a decis ca ei şi cei ce vor intra de acum, înainte, să-şi poată continua măiestriile lor, şi în Vinţul de Jos să fie liberi întru deprinderea religiunii, precum a dispus Maiestatea Sa, şi ca cei ce locuiesc în Vinţul de Jos niciodată să

---

[827] *Archivu pentru filologia şi istoria*, nr. XX, Blaj 1868, p. 395

nu fie datori a plăti contribuţiune, precum şi au privilegiu de la Maiestatea Sa, care, prin aceasta, se întăreşte”[828].

**1622**, mai 16: **Tratatul cu Radu Mihnea**. „La 16 Mai 1622, se încheie un tratat la Cluj, prin care Radu avea drept să stea în Ardeal, el, familia şi boierii săi, sau să treacă prin Ardeal mai departe, în cazul când ar trebui să părăsească scaunul. În anul următor, el trimise lui Gabriel Bethlen, conform dispoziţiilor primite de la Poartă, o mie de călăreţi şi o mie de pedestraşi, sub comanda spătarului Mihu, spre a-l ajuta în campania pornită împotriva Imperialilor; în August 1623, acest detaşament, după ce luptase în Ungaria, era îndărăt în ţară”[829].

**1629**, David Frölich: „Saşii urmează religia luterană şi bisericile lor sunt curăţate de idoli şi chipuri cioplite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** şi **Turda** şi împrejurimile acestora.

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) şi 12 juraţi sau asesori. Nu sunt juzi regeşti în toate oraşele, ci numai la **Sibiu**, **Mediaş**, **Sighişoara**, **Sebeş**, **Rupea**, **Orăştie**. Consuli se găsesc la **Sibiu**, **Sighişoara**, **Mediaş** şi **Rupea**.

**Portul bărbaţilor** este la fel ca al ungurilor, totuşi le place ca hainele şi anteriile lor să fie mai bogate în lărgime. Şi unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arşiţa cea mai mare, haine căptuşite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoţii poartă o vestă purpurie, un brâu roşu sau albastru şi o mantie de coloare închisă, numită popular reverendă. Preoţii de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului şi a celorlalte produse, decât cei de la oraşe,

---

[828] *Archivu pentru filologia şi istoria*, nr. XX, Blaj 1868, p. 396

[829] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, III, partea întâi, Bucureşti 1944, p. 28

care îşi primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la oraşe mai mari, în târguri. Principii hotărăsc, anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas”.

**Portul femeiesc** nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mişcările şi numai la spate au ceva creţuri. Lasă descoperite ceafa şi gâtul, până la umeri. îşi acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit şi împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puţin, i se dezgoleşte pieptul, trezind în cei de faţă sau ruşine, sau dorinţe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparţin, în faţa curtezanilor, vânători de zestre, îi păcălesc. Nu-şi împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, asemănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit. Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă şi fără creţuri. Mai folosesc şi şube lungi de blană de iepure, fără altă faţă de deasupra. Nu-şi îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus”, şi-şi acoperă capul cu o scufie roşie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât şi femeile foarte bătrâne îşi înfăşoară capul şi într-o năframă subţire de bumbac”[830].

**1635**, decembrie 19: „**Gavril Movilă a murit în Ardeal**, la sfârşitul lui 1635; cunoaştem testamentul său, datat Cluj, 19 Decemvrie acest an”[831].

---

[830] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 48, 49

[831] Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, III, partea întâi, Bucureşti 1944, p. 27

**1661**, Gottlieb de Windischrätz: **Imperialii, lângă Cluj**. „Sentimentul general în Statele împărăteşti era pentru un război de mântuire a Ardealului, şi astfel Împăratul se hotărî, în sfârşit, să ajute pe Kemény, urmasul politicii celor doi Rákoczy, care se luptă, pe viață şi pe moarte, cu turcii. Montecuculi căpătă comanda unui corp de observaţie: el sili pe turci să se retragă de la Hust. Unit cu Kemény, el înaintează la Satumare. Iarăşi turcii se retrag, până la Mures-Vaşarhei. Dar nici Imperialii nu se putură ţinea lângă Cluj, țara fiind contra lor, căci turcii o ame-ninţaseră cu cele mai grozave pedepse”[832].

**1661**, septembrie 22, Giovanni Luigi Zani: „Am ajuns, cu armata, la Kolosvar, în Transilvania, Clausemburg, în limba germană, şi Claudiopol, în latină. Aceasta este reşedinţa de zi cu zi a principilor din această țară. După două zile, locul a fost întărit cu 1.000 de călăreți germani şi cu 1.000 de infanterişti, care, deşi au jurat credință Principelui Kemény Janos, se aflã sub protecţia şi comanda Majestății Sale Imperiale; eram cu toții înflăcăraţi şi încurajați, gândindu-ne doar la victorie împotriva duşmanului, pentru a spune adevărul şi aşteptând, în orice zi, un asediu în toată regula, din cauza amenințării continue a turcilor. Ploile frecvente au deteriorat drumurile, astfel încât este imposibilă aducerea unor provizii şi muniţie pentru a ne susține vreme îndelungată. Eu fac parte dintr-o companie a regimentului domnului colonel De Merci. Turcii şi Tătarii au jefuit, incendiat şi distrus tot ce se găsea aici, în aşa fel încât prea puține se pot găsi, iar proviziile sunt foarte scumpe. Se pare că planul turcilor de a ataca este foarte verosimil, deoarece, până acum, nu au părăsit

---

[832] Iorga, N., *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. IX, Bucureşti 1905, pp. 133, 134

tara, după cum nu au făcut-o nici tătarii; dacă vor veni, ne vom comporta ca oameni de onoare. Aici muncim ca nişte câini şi cu siguranță puţine sunt orele de odihnă, fiind puşi în mişcare nu atât de obligaţiile noastre, cât de necesitate. Dacă, cu această ocazie, nu vom intra pe teritoriul Imperiului Otoman, niciodată nu cred că vom mai avea prilejul în zilele noastre. Turcii sunt furiosi pe noi şi spun, în toate felurile, că vor acest loc, îndreptându-se spre acest obiectiv şi aflându-se la o distanță de puţine leghe de aici. În privința orăşenilor, aceştia sunt, în cea mai mare parte, cu sufletul de partea turcilor. Hrană şi muniţie nu sunt de risipit. În fiecare zi, ne chinuim să refacem zidurile şi să cârpim un loc foarte slab întărit şi cu fortificații din alte timpuri. Ne consolează doar faptul că duşmanul nu are tunuri. Cu toate acestea, dă de gândit că, împotriva obiceiurilor sale, inamicul arată că doreşte să rămână în campanie pe durata iernii. Ali paşa este în părţile Sibiului. Acolo a proclamat ca principe un nobil transilvan, pe nume Apaffi, care rezidă într-un castel ce i-a fost restituit de tătari şi în care a fost ținut prizonier de către aceiaşi tătari. Totul a fost făcut cu scopul de a-l înlătura pe celălalt principe, Kemény Janos, subordonat imperiului şi care îl recunoaşte ca suveran pe Majestatea Sa Imperială. Acest nou principe se află aproape de Vicemburg sau Alba Iulia, pentru a face o diversiune şi pentru a discredita gruparea rivalului său. Acolo a convocat o dietă a nobilimii din Regat. La rândul nostru, ne adunăm forțele, căci o parte a cavaleriei noastre, compusă din 30 de oameni, a atacat 340 de soldați ai numitului Apaffi, ucigând 30 dintre aceştia şi luând un număr de prizonieri, în timp ce alții au rupt-o la fugă. Turcii, în schimb, au capturat un orăşean de seamă de

aici, fapt foarte dăunător, pentru că acesta cunoaşte foarte bine situația noastră”[833].

**1663**, august 3, 4: **Moldovenii şi muntenii, la Cluj**. „La 2 Iulie, Grigore Ghica pleacă din capitala sa. El trece prin pasul Buzăului, după cronica lui Samuil Grondski.

La 16, e lângă Braşov. La 17, la Zărneşti. La 20 a ajuns la Făgăraș, la 22-4, trecerea Oltului la Porumbac. Dabija, cu Moldovenii, vine prin Preajmăr, unde sosise trecând pasurile din Secuime ale Carpaţilor: la 21 Dabija e și el în preajma Brașovului. Abia la 24 Iulie plecare din Orăştie. Calea e pe lângă Cluj, pe unde Grigore-Vodă trece la 4 August stil nou”[834].

**1663**, august: **Solie la Comandantul împărătesc din Cluj**. „Cuciugh Memhet paşa, care desecase patria cu nenumărate împilări şi prăzi, în August 1663 ieşi în Ungaria, peste toată aşteptarea locuitorilor, pentru ca să apere fortăreaţa de la Oradea mare şi alte locuri fortificate. Atunci, principele Michail Apaffi, temându-se foarte ca nu cumva garnizoanele împăratului Romanilor, aşezate prin unele fortăreţe, punându-se din nou în mişcare ostilă, să dea lui Cuciugh ocaziune de a se reîntoarce iarăşi, a trimis pe secretarul său, anume Francisc Lugosi, în legaţiune la comandantul împărătesc din Cluj, anume Hector a Brazen, pentru ca să-l roage de un armistiţiu onorific, ca aşa barbarului să nu i se dea ocaziune nouă de a reintra în Transilvania. Fiindcă însă Poarta otomană poruncise lui Apaffi ca să stea preparat de bătaie cu toată puterea ţării, iară de

---

[833] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, I, serie nouă, Bucureşti 2004, pp. 163, 164

[834] Iorga, N., *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. IX, Bucureşti 1905, pp. 136, 137

altă parte voia şi principele să afle până încât se supune boierimea poruncilor lui, a conchemat pe toţi nobilii sub arme; iară apoi, pentru ca să pătrundă faima la turci că Apaffi se afla în castre, cu toată armata sa, a luat dispoziţiuni ca câte trei mii de ostaşi să fie necurmat sub arme, iarăra ceilalţi fuseră demişi pe la casele lor”[835].

**1656**, august 1, Conrad Jacob Hilterbrandt: „**Clujul este un oraş comercial** mare şi populat, ultimul dintre cele şapte oraşe germane, cu puţini locuitori germani, care şi ei sunt aproape toţi maghiarizaţi. Este aşezat la 13 mile depărtare de Sibiu, într-o câmpie frumoasă, pe Someşul Mic; este întărit dar nu prea bine – cu un zid de piatră cubică şi cu turnuri, care, în anul 1662, erau în stare bună. Casele din acest oraş sunt clădite la distanţe foarte mari unele de altele şi cele mai multe sunt acoperite cu şindrilă. După Braşov, Clujul este cel mai populat oraş, având suburbii foarte mari, în care îşi găsesc azil toţi vagabonzii izgoniţi din alte părţi. În acest oraş se desfăşoară un comerţ foarte viu, căci se aduc aici mărfuri din Viena şi Lipsea. Dar cuvântul curat al lui Dumnezeu este cel mai greu întâlnit acolo, deoarece arienii (sectă protestantă, cunoscută sub numele de unitarieni sau anti-trinitari – n. t.) îşi au tipografia, biserica şi gimnaziul lor şi au atras aproape jumătate din orăşeni, în vreme ce predicatorul de frunte Michael Baumgart, un bărbat învăţat şi foarte bun orator, converteşte multe calfe luterane, oameni simpli, atraşi numai de dragul limbii maghiare, făcând din ei nişte arieni grosolani. Calvinii au cealaltă parte a oraşului, cu o biserică frumoasă şi un gimnaziu, iar dintre aceste două religii, luteranii au fost nevoiţi să se mulţumească cu mai

---

[835] *Fragmente din istoria lui Ioan Bethlen*, în *Transilvania*, nr. 10, Braşov 1870, pp. 113, 114

puţin. Totuşi, aceste religii se poartă astfel între ele, încât fiecare din ele poate fi urmată şi mărturisită liber şi nestânjenit de către adepţii ei.

Consiliul orăşenesc este alcătuit din saşi şi unguri: dintre ei se alege, în fiecare an, prin rotaţie, câte un jude, care este întreţinut de către naţiunea sa, împreună cu ceilalţi consilieri care îi aparţin. Catolicii au o singură stradă, numită a Mănăşturului (frumoasă şi lungă, cu clă-diri de amândouă părţile), unde au o mănăstire şi un gimnaziu. Toate alimentele, vinul, carnea, peştele, păsările şi vânatul sunt foarte ieftine acolo, pe lângă acestea se mai coace acolo o pâine frumoasă, din care o pită costă 2 pfenigi, dar atât de bine potrivită din sare şi din frământat, încât toate cerinţele medicilor sunt satisfăcute.

Femeile nobile din acest oraş poartă pe cap văluri mari, peste nişte scufii ca ale femeilor din Nürnberg, şi pe care le numesc conci, după forma asemănătoare cu a unui mare melc de mare. Lângă acest oraş, a fost bătut, în anul 1660, principele Gheorghe Rákóczy al II-lea de către Seid Ahmed paşa (guvernatorul paşalâcului de Buda – n. t.). În anul 1662, imperialii au fost asediaţi în acest oraş de către Kuciuk paşa, atâta vreme, până ce a fost nevoie de el pentru războiul din Ungaria; apoi garnizoana însăşi şi-a izgonit comandantul şi s-a predat principelui Apafi, după care a fost pacificată întreaga ţară. Tröster Frölichius relatează aproape acelaşi lucru despre acest oraş, dar mai adaugă că aici sunt admişi şi primiţi şi maghiari printre orăşeni, ceea ce nu se întâmplă în celelalte şase oraşe săseşti. Cele ce am mai văzut în acest oraş şi care ar merita să fie pomenite, în afara celor amintite, se vor arăta mai jos.

În Mănăştur, suburbia acestui oraş Cluj, pe care l-am descris, domnii soli ai regelui suedez au fost întâmpi-

naţi solemn de cătane şi li s-a hotărât o cvartiruire neobişnuită. După aceea, Măria Sa, principele Gheorghe Rákóczy al II-lea le-a trimis o caleaşca domnească, cu coviltirul lăsat în jos.

În faţă şedea un nobil ardelean, care trebuia să conducă pe domnii soli la audienţă. Acesta i-a primit pe domnii soli prieteneşte, i-a poftit să se urce în trăsură şi cei doi domni au luat loc în fund, unul lângă altul, iar nobilul ardelean întors spre ei. Pe lângă caleaşca trasă de 6 cai frumoşi, păşeau patru trabanţi cu iatagane cu mânere scurte. Înaintea trăsurii erau o mulţime de unguri ardeleni. Personalul şi servitorii domnilor soli mergeau în urma trăsurii. Domnii erau îmbrăcaţi astfel: Domnul Henric Coelestinus de Sternbach, îmbrăcat cu totul în negru, avea o haină de tafta şi o manta la fel, iar pe cap, podoaba sa naturală. Domnul Gotthard Welling era îmbrăcat într-o haină neagră de catifea şi într-o manta la fel. Ajungând în piaţa castelului, care se află în apropierea bisericii catolice din Mănăştur, şi care nu era încă de tot terminată, pe atunci, au fost poftiţi să coboare din trăsură şi au fost conduşi, de către nobilul maghiar, spre castel. După ce au trecut prin câteva săli, uşa camerei a fost deschisă şi li s-a înfăţişat Măria Sa, principele, îmbrăcat somptuos. El şi-a dat înlături mantaua, căptuşită cu blană scumpă de samur; pe cap avea un calpac tot de samur, pe care era prins în faţă un giuvaer minunat, cu o pană mică ridicată în sus. După ce domnii soli l-au salutat, domnul sol Sterbach a început să arate scopul însărcinării, ce-i fusese încredinţată, într-o frumoasă cuvântare latinească, la care Măria Sa, principele, deşi cunoştea bine limba latină şi vorbea curent latineşte, nu a răspuns el însuşi, ci prin cancelarul său, domnul Mihai Mikes. După ce acest domn cancelar ma-

ghiar a încheiat cu bine răspunsul său latinesc, am auzit murmurându-se printre slujitorii curţii, care erau de faţă, că nu este nici o mirare, deoarece cancelarul studiase, timp de 8 zile, acest răspuns…

Românii poartă, în mod obişnuit, ciomege. Felul de folosire al acestor măciuci l-am aflat la Cluj. Un asemenea „Romunus” sau român voia să apuce ceva; atunci, într-o clipă, au fost vreo 10 ciomege pe spinarea lui, de ale căror lovituri a ştiut să se apere cu îndemânare cu ciomagul său lung, astfel a scăpat din această treabă fără vreo durere deosebită. Sunt informat că, acum vreo jumătate de an, o fetişcană a dat foc oraşului, şi o mare parte a fost prefăcută în cenuşă.

Pâinea ce se vindea pe piaţă era aproape cât o jumătate de baniţă de a noastră, totuşi era bine coaptă, dar în partea de sus destul de arsă; de altfel, ungurii din Transilvania taie coaja de sus şi de jos a pâinii şi o aruncă la câini, iar ei mănâncă numai miezul moale. Cele ce s-ar mai putea spune despre acest oraş sunt, în bună parte, arătate mai sus, în descrierea domnului Tröster, dar mi se pare că oraşul nu este bine pardosit şi că erau pe străzi nişte pietroaie mari cât nişte trepte, peste care trebuia să sari, dacă nu voiai să-ţi umpli ghetele de noroi. La Mănăştur era o băltoacă mare, în care se împotmolesc adesea boii şi căruţele.

În sfârşit, domnii soli au plecat din această suburbie a Clujului, la 20 august, în anul 1656, mergând spre Turda, la 2 mile depărtare…

Nu departe de Cluj, am auzit răsunând trâmbiţele şi ţimbalele; informându-mă de cele întâmplate, ni s-a spus că domnii soli suedezi se înveseleau, că erau oaspeţii lui Paul Götz: acesta era un negustor arian din Cluj. După ce

ni s-a hotărât cvartirul şi au pus în siguranţă bagajele, m-am dus să vizitez pe domnii soli, care tocmai se sculaseră de la masă. Îndată ce m-a zărit, domnul Sternbach mi-a recomandat să călătoresc în Ucraina, cu domnul sol Welling, căci acolo aş putea vedea şi învăţa riturile bisericii greceşti şi tot ce se ţine de ele; pe de altă parte, mi-a arătat greutăţile marşului cu armata transilvană prin Maramureş şi cine ştie cum vor rezista poalele scurte, adică maghiarii sau transilvanii, poalelor lungi adică polonilor, care şi mirosiseră praful de puşcă, aşa cum, din păcate, a dovedit-o şi deznodământul cel jalnic! N-am hotărât deocamdată nimic sigur, ci am luat-o drept o glumă; între timp, chiar în aceeaşi seară, domnii soli au pornit spre Mănăştur, lângă Cluj, iar eu i-am urmat, a doua zi, dimineaţa; şi îndată ce am ajuns, s-au făcut mai multe copii de pe alianţa încheiată şi tratatele semnate şi au fost trimise în diferite părţi…

Şi aşa a plecat domnul sol Welling de la Mănăştur, de lângă Cluj, înspre Ucraina. Persoanele pe care domnul le-a avut cu el erau următoarele: Conrad Jacob Hiltebrandt din Stettin, pomeranian, student în teologie, Adolf Haxelberger, nobil polon; Benjamin Noël, francez, chirurg; Gudmund Bohm, nobil suedez, pajul domnului sol; Andreas N., suedez, fecior călare, Michaël N., prusian, fecior călare. Pe lângă aceştia, domnul sol a mai luat din Transilvania, de la Cluj, încă un servitor, care era de meserie turnător de cositor, originar din Danzig, şi care se numea Nicolae Bade”[836].

**1656**, Evilia Celebi: „**Cetatea Clujului**. A fost clădită de un crai cu numele de Laioş (aşa îi numea turcul Celebi pe toţi regii maghiari), care s-a născut în anul 1503

[836] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 555-557, 560, 571. 575, 576

după Christos şi a ridicat această cetate, în al patruzecilea an, de teama lui Suleiman han (Magnificul). În prezent este sub ascultarea crailor Ardealului. În ea găsindu-se şi trei mii de soldaţi ai împăratului austriac, serdarul ei nu s-a predat. Astfel, a fost atacat oraşul, iar când ungurii din cetate, văzând că cetatea a rămas pe seama bunăvoinţei, au arborat pe bastioane drapelele de capitulare şi a venit la serdar şi căpitanul ei, numit Hereko, cu daruri şi s-a supus.

**Cetatea Clujului** este o construcţie puternică, în formă de pătrat, aşezată la poalele unui deal cu vii, având circumferinţa de patru mii de paşi. Este o cetate cu un zid simplu, cu patruzeci de turnuri şi cu patru porţi, precum şi cu şanţ. Cetatea are şi întărituri în partea de apus, unde se află una din porţi. Spre poarta aceasta se găseşte o moară de apa. La răsărit, se află poarta dinspre oraş, iar la miazăzi este poarta Cimitirului; în partea aceasta şanţul nu e adânc. Toată lumea, intrând în cetate, a vizitat-o şi a făcut negoţ. Atunci, am intrat şi eu, umilul de mine, şi am privit-o. Are unsprezece mănăstiri frumoase şi toate au clopotniţe înalte în formă de chiparos şi sunt acoperite cu cositor, ca argintul, cu bronz sau cu tablă. Pe cupola fiecărei biserici se află cruci aurite de mărimea omului; pe lingă biserici se găsesc şi case preoţeşti, ce servesc pentru şcoli, ca medresele. Se mai găsesc şi case de negoţ, târguri şi bazaruri. Numai femeile cumpără şi vând; bărbaţii lor se îndeletnicesc şi ei cu unele treburi.

De teama oştirii islamice, locuitorii satelor din împrejurimi au venit în cetate şi era atâta lume, că nu găseai nici o palmă de loc unde să calci. Se mai aflau aici, gata echipaţi, şi patru mii de ostaşi. Oraşul are o climă foarte

bună. După ce am vizitat totul, ne-am întors la ordie cu însoţitorii noştri”[837].

„**Caracteristicile cetăţii Cluj**. Umilul de mine, am avut parte să vin la această cetate de şapte ori. De trei ori am fost atunci când stăpânul nostru, Melek-Ahmed paşa, fiind mazilit, în anul 1062 (1651-1652), din funcţia de mare vizir, fusese numit în vilaietul Silistrei. Atunci Rákóczi, răsculându-se, plecase să cucerească ţara leşească, iar noi, pornind în grabă de la Silistra, intraserăm în vilaietul Ardealului. Găsindu-l în acest Cluj pe Rákóczi, eu primisem scrisori de la stăpânul nostru Melek-Ahmed paşa şi apoi de la Rákóczi. Cu acest prilej mai venisem încă de două ori.

În sfârşit, a patra oară am venit în anul 1071 (deci în 1660-1661), împreună cu gaziul Seidi-Ahmed paşa, când, venind în câmpia cetăţii Cluj, trecuserăm prin tăişul săbiilor un mare număr din cei o sută optzeci de mii de luptători ai lui Rákóczi. Blestematul crai Rákóczi, fugind din această luptă, rănit, a murit în cetatea Nameny, a mamei sale, iar sufletul său a zburat în iad. În felul acesta, serhatul împărăţiei otomane de la Timişoara căpătase linişte şi siguranţă. A cincea oară, am venit în acest Cluj cu marele serdar Ali paşa, în anul 1072 (1661-1662). A şasea oară, am dat pe aici la întoarcerea noastră, tot cu Ali paşa. Acum am venit în acest Cluj pentru a şaptea oară.

Umilul de mine am călătorit atât de mult în ţara Ardealului şi în ţările ghiaurilor leşi şi moscoviţi şi le-am vizitat atât de mult, încât mi-e lehamite să le mai văd o dată.

---

[837] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 554, 555

Cu voia lui Allah însă, am făcut din nou o călătorie pe aici, dar în capitolele anterioare se află descrierea amănunţită despre faptul că această cetate a Clujului se găseşte în mijlocul Ardealului şi că este mare, solidă şi puternică. Această cetate este însă departe de râul Someş şi se află în acea parte a râului Someş unde se află şi cetatea noastră Oradea, fiind situată la o distanţă de trei popasuri de Oradea şi la graniţa maghiară. Cetăţile ardeleneşti descrise până acum se află în partea de răsărit a Oradiei. De la această cetate a Clujului şi până la Alba Iulia se merge spre sud.

Umilul de mine am auzit în cetatea Cluj că Mihail Apafi, craiul, a plecat în vilaietul haiduşacilor. De aceea şi noi, întorcându-ne, a trebuit să mergem în părţile acelea. Atunci, am mers, de la Cluj, când spre nord, când spre vest şi când spre sud, încât, umblând timp de o săptămână, am vizitat şi am văzut o mulţime de sate, oraşe şi cetăţi. Pentru că relatarea celor neînsemnate nu prezintă interes, numele multor popasuri ne-au rămas necunoscute, din care pricină nu le-am descris. Plecând de la primul menzil, al cărui nume nu-l cunosc, am mers timp de cinci ore”[838].

**1658**, septembrie 4: **Mihail Radu Voievod scrie clujenilor**. „Io Mihail Radu Voevod i gospodin pişem gospodstvami Clujvar zdraveda. Să căutaţi că aciia vor veni sluga Dumnii mele Cortu comisu şi cluceriu; ci să aveţi a-i lăsare să intre în cetate să cumpere cu bani pâine, făină, orzu şi altu ce va mai trebui Domniei mele. Ci să nu-i opriţi nici să aibă altu valu. I sam reci gospodstvanie. Pis. sept. dni leat 7167”[839].

---

[838] Ibidem, pp. 682, 683

[839] Lupaş, I., *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj 1940, p. 282

**1658**, septembrie 10-14: „**Oraşul Cluj, asediat de oştirea românească**. Răzvrătirea nesocotită a principelui ardelean Gheorghe Rakoczy al II-lea contra turcilor face ca aceştia, împreuna cu oştirea românească a celor doi Domni români, să asedieze oraşul Cluj, în 10-14 Septembrie 1658. La această expediţie de pedepsire iau parte, în persoană, Gheorghe Ghica, Domnul Moldovei, şi Mihail Radul, Domnul Ţării Româneşti. Armata română s-a aşezat pe dealul Feleacului, de unde putea supraveghea oraşul foarte bine. Cetăţenii din Cluj, îngroziţi de acest asediu, care costa vieţi omeneşti, pustiiri de sate şi averi însemnate, trimit pe primul senator al oraşului, Ioan Lintzegh, să trateze cu asediatorii, ca astfel să scape oraşul de teroare. Lintzegh, ne spune în ziarul său, ce se păstrează în arhiva oraşului, a plecat în tabăra duşmanilor cu mare frică, reuşind totuşi să facă o înţelegere, în urma căreia armatele asediatoare au plecat din preajma cetăţii Clujului, după ce au stors, ca despăgubire de război, bani şi diferite lucruri preţioase, în valoare de vreo 60 mii taleri.

Domnul Moldovei, Gheorghe Ghica, împreună cu un beg tătăresc, au primit 5.200 taleri; căpitanii lui Ghica Vodă, 21 taleri, Mihai Radul, Domnul Ţării Româneşti, a luat 5.600 taleri, apoi două cupe de aur, în preţ de 150 taleri, şi un *scofium* frumos. Căpitanii lui Radul Vodă, 16 taleri şi un pumnal aurit, în preţ de 36 florini, iar tălmaciul acestui Domn, 12 taleri şi un brâu de mătasă cu 18 florini; iar boierilor li s-au dat vreo 50 taleri şi postav de Lunden, pentru dolmane.

În ziua ultimă a asediului şi după înţelegerea cu Lintzegh, Domnul Ţării Româneşti scrie, de pe dealul Feleacului, în 14 Septembrie 1658, această scrisoare către oraşul Cluj:

„Io Mihtail Radul Voevod.... vouă cetăţenilor de la Clujvar. Să căutaţi că aceia vor veni sluga Domniei mele Cortu, comisul şi clucer; ci să aveţi a-i lăsa să intre în cetate, să cumpere pe bani pâine, făină, orz şi alt ce va mai trebui Domniei mele. Ci să nu-i opriţi, nici să aibă alt val".

Scrisoarea aceasta românească, rătăcită printre scriesorile turceşti ale arhivei oraşului Cluj, a fost publicată şi de dl Iorga, în „Acte româneşti din Ardeal" din „Buletinul Comisiei istorice a României", II, Bucureşti, 1916, pp. 224, No. XLIV / **Şt. Meteş**"[840].

**1660**, Gabriel Tomasi: **Tătarii, în Cluj**. „În Transilvania, afară din oraş, se află o biserică de a noastră, în fortăreaţa pe care a construit-o principele Rákóczy, totuşi n-a dăunat cu nimic bisericii. Călugării stau în oraş, unde au reşedinţă încăpătoare. Mai sunt aici părinţii iezuiţi, dar trăiesc clandestin, sub numele de preoţi obişnuiţi şi ei ţin şi o şcoală, unde sunt peste 120 de studenţi, urmând învăţătura până la retorică; dintre aceştia, dacă ar exista un episcop, ar putea fi sfinţiţi şi preoţi. Este adevărat că, anul trecut, tătarii au ars şi biserica, şi reşedinţa"[841].

**1661**, Evlia Celebi: „**Cetatea Clujului**. A fost clădită de un crai cu numele de Laioş (despre existenţa unei cetăţi a Clujului se poate vorbi încă de la începutul secolului al XIII-lea, când castrum Clus este amintit în documente din 1213), care s-a născut în anul 1503, după Christos şi a ridicat această cetate, în al patruzecilea an, de teama lui Suleiman han. În prezent este sub ascultarea crailor Ardealului, în ea găsindu-se şi trei mii de soldaţi ai împăratului austriac, serdarul ei nu s-a predat. Astfel, a fost atacat

---

[840] *Revista arhivelor*, nr. 2, 1925, p. 295

[841] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VII, Bucureşti 1980, pp. 130, 131

oraşul, iar când ungurii din cetate, văzând că cetatea a rămas pe seama bunăvoinţei, au arborat pe bastioane drapelele de capitulare şi a venit la serdar şi căpitanul ei, numit Hereko, cu daruri şi s-a supus.

**Cetatea Clujului** este o construcţie puternică, în formă de pătrat, aşezată la poalele unui deal cu vii, având circumferinţa de patru mii de paşi. Este o cetate cu un zid simplu, cu patruzeci de turnuri şi cu patru porţi, precum şi cu şanţ. Cetatea are şi întărituri, în partea de apus, unde se află una din porţi. Spre poarta aceasta se găseşte o moară de apă. La răsărit, se află poarta dinspre oraş, iar la miazăzi este poarta Cimitirului; în partea aceasta, şanţul nu e adânc. Toată lumea, intrând în cetate, a vizitat-o şi a făcut negoţ. Atunci, am intrat şi eu, umilul de mine, şi am privit-o. Are unsprezece mănăstiri frumoase şi toate au clopotniţe înalte, în formă de chiparos, şi sunt acoperite cu cositor ca argintul, cu bronz sau cu tablă. Pe cupola fiecărei biserici se află cruci aurite, de mărimea omului; pe lângă biserici se găsesc şi **case preoţeşti, ce servesc pentru şcoli**, ca medresele. Se mai găsesc şi case de negoţ, târguri şi bazaruri. Numai femeile cumpără şi vând; bărbaţii lor se îndeletnicesc şi ei cu unele treburi.

De teama oştirii islamice, locuitorii satelor din împrejurimi au venit în cetate şi era atâta lume, că nu găseai nici o palmă de loc, unde să calci. Se mai aflau aici, gata echipaţi, şi patru mii de ostaşi. Oraşul are o climă foarte bună. După ce am vizitat totul, ne-am întors la ordie, cu însoţitorii noştri”[842].

**1665**, aprilie: **Conflict catolico-calvin, la Cluj**. „Locuitorii romano-catolici ridicară, prin patronii lor (prin

---

[842] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 554, 555

câţiva magnaţi şi prin călugări) plânsori şi acuzaţiuni grele asupra calvinilor, care, pe atunci, se numeau pe sine ortodocşi; catolicii sau papistaşii, precum le ziceau calvinii, se simţeau pe atunci foarte asupriţi, mai ales din două cauze, că adică locuitorii protestanţi din Cluj nicidecum nu-i sufereau ca să-şi exerciteze acolo religiunea lor în toată libertatea, după ritul uzitat; cum şi că staturile ţării încă tot nu sufereau ca să-şi aibă şi romano-catolicii episcop propriu în Transilvania. Catolicii, spunând unele ca acestea principelui Apafi, adaoseră mai plângând: „Oare catolicii sunt consideraţi mai jos decât naţiunea valahă, cea mai degradată din toate, care petrece în ţară din graţia şi cu permisiunea patronilor sub jugul iobăgesc, şi totuşi se ştie că ei încă au episcop în capul bisericilor lor". Din contra, popii calvineşti aduceau mai multe exemple despre neruşinata cutezare a popilor papistăşeşti, care calcă pe faţă legile ţării, prin care se opreşte strâns şi sub grea pedeapsă amestecul unora în afacerile religioase ale celorlalţi, care se ţin de alte confesiuni. Popii catolici se îmbulzesc şi merg nechemaţi; cum aud că cineva, care este de altă confesiune, e bolnav rău, îndată aleargă acolo, şi dacă nu vei păzi foarte bine, îi bagă cuminecătura cu sila în gură; peste aceasta acei popi nu mai încetează cu prozelitismul lor şi mai ales tinerimii îi promit munţi de aur, numai ca să se facă papistaşi; anume, la fiul unui cetăţean din Cluj îi promiseră, în scris, că dacă se va face papistaş, va ajunge om mare, precum ajunse şi Nic. Eszterházi. Rectorul şcolilor catolice din Cluj insulta pe calvini, numindu-i câini, şi ameninţa cu prefacerea curândă a lucrurilor, adică cu venirea nemţilor"[843].

---

[843] *Transilvania*, nr. 13, Braşov 1870, pp. 150, 151

**1667**: „**Dieta denumeşte pe Dionisie Bánffi, la Clusiu**, în locul şi în funcţiunile repausatului Ebeni, îi mai adăugă însă, la funcţiunile lui, comanda peste toate garnizoanele transilvane, câte erau aşezate pe la fruntariile ce se întindeau de către Oradea, şi aşa îi supune lui pe toţi comandanţii şi consilierii din acele părţi. Această favoare şi înălţare extraordinară a lui Dionisie Bánffi râma fireşte pe mulţi la inimă, iară pe Pavel Béldi îl săgetă până în ficaţi…

După spargerea dietei de Alba Iulia, principele Apafi purcede la Cluj, împreună cu soţia şi cu fiu-său, copilaşul Grigorie, care i se născuse tocmai în ziua în care tatăl său fusese chemat la domnia ţării; pe copilaş însă îl apucară, la drum, nişe friguri, iară a doua zi, după ce ajunseră la Cluj, muri, în etate de şase ani, şi fu înmormântat în biserica reformaţilor de acolo. Doliul (jalea) şi amărăciunea inimelor fu atât mai mare, din cauza acestei pierderi, cu cât că familia şi amicii au fost şi destinat pe micul Grigorie de succesor la tron. Un singur cosângen nu era supărat, adică Dionisie Bánffi, care, ca cumnat al lui Apafi, a şi conceput speranţa că Apafi, lipsit acuma de prunci, va adopta pe fiul lui şi-l va destina de clironom la tron”[844].

**1667**, octombrie 16: **Ocuparea Clujului de către austrieci**. „Atunci Apafi trimise o deputaţiune repede înaintea lui Carol, la Székelyda, cu oferta de 100 mii taleri şi victualii, numai să nu intre armata în ţară. Ofertele acestea au fost respinse, iar armata germană a intrat. În 16 octombrie, ducele Carol ajunsese la Cluj, unde ceru să i se deschidă porţile. Clujenii (clusianii), tot cu capul mare. Tot înfumuraţi ca totdeauna, nu voiau să-i deschidă, până când Carol îşi înfipse tunurile asupra porţilor, când apoi se des-

[844] *Transilvania*, nr. 16, Braşov 1870, pp. 189, 190

chiseră curând şi Carol intră, cu statul său major, în cetate, iar oastea o împărţi în ţară şi mai ales în cetăţi şi fortificaţiuni. Delegaţii lui Apafi, anume Georgie Bánfi, fiul lui Dionisie, celui tăiat la Bethleanu, Petru Alvinczi protonotarul şi Sigismund Pernyeszi, intrară în tocmeală cu ducele Carol, deocamdată însă fără nici un rezultat”[845].

**1670-1671**, Evlia Celebi: **Bătălia de la Cluj**. „Blestematul de Rákoczi a fugit în cetatea **Cluj** şi a început să strângă iarăşi oaste... Anul 1081 (1670-1671). / Răsculându-se, din nou, în Ardeal, ghiaurul Rákoczi nu a trimis, la Poarta Devletului, haraciul său, după cum era legea. Pe de altă parte, strângând o mulţime de oşti nenorocite, el s-a aşezat **lângă cetatea Cluj**, cu două sute de mii de ghiauri. Din partea aceasta, Seidi paşa a întâmpinat, în primăvară, oastea duşmană din câmpia Clujului, cu trupele alese de la Buda, Agria, Kanizsa şi Timişoara, având patruzeci de mii de călăreţi înarmaţi, viteji şi renumiţi.

Făcându-se un mare măcel, cu voia lui Allah, două sute de mii de ostaşi de ai ghiaurilor au fost trecuţi prin sabie şi toţi vitejii musulmani s-au umplut de prăzi. Rákoczi, la rândul său, fugind din această bătălie, rănit, s-a dus la **Oradea**, dar, neputând să rămână nici acolo, a plecat la cetatea Kálló. Pe când căuta acolo pe profetul Isus, el a căzut în ghearele lui Azrail (îngerul morţii la musulmani) şi a murit. Deşi Seidi paşa a adus tezaurele şi avuţiile, şi obiectele capturate, pentru a îndestula vistieria padişahului, şi a ajuns la Poarta fericirii, cântând din tobe şi din surle, totuşi, din pricina unora, care erau împotriva sa, el nu a putut fi pe placul padişahului.

---

[845] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 62

Ultima dată, cetăţile **Ineu**, **Caransebeş** şi **Lugoj** fuseseră cucerite de către marele serdar şi marele vizir Köprülü Mehmed paşa, şi, afară de acestea, fiind cucerite încă alte şapte oraşe, cetatea **Arad** fusese refăcută, iar cetatea **Ineu** reparată şi întărită, devenind un oraş frumos ca o grădină de rai; aceasta a fost desemnată ca reşedinţă de guvernare pentru vizirii de Timişoara. Tocmai când se hotărâse şi cucerirea cetăţilor denumite Saroşpatak, **Săcueni** şi Ecsedvár, din ţinutul Ardeal, i-au sosit lui Köprülü, de la Pragul fericirii, din partea măriei-sale padişahului, hatişerifuri drastice"[846].

**1683**, octombrie 19: **Amintirea moldovenilor la Cluj**. O scrisoare a lui Francisc Rhédei, adresată principesei Ana Bornemisza: „Milostiva mea Doamnă, / în ce priveşte afacerea cu moldovenii, nici după multă gândire nu ştiu să spun altceva, căci ei, Milostivă Doamnă, de bună seamă nu sunt vrednici, pentru că voievodul lor e prefăcut, boierii sunt nedesăvârşiţi, iar poporul de obşte, când a fost aici cu păgânii, au fost mai răi faţă de această ţară decât au fost tătarii, totuşi, Milostivă Doamnă, cred că datoria de creştini pofteşte să li se îngăduie venirea lor aici, pentru ocrotire"[847].

**1685**: **Asediul austriac**. „Generalul Scherffenberg începu să înainteze, dintr-o săptămână în alta, mai întâi până la Dej (Desiu – „si" se citea „ş", iar „u" final era mut, conform ortografiei latiniste a lui Bariţiu, din 1856 –n. n.), mai apoi spre Cluj (Clusiu); iar fiindcă guvernul ţării nu

---

[846] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 340, 341

[847] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. XI, 1661-1690, Bucureşti 1939, p. 198

îngrijea de mijloacele vieţii soldaţilor sau aşa numitul proviant (pe turceşte, zaherea), soldaţii, descoperind gropile pline de grâu ale magnaţilor, îşi făceau pâine, iar vite de tăiat luau fără alegere. Numai după ce trupele ajunseseră sub murii Clujului, se mai scutură şi consiliul, mai ales că şi germanii comiteau multe brutalităţi. Nobilimea se ascundea şi ea prin găuri de şoareci, ca şi sătenii de primprejur"[848].

**1686**: **Clujul, cu garnizoană imperială**. În baza tratatului de pace din 28 iunie 1686, „în punctul 19 se cuprindea clauza că, pe cât timp vor dura războaiele cu Poarta otomană, curtea imperială să aibă drept a ţine, în cetăţile Cluj (Clusiu) şi Deva, câte două treimi părţi de garnizoană din armata proprie, pe lângă o treime trupe transilvane"[849].

**1687**, Vito Piluzzi: „**După luarea Clujului** (ocupat prin surprindere de către comandantul trupelor imperiale – n. t.), de către maiestatea sa imperială (Leopold I, împăratul german), transilvănenii înfricoşaţi vor fi siliţi să predea şi alte cetăţi"[850].

**1687**, Luigi Ferdinando Marsigli: **Imperialii în Cluj**. „Armata imperială a pornit fără zăbavă în marş spre Cluj. Aşezându-şi tabăra în faţa acestei cetăţi, pe care nu o credeam atât de slabă, ci foarte puternică, judecind după amintirea dârzei şi vajnicei rezistenţe întâmpinate acolo de garnizoana imperială, în timpul războiului precedent (26

---

[848] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 52

[849] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 57

[850] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VII, Bucureşti 1980, pp. 439, 440

septembrie 1662), ducele, fără a declara începerea ostilităţilor, a dat ordin de înaintare, în plină zi, unei baterii de patru tunuri mari înspre locul unde era o biserică, pentru a începe să facă acolo, fără întârziere, o breşă. Hotărârea aceasta a surprins atât de mult pe locuitori, încât aceştia au ieşit afară din cetate pentru a duce tratative; dar ei, căutând să amâne supune-rea cetăţii, ducele a dat ordin bombardierilor bateriilor de tunuri şi obuzierelor să se pregătească să deschidă focul. Văzând aceasta, orăşenii, speriaţi de această hotărâre atât de fermă, au predat îndată cheile şi au introdus o garnizoană germană în cetate”[851].

**1687**, Luigi Ferdinando Marsigli: „Apoi ducele însuşi a detaşat pe contele Veterani, să ocupe mai multe localităţi mai puţin însemnate, ceea ce s-a și realizat din fericire. Iar el, îndreptându-şi grosul trupelor către **Sibiu**, unde se retrăsese principele (Mihail I Apafi, principele Transilvaniei între anii 1661-1690), şi magnații din cârmuirea țării, a dat ordin să-l asedieze, dacă nu ar capitula, potrivit dispoziţiilor tratatului care se negocia. Dar informaţiile obţinute asupra acestei cetăţi fiind contradictorii, iar ducele nevoind să rămână în incertitudine, într-un anotimp atât de înaintat, voia să mă trimită pe mine sub pretextul unei misiuni, la principele Apafi, care se afla înlăuntrul cetăţii. / Când eram pe punctul să execut ordinul acesta, au sosit în tabăra noastră de la Blaj delegaţii care aveau împuternicirea de a supune împăratului întreaga Transilvanie, afară de cetățile **Brașov** şi **Făgăraş**”[852].

---

[851] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 49

[852] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 49

**1687**, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osiorheiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**”[853] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile”[854].

**1691**, Luigi Ferdinando Marsigli: „Ludovic, generalul provinciei, întărit cu câteva regimente, pornind pe neaşteptate de la **Satu Mare** şi **Cluj**, s-a bătut, **în apropiere de Cluj**, cu tătarii, prin a căror înfrângere şi fugă, a eliberat din nou Transilvania şi a arătat tuturor că, în țara aceea, inamicul nu era de temut, fiind atât de depăşit de vigilenţa şi valoarea armatelor imperiale. / Apropiindu-se sfârşitul lunii februarie 1691 şi găsind toate lucrurile din Transilvania în bună rânduială, şi îndeplinind misiunea ce mi se încredințase, de a închide trecătorile, am părăsit cetatea **Gurghiu**, unde mă retrăsesem, în timpul năvălirii tătarilor, salvând, prin informaţiile mele, şi regimentul de infanterie al principelui de Baden, care fusese predat inamicului, prin trădarea ardelenilor”[855].

---

[853] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63
[854] Ibidem, p. 66
[855] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 55

**1699: „O româncă din Ţara Românească răscumpără o tipografie şi repară o biserică calvină din Cluj**. Postelnicul Preda, din Ţara Româneacă, ia de soţie o unguroaică din Ardeal, Ana Szalánczy. Din căsătoria aceasta au doi copii: Diicu şi Stanca. Stanca trece în Ardeal, măritându-se după influentul nobil Ladislau Székely, cel care a lucrat mult la căderea Mitropolitului din Alba Iulia, Sava Brancovici. Au doi fii cu numele Adam şi Moise. Stanca Buicescu a rămas văduvă sau s-a des-părţit de soţul ei dintâi, căci, la sfârşitul veacului al XVII-lea, o întâlnim ca soţie a unei persoane însemnate în viaţa publică ardeleană şi anume a lui Ştefan Haller. În timpul când Stanca trăia împreună cu acest nobil, în 15 Septembrie 1699, vedem că ea dăruieşte suma însemnată de 560 florini bisericii şi şcolii calvine din Cluj, care îşi răscumpără tipografia de la maiestrul tipograf Totfalusi Kis Nicolae, cu 560 florini. Stanca („Butsesdi Sara") dă banii, cu condiţia ca, din venitul anual al tipografiei, 500 florini să fie cheltuiţi pentru reparatul bisericii calvine din strada Lupului (astăzi, str. Kogălniceanu), iar dacă va fi nevoie şi capitalul întreg să se întrebuinţeze pentru biserică. În caz când cei 500 florini vor ajunge pentru reparatul bisericii, atunci restul din veniturile anuale de la tipografie îi pune la dispoziţia epitropilor şi predicatorilor calvini şi a profesorilor de la şcoala calvină, pentru a-l folosi după bunul lor plac, (document publicat în Jakab, *Kolozsvár* ***története*** *oklevéltár,* II, Budapesta 1888, pp. 442, 443, No. CC1V).

Astfel, biserica calvină ungurească, care se aflâ astăzi în str. Kogălniceanu, a fost reparată pe banii unei românce din Ţara Românească, precum tot cu banii acesteia s-a răscumpărat tipografia calvină, din teascurile că-

reia au ieşit la lumină atâtea cărţi latineşti şi ungureşti menite să înveţe şi să învrăjbeacă pe oameni.

Dar cineva ar putea să creadă că Stanca, trăind întrun mediu străin, s-a maghiarizat cu totul, nemaipăstrând nici un raport cu cei din ţara sa de naştere, odată ce face astfel de danii unor oameni care, pe noi, Românii, totdeauna ne-au pizmuit. Această credinţă e cu totul neîntemeiată, cum se vede precis din o scrisoare românească foarte mişcătoare, adresată către Stanca de fratele ei „mai mic", Diicu Buicescul, la 13 Decembrie 1702. Diicu scrie „mai mari bune sori, dumneaei lealei Stancăi" aşa, „ca unii surori dragă, bună şi adevărată, mă închin cu sănătate, Dumnezeu cu noroc şi viaţă lungă să blagoslovească pe dumneata". Continuă în acest ton, vorbind şi de aranjarea între ei a moştenirii unor averi părinteşti şi încheie scrisoarea cu cuvintele: „Şi noi, de aicea, nu avum a cinsti pă D-voastră cu altu fără de cătu trimisamu D-voastră un morunii, ci pă cumu se-au tămplatu D-voastră ca de la un mai mic fratele D-voastră să primiţi şi să poţi cunoaşte dumneata dragoste desăvârşitu" (Iorga, op. cit., pp. 249-25 2, No. LVIII). / **Şt. Meteş**"[856].

**1703**: **Înfruntarea curuţilor**. „Generalul porunci, din nou, ca Ştefan Thoroczkai, marele căpitan din scau-nul Arieşului, să se scoale, cu altă oaste secuiască şi, de la Bonţida, să vegheze asupra curuţilor. Aceştia încă o păţiră foarte rău, pentru că, venind asupra lor Pavel Orosz cu câteva mii de curuţi pedestrii şi călări, îi sparseră; mulţi dintre acei sărmani de secui au pierit şi acolo, iar ceilalţi o luară la fugă. Ştefan Thoroczkai ajunse în captivitate, după aceea, venindu-i pofta, înrolându-se, jură şi el la curuţi. Acest om

---

[856] *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1925, pp. 295, 296

apoi a şi predat Transilvania, dimpreună cu Michail Teleki, Ladislau Vay, Pavel Kaszás şi Ladislau Csáki.

În Cluj erau, pe atunci, ca vreo cinci sute oaste nemţească si vreo două sute şerbi. Acea oaste, tot în ziua în care bătuseră pe Thoroczkai, ieşise până la Apahida, fără ca să ştie ceva de irupţiunea curuţilor. Pavel Orosz, împărţindu-şi oastea întreagă în două, curuţii alergară totodată şi în contra nemţilor. Nemţii, copleşiţi de miile curuţilor, n-au putut face nici măcar o puşcătură. Atât din nemţi, cât şi din şerbi pieriră mulţi, iar un căpitan, anume Duffrener, om plăcut al lui Rabutin, încă pieri acolo. Ceilalţi scăpară cu fuga în Cluj. Dintre curuţi n-au pierit mai mulţi ca doisprezece. Iar dacă atunci Pavel Orosz ar fi purces îndată asupra Clujului, nemţii se spăimântaseră atât de mult, încât ar fi închinat cetatea îndată. Pavel Orosz însă, neavând de la Ráckoczi ordin mai departe, se întoarse la Rákoczi cu prăzi nenumărate, pe care le răpiră de la sărmanii ardeleni, în mersul lor”[857].

**1704**, aprilie: **Mineiul de la Cluj** cuprindea următoarea însemnare: „Eu greşitul şi nepriceputul diac Daniil din satul Coruţ din ţara Ardealului, în marale oraş Cluj, anul 1704, luna lui Aprilie”. Iar pe verso, o rugăciune:

„Dumnezeieştile palme Isus pre cruce au întinsu
Şi zidiria mănilor lui către sine au cuprinsu
Pătimire luându numai cu firia omineaseă,
Dară nice o dureare simţindu firea dumnezăiască.
Răscumpărându-ne pre noi cu al său svântu sănge,
Nârod ales Părintelui cerescu iarăş ne strănge.
Pentr-aceaia cu credinţă Patimelor ne închinăm
Slăvindu-le, mărindu-le, cu cinste le sărutăm.

---

[857] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 240

Vălet 1714, mes. lun. 24”[858].

**1704**: **Dărâmarea cetăţii Cluj şi rebeliunea secuilor**. „Clujul era împresurat de oastea lui Teleki. Rabutin purcese asupra lor numai cu două mii de ostaşi (şi) respinse pe Thoroczkai… / Rabutin, după bătălie, intră în Cluj, unde aruncă contribuţiune belică, apoi dispuse ruinarea murilor cetăţii până la câţiva stânjeni”[859].

**1705**: **Primirea lui Rácoczi**. „La Cluj şi la Alba Iulia se făceau pregătiri mari pentru primirea lui Rácoczi, pentru că dieta convocată la Alba Iulia era să-l proclame principe, în ziua de St. Martin, adică tocmai în acea zi în care Rácoczi fu bătut la satul Jibău atât de de cumplit, încât abia scăpă cu fura la Gherla… / Nemţii înaintară la Cluj, unde generalii nemţeşti îşi răzbunară spurcata perfidie a iezuiţilor (organizaseră, din Alba Iulia, primirea lui Rácoczi – n. n.), arzându-le toate aparatele făcute pentru primirea lui Rácoczi, iar în mănăstirea lor puseră ostaşi de naţionalitate daneză şi de confesiune luterană, pentru ca cu atât mai mult să-i mortifice. Curând după aceea căzură în mâinile nemţilor şi celelalte fortăreţe, numai Deva se ţinu încă trei luni. Nemţii îşi răzbunară şi de popor, prin execuţiuni înfricoşate.

În ziua bătăliei de la Jibou, Rabutin, care ieşise din Sibiu, bătu şi fugări pe o trupă de curuţi, la Porumbacu, în districtul Făgăraşului, iar pe alta, comandată de Pavel Orosz, la Feleac, deasupra Clujului”[860].

---

858 Bianu, Ioan; Nicolaiasa, G., *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Tomul III, nr. 729-1061, Craiova 1931, p. 161

859 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, pp. 248, 249

860 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, pp. 260, 261

**1704**: **Ráckoczi, la Cluj**. „Prefectul miliţiei imperiale din Transilvania, Comitele I. L. Rabutin, avu de a-şi pune toată silinţa pentru ca să nimicească tendin-ţele rebelilor, cu care era mai ales împreunată devastarea ţării. Având conflicte cu dânşii, îi respinse atât la pădurea Sibiului, cât şi aiurea. Mai tare însă îi bătu la Cluj, în 8 Octombrie 1704, care cetate o ţinură închisă în curs de 9 luni de zile. Aici armata rebelă, ceea de 10.000, sub ducii Ştefan Toroticai, Michaele Teleki şi Paulu Cassàs, după ce pierdu 2.000, fu pusă pe fugă. Iar întăriturile cetăţii se demolară, la ordinul lui Rabutin, pentru ca să nu mai poată servi de azil rebelilor...

În Transilvania, Forgaci ocupă Clujul, împresură Mediaşul, care, în urmă, dibui a se pleca. În urma acestor sucese pe câmpul de luptă, Rákoczi intră cu triumf în Cluj şi fu primit între semne de bucurie şi cu arcuri triumfale de către Iezuiţii din Cluj”[861].

„Iezuiţii din Cluj, ştiind să joace pe două mâini, conduşi de iezuitul Kapi, întâmpinară acolo pe Rákoczi cu poartă triumfală şi cu alte multe complimente linguşitoare şi mincinoase. Tot pe atunci, Rákoczi bătu şi monete de argint, cu emblema lui Hercule, cum culege capetele hidrei. Sub Hercule se înţelegea ungurii cu Rákoczi, iară sub hidra cu capete multe se închipuiau împăratul şi nemţii…

Dupa acea bătălie mare, nemţii înaintară la Cluj, unde generalii nemţeşti îşi răzbunară de spurcata perfidie a iezuiţilor, arzându-le toate aparatele făcute pentru primirea lui Rákoczi, iară în mănăstirea lor puseră ostaşi de naţionalitate dană şi de confesiune luterană, pentru ca cu atât mai mult să-i mortifice. Curând după aceea căzură în

---

[861] Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864, pp. 360, 361

mâinile nemţilor şi celelalte fortăreţe, numai Deva se ţinu încă trei luni, după aceea căzu şi aceea. Nemţii îşi răzbunară şi de popor prin execuţiuni înfricoşate”.

**1707**: **Clujul, pradă curuţilor**. „În acest an, membrii guberniali şi ceilalţi aristocraţi ai ţării, strâmtoraţi în Sibiu, au trimis la Rabutin, care se afla pe la Dobricin, ca să-l roage de ajutor şi să scape ţara de tirania lui Pekri. Rabutin comandă pe baronulu Tige înainte, cu două mii de nemţi călăreţi şi cu opt sute de şerbi. Curuţii aşteptau pe nemţi de către Oradea, spre Clul; Tige însă-i înşelă, pentru că, sfărmându-şi toate carele de transport, o luă numai pe uşor printre munţi, prin comitatul Hune-doarei, înainte, încât ajunse pe neaşteptate la Orăştie, unde staţionau căpitanul Dragul şi Danila Josika, cu cete de curuţi. Tige, spărgându-i pe aceia, veni de-a dreptul la Sibiu, spre bucuria celor strâmtoraţi acolo, şi răbdători de foame.

Pekri, care îşi petrecea în ospeţie, auzind de acestea şi disperând că va mai putea ocupa Sibiul cu foamea, se sculă cu oastea sa şi merse la Cluj, cu scop ca încai pe nemţii de acolo să-i taie în bucăţi. Tige însă aler-gă şi el la Cluj, de unde, alungând pe curuţi, scoase garnizoana nemţească şi o aduse cu sine, iară cetatea o lăsă în prada curuţilor, care apoi o au şi ştiut despolia şi împila.

Era iarnă foarte grea. Tige veni cu oastea sa până la Cucerdea, unde voi să mâne pe noapte, pentru că nu credea că curuţii se vor lua după el; aşa oastea se aşeză prin casele oamenilor şi, după cină. se culcară cu toţii.

Pekri însă, care nu cuteza să dea faţă, ziua mare, cu oastea regulată nemţească, îşi propuse ca să o atace în cap de noapte. Aşa, plecând el de la Cluj, când ajunse la Turda luă cu sine câteva buţi de vinars, cu care, îmbătând bine pe haiduci, aşa îi trimise asupra nemţilor, la Cucerdea. În acea

noapte, confuziunea între nemţi fu atât de mare, încât a stat într-un fir de păr că nu a pierit toată oastea nemţească, după care chiar Sibiul ar fi căzut pe mâinile curuţilor. Însă norocul lobonţilor a fost beţia curuţilor, care, după ce străbătură în sat fără nici o regulă, numai intrau şî ieşeau din case, până ce deteră foc şi satului. Atunci nemţii, la lumina focului, se reculeseră; Tige însuşi, al cărui cal îl împuşcaseră sub dânsul, apucând alt cal şi încălecând, se pune în fruntea oastei sale, o adună la un punct şi iute comandă foc asupra haiducilor. Aceştia, în beţia lor, nu se ştiu reculege, ci o taie la fugă care încotro.

Pekri, generalul curuţilor, care sta, cu câteva mii de călăreţi, deasupra viilor de la Cucerdea, nu cuteza să alerge în ajutorul pedestrimii sale. Aţa Tige, strâmtorând pe haiduci din toate părţile spre un loc băltos, acolo împuşcară din ei peste o mie cinci sute. Dintre nemţi, preste o sută rămaseră morţi, iară optzeci şi cinci vulneraţi. N-ar fi fost nici o mirare, dacă, în acea noapte, ar fi pierit toţi nemţii la Cucerdea; însă Dumnezeu nici acolo nu ajută pe curuţi, din cauza multelor răutăţi şi blestemăţii ale lor. Baronul Tige ajunse în pace la Sibiu”[862].

**1710**, septembrie: **Invazia lăcustelor la Cluj**. „În Septembrie, veniră din Moldova lăcuste cu miriadele, încât se întuneca soarele de ele; acelea consumară toată verdeaţa, iară apoi, deasupra Clujului, se bătură în aer, omorându-se unele pe altele, încât acoperiră locul până la oul piciorului…

În Cluj şi la Sibiu se arătă, sus, în aer, un om ţinând arma în mână. Tot la Cluj, nişte fiinţe în formă de fete înconjurară cetatea între bocete şi ţipete înfricoşate, iară

[862] Bariţiu, George, *Din conicile lui Michail Cserei. 1661-1711*, în *Transilvania*, nr. 21, Braşov 1869, p. 250

într-un loc din apropiere, şerpii şi broaştele se muşcau cumplit, încât şi apa se înroşi…

Însă mai mare din toate relele a fost, şi în acest an, pestilenţa nu numai între oameni, ci şi între cai, vite cornute, porci şi câini. Cronicarul voieşte a şti că, pe la Sighişoara, muriseră de ciumă două mii cinci sute de oameni, pe la Mureş-Oşorhei, tot atâţia, în scaunul Odorheiului, optsprezece mii, în scaunul Mureşului, tot atâţia. După încetarea ciumei din ţinuturile numite, se încinse din nou pe la Cluj, unde s-au stins până la patru mii cinci sute locuitori"[863].

**1711**, Aubry de la Motraye: „**Acest oraş se nu-mea la început Potaissa**, după unii geografi, şi apoi, după alţii, Claudiopolis, deoarece împăratul Claudius a pus să-l repare în primii ani ai domniei sale. Se vede destul de bine că numele lui de acum este o formă coruptă a acestuia din urmă. Oricum, este un oraş mare şi slab populat şi de aceea casele, care nu sunt clădite frumos, sunt în cea mai mare parte neîngrijite sau ruinate. Are patru biserici în formă de cruce latină, şi anume una unitariană, care e cea mai mare, una luterană, una reformată, care sunt prea mari pentru locuitorii acestor două confesiuni, şi una catolică, aceasta fiind cea mai mică; de aici se vede că libertatea conştiinţei n-are atât de suferit în ţara aceasta, cum voiau nemulţumiţii să se creadă. De altfel, aceste biserici n-au nimic deosebit; pe o piatră prinsă într-un zid vechi, din apropierea primei biserici, se citesc aceste resturi de inscripţie: N A S C E N ... X T O. M.II.H.23. Biserica romano-catolică, fiind cea din urmă clădită, este cea mai simetrică, se vede destul de bine că şi celelalte au fost la început catolice: şi au încăput

[863] Bariţiu, George, *Din conicile lui Michail Cserei. 1661-1711*, în *Transilvania*, nr. 24, Braşov 1869, pp. 287, 288

sub alt stăpân în ur-ma prefacerilor politice şi religioase"[864].

**1738**, Anonim latin: „**5 aprilie… Am ajuns, pe la ora şase seara, la Cluj** şi am fost siliţi să aşteptam jumătate de oră în faţa porţii acestei cetăţi întărite, până când ne - am legitimat, prin scrisorile de liberă trecere, trimise domnului comandant. Odată intraţi, ne-am îndreptat spre mănăstire şi prea sfinţitul părinte comisar a fost foarte bine primit de părintele gardian în curte, iar în refectoriu, stând la masă, a fost salutat printr-o cuvântare, declamată de un preot aflat la învăţătură.

6 aprilie… Cum s-a început iar să se mănânce carne, nu-i de prisos să însemnăm aici că alimentele locale sunt de fapt la un preţ foarte mic. Un funt de carne de vacă costă obişnuit un creiţar, douăsprezece ouă, o poltură sau două drahme, un cocoş mare sau o găină, un groş, o căprioară, un sextar sau şase bani de Boemia, pâine nu se pune pe masa, chiar a oamenilor mai săraci, decât numai din făină de grâu. Pe de altă parte, este din nou o mare lipsă de bani. Vinul ardelenesc este mai bun şi mai dulce decât cel unguresc şi nici nu e atât de tare ca cel amintit, are totuşi un gust oarecare din cauza numeroaselor mine-rale, care, în această margine, se găsesc în aproape toate locurile, după cum am observat şi în drum mergând spre Cluj. După secarea unor lacuri, pământul rămâne alb, parcă ar fi acoperit în întregime de zăpada cea mai curată.

7 aprilie… Ni s-a dat ca sigur că, în această zi, numărul deţinuţilor din apropiere şi din alte locuri trece în adevăr de paisprezece... Este mult lăudată vigilenţa serenisimului principe comandant Lobkowitz... bastion al cato-

---

[864] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 530, 531

licilor... zid şi avangardă a creştinilor... pedepseşte nelegiuirile cu strictă severitate etc.

8 aprilie... Înapoindu-se acasă părintele comisar de la comandant, tovarăşul acestuia, care era german de neam bavarez, a adus cu sine descrierea osândirii şi exe-cuţiei generalului Doxat, şi a altor mulţi ofiţeri, care au contribuit, prin acţiunea sau încetineala lor, la predarea cetăţii Niş. Această execuţie a fost făcută la Belgrad, la 20 martie. Azi, după masă, am băut cafea turcească. Ea are un gust mult deosebit de cea de Olanda, care se vinde prin părţile noastre, aici însă este aşa de preţuită, încât un funt obişnuit costă de obicei trei sextari. Azi, dimineaţă, pe la jumătatea nopţii, a fost o furtună puternică...

10 aprilie… Dimineaţa, am cercetat oraşul şi mai ales biserica parohială, care odinioară era a arienilor (care într-adevăr sunt aici în număr foarte mare, au chiar un gimnaziu, pe care îl numesc colegiu, învaţă o filosofie şi teologie conformă necredinţei lor, iar lectorii acestui colegiu obişnuiesc să vină pentru dezbateri la mănăstirea noastră, aproape în fiecare zi de duminică sau de sărbătoare). Este o clădire destul de mare, construită numai din piatră făţuită, înăuntru totuşi au mai rămas câteva monumente vechi şi e împodobită destul de frumos, ca pe la noi: de aici, m-am îndreptat, prin piaţă, spre biserica părinţilor iezuiţi, vestită pentru cele două turnuri frumoase, clădite de curând (dintre care unul a fost sfărâmat, în bună parte, de puterea vânturilor în adevăr violente, prin aceste locuri), dar mult mai vestită prin icoana făcătoare de minuni a Prea Fericitei Fecioare Maria, aşezată pe altarul cel mare şi care a lăcrimat la 15 februarie 1699 etc. După prânz, ieşind din nou, am vizitat cetăţuia, aşezată pe muntele cel mai apropiat de oraş şi care am văzut că este întărită mai mult de

natură decât prin meşteşug. Şi după aceea am intrat în grădina noastră, aşezată în faţa oraşului şi de aici am înconjurat pe dinafară oraşul întreg într-adevăr bine întărit.

11 aprilie… Biserica noastră este ridicată din nou în întregime etc. Oraşul este lăudat mai mult din obişnuinţă, decât merită în realitate (în adevăr, nu vezi nici un palat, casele cele mai multe sunt cu două caturi şi sunt multe ruine, poate ale palatelor distruse de duşmani); în afară de catolici, care alcătuiesc cam a şasea sau a cincea parte a oraşului, exceptând soldaţii, mai locuiesc aici netulburaţi calvini (care deţin locul de frunte printre ceilalţi eretici şi au în oraş şi afară din oraş biserici sau mai degrabă grajdul lor), luterani, arieni, anabaptişti, schismatici sau greci neuniţi (dintre care sunt şi unii români), armeni sau greci uniţi, ţigani, evrei, turci şi tot ce mai este din această drojdie. Şi de aici rezultă că, la o eventuală năvălire a turcilor, bunii catolici se tem mai mult de plebea sălbatică a ereticilor, decât de ostăşimea cruntă a turcilor, ca unii care sunt încredinţaţi că pot fugi de ei în văgăunile munţilor şi în ascunzişurile pădurilor”[865].

26 iunie… De dimineaţă, sculându-ne la ora cinci dimineaţa, am mers până la Cluj, străbătând două mile în cinci ore; acolo, după oficierea slujbei, ne-am odihnit după drum.

28 iunie… Voiam şi doream să mai slujim încă o dată la icoana făcătoare de minuni, am plecat cu părintele comisar la reverendul rector al iezuiţilor (care imediat nea invitat – pentru a doua zi la prânz – comisarul scuzându-se, totuşi, a pretextat că trebuie să plece foarte de dimineaţă), am fost de asemenea la dl comandant după

---

[865] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, Bucureşti 1997, pp. 216, 217

scrisorile de liberă trecere. După masă, am vizitat, împreună cu părintele comisar, grădina aflată afară de poarta cetăţii.

29 iunie... Am fost primiţi la Colegiul Iezuiţilor cu un adevărat ospăţ pregătit ca pentru principe. După masă, în farmacie, ne-a arătat acolo o piele de câine marin împăiat arătând ca viu, precum şi un basilisc, aşa cum ieşise din ou. Aproape de ora două, ne-am înapoiat la mănăstire... Aproape de ora trei, luându-se rămas bun de la reverendul părinte provincial şi de la întreaga „provincie" a Transilvaniei, altă dată numită Dacia Sf. Rege Ştefan, am pornit cu o trăsură a provinciei, ce mergea la Debreţin.

30 iunie… Plecând de dimineaţă, la ora trei, am făcut, mergând într-una 4 mile germane în opt ore şi rămânând într-un han românesc, ne-am luat masa cu alimentele aduse de la Cluj, de fratele ce ne-a fost însoţitor până la Debreţin ; la ora două, continuându-ne drumul, pe o cale nespus de rea şi primejdioasă, pe o ploaie care a durat până seara, pe înnoptate, adică la ora zece, am străbătut din nou 4 mile germane, într-un interval de 8 ore. Am cinat şi ne-am odihnit cam pe repezeală"[866].

**1743**: **De la şcoala din Cluj, la bivolii domneşti**. „La îndemnurile curţii împărăteşti, românii, amăgiţi, se uniră cu biserica Romei; însă numai o parte dintr-înşii, şi numai în cunoscutele patru punte. Prin astă rumpere fatală din corpul românimii, popii români, ce e drept, scăpară de a mai ierna cânii de vânat ai boierilor unguri, precum şi de alte câteva asemeni infamii, de care sufereau mai înainte, mai cu seamă sub principii unguri, până şi sub Apafi; scăpară, în parte, de neînchipuitele persecuţiuni religioase;

[866] Ibidem, pp. 235, 236

li se dete voie de a învăţa carte; se întemeiară câteva şcoli române; se trimiseră câţiva tineri la Roma, în Institutul de *propaganda fide,* şi aiurea, de unde se întorseră apoi Klein, Maior, Şincai şi alţii, inspiraţi mai mult de geniul Romei antice, decât al celei noi. Iată mai toate foloasele Unirii. Dar, de altă parte, religiunea română, în faptă, era tot tolerată ca şi mai înainte, şi, ce era şi mai fatal, românii erau rupţi în două şi dezbinaţi, se certau acum între sine despre lucruri necuprinse de mintea omenească, lucruri care poate nici în Ceriu nu-s definite. Apoi, pe lângă toată voia, căpătată de a îmbla la şcoală. Ungurii se opuneau cu toată puterea deşteptării românilor, împiedicându-i de la învăţătură şi prin mijloace violente. Aşa, de exemplu, într-o cercetare făcută, din poruncă împărătească, prin anul 1721, la plângerea românilor din ţinutul Albei şi Arieşului, se spun tiraniile ce le făceau domnii ungureşti, mai ales Kemenyeştii, cu românii din acele ţinuturi: cum nu-i lasă a merge la învăţătură şi, dacă scapă oarecare la şcoală, îl aduc îndărăt cu mâinile legate la spate: aşa l-au adus pre fiul popii din Grindu, de la **şcoala din Cluj**, şi l-au pus la bivolii domneşti, şi, după ce a fugit iarăşi din curte, ca să meargă la şcoală, curtenii baronului Kemeny l-au persecutat până la Arieş. Acolo a sărit în apă de frică.

În chestiunea politică, românii cereau rccunoaşterea naţiunii române, alăturea cu cele trei naţiuni conjurate. La care cerere, conjuraţii, în dieta lor de la 1743, cu mare indignaţiune aduseră lege, prin care se respinge asemene pretenţiune, ca una ce *ar răsturna de tot sistema politică,* adică *constituţiunea* sau *dreptul public al ţării.*

Dezbinaţi în credinţă, toleraţi şi înjuraţi în legea şi în naţionalitatea lor, starea socială a românilor nu mai era de suferit. Câte o singură moşie de ţăran, ades se împărţea

la câte 8 şi 12 inşi, şi apoi de la fiecare se cerea serviţie ca pentru o moşie întreagă. Pe alocurea, lucră nu-mai câte patru zile pe săptămână pe seama domnului, cu mâncarea, cu vitele şi uneltele lor; iar pe timpul culesului şi căratului, se îndatora a lucra câte două-trei, ba şi mai multe săptămâni de-a rândul, până ce isprăveau tot lucrul domnesc, încât apoi pe seama lor numai atunci puteau să secere şi să culeagă, când fruptele cădeau de prea coapte ce erau, şi numai atunci puteau să-şi semene, când timpul semănatului era trecut. Afară de aceasta, mai răspundea câte 22 florini de moşie. Femeile şi fetele trebuiau să toarcă, să coasă, să ţese în curtea domnească pe seama doamnei, fără a li se ţine în seamă. Unii ţărani răspundeu câte un florin pentru femeile lor. Pe la unele sate erau constrânşi să primească de la proprietar vin în preţ de 25 fiorini, şi dacă nu voia să-l primească, trebuia totuşi să-l plătească. Proprietarii şi arendaşii vinul cel rău îl împărţeau la ţărani, ca săl vândă, şi dacă şi vinul se strica au nu puteau să-l vândă, căutau să răspundă preţul. La grapă îi prindeau şi pe oameni ca pe vite. Afară încă de toate acestea, mai dă dicimă (zeciuială – n. n.) atât din bucate, cât şi din vite; apoi, găini de anul nou, purcel gras, ovăz şi alte onorarii. Astfel, toată ziua în brazda domnească, nici noptea nu era totdeauna a ţăranului, nici averea, ba nici femeia şsi copila sa. Ţăranul nici sărbătorile nu er totdeauna liber. Drept de a cumpăra imobile nu avea; fiind legat de pământ, de la un domn la altul nu se putea strămuta. Curtea împărătească avea multe interese de a îndrepta şi a regula soarta ţăranilor; cu deosebire, pentru regularea finanţelor ţării, era neapărat a alege moşiile colonicale şi a îmbunătăţi şi starea ţăranilor, deoarece acestl ţărani, *toleraţi în vechea lor patrie, numai pentru folosul ţării* şi despuiaţi de toate drepturile erau

încărcaţi cu toate îndatoririle, nu numai către proprietari, dar şi către Stat”[867].

**1746**, Petri Ransani: **Clujul, „oraşul şcolilor**”. Transilvania, în care, printre cele „şapte oraşe ale saşilor”, se numără şi Cluj (Colosvarum), care, în limba sarmaţilor, înseamnă „oraşul şcolilor” (Interpretare greşită. În nici o limbă n-are acest înţeles – nota de subsol); în acest oraş s-a născut augustul Matei Corvin, căruia i-am închinat această carte[868]”[869].

**1752**: **Iezuiţii încep construcţia unei univer-sităţi la Cluj**. „Desfiinţându-se ordinul iezuiţilor, profesori au fost numiţi parte iezuiţi ieşiţi din ordin, parte alle persoane din cler. Maria Terezia a decretai, la 1774, înfiinţarea celor trei facultăţi de drept, filosofie-teologie şi medicină. În tabloul profesorilor din acest an se găseşte şi clericul Iosif Vojku (macedo-român din Cluj), care preda Istoria bisericească. Iosif al II-lea ordonă, la 1786, că teologii să meargă la Pesta, iar în Cluj să rămână numai facultăţile de drept, filozofic şi medicină (chirurgie). Nici în forma aceasta Universitatea nu a trăit mult, căci ajunge un simplu liceu catolic”[870].

**1765**, noiembrie 2: **Tricolorul Transilvaniei, ulterior al României**. „Multă urgie şi persecuţiuni dese au suferit anume românii din marele principat al Transilvaniei, de la 1868, încoace, din cauza celor trei culori, pe care

---

[867] Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom III, Bucureşti 1864, pp. 300, 301
[868] Petri Ransani, *Epitome rerum Hungaricarum*, publicat în J. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, vol. I, Viena 1746, p. 333
[869] *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 438
[870] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 42

astăzi oamenii le numesc numai româneşti, iară maghiarii daco-româneşti. Noi am susţinut, la mai multe ocaziuni, că acelea trei culori, albastru, roşu, galben-auriu, nu sunt exclusiv româneşti, ci sunt cele legale ale Transilvaniei ca mare principat. Este însă timpul ca să limpezim, odată, această chestiune, pe temeiul actelor publice, însă fără a voi să ţinem nu ştiu ce prelegeri din Heraldică şi Sfragistică, căci în acest caz ar trebui să mergem pe 561 de ani înapoi.

Aşa numitul Scut, cu semne (insignia) sau cum îi zic francezii Arme, germanii Wappen (Waffen) a trecut în această ţară prin multe prefaceri, care se pot urmări mai ales după monete. A fost, în anul 1765, adică înainte de aceasta cu 117 ani, când împărăteasa Maria Teresia a regulat din nou nu numai forma scutului şi semnele sau armele dintr-însul, ci şi cum să fie colorate câmpurile lui. În acelaşi an, repausase Francisc I de Lotaringia, fost Imperator Romanorum şi consort al Mariei Teresiei. Între alte fapte, îndeplinite în memoria bărbatului său, pe care îl iubise mult, împărăteasa decise ca Transilvania să fie înălţată din principat la rang de „Mare principat" . Tot atunci, dete ordin ca semnele în scutul, respectiv sigiliul cel mare al imperiului, cât şi scuturile provinciilor singuratece să fie puse în altă ordine.

Încât pentru Transilvania diploma împărătească de mare principat poartă data din 2 Novembre 1765. În aceea, scutul Transilvaniei, compus după regulile Heraldicii şi colorat, ni se prezenta aşa că scutul întreg se desparte prin o grindă (trabs) roşie, în două câmpuri egale, cel de deasupra albastru (vânăt sau mier deschis), cel de desupt auriu (galben deschis); aşadar, trei culori, albastru, roşu, galben.

Aceasta este ordinea, în care trebuie să fie aşezate culorile Transilvaniei.

Voind să cunoaştem şi emblemele din scut, acelea în cel introdus de la Maria Teresia şi usitat până la desfiinţarea guvernului transilvan, după dualism, sunt: în câmpul albastru, soarele auriu şi luna argintie, mai la vale, un vultur negru (aquila, acera) se uită în soare; sub grindă, în câmpul galben-auriu, şapte castre (cetăţi, fortăreţe) roşii, în două serii, în cea de sus patru, în cea de desupt trei.

Aşa este scutul şi acestea sunt culorile Transilvaniei combinate din cele mai vechi, adoptate de ţară, înainte cu 117 ani, fără pic de opoziţiune, şi uzitate. Este publicat chiar originalul diplomei teresiane din 1765 sau că poate vedea celălalt exemplar, în arhiva imperială din Viena, iară cei ce nu vor să intre prin arhive, să nu-şi pregete a consulta pe scriitori.

Ei însă vor zice că acest tricolor al Transilvaniei seamănă cu al României. Seamănă, în adevăr, cu al României, cu a vechiului imperiu bizantin şi încă cu unul sau două, care se pot vedea în almanahul de Gotha; seamănă, dară nu sunt întocmai aceleaşi, căci diferă în ordinea lor şi în nuanţe. Curcubeul lui Dumnezeu de pe ceriu se prezintă numai în şapte culori, dară nuanţele lor pot fi şaptezeci şi şapte. Aci însă mai sunt de observat în-că şi alte împrejurări de cea mai mare importanţă. În portul străvechi al poporului românesc, trecut prin toate generaţiunile, pe câmpul alb culorile predomnitoare sunt albastru, roşu, galben, în amestecături şi în nuanţe de o varietate nemărginită.

În bisericile româneşti, pe icoane, pe fruntariu (catapeteasmă), pe steguri (prapore, anticul Labarum din zilele lui Costantin cel Mare) predomină tot numai acelea trei culori, iară altele din curcubeu (Iris) se văd aplicate

numai ici-colea. Aceleaşi trei culori se văd, în toată românimea, în bisericile româneşti, în portul românesc pe catrinţe, brăţări, mâneci, pieptare, sumane (ţundre, zeghi), dulame, cojoace, ciucuri, găetane, şerpare (curele), desagi, căiţe şi mulţime de alte părţi de veşminte. Ele sunt vechi-străvechi, indigene. Observaţi însă bine că toţi străinii de gust bun le află foarte pitoreşti. Şi le plac"[871].

**1769**, august 26, François-Xavier de Feller: „**O nouă călătorie la Cluj**. La Cluj, Provincialul mă primeşte foarte prietenos; admiră călătoria mea la Roma, fără să îndrăznească să-şi arate aprobarea şi îmi pune nenumărate întrebări...

La 27, asist la o piesă transilvăneană, dată în cinstea provincialului. Tineretul transilvănean, care este crescut în colegiu, este într-adevăr vrednic de preţuire şi supus...

La 28, văd procesiunea Sf. Sacrament, făcută de iezuiţi, în duminica dinăuntrul octavei.

Doi popi români, cu sfită, după obiceiul catolic, merg înaintea Sf. Sacrament şi cântă două evanghelii în româneşte, cu isonul latinesc. Această izbândă a unirii şi această mărturie strălucită a bisericii greceşti împotriva sectarilor, care nu acceptă sfânta împărtăşanie, mă mişcă tare şi îmi dă lacrimi de mângâiere. Cei doi popi au luat apoi masa cu noi, la refectoriu, şi s-au simţit foarte onoraţi.

La 30, am luat masa la Mănăştur, în casa noastră câmpenească, după care m-am dus călare, cu doi profesori, la Feneşul Săsesc, la bunul meu provisor. Am întâl-nit apoi pe părintele Haller, cu elevii săi, şi pe dl De-breux; în cinstea lor am pus caii să zburde.

---

[871] *Transilvania*, nr. 3-4, Sibiu 1883, p. 21

La 31, plec: mă îndrept, prin Someşeni, sat şi castel al baronului Bornemisza. Aproape de Răscruci, credeam că mi-a sosit ceasul din urmă; calul meu, arun-cându-se între două roţi ale unei căruţe, am scăpat doar cu o rană periculoasă la picior, rană căreia mult timp i-am păstrat amintirea şi al cărei semn mi-a rămas pentru toată viaţa”[872].

**1768**: **Gheorghe Şincai, la Cluj**. „Pe la anul 1768, Şincai, în etate de 14 anni, prin stăruinţa fratelui său mai mare, căpitanului Ioan, trecu la Cluj, unde fu primit de iezuiţi, ca intern, în Seminarul josefin. Aici învăţă gramatica şi poetica, în curs de patru ani de zile, cu atâta silinţă şi atât succes, încât niciunul din numeroşii elevi ai seminarului nu-i putu disputa vreodată locul întâi în studii”[873].

**1784**, noiembrie 14: **Clujul, înspăimântat de răscoala românilor**. „O scrisoare, din 14 noiembrie, venită din Cluj, aduce ştire despre cele mai înfiorătoare lucruri, ce se petrec şi în acea parte de loc. „De-abia trecuse spaima ce ne cuprinsese, cu câteva zile mai înainte, din cauza românilor răsculaţ”, se zice în acea scrisoare, „şi iată, un număr cu mult mai mare de aceşti neoameni, o bandă de vreo 8.000 la număr, ne aruncă într-o frică şi spaimă şi mai mare. Acest număr de ţărani, încă înainte de aceasta cu câteva luni, refuza de-a mai face robote proprietarilor, pretinzând că ei vor să intre în serviciul împătătesc, întocmai ca secuii, care toţi sunt militari. Şi fiindcă împăratul nu le încuviinţează aceasta, ei căzură la afurisita idee de a-şi câştiga libertatea în putere, şi de a stârpi pe domnii proprietari. Cu acest cuget înfricoşat se adună în pădurile

---

[872] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, Bucureşti 1997, p. 582

[873] *Analele Societăţii Academice Române*, tom II, Bucureşti 1869, p. 13

dintre Alba şi Deva o bandă de vreo 13.000 de aceşti tâlhari de rebeli, care întru adevăr şi comiseră excesele cele mai crude în contra domnilor şi dregătorilor, ameninţând că n-au să înceteze, până ce nu-şi vor vedea dorinţele împlinite. Pe unii dregători îi traseră în ţeapă şi-i fripseră de vii, altora le tăiară mâinile şi picioarele, şi altele asemenea; prădară şi stricară cnrţi domneşti şi le deteră foc. În urmă, veniseră la oraşul Trăscău, cale de patru mile, de la mai sus numita cetate, de unde nobilimea, pe care cu deosebire o caută, scăpă cu norocire, fugind parte la Cetatea-Albă şi parte la Cluj. Dar, fiindcă aceste cetăţi încă nu sunt de tot afară de peri-col, aşa se luară toate măsurile putiincioase, spre a primi pe rebeli după cum merită. La Cetatea-Albă, se încuiară porţile, se traseră podurile şi se aşezară tunurile. Tot asemenea se făcu sşi în Cluj şi se dete ordine cetăţenilor ca toţi câţi pot purta arma, să fie gata a ieşi la caz de nevoie. Întru aceeaşi zi de 14 noiembrie, corpul cetăţenilor trebui să se adune înaintea cetăţii, în prezenţa domnului conte Csaky şi a domnului judelui cetăţii, pentru ca să vadă numărul lor, care era de patru mii; cu această ocaziune se reînnoiră ordinele de sus. Clujenii toată noaptea trebuiră să stea cu lumânarea aprinsă; toate intrările oraşului fură păzite cu tărie zi şi noapte. Se vărsă şi o mare câtime de gloanţe, care se împărţiră, împreună cu iarbă de puşcă, la cetăţeni, care trebuiră să stea cu puştile încărcate. Cu toate aceste măsuri. luate de contele Csaky, totuţi mulţi erau încă cuprinşi de grijă, să nu dea tâlharii năvală asupră-le, deoarece toate trupele de garnizoană, atât cele din Cluj, cât şi de primprejur, ieşiseră asupra rebelilor. Trupele în ade-

văr se loviră, în două, rânduri, cu tâlharii rebeli, aruncând în Mureş câteva sute şi prinzând mulţi”[874].

**1784**, noiembrie 24, Iosif Vaj, Debrecin: **Clujul, mai ucigând din rebeli**. „Am sosit aici, cu norocire, şi voi sta până când voi putea, dar până când, nu ştiu. Pentru că în Transilvania, în comitatul Hunedoarei, împrejurul Devei, precum o ştiu aceasta din scrisori venite de acolo de-a dreptul, răsculându-se românimea, în număr de 16 mii, sub conducerea lui Salis, pe care, în vara trecută, se dăduse poruncă să-l spânzure ca pe un om care amăgea poporul la emigrare, şi a lui Poperski, care mai înainte fusese ofiţer rusesc, şi încă a unei a treia persoană, necunoscută, taie, omoară şi pradă tot, şi deja se apropie de Cluj. De altă parte, românii de lângă Criş încă pătrund la marginile comitatului Bihar. În Arad fac stricăciuni, în comitatul Zarandului, cruzimi sălbatice: omorâră patru subprefecţi şi mulţime de nobili. Se zice că generalul Baronyai Szaldobosi, care a fost arestat la noi, în Borsiod, ba şi baronul Nicola Veselenyi ar fi împreună.

Domnii din Transilvania, mare parte, se retraseră la Cluj. Acest oraş înarmează vreo 5.800 oamenì în contra lor, precum am văzut din scrisoarea lui Antoniu Andrasy din Cluj, şi în regulă 300 oameni ţin pază. Contele Csaky încă pleacă în contra lor, cu 500 nobili: cu ce ispravă, nu se ştie încă. Aici, în toate zilele, merge ştafeta. Într-o zi, de cinci ori trecu prin Debrecin. Baia-Mare încă au de gând să o lovească. Oastea de aici, toată până la unul, a plecat la Transilvania; aşa, ieri, a trecut pe aici şi o parte din regimentului Preissach. Se va alege ce vor putea face. Husarii lui Barko îşi dau destulă ostenea-lă, mai ucigând din rebeli,

---

[874] Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom III, Bucureşti 1864, pp. 346, 347

dar, precum aflu astăzi, dintr-înşii încă căzură ca la jumătate. Se aude că la Turnul-Roşu vor fi ca la 25 mii turci. Ce va da bunulu Dumne-zeu, nu ştiu. Aici au fost 319 soldaţi concentraţi, care, căutându-se, ieri, din casă în casă, numai 19 se găsiră; ceilalţi nu se ştie unde sunt. Aştept poşta viitoare, în speranţa de a afla lucruri mal certe.

**P. S.**: Ieri zise generalul ce a rămas aici, în discursul ce a ţinut deputaţiunii oraşulul, că deşi ţăranii sunt la 16 mii, pericolul nu e aşa de mare, precum se vorbeşte / **Iosif Vaj**".

**1785**, martie: „**Contele Csáki se dezvinovăţeşte** în faţa împăratului pentru acțiunea lui şi a nobilimii din comitatul Cluj în timpul răscoalei[875].

După ce acest Mare Principat al Ardealului fu împărţit, din porunca Maiestăţii Sale, principelui nostru, și împăratului roman Iosif al doilea, în 11 comitate, când comisarii încredinţaţi cu aceasta, anume Excelenţele lor baronul Bánffi Farkas şi contele Kemény Farkas, împreună cu sasul Carol Salmen, au rupt cercul de jos al nobilului comitat al Clujului şi l-au dat nobilului comitat al Turzii, iar cercul de jos al comitatului Turda, precum şi nobilul scaun al Arieșului întreg, le-au alipit la cercul de sus, rămas, al nobilului comitat al Clujului; după ce aceștia plecară din Cluj, mai departe, pentru continuarea muncii ce le-a mai rămas şi după ce, fără ştirea şi împotriva voinţei Stărilor acestei țări, fu săvârşit acest amestec al puterilor locale, în curând urmă un alt jalnic prăpăd, căci, anume, prostimea valahă se ridică în nobilul comitat

---

[875] După o copie, fără indicarea datei şi autorului, dintr-un volum, cuprinzând copii de documente pentru răscoala lui Horia şi de alte acte din veacul XVIII-XIX, păstrat în Arhiva Muzeului Ardelean Cluj, grupul *Colligata*, fără signatură şi paginaţie.

al Zarandului, unit acum cu comitatul Hunedoarei, şi începu să ucidă şi să nimicească pe nobili. Care veste, când sosi la Cluj, comitele suprem de atunci al nobilului comitat al Clujului, domnul conte Ioan Csáki, chemi numaidecât, pe ziua de 12 Noiembrie Scaunul Marchal (Adunarea generală a nobililor comitatului), la care, fiind de faţă mulţi din domnii (magnaţii) şi nobilii fugiţi la Cluj din calea prăpădului, onoratul domn comite suprem, îmbrăcat întreg în arme, cu lacrimi în ochi arătând Stărilor nobilului comitat, adunate pe malul Someșului, acest lucru nemaipomenit, îi rugă pe toţi să se gândească la înlăturarea primejdiei, care întruna se apropie, căci el, pentru fericirea scumpului său neam, ar fi gata să-și jertfească cheltuială, osteneală şi chiar sângele, dacă va trebui. La ceea ce toate Stările nobilului comitat, cu fierbinte pornire, de asemeni își închinară puterile pentru ajungerea acestui scop de folos şi pe loc şi hotărâră, ca fiecare domn sau nobil să-și socotească de neapărată a sa datorie să se înfăţişeze, sub grea pedeapsă, care poate călare, care nu pe jos, în curs de trei zile la Cluj. După care hotărâre, în ziua de 15 Noiembrie, se aflau în arme, adunați la Cluj, vreo 200 de domni și nobili călare şi vreo 50 pedeştri. Înţelegând aceasta, comitele suprem, în ziua următoare, anume în 16, puse să se scoată steagurile nobilului comitat și să se dea semn, prin doi trâmbiţaşi, la care semn, adunându-se călărimea şi pedestrimea sosită, în piață, se arătă şi el călare, şi, după ce luă în seamă oamenii adunați, hotărâră împreună ca atât călărimea, cât și pedestrimea, pentru mai bună rânduială, să fie împărțite în anumite grupe, în fruntea cărora să fie numiţi comandanți și toți cei adunaţi să fie scriși cu numele; cu împlinirea cărora încredinţându-se unii dintre ei, în aceeași zi hotărâră să fie:

Comandant general, contele Ioan Csáki / Subcomandant, baronul Gheorghe Bánffi / Colonel, Paul Matskási / Strajemeşteri (plutonieri), contele Ștefan Lázár şi contele Gabriel Haller.

Încartiruitori, care să se îngrijească, totodată, de fân și ovăs: / Francisc Zámbo, vice-comite substitut / Francisc Kabos / Sigismund Ketzeli / Auditor (iudex militaris), Stefan Boér / Adjutant, Ioan Mohai.

Escadronul întâi, în care erau 100 de nobili călare: / Căpitanul întâi, baron Adam Radák / Căpitanul al doilea, contele Nicolae Bethlen / Locotenent, David Dindár / Sublocotenent, Sigismund Biro / Plutonier, Alecsandru Ketzeli / Caporali, Grigore Farkas, Iosif László, Sigismund Gergely, Antonie Miháltz.

Escadronul al doilea, în care erau de asemenea 100 de nobili călare: / Căpitanul întâi, baron Alexandru Josinczi / Căpitanul al doilea, contele Bethlen Farkas / Locotenent, baron Iosif Torotzkai / Sublocotenent, Ladislau Palatkai / Plutonier, Alecse Sombori / Caporali, Moise Hertzeg, baron Bánffi Farkas, Alecsandru Gyarmati, Alecsandru Kabos.

Nobili pedeştri fiind vreo 50, în fruntea acestora a fost numit locotenent Gheorghe Biro.

După ce astfel se orânduiră comandanții şi se întocmiră şi unele reguli, care hotărau, anume, buna rânduială şi ascultarea faţă de cei mai mari și după ce încă în aceeaşi zi fură scrise şi întărite, comisia chemă înaintea sa pe ofițerii numiţi şi le dete în scris atât regulile rânduite, cât şi numele nobililor puși sub comanda lor, cu porunca să-și adune, pe cealaltă zi la un ceas, oamenii săi fiecare, cu care, atunci când se va da semn cu sunet de trâmbiţă, să poată pleca la Feneșul Săsesc (azi, Floreşti). După care

poruncă, în ziua de 17, dându-se semn cu trâmbiţa, în așa de frumoasă rânduială se înșiruiră în piaţă atât călăreţii, cât şi pedeştrii, încât puţina miliţie și chiar unii ofiţeri încercati în serviciu mărturisiră că o adunare în așa de frumoasă rânduială nici de la soldaţi cu instrucţie de un an nu s-ar fi putut cere. Fiind înştiinţat despre adunare, comandantul general ieşi din cartierul său călare şi în arme şi, după ce le mulţumi că şi cea dintâi poruncă i-au împlinit-o cu atâta credinţă, şi îi sfătui ca şi de acum încolo să-i dea aceeaşi ascultare, puse numaidecât să se dea semn de plecare şi, pornind el în frunte cu ofiţerii mai înalţi, după ei urmară călăreţii şi apoi pedeştrii şi carele. Mergând în marş pe uliţa de mijloc a orașului, în acest frumos rând, cu steaguri desfășurate, în sunet de trâmbiţe şi bătaie de tobe, priviţi de o mulţime fără număr, domni de viţă veche, doamne, orăşeni, pe seară oastea nobililor ajunse la Feneş, unde se aşeză la cartierul său rânduit fiecare.

În cealaltă zi, anume în 18, chemând la sine co-mandantul general pe ofiţerii mai înalți, se sfătuiră în care parte să o ia şi, pentru că spionul, cu numele Gavrilă Oneţ (despre care se poate spune că, deşi era român şi om plăcut lui Horia, s-a purtat, totuşi, după cum se va vedea din cele ce urmează, cu destulă credinţă faţă de oastea nobililor), aduse vestea că o parte din oastea de adunături a lui Horia, care a prădat în Trăscău, are de gând să por-nească spre Iara-de-Jos, se luă hotărârea ca întreagă oas-tea nobililor să se mute, încă în seara acelei zile, în Feneșul-Românesc (Vlaha) și, de acolo, să pătrundă, în sus, spre Iara. Dar oastea nobililor se aşezase în Vlaha şi cei mai mulţi se dăduseră la odihnă, când numitul Gavrilă Oneţ aduse ştirea hotărâtă că turbatul şi smintitul căpitan al românilor, de frica miliției care a plecat, de la Abrud, în munţi, ar fi trimis

prin unele sate din jurul Huedinului niște oameni ai săi de încredere, cu vorba ca acelea așa să fie pregătite, că, la târgul de ziua Sfintei Ecaterina (din 25 noiembrie, la Huedin) va fi fi el acolo, pentru ca, astfel uniți, cu puteri noi să pornească pe văile Almașului şi Agrişului, în jos, să pustiască mai departe. Asupra căreia comandantul general, sfătuindu-se, atunci, noaptea, cu ofiţerii înalți, oastea nobililor, încă înainte de miezul nopţii se întoarse la Feneşul-Săsesc. La 19, trecu apoi în Căpușul-Mare, ziua de 20 o petrecu acolo, iar la 21 se aşeză în Huedin, unde, ţinând sfat, la 22, după hotărârea ce o luară în acela, jumătate din escadronul al doilea, cu căpitanul şi sublocotenentul trecură în Mărgău, al doilea căpitan, cu 25 călăreți, în Valcăul Unguresc (azi Văleni), locotenentul, cu 25 călăreți, în Ciula (azi Ciuleni), iar cealaltă parte a taberei nobile rămase în Huedin, pentru ca, astfel așezată pe sate, nobilimea să poată veghea mai bine ca Horia să nu-și ajungă ţinta sa. Era într-adevăr mare nevoie ca mica oaste nobilă să cuprindă din vreme aceste sate şi prin aceasta să zădărnicească gândul lui Horia, căci dacă Horia ar fi putut veni la târgul așa de căutat din Huedin, care cade obișnuit în ziua Sf. Ecaterina, fără îndoială nu numai locuitorii din satele românești, care se găsesc multe în acel ţinut, ci chiar şi ungurii, îndemnați de pofta prăzii, s-ar fi unit bucuros cu dânsul și, astfel, coborând pe văile Almașului și Agrișului, în jos, până unde ar fi ajuns pustiirile jalnice săvârşite până atunci, oricine are o minte sănătoasă şi cunoaște starea și aşezarea acelor sate, ușor o poate vedea. Așa că, dacă Horia și-ar fi putut împlini acest gând primejdios, și-ar fi sporit așa de mult oastea pustiitoare, că după aceea cu greu i s-ar mai fi putut pune vreo piedică. Că Horia a făcut din vreme toate pregătirile, ca să vină de ziua Sf. Ecaterine la târgul

din Huedin, de unde să-și întindă mai departe jafurile, te vei putea încredința şi mai bine, cititorule cu inimă maghiară, din cele ce urmează:

1). Chezaşii spionului Gavrilă Oneţ, adică Ignat Pleșa, Petru Haiduc, Onu și Robotin Bălaș, jurati și cercetaţi în Huedin, când s-au întors a doua oară din Albac, anume în ziua de 26, povestiră pe drept sufletul lor cum tâlharii români din Albac şi din jur toţi le spuneau că ei, încă la 24 Noiembrie, au venit, în frunte cu Horia, în valea numită Supt Petroasa, dincoace de Albac, cu gândul să dea năvală în târgul de Sf. Ecaterina din Huedin, iar în drum să se oprească să pustiască în Zam şi Sâncrai, dar, sosindu-le vestea că în Huedin și satele din jur s-au aşezat mai înainte nobilii, de frică iarăşi s-au întors.

2). Pretorul plășii Huedinului, Sigismund Gergely, dete cu ştirea mai marilor taberei nobile, unui român de încredere, cu numele Macavei Bota, o carte de trecere, în înțelesul că, deoarece oamenii din unele sate ale plasei lui obișnuiau să umble înainte pe la Abrud şi Câmpeni, iar acum nu mai îndrăznesc, din pricina tulburării de acolo, trimite pe omul acesta să-i înştiinţeze pe cei de acolo că, pentru păstrarea bunei vecinătăți de până acum, să nu supere pe cei de aici, când merg acolo, după cum şi cei de acolo vor putea coborî aici, ca şi până acum, fără teamă. Acest om, cunoscut şi umblat pe acele locuri, după îndrumările care i s-au dat, avea să-şi facă drumul în aşa chip, ca să fie prins şi dus, cu carte, cu tot, în fata lui Horia; care, după ce puse să i se citească şi deslușească, trimise înapoi pe Macavei Bota, cu răspuns scris în limba românească, având acest înțeles:

„Luând această carte a solgăbirăului Gergely Sigismund, ca de la un vecin şi din toată dragostea pornită,

cu înţelesul ca să fim bine unii cu alții şi să trăim în dragoste, şi noi, închinându-ne dumitale, îţi dăm de ştire că oamenii care se ţin de moșia aceea nu vor avea nici o supărare şi nu vor suferi nici o neplăcere; pentru care şi noi ne rugăm și poftim ca, la târgul viitor, în Huedin, oamenii noștri să poată umbla în pace pentru târgueli, vânzări sau orice alt drum vor avea; altfel s-a isprăvit cu prietenia de vecini. Şi noi de la gândul de acum nu ne strămutăm, ci de acela ne ţinem până la sfârșit, aşa cum ne-a îngăduit nouă Înălţatul Împărat, şi rămânem al dumitale de binevoitor. Dat în Râul, 1784 (11 Nov. stil vechi). / Ursu Nicula Horia / trimisul Împăratului.

P. S.: Tot aşa îţi porunceşte dumitale, cu ceilalți împreună, și diacul lui, Samuil Martzi din Abrud”.

3). Tabăra nobililor era încă în Huedin, când popii şi bătrânii satelor din împrejurime, prinşi şi traşi la răspundere aproape toţi, dar mai ales popii, au mărturisit că Horia a trimis la ei oameni, în ascuns, cu ştirea că, la târgul din ziua Sfintei Ecaterina, va veni şi el la Huedin şi să-i jure credinţă, căci el umblă cu porunca Împăratului. Aceştia s-au şi legat că vor sta alături de el cu credinţă şi, ca unui trimis al Împăratului, vor fi gata să-i împlinească întru toate porunca.

Astfel, oastea nobilă, care, după cum s-a scris şi mai sus, era aşezată în Huedin şi în satele din jur, a rămas acolo până în 28, dar până atunci nobilii, ziua-noaptea, au stat de veghe neîncetat şi până sus, pe munţi au patrulat, fără să se cruţe nici de ploile reci, nici de ninsoare; te prinde mirarea cât au suferit, fără a li se urî câtuşi de puțin, ci, dimpotrivă, cu voie bună şi gata la toate, încât ofițeri, din cei care au fost în războaie şi se aflau pe lângă tabăra nobililor, au rămas uimiti cu cât de multă credință şi fru-

moasă rânduială îşi poartă anevoioasa lor slujbă. Dar, după ce nobilii făcură, în această parte, din nou linişte, în chipul arătat mai sus, şi după ce zădărniciră planul pustiitor al lui Horia, târziu de tot, în 28, sosi la Huedin, dinspre Oradea, ceva miliție de strânsură, betegită (de unde oricine, făcând asemănare între ajutorul militar din comitatele Alba şi Hunedoara şi acesta va putea vedea cu ce inimă a fost dat el ori de câte ori a fost cerut în această tulburare a lui Horia), de toți vreo 208 soldaţi, şi anume: 59 din regimentul pedestru al prusienilor, 41 din regimentul De Vins, 108 din regimentul de husari Berlichingen, sub căpitanul Egermann și locotenenţii Kettzer si Vetsei, care miliţie, așezându-se în satele în care au fost nobilii, s-a odihnit acolo în linişte două săptămâni şi, după ce s-a tămăduit, a plecat iarăşi înapoi.

După ce locul nobilimii a fost luat în acest chip de miliție, oastea nobilă plecă, în 29, la Aghireş, iar la 30, spre Gilău, în Feneşul-Sásesc, locul de mai înainte al taberei, dar şi acolo sosi, în aceeaşi zi, marele ajutor militar, anume locotenentul Iosif Torma, cu 50 de soldaţi din regimentul pedestru al lui Francisc Gyulai. În 4 Decembrie, noaptea, se făcu mare zarvă, căci ceva oameni nelegiuiţi aprinseră, dinspre câmp, grădina de sub „Leányvár" (Cetatea fetei) și astfel, necunoscând atunci încă pricina adevărată a acestui foc, toată tabăra a stat în arme până la ziuă. La aceasta, au venit să se adauge și mărturisirile întărite a mai multor oameni din Feneșul-Săsesc şi Luna, că, în ziua aceea, pe înserate, au văzut prin pădurea de la Vlaha mai multi români, venind dinspre Iara, pe care, auzindu-le unii, a căror nume trebuie să le trecem sub tăcere, alergară la Cluj și făcură acolo mare zgomot, încât se închiseră porțile şi cetățenii rămaseră în arme până în cealaltă zi, când, fiind

înştiinţaţi de comandantul general despre ce e adevărat din zarva aceea, spaima din oraş se potoli. Din 4, până în 9 Decembrie, tabăra rămase în Feneşul-Săsesc, deprinzându-se, zi de zi, în călărie şi pur-tarea armelor și patrulând până la Huedin şi Trăscău. În 10, sosi un ofițer din regimentul pedestru secuiesc, cu 80 de soldaţi, de schimbă pe sublocotenențul Torma, care se întoarse la Cluj, dar nici aceşti soldați secui nu stătură decât o zi; în cealaltă, plecară, prin munţi, spre Abrud. Dar se mai întâmplă și un lucru vrednic de însemnat. Anume, un soldat secui, cu mai puţină minte, dar bun la inimă, care era în gazdă, în Feneșul-Săsesc, la un român, întrebă pe contele Csáki, comandantul general, fiind de față și ofițerii: „Măria ta – arătându-şi gazda – de aceștia sunt cei care pustiesc pe unguri?”. La ceea ce răspunzând contele Csáki că din neamul acesta sunt, soldatul iarăși zise: „Noa, Măria ta, dacă sunt toti ca acesta, să ne dai Măria ta pe capete care dintre noi câţi să taie, ca degrabă să-i tăiem şi să mergem acasă”.

Pe când astfel se petreceau lucrurile, se ivi și pizma și începură, după știri mincinoase, prigonirile împotriva acestei oaste nobile, căci se găsiră, nu numai printre neamurile străine ci, ceea ce e şi mai dureros, chiar printre fiii patriei, de aceia care îndrăzniră să bârfească așa de mult ridicarea nobilimii din comitatul Clujului și plecarea ei la oaste, că nici nu o socoteau altfel decât ca o desfrânare; poate de aceea, fiindcă multi dintre domnii strâmtorati în Cluj, dar mai ales contele Mihail Rhédei, baronul Alecsandru Bánffi, contele locotenent-colonel Grigore Bethlen, baronul Gabriel Alvintzi, contele Josif Gyulai, soția contelui Nicolae Bethlen, soția generalului conte Adam Bethlen şi soția contelui Alecse Kendeffi i-au ţinut din belşug cu banj, vin și pâine. Dar ceea ce e şi mai

mâhnitor e că n-au pregetat să o numească rebeliune. Doi trădători a avut, de la început, după cum s-a descoperit mai pe urmă, această oaste nobilă, care nu i-a pierdut din ochi mișcările, faptele, purtările și care, răstălmăcind şi pe cele mai nevinovate din ele, toate le-au scris generalului comandant de la Sibiu, cu numele Francisc Preiss: întâiul a fost fiul unuia care cocea turte dulci la Viena, se numea Lebzeltern şi era colonelul neamţ al regimentului unguresc de pedeștri Francisc Gyulai; al doilea, un neamţ fără căpătâi, maior pensionar, numit Schlichten, care s-a pripăşit la Cluj și trăia de la masa contelui Csáki. Aceștia n-au contenit cu pârile; au făcut arătare, anume, că nobilii şi-au numit ofițeri dintre ei, întocmai ca soldaţii, că sunt înarmaţi şi îşi fac arme întruna, cu care nu contenesc să se deprindă și că și-au făcut uniforme. Comandantul numit mai sus deci era înțeles cu guvernatorul sas de atunci, Samuil Brukenthal, care, chiar dacă nu el singur a pornit, cum îndeobşte se crede, faimoasa tulburare a lui Horia, dar, pentru a-și împlini planul iscodit în taină împotriva nobililor, n-a făcut nimic pentru a o stinge, atunci când, printr-o înţelegere cu comandantul, foarte uşor s-ar fi putut, la întâiele ei scântei, ceea ce imprejurările de atunci prea bătător la ochi au dovedit; dar pe care apoi Dumnezeu, care toate le răzbună, în curând îi pedepsi pe amândoi, prin îndepărtarea din slujbele lor. Sosind astfel din Sibiu întruna știri neplăcute, nobilimii îi trecu orice poftă de a mai rămâne în tabără, căci abia acum băgă de seamă că pizma a urzit într-atât lucrurile, încât răsplata neașteptată va fi pentru râvna cu care, după cum se poate vedea din cele de mai sus, a pus zăgaz pustiirilor lui Horia, pentru atâta frig şi necazuri pe care le-a îndurat numai pentru a-şi dovedi credinţa către principe și dragostea față de scumpul lor

neam, care toate au fost pe dos tălmăcite de cei de sus. De aceea, cu tot atâta durere în inimă, cu cât îndemn s-a strâns la un loc, această oaste nobilă, s-a împrăștiat unul câte unul, într-o săptămână, cu amar luându-și rămas bun unii de la alţii. Că aceste judecăţi strâmbe și învinuiri nedrepte au străbătut, din pizma purtată nobilimii, până la Înalta Curte, dovadă e mustrarea părintească, din porunca Guvernului regesc, primită de nobilul comitat al Clujului, la începutul anului următor"[876].

**1788**, Johann Lehmann: „De la Coruşu, la **Cluj**, este o staţie de poştă scurtă. Putea să fie aşezată şi lângă Viena. Regiunea până la Cluj mai este pustie. La Cluj se vede, din deal, o regiune bine locuită şi frumos lucrată. O înălțime îndepărtată este plantată cu viţă de vie şi oferă o privelişte plăcută. Acum este vin, deci va fi mai bine. Clujul este aşezat într-o regiune foarte frumoasă. Oraşul însuşi este destul de mare, în afară de aceasta are mahalale plăcute, iar înăuntru zidurilor are clădiri publice şi particulare frumoase, precum şi diferite prăvălii de-ale armenilor, care par bine aprovizionate. În **Cluj este Universitatea Тгапsiyaпiei** (Landesuniversität). În ea lucrează mulţi profesori destoinici. Tineretul tuturor naţionalităţilor este pregătit aici pentru a-şi servi patria. Străinii nu cercetează fireşte universităţile de felul acesta. Atunci cine? Prejudecata pământenilor se îndreaptă împotriva universității de țară şi cu dreptate. Nu-i de ajuns ca tânărul să înveţe ceva serios, el trebuie să se formeze şi ca om de societate. Tinerii mai bogati se duc, după ce au petrecut un anumit timp în Cluj, la alte universităţi. Patrioţii se împotrivesc acestor prejudecăţi, căutând să-şi călăuzească copiii, prin

---

[876] *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, anul VII – 1936-38, Cluj 1939, pp. 404-411

Universitatea din Cluj, spre cea mai înaltă treaptă a jurisprudenţei...

**Colegiul** de odinioară al iezuiţilor, astăzi **sediul Universităţii**, este foarte frumos şi aici mai sunt şi mai multe biserici frumoase. Bate la ochi mai ales palatul frumos (Palatul Bánffy, din piața cea mare a oraşului), modern, nu prea spaţios, dar măreț al dlui guvernator al țării. În afară de acesta, în Cluj, mai sunt multe case arătoase. Mai mulţi nobili s-au străduit, dar totdeauna în paguba lor, şi numai scurtă vreme, să înfrumuseţeze Clujul şi să facă, prin aceasta, plăcută șederea compatrioţilor lor. Un domn, contele Csáki, a dat sume însemnate pentru înfrumusețarea oraşului şi pentru petrecerile ținând de acesta, dar fără să aibă imitatori. În casa baronului Rhédey este o sală foarte frumoasă, în care se dau baluri, în timpul carnavalului; în partea de jos a casei, este o cafenea. O academie muzicală de amatori caută să dezvolte gustul acestora, caută să dezvolte gustul şi cunoștințele tineretului. De fapt, **Clujul** este **capitala străveche a națiunii maghiare** în ţară (Transilvania) şi ei s-au simţit foarte prost că, până acum, instituțiile regale şi provinciale se aflau în **Sibiu**, **capitala națiunii germane**. Apoi, în timpul din urmă, după moartea lui Iosif, dorința ungurilor s-a împlinit şi, între timp, instituțiile au fost strămutate la Cluj, cu excepția comandamentului general şi a contabilităţii statului. Dorinţa, acum că a fost împlinită, este întărită de nădejdea că, încetul cu încetul, Clujul se va dezvolta, astfel ca nici un funcționar să nu simtă lipsa înlesnirilor, de care s-a bucurat în Sibiu. Se va vedea însă că este o mare deosebire între Sibiu, pe care națiunea săsească l-a clădit de mult, pe vremea când materialele şi ziua de lucru erau foarte ieftine, şi Cluj, pe care națiunea ungară vrea să-l

clădească, pe vreme de scumpete... De la, Supur la Cluj, sunt douăsprezece mile; de la Cluj, la Sibiu, sunt şaisprezece. Două mile de aici fac cât trei mile bune germane.

**Clujul**, pe lângă că nu este încă pavat, dar nu este nici asigurat împotriva pericolului de incendiu... Se vede, pe alocuri, încercarea de a face ca străzile să fie practicabile. Îndată ce ai ieşit din Cluj, trebuie să treci un deal înalt prăpăstios. Dealul acesta este acoperit uniform, de la jumătate, până în vârf, cu lespezi de piatră groase şi foarte late. Pietrele acestea se întind la stânga și la dreapta, aşa că se observă limpede că în chip meşteşugit au fost formate, căci unele sunt însemnate cu litere. Dar cum au ajuns ele aici sus? Este greu de stabilit... Urmează satul **Feleacu**”[877].

**1789: „Comercianţii greco-neuniţi** (ortodocşi) Enache Mavrodin şi Constantin Ioan se adresează cu o cerere către comisarul regesc Adam Teleki, să li se permită construirea unei biserici *ortodoxe.* Teleki trimite cererea consiliului comunal. Acesta hotărăşte că cererii nu i se poate da curs, deoarece dispoziţiile legale anterioare permit construirea unei biserici numai celor ce apar-ţin religiunilor „recepte” (reformată, luterană, unitară şi romano-catolică). Cei doi negustori îşi reînnoiesc cererea, acum către guvernul ardelean. Acesta o trimite la administraţia judeţului, care e de părere că li s-ar putea da voie, căci sunt 129 suflete ortodoxe (Măcicăran, Câmpian, Măcan, Achim, Fenezan, Voicul, Gligor, Roşuţa, Petcu, Trandafir etc.) şi au fondurile necesare adunate precum şi loc de construcţie afară din oraş, pe coasta viilor. Dar consiliul comunal al Clujului protestează, în adunarea de la 5 August 1790, din nou contra construirii, căci ar deschide

[877] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 588, 589

drum larg „sporirii valahilor” în oraş, şi declară că nu va permite niciodată construirea unei biserici „valahe”. Timpurile se schimbară, însă, iarăşi era nevoie de sângele românilor în luptele contra Republicii Franceze şi, la 1795, „greco-neuniţii” se văzură, în sfârşit, cu bisericuţa lor de pe râpa din faţa Căminului studenţesc, în strada numită, până în 1918, a Bisericii greceşti”[878].

**1789**: „**La Cluj, în preajma anului 1789**, cu toate că românii ortodoxi au obţinut permisiunea, de la Curtea din Viena, de a-şi zidi o biserică în afară de zidurile oraşului, totuşi Consiliul unguresc al oraşului a declarat că nu va îngădui nicodată, sub nici o condiţie, clădirea unei biserici româneşti pe teritoriul Clujului” (Prof. V. Meruţiu, *Judeţele din Ardeal*, Cluj 1929, p. 198, nota 1; Elek Iacob, membru al Academiei ungare, *Istoria Cluju-lui*, 1888, vol. III, p. 450, Cornelius Codarcea, *Le litige romano-hongrois*, Bucureşti 1937, p. 43)[879].

**1790**, august 30: **Mutarea puterii la Cluj**. „Pe când ardelenii noştri se apucau să răstoarne toate cu fundul în sus, împăratul Leopold cugeta să le dea şi lor de lucru în dieta pe care, cu rescriptul din 12 Iunie, o convoca, pe 30 August 1790, la Cluj, unde s-a mutat şi guvernul, de la Sibiu, şi arhivele de pe cei zece ani din urmă. Spiritele însă erau aşa de turburate, încât privilegiaţii îşi petreceau tot în certe pe la adunările municipale, alergând o mulţime din ei după funcţiuni, alţii după desdăunări adevărate şi fictive.

Împăratul, informat despre mersul lucrurilor, amână deschiderea dietei, pe 12 Decembrie, iar comisar ple-

---

[878] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, pp. 34, 35

[879] Theodorescu, Vasile, M., *Transilvania sub maghiari şi români*, Bucureşti 1941, p. 44

nipotente numi la aceea pe comandantul general, baron Christian Rall, un bărbat pe atât de înţelept şi cu tact, pe cât şi energic în caz de trebuinţă, care adică cunoştea intenţiunile împăratului, ştia să lucreze în spiritul aceluia, cumpănea împrejurările şi pe omeni după caracterul lor.

Până să se deschidă dieta la Cluj, mai mulţi magnaţi alergaseră şi la dieta din Ungaria, cu scop ca să prepare uniunea acestor ţări şi chiar să ia parte la lucrările dietei ungureşti. Ei au cercat să înduplece pe Leopold ca, îndată, în diploma inaugurală a Ungariei, să intercaleze şi drepturile Transilvaniei, să jure sşi pe acelea şi să recunoască uniunea; împăratul însă le-a denegat acea pretenţiune a lor şi a ungurenilor, sub cuvânt că Maiestatea Sa voieşte să afle, mai întâi, şi voinţa dietei transilvane, apoi va vedea. Aşa, încercarea de a uni Transilvania cu Ungaria se făcuse mai întâi sub Leopold II, însă şi atunci sub condiţiuni destul de precise, ca să se alegă din ea numai Uniune şi nicidecum fuziune.

Între-aceea, împăratul, informat despre acel plan al unei partide ardelene, a scris, în 5 Noiembrie, generalului Rall, în strict secret, că Maiestatea Sa, din mai multe consideraţiuni, nicidecum nu pate şi nu vrea să permită_unirea Transilvaniei cu Ungaria; deci, generalul să facă oricum va şti, să lucreze pe sub mână, ca planul acela să nu ajungă a fi pertractat în dietă; dacă, totuşi, aceasta ar ieşi în public cu cestiunea uniunii, atunci să lucreze aşa, ca tot ea să o retragă; în tot cazul, generalul să-şi dea părerea despre modul cum s-ar putea delătura mai pe sigur acel plan, aşa încât niciodată să nu se mai audă de el.

De altmintrelea, chiar prin convocarea dietei transilvane, împăratul a dat să priceapă orişicărui patriot mai deştept că el nu voieşte uniunea sau, mai exact, fuziunea

acestor două ţări, căci, dacă o ar fi voit, nu ar fi convocat dieta Transilvaniei şi nu i-ar fi transmis în deliberare atâtea proiecte de reforme importante; Leopold II însă nu a voit uniunea, şi cauza nu a putut fi alta decât în linia primă neîncrederea în lealitatea aristocraţiei din ambele ţări, la care se mai adăuga si multele pretenţiuni exagerate şi arogante ale aristocraţiei ardelene, care nu se mai sătura de ranguri, de funcţiuni, de donaţiuni cu moşii de ale statului şi desdăunări. Ce era să le facă; acea clasă de omeni nu cunoştea alte mijloace de câştig, decât munca iobagilor şi funcţiuni; ştiinţa – cu puţine excepţiuni, nu le plăcea, de serviciul militar fugea, comerţul îl dispreţuia, de profesiuni industriale nici se nu auzea.

Dieta convocată pe 12 Decembrie era compusă dintr-o mulţime de funcţionari, din şi mai mulţi magnaţi şi din deputaţi aleşi, adică membrii erau: guvernatorul ţării, cu 17 consilieri, 15 secretari, 1 preşedinte al curţii apelative, cu 3 protonotari, 10 asesori, mai încolo 18 prefecţi de districte, 232 regalişti magnaţi, nu aleşi, ci denumiţi, specie de senatori, 8 plenipotenţiari ai văduvelor de magnaţi, 4 deputaţi de la două capitule catolice, Alba şi Mănăştur, iar deputaţi aleşi, 33, din comitatele feudale, 17 din Secuime, 27 ai Saşilor şi 38 de la oraşe şi chiar sate privilegiate, bunăoară cum erau câteva şi în Anglia. Numărul total al membrilor a fost, prin urmare, 419. Din aceştia, numai 110 aleşi.

Din toţi membrii, 340 erau din clasa nobilimii, 70 din burghezime şi niciunul din clasa poporaţiunii rurale. Fiindcă între membrii guvernului se aflau şi câţiva saşi, aşa, după naţionalitatea genetică, în acea dietă şedeau 35 saşi între 384 maghiari, înţeleşi aşa ca toţi câţi aveau diplome nobilitare, de ar fi fost de orice naţionalitate

genetică, se numărau între maghiari, prin urmare şi episcopul românilor, şi oricare altul; nobilitatea se identifica cu naţionalitatea maghiară. De aici, înfricoşata confuzi-une în istoria Transilvaniei şi în legile ei.

Toţi acei 419 membrii se adunau într-o singură sală, toţi aveau vot individual deliberativ, funcţionari, de-putaţi, regalişti. Un regulament al camerei era un lucru necunoscut feudalilor noştri, apoi, din zilele Mariei Teresiei, de la 1761, dieta în această ţară nu se ţinuse deloc, pentru că cea omagială, din 1781, durase două zile; în cei treizeci de ani, prea puţini membri, ajunşi la mari bătrâneţi, se mai aflau în viaţă; aşa generaţiunii care urmase îi erau necunoscute formele parlamentare. O mare parte dintre membrii forte ignoranţi nu-şi cunoşteau nici limba maternă cum se cade, apoi chiar aceasta era pe atunci atât de săracă, încât pe protonotari şi secretari, traducând din latineşte, în ungureşte, îi apucau sudorile.

Dieta nu s-a deschis nici în 12, ci numai în 21 Decembrie; mai întâi numai ca conferinţa, în care s-a citit catalogul membrilor şi s-au ascultat reclamaţiunile de la câteva familii şi de la vreo trei sate, care pretindeau ca şi ele să fie reprezentate în dietă, adică numărul membrilor ei să mai crească cu vreo zece inşi. Acea generaţiune din 1790/1791 nu avea nici umbră de ideea despre ceea ce numeşte astăzi Europa corp legislativ şi drept electorale. A doua zi s-a discutat formula jurământului ce avea să depună preşedintele dietei, compusă astădată în o limbă maghiară destul de primitivă.

A treia zi, în 23 Decembrie, după unele corespondenţe în sus şi în jos, generalul baron I. Nepomuc Christiani de Rall, invitat prin deputaţiune numeroasă ca să deschidă dieta, în calitatea sa de comisar plenipotent al

Maiestăţii Sale împăratului şi marelui principe al Transilvaniei, după ce ocupă un scaun mai ridicat, i se citi, mai întâi, plenipotenţa, scrisă în limba latină, în care acum veneau toate actele de la Viena; îndată apoi fu ascultat rescriptul prea-înalt, care, după uzul vechi, ţinea locul unui cuvânt de tron, în care erau coprinse şi propoziţiunile destinate a se preface în proiecte de legi”[880].

**1791**: **Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae**. „Pe când revoluţiunea cea mare, la Apus, răsturna sistema milenară a trecutului şi proclama principiile libertăţii şi egalităţii omeneşti, în Austria şi, mai ales, în Ungaria şi în Transilvania, după moartea lui Iosif, reformele cele căzute ale acestuia provocaseră o reacţiune încordată, aristocratică şi feudală. Ungurii, naţiune aristocratică, care în nici un caz nu putea simpatiza cu o revoluţiune democratică, cereau cu înverşunare restabilirea constituţiunii lor feodale, ce era să o sfarme de tot Iosif împărat. În toată Ungaria şi Transilvania nu se ivi, între unguri, un singur apostol al drepturilor egale, zice ungurulu *Kövári.* Revoluţiunea franceză, constata acest ungur, nu găsi simpatii decât la românii Transilvaniei[881]. Aceştia, pătrunşi de principiile lui Iosif şi ale revoluţiunii, se prezintă, la anul 1791, înaintea împăratului şi a dietei din Cluj, cu acel faimos şi pururea neuitat act al naţiunii române, prin care pretind restabilirea românilor, vechilor coloni ai lui Traian, în uzul tutulor drepturilor naţionale, deopotrivă cu celelalte naţiuni ale ţării, invocând ei, singuri în răsaritul Europei, drepturile omului şi ale cetăţia-

---

[880] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, pp. 525-528

[881] Kövári, *Erdély törtélme*, VI, pp. 164, 166, 167

nului: *pura et simplicia tum hominis, tum civis jura*[882]. Ungurii şi nemţii, cu puteri unite şi cu violenţă respinseră aceste pretenţiuni.

Edler, istoric sas, se însărcină a le critica şi combate. Şincai răspunse prin o anticritică energică, pe care însă nu o putii tipări[883]. Să însemnăm că, la dieta ţării din 1792, Şincai încă aşternu o petiţiune în cauza posesiunilor familiei sale.

Într-aceea, reacţiunea ungurească, ce urmă după moartea lui Iosif, nu putea să nu lovească şi pe Sincai"[884].

**1792**: **Societatea teatrală maghiară**. „În Cluj, nobilimea şi intelectualii au înfiinţat o *Societate teatrală* încă din anul 1792. Dieta Transilvaniei a hotărât apoi, în sesiunea din 1794/5, permanentizarea teatrului. Din contribuţiuni benevole s-au strâns atunci 30.000 fiorini, iar 31 de patrioţi maghiari s-au obligat să contribuie pentru întreţinerea teatrului fiecare cu 250 fiorini anual. Cel dintâi local pentru teatru s-a construit între anii 1804-1821, pe terenul de lângă actuala Universitate. Aici au continuat reprezentaţiile până în anul 1906, când s-a terminat, cu cheltuiala

---

[882] Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae, cum notis historico-criticis I. C. E. Claudiopoli 1791. P. 46. Suplica română se edita atunci şi în Iaşi.

[883] Şincai, la anul 1291 al *Chronicei*, după ce aduce hrisovul regelui Andrei III, dat lui Ugrin, zice: „Tocmai bine că Eder, colegul meu, câud şi eu eram director peste şcoli, îmi veni aci înainte, pentru că el este acela care încă a cutezat a scrie în chrisul instanţei românilor din Ardeal, că aceştia pururea au fost numai suferiţi în numita ţărişoară, iară nu primiţi. Eu, în antichrisul meu, am fost răsuns la toate bârfelile lui, şi dacă nu s-a putut tipări pentru teleagă, îl întreb acum, din căruţă: au nu e primit un neam în ţara aceea în care şede şi judecă împreună cu craiulu său?".

[884] *Analele Societăţii Academice Române*, tom II, Bucureşti 1869, pp. 17, 18

Statului, noul local al *Teatrului Naţional* din Piaţa Ştefan cel Mare, azi Teatrul Naţional românesc.

Societatea dramatică română dă reprezentaţiuni, care alternează cu ale Operei române. Publicul de la reprezentaţiunile Operei e compus în bună parte din orăşeni evrei, chiar maghiari. Societatea dramatică maghiară dă reprezentaţiuni în localul *Teatrului de vară,* pe Promenada oraşului. La reprezentaţiile de *operetă* ale acesteia participă şi români"[885].

„La 1792, se pun la Cluj bazele celei dintâi trupe permanente ungureşti. Ea era „cea dintâi'", nu numai în Ardeal, ci şi în întreaga Ungarie. Cel care şi-a câştigat mari merite în sprijinirea ei au fost baronul Nicolae Wesselenyi, un mare patriot ungur"[886].

**1794**: **Episcopul Vasile Moga, student la Cluj**. „Numele lui Vasile Moga se găseşte în registre la anii 1794-1796. El a studiat, deci, în Cluj, nu un an, cum s-a crezut până acum, ci ***trei*** sau chiar ***cinci ani,*** întrucât un registru special, din 1798 (*Tentamen exphysica generali*) îl aminteşte şi pe el între studenţii anului II de filozofie. În anul I, a fost clasificat ca *eminent* la toate materiile, în al II-lea şi al III-lea cu *I-ae classis*"[887].

**1799: Gheorghe Lazăr, student la Cluj**. „Numele lui *Gheorghe Lazăr* îl aflăm, mai întâi, în registrul din semestrul I al anului 1799, unde este inclus ca având vârsta de 18 ani. Conform acestei indicaţii, ar fi fost, deci, născut la 1781, iar nu la 1779. Atât în clasele de liceu, cât şi în cursurile de filozofie şi drept este clasificat, în toţi

---

885 Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, pp. 61, 62
886 Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei*, Casa Şcoalelor 1944, p. 38
887 *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, anul II – 1923, Bucureşti 1924, p. 377

anii, cu note mai bune. Excepţie formează numai semestrul I din 1799. În ce priveşte confesiunea, este înregistrat ca „unit" sau „greco-catolic", iar de două ori ca „romano-catolic", şi o dată simplu „catholicus", ceea ce se explică prin tendinţele de prozelitism religios, cultivate stăruitor în acest liceu regesc-catolic. Se găsesc şi alţi studenţi ortodoxi înregistraţi ca *greco catolici,* precum şi români greco-catolici, înregistraţi ca *romano-catotici.*

De la 1799, până la sfârşitul anului 1805, se pot urmări, an de an, şi chiar semestru de semestru, clasificaţiile lui Gheorghe Lazăr, de la întâia clasă de gramatică şi până la terminarea anului I de drept. Din anii 1806/7 şi 1807/8 lipsesc însă registrele privitoare la studenţii care au urmat cursurile de drept la această şcoală clujeană"[888].

**1801**, februarie 15: **Grăniceri români, în Cluj**. „După pacea încheiată din nou în 15 Februarie 1801, precum celelalte trupe confiniare (grănicereşti – n. n.), aşa şi Regimentul II confinar românesc s-a reîntors în patria sa. Când a trecut acest regiment prin Cluj, comitesa Suzana Nemeş, văduva comitelui Haller, adjutată de mai multe doamne şi bărbaţi, a dat, în onoarea lui, un ospăţ mare, iară cu acea ocaziune compatrioţii românilor au adeverit în faţa lumii că ostaşii de naţionalitate română ştiu să moară ca eroi pentru patrie şi tron, de unde ar fi putut încheia foarte uşor, cu aceiaşi ostaşi ar şti să moară încă şi pentru libertate, şi pentru existenţa ţi solidaritatea naţională"[889].

**1803**: „**Biserica română greco-catolică** a fost terminată la anul 1803, cu cheltuiala episcopului greco-ca-

---

[888] *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, anul II – 1923, Bucureşti 1924, p. 379

[889] *Analele Societăţii Academice Române*, tom VII, Bucureşti 1875, p. 170

tolic Ioan Bob, din Blaj. Înainte de construirea ei, românii uniţi mergeau la biserica din Mănăştur. Despre luptele, pe care le vor fi avut, până să poată începe construirea acestei biserici, cu toate că fiind catolică credincioşii ei erau „recepţi", nu se găsesc documente. Tradiţia spune că românii au anunţat construcţia drept depozit de cereale şi numai după ce au terminat şi turnul s-a văzut că e vorba de o biserică, şi încă românească. Biserica e ascunsă în fundul curţii parohiale, cu intrarea în strada Iorga, dar e cu păretele din stânga spre o stradelă care răspunde, pe sub o boltă de casă, în Piaţa Unirii. Tot pe teritoriul Clujului e acum şi biserica română greco-catolică din Mănăştur"[890].

**1803**: „**Se pune, la Cluj, piatra fundamentală a celui dintâi Teatrul Naţional al Ungurilor**. Clădirea au va fi terminată decât în 1821. O bună bucată de timp teatrul acesta din capitala Ardealului va fi cea mai de seamă scenă a tuturor Ungurilor"[891].

**1805**, decembrie 1, Wilhelm Gottlob Ernst Becker: **Colecţia de minereuri a Universităţii din Cluj**. „În timpul călătoriei mele, de la Baia Mare, la Cluj, am vă-zut, la început, unele modificări de porfir argilos, apoi, în partea de miazăzi a Clujului, dezveliri mai mari de gresie, cu acele bile ale căror apariţii, în unele descrieri de călători, au rămas enigmatice. Aproape tot pietrişul aluvial de care am dat, în această călătorie, a fost de gresie calcaroasă, iar după aspectul exterior al munţilor care mărginesc orizontul, aceştia ar fi din gresie. Presupunerea nu pare să fie complet nefondată, în sensul că această specie de rocă aparţine formaţiei de halit, ca si cărbunele de piatră, care se află între gresie, în apropiere de Cluj.

---

[890] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, pp. 36, 37

[891] Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei*, Casa Şcoalelor 1944, p. 38

Renumitele bile de gresie, din regiunea Clujului, mi le-am închipuit, înainte de a le fi văzut, în cantităţi mari, în zăcămintele lor naturale, ca nişte perfecte sfere matematice, iar codiţele care atârnă ca nişte cilindri propriu-zişi.

Rocile moi, care au fost puse, în Cluj, la colţul străzilor şi în faţa caselor sunt desigur dintre acelea găsite, având formatul cel mai frumos şi regulat şi de aceea impresionează poate faptul că, în descrieri, sunt înfăţişate ca nişte corpuri cu forme de-a dreptul matematice.

Colecţia de minereuri a Universităţii din Cluj conţine o comoară rară, ce constă din două piese mari şi compacte din aur sau telur curat, de la Maria Loretto, lângă Facebay. Culoarea acestei fosile se apropie mai mult de cea a argentinului ductil, decât a antimonitului curat şi ţine, ca atare, mai mult de cenuşiul plumburiu"[892].

**1817**, 18 august: **Vizitarea Clujului de către Francisc I**. „În acelaşi an 1817, Maiestatea Sa împăratul Francisc, informat despre calamitatea căzută peste ţară, a venit, cu augusta sa consoartă, împărăteasa Carolina de Bavaria… / În 18, ajunse, pe drumuri ca vai de ele, la Cluj, unde fu iarăşi întâmpinat pompos. Acolo, împăratul a vizitat institutele, a dat audienţe, iar în 22 August a purtat prezidiul într-o şedinţă a guvernului ţării.

De atunci, există, în mijlocul pieţei, **statuia ridicată în memoria venirii împăratului Francisc**, în această ţară; tot atunci, clujenii (clusianii) au dat spitalului local numele **Carolin**. Augustele persoane au stat în Cluj până în 27 August"[893].

---

892 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, I, serie nouă , Bucureşti 2004, p. 208

893 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 560

**1825**: „**Teodor Baldi, preotul român greco-catolic**, cere de la Primăria oraşului Cluj un ajutor pentru înfiinţarea unei şcoli române greco-catolice. Rugarea a fost respinsă”[894].

**1829**: **Biserica luterană**, a creştinilor „evanghelici de confesiune augsburgică” a fost inaugurată, conform inscripţiei germane, în 1829”[895].

**1833**, 24 Martie: **Nou plenipotent la Cluj**. „Prin decretul din 24 Martie 1833, curtea imperială trimite la Cluj pe baron Francisc Vlassich, general f. m. locotenent, şi, pe atunci, ban al Croaţiei, în calitate de plenipotent al împăratului, ca să restabilească ordinea în ţară, adică să aducă pe municipii la ascultare. În 18 aprilie 1833, Vlassich veni la Cluj”[896].

**1834**, februarie 11: **Rebeliunea de la Cluj**. „În 4 Februarie 1834, muri comitele Adam Kendeffy de moarte momentană; junimea, voind să facă demonstraţiuni la înmormântarea lui, fu împiedicată prin asistenţă militară. În seara din 11 Februarie, un student jurist, anume Albert Juhasz, fiul consilierului Juhasz de la Sibiu, de origine din Caransebeş, trece pe la vardă (caraulă) cu lulea mică în gură, la care atunci îi zicea pipă revoluţionară, aşa zicând pe la nasul soldatului; acesta îi zice să lase pipa, că pe aci este oprită şi i-o loveşte din gură; Juhasz şterge soldatului o palmă şi fuge; soldaţii dau alarma, prind pe student şi-l închid. Câţiva studenţi apucară pe strade înainte, strigând, după o datină, vechea „*Ad arma juventus*” şi rebeliunea fu gata. Se aruncară asupra vardiei, ca să scoată pe Juhasz;

---

894 Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 42

895 Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 39

896 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 581

soldaţii însă, după repetate dojeni, la comanda ofiţerului traseră în carne; un servitor al baronului Bornemisza căzu mort; alţi vreo câţiva au fost răniţi. La vederea omului mort, un alt student, de la colegiul calvinesc, anume Francisc Kabos, se pune în fruntea mulţimii şi, între zbierete sălbatice, voiesc să se arunce din nou pe trupa de custodie. Până atunci, aleargă câţiva magnati, cu Ioan Bethlen înainte, ca să domolească pe junime, trimit şi o deputaţiune la guvernatorul Josika; studenţii însă nu vor să asculte; sparg uşile internatelor şi cheamă de acolo pe câţi studenţi se aflau.

Într-aceea, pe o stradă principală, se aud tropotele cailor de cavalerie grea (dragoni), pe cealaltă ajunse, în pas forţat, un batalion de grenadiri, aceştia mai toţi români, care apucă din dos pe studenţi şi trag, mai întâi, în aer, dară gloanţele lasă urme şi în palatul lui Josika. De altă parte, căpitanul Farkas comandă companiei sale baionetul în balanţă şi răneşte pe vreo cincizeci de inşi, între care şi şase magnaţi şi consilieri, care se încercaseră să liniştească pe tinerime. Preste noapte şi în ziua următoare, patrule de grenadiri au cutrierat stradele; a treia zi acel batalion fu dislocat din Cluj, cu atât mai iute, cu cât partea cea mai mare a ostaşilor erau români.

Curând veni un alt comandant, generalulu Pidol, la Cluj şi apoi se aşeză o comisiune mixtă, spre a investiga în urma celor întâmplate. Aşa se întâmplă oricând atmosfera este ingregată de electricitate şi de materii explozibile. Acea rebeliune din Cluj s-a iscat dintr-o pipăşoară de un crucer.

Ştirea turburărilor din Cluj s-a răspândit iute, şi fără ziare, în tot cuprinsul ţării, prin studenţii şi prin membrii opoziţiunii, iar la Viena s-au înaintat informaţiuni de la

guvern şi de la comanda militară. În aceleaşi zile s-au ţinut adunări numeroase pe la municipii, care au şi luat concluse ca să ceară de la curte reintrarea în constituţiune, deschiderea dietei şi alegeri noi la toate funcţiunile cardinale, să şi trimită deputaţiuni la monarh, precum s-a şi întâmplat. Înainte însă de a sosi deputaţiunile în Viena, împăratul numise alt comisar plenipotent, în persoana Arhiducelui Ferdinand d'Este, care pe atunci era guvernator militar şi civil în Galiţia şi avea renume de om sever. Arhiducele ajunse numai în 8 Aprilie la Cluj"[897].

**1841**, 25 noiembrie: **Dieta Transilvaniei** se deschide, din nou, „însă iarăşi la Cluj, nu la Sibiu"[898].

**1842**: **Naţiunile recepte, la Cluj**. „La anul 1842, naţiunile recepte din Trausilvania, fiind adunate în Cluj, la dieta, către finitul lui ianuarie, un ungur din Zarand, anume Kozma Dénes, roagă lege: ca să se introducă limba ungurească în toate ramurile vieţii publice a Transilvaniei, asemenea celei din Ungaria, de la anul 1836. În urma acestei rugări (moţiuni) se face proiect de lege, care fu publicat în gazetele ungureşti (Erdélyi Hiradó) din Cluj. În acel proiect se punea termen de zece ani, în care era dator fiecare care dorea a purta vreo dregătorie, fie politică, fie bisericească, a învăţa limba ungurească, pentru că, peste zece ani, era să se scotă limba latină din sfera legilor şi a administraţiunii ţării şi să se introducă cea ungurească; nici în biserică încă nu da proiectul graţia naţiunilor neungureşti a se folosi cu limbile lor, căci şi aici încă era să se ducă toate numai ungureşte, precum şi în şcoli era să se

---

[897] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, pp. 582, 583

[898] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 619

facă învăţătura numai în limba ungurească pretutindeni, şi anume de şcolile române din Blaj zicea proiectul în special"[899].

„E destul, credem, să amintim cuvântul inspirat al patriotului-martir sas Stephan Ludwig Roth, care spunea, în 1842, ungurilor întruniţi în dieta de la Cluj, pentru decretarea limbii maghiare drept limbă oficială:

„Domnii din dieta de la Cluj vor fi dat ei naştere unei limbi de cancelarie şi acum, poate, se felicită că, în sfârşit, copilul a văzut lumina zilei – dară o declară drept limbă a ţării: iată un lucru de care nu e nici o nevoie. Căci această limbă a ţării o avem de mult. Ea nu este însă nici cea germană, nici cea ungurească: ea este cea românească! Putem naţiunile politice să ne dăm după deget, putem să gesticulăm cum om pofti: lucrul este aşa şi nu altfel"[900].

**1848**, martie 22: **Mica răscoală a tinerimii din Cluj**. „Ştirea din 15 Martie despre răscoala tinerimii din Pesta şi proclamarea celor 12 puncte a ajuns la Cluj după şapte zile, adică în 22 Martie… / A doua zi, aceeaşi tinerime de la facultăţi şi gimnazii, în număr de câteva sute, însoţită şi de altă mulţime tot de omeni tineri, pleca cu stindarde la municipalitatea sau, cum se zice în această ţară, la magistratul cetăţii. Acolo, studenţii pronunţară discursuri înfocate si bombastice, precum se întâmplă şi pe aiurea în cazuri de acelea; se citiră cele 12 puncte şi se proclamă **uniunea necondiţionată** a Transilvaniei cu Ungaria, întocmai precum avuseră ordin secret de la con-

---

[899] Papiu-Ilarian, Alexandru, *Istoria Romanilor din Daci'a superiore*, tom I, ed. II, Viena 1852, pp. 114, 115

[900] Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei*, Casa Şcoalelor 1944, pp. 333, 334

ducătorii partidei revoluţionare. Acele demonstraţiuni au durat până în noapte.

Mulţime de locuitori ieşise pe străzi, unde toţi câţi aveau a pierde ceva, avere şi familia, întrebau cu mare frică şi grijă despre cauzele acelei mişcări, din care burghezimea, cea cu totul străină de politică şi mult mai ignorantă decât ar fi crezut cineva, nu înţelegea nimica pe lume. Un singur lucru vedeau cetăţenii, că alăturea cu studenţii se formaseră şi grupe numeroase de proletari golani, ale cărora feţe semănau mult cu ale pungaşilor şi tăciunarilor din închisori. Se mai observase că, după ce se lăţiră prin ziare ştirile de la Paris despre vărsările de sânge pe baricade, spargeri de case şi bolte, furturi şi prădăciuni, golanii din Cluj arătau o poftă mare de a face şi ei ai cei din Paris. Curând se convinseră şi studenţii că şi iubirea lor de libertate are drojdii pe fund; aşa ei, conduşi de junele comite Grigorie Bethlen, formară o companie ad-hoc de vreo 200 junişori, care se obligară a se forma în cetişoare sau plutoane mici şi a circula toată noaptea pe străzi. Locuitorii s-au retras şi liniştit, însă numai la părere, pentru că lumânările au ars toată noaptea şi până dimineaţă mai în toate casele. Din acestea poate vedea oricine că în această ţară necum poporul de la sate, dara nici chiar locuitorii capitalei şi ai celorlalte cetăţi nu aveau nici o idee despre ceea ce se numeşte, în alte ţări, o revoluţiune şi încă revoluţiune politică, nu rebeliune pentru interese materiale de toate zilele.

Însă nici studenţii, nici chiar profesorii lor, popi şi seculari, n-au prea dormit în acea noapte. Pe la două ore, mai toţi erau în tălpi. Nici ei nu ştiau să-şi dea seama despre ceea ce au făcut. Fireşte că nu, pentru că acei care i-au îmbărbătat şi pus la cale în Cluj, ca şi pe aiurea, nu au legat de nasul lor planurile cele mai ascunse ale partidei revolu-

ţionare şi totodată anti-austriece. În mijlocul discursiunilor tinereşti, cineva le şi mai bătea un cui în cap, întrebând că ce au să facă, dacă cumva garnizoana va fi primit ordin ca să spargă adunările lor cu baionete.

Tot în acea noapte, au petrecut şi membrii guvernului în palatul guvernatorului, unde au invitat şi pe comandanţii garnizoanei, care atunci erau generalul Kahlbrun şi colonelul Fiedler. Unii erau de părere că, daca studenţii vor mai pleca în demonstraţiuni, să se comande trupe asupra lor. Se spunea, atunci, că acel colonel Fiedler, care plăcea pe tinerime, a rugat pe membrii guvernului ca să binevoiască a distinge şi a pune alternativa că, dacă tinerimea voieşte să înainteze numai petiţiune colectivă, cerând dietă şi alte drepturi, atunci acel pas al ei să fie considerat de aceea ce este, adică revoluţiune, care aşteaptă rezultatul în pace şi pentru atâta să nu i se întâmple niciun rău; dacă însă tinerimii îi va fi căşunat ca să verse sânge, atunci să iasă şi trupe asupra ei; dânsul însă abia crede că ostaşii de la regimentul Carol Ferdinand vor trage asupra tinerimii. Acest regiment adică era, cu excepţiune de ofiţeri, curat ardelean şi în partea sa cea mai mare stătător din români. Se făcu vorbă şi de partea garnizoanei din regimentul numit al lui Zsivkovics, de naţionalitate slav, de a cărui ţinută se temeau. Episcopul romano-catolic Nicolae Kovács, ca secui ce era, ştiind foarte bine că cel puţin jumătate dintre studenţi sunt de naţionalitatea lui, cu atât mai mult a stat pentru cruţarea lor. Încât pentru părerea lui Fiedler despre sentimentele regimentului Carol Ferdinand vom cunoaşte peste puţin că el se înşelase.

În dimineaţa din 23 Martie, pe la 7 ore, studenţii începură să se adune din toate părţile, mai întâi la cole-giul calvinilor, pe care-l destinaseră de centru al demonstraţi-

unii lor, precum se şi cam înţelegea de sine, din cauze pe care le pot şti toţi câţi vor fi trecut cu ochii prin volumul I al studiului nostru.

Studenţii, văzând că ostăşimea nu apare din nici o parte, ar fi putut răsufla mai uşor, dacă nu ar fi dat cu ochii de mai multe grupe de golani şi ştrengari, care clasă a fost şi mai de înainte numeroasă în acea cetate, unde se încuiba mulţime de ciocoi, scoşi din serviciu, studenţi eliminaţi, lachei de la curţi şi alte adunături. Niciun neguţător nu cuteza să-şi deschidă bolta, chiar şi precupeţele cu victualii dispăruseră în acea zi din piaţă.

Studenţii se învoiseră ca, în acea zi, să meargă numai la municipalitate, cu 12 steaguri ca simbol al celor 12 puncte şi să ceară ca senatul aceleia să le înainteze la guvern ca petiţiune a lor. Primar al capitalei era, pe atunci, Gustav Groiss, de origine german străin, al cărui tată, de profesiune bucătar domnesc, venise în ţară pe la începutul acestui veac. Gustav Groiss era om inteligent, bun jurist şi moderat în toate acţiunile sale, acum însă ajunsese zile rele, de aceea îl vom vedea şi în pericol de viaţă. Primarul, aflând voinţa studenţilor, convocase pe toţi membrii senatului, spre a se consulta. Pe la 10 ore, venind studenţii, între *vivate* şi alte zbierăte, mai citiră o dată cele 12 puncte, după care mulţimea, lipsită de orice cunoştinţe politice, căci aşa era crescută, zbiera şi ea, imitând pe studenţi. O deputaţiune intră cu petiţiunea în sala senatului şi ceru, în numele tuturora, ca să se împlinească voinţa tinerimii. După o jumătate de oră, Groiss şi câţiva senatori, ieşind pe balcon, anunţară că senatul a decis a face pe voia tinerimii. Urmară strigăte de bucurie entuziastă.

Punctele fuseră înaintate la guvern, unde însă au fost primite cu răceală, ceea ce se esplică uşor. Nu toţi

membrii de atunci ai guvernului ar fi voit uniunea, mai ales necondiţionată, şi nu toţi 16 inşi erau liberali, nici de partida lui Kossuth; însă tocmai să fi fost în fundul sufletului lor toţi Kossuthiani, ştirile de la Viena şi Buda-Pesta, după care avea să se îndrepte acest guvern, ajungeau la Cluj în câte 7-8 zile, în care timp aşteptau cu inimi îndoite. Studenţii însă curând îşi pierdură pacienţa şi, adunându-se din nou a treia zi, alergară la guvern, tot între strigăte şi demonstraţiuni, ca să-i ceară rezoluţiune. Guvernatorul, comitele Iosif Teleki, celebritate a naţiunii sale, ca om de ştiinţe, cunoştea perfect voinţa ungureni-lor, relativă la desfiinţarea autonomiei transilvane, şi era din tot sufletul învoit cu decretarea uniunii necondiţiona-te a acestei ţări, dară, învăţat din experienţa altor timpuri, ştia foarte bine că cabinetul Vienei şi chiar Casa domnitoare niciodată nu se va învoi la fuziunea acestei ţări, decât poate numai aflându-se întru o strâmtoare cu totul extraordinară şi periculoasă. Apoi nici lui Teleki, nici la toată mulţimea unioniştilor nu le convenea ca tinerimea să tragă clopotele în dungă înainte de timp, să nu se poată zice că uniunea se făcuse cu violenţă, prin terorism, precum apoi s-a şi întâmplat în adevăr. Junimea însă, ca oricare alta din toate timpurile, nu voia să audă de politica artificioasă, prudentă sau, mai bine zis, vicleană; ea apuca calea de-a dreptul peste munţi şi peste bălţi, până ce se pomeni aici, ca şi în Ungaria, cu unu război civil foarte barbar. Guvernatorul le ţinu o lecţiune, pe care o încheie cu expresiunea prea prozaică, zicându-le:

„Şi acum căraţi-vă acasă!”[901], adică precum vorbeşti către persoane prea ordinarie şi ţie supuse. / Acelea

[901] În limba maghiară: és már takaradjanak haza.

cuvinte ale guvernatorului au înfuriat pe domnişori. Un student cu gura mare strigă latineşte: / „Alea jacta est”, adică sorţile sunt aruncate.

Din acea zi, studenţii se formară în societate de conspiratori, se învoiră ca să-şi ţie toate planurile în secret şi îşi deteră parola ca, de aci încolo, să nu mai ceară nimic, să nu mai roage pe nimeni, ci să pretindă şi să ameninţe că, dacă nu li se face pe voie, dânşii vor ataca chiar şi pe guvern şi-l vor sparge. Adică domnişorii din Cluj voiau să maimuţească, în fantezia lor aprinsă, pe tinerimea franceză din Paris şi pe proletarii de acolo, care au devastat Tuileries. Fierberea spiritelor ţinu aproape o săptămână. Atunci colonelul c. r. Fiedler invită pe câţiva studenţi la sine şi, vorbindu-le ca un părinte, se încerca să-i abată de la orice vărsare de sânge; ei însă îi răspunseră, în cuvinte fanatice, că, dacă nu se pune steag unguresc pe palatul guvernatorului, de bună voie, dânşii îl vor pune pe ruinele aceluia şi ieşiră.

În duminica următoare, studenţii şi toată mulţimea plecând cu steaguri şi strigăte asupra palatului, pretinseră, între ameninţări, arborarea steagului, înaintarea petiţiunii lor la rege şi convocarea dietei; iar apoi, văzând că nu li se face pe voie, ameninţau cu intrare în palat, cu devastare şi că nu vor cruţa pe nimeni, mai sparseră şi o fereastră a guvernatorului. În acelea momente iese comitele Ladislau Teleki, fratele mai mic al guvernatorului, înalţă şi înfige un steag tricolor pe balcon, ceea ce produse o bucurie furtunoasă. / Preste puţin, ieşi guvernatorul pe balcon şi promise mulţimii că, în trei zile, va înainta nesmintit petiţiunea la regele, prin un cursor, în care studenţii aveau toată încrederea, după care mulţimea se linişti şi se depărtă.

În tot timpul acela, puţinele trupe de linie stăteau gata consemnate şi o parte din ele pornite înainte pe unele strade, care însă astădată nu veniră în situaţiune de a se folosi de arme. În aceeaşi zi însă, pe la 8 ore, seara, generalulu Kahlbrun, auzind larma de studenţi „cauşiti" într-o confetarie, îl puse păcatele ca să intre şi să-i înfrunte milităreşte. Studenţii, cu capul plin, îi întoarseră înjurăturile; el se repezi la unul; alţi doi însă îl trântiră la pământ şi, după ce l-au bătut, o şi luară la fugă. Nimeni din cei de faţă nu a cutezat ori, mai bine, nu a voit să descopere numele acelor studenţi brutali, la poliţie şi la judecată. / În Aprilie, veni rezoluţiunea şi rescriptul prea înalt, prin care se convoca dieta Transilvaniei, pe 29 Mai, se şi numiră propoziţiunile sau proiectele de lege destina-te a se da în dezbatere.

**Demonstraţiunile de la Mureş-Oşorhei** (Maros-Vásárhely, Târgul Mureşului). Pentru ca demonstraţiunile de la Cluj să afle imitatori în tot cuprinsul ţării, se cerea numai răstimpul în care poşta ajungea mai curând sau mai târziu cu scrisori şi cu ziare. În aceleaşi zile din Martie, un om tânăr, anume Georgie Urházy, adusese de la Pesta mulţime de exemplare tipărite din cele 12 puncte cunoscute. În numitul oraş se aflau un colegiu mare al reformaţilor, un gimnaziu catolic, iar la Curtea de apel învăţau şi făceau practică juridică, până în 1848, câte 200 şi mai mulţi tineri, care, în marea lor maioritate, erau maghiari din familii feudale de a doua şi a treia mână, mai studiau acolo şi câţiva saşi, iar în anii mai din urmă şi câte 20-30 jurişti de naţionalitate română.

Într-o seară, acel Urházy bate la fereastra unei chilioare, în care studia un tânăr teolog calvin, anume Ioan Vlăduţiu, care-şi părăsise credinţa greco-orientală. Vlăduţiu deschide fereastra, Urházy îi aruncă un pachet de pro-

clamaţiuni şi dispare. Vlăduţiu arată proclamaţiunile la alţi doi studenţi. Aceştia şi pleacă îndată şi împart pe la toţi studenţii din internat şi din oraş toate exemplarele. Până atunci, tinerimea ungurească nu cunoscuse şi nu văzuse niciodată colorile heraldice ale Ungariei, precum nu ştia nimic nici despre culorile heraldice ale Transilvaniei, regulate mai pe urmă prin rescripte de către împărăteasa Maria Teresia. A doua zi, tinerimea, aflând care sunt culorile ungureşti, cu ajutorul femeilor a şi început a pune cocarde.

În 25 Martie, studenţii de una, canceliştii, de altă parte ieşind cu steaguri şi cu facle aprinse, plecară pe străzi înainte, de la un loc, la altul, strigând „libertate, egalitate, frăţietate", înţeleseră cu totul pe dos, precum s-a văzut foarte curând. Aveau calvinii, în acele zile, la colegiul lor un profesor bătrân, anume Lupul Bo1yai. Studenţii, care iubeau pe acel profesor, plecară a doua zi la el, ca să-i spună, cu vorbe multe, câtă bravură, cât curaj au manifestat ei aseară; bătrânul însă, după ce-i ascultă, cu sânge rece le zise, în ton mustrător:

„Ştiţi dumneavoastră ce aţi făcut? Aţi înmormântat libertatea naţiunii maghiare, la lumina faclelor, şi când va mai învia ştie numai Dumnezeu".

Pentru acelea cuvinte, studenţii bursucaţi asupra lui Bolyai îi denegară tot respectul şi-l numeau „Peciovici", care era nume de batjocură dat la toţi câţi erau de partida austriacă şi ţineau la dinastia de Habsburg. Hei, dară Bolyai înţelegea cu totul altmintrelea libertatea, egalitatea, frăţietatea şi nicidecum aşa cum o înţelegeau francezii, însă nici aşa precum au fost ele interpretate de către partida kossuthiană şi scăldate în sânge omenesc.

După acestea, se formară şi studenţii cu canceliştii si cu altă tinerime în garda naţională, alegându-şi maior pe

comitele Dionisie Lazăr, pe profesorul J. Török căpitan, pe Ştefan Szász locotenent.

**Garda naţională**. Dietei transilvane niciodată nu-i venise în minte ca să voteze înfiinţarea de gardă na-ţională, adică să dea arme în mâinile poporului, ci tocmai din contra, până în 1847, armele de foc se confiscau regulat, cu prea puţine excepţiuni de la poporul ţăran. Numai feudalii ţineau oricâte le plăcea; aveau si locuitorii oraşelor câte o puşcă, două, de vânat, şi unele pistoale ruginite. Prin articolul de lege XXII, din 11 Aprilie 1848, dieta Ungariei nu numai permite, ci chiar impune armarea tuturor locuitorilor ajunşi la etatea de 20, până la 50 de ani, dacă posed oareşicare avere imobilă ori că au un venit sigur de 100 florini. Mai departe, în cei 13 §§-i, se arată scopul înfiinţării, se indică regulile după care să fiae organizată şi comandată garda naţionala. Îndată după sancţionarea legii, locuitorii Ungariei au şi început a se arma.

În Transilvania nu era votata nici o armare de popor; mai întâi însă Clujul şi Oşorheiul, apoi toate celelalte oraşe maghiare, îndemnate şi pe alocurea chiar silite de feudali, anticipară orice altă lege a viitorului; ei, ca şi cum uniunea ţării ar fi fost sancţionată înainte de Aprilie, se supuseră la sus citata lege a Ungariei şi începură a se înarma bărbăteşte.

Văzând saşii de prin cetăţi şi oraşe cum se armează ungurii pretutindeni, la moment se formară şi ei în gardă cât naţională, cât cetăţenească (Nationalgarde, Bürgergarde). În Braşov, Sibiu şi încă la câteva locuri, în lunile de întâi, se înrolară şi bărbaţii românilor în companiile săseşti.

Oamenii cu ceva stare şi avere, de la oraşe si cetăţi, se încredeau în puştile lor de vânat sau cumpărau de

acelea, cum şi câte o săbioară; la cea mai mare parte însă nu-i dădea mâna ca să-şi cumpere arme de foc, să-şi mai facă şi câte o sărăcie de uniformă. Municipii şi guvern cerură de la comandantul general baron Puchner arme de foc din magazinele armatei. Maghiari şi sasi se întreceau care de care să apuce arme mai multe. Generalilor nu le convenea nicidecum să dea popoarelor arme din ale erariului. Las' că generalul Puchner, mai pătrunzător, cu toată legea sancţionată de voie, de nevoie, aştepta să afle de la Viena scopurile ascunse ale Curţii imperiale, dară nici nu avea de prisos arme de construcţiune mai nouă; aşa, Puchner îşi plăti urechea, cum se zice pe la noi, atât de saşi, cât şi de unguri cu câteva mii de puşti vechi, de cele cu cremene, altele chiar fără amnar, care trebuiau să fie mai întâi drese, ca să poţi puşca încai păsări cu ele. Ungurii însă cereau neîncetat şi arme ruginite, iar în ziarele lor înjurau, că pentru ce s-au dat saşilor puşti aşa multe. Planurile partidei anti-austriece numai orbul nu le vedea, chiar clin Aprilie, înainte.

Ca să cugete cineva din partea autorităţilor publice şi la formarea în gardă naţională a poporului românesc, ferit-a Dumnezeu! Nici măcar un pistol ruginit pentru valahi, până în Octombrie 1848. Aşa se înţelegeau libertatea, egalitatea, frăţietatea.

Instrucţiunea gărzilor de pe la oraşe era încredinţată, in cele mai multe locuri, la ofiţeri pensionaţi; mergea însă nespus de greu cu exercitarea oamenilor de afaceri, neguţători, meseriaşi, chiar şi economi. Mai toţi aceia îşi susţineau familiile după profesiunea lor; erau şi nededaţi cu armele; cei mai mulţi, foarte fricoşi, ceea ce s-a văzut de repetate ori, anume la gardiştii din Cluj, când cu micile cxpediţiuni la Bonţida, la Dej, apoi în fuga de înaintea lui

Urban şi altele de acestea. Omeni bine nutriţi, graşi, greoi, nededaţi a călători nici o zi pedeştri, comandanţii de companii le trimiteau trăsuri, spre a-i înainta cale de două-trei poşte.

Excepţiune au făcut studenţii şi mulţimea candidaţilor în focul şi fanatismul lor tineresc, din care, apoi, s-au şi ales mulţi ostaşi curajoşi, însă şi mulţi barbari. Aşa, între alţi cronicari şi publicişti, ne spune cunoscutul funcţionar şi, odinioară, căpitan de insurgenţi Alexie Jakab, autor al mai multora scrieri, că. pe când magnaţii tineri Benedict Mikes şi Grigore Bethlen înrolaseră, la Cluj, feciori bine aleşi pentru un escadron de husari, acest Bethlen a obligat pe subordonaţii săi ca, în luptele pe care le vor avea, să nu dea la nimeni nici un pardon, ci să taie, să împuşte, să ucidă fără nici o milă pe toată fiinţa omenească, despre care vor crede ei că sunt vrăşmaşi ai maghiarilor. Întocmai aşa au făcut, precum s-au şi obligat. Ca Gr. Bethlen însă au urmat a face foarte mulţi alţi comandanţi de insurgenţi, dintre care ne vin aci în minte baron George Apor, spânzurătorul de oameni, comitele Francisc Haller, Josef Jenei de la Oşorhei, comitele Al. Teleki, Katona si alţi foarte mulţi.

De altmintrelea, dificultăţile de atunci ale înfiinţării de gărzi naţionale le descrie tot Jakab, în memoriile sale din 1848-1849[902], le cunoaştem însă şi noi, că le-am văzut cu ochii, am şi fost înrolaţi în compania nr. 2 de la Braşov.

Dintr-odată cu formarea gărzilor armate din orăşeni păsuiţi şi parte mare simpli, partida anti-austriacă a îngrijit şi de revoltarea poporului maghiar, cunoscut în

---

[902] Jakab Elek, *Szabadságharczunk törtéhez*, Budapest 1880, paginile 237-244

Transilvania sub nume de secui. Revoluţiunea aflase pe acest popor în număr de trei sute mii de suflete, despărţit din punct de vedere social şi politic în patru clase: aristocraţi mai mari şi mijlocii, secui liberi locuitori pe la sate şi unele orăşele, asupriţi însă de aristocraţi, mai departe iobagi în toată forma, ca şi locuitorii ţărani din comitatele feudale, apoi secui militarizaţi de la 1764, încoace, formaţi în două regimente de pedestrime şi unul de călăreţi amestecat cu români. Ar fi crezut cineva că pe acea poporaţiune maghiară compacta îi va câştiga foarte uşor pentru scopurile revoluţiunii? O parte din aristocraţi, din popi şi alţi cărturari săraci fu câştigată uşor, precum şi câţiva ofiţeri din regimente; a fost însă mult mai greu a se apropia de ceilalţi, iar pe poporul iobăgit îl lăsară în pace, căci nu cutezau să-l îndemne şi să-l deprindă în arme. până toamna târziu, când măsurile teroriste începuseră a se aplica şi în secuime.

Cei dintâi secui din partida revoluţionară, după cei din Târgul-Mureşului, au fost cei de la Odorhei, dintre care, sculându-se, în Aprilie, vreo treizeci, sub conducerea lui Ioan Pálfi, merseră la Cluj, unde făcură gălăgie mare, cerând de la guvern uniune, dietă, armare şi altele multe, între ameninţări, că dacă nu li se ascultă, acum îndată, pretenţiunea, vor veni treizeci de mii peste capitala ţării. În realitate, acea deputaţiune secuiască venise ca să spargă uşile deschise, pentru că guvernul apucase a le face pe voie, în urmarea gălăgiei studenţilor. Peste aceasta, rolurile erau deja împărţite mai de înainte şi foarte bine.

Îndată după primele demonstraţiuni ale studenţilor şi anume din 25 Martie, până în 12 Aprilie, clasele feudale ţinând adunări în toate comitatele, se declarară pentru punctele cuprinse în petiţiunea studenţilor şi cerură reali-

zarea lor, prin deputaţiuni trimise înadins la guvern. Toţi prefecţii comitatelor, câţi erau din partida conservativă, dându-şi demisiunile, s-au retras, iar cei mai rău văzuţi s-au şi depărtat din ţară, ca să nu fie de batjocura gloatelor, sau să le meargă şi mai rău, sub cuvânt că ar fi de partida austriacă.

Aici merită ca să ne însemnăm o faptă singulară a oligarhiei ardelene, din acelea timpuri. În 23 Martie, adică tocmai în ziua când studenţii din Cluj intrară mai întâi în dansul revoluţionar, grupele de aristocraţi conservativi şi de cei liberali se adunară în casele comitelui Paul Bethlen, cu scop ca, după luptele înverşunate, susţinute în dieta din 1848/7, să se împace, să consulte asupra situaţiunii şi să vadă ce măsuri ar avea să ia şi aristocraţii, din partea lor. Conservativii, faţă cu dezlănţuirea atâtor evenimente răsturnătoare de cele mai multe aşezăminte vechi şi de atâtea legi barbare, nu mai puteau nega că, în adevăr, poporul, imensa majoritate a locuitorilor, a fost foarte asuprită, prin urmare că feudalii trebuie să renunţe la mulţimea de privilegii, să desfiinţeze iobăgia. Tot conservativii acceptară şi planul uniunii cu Ungaria, spre care scop să se mai ţie încă o dietă în Transilvania, unde credeau ei că vor fi suferiţi ca se poată formula mai multe condiţiuni, pe lângă care să fie votată uniunea, fireşte condiţiuni în spirit conservativ. Acordul formulat în regulă fu subscris, în numele partidelor, de către baronul Ludovic Josika, conservativ, şi comitele Ioan Bethlen, senior, ca liberal. Cu toată acea împăcare a fruntaşilor, după două luni de zile magnaţii conservativi, în calitatea lor de membri regalişti, n-au mai avut

curajul de a merge la Cluj, spre a participa la lucrările dietei”[903].

**1848-1849**: „**Cronica evenimentelor** din anii 1848-1849, scrisă de protopopul greco-ortodox Ştefan Branea din comuna **Maierău**… S-a început **Dieta în Cluj**, 17/29 mai **1848**. Acolo, în ziua dintâi, s-au deschis și s-au citit deputații etc. A doua zi, în 30 mai, după ce s-au declarat deputații unguri lângă unire cu țara ungurească, și cei săsești au primit unirea, cu mare bucurie între steagurile naționale. / S-a și trimis ștafetă, la împăratul Ferdinand, ca să întărească unirea, fiind împăratul ieşit din țară și dus, cu toată casa împărătească, la Innsbruck, gubernia Tirolului. Și așa, în 18/30 mai, aceasta e **ziua îngropării Ardealului** și iarăși aceasta **a învierii poporului român** în Ungaria, cu asemenea drepturi, mare înnoire pe principiile libertății, egalității şi a frățietății. / După hotărârile din Dieta din Cluj, **au încetat slujbele domnilor**, în dumineca dintâi, după Rusaliile anului 1848, iunie 6/18 zile, iar de atunci nu mai umblă oamenii la slujbele domnilor, nici dau dijmă”[904].

**1848**, octombrie 23: „**Continuarea terorismului în Cluj**. Până când au început a se da bătălii regulate în câmp deschis, **cei mai mulţi români erau omorâţi în Cluj**. Ca şi continuare la atrocităţile memorate în §-l (paragraful – n. n.) precedent, merită să reproducem un extras din matriculele morţilor de la cele două biserici române din Cluj, în care se cuprind numai numele **românilor spânzuraţi** acolo, de la 23 Octombrie, înainte. După acela, se urmează altă informaţiune preţioasă despre

[903] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. II, Sibiu 1890, pp. 36-46
[904] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Braşov 1934, p. 553

martiriul protopopului Ioan F. Negruţiu, la care se alătură suferinţele episcopului Ioan Lemeni, internat în Cluj şi silit a vedea cu ochii săi moartea violentă a preoţilor şi altor credincioşi ai săi. Ambele acestea informaţiuni avem să le mulţumim la trei bărbaţi, din cei mai eminenţi ai naţiunii noastre, care toţi trei au ştiut să fie, în toată viaţa lor, cu totul obiectivi în aprecierea faptelor ome-neşti.

**Consemnarea românilor ucişi, la 1848-1849, în Cluj**, după sentinţa judeţului de sânge (vérbiróság). / În matricula bisericii române greco-catolice se aflǎ induşi următorii, între ei şi greco-orientali:

1). **Alexandru Baternai** (alias Bătrâneanu[905]) de Balda, cleric dintre cei eliminaţi cu ocaziunea procesului bisericesc Lemenyian, şi după aceea jurist; spânzurat în 3 Octombrie 1848 aproape de Someşfalău, lângă Cluj; sufleter capelanului gr. cat. Vlăduţiu; deodată şi tot acolo fu spânzurat;

2). **Basiliu Simonis** de Şărmaşu-mare, student; sufleter parohului gr. cat. din Cluj-Mănăştur Nicolae Pop.

3). **Basiliu Turcu**, parohul Catinei ţi protopopul gr. cat. al Palatcei, de 68 ani, spânzurat în 23 Octombrie 1848, tot la Someşfalău; sufleter I. Fekete Negruţiu, pro-topop, şi Alexandru Arpadi, capelan gr. cat. (despre aceşti trei vezi datele pe celelalte pagini).

---

[905] Adevăratul con-nume îi fusese altul. Îmi aduc prea bine aminte, de când un consângen al său din Frata, fiind la Cluj, îl schimonosi în Baternay, maimuţind numele unui cancelist renegat, anume Baternay, din comitatul Zarand. După aceea, din Baternay se prefăcu în Betraneanul. Până către anul 1840, era foarte uzitat a maghiariza numele tinerilor de naţionalitate românească. De atunci, încoace, această batjocura începu a mai scade, însă nu de tot.

4). **Mihail Pop**, parohul Nuşfaleului, de 64 ani, puşcat în „Fellegvár”, fortăreaţă deasupra Clujului; puş-cat în 14 Februarie 1849; sufleter A. Arpadi.

5). **Ioane Moldovanu**, primar în Nuşfalău, de 54 de ani, puşcat în „Fellegvár”, sufleter A. Arpadi.

6). **Ştefan Mora**, paroh gr. or. din Şimotelnic, de 48 de ani, puşcat tot în „Fellegvár”, ca ţi toţi cei următori, şi la toţi fiind fost sufleter A. Arpadi.

7). **Teodoru** din Valcăul unguresc, gr. or., econom, de 34 ani.

8). **Alexandru Czikudi**, cleric gr. cat. din Dâmbu, în etate de 21 ani; sufleter la acesta I. Fechete Negruţi.

9). **Ioane Miclea**, ţăran econom din Dragu, de 37 de ani.

10). **Vasiliu Iancu**, ţăran econom din Dragu, de 20 de ani.

11). **Teodor Iancu**, ţăran econom din Dragu, de 38 de ani.

12). **Elia Belaiu** (Bălaiu – n. n.), ţăran econom din Dragu, de 50 de ani.

13). **Teodor Belaiu**, ţăran din Dragu, de 27 de ani.

14). **Ieremia Belaiu**, ţăran din Dragu, de 21 ani.

15). **Ioane Belaiu**, ţăran din Dragu, de 32 de ani.

16). **Petru Belaiu**, ţăran din Dragu, de 50 de ani.

17). **Maximilian Covaciu**, din Füzes-M. Peterdu, de 19 ani.

18). **Ioane Viragu**, din Fodora, de 31 ani.

19). **Ioane Meşteru**, din M. Uifalău, de 32 ani.

20). **Basiliu Popoviciu**, parohu gr. cat. din Tieg-şoara, de 52 de ani.

21). **Gregoriu** de Feiurdu, de 20 ani.

22). **Elia** de Feiurdu, de 34 ani.

23). **Ioane Mărgineanu**, econom din Apahida, de 50 ani.

24). **Ioane Cosma**, econom în Apahida, de 56 ani.

25). **Nicolau Danu**, bivolar, de 28 ani.

26). **Alesiu Orga**, econom din Dragu, de 30 ani.

27). **Simeone Suciu**, econom din Adalinu, de 34 ani.

28). **Vasiliu Burcă**, econom şi ospătar din Someşu-Cald, de 40 ani.

Toţi aceştia, cum zisei, sclopetaţi în aşa numitul „Fellegvár", până pe la începutul lui Mai 1849, în diferite timpuri neindicate în matricule; petrecuţi fiind la locul supliciului de comun prin locotenentul de vânători Nicolau Gyarmathy, actual protonotar din comitatul Cojocnei (Clujului), cu vreun despărţământ din compania sa, şi funcţionând ca sufleter la toţi, la câţi nu observau contrariul, capelanul român gr. cat. Alexandru Arpadi.

În matriculele bisericii gr.-or., duse pe atunci de protopopul Gregoriu Galu, morţilor din acel răstimp nu le este indicat soiul morţii".

**Datele referitoare la prinderea şi executarea lui Baternai, Simonis, Turcu** (culese din gura mai mul-tor martori oculari, precum parohul din Cluj-Mănăştur, Nicolae Papu, doamna soţie a parohului, locuitorul din Cluj Lazar Baldi ş. a.)

I). Alexandru Baternai şi Vasile Simonis erau tribuni denumiţi prin comitetul naţional român din Sibiu, şi ca atare umblau prin comunele câmpene, lor desemnate, organizându-si tribunatele. Ei fură surprinşi de comitele Gregoriu Bethlen, cu unu escadron de husari kossuthiani, care, cu această ocaziune, răpind cizmele roşii de pe la muierile române şi încălţându-se cu ele, cu aceste spolií

triumfale intrară în Cluj, escortând pe cei doi tribuni captivaţi, pe care şi husarii, şi, după aceea, plebea maghiară din Cluj îi maltratase şi târâse prin tină, încât, după Scriptură, sărmanii n-aveau aspect, nici frumuseţe.

Captivii, puşi în fiare, fură numaidecât legaţi la stâlp, de Miercuri, seara, până Vineri, în curtea casei comitatului. Într-aceea judeţul de sânge, fiind comite suprem Paul Matskási, al cărui fiu de acelaşi nume ne e azi vicecomite al comitatului clujean, iar jude primarul comitatului Carol Ujvári, ţinu şi rosti asupra captivilor judecata de moarte prin spânzurătoare.

Joi, in 2/14 Octombrie, seara, după ce înnoptase, tânărul paroh din Cluj-Mănăştur Nicolau Papu se deşteptă, în casă, spre spaima familiei sale, cu un pandur înarmat, care îi aduse mandatul ca mâine să se prezinte nedezminţit la oficiolatul comitatului, în ornat bisericesc şi aducând cu sine şi cuminecătura, spre a provede cu sacramentele bisericeşti pe doi condamnaţi la moarte. Parohul împlini mandatul, de frică, ca de voie bună.

Prezentându-se parohul Nicolae Papu la timpul stabilit înaintea memoratului comite suprem, ca prin inspiraţiune căpătă curaj de a întreba că ce lucru mare au comis acei tineri, de-i spânzură, şi nu-i pedepsesc cu carcere de timp mai scurt au mai îndelung? La ce omenosul Paul Matskási răspunse cu francheţe: „Ei au comis crima pe care o comişi şi Domnia Ta, că şi Domnia Ta voieşti ca românii să fie asemeni cu ungurii. Eu le-am zis acestora că, prin de acestea, răstoarnă patria în pericol, dară nu mă ascultă”. Comitele suprem Paul Matskási avertiză apoi pe preot ca, după împlinirea funcţiunilor sale, să se suie în fiacru, căci plebea ungurească, fiind aţâţată, el nu sta bun de consecinţe.

Alexandru Baternai, rezolut şi curajos până în fine, la admoniarele preotului ca să se pocăiască, se ierte şi inamicilor săi, răspunse cu rezoluţiune: „N-am de ce să mă pocăiesc; eu, cu faptele mele de tribun, am voit numai să deştept şi să ridic pe poporul românesc; cu asta nu am făcut ungurilor nici un rău; de aceea fapta lor faţă cu mine nu le-o iert nici în lumea aceasta, nici în cealaltă”. Comitele Gregoriu Bethlen, fiind în apropiere, întrebă că ce zice Baternai şi la unele răspunsuri din partea sufleterului zise că condamnatul ar trebui silit să-şi mărturisească păcatele. Parohul Nicolau Papu fireşte, neputând face aşaceva, şi într-aceea sosind Vlăduţiu, mai înainte preot în Topa-deşeartă, era pe atunci chemat de cooperator în Cluj, pe Baternai îl lasă în grija acestuia, iar însuşi se duse la Simonis, care se mărturisi şi cuminecă.

Către locul pierzării încă se duse Baternai cu Vlăduţiu, într-o căruţă, iar Simonis, cu Nicolae Papu, într-alta. Acolo, Baternai, curajos, încă de pe scară strigă cu entuziasm: „Să trăiască românul, piară, ungurul!”. La ce comandându-se baterea tobelor, de larmă nu se mai putu înţelege ce a vorbit mai departe.

Simonis, mai descurajat, se rugă, la despărţirea de sufleterul său, ca acesta să-l memoreze în sfântul sacrificiu. Când preoţii, la locul supliciului, se suiră în fiacrele lor, poporul maghiar strigă după dânşii că şi „pe aceştia ar fi trebuit şi ar trebui să-i spânzure”.

II). Pe protopopulu **Vasilie Turcu** îl prinseră asijdere, pentru că fusese numit de comitetul naţional prefect al Câmpiei (al prefecturii V.), şi ca atare ţinea în casa sa conferinţe şi coînţelegeri în afaceri naţionale. Astă cauză o spunea generalmente poporului şi nici un alt rău nu i se imputa condamnatului protopop.

E de însemnat că una din fiicele lui Vasile Turcu, Eva, era măritată, în satul Catina, după ungurul Fekete. Se zice că acesta, la o convenire de mai mulţi ospeţi, în casa lui Turcu, ar fi auzit pe bătrânul zicând: „De aş fi eu june, nici piele de ungur n-ar rămâne”[906]. Fekete, ginere-le, auzind de aceasta, îl denunţă numaidecât, arătând tim-pul şi ocaziunea când ar fi bine să-l prindă. În adevăr, casa lui Turcu fu călcata, în cap de noapte, prin cavaleria şi ostăşi-mea revoluţianară trimisă din Cluj.

Bătrânul protopop fugise în graba mare şi se as-cunsese în hornul casei, ci fu descoperit şi tras în jos cu cârlige.

Cu protopopul Turcu împreună fură prinşi şi aduşi la Cluj încă alţi şaisprezece agricultori români din Catina. Aici toţi aceştia, puşi în cătuşe, fură legaţi de şaisprezece columne din curtea pretoriului (casa comitatului), iară în mijlocul lor, de a şaptesprezecea columnă, bătrânul şi venerabilul protopop Turcu, ferecat în cătuşe duble. Tim-pul era de tot rece şi ploios, ca de comun toamna, şi în atare tempestate zăcu cultul şi – precum spun – pe delicatul bărbat Vasile Turcu, două nopţi şi o zi şi câteva părţi de zi sub cerul liber, pe un aşternut de paie umezite de ploaia mai continuă, acoperit numai cu o bundă. El repeta, din timp în timp, cuvintele: „*Hodie mihi, cras tibi*”. Plebea, în-furiată şi neomenoasă, îl insultă cum îi dictau îndemnurile animalice. Între altele, Turcu, plângându-se că-l strânge o

---

[906] Am cunoscut pe protopopul Vasile Turcu mult mai de aproape decât să pot crede la insinuaţiuni de acestea. Tocmai din contra, el, ca şi familia sa, trecea în ochii tinerimii de atunci, ca şi episcopul Ioan Lemeni, de prea mare amic al ungurilor. S-au înşelat sărmanii amândoi. Turcu a plătit încrederea sa cu capul, Lemeni cu destituire, exil şi pierderea libertăţii personale.

cizmă, unul din maghiarii asistenţi se apucă şi i-o trase, însă în recompensa sălbatică a muncii prestate, îl lovi aşa de cumplit pe bietul protopop cu cizma proprie peste ochi, încât îi mai scoase un ochi. Cei ce-l văzură în ziua supliciului spun că ochiul lovit îi curgea şi se înnegrise cu totul.

Ultimele consolaţiuni religioase (mărturisirea şi cuminecătura) i le dete protopopului Turcu protopopul Ioan Negruţiu şi capelanul Arpadi. Îl spânzurară în acelaşi loc ca şi pe Baternai şi Simonis. Românii din Someşeni (Someşfalău) şi din alte comunităţi vecine stăteau în tăcere mormântală pe o colină din apropiere, neamestecaţi cu gloatele din Cluj, care, temându-se de un asalt răzbunător al poporului român, îl ameninţa necontenit, cu pumnii ridicaţi, spre a-i insufla frică.

După executare, românii se depărtară deodată, ca la comandă, petrecuţi de fluierăturile clujenilor. Aceştia însă, de la omorârea memoraţilor doi tribuni, încoace, precum s-ar părea, mustraţi de conştiinţă, mai în fiecare noapte se alarmau că vin românii ca să-şi răsbune[907].

---

[907] Plebea, ochlocraţia, proletariatul şi toată ştrengărimea din Cluj şi din câteva oppide (oraşe) ungureşti ale Transilvaniei, nici nu a scăpat de ce s-a temut. Viaţa protopopului Turcu, a lui Betraneanul, Simonis şi Vasile Pop, cel spânzurat la Târgu-Mureşului, „au fost răzbunate înfricoşat, şi dacă Clujul a scăpat de soarta Aiudului, acea cruţare umană are să o mulţumească, în linia primă, Comitetului românesc de pacificaţiune, instalat de generalul baron Anton Puchner în Sibiiu. Acest bărbat de stat şi de arme ceruse de la comitet ca să-i ajute „a dezarma pe rebeli”, însă cu cea mai mare cruţare. Însă care insurgent, revoluţionar sau rebel putea să fie aşa de poltron, ca să dea armele de bună voie? Cu toate acestea, chiar membrii comitetului crezură, la început, că dezarmarea se va întâmpla fără mari dificultăţi, şi, precum erau mai toţi omeni ai teoriei, crescuţi şi îmbătrâniţi cu crucea în sân, predicau mereu cruţare, până ce câţiva tribuni şi prefecţi începură a lucra de capul lor.

III). Merită a fi memorat că, în toamna anului 1848, protopopul român gr. cat. al Clujului, Ioane Fechete Negruţiu, apoi canonic metropolitan în Blaj, încă fu scos din locuinţa sa păciuită prin honvezi calări şi pedeştri, târâit pe străzile Clujului, printre insulte şi lovituri din partea plebei şi a miliţiei Kossuthiane, şi dus la casa magistratului cetăţenesc. Pretextul fuse: coînţelegere şi corăspundere cu românii şi cu imperialii. Într-aceea, alţi honvezi şi clujeni maghiari îi despuiară casele, căutând pe colonelul Urban şi prin puiucul măsuţelor lui Negruţiu, în realitate însă ducând din acele tot pe ce putură pune mâna.

Cu această ocaziune, puse pe toţi în uimire curajul surorii protopopului Negruţiu, al doamnei preotese văduve Ana N. Duiliu, pentru inima sa cea bună, ospitalitatea şi afabilitatea sa, studenţilor şi inteligenţei române din Cluj şi împrejurime, vulgo cunoscută sub numele confidenţial de „lelea Anisca”. Dânsa, o româncă bine făcută, văzând că un honvez duce chiar şi pălăria cilindru a protopopului, exacerbată prinse pe honvezul înarmat de piept şi, cu cuvintele: „Cale pe dincolo, că destul i-aţi dus, doară nu-i veţi duce şi pălăria!”, smulse pălăria din mâna oşteanului şi, cu curajul său insuflând soldaţilor respect, mântui unealta din obiectele din casă.

Când se prezentară honvezii, conduşi de maiorul Carol Minorits, actual căpitan primar al Clujului, înaintea locuinţei protopopeşti a lui Negruţiu, episcopul Ioane Lemény, care locuia acolo, ieşi în stradă, ca să-i molcomească, prin autoritatea sa, şi să-i înduplece a se depărta. Ci un honvez, printre înjurături, îndreptându-şi baioneta

asupra episcopului, cu scop de a-l străpunge, acesta se retrase înspăimântat.

**Suferinţelc protopopului greco-catolic românesc din Cluj, pe timpul bellului civile 1848/9**[908]. „La întrebările ce ai binevoit a mi le face, am onoare a-ţi răspunde cu toată sinceritatea, şi pe cât sunt cunoscut cu împrejurările de sub chestiune, în următoarele:

Când s-au dejustiţiat şi spânzurat tribunii Alexandru Baternai din Balda şi Simoniciu din Şărmaşulu mare, nu am fost acasă, în Cluj, ci tocmai atunci, având de la minister ordinaţiune, ca să conscriem canonicele porţiuni, am fost dus în vizitaţiune prin tract, cam din finea lui Septembrie 1848, până în 20 Octombrie 1848. În acest timp, în care zi nu ştiu, au prins honvezii pe cei doi tribuni, în satul Bareiu, de unde e născut fratele canonic Liviu; i-a prevăzut cu cele sfinte capelanul gr. cat, din Cluj, Vlăduţiu, paroh, mai înainte, în Topa-deşeartă, el i-a şi concomitat până la locul de pierzare. Eu m-am reîntors din vizitaţiunea canonică în 20 Octombrie 1848, într-o Joi. Pe episcopul Leményi l-am aflat la mine, în casa parohială, reîntors de la dieta din Pesta, mai înainte cu o săptămână; iară în 21 Octombrie 1848, vineri, dimineaţă, la 9 ore, au început a trage campanele întru o dungă (ureche), doar la toate bisericile din Cluj; pe străzi strigau în gura mare: „jönnek az oláhok, fegyverre a ki csak foghat fegyvert!”[909].

Episcopulu Leményi era cât pe aci să fugă, dară l-am îmbărbătat să stea pe loc, şi nu l-am lăsat. Îndată s-a

---

[908] Scrise de protopopulu I. F. Negruţiu către protopopul Ştefan Moldovanu (vezi „Transilvania” din 1875, Nr. 6-7). Materialul s-a publicat, cu semnătura „Seleusianu”, şi în *Transilvania*, nr. 3, Braşov 1875, pp. 30, 31

[909] Pe româneşte: „Vin valahii! La arme toţi câţi le puteţi purta!”

împlut curtea parohială de domni, doamne şi domnişoare de ungur; mă rugau pe Dumnezeu ca să nu-i las să-i omoare românii; eu i-am mângâiat că, de cumva vin întru adevăr, nu-i voi lăsa să intre în curtea parohială etc.

S-au adunat honvezii, cetăţenii în arme (polgári) în piaţă; dară spun că cauza acestei alarme ar fi fost că, de către Giurfalău, ar fi văzut o ciurdă de bivoli, şi pe aceştia iar fi luat de români. Destul ca „comperta rei veritate", pe la 12 ore, s-au întors vitejii către locuinţele lor din oraş, bătând dobele cu toată fala. Spun că, de bucurie, tot oraşul s-a îmbătat. În acea zi, la două ore după-amiezi, după ce ne-am sculat, cu episcopul Leményi, de la prânz, ne-am dus în casa laterală, când iaca vine servitorul episcopului, anume Ladislau Pop, şi zice: „Ungurii caută pe vicecolonelul Urban de la Năsăud". Eu îndată am ieşit în sala cea mare şi, uitându-mă pe fereastră, am văzut, înaintea casei parohiale, pe stradă, cât e de lungă, că stau înşiraţi husarii kosuteni. Eu într-aceea voind să văd că ce vor, am ieşit afară; dară când am ieşit pe uşă, din afară, un honvez, cu sabia scoasă, mi-a stat înainte şi răstit m-a întrebat că nu e cineva aici? I-am răspuns: „Ba sunt doi domni: Récsi din Cluj şi unul Györfi din Silvania, la episcopul Leményi în casă". Honvezul însă a continuat mai încolo: „Dară Urban?". I-am răspuns: „Nu este aici". „Dară în biserică?", întrebă acelaş militar. I-am răspuns: „Nici acolo". Atunci a zis: „Adu cheia de la biserică, să văd întru adevăr!". Eu, de trei săptămâni fiind dus prin tract, cheia nu am avut-o la mine; am cerut-o de la capelan. Mergând eu, cu acel militian, în biserică, s-a uitat împrejur, dară nu a aflat, nu a văzut ce căuta (Nota bene: mai înainte ieşise faima prin cazarmă şi prin oraş că biserica română e plină de arme pentru români, iară eu, ca nepăţit, nu am ştiut să scriu în

vreun jurnal din Cluj că iată ce se vorbeşte; dară nu e dreaptă faima). Într-aceea m-am fost dus în casa mea, şi peste un pătrar de oră a venit Minoriciu căpitanul[910], şi, întrebându-mă, între altele, că Urban nu e la mine, i-am zis „nu”; atunci, el îmi zise, în ton imperativ: „Domnia Ta eşti arestat, de aci nici un pas să nu te mişti, că îndată te vor împuşca!”. A şi pus păzitori înarmaţi la toate uşile chiliilor. Peste un pătrar de oră, văd că vine comisiunea apărătoare de ţară (Honvédelmi bizotmány), cu Gustav Grois[911], şi contele Mikes Iános în frunte, cerând cheia bisericii de la mine. Eu le-am dat-o şi m-am dus cu ei, ca cu nişte oameni culţi şi de omenie; dară când eram să intru în biserică, văzând că soldaţii, adică honvezii, orăşeni înarmaţi cu puşti, lănci, securi şi celelalte, din nişte lemne subţiri ce aveam rupeau ciomege şi năvălesc cu o furie nespusă; văzând că sunt în pericol, am voit să mă întorc în casă; dară m-au prins doi orăşeni de subţiori şi nu m-au lăsat. I-am rugat ca să mă ducă într-o casă şi să pună străji pe mine, dară mi-au răspuns: „Nem, gazember”[912]. Unii m-au întrebat să spun drept că aici e Urban. Eu le-am răspuns că nu. Atunci, nişte strengari, suiţi în turnul bisericii, au strigat: „Itt van Urban”[913]. Atunci unul din ei m-a lovit cu măciuca în cap, zicând: „No tolvaj, látod hogy itt van”[914]. Eu i-am zis: „ne üssen édes uram, mert most is azt mondom hogy nincs itt”[915]; a doua oară, când iarăşi au strigat din turn „itt van”,

---

910 Şi acela un renegat.

911 Neamţ curat, al cărui tată fusese bucătar la un magnat în Cluj, unde-şi crescu toţi pruncii.

912 Adică, româneşte: „Nu, om de nimic!”.

913 „Aici e Urban!”.

914 „Vezi, tâlharule, că este aici!”.

915 „Nu mă bate, jupâne, căci şi acuma zic că nu este aici”.

m-au scuipat în faţă şi m-au lovit iarăşi cu ciomagul în cap; apoi să fi văzut cum stătea honvezii cu puştile şi orăşenii cu lăncile, ţintind spre turn, ca să împuşte pe Urban!

După ce au cercat şi aruncat toate prin biserică, încă şi Sfânta cuminecătură, văzând că nu află ce caută (arme), au ieşit afara, iară Minoriciu, căpitanul, a zis: „Vigyék a papot”[916], m-au luat de guler, înainte, şi m-au dus cu ei. Când am ieşit pe poartă, m-a lovit unul cu sabia în cap; îndată a şi înccput a curge sânge din cap. Mai încolo, ducându-mă, m-au lovit vreo cinci cu despicături de lemne, încât am căzut de pe picioare. Ridicându-mă, m-au dus la casa Magistratului. Unul, în cale, s-a repezit şi mi-a pus pistolul în piept, dară un orăşean, anume Vinkler, l-a lovit cu puşca peste mână şi glonţul a trecut pe la urechea mea. M-au, dus, apoi la curtea Magistratului şi au voit să mă lege la păr, ca pe cei de pierzare; dară un domn de la magistratură, cu numele Makoldi, venind înlăuntrul curţii, a strigat: „Hát mit csinálnak? bocsássák el hogy menjen egy szobába, mert ártatlanul szenved”[917]. Încuindu-mă într-o chilie, au pus străji pe mine şi au trimis apoi pe medicul Fenigsdorf, de m-a tuns, fiindu-mi capul spart pe 5 locuri, şi mi-a prescris un plasture...

La 7 ore, seara, au venit membrii comisiunii apărătoare de patrie înlauntru, la mine, şi m-au benignizat, zicând Gustav Grois: „Spune drept că fost-a Urban la Domnia Ta, şi nu nega, pentru că bucătăreasa dumitale a spus că, într-o săptămână întreagă, a prânzit la dumneata”. Atunci eu, ştiindu-mă nevinovat, am ieşit din patienţă, şi,

---

[916] „Duceţi pe popa!”.

[917] „Ce faceţi? lăsaţi-l să meargă în vreo chilie, pentru că suferă nefiind vinovat”. Acest Makoldi era cunoscut şi până atunci ca unul dintre cei moderaţi.

cu indignaţiune, le-am răspuns: „Dacă v-a spus bucătăreasa aşa, mergeţi şi întrebaţi pe episcopul Lemény, pe omul cel bun al domniilor voastre, pentru că, de-o săptămână, întorcându-se de la Pesta, şade în casa parohială, şi de a prânzit Urban, la dânsul poate să fi prânzit, dară la mine nu; pentru că eu, de trei săptămâni, fiind dus în vizitaţiunea canonică, ieri m-am reîntors acasă”. Într-aceea, afară, în piaţă sau pe stradă, era o larmă fioroasă, strigau să dea pe Urban afară! Păzitorii de la poartă au fost pus soldaţi la poartă de păzitori, au zis către orăşeni, cu deosebire ostăşenii cei ce strigau: „nu e Urban, ci protopopul cel românesc”, iară alarmatorii strigau: „Fie chiar şi Christos, daţi-l afară, să-l spintecăm cu lăncile”. Într-aceea, din partea oraşenilor au venit acolea, înaintea comisiunii şi, în numele poporului, m-au cerut ca să mă dea lor, afară; dară Grois, ce e drept, i-a înfruntat, zicându-le că acesta e protopopul românesc şi că pe nedrept pătimeşte; apoi pe deputaţi i-a reţinut acolea şi nu i-a lăsat să meargă afară, la popor.

În cealaltă zi, Sâmbătă, fiindu-mi foarte rău şi văzându-mă arestat înt-o casă, prin care mergeau căuzaşii la directorul de poliţie, dintre care unii, văzându-mă culcat pe o canapea, mă compătimeau, iară alţii mă scuipau, batjocorindu-mă, am chemat, prin un servitor de la magistratură, la fereastră pe un amploiat român de la guvern, cu numele Iacob Palu, şi m-am rugat ca să spună episcopului Leményi să facă bine şi să scrie la domnul Gustav Grois ca să-mi dea o altă casă sau să mă elibereze.

Duminică, dimineaţă, a venit Grois la mine şi mi-a zis că „iată ce mi-a scris episcopul; eu bucuros ţi-aş da altă chilie, dară toate sunt ocupate; iară afară încă te las să ieşi, dară să ştii că, cât vei ieşi pe poarta magistratului, de una

te vor toca în cap". Aşa am ales, dintre două rele, ca să rămân în arest. / Luni, iară m-au benignizat, dară am reieşit luminat ca soarele. / Marţi, la 12 ore din zi, au venit la mine, în casă, toată comisiunea apărătoare de patrie şi mi-au zis să mă gat, ca să mă ducă acasă. Aşa au şi făcut. / Domnul Gustav Grois a vorbit, cu acea ocaziune, către episcopul Leményi: „Iaca, măria ta, am adus pe protopop, dară să nu fii supărat pentru această întâmplare, căci cauza a fost singură aceea că orăşenii nu l-au cunoscut bine" (auzi, din 21 Octombrie 1847, când am mers la Cluj ca paroh şi protopop, până în 21 Octombrie 1848, nu au avut destulă ocaziune să mă cunoască? Etc.); iară episcopul Lcményi. indignat tare, i-a răspuns: „Domnii mei, eu am venit în jos de la Pesta, ca să mă duc la Blaj; dară, primind o epistolă ameninţătoare de la unii credincioşi ai mei, am cugetat să-mi scutesc viaţa aici, în Cluj; acum însă văd că aici, între unguri, pentru care suferii eu imputări de la credincioşii mei, îmi este viaţa în mai mare pericol; dară mi-am propus ca să mă duc la Blaj între oamenii mei, căci mă va judeca lumea, dacă voi să mă periclitez tocmai din partea acelora pentru care suferii eu ameninţări de la ai mei" etc.

Atunci, Grois a zis: „Nu te voi lăsa nici într-un caz ca să mergi dintre noi" etc. etc. Iară eu m-am rugat de comisiune ca să-mi dea paşaport, să mă duc acasă, la părinţi; ci Grois mi-a răspuns: „Noi te lăsăm; dară atunci nu stăm bine, că îndată ce vei ieşi afară din oraş, de una te vor toca în cap". / Aşa am fost silit să rămân în Cluj. Apoi câte am păţtit şi după aceea, ar fi foarte lung a le enumera; şi celea sus scrise numai pentru aceea le-am enumerat, pentru că Măria Ta ai binevoit a te exprima că, pentru desluşire în obiectul de sub chestiune, te întorci către mine, ca către

fântâna cea mai genuină. Aşa ar trebui să fie, dară, după ce am pătimit, celea sus indigitate, am şezut pe acasă retras de lumea cea mare, aşteptând numai muchea securii, despre ce te-ai convinge, dacă ţi-aş povesti toate insultele asupră-mi ridicate.

După ce au făcut investigaţiune la Magistrată asupră-mi, jurând 60 martori, între care şi fruntaşi români au mărturisit asupră-mi, Dumnezeu le ierte păcatele, în certificatul magistratual au zis, între altele: „a föbb bujtogatokkal nem mindenekben részt vett"[918].

Nu mult după această scenă tragică întâmplată cu mine, a urmata şi dejustiţierea protopopului din Catina, Basiliu Turcu. Pe dânsul l-au prins şi escortat la Cluj cu mai mulţi poporeni de ai lui (ziua nu o ştiu, nici luna), şi la casa comitatului l-au legat, cu poporenii dimpreună, la pari. Când un servitor de la comitat i-a tras încălţămintele, ca să-l lege în fier, a lovit pe acel servitor, iară acesta, de mânie, luând cizma, a lovit pe protopop peste un ochi, încât i s-a umflat şi vineţit ochiul foarte tare[919]. / În trei zile, cât au fost legaţi în curtea casei comitatului, mergând la ei să-i vadă mulţime imensă de popor, protopopul zicea în gura mare, „Vicem pro vice reddam tibi amice!", de aci muierile maghiare au început a zice: „Nézze az ebadtát, még azt mondja a magyarnak *ice pro pice*".

Cu celea sfinte, eu l-am prevăzut, cu care ocaziune i s-a citit şi sentinţa de moarte, în care i s-a imputat că a ţinut la sine tribuni, că a agitat asupra ungurilor, după cum

---

[918] „Nu a participat la toate cu agitatorii principali".

[919] Aceasta e altă versiune, care diferă de ceea ce zice că un om din popor a lovit pe protopopul Turcu, fără ca acesta să-l fi iritat cu ceva, şi această versiune este mult mai probabilă, dacă vom considera poziţiunea protopopului din acele momente.

îmi aduc aminte, şi alte, de care nu-mi aduc bine aminte. / Când l-am prevăzut cu celea sfinte, m-a rugat ca să-i cer pardon, m-am şi rugat de domnul baron Inczédi, föbiroul (Judele primar), ca să se îndure a-l graţia, dară acolo, afară, în auzul tuturor, mi-a răspuns: „Nem lehet, mert szét törtük a fát felette”, adică am văzut că, după ce i-a citit sentinţa, a rupt un lemnul subscrisul jude primar şi l-a aruncat pe el (pe protopop). De petrecut, eu nu l-am petrecut, pentru că m-am rugat de comitele suprem Paul Macskási ca să mă dispenseze, fiind cam morbos, din bătaia de mai înainte. Cu greu, m-a dispensat, dară l-a petrecut Alexandru Arpadi, care, atunci, ca paroh al Bociului, a fost venit la Cluj, la episcopul Leményi.

Tocmai în ziua de Joia aceea, având de a îngropa pe capelanul Clujului, pe Ioane Vlăduţiu, care. din frică, că petrecând pe un condamnat la moarte, cu câteva zile mai înainte, înaintea furcilor i-a zis un honvez: „ki Istened oláh pap, tégedet is ugy kéne hogy fel akasszanak”, a căzut în holeră şi a murit; la 10-11 ore, l-am prohodit cu mai mulţi preoţi în biserică şi când l-am petrecut la groapă, s-au tras campanele bisericii noastre după dânsul.

Atunci, ducând şi pe Turcu la locul de pierzare, au cugetat la magistrat că tragem după cel condamnat; aşa mi s-au şi aprins paiele în cap, m-au şi luat la întrebare la magistrat; de abia amu, scăpat de primejdia cu episcopul Leményi, care dăduse atestate că nu după condamnat, ci după capelan s-au tras campanele. / De la unii oameni de ai noştri am auzit că parohul gr. or. din Mociu, unde au mas, peste noapte honvezii, care mergeau să prindă pe Turcu, i-ar fi scris în secret ca să fugă, că vin să-l prindă; se spune însă că nu a voit să fugă, până nu şi-a băut cafeaua. / Episcopul Leményi a scris pentru dânsul ca să-i

dea pardon, dară în deşert; că, după cum se vorbea atunci, judecătorii au fost ameninţaţi, din partea poporului, că dacă nu-l judecă la moarte, dânsul îşi va lua răzbunare asupra lor; dar de a fost aşa, nu ştiu[920].

Când au judecat la moarte, în primăvara anului 1849, pe Basiliu Popoviciu, parohul din Tiagşor, de la judecătoria marţială a fost trimis un domn cu numele Biro (cel din botez nu-l ştiu) la episcopulu Leményi, ca să-l degradeze, pentru ca să-l poată împuşca. / Când a intrat acel Biro în casă la episcop, am fostu eu, Alexandru Bohaşelu. şi Ioan Bob, în casă, Biro zicând către episcop: „Am venit, Măria Ta, cu rugare oficioasă de la judecătoria marţială, ca pe cutare preot să-l degradezi, căci e condamnat la moarte”, atunci episcopul s-a sculat în sus de pe scaun şi, cu indignaţiune mare, a răspuns: „Aceea nu o voi face nicidecât, că eu nu ştiu după ce legi judecaţi voi pe preoţi la moarte. Ştiu că mai înainte, dacă greşea sau făcea ceva crimă vreun preot, jurisdicţiunea civilă îl da la forul bisericesc, ca mai întâi să-l judece acela, şi, dacă îl afla demn de degradaţii, îl degrada; apoi îl transpunea la forul civil, să-l judece; dară acum văd că toate le faceţi din contra”. Atunci Biro, opărit, a iesşit afară, pentru aceea însă tot l-au împuşcat.

Am întrebat pe domnul Manfi că de ce nu se află catalogul preoţilor ucişi în revoluţiune aici, în arhivă. Mi-a răspuns că, fiind prădată în revoluţiune, toată archiva nu se află.

Câţi ştiu eu, cei ucişi sunt: / **Alexiu Molnar**, parohul din Alecuş; **Moldovanu**, parohul din Uioara; parohul

[920] Atâta este adevărat, că în acelea zile domina şi în Cluj plebea, proletariatul, ocholocraţia, condusă de câţiva demagogi spurcaţi, adevărate fiare sălbatice.

din Budeiu, tatăl lui **Papiu Ilarianu**; parohul din Agrişceu (numele nu îl ştiu**)**, **Alexandru Czikudi**, teolog din Blaj, fiul protopopului din Demba.

Acestea ţi le-am scris... pe fugă, dară cu toată sinceritatea... / Blaj, în Februarie 1875. / Scrisă de pe original, prin Ştefan Moldovanu”[921].

**1848**, noiembrie 18: **Căderea Clujului.** „Operaţiunea proprie militară s-a început de la oraşul unguresc Dej, ai cărui locuitori seamănă foarte mult cu cei din suburbiile Clujului şi cu cei din Turda, pe cât de ignoranţi, pe atâta de înfumuraţi înainte cu 40 de ani. Urban ajunsese la Dej în 9 Noiembrie şi provocă pe orăşeni la supunere către monarhul lor legitim, pe lângă aceasta să depună armele, să dea şi 6 ostateci dintre fruntaşii lor, să-şi dreagă podul de peste Someş, pe care-l stricaseră. Văzând rezistenţa, Urban le trimise numai câteva gloanţe de tunuri, după care garda lor naţională, fără a mai pierde un minut, o luă la fugă. În 10 Noiembrie imperialii ocupară oraşul, iară generalul Wardener, care sosise, pedepsi rebeliunea orăşenilor cu o contribuţiune de 10,000 florini monedă convenţională pentru casa armatei.

În aceeaşi zi de 10 Noiembrie, avangarda austriacă ajunsese la oraşul Gherla (Szamosujvár, Armenopolis), în care majoritatea locuitorilor este de colonişti armeni, cei mai mulţi de profesiune comercianţi. Aceşti oameni prea îmbuibaţi prin câştigurile lor cele mari şi prin câteva privilegii foarte preţioase, făcuseră şi ei cauză comună cu partida antidinastică, erau şi câţiva foarte ostili asupra românilor, iară acea purtare a lor iritase şi pe români cu atât mai mult în contra armenilor, cu cât era cunoscută

---

921 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. II, Sibiu 1890, pp. 265-280

la ţara întreagă că armenii anume în acelea comitate ale ţării locuite aproape numai de români partea cea mai mare a avuţiei o câştigau de la poporul nostru, sau prin mijlocirea acestuia; iară gradul de comunicaţiune cotidiană între armeni şi români nu poate fi caracterizat mai bine, decât dacă vom reflecta că mai multe familii de neguţători armeni, părăsindu-şi con-numele vechi de familii, au adoptat con-nume curat româneşti ca nume de familii, pe care le au şi le conservă până în ziua de astăzi, precum sunt, între altele: Capră, Corbul, Capdebou, Daibucate, Isăcuţiu, Plăcintariu, Patrubani, Pruncul, Vacariu, Vărzariu, Covrig şi altele, tot nume împrumuta-te de la români, date lor mai ales după natura comerţului fiecăruia. De când o parte de armeni au trecut la ritul latin, au intrat şi în legături de căsătorii cu familii romano-catolice, de atunci aceştia s-au răcit şi înstrăinat mult de către români.

Generalulu Wardener pedepsi pe armenii din Gherla cu 40.000 florini monedă convenţională ca contribuţiune de foc şi sânge pe seama trupelor. / Operaţiunea oastei imperiale, de la Gherla, până la Cluj, se află publicată prea pe larg, anume de către autorul Campaniei de iarnă[922]; nouă ne va fi de ajuns a o contrage în câteva sentinţe.

În 13 Noiembrie, Urban plecase din Gherla, în recunoaştere, tocmai pe când se apropia şi oastea ungurească pe la Iclod; deci el îşi retrage iute anteposturile, ocupă însă poziţiune bună aproape de Gherla, de unde trage, de câteva ori, din tunuri, după care ungurii o şi iau la fugă, iară căpitanul Bolberetz, cu escadronul său de cai uşori, îi ajunge la satulu Dengaleag şi taie mai mulţi din ei, aşa că pierderea lor fu, în acea lovire, 36 morţi, răniţi şi rătăciţi.

---

[922] Winterfeldzug, pp. 167-176.

Cea mai fricoasă se arată, şi aici, garda naţională din Cluj, din care o parte nu s-a oprit până acasă. / Ungurii s-au recules la Apahida. Urban se oprise tot la Gherla, până când, în fine, ajunse şi trupa lui Wardener.

În 14, cei împărăteşti ajunseră numai la Iclodu-mare, în 15, numai la Olasud şi, apoi, tot încet, abia în 16 Noiembrie, la Apahida, unde-i aştepta o parte din oastea unguresca, dară şi de acolo fu alungată cu gloanţe de tunuri. / Între acestea, la Cluj sosise ştirea despre venirea lui Urban, „Jön Urban" era în gurile tuturor şi acum aceia care îl căutaseră ca turbaţi în casele parohiale şi în biserica românească din cetate, alergau ca nebuni, zbierând, ameninţând şi tremurând. / În aceeaşi zi din 16, după-amiezi, au fost dispuse toate trupele ungureşti pe planul dintre Cluj şi satul cel mai de aproape, Someşeni (Szamosfalva). De garda naţională din Cluj zice Kövári că nu putea fi vorba, pentru că deşi era în arme, dară numaicât încurca pe celelalte trupe. Se trăgeau clopotele-n dungă, tamburii băteau tobele pe străzi, ca şi cum ar fi bătălie de baricade, husarii alergau fără nici un scop şi se împiedicau de mulţimea lăncierilor beţi şi de haiduci. Cele mai multe familii se găteau să fugă de frica, ca nu cumva comandanţii împărăteşti să-şi răzbune asupra lor cu moarte pentru măcelurile de la Reghin şi de aiurea sau să-i arunce pradă lăncierilor români şi să o paţă ca nefericiţii de la Zlatna. Apoi nici pe departe nu erau toţi locuitorii din Cluj antidinaşti, dară cei leali aveau frică mare de terorişti şi de golani.

Gneralul Wardener dăduse ordin ca trupa să înainteze spre Cluj. Pe când ajunsese antegarda la Someşeni. în 16, seara târziu, Urban voia ca împrejurimea să fie luminatî cu aruncarea unui glob luminător. Wardener a oprit. Aşa antegarda trecu, pe întuneric, prin sat şi apucă pe drum,

înainte, spre suburbia cetăţii, când acolo, dintr-un şanţ, i se trimite o salvă de puşti şi mai mult nimic. Antegarda se sperie şi întoarce dosul, împreună cu alte trupe. Wardener comandă retragerea la Olasud. Urban, necăjit, pune să dea foc la o căscioară; la flăcările aceleia vede trupele fugind; opreşte pe câteva şi stă cu ele la Apahida. Iute străbate faima în Cluj că austriecii sunt bătuţi şi fugăriţi. Abia după câteva minute vine altă ştire, că sunt bătuţi ungurii.

Un caz din cele extraordinare se întâmplase. Maiorul comite Daun, comandant al unui batalion Parma, după ce auzise puşcăturile, neştiind sau nevrând să ştie de ordinul generalului său, în loc să fugă, se repezi asupra trupei ungureşti, care ţinea podul de la fabrica ruinată de zahăr, îi bătu şi-i luă pe fugă; îndată apoi ocupând aceeaşi poziţiune cu batalionul său şi cu lăncierii români, se aşeză în bivuac şi ordonă ca să se facă focuri, spre a se încălzi oamenii, căci era foarte frig.

Trupa bătută de Daun, ajungând în cetate, înmulţi spaima şi teroarea. Numai fanaticii nu voiau să creadă nimic; armaţi şi cu facle aprinse, alergară să afle pe Baldacci, care se ascunsese, iară aflându-l, îl duseră, între insulte, la casa municipalităţii, unde era pe-aci să-l ucidă ca pe un trădător. De acolo, turbaţii, mergând la baronul Nicolae Vay, care încă tot mai era în Cluj, îl ridicară din aşternut şi, îmbrăcat pe jumătate, îl scoaseră pe străzi, poruncindu-i ca să ia comanda el, care protesta mereu că nu pricepe nimic din arta militară, şi a lipsit puţin de n-au omorât şi pe Vay.

În acea zi şi până noaptea târziu, senatul municipal, de una, statul major sau consiliul de război, de altă parte, au petrecut în şedinţă permanentă. Erau şi acele corporaţiuoni dezbinate în două partide. Unii membri, cu-

noscând mai bine situaţiunea, erau pentru supunere fără nici o rezistenţă, alţii, din contra, cereau bătaia cu orice preţ. Cercat-au să înduplece şi pe comandanţii batalionului Carol Ferdinand, care se mai afla tot în garnizoana din Cluj, ca să stea pe partea lor şi să se bată cu ei alăturea; batalionul însă s-a strâns la un loc şi a respins orice încercare.

În fine, seara târziu, partida moderată a învins cu majoritate şi primarul Gustav Grois a fost silit a ieşi pe balcon şi a proclamat, de acolo, că autorităţile municipale au decis ca să supună cetatea şi să trimită deputaţiune la generalul Wardener. Răspunsul dat lui Grois de la mulţime a fost vreo două gloanţe îndreptate asupra lui, care nu l-au nimerit, l-au făcut însă ca să fugă iute în casă. / Tot în acea noapte, consiliul unguresc de război îşi retrase toate trupele şi apoi, după o pauză oarecare, le porni în direcţiunea opusă, pe drum către Ungaria.

Iacă, aceasta fu ţinuta oştii ungureşti de la Cluj, în prima sa operaţiune militară, mai ruşinoasă, dacă se poate, şi decât a secuilor de la M. Oşorhei. Ce e drept, nici la generalulu Wardener n-a observat nimeni vreo mare bravură. Gloria nopţii aceleia fu a maiorului Daun.

În 17 Noiembrie, comitele Emeric Miko şi Gustav Grois, adică guvernatorul ţării şi primarul cetăţii, însoţiţi de căpitanul Fackler, de la batalionul regimentului Carol Ferdinand, au plecat, dis-demineaţă, la comuna Olasuda, unde se afla generalulu Wardener, ca să trateze despre împăciuire şi supunere, iară acea zi s-a considerat ca armistiţiu: ea însă a fost, în realitate, zi de fugă a tuturor omenilor fanatici şi, cu ei, a unui mare număr de familii, care n-au avut nici o cauză de a se mişca din loc, decât numai ceea ce le dicta fantezia şi la unele, conştiinţa lor, că

nu veniseră tătarii de odinioară ca să ocupe cetatea, ci tot numai fii ai patriei, rămaşi credincioşi ei, totodată însă monarhului legitim şi naţionalităţii proprii.

Condiţiunile de pace, dictate deputaţiunii de către Wardener şi Urban, au fost din cele mai umane şi cruţătoare, şi anume: / a). Garda naţională din Cluj (dacă nu ar fi fugit) are să depună armele, după pacificare, însă, iarăşi i se vor restitui. / b). învingătorii nu se vor amesteca în administraţiunea civilă a cetăţii. / c). Clujenii au să punaă în libertate pe toţi oamenii, pe câţi îi ţineau ei în captivitate, numai din cauză că ţineau la partida austriacă; deci atunci scapără şi românii, câţi nu apucaseră a fi spânzuraţi, între care era şi preotul din comuna Mesente, căzut în captivitate în lovirea de la Cricău, în 28 Octombrie. / d). Comandanţii austrieci opriră orice pradă şi promiseră că nici pe lăncierii români nu-i vor lăsa în cetate, la care aceia nici nu trăgeau, că le era greaţă de ea; tot ce trebuia lăncierilor era merinde, nutriment şi adăpost în contra frigului.

Încât pentru contribuţiune sau, mai bine zis, gloabă, pedeapsă în bani, numiţii comandanţi au declarat că aceea o va defige Generalul comandant baron Puchner, îndată ce i se vor face cunoscute condiţiunile de împăciuire. Aceasta s-a şi întâmplat, după care baronul Puchner aruncă un tribut de 200 mii florini pe locuitorii Clujului, sumă relativ mare, aceasta în proporţiunea numărului locuitoriloru acelei cetăţi, care însă, considerând nu numai ţinuta lor politică, ci mai vârtos nenumăratele lor excese de oameni îmbuibaţi, tirania, execuţiunile şi toate faptele lor sălbatice, au meritat prea bine acea pedeapsă.

Oastea sau adică corpul de nord a intrat în Cluj numai după ratificarea condiţiunilor, adică în 18 Noiembrie. Batalionul, care suferise atâtea tentaţiuni şi batjocuri

din partea insurgentilor, aşteptase pe camarazii săi în plină paradă şi cu muzica militară, care intona imnul împărătesc.

Între 19 şi 21 Noiembrie, au ajuns la Cluj şi aşa numitul corp de sud, adică oastea comandată de către generalul Kalliani, şi cu cea venită sub conducerea locotenent colonel de Losenau. / Din acele zile, înainte, toată oastea imperială re-gulată, concentrată la Cluj, era de 5.700 pedestrime, 8 escadroane de călărime, cu 690 de cai şi 19 tunuri. Atâta tot, adică foarte puţini. Generalulu Kalliani, chemat la Sibiu, dete comanda brigadei sale general-maiorului Schurter, iară generalul Wardener transpuse brigada sa colonelului de cavalerie baron Rhemen. Colonelul Jablonsky, care mersese în Bucovina, acum însă venise iarăşi la Cluj, a luat din nou comanda regimentului Carol Ferdinand, în locul baronului Baldacci, care dispăruse.

Generalulu Wardener a tratat pe locuitori cu o cruţare extraordinară. Din tributul de 200 de mii, a scos abia ceva peste jumătatea sumei. Aristocraţilor le dădea asistenţă militară, sub cuvânt ca să le apere moşiile de rapacitatea românilor, în realitate însă ei foloseau miliţia ca *salva guardia* pentru spionii lor. Dezarmarea prin o comisiune mixtă a decurs cu atâta nepăsare, încât mai târziu, când au ieşit austriecii din Cluj, în urma lor au apărut, ca din pământ, acolo, pe loc, husari şi gardişti naţionali armaţi; iară la baroneasa Huszár se aflară toate monturile unui escadron de chevauxlegers, dezarmat în Octombrie de către unguri, cum şi 70 de mii gloanţe de puşti.

Se afla, pe atunci, şi în Cluj, un străin, anume Richardson, care figura acolo cu rangul unui căpitan din marina Angliei, un om şi acesta misterios, bunăoară ca şi cei doi de la Braşov, numiţi mai în sus. Toată lumea ştia că acel Richardson în tot timpul, de când locuia în Transil-

vania, îşi petrecea mai mult tot cu aristocraţii mai tineri, cunoscuţi ca conspiratori. După ocuparea Clujului, vedeai pe acelaşi om străin pe la generalul Wardener şi în societatea ofiţerilor de stat major, cărora el îşi oferea serviciile sale ca cunoscător al regiunilor şi localităţilor Transilvaniei, ca şi cum în toată acea oaste austriacă şi în toată ţara nu s-ar fi aflat nici un om care să o cunoască fără conducerea unui străin de peste şapte ţări! Adevărată batjocură. Wardener însă era om bun.

Colonelul Urban era făcut din alt aluat. El îndată, în 21 Noiembrie, chemă înaintea sa pe toţi membrii guvernului, câţi se aflau în capitală, şi-i provocă ca să accepte şi să subscrie proclamaţiunea generalului Puchner, din 18 Octombrie. Ei denegară subscripţiunea. Atunci Urban le declară scurt: „Sau veţi subscrie, sau că eu am şi luat măsuri ca să vă trimit pe toţi, cu escortă militară, la Bucovina. Ce să facă, au subscris cu toţii şi aşa au rămas pe loc.

Urban s-a purtat şi cu nefericitul episcop Ioan Leméni brutal destul. Însă cu toată asprimea lui Urban şi încă a unor prea puţini ofiţeri împărăteşti, nu se ştie nici despre unul ca să fi prins omeni ne armaţi sau şi armaţi, dacă îşi cereau pardon, să-i fi împuşcat şi spânzurat fără nici o judecată întemeiată pe legi, pe când, din contra, nenumăraţi ofiţeri unguri, locotenenţi, căpitani şi alţii, prinzând pe oameni din case şi din câmpii de la lucru, îi împuşcau sau spânzurau, iară alţii au fost aruncaţi în prinsorile cele mai rele.

Comandanţii de la Cluj au comis şi ei o eroare, care seamănă cu a lui Gedeon. În loc de a se lua îndată pe urma trupelor ungureşti, fugite în noaptea din 10 Noiembrie de la Cluj, ei s-au pus pe comoditate şi le-au lăsat celora o săptămână întreagă, nu numai ca să se poată reculege şi

concentra din toate părţile în oraşul Huiedin (Bánfi-Hunyad), aproape curat maghiar, şi în regiunea cu poporaţiune maghiară, ci în opt zile avură timp de ajuns ca să ceară şi ajutor bun de la Ungaria, care apoi a şi venit unul foarte curând, altul în Decembrie. Dacă co-mandanţii austrieci nu ar fi pierdut nici ziua din 17 în Olasutu, care este, aşa zicând, numai o palmă de loc de la Cluj, ci ar fi venit acolo cu toată oastea dintru odată cu Miko şi cu Grois, iară a doua zi, în 18, ar fi şi pornit către Huiedin, care e numai la două poşte departe de Cluj, toa-tă oastea de insurgenţi putea fi prinsă şi dezarmată cu prea puţină vărsare de sânge; peste aceasta, ei ar fi putut înmulţi trupele imperiale cu câteva sute de recruţi ro-mâni, pe care insurgenţii apucaseră a-i înrola până la măcelul din Septembrie, de la Luna.

Abia în 23 Noiembrie fù trimis locotenent-colonelul Losenau, cu 15 companii, cu 3 escadroane şi cu o baterie, pe urma insurgenţilor, din care o parte se oprise ca antegardă numai la Gilău (Gyalu). Insurgenţii traseră de acolo din două tunuri în austrieci, dară cavaleria acestora curând îi fugări, încât nici nu se mai opriră până la Ciucea, pe fruntaria Ungariei. Losenau, înaintând foarte încet, ajunse numai în 27 la Huiedin şi la Almaşul-mare. I s-au mai trimis, apoi, 1 batalion, 2 escadroane şi 3 tunuri, dizlocate aşa pe la comune, ca comunicaţiunea cu capitala să rămână neîntreruptă.

Aşa trupele austriece stetere pe acea distanţă de două poşte până în 18 Decembrie în neactivitate. Adevărat că dăduse o iarnă grea, şi prea adevărat că aceste trupe sufereau mari lipsuri, din lenea intendenţilor, dară şi oastea

insurgenţilor pătimea de aceleaşi lipsuri şi de acelaşi ger”[923].

**1848**, decembrie 25: „**Bem, în Cluj**. În aceeaşi zi de 25 Decembrie, generalul Wardener, la apropierea trupelor lui Bem, s-a retras iute, cu câtă oaste s-a putut, pe drumul ţării, pe la comuna Feleac, înainte, fără a mai cerca vreo rezistenţă. Urban iarăşi acuza aici pe Wardener, scriind că acesta trimisese spre Dej un cursor pedestru, ca să-l cheme cu toate trupele la Cluj, în loc de a trimite un bun călăreţ, şi aşa Urban nu a putut afla nimic despre soarta trupelor de la Ciucea. Numai militarii competenţi vor şti judeca ce era să se întâmple, dacă trupele lui Urban şi ale lui Jablonsky ar fi ajuns la Cluj şi s-ar fi împreunat cu ale lui Wardener, înainte de 25 Decembrie. Atunci însă nu un Wardener, ci un Urban sau un alt ofiţer şi mai genial, şi mai dispreţuitor al morţii, ar fi trebuit să comande trupele imperiale, iară în acel caz este întrebare dacă Clujul nu ar fi ajuns la soarta tragică la care ajunse, după o săptămână, Aiudul. / Peste trei sute de soldaţi imperiali au rămas, ca vai de ei, în spitalul de la Cluj. / Care încărcate cu arme, cu montură şi alte avuţii ale regimentului Carol Ferdinand au fost oprite în drum de către husarii lui Bem şi întoarse la Clul. Apucase şi Urban să ia de la trupele ungureşti o casă cu peste 18 mii florini şi alte averi, care însă a fost puţină dezdăunare în comparaţiune cu pierderile de la Cluj…

În 28 Decembrie… două companii de grăniceri români şi un escadron de dragoni au păţit-o mai rău. Această trupă mică fusese comandată ca să apuce, de la Almaş, la comuna Baciu, şi de acolo, după împrejurări, drept la Cluj. Ajunsă la Baciu, în 26, şi neştiind nimic de

---

[923] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. II, Sibiu 1890, pp. 358-365

căderea Clujului, comandantul trupei trimite un pichet de dragoni drept la Cluj, ca să prepare soldaţilor cortel. Dragonii, venind şi întrebând după locuinţa inspectorului de cortele, întâmpinară o patrulă de husari, aceştia îi împresoară şi-i duc la comandantul lor. Un batalion de miliţie şi un escadron de husari pleacă cu dragonii la staţiunea trupei lor, care acum era la comuna Popeşti (Papfalva), unde cele două companii şi escadronul căzură în captivitate. Iosef Bem, om al acţiunii întru toată puterea cuvântului, în loc să piardă în toată comoditatea trei săptămâni, precum făcuse Wardener, a treia zi de Crăciun dete o proclamaţiune, a cărei măduvă era că el nu a venit să combată şi să asuprească poporul, ci numai ca să combată despotismul şi să lucre în favoarea liberă-ţii; de aceea, el voieşte ca să fie uitate faptele ostile ale naţionalităţilor, prin urmare provoca pe români şi pe saşi ca, rupându-se de către Austria, să se alăture cu toţii la cauza ungurească şi să aibă încredere în acţiunea lui. Se mai ştie, totodată, că, în oastea lui Bem, se aflau peste trei mii de români, parte înrolaţi în batalioanele de miliţieni şi de gardişti, parte şi ca lăncieri, din care cauză episcopul românesc de la Oradea mare, provocat de către guvernul revoluţionar, le şi dăduse doi preoţi, pe parohii Munteanu şi Christianu, precum s-a mai arătat şi îm alt loc (§ 23). Ungurii din această ţară, oricât au glorificat pe Bem ca general, dară acea proclamaţiune umanitară nici până în ziua de astăzi nu i-o pot ierta. Pentru acea proclamaţiune chiar şi Kövári cel moderat ţine că Bem, ca om politic, era un fantast, ceea ce, mai la înţeles, ar în-semna că aceste popoare nu au să-şi ierte în vecii vecilor relele câte-şi făcuseră unele la altele”[924].

[924] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. II, Sibiu 1890, pp. 394-396

**1848**, noiembrie 18: **Ocuparea Clujului**. „După ce generalul Wardener a venit în ajutorul lui Urban, cu 2.420 ostăşime regulată şi cu 5 tunuri, s-a decis ca să se ocupe capitala ţării, adică Clujul, ceea ce s-a şi întâmplat în 18 Noiembrie, cu neaşteptată uşurinţă, căci insurgenţii maghiari, după două loviri scurte, o luară la fugă spre Ungaria”[925].

**1848**, decembrie 25: **Confruntări la Cluj**. „Bem, cu oastea maghiară, străbătuse, pe la 25 Decembrie 1848, până la Clusiu, dară până atunci în Sibiu nu se ştia nimic despre această schimbare a lucrurilor, ceea ce se cunoaşte şi din următoarele două acte:

„Comitetul Naţiunii române, / V. Prefectului Ştefan Moldovanu / Comitetul primi în zilele trecute o ordinaţiune de la I. G. Comando, ca să ordineze la M. Vásárhely ca farina pentru magazine din acel oraş să se transporte la magazinul din Clusiu, ce s-a şi făcut. Dar Comitetul lua înştiinţare că o parte din acel transport s-ar fi oprit de către românii din Zau. Comitetul a raportat la G. Comando, de unde a primit o altă ordinaţiune, din care ţi se alătură aci o copie sub A, pe care să o mâni prin ştafetă până la Zau, cu adaus că acea farină, dacă până acum n-a devenit în mâna rebelilor calmuci, să se transporte la Mediaş ori Ibasfalău. / Sabini, 5 Ianuarie 1848. Simeon Barnutiu, Presidente”.

„Prefectul Legiunii III, către Administratorul Comitatului Cetatei de Baltă, Dl Ştefan Moldovan. / În ziua din 25/6 Ianuarie, am primit două epistole ale Onorat Domniei Tale. La cea dintâi din loc m-am mişcat cu trupa din Bobohalma, şi acum mă aflu în Curia, lăsând în loc un tribunat în formă de picheturi. De aceasta însă mă doare,

---

[925] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. II, Sibiu 1890, p. 214

că m-am mişcat pentru că Vásárhely tremura de lagărul meu, mai înainte a fost flamura uniunii, dar dupa aceea le-au tras, pentru că în M. Vásárhely nu e mulţime mai mare decât eu cu Vlăduţiu o aş putea nimici, şi nici trebuie întârziat, ca să nu se impute şi asta. Să mi se dea mie facultate şi o companie de miliţie. La Turda, încă după cum noi ştim, nu se află mai mulţi decât 5.000 gubaşi[926], poate vor fi mai mulţi la Clusiu".

A doua epistolă pe loc o am comunicat cu Vlăduţiu, şi până acum vor fi călăreţii la Zau, însă numai pentru aceea am trimis, ca să se cerce lucrul mai cu ameruntul, însă ei ştiu întâmplarea farinei în chipul următor, adică: mergând carele spre Clusiu, până la Zau, oarecine le-a întors, spunând că vine vrăjmaşul şi, întorcându-se în M. Bandu, au staţionat, unde ungurii le-au prins 4 care. De acolo, mergând, prin Nasna, în Vásárhely, de unde Dl Maior Clocotianu a fost ieşit, au picat în mâna vrăjmaşului, împreună cu patru catane, care, prin providenţă, sunt scăpaţi şi duşi la Sibiu. Aşa e cu farina.

Tocmai acuma mi-au adus prinşi doi cocişi din M. Vásárhely, care au fost trimişi în Şomfalău, la curtea lui Donath, ca să ducă porci, din care iarăşi numai atâta am putut scoate, că cetatea o păzesc singuri maghiarii din scaun. Cocişii sunt prinşi, căruţa, care este a oraşului, sechestrată şi porcii, la mine, în pivniţă. / Pe lângă toate acestea, rugându-te să mă mai înştiinţezi, sunt M. On. Dnii Tale / Dat în Cetate de Baltă 1848, 26/3 Decembrie / credincios fiu / Vasile Moldovean, / Prefect a Leg. III"[927].

---

[926] Numiţi aşa de la vestmântul lor de deasupra, numit guba, ceea ce pe aicea se zice sarică. Erau mai toţi lăncieri români, aduşi asupra noastră din comitatul Biharu etc.

[927] *Transilvania*, nr. 16, Braşov 1876, pp. 286, 287

**1852: Se deschide în Cluj „o mică şcoală confesională greco-catolică**, cu un singur învăţător"[928].

**1862**, februarie 9: **Constituirea Societăţii de lectură a junimii române din Pesta**. „La 9 Februarie 1862, după ce planul era aproape pe deplin precizat, s-au întrunit studenţii români de la Budapesta pentru a înfiinţa societatea pe care o doreau. O comisiune, sub preşidenţia lui Iosif Vulcan, a fost însărcinată să elaboreze un proiect de statute, având să stabilească organizaţiunea, scopul şi mijloacele societăţii. Comisiunea a lucrat neaşteptat de iute, căci ideea de a înfiinţa societatea. era.

În 20 Februarie, acelaş an, proiectul întocmit e votat şi Societatea de lectură a junimii române din Pesta e constituită. Conform statutelor se alege următorul comitet: preşedinte Parteniu Cosma, vicepreşedinte Ion Nedelcu, notari Iosif Vulcan şi Ştefan Perian, casier Iosif Illovits, bibliotecar Saba Fercu… / În anii următori, trec prin fruntea ei sau ca simpli membri din nou Iosif Vulcan, apoi M. Em. Ungureanu, Gr. Mihali, V. Babeş, Gh. Vuia, Enea Hodoş, G. Serb, G. Bilaşco, dr. C. Diaconovich, Amos Frâncu, Iosif Blaga, V. Branisce, Virgil Oniţiu, Elie Miron Cristea, Elie Dăianu, Iuliu Maniu, V. Onişor, Il. Chendi, Nic. Sulica, V. Moldovan, L. Triteanu, V. Goldiş, I. Lupaş, I. Agârbiceanu, O. Goga, Ioan Lapedatu, Alexandru Ciura, A. Bănuţiu, Seb. Stanca, G. Murnu, C. Bucşan, M. Căluţiu, N. Drăganu, Victor Vlad, P. Poruţiu, M. Şerban, P. Groza, O. Ghibu, A. Dobrescu, S. Meteş, V. Stanciu, V. Stoica, E. Ţeposu, L. Câmpeanu, O. Hulea şi o mulţime de nume cunoscute, a căror înşirare ar umplea coloane întregi"[929].

---

[928] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 42

[929] *Almanahul Societăţii Academice „Petru Maior"*, Cluj 1929, pp. 110, 112, 113

**1863**, iulie 20: **Deputaţi clujeni în Dietă**: „5). Canonicul Joanne Fekete alias Negruţiu, deputatul cercului prim aşa numit Kolos-Fejerd-Bacs de alegere din Comitatul Clusiului, după cum se vede din protocolul de alegere, ddto. 2 Julie 1863, dintr-a 1.395 de îndreptăţiţi la alegere luând parte 1.221 de alegători, s-a ales cu 758 de voturi. / 8). Leontin Poppu, ablegatul cercului de alegere al 2-lea sau a Almaşului mare din Comitatul Clusiului, după cum se vede din protocolul de alegere, ddto. 8 Julie 1863, dintr-a 758 de îndreptăţiţi la alegere înfăţişându-se 711 alegători, s-a ales cu 665 de voturi”[930].

**1865: „Unire sau moarte, la Cluj”**. „O nouă lovitură se dă neamului românesc când, la 1865, Austria, strâmtorată şi presionată de rămăşiţele feudale, închide dieta de la Sibiu şi permite să se facă noi alegeri, în baza legii electorale de la 1791, cu mici intercalări, referitoare la clasele fără privilegii. Aici ungurii şi saşii sunt în majoritate şi, înţeleşi cu Viena, se pune în dezbatere chestiunea Unirii Ardealului cu Ungaria, care, sub presiunea înscenată a maselor ce cutreieră străzile Clujului, zbierând „Unio vagy halál” (Unire sau moarte), se votează, iar Ardealul e aruncat pradă statului unitar maghiar, visat de pseudo-democraţii neamului unguresc”[931].

**1867**, aprilie: **„Comunicaţiunea drumurilor de fier, spre Cluj**. / De la Oradea-Mare, la Clusiu, pleacă, în toate zilele, la 6 ore 30 minute, după miazăzi, soseşte în Clusiu la 1 ora 30 minute după miazăzi. Cale de 19 4/8 mile, ţine 18 ore 40 minute. / De la Clusiu, la Oradea, plea-

[930] *Acten und Verhandlungen des Siebenburg*: *1863/64 Landtages*, Sibiu 1864, p. 35

[931] Mureşanu, Ion, *Ardealul*, „Cartea Românească” Bucureşti 1924, p. 67

că, în toate zilele, la 12 ore ziua, soseşte în Oradea la 6 ore 40 minute dimineaţa. / De la Sibiu, la Clusiu, pleacă, în toate zilele, la 3 ore d. m., soseşte la 9 ore 20 minute dimineaţa. Cale de 21 6/8 mile, âine 18 ore 20 minute. / De la Clusiu, la Sibii, pleacă, în toate zilele, la 5 ore după miazăzi, soseştee la 11 ore 50 minute ziua”[932].

**1867**, noiembrie; „**Calea ferată Orade-Clusiu înaintează cu energie**. Linia va trece pe valea Crişului, va fi de 20 de mile de lungă şi va avea 6 tunele, care, laolaltă, fac 866 de orgii. Staţiunile sunt Orade, N. Telegd, Aleşd, Reu, Bratea, Lacul Negru, Sebeşul, B. Huedin, Egeres, M. Nadas şi Clusiu. Suma totală a speselor va fi 16 milioane de florini. 5 milioane sunt asigurate de împărăţie, celelalte le va procura ministerul ungar prin împrumutul pentru căile ferate ungureşti”[933].

**1867**, august 26/14: **Adunare generală la Cluj**. „Adunarea generală a VII-a a Asociaţiunii transilvane pentru literatură română şi cultura poporului român, convocată pe 26/14 August 1867, la Clusiu, a fostu cercetată fără asemănare mai bine şi cu mai mare zel decât alte trei din cele şase anterioare… / Adunarea îşi alese un preşedinte ad-hoc în persoana consilierului Iacob Bologa… / La şedinţa aceasta a asistat şi Excelenţa Sa comitele Emanuil Pechy, comisar plenipotent al Maiestăţii Sale în Transilvania”[934].

**1868**, februarie 17: **Muzeul transilvan din Cluj**. La iniţiativa comitelui Emeric Mikó, la Cluj s-a desfăşurat, în zilele de 17 şi 18 februarie 1868, Adunarea generală a Societăţii muzeului transilvan din Cluj. „Muzeul transilvan este fundat numai cu vreo 4 ani înaintea Asociaţiunii

---

[932] *Albina*, an II, nr. 45/152, Viena 1867, p. 4
[933] *Albina*, nr. 127/234, Viena 1867, p. 4
[934] *Transilvania*, nr. 21-21, Sibiu 1888

transilvane pentru literatura şi cultura popo-rului român, cu toate acestea el, în punctul pecuniar, stă aproape de şapte ori mai bine decât această asociaţiune. Din computul exact, subştern adunării, prin casarul V. Bányai, scoatem spre orientare numai următoarele cifre, din cele trei fonduri ale muzeului, aşa cum au stat ele în 17 Februarie acul curent. / Casa principală, în valoare: a franci 198,194, creiţari 87 şi 2 şesimi. Casa fondului de premieri pentru istoria naturală: franci 719, creiţari 87. Casa fondului în aur: 513 galbeni”[935].

**1868**, decembrie 6: **Cale ferată şi la Cluj**. „În 6 Decembrie 1868, regele Ungariei sancţionase legea (art. 45) prin care se decretează clădirile căii ferate orientale sau, mai bine, continuarea ei de la Oradea-mare – Huneadin – Clusiu – Turda – Aiud – Teiuş, apoi pe râul Târnava, în sus, la Blaj – Mediaş – Sighişoara – Braşov. Cu acea linie vin împreunate ramurile Sibiu – Copşa – Mediaş şi Turda – Târgul Mureşului, adică pe Mureş, în sus. Clădirea liniei orientale, cu ramurile sale, este dată cu contract casei Varring & Comp. Locomotiva îmblă deja, de la Oradea, la Cluj, iar în 1871, ea va ajunge la Sighişoara şi, în 1872, la Braşov”[936].

**1870**, aprilie 28: „**Societatea muzeului transilvan**. Această societate ştiinţifică, a cărei reşedinţă este Clujul, fundată numai de câţiva ani, merită atenţiunea noastră nu numai pentru că ea, mult, puţin, este contemporană cu Asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura poporului român, ci li pentru că este patriotică în mai multe înţelesuri, iară încât ea este ştiinţifică, nu are sau încai nu ar trebui se aibă naţionalitate, căci ştinţa este una

[935] *Transilvania*, Anul Im nr. 8, Braşov 1 aprilie 1868, pp. 173, 174
[936] *Transilvania*, nr. 13, Braşov 1870, pp. 155, 156

în toate limbile pământului, în câte oamenii se ocupă cu dânsa.

Societatea muzeului transilvan ţinu, în acest timp, adunarea sa generală, în 28 şi 29 Aprilie, la Cluj. Preşedintele o deschise, ca totdeauna, prin o cuvântare, cerută de împrejurări, apoi urmară celelalte lucrări, conform unei programe de treisprezece puncte. În orele post-meridiane, între 3 şi 5, se citiră şi unele dizertaţiuni ştiinţifice. / Averea societăţii, în 31 Decembrie 1869, era: / În obligaţiuni de stat: v. a. franci 64.287,5; / În obligaţiuni private: franci 139.729 creiţari 16; / În bani *per cassa*: franci 4.433 creiţari 70,5. / **Suma**: v. a. franci 207.449 creiţari 86.

Peste această sumă, societatea mai are şi în monetă de aur 550 galbeni, daţi împrumut, iară 42 galbini *per cassa*, în sumă de 592 galbeni. Societatea muzeului mai are încă şi un fond mic, de 1.232 franci şi 47 creiţari, destinaţi pentru ştiinţele naturale. / Din aceste sume se poate vedea că fondurile Societăţii muzeului transilvan din Cluj sunt aproape de şase ori mai mari decât este fonduleţul Asociaţiunii transilvane din Sibiu. Însă averea muzeului transilvan nu stă nu-mai în fonduri de bani, ci ea are, precum bine ştim, o bibliotecă şi colecţiune de manuscripte, colecţiune numismatică şi de antichităţi foarte interesante, cabinet de naturale, casă, grădină botanică, iară în anul acesta îşi mai înavuţi colecţiunea mineralogică cu aceea pe care o cumpără de la dl Francisc Herbich. Dacă valoarea acestor averi s-ar computa nu după ceea ce zic juriştii *pretium afectionis*, ci după o altă cheie, spre a scade preţurile pe cât se poate, totuşi acelea ar reprezenta o valoare cel mai puţin până la un sfert de milion; căci, adică voind cineva să înainteze ştiinţele în cutare ţară, cu ajutorul unei biblioteci şi al unor colecţiuni, precum sunt ale mu-

zeului din Cluj, şi constrâns fiind a le cumpăra, desigur l-ar costa mai mult ca 250 mii florini.

Din bugetul anual aflăm că venitul muzeului transilvan, pe anul 1869, a fost de v. a. franci 14.310 creiţari 43,6. Din spese însemnăm numai două cifre, adică franci 8-040, care se dau ca plăţi la funcţionarii muzeului, ca simbrii la servitori şi la grădinar, apoi şi ca tacse de locuinţe (corteluri), iară franci 5.750 se spendează pentru alte scopuri ale muzeului, precum înmulţirea bibliotecii, a colecţiunii numismatice şi a cabinetului de naturale, cum şi pentru călătorii ştiinţifice, cultivarea grădinii ş. a. Suma totală a speselor: franci 13.790. Restul de franci 520 creiţari 43,6 din venit se adaugă la fond.

Când locuitorii marelui principat al Transilvaniei nu s-ar despărţi şi clasifica după naţionalităţi, nici după confesiuni, ci, de eexemplu, numai după poziţiunea lor politică, întru înţeles vechi feudalistic, adică în aristocraţie şi democraţie; când, apoi, ar veni un străin şi ar întreba: Care clasă de oameni a fundat muzeul transilvan din Cluj? Ar fi constrâns a răspunde: Aristocraţia. Şi cine a fundat şi susţine Asociaţiunea transilvamă din Sibiu? Democraţia. Corolar deducă-şi fiecare lector. Noi, din parte-ne, susţinem numai atâta, că orişicum, poporul trebuie să se deştepte şi să facă mai mult pentru sine-şi însuşi”[937].

**1870**, iulie 16: „**Teatru român în Cluj**. Domnul Milo din Bucureşti, cu o trupă mică, dar bine aleasă, petrece în Cluj şi ne-a surprins, până acuma, cu două reprezentaţiuni. / Sâmbăta trecută, 16 iulie, s-a reprezentat piesa „Lipitorile satelor din Moldova”, comedie în 6 acte, de

---

[937] *Transilvania*, nr. 10, Braşov 1870, p. 117

Alecsandri şi Milo. Teatrul a fost atât de înghesuit, încât asemenea nu s-a mai văzut de la anul 1867, cu ocaziunea concertului ţinut întru folosul Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român. În această seară, **majoritatea precumpănitoare a spectatorilor o forma publicul maghiar din loc**. Un incident atrase curiozitatea publicului din Clus pentru Milo şi bucata „Lipitorile statelor". Evreii din Cluj, adică, văzând titulatura bucatei, fanaţizaţi apoi nu ştiu prin cine, au început, încă Vineri, după prânz, când bucata era deja publicată pentru Sâmbătă, a face la comploturi ca să împiedice oarecumva reprezentarea acestei bucăţi. În impertinenţa şi fanatismul lor, au mers atât de departe, încât au pretins chiar şi de la poliţie ca să fie oprit Dl Milo de a reprezenta menţionata piesă. De aici însă fură respinşi cu indignaţiune, după cum au şi meritat. Domnii evrei se vede că voiau să alarmeze lumea în contra lui Milo, pentru că dânsul ar propaga persecutarea cea născocită prin ei în contra evreilor de dincolo şi aicea!

Duminecă, 17 iulie, se reprezentară trei bucăţi teatrale: „Milo ca director", „Cimpoierul" şi „Cocoana Nastasia". / Teatrul, de astădată, nu a fost tocmai aşa înghesuit ca Sâmbătă; însă majoritatea precumpănitoare era română. Publicul a rămas încântat de teatrul românesc şi uimit de arta lui Milo. / Aceste vi le scriu în fuga mare, Dle redactor, rezervându-mi a face o mică recenziune cu privire la toate reprezentaţiunile ce le va ţine trupa română în Cluj.

Mâine, Miercuri, se va reprezenta „Chir Zulliaridi", comedie într-un act, „Ciobanul român", canţonetă într-un act, şi „Parac1isierul", vodevil naţional într-un act.

Afară de acestea, va mai da Dl Milo una sau două reprezentaţiuni în Cluj, apoi se va duce la Oradea Mare"[938].

**1871**, mai 18: **Sărbătoare de înfrăţire cu maghiarii**. „Precum se ştie, românii din Braşov au ţinut, în 22 aprilie, o sărbătoare de înfrăţire cu maghiarii. Numaidecât, după aceea, ziarele maghiare buciumară în lumea largă că asemenea înfrăţiri se vor face şi aiurea, chiar şi în Clusiu (se citeşte Cluş – n. n.). Se poate ca fraţii maghiari din alunecarea unor români debili la înger să-şi ajungă scopul prin unele locuri, dar între românii din Cluş şi din giur, între pocale niciodată Nu aşa se fac înfrăţirile cele adevărate. De ce nu ne cheamă fraţii maghiari la înfrăţire în parlament, unde sigur se poate întemeia frăţietate adevărată, dar acolo ne îmbie cu frăţietatea legii electorale din 1848 a Transilvaniei, susţinută pentru noi numai în această ţară, deşi de altmintrelea unită cu Ungaria, fără de învoirea noastră, ne îmbie cu legea ridiculă de naţionalitate, care e numai batjocură pentru naţiunea română.

Împlinească fraţii maghiari dreptele pretenţiuni ale naţiunii române, şi atunci românii îi vor primi la înfrăţire cu braţele deschise, că, mai tare decât românii, nimeni nu doreţte înfrăţire adevărată, că noi ştim bine câtă daună are patria din cauza frecărilor celor multe între naţiunile conlocuitoare"[939].

**1871**, octombrie 18: **Înfiinţarea unei Universităţi cu trei facultăţi la Cluj**. „Un mijloc puternic pentru ridicarea culturii popoarelor locuitoare în Transilvania trebuie să atragă atenţiunea noastră asuprăşi, şi acesta este înfiinţarea unei universităţi, cu trei facultăţi în Clusiu (se citeşte „Cluş", „si" citindu-se „ş", iar „u" final fiind mut –

[938] *Federaţiunea*, nr. 67/399, Pesta 1870, p. 264
[939] *Federaţiunea*, nr. 57/525, Pesta 1871, p. 226

n. n.). Ziaristica noastră prea puţin s-a ocupat, până acum, cu această chestiune, măcar că aceea, după părerea mea, este pentru cultura noastră, a românilor transilvăneni, o chestiune de prea mare însemnătate, o chestiune aşa-zicând de viaţă. Noi, românii transilvăneni, care formăm mulţimea precumpănitoare a naţiunilor ce locuiesc această ţară; noi, care contribuim atât de mult cu darea în bani şi cu braţul la susţinerea şi apărarea acestei ţări, vom fi având şi drepturile noastre faţă cu acest insti-tut de stat, ce se înfiinţează pentru locuitorii Transilvaniei în Cluş. Da, avem dreptul de a pretinde ca statul, la înfiinţarea acelei universităţi, să nu îşi uite de noi, să înfiinţeze la universitatea din Cluş, pentru toate studiile, catedre paritetice cu limba învăţământului cea românească. Din proiectul de lege, pe care l-a aşternut regimul dietei din Pesta, cu privire la universitatea din Cluş, nu se vede nici pe departe aceea că doară intenţiunea regimului ar fi ca universitatea din Cluş să fie prevăzută cu alte catedre, decât cu cele maghiare, şi se poate presupune, cu tot dreptul, că şi în Cluş, întocmai ca în Pesta, se vor sili a ne mulţumi cu înfiinţarea unei catedre pentru limba şi literatura română. Cu atâta numai, nici pretenţiunilor noastre juste, nici dreptăţii nu s-ar face destul”[940].

**1872**, februarie 25: „**Chestiunea alegerilor în Cluj**. Cu privire la politica cu care eu, din norocire, nu-mi prea sparg capul, am a vă comunica numai atâta, că oamenii, şi în special inteligenţa noastră din Cluj, încep a se consulta de timpuriu despre cestiunea alegerilor pentru sesiunea viitoare a dietei.

---

[940] *Federaţiunea*, nr. 103/571, Pesta 1871, p. 410

În zilele trecute, se ţinu conferinţa confidenţială în această afacere. După cele auzite, aflându-mă şí eu de faţă, vorba fu mai mult despre ceea ce ar fi de observat şi de făcut din partea românilor transilvăneni, cu privire la viitoarea alegere de deputaţi. / Omenii noştri nu putură a se exprima nici pro, nici contra. Secretarul ministerial, dl N., se părea (oare numai se părea?) că mirosea a activist. Cu bună seamă i-a suflat vreun trâmbiţaş „mare”, de la Pesta sau de la Sibiu, un „padiesce!” – domnia sa zicea că noi (românii) trebuieşte să dezvoltăm toată activitatea faţă cu această chestiune. Însă ce fel de activitate? Asta, eu, ca un biet cărturar, care nu mă amestec în politică, nu o ştiu, atâta văzui, că părerea dumisale fu combătută cum se cade din partea altui secretar ministerial, d. V . Apoi nici di protopop G. P. nu i-a rămas dator respectivului activist. Mai erau încă câţiva „funcţionari”, care nu mult ar fi aşteptat îmbiaţi, până s-ar fi declarat că le-ar place a se numi „activişti”, ştiţi cum!, însă popa le tăia limba.

În fine, cât de silă, cât de milă, se primi propunerea dlui V. ca noi, Clusiarii (clujenii – n. n.), să nu facem alta, decât să rugăm pe jurnaliştii noştri naţionali ca să ne scoată din caote (confuziune), discutând această chestiune cu toată seriozitatea, ca aşa toţi, din toate părţile, să mergem pe o cale, adică: sau „să” sau să „nu” participăm la alegerile viitoare de deputaţi. / Părerea dlui V.,. precum era formulată, avea şi altă parte „că inteligenţa română din Cluj află de necesară convocarea unei conferinţe naţionale, stătătoare din bărbaţi „independenţi”. E dară întrebarea: Cine şi după care modalitate să convoace această conferinţă? / Mai pe larg, veţi primi din altă pană mai deşteră. Cu toate acestea, eu cred că în „Reflexiunile” la articolul „Ce e de făcut”, al Dlui I. H., se va discuta şi această

chestiune, eu atât mai vârtos, fiindcă chiar aici e locul ei, după părerea mea.

A trecut bine o lună de când ni se trimise această scrisoare, precum se poate vedea din data ei – nu o publicarăm însă până acum, pentru că aşteptam a ni se scrie dea dreptul, de către factorii principali ai acelei conferinţe, ceea ce nu s-a făcut. Relativ la chestiunea alegerilor iminente, am primit, din mai multe părţi, scrisori, în care ni se fac tot aceleaşi întrebări şi observaţiuni, care se fac şi în această scrisoare, la toate acestea se va da răspuns în „Reflexiunile" care sperăm a le încheia în săptămâna viitoare, iară cât a pentru chestiunea „conferinţei", aceasta încă se va trata cât de curând, într-un articol separat"[941].

**1872**, ianuarie 2: **În cauza Universităţii din Cluj**. „Petiţiunea comitetului Asociaţiei transilvane pentru literatură etc., în cauza Universităţii din Clusiu. / În urma iniţiativei luate din partea adunării generale, cercul din despărţământul Clusiului, ţinută la Milasiul mare, în 8 şi 9 Octombrie 1871, comitetul Asociaţiunii transilvane a aşternut, la înalt ministerul regal ungar de cult şi instrucţiune, în respectul considerării intereselor de cultură a limbii române la înfiinţânda universitate în Clusiu, următoarea reprezentaţiune, respectiv cerere:

Înaltului minister al regatului ungar de cult şi instrucţiune! / Universitatea de stat, ce este proiectată a se înfiinţa în Clusiu, atrage asuprăşi atenţiunea fiecărui fiu şi cetăţean al patriei. Aceea are să fie un institut de cultură mai înaltă, din ale cărui binefaceri se vor împărtăşi toţi fiii patriei, fără deosebire de naţionalitate, prin urmare şi fiii poporului român. Ca însă atare institut de cultură şi ştiinţă

---

[941] *Federaţiunea*, nr. 32/632, Pesta 1872, pp. 125, 126

mai înalte să poată corespunde în tot respectul nobilei şi salutarei sale misiuni, după modesta-ne opiniune, la înfiinţarea şi organizarea aceluia ar trebui să se ia în dreapta şi cuvenita consideraţiune şi interesele de cultură ale popoarelor din patrie şi, în special, ale poporului român, care face majoritatea locuitorilor din Transilvania. Iar aceste interese de cultură s-ar vedea reprezentate şi respectate mai cu demnitate în cazul când, la înfiinţânda universitate s-ar propune diversele specialităţi de ştiinţe în limbile uzitate în această ţară, căci astfel s-ar da şi tinerimii române, ce va acurge la acest focar de cultură, din diverse părţi, dorita ocaziune de a asculta studiile respective în limba sa, satisfăcându-se totodată prin aceea şi cerinţelor de dezvoltare şi perfecţionare a limbilor din ţară. E un adevăr constatat cum că cultura ştiinţifică se procură cu o înlesnire şi cu un temei mai mare în limba maternă; mărturia învederată despre aceasta este istoria culturii tuturor popoaralor.

Din aceste motive, plecat subsemnatul comitet, având de o parte în vedere misiunea şi scopul Asociaţiunii transilvănene, care, conform statutelor sale, §§ 1 şi 2, este de a lucra, cu toate mijloacele cuviincioase pentru înaintarea culturii în diverse ramuri ale aceleia; de altă parte, considerând şi dorinţele manifestate din partea inteligenţei române în obiectul din chestiune: se simte dator a rugam cu toată căldura, pe înaltul minister regal ungar de cult şi instrucţiune ca înalt acelaşi, în proiectul de lege ce-l va aşterne dietei, spre pertractare legală, în privinţa înfiinţândei universităţi, să binevoiască a lua în cuvenita considerare şi interesele de cultură ale limbii române şi, astfel, a exopera, pe calea legislaţiunii, ca la amintitul institut să se reidice catedre paritetice pentru propunerea studiilor şi în limba română, ceea ce cu atât ar fi mai de lipsă, cu cât că,

prin aceea, s-ar satisface unei cereri şi dorinţe atât de juste, cât şi de ferbinte a românilor, care încă constituie un factor nu neconsiderabil în organismul statului. / Altcum, cu cea mai profundă veneraţiune etc. / Sibiu, în 2 Ianuarie 1872”[942].

**1874**, februarie 21: **Societatea junimii din Cluj**. „Societatea „Julia” a junimii române academice din Cluj (Clusiu) a aranjat, la 21 februarie, un concert însoţit de dans şi Căluşerul, esecutat de 16 juni, îmbrăcaţi căluşereşte. / Iată programa concertului: 1). Deschiderea concertului, prin Daniele I. Monasterianu, vicepreşedintele societăţii academice; 2). „Cincisprezece Cireşar”, de Pascali, muzica de Flechtenmacher, executată de corul vocal; 3). „Sentinela română”, de V. Alesandri, perorată de Basiliu Olteanu, jurist; 4). „Salutare din Italia”, compusă de Francisc Suppé, pentru două violine principale cu acompaniere de pian; executată de dd. Carol Schuster, directorul Conservatorului din Cluj, Carol Gunesch, magistru de capelă al „Hilariei”, şi Emiliu Vajda, student, cl. VI; 5). „Cântec vânătoresc”, poezia imitată de Gabriele Şcridon, auditor de filosofie, muzica de Mendelsohn-Bartholdy, executată de corul vocal; 6). „Misiunea femeii în genere şi a celei române în special”, disertaţiune compusă şi citită de domnişora Ana de Botta; 7). „Doine române transilvane”, pe fluier păstoresc, executate de concivele dl Ioane Seuşanu; 8). „Şoldan viteazul”, monolog de V. Alecsandri, reprezentat prin Basiliu Filip, student, cl. VII; 9). „Românul verde ca stejarul”, poezie de V. Alecsandri, muzica de Vorobchievici, executată de corul vocal; 10). Închiderea concertului, prin vicepreşedintele societăţii”[943].

---

[942] *Transilvania*, nr. 5, Braşov 1872, p. 54
[943] *Familia*, An X, nr. 6, Buda-Pesta 1874, p. 71

**1874**, mai 3/15: „**Începuturile teatrului românesc la Cluj** le găsim prin anul 1874. Cu ocazia zilei de 3/15 Mai, elevii români din cursul superior al liceului romano-catolic au înjghebat o trupă de teatru, pe care au numit-o „**Prima societate teatrală română ambulantă din Transilvania**”, având şi un „director”. Iniţiatorul acestei trupe de diletanţi a fost **Ion Baciu**, mai târziu preot în Şoimuş şi redactorul „Revistei Ilustrate”. În anul şcolar 1868-69, Ion Baciu înscenează „Ciorobor pentru un topor”, de Iosif Vulcan, într-o casă din Str. Episcop Ivan, iar mai târziu „Nunta ţărănească”, de V. Alecsandri, şi „Din Revoluţia Iui Horia”, într-un şopron din curtea parohiei gr. ort. române.

Mai târziu, societatea se mută într-o odaie spaţioasă în locuinţa protopopului Gavril Pop, unde-şi construieşte o scenă cu culise şi cortină, zugrăvite de Ion Baciu. / Societatea progresează uimitor, mai ales după trecerea lui Matei Millo prin Cluj (1870) când diletanţii au ocazia să cunoască interpretarea genială a tuturor rolurilor lui Millo din piesele lui Alecsandri, care formau şi repertoriul lor. Reprezentaţiile aveau loc aproape în fiecare lună. În cei vreo 7 ani, cât a dăinuit, societatea a făcut aproape 40 de spectacole. / Întărită cu doi actori de la Bucureşti, soţii Alexandrescu, societatea face un turneu, de o vară întreagă, prin oraşele Turda, Abrud, Brad, Deva, Haţeg. Ultimul turneu este semnalat în 1872 în oraşele Gherla, Dej, Şomcuta, Lăpuşul unguresc, Beclean şi Năsăud[944].

---

944 Petruţiu, I., *Contribuţiuni la istoricul Teatrului românesc din Transilvania*. Volumul omagial „Fraţilor Ion şi Alexandru Lapedatu, Bucureşti 1936, apud Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 186

În 1912, spre deosebire de alte oraşe, Clujul unguresc nu a admis nicicum ţinerea spectacolelor proiectate în cadrele turneului organizat de către dl Zaharia Bârsan, predestinat, poate, tocmai prin aceasta pentru demnitatea ce i-a revenit mai târziu, de prim director român al Teatrului Naţional din Cluj"[945].

**1876:** Statutele pentru înfiinţarea unei **şcoli române de fetiţe la Cluj**. „Adunarea generală vor compune-o toţi acei cetăţeni români nedependenţi din ţările coroanei ungare, care ori ca patroni vor solvi o dată pentru totdeauna 100 florini, care sumă se poate răfui şi în obligaţiuni aducătoare de procente legale; ori ca binefăcători vor spenda anualmente 2 florini în favoarea fondului"[946].

**1880**, februarie 19: „**Concertul şi balul român din Clusiu**, dat de societatea „Julia", sub prezidiul dlui Aurel Isac, la 19 februarie a. c., a reuşit bine. În concert, domnişoara Elena Piposiu şi, mai ales, domnişoara Camila Pop au făcut mare efect şi au fost viu aplaudate; asemenea şi domnii B. Pop şi E. Vaida au executat excelent piesele lor. În pauză, s-a jucat „Căluşerul" şi petrecerea a durat până dimineaţa, jucându-se mai multe dansuri naţionale"[947].

**1886**: **Bănci populare, în Cluj**. „**Economul**, în Cluj, cu filiale în Aiud şi Ludoşul de Mureş; fondată la 1886; capital social 40.000 coroane în 4.000 acţiuni a 100 coroane. Preţul acţiunilor 130 coroane"[948]. / „**Vatra**, în

---

945 Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 186
946 *Albina*, nr. 46 şi 47, Budapesta 1876, p. 5
947 *Familia*, An XVI, nr. 15, Budapesta 1880, p. 92
948 Mureşanu, Ion, *Ardealul*, „Cartea Românească" Bucureşti 1924, p. 153

Cluj, cu filială în Mociu; fondată la 1907; capital social 50.000 coroane în 1.500 acţiuni a 100 coroane”[949].

**1888**: „**Directoarea şcolii superioare de fete din Clusiu**. Antonina de Gerando, directoarea şcolii superioare de fete din Clusiu… o damă distinsă, născută ardeleană, din tată francez şi din mamă maghiară Telekiana, care însă ţine de onoare şi fală a conduce un institut, a cărui lipsă mare o simţiseră şi mamele maghiare mai înainte de a-l avea, spre a se da educaţiunii fiicelor proprii altă direcţiune şi a i se pune alte fundamente, care diferă foarte mult de aşa numita educaţiune de guvernante sau de alta şi mai superficială, şi mai problematică. Până la ce măsură doamna de Gerando este convinsă despre importanţa frumoasei sale misiuni, pe lângă activitatea sa ca directoare şi totodată profesoară de trei studii, cunoscută clusianilor, a mai probat şi prin unele propuneri ale sale, publicate în programa numitei şcoli din anul 1886”[950].

**1889**, ianuarie 8: „**Reuniunea femeilor române din Cluş**. Reuniunile femeilor române se vor spori, în curând, cu una; după cum anunţaserăm, damele romane din Cluş vor înfiinţa şi ele o reuniune. Statutele s-au şi făcut şi presidenta interimară, dna Anna Papp n. Lemeny, cu secretarul interimar, dl Basiliu Podoabă, au şi convocat pe toate doamnele şi domnişorele române din Cluş şi din jur pe a treia zi de Crăciun, 8 ianuarie stil nou, la 9 ore după miazăzi, în casina română din Cluş, spre a dezbate şi vota proiectul de statute. Titlul reuniunii va fi: Reuniunea femeilor române din Cluş şi giur”[951].

---

949 Ibidem, p. 156

950 *Transilvania*, nr. 1-2, Sibiu 1888, pp. 6-8

951 *Familia*, An XXIV, nr. 51, 30 decembrie 1888, p. 599

**1889**, noiembrie 23: „**Serate literare în Cluş**. Tinerii români de la Universitatea din Cluş, cu concursul inteligenţei române de acolo, au început şi-n iarna acesta să dea un şir de serate literare române. Prima s-a ţinut în sâmbăta trecută, la 23 novembre nou, cu următoarea programă: 1). „Cuvânt de deschidere", rostit de dl dr. Gr. Silaşi. 2). „Andrei Mureşan", dizertaţie de dl Gav. Precup, stud. phil. 3). „Mihnea şi baba", poezie de Bolintinean, declamată de dl V. Abui, stud. med. 4). „Ceva despre sistemul solar", prelegere astronomică, de dl Iul. Carşai, stud. phil. 5). „Herşcu Boccegiu", poemă comică de V. Alecsandri, exec. de dl Fl. Muntean, stud. med. 6). „Satira a III-a" a lui Eminescu, declamată de dl Nic. Vraciu, stud. med. 7). „Cuvânt de închidere", rostit de dl Al. Haliţă, stud. phil. Succesul a fost foarte mulţumitor, căci s-a întrunit un public frumos, care a ascultat cu plăcere singuraticele puncte ale programei"[952].

**1891**, februarie 14/26: „**Concertul tinerimei române din Cluş**, la 14/26 februarie, s-a ţinut cu următoarea programă: 1). Eugeniu Carada: „Cântec ostăşesc", muzica de A. Flechtenmacher; aranjată pentru cor bărbătesc de I. B. Oberti, executată de corul junimii. 2). Chopin: „Grande Polonaise Es dur", op. 22., executată pe pian de domnişoara Elena Florian, acompaniată de orchestra militară a regimentului 51. 3). „Declamare", domnişoara Cornelia Lupu. 4). „Oh Quand je dors"; „E miezul nopţii", romanţă; cântată de domnişoara Anca, acompaniată pe pian de I. B Oberti. 5). „Al IX-lea concert de Berioth", executat pe violină de domnul Ioan Florian, acompaniat pe pian de domnişoara Elena Florian. 6). „Luna surâde",

[952] *Familia*, An XXV, nr. 47, Oradea-Mare 1889, pp. 562, 563

romanţă, aranjată pentru cor băr-bătesc de I. B. Oberti; executată de corul junimii. 7). Liszt: „Rhapsodie Hongroise Nr. XIV”, executată pe pian de domnişoara Elena Florian. După concert, urmă balul până dimineţa”[953].

**1892**: „**Facultate teologică pe lângă Universitatea din Cluşiu**. Adunarea generală a districtului bisericesc din Cluşiu a hotărât, cu majoritate de voturi, să se înfiinţeze în Cluşiu facultate teologică reformată”[954].

**1893**: **Mărturia lui Ioan Slavici**. „De câţiva ani, încoace, cercurile politice din Europa urmăresc mişcarea naţională a românilor din ţările coroanei ungare cu atenţiune din ce în ce mai binevoitoare. Aceasta, fără îndoia-lă, fiindcă faptele ajunse la cunoştinţa generală au întărit tot mai mult convingerea ca e mare nedreptatea ce li se face românilor în regatul ungar, şi popoarele europene nu pot să remână nepăsătoare, când o mare nedreptate se face în mijlocul lor. / Mai sunt însă la mijloc şi interese de o natură mai pozitivă, şi mişcarea română e urmărită cu atenţiune şi pentru că ea stă în legătură cu marile chestiuni europene.

Conflictul dintre români şi maghiari s-a produs mai ales din cauză că marele Principat al Ardealului a fost desfiinţat, fără de învoirea românilor, care constituiesc trei pătrimi din poporaţiunea totală a ţării. / Această chestiune de autonomie provincială nu are, în sine, decât o importanţă locală; conflictul dintre români şi maghiari câştigă importanţă generală numai prin aceea că el slăbeşte monarhia Austro-Ungară”[955].

**1893**, septembrie 1, Victor Onişor / Decanul Facultăţii de Drept: **Societatea de lectură „Petru Maior”**.

---

953 *Familia*, An XXII, nr. 7, Oradea-Mare 1891, p. 82
954 *Minerva*, nr. 18, Bistriţa 1892, p. 180
955 Slavici, Ioan, *Ardealul. Studiu istoric*, Bucureşti 1893, pp. 7, 8

„Amintiri de la Societatea de lectura „Petru Maior”. / Am mers la Universitate în luna Octombrie 1893. Pe atunci, anul şcolar şi la institutele superioare începea cu 1 Septembrie. Dar în acel an fusese, în Ungaria, o epidemie de holeră, astfel s-a amânat începerea anului şcolar pe ziua de 1 Octombrie. În această zi însă m-am prezentat la universitatea din Budapesta. Nu aveam prea mare încredere în informaţiile din gazete şi, astfel, ca nu cumva să intârzii cu înscrierea, am fost între cei dintâi studenţi care au fost în capitala ţării. / O anumită emoţie, când pleci de la un liceu din provincie, pentru prima oară, la Universitate, în capitala ţării, o cunosc toţi care au făcut acest drum. Fără cunoscuţi, fără prieteni, cel dintâi lucru este să-ţi cauţi o orientare, îndrumarea ce o aveam relativ la viaţa unui tânăr român în Budapesta era de a căuta societatea „Petru Maior”, punctul central al vieţii româneşti din Budapesta.

Tot ca mine, grăbiţi cu înscrierea la Universitate, am găsit şi alţi colegi români, veniţi de la liceul din Braşov. Am făcut cele dintâi cunoştinţe cu Axente Banciu, Constantin Lacea, Aurică Pop şi Nicolae Mănoiu, pe care i-am întâlnit la pedelul care vindea imprimatele pentru înscriere. Deşi nu ne cunoşteam, dar fiindcă ei vorbeau româneşte între ei, fiind un grup, m-am prezentat şi m-am ataşat lor, bucurându-mă că am cunoscut pe cei dintâi tineri români, „balici” ca şi mine.

La societatea „Petru Maior”, care pe atunci avea localul într-un apartament parter de pe la mijlocul căii Üllöi, s-a închegat în curând viaţa studenţească a tinerilor români din Budapesta, al căror număr sporea în fiecare zi. Cea dintâi chestiune, ce preocupa tinerimea, la începutul unui an şcolar, era constituirea societăţii, cu principalul moment, alegerea comitetului. / Cu agitaţii, cu grupări de

partide, în special  ardeleni şi bănăţeni, cu lupte, s-a ales comitetul acelui an, având de preşedinte pe Elie Dăianu, absolvent al facultăţii teologice din Budapesta şi, la litere, în ultimul an, de vicepreşedinte pe Iuliu Maniu, student la drept, în anul IV, având un deosebit respect faţă de el noi balicii, fiindcă în anul anterior fusese înscris la Viena. Între notari (în număr de 2, azi sunt secretari de şedinţe) ajunsese să fie ales şi Aurel Vlad, care venise de la liceul din Orăştie, dar nefiind îndeajuns de tare în româneşte ca tinerii veniţi de la licee româneşti, peste câteva luni şi-a dat demisia din postul ce ocupa, fiind atacat în fiecare şedinţă, când se verifica procesul verbal redactat de el, cu critica asupra stilului românesc.

Comitetul societăţii, ales la începutul anului şcolar, nu rămânea neschimbat până la finea anului. Aşa că, dacă urmăreşti rapoartele anuale ale societăţii, publicate la finea anului şcolar, nu găseşti totdeauna pe cei aleşi la începutul anului. / În şirul generaţiei de tineri români din acel an, au mai fost: Procopiu Givulescu (Givu), Aurel Moacă (de la Caransebeş), Niţchi Petrovici (adv. Lugoj), Dumitru Lupan (prof. Braşov), C. Lacea, Enea Papiu, Octavian Vasu, Ioan Bunea, Alexiu Davidu. Între tinerii care se ţineau mai departe de societate era şi Elie Cristea, absolvent de teologie şi student la litere în anul ultim, care a găsit în mine un vechiu cunoscut de la Năsăud. Eu am găsit un mare protector, căci îşi aducea aminte de mine, că eram un bun elev în liceu. Actualul Patriarh şi Regent a făcut clasele superioare la liceul din Năsăud, unde a terminat clasa a VIII-a în anul în care eu eram în clasa a II-a. Cu toate că diferenţa de clase între noi era mare, totuşi mă cunoştea, fiindcă eram vecini cu „gazdele”, adică cu cartiruirea. Elie Cristea era în gazdă la Pauli, un înstărit

negustor din Năsăud, iar eu, cu ceialalţi zăgreni, eram în gazdă la mama preotului Macaveiu, cu o casă mai în sus. Casele aveau grădini lungi, până pe deal, cu un aer foarte bun. Noi elevii învăţam în timp bun lecţiunile în grădină, plimbându-ne. Elie Cristea nu era fălos ca alţi „studenţi mari", ci foarte plăcut, şi atunci, ca şi mai târziu, se oprea la gard şi stătea de vorbă cu mine „poţoala", cum era obiceiul să se spună băieţilor din primele clase ale liceului şi mă întreba de lecţiunile ce preparam. Astfel ajuns la Universitate, am avut şi eu un cunoscut vechi, care mă aprecia şi îşi aducea aminte de mine ca de un băiat care învaţă bine. Dar Elie Crişțea nu se prea amesteca la „Petru Maior", nu avea un rol activ.

Venisem de la liceul din Năsăud. Studenţii veniţi de la Braşov, Blaj şi din alte centre orăşeneşti nu prea apreciau pe un tânăr venit de la Năsăud. Trebuia dar să mă afirm între ceialalţi tineri, ca să ajung la un rol în societate. La constituirea societăţii de la începutul acelui an, am rămas pe dinafară. / În cursul anului, s-a petrecut o criză în constituirea comisiunii literare. Preşedintele Ion Bunea, student la litere, în anul IV, supărându-se, într-un moment, de criticile ce se făceau comisiunii, şi-a dat demisiunea. În adunarea ţinută pentru completarea acestui gol, am fost ales preşedinte al comisiunii literare, post în care se alegea, de regulă, un student din anii din urmă ai studiilor. Ajunsesem să fiu apreciat de colegii români. În acel an, a apărut, în revista literară, ce apărea la Bistriţa, în redacţiunea lui George Curteanu, „Minerva", un studiu mai lung al meu despre Mihail Cogălniceanu.

În comisiunea literară, prezidată de mine, au fost membri Aurel Pop, C. Lacea şi D. Lupan, de la litere, Enea Papiu şi O. Vasu, de la drept, şi Simion David de la medi-

cină. În redacţiunea foii „Roza cu ghimpi", chemată a publica lucrările literare, erau Atanasiu Gava, de la medicină, O. Vasu şi Alexiu Davidu, de la drept. Comisiu-nea literară a ţinut 20 şedinţe, în care s-au citit 12 lucrări şi recenzii, din partea a 8 membri ordinari. Aceste lucrări au fost admise, după discuţiuni, a fi ceitite în şedinţele plenare ale asociaţiei. Lucrările au fost următoarele: Ion Bunea, despre principiul societăţii în estetică şi o recenzie asupra volumului de poezii de D. Voniga, „Dor şi Jale"; Alexiu Davidu, despre „bricelare", descrierea unui obicei din comuna Mocod; C. Lacea, despre „Eposul poporal German şi Niebelungenlied"; D. Lupan, despre „Darwin şi teoriile lui", V. Onişor, recenziune asupra studiului „Petru Maior", de G. B. Duică şi despre „Cunună", descrierea unui obicei poporan din Zagra; Aurel Pop, despre „Satira III", de M. Eminescu; Valeriu Suciu, despre „Chestiuni din dreptul şi istoria bisericii române unite şi despre Teologia depusă în colindele poporului român"; O. Vasu, despre „Cum se strâng feciorii pe ţara Oltului (şinutul Făgăraşului – n. n) la Crăciun şi alte obiceiuri de nuntă, din comuna mea natală Voila şi giur".

Pe lângă activitatea socială şi literară de la „Petru Maior", tinerimea română făcea şi politică. Era anul în care se pusese la cale procesul Memorandului. În fruntea conducătorilor tinerimii de atunci erau Iuliu Maniu, student în anul ultim, şi Alex. Vaida Voevod, medicinist la Viena, dar şi student în drept la Budapesta. Tinerimea română se întrunea adeseori în localuri publice închise şi discuta politică, luând partea sa din mişcările politice. Vaida adeseori venea, de la Viena, la Pesta. În luna Mai, am participat o mare parte dintre studenţi ca delegaţi ai tinerimii la dezbaterea procesului Memorandului, la Cluj, unde am stat

cel puţin 2 săptămâni. Am luat parte tinerii veniţi de la Pesta şi Viena, cu cei de la Cluj, la toate acţiunile în legătură cu procesul. Am dat cele 2 manifeste către popor, pe care le-am semnat cu numele fiecare. Natural, când ne-am întors la Pesta, să continuăm munca de a ne da examenele, cei mai mulţi eram bursieri, obligaţi a ne trece, dar, examenele la primul termen, ne-am găsit puşi în anchetă disciplinară pentru cele 2 manifeste.

Rectorul de atunci, Schnierer, profesor de drept penal, ne-a audiat şi ne-a făcut ancheta. Am luat cu curaj răspunderea pentru faptul ce ni se imputa. Interesant bătrân rectorul nostru, cu mentalitate deosebită de a celorlalţi unguri, între care trăiam. În cursul anchetei, ne-a spus, odată: „Dacă eu aş fi fost în locul Domniilor voastre, tineri români, eu încă aş fi făcut la fel”. Senatul universitar ne-a pedepsit cu avertisment, dar nu ne-a suspendat de la examene, deşi presa cotidiană urla împotriva noastră ca trădători ai patriei. Colegii de la Cluj au fost suspendaţi de la examene.

În anul 1894-5, am ajuns secretar al Societăţii „Petru Maior”. Preşedinte a fost Atanasiu Gava, student în ultimul an de la medicină, care, în luna Mai, şi-a dat demisia. Notari erau: Victor Branisce (Branişte – n. n.), actual senator şi vechi ziarist, şi Traian Vuia, inginer la Paris şi cel dintâi inventator al aeroplanului cu rotile ridicându-se de la pământ. Comisiunea literară avea de preşedinte pe regretatul Ilarie Chendi, teolog absolvent şi student la litere. / În acest an, s-a deschis, în contra societăţii, o anchetă din partea ministerului de interne. Societatea „Petru Maior” nu era societate universitară, sub autoritatea senatului Universităţii, cum erau societăţile studenţilor unguri, ci o societate de lectură a tinerilor de la

şcolile superioare din Budapesta. Motivul anchetei era: încălca-rea §-lui 2 din statute, fiind învinuiţi că facem politică în societate. Cu ancheta a fost însărcinat consilierul Mittelmayer de la consiliul oraşului Budapesta, care ne-a făcut, prin luna Mai, vizita în localul societăţii, cerându-ne informaţiuni.

Ţinând locul preşedintelui demisionat, vicepreşedintele fiind plecat acasă, în calitate de secretar i-am dat informaţiunile cerute. Bătrânul consilier a aruncat privi-rea la tablourile ce le aveam pe pereţii localului societăţii. A găsit tabloul Regelui Carol al României. A căutat, căutat în toate sălile încă un tablou, pe care însă nu 1-a găsit. Când a plecat, mi-a dat cu blândeţe povaţă că, dacă afi-şăm tabloul regelui unui stat străin, să avem cel puţin şi tabloul regelui nostru Francisc Iosif. I-am promis, că ne vom conforma.

În 1895-6, eu am făcut armata. În acest an, activitatea societăţii a fost suspendată, localul închis. În 9 Iulie 1896, a dat ministerul de interne deciziunea în chestiunea anchetei. Ministerul spune că, deşi s-a dovedit că societatea, în întrunirile ei, face mai mult politică, decât discuţiuni ştiinţifice, călcând textul §-lui 2 din statute, care interzice politica în societate, deşi societatea a editat lucrarea „Horia”, a lui Gh. Pop, care cuprinde aţâţare la ură, potrivit art. 172 din Codul penal, totuşi în mod excepţional nu aplică sancţiuni, cu condiţiunea că în viitor Societatea nu se va mai ocupa cu acţiuni politice şi îi permite activitatea mai departe. / În acest an, Societatea a avut de preşedinte pe studentul în medicină Florian Munteanu, mort, în Budapesta, în anul următor şi înmormântat la Köbánya, mie mi-a venit soarta de a vorbi la mormântul lui. În anul, 1896-7, Societatea a avut de preşedinte pe

Niculae Puican, student la litere, mai târziu profesor la Braşov, care de asemenea a decedat în curând. În anul 1897-8, mi-a venit mie rândul de-a lua prezidenţia societăţii. / **Victor Onişor** / Decanul Facultăţii de Drept”[956].

**1894, mai 7**: „**La Cluş**. *Lung e drumul Cluşului / Da-i mai lung al dorului; / Drumul Cluşului se gată, / Al dorului niciodată*. Aşa ne spune cântecul poporal. Şi cântecul adevăr grăieşte, căci nimic nu e aşa de lung, aşa de nesfârşit, care „nu se gată niciodată”, ca dorul, ca iubirea românului faţă de naţiunea sa. Martor mai nou despre acesta este însuşi oraşul Cluş. Acest oraş, în care a trăit şi studiat odinioară un Iancu, un Papiu Ilarian şi alţi bărbaţi, ale căror nume apar ca luceferi strălucitori pe filele cernite în negru şi jale ale trecutului nostru, se vede că e menit se joace un rol de tristă aducere aminte în viaţa publică a sărmanului nostru popor. Dar sus inimile! Lupta e viaţă şi în luptă se oţelesc puterile.

De un şir de ani, încoace, în răstimpuri mai mici sau mai mari, atenţiunea poporului român din cele „patru unghiuri” e atrasă de cele ce se petrec între zidurile acestui oraş, privirile i se îndreptă spre el, inimile bat mai cu înfocare sau se strâng de durere, după veştile ce sosesc de aici. De un şir de ani, încoace, mulţi bărbaţi inimoşi de-ai noştri au fost duşi la Cluş, la judecată şi osândă. Aşa că, precum avem, la Blaş, „Câmpul libertăţii”, putem să zicem, după cum bine a observat un amic al nostru, că la Cluş este „Câmpul judecăţii”. Nicicând însă interesul românilor n-a fost captivat aşa de mult de evenimentele din Cluş, ca în primăvara anului acestuia, în zilele prime ale lunii Mai. E lung drumul Cluşului, multe oraşe şi sate

---

[956] *Almanahul Societăţii Academice „Petru Maior”*, Cluj 1929, pp. 65-69

românesci sunt departe de Cluş, dar dorul românilor a străbătut această depărtare şi mulţi, foarte mulţi români s-au dus la Cluş, cu dorul şi iubirea de neam în sân, ca pe „Câmpul judecăţii" să vadă, să salute, să îmbrăţişeze şi încurajeze pe aleşii şi iubiţii săi, pe membrii comitetului naţional, traşi în judecată.

În ziua de 7 Mai, când sântul soare a răsărit peste dealul Feleacului, pe unde odinioară „mergea oastea Iancului", jos, la poalele lui, stradele oraşului Cluş erau năpădite, erau negre de mulţimea ţăranilor noştri, sosiţi din toate părţile locuite de români. De mult, sau mai bine zis nicicând n-au fost deodată atâţia români în Cluş şi putem zice că nici în alte locuri ale Ardealului, afară de Blaş, la 3/15 Mai 1848. Era ca un nor mulţimea acesta, un nor care cuprinde întreg firmamentul, dar din care nu se descarcă fulgere şi vijelie nimicitoare, ci încurajare şi însufleţire pentru o cauză bună şi dreaptă, cauza „întregului neam al nostru", o păşire energică, dar liniştită, pacinică şi maiestoasă. Acesta a caracterizat pe românii adunaţi, la 7 Mai 1894, la Cluş pe „Câmpul judecăţii". Însufleţiţi, energici, dar pacinici, serioşi şi impunători au fost ei la ovaţiunea grandioasă ce au făcut-o membrilor comitetului, la intrarea şi ieşirea lor din sala de pertractare în ziua de 7 Mai; astfel s-au purtat în grădina Banfi, la adunarea poporală, astfel pretutindenea în Cluş, storcând respectul şi admiraţia străinilor. Şi nici purtarea provocatoare şi brutală a poliţiei şi gendarmeriei, nici ameninţările publicului maghiar nu i-au putut scote din această atitudine a lor impunătore.

Cu o astfel de asistenţă benevolă şi însufleţită s-a început procesul Memorandului. Cât timp a durat el – din 7, până în 25 Mai – Cluşul era plin de români, deşi nu în mase aşa de mari ca în zilele prime. Când unii erau siliţi să

plece acasă pentru afaceri private, soseau alţii în locul lor, iar în zilele de târg se aduna şi popor în număr mare, care aştepta pe strade pe acuzaţi şi-i aclama. Punctul de atracţiune era fireşte reduta orăşenească, unde se ţinea pertractarea. Această zidire mare, destinată, în linia primă pentru concerte şi petreceri, are însemnătate istorică, căci între zidurile ei s-a ţinut şedinţa ultimei diete ardelene, în care s-a proclamat uniunea Ardealului cu Ungaria. Soarta a voit ca tot aici să se ţină şi procesul intentat comitetului naţional, învinuit că a denegat în Memorand puterea obligatoare a legii de uniune. Sala cea mare a redutei era împărţită în două părţi. O parte era destinată pentru public, iar cealaltă pentru pertractare. În partea acesta din urmă, la stânga preşedintelui, şedeau juraţii, la dreapta – locul de onoare – şedeau în şir lung acuzaţii, iar, la început, în alt şir lung, pe la spatele lor, apărătorii. La mijlocul sălii erau: la o masă separată, cele două şurube mijlocitoare, care aveau menirea de a întoarce pe dos, ce se vorbea pe faţă – tălmacii, neadmisibili la astfel de ocaziuni. Privirile şi atenţiunea publicului era ţintită cu deosebire spre dreapta, spre acuzaţi. Şi nu fără cauză, căci în cele două şiruri, de-a dreapta, nu şedeau nişte omeni de rând sau atari făcători de rele, ci şedeau o parte a fruntaşilor poporului nostru, capacităţi eminente politice şi juridice, unii îmbătrâniţi în luptă pentru drepturile poporului român, alţii mai tineri, cu foc sacru juvenil în piept, gata de jertfă pentru cauza românismului. Bine cunoscuţi toţi, după vorbă şi fapte, răspunsurile lor înţelepte, precise şi calme, purtarea lor liniştită şi demnă, a însufleţit pe români şi a pus în respect pe străinii nepărtinitori. Am auzit, în o seară, pe mai mulţi străini, exprimându-se cu mirare, că cluşenii nu s-au aşteptat ca acuzaţii şi apărătorii să fie bărbaţi aşa de deştepţi şi să fie

între ei atâtea capacităţi politice şi juridice! Dar să lăsăm pe harnicii şi iscusiţii noştri acuzaţi, să părăsim pe „desterii” tălmaci, care, prin traducerile lor necălite, provocau când indignare, când ilaritate în şirul acuzaţilor şi la publicul românesc, şi să ne îndreptăm paşii spre o casă românească, unde suntem primiţi cu afabilitate şi ospitalitate românească, unde ne simţim ca acasă, unde respirăm liber, căci tot ce ne înconjoară românesc este. E biroul de presă românesc de la hotelul Biasini.

Două odăi pline de ziare şi scripte, două prese manuale (hectografe) şi o mulţime de tineri, care dădeau informaţiuni şi lucrau, zi de zi, din răsputeri, ca să transmită românimii şi lumii ştiri detailate despre pertractare şi despre evenimentele ce se petreceau în Cluş – iată, în o trăsătură de condei, biroul de presă. Tinerii erau din junimea noastră academică.

Şi aci să-mi fie iertat a face o mică digresiune. Nouă, românilor, când zicem „junimea noastră academică”, ni se umple sufletul de mândrie. Şi nu fără temei, deoarece tinerimea noastră este foarte bravă, bravă la studiu, bravă în iubirea şi jertfirea a tot ce are mai scump pentru poporul căruia aparţine. Acesta este un bun presemn pentru viitorul naţiunii noastre. Despre aceasta voi a scrie mai pe larg, cu altă ocaziune. De astădată constat că tinerimea noastră a dat, de un lung şir de ani, încoace, dovezi eclatante despre iubirea de neam, şi, în sfera ei de activitate, despre o muncă serioasa şi sistematică întru susţinerea şi apărare a drepturilor poporului nostru. Dacă însă la alte multe ocaziuni tinerimea noastră a fost la culmea chemării sale, apoi desigur şi-a împlinit excelent datorinţa acum, cu ocaziunea procesului Memorandului. Din Viena, Graz şi Pesta au venit la Cluş un număr însemnat de

tineri, care, în solidaritate şi armonie cu cei din Cluş şi România, au dezvoltat o activitate febrilă în interesul cauzei române. În parte mare, meritul lor este că manifestaţiunile au decurs în deplină ordine şi în mod impunător, împlinind totodată prompt şi regulat munca grea şi obositore, ce-i aştepta zi de zi, fără întrerupere, în biroul de presă. Copleşiţi aici de lucru, vexaţi de două ori din partea autorităţilor cu perchiziţiune domiciliară, tinerii şi-au continuat cu zel şi abnegaţiune nobila lor muncă până în capăt. Aici e locul să amintesc că, în biroul de presă, îşi făceau rapoartele corespondenţii mai multor ziare din Italia, Germania şi în urmă din Franţa.

Ce se ţine de viaţa, să zic „privată”, a acuzaţilor, notez, că membrii comitetului îşi aveau cartierul general în hotelul Hungaria, tinerimea în Biasini, iar apărătorii şi publicul mai cu samă în otelele Central şi Elisabet. Acuzaţii în genere erau veseli şi bine dispuşi. Dreptatea cauzei ce reprezentau, sutele de adrese de aderenţe, ce soseau zilnic şi îmbrăţişarea sinceră şi iubitore a publicului român nu-i lăsa a-şi pierde umorul şi buna dispoziţie, nici chiar în faţa verdictului aspru şi deprimător. Şi tot asemenea erau şi damele, căci am uitat să amintesc că pe cei mai mulţi din acuzaţi i-au însoţit la Cluş soţiile, fiicele sau surorile lor, stând acolo în tot decursul lungului proces. Era însă ceva ce tortura pe acuzaţi şi cu deosebire pe dame. Oboseala, provenită în urma şedinţelor lungi şi a traiului neregulat şi apoi urâtul în acest oraş străin pentru noi. Mai multe dame mi s-au plâns că le este grozav de urât în Cluş. Le era dor de copilaşii, lăsaţi acasă, la rudenii sau chiar pe mâini străine, le era dor de prietene şi de cuibul drăgălaş de acasă. Sărmanele femei, ce străine se aflau în Cluş, au gustat şi ele din paharul suferinţei... Dar să se mângâie cu aceea că

suferinţa a fost şi este partea românului pe pământ, pe când alţii trăiesc în îmbuibare, să se mângâie cu aceea că pentru naţiune au suferit şi totodată să se gândească că multe, multe femei de ale noastre vor avea să guste, dimpreună cu soţii şi fraţii lor, paharul amărăciunii şi al suferinţei…

Timpurile sunt grele pentru român, dar noi toţi trebuie se ne armăm cu tărie şi răbdare, ca să învingem greutatea lor apăsătore. Exemplu de tărie sufletească ne-au dat chiar damele noastre aflătoare în Cluş, în tot timpul procesului, dar cu deosebire în momentul suprem, în ziua crudă de osândă, primind pe iubiţii noştri condamnaţi la hotelul Hungaria, în două rânduri, cu o ploaie de flori naturale, semnul însufleţirii lor neveştejite. / Drept încheiere a acestei schiţe scurte, voi să înregistrez două mici întâmplări caracteristice din Cluş. Am amintit, mai înainte, că pe ziua de 7 Mai s-au aduna la Cluş românii din toate părţile. Din Munţii Apuseni au mers la Cluş un număr de tot mare de moţi chipeşi. Unul dintre aceştia, fiind dus la poliţie şi supus la interogator, între altele i s-a pus şi următoarea întrebare:

– Cine v-a dat bani, ca să veniţi la Cluş?

– D-apoi, domnule, cine să ne dea bani; iacă noi avem bani, că suntem omeni bogaţi şi că dor o ceapă şi o mămăligă găsim în ţara Ardealului, că tot pe la naţia noastră trecut-am din munţi, pană la Cluş, răspunse moţul isteţ.

Istoria acesta mi-a spus-o un Moţ. A doua, care o dau aci, mi-a povestit-o, în Sibiu, un compatriot sas, ca martor ocular. În ziua de 7 Mai, au intrat mai mulţi ţărani în un birt mai mic din Cluş şi au cerut româneşte de-ale mâncării şi băuturii. Birtaşul le-a răspuns, în limba lui Arpad, că nu ştie româneşte. Românii, văzând asta, ieşiră

afară din birt, se aşezară pe nişte bârne din curte şi, scoţându-şi merindea din traistă, începură să mânce cu poftă. Îndată ce observă birtaşul aceasta, se duse la ei şi le zise pe româneşte: Auzi bagye dragă, înainte io numai glumit, că io nu sci românestye, viniţi în lontru si io da la d-vostre ce cere! / **Silvestru Moldovan**"[957].

**1894**, mai 25: **Sentinţa de la Cluj**. „Curtea cu juraţi din Cluj, la 25 Mai 1894, pedepseşte pe membrii comitetului naţional pentru agitaţie in contra statului maghiar, după cum urmează:

1). **Vasile Lucaciu** 5 ani temniţă de stat
2). **Dumitru Cosma** 3 ani temniţă de stat
3). **Iuliu Corocan** 2 ani şi 8 luni temniţă de stat
4). **Teodor Mihályi** 2 ani şi 6 luni temniţă de stat
5). **Rubin Paţiţia** 2 ani şi 6 luni temniţă de stat
6). **Gherasim Domide** 2 ani şi 6 luni temniţă de stat
7). **Danila Barcian** 2 ani şi 6 luni temniţă de stat
8). **Ioan Raţiu** 2 ani temniţă de stat
9). **Mihail Veliciu** 2 ani temniţă de stat
10). **Aurel Suciu** 1 an şi 6 luni temniţă de st**at**
11). **Gh. Pop de Băseşti** 1 an temniţă de stat
12). **Dionisiu Roman** 8 luni temniţă de stat
13). **Nicolae Cristea** 3 temniţă de stat
14). **Patriciu Barbu** 2 luni temniţă de stat,

în total 43 ani şi 8 luni şi o sumă de 3.238 florini şi 63 creiţari spese de proces, care sentinţă e aprobată şi de Curia regească din Budapesta"[958].

---

[957] Moldovan, Silvestru, *La Cluş*, în *Rândunica*, Sibiu, 20 mai 1894, pp. 52-55

[958] Mureşanu, Ion, *Ardealul*, „Cartea Românească" Bucureşti 1924, p. 72

**1896: Satul Mănăştur a fost alipit** Clujului[959].



Klausenburg: Mathiaskirche — Cluj: Biserica Mateiaş
Cluj: Mateiaş Church — Cluj: L'église de Mateiaş

[959] Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, p. 20

**1902: Se dezveleşte, la Cluj, statuia** ecvestră a lui Matthias Corvin, operă a sculptorului de origine germană I. Fadrusz. „Mateiu Corvinul e prezentat călare, în faţa lui cu patru fruntaşi contemporani ai Ungariei: *Blasiu Magyar,* bătrân conducător de oşti, *Pavel Chinezu,* Banul Timişoarei, *Ştefan Szapolyay,* palatin guvernatorul Austriei, şi *Ştefan Báthory,* voivodul regal al Transilvaniei, care toţi închină, în faţa regelui lor, drapelele cucerite de la duşmanii învinşi (austrieci turci, moldoveni (?) şi cehi). / În faţa statuii lui Mateiu, se află *Lupoaica*, dăruită de Primăria din Roma în anul 1921"[960].

**1902**, iunie 5: „**Dna Vladaia la Cluş**. Joi, în 5 iunie 1902, dna Irina Vladaia a dat un concert în Cluş, cu concursul domnişoarelor Valeria Isac şi Adelina Piso şi al domnului G. Savu, artist dramatic. Concertul s-a dat în sala Otelului Central, în folosul despărţământului Asociaţiunii"[961]. / În 1902, a fost dat în folosinţă Palatul de Justiţie[962].

**1904**, iunie 7: „**Corfescu la Cluşiu**. Ni se scrie: Cântăreţul român Corfescu, după frumoasele succese din Cernăuţi şi Bistriţa, a sosit la Cluşiu, unde va da un concert Marţi, în 7 Iunie, în sala Redutei. Publicul din Cluşiu şi împrejurime arată un deosebit interes şi se speră că artistul va fi încurajat după cum merită"[963].

**1906: Clădirea Teatrului Naţional** a fost construită în anul 1906[964].

---

960 Lazăr, Victor, *Clujul*, Bucureşti 1923, pp. 63, 64
961 *Familia*, An XXXVIII, nr. 21, Oradea-mare 1902, p. 250
962 Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 86
963 *Gazeta Transilvaniei*, nr. 113, Braşov 1904, p. 3
964 Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 86

**1913**: „**Rectorul Universităţii din Cluj**, Prof. Dr. Apathy, a interzis studenţilor români dreptul de a-şi vorbi limba maternă, măsură aplaudată de unanimitatea presei maghiare”[965].

**1918**: **Clujul, în memoriile lui Nicolae Iorga**. / „16 septembrie. Fugari din Cluj, ţărani puşi la munca forţată. Ei spun că la Tulgheş şi pe Valea Bicazului totul e gata pentru evacuare. Toată lumea se teme de Români, care ar fi gata să vie.

**22 decembrie**. Cineva sosit din Ardeal, unde a mers până la Cluj, arata ca liniştea e perfectă. Soldaţii veniţi erau dintru întâi mai rău echipați; au fost înlocuiţi cu Vânători, care, cu casca pe cap, impun. Depozitele germane şi austriece au fost în trebuinţate pentru echipare.

**23 ianuarie 1919**. În Ardeal, încep luptele cu Ungurii, dincoace de linia de demarcaţie. Bandele au ocupat două sate. / Cenzura îmi taie veştile, luate de la „Unirea“ din Blaj, că Francezii au întrat în Virşeţ, în Arad, că generalul Pathé e în Cluj, de unde se pare că e vorba să fim scoşi tot ca omagiu față de Conferinţa păcii!

**5 iunie**. Studenţii din Cluj vin să ia înţelegere cu ai noştri pentru Congresul ce ar fi să se ţie, în Septembre, acolo. Le spun ce greu va fi supt ochii străinilor.

**18 iunie.** Adunarea Comisiunii pentru recomandarea profesorilor la Universitatea din Cluj (Poni, Stelian, Pârvan etc.). Prezidează, în calitate de „comisar“, Puşcariu. Ni se cere – şi nu primim – să se dea „precădere“ în examinarea titlurilor la opt candidaţi ardeleni, ale căror nume nu ni s-au comunicat măcar. Regulamentul e de o severitate de căpitan de jandarmi: profesorii nu pot fi

---

[965] Theodorescu, Vasile, M., *Transilvania sub maghiari şi români*, Bucureşti 1941, p. 45

deputaţi şi senatori, nu pot ţinea un sanatoriu, nu pot avea o fabrică. Puşcariu spune ca autorii lui la Consiliul Dirigent (adică Branişte) cu acest regulament „rămân sau cad". Relevăm şi caracterul jignitor al unor prescripţii (se prevede şi aceea ca, la nu ştiu câte semestre, să se dea concediu profesorului pentru ca să se ţină în curent cu ştiinţa.

**19 iulie**. Amos Frâncu de la Cluj se prezintă, cu o legătură tricoloră mare la braţ şi întovărăşit de un tânăr, Fodor, mare, palid şi tăcut, ca şef al „Frăției de Cruce". El se plânge că un student, Grozea, care a fost pe la mine, i-a spus că, după mine, n-avem drepturi asupra Toron-talului şi că dezaprob a se face o societate de propagandă. Îl liniştesc în ambele privinţi. / El prezintă situaţia în Ardeal ca îngrijorătoare. Moților li s-a crescut taxa la pădure şi nu li se trimete hrană. Furtul înfloreşte peste tot. / Frâncu cere audienţă la Rege, pentru a-i da cârja lui Avram Iancu. / Iuliu Maniu vrea o catedră la Cluj, pentru fratele său, Casiu, pe care-l crede geniu, şi Goldiș doreşte una, de sociologie, pentru sine.

**27 august**, La Cluj au făcut profesori pe Bogrea şi pe Ursu.

**16 septembrie**. Bogrea vine din Cluj, Populaţia ungurească ne sufere. Evreii au publicat un anunţ, în trei limbi, pentru a se da locuințe Românilor. Când cu căde-rea Budapestei, demonstraţia, improvizată, a fost grandi-oasă. Universitatea va merge.

**12 noiembrie**. Lăpedatu a fost ales senator al Universităţii din Cluj. Îmi spune că Goga are mai puţini prieteni de cum se crede. Maniu regretă comunicatul care i s-a smuls. La serbarea de la 1 Decembre, a deschiderii solemne a Universităţii din Cluj, el va întâmpina pe Rege, care a promis să asiste. / În audiența la Rege, Lăpedatu l-a

găsit foarte bine informat asupra trecutului Universităţilor şi de o judecată sigură. Regele găsia că faţă de Tzigara acţiunea mea n-a fost neintemeiată, dar „exagerată“[966].

**1918**, noiembrie 3: „**S-a ales un Senat naţional român din Ardeal**, din 100 membri, ca organ al Consiliului Naţional (central) din Arad şi care se va întregi cu câte un delegat al sub-organizaţiilor din provincie. În fruntea „Senatului" a fost pus un comitet prezidat de dl Amos Frâncu şi era constituit din: vicepreşedinţi – domnii Ioan Pop şi dr Emil Haţiegann; notari – căpitan Valentin Poruţiu şi dr. Augustin Perdea; membri – Elie Dăianu, dr. Emil Dandea, dr. Iulian Pop, dr. Nicodim Cristea, căpitan Ioan Cotuţiu, căpitan dr. Laurian German, dr. George Dănilă şi Clemente Dragomir. Hotărârea adusă de adunare, constatatoare pentru întreaga Transilvanie istorică, cu sediul în Cluj, fără să fie precizată prea limpede atribuţiile acestui Senat şi deci o ciocnire cu Consiliul Naţional Român (central) din Arad nu era exclusă"[967].

**1918**: „**Mişcările studenţeşti din anul 1918**. În anii 1913-1914, era şi în Cluj, asemănător celorlalte centre universitare din fosta Monarhie, o intensă mişcare studenţească românească. / În Iunie 1913, apare în Cluj „Noi", „organul studenţimii române", al cărui „director girant" era dl dr Eugen Bianu şi colaboratorii cei mai buni, studenţi români din fosta Ungarie. / După izbucnirea războiului însă, încetează orice activitate organizată a studenţilor români. Societăţile studenţeşti nu mai funcţionează nici măcar formal, de o parte, fiindcă studenţii români sunt înrolaţi fără cruţare şi împrăştiaţi pe toate câmpurile de bătaie, de altă parte, din motivul că românii

---

[966] Iorga, N., *Memorii*, Vol. II, Bucureşti 1926
[967] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, pp. 56, 57

erau în mod special suspectaţi şi spionaţi, deci nu se puteau întruni la lumina zilei. Această lipsă de activitate publică a societăţilor studenţeşti nu înseamnă, totuşi, nici de departe, că studenţimea română ar fi amuţit şi încetat orice activitate în decursul războiului. / Însă activitatea ei se desfăşoară individual de fie-care student, insuflând nădejde poporului-soldat, între ca-re se afla, pe toate câmpurile de luptă, foarte adesea chiar între consăteni. Legătura naturală, încrederea şi dragostea reciprocă dintre intelectualul şi ţăranul român s-a dezvoltat şi mai călduros, şi mai adânc, în chinurile fizice şi sufleteşti ale tranşeelor străine, unde erau constrânşi să sângereze şi de multe ori erau chiar folosiţi, în mod scelerat ca „umplutură de tun”. Acelaşi dor de casă, acelaşi ideal naţional ne preocupa deopotrivă pe intelectuali şi ţărani, ofiţeri şi soldaţi. Între patru ochi sau chiar în grupuri de 4-5, vorbeam despre dorinţele inimii noastre, despre nădejdea apropiatei eliberări.

În dorinţa fierbinte de a vedea, o clipă mai curând, realizarea visului strămoşesc, cei mai curajoşi făceau tot posibilul pentru a dăuna armatei austro-ungare: de la trasul în vânt cu arma, până la dezertarea la inamic, toate, cu dorinţa de a trece în Ţara Mamă şi a lupta, la timpul său, pentru idealul naţional! / Ziua intrării în acţiune a României era aşteptată cu ardoare şi nerăbdare. Nimeni dintre noi nici nu-şi putea închipui că Ţara Mamă nu va lupta contra Monarhiei. Comandamentele austro-germane, de multe ori, pentru a insufla voie de luptă în trupele sale româneşti, lansa pe front ştirea că România a intrat în război alături de „noi”. Or, aceste zvonuri nu aflau crezământ nici la cel din urmă soldat român. Cum să fi tras noi liniştiţi în ruşi, când gloanţele noastre puteau foarte uşor stinge viaţa unui frate din Basarabia. Nu puteam urî armata

rusească numai pentru că eram de aceiaşi lege, dar dorinţa noastră naturală era dezastrul Centralilor. / Intelectualii, în general, studenţimea în special, în calitate de subofiţeri şi ofiţeri, zi şi noapte împreună cu trupa, în lupte şi mizerii, îi ţineau vie soldatului român din armata străină nădejdea că ceasul eliberării este tot mai aproape. Uneori îl credeam mai aproape chiar de cum era de fapt... / Ca ofiţeri şi subofiţeri teterişti, studenţii mai uşor făceau rost de concedii şi aşa făceau legătura între front şi familiile de acasă, în acelaşi spirit. Când ajungeam în situaţii de a putea ajuta pe conaţionalii sau camarazii sârbi, cehi, etc., o făceam cu toată dragostea. / Nu numai închideam ochii faţă de neglijenţe, dar puneam la cale dezertări chiar. / În ce mă priveşte, îmi amintesc, de exemplu, că, în anul 1916, ca invalid, am fost detaşat la tabăra de prizonieri din Hajmáskér[968], unde am fost comandantul unui batalion de prizonieri români. Subofiţerii români erau degradaţi şi înlocuiţi în mare parte de către camarazi de ai lor, evrei. Mizerie, foame, moarte... Am refăcut ce s-a putut, dar, după o lună, mi s-a luat comanda, fiind denunţat de foştii profitori ai situaţiei anterioare. Totuşi, şi de acest timp de o lună cred că-şi aduc cu drag aminte soldaţii Regelui Ferdinand, care au fost, în calitate de prizonieri, sub mâna unui sublocotenent austro-ungar, student român. / Ştiu apoi cum, între altele, mediciniştii Ursache Grigorie şi Chirileanu Traian (azi medici în Târgu-Mureş), prin trucuri îndrăzneţe, au scăpat de front pe profesorii din Năsăud, domni:

[968] În acest timp, am avut ocazie să trec şi prin comuna Kaposszentjakab, plasa Kaposvár din judeţul Somogy, unde, spre marea mea mirare, am aflat între locuitori vreo 15 familii de ţărani români. Nu ştiau când şi cum s-au aşezat acolo, dar vorbeau încă româneşte. Cine are timp şi mijloace ar trebui să-i cerceteze!

Bojor, Scridon şi Seni, concentraţi în anul 1917, din răzbunare politică, la Cluj.

Urmăream cu cel mai mare interes soarta războiului, de al cărui rezultat favorabil pentru români eram ferm convinşi, mai ales după intrarea în activitate a României. Acest eveniment a făcut să salte inimile românilor de pe fronturi; îl comentam oriunde puteam. / Durere de nedescris, deopotrivă de mare cu bucuria dinainte, ne sfâşia inimile când armata Regelui Ferdinand a trebuit să se retragă. Unii dintre noi pierduseră nădejdea în eliberare, şi siguranţa nu o mai aveam nici ceilalţi, care o mai susţineam pentru a încuraja soldaţii... / În anii 1917-1918, s-au adunat în Cluj tot mai mulţi universitari români, la concediu de studii sau transferându-se acolo invalizii, prizonierii reîntorşi din Rusia şi cei neapţi de front: fiecare voia să fie mai aproape de ai lui.

Când am ajuns şi eu la Cluj, transferat acolo, în vara anului 1918, erau deja foarte mulţi studenţi, împrejurare uşor explicabilă, căci s-au aglomerat universitari noi şi vechi, care nu putuseră termina studiile, din cauza războiului. Eram şi mai în vârstă şi mai cu experienţă, umblaţi în război şi independenţi materialiceşte, fiind aproape toţi ofiţeri. Din aceste motive aveam şi prestigiu mai mare în viaţa socială şi autoritate, influenţă mai pronunţată asupra soldaţilor români. / Cu dezastrele Centralilor pe câmpurile de luptă, începând mai ales cu cel dela Salonic, apoi inspiraţi de activitatea fraţilor cehi, moralul studenţimii se ridica tot mai mult. Foloseam toate ocaziunile să ne întâlnim, să schimbăm idei. / Dar înainte de a trece la evenimentele anului 1918, trebuie să fac o mărturisire: ţin de o datorinţă de onoare a generaţiei studenţeşti din război, în special a studenţilor de la izbucnirea revoluţiei, să relev şi

aici că acela care a ţinut mai mult contact cu noi, care ne-a încurajat, organizat şi însufleţit ca nimeni altul din generaţia bătrână, a fost dl Dr. Amos Frâncu, advocat în Cluj. Activitatea Domniei sale pe acest teren merită nu o mică paranteză ca aceasta, ci un capitol special, dintre cele mai importante, atunci când se va scrie istoria nepărtinitoare a timpurilor acelora înălţătoare, şi regret numai că, din cauza lipsei de aptitudini şi de timp, nu pot fi eu acela care să-i dau ilustrului nostru prieten şi înflăcărat român această satisfacţie aşa de cu prisosinţă meritată.

Acum să trecem în o sumară revistă mişcarea studenţească din anul 1918. / După cum spusei adineauri, ne adunam foarte des. Locuinţele Dlor locotenenţi Dr. Octavian Utalea şi Tripa erau locul obicinuit al consfătuirilor noastre. Ne frământam tot mai mult în dorinţa de a activa în mod pozitiv pentru realizarea idealului naţional. Simţeam dureros că nu primim nici o îndrumare de la conducătorii politici fireşti, de la capii Partidului Naţional Român. / În fine, la o astfel de consfătuire, s-a hotărât ca 5 dintre noi, care aveau mijloace materiale, să-şi ceară, sub un pretext oarecare, permisie pe 3 zile de la unităţile lor şi să meargă la Budapesta, unde să se prezinte dlui Al. Vaida-Voevod şi să-l întrebe: „Ce are de gând să facă Partidul Naţional Român? Voieşte să se pună în fruntea mişcării naţionale, căci dacă nu, acţionăm noi fără ei!”. / Aşa suna hotărârea noastră tinerească. De unde să fi ştiut noi că fruntaşii români erau la posturile lor de datorie, că la 12 Octombrie se întruniseră la Oradea, sub prezidenţia dlui Dr. Teodor Mihali, şi redactaseră deja declaraţia care urma să fie citită în parlamentul de pe malul Dunării de către dl Vaida-Voevod? / Deci noi am ales şi trimis la Budapesta, în 15 Octombrie, pe următorii ofiţeri: Dr. Utalea, în numele

Reg. 35 Artilerie, Dr. Triff, în numele invalizilor, Rusu Simion, în numele prizonierilor reîntorşi din Rusia, Gh. Mureşan, din partea Reg. 63 inf., şi Chirileanu, în reprezentarea tinerimii universitare. Aceşti delegaţi, ajunşi la Budapesta, conducătorul lor dl Utalea a vizitat pe dl Vaida, la hotelul „Jägerhorn”, cartierul general al fruntaşilor români. Expune scopul şi mandatul; roagă o întrevedere pentru întreaga delegaţie. Dl Vaida arată dlui Utalea că întâlnirea cu toţi ar fi o imprudenţă, deoarece toţi românii, şi Dsa în special, sunt spionaţi: roagă să comunice aceasta camarazilor şi să-l viziteze tot dl Utalea, singur. La întâlnirea ce a urmat, dl Vaida ne se spusese că, între timp, Dsa a luat contact şi cu dl Iuliu Maniu, care se reîntorsese de pe frontul italian, la Viena, şi a exprimat părerea de bine asupra spiritului care domneşte între ofiţeri şi tinerimea universitară din Cluj; ne-a îndemnat să ţinem legătură cu P. N. R., trimiţând la Dsa, săptămânal, câte un curier. Ne-a mai rugat să facem şi să organizăm propaganda ca şi românii, cu ocaziunea concediilor, dezertărilor sau la o eventuală revoluţie, să vină acasă de pe front şi de la unităţile militare, cu arme şi muniţiuni, să fie gata la orice eventualitate. / În sensul acesta, după modelul cehilor, instruiam noi şi înainte pe soldaţii români de acasă şi pe cei care plecau la front, îndrumarea dlui Vaida a produs însă intensificarea acestei propagande.

Trebuie să amintesc că delegaţii clujeni au informat şi pe studenţii aflători în Budapesta, care nu erau mai orientaţi decât noi despre situaţie, comunicând convorbirea studenţilor Steer Ioan, Păcurar Gheorghe, Nicoară Eugen, Antal Dumitru etc. / După instrucţiunile aduse de trimişii noştrii de la Budapesta, consfătuirile în locuinţele amintite mai sus au devenit aproape zilnice şi se făceau

planuri tot mai con-crete. Câteva zile în urmă, în o adunare ţinută la locuinţa dlui locotenent Tripa, aflătoare în casa dlui dr. Aurel Isac, s-a sulevat, de exemplu, ideea să ocupăm Clujul cu trupele române de sub comanda noastră. Aceasta era uşor posibil, deoarece aproape întreaga garnizoană era românească, cu excepţia doar a unui regiment de cehi. S-a făcut planul detailat, cum să se purceadă la ocuparea cetăţii, poştei etc. şi s-au împărţit rolurile. Totuşi, cumpănirea celor mai bătrâni, că lucrând izolaţi numai noi, clujenii, nu am servi scopul; apoi îngrijorarea că, faţă de atacurile la care am fi sigur expuşi de către trupele pe care le vor trimite ungurii, în contra noastră, din Budapesta, nu o să putem ţine oraşul mai mult de 3-4 zile şi că, de altă parte, şi aşa o să vină curând timpul ocupării întregului Ardeal, toate acestea au făcut ca planul să rămână neexecutat, cu toate că eram absolut siguri de reuşita momentană.

În **30 Octombrie**, s-a adunat tinerimea universitară la internatul Petran, unde ne-am înţeles ce directive să dăm soldaţilor români, în vederea debandadei armatei, care se anunţa. S-a fixat să-i îndrumăm conform instrucţiunilor primite de la dl Vaida.

În **31 Octombrie**, tinerimea s-a adunat, convocată de dl dr Frâncu, la banca „Economul”, unde se aflau toţi ofiţerii care îndrăzneau să se afirme ca români, împreună cu intelectualii civili, între care îmi amintesc de dnii: Frâncu, Pop Iulian, Utalea, Poruţiu Valentin, Haţieganu Emil, Socol, Gherman, Dragomir Al., părintele Simu. / După cuvântări înflăcărate şi chibzuiri treze, se hotărăşte în unanimitate ca soldaţii români să nu depună jurământul către Republica Maghiară, ci către „Senatul Naţional Român din Ardeal”, ca organ al Marelui Sfat Naţional; se mai

decide organizarea pretutindeni a consiliilor şi gărzilor naţionale, se dau instrucţiuni şi curierilor veniţi din provincie. / O impozantă adunare, cu participarea civililor, s-a ţinut tot la locuinţa dlui locotenent Tripa, la 2 Noiembrie; s-au rostit înflăcărate discursuri – îmi amintesc îndeosebi de cuvântarea dlui E. Haţieganu – iar seara, la ora 9, ne-am adunat cu toţii din nou la „Economul". Eram vreo 200 inşi, mare majoritate ofiţeri şi majoritatea studenţi. Aici a vorbit, în mod deosebit de înălţător, dl Frâncu şi alţii. În rezultat: am jurat cu toţii credinţă Consiliului Naţional Român, ne-am pus tricolorul românesc pe chipiu şi pe braţ apoi s-a constituit „Senatul Naţional Român din Ardeal", sub prezidenţia dlui Frâncu, având ca membri – după cum îmi amintesc – pe dnii Iulian Pop, Utalea, Va-lentin Poruţiu, E. Haţieganu, părintele Pop din Morlaca şi subsemnatul. / La ora 1, noaptea, eram încă împreună, când vine, la „Economul", generalul Ziegler, comandantul trupelor din Ardeal. Introdus în şedinţa Senatului, generalul declară că a venit să afle atitudinea pe care o vor lua românii. Îi răspunde dl Frâncu că stăm pe baza principiului autodeterminării wilzoniene şi nu recunoaştem altă superioritate decât Consiliul Naţional Român. / Generalul roagă pe prezidentul nostru să se prezinte, cu o delegaţie, la Senatul Naţional Maghiar, care avea sediul la Primărie, ca acolo să se trateze asupra condiţiunilor conlucrării întru susţinerea ordinii. Dl Frâncu compare la Senatul Maghiar, cu o delegaţie-gardă de şase ofiţeri, comunicând, în o cuvântare demnă, Senatului Maghiar, prezidat de faimosul dr. Ştefan Apáthy, deciziunile luate la „Economul". Ungurii, adânc emoţionaţi, iau act de aceste hotărâri, declarând că nu vor face nici o piedică la constituirea şi înarmarea gardei româneşti şi rugând sprijinul acesteia pentru menţinerea ordi-

nii, ceea ce dl Frâncu a şi promis. / În aceeaşi zi, s-au luat măsuri ca hotărârile şi iniţiativa de la Cluj să se aducă la cunoştinţa întregului Ardeal, în special a judeţelor vecine, prin un „Manifest”, semnat de toţi membrii „Senatului” şi trimis în toate centrele, prin curieri speciali.

La **3 Noiembrie**, s-a constituit garda românească, s-a ţinut un serviciu divin, după terminarea căruia s-a luat un steag tricolor, care era ascuns la biserica gr.-cat., şi s-a sfinţit acel steag, pe care a jurat întreaga asistenţă. Apoi s-a transportat în un cortegiu impozant şi s-a arborat pe „Economul”, sediul Senatului Naţional, de unde nu s-a mai coborât acest steag, decât mult după intrarea armatei române în Cluj. / La toate evenimentele acestea, la organizarea manifestaţiunilor, în constituirea gărzilor şi consiliilor naţionale pe baze similare în întreg Ardealul, studenţimea a avut partea leului.

În **4 Noiembrie**, s-a început organizarea provinciei. O echipă, în frunte cu dl E. Haţieganu, cu studenţii Chirileanu, Dumitraş Aurel şi Ursace, a mers la Gherla, unde au fost primiţi de către P. S. episcopul Hossu, apoi la Dej, unde au întâlnit pe dnii T. Mihali, Vaida şi L. Micşa. Alţii au plecat în alte direcţiuni. Aşa, la Bistriţa, a fost trimis bravul caporal Cornel Ordace, student şi el. / În aceeaşi zi, subsemnatul am primit mandat şi am plecat pentru organizarea Munţilor Apuseni, începând cu Turda. / Nu mult după aceasta, au sosit din Budapesta studenţii Dumitru Antal şi Ioan Chinezu, cu instrucţiuni – nu-mi amintesc din partea cui – de-a pregăti pe români pentru... plebiscit. Văzând însă acţiunea din Cluj i s-au ataşat, cu trup şi suflet, şi au fost încredinţaţi primul cu organizarea Reghinului, al doilea cu cea a Târgu Mureşului, unde au plecat imediat. / În tot decursul revoluţiei, studenţimea fie

în Cluj, fie împrăştiată la vatră, a stat în mod natural în liniile prime ale celor ce pregăteau marile evenimente. De multe ori – mai ales în provincie – trebuia să se lupte cu „prudenţa” celor mai bătrâni, spre a constitui Consilile Naţionale, gărzile şi a impune arborarea drapelului naţional pe edificile publice, în semn că a sosit dominaţia românească.

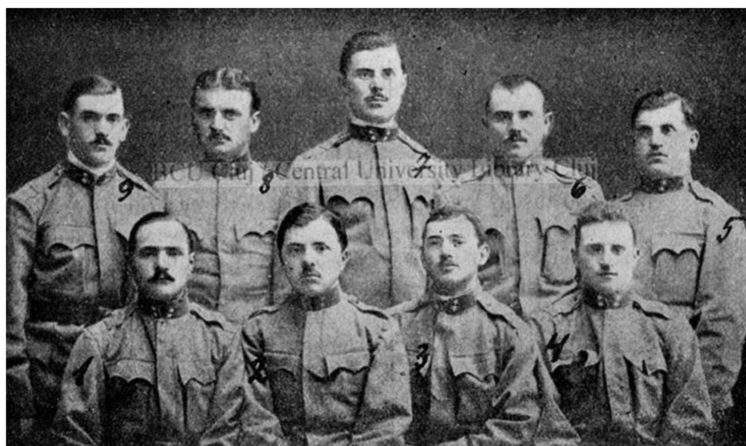
În val-vârtejul acestor evenimente şi în activitatea febrilă a revoluţiunii, studenţimea s-a gândit să se organizeze din nou şi formal, abia în vederea reprezentării ei la Marea Adunare de la Alba-Iulia. Aceasta s-a întâmplat în o şedinţă, din 26 Noiembrie 1918. Cu această ocaziune s-a redactat şi primit în unanimitate o „cuvântare”[969], pe care am redactat-o în colaborare cu dnii Laţiu şi Suciu şi pe care ar fi urmat să o citesc în calitate de delegat al studenţimii, în adunarea de la Alba-Iulia, şi care glăsuia astfel: / „Tinerimea universitară română din Cluj, nutrind în suflet focul sacru al celor mai sfinte sentimente naţionale şi al celei mai fierbinţi dragoste de neam, în momentele actuale de cea mai mare importanţă pentru soarta şi viitorul „Neamului românesc din Transilvania”, a cărui mlădiţă e, îşi ţine de sfântă datorinţă să-şi spună şi ea cuvântul cu această ocazie. Abstrăgând de la rolul important al universitarilor, în viaţa publică alor alte neamuri, bazaţi numai pe faptul că în mâinile noastre pline de vigoarea tinereţii se vor depune ca mâine frânele guvernării, rolul deosebit de important al conducerii destinelor unui popor, pentru care numai acum apare în culorile cele mai superbe, mai maiestoase, aurora unui viitor ferice, păşeşte şi ea ca un factor ponderabil de-o importanţă incontestabilă. / Ca atare

[969] Originalul şi conceptul, predate Centrului Studenţesc din Cluj, spre păstrarea în arhivă, împreună cu „protocolul” şedinţei.

declară sincer dorinţa sa fierbinte, referitor la organizarea, orânduirea destinelor, precum şi la fixarea cadrelor între care va avea să pulzeze energia vitală a „Neamului românesc din Transilvania”, asigurat fiindu-i dreptul liberei dispuneri a sorţii sale, din partea geniului dreptăţii umanitare, a preşedintelui Statelor Unite, Wilson, şi a civilizaţiei „Statelor Apusului”. Recunoscând însă, şi până acum, de singurul factor competent, singurul menit şi autorizat să vorbească în numele românilor transilvăneni, alcătuit acum în „Marele Sfat al Neamului”, pe „Comitetul nostru Naţional”, declarăm şi noi, cu această ocazie, în mod solemn, că ne asociem cu trup şi suflet deciziunilor măreţe, ce se vor lua din partea „Comitetului Naţional”, în marea şi istorica adunare a neamului din falnica Alba-Iulie. Sub bagheta magică a celui mai puternic entuziasm, inerent tinereţii noastre, privim cu încredere, extaziaţi de atâta beţie de fericire, ceriul limpede, curat ca lacrima, ce va privi ca mâine un popor ce a scuturat, acum numai, cătuşele greoaie ale unei tiranii de veacuri. / Inimile noastre tinere, care au gustat, până acuma, destul din amarul durerii, văzând atâta umilire, atâta asuprire a unui popor din viţă nobilă, se deschid senine vorbind cu sete accentele sublime, ce înfrăţesc în aceste clipe, într-un cuget şi o simţire, toată suflarea românească. / „Dând acum mână cu mână, / Cei cu inima română”, / văzând realizat visul visat atât de mult, la a cărui înfăptuire se va cutremura şi pulberea strămoşilor în liniştea de mormânt, strigăm deci sus şi tare: „Trăiască Neamul Românesc!”, „Trăiască România-Mare!”.

Cum însă tinerimea universitară nu a fost înscrisă la cuvânt, în programul oficial de la Alba Iulia, „cuvântarea” aceasta am citit-o numai la o convenire a tinerimii,

ţinută la Alba-Iulia, în hotelul „Europa”, în preziua marii adunări. / Este de sine înţeles că, totuşi, studenţimea a fost ceata cea mai însufleţită de propagandişti pentru participarea tuturor la Alba-Iulia. Iar aici glasul ei a fost hotărât şi tare – deşi neoficial – rostit pentru unirea fără condiţiuni; după adunare, studenţii au fost solii hotărâri-lor luate, atât între poporul care participase, cât şi mai ales pentru lumea celor ce nu putuseră să fie prezenţi.



Un grup de studenţi români înainte de plecarea pe front, din Cluj, în Ianuarie 1915: 1. Bologa, 2. Dandea, 3 Babeş (căzut pe câmpul de luptă), 4. Neamţiu, 5. Grama, 6. Groza, 7. Ursu, 8. Cotruş, 9. Berinbei.

La **începutul lunii Decembrie 1918**, tot doi studenţi universitari, dnii Ursace şi Chirileanu, au fost încredinţaţi, din partea dlui Haţieganu, să ducă şi să predea guvernului român din Iaşi, pentru conferinţa de pace, din Ardeal, cartiruirea şi informarea ei, mai târziu primirea şi informarea misiunilor străine, primirea generalului Berrhelot, etc. au fost făcute în primul rând de studenţime sau prin ea. / În apărarea Senatului din Cluj şi a drapelului naţional, arborat pe „Economul”, faţă de

bandele secuieşti, înarmate până în dinţi, tot studenţimea a fost în linia dintâi: în o asemenea luptă, studentul Petrovici a făcut sacri-iciul suprem, căzând mort, lovit de un glonte inamic[970]; subsemnatul am avut cinstea să comand lupta de apărare, cu mica gardă care se afla de pază acolo. Apărarea a succes, mai ales după ce s-au pus în funcţiune mitralierele noastre, aşezate în ferestrele edificiului şi apoi cu ajutorul venit din partea unităţilor de gardă, aflătoare în cazarma din Calea Victoriei de azi. Afară de regretata moarte a lui Petrovici, noi nu am suferit altă pierdere, decât ciuruirea de gloanţe a drapelului arborat pe edificiu, a păreţilor casei şi spargerea ferestrelor de gloanţele secueşti. Cu acea ocaziune, îmi amintesc că era, în sala Senatului – unde fluierau gloanţele –, dintre civili, dl Dr. Alexandru Dragomir, avocat în Cluj.

Când, la **24 Decembrie 1918**, glorioasa armată română intră în Cluj, am avut fericirea să o salut de pe piedestalul statuii lui Matei Corvinul, în numele studenţimii, cu următoarele cuvinte: / „Domnilor generali! Fraţilor! Năpraznicul război s-a terminat cu prăbuşirea totală a barbarismului tiran, în ghearele căruia ne zbăteam de veacuri! Ca ieri căutau încă maghiarii să ne convingă cu pumnul, baionetele şi gloanţele, că şi noi numai în faimoasa „integritate” a Ungariei aflăm fericire. Ba, strângându-mi-se inima de durere, trebuie să vă spun că nici chiar sfânta sărbătoare de azi, a sosirii voastre, nu au lăsat-o să ne fie de tot liniştită[971]. Acum, în fine, nu mai stă nimic în

[970] Centrul studenţesc „Petru Maior” din Cluj a fixat, în amintirea lui Octavian Petrovici, în 1927, o placă comemorativă pe edificiul băncii „Economul” (Nota comisiei de redactare).
[971] Înainte cu câteva ore de intrarea armatei, a fost o ultimă ciocnire între garda noastră şi unguri.

calea fericirii neamului:  lăcomia ţarului, perfidia austriacă şi oarba trufie maghiară, toate zac în pulbere, zdrobite de paloşul dreptăţii sfinte. Sub scutul sabiei lui de foc s-a zămislit visul nostru, cu ale cărui şoapte pe buze au în-chis ochii cei mai buni ai noştri! După atâtea suferinţe ne-am ridicat din genunchi! / În numele universitarilor, vă bineventez din inimă, cu entuziasmul dragostei frăţeşti, pe voi, îndeplinitorii visului nostru, aici, între zidurile acestui oraş care a fost martorul suferinţelor noastre, zbuciumărilor cumplite şi care azi, prin voi, eroilor, a devenit martorul înălţării neamului românesc, închegat de la Nistru pân' la Tisa, pentru vecii vecilor. / Bine-aţi venit şi să trăiţi la mulţi ani! Ura, Armata Română! Trăiască România-Mare!".

**Revelionul Unirii** îl organizează, în Cluj, tot studenţimea universitară cu succes splendid. Produsul material al acelei petreceri s-a destinat pentru **ridicarea, în Cluj, a unei statui eroului martir Avram Iancu**. Şi de aci, înainte, orice manifestaţie socială şi de înfrăţire cu fraţii dezrobiţi era aranjată tot de tinerimea universitară, împreună cu Reuniunea Femeilor Române, ale cărei mai însufleţite membre erau doamnele: Docan, colonel Telia, Dorina dr. Poruţiu şi dr. Haţieganu.

În acest timp, începând cu **1 Decembrie 1918**, studenţimea era activ angajată şi în opera de „preluarea imperiului". Aproape nu aflăm autoritate unde studenţii să nu-şi fi dat tributul lor de muncă. / Între timp, se pornise, tot sub conducerea dlui dr A. Frâncu, o acţiune şi propagandă studenţească pentru *eliberarea Banatului*, ocupat de sârbi. Dar despre această mişcare nu pot da amănunte, căci nu mă aflam în Cluj când s-au ţinut consfătuirile şi întrunirile. / Pentru o organizare statutară a studenţimii nu mai aveam timp, în atâtea laturi eram chemaţi să activăm.

Abia în **12 Martie 1919** s-a lansat, către studenţimea aflătoare în Cluj, în baza înţelegerii prealabile următorul: / „APEL / Conştienţi de însemnătatea timpului şi de munca ce ne-o impune schimbarea sorţii noastre, provocăm tine-rimea română să dovedească o deplină înţelegere a situaţiei şi să se înscrie cu toţii în „Societatea Universitarilor" – căci numai astfel ne vom putea organiza şi realiza problemele naţionale şi mai ales cele sociale de interes comun, ce ni se impun. / În întreaga societate românească parcă zvâcneşte energia, muncindu-se din răsputeri; între astfel de împrejurări, se cade ca şi noi să ridicăm sus stindardul intereselor noastre şi să ne grupăm sub el cu dorinţa izbândei în suflete, căci numai aşa ne vom putea validita. / Pentru a putea realiza multele chestiuni de interes mare, ce ne agită, convocam pe mâine, la 5 h. p. m., 13 luna curentă, în localul Magistraturii (etajul I) „Şedinţa Constituantă" a universitarilor, obligând moraliceşte pe unul fieştecare universitar şi om de suflet să se prezinte".

Ca rezultat al acestei „Constituante", s-a dat presei următorul comunicat: / **Constituire. /** Tinerimea universitară română din Cluj cu satisfacţie dă publicităţii realizarea dorinţei ce a frământat-o atâta timp: organizarea ei din nou, în cadrele unei *societăţi literare,* care a fost strivită de acel şovinism orb şi păcătos, care predomina în Ungaria. / Societatea noastră s-a constituit provizoriu în modul următor: prezident: Dr. *Emil Dandea,* v. prezident: *Dumitru Ţiganetea,* secretar: *Nicolae Popoliţa,* bibliotecar: *Coriolan Suciu,* notar: *Victor Laţiu*". / Regret că, în calitatea oficială atât de onorifică, de preşedinte al acestei societăţi, nu am avut posibilitatea să dezvolt aproape nici o activitate, deoarece, deja la finea lunii Martie 1919, am intrat ca voluntar în armata română, care pleca contra ungurilor, iar

la întoarcere am ieşit din cadrul studenţesc, fiind numit consilier la Primăria Cluj. / După cum îmi amintesc, imediatul meu urmaş a fost prietenul I. *Groza,* cu a cărui prezidenţie începe epoca de pace a studenţimii, după visul împlinit, la a cărui realizare studenţimea, din care sunt mândru a fi făcut parte, are conştiinţa împăcată că şi-a dat din tot sufletul şi din toată inima tributul de sânge şi de muncă. / **Emil A. Dandea** / advocat, Tg. Mureş, fost preşedinte al Tinerimii Universitare din Cluj, în anul 1918/19”[972].

**1918**, decembrie 11: **Intrarea trupelor române în Cluj**. „Oraşul Cluj a fost ocupat în ziua de 11 Decembrie 1918 st. v. Cu ocazia intrării în Cluj, s-a făcut trupelor noastre o primire grandioasă. Populaţia românească din localităţile învecinate a luat parte în număr extraordinar de mare Ia această manifestaţie de bucurie. Clujul, din care Ungurii făcuseră un puternic centru de maghiarizare, în mijlocul populaţiei româneşti, ce locuia regiunea învecinată, îşi terminase menirea. Pe instituţiunile lui şoviniste maghiare fâlfâiă mândru tricolorul românesc, simbolul dreptului la viaţă nu numai al suflării româneşti, ci, al tuturor naţiunilor, ale căror viaţă şi avut urmă să le ocrotească, de aci înainte, cutele acestui măreţ tricolor şi baioneta ostaşului român”[973].

**1918**, decembrie 19: „**Ultimii martiri ai Unirii**. Cu toate eforturile depuse pentru asigurarea ordinii, nu au putut fi înăbuşite total excesele bandelor ungureşti şi se-

---

[972] *Almanahul Societăţii Academice „Petru Maior”*, Cluj 1929, pp. 85-98

[973] Mărdărescu, G. D., Generalul, *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei*, Bucureşti 1922
, pp. 15, 16

cuieşti, care au mai cerut câteva jertfe de vieţi româneşti la Cluj. Astfel, fu ucis în biserică preotul Opriş, iar la 19 Decembrie stil nou, în faţa Băncii „Economul”, unde era sediul Consiliului Naţional, studentul Octavian Petrovici, originar din Becicherecul Mare. / Consiliul Naţional Român din Cluj l-a declarat mort al naţiunii, înmormântându-l cu onoruri militare, şi a adus moartea lui la cunoştinţa obştească, prin următorul necrolog: / „Consiliul Naţional Român din Cluj anunţă, cu întristare, trecerea la cele eterne a tânărului valoros OCTAVIAN PETROVICIU, student la liceu. Unul din gloanţele duşmane, aţintite asupra clădirii Senatului Naţional Român din Cluj, a atins o viaţă plăpândă şi a făcut din copilul fraged un martir al cauzei româneşti. Toată suflarea româneasca se adresează cu durere celor ce pierd o speranţă viitoare, în persoana modestului student, care, de la întâiele zile ale formării Senatului Naţional Român din Cluj, a conlucrat cu râvnă şi entuziasm cu ostaşii săi mai bătrâni. / Înmormântarea s-a făcut cu onoruri militare, la 21 Decembrie nou, la 2 ore d. a., după ritul bisericii ortodoxe române, din capela mortuară a spitalului. În veci amintirea lui şi rămâie curat numele în cartea neamului!”[974].

**1918**, decembrie 11: **Intrarea Armatei Române în Cluj**. „La 11 Decembrie 1918, stil vechi, şi 24 Decem-brie, stil nou, adică tocmai în ajunul Crăciunului populaţiei ungureşti, se pune capăt acestei situaţiuni, prin intrarea în Cluj a armatei române, întru întâmpinarea căreia Amos Frâncu plecase, cu câteva zile înainte, la Târgu-Mureş. / Din cronicile la zi, purtate de unităţile militare, care au înstăpânit definitiv în oraşul nostru regimul românesc,

[974] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 57

operaţiunile militare pentru ocuparea Clujului s-au desfăşurat după cum urmează:

**Corpul VI Armată, despre ocuparea Clujului**: „Unităţile care au intrat cele dintâi în Cluj, în Decembrie 1918, au aparţinut Diviziei a 7-a, de sub comanda generalului Neculcea Constantin. / Acestea sunt: Regimentul 16 dorobanţi Fălticeni, de sub comanda dlui colonel Rotaru Alexandru; / Batalionul II din Regimentul 15 dorobanţi Piatra-Neamţ, sub comanda dlui maior Coroamă Dumitru; / Barteria I-a şi a II-a din Regimentul 4 artilerie din Roman; / Escadronul de cavalerie al Diviziei.

**Registrul Jurnal de operaţiuni al Diviziei a 7-a**. Clujul a fost ocupat în ziua de 11 Decembrie 1918, st. v. / Cu ocazia intrării în Cluj, s-a făcut trupelor noastre o primire grandioasă. Populaţia românească din această localitate şi localităţile învecinate a luat parte în număr extraordinar de mare la această manifestaţie de bucurie. Clujul, din care ungurii făcuseră un puternic centru de maghiarizare, în mijlocul populaţiei româneşti ce locuia în regiunea învecinată, îşi terminase menirea. / Pe instituţiile lui şoviniste maghiare fâlfâie mândru tricolorul românesc, simbolul dreptului la viaţă, nu numai al suflării româneşti, ci al tuturor naţiunile a căror viaţă şi avut urmau să le ocrotească, de aci înainte cutele acestui măreţ tricolor şi baioneta ostaşului român.

**Registrul istoric al Regimentului 15 Dorobanţi**. 11 Decembrie 1918: Batalionul II, 15 dorobanţi, intră în partea de est şi ocupă oraşul Cluj, în timp ce, prin partea de vest, se retrăgeau trupele germane. / La monumentul lui Mihai Viteazul (Matei Corvinul), a avut loc primul Te-Deum, la care a asistat mitropolitul Primat (?) şi mare parte din populaţia românească.

**17 Decembrie 1918**: Regimentul 15 dorobanţi a primit în Cluj pe generalul Berthelot.

**29 Decembrie 1918**: Regimentul 15 Dorobanţi ocupă, în zilele de 29 şi 30 Decembrie, oraşele Baia Mare şi Dej. / Se continuă cu dezarmarea gărzilor ungureşti în aceasta regiune. S-a strâns o mare cantitate de arme, muniţiuni şi unelte.

**Completând relatările oficiale** de mai sus, unul dintre ofiţerii români, participant activ la aceste operaţiuni, dă, într-o scrisoare adresată Primăriei Cluj, următoarele amănunte: / Cea dintâi trupă intrată în Cluj a fost escadronul de Cavalerie al Diviziei VII, care avea următoarea compunere: / Comandant: Căpitan Panaitescu Ioan. / Comandanţi de plutoane: Sublocotenent Tăbăcaru Ion, Sublocotenent Baciu Alexandru, Sublocotenent Teodoratu Alexandru.

În ziua de **11/24 Decambrie 1918**, la ora 7 dimineaţă, au intrat în Cluj plutoanele comandate de sublocotenenţii Baciu Alexandru şi Teodoratu Alexandru. / Plutonul sublocotenentului Teodoratu a mers pe Calea Mănăşturului, iar plutonul sublocotenentului Baciu Alexandru a fost primit în Piaţa Matei Corvin, de către sublocotenentul Sărândan, din Garda Naţională Română, cu care apoi s-au dus la „Tanitok Háza” (Casa învăţătorilor), unde au dezarmat Garda Naţională Maghiară.

**Cine erau comandanţii**. După tabelul nominal, ce se găleşte la primărie şi a fost întocmit de Corpul VI Armată, au întrat în Cluj, cu primele unităţi, următorii ofiţeri: / *Ofiţerii care an aparţinut comandamentului Diviziei a 7-a*: Neculcea Constantin, general, comandant al Diviziei a 7-a; Gherescu Anton, general, comandant al Brigăzii a 13-

a; Stănescu Ioan, locotenent-colonel, şef de stat major; Şova Nicolae, maior, şeful Biroului de opera-ţii.

*Ofiţerii care au aparţinut Batalionului II din regimentul 15 dorobanţi*: Coroamă Dumitru, maior, comandant al batalionului II din 15 dorobanţi; Postan Vasile, sublocotenent, aghiotant la batalion; Vartolomeu S., căpitan comandant al companiei a 5-a; Chioariu Ioan, sublocotenent, comandant de pluton; Marinescu Emil, sublocotenent, comandant de pluton; Curpen Emil, căpitan, comandantul companiei a 6-a; Gavriliţeanu O., locotenent, comandant de pluton; Iordăchescu Ioan, sublocotenent, comandant de pluton; Radu Grigore, căpitan, comandant compania a 7-a; Mătăsaru Alexandru, sublocotenent, comandant de pluton; Curpen Dumitru, sublocotenent, comandant de pluton; Radu Vasile, căpitan, comandantul companiei a 8-a mitraliere; Antonescu C., locotenent, comandant de pluton; Popovici Nicolae, sublocotenent, comandant de pluton.

*Ofiţerii care au aparţinut regimentului 16 dorobanţi*: Rotaru Alexandru, colonel, comandantul regimentului 16 dorobanţi; Constantinescu C., locotenent, adjutantul regimentului; Captariu Dumitru, locotenent, comandant de companie; Brădăţeanu Ilie, locotenent, comandant de companie; Ardeleanu Constantin, sublocotenent, comandant de pluton; Jancă Gheorghe sublocotenent, comandant de pluton; Gârlean Gheorghe, sublocotenent, comandant de pluton; Drăghici Nicolae, sublocotenent, comandant de pluton; Vasiliu Vasile, căpitan, comandant de companie; Nemţeanu Ioan, sublocotenent, comandant de pluton; Popescu Victor, locotenent, comandant de companie; Cerbulescu Nicolae, locotenent, comandant de companie; Brădăţeanu Emanoil, locotenent, comandant de

companie; Lateş Gheorghe, sublocotenent, comandant de pluton; Titeanu Ioan, sublocotenent, comandant de pluton; Racoveanu Nicolae, locotenent-colonel, comandantul batalionului, Bălan Gheorghe, sublocotenent.

**Ofiţeri care au aparţinut regimentului 4 artilerie**: Dăscălesecu Nicolae, maior, comandant de divizion; Nicolae Dumitru, comandant de divizion; Simulescu Constantin, locotenent, comandant de baterie; Hulubei Laurenţiu, sublocotenent, comandant de secţie; Constantinescu Gheorghe locotenent, comandant de baterie; Ionescu Ioan, sublocotenent, comandant de secţie; Tofan Vasile, sublocotenent, comandant de secţie; Barcan Constantin, căpitan, comandant de baterie; Gheţaru Ştefan, sublocotenent, comandamt de secţie; Tătăranu Aristide, sublocotenent, comandant de secţie; Bulgaru Vasile, sub-locotenent, comandant de secţie; Brătianu Gheorghe, sublocotenent, comandant de secţie; Vechi Gheorghe, sublocotenet, Coşăranu Ion, sublocotenent, comandant de secţie”[975].

**1919**, ianuarie 19: „**Preluarea instituţiunilor publice clujene**. Cu asistenţa baionetelar dorobanţului român, a urmat preluarea diferitelor instituţiuni, începută, la 19 Ianuarie 1919, cu Primăria, act a cărui desfăşurare o dau după amintita cuvântare a primului primar român din 1919. / „Prefectul oraşului de pe atunci, dr. Valentin Poruţiu, încă înainte de această dată, a primit ordinul Consiliului Dirigent ca să ceară jurământ de fidelitate de la funcţionarii oraşului. Consiliul Dirigent a mai trimis, din sânul său, pe fostul şef de resort, dr. Emil Haţieganu, cu încredinţarea că, în chestia aceasta atât de importantă, să ia măsurile necesare şi să dispună după buna sa chibzuia-lă. / În baza

---

[975] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, pp. 58-61

acestora, prefectul, asistat de domnii Dr. Alexandru Dragornir, secretarul prefecturii, Alexandru Nemeş şi dr. Ioachim Tolciu, s-a prezentat la Primărie, în 18 Ianuarie 1919, şi, adunând toţi funcţionarii şi amploiaţii orăşeneşti, în sala de congregaţie, le-a citit ordinul Consiliului Dirigent şi, în consecinţă, i-a somat pe toţi să depună următoru] jurământ: / „Eu N. N. jur credinţă şi supunere M. S. Regelui Românii şi Consiliului Dirigent Român. Voi ţine legile, şi ordonanţele, voi apăra interesele şi demnitatea statului şi a cetăţenilor lui. Voi păstra secretul oficial. Aşa să-mi ajute Dumnezeu". / Desfăşurarea dramaticei şedinţe este consemnată în următorul: / **PROCES VERBAL /** dresat la 19 Ianuarie 1919, în sala de şedinţe a Primăriei, în cauza depunerii jurământului de către funcţionarii administrativi ai oraşului. / Prezenţi: Dr. Valentin Poruţiu, Dr. Alexandru Dragomir, Dr I. Tolciu, Alex. Nemeş şi funcţionarii oraşului mai jos semnaţi. Dl Dr. Val. Poruţiu aduce la cunoştinţia funcţionarilor prezentarea sa din încredinţarea Consiliului Dirigent de la Sibiu şi că în baza ordinului primit, cu ziua de azi, a preluat conducerea Prefecturii oraşului Cluj şi invită corpul funcţionarilor a depune jurământul – după formula citită de domnia sa. Face cunoscut că nu pretinde depunerea jurământului şi acei care nu sunt aplicaţi a-l depune, se vor considera demisionaţi din posturile lor, cu toate consecinţele ce urmează din acest fapt. Apoi invită pe fiecare a se declara.

Dl Dr. Gustav Haller, primar, în general declară că, în baza tratatului de armistiţiu, rămâne credincios guvernului maghiar, puterea executivă fiind în mâinile guvernului maghiar, în baza aceasta, ca primar al oraşului, se opune la predarea oficiilor. Nu recunoaşte autoritatea Consiliului Dirigent din Sibiu. Declară, mai departe: „Şi credinţa mea

religioasă mă opreşte a depune jurământul, atâta vreme cât guvernul maghiar nu mă absolvă de jurământul depus. Nu pot depune jurământul şi din cauză că Clujul, aparţinând zonei asupra căreia va decide tratatul de pace, până atunci rămân credincios jurământului depus”. / Urmează semnăturile a 138 funcţionari, în frunte cu primarul Dr G. Haller, cum şi formula jurământului ce li s-a cerut. După aceasta, dl Dr. Val. Poruţiu roagă pe domnii funcţionari ca, până la preluarea definitivă, să rămână în posturile lor, rezolvând chestiunile curente, pentru a nu se cauza vreo pagubă sau perturbare în administraţia oraşului, pentru că funcţionarii, şi până la preluarea definitivă, rămân răspunzători, atât materialiceşte, cât şi moraliceşte de daunele ce se vor ivi din vina lor. Domnul primar declară că, în virtutea jurământului depus, rămân şi pe mai departe în funcţiune şi nu se vor îndepărta decât prin forţă. / D. c. m. s. / Dr. Alex. Dragomir (ss), Dr. Val. Poruţiu (ss), Alex. Nemeş (ss), Dr. Ioachim Toiciu (ss), Dr Gustav Haller, primar.

**În faţa forţei militare**. În urma acestora – se spune apoi în textul cuvântării amintite, tot în ziua de 18 Ianuarie d. a., au fost invitaţi la prefectura oraşului toţi ofiţerii gărzii române, precum şi membrii Consiliului Naţional judeţean. În această adunare, prezidată de dl dr. Emil Haţieganu, s-a comunicat rezultatul demersului dlui prefect şi, după o dezbatere amănunţită a situaţiei, constatându-se că suntem în număr suficient pentru preluarea administraţiei orăşeneşti, s-au designat persoanele care să îndeplinească preluarea, şi anume: dr. Iulian Pop, primăria; dr. Vasile Hossu, oficiul patrimonial; dr. Victor Bolfa, secţia economică; dr. Ioachim Tolciu, secţia orfanală; dr. Aurel Blaga, secţia industrială; dr. Ioan Pordea, secţia financiară; Victor Crainic, secţia militară; dr. Ion Giurgiu, oficiul ingineresc; dr.

Dionisie Pop, prim jurisconsult; Gheorghe Mureşan, oficiul stării civile; dr. Emil Dandea, secretariatul primăriei etc. / Aceşti domni, cu ajutoarele necesare şi asistenţă militară, în 19 Ianuaaie 1919, în baza mandatului primit, au intrat în diferitele oficii, au somat din nou pe vechii funcţionari la depunerea jurământului, care, refuzând încă o - dată, s-au declarat de demisionaţi şi au fost invitaţi la predarea oficiului. Răspunsul era în tot locul că numai forţei branchiale cedează. Prezentându-li-se forţă, au cedat şi, pe lângă procese verbale, s-au dat şi s-au luat în seamă oficiile cu actele şi inventarul făcut.

**Toate slujbele părăsite**. Ei au plecat, până la ultimul servitor şi sergent de stradă, părăsind slujba, fără vreo mustrare de conştiinţă şi în special poliţia, care a fost în stare să lase acest oraş fără pază şi fără supurave-ghere. Noroc că aveam la îndemână pe gardiştii Gardei Naţionale. Jandarmeria în formaţiune, sub conducerea dlui col. Suciu, şi armata, din care, în câteva ceasuri, s-a închegat primul corp de siguranţă, prima poliţie orăşenească, în numărul necesar, aşa că, pe la 6 ceasuri, seara, toate posturile sergenţilor au fost ocupate.

**Primul Consiliu al Clujului românesc**. La propunerea prefectului, Consiliul Dirigent cu No. 728-1919, din 25 Februarie, a numit primul consiliu al Clujului românesc, precum urmează:

Primar: dr. Iulian Pop,

Primnotar: dr. Vasile Hossu,

Consilieri: dr. Victor Bolfa, dr. Aurel Blaga, Victor Crainic şi Andrei Gyarfas.

Prez. la sedr. orf.: dr. Ioachim Tolciu,

Prim jurisconsult: dr. Dionisie Pop,

Şef al of. ing.: Victor Ciortea,

Secretar primărie: dr Emil A. Dandea.

După preluarea adminstraţiei orăşeneşti, a urmat luarea în primire a judeţului, justiţiei, şcolilor, Universităţii, Teatrului Naţional etc."[976].

**1918-1919**: **Clujul şi revoltele maghiare**. „A doua mobilizare s-a făcut în 1918, Octombrie, în 28. Divizia VI se găsea la Tecuci. / În Decemvrie 1918, am plecat cu Divizia în Transilvania. Am ajuns în Tg. Murăşului, în sărbătorile Crăciunului, pe la 23 Decemvrie. Am stat aci până la 2 Ianuarie. / D-aci am trecut, apoi, la Cluj. Înaintea mea fusese în Cluj, Divizia VII-a. Clujul, citadela ungurească, se găsea îndată după revoluţie. Se aflau atunci, în oraşul magnaţilor, gărzi naţionale. / Eu am primit, în realitate, ordin să instalez autorităţile române cu forţa, prefecţi, primari, etc.

Pe la **3 Ianuarie**, Biroul de Informaţii din Cluj mă înştiinţează că o mişcare şovinistă şi agresivă se pregăteşte printre ungurii din localitate. Aceasta era înfăţişată mai întâi printr-o grevă generală a tuturor funcţionarilor de poştă, administrativi, judecătoreşti, a lucrătorilor căilor ferate, ai fabricii de tutun etc. / Cu câteva zile mai înainte, generalul Neculcea pusese la contribuţie oraşul, ca pedeapsă, fiindcă o parte a Diviziei a VII-a (un detaşament) fusese atacată mişeleşte de staţia ţigani. Generalul francez Patey, trimis din partea generalului Berthelot, vine să facă o anchetă. / Cu acest prilej, ungurii pun la cale o demonstraţie prin care să arate nemulţumirea populaţiei maghiare contra armatei române, care ,,ocupase", ziceau ei, „Ardealul fără învoirea Antantei". / Eram la dejun cu generalul Patey, în sala restaurantului New-York. Auzim zgomot şi

[976] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, pp. 61-64

vedem strânsă în faţa marelui hotel, din piaţa Mathias Templom, o aglomeraţie cu steaguri ungare şi cântece naţionale, venită să manifesteze dragoste lui Patey. / În realitate, era o manifestaţie de ostilitate contra noastră. O pornise din parcul oraşului, trecuse prin faţa Diviziei, unde trăseseră focuri de revolver pe ferestre, şi ajunsese acum în faţa restaurantului nostru. / Această purtare a ungurilor a indispus pe generalul francez, care i-a luat foarte de sus. / Eu am dat ordin comandantului Pieţei să-i risipească. Garda i-a gonit, cu focuri trase în aer. / Şi, în faţa ungurimii, după masă, am plecat cu generalul Patey, făcându-ne reciproc vizite acasă.

La câtva timp după aceasta, izbucneşte greva căilor ferate, poştelor etc. Era prin Martie. / Ungurii întreţineau, cu bani de la Budapesta, pe funcţionarii în grevă. Funcţioarii fuseseră plătiţi pe trei luni înainte, ca să nu servească autorităţilor române. Profesorii universitari primeau fondurile şi le distribuiau. Dintre aceştia, două căpetenii fuseseră arestate, dr. Apathy şi Grand Pierre (acesta din urmă, francez de origine, ungurit până în măduva oaselor, nu ştia o boabă franţuzeşte. Se zice că tată-său nu ştiuse o boabă ungureşte). / Eu am prins firul lucrurilor. / Am sechestrat, într-o zi, toate Băncile. Am făcut control. Fiecare bancă avea depuse sume cu No. şi scopul de propagandă anti-românească. / Am sechestrat 7 milioane, pe care le-am pus la dispoziţia Consiliului Dirigent. / Ungurii au ţipat, spunând că aceştia erau bani destinaţi muncitorilor. / Iată pe muncitori deci în grevă. Asta era a treia! Eu am procedat foarte sistematic. Am aflat, mai întâi, adresele tuturor greviştilor. Am format, apoi, patrule de câte doi soldaţi şi un caporal. Şi, în aceeaşi zi şi la aceiaşi oră, joi seara, i-am ridicat pe fiecare de acasă, din culcuşul lor. În

două ore, am arestat, fără nici un incident, 600 de grevişti, pe care i-am închis în Cetăţuie (la Felegvar). / Cercetările au ţinut câteva zile. Capii mişcării au fost daţi urmăririi. Celor instigaţi le-am dat drumul, în urma făgăduielii că nu se vor mai amesteca într-o mişcare contra românilor. Pe 10 inşi mai vinovaţi i-am expulzat prin Satmar. / După aceasta, urmează o perioadă de linişte. / Într-o zi, un student român ardelean îmi comunică cum, călătorind în tren cu un student ungur de dincolo de linia de demarcaţie, acesta, crezându-l pe studentul român tot ungur, i-a mărturisit c-a fost trimis să facă propagandă revoluţionară în spatele nostru, că era omul lui Kratochvil, comandantul diviziei 21 de honvezi. / Pun să-l caute pe studentul ungur în Cluj. Trei zile nu dau de el. După trei zile, mi-l aduc. Îl silesc să mărturisească, ceas cu ceas, cum şi-a petrecut timpul. Şi aflu că a fost în relaţii cu abatele Hirschler din Cluj, cu dr. Körtes, şeful socialiştilor, şi diverşi baroni şi baronese, pe care am pus de i-a arestat pe toţi. / Se apropia Paştele. Toată aristocraţia maghiară, în special baronesele, au venit să mă roage să-l liberez pe abatele Hirschler, mai ales. / Le-am răspuns că nu-i pot da drumul, până nu isprăvesc instrucţia. L-am liberat abia în Joia Paştelor. Contra tuturor am strâns probe de complot şi spionaj”[977].

**1919**, martie: **Episcopia Ortodoxă din Cluj**: „În capitala Transilvaniei, în Cluj, se înfiinţează, prin hotărârea sinodului arhidiecezan din Martie 1919, o nouă episcopie ortodoxă, instituindu-se pentru pregătirea şi organizarea ei un consistoriu provizor cu păr. asesor *Nicolae Ivan* în frunte, care împlinindu-şi însărcinarea, în Septemvrie 1921, e ales episcop al noii eparhii. Date fiind împreju-

[977] Cosmin, Radu, *Românii la Budapesta*, vol. II, Bucureşti 1920, pp. 18-21

rările şi oamenii nu se putea o alegere mai nimerită, ca persoana părintelui Ivan, care era cunoscut ca un gospodar şi organizator admirabil, lăsând urme vizibile pretutindeni pe unde a trecut, de muncă folositoare bisericii. A înaintat din treaptă în treaptă, fără salturi, câştigându-şi o largă experienţă de oameni şi lucruri, care unită cu o stăruinţă neobosită l-a făcut să-şi ajungă totdeauna scopul”[978].

„P. S. Sa Nicolae Ivan de la Cluj a participat aproape la toate sfinţirile de biserici, vizitând credincioşii săi din jud. Alba, Mureş şi Dobâca, Sălaj, Maramureş şi Munţii Apuseni din cele patru protopopiate Turda, Lupşa, Abrud şi Câmpeni, pe unde nu mai fusese vlădică românesc din veacul al XVIII-lea. Cuvântul arhiereului părinte a reuşit să aline o parte din durerile morale, şi să deştepte tot mai mult interesul conducătorilor politici ai ţării faţă de mizeriile materiale ale acestor Moţi, care în trecutul nostru au fost eroi dar şi martiri, şi deci merită o situaţie mai bună in România”[979].

**1919: Opera Română din Cluj**, constituită, în primăvară, din iniţiativa lui Tiberiu Brediceanu şi cu susţinerea lui Constantin Pavel. Primele puneri în scenă, sub direcţia lui D. Popovici-Bayeruth, au fost operele „Samson şi Dalila”, „Trubadurul”, „Tiefland”, „Aida”, „Traviata”, „Carmen”, „Lohengrin”, „Faust”, „Tosca”, „Regina din Saba”, „Tannhäuser” şi „Walkyria”.

Din pleiada de artişti ai acestei remarcabile instituţii se disting numele: Mihai Nasta (director general), Caius Olatriu (administrator), Jean Bobescu (director artistic şi prim-dirijor), Herman Klee (dirijor şi maestru de cor),

---

978 *** *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, II, Bucureşti 1929, pp. 759, 760
979 Ibidem, p. 765

Max Săveanu (dirijor), Anton Ronai (dirijor), Leontin Anca (dirijor), Walter Widmann (pictor-decorator), Chiţi Stanciu (maestră de balet), Lya Pop (mezzo-soprană), Mimi Nestorescu (soprană), Ana Roza-Vasiliu (soprană), Tomel Spătaru (tenor), Fenia Dobranscaia (soprană), Vladimir Siomin (bas), Gogu Simionescu (bariton), Ch. Moarcăş (bariton), N. Soculschi (bariton), H. Demetrescu (bariton), F. Piteiu-Georgescu (mezzo-soprană), Lya Hubic (soprană), Iuliu Andreescu (tenor), Gh. Znamirovszky (tenor), Florica Istrate (soprană), Elena Peris Capellaro (mezzo-soprană), Livia Pop (soprană), Stella Simonetti (soprană), Nicolae Avrigeanu (bas), Susana Coman Dr. Bosica (mezzo-soprană), M. Mihai (soprană), Ionel Tudoran (tenor), Ecaterina Solovieva (soprană), Ionică Mihai (regizor), Mircea Popa (corepetitor), Alexandru Iarotzky (bas), Septimiu Chirvai (bas), Cornel Buteanu (şef-contabil), Gheorghe Cosmuţa (intendent)[980].

**1919: Primarii Clujului interbelic. Stema**. „Pe scul albastru, un zid de cetate în culoare argintie, ce umple câmpul inferior al scutului şi susţine trei turnuri crenelate, pătrate, dintre care cel din mijloc mai înalt şi cu ferestre negre. Poarta cetăţii, deschisă şi cu gratii, pe fond negru. Scutul timbrat de-o coroană murală cu şapte turnuri.

**Primarii, de la 1919 la 1939**:

Dr. **Iulian Pop**: 19 ianuarie 1919 – 1 mai 1923.

Dr. **Octavian Utalea**: 1 mai 1923 – 14 martie 1926.

Dr. **Teodor Mihali**: 21 aprilie 1926 – 21 octombrie 1926 şi 23 iunie 1927 – 24 iulie 1931.

---

[980] *Opera Română Cluj* / Program No. 2, Cluj 1939

**Vasile Osvadă**: 21 octomvrie 1926 – 19 martie 1927 şi 19 martie 1927 – 23 iunie 1927.

Dr. **Coriolan Tătaru**: 24 iulie 1931 – 31 ianuarie 1932.

Dr. **Sebastian Bornemisa**: 1 februarie 1932 – 11 iunie 1932.

Dr. **Victor Deleu**: 13 iunie 1932 – 18 noiembrie 1933.

Prof. **Nicolae Drăganu**: 18 noiembrie 1933 – 1 ianuarie 1938

Dr. **Laurian Gabor**: 1 ianuarie 1938 – 13 februarie 1938.

**Richard Filipescu**: 17 februarie 1938 – 29 septembrie 1938.

Primar actual: Dr. **Sebastian Bornemisa**, cu începere de la 29 septemvrie 1938"[981].

„Regretatul **Teodor Mihali** a înzestrat oraşul cu o **uzină electrică** puternică. În scurtă vreme, aceasta va putea să devină centru de aprovizionare al întregului Ţinut.

Dl dr. **Deleu** ne-a dat frumoasa **piaţă românească a catedralei ortodoxe române**.

Dl profesor dr. **Nicolae Drăgan**, a ridicat **Piaţa Unirii** într-o stare demnă de orice oraş civilizat al Apusului şi a dat **iluminaţia modernă a străzilor**, care face cinste Clujului.

Dl consilier de curte **Richard Filipescu**, în scurtul timp cât a fost la conducerea Primăriei, a ţinut să fie în nota predecesorilor săi, aducând înfrumuseţări şi organizând **promenade frumoase în centrul oraşului**"[982].

---

981 Buzea, O, *Pe şantierele de zidire a Clujului românesc*, în *Arhiva someşană*, nr. 24, Năsăud 1938, p. 213

982 Ibidem, p. 214

**Primarii, de la 1919 la 1938**:
Dr. Simeon Tămaş.
Marius Sturza.
Dr. Petre Meteş.
Alexandru M. Ştefănescu.
Septimiu Mureşanu.
Dr. Octavian Utalea.
Dr. Marcian Căluţiu.
Dr. Victor Hodor.
Dr. Partenie Dan.
Dr. Adam Popa.
Dr. Emil Colbazi.
Dr. Liviu Dan.
Dr. Eugen Dunca.
Dr. Corneliu Anca.
Birăescu Nicolae.

Prefect, cu începere de la 1938: Dl. Colonel Manole Enescu.

Preşedinte al Camerei de Agricultură: Dl, Gheorghe Popescu, mare proprietar. Secretar inginer agronom inspector Ştefan Larionescu[983].

**1919**, mai 27: **Promisiunea Regelui Ferdinand, la Cluj**. „Oraşul acesta, locul prigonirilor şi asupririlor fraţilor noştri, va deveni, de aci, înainte, un cuib mare şi frumos al culturii româneşti”[984].

**1921**: **„La Teatrul Naţional din Cluj** se repetă acum piesa lui Rostand, „Romanţioşii”, în traducerea dlui Mircea Rădulescu, cea mai bună lucrare a acestui din urmă mult premiat poet. Cu prilejul acesta, ca totdeauna, ori de câte ori teatrul pregăteşte o piesă franţuzească, se

---

983 Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 137
984 Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 72

repetă, în unele cercuri clujene, care se cred complet iniţiate în misterele geniului latin; nici mai mult, nici mai puţin că ardelenii vor avea încă o ocazie să-şi apropie spiritul, eleganţa şi rafinamentul francez, în piesele pe care le recomandă cu atâta căldură şi care le-au fost recomandate şi lor, la rându-le, de alţii. Căci şi românul, de ce să n-o spunem, are şi el spiritul şi rafinamentul lui; în privinţa cărţilor şi-a pieselor de teatru, îl putem chiar compara cu un bogat catalog de bibliotecă. Cu o vervă nemaipomenită poate oricând să-ţi înşire toate operele mai principale ale autorilor mondiali, să-ţi sublinieze capitolele sau scenele mai interesante. Când, apoi, romanul, pe care-l laudă, îi intră în mâini sau vede, la teatru, piesa pe care o aprecia cu atât entuziasm înainte, din auzite, rămâne, de cele mai multe ori, decepţionat: el o credea altfel. / Rămâne de văzut, deci, dacă eleganţa lui Rostand – în cea mai bună lucrare poetică a dlui Mircea Rădulescu – va fi suficientă pentru a face pe ardeleni să pătrundă şi mai profund spiritul francez, care, fără a pierde nimic, poate fi lipsit uneori şi de eleganţă. De altminteri, clujenii ştiu perfect ungureşte şi, la teatrul maghiar de aici, se joacă, de mult, Cyrano de Bergerac... În civilizaţia aceasta a traducerilor cu nemiluita din toate civilizaţiile celelalte – a descendenţilor sfântului Ştefan – se găsesc piese şi romane franţuzeşti, care, la noi, nici nu există încă traduse! Aşa că cel mult clujeni se vor împărtăşi din eleganţa franţuzească, poate din jocul actorilor noştri, în piesa lui Rostand; dar şi aceasta rămâne de văzut”[985].

**1924**, Ion Mureşanu: **Clujul, plin de păcate şi de suspinele ardelenilor**. „Pe Someşul mic, lângă linia fera-

---

[985] *Gândirea*, an I, no. 2, Cluj 1921, p. 39

tă principală, închizând văile ce ies din Munţii Apuseni, stă **Clujul, oraşul care a făcut numai rele neamului românesc**. A fost oraşul magnaţilor unguri, **plin de păcate şi de suspinele ardelenilor, cari au suferit în temniţele lui**. Romanii au avut aici Napoca înfloritoare. Locuitorii abia a treia parte sunt încă români, dar, de la unire, faţa i se schimbă văzând cu ochii. Doar nici într-un oraş ardelean nu mai auzi atâta vorbă românească, cât în Cluj; graţie şcolilor împopulate, de care dispune, până la Universitate”[986].

**1925**, iunie: **Procesul Răchiţele**. „Nedreptăţirea Moților. Procesul cunoscut sub numele de „procesul Răchițele“ s-a judecat la Cluj, la sfârșitul lunii trecute, şi moţii au pierdut, din indolența interesată a autorităților românești, în beneficiul câtorva firme străine, apărate şi susținute de români inconștienți, peste 10.000 jugăre de pădure. Pădurea în care au trăit și din care s-au hrănit generații întregi a florii neamului nostru de ţărani”[987].

**1926**: „**Începerea lucrărilor statuii lui Avram Iancu.** În ziua de 11 Aprilie a. c., a avut loc întrunirea comisiei experţilor încredinţaţi cu examinarea machetelor prezentata la concursul publicat pentru lucrările statuii eroului Avram Iancu. Astfel, în 12 Aprilie a. c., a avut loc adunarea plenului, deci după întrunirea comisiei experţilor. / La concurs au fost prezentate mai multe machete de statui, între care „**Craiul Munţilor**”, cu un plan frumos de architectută al diferitelor lupte, menit să înfrumuseţeze parcul din jurul statuii. / Mai urmează macheta cu motto: „**Acum ori niciodată**”, în care Iancu este călare, ca şi în celelalte machete, iar în juru-i este o falangă de moţi înar-

---

986 Mureşanu, Ion, *Ardealul*, „Cartea Românească” Bucureşti 1924, p. 39

987 *Înfrăţirea Românească*, Anul I, no. 6/1925, p. 1

maţi cu lănci etc. / Macheta „**Din coapsa Daciei şi-a Romei în veci s-ar naşte pui de lei**” reprezintă visul lui Iancu. În frontul statuii se află simbolul libertăţii. / Celelalte machete încă sunt bune, dar nici una nu întrece planul „**Craiul Munţilor**”, în care statuia, înlocuită cu cea a dlui Medrea, expusă în rândul trecut la concurs, ar fi foarte potrivit. De altfel, după cum prevăzusem şi în rândul trecut, premiul de 50.000 lei s-a decernat machetei „**Craiul Munţilor**” a dlui Dimitriu Bârlad, care a şi întreprins studiile necesare pentru a în-cepe lucrările statuii. Planul parcului însă va urma să se realizeze după terminarea lucrărilor Catedralei”[988]. Dezvelirea statuii avea să se facă abia în 1994!!!

**1929**, iulie 9, 10: „**Asociaţia cantorilor gr. cat. din cercul cultural al Clujului**, cu „sediul aşezat la Cluj, azi centrul cel mai important al Ardealului şi cel mai potrivit”, îl avea preşedinte pe parohul din Cluj-Cordoş, Laurenţiu Nicoară, iar vicepreşedinte, pe cantorul din Baciu, Gavril Pocol”[989].

**1930**, iunie 6: **Regele Carol al II-lea, la Cluj**. Regele României Mari, Carol al II-lea, „a descins din avion pe aerodromul de la Someşeni-Cluj, în ziua de 6 iunie 1930”. Iar pe locul acela „a fost turnată o placă de bronz”, în onoarea „aducătorului de viaţă nouă”[990]. / O listă de „cuvinte regale rostite la Cluj” se constituie într-o surprinzătoare cronologie clujeană:

***La comemorarea a 10 ani de la înfiinţarea Universităţii**:* **20 Octomvrie 1930:** „Precum vechile Universităţi din Bucureşti şi Iaşi au fundaţii domneşti, am hotă-

---

[988] *Clujul românesc*, An IV, nr. 16, Cluj 1926

[989] *Unirea Poporului*, nr. 30, Blaj 1929, pp. 2, 3

[990] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 7

rât să înfiinţez, aici, la Cluj, o fundaţie care va purta numele: „Institutul de Cercetări Ştiinţifice Ragele Carol al II-lea”.

***La inaugurarea noului palat al Academiei de Agricultură**:* **23 Noembrie 1932:** „Nu trebuie să uite nimeni – fie profesor, fie student – că oricât ar învăţa în laboratoarele ce se găsesc între aceste ziduri, laboratorul cel mai spornic şi ceşi mai bun este pământul”.

***La sfinţirea Catedralei ortodoxe**:* **7 Noiembrie 1933** (conform presei clujene de atunci, sfinţirea s-a făcut în 5 noiembrie – n. n): „Nu puteam să nu fiu de faţă la serbarea de astăzi, din două mari cauze: întâii, pentru frumoasa şi duioasa amintire ce Mi-a lăsat-o serbarea punerii pietreii fundamentale a acestei biserici şi pe urmă, ca Suveran al acestei Ţări, trebuia să fiu aici astăzi, când se pecetluieşte definitiv, prin credinţa strămoşească, piatra de hotar a Ţării noastre”.

***La comemorarea a 10 ani de la înfiinţarea Universităţii**:* **Iunie 1937**: „Este ceva simbolic, poate, că această decernare se petrece în acest an al Domnului 1937, an ce însemnează pe răbojul vieţii Mele un sfert de veac de muncă plină de credinţă întru ridicarea Neamului Meu pe un teren care, până atunci, nu fusese apreciat de nimeni. / Nu pot zice că a fost o muncă lipsită de piedici. Am avut de luptat cu multe neplăceri şi am fost frânat de multe surâsuri. Dar credinţa pe care am pus-o, acum 25 de ani, în opera de ridicare a tineratui a fost imboldul care M-a mânat, pe Mine şi pe colaboratorii Mei, la vic-torie. S-a adeverit, încă o dată, vorba Scripturii: **Crede şi vei birui!**”[991].

[991] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 9

**1931**: „**Avocaţii clujeni despre un proiect de lege** al dlui Hamangiu. Dl ministru al justiţiei C. Hamangiu, a pregătit în zilele trecute un proiect de lege, prin care se spunea că legile care sunt în vechiul regat trebuie să se întindă și asupra celorlalte provincii alipite. Faţă de această dorință a dlui Hamangiu, avocaţii din Cluj s-au adunat la o consfătuire. Din vorbirile diferiților avocaţi reiese că avocaţii din Cluj sunt contra acestui proiect de lege. Ei spun că nu se poate face o întindere a legilor din vechiul regat şi peste celelalte regiuni, deoarece multe legi din Ardeal sunt mai bune decât cele din vechiul regat. Dacă totuşi s-ar primi această dorinţă a dlui Hamangiu, înseamnă că am da înapoi, în ce priveşte judecata, în loc să înaintăm. Ei cer ca să se facă unificarea judecătorească, dar nu așa, dintr-odată, ci pe încetul şi prin legi noi, care să cuprindă tot ce este bun în legile din vechiul regat, precum şi în cele din Ardeal. Avocaţii din Cluj au votat o hotărâre a lor, prin care aduc la cunoștință dlui Hamangiu aceste păreri"[992].

**1933**, noiembrie 5: **Sfinţirea Catedralei ortodoxe române din Cluj**. „Duminecă, 5 Noemvrie, s-a făcut la Cluj, cu o solemnitate înălţătoare, târnosirea catedralei ortodoxe, ridicată cu mari jertfe şi cu strădania, pentru care nu ajung destule cuvinte de laudă, a P. S. S. Nicolae Ivan, Episcop al Vadului, Feleacului şi Clujului. A asistat la sfinţire şi M. Sa Regele, ca şi acum zece ani, când ca principe moştenitor a fost de faţă la punerea pietrei fundamentale, rostind cuvinte însufleţite pentru a arăta importanţa unei asemenea catedrale în capitala Clujului

[992] *Unirea Poporului*, nr. 28, Blaj 1931, p. 1

românesc şi făgăduind sprijinul Său şi în viitor acestei sfinte biserici”[993].

„**Date mai importante din istoria bisericii catedrale**. Ideea zidirii Catedralei din Cluj a pornit de la P. Sf. Sa Episcopul nostru **Nicolae Ivan**, când, la 7/20 Iulie 1919, în calitate de preşedinte al Consistoriului episco-piei reînviate a Vadului, Feleacului şi Clujului, a lansat un „hrisov de ctitorie”, colectând cea dintâi sumă, de 55.000 coroane.

La **22 August** (4 Sept.) **1919**, s-a hotărât, în cea dintâi şedinţă a Consistoriului din Cluj, pornirea unei colecte generale. / Consiliul Dirigent a votat un ajutor de 2 milioane lei.

În **toamna anului 1920** se aprobă în mod definitiv cedarea din partea Primăriei Municipiului Cluj a terenului pe care s-a zidit Catedrala.

La **11 Ianuarie 1921** se publică concurs pentru planul de zidire şi la 31 Martie 1922 se alege (din 8 lucrări prezentate) planul întocmit de **arhitecţii C. Pomponiu** şi **Gh. Cristinel** din Bucureşti, aprobat de sinodul eparhial în sesiunea din 11-24 Aprilie acelaşi an şi premiat cu 30.000 lei. / Se întocmesc planurile detailate (1 Febr. 1923) şi se publică concurs pentru construire. / O delegaţie, în frunte cu P. Sf. Sa Episcopul Nicolae Ivan, la 9 Martie 1923 se prezintă la Regele Ferdinand şi apoi la primul ministru Ion I. C. Brătianu pentru solicitarea ajutoarelor necesare zidirii. Li se promit. / Rezultatul celui dintâi concurs pentru Construire nefiind satisfăcător, se publică al doilea, la 4 Mai 1923. Se primeşte oferta pe preţuri unitare a firmei constructoare „Creditul tehnic, Ing. Tiberiu Eremia, Bucu-

---

[993] *Neamul Românesc pentru popor*, Nr. 22, apud *Renaşterea*, Anul XI, n3. 49, Cluj 1933, p. 3

reşti”, încheindu-se contractul la 6 Iulie 1923, în cadrul unor lucrări de 5 milioane.

La **7 Septemvrie 1923** se face sfeştanie şi se încep lucrările. / Punerea Pietrii fundamentale se face cu o deosebi-tă solemnitate, la 7 Octomvrie 1923, în prezenţa M. Sale Regelui Carol al II-lea, atunci principe moştenitor. / Lucrarea se continuă, an de an, pe măsura obţine-rii ajutoarelor băneşti, care la început se luau în bugetul anual al statului. Obţinerea ajutoarelor a mers din ce în ce mai greu, ajungând în 1932 să se sisteze lucrările… / Pictura cupolei principale a fost executată în frescă de către dl prof. pictor **At. Demian**, Cluj, cea de pe bolta superioară din altar, tot în frescă, de către dl prof. pictor **Catul Bogdan**, Cluj, iconostasul (tâmpla) a fost proiectată şi pictată de către dl pictor **Gheorghe Russu** din München. / Partea de tâmplărie a iconostasului a fost executată de dl **Moise Şchiopul**, tâmplar artistic din Cohalm-Rupea. / Decoraţiile în piatră artificială, amvonul, scaunele regal şi arhieresc, au fost executate de dnii **Tofan şi Candida**, din Bucureşti, după desenele date de dl arhitect Gh. Cristinel. / Mozaicul pardoselii, firma Petro Tofolo, Bucureşti, uşile firma Borza şi Nagy din Cluj, stranele Gh. Beu, instalaţia electrică şi apeduct firma Roşca şi Orban din Cluj, chivotul de argint de pe pristol l-a executat argintarii Fraţii D. N. Popescu, Bucureşti, policandrul, dăruit de M. Sa Regele Carol II-lea, a fost executat în fier forjat de firma Peter Feld, Bucureşti, iar policandrul donat de Î. P. Sf. Sa Patriarhul Miron Cristea, de către firma N. Popescu din Bucureşti, ferestrele Sofron Ghişe şi sticlăria Boca”[994].

---

[994] *Renaşterea*, Anul XI, Nr. 44, Cluj 1933, p. 6

**1934**, decembrie 1: „**Opera Română din Cluj**. Activitatea febrilă la Opera din Cluj, ne-a prilejuit, în reluare, audiţia a o serie de opere şi operete: „Făt Frumos", „Bărbierul din Sevilla", „Rigoletto", „Aida", „Lohengrin", „Carmen", „Traviata", „Voievodul Țigani-lor" şi „Liliacul". / Opera dlui H. Klee, „Făt Frumos", desigur îşi are şi părţi bune, dar o critică obiectivă nu va cruța să scoată în relief cu deosebire părțile slabe ale unei lucrări, dând astfel impuls spre crearea de opusuri mai perfecte. Remarcăm cu deosebire „Baletul", care face o plăcută impresie, ilustrând, într-un ritm lent, un basm. Nu putem deosebi însă în ea un motiv conducător, şi o orhestraţie închegată. Hora, pe motive naţionale, este lipsită de specificul muzicii româneşti, iar romanţa „Femeia şi iubirea", care este într-adevăr frumoasă, nu e adecvată deloc restului din operă; este – să ne fie permisă expresia – ca o muscă în lapte. „Făt Frumos" însă, privită în ansamblu, este o lucrare care merită să trăiască pe scenele româneşti şi admirăm activitatea pe tărâmul muncii româneşti a dlui Klee, dând astfel impuls de regenerare artei româneşti. / „Bărbierul din Sevilla", opera atât de graţioasă a lui Rossini, care cere atâta finețe în executare, şi-a găsit buni interpreţi. / Dl Tomel Spătaru, în contele Almavira, deşi cu vocea puţin alterată, a susținut cu multă prestanță rolul. Asemenea dl Ujeicu, în Don Bazilio. / Dl Bibi Demetrescu, în Figaro, cântă frumos, dar e complet lipsit de dicţiune – boală dealtfel la modă pe scenele operelor. / Dnii artişti trebuie să-şi dea seama că idealul muzical, nuanţa, acoloritul, în sfârşit, exptesivitatea într-o operă şi-n orice lucrare muzicală pentru voce acompania-tă, nu o vor putea atinge fără dicţiune. Cuvântul nu importă, sunetul să fie frumos! – Este deviza multor cântăreţi de pe scena operei din Cluj.

Realitatea este însă cu totul alta. Cuvântul vorbit are o putere de expresiune inferioară celui cântat, dar sunetul singur, oricât de frumos ar fi, nu va realiza niciodată prea mult. Emotivitatea din sufletul auditorului artistul nu o poate scoate, decât dacă cultivă, până în cele mai mici replici, o dicţiune impecabilă, iar inteligenţa-i proprie îi permite o interpretare cu adevărat artistică. Restul ansamblului şi-a făcut datoria. / „Traviata", „Rigoletto" şi „Aida", După cum se vede, tot genialul Verdi este mai mult cântat. / „Traviata" a fost o reprezentaţie mediocră. Rolul lui Alfred şi al Violetei, în interpretarea Drei Dobranskaia şi Dl Nicolau, au rămas prea palide, prea şterse. / Foarte bine a fost însă Dl I. Crişanu în bătrânul Germond. Cu o interpretare, expresiune şi dicţiune impecabile, dl prof. I. Crişanu m-a făcut să simt că pe scenă este un tată, care-şi vede copilul pe malul ruinii şi care-şi plânge durerea. Dl prof. I. Crişanu a arătat cum trebuie să se cânte! / „Rigoletto" – se remarcă dl Soculschi şi dna Ciolac, tânără angajată, care face o bună impresie, atât ca apariţie, cât şi ca interpretare. Dorim s-o revedem în roluri mai mari. / „Aida" a fost un spectacol frumos la ambele re-prezentații, dnele Aca de Barbu, M. Nestorescu şi Lya Pop sunt personnalităţi proeminente în viaţa artistică a Clujului. / Dl Simionescu G. – Amonasro – o voce de bariton promițătoare, ne va da ocazia să mai vorbim de Dsa. / „Lohengrin", de Richard Wagner. O reprezentaţie a operei Lohengrin, bine pusă la punct, cu interpreţi buni, este cea mai mare plăcere să asculţi. / Dna Mimi Nistorescu, cea mai bună wagneriană din ţară, dl Octav Arbore, dl dr. Max Saveanu şi dl Ujeicu au fost la nălțime. Mai slabi: dra Hika şi Gârcineanu. / În „Lohengrin", dna M. Nestorescu a fost o ideală „Elza de Brabant". Este un moment atât de sublim, când,

purtată cu gândul spre alte regiuni, spune cu o voce îndu-rerată:

„Singură-n zile triste
La Domnul m-am rugat
Şi-a inimii restrişte
Ăn rugă s-anchegat,
Dar jalnicul meu vaier
În slavă a pătruns
Şi sus, departe-n aer,
A căpătat răspuns.
Ş-un somn adânc de moarte
Vai!, dulce m-a cuprins".

Asemenea şi dl Octav Arbore, prim-tenor dramatic al operei din Cluj, este bun în special în Wagner. Dsa şi-a însuşit şi o dicţiune mai bună, astfel trimisul Graiului a fost bine interpretat. / O deosebit de bună impresie a făcut dl dr. M. Săveanu în „Friderich de Telramund". Cu o voce generoasă şi cu un joc de scenă absolut adecvat, dl Săveanu inter-pretează un adevărat Telramund. Păcat că partenera, Dra Hubu – Ortunda – n-a putut să se ridice la acelaşi nivel, nici ca voce şi nici ca interpretare. / Spectacolele de operetă sunt mai mult cercetate de onoratul public. De ce? E foarte simplu. Este o muzică mai uşoară, melodioasă, chiar banală câteodată şi oferă acţiune multă. / „Voievodul Tiganilor", de Johann Strauss, este destul de bine inter-pretat, dar ca ansamblu lasă de dorit. Acel ritm vesel mereu crescând, care este absolut necesar într-o operetă, a lipsit. / „Liliacul". A fost un spectacol reuşit din toate punctele de vedere. / Într-o distribuţie din cele mai bune: dna Aca de Barbu, dra A. Roza, dna Piteiu Georgescu, dra D. Cerveny şi dnii Mărgărit Andreescu, Jonel Pulca, Tufu Moarcăş şi Robescu – „Liliacul", de Johann Strauss, este cea mai

reuşită operetă de pe scena operei Române din Cluj. **I. P. Fodoreanu**”[995].

**1934**: „**Edilii Clujului în plină activitate**. Viaţa politică a Municipiului Cluj, după recentele schimbări, făcute în sânul comisiei interimare, a intrat în făgaşul normal al activităţii, ceea ce promite o dezvoltare rodnică, spre binele cetățenilor acestui oraş. / Neînţelegerile dintre membrii fostei comisii interimare a stingherit în bună parte bunul mers al administraţiei, cu toate acestea s-au realizat lucrări importante, datorită destoiniciei şi bunei chibzuinţi a dlui prof. Nicolae Drăgan. / Ca unele realizări importante este de ajuns să amintim pavarea pieţei din faţa Catedralei, repararea completă a străzilor, lucrările pentru amenajarea locului din faţă, renovarea completă a azilului de săraci din Tarcea etc. / Nu trebuie să uităm însă că, sub preşidenţia dlui Nicolae Drăgan, s-a realizat încă o operă importantă, ceea ce s-a neglijat aproape complet înainte: clădirea de şcoli primare pe teritoriul oraşului. În scurt timp, s-au clădit trei şcoli, prevăzute cu toate cele necesare. Aceste şcoli au fost clădite în cartierele cele mai periferice, de unde copilaşii numai cu mare greutate aveau posibilitatea să frecventeze şcolile din centru. / Şi poate că activitatea edililor nu s-ar fi mărginit numai aici, dacă posibilităţile financiare permiteau mai mult. / Greutăţile din pricina crizei financiare sunt mari. Faptul că municipiul Cluj se află în acest greu impas se datorește, în mare parte, foştilor conducători, care au angajat peste măsură oraşul. Împrumuturile de zeci de milioane, încheiate la diferite instituţii financiare, trebuiesc achitate punctual, ceea ce mistuie toate veniturile oraşului, aşa că actualmente abia se poate

[995] *Viaţa Ardealului*, No. 11-12, Cluj 1934, pp. 19-22

face faţă plăţilor funcţionarilor. / Se crede, totuşi, că municipiul va ieşi din acest greu impas financiar, datorită planului şi economiilor inaugurate de dl N. Drăgan preşedintele comisiei  interimare, care lucrează după un sistem cu totul aparte de foştii conducători.

Activitatea fructuoasă în ultimul timp se datoreşte în mare parte şi noilor ajutori de primari: dr. Cornel Anca, dr. Octavian Buzea şi Petre Pop, care nu cruţă nimic ca municipiul Cluj să fie ridicat la nivelul unde în adevăr trebuie să stea un oraş cum este Capitala Ardealului. / Dl. dr. Cornel Anca, în scurt timp, s-a dovedit un bun organizator, cunoscând toate secretele administraţiei. Cetățenii sunt mulţumiţi cu activitatea ce o depune. / Dl. Petre Pop este bine cunoscut de toţi cetăţenii şi este de admirat puterea de muncă ce o dezvoltă în special pentru lucrările exterioare ale primăriei. De la pre-luarea dsale a atelierului central şi a serviciului de caritaj, totul s-a schimbat în bine. / Dl. dr. Octavian Buzea, cel mai tânăr dintre subprimari, este o figură simpatică a oraşului. Dsa are mai multe sarcini grele, pe care le execută conştiincios. Totodată dl. Octavian Buzea este şi un fel de interpret al primăriei Cluj la Bucureşti, unde trebuie exoperate multe lucruri pentru municipiu. / Felul cum actualmente este compusă comisia interimară se poate crede că va aduce mult bine cetăţenilor acestui oraş. / Dl. Nicolae Drăgan, având astfel de elemente de valoare ca ajutor, va putea realiza planurile ce le-a pregătit, poate mai degrabă, pentru dezvoltarea normală a acestui oraş”[996].

**1934**: „**La uzinele Belga-Română**, conducătorii social-democrați, în frunte cu domnul Stroia, au făcut tot

---

[996] *Viaţa Ardealului*, No. 11-12, Cluj 1934, pp. 36-38

posibilul ca să ajute pe patroni în încercarea lor de a realiza reduceri de salariu de 15-45 %. Mai întâi, i-au făcut pe muncitori să se înscrie în sindicat și să plătească vreo câteva mii de lei cotizație, apoi, s-au grăbit să declare greva ilegală. Muncitorimea a fost unită într-o măsură oarecare, dar n-a putut compensa în întregime efectele ce au decurs din rolul domnului Stroia. Şi astfel, rezultatul a fost corespunzător situaţiei: Direcţiunea n-a reuşit să realizeze reducerile proiectate, dar nici muncitorimea n-a putut să-şi îmbunătăţească situaţia”[997].

**1934**: „**La fabrica „Iris”**, conducerea social-democrată şi direcţiunea făcând front unic, greva muncitorilor a fost înăbuşită. Muncitorii au fost siliţi să înceteze greva. De atunci, direcţiunea concediază în masă pe vechii muncitori şi angajează muncitori noi, veniţi de la sate”[998].

**1934**: „**Dermata**. Un capitol al luptei dintre fascism şi muncitorime e lupta pentru salarii de la uzinele „Dermata”, unde, în aceste zile, expiră contractul colectiv… Pătrunderea oficială a fascismului în uzinele „Dermata” e o manifestare a curentului care, atât în străinătate, cât şi la noi, în România, recurge tot mai mult la mijloace silnice pentru menţinerea acestui şubrezit regim. / Acest fenomen explică înfiinţarea asociaţiei fasciste „Avram Iancu”, neastâmpărul delegaţiilor fasciste ale blănarului Farcaş, asmuţirea între ei a muncitorilor români şi neromâni, primirea în fabrică a elementelor noi, proaspăt fasciste, în locul celor concediaţi… / Fabrica „Dermata” e

---

[997] Bugnariu, Tudor, *Însemnătatea ultimelor lupte economice ale muncitorimii din Cluj*, Tip. Record Cluj, pp. 5, 6

[998] Bugnariu, Tudor, *Însemnătatea ultimelor lupte economice ale muncitorimii din Cluj*, Tip. Record Cluj, p. 6

una din acele uzine ale ţării, în care muncitorimea suferă toate relele acestui regim. E suficient să amintim că fete tinere, muncind câte 10 ore şi mai mult pe zi la panglica rulantă şi după sistemul Bedeaux, îşi distrug nenorocita lor viaţă pentru un câştig săptămânal de 120-150 lei. Bărbaţii îşi consumă anii lor tineri în atmosfera otrăvitoare a pieilor intrate în putre-facţie, pentr-un salariu de foame. / Nu ştim ce a voit să spună dl director general Moise Farcaş prin acest joc de cuvinte: „noi dăm pâine, ca să fie ghete, şi dăm ghete, ca să fie pâine", vedem însă că muncitorul de la fabrica „Dermata" n-are nici pentru ghete, nici pentru pâine"[999].

**1964**, februarie 11-13: „**Sesiunea ştiinţifică de la Cluj a Societăţii de Studii Clasice**. Între 11 şi 13 februarie 1964, Societatea de sludii clasice a ţinut, la Cluj, o sesiune de comunicări, la care au participat atât membrii filialei clujene, cât şi un număir de membri din Bucureşti şi din Iaşi. / Lucrările au fost deschise de acad. C. Daicoviciu, rectorul Universităţii din Cluj şi vicepreşedinte al Societăţii, care a adresat participanţilor la sesiune un cuvânt de salut în limba latină. / Un loc important l-au ocupat comunicările referitoare la probleme de arheologie şi istorie antică. Totuşi, şi preocupările de lingvistica au fost reprezentate, fie prin comunicări aparte, fie prin folosirea unor argumente de ordin lingvistic în tratarea altor subiecte.

Astfel, acad. C. Daicoviciu, în comunicarea *O nouă mărturie a dăinuirii elementului dac sub romani,* a adus ca argument al continuităţii populaţiei autohtone numele dacice de plante, păstrate la Dioskorides, şi introduse în

---

[999] Bugnariu, Tudor, *Însemnătatea ultimelor lupte economice ale muncitorimii din Cluj*, Tip. Record Cluj, pp. 7, 8, 9

lista lui de sinonime abia în secolul al III-lea e.n., după cum arată D. Decev. Aceste denumiri au fost culese de la vorbitorii de limbă dacică, în secolele II-III, pe teritoriul Daciei. / Prof. N. I. Barbu a prezentat comunicarea *Observaţii semantico-stilistice asupra unor cuvinte greceşti*, în care, pornind de la analiza anumitor grupe de cuvinte – pe domenii de activitate, discută raportul între vocabular şi realitatea materială oglindită de acesta. / Liana Lupaş a prezentat un studiu despre *Statutul fonologic al diftongilor din dialectul atic*, în care arată că cei 13 diftongi existenţi în dialectul alic clasic sunt grupe de două foneme, primul element fiind una din vocalele /ă/, /ā/ ,/ĕ/, /ē/, /ŏ/, /ō/, /u/, iar al doilea – /i/ sau /y/ – arhifonemele lui /i/, /ï/ şi, respectiv, /u/, /ü/. Între cele două elemente în hiat trebuie postulată o consoană zero-junctură. / Maria Iliescu a vorbit despre *Încă o cauză de dispariţie* a *verbului* ***fero*** – confuzia, în latina târzie, între unele forme ale verbelor *fero* şi *folis.* /În *Notă paulină*, I. Fischer a propus o nouă interpretare a cuvântului *aleato* (*Mostellaria.* 48) – cu ablativ absolut impersonal al verbului *aleari* „a arunca zarurile". / W. V. Baran, în comunicarea *Aliquot sermonis philosophici Lucretii lineamenta*, a scos în evidenţă contribuţia poetului roman la formarea vocabularului filosofic latin. / C. Poghire a prezentat câteva *Note etimologice* – etimologiile etnonimelor *Dacus, Dauus* şi a numelui zeului *Sabazias*; originea de substrat a cuvintelor româneşti *scai, dâmb, ţarc*. / A. Bodor a propus o altă interpretare a termenilor denumind categorii de preoţi daci – *kapnobatai polistai.*

În încheierea lucrărilor, prof. T. A. Naum a citit fragmentee din traducerea sa inedită a poemului lucreţian *De rerum natura*. / După cum a arătat în cuvântul de în-

cheiere acad. C. Daicoviciu, sesiunea Societăţii de studiii clasice, oglindind variatele preocupări ştiinţifice ale clasiciştilor noştri, a scos în evidenţă rolul constructiv al studiului antichităţii în cultura nouă a României. Sesiunea de la Cluj a fost un prim moment, încununat de succes, al desfăşurării unei forme de activitate pe tărâm ştiinţific care trebuie continuată şi lărgită. / **Maria Băltăceanu**"[1000].



Fig. 311. Catedrala ortodoxă din Cluj

*** Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, II, Bucureşti 1929

[1000] *Limba română*, An XIII, nr. 5, Bucureşti 1954, pp. 525, 526

# COASTA

(Giulateluke, judeţul Cluj)

**1352**, decembrie 15, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii din Alba că, „în numele magistrului Gal, fiul lui Both de **Bothhaza** (**Boteni**, Bothaza, Boothaza, Buth, judeţul Cluj), magistrul Ioan, fiul lui Ştefan zis Pogan vrea să-i arate şi să-i statornicească acelui magistru Gal semnele sale de hotar, ce le are din partea moşiei lui, numită **Giulatec** (Giulateluke, judeţul Cluj), care ţin de moşia sa, numită **Marocaza** (**Tăuşeni**, Eurholm, Markhaza, judeţul Cluj)”[1001], şi solicită trimişi pentru hotărnicire.

**1352**, decembrie 29, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Transilvaniei, Ştefan despre raportul trimişilor „la moşia **Marocaza** (**Tăuşeni**, Eurholm, Markhaza, judeţul Cluj)” şi despre „mersul hotarelor” ei, care încep „dinspre moşia **Giulatec** (Giulateluke sau **Coasta**, judeţul Cluj), şi urmează astfel: cel dintâi semn de hotar începe de lângă o creastă, lângă o pădure, numită Wyla, într-un mărăciniş: de aici merge spre satul Giulatelec şi, lângă un pârâu, care curge dinspre Marocaza,

---

[1001] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 156, pp. 169, 170

se află o movilă de hotar; de aici coteşte spre miazănoapte şi, într-un mărăciniş, se află de asemenea o movilă de hotar; de aici merge la o creastă, pe care se află o movilă de hotar; de aici o ia către un drum, care vine din Giulatelec şi merge la satul **Bărăi** (Barce, judeţul Cluj) şi, lângă acel drum, se află o movilă de hotar, şi acel drum se socoteşte şi se ţine drept hotar, până ce ajunge la hotarul acelui sat Bărăi. Această moşie Marocaza, despărţită astfel prin semne de hotar, au trecut-o în stăpânirea lui Gallus, fiul lui Ioan, ca s-o aibă pe veci”[1002].

**1358**, februarie 2, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, venind „Andrei, fiul lui Nicolae, fiul lui Bese de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj)… în pricina cu Nicolae, fiul lui Iosif de **Măcicaşu** (Machkas, Gyos Mackhas, judeţul Cluj)… Andrei, fiul lui Nicolae, a înfăţişat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei. Văzând cuprinsul şi glăsuirea acestui privilegiu, voievodul şi fruntaşii ţării pun capăt pricinilor în scaunul de judecată, atât din cauza greutăţii ei, cât şi la cererea asesorilor. Nicolae, fiul lui Iosif de Măcicaşu, a înfăţişat un privilegiu al pomenitului capitlu al bisericii Transilvaniei, din anul Domnului **1310**, în cuprinsul căruia se spune că, înfăţişându-se Matei, fiul lui Gyuge de **Marocaza** (Herholm, Marocaza, azi **Coasta**, judeţul Cluj), în numele său, şi Andrei, fratele său, pe de o parte, iar pe de alta Iosif, fiul lui Ştefan de Măcicaşu, precum şi Mihail şi Dominic, fraţii săi, acest Matei a mărturisit că odinioară… pomenitul Gyuge, tatăl său, a vândut, pentru 50 de mărci, lui Ştefan, tatăl zisului Iosif, jumătate din amintitul pământ

---

1002 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 159, pp. 171, 172

numit Măcicaşu, în partea în care se ridicase şi se clădise o biserică de piatră în cinstea sfântului Martin, împreună cu toate folosinţele… iar acea jumătate de pământ Măcicaşu este despărţită de moşia lui Mihail, fiul lui Laurenţiu de **Cubleş** (Cublus, judeţul Cluj) printr-un pârâu, care curge din dosul dealului cetăţii"[1003].

**1359**, decembrie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ştefan zis Pagan că castelanul cetăţii **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj) şi obştea oamenilor din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj) şi **Sic** (Zeek, judeţul Cluj) au cotropit pe nedrept nu puţine bucăţi ale pământului său, ce ţine de moşiile sale numite **Ţentea** (Chykacute, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Giulatelec** (Giulatelec, Gyulateleke, azi **Coasta**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca. Deoarece noi nu am voit ca numitul Ioan să fie păgubit în drepturile sale, vă poruncim cu tărie să cercetaţi hotarele sus-ziselor moşii"[1004].

# COCANI

vezi **PORUMBEŞTI**, fost **Cocani**,
Kukenusd, judeţul Satu Mare.

---

[1003] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 213, pp. 216-220

[1004] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 430, pp. 439, 440

# COCU

(districtul Odoreului, judeţul Satu Mare)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Grád** de Visó (Vişeu), în comuna Cocu, 2 familii.

**Pap** de Somkuta (Şomcuţa), în comuna Cocu, 2 familii.

**Pinte** de Száldobágy, în comuna Cocu, 2 familii.

**Dunca** de Sajó, în comuna Cocu, 2 familii.

**Drágyis** de Asuas de sus, în comuna Cocu, 1 familie.

**Bozsan** de Racsia (Raşca), în comuna Cocu, 1 familie.

**Gereben** de Fejér-Egyház, în comuna Cocu, 2 familii”[1005].

---

[1005] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 23

# CODLEA

(Kotla Feketehalom, judeţul Braşov)

**3000-1800**, înainte de Hristos: „Uneltele, obiectele de utilitate casnică şi armele – topoare, vârfuri de săgeți și de lănci – de os și de piatră, descoperite întâmplător sau cu ocazia săpăturilor întreprinse de cercetători, apoi vasele de ceramică pictată din epoca eneolitică (3000-1800 în. Hr), descoperite la **Ariuşd** și la **Bod** şi, în sfârșit, obiectele din epoca bronzului – săbii, căni, lănci, săgeți, un teasc aflat lângă **Prejmer** şi o ladă de bronz, găsită la **Codlea**, dovedesc evoluţia unei vieţi umane continue în această regiune"[1006].

**1234-1660**: „Evenimente din trecutul opidului **Codlea**, culese din memoriul opidan, din actele arhivei comunei politice şi ale comunei bisericeşti greco-ortodoxe din **Codlea**, precum şi din alte manuscripte vechi, de diferiţi autori.

**1234** şi **1252**: Turcii şi tătarii pustiiră, prin foc, întreg opidul (orăşelul)

**1335**: Tătarii prefăcură în cenuşă întreg opidul.

---

[1006] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Braşov 1938, p. 33

**1421** şi **1432**: Sultanul Amurat pustii din nou opidul.

**1530**: Turcii iarăşi pustiiră opidul şi duseră mulţi oameni în robie.

**1599**: Mihail, voievodul României, năvăli în ţara Bârsei, cu o armată de 50.000 oameni şi pustii şi **Codlea**, prin sabie şi foc.

**1600**, noiemvrie 20: Moldovenii prefăcură întreg opidul în cenușă.

**1601**: Mihail Vodă iarăşi pătrunse în țara Bârsei şi tract arbitrar.

**1603** şi **1604**. A fost în **Codlea** şi în toată Transilvania o pestilență de vite şi o foamete mare, încât oamenii, în lipsă de vite, se prinseră la jug, să are pământul. Și în Codlea mulţi oameni, din cauza foametei, pentru o bucată de plăcintă (Honklig) au dat câte un loc de arătură. De atunci se numeşte o parte de câmp „la plăcinta honclichul uscat." Locuri cumpărate cu câte o plăcintă.

**1605**: Voievodul României Simion, la 9 iulie, se aşeză în apropierea **Codlei**, cu armata sa, şi pretinse 13 boi şi făcu şi alte daune.

**1612**, martie 12: Principele Gavril Batori ocupă castelul bisericii evanghelice, pe lângă învoire, dându-şi parola că nu va strica nimic. El însă, îndată ce-l ocupă, demândă ca toţi apărătorii castelului, 32 la număr, braşoveni şi câțiva studenţi, între **Cristian** și **Râşnov**, să se tragă de vii în ţepe.

**1632**: Nişte canţelişti ai Principelui Racoți, care, cumpărând cai din România, se întorceau îndărăt și, staţionând în lunca Rozaliilor, în **Codlea**, voind, a fi bine trataţi, au cerut, de la soţia funogiului Georg Kolw, să le dea şi salată, dânsa însă le arătă dosul, din care cauză ei se şi

supărară. Ei cerură să le dea paie de aşternut şi, fiindcă nu erau de prisos, funogeasa le dete fân mucegăit, ei însă nu se mulțămiră şi se suiră să descopere şura. Funogiasa le trase scara de pe şură jos şi căzură toţi. Făcând larmă mare, servitorul funogiului dete semnal, prin clopot, și tot orașul se pune în mişcare, cu lăstare şi lemne, rămânând mulţi răniți și morţi. Incidentul acesta nu se putu aplana, până ce județul Braşovului, ca consilier secret al principelui, interveni spre graţierea culpabililor. Principele George Racoți pedepsi opidul cu 600 taleri. Şi fiindcă nu îi putea răspunde îndată, s-a împrumutat la braşoveni, dându-le cauţiune o bucată de pădure de fag (Hamaradea tulbure şi dealul negru), spre a o folosi până ce vor putea plăti datoria.

**1658**: Turcii, tătarii şi românii din România năvăliră din nou în ţara Bârsei şi prădară mai toate satele şi orașele, apropiindu-se şi de **Codlea**. Judeţul Tarenz Hanes, după ce toţi ceilalți se închiseră în Castel, se duse în castrele turceşti dintre **Ghimbav** şi **Cristian**, ca să roage pe Vizir să cruţe orașul, şi, îmbrăcat sărbătoreşte, târându-se pe jos, făcându-i mătănii şi prezentându-i un car încărcat cu de-ale mâncării, tras de 4 boi, se rugă ca să-i cruţe. Vizirul le răspunse că, „dacă le vor da de bunăvoie toate vitele, îi va cruța". La aceasta se învoiră toți. Într-aceasta mulţi se retraseră, de frică, în pădure, cu vite, cu tot, inamicii pătrunseră şi pe acolo şi, prefăcându-se ca și când ar fi rudenii celor ascunși în pădure, începură a striga: „Piter, Andreas, Hanes, Trincen, Encen, Morcen, veniţi acasă, că s-au dus inimicii", încercând a-i înşela. Într-aceea, comandanții românilor asigurându-i că vor avea pace, le pretindeau sume de bani. Dar, pe lângă toate acestea, când se retraseră din oraş, în mai multe părți ale oraşului începu a arde.

**1660**: Holera dură toată vara şi muriră peste 750 de persoane”[1007].

**1603**, Aloisio Radibrat: „Duminică dimineaţa, adică la 6 iulie, înainte de răsăritul soarelui, am plecat de la **Feldioara** şi, luând-o spre Braşov, am ajuns într-un sat, ce se chema **Cristian**, de unde am văzut că inamicul înainta cu mare grabă, cu gândul să ne taie drumul care duce spre Ţara Românească, crezând că noi fugeam. Se înşelau de două ori. Căci noi ne-am ales poziţia, într-un loc îngust, având din două părţi dealuri şi dintr-o parte şes, şi o râpă, săpată de o albie de pârâu, care forma un fel de parapet şi stăteam astfel strânşi la un loc, aşteptând voioşi pe inamic. Acesta se împărţise în opt cete şi voia să ne atace din toate părţile, ceea ce au şi făcut, întocmai ca nişte prieteni care ar ieşi în întâmpinarea altor prieteni. Dar, cu mila lui Dumnezeu, care totdeauna face să învingă dreptatea, noi, deşi eram mai puţini, am ieşit învingători, luându-i la goană, împreună cu vântul, care, ca prin minune, în acea clipă se întorsese cum ne venea nouă mai bine, neîncetând noi de a-i măcelări, până la pădurea de la **Codlea** sau Feketehalom, la depărtare de o leghe bună de tabăra noastră, unde au rămas morţi cam vreo 2.000 dintre ostaşii cei mai buni ai lui Moise Szekely, anume aleşi de el pentru această luptă”[1008].

**1656**, Conrad Iacob Hiltebrandt: „Pornind din această cetate a **Făgăraşului,** domnul sol a ajuns la **Şercaia**, un orăşel la o milă, şi mai departe, la 20 decembrie, apoi la **Codlea**, la 3 mile. Înainte de a ajunge la acest orăşel şi de a coborî, din Ţara Oltului (Altland), în Ţara Bârsei

---

1007 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 262, Braşov 1885, p. 3

1008 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, pp. 276, 277

(Burzland), a trebuit să trecem, cale de trei mile mari transilvănene peste un munte păduros şi întărit cu mulţime de garduri de pari, care se numeşte muntele Codlea. În drumul nostru, am dat peste un sat românesc, şi, deoarece era cam frig, unii dintre noi au intrat în casa unui ţăran român. În odaia lui, în care era întuneric de-a binelea, am găsit câteva femei bătrâne şezând la vatră, şi le-am auzit vorbind pe limba românilor: „Mamma face focu, frigu" (Mamă, fă foc; e frig).

După ce ne-am dezmorţit puţin, deasupra jăraticului, degetele înţepenite de frig, am grăbit spre **Codlea**, care se vede îndată după deal. Aici am băut bere bună, făcută din grâu (!), şi am observat că şi aici, ca şi în alte localităţi, biserica este împrejmuită cu zid (Biserica era întărită cu ziduri încă din 1432). Căci aşa e obiceiul în Transilvania, ca bisericile din târguşoarele şi satele săseşti să fie clădite ca nişte castele şi să fie înzestrate cu turnuri, şanţuri pentru apă, metereze, ziduri şi tunuri, pentru ca, în caz de vreo invazie a duşmanilor, locuitorii să se retragă ca într-o cetate şi să se apere în ea. Şi pentru că am dat, aici, de un sat românesc, vreau să spun, pe scurt, câte ceva şi despre români, care locuiesc printre transilvăneni…

Acest popor este, astăzi, atât de puţin luat în seamă, în ţară, încât nici nu e socotit printre stările ţării, nici nu are nici un oraş, nici o cetate sau nici măcar vreun locaş al său, ci doar colibe, ei fiind răspândiţi prin tot locul, prin munţii care înconjoară ţara, sau toleraţi ca supuşi pe teritoriul oraşelor şi târgurilor germane şi ungureşti. Însă, după originea lor, ei sunt mult renumiţii grăniceri ai nobilului popor roman şi sunt astfel, după germani, cei mai vechi locuitori ai ţării…

În Transilvania, însă, ei n-au nici un privilegiu de clasă, ci sunt cu toţii păstori sau zileri. În limba lor, ei se numesc români sau romani. Sunt în număr atât de mare, în Maramureşul din Transilvania, încât aproape covârşesc, cu mulţimea lor, pe unguri şi pe nemţi. Cum locuiesc printre transilvăneni, aceştia învaţă şi limba românilor, ca să poată vorbi cu ei şi să le poată da ordine, ca zileri şi servitori. Aceşti români de rând, de condiţie servilă, sunt aplecaţi spre hoţie şi tâlhărie, de aceea ei sunt pedepsiţi aspru în Transilvania şi traşi, de obicei, în ţeapă, astfel că se pot vedea, aproape înaintea tuturor oraşelor, târgurilor şi satelor ţării, astfel de spectacole îngrozitoare…

În Transilvania, aceşti iobagi români au, în general, acelaşi port distinctiv ca şi aşa-numiţii valahi din Moravia. Unii poartă pe cap un fel de căciulă aspră, lungă şi păroasă, alţii una rotundă, de sub care atârnă plete lungi, care, privită din depărtare, pare ca o perucă, iar alţii poartă un fel de căciulă olandeză, rotundă şi albastră, alţii, în sfârşit, poartă pe cap o căciulă ţuguiată, întocmai ca dervişii din Pera. Când sunt în doliu, îşi lasă părul să crească şi umblă fără pălărie un an întreg. După încetarea doliului, îşi tund iarăşi părul scurt de tot şi-şi pun pălăria pe cap. Vara, poartă, de obicei, numai camaşă, pe care o încing cu o sfoară, de care atârnă, în partea stângă, o bucată de postav, cu care-şi acoperă capul, cnd plouă. Româncele torc şi ţes haine pentru toţi ai casei. Româncele torc din mers, au furca, cu caierul, înfiptă în brâu şi torc cu fusul, fie că stau de vorbă între ele, fie că se aşează undeva, la umbră etc. Cămăşile bărbaţilor atârnă peste cioareci, sunt scurte şi ajung de-abia peste coapse. Cioarecii şi ciorapii sunt întruna, încălţămintea este o bucată de piele, pe care o leagă de picior cu sfori lungi şi o numesc opinci. Ei poartă un

ţepoi lung de vânătoare. Cu un asemenea ţepoi, au alungat ei, odată, pe Toma al nostru, dintr-o vie etc. La brâu poartă o toporişcă scurtă, cu care pot desigur lovi, aruncând-o. De obicei, ei au şi o măciucă sau un ciomag în mână, pe care-l numesc toiag. Despre felul cum se foloseşte toiagul, am amintit când am vorbit despre Cluj.

Femeile poartă haine de stofă, ţesută de ele. Îşi ung părul cu unt. Fetele umblă cu capul gol, iar în faţă, în jurul frunţii şi la urechi, atârnă tot felul de monede mici, înşirate pe fire de aţă, ca şi femeile bulgare, astfel că n-am putut face mare deosebire între ele şi femeile bulgare. / Cămăşile lor sunt cusute tot atât de nebuneşte, cu mii de înflorituri. Nevestele poartă pe cap o legătură mare, împletită dintr-o pânză de bumbac străvezie şi pe care pot să o scoată, când vor. Ele mănâcă multă mămăligă, coc colaci în spuză, fac cozonaci din făină de mei. Jocul lor e hora, la care ei ţin foarte mult, şi domnul Opitz a descris-o frumos, în „Zlatna”:

„Mai se ascunde, încă, în bordeiele ţărăneşti, un sânge nobil, care n-a lepădat cu desăvârşire tradiţia vechilor datini, după cum arată hora lor, în care atât de minunat ei se apleacă şi se închină, sar în sus în felul „cabriolelor”, pe care germanii mei trebuie să le fi adus din Franţa. Ba se formează un cerc, ba iarăşi se desface, ba merg flăcăii, fetele, la dreapta, ba iarăşi la stînga. Flăcăii, care şi acuma mai poartă haine după chipul roman, sunt, ce e drept, răi, dar plini de duh, gândesc multe, dar spun puţine, şi poate ar mai fi de adăugat câte ceva, dar nu vreau să cad în bănuială prin aceasta!”. De altfel, ei obişnuiesc să înfăţişeze, în dansurile lor, comedii întregi, cum am

văzut, în timpul Rusaliilor, pe drum, în trecerea mea spre Constantinopol"[1009].

**1778**: „Din actele aflătoare în arhiva comunei politice, se constată că, în 24 aprilie 1778, s-a recrutat la miliţie, iar satul **Codlea** a dat trei feciori. În anul 1788, într-o duminică, după serviciul divin, în biserică, cu uşile încuiate, s-au asentat (recrutat), dintre feciori, 8 inşi. Iar protocolul de contribuţiune din anulă 1765, pag 34, poziția 3, 4, 5, ocura Stan Muntean, miles, Stanilă Dodocu, invalid, Stănilă Munteanu, miles, şi, la anul 1771, poziţia 43, Pascu Cătană, miles invalid, prin care se constată că și dintre români au fost recrutați în armată.

În anului 1736, românii din **Scheiu** au voit a avea un regiment român separat, şi au pretins a se bucura şi ei de drepturi ca saşii. Magistratul, însă, s-a îngrijit ca dorinţa românilor să nu se poată împlini. Saşii trimiseră, la Guvernul ţării, o deputaţiune, constătătoare din senatorii Andreas Tartler şi Christof Seevald, din reprezentanța orașului, 4 fruntaşi, din toate ţechurile, 4 dintre cei mai buni cetăţeni, şi din district 2: județul din **Codlea** Thomas Foith și funogiul din **Ghimbav**, Petrus Römer… Ce va fi exoperat această deputăţie nu se ştie…

În anul 1809, saşii din ţara Bârsei au format un batalion de vânători, în onoarea Împărătesei, constătător din toate naţionalităţile, afară de ţigani. **Codlea** a dat la acest batalion 10 feciori"[1010].

**1848**, Construcţia caselor: „Mai înainte de anul 1848, mai toate casele erau de lemn, acoperite cu paie sau şindrile și întocmite într-un mod aproape primitiv, multe

---

[1009] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 584-587

[1010] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 258, Braşov 1885, p. 3

dintre ele cu dosul către stradă şi cu ferestre mici; de atunci, încoace, cele noi sunt după sistemul de astăzi, din material solid, cele mai multe și mai toate acoperite cu ţigle, cu ferestre mari şi luminoase către stradă şi într-o linie dreaptă, formând străzi regulate"[1011].

**1878-1885**: „**1878**, iunie 11: Maria, soţia lui Iosif Todoran, a fost lovită de trăsnet în casă, murindă îndată.

**1879**, august 22: Mai mulţi feciori, certându-se, s-au bătută. George Rădoi, voind a-i împăca, fu lovit cu un lemn în capă şi îndată şi muri. S-au pedepsit pentru omor, cu arest de un an, George Ilea al dascălului şi Nicolae Pascu.

**1880**, septemvrie 30: Repauză parohul Ioan Morariu.

**1880**, decemvrie 11: Iacob Flucuș din **Șinca nouă**, venind la **Codlea**, în afacerile sale şi fiind în prepus că ar fi hoţ de cai, fu bătut se zice de M. Göbbel et consortes, încât şi muri în câteva ore.

**1881**, februarie 7: S-a făcut alegere de parohi și, dintre 9 concurenţi, s-a ales capelanul din **Ghimbav** Iosif Comănescu, cu 99 voturi, contra 84 ale contra-candidatului său, Alexe Frateș din **Preşmer**.

**1881**, august 24: S-a instalat parohul Iosif Comănescu, cu mare pompă.

**1882**: Comuna politică a votat din Allodiu, pentru scopuri bisericeşti şi şcolare pentru sasi 9.000 florini, şi pentru români 3.000 florini v. a.

**1882**, septemvrie 9: Cucura G. Budiu a murit repentin, se zice că ar fi băut brădețel pentru reumatism.

---

[1011] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 258, Braşov 1885, p. 2

**1883**, aprilie 17: Ioan Stinghe s-a înecat într-un puţ din Bucureşti. Mai 8: Gavrilă Mămăligă, orb de 7 ani şi în etate aproape de 100 ani, s-a spânzurat de o scară, în tinda casei.

**1884**. A fost mulțime mare de şoareci.

**1884**, decemvrie 31: S-a ales de protopresbiter al **Branului** Traian Meţian, cu 53 voturi. Parohul din **Codlea** Iosif Comănescu a căpătat 4 voturi şi administratorul paroh din Zărneşti, Ioan Dan, 2 voturi.

**1885**. Bucatele de toamnă, grâu şi secară, fiind iarna aspră, au pierit toate.

Danii şi binefaceri, în folosul bisericii şi şcolii din **Codlea**:

**1783**: Neguţătorul Ioan Boghiciu din Braşov a edificat biserica.

**1811**, noiemvrie 6: Birăul grecilor din Braşov, dl Ioan și soţia sa Sofia, au dăruit un rând de odăjdii.

**1816**, decemvrie 8: Dl Petcu și soţia sa Maria ai dăruit o sfită (felon).

**1817**: Radu Zugravu a dăruită o sfită.

**1822**, februarie 6: Dl Dimitrie Bobescu a dăruit un epatrachil.

**1825**, mai 20: Birăul grecilor a dăruit o căldare pentru botezul pruncilor.

**1830**, ianuarie 29: Dl Teodor Bucur a dăruit o jumătate iugăr arătură pentru a se pomeni la sfânta liturghie de toţi preoţii.

**1865**: Epitropul Ioană Lazar a dăruit un clopoțel pentru altar.

**1867**: Epitropul Irimie Lazar a dăruit un prapor, în preţ de 16 galbeni.

**1867**: Dl Radu Carpen din **Satulung** a dăruit o evanghelie, în preţ de 12 florini.

**1867**: Dl Radu Radovici a dăruit o linguriţă de argint.

**1867**: Dl învăţător Ioan Boeru a dăruit o cutie pentru cuminecătură.

**1868**: Dl Oprea Sfetea din Braşov a dăruită un policandru.

**1871**: Dl Ioan Ciric Moroian din Braşov a dăruit o cruce pe coperișul şcolii.

**1872**: Dl Ioan Boeru, învățător, a dat, pentru portiţa bisericii, peste 40 florini.

**1872**: Ana I. Adam a dăruit un epatrahir.

**1873**: Dl Vasile Panţu şi soţia Justiniana, din **Săcele**, au dăruit un rând de odăjdii, în preţ de 50 florini.

**1874**: Dl Zarof Munteanu din **Holbav** a reparat icoanele împărăteşti din fruntarul Altarului, cu peste 40 florini v. a.

**1875**: Ana Vasile Cârstea a ridicat, pe spesele sale, „deasupra coastei", o cruce de piatră, în preț de 15 florini, pentru procesiunile rituale.

**1879**: Dl Ioan Leancu din **Săcele** a dăruit, pe seama unui clopot la biserică, 100 florini v. a.

**1882**: Dl Tomas Stoof din **Codlea** a dăruit, pe seama şcolii, 10 florini v. a.

**1883**: La stăruința lui George Adam al Negrului, mai mulți codleni, aflători în serviciu, în Bucureşti, au contribuit și au cumpărat o candelă de argint, în preţ de 60 florini 25 cruceri vienezi"[1012].

[1012] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 266, Braşov 1885, p. 2

**1885**: „Învăţătorii de la Şcoala confesională greco-ortodoxă din Codlea, de la anul 1800, până la 1 septembrie1885: / Preda Munteanu, 1795-1810; / George Ilea al lui Popoviciu din **Codlea**, 1810-1812; / Iacob Boeru din **Codlea**, 1812-1838; / George Pascu Bălan din **Codlea**, 1839-1843; / Alexandru Pascu Bălan, 1844-1848; / Ioan Ilea, cantorul din **Codlea**, 1848-1852; / Ioan Boeru, din **Ohaba**, 1653-1861; / Petru Vlad junior, din **Codlea**, 1858-1865; / Ioan Iliescu, din **Codlea**, 1861-1869; / Ioan Morar, 1866-1868; / Alexandru Ilea din **Codlea**, 1868-1869; / Constantin Pascu, din **Codlea**, 1869-1870; Ioan Boeru din **Ohaba**, 1870-1875; / Ioan Morar, paroh local, 1869-1874; / Gherasim Comănescu, din **Nou-unguresc**, 1874-1876; Ion Ilea din **Codlea**, 1876-1885.

**Epitropii primari ai bisericii greco-ortodoxe din Codlea**, de la 1811-1885: / Onea al lui Ioan Mamaligă, 1811-1815; / Bucur Ilea, 1815-1817; / Vasile Mamaligă, 1817-1826; a fundat şcoala, în 1820, şi a gătit-o în 1824; / George Mămăligă, 1826-1836; / Ioan Pascu Thoma, 1836-1847; / Ioan Lazar, 1853-1857; / Ioan Vulcăneanu, 1857-1858; Ioan Lazar, 1858-1868; / Ioan Cârstolovan, 1868-1869; / Irimie Lazar, 1869-1873; s-a fãcut un nou edificiu de şcoală, în 1871; / Nicolae Florea, 1873-1885”[1013].

**1885**: „Cu ocaziunea adunării generale a despărţământului I al Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului română, ce se va ţine duminică, 29 septemvrie vechi (11 octomvrie nou), în comuna **Codlea**, se va aranja și o mică expoziţiune de manufacturi şi producte agricole din această comună, precum şi un prânz comun între oaspeţii ce vor binevoi a lua parte la

[1013] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 269, Braşov 1885, p. 2

adunarea în chestiune şi între poporenii noştri din **Codlea**. La această serbare sunt învitaţi toți amicii şi binevoitorii „Asociaţiunii" şi ai comunei noastre. Cei ce vor binevoi a participa la prânzul mai sus amintit sunt rugaţi a se insinua, până joi, 26 septemvrie vechi sau la secretarul despărță-mântului A. Bârseanu sau la subscrisul, / Iosif Comanescu, paroh"[1014].

**1902**: Parohul Iosif Comanescu din **Codlea** are „de arendat / cea dintâi stupină, situată în partea de sus a Râului Ghimbăşel, pe teritoriul comunei Brașov, în mărime de 80 de jugăre cadastrale, pământ două treimi părți arătură, fânaţe şi păşune excelentă, scutită de inundaţiune prin canalul cel nou, cu edificiile economice necesare, este de arendat pe mai mulţi ani, de la 1 octombrie a. c., încolo"[1015].

**1937**: „Pe linia ferată Brașov-Făgăraș-Sibiu, prima staţie este Ghimbav, a doua **Codlea**. Un sat de vreo 5.000 locuitori, dintre care 2.000 români și restul sași. La această proporţie aproape egală, evident că repartizarea naturală a bogățiilor e de 85 % în mâinile sașilor și doar 15 % într-ale românilor, care lucrează mai mult prin fabrici, cresc vite sau se închiriază pentru muncile câmpului. E un sat frumos, după tipul celorlalte, cu aceeași veche biserică medievală în centru, cu un hotel frumos, o primărie mirosind a istorie, alături, iar mai sus, pe coline cu o altă biserică, românească aceasta, în chiar cartierul românesc. Chiar sub dealuri, două admirabile parcuri sunt așezate.

**Codlea** e strânsă chiar la poalele înălțimilor, care se ţin lanţ, împădurite până la Măgura – încă una dintre multele Măguri ale ţării – zisă a Codlei, munte însemnat și

---

1014 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 211, Braşov 1885, p. 3
1015 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 161, Braşov 1902, p. 4

pentru înălţimea sa (1294 m), dar și pentru luptele ce s-au dat aici, în timpul războiului mondial, și unde românii au pierdut multe vieţi. Sat agricol și industrial, **Codlea** e însemnată prin industria lemnului, care e trecut de la stadiul de arbore, până la forma de mobile foarte frumos lucrate. Mai sunt aici mori și se cultivă mai ales flori. Sunt zeci de sere în care gingașa făptură vegetală e crescută cu grijă la temperatura potrivită, în orice anotimp.

Dacă pleci din „livada mărului”, care se găseşte pe o înălțime, deasupra satului, poţi merge de-a dreptul la băile numite „Carmen-Sylva”. / Drumul acesta e o minune. El duce prin pădure, care e vastă şi de o diversitate miraculoasă. La o distanţă de un km abia, între înălţimi, o poiană imensă și verde stă prinsă între înălţimi ca un circ. În dreapta duce drumul în urcuș, tot prin pădure, spre acele băi, cărora li se mai zice și Waldbad. E adică un bazin, chiar sub stânca din care ies izvoare ce primenesc mereu apa, frumos amenajat, tivit de cabine, în mijlocul naturii sălbatice, la o depărtare de o oră de sat. Un restaurator a avut grijă să-și amenajeze un pavilion pentru săturarea înfometaţilor și însetaţilor. / Din poiana de unde pleci spre Waldbad, un alt drum pe stânga duce, prin mai pitorești cărări, în ambele părţi ale cărora se deschid, din loc în loc, vâlcele înflorite, coborând în pantă dulce, misterioase adăposturi pentru zâne, prea rar vizitate de piciorul omenesc, care nu tulbură zborul lin al spiritelor pădurii, cu cotituri neașteptate, până la poalele Măgurei. Ascensiunea, pe o serpentină, e tot atât de agreabilă și ușoară ca şi aceea a Tâmpei, iar sus, aceeași priveliște larg deschisă asupra Țării Bârsei, e adăpostită sub streaşina de piatră a unei scorburi în stâncă, unde dimineaţa, pe la trei, după ce ai umblat toată noaptea prin pădure, în excursie aventuroasă,

pe o noapte fără lună, aprinzi un foc haiducesc, așteptând răsăritul soarelui. Pe vârf culmea e golașă și pietroasă, iar mai departe, prin văi, o stână colcăie de ciobani și oi. De aici, vederea se duce până departe, când ceţurile dimineţii încep să se ridice, risipite de primele suliţi ale soarelui, ivindu-se de sub zare.

În spatele Măgurii, din vechea cetate clădită de Cavalerii Teutoni se mai văd doar zidurile înnegrite ale fundamentelor. / Împrejurimile Codlei, cu pădurea atât de plină de surprize, cu fiinţele ei, cu veveriţe și paseri, cu o vegetaţie caracteristică, surprinzătoare, cu bureţi crescând sub umbra făgetului, cu cărările neștiute și misterioase pline de rugina acelor de brad, cu ozonul puternice parfumat de brad, sunt cele mai frumoase locuri de excursie.

În **Codlea** se poate petrece cea mai plăcută și mai odihnitoare vară, locuind chiar în casele curate ale locuitorilor, și nicidecum la hotel sau o vilă”[1016].

[1016] Suluţiu, Octav, *Braşov*, Bucureşti 1937, pp. 137-139

# CODOR

(Kodor, judeţul Cluj)

**1367**, februarie 6, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, deoarece voieşte „ca credincioşii noştri orăşeni şi oaspeţi din **Ocna Dejului** (Deesakana, judeţul Cluj) şi din **Dej** (Deeswara, judeţul Cluj) să fie puşi, pe cale judecătorească, prin omul nostru şi al vostru, în stăpânirea unor pământuri aflătoare şi așezate pe râul Someşul Mic, lângă acele oraşe ale noastre, pământuri care le-au fost date îndărăt şi lăsate lor”, să trimită omul de mărturie, în faţa căruia trimisul regal, „Toma, fiul lui Nicolae de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Nicolae, fiul lui Ştefan de **Codor** (Kodor, judeţul Cluj), ori Ladislau, fiul lui Myke, sau, în lipsa celorlalţi, Ioan, fiul lui Petru, fiul lui Laurenţiu, ducându-se la pomenitele pământuri şi chemând acolo, în chip legiuit, pe toţi vecinii şi megieşii lor, să le hotărnicească după semnele lor adevărate şi vechi, ridicând altele

noi, pe lingă cele vechi, în locurile de trebuinţă şi… să le dea în stăpânire numiţilor orăşeni”[1017].

**1896**: „În 19 mai, a urmat examenul în **Codor**. S-au examinat 24 băieţi și 22 fete. Obligaţi 52. Popor prezent nu a fost decât 10 bărbaţi. Examenul s-a luat după programă. Scrisori de probă şi ziare, toate în rând şi curate. Progresul a fost, după cum s-a exprimat M. O. D. Protopop, destul de bun… / În **Codor** nu au ştiut citi şi scrie numai 3 băieţi şi 2 fetiţe, iar acum ştiu scrie şi citi 36… ca învăţător funcţionează Laurenţiu Micheş, din 10 octombrie 1895”[1018].

**1915**: „Pentru ostaşii orbi, ciungăriţi şi schilavi am primit şi străpus locurilor competente… de la onoratul George Mânzat, paroh în **Codor**, colectaţi de la văduva lui Mihăilă Rus din **Codor**, 4 coroane”[1019].

# COHALM

vezi **RUPEA**, judeţul Braşov.

---

1017 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 201, pp. 326, 327

1018 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 127, Braşov 1896, p. 4

1019 *Unirea*, Anul XXV, nr. 121, Blaj 1915, p. 4

# COHANI

(germ. Kochlan, magh. Berettyókohány,
comuna Abram, judeţul Bihor)

**1918**: „Pentru îndeplinirea parohiei de clasa a II-a din **Abramul-superior** (Erábrány), cu filialele **Cohan** (germ. Kochlan, magh. Berettyókohány, comuna Abram, judeţul Bihor) şi **Chiribiş** (comuna Tăuteu, judeţul Bihor), se publică concurs, cu termin de 30 zile, de la prima publicare în foaia diecezană. Venitele sunt: I. Din **Abramul-superior**: 1 /2 1). Casa parohială, cu supraedificatele. 2). Pământ 24 iugăre cadastrale, parte arător, parte fânaţ. 3). Folosirea cimitirului bătrân sau intravilanul de la biserică. 4). Drept de păşunat pentru 4 vite mari. 5). Bir de la fiecare număr de casă (de la cei cu casă) una vică (30 litre) bucate, de la cei fără casă (zileri) jumătate vică (15 litre) bucate ori preţul curent (grâu sau cucuruz). 6). Stolele îndătinate… / Alesul va avea să catehizeze regulat la toate şcolile din aceste localităţi, fără să pretindă ceva onorar separat de la biserică, învăţând elevii să cânte regulat, la serviciile divine, răspunsurile”[1020].

**1927**: „Cercul cultural de pe Barcău, la 23 ianuarie 1927, și-a ţinut ședinţa în comuna **Cohani**, unde, pe lângă domnii învăţători ai acelui cerc, au mai luat parte învăţă-

[1020] *Biserica şi Şcoala*, Anul XLII, nr. 37, Arad 1918, p. 4

torii Cosma din **Mărghita** şi Putici, cu doamna. Programul s-a desfăşurat astfel: Dl președinte Bogăteanu A. a grăit despre „rolul femeii şi al bărbatului în gospodăria casnică", vorbind foarte atrăgător, încât a fost ascultat cu multă plăcere de către toți sătenii şi sătencele, ce se aflau în număr foarte mare. / Dl învăţător Pop Ştefan, din **Almaşul-Mare**, a vorbit despre „cultura zarzavaturilor". Și-a ales foarte potrivit lucrul despre care a vorbit, dovadă luarea aminte cu care a fost ascultat, mai ales că se apropie timpul pregătirii semințelor pentru semănat și facerea răsadnițelor. Dl învăţător Pomoja Gheorghe din **Marginea** a grăit despre „Însemnătatea zilei de 24 ianuarie", cu foarte multă căldură, pe înțelesul fiecărui sătean. / În urmă, tânărul învăţător din loc, Teodor Mihai, prin câteva coruri și recitări, foarte bine pregătite, a arătat tuturor că școala este izvorul nesecat de luminare pentru popor, la care, adăpându-se, devine bunul cetățean, luptătorul şi apărătorul țării de mâine.

În urma reuşitului program, un frumos gând au avut câţiva dintre domnii învăţători, ca dl președinte Bogăteanu, învăţătorii Pop Ştefan, Pop Alexandru şi Putici; acolo, în fața poporului, au cinstit pe şcolarii meritoși cu câte 20 lei pe cei care au avut roluri, iar cu câte 2 lei pe toți copii care au cântat la cor. / O veselie mare se produse în sufletul copiilor, când au văzut că vrednicia lor e răsplătită. Iar părinții, când au văzut cinstea ce o au în urma copiilor lor, şi mai mult s-au bucurat poate. Poporul a început a cunoaşte vrednicia tânărului învățător din comună. / Ce frumos și folositor ar fi dacă, în fiecare comună, am găsi același spor ca la **Cohani** și aceeași dragoste pentru lumină și pentru şcoală din partea poporului. Atunci munca noas-

tră ar fi o fericire şi fericirea noastră o muncă și mai râvnitoare, și mai rodnică”[1021].



VANITY FAIR IN TRANSYLVANIA

Of her winter Sunday costume the richly-ornamented sheepskin is the chief feature, while the quaint jampot-shaped hat, handsome lace apron, and glittering trinkets, proclaim her a staunch and well-to-do adherent of Transylvania's traditional dress

[1021] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 7, Blaj 1927, p. 7

# COJOCNA

(**Clus, Kolus**, județul Cluj)

**1351**, octombrie 19, Cojocna: „Noi, magistrul Ioan zis Gâmbaș, comite de **Cojocna** (**Clus, Kolus**, județul Cluj), Ioan, zis Bugar, și Ioan, fiul lui Ștefan, juzii nobililor de acolo, facem cunoscut că, întrucât potrivit hotărârii judecății noastre, Ștefan, fiul lui Ladislau, nobil de **Nadăș** (**Nadas**, **Nădășelul Unguresc**, județul Cluj), împreună cu alți doi nobili trebuie să facă jurământ în miercurea de după sărbătoarea fericitului evanghelist Luca (19 octombrie), împotriva lui Dominic de **Gâmbaș** (**Gunbasi**, componentă a Aiudului, județul Alba), nobil de **Corușu** (**Kouroug**, județul Cluj), cu privire la faptul că venerabilul întru Hristos părinte domnul Andrei, episcopul Transilvaniei, i-ar fi vândut lui dijmele scoase din același Corușu, de la iobagii lui Clement, fiul lui Nicolae, și ai diacului Iacob, și că acel Dominic de Gâmbaș ar fi ridicat oprelişte și împotrivire pentru acele dijme și prin aceasta i-ar fi pricinuit pagube de trei mărci de argint; sosind acel soroc, Ștefan, fiul lui Ladislau, a jurat, așa cum era dator, dimpreună cu martorii săi, asupra celor de mai sus, împotriva pomenitului Dominic și a câștigat cele trei mărci. / Drept aceea noi am hotărât că, după obiceiul țării, Dominic de Gâmbaș este dator să dea și să plătească lui Ștefan, fiul lui Ladislau, cele

trei mărci de argint, la cele trei soroace arătate mai jos, și anume: plata dinții, și anume o marcă de argint, o va face în a cincisprezecea zi de la darea scrisorii de față, a doua plată, de asemenea o marcă de argint, o va face la octavele plății celei dintâi, iar la a treia plată va plăti tot o marcă, de asemenea, în octavele plății a doua, care vor veni foarte curând după darea scrisorii de față, totodată s-a pus această îndatorire că, dacă nu va face plata dintâi, atunci va cădea sub pedeapsa unei gloabe, iar dacă nu va face a doua plată, va pierde banii ce a plătit mai înainte și dacă va nesocoti a treia și cea din urmă plată, va fi spus la pedeapsa plății îndoite”[1022].

**1356**, decembrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie face cunoscut „că, deoarece am hotărât să trimitem pe chibzuiţii bărbaţi Lorand, custodele, arhidiaconii Nicicolae de **Cojocna** (judeţul Cluj) şi Nicolae de **Solnoc** (în Ungaria), pe Gheorghe, parohul din **Cricău** (Krako, judeţul Alba), şi pe Ladislau, arhidiaconul de **Hunedoara**, soţii şi fraţii noştri canonici… la adunarea obştească a măritului Andrei, voievodul Transilvaniei… ţinută la **Turda**, la octavele sărbătoririi Tuturor Sfinţilor (8 noiembrie)… întorcându-se de acolo ne-au spus că, înfăţişându-se Ioan, fiul lui Alexandru de **Sâncrai** (Sancto Rege, inclus în **Aiud**, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de alta Ladislau zis Bolgar, acel Ioan, fiul lui Alexandru, silit de unele nevoi ale sale, a vândut lui Ladislau zis Bolgar, fiul lui Mihail… pentru 20 mărci de argint, o moşie a sa, numită **Bonchahaza** (sat dispărut, judeţul Alba), pustie de locuitori… şi, în satul **Hoczo** (azi **Heria**, judeţul Alba), o sesie sau curte, locul de pescuit şi de vie, precum şi câteva

---

[1022] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 70, pp. 68, 69

păduri, numite Pădurea Oaspelui şi Pădurea Mare, şi locul de moară de pe râul Mureş”[1023].

**1359**, decembrie 8, Alba Iulia: Voievodul Dionisie dă de ştire că, înfăţişându-se „Nicolae zis Wos şi Toma cel Roşu, iar pe de altă parte Dominic, oaspe de **Cojocna** (judeţul Cluj), Niciolae şi Toma au mărturisit că, întrucât Dominic voise să facă o plângere împotriva lui Toma de **Agriş** (Egres, Egrees, judeţul Cluj) şi Ioan de **Tonciu** (Tonhaza, judeţul Mureş) şi Pavel cel Mic, slujitorii lor, pentru luarea a patru boi… totuşi ei au ajuns la învoială şi s-au înţeles în chipul acesta: că dacă Nicolae şi Toma ar putea să afle dovadă în chip neîndoios că acei slujitori ai lor sunt vinovaţi, atunci să fie ei ţinuţi a da lui Dominic patru boi potriviţi, iar dacă, până în joia de după anul nou, nu ar putea să afle dovadă, atunci Toma şi Nicolae să fie ţinuţi să primească orice ar hotărî magistrul Mihai, pe cale de judecată, înaintea lui Petru cel Roşu, vicecomitele de **Cluj**”[1024].

**1364**, iunie 15, Mănăştur: „Mersul hotarelor moșiei **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj) dinspre moșia **Sânmiclăuș** (Sanctus Nicolaus, Zenthmiklos, azi **Sânnicoară**, judeţul Cluj). / Căci, mai întâi, hotarul între moșiile Apahida și Sânmiclăuș începe la un deal, aflat în partea de miazăzi, și acolo ei au găsit trei vechi semne de hotar, dintre care unul al zisei moşii **Cara** (Kara, judeţul Cluj), iar al doilea al satului Sânmiclăuș, și al treilea separă și deosebește moșia Apahida. De aici, hotarul coboară mai jos, înspre miazănoapte, unde, între niște delușoare, lângă

[1023] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 56, pp. 63, 64

[1024] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 423, pp. 431, 432

două vechi semne de hotar, au ridicat un nou semn de hotar, din pământ, dinspre moșia Sânmiclăuș, care o deosebesc de zisa moșie Apahida. De aici, hotarul trece un drum mare, care trece de la **Cojocna** (Clus, Kolus, judeţul Cluj), și ajunge la un delușor numit Bikashalm, în coasta căruia, lângă o groapă, (au ridicat) un semn de hotar din pământ, mergând mai departe au ridicat un semn de hotar din pământ între drumul care se duce spre Apahida și între Someș, și de la acest semn de hotar, hotarul se îndreaptă dincolo de râul Someș, la un deal, numit Kweseor, și, astfel, se sfârșesc semnele de hotar ale moșiei Apahida dinspre moșia Sânmiclăuș"[1025].

**1365**, februarie 28, Cojocna: „Mihail zis Henke şi Ioan, fiul lui Dominic de **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), juzii nobililor din comitatul Cluj, dăm de ştire că Ladislau, fiul lui Gerev, şi Ladislau, fiul lui Alard, au luat, cu de la sine putere şi printr-o cutezătoare îndrăzneală, de la strângătorii gloabelor judecătoreşti… 60 de vite, mai puţin două. Drept aceea, ei s-au legat în faţa noastră că, dacă nu vor putea să înapoieze pe deplin şi în întregime, cele 60 de vite, mai puţin două, atunci să fie ţinuţi a plăti îndoit. Dar, la sosirea sorocului, acei Ladislau nici n-au venit, nici nu au adus vitele şi, astfel, s-au dovedit vinovaţi"[1026].

**1586**, ianuarie 27: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire principrlui Sigismund Báthory „că, ducându-se la faţa locului posesiunii **Cara Română** (Kolozskara, comuna Cojocna), au făcut cercetările poruncite şi, ascultând martori din localitate şi din satele vecine, s-a dovedit că

---

[1025] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 284, pp. 275, 276

[1026] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 388, p. 405

satul **Cara Română** n-a avut niciodată alte hotare către hotarele satului **Cojocna**”[1027].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Dorgó** de Mikola, în comuna Cojocna (Colosiu), 1669, 1670.

**Pop** nobilis de Csáko, în comuna Cojocna (Colosiu), 1680, 1800.

**Sárosi**, în comuna Cojocna (Colosiu), 1679”[1028].

**1887**: „*Kolozsvár* din Cluşiu, în numărul său de la 20 iunie, vorbind despre decursul alegerii de deputaţi din **Cojocna**, zice, între altele: „A fost foarte frumos că şi preoţii români s-au grăbit a lua parte activă la alegere”. / Pe preoții despre cari vorbeşte *Kolozsvár* mărturisesc că nu i-am ţinut vrednici să mai stric hârtia cu ei, dar, ca să nu cugete românii din alte părţi, care vor citi numărul amintit din *Kolozsvár*, că preoții români din Câmpie nu ar fi ţinut strâns la hotărârile conferinţei naţionale din Sibiu, notez şi numele acelor rătăciți, care au luată parte la alegere, spre a mai completa puţin catalogul apostaţilor naţiunii româneşti.

Basiliu Farago, preot greco-catolic în **Suatul de sus**. Preotul acesta s-a rămăşit că nu va bea rachiu un an de zile, deoarece, mai înainte, bea mai numai rachiu, în loc de apă, şi acum, pentru ca să-și astâmpere setea, a crezut să profite de ocaziune, luând parte, mai întâi, la şedinţa de candidare din Cluşiu, apoi la alegere în **Cojocna**. Tocană şi rachiu va fi căpătată el destul, dar „ospitalitatea“ de care

---

[1027] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. III, 1585-1592, Bucureşti 1931, p. 65

[1028] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 72

s-a bucurat, mai ales la **alegerea din Cojocna**, a plătit-o scump, căci, întorcându-se de la alegere, spre casă, pe drum, la locul așa-zis „La Valea Broaştei”, colegii săi, cu care a mâncat tocana în Cojocna, l-au luat la mână și l-au bătut grozav, aşa că era cât p-aci să-și ia adio de la toate tocanele din lume. Acesta, dară, şi-a primit deja răsplata pe pământ; mai urmează pentru el răsplata lui Dumnezeu, în cer.

În locul al 2-lea vine preotul greco-ortodox Ioan Călăceanu din **Suatul de jos**. Acesta a cerut, înainte de alegere, ajutor de la Trefort şi, de aceea, ca să-şi facă un „merit“, a crezut, ori poate i s-a şi şoptit, să ia parte la alegeri. Aşa a şi făcut, s-a dus acolo, s-a ameţit cu rachiu; a venit acasă şi a fost „pricopsit” de Trefort cu 50 florini. Ar mai fi preotul greco-ortodox din **Soporu**, cu numele Chiraiu, ex-preotul greco-ortodox din **Cistelec**, Alexandru Vamoş, şi învăţătorul ori cantorul din **Sâmbotelec**, Teodor Graur.

Acestea sunt trei bulendre româneşti, care, şi cu ocaziunea alegerii de deputaţi din periodul trecut, s-au lepădat de neamul lor pentru o mizerabilă tocană. Au fost trataţi de adevăraţii români aşa precum merită şi au fost terfeliți prin ziare, dar toate acestea nu i-au făcută să cunoască ce-i rușinea. Altmintrea, părintele Vamoş a fost scos de mult din tagma preoțească şi astăzi, după ocupațiunea sa de gheşeftar, se poate număra mai mult între evrei; cel din urmă, însă, Graur, este un pierdut, despre care nici nu ştiu anumit dacă este învățător ori numai cantor; ca cantor e mai probabil, dar ca învățător nu-l cred de capabil. Oricum ar fi, însă, el premerge, cu exemplul rău la popor şi nu e vrednic de funcțiune românească. Sunt sigur că dl preot respectiv şi-a dat silinţa să-l îndrepte, dar dacă până

acum nu i-a succes, dumneasa trebuie să ţină cont de aceea că oamenii lepădaţi şi fără rușine n-au loc în funcțiuni bisericeşti. Despre acesta, este responsabil. / Mână în mână cu învăţătorul Graur merge şi învăţătorul greco-ortodox Șomlea din **Mociu** și Vesa din **Jaca**, care încă au luat parte le alegere. / Iată pleva românilor din Câmpie, iată lepădăturile noastre, cu care se laudă *Koloszvár*"[1029].

**1898**, Diaconovich: „**Cojocna** (magh. Kolozs), oraș cu magistrat regulat, în comitatul Cijocna, cu 3.592 locuitori (1.891 români şi 1.586 maghiari); staţiunea căii ferate, poşta, telegraf și o fermă model pentru economia de vite. Lânga Cojocna au fost ocne de sare, care însă de mult nu se mai exploatează, este însă aranjată o scaldă de apă sărată. / Cojocna protopopiat român greco-catolic al arhidiecezei greco-catolice de Alba-Iulia şi Făgăraș, cu 23 parohii şi 14.281 suflete"[1030].

**1904**: „**Ruga de la Cojocna**. Din anul 1903, de la Sfânta Maria Mare, s-a îndătinat poporul din jurul opidului (târguşorul) **Cojocna** a veni la Ruga de la biserica greco-catolică, nou edificată prin vrednicul protopop Ioan Haţieganu! O datină vie, dorită şi consolatoare de suflete şi de alinare bolnavilor. / Precum în anul trecut, aşa şi în anul curent, tot cu dor au aşteptat și dorit sărbătorea Sfintei Maria, ca să vină la ruga de la **Cojocna**. Deşi timpul a fost nefavorabil, totuşi au venit din cele mai depărtate locuri până la 200-300 suflete. Parohul și protopopul local fiind pe pat, greu bolnav, în acel timp serviciul divin s-a ţinut, de către preoţii din **Corpadea** și **Pata** sup. pontificând Prea On. Dr. Elia Daianu, protopopul Clușiului, chemat

[1029] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 146, Braşov 1887, p. 3
[1030] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 876

spre acest scop. / Dl Daianu a ţinut o predică frumosă despre virtuțile Prea Curatei Vergure Maria, iar bolnavilor li s-a conferit Sfântul Maslu prin 2 preoţi, lectorând atât la liturghie, cât şi la maslu tânărul Aurel Haţeganu, cleric de-al IV-lea…

În ziua crucii, veneau din **Pata**, **Bocşiu** şi **Corpadea** şi **Gădălin** creştinii, în frunte cu preoţii lor, cu procesiune și prapori, cântând și lăudând pe Dumnezeu, de-ţi creştea inima văzând atâta dragoste şi pietate în popor. / Serviciul divin s-a ţinut de protopopul actual, cu asistența a trei preoți și lectorul, care, cu mulțimea poporului adunat (până la 6-7 sute suflete), s-a ţinut sub cerul liber, în cimitirul de lângă biserica veche, la altarul anume pregătit. S-a servit maslu la 80 creştini bolnavi. Predica festivă a ţinut-o harnicul preot Mihail Hodarneu din **Pata**, după care protopopul a lăudat zelul poporului şi l-a îndemnat la iubirea bisericii, la venirea cu dragoste, în tot anul, la această Rugă comună"[1031].

**1907**: „Poporul românesc din **Cojocna** îşi va ţine adunarea de protestare contra proiectului de lege cu privire la salarizarea descendenţilor confesionali, în ziua de 1 (14) aprilie, sub prezidiul preoţilor săi componenţi. / Ar fi de dorit ca fiecare parohie să ţină adunare de protestare, cu poporul său. / Ioan Haţieganu, protopop, / Teodor Ciortea, paroh român, / Vasile Nemeş, Dumitru Radu, Teodor Hurducaciu"[1032].

**1908**: „**Cum să cinstim memoria binefăcătorilor noştri**. Dacă creştinii cei vechi se îndătinau a ridica biserici pe mormintele martirilor ce şi-au vărsat sângele pentru credința tare în Dumnezeu, dacă pe piepturile generalilor vi-

---

[1031] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 211, Braşov 1904, p. 5
[1032] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 71, Braşov 1907, p. 1

teji se pun cruci preţioase, dacă înaintea învingătorilor lumea iese cu triumf şi cu dragoste, și cu cântări de bucurie îi petrec la reşedinţa lor, se cuvine și s-a cuvenit ca și poporul român greco-catolic și greco-ortodox din opidul (târguşorul – n. n.) nostru fă-și aducă aminte, nu numai la altarele bisericilor sale, ci şi în alt chip să-şi manifesteze aducerea aminte şi mulţămita pentru faptele mari ale nemuritorului fundator Ioan cândva Olteanu, născut în **Cojocna**, la anul 1845, absolut de gimnaziul reformat al Clujului, la 1864, cu eminență, fost stipendist al Blajului şi student la politehnica din Viena, trecut în România şi aplicat în serviciul de stat al Căilor ferate Române, până la moartea sa, întâmplată în 1890, în 4 august, în oraşul Galaţi din România, și care, cu multă cruţare, şi ca să poată strânge mai multă avere, nici nu s-a căsătorit, ci a pus ban lângă ban, până ce, prin Testamentul său din iulie 1890, a lăsat naţiunii române o fundațiune de 100.000 lei, sub administrarea şi grija Asociațiunei transilvane pentru stipendii la tinerii români din Ardeal de ambe religiile, fără deosebire şi ca ajutor şi pentru cele 2 şcoli greco-catolică şi greco-ortodoxă din locul său natal, **Cojocna**, și care se şi folosesc, din 1892 începând... / A sosit timpul binevenit! Premergând consfătuirea frățească între ambii parohi ai **Cojocnei**, am decis ca, în ziua a doua de Sfintele Rosalii româneşti, să punem şi noi, cu poporul din **Cojocna**, tabla comemorativă pe casa de naştere a lui Ioan Olteanu”[1033].

**1923**: „**Moartea căpeteniei ungurilor din Ardeal**. Duminecă, în 3 iunie, a murit la Cluj căpetenia ungurilor din Ardeal, baronul Iosika Samuel, în vrâstă de 75 ani, fost prefect sub unguri al judeţului **Cojocna** şi al oraşului **Cluj**,

---

[1033] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 130, Braşov 1908, p. 3

deputat în mai multe rânduri în parlamentul maghiar, fost preşedinte al Casei Magnaţilor din Budapesta, fost senator român şi preşedintele partidului maghiar din Ardeal. I s-a făcut o minunată îngropăciune, fiind un om foarte de seamă”[1034].

**1923**, „**Din trecutul parohiei din Cojocna.** Cojocna este o comună dintre cele mai vechi: se face pomenire de ea pe la anul 1199. / În 1310, era oficiu de sare în Cojocna. Comuna s-a bucurat de multe şi frumoase privilegii, date de Andrei III, regele Ungariei. / Românii sunt cei mai vechi locuitori ai **Cojocnei** (Cojocna = Coşul ocnei). Ca economi de pământ și vite, nu se ocupau cu săpatul sării, n-au lucrat în ocnă. / Erau, de altfel, buni creştini şi buni români. În al 15, 16, 17 și chiar în al 18-lea veac, niciunul dintr-înșii nu vorbea limba ungurească. Portul le-a fost: cioareci albi, cămeși lungi și largi, pălării late, mari, pieptare lungi și împestriţate, sumane sure și căciuli mari. Femeile, cu ie, zadie, cămeși cu „fodori” (dantele), în cap cu învelitoare albă. / În privinţa confesională, toţi erau de religie ortodoxă. Unirea n-a putut străbate, până la anul 1772, cu toată străduinţa oficianţilor de la Ocnă şi a iezuiţilor. Aveau mare poruncă domnii de la ocnă și „cămară” (magistrat) să convertească pe români la Unire. Cămărașii s-au străduit mult, dar fără succes, la început. Adevărat că oamenilor nu li se da de lucru în minele de sare, ci făceau numai cărăuşie cu carele cu boi. Ei aveau boi mulţi şi frumoși; iar ungurii aproape toţi erau „şogăi” (șovágó), lucrători în ocne, şi nu creşteau vite, trăind mai mult din bani gata.

---

1034 *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 23, Blaj 1923, p. 3

Cea mai veche biserică, de care se pomeneşte, a fost zidită în „uliţa mare”. Biserica, la anul 1705, s-a ruinat. În 1717, şi-au zidit altă biserică, pe locul unde azi e cimitirul bisericii greco-catolice. Că s-a zidit în acest an o arată inscripția, tăiată în lemn, cu litere chirilice: „Făcutu-s-au această Sf. Biserică în anul de la naşterea lui Hristos 1717, în zilele înălțatului împărat Carol”. Iar pe alt loc stă scris: „Această sf. Biserică s-o făcut de ctitorul Mureșan Matheiu, în luna Aprilie”. / Această biserică a fost zidită de lemn de brad, cu turn mare şi cu patru turnurele mici. Aici s-au rugat lui Dumnezeu toți românii din **Cojocna**, având câte 2 preoţi, până la anul 1772, când uneltirile şi presiunea domnilor de la „cămară” şi ocnă i-au dezbinat, ademenind o parte din ei la legea „papistașă” sau, cum i se zicea, „ungurească”.

Începutul unirii s-a întâmplat, cum se povesteşte, aşa că, îmbolnăvindu-se un cociș (vizitiu) de la caii care trăgeau sare din Ocnă, s-a oferit de cociş Filimon Chifor, om tânăr, ușuratic şi pricepător la cai. S-a şi tocmit ca ziler, până vor căpăta altul, care trebuia să fie ungur şi papistaş. Filimon s-a rugat să-l lase pe el. I-au promis că-l vor lăsa, şi îi vor da şi plată mai bună, dacă se va face papistaș. Bietul Filimon, lacom de bani şi slujbă, a trecut. Dar, la 2 ani, a căzut în baie şi a murit. Aceasta s-a întâmplat pe la 1763. În locul lui Filimon a ajuns fratele său, Simeon, trecând la papistaşi. Și așa s-au aflat azi unul, mâne altul, până li s-au sporit numărul la 10-15. Se înțelege, treceau mai ales oameni săraci, să capete de lucru în baie, sau de aceia care voiau să scape de „vorșpont” şi cătănie. Unii şi-au schimbat portul și numele. Umblau cu cămărașul prin oraș, ademenind pe români. Unii, care treceau azi, mâine iar se întorceau, făcându-se mare vălmășeală. La cei 10-15

oameni trecuţi, cămăraşul le-a adus preot, care apoi încerca să ademenească la papistăşie. / Vrajba şi trecerile încoace şi încolo, de la o religiune la alta, devenise atât de mare, încât aproape nu mai ştia nimeni că este ortodox sau „unit". În 20 april 1773, a ieșit o comisiune de la oraş, în frunte cu Bihari Jozsef, Orbán Jánoş şi încă unul, al cărui nume nu se poate citi, şi au deosebit poporul, după cum au luat paşti de la preotul ortodox sau de la „unit". Iată copia de pe procesul verbal, luat la faţa locului de comisia de mai sus:

„Anno 1773, die 20 mensis April, Nemes Kolozs vármegye Törvényes táblája Comini... / Kolozs városának conumerálo unitus vagy nem unitus religiokal observálò oláhokat mind kèt megnevezel felek parochuşai jeléntétben conumerálván kik is a közeleb elmult Husvét ünepi napokon Paskával éltenek az alább irt religiokat observátó parochusoktó találtainak az alább irt, specificatio szerint ugymint".

Urmează o listă lungă, cu „nomina noi Unitorum" 201 „gazdák adjunctusaival együt", numărând 826 suflete, fiind preoţi „Pora Rad" şi popa Bojan Ioan, şi o listă de 19 „gazdák adjunctusaival együt", numărând 57 suflete, în frunte cu parohul Durgó Iuon. Aceeaşi comisiune a luat porțiunea canonici a preoților ortodocşi de 40 iugăre aflătoare în „Fostovölgy". Au luat biserica, zidită în 1717, din dajdia tuturor; au luat cimitirul, curţile bisericeşti, hainele preoțești, cu un cuvânt, toate, lăsând pe ortodocşi despuiaţi. Au început apoi prigonirile sălbatice contra ortodocşilor, prinzând cu funia pe cei tineri şi ducându-i la cătănie departe. Când a protestat, popa Bojan a fost arestat la cămară, şi era „mare jele".

În 10 iunie 1772, Sofronia Sâncrăiu, soția lui Gavrilă Pop, a testat un loc, pe care să se zidească o biserică

„pe legea românească”. Acest loc a fost cumpărat de Gavrilă Pop de la Urs Petre și Nicodim Checicheș. La acest estament au fost de faţă: jupân „ficorator” Florea Suciu şi „coratorii” Mihailă Făragău, Petru Nergeş, Macarie Suciu, Gavrilă Stan şi Mihailă Ilieş. Pe acest loc s-a și zidit, în 1794, biserica „pe legea românească”, care stă până în ziua de azi. Până la zidirea bisericii, ortodocşii au folosit drept casă de rugăciune o șură din strada Semenicului. Acolo făceau slujba și se rugau lui Dumnezeu.

După ce a văzut magistratul-oficiul salinar şi chiar guvernul că nici după torturi şi închisoare (popa Bojan, cu 6 „coratori”, a fost închis în Cluj, 6 săptămâni) poporul nu-şi lasă legea, l-au lăsat de voia lui. Așa, în 6 decemvrie 1794, s-a adunat întreg poporul la casa „jupânul ficorator” Alexie Nemeş, în strada Semenicului şi a hotărât, cu mare însuflețire, să zidească biserică pe locul dăruit de Sofronia Sâncrăian. Au încheiat proces verbal; iată-l în copie:

„Anul 1794, decemvrie 6 zile, adunându-se eclezia **Cojocnei** cu cinstiţii curatori în care jupânului fiicorator, împreună cu popa Bojan Ioan şi cinstitul protopop Saroșu Ioan Berchieș. Această carte, să se ştie, ea este protocolum a Bisericii neunite a Cojocnei, aicea se însemnează tot felul de ajutor, cine cu ce a ajuta sf. Biserică...”. / Curatori erau: Nicodim Checicheş, Suciu Lucă, Metea Ignat, Ciocoi Iosif, Raț Petre, Roman Simeon, făt era Ioan Ilieş, iar Somlea Dănilă, dascăl. / Zidindu-şi biserică, ortodocşii au rămas dârji apărători nu numai ai legii lor, ci şi ai neamului, precum voi arăta la alt prilej. / Pr. George Suciu”[1035].

**1924**: „**Lungoare rea în judeţul Cojocna**. În unele sate din jurul Clujului s-a ivit *Tifosul exantematic*, boală

1035 *Telegraful Român*, Anul LXXI, nr. 1-2, Sibiu 1923, pp. 3, 4

foarte grea şi îndelungată, din care puţini se mai scoală. Acest tifos îl răspândesc gadinele mărunte, păduchii. Toţi cei ce s-au îmbolnăvit de tifos exantematic, în judeţul Cojocna (patru în **Bonţida** şi doi în comuna **Cojocna**) sunt ţigani, care au umblat mult cu trenul, căutând lucru. Boala se capătă mai ales din îmbulzelile celea mari de prin gări şi de prin vagoane, unde uşor poate prinde omul păduchi de haine”[1036].



Turda-Schlucht | Cheile Turdei
Turda Gorges | Les Gorges de Turda

[1036] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 9, Blaj 1924, p. 3

# COLIU

(Cool, Kool, lângă **Săcueni**, judeţul Bihor)

**1358**, iunie 16, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că trimisul său la moşia **Coli** (Cool, lângă **Săcueni**, judeţul Bihor), întorcându-se, a raportat că „a găsit, între alte dovezi scrise”, o scrisoare privilegială, pe care „întărind-o cu puterea pecetei noastre, am hotărât să o dăm magistrului Ştefan, fiul lui Laurenţiu, fiul lui Dorugh”[1037].

**1365**, ianuarie 8, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Agria că i s-a spus, în numele „văduvei lui Ştefan de Dob, că Duruh, fiul său i-a dăruit, odată, moşiile **Dob** (Dob, Doba, Doob, Duny, azi **Doba**, judeţul Satu Mare) şi **Coliu** (Coli, Kool, judeţul Bihor), dar scrisoarea a fost pierdută… Drept aceea, poruncim cu tărie să fie căutată şi găsită copia, şi să i-o daţi, spre chezăşie, în transcriere”[1038].

**1365**, martie 2, Agria: Capitlul din Agria raportează regelui Ludovic că au cercetat prin sacristie şi au aflat scrisoarea prin care, înfăţişându-se „Ioan zis Durugh, fiul

[1037] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 284, pp. 292, 293

[1038] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 375, pp. 389, 390

lui Ştefan, fiul lui Laurenţiu de Doby. A spus că, deoarece răposatul Ştefan, tatăl său, în vremea tinereţii şi a căsătoriei sale, toate bunurile pe care le avea atunci din zestre, precum şi hergheliile nobilei doamne, pe atunci soţia sa, când aceasta s-a căsătorit cu Albert Albenus şi, cerându-le înapoi, în chip legiuit, le-a redobândit, şi că Ştefan, tatăl, a încredinţat acestei nobile doamne moşiile numite **Dub** şi **Dob** (Dob, Doba, Doob, Duny, azi **Doba**, judeţul Satu Mare), din comitatul Szabolcs, de lângă râul Tisa, din care una moştenită şi alta cumpărată, precum şi moşia de cumpărătură numită **Coliu** (Coli, Kool, judeţul Bihor), din comitatul Bihor, aflătoare lângă râul Eriu… Din această pricină, acel Ioan Durugh, fiindcă amintita doamnă, mama sa, crescându-l împreună cu ceilalţi copii ai ei, l-a iubit şi l-a îngrijit, acele moşii Dub, Dob şi Coli, cu toate folosinţele şi cu patronatul bisericilor aflate în acele moşii… potrivit testamentului tatălui său, i le-a hărăzit şi i le-a dăruit acestei doamne, mamei sale"[1039].

# COMIŢÂG

azi **COMŞEŞTI**, judeţul Cluj.

# COMORZANA

vezi **SÂRBI**, judeţul Maramureş.

---

1039 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 390, pp. 406-408

# COMŞEŞTI

(Komyadzeg, judeţul Cluj)

**1359**, decembrie 12, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Margareta, fiica lui Adrian de **Galda** (Gald, judeţul Alba) şi văduva lui Ştefan, şi fiica lui Nicolae tot de acolo că Chamaz de **Comşeşti** (Komyadzeg, judeţul Cluj), Ştefan de **Şilea** (Syle, judeţul Alba), şi Mihail, vărul său după tată, Mihai preotul, Ladislau, fiul lui Herbord, Nicolae, fiul lui Petew, Pavel, fiul lui Bolya, Ladislau şi Ioan, fiii lui Benther, şi Ioan, fiul lui Gheorghe de Galda, au scos-o pe numita doamnă din partea sa de moşie, aflătoare în aceiaşi moşie Galda, ce-i fusese dată şi dăruită de Adrian, tatăl ei, şi au cotropit-o, luând-o pentru ei. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru de mărturie, care, fiind de faţă, omul nostru Solomon de **Fahyd** (Fahya, Ffahyd, dispărut, judeţul Alba) sau Konya de **Lesan** (dispărut, judeţul Alba), ori Benedict, fiul lui Petew de Galda, să cheme pe sus-zişii nobili, să stea faţă cu sus-zisa doamnă înaintea noastră”[1040].

[1040] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 425, pp. 434, 435

**1363**, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ştefan de **Pethlend** (dispărut, lângă **Tureni**, judeţul Cluj) că o dreaptă jumătate a unei moşii a lui, numită **Berchiş** (Berkes, Berkus, azi **Borzeşti**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Turda, care e acum în mâini străine, are foarte mare nevoie să fie dobândită din nou şi să fie trecută în stăpânirea sa. Drept aceea, trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru, Ioan de **Tur** (Tuur, Twr, azi **Tureni**, judeţul Cluj) sau Ladislau, fiul lui Toma de **Comiţâg** (Kompnyathzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), ori Nicolae, fiul lui Pavel tot de Pethlend sau Ioan, fiul lui Mihail de **Copand** (Koppan, azi **Copăceni**, judeţul Cluj), s-o dobândească şi s-o treacă în stăpânirea acestui Andrei, fiul lui Ştefan”[1041].

**1367**, iunie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru că omul de mărturie, împreună cu trimisul voievodal „s-au dus la semnele de hotar ale moşiei numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), anume la un loc numit Fâneaţa Mare, înspre partea de răsărit, deasupra unei movile, unde au găsit trei semne vechi de hotar, dintre care unul desparte, dinspre partea de răsărit a moşiei **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, judeţul Cluj), al doilea semn de hotar desparte satul **Comiţâg** (Kampnyadzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), tot dinspre partea de răsărit, şi al treilea desparte moşia Micuş, dinspre partea de miazăzi, adică semne pe care le-au înnoit, punând hotarul moşiei Micuş. Apoi, mergând, de aici, înainte, spre partea de miazăzi, peste aceeași movilă, când au vrut să ridice în culmea acelei movile un nou semn de

[1041] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 154, pp. 127-129

hotar, lângă unul vechi, numaidecât atunci Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, nobilii de Comiţâg s-au împotrivit, iar când au văzut, prin trecerea acelei movile, mai multe semne vechi de hotar, dar vădite, şi au vrut să ridice lângă vechile semne de hotar pe cele noi, sus-zişii nobili de Comiţâg s-au pus împotrivitori la ridicarea acestor semne de hotar, şi pe aceştia i-au chemat, spre a se înfățișa înaintea noastră, la octavele sărbătorii Rusaliilor, De asemenea, mergând, de aici, înspre partea de miazăzi, când au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Comiţâg, al doilea satul **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj) şi al treilea desparte moşia învecinată Micuş, dinspre partea de miazăzi, unde şi în care loc aceiaşi Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, fiind înşişi de faţă, adunând din nou semnele vechi de hotar... şi, după aceea, în partea de miazănoapte a pomenitei moşii Micuş, de asemenea Mihail, fiul lui Ioan, împuternicitul magistrului Ioan de Tur, le-a mărturisit la fel ca adevărate; şi când au vrut să ridice un semn de hotar lângă satul Micuş, nobilii de **Indol** (Indal, azi **Deleni**, judeţul Cluj), fiind înşişi de faţă, s-au împotrivit. Apoi au mers spre partea de miazăzi, unde au găsit şase semne de hotar vechi, din care unul l-au înnoit, dar când au vrut să ridice semne de hotar noi, lângă cele vechi, sus-zişii nobili de Indol s-au împotrivit, stând împotrivă sub cuvânt de împotrivire, şi au spus că ei au acte cu privire la aceste hotare vechi; şi acolo, la aceste semne de hotar, pe aceștia, adică pe Ladislau, fiul lui Ioan, pe Nicolae, fiul lui Petru, pe Gal, fiul lui Petru, pe Luca, fiul lui Simion, pe Ioan, fiul lui Ştefan, şi pe Blasiu, fiul lui Petru, i-au chemat înaintea nobleţii voastre, statornicindu-le ca soroc octavele sărbătorii Rusaliilor. Apoi au pus, înspre partea de răsărit, la o vale numită Valea Rea,

într-o dumbravă, înspre miazăzi, un semn de hotar nou; si apoi, mergând mai departe, spre apus, când au ridicat, dinspre satul numit **Sâncraiu** (Sâncraiul Deşert, Zentkyral, azi **Crăeşti**, judeţul Cluj) al domnului rege... noi semne de hotar de legătură, în care loc nu s-a arătat nici un împotrivitor. De aici, mergând înainte, spre apus, hotarul ajunge la moşia **Kekbik** (dispărut, lângă Crăieşti, judeţul Cluj), unde au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Sâncraiu, al doilea, moşia Kekbik, dinspre partea de apus, şi al treilea desparte moşia Micuș, lângă care au pus un semn de hotar nou. De aici, au mers deasupra satului Kekbik, unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou. De aici, hotarul trecând peste râul Kekbik, în locul unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au făcut unul nou. De aici, mergând înainte, către satul **Silvaşu** (Sciluas, Ziluas, încorporat în **Gherla**, judeţul Cluj), în locul unde au găsit trei semne de hotar vechi, lângă care au făcut, din nou, două şi i-au chemat la locul semnelor de hotar pe nobilii din acel sat Silvasu; dar ei, toţi, laolaltă, nici nu s-au îngrijit să vină şi nici nu au trimis pe cineva. De aici, mergând înainte, spre miazănoapte, peste același deal, au făcut, lângă un semn de hotar vechi, unul nou. Mergând înainte, peste acel deal, spre miazănoapte, hotarul ajunge la drumul mare, care vine de la moşia Silvaşu şi se îndreaptă spre miazăzi, unde au găsit două semne vechi de hotar, dintre care pe unul, pe cel dinspre satul Micuş, l-au făcut din nou. De asemenea, mergând înainte, peste acest deal, către miazănoapte, unde au găsit un semn vechi de hotar, pe care l-au făcut din nou. De aici, mergând spre răsărit, hotarul ajunge la drumul mare, care merge spre Cluj, şi la alt drum, care se îndreaptă spre apus, şi, între aceste două drumuri, au găsit două semne

vechi de hotar, lângă care au ridicat altele noi, şi la ridicarea acestui hotar s-au împotrivit **doi români**, anume Nanu şi Teodor, în numele lui Grigore, fiul lui Grigore de **Cean** (Chaan, Chan, azi **Ceanu Mare**, judeţul Cluj), şi al lui Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu. Apoi au mers prin alte pământuri, până la hotarele moşiei domnului episcop şi la capela noastră Sfântul Benedict, unde au găsit mai multe semne de hotar vechi, între moşiile Micuş, **Sălicea** (Zelliche, judeţul Cluj) şi Silvaşu, şi anume în acel loc, **pomeniţii români** s-au împotrivit de asemenea, în numele sus-zişilor Grigore şi Andrei. / De aceea, i-au chemat pe toţi înaintea nobleţii voastre, anume pe nobilii de Comiţig, adică pe Chamaz, fiul lui Kania, şi pe Ladislau, fiul lui Toma, de asemenea pe nobilii de Indol numiţi mai sus, precum şi pe Grigore, fiul lui Grigore de Cean, pe Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu, împotriva magiştrilor Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), a lui Ioan, fiul lui Petru de **Bogata** (Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj), şi a lui Petru zis Herceg de aceeaşi Bogata, hotărând părților ca soroc de înfăţişare înaintea voastră octavele sărbătorii Rusaliilor (13 iunie)”[1042].

**1448**: „În 1448 clujeanul Ioan de Husmezeu stăpâneşte părți din moșia **Comşeşti**, dobândite prin zălogire”[1043].

**1934**: „În ziua de 25 iunie, a încetat din viaţă văduva Maria Crişan, de fel din comuna **Comşeşti**, jud. Turda, în frumoasa vrâstă de **95 de ani**. Cinci generaţii de-ale sale i-au străjuit sicriul, începând de la copiii săi şi până la

[1042] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 236, pp. 373-378
[1043] Goldenberg, S., *Clujul în secolul XVI*, Bucureşti 1958, p. 346

copiii strănepoţilor. Cu toată vrâsta înaintată, răposata a fost pe deplin sănătoasă, până în ultimele zile”[1044].

**1941**: „În ziua de 20 martie, s-a făcut, cu toată ceremonia cuvenită, ca unui erou al suferinţei, prohodul tânărului student la drept, cum și la Sf. Teologie din Blaj, Nicolae Mureşan, fiul lui Ilie Mureșan învățător pensionar din parohia **Comşeşti**, jud. Cluj-Turda. Numitul a zăcut în pat, timp de 18 ani, fără întrerupere, cu o răbdare de Iov, dar şi de adevărat mucenic, fiind un suflet cum rar se poate întâlni în zilele noastre. Notez că boala şi-a contactat-o fiind prizonier italian, de unde în anul 1919 s-a reîntors acasă ca ofiţer-voluntar”[1045].

**1944**, septembrie 27: „Cu tot timpul nefavorabil, aviația română de asalt şi bombardament în picaj a atacat violent adunările de tancuri şi vehicule auto din regiunea Nord-**Comsești** (N-V de Turda) ca şi aglomerările de trupe și vehicule hipo din zona **Martineşti** și **Vâlcele**, obţinând numeroase distrugeri. Podurile din zona **Ceanul Mic** (N. de Turda) au fost de asemenea obiectul atacurilor aviaţiei noastre de bombardament în picaj, cu foarte bune rezultate”[1046].

---

1044 *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 28, Blaj 1934, p. 8
1045 *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 15, Blaj 1941, p. 4
1046 *Universul*, Anul 61, nr. 266, Bucureşti 1944, p. 1

# COPĂCENI

(Copand, Koppan, azi **Copăceni**, judeţul Cluj)

**1360**, noiembrie 11, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire „că Ioan, fiul lui Bartolomeu, şi An-drei, fiul lui Simion de **Chonthaza** (?), iar pe de altă parte Iacon şi Mihail, fiii lui Mihail de **Copand** (Koppan, judeţul Cluj), ne-au mărturisit că vor să pornească între ei o pricină de judecată, cu privire la o bucată de pământ între moşiile Chonthaza şi Copand"[1047].

**1363**, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ştefan de **Pethlend** (dispărut, lângă **Tureni**, judeţul Cluj) că o dreaptă jumătate a unei moşii a lui, numită **Berchiş** (Berkes, Berkus, azi **Borzeşti**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Turda, care e acum în mâini străine, are foarte mare nevoie să fie dobândită din nou şi să fie trecută în stăpânirea sa. Drept aceea, trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru, Ioan de **Tur** (Tuur, Twr, azi **Tureni**, judeţul Cluj) sau Ladislau, fiul lui Toma de **Comiţâg** (Kompnyathzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), ori Nicolae, fiul lui Pavel tot de Pethlend sau Ioan, fiul lui Mihail de **Copand** (Koppan, azi **Copăceni**,

[1047] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 532m pp. 572, 573

judeţul Cluj), s-o dobândească şi s-o treacă în stăpânirea acestui Andrei, fiul lui Ştefan"[1048].

**1480**: „Matei Mailat, tatăl lui Ştefan, în jumătatea a doua a veacului XV era proprietar şi în Ungaria, dar, pe la 1480, a trecut în Ardeal, unde s-a aşezat în ținutul Făgărașului. Purta numele de **Comăna**, dar avea şi alte proprietăți însemnate. Astfel, avea a patra parte din satul **Crihalma**, luat în zălog de la nobilii Petru și Grigorie din **Copand** (azi Copăceni, jud. Turda) și moșia de la **Țințari**. Un document din 1511, arată, că boierul Mailat de Comăna, împreună cu fiii săi Comșa, Ioan, Negoiţă, Zehan (Ştefan), Dumitru şi Marta, au părăsit religiunea și ritul grecilor, trecând la biserica romană (catolică), ca să se poată înălța la nobilitatea ungară"[1049].

**1867**: „În 1867, tatăl lui Barițiu, asociat cu unul dintre fii, cumpără, la sfatul stăruitor primit din Braşov, moşia din **Petrind** a lui L. Veics, pe care, cum apare din corespondența purtată cu acest prilej, intenționa s-o ia şi „baroniţa" din **Copand**"[1050].

---

1048 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 154, pp. 127-129

1049 *Ţara Bârsei*, Anul III, nr. 5, Braşov 1931, p. 406

1050 Retegan, S., *Structura social-economică a burgheziei româneşti*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj-Napoca 1971, p. 284

# COPALNIC-MĂNĂŞTUR

( Kápolnokmonostar, districtul Măgureni,
judeţul Maramureş)

**1405**: „Ctitoriile Voievozilor şi boierilor ardeleni, care, în vechime, și-au putut menţine slujba înaltă în stat: În Maramureş: Peri, de Sas-Vodă, apoi cele ale fiilor acestuia, Baliţa și Drag, și ale copiilor acestor din urmă: **Cuhea**, **Bârsana**, **Biserica albă** şi, din alt judeţ, **Mănăș-tur-Copalnic**"[1051]. „**Copalnic**, făcută de sat, între 1404 şi 1424"[1052]. „Mănăstirile româneşti, pomenite în secolul al XV-lea, încep cu cea de la **Mănăştur-Copalnic**, ridicată între anii 1405-1424 şi continuă cu cea din **Cuhea** (azi, Bogdan-Vodă), amintită într-un act datat 27 iulie 1411"[1053].

**1765**: „**Copalnic**. După conscripția episcopului Rednic, din 1765, mănăstirea avea un intern, care valora

---

[1051] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, p. XVI

[1052] Mitropolia Ardealului, *Biserica ortodoxă română din Ardeal şi Ungaria, în veacul lui Iancu de Hunedoara (XV)*, nr. 3-4, Sibiu 1956, p. 272

[1053] Cobzaru, Dumitru, arhimandrit, *Monogradia Mânăstirii „Adormirea Maicii Domnului" Nicula*, Cluj-Napoca 2020, p. 41

200 florini. Proprietate a uniţilor, în 1774, nu adăpostea nici un călugăr”[1054].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Babb**, în comuna Capolnic-Monostor ( Kápolnokmonostar), 1664, 11 familii. De această familie a fost renumitul Episcop al Făgăraşului Ioan Bobb, precum şi alţi bărbaţi merituoşi, precun Ioan Bobb, fostul Translator la Guvernul Transilvaniei (dar şi poetul Vasile Fabian-Bob, 31 decembrie 1795, Rusu Bârgăului –7 aprilie 1836, Iași).

**Pop**, în comuna Capolnic-Monostor ( Kápolnokmonostar), 1609, 13 familii”[1055].

**1896**: „Domnul Aurel Simon, farmacist în **Copalnic-Mănăştur** şi proprietarul unui laborator chimic în Budapesta, va tine în Kápolnok-Monostor, din 15 iulie, până în 5 august nou 1896, un curs gratuit de aurărit, colorit şi alte industrii de casă. Numitul domn a ţinut, și mai înainte cu 6 ani, atari cursuri în **Gherla** şi **Sânte Jude**. La cursul, ce-l ține acum, invită cu deosebire pe preoţi, teologi şi învățături. Cei ce vor participa la curs vor primi proviziune ieftină sau la case private, sau în ospătăria domnului Stupariu”[1056].

**1929**; „În zilele acestea de ger cumplit, a plecat țăranul Petre Severeanu din **Copalnic**, cu trăsura cu doi cai, în treburile casei. Pe drumul ce scârţâia sub roţile trăsurii, nu era nici un suflet de om. Deodată, caii simt ceva şi ciulesc urechile, şi încep a sforăi din nări. Badea Petre

---

1054 Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, p. 142
1055 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 27
1056 *Unirea*, Anul VI, nr. 29, Blaj 1896, p. 229

îndată şi-a dat seama că se apropie vreo primejdie şi s-a dat jos din trăsură, ca să-şi încurajeze caii. Primejdia însă a fost cu mult mai mare de cum şi-a închipuit el. O ceată de lupi, de vreo 40-50 de capete, se apropiau urlând de trăsura cu caii. Caii, înfricoşaţi la văzul lupilor, au luat-o la fugă, cu trăsura, peste hotar. / Badea Petre, încremenit de spaimă, caută în dreapta, caută-n stânga şi, cât ce ai bate în palme, a fost pe un stâlp de telegraf. De-acolo a văzut el cum s.au repezit sălbătăciunile la caii lui, care n-au putut fugi departe prin zăpada cea mare. Într-o clipă, i-au sfâşiat şi i-au înghiţit.

După ce au dat gata caii, s-au întors lupii la stâlpul de telegraf, să-l coboare pe badea Petre. Unii scormoneau pământul cu labele, ca să scoată stâlpul din pământ. Alţii încercau să se urce pe lemn. N-au reuşit însă cu planurile lor, pentru că, din norocire, le-au stricat isprăvile nişte vânători, care au dat peste ei şi au scăpat pe nenorocitul de om de la moartea sigură. Căci îndată ce au sosit vânătorii şi au alungat lupii, badea Petre a picat de pe vârful stâlpului ca un butuc, fără semn de viaţă. / După multe încercări, vânătorii l-au trezit pe omul nostru, dar nu au putut afla de la el de unde e. Și-a pierdut minţile de groază şi părul i-a albit ca zăpada câmpului. Se uita cu ochii-nholbaţi în toate părţile şi striga: Lupii, lupii!”[1057].

**1932**: „Drulea Ioan, flăcău de 21 ani, de meserie brutar, comunist, din comuna **Coaş**, jud. Satu-Mare, în ziua de 8 martie a. c. s-a folosit de ocazia că părinţii săi nu erau acasă și a siluit pe soră-sa, Drulea Rozalia, în etate de 10 ani, umplând-o şi cu boli lumești. Cazul a fost cercetat şi descoperit de către plutonierul Negrilă Ilie, şeful postului

[1057] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 7, Blaj 1929, p. 5

de jandarmi din **Copalnic-Mănăștur**. Flăcăul a fost arestat şi înaintat la Tribunalul Satu-Mare, în loc să fi mers în armată, unde. era înrolat și trebuia să plece acuma, iar fetiţa, în stare gravă, a fost trimisă în spitalul din Baia-Mare."[1058].

**1933**: „În ziua de 3 ianuarie, femeia Nechita Maria, măritată după Mihuş Grigore din comuna **Preluca**, a fost la târg în comuna **Copalnic-Mănăştur**. Plutonierul Negrilă Ilie, şeful postului de jandarmi, a văzut că ea tot cumpără fel de fel de lucruri, de care nu avea nici o trebuință, şi în tot locul plăteşte cu piese de 100 lei. A luat-o la întrebări, referitor la bani, ba a văzut că sutarul cu care a plătit e fals. L-a confiscat, deci, de la ea şi, strângând-o cu uşa, s-a încurcat în răspunsuri, până când a trebuit să recunoască, în sfârşit, că banii sunt făcuţi de Nechită Ioan al lui Nicolae, și Pop Spiridon din **Preluca**. Făcând percheziţie la cei doi locuitori, a găsit la ei mai multe piese de câte 100, 20 şi 2 lei, ba a găsit și maşinile și a constatat că cei doi oameni fac bani de prin iunie 1932. La locuitorul Nechita Ioan a găsit şi 40.000 lei bani buni, făcuți pe cei falși. Plutonierul le-a încheiat proces verbal şi pe toți trei i-a predat parchetului Satu-Mare"[1059].

**1933**: „**Agru, în Copalnic-Mănăștur**. În ziua de 25 martie, la sărbătoarea Buneivestiri, s-a ţinut a doua şedinţă a Agrului, din acest an, în comuna Copalnic-Mănăştur. Programul bogat s-a desfăşurat în faţa unui public mult mai mumeros ca-n rândul prim. / După cântarea imnului de începere, „Împărate Ceresc", cântat de corul şcolii din loc, şi după frumoasele cuvinte de îmbărbătare, adresate membrilor din partea dlui preşedinte Dr. Iuliu Gh. Anca,

[1058] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 14, Blaj 1932, p. 7
[1059] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 4, Blaj 1933, p. 6

urmează câteva declamări, cu caracter moral, și câteva coruri bine conduse şi reuşite de harnicul învăţător, dl Vasile Iuga. / Punctul principal din program a fost dizertaţia dlui Valer Avram, student în drept, care a vorbit despre: „Criza morală şi patimile zilei de azi". / La sfârşit, părintele arhidiacon şi protopop Nicolae Avram aduce viile sale mulţumiri dlui preşedinte, pentru munca ce-o desfăşoară în cadrele Agru-lui; dlui Valer Avram, pentru frumoasa şi instructiva dizertaţie; dlui învăţător Vasile Iuga, pentru munca ce-o depune întotdeauna cu elevii săi, în cadrele „Agru"-lui, şi onoratului public, care a arătat atâta interes şi devotament, prin faptul că acei care încă nu erau s-au înscris, de data aceasta, cu toţii, ca membri"[1060].

**1939**: „**Agrul, la Maramureș**. Adunarea generală a Agrului din episcopia de Baia Mare s-a ținut, anul acesta, la **Copalnic-Mănăştur**, în ziua de Sf. Ilie. Ziua aceasta a fost o zi de o rară bucurie sufletească pentru toți credincioşii acestei episcopii. Pregătită din vreme, adunarea s-a desfăşurat în chip minunat. A luat parte P. S. Episciop Alexandru Rusu de la Baia Mare. După liturghia solemnă, săvârşită de P. S. Episcop Rusu, în sobor de 12 preoţi, s-a ţinut şedinţa adunării, la care a luat parte multă lume, venită din toate părţile. Din partea Blajului a luat parte părintele Dumitru Neda"[1061].

# COPAND

vezi **COPĂCENI**, judeţul Cluj.

---

[1060] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 14, Blaj 1933, p. 4

[1061] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 32, Blaj 1939, p. 4

# COPLEAN

(Koplyan, judeţul Cluj)

„Satul **Coplean**, ce ţinea de comitatul Solnocul Interior, este amintit încă din secolul al XIII-lea, când ajunge în mâna familiei Kaplyon, care i-a dat şi numele. Acestei familii i se atribuie şi **o mănăstire, închinată Sfântului Martin**, pe care ar fi ridicat-o pe malul Someşului, la **Coplean**, Această așezare, ce nu figurează pe lista conscripţiilor papale, este cotropită de voievodul Ladislau Kan, în primul deceniu al secolului al XIV-lea, revenind apoi, după 1348, familiei Kaplyon. Împreună cu întreg domeniul cetăţii **Ciceu**, satul este dăruit de rege familiei Losonczy, la 1405, care îl pierde parţial, după 1467, când regele Matei Corvin confiscă bunurile nobililor răsculați. Datele puţine privind istoria satului nu oferă deci nici o posibilitate de precizare a epocii şi ctitorului căruia i s-ar datora. Biserica”[1062]. „**Biserica catolică din Coplean**. Cu ocazia restaurării bisericii, în 1970 -1971, s-au descoperit, lângă temelia ei, morminte ce pot fi datate, prin inventarul conţinut, cel mai târziu la începutul secolului al XIII-lea. Tăiate parţial de zidurile actualei biserici, mormintele ar putea fi legate

---

[1062] Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV, Bucureşti 1981, p. 21

de o construcţie romanică, anterioară. / Faza gotică completată de descoperirile restaurării este ilustrată prin: corul, boltit în cruce, pe ogive ce se desprind direct din zid şi prezintă, în profil, două scotii prelungi; arcul de triumf, semicircular, cu muchiile teşite şi două ferestre în arc frânt larg, ce mai păstrează doar glafurile simple, oblice. / Restaurarea a pus în evidenţă existența iniţială a unei intrări, pe latura sudică a navei, precum şi fragmente dintr-un ancadrament de uşă dreptunghiular, cu baghete încrucişate, şi cu profilare aplatizată, ce indică apartenenţa la formele Renaşterii. Piesa în discuţie se înrudeşte îndeaproape cu portalurile din biserica catolică din **Sf. Gheorghe**, jud. Covasna, şi **Prejmer**"[1063].

**1356**, noiembrie 13, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea obştească a nobililor Transilvaniei, ţinută la Turda, în 8 noiembrie, „ridicându-se magistrul Simion, fiul lui Ioan zis Derekaas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth. Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, împreună cu cele ce ţin de ele, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, sunt ale sale de moştenire… dar, odinioară, măritul Ladislau, voievodul Transilvaniei, a înstrăinat acele moşii, de la Ioan, tatăl său, şi le-a luat pentru sine, deoarece Ioan nu s-a învoit să intre în slujba lui, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane regale şi să nu cadă în vina trădării… / Iar aceşti juzi ai nobililor din părţile

[1063] Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV, Bucureşti 1981, p. 20

Transilvaniei, mărturisind într-un glas şi un cuget, au întărit toate cele spuse mai sus”[1064].

**1358**, ianuarie 31, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, ţinută „în lunea de după sărbătoarea Întoarcerii la credinţă a fericitului apostol Pavel (29 ianuarie)… Simion, fiul lui Ioan zis Dyrikas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare) s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, erau bunurile sale de moştenire… dar odinioară Ladislau, voievodul Transilvaniei, din pricină că pomenitul Ioan, tatăl său, n-a voit să fie slujitorul său, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane… luând de la Ioan acele moşii, s-a înstăpânit pe ele şi, de atunci, ele se află în stăpânire regească… / Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi, jurând cu mâna pe lemnul crucii, au mărturisit că toate cele de mai sus au fost şi sunt aşa cum s-a arătat”[1065].

**1858**: „Descoperirea făcute în anul 1858 a unei inscripții găsite, în zidul împrejmuitor al castelului baronului Hussar de la **Coplean**, jud. Cluj, inscripţie adusă probabil de la castrul sau aşezarea romană de la **Căşeiu**, jud. Cluj. Citind greşit această inscripţie, care de fapt vorbeşte despre o „*regio... ansamensium*” şi nu despre o „*regio... trans vallum*”, cum greşit interpretează K. Torma. Autorul încearcă să identifice pe teren această regiune *transvallum*. Torma porneşte de la descoperirea pe teren,

---

1064 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 46, pp. 44, 45

1065 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 211, pp. 214, 215

în anii 1862-1865, a fortificațiilor romane de la **Bologa**, **Negreni**, **Buciumi** etc., zone blocate parţial cu şanţuri şi valuri romane (dar cu acestea, de fapt, începe sistemul defensiv roman cunoscut ulterior sub denumirea de *limes porolissensi*"[1066].



Schloß Balta
Balta Castle
Castelul Balta
Château de Balta

[1066] Academia Română, *Dacia avgvsti provinia. Crearea provinciei*, Bucureşti 2006, p. 196

# COPŞA MARE ŞI MICĂ

(Magna Kopsch, respectiv Gyaktelke, judeţul Sibiu)

**1351**, octombrie 9: „Edigiu, vicevoievodul Transilvaniei” dă de ştire că, „Deoarece, la octavele de acum ale sărbătorii de curând trecute a sfântului arhanghel Mihail (6 octombrie), magistrul Nicolae, fiul banului Simon, a căpătat din nou, în temeiul dreptului său de moștenire, și a dobândit iar, pe calea legii, în fața noastră, de la Ștefan, Gheorghe și Ladislau, moșia numită **Copșa Mică** (Gyaktelke, judeţul Sibiu), care ajunsese, în temeiul scrisorii voastre privilegiale, în mâinile suszișilor Ștefan și Gheorghe, fiii lui Ladislau, și ale lui Ladislau, fiul lui Emeric, prin cumpărare, fiind trecută acestora de către frații săi, și anume Petru, Ioan și Simon, fiii lui Mihail, fratele acestui magistru Nicolae, fără învoirea sa, și, deoarece, pentru darea ei în stăpânirea magistrului Nicolae, omul vostru de mărturie, este de foarte mare trebuință, de aceea cerem stăruitor prieteniei chibzuinței voastre să trimiteți pe omul vostru vrednic de crezare, ca om de mărturie, în fața căruia Nicolae zis Fudur sau, în lipsa acestuia, Ioan Wamus, slujitorul și omul nostru, trimis anume de la curtea noastră pentru acest lucru, ducându-se la fața locului, pe moșia mai sus numită Copșa Mică, și chemând pe toți vecinii și megieșii ei și, de față cu dânșii, să dea în stăpânire acea

moșie magistrului Nicolae, dimpreună cu toate folosințele ei și cu toate cele ce țin de ea și o privesc și de obicei atârnă de ea, ca s-o stăpânească cu dreptul cu care se știe că ține de el fără a se ține seamă de împotrivirea numiților Ștefan, Gheorghe și Ladislau și fără a vătăma dreptul altora, dacă nu se va face împotrivire de către altcineva, iar dacă se vor ivi alți împotrivitori, pe aceștia să-i cheme înaintea noastră, la sorocul potrivit, față cu magistrul Nicolae; iar după acestea, să aveți bunătatea a ne face cunoscut în scris desfășurarea dării în stăpânire, precum și numele celor chemați, dacă va fi nevoie, și sorocul hotărât"[1067].

**1359**, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului **Mediaş** dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin jude-

---

[1067] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 65, pp. 62, 63

cată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au

fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”[1068].

**1363**, decembrie 2, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei  că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Gegus de **Mălâncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), că o bucată a sa de pământ, numită **Lăpuş** (Lapus, dispărut, judeţul Sibiu), ce ţine de moşia sa Mălâncrav şi se află în comitatul Alba, înspre moşia regească **Copşa** (Magna Kopsch, azi **Copşa Mare**, judeţul Sibiu), are foarte mare nevoie de hotărnicire”[1069].

**1365**, iunie 29, lângă Vidin: Voievodul Dionisie dă de ştire că „Ioan, fiul lui Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu) ne-a înfăţişat o scrisoare a regelui, dată acolo, la oaste, prin care regele, după ascultarea plângerii magistrului Ioan, poruncise ca un pământ, numit **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), al lui Ioan, cuprins cu putere şi pe nedrept de către saşii din satele **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu) şi **Copşa** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), să i se dea în stăpânire pe veci zisului Ioan, după ce se va fi cercetat, mai întâi, întregul adevăr”[1070].

**1366**, aprilie 29, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlul bisericii Transilvaniei că i s-a Plâns Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu) „că saşii noştri din **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu) şi **Copşa**

---

[1068] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

[1069] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 206, pp. 189, 190

[1070] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 412, pp. 430-432

(Magna Kopsch, judeţul Sibiu), ce ţin de scaunul Mediașului, punând stăpânire, cu de la sine putere şi prin silnicie, pe o bucată de pământ, numită **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), aflătoare între hotarele moşiilor sale de moştenire numite **Noul Săsesc** (Wyfalu, judeţul Sibiu) şi **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu), ce ţin de pomenita moşie Mălăncrav, o păstrează şi o folosesc în chip nedrept şi necuvenit… / De aceea, poruncim cu tărie ca să trimiteţi spre mărturie doi bărbaţi potriviti şi vrednici de crezare dintre voi, în faţa cărora, oamenii noştri… să încredinţeze fiecărei părţi drepturile sale”[1071].

**1366**, mai 5, Alba Iulia: Raportul capitlului bisericii Transilvaniei, trimis regelui Ludovic, după ce trimişii au hotănicit şi preţuit moşia **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), după ce martorii le-au „arătat mai întâi o movilă de hotar, aflătoare spre moşia **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), movilă pe care amândouă părţile au socotit-o adevărată; apoi, mergând spre miazăzi, pe o creastă mare şi lungă, au arătat un semn de hotar, după cum li se părea lor, despre care saşii susţineau că nu e semn de hotar adevărat; mergând mai departe, până la capătul acelei creste, Ioan, fiul lui Gegus, a arătat mai multe locuri de semne de hotar, pe care mărturiseşte că le-au stricat zişii saşi, dar acolo nu se vedeau nici un fel de semne. După aceea, la capătul acelei creste, el a arătat un semn mare, despre care amândouă părţile au spus că este un semn adevărat, ce desparte moşiile **Copşa** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu); mai departe, pomenitul magistru Ioan nu a mai arătat alte semne. În cele din

---

[1071] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 37, pp. 52-55

urmă, sus-zişii saşi i-au dus pe dânşii la altă creastă, pe care, coborându-se, au arătat mai multe semne, care se puteau vedea şi erau în ființă, şi pe care mărturiseau că le-au ridicat pe vremea răposatului voievod Ladislau, dar sus-zisul magistru Ioan spunea că acele semne de hotar au fost ridicate cu samavolnicie. Şi, fiindcă pomenitele părţi nu se puteau înţelege asupra acestui pământ în pricină, dimpreună cu nobilii şi comiţii din scaunul Mediaşului, de faţă cu vecinii şi megieşii aflători acolo, aşa cum au putut ei socoti cu mintea şi vedea cu ochii, au prețuit sus-zisul pământ astfel, că pe acel pământ ar putea sălăşlui optzeci de gospodării sau curţi, iar din pământurile de arătură, din pădurile, apele şi viile de acolo, aceste gospodării ar putea avea hrană şi roade îndeajuns pentru folosul lor"[1072].

**1366**, iulie 13, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de ştire şi-a trimis oamenii de încredere „în mijlocul nobililor, secuilor şi saşilor din ţara noastră a Transilvaniei, ca să potolească şi să împace pricinile tuturor judecăților şi neînțelegerilor ce dăinuiau între ei, pentru nişte pământuri şi hotare, după îndreptarea hotarelor altor moşii, şi care au ajuns înşişi la bucata de pământ numită **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), aflătoare în ċomitatul Alba Transilvaniei, din pricina căreia se ştie că credinciosul nostru cavaler Ioan, fiul lui Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), susţinând că acel pământ este al său de moştenire, a avut, de multă vreme, încoace, felurite certuri şi tot felul de gâlcevi cu oamenii sau saşii noştri din satul **Copşa** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), şi, deşi magistrul Ioan a cerut şi acolo să i se întoarcă acea bucată de pământ în întregime, ca fiind a lui de moştenire, totuşi,

[1072] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 41, pp. 57, 58

fiindcă se vedea că pomenitul magistru Ioan nu va putea căpăta în chip paşnic în întregime zisa bucată de pământ, faţă de sumeţia, vorbele dușmănoase şi zarva acelor oameni şi saşi, care, deşi pe nedrept, cum ni se spune, se foloseau totuşi de acel pământ, de aceea numiții noștri oameni osebiţi, având pentru aceasta împuternicire deplină din partea noastră, de dragul păcii şi al liniştii între cele două părţi, împărțind pomenitul pământ Lăpuş între zisele părţi, l-au hotărnicit prin semnele de hotar"[1073].

**1898**, Diaconovich: „**Copșa** (magh. Kapus, germ. Kopisch), comune în Transilvania. Copşa Mare, comună mare în comitatul Târnava Mare, 1.137 locuitori germani şi români. Copşa Mică, comună mică în comitatul Târnava Mare, cu 828 locuitori (1891) maghiari și români; punct însemnat al liniei ferate Budapesta-Braşov, de aici se rantifică o linie la Sibiu; poştă şi telegraf"[1074].

**1927**: „**Mari fabrici la Copșa Mică**. E ştiut că, la **Copșa Mică**, între Blaj și Mediaș, au început să se clădească niște fabrici mari, despre care se spune că vor fi celea mai întinse și mai puternice din tot răsăritul Europei. Auzindu-se despre aceasta, au și răsărit la **Copșa Mică** o mulțime de negustori, care întreabă de locuri de case, spre a-și face prăvălii și cârciumi, pe seama muncitorilor. Pe cât auzim, consiliul comunal din **Copșa Mică** ar da mai bucuros asemenea locuri la români. Cei care se interesează de așa-ceva, pot cere lămuriri de la dl Mihail Jampa, directorul şcolii primare de stat din **Copșa Mică**"[1075].

[1073] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 111, pp. 207-210
[1074] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 2
[1075] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 40, Blaj 1927, p. 4

**1933**: „**Focul din pământ la Mediaș**. Făclia uriaşă care luminează noaptea ținuturile ardelene ¤ „Gazul metan“ a găsit o răsuflătoare şi arde necontenit, băgând groază în locuitori ¤ Însemnări luate la faţa locului.

În ziua de 13 iulie, seara, aproape întreg Arealul a fost băgat în mare groază de-o vâlvătaie cumplită de foc, care înroşise norii şi se vedea amenințătoare şi din celea mai mari depărtări. Aproape în fiecare sat şi oraş, oamenii au crezut că este un foc mare în comuna vecină şi nu puţini au fost aceia care au şi alergat spre zariştea vâlvătăii, ca să ajute la stins. / În **Blaj** s-a crezut că arde marea comună **Valea Lungă** ori **Lunca**. Locuitorii din **Valea Lungă**, la rândul lor, au crezut că arde comuna **Lodroman**, Saşii din **Hususău** au şi şcos pompele de apă, de multă vreme ruginite, şi au luat-o la goană către **Lodroman**. Pompierii din **Cluş** au văzut şi ei focul, de către miazăzi-răsărit, şi au plecat spre **Feleac**, să stingă acolo. La **Abrud**, oamenii au crezut că arde comuna **Corna** şi au fugit într-acolo. La Râmnicul Vâlcei, în vechiul regat, un plutonier major, care se găsea în patrulare în jurul orașului şi crezând că arde într-o comună vecină, s-a tot luat după zare, până s-a trezit în vârful munţilor, la **Turnu-Roşu**, de unde i-se părea că arde întreg Ardealul. / Un inginer sosit la Blaj, de la **Lupeni**, spune că focul se vede şi de sub poalele Parângului, tot atât de bine se vede şi de la **Timişoara**.

**Limbi de foc din pământ.** La **Blaj,** am ştiut curând că focul cel mare, care înroşeşte cerul spre răsărit, este la o sondă de gaz metan, de lângă **Mediaş**, dincolo de **Copșa Mică**, în dreapta drumului de fier spre Bucureşti. Asemenea focuri au mai fost în Ardeal, la **Şărmăşel pe Câmpie** și la **Șaroş**, în Târnava Mică, însă niciodată atât de cumplit ca acum. / Mulţi dintre cititorii acestei foi se vor întreba,

cu drept cuvânt: de unde limbi de foc din pământ? Ce gaze ard acolo şi de unde vin ele? Ori poate că şi-a deschis iadul vreun gâtlej de răsuflătoare, să ne pedepsească pentru răutăţi? / Pe sub pământul Ardealului nostru, în multe părţi, la adâncimi de câte 300-900 metri, prin goluri lungi și încurcate, se află un gaz, un abur ciudat, foarte aprinzăcios, care se numeşte gaz metan. Acest gaz fără culoare şi cu prea puţin miros, răzbeşte uneori şi până la suprafaţa pământului şi se arață mai ales prin bălți şi mocirle, pe care le face să fiarbă, apa rămânând totuşi rece. O asemenea baltă este la **Bazna**. Mai sunt, pe Câmpie, pe la **Şărmaş** și **Şărmăşel**. Răsuflările gazului, când nu dau în bălți şi umblă copii cu țigări pe aproape, se aprind și ard ca nişte făclii verzi, presărate pe câmp şi pe văi. Acestea uşor se astupă şi se sting.

De vreo 20 de ani, încoace, inginerii cei învățaţi, luând pildă de la americani, au început să sfredelească anume după gazul metan, cu ajutorul unor alcătuiri măiestre, numite sonde, prind gazul de sub pământ, în nişte ţevi groase de fier şi îl duc la fabrici, de poartă maşini cu el. Acest gaz îl duc prin ţevi mai subțiri şi în case, de luminează şi încălzeşte odăile. Aşa este la **Diciosânmărtin**, la **Mediaş**, la **Turda**. Acolo orășenii se luminează cu gaz metan şi tot cu gaz se încălzesc şi fac mâncare, Gazul este bun, că arde minunat şi nu face fum, nici cenuşă, însă rămâne pururea primejdios, căci, dacă se scurge în casă ori în pivniţă şi ia foc din negrijă, aruncă palate în aer şi scrum face din oameni, Asemenea nenorociri s-au şi întâmplat multe.

În apropiere de **Mediaş**, se află sonde de gaz metan pe valea „Şomărt”, la **Proştea Mare**. Chiar aici s-a ivit și nenorocirea de acum, care a făcut atâta groază în Ardeal.

La Şomărt sunt vreo două sonde mai aproape, dintre care una nouă de tot, făcută pentru încercări. Din această sondă, cu nr. 5, a pornit toată prăpăstenia. Acolo au dat de gaz mult şi se spune că nu l-au astupat destul de bine, iar gazul, având putere cumplită, şi-a găsit o ieşire, din jos de sondă, într-un fund de pârău, pe unde, încă din 1 iulie, a început să izbucnească cu huiet grozav şi cu bolovani aruncaţi la înălțimi de sute de metri. / La început, gazul atesta nu ardea, ci numai făcea un zgomot cumplit, vestind pe oameni să se păzească şi să fugă de primprejur, că tuşeşte pământul şi se pot întâmpla lucruri cumplite. / Aşa s-a şi întâmplat. În ziua de 13 iulie, joi spre seară, bolovanii aruncaţi din pământ au dat scântei, gazul s-a aprins şi s-a ridicat peste întreg ţinutul o limbă de foc, înaltă de 160 metri şi mai groasă decât un turn de biserică, prelingând norii şi împrăştiind spaimă în toate părțile! / O pădure, ce era în apropiere, s-a prefăcut în cenuşă, într-o clipă, iar semănăturile de grâu, de ovăz şi cucuruz au fost rase de pe faţa pământului. În jurul gurii de foc, pământul e o vatră roşie, de care nu te poţi apropia la 300-400 de metri. / Gazul arde cu putere turbată şi face un zgomot ca de trenuri multe împiedecate, pare că-i capătul lumii.

**Priveliştea, la fața locului**. A doua zi a focului, vineri seara, în 14 iulie, am plecat şi noi de la foaie, să vedem cu ochii noştri prăpădul, Când am trecut cu trenul de stația **Micăsasa**, dealurile din stânga şi din dreapta au început să ne apară ca ninse de-o lumină verzuie, parcă ar fi de pucioasă. Văzduhul se aprindea întreg pe-o clipă, apoi se stingea iarăşi. / Când ne-am apropiat de **Copșa Mică**, pe sub dealurile luminate au început să apară şi satele. Păreau cetăţi moarte din poveşti, peste care se târau balauri mari, cu spinările înflăcărate. Turnurile de biserici erau

parcă stâlpi de jăratec, împlântaţi într-un ocean cu valuri încremenite. Gândeai că nu mai suntem în lumea noastră cunoscută, ci rătăcim în lumea galbenă și mohorâtă, din basme. / Te cuprindeau florii la aşa privelişte! Toţi călătorii trenului stăteau la geamuri, cu ochii pironiţi afară, şi nimeni nu scotea o vorbă. Nici pe ceferişti nu-i mai auzeai strigând, ca de obicei, ci păreau şi ei îngroziţi de o noapte ca aceasta. / La **Copşa**, în gară, peste spinări de trenuri opăcite, am văzut deodată şi flacăra cea cumplită a focului. Aşa-ceva a trebuit să fie şi stâlpul de foc ce s-a arătat evreilor, când au rătăcit cu Moise prin pustiurile Arabiei! / La calea jumătate, între **Copşa** şi **Mediaş**, spre dreapta, dealurile s-au dat fără veste la o parte şi am putut vedea, în toată înfăţişarea ei grozavă, valea limbilor de foc! Adevărat valea iadului, încă din fuga trenului am văzut coastele arse, de dealuri, semănăturile pârjolite, şi copacul de flăcări jucăuşe, care ating cerul, luminând ţinuturile până în munţii Sibiului şi spre Făgăraş. / Trenul se opreşte la **Mediaş**, care pare şi el aprins, deşi se află la o depărtare de 9 km de la foc. În turnul bisericii săseşti vedem ceasul şi citim ora ca la lumina zilei. Palatele celea mari sunt cu coperişele înroşite, parcă ar fi din jeratic. Se apropie de ora 12 din noapte și piaţa cea mare furnică de lume. Cete mari de orăşeni pleacă spre foc, pe jos, cu trăsura şi cu autobuze mari, încărcate. / Prindem şi noi o maşină sprintenă şi, în 15 minute, ne aflăm la gura văii cu pricina. Aici, lume peste lume, ca la târg de ţară. Unii merg spre gura de iad, alţii vin. Soşeaua e plină de automobile de pe la Sibiu, Cluj, Braşov, Aiud, Bazna, Diciosânmărtin. Un Sas de la Mediaş a smuls o postată bună de cucuruz şi a împlântat o *berdrie* la crucea drumului. Dogoarea limbilor de foc se simte la cale de-o poştă şi lumea încălzită se miră de cumplita

arătare şi bea bere! Sasul destupă butoi după butoi şi adapă noroadele, ca Antihrist în ziua de apoi! Mare şodenie! / Luăm şi noi calea Şomărtului şi apucăm în sus, pe vale, spre nişte dealuri cu vii, care sunt la stânga, faţă în faţă cu gâtlejul flăcărilor, Ne împiedecăm la tot pasul de saşi şi săsoaice din Mediaş, ieşiţi şi ei la privelişte şi, după vreun km jumătate de drum, ne găsim pe-o coastă cu vie, la 300 metri de bobotaie. Obrajii ne sunt broboane de sudoare şi abia mai putem suferi dogoarea… / Mai privim o dată spre coloana cea cumplită de foc şi vedem în jur, prin iarba pârlită, ca nişte cârduri de gâște cu aripile de bobotaie. Sunt sute și mii de focurele mărunte, care arată că gazele din adâncul pământului au găsit şi alte răsuflători mai mici, pe care ies şi s-au aprins şi acestea de la „chibritul“ cel mare. / M. Melin”[1076].

**1936**: „Cursurile Şcolii Ţărăneşti Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marţi, în 9 iunie. De dimineaţă, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Şcolii de menaj, s-a făcut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, canonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, preşedintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul judeţului, Dr. Ioan Bianu şi Dr. C. Suciu, vicepreşedinţi, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior şi profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, şi Ol. I. Barna, casier, doamnele şi domnişoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Şcolii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea şi

[1076] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 28, Blaj 1933, pp. 3, 4

M, Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situaţia Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome şi premii, în unelte casnice, cărți şi medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Şona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moşna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Clugudul de jos**, Laţa Aniţa, din **Şoroştiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădeşti**, Mihu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copşa**, Moga Eugenia, din **Proştea Mare**, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădeşti**, Muntean Letiţia, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proştea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piştea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** şi Şovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulţumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărţământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei şcoli”[1077].

[1077] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

# CORNA

(Szarvaspatak, comuna Roşia Montană, judeţul Alba)

**1784, Răscoala în munţii Abrudului**: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționari-

lor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Ţăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele

trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă

pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din

**Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a

judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor unguresti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca ţăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fie-

care trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişţior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-acolonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe

grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[1078].




*În Ţara Moţilor*, „Boabe de grâu”, nr. 6, p. 352

1078 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

# CORNĂŢEL

(Hârtibaciu, Hertybach, Hertupagh,
azi **Cornăţel**, judeţul Sibiu)

**1370**, mai 14, Cetatea Tălmaciului: Vicevoievodul Ioan scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, la adunarea obştească din Tălmaci, cu „obştea saşilor din cele şapte scaune ale Sibiului şi cu oricare dintre nobilii care au moșii şi moşteniri între aceşti saşi, ca să apărăm şi să împlinim cele făcute printr-o dreaptă şi legiuită rânduială, între alţi împricinaţi, comitele Bartolomeu, fiul lui Ioan de **Avrig** (Ebrek, judeţul Sibiu), a spus că el, împreună cu acel Nicolae, fiul lui Cristian de **Bradu** (Fenyeufolua, Insula Gergardi, judeţul Sibiu), şi-au avut prima baştină sau origine dintr-un singur bunic, şi ţine de el prin cea mai apropiată spiţă a neamului; de aceea, el cere să se facă pentru ei o împărţeală potrivită în moşia de moştenire numită **Hârtibaciu** (Hertybach, Hertupagh, azi **Cornăţel**, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, în districtul scaunul Sibiului, şi în alte moşii, care ţin de asemenea de ei. Ascultând aceasta, sus-pomenitul Nicolae, fiul lui Cristian răspunde că acest lucru era foarte adevărat, că suspomenitul comite Bartolomeu, fiul lui Ioan, ţinea de el, ca părtaş, în cea mai apropiată spiţă a neamului, şi că şi-au avut baştina şi obârşia dintr-un singur bunic şi, de aceea,

când ar veni de drept, în acele moşii în care s-ar cuveni, este gata şi pregătit să facă împărţeala. / De aceea, cerem să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia omul nostru, venind la faţa locului, pe deja moşia Hârtibaciu şi pe alte moşii sau părți de moşie, care ţin, de asemenea, de ei, fiind chemaţi şi fiind de faţă acolo, în chip legiuit, toţi vecinii şi megieşii acestora, să le împartă pe acestea, după cum cere obiceiul ţării”[1079].

**1760**: „În iunie 1760, mai multe sate românești din judeţele Alba, Târnava și Turda protestează la guvern, declarând, că românii mai bine se lasă să fie decapitaţi, că sunt gata a cere ajutorul şi ocrotirea Rusiei şi că mai curând pun toată ţara în foc şi flăcări, decât să îngăduie ca cineva să-i mai silească a se face uniţi… / în curtea judeţului din Sibiu sunt trei închiși, şi anume popa Ioje din **Ocna**, un altul din Banat, Zaharie (?) şi al treilea, Mateiu din **Cornățel**, pe cari i-aţi închis din pricina bisericii lor”[1080].

---

[1079] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 512, pp. 774-776

[1080] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XLIV-XLVII

# CORNENI

(Şintereguţ, Zilkerek, **Corneni**, judeţul Cluj)

**1354**, ianuarie 7, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur adevedeşte că, înfăţişându-se în faţa lui „Ştefan, fiul lui Martin, fiul lui martin de **Hăşdatea** (**Hasdad**, inclus în Gherla, judeţul Cluj), precum şi Dumitru, fiul lui Mihail de **Şintereguţ** (Zilkerek, **Corneni**, judeţul Cluj), pe de o parte, iar pe de alta Ioan zis Acyl, acei Ştefan şi Dumitru au mărturisit că în pricina… cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiică, nobilelor doamne Katra, numită cu alt nume Caterina, mama lui Ştefan, fiica lui Mihail, fiul lui Kaza… precum şi doamnei Elisabeta, mama lui Dumitru, fiica lui Ioan, fiul lui Kaza… că pentru a patra parte ce li se cuvine din moşia **Kereztez** (lângă Iclod, judeţul Cluj)… magistrul Ioan zis Acyl le-a plătit 25 mărci de argint”[1081].

**1363**, ianuarie 25, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Iacob cel mare, fiul lui Dominic de Pergelyn, nobil de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pentru Nicolae, Pergelyn,

---

[1081] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 243, pp. 247, 248

Dominic şi Ladislau, fiii lui Ştefan, fratele său după mamă, din acelaşi loc, fără scrisoare de împuternicire… iar pe de altă parte Iacob, nobil de **Şintereguţ** (Zilkerek, azi **Corneni**, judeţul Cluj), acel Iacob cel mare ne-a mărturisit că, deoarece Iacob de Şintereguţ a tras în judecată pe acest Iacob cel mare şi pe fiii lui Ştefan, din pricina cotropirii şi ţinerii în stăpânire a unei moşii din Şintereguţ, zălogită de către Blasiu, Ladislau, Nicolae şi Bartolomeu, fiul lui Ioan, fiul lui Dominic de **Hăşdatea** (**Hasdad**, inclus în Gherla, judeţul Cluj), şi fiindcă încerca să ia înapoi de la ei această bucată de moşie, de aceea acest Iacob cel mare i-a îngăduit lui Iacob de Şintereguţ să răscumpere această bucată de moşie… după ce va primi de la el 36 florini de aur”[1082].

**1884**: „Deşi vice-comitele consilier regal Paul Szarvadi, la interpelarea avocatului Gavril Manu, în anul trecut, în adunarea comitatului, neagă, precum se vede din Nr. 85/1883 al „Observatorului”, că ar şti ceva despre catalogul de traducere a numelor româneşti în ungureşte, acum contrariul de la afirmarea aceea se poate dovedi prin fapte oficioase, fiindcă notarii cercuali români Simion Rusu din **Corneni**, Vasile Câmpan din **Gilgău** şi Ioan Balint din **Cuciulata** sunt luaţi, prin acelaşi vice-comite al Solnoc-Dobâcăi, în cercetare disciplinară, pentru că, în listele pentru cei îndatoraţi la lucrul public al comitatului, au scris numele de botez al românilor aşa precum îi cheamă româneşte: Vasile, Grigore, Ştefan, şi nu i-au botezat, din nou, după catalogul lui Havas, în: László, Gergely şi István!?”[1083].

**1888**: „Sfinţirea bisericii greco-catolice din **Cuzdrioara**, comună mixtă, de 1.000 suflete români, unde au

---

[1082] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 152, pp. 126, 127
[1083] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 208, Braşov 1884, p. 3

foste 62 coloni urbariali, înainte de 1848, și e prima comună pe linia de la Dej spre Bistrița. / Era în anul 1862, când dl Gavril Manu, judecător primar la comitate, ca curator suprem, mă ia lângă sine, mergem în **Cuzdriora**, unde vine protopopul de odinioară din **Reteag** Trifan Mureșianu, preot era atunci Nicolae Cherebețiu. Aici, în casă la Ion Batinașiu, curator primar, facem contract cu zidarul Grigorie Moldovan, român bun, pe care inginerul Carolă Göllner din **Ocna Deșiului** avea să-l supravegheze, ca să zidească o biserică de piatră, ceea ce, până în 1867, o a și edificat zidarul Grigore Moldovan din **Gherla**, tatăl renegatului profesor de universitate Moldovan Gergely. Biserica s-a ridicată în mijlocul satului, pe un loc mai ridicat, avândă 15 orgii lungime, 6 lățime, este înaltă de 4 orgii și 4 urme etc. La edificarea bisericii poporul a dat piatră și nisip, apoi zilieri și bani, în sumă de 5.669 florini v. a.

Turnul s-a ridicat numai în anul trecut, 1887, prin maeștrii români Ioan Cristea, Maftei Pop și Ioan Corai din **Corneni**, pentru 1.500 florini v. a. Pe zidul turnului e însemnat anul și numele demnului preot Ioan Goron, care serveşte acolo de 14 ani, fiind curator primar George Ciobănean, docente Vasile Manastorianu și Gavrilă Ilieșu, care asemenea mult s-au ostenit. Aceștia, cu ceilalți curatori, formează comitetul bisericesc, fiind jude comunal Gavrilă Mican. / Internul acestei biserici pompoase e prevăzută cu un fruntar strălucit, ce constă din 24 icoane în cadre aurite, pictate de canonicul răposat Michailă Șerban pentru 650 florini v. a., în rândul de deasupra cărora e scris: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace între oameni bunăvoire”.

Au contribuit Ilie Mezei, fătul, 50 florini și a făcută un clopot cu 134 florini; / dl telegrafist, născut acolo, Ioan

Pop din Budapesta, a donat un potiră în preț de 50 florini / și dl Alexa Bogdan din Dej, născut iarăși acolo, a dat piatra de clădire a turnului, care o a vecturat poporul, în preț de 15 florini, și a făcut crucea din turn, cu 25 florini. / A costat dară această frumoasă biserică pe bravul popor din **Cuzdrioara** 8.031 florini, afară de materialul și lucrul prestat, care, însă calculându-se, se poate evalua prețul bisericii acesteia, ce este decorul ținutului, cam la 12.000 florini vienei.

Pentru sfințirea bisericii acesteia, comitetul parohial a invitat pe Ilustria Sa Dl Episcop de la **Gherla**, care, împiedicat de morb, n-a pututã veni; a trimis însă pe dl canonic Vasile Pop, care, însoțit de dl notar consistorial Lazar Huza, împreună cu protopopul tractului, veteranul Vasile Casa de la **Cheşeiu**, preotul local și totodată demnul notar tractual Ioan Goron, domnii preoți Vasile Cherebețiu de la **Vad**; Alexa Nemeș de la **Capalne**; Ambrosiu Pop din **Reteag**, Petru Cherebețiu din **Cascău**, Ilie Centea din **Chiuești**, Ioan Oltean din **Suciuri**, Michailă Cherebețiu din **Bogata română**, Antoniu Nemeș din **Girolt**, Constantin Iuga din **Negrileşti**, Teodor Farcaș din **Canciu**, Augustină Budu din **Strâmbul**, Ștefan Rebreanu din **Mica** și Teodor Vaida din **Gârbău**, în 30 septemvrie 1888, a sfințit biserica. La prânzul comun au luat parte mai mulți inși și s-a rostit diferite toaste. Seara, a urmat petrecere cu joc, a cărei preț de intrare a fostă 60 cruceri. Au suprasolvit, cu ocaziunea acesta, domnii Alexandru Cheresteșiu 3 florini, George Gradovici, 40 cruceri, și Petru Mureșianu, 50 cruceri. Amintesc că, între dame, doamna preoteasă Victoria Farcaș, de la **Canciu**, s-a prezentat în costum național.

Nu voi lăsa neamintit că, cu ocaziunea sfințirii acestei biserici, comitetul parohial a spesat 186 florini, din-

tre care s-au reîntors, din oferte, pomeniri, de la banchet și de la venitul petrecerii, cu totul 133 florini, va să zică au rămas deficit 53 florini. Domnii preoți Constantin Iuga și Ioan Oltean au abzis de competența de câte 2 florini, ce li se cuveneau pentru serviciu, în favorul bisericii. / Dl preot I. Goron s-a îngrijită nu numai de biserică, ci și de școală, care constă din 3 încăperi și o cămară; salarul învățătoresc e de 172 fllorini. Învățătorul, dl Vasile Manastorian, corespunde pe deplin oficiului său și ține cor regulat în biserică, cu elevii. / Onoare poporului și conducătorului preot din **Cuzdrioara** pentru completarea paladiului religios, care poate servi de exemplu imitator și altor comune, în asemeni ori și mai favorabile condițiuni"[1084].

**1896**: „Tânărul şi zelosul învățător Nechita Păltinean, din comuna **Chiueşti**, protopopiatul Dejului, în etate de 29 ani, al 9-lea an ca învăţător şi al 3-lea an al fericitei sale căsătorii, după un morb îndelungat de plămâni, în 25 noiemvrie stil vechi a răposat în Domnul… / Înmormântarea s-a săvârşit în 28 noiembrie vechi, luând parte nu numai poporul întreg, cu mic, cu mare din **Chiuieşti**, ci și din jur, și anume din comuna, vecină **Măgogea**, toată inteligința. Anume am văzut pe dl Gavrilă Șliam, notar de cerc, cu toată familia, Victor Cupşa, preot, Vasilie Andrei, preot în **Corneni,** Augustin Cupșa, mare proprietar, şi Alesandru Iuga sub-notar. La serviciul funebral au oficiat 3 preoţi: Grigorie Lador, preot greco-ortodox, Vasilie Tamaş preot greco-catolic din loc şi Victor Cupşa. Răspunsurile funebrale le-au executat școlarii din loc"[1085].

1084 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 213, Braşov 1888, p. 3
1085 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 282, Braşov 1896, p. 5

**1900**: „Ioan Muste, proprietar în **Corneni**, a repausat după lungi şi grele suferinţe, la 23 martie stil nou, în anul al 80-lea al laborioasei sale vieţi”[1086].



Bauern aus Maramureş — Ţărani din Maramureş

Peasants of Maramureş — Paysans de Maramureş

[1086] *Unirea*, Anul X, nr. 13, Blaj 1900, p. 113

# CORNEŞTI

(districtul Caşeului, judeţul Maramureş)

**1470**, martie 24, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea nobililor Demetriu Șorba din **Călineşti**, Thyvadar, Ştefan și Mihail din **Corneşti** în posesiunea părților de moșie în Călineşti şi Corneşti. Introducerea nu se efectuează pentru contrazicerea lui Petru, fiul lui Steţiu din Bărbeşti (**Berbeşti**) și a altora"[1087].

**1474**, iunie 17: „Thoma, fiul lui Andrei Fekete din **Bărbeşti**, și fiul său Ioan protestează, înaintea conventului din Lelesz, în contra lui Georgiu din **Călineşti**, Georgiu din Bărbeşti, Gostoia din **Fereşti**, Ioan Radul din **Corneşti**, și alți mai mulți, absenţi, care au luat în posesiune partea de moșie în Bărbeşti, ținută de oarecândva de Andrei Fekete și Bărle Vlad din Bărbeşti"[1088].

**1475**, mai 21, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) moșiilor **Bărbeşti**, **Fereşti**, **Corneşti**, **Călineşti**, **Sârbi**, **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti,

---

[1087] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 290, pp. 500, 501

[1088] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 302, pp. 521, 522

județul Maramureş) și **Văleni,** în favorul lui Georgiu din Călineşti, Luca din Budeşti, Georgiu Manailla din Bărbeşti, Ioan Bud din Budeşti. Reambularea nu se face numai prin introducerea lui Luca și Ioan, numiţi Pinte, și Lazar din Budeşti în moșiile Budeşti, Vinceşti și Sârbi"[1089].

**1479**, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călineşti**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbeşti** și Giula din **Fereşti** în contra lui Ioan Forintverö, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Fereşti, fasiune de zălogire asupra părților de moșie din Bărbeşti, Fereşti, Călineşti, **Corneşti** și **Văleni**. Numiţii Georgiu din Călineşti și soţii săi se mai plâng și în contra lui Lupşa și Georgiu Kretzel din **Budeşti**, Ţtefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Ioan Frata din Kazonya şi Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui"[1090].

**1480**, august 5: „Înaintea conventului din Lelesz, Georgiu Manăile din **Bărbeşti**, Giula din **Fereşti** și Ioan Radul din **Corneşti** declară că, după ce Ioan Leuke din **Vad**, Petru și Dionisiu Bud din **Budeşti** și Georgiu Tamaş din **Sârbi**, pentru nişte fapte potentiarie (penale) și injurii au fost judecați și opriți de a reține moșia Comorzana și prediul Kekemezeu, aceştia au restituit lor și lui Georgiu

[1089] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 305, pp. 525, 526
[1090] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541

din **Călineşti** acele, retrag procesul şi, pentru cele întâmplate, îi liberează”[1091].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Birle** (Bârlea) de Somfalu, în comuna Corneşti, 6 patrifamilii.

**Belin** de Szerfalu, în comuna Corneşti, 1470, 4 patrifamilii.

**Godzsa** de Vancsfalva, în comuna Corneşti, 1582, 3 patrifamilii.

**Poppa** alias **Papp** de Bardfalu, în comuna Corneşti, 1610, 9 patrifamilii.

**Rád** de Somos alias **Somfalu**, în comuna Corneşti, 1480, 7 patrifamilii”[1092].



Schwäbin — Liebling — Şvabă
Suabian woman — Souabe

[1091] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 320, pp. 550, 551

[1092] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 9

# CORNEŞTI

(districtul Haţeg, judeţul Hunedoara)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Iordanu** (Jordán), în comuna Corneşti, 1 familie.

**Basaraba**, în comuna Corneşti, 1 familie.

**Salai**, în comuna Corneşti, 1 familie”[1093].

**1929**: „Întreprinzătorii doritori de a executa lucrările necesare la edificarea bisericii greco-catolice din **Cornești** prin aceasta se recearcă să-şi înainteze ofertele în scris la oficiul parohial greco-catolic din Corneşti, cel mult până la 17 martie 1929, 12 ore a. m. / Operatele despre acestea lucrări, anume: formularul de contract, condiţiunile de edificare, descrierea tehnică preliminară de spese şi planul, aprobate de Preaveneratul Consistor Metropolitan, la 23 februar 1929, sub Nr. 1355, se pot studia zilnic, la oficiul parohial greco-catolic din **Corneşti**, Târnava Mică, între orele 9-17. / Nicolau Platon, paroh; Mihail Sad, primcurator”[1094].

---

[1093] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 50

[1094] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 10, Blaj 1929, p. 5

**1932**: „În zilele de 29-31 iulie, Camera de agricultură a judeţului Târnava Mică a adunat, în comuna **Corneşti** (Şomfalău), peste 120 de învățători şi învățătoare, cu care a ţinut cursuri de pomicultură, viticultură, apicultură şi avicultură sau, cum se zicea mai de mult, le-a dat învățături de creşterea pomilor, creşterea viței de vie, albinărit şi creşterea păsărilor de curte, ca învățătorii, la rândul lor, să poată învăța şi ei pe alţii. / Au vorbit dl Titeş, conducătorul pepinierei, dl Schöpner, vestitul viier sas, medicul Dr. Deniflee, apoi dl Negruţiu, președintele camerei, dl Pop, secretarul camerei, dl prof. Oros de la Blaj, şi alţii. / În cele 3 zile, cât au ţinut cursurile, afară, în grădină, la vie, în curtea cu păsări şi albine, învăţătorii au câştigat cunoştinţe foarte preţioase, pentru care sunt recunoscători Camerei de agricultură. / Acum ar fi de dorit să profite ceva şi plugarii din **învățăturile de la Corneşti**. Pe viitor, ar trebui duşi cât mai mulţi ţărani tineri la asemenea cursuri”[1095].

**1933**: „A început cultivarea de pomi de soi ales, în două grădini frumoase, una la **Cornești**, pe valea Târnavei Mici, şi alta la **Dumbrăveni**, pe valea Târnavei Mari… / Grădina de pomi de la **Cornești** are o întindere de 12 jugăre, iar cea de la **Dumbrăveni** e mai mică, numai de 2 jugăre. În amândouă sunt tot felul de pomi, dintre soiurile cele mai alese. Mai ales la **Corneşti**, care e mai mare, cât ce intri găsești o tablă frumoasă, plină cu nuci, apoi alte table cu pruni, vișini, cireşi, feliurite soiuri de meri şi peri, piersici și caiși. În unele table, pomii sunt mărişori, cu coroană aproape formată, așa că, la toamnă ori la primăvară, se pot împărți pentru sădit. În alte table, pomii sunt mai

[1095] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 33, Blaj 1932, p. 2

mititei, altoiți din anul trecut, dar plini cu frunze în tot lungul tulpinii, pentru ca că se poată îngroșa și să devină cât mai viguroși. Aceștia așteaptă să fie retezați de vârf, pentru ca să-și poată forma o coroană frumoasă și cren-gurită. Multe table cuprind pomi crescuţi din semințe. Aceștia vor fi altoiți cu crenguțe de soi ales. / Nu lipsesc nici tablele cu gledicie şi salcâmi, care vor fi împărțiți sătenilor, pentru garduri vii şi pentru împădurirea coastelor și dealurilor, care nu se pot cultiva cu altceva"[1096].

**1942**: „**I-a furat nevasta**. Isprava aceasta a săvârșit o Rostaș Vasile, din comuna **Cornești**, județul Țârnava Mică. În ziua de 13 mai, el a atacat, pe drumul dintre Botoarca și fabrica de sticlă Boziaș, pe locaitoral Linu Dionizie, din **Blăjel**, căruia, după ce l-a bătut rău, i-a luat nevasta, ducând-o cu el, în Târnăveni. În timpul luptei dintre cei doi bărbați, soției lui Linu i-a căzut 1.000 lei, pe care hoțul de neveste a luat-o pentru el"[1097].

**1944**: „**Comunicat oficial**. După luptele ce au avut loc, între 6 şi 9 septembrie, pentru cucerirea comunei **Corneşti**, jud. Târnava Mică, au fost găsite cadavrele a 20 de soldați români, făcuţi prizonieri de către trupele maghiare, Cadavrele acestor ostaşi prezentau urme de tortură şi mutilare. Sunt indicii serioase că la asasinarea şi mutilarea lor a participat şi o parte din populaţia maghiară a comunei **Corneşti**. Guvernul regal român a luat măsuri pentru identificarea unităţii militare, cât şi a civililor care s-au făcut vinovaţi de aceste nelegiuiri. Toţi aceşti criminali de război vor fi pedepsiţi după legile române şi după legile internaţionale".

„**Ce a constat comisia**. Satul **Cornești** a fost ocu-

---

[1096] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 23, Blaj 1933, p. 1
[1097] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 22, Blaj 1942, p. 4

pat de trupele maghiare și germane în ziua de 6 septembrie a. c. Locuitorii comunei s-au refugiat prin satele din jur și prin pădurile apropiate, luând cu ei tot ceea ce se putea lua în pripă: haine, alimente, lucruri de prin case, etc. Năpasta s-a abătut peste sat. Case incendiate, gospodării jefuite, avutul oamenilor devastat. / Armata română a început curând operaţiile pentru recucerirea localității, operații care s-au desfășurat cu repeziciune și cu atâta promptitudine, încât sălbatecele hoarde maghiare abia au scăpat cu fuga. Ele nu s-au mulțumit însă numai cu jaful și distrugerea, ci s-au dedat și la acte care întrec cea mai bogată imaginație. / Cu un sadism feroce, caracteristic civilizației de pe pustă, au căutat să scape de prizonierii români, făcuți cu trei zile înainte, supunându-i, înainte de a-i omorî, la cele mai revoltătoare schingiuiri.

**Ce declară martorii oculari?** Primele formațiuni române au pătruns în sat în seara de 9 septembrie. / Sergentul Nițescu Valeriu, dintr-un regiment de infanterie, vede în șanțul șoselei trupurile ostașilor români, căzuți în luptă: „Am văzut cu ochii proprii, spune sergentul român, pe un ostaș român cu ochii scoși, nasul tăiat și urechile la fel”. / Valentin Vancea. refugiat din comuna **Şimleul Silvaniei** și stabilit la **Cornești**, spune următoarele: „În ziua de 10 septembrie, am văzut 4 ostași români morţi în satul **Cornești**, dintre care unul era grav mutilat, având ochii scoși, nasul și urechile tăiate”. / Locotenentul Lungu A. Alexandru, dintr-un regiment de artilerie, declară: „Am intrat în sat în ziua de 10 septembrie. După vreo 400 m de la intrarea în sat, am văzut doi ostași români morți, pe marginea drumului. Cel de-al doilea ostaș era cu urechile tăiate, precum și jumătate din nas. Cum începuse să intre în putrefacție, nu mi-am putut da seama dacă avea și ochii

scoși. Din actele care se găseau asupra acestui ostaș, rezultă că se numește Oprea Gheorghe. Am mers mai departe, iar la un colţ de drum erau alți doi ostași morți, dintre care unul era tăiat la gât, iar celălalt avea piciorul rupt de o schijă”. / Căpitanul Iliescu Gheorghe, din același regiment de artilerie, spune: „Am văzut, pe Strada Română, câțiva (aproximativ 4-5) soldați români morți, pe lângă case. Altul era cu gâtul tăiat și probabil că din cauza durerilor ochii erau ieșiți din orbite și umflați. Toți au fost îngropați în curtea bisericii”.

**Un erou necunoscut, ars de viu**. Plutonierul Camen N. Dumitru, din aceeași unitate, declară: „Am găsit, în curtea unui ungur (Corneştiul are și locuitori unguri), pe plutonierul Colan Stelian, tăiat la beregată și arterele de la mâini, lângă pragul casei, neavând nici o plagă de glonte. Un ostaș român necunoscut era ars de viu. Un soldat, cu ochii scoși și urechile tăiate, iar restul soldaților au fost împușcați. Opt din soldații aflați au fost îngropați în curtea bisericii, iar 7 în cimitirul satului **Cornești**”.

Prin urmare, peste 20 de ostași români, căzuți în mâinile maghiare, s-au sfârșit în chinuri groaznice, oribil mutilați și batjocoriți, în numele unei civilizații care împodobește atât de strălucit orgoliul sterp al vecinilor noștri de la vest. / Cerem guvernului să invite pe gazetarii aliați din Capitală la **Cornești**, să se procedeze la deshumarea cadavrelor și, în fața unei comisii neutre, din care să facă parte și medici legiști autorizați, să se reconstruiască oribilele masacre, pentru ca faptele să fie pe deplin lămurite în fața opiniei publice mondiale”[1098].

[1098] *Universul*, nr. 263, Bucureşti 1944, pp. 1, 2

# COROIU

(Korough, judeţul Mureş)

**1369**, noiembrie 15, Turda: Voievodul Emeric scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Marc, fiul lui Petru de **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş) împotriva lui Augustin, fiul lui Petru de **Coroiu** (Korough, judeţul Mureş)… că el a dat, drept pătrimea cuvenită fiicei, lui Augustin, fiul lui Petru de Coroiu, şase curţi din moşia Coroiu, bune pentru a găzdui şase familii de oameni… în anul Domnului **1367**, potrivit scrisorii magistrului Ubul, comite al comitatului Târnava”[1099].

**1927**: **„Societatea „Horea” din Coroi-Sântmărtin**. În ziua de 23 ianuarie anul curgător, locuitorii românii din comuna **Coroi-Sânmărtin**, la îndemnul harnicului învățător-director Teodor Șchiau, au constituit o societate pentru cultură, căreia i-au dat numele „Societatea „Horea” din Coroiu-Sânmărtin“, Această societate tinde la înaintarea în lumină a poporului român din Coroiu-Sânmărtin, muncind pentru înființarea unui cor bisericesc și înmormântări, serbări, teatre, jocuri naționale şi învierea

[1099] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 440, pp. 672-674

datinilor şi obiceiurilor strămoșești. Până acum, s-au înscris 30 membri fundatori. Societatea s-a şi constituit, alegându-și un comitet de 10. / Ne bucurăm peste măsură de asemenea porniri, prin satele noastre, și așteptăm acum să putem publica cât mai curând dări de seamă despre munca de luminare a societăţii „Horea" din **Coroiu**, ca şi a celor de aiurea"[1100].

**1937**: „Judecătoria mixtă **Dumbrăveni**, secţia cărţilor fonduare, jud. Târnava Mică, / Nr. 1325/1937 c. f. / Extract de publicaţiunea de licitaţie. / În cererea de executare, pornită de urmăritorul Dr. Vamoşiu Alexandru, avocat în **Dumbrăveni**, contra urmăritului Nilca Ironim, decedat, reprezentat prin Dr. Arnold Hellper, avocat în **Dumbrăveni**, / Judecătoria / A ordonat licitațiunea execuţională, în ce privesc imobilele situate în comuna **Coroiu**, circumscripția Tribunalului și Judecătoriei **Dumbrăveni**, cuprinse în c. f. Nr. 23. / A 41 top, 405 vie, cu 175 st. p. top. 406 vie cu 180 st. p., în preţ de strigare 2.000 lei, top. 265/3/2/b arător, cu 1 jug. 69 st. p., în preț de strigare de 4.000 lei, pentru încasarea creanţei de 3.721 lei, capital și accesorii. / Licitaţiunea se va ţine în ziua de 31 mai 1937, ora 10, la **primăria comunei Coroiu**. Imobilele ce vor fi licitate nu vor putea fi vândute pe un preţ mai mic decât 3/4 din preţul de strigare. / Cei care doresc să liciteze sunt datori să depoziteze la delegatul judecătoresc 10 % drept garanţie din prețul de strigare, în numerar sau în efecte de cauţie, socotite după cursuş fixat în paragraful 42 din legea LX din 1881, sau să predea aceluiaşi delegat chitanța constatând depunerea judecătoreşte, prealabilă a garanţiei şi să semneze condiţiunile de licitaţie, paragrafele 147, 150, 170

[1100] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 6, Blaj 1927, p. 4

din legea din 1881 şi paragraful 21 din legea XL din 1908. / Dacă nimeni nu oferă mai mult, cel care a oferit pentru imobil preţ mai urcat decât cel de strigare este dator să întregească imediat garanţia fixată, conform procentului de strigare, la aceeași parte procentuală a preţului oferit, conform paragrafului 25 din legea XLI din 1908. / **Dumbrăveni**, la 1 octomvrie 1936. / Judecător: Dr. Vitályós / Adjunct director c. f.: J. Rondoleanu"[1101].

**1942**: „Locuitorii satelor din sus de **Bachnea**, din județul Târnava Mică, au rămas foarte mâhniți când au văzut că trenul personal Nr. 3127, care pleacă, începând cu ziua de 2 noiemvrie 1942, din stația **Blaj**, la orele 17,38, nu mai merge până la **Coroiu**, ca până acuma, ci numai până la Bachnea. / Acesta era trenul cel mai bun al lor, cu care plecau, de la Blaj, spre casă şi locuitorii din **Lăslău**, **Şoimuş**. **Coroiu**, **Agrișteu**, **Finitelnic**, **Țicmandru**, **Zagăr**, **Senereuș** şi **Măgheruș**. Toţi aceştia nu mai pot merge decât până la Bachnea, de unde trebue să o ia pe jos, ca să ajungă acasă, şi anume tocmai acum, iarna. / Până acum, erau liniștiți că pot merge acasă după ce şi-au isprăvit treburile pe la Blaj. De acum, trebuie să doarmă la **Bachnea**. Ei se roagă de Onorata Direcţiune Generală C. F. R. să poruncească ca acel tren să meargă, şi de aici înainte, până la **Coroiu**, și nu numai până la **Bachnea**"[1102].

---

[1101] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 20, Blaj 1937, p. 8
[1102] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 46, Blaj 1942, p. 3

# CORPADEA

(Corpad, Korpad, judeţul Cluj)

„Documentarul care ilustrează faza a II-a a culturii Coțofeni din Transilvania ne creează dificultăţi serioase, el fiind fie fragmentar, fie puţin numeros şi sărac în elemente de bază. Referinţe se pot face, deocamdată, la puţine descoperiri: **Nandru**-„Peştera Curată”, **Gârbova de Sus**, **Corpadea**, **Cicău**, **Peştera Binder**, eventual una din așezările de la **Dăbâca**. / Nandru ne oferă o situație mai clară, deoarece materialele aflate în „Peştera Curată” pot fi comparate cu acelea din „Peştera Spurcată” şi, din această comparație, rezultă o clară diferențiere tipologică. / De la Gârbova de Sus şi Cicău avem, de asemenea, material redus, dar acesta conține câteva, elemente care par să caracterizeze faza a II-a şi începutul regionalizării în centrul Transilvaniei. / **Corpadea** a fost considerată ca etapă distinctă a ceramicii Coţofeni din Transilvania (Roska 1941, Horedt 1968); aceste aprecieri sunt demne de reţinut, câtă vreme nu cunoaștem şi alte materiale în afara puţinelor publicate. Adăugăm observaţia noastră: dacă Roska. (1941) ilustrează cu siguranţă un fragment ceramic Baden,

atunci 1a **Corpadea** avem în mod cert documentată şi faza a II-a Coțofeni”[1103].

**1360**, iunie 26, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui Ludovic despre hotarnica moşiei **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj), făcută de trimişi, care „au ridicat noi semne de hotar în locuri întradevăr necesare, astfel că, ajungând la o creastă, lângă un drum ce mergea spre Căianu, au ridicat două semne de hotar, dintre care unul o desparte de moșia nobililor, numită **Corpadea** (Corpad, Korpad, judeţul Cluj) și celălalt, de moșia domnului abate și a bisericii sale, numită Apahida. Iar de aici, coborând spre partea de răsărit, în acea vale, au ridicat un semn de hotar de legătură. / Apoi, ajungând la un deal, au ridicat, deosebindu-le în felul de mai sus, două semne de hotar și, înaintând câtva timp de acolo, spre acea parte, cotind spre o creastă, au înălțat două semne de hotar. De asemenea, ajungând peste acea creastă, au ridicat un semn de hotar și, pornind de acolo spre acea parte, au înălțat, pe o creastă sau deal, un semn de hotar de legătură. Iar de acolo, coborând de pe coama dealului, în Valea Lebedei, au înălțat, pe un deal foarte neted, două semne de hotar și, coborând de acolo, la poalele acelui deal, în sus-zisa vale, au ridicat, lângă două drumuri, două semne de hotar, dintre care unul desparte moșia sus-zisului domn abate, numită Apahida, iar celălalt, de moșia nobililor, numită Corpadea. Și aici s-au încheiat sus-zisele semne de hotar, nefiind nici un împotrivitor”[1104].

**1888**: „Statutele fondului şcolastic tractual, prezentate în sinodală tractual ținut la **Corpadea**, s-au modificat

[1103] Roman, Petre I., *Cultura Coţofeni*, Bucureşti 1976, p. 42
[1104] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 488, pp. 516-518

şi astfel statutele se vor trimite Prea Venerabilului Ordinariat Metropolitan spre aprobare”[1105].

**1904**: „**Ruga de la Cojocna**. Din anul 1903, de la Sfânta Maria Mare, s-a îndătinat poporul din jurul opidului (târguşorul) **Cojocna** a veni la Ruga de la biserica greco-catolică, nou edificată prin vrednicul protopop Ioan Haţieganu! O datină vie, dorită şi consolatoare de suflete şi de alinare bolnavilor. / Precum în anul trecut, așa şi în anul curent, tot cu dor au așteptat și dorit sărbătorea Sfintei Maria, ca să vină la ruga de la **Cojocna**. Deşi timpul a fost nefavorabil, totuşi au venit din cele mai depărtate locuri până la 200-300 suflete. Parohul și protopopul local fiind pe pat, greu bolnav, în acel timp serviciul divin s-a ţinut, de către preoţii din **Corpadea** și **Pata** sup. pontificând Prea On. Dr. Elia Daianu, protopopul Clușiului, chemat spre acest scop. / Dl Daianu a ţinut o predică frumoasă despre virtuțile Prea Curatei Vergure Maria, iar bolnavilor li s-a conferit Sfântul Maslu prin 2 preoţi, lectorând atât la liturghie, cât şi la maslu tânărul Aurel Haţeganu, cleric de-al IV-lea…

În ziua crucii, veneau din **Pata**, **Bocşiu** şi **Corpadea** şi **Gădălin** creştinii, în frunte cu preoţii lor, cu procesiune și prapori, cântând și lăudând pe Dumnezeu, de-ţi creştea inima văzând atâta dragoste şi pietate în popor. / Serviciul divin s-a ţinut de protopopul actual, cu asistența a trei preoți și lectorul, care, cu mulțimea poporului adunat (până la 6-7 sute suflete), s-a ţinut sub cerul liber, în cimitirul de lângă biserica veche, la altarul anume pregătit. S-a servit maslu la 80 creştini bolnavi. Predica festivă a ţinut-o harnicul preot Mihail Hodarneu din **Pata**, după care

[1105] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 231, Braşov 1888, p. 3

protopopul a lăudat zelul poporului şi l-a îndemnat la iubirea bisericii, la venirea cu dragoste, în tot anul, la această Rugă comună”[1106].

**1908**: La moartea Virginiei Haţiegan, născută Bene, îşi exprimă public regretele, din „**Corpadea**, în 7 iulie stil nou 1908. Aurel Haţiegan, soț, Veturia, fiică, Maria Bene măritată Ignat, soră, şi fiii, Constantin Bene, frate, văduva Iustina Popescu, Dr. George Popescu, Dr. Iuliu Popescu, unchi, Leontina Pop născută Popescu, Virginia Bochiş născută Popescu, mătuşă, şi fiii, Aurelia Boldea, născută Bariţiu, şi George Boldea, nănaşi, Ioan Haţiegan şi soţia Aurelia Deac, socri, Victor Haţiegan, dr. Emil Haţiegan şi soţia Ioana Haţiegan, Iuliu Haţiegan, Simeon Haţiegan, Carol Ignat, cumnaţi”[1107].

**1929**; „Sărbătoarea Sfintei Cruci din acest an ne-a adus și nouă, credincioșilor din parohia **Corpadea**, judeţul Cluj, bucuria „Misiunilor” și a renașterii sufletești. Zilele de 13-15 septemvrie au fost pentru noi într-adevăr zile de reculegere și înnoire sufletească. Am avut atunci fericitul prilej să ne tragem seama cu sufletele noastre și, din binefăcătoarea rouă a numeroaselor predici, să luăm puteri noi pentru lupta grea a vieții de toate zilele. / Cei doi preoţi misionari, Mult Onor Ilie Magda, paroh, viceprotopop onorar în Alba Iulia, şi Onor. Iosif Pop din **Galtiu**, au știut să ne pregătească atât de bine pentru mântuitoarele reculegeri, încât, cu lacrimi de bucurie, ne-am apropiat de scaunul mărturisirii și de Sf. Pahar al Cuminecăturii, spre înnoirea inimilor și a cugetelor noastre. Poporul ascultător a fost atât de mult, încât unele predici, pentru strâmtoarea sfântului lăcaș, au trebuit să fie ținute afară, în marea bise-

---

1106 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 211, Braşov 1904, p. 5
1107 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 139, Braşov 1908, p. 3

rică a firii. Și, la urmă, în ziua sfintei împărtășanii, părea că nu se mai isprăvește șiragul celor flămânzi şi însetați întru Domnul. / Cu mare duioşie ne-am despărțit de cei doi propovăduitori ai cuvântului dumnezeiesc, pe care poporul i-a răsplătit cu lacrimile regretelor şi cu buchete de flori”[1108].



Holzkirche Nădaşa Biserica de lemn
Wooden Church Eglise en bois

[1108] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 39, Blaj 1929, p. 4

# CORUŞU

(Kouroug, Korod, comuna Baciu, judeţul Cluj)

**1351**, octombrie 19, Cojocna: „Noi, magistrul Ioan zis Gâmbaș, comite de **Cojocna** (**Clus, Kolus**, judeţul Cluj), Ioan, zis Bugar, și Ioan, fiul lui Ștefan, juzii nobililor de acolo, facem cunoscut că, întrucât potrivit hotărârii judecății noastre, Ștefan, fiul lui Ladislau, nobil de **Nadăș** (**Nadas**, **Nădăşelul Unguresc**, judeţul Cluj), împreună cu alți doi nobili trebuie să facă jurământ în miercurea de după sărbătoarea fericitului evanghelist Luca (19 octombrie), împotriva lui Dominic de **Gâmbaș** (**Gunbasi**, componentă a Aiudului, judeţul Alba), nobil de **Corușu** (**Kouroug**, judeţul Cluj), cu privire la faptul că venerabilul întru Hristos părinte domnul Andrei, episcopul Transilvaniei, i-ar fi vândut lui dijmele scoase din același Corușu, de la iobagii lui Clement, fiul lui Nicolae, și ai diacului Iacob, și că acel Dominic de Gâmbaș ar fi ridicat oprelişte și împotrivire pentru acele dijme și prin aceasta i-ar fi pricinuit pagube de trei mărci de argint; sosind acel soroc, Ștefan, fiul lui Ladislau, a jurat, așa cum era dator, dimpreună cu martorii săi, asupra celor de mai sus, împotriva pomenitului Dominic și a câștigat cele trei mărci. / Drept aceea noi am hotărât că, după obiceiul țării, Dominic de Gâmbaș este dator să dea și să plătească lui Ștefan, fiul lui Ladislau, cele trei mărci de argint, la cele trei soroace arătate mai jos, și anu-

me: plata dinții, și anume o marcă de argint, o va face în a cincisprezecea zi de la darea scrisorii de față, a doua plată, de asemenea o marcă de argint, o va face la octavele plății celei dintâi, iar la a treia plată va plăti tot o marcă, de asemenea, în octavele plății a doua, care vor veni foarte curând după darea scrisorii de față, totodată s-a pus această îndatorire că, dacă nu va face plata dintâi, atunci va cădea sub pedeapsa unei gloabe, iar dacă nu va face a doua plată, va pierde banii ce a plătit mai înainte și dacă va nesocoti a treia și cea din urmă plată, va fi spus la pedeapsa plății îndoite"[1109].

**1788**, Johann Lehmann: „Privirea aleargă peste văi şi dealuri, spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite şi oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă şi frumoasă. Chiar şi cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută. / La stânga, pe înălțime, se vede regiunea mai bine lucrată din jurul **Bonţidei** (Bonsida, judeţul Cluj), iar la dreapta, cea din jurul **Huedinului** (Bánffy-Hunyad, judeţul Cluj.). Cât priveşte castelele, care sunt atât de renumite în Transilvania, nu se vede nimic din ele. Amândouă aparțin străvechii familii Bánffy, care mai străluceşte în două ramuri. O ramură a familiei este catolică; şeful acesteia este contele Gheorghe Bánffy, actualul guvernator; ramura cealaltă este reformată şi şeful ei este baronul Wolfgang! Bánffy, actualul tezaurier al țării.

**Coruşu** (Korod, comuna Baciu, judeţul Cluj) are poştă. Un maestru de poştă băştinaş îngăduie ca să i se servească, în casa lui, călătorului în trecere, ceea ce se poate găsi şi aceasta-i destul de puțin. Nici unul din aceştia nu

[1109] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 70, pp. 68, 69

trebuie să uite a preţui cât mai mult onoarea ce i se face, dându-i cu mărinimie, contra plată, fireşte, vin de băut şi o mâncare sărăcăcioasă, plătind de două ori atât de scump, şi trăieşte mai prost decât, în altă parte, pentru jumătate din sumă. Oricum ar fi mâncarea, prânzul se târâie încet în conversații politice în limba latină. / De la **Coruşu**, la **Cluj**, este o staţie de poştă scurtă”[1110].



Holzkirche — Oncești — Biserica de lemn
Wooden Church — Eglise en bois

[1110] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 588

# COSĂU

(după Ocna Şugatag, judeţul Maramureş)

**1405**, noiembrie 6, Vişegrad: „La mandatul regelui Sigismund, Vincz, Dragus, Sandor şi Bud din **Coseu** (Coseu, pe valea râului Cosău, Maramureş) se introduc (se pun în stăpânire – n. n.), fără contrazicere, în posesiunea moșiilor judecate lor: **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Fereşti** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călineşti** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş), **Boloteşti** (Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş), **Dudeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni** (comuna Călineşti, judeţul Maramureş) deodată, se statoresc metele (se reaşează hotarele – n. n.) acestor moșii”[1111].

**1423**, iunie 18: „Conventul din Lelesz adevereşte că Costa Feyer din **Coseu** (valea râului Cosău, Maramureş), cu fiul seu Ioan şi cu verii săi popa Draguş, Ioan și Radul, fiii lui Gostoia, din iubire frățescă dau, pentru totdeauna, lui Ladislau numit Volad și lui Andrei, fiii lui Bărle, şi lui Petru, fiul lui Michail Feketeu, și altui Michail, fiul lui Voic din Coseu, în partea lor, moștenită de la moşul

[1111] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 76, pp. 132-134

lor Bela, din moşia **Bărbeşti**, partea de către amiazăzi, numită Belafalva”[1112].

**1424**, iulie 15, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, pentru introducerea lui Petru, fiul lui Nicolae din Urmezö, în posesiunea moșiilor **Bărbeşti**, **Călineşti**, **Fereşti**, **Baloteşti**, **Coseu** (azi Cosău, după Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Budeşti** și Vinceşti (partea sudică a satului Budeşti). Introducerea s-a întâmplat în 11 august, fără contrazicere, dar pe *homo regius* (omul regelui), Ştefan din Bedeu, cetăţenii și hospesii (oaspeţii) din **Teceu** fără vina lui l-au omorât și, în 28 august, înainte de ce s-au expediat literile statutorie (scriesorile de punere în stăpânire – n. n.), Joan, fiul lui Costa din Coseu, a protestat”[1113].

**1635**: „La 2 noiembrie 1635, subcomitele Francisc Stoica de Krácsfalva, împreuna cu Ioan Rad de Somosfalva, pretor de **Cosău**, Mihail Szinérváraljai de **Sziget**, notar, şi cu Grigorie Rednic junior de **Gyulafalva**, pretor, ţinând scaun de judecată în **Onceşti**, s-a prezentat în faţa lor, de o parte, nobilul Iacob Moldovan, altfel Iacob Vancia de **Nanfalva**, Luca, Grigore, Francisc şi un alt Iacob, de altă parte Margareta Birthana de Fejéregyháza, văduva lui Ioan, cândva Iura de **Váncsfalva**, ca să se împace asupra unui preţ de trădare (homicidium) de 20 florini aur, asupra unei moşii nobile din **Năneşti** şi asupra unei alte omucideri. Mai târziu, la 2 februarie 1639, principele Rákóczy I dispune, tot în cauza unei volnicii, ordonând cercetare în

---

[1112] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 150, pp. 259, 260

[1113] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 153, pp. 263, 264

contra susnumitului Iacob Váncia de **Nanfalva**, care deţinu un iobag al lui Ioan Iura de Váncsfalva”[1114].

**1641**: „La 12 martie 1641, iîn fața scaunului de judecată al Comitatului Maramureş, ridicându-se Ioan Nemeş alias Gergely de **Váncsfalva**, primpretor de **Cosău**, raportă că întreaga nobilime din **Oncești** îşi esprimă dorinţa, în faţa lui, că, precum înainte de aceasta, aşa şi de aici, înainte, să fie oprită pădurea cea mare de stejar a satului, atât pentru locuitorii din **Năneşti**, **Onceşti**, cât şi pentru cei din **Valea Porcului**, astfel că şi lemnul de construcţie pentru case să se taie numai din pădurea numită Osoiu (Oszov). Convenţia încheiată asupra acestui aşezământ a fost reînnoită, prin transcrierea de Comitatul Maramureş, în congregația acestuia ţinut, în **Sighet**, la 26 mai 1665”[1115].

**1665**: „La 8 decembrie 1665, tot în faţă acelui scaun, chemă în judecată Nasta Porşa (Pârja), soţia nobilului Grigore Pap alias Stan, pe nobilul Teodor Balya de Barczánfalva şi soţia acestuia Ana Jurca, din cauză că aceştia, „neţinând seamă de lege, nici de contracte întărite”, în luna mai, anul 1665, au ocupat, în **Călineşti**, un stătut de-al Iurenilor (aşa-numit Iurczaszka-Iurcească), împreună cu casa, pământurile arătoare şi de fânaţ, pe seamă fetei lor, nevasta Marica Balya, şi casa au spart-o. Iar de altă parte, la 13 decembrie 1660, Francisc Darvay, notar comitatens de Maramureş, dădu spectabilului Ioan Iura, primpretor de **Cosău**, un certificat că, în urma hotărârii comitatului, Iura voise a depune jurământ, împreună cu alţi

[1114] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 140, 141

[1115] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, p. 141

şapte, în chestia unei averi, situată la **Onceşti**, dar jurământul nu l-a putut presta, deoarece atât el, cât şi vicešpanul, care fuseră delegaţi de către Comitat în acest scop şi pentru darea iîn posesiune a averii, „prin ivirea armatelor, au fost ocupat în oficiu, pentru executarea acestei esmisiuni n-au avut timp" şi astfel nu din vina lui Iura a rămas chestia nerezolvată"[1116].

**1691**: „La 19 octombrie 1691, juzii de tablă Ivan Váncsa de Váncsfalva şi Grigorie Nemeş, împreună cu Nicolau Steţiu de Bardfalva, pretor de **Coşău**, din încredințarea lui Ionaş Iura de Váncsfalva, au tras la răspundere, în comuna **Oncesti**, pentru dreptul de posesiune asupra imobilului numit Boltesca, pe muirea Sofronia Bolt alias Tompoş (soţia lui Lupu Godşe). Aceasta răspunse că imobilul i-a rămas de la bunica sa, Nasta Barcza, iar Lupu Godşe, că de la Titiana Iura, ca moştenire. Hafia Pintek a moştenit de la cele trei fete ale Titianei Iura (Nasta, Hafia şi Marica Barczan). Maria Váncsa crede că a moştenit de la oarecare strămoş al său. Cu Ilie Godşe personal n-au convenit, însă mama acestuia, Marika Tivadar, a declarat că şi a ei parte o ţine în biruință Ionaş Godşe şi, pentru aceasta, ea, în persoana sa, nu poate pârî. Lui Ivan Bolt încă i-a rămas, de la Titiana Iura, ln Feresti Bălaş și Mihok Pintek, încă se afirmă de erezi legali și fără proces nici unul nu e aplicat a ceda. Anuţa Bornea (soția lui Grig Vlasin) nu ştie de la cine a moştenit. Pe Dan Váncsa nu-l găsiră acasă; dar tatăl său, Puţul Váncsa, spune că ei au moștenit de la Titiana Iura, soţia lui Moldovan alias Ioan Váncsa. / Cu ocazia rechiziţiei quindenale a Comitatului Maramureş, ținută tot în acea zi (19 octombrie 1691), Ionaş Iura, lo-

---

1116 Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, p. 142

cuitor în **Onceşti**, acuză pe Ivan şi Sofronia Bolt, Matei Zah, Hafia Pintek, Marika Tivadar, locuitori tot în **Onceşti**, precum şi pe Dan Váncsa, Anuţa Borne, Bălaş Pintek şi Mihoc Pintek, locuitori din **Fereşti**, că stătutul aflător în câmpul numit Boltesc, vecin cu imobilele Zehetzk şi Szetyenszk-Mevenszk, împreună cu apartenențele constătătoare din pământuri arătoare și fânaţ, şi care formau din moşi-strămoşi stătut nemeşesc, le-au acaparat de la el. Şi, deoarece atare averi, după legile ţării, trebuie să revină descendenților veritabili, pentru a înconjura cearta, i-a somat să producă documentele de justificare, ceea ce, nesatisfăcând, cere redarea imobilelor. / Pârâţii afirmă că imobilul, înainte de aceasta cu vreo 80 de ani, a fost moştenit ca competenţă după tată, de Titiana Iura, de la care a trecut în familia lor şi ei pot dovedi rudenia cu Iurenii. Însă Iura afirmă că pârâţii sunt în eroare: „Titiana Iura a avut alt bărbat, nu acela, după care îşi formează acuma dreptul la moşie; venise aici, în comună, un diacon străin, și fiindcă comuna nu avea preot, l-au angajat de preot, avere însă n-a adus aici, ci, căsătorindu-se, preotul acela s-a așezat pe acel stătut, unde, locuind până la moarte, n-a fost cine să-l cerce, iar urmaşii lui fiind toţi mojici, averea nobilă nu compete mojicului, iar reclamantul, fiind adevăratul îndreptățit, ce vom dovedi în instanţă, cerem ca acel stătut, împreună cu pământurile aparținătoare, să se judece în favorul reclamantului.

Reclamantul ceru Scaunului nobilimii ordonarea unei noi dezbateri şi hotărâre în baza că feciorii cu vărsarea sângelui apără patria cu arma, până când femeile sunt incapabile de aşa-ceva. La aceasta, Scaunul din nou obligă pe Iura să jure pe aceea că statutul pretins a fost înstrăinat de fostul Petru Iura, prin faptul măritării soţiei sale; „atunci

stătutul, împreună cu apartenenţele, se va adjudeca reclamantului, iar dacă el n-ar presta jurământul, să jure pârâţii toţi că reclamantul n-are nici un drept la pământul pretins şi atunci le rămâne lor, şi că strămoşul lor a fost om nobil". Însă Iosif Moldovan alias Oncze şi Pricop Moldovan alias Oncze au reținut pe Ionaş Iura de la prestarea jurământului, fiindcă acel stătut formase proprietatea lui Francisc Popa Iura; ei ştiu bine şi cu siguranţă că acel pământ nu-i Iuresc, ci Onczesc (Oncesc). La protestul avocaţilor acestora, Iura a replicat cu protest separat.

La o săptămâna şi jumătate, Toma și Ştefan Rednic de **Gyulafalva**, împreună cu Ivan Zah de Váncsfalva, juzi de tablă, la invitarea lui Ionaş Iura, au descins în **Onceşti**, la casa nobilului Lupu Ungur, ca să asculte martori în cauza lui, referitor la aceea ce ştiu sau auzit, iar martorii au spus că Francisc Popa pentru ce s-a ţinut pe sine om nobil, dintre urmaşii se mai este oarecine preot şi că ştiu că avea Boltească, de care curie şi familie s-a ţinut? Mireus Godşa, om de vreo 60 de ani, nobil, numai atât a auzit, că Popa Francisc a fost venetic în **Onceşti**, „şi dintre Iureni unul şi-a dat fata după el de soţie, cu care căpătă în biruinţă stătutul Bolteszka defalcată din moşia Iuraszka, fiind preot evlavios... Dintre rămăşiţele Popii Francisc nici unul n-a fost popă".

După spusele unui iobag, cu numele Tompoş, Popa Francisc a fost ţăran şi n-a avut nici vreun fecior popă. Mihail Dragoş, nobil din **Onceşti**, expune chestia ca şi o istorie, în modul următor: Odată, Ionaş Ungur, Timosi Dragoş şi Ihnat Fole, locuitori din **Onceşti**, prăjind ovăs pentru preparat de bere, am nimerit a merge între ei, unde, după ce am povestit şi discutat multe de toate, am început a povesti şi de moşiile zărăstite; au povestit şi de averea

aceasta Boltaszka, care ce a ştiut, fiind oameni bătrâni. Dintre care, Ihnat Fole zise că Boltaszka îi ruptă din Iuraszka, cu multe pământuri la câmp, dintre care unele le-a şi înşirat; dar povestise despre stătutul acesta, că veni în sat un diac român (cantor), cu numele Popa Fodor, pe care, văzându-l om înțelept şi cuminte, un Iuresc l-a împreunat, prin căsătorie, cu o soră a sa mai mare, ce se chema Titiana; şi cerând Popa moşie de la Iuresc, fiind puţini în sat şi având o prelucă lângă biserică, i-a dat-o acestui Popa Fodor, unde să-şi poată face o casă; făcându-şi casă, Iura ceru sătenilor că pământul acela, unde stă casa Popii Fodor, să o numere între intravilane, şi sătenii, văzând învăţătura lui Popa Fodor, recepționară locul, pe care stătea casa Popii Fodor, drept intravilan, care acum se cheamă Boltaszka. Că fost-a de origine nobil ori nenobil n-am auzit; nici că din urmaşii lui oarecare să fi fost preot nu ştiu.

Între martori, a fost şi Ioan Pipa, preotul din **Onceşti**, om cam de 60 ani, indiscutabil că se chema Popa, iînsă l-au poreclit Pipa, întocmai precum şi Vasile Grigor, în fasiunea sa, îl numeşte Pipa pe Popa Francisc, căruia, de altcum, nu i-au rămas urmaşi, care să fi fost preoţi. Şi Matei Negre, nobil din **Onceşti**, aşa a auzit de la străbunul seu, Filip Grigor, că „Francisc Pipa, fiind un bun diacon român, dintre locuitorii satului, care de care a donat acestui Popa Francisc, văzându-l ce preot evlavios este, pământuri în seama bisericii“. / Este mai pre sus de orice îndoială că preotul acesta, înrudit cu Iurenii, in urma popularității sale mari, a avut mare influență în românizarea nobili lor din **Onceşti**. Astfel, Ștefan Mezei Szolgai şi Ștefan Tivadar de **Sâpânţa**, la 3 noiembrie 1691, continuară ascultarea martorilor şi în **Săpânța**, în cauza acestuia, şi, dintre cele 19 fasiuni ale martorilor, cea mai interesantă este a nobilului

Chirilă Steczka (Steţca), care „nici din poveste nu a auzit de numele omului acesta, în Săpânța, nu că încă să fie de naştere de acolo ori să fi posedat oarecare porțiune de moşie; nici să fi avut aşa fecior, nu ştie“. / La 27 noiembrie, Ionaş Iura protestează, în fața Sedriei Judeţene, că Iosif Moldovan sau oricine altul, pe cine interesul l-ar îndemna să revendice drept la moşia Bolteasca. / Acest lucru însă deocamdată a rămas în suspans, Iurenii, fiind preocupaţi cu alte cauze şi îngrijorări. Cam pe la 16 octomvrie 1693, după cum se expuseră lucrurile în faţa Scaunului Judeţean din 25 ianuarie 1695, Lucaciu Bukrics, locuitor în **Rona de jos**, a maltratat până îl ucise pe un anumit Ulics, din **Rona de jos**, un iobag al lui Vasile Iura de Váncsfalva, din care cauză acuzatorul cerea să fie judecat în baza art. 2 din Cap. 64 şi art. 31 din Cap. 3 pentru volnicie”[1117].



Karpathenpaßstraße
Road across the Carpathians

Trecătoare în Carpaţi
Pas dans les Carpathes

[1117] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 145-151

# COŞAVA

(Koschawa, comuna Curtea, judeţul Timiş)

**1782**, Johann Lehmann: „De la **Făget**, până la **Coşava** (Koschawa, comuna Curtea, judeţul Timiş) este o poştă. **Coşava** are 85 de case, han mizerabil. Dacă vreun pasager se roagă frumos, este găzduit curat în localul poştei. Aici am văzut, pentru întâia dată, împlinită literal porunca din Evanghelie: Paşte oile mele! Popa îşi mână, seara, oile de la câmp, acasă, pe frigul cel mai cumplit. De la **Coşava**, la **Dobra** (judeţul Hunedoara) este o dublă poştă. La jumătate de drum, este un sat păcătos românesc, **Coşevita** (Koschawitz, comuna Margina, judeţul Timiş), la care ajungi printr-o foarte frumoasă pădure. Nu se găseşte aici nici un han. M-am dus, odată, să mă încălzesc în cea dintâi casă țărănească mai bună, care mi-a ieşit în cale: o cocioabă mică, îngustă ca vai de ea şi îndesată de oameni, claie peste grămadă. În cocioabă, erau la 20 de suflete, femei şi copii, şi numai un bătrân. N-am putut să vorbesc cu oamenii, dar ei, cu multă bunăvoință, mi-au dat o supă de lapte. Femeile lucrau la pregătirea firelor de tort, una dintre ele şedea la război şi lucra cu sârguinţă. Fetiţele mici erau toate cu câte o treabă, băieţii se jucau cu despicături de lemn. Bărbaţii acestor femei lucrătoare se aflau la primar, locul lor obişnuit de întâlnire, ca să bea nectarul

românesc, adică rachiu. **Coşeviţa** este aşezată într-un loc încântător, înconjurat de munti.

De la **Coşeviţa**, o luăm la deal. Sus, se aflã o cruce, care arată granița cu Transilvania. Ţi se încălzeşte inima, chiar în toiul iernii, când priveşti peste ținutul din jurul acestei cruci”[1118].



Alter Bauer — Poiana-Sibiului — Ţaran bătrân
Old peasant — Vieux paysan

[1118] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 571

# COŞEIU

(Gusal, Kusal, judeţul Sălaj)

**1351**, februarie 2: Diploma regelui Ludovic al Ungariei, care în semn de recunoaştere a „faptelor de credinţă şi la vrednicia credincioaselor slujbe ale magistrului Jakch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (**Gusal, Kusal**, judeţul Sălaj), cavaler al curţii reginei şi slujbaş de Modur şi Moniga… am dat, am dăruit şi am hărăzit sus-zisului magistru Jakch, de asemenea fiilor săi Gheorghe, Ştefan, Ladislau, Andrei şi Dionisie, şi moştenitorilor lor… o mănăstire, aşezată şi ridicată în cinstea Sfintei Fecioare Margareta, pe muntele Meseş, în comitatul Solnoc, care se cheamă abaţia **Meseş** (**Mezesc, Mezes**, judeţul Sălaj); adică o mănăstire pustie şi cu totul părăsită, după cum ni se spune, cu toate folosinţele sale, anume cu dreptul de patronat şi cu întregimea celorlalte folosinţe şi cu tot ce ţine de ea”[1119].

**1351**, noiembrie 23, Buda: Ladislau, comite al capelei regale şi cancelar „adevereşte că Grigore, fiul lui Petru, a declarat, în numele lui Ladislau şi Leukus, fiii lui Ioan Lengyel, că împuterniciţii săi vor plăti, la octavele sărbătorii Sf. Nicolae, în **Kálló** (în Ungaria), înaintea unuia

---

[1119] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 13, pp. 13, 14

dintre juzii nobililor comitatului Szabolcz, lui Jackch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (**Kusol**, judeţul Sălaj), opt coţi de postav greu de Tournai”[1120].

**1353**, iulie 27, Buda: Ludovic, regele Ungariei, întăreşte „magistrului Jakch, credinciosul cavaler al curţii noastre… o moşie a sa, precum şi a fiilor săi Gheorghe, Ştefan, Ladislau şi Andrei, numită **Coşeiu**”[1121].

**1354**, octombrie 16, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea adevereşte că, venind „magistrul Jakch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (Kusol, judeţul Sălaj), pentru sine şi pentru Gheorghe, Ştefan, Ladislau şi Andrei, fiii săi, aflători la vârsta copilăriei, pe de o parte, iar de cealaltă Iacob şi Ioan, fiii lui Dominic de Coşeiu, adică verii primari de tată, de asemenea pentru ei şi pentru Nicolae, Egidiu şi Ladislau, fiii numitului Iacob, aflători, la fel, în anii copilăriei, şi susnumitul Ioan, fiul lui Dominic, pe atunci lipsit de mângâierea unor moştenitori, au mărturisit… pentru ei şi osebit pentru bucăţile lor de moşie, lăsând deoparte orice ură şi smulgând din rădăcini, din mijlocul lor, orice pricină de proces… / Mai întâi, au dat jumătate din moşia **Coşeiu**, aflătoare în comitatul Solnoc, în schimbul altei moşii a lor, zisă **Portelec** (azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Satu Mare… vecină cu moşia **Archid** (Erkud, judeţul Sălaj), pe care magistrul Jackh o stăpânea prin cumpărare, au împărţit-o în modul că o uliţă cu case doar pe o parte, aflătoare în partea de apus şi spre moşia **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, judeţul Sălaj), începând de la curtea magistrului Jackh, întinzându-se spre pădurea

---

[1120] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 82, p. 83

[1121] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 209, pp. 226, 227

Deg, până la capăt, împreună cu sus-zisa curte a revenit în proprietatea magistrului Jackh, fiul lui Toma. În schimb, cele două uliţe, cu case pe o parte, tot spre pădurea Deg, una din uliţe a căzut în bucata magistrului Jackh, iar cealaltă, dincolo de valea pârâului Deg şi aşezată înspre răsărit de sesiile acelor fii ai lui Dominic, a revenit numiţilor Iacob şi Ioan, fiii lui Dominic… Iar cealaltă jumătate a moşiei Coşeiu, numiţii fii ai lui Dominic au lăsat-o magistrului Jackh… însă pământurile de folosinţă, pădurile, dumbrăvile, păşunile, fâneţele, dreptul de ocrotire şi târgul, obişnuit să se ţină în fiecare săptămână, în ziua de miercuri, i s-a dat magistrului Jackh, pentru slujbele sale credincioase, de către preaînaltul Ludovc, regele Ungariei… / Pe lângă aceasta, jumătatea moşiei **Vaia** (Isakerwoya, azi **Crişeni**, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Solnoc… au împărţit-o între ei în două părţi egale… / Dar aceasta nu e tot, căci magistrul Jackh, împins de iubire frăţească, a dat… locul sau curtea răposatului Leukus, fratele său, şi o altă curte întreagă, aşezată lângă aceea, dinspre miazăzi, spre biserica zidită, din sus-zisa moşie Coşeiu"[1122].

**1355**, februarie 22, Buda: Cancelarul regelui Ludovic dă de ştire că „Ioan, fiul lui Ioan de **Od** (tot Dioşod, judeţul Sălaj), împreună cu fratele său Marcu, în numele lor, şi pentru Ioan, fiul lui Guth de acelaşi Od… şi totodată în numele lui Becnen, fiul sus-numitului Ioan de Od, precum şi al lui Ioan, fratele lui bun, iar pe de altă parte, Andrei şi Blasiu, fiii lui Emeric de acelaşi Od, şi au mărturisit că s-au înţeles… în aşa fel ca satele lor numite **Dioşod** (judeţul Sălaj) şi **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, judeţul Sălaj) din comitatul Solnoc să fie deo-

[1122] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 273, pp. 281-284

sebite unul de altul prin hotare despărţitoare… începând de la răsărit, cu obârşia pădurii numită Sarmaş, aproape de satul Dioşod, unde erau trei semne de hotar, dintre care unul deosebeşte satul Dioşod, al doilea satul Mocirla, iar al treilea satul **Coşeiu** (Kusol, judeţul Sălaj) al magistrului Jackh. Înaintând spre apus, prin marginea pădurii, trecând peste o coastă înspre Valea Făgetului (râu, în Sălaj), apoi ajungând la un loc spălat de ape, numit Pârâul lui Katho, de aici merge hotarul spre miazănoapte, la locul numit în limba poporului partea de la miazănoapte, în acelaşi Pârâu al lui Katho, până unde se varsă în apa numită Pârâul Ramurii de iederă; de-a lungul Pârâului Ramurii de iederă, hotarul înaintează spre miazăzi, la o creastă, dincolo de un semn lângă un drum ce vine dinspre satul numit **Borla** (Barla, judeţul Sălaj), sub un copat numit ulm, care se află la marginea de din afară a unei dumbrăvi şi care deosebeşte moşiile Mocirla şi Borla, lăsând spre miazăzi pădurea numită Katho… fiii lui Emeric au lăsat această parte fiilor lui Ioan de Od şi lui Ioan, fiul lui Guth, trecând-o la satul Dioşod… Iar cealaltă parte, rămânând fiilor lui Emeric şi urmaşilor lor, au lăsdat-o, de aceea, la satul Mocirla, al acestora"[1123].

**1355**, octombrie 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Dominic, căruia i se spune Geubul de **Coşeiu** (Kusol, judeţul Sălaj), a mărturisit că, fiind silit de unele lipsuri mari, a zălogit magistrului Jakcz de Coşeiu, pentru 60 florini de aur, pe care i-a primit în întregime, o uliţă cu un singur rând de case în Coşeiu, de la casa lui Nicolae Copilul, în afară de aceasta, până la casa lui Grigore, fiul lui Ioan, de

---

[1123] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 290, pp. 299-301

asemenea în afară de aceasta, începând de azi şi până ce le va putea răscumpăra, dar în aşa fel că dacă Ioan, fiul lui Dominic, plătind înapoi banii, şi-ar putea răscumpăra acel bun al său, atunci magistrul Jakcz, primind banii, să fie dator să o înapoieze”[1124].

**1358**, august 4, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, venind „Bede, fiul lui Matei, slujitorul magistrului Jakch, nobil de **Coşeiu** (Kusol, judeţul Sălaj), în numele acelui stăpân al său, ne-a înfăţişat o scrisoare deschisă a lui Ioan, preotul bisericii din **Mintiu (**Nemety, azi cartier al oraşului Satu Mare) şi vicar al părţilor de dincolo de Meseş, cerându-ne s-o dăm în chip de transcriere acelui stăpân al său”[1125].

**1358**, septembrie 18, Oradea: Capitlul biserici din Oradea scrie că s-au înfăţişat „Ioan. fiul lui Serefyl de **Ip** (Iph, judeţul Sălaj), şi Nicolae, fiul aceluiaşi, Nicolae, fiul lui Robert tot de Ip, în numele săi şi pentru Andrei, fiul său, şi de asemenea Leukus, preotul Turul, Grigore şi Ştefan, fiii lui Grigore, fiul lui Lauenţiu de **Suplac** (Săplac, Suplac, Zeplak, azi **Săplacu de Barcău**, judeţul Bihor), iar pe de altă parte magistrul Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Bator** (Batur, în Ungaria), iar aceştia au mărturisit că Ioan, fiul lui Serefyl, Nicolae, fiul lui Robert, şi fiii lor, precum şi fiii lui Grigore au zălogit, în anul **1355**, pe timp de şase ani, magiştrilor Jakch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (Kusal, Kussal, Kwsal, judeţul Sălaj), şi lui Nicolae, fiul lui Anyas de **Dedach** (dispărut, lângă Leşmir şi Porţi, judeţul Sălaj), nişte moşii ale lor, aflătoare în comitatul

---

[1124] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 343, pp. 361, 362

[1125] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 298, p. 309

Solnoc, chemate **Zalnoc** (Zanuc, judeţul Sălaj) şi **Chalanus** (dispărut, lângă Camăr, judeţul Sălaj), pentru 500 de florini… Pomenitul magistru Ladislau s-a legat să răscumpere, la împlinirea celor şase ani, sus-zisele moşii… pentru 200 de florini de aur, pe care Ladislau i-a plătit atunci pentru răscumpărarea unei moşii a lor, numită **Tarcea** (dispărut, Tarcha, lângă Salonta, judeţul Bihor)"[1126].

**1361**, februarie 2, Vişegrad: Regele Ludovic că pentru „faptele de credinţă ale magistrului Jakch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (Kusal, Kussal, Kwsal, judeţul Sălaj), cavaler al curţii reginei şi slujbaş de Modur (în Slovacia) şi Moniga (în Ungaria), i-am dăruit magistrului Jackh şi fiilor săi Gheorghe, Ştefan, Ladislau, Andrei şi Dionisie… o mănăstire, aşezată şi ridicată în cinstea sfintei fecioare Margareta, pe muntele Meseş, în comitatul Solnoc, care se cheamă abaţia **Meseş** (fost Căţălul de Jos, Căţăluşa, Olsou Kechel, judeţul Sălaj)"[1127].

**1362**, ianuarie 20, Vişegrad: Regele Ludovic scrie conventului de Cluj că i s-a plâns „Jakch de **Coşeiu** (Kusal, Kussal, Kwsal, judeţul Sălaj) că ar dori să intre în stăpânirea moţiei **Vârşolţ** (Varsouch, Vorsolch, judeţul Sălaj), care ţine de el ca zălog, dacă nu va avea loc împotrivirea cuiva; cu privire la aceasta, trimiteţi pe omul vostru de mărturie, în faţa căruia Ioan, fiul lui Ştefan de **Dioşod** (Od, Ody, Ood, judeţul Sălaj), omul nostru, să-l pună pe magistrul Jakch în stăpânirea acesteia"[1128].

---

[1126] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 318, pp. 328-330
[1127] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 13, pp. 13, 14
[1128] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 80, pp. 61, 62

# COŞEVIŢA

(Koschawitz, comuna Margina, judeţul Timiş)

**1782**, Johann Lehmann: „De la **Făget**, până la **Coşava** (Koschawa, comuna Curtea, judeţul Timiş) este o poştă. **Coşava** are 85 de case, han mizerabil. Dacă vreun pasager se roagă frumos, este găzduit curat în localul poştei. Aici am văzut, pentru întâia dată, împlinită literal porunca din Evanghelie: Paşte oile mele! Popa îşi mână, seara, oile de la câmp, acasă, pe frigul cel mai cumplit. De la **Coşava**, la **Dobra** (judeţul Hunedoara) este o dublă poştă. La jumătate de drum, este un sat păcătos românesc, **Coşevita** (Koschawitz, comuna Margina, judeţul Timiş), la care ajungi printr-o foarte frumoasă pădure. Nu se găseşte aici nici un han. M-am dus, odată, să mă încălzesc în cea dintâi casă țărănească mai bună, care mi-a ieşit în cale: o cocioabă mică, îngustă ca vai de ea şi îndesată de oameni, claie peste grămadă. În cocioabă, erau la 20 de suflete, femei şi copii, şi numai un bătrân. N-am putut să vorbesc cu oamenii, dar ei, cu multă bunăvoință, mi-au dat o supă de lapte. Femeile lucrau la pregătirea firelor de tort, una dintre ele şedea la război şi lucra cu sârguinţă. Fetiţele mici erau toate cu câte o treabă, băieţii se jucau cu despicături de lemn. Bărbaţii acestor femei lucrătoare se aflau la primar, locul lor obişnuit de întâlnire, ca să bea nectarul

românesc, adică rachiu. **Coşeviţa** este aşezată într-un loc încântător, înconjurat de munti.

De la **Coşeviţa**, o luăm la deal. Sus, se află o cruce, care arată granița cu Transilvania. Ţi se încălzeşte inima, chiar în toiul iernii, când priveşti peste ținutul din jurul acestei cruci”[1129].



[1129] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 571

# COVĂSINŢ

(Kovazi, judeţul Arad)

**1358**, februarie 24, Avignon: Se cere „celor ce se pocăiesc şi se spovedesc cu adevărat în bisericile parohiale sau în biserica fericitului Laurenţiu din **Covăsinţ** (Kovazi, judeţul Arad), a fericitei Maria din **Seceani** (Kys Zechien, Zechen, judeţul Timiş), a fericitei Maria din **Popy** (în Serbia), a tuturor sfinţilor din **Kerekigas** (dispărut, lângă Felnac, Arad), a fericitei Margareta din **Marghita** (Margitha, judeţul Bihor) şi a fericitului rege Ştefan din **Hermen** (în Ungaria), la sărbătorile următoare… să binevoiţi a le ierta cinci ani şi de cinci ori patruzeci de zile din pocăinţa ce le-a fost dată, cu toate îngrădirile cuvenite. / Se încuviinţează o sută de zile”[1130].

**1367**, august 11, Arad: Capitlul bisericii din Arad raportează regelui Ludovic despre activitatea trimişilor „la fata locului, pe moşiile **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), în comitatul Alba, **Apaty** (dispărut, lângă Mircea Mică şi Peştişu Mare, judeţul Hunedoara), cu alt nume Vruzfolu, aflătoare în comitatul Hunedoara; de asemenea,

[1130] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 227, p. 237

s-au dus… pe moşiile numite **Bata** (Kethbata, judeţul Arad), **Vilak** (dispărut, lângă Firiteaz, judeţul Arad), **Chura** (dispărut, lângă Sâmbăteni, judeţul Arad) şi **Vodkerth** (dispărut, lângă Zăbrani, judeţul Arad), şi la o vie, numită Apathzeuley, avută deasupra satului **Miniş** (Menesy, judeţul Arad), alăturată, înspre miazăzi, viei lui Petru, **medicul din Lipova** (Lyppa, judeţul Arad), iar înspre miazănoapte, viei lui Iacob, fiul lui Toma de **Covăsinţ** (Koazi, Kusal, judeţul Arad), avute în comitatul Arad, şi fiind chemaţi şi de faţă toţi cei care le ţin în stăpânire, cărora le-au fost lăsate în orice chip şi sub orice nume de către înaitaşii acestui domn abate, le-au dat şi le-au trecut în stăpânire veșnică acelui domn abate"[1131].

**1898**, Diaconovich: „**Covăsinţi** (magh. Kovaszincz), comună mare în Ungaria, comitatul Arad. În analele publice apare în **1332**, în **1368** a fost rezidenţa Voievodulni. Are 654 case, cu 3.198 locuitori (2.866 sunt români greco-ortodocşi) şi trei şcoli regulate. Teritoriul e de 6.916 jugăre cadastrale de pământ arător și vii (vin renumit). Aici s-a ținut, în secolul trecut, în mai multe rânduri, congregațiunea comitatensă; pe teritoriul comunal trece şanţul lui Traian, ale cărui urme se văd şi azi"[1132].

**1908**: „O volnicie nemaipomenită au săvârşit, în ziua Sf. Boboteze, opt jandarmi, în frunte cu solgăbirăul Faragó Istvan, cu ocaziunea alegerii de primar îu comuna **Covăsinţ** (Banat). Preotul local Cure, care a cerut solgăbirăului să pună în lista candidaților şi pe doritul poporului, a fost arestat în mod volnic de către jandarmi, apoi

---

[1131] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 256, pp. 417, 418

[1132] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 29

insultat, bătut şi pus în lanțuri ca cel mai ordinar criminal. În lanţuri, a fost dus la **Şiria**, unde a petrecut noaptea în arest, între bătăile şi insultele jandarmilor. A doua zi, a fost ascultat de judele de instrucție, pe motiv, că s-ar fi împotrivit, contra autorităţilor, apoi a fost pus pe picior liber. Acest caz de extremă bestialitate suntem convinşi că va fi adus în dietă, de către deputaţii naţionalişti"[1133].

**1908**: „În şedinţa de sâmbătă a dietei, deputatul Dr. Ștefan C. Pop a interpelat pe ministrul de interne, contele Andrassy, și pe cel de honvezi în chestia **barbariei de la Covăsinţ**, unde, cu ocaziunea alegerii de primar, preotul român Cure a fost ferecat în lanţuri, bătut până la leşin din partea jandarmilor şi închis. / Dl Ştefan C. Pop face pe larg istoricul abuzului şi ilegalităţilor prim-pretorului Faragó din **Şiria** şi istoriseşte în ce mod barbar a fost tratat preotul Ioan Cure… spunând cum preotul Cure a fost eliberat numai în urma avocatului Dr. Monţia şi a poporului. Care a luat garanţie. Cere suspendarea şi pedepsirea prim-pretorului Faragó, şi pedepsirea jandarmilor"[1134].

**1908**: „Sâmbăta trecută, s-a prezentat în localul redacțiunii ziarului „Tribuna" din Arad un sublocotenent de jandarmi, cerând redactorului responsabil extrădarea autorului corespondenţei, în care se raportase despre cunoscuta ispravă jandarmerească, săvârşită cu prilejul alegerii de jude la **Covăsinţ**, când au legat şi escortat pe preotul Ioan Cure. De sine înțeles, redacţia a refuzat împlinirea cererii sublocotenentului. În aceeași zi, dupăamiază, domnii Russu-Şireanu şi redactorul responsabil Iova au fost citați la poliţie, unde au declarat că nu stau de vorbă, în chestia aceasta, decât numai cu judele de ins-

---

[1133] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 10, Braşov 1908, p. 3
[1134] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 20, Braşov 1908, p. 2

trucţie. Un nou proces de presă e, prin urmare în perspectivă!”[1135].



# COVEŞ

vezi **AGNITA**, judeţul Sibiu

---

1135 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 35, Braşov 1908, p. 3

# COZMA

(Kozmatelke, judeţul Mureş)

**1370**, mai 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Mihail, fiul lui Laurenţiu, fiul lui Penthek de **Kapatelke** (dispărut, judeţul Mureş), iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Ioan, fiul lui Iacob, fiul aceluiaşi Penthek, acel Ladislau, fiul lui Mihail, ne-a spus că, deşi el, prin ostenelile şi cheltuielile sale, fără sprijinul şi ajutorul acelui Andrei, a schimbat în chip paşnic acea mai sus-zisă moşie comună, de moştenire a lor, numită Kapatelke, cotropită pe nedrept de către răposatul domn Konya banul, sub formă de schimb, pentru moșia numită **Cozma** (Kozmatelke, judeţul Mureş), totuşi, înţelegându-se frăţeşte, el a lăsat partea acelui Andrei şi a fraţilor săi, anume jumătate de parte a acestei moşii Cozma, împreună cu toate folosinţele acelui Andrei şi fraţilor săi, nemaiavând nici un fel de pretenţii, de acum, înainte, la acea jumătate a zisei moşii Cozma, şi punându-l în stăpânirea ei pe acel Andrei ţi pe urmaşii săi. Şi la aceasta, părţile au adăugat că acel Andrei, pentru partea sa, este dator să despăgubească pe zisul Laurenţiu, pentru cheltuielile făcute cu ocazia procesului”[1136].

---

[1136] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 501, pp. 754, 755

# CRĂCEŞTI

(Charachfalva, districtul Sighetului, judeţul Maramureş)

**1415**, iunie 21, Nagy-Ida: „Mandatul de introducere (punere în stăpânire – n. n.), prin care trimisul conventului din Lelesz și Gorzo, fiul lui Dobrozlav din **Fereşti** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş)**,** ca homo regius (om al regelui – n. n.), introduc pe Ivanka și pe Georgiu, fiul lui Ivanka, în posesiunile **Hărniceşti** (Zelemezeu, Herince, Hernicshaza, azi **Hărniceşti**, judeţul Maramureş)și **Crăceşti** (districtul Sighetului, judeţul Maramureş), fără contrazicere”[1137].

**1475**, decembrie 5, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte, că, după moartea lui Ivanca din **Giuleşti**, văduva sa, Anca de Rethnek, și fiul său, Georgiu, asemenea de Rethnek, au impignorat (zălogit) jumătatea moșiilor **Şugatag**, **Hărniceşti** și **Crăceşti** lui Joan Micle din Șugatag, unchiului lui Ivanca, pentru suma de 400 florini”[1138].

**1475**, Sziget: „Litere divisionale (scrisoare de împărţire), dată prin magistratul comitatului, prin care se

---

[1137] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 111, pp. 198, 199

[1138] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 306, pp. 527, 528

adevereşte că nobila doamnă Anca Rednik, văduva rămasă după Ivanka din **Giuleşti**, pe de o parte, iar pe de altă parte Joan Micle, fiul lui Vlad din **Șugatag**, și Mihail Fitze din Giuleşti, unchiul lui Georgiu Rednik, sistând procesul ce a curs între dânșii, s-au împăciuit înaintea sedriei, astfel încât jumătatea moșiilor **Şugatag**, **Hărniceşti**, Deseşti (**Dereşti**), **Crăceşti** și Nireş (**Valea Mare**) și două părți din trei ale moșiilor Giuleşti și Dorosleu se cadă în partea văduvei Anca, a fiului ei și a fraților acestuia, iar cealaltă jumătate și treia parte să fie a lui Joan Miclea și a fiilor săi, Lupșa și Mihail”[1139].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Tupicze** de Karacsonfalu (Krácsfalu), în comuna **Crăceştii**, 1670. Scutul militar, în a cărui arie se vede omul întreg, în vestminte viride, şezând pe cal, în mâna dreaptă ţinând sabia scoasă în sus. 4 patrifamilii, cu numele: 1). Ştefanu Tupicze; 2). Petru Tupicze, 3). Nutiu Tupicze, 4). Simeonu Tupicze”[1140].

**1898**, Diaconovich: „**Crăceşti** (magh. Krácsfalu), comună în Maramureș, cu 1.068 locuitori români. Situată sub muntele Gutin”[1141].

**1908**: „Deşi în cursul vremii s-a adaos, s-a reparat câte ceva, aşezământul şcolilor maramureşene a rămas cum l-a pus M. Pavel. Avem 51 de şcoli, cu 46 dascăli şi un țăran. N-au şcoli românii din **Ocna-Şugătag** şi **Ocna-Slatinei**, unde proporţia între români și unguri e 2 la 3.

---

[1139] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 307, pp. 528-530

[1140] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 6

[1141] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 31

Dascăli calificaţi erau 36. Învăţători-cantori au fost 6. Mai e un popă-dascăl, 4 dascăli au absolvat preparandia de stat, 2 sunt romano-catolici (aşa pretinde patriotismul!). Coruri sunt 1, biblioteci şcolare 1. Le-a înființat dascălul harnic Popovici din **Crăceşti**. Avem 11.147 copii înscriși la şcolile confesionale; 3.963 în şcoala repetiţională şi 750 înscrişi la stat. Pe şcoală se vin 230 copii şi 80 în şcoala de duminecă. Statul plănuieşte înființarea a 150 de şcoli"[1142].

**1921**: „Un viscol groaznic s-a dezlănțuit, în ziua de 28 ianuarie, asupra orașului Baia Mare. Zăpada a atins o înălțime de peste 2 metri. / Regimentul 88 infanterie, ce venea de la Sighet, la Baia-Mare, a fost prins de viscol pe drum. Toate căruțele regimentului au fost înzăpezite pe drumul de la **Crăceşti**. / Sute de oameni și sănii din Baia Mare au plecat, în puterea nopţii, spre a da ajutor celor înzăpeziți"[1143].

**1923**: „Comunele **Crăceşti**, din Maramureş, cu **Chiusbaia**, din Sătmar, se ceartă pentru păşunea din Valea-Mare. 5 brigadieri şi poliţişti de câmp au fost arestaţi de **Chiusbăieni** şi escortaţi la Baia Mare. Comisiile locale pentru R. A. nu pot aplana diferendul, căci în activitatea lor încă nu au ajuns la formarea păşunilor comunale. Fără îndeplinirea tuturor formalităţilor, crăceştenii au fost împroprietăriți prin alaiul miniştrilor din 12 iulie 1922 şi puşi în posesiunea păşunilor. Direcţiunea exproprierii din Cluj are datorința a aplana, la fața locului, diferendul, tăind poftele celor ce, fără bază, speră să se revină asupra chestiunii deja tranşate definitiv"[1144].

---

1142 *Gazeta Translvaniei*, Anul LXXI, nr. 266, Braşov 1908, p. 1
1143 *Unirea Poporului*, Anul III, nr. 6, Blaj 1921, p. 4
1144 *Vestul României*, Anul I, nr. 21, Oradea 1923, p. 2

**1937**: „În noaptea de 20/21 decembrie, primarul comunei **Crăcești**, Vasile Roman, însoţit de un grup de şase partizani liberali, întorcându-se de la centrul de votare **Ocna-Şugatag**, au întâlnit un grup de național-ţărănişti, cu care s-au luat la ceartă şi la bătaie. Din grupul liberalilor s-au tras trei focuri de revolver, care au lovit mortal pe Gheorghe Bohotici, care venea cu un car de la moară. În urma cercetărilor făcute, s-a stabilit că autorul este Gheorghe Pop, cumnatul primarului”[1145].



A RUSSNIAC WOMAN OF THE PALATINATE OF MARMOROS.

[1145] *Universul*, Anul 54, nr. 356, Bucureşti 1937, p. 14

# CRĂCIUNELU DE JOS

(Crăciunelu, Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba)

**1332**: „Satul **Crăciunelu de Sus** este aşezat între dealurile dintre cele două Târnave, pe drumul care face legătura între Copşa Mică şi Cetatea de Baltă. Localitatea a fost locuită din cele mai vechi timpuri, dovadă fiind urmele şi piesele arheologice descoperite pe vatra localităţii, ce datează de aproape 2500 de ani şi care se pot vedea în muzeele din Alba Iulia, Blaj, Târnăveni, Sibiu (pietre de mormânt, ceramică, podoabe, monede). Satul **Crăciunelu de Sus** apare pentru prima dată într-un document scris în anul **1332**. Este vorba despre un document scris în latina medievală, în care sunt amintite socotelile pentru plata dijmelor din Arhidiaconatul de Târnava, cu sediul la Cetatea de Baltă, în care scrie că preotul Petru din satul Crăciunelu de Sus „Villa Carachini" a plătit „30 de dinari dijmă".

Preotul Isac Oprea, participant activ la revoluţia din 1848 din Transilvania, este prins în anul 1849, în biserică, în noaptea Învierii, de solgăbirăul Martonfy, cu 20 jandarmi, este împuşcat şi aruncat într-o râpă, care, până azi, poartă numele de „Râpa Popii". / Biserica parohiei, cu hramul „Sf. Ierarhi Ilie Iorest şi Sava Brancovici", a cărei

piatră de temelie a fost pusă de P. S. Episcop Emilian, s-a ridicat în amintirea fostei biserici, dărâmate din cauza alunecărilor de teren, din 5 iulie 1975. Între anii 1983-1984, biserica a fost pictată în tehnica „frescă” de domnul Bozeşan Ioan din Deva.

La rugămintea preotului paroh Adam Alimpie şi a bunilor credincioşi, ce au jertfit pentru ridicarea ei, P. S. Episcop Emilian a descins în filia Crăciunelu de Sus şi a oficiat târnosirea bisericii, în 22 septembrie 1985, săvârşind apoi şi Sf. Liturghie”[1146].

**1369**, mai 11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obişnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili

---

[1146] *Mitropolia Ardealului – Revista oficială*, Anul XXX, nr. 11-12, Sibiu 1985, p. 778

de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să ţină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui

drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să ţină hotar cu moşia **Roşia** (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De

acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şsi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moșiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi

reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviințarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe același drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot

într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, caborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărându-le ca soroc de

înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[1147].

**1927**: „Între multele sate renăscute sufleteşte, în decursul anului acestuia sfânt, se încreastă acum şi comuna **Crăciunelu de sus**. În această parohie, unde păstoreşte bătrânul şi bunul părinte Vasile Călugăr, nu-şi aminteşte nici cel mai bătrân om să fi fost vreodată misiuni. Credincioşii nici nu cunoşteau această vorbă: misiuni. / Sâmbătă, însă, în 11 decemvrie, credincioşii erau într-o mişcare deosebită. La şcoală şi la biserica unită fâlfâia mândrul nostru treicolor; comunele vecinaşe erau anunţate să vină şi ele la marele praznic cum n-a mai fost altul. Copiii erau adunaţi în şcoală, de dl învăţător I. Văleanu, şi aşteptau şi ei sosirea părintelui misionar de la Blaj. La orele 5 d. m., în sunetul clopotelor, sosi Reverentisimul Domn canonic Dr. Ioan Coltor. / Prima predică a părintelui Coltor a stors râuri de lacrimi din ochii credincioşilor, lacrimi menite să facă din sufletele amorţite şi pline de păcate suflete arzătoare de dragoste sfântă pentru Cel răstignit pe cruce, suflete curate ca mărgăritarele”[1148].

**1930**: „Subsemnatul Portărel, prin aceasta publică că, în baza deciziunii No. G. 5144-1929 a judecătoriei de ocol din Blaj, în favorul reclamantului Stein Adolf, reprezentat prin avocat Dr. Ilarie Aldea, pentru încasarea creanței de 3-600 lei, bani și accesorii, se fixează termen de licitație pe ziua de 27 martie 1930, orele 4 p. m., la fața locului, în **Crăciunelu de jos**, la locuinţa urmăritului, unde se vor vinde, prin licitațiune publică judiciară: un cal roşu, o căruță cu osii de fier, în valoare de 6.000 lei. / În caz de

---

1147 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

1148 *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 1, Blaj 1927, p. 3

nevoie, şi sub prețul de estimare. / Blaj, la 15 februarie 1930. / Nicolae Baciu, portărel”[1149].

**1931**: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

**Pentru tăurași frumoşi de prăsilă**, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din Crăciunel, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

**Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi**, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

---

[1149] *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 12, Blaj 1930, p. 8

**Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase** au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul de băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

**Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă** au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

**Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase** au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

**Pentru galiţe** s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

**Diplome de recunoștință** au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette"[1150].

---

[1150] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

# CRĂCIUNEŞTI

(comuna Bocicoiu Mare, judeţul Maramureş)

**1423**, august 41, Szigeth: „Fassiune perennale (dispoziţie testamentară), prin care nobilii din **Crăciuneşti** (comuna Bocicoiu Mare, judeţul Maramureş), Gregoriu, fiul lui Cristian, și Ioan, fiul lui Bud, cedează, înaintea comitatului, o casă şi o moșie nobilitară în **Crăciuneşti** vărului lor Cosma, fiul lui Petru din Apșa de sus (în Ucraina)”[1151].

**1426**: „Învoire frățească, prin care Pentele, fiul lui Costa din **Crăciuneşti**, și Gregoriu, fiul lui Cristian, cedează o curie nobilitară şi două sesii iobagionale, în **Crăciuneşti**, lui Thatol, fiul lui Ivașco, şi lui Huziu Ivan, fiul lui Vlad din Apșa de mijloc, și doamnei Maria, soţia lui Șimon, fiul lui Stan din Jepa (Jepani), care se declară a fi ex-contentați în privinţa pretenţiunii lor la a patra parte din **Crăciuneşti**[1152].

**1442**, iunie 18, Buda: „Donaţiunea nouă a regelui Vladislau I, dată lui Ştefan și Mihail, români din **Crăciu-**

[1151] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 151, pp. 260, 261

[1152] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 155, pp. 266, 267

**neşti**, fiii lui Georgiu Pank, peste moșiile românesci **Crăciuneşti** (comuna Bocicoiu Mare, judeţul Maramureş), **Bocicău** (Nagybocskó, Újbocskó, Bocicău, azi **Bocicoiu Mare**, judeţul Maramureş) și **Lunca** (comuna Bocicoiu Mare, judeţul Maramureş), dăruite pentru serviciile prestate ţării, în zilele împeratului Sigismund şi ale regilor Albert şi Vladislau; moșiile se dau sub condițiuni, cum se țin şi alte moşii româneşti în Maramureş"[1153].

**1444**, mai 26, Sziget: „Magistratul Comitatului adevereşte că, deși moșia **Breb** s-a judecat prin Curia regească lui Petru Gherheș din **Saraseu** judele nobililor, deși acesta a fost introdus în posesiunea moșiei, prin trimisul regelui şi al conventelor din Lelesz şi Oradea, totuşi nobilii Pop Nan (popă şi în **Giuleşti**) și Ştefan Pank din **Crăciuneşti**, cu omenii lor înarmaţi, au năvălit asupra moșiei, au prădat toată moșia și toate averile chinezului (kenezului) Petru Gherheş și pe acesta l-au scos din posesiune; deci, magistratul, citând pe numiții înaintea sedriei, ei s-au înfăţişat cu o mulțime înarmată cu scut, cu săbii, cu lăncii şi cu tot felul de arme, suduind și amenințând, astfel încât nici sedria nu s-a putut ține"[1154].

**1445**, septembrie 21: „Petru Zovay, comitele maramureşean, adevereşte că, deoarece Pop Nan din **Giuleşti** nici după admonestări n-a plătit gloabele stabilite în procesele cu Petru Gherheş din **Saraseu**, pentru aceea Pop Nan a fost deținut ca un rebel"[1155].

---

[1153] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 184, pp. 314, 315

[1154] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 191, pp. 329, 330

[1155] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 192, pp. 330, 331

**1448**, iunie 3, Buda: „Joan din Huniad, guvernatorul ţării, în recompensarea vitejiei arătate prin Mihail, fiul lui Tatul, şi Bogdan din Jalova, în mai multe tabere, mai ales în contra turcilor, dăruieşte lor moșiile **Crăciuneşti**, **Bocicou** și **Lunca**, devolute (trecute) asupra Sfintei Coroane după repauzarea, fără succesori, a lui Ştefan Pancu din Crăciuneşti”[1156].

**1450**: „Luca diacul, fiul lui Joan din Văncești (**Onceşti**), și fraţii săi, alt Luca și Maxim se învoiesc cu Sandor, fiul lui Gregoriu din **Crăciuneşti**, şi cu Stefan Panky (Pancu), fiul lui Georgiu din Crăciuneşti, că vor purta împreună expensele (cheltuielile) procesului ce au ridicat în contra lui Mihail Thathul (Tatul) pentru ocuparea moșiilor lor **Crăciuneşti**, **Bocicou** și **Lunca**”[1157].

**1458**, mai 10, Buda: „Regele Mathia Corvinul, la cererea lui Mihail, fiul lui Thatul, și Bogdan din Jalova, confirmă literile (scrisorile) donaţionale, date prin tatăl său, Joan din Huniad, guvernatorul ţării, în 3 iunie 1448, despre moșiile **Crăciuneşti**, **Bocicou** și **Lunca**; pe deasupra, mai dăruieşte numiților și dreptul regesc ce s-ar afla tot acolo”[1158].

**1463**, iunie 7: „Petru Leuke din **Vad**, cu frate său Mihail, şi cu Petru din **Crăciuneşti** protestează în contra intenţiei ca să se doneze lui Andrea numit Porcolab și soţiei

---

[1156] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 1335, 336
[1157] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 200, pp. 341, 342
[1158] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 239, pp. 407, 408

sale, nobilei doamne Martha, a treia parte din moșia Crăciuneşti”[1159].

**1473**, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** şi **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”[1160].


A RUSSNIAC PEASANT OF THE PALATINATE OF MARMOROS.

[1159] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 270, p. 462
[1160] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

# CRACU ALMAJ

(Almaj, azi **Cracu Almaj**,
comuna Sicheviţa, judeţul Caraş-Severin)

**1773**, mai 17, Iosif al II-lea: „Am plecat dimineaţa, la ora şase treizeci, de la Biserica Albă şi am încălecat, la **Slatina** (între Macovişte şi Sasca, judeţul Caraş-Severin) şi am mers călare, prin **Sasca** (azi **Sasca Montană**, judeţul Caraş-Severin), unde se află o mină de aramă şi unde am văzut, una după alta, trei topitorii. Directorul general al minelor, Müller, ne-a spus că procedeul de topire e întrucâtva diferit de cel de la Neusohlen (în Slovacia), deoarece aici arama nu conţine deloc argint. Cele mai multe echipe fac parte din Compania în care sunt cointeresati F. Brandenburg, Bovi şi, întrucâtva, contele, sau mai bine zis, contesa de Collowrat. Câştigul anual, scăzând toate cheltuielile, e de 108.000, până la 110.000 florini. Directorul, cu care am vorbit, mă încredințează că, după părerea lui, lucrările dau rezultate foarte bune şi că atunci când găsesc că un filon nu e destul de bogat, îl părăsesc îndată. Ei nu au de loc maşini şi se lucrează mai mult în galerii. Codrii, care au fost foarte mari şi frumoşi, şi din care mai există, pe alocuri, frumoase păduri de fag, au fost aşa de ciuntiţi şi devastaţi, încât au rămas porțiuni înfiorătoare, unde nu mai e nici un copac măcar, ci toate trunchiurile au fot tăiate, la

o înălțime de 4 picioare de la pământ. N-a rămas nici măcar seminceri, ba chiar vitele pasc tot timpul aici. Mii de copaci tăiați putrezesc în pădure. Cauza e organizarea păcătoasă a minelor, care pun să taie chiar vara lemnul necesar construirii galeriilor şi, dintr-un copac falnic, folosesc, adesea, numai câte o bucată neînsemnată, fără să le pese nicidecum, lăsând restul să putrezească în pădure. La aceasta mai contribuie mult şi cărbunarii, împrăştiaţi în toată pădurea, şi care mai ţin şi multe vite. De asemenea, şi românii din **Almaj** (azi **Cracu Almaj**, comuna Sichevița, judeţul Caraş-Severin) distrug pădurile cu desăvârşire. Deşi tăierea s-a făcut de cinci-sase sau chiar de zece ani, nu creşte absolut nimic, nici din rădăcină, nici din sământă şi cum toti butucii au rămas în pământ, acesta nu poate fi folosit la nimic. Ca să dau doar un exemplu. Mi s-a plâns un român că i s-ar fi sechestrat şaptezeci şi opt de capre în pădure. Într-adevăr, am văzut, cu ochii mei, turme întregi de capre, păscând printre copacii tineri. Mai mult, chiar, ei doboară sute de copaci, spre a oferi caprelor hrana necesară, fără să mai arăt că pădurarul e suspendat de câţiva ani şi că înlocuitorul său temporar e un funcționar vamal, care nu se pricepe la nimic. În **Almaj** (valea Almajului) sunt treisprezece sate, care toate constau din colibe mizerabile de-ale românilor, în care e cantonat comandamentul unei companii a regimentului de garnizoană.

Oamenii aceştia sădesc şi cultivă mulţi pruni şi mult porumb. / Râul Nera ar putea fi folosit foarte bine pentru plute. Funcţionarul silvic din **Bozovici** (judeţul Caraş-Severin) a propus, de altfel, administrației ca să transporte, anual, 15.000 de stânjeni de lemne la „Novapalanca”, pe apă. Această propunere, însă, ca multe altele

făcute de el, n-a primit, de nouăsprezece luni, nici un răspuns. Se spune că oamenii sunt foarte nemulțumiți de faptul că li se pretinde, de pe acum, plata pământurilor, pe care le-au cerut, dar pe care nu le-au căpătat încă. În urma anchetei întreprinse de noi, printre românii cu care am şi stat de vorbă, ei au declarat, cu toţii, că nu sunt dispuşi să devină militari şi că preferă să fie colonizați din nou, decât să intre în militărie.

Oamenii se plâng, însă, în satele lor, că nu pot găsi nimic, nici măcar legume. De la Sasca, prin tot Almajul, există drumuri care sunt însă doar poteci, ce duc toate în clisură, la Dunăre. Este sigur că militarizarea Almajului este un lucru de dorit şi problema a fost chiar rezolvată în acest sens”[1161].



[1161] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 135, 136

# CRĂEŞTI

(Sâncraiu, Sâncraiul Deşert, Zentkyral,
azi **Crăeşti**, judeţul Cluj)

„Înainte de începerea săpăturilor de la **Cristești**, s-au făcut cercetări în mai multe comune din judeţul Mureş. Astfel, pe teritoriul satului **Gornești**, în locul numit Cserépesür, semnalat şi de Roska, în Repertoriul său, am găsit fragmente ceramice din epoca hallstattiană. Fragmente ceramice din aceiași epocă am găsit şi la **Petelea**, la Pepiniera Statului, şi pe terenul de alături al Bisericii ortodoxe. Menţionăm că movilele de la Petelea, semnalate de Roska, sunt de formație naturală și nu conţin resturi arheologice. În cercetarea făcută la **Bandul-de-Câmpie**, am aflat că colecția lui Sándor Pál, menționată de Roska, nu mai există. La **Sâncrai**, pe dealul Pogányhegy, citat de Roska, după Marțian, care îl pune în legătură cu dacii, am găsit numai fragmente ceramice, care datează din epoca feudală. În sfârşit, la **Sântioana**, lângă **Cristești**, sta, vizitat, dealul Pad, la Nord de sat, pomenit şi acesta de Roska, pe care s-au cules fragmente ceramice atipice, care par a data din treapta, mijlocie a barbariei”[1162].

[1162] Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche*, Anul I, nr. II, Bucureşti 1951, p. 283

**1367**, iunie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru că omul de mărturie, împreună cu trimisul voievodal „s-au dus la semnele de hotar ale moşiei numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), anume la un loc numit Fâneaţa Mare, înspre partea de răsărit, deasupra unei movile, unde au găsit trei semne vechi de hotar, dintre care unul desparte, dinspre partea de răsărit a moşiei **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, judeţul Cluj), al doilea semn de hotar desparte satul **Comiţâg** (Kampnyadzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), tot dinspre partea de răsărit, şi al treilea desparte moşia Micuş, dinspre partea de miazăzi, adică semne pe care le-au înnoit, punând hotarul moşiei Micuş. Apoi, mergând, de aici, înainte, spre partea de miazăzi, peste aceeași movilă, când au vrut să ridice în culmea acelei movile un nou semn de hotar, lângă unul vechi, numaidecât atunci Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, nobilii de Comiţâg s-au împotrivit, iar când au văzut, prin trecerea acelei movile, mai multe semne vechi de hotar, dar vădite, şi au vrut să ridice lângă vechile semne de hotar pe cele noi, sus-zişii nobili de Comiţâg s-au pus împotrivitori la ridicarea acestor semne de hotar, şi pe aceştia i-au chemat, spre a se înfățișa înaintea noastră, la octavele sărbătorii Rusaliilor, De asemenea, mergând, de aici, înspre partea de miazăzi, când au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Comiţâg, al doilea satul **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj) şi al treilea desparte moşia învecinată Micuş, dinspre partea de miazăzi, unde şi în care loc aceiaşi Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, fiind înşişi de faţă, adunând din nou semnele vechi de hotar... şi, după aceea, în partea de miazănoapte a pomenitei moşii Micuş, de asemenea Mihail, fiul lui Ioan, împuternicitul magistru-

lui Ioan de Tur, le-a mărturisit la fel ca adevărate; şi când au vrut să ridice un semn de hotar lângă satul Micuş, nobilii de **Indol** (Indal, azi **Deleni**, judeţul Cluj), fiind înşişi de faţă, s-au împotrivit. Apoi au mers spre partea de miazăzi, unde au găsit şase semne de hotar vechi, din care unul l-au înnoit, dar când au vrut să ridice semne de hotar noi, lângă cele vechi, sus-zişii nobili de Indol s-au împotrivit, stând împotrivă sub cuvânt de împotrivire, şi au spus că ei au acte cu privire la aceste hotare vechi; şi acolo, la aceste semne de hotar, pe aceștia, adică pe Ladislau, fiul lui Ioan, pe Nicolae, fiul lui Petru, pe Gal, fiul lui Petru, pe Luca, fiul lui Simion, pe Ioan, fiul lui Ştefan, şi pe Blasiu, fiul lui Petru, i-au chemat înaintea nobleţii voastre, statornicindu-le ca soroc octavele sărbătorii Rusaliilor. Apoi au pus, înspre partea de răsărit, la o vale numită Valea Rea, într-o dumbravă, înspre miazăzi, un semn de hotar nou; si apoi, mergând mai departe, spre apus, când au ridicat, dinspre satul numit **Sâncraiu** (Sâncraiul Deşert, Zentkyral, azi **Crăeşti**, judeţul Cluj) al domnului rege... noi semne de hotar de legătură, în care loc nu s-a arătat nici un împotrivitor. De aici, mergând înainte, spre apus, hotarul ajunge la moşia **Kekbik** (dispărut, lângă Crăieşti, judeţul Cluj), unde au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Sâncraiu, al doilea, moşia Kekbik, dinspre partea de apus, şi al treilea desparte moşia Micuș, lângă care au pus un semn de hotar nou. De aici, au mers deasupra satului Kekbik, unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou. De aici, hotarul trecând peste râul Kekbik, în locul unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au făcut unul nou. De aici, mergând înainte, către satul **Silvaşu** (Sciluas, Ziluas, încorporat în **Gherla**, judeţul Cluj), în locul unde au găsit

trei semne de hotar vechi, lângă care au făcut, din nou, două şi i-au chemat la locul semmelor de hotar pe nobilii din acel sat Silvasu; dar ei, toţi, laolaltă, nici nu s-au îngrijit să vină şi nici nu au trimis pe cineva. De aici, mergând înainte, spre miazănoapte, peste același deal, au făcut, lângă un semn de hotar vechi, unul nou. Mergând înainte, peste acel deal, spre miazănoapte, hotarul ajunge la drumul mare, care vine de la moşia Silvaşu şi se îndreaptă spre miazăzi, unde au găsit două semne vechi de hotar, dintre care pe unul, pe cel dinspre satul Micuş, l-au făcut din nou. De asemenea, mergând înainte, peste acest deal, către miazănoapte, unde au găsit un semn vechi de hotar, pe care l-au făcut din nou. De aici, mergând spre răsărit, hotarul ajunge la drumul mare, care merge spre Cluj, şi la alt drum, care se îndreaptă spre apus, şi, între aceste două drumuri, au găsit două semne vechi de hotar, lângă care au ridicat altele noi, şi la ridicarea acestui hotar s-au împotrivit **doi români**, anume Nanu şi Teodor, în numele lui Grigore, fiul lui Grigore de **Cean** (Chaan, Chan, azi **Ceanu Mare**, judeţul Cluj), şi al lui Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu. Apoi au mers prin alte pământuri, până la hotarele moşiei domnului episcop şi la capela noastră Sfântul Benedict, unde au găsit mai multe semne de hotar vechi, între moşiile Micuş, **Sălicea** (Zelliche, judeţul Cluj) şi Silvaşu, şi anume în acel loc, **pomeniţii români** s-au împotrivit de asemenea, în numele sus-zişilor Grigore şi Andrei. / De aceea, i-au chemat pe toţi înaintea nobleţii voastre, anume pe nobilii de Comiţig, adică pe Chamaz, fiul lui Kania, şi pe Ladislau, fiul lui Toma, de asemenea pe nobilii de Indol numiţi mai sus, precum şi pe Grigore, fiul lui Grigore de Cean, pe Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu, împotriva magiştrilor Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj),

a lui Ioan, fiul lui Petru de **Bogata** (Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj), şi a lui Petru zis Herceg de aceeaşi Bogata, hotărând părţilor ca soroc de înfăţişare înaintea voastră octavele sărbătorii Rusaliilor (13 iunie)"[1163].

**1927**: „**Sfințirea bisericii din Crăești**. La depărtare de 11 km de la **Diciosânmărtin**, pe partea dreaptă a Târnavei Mici, este comuta **Crăeşti**, aşezată la poalele unui şir de dealuri, plantate cu vii roditoare şi, pe culmi, cu păduri dese, Locuitorii sunt economi foarte harnici. Românii aveau o biserică de lemn mititică, slabă. În o margine ferită a satului, ca aproape toate bisericile vechi de lemn. / Azi se înalță măreț, în mijlocul comunei, la loc bun, o biserică frumoasă de zid, care domină tot satul, ca o regină. / Poporul a avut mângâierea sufletească să prăznuiască Naşterea Domnului în acest nou şi măreț Sion, care s-a sfinţit la 19 decembrie 1926.

Actul sfințirii s-a îndeplinit din partea Reverentisimului Dr. Victor Macaveiu, canonic mitropolitan, delegat al Prea Venerabilului Consistoriu, asistat de Prea Onoratul D. S. Moldovan, protopop, părintele V. Smighelschi din **Sâncel** și alţi 5 preoți din jur. Fiind timpul plăcut, a fost popor numeros şi din comunele vecine. Serviciul divin și vorbirea ocazionată a Rev. D. Dr. Macaveiu au mulțămit adânc pe ascultători.

Zidirea bisericii a ținut 2 ani. Neavând biserica capital de bani, totul s-a făcut din repartiție şi din hărnicia de albină a parohienilor, în frunte cu preotul George Vamoș. / Fiind înţelegere, voinţă tare, conducere bună, totul a mers în ordine şi biserica zidită grăieşte lumii din jur că ce lucru frumos pot face sufletele cu adevărat creştine, care

---

[1163] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 236, pp. 373-378

înţeleg să jertfească totul pentru biserică. Poporul credincios merită toată lauda, iar partea cea mai însemnată se cuvine părintelui George Vimoș, care a avut tăria sufletească să ridice, pe valea Târnavei, o biserică nouă”[1164].



Hornbläserin — Țărancă cu tulnic

Horn calling — Paysanne sonnant la trompe

[1164] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 6, Blaj 1927, p. 4

# CRAIDOROLŢ

(Király-Darócz, judeţul Satu Mare)

**1536**, Nicolae Olahus: „Acea regiune, care este cuprinsă dincolo de râul Someş şi dincoace de **Silvania**, în care sunt foarte multe sate de români, se numeşte Sălaj. Acolo se pot vedea, printre alte orăşele, **Zalău**, iar pe malul de răsărit al Someşului, **Satu Mare,** şi pe cel apusean **Nemetihy** (jumătate din Satu Mare). Apoi, spre sud, între râurile Tisa şi Someş, şi munţii Oradei, care se aflã spre răsărit, şi până la târgul Debreţin, ţi se iveşte în faţă regiunea Nierkeuz, în care sunt târgurile **Craidorolţ**, **Domăneşti**, **Carei**, **Santău**, Bathe (în Ungaria), Kallo (în Ungaria), **Marghita** (Sancta Margareta), Beltiug (în Ungaria), **Săcuieni**, Marcos, Bezermeny, Guta, Salard, Istard. Mai jos de acestea, spre răsărit, este oraşul **Oradea**, reşedinţa episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormântul Sfântului Ladislau, regele vestit prin minunile sale, precum şi al împăratului Sigismund, în care din aşezământul aceluiaşi împărat, se cântă ziua şi noaptea Psalmii lui David la mormântul său, de către preoţi, care se schimbă pe rând”[1165].

---

[1165] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 494, 495

**1760**: „Din o anchetă făcută, în 22 decemvrie 1760, în satul **Craidorolţ**, ordonată de prefectul judeţului contele Anton Károlyi, desprindem următoarele constatări: După ce revoluţia condusă de Sofronie şi popa Gheorghe din **Abrud** a reuşit să întoarcă la „schisma greacă" toată plebea din Transilvania, ei au trimis câţiva aderenţi devotați, ca să îndemne poporul să se lepede de unire, în masă şi fără frică, şi în ținuturile Ungariei; vice-protopopul român ortodox Gavriil Papp din **Cig** a trimis scrisori în oraşe şi sate, în care invită pe oameni să ia parte la adunarea ce se va ţine în orășelul **Sântău** (unde era mănăstire românească) din comitatul Solnocului de mijloc. Între cei învitaţi erau și curatorii bisericii din **Craidorolţ**, satul era jumătate situat pe teritoriul judeţului ardelean Solnoc, iar cealaltă jumătate în Satu Mare; au plecat 4 reprezentanţi: Vasile Ţigan, Ioan Marghit, Petru Fechete și Ioan Papp. Adunarea din **Sântău** s-a ţinut într-o șură, au participat circa 300 delegaţi, din 34 comune, și au dezbătut chestiunea religioasă. Popa Gavrilă a cetit la adunare o hârtie, iscălită de călugărul Sofronie și de secretarul său, în care se zice, ca să mulţumească lui Dumnezeu şi Reginei, căci li sa dat voie să aleagă între preoţii uniţi și neuniţi: / „În aceea adunare, românii din **Dorolţ**, care au crezut că urmează vechea lege grecească, recunoscându-şi greșeala, s-au obligat înaintea vice-protopopului că vor rămâne în vechea religie, iar dacă ar călca obligaţiunea dată, întorcându-se la unire, vor plăti amendă de 500 florini". / Toţi românii din **Dorolţ** au primit legea ortodoxă. Preoţii care n-au vrut să se despartă de unire au fost scoşi din slujbă. Trei ţărani au luat cheile bisericii de la preot, asemenea şi potirul cu cuminecătura. Au alungat pe popa unit, care s-a refugiat la prefectul judeţului, şi acesta apoi ordonă ancheta, la care

participă şi doi nobili judecători, delegaţi ai subprefectului judeţului Solnocul de mijloc. Acestor din urmă, românii le răspund plini de mândrie, că subprefectul n-are nici o treabă cu ce fac ei şi nici nu-i stă în putere să desființeze libertatea pe care le-a dat-o Regina. Un român, care a fost arestat, de frica mulţimii în curând a fost eliberat. Vice-protopopul Gavril trimite în **Doroltţ** un preot ortodox. / Dorolţenii declară de ce au părăsit unirea: „S-au lăpădat de unire, fiindcă mai înainte nici ei n-au ştiut ce fac şi, până acum, au crezut că ţin legea lor veche grecească. Acum au aflat, la **Sântău**, că au ţinut o lege rea. De aceea sau întors la biserica lor veche. / Adunări sau mai ţinut, la 15 martie, în **Corni** (jud. Solnocul de mijloc), la 5 Aprilie, în **Gherdani**, şi, în joia de după Paşti, în **Dorolţ**"[1166].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Apáti**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz).

**Bálint**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz),

**Dunka**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz).

**Gárdos**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz).

**Kosztin** de Peterit, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz), 26 iulie 1689; pe scut, un om cu pălăria rotundă, în mâna dreaptă cu sabia scoasă, în stânga cu puşca; 6 familii.

**Kecskés**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz).

**Kerezsy**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz).

**Márk** de Alsó-Fentös, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz), 7 august 1658; pe scut, un călăreţ, în mâna dreaptă puşca, cu stânga calul îndreptând.

**Pap**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz).

---

[1166] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. LXVII-LXIX

**Simon**, în comuna Craidorolţ (Király-Darócz)"[1167].

**1919**: „Cantor-învăţător eventual învăţătoare se caută la staţiunea greco-catolică română din fruntaşa mare comună **Craidorolţ**, judeţul Sătmar (Királydarólxz, poşta în loc, gara **Moftinul Mare**, depărtare 11 km)"[1168].

**1931**: „**Sfinţirea bisericii din Craidorolţ**. Duminică, în 27 august, a avut loc sfinţirea bisericii reînnoite pe dinlăuntru din **Craidorolţ**. Actul sfinţirii l-a săvârşit Excelenţa Sa Episcopul, dr. V. Tr. Frenţiu, asistat de Reverentisimul canonic Augustin Maghiar, canonicul protopop districtual Alexandru Gera, parohul local Ilarie Gael, primnotarul consistorial Vasile Barbul, profesorii de teologie Dr. Aloisie L. Tăutu şi Mihai Selegian şi părintele Nicolae Bretan şi de alţi preoţi din jur. La sfinţire s-a adunat popor în număr foarte frumos (biserica încăpătoare a fost tixită), deşi vremea era cam friguroasă şi noroiul mare, la ţară. Excelenţa Sa, la gara la care Excelenţa Sa a rostit un lung şi impresionant discurs despre datori fiecărui creştin de-a jertfi pentru biserică.

Moftinul Mare a fost salutat de delegatul dlui prefect din Satu Mare, Cornel Pop, secretarul general al prefecturii, dl prefect Puşcaşiu fiind reţinut de boală în comună, de dl pretor al plasei Acrud Grigorie Pop, asistat de autorităţile administrative locale, iar în faţa bisericii, de preotul local Ilarie Gael protopop. / Sfinţirea s-a săvârşit sâmbătă d. m., la Vecernie, şi duminecă în cadrele liturghiei arhiereşti. Solemnitatea sfinţirii a ridicat-o mult **fanfara harnicilor dorolţani** care a acompaniat cântările Sfintei Liturghii. După sfinţire, au fost recepţii la casa pa-

---

[1167] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 22

[1168] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 25, Blaj 1919, p. 8

rohială, apoi banchete la şcoală, date de curatorimea bisericii. În presara de cină și duminică, după sfânta Liturghie, oaspeţii au fost găzduiţi în casa și la masa ospilitară a părintelui Gael, făcând onorurile doamna Molnar din **Santău** şi domnişoarele profesoare Otilia şi Paula Gael, fetiţele părintelui. Afară de intelectualii locali, au asistat mulţi oaspeți din Satu Mare şi jur. Excelenţa Sa şi suita, după masă, la 4, au părăsit **Doroltul**, reîntorcându-se la reşedinţă. Vrednicior doroltani, care au cheltuit peste 200 mii lei cu renovarea bisericii unite, toată lauda pentru spiritul lor"[1169].



Ţărance din Ardeal.

[1169] *Vestitorul*, Anul VII, nr. 17-18, Oradea 1931, pp. 13, 14

# CRASNA

(Karazna, judeţul Sălaj)

**1214**: „Oamenii din satul **Ban** (sau **Bănişor**, în părţile Şimleului Silvaniei, judeţul Bihor) ai cetății **Crasna**, anume Damang, Duh, Nusata şi toti ceilelţi din satul acela, sprijiniți de către sutașul Tumpa, precum a mărturisit pristavul, au învinuit pe nişte oameni, anume pe Iecur, fiul lui Redea, pe Sol şi Boutun, fiii lui Acicu, pe Syteci, fiul lui Babuci, spunând că sunt de asemenea oameni ai cetăţii. Aceia însă au spus că dânşii sunt oameni liberi şi ruteni de neam şi au adus drept apărător al libertăţii lor pe unul cu numele Chedur, rutean de neam, iobag al lui Barnaba, care, spunând că aceia sunt rudele sale, a apărat libertatea lor. Judecător a fost Tupa, comitele curial de **Crasna**, pristav Donca din satul **Boghiş**. Aşadar, Chedur, purtând fierul, s-a dezvinovăţit, dovedind că aceia sunt oameni liberi.

Micicu din satul **Boghiş**, spunând că este chezaşul lui Rufdon, la vânzarea unui cal, ce se zicea că a fost furat de la domnul Rufdon, a mărturisit că răufăcătorul este Dursa. Judecător a fost Compoltus, arhidiaconul din **Cras-**

**na**, pristav Buda din satul **Boghiş**. Purtând fierul, Micicu s-a dezvinovăţit”[1170].

**1351**, martie 9: „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**”, scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre”, împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceștia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dânșii, ducându-se împreună, în duminica *Invocavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moșie numită **Vârșolț** (**Worsolch, Benseteluke**, judeţul Sălaj) și cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii și megieșii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârșolț, și Petenye de **Șeredeiu** (**Sereden,** judeţul Sălaj) au fost înșiși de față, iar în numele fiilor lui Donch, din partea moșiei lor numite **Crasna** (**Karazna**, judeţul Sălaj), s-au înfățișat Andrei, tot de Crasna, precum și Ștefan de **Ratin** (**Rathun**, judeţul Sălaj) și Mihail, fiul lui Petru, sujbașii lor din Crasna; în numele lui Ioan și Ștefan, fiii lui Iktor, și în numele lui Blasiu și Ioan, fiii lui Laurențiu de **Recea** (**Reche**, judeţul Sălaj), s-au înfățișat de asemenea împuterniciții lor legiuiți; în fața cărora acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat în stăpânire acelui magistru Jakch și fraților săi Ioan și Nicolae, fără de hotărnicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolț, cu alt nume Benseteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestrămutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un împotrivitor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stă-

---

[1170] Academia Română, *Documente privind Istoria României / Veacul XI, XII şi XIII*, vol . I (1075-1250), Bucureşti 1951, p. 60

pânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai sus-pomenit”[1171].

**1890**: „**Crasna**, cu poporaţiune în mare parte maghiaro-armeană şi evreiască, afară de vreo 3-400 suflete de români. Prezenţi la examen 19 prunci şi 18 fete. Scrisori de probă au fost 36, foarte lizibile şi curate; 7 fete au expusii dantele (cipce), făcute de mâinile lorii. Resultatul examenului a fost peste aşteptare şi forte excelent. Învățătorul Gavril Hossu a fostă întru toate la înălţimea chemării sale; mai cu seamă au excelat elevii în citit și calcul. Se poate afirma, fără scrupul, că, dintre toate examenele din acest tract, cel mai strălucit a fost examenul din **Crasna**. Merită toată lauda neobositul învățător, împreună cu directorul şcolii, preotul zelos şi activă I. Ilieşiu, care numai pe lângă osteneală încordată și jertfe mari a putut face ca dintr-o şcoală ce, acum 5-6 ani, era coada școlilor din tract, astăzi să devină cea dintâi, în privința progresului. Durere că, din cauza dotării rele, învățătorii tot mereu se schimbă; ar fi de dorit ca, dacă o dată această şcoală dobândeşte un învățător activ, precum e și cel actual, să-l susțină românii sălăgeni. Dacă nu-l poate susţine poporul, care e puţin şi sărac, cu orice preţ să i se mijlocească vreun ajutor statornic, fie de la institutul de credit „Silvania”, fie de la despărțământul „Asociaţiunii”. Adunarea generală a despărțământului, ce se va ține în vara acesta, în comuna **Supurul de sus**, ar fi de dorit ca, în dezbaterile sale de interes public, să suleveze și această chestiune de mare interes pentru existenţa poporului român din **Crasna**, căci singură numai această şcoală mai susține limba românească în generaţia

[1171] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc 17, pp. 16-18

cea tânără, amenințată din toate părţile de boala infernală ce-şi ascute dinţii, pentru de a ne înghiți și această mână de suflete româneşti. Edificiul şcolii din Crasna relativ e destul de bun şi corespunzător, ţinut în curăţenia recerută, spre lauda senatului scolastic"[1172].

**1938**: „**Consacrarea bisericilor din Crasna și Mociar**. Cu un fast deosebit, s-a fâcut, duminică, 16 octombrie, târnosirea bisericii nou zidite din **Crasna**, Sălaj. În acest centru de plasă, cu o însemnată populaţie minoritară, sub stăpânirea apusă, românii nu şi-au putut clădi decât o modestă bisericuţă de lemn, pe un deal din marginea comunei. Azi, sub stăpânirea românească, prin strădaniile şi vredniciile parohului local, reverendisimul Alexandru Cădar, fost senator, se ridică, chiar în inima comunei, o falnică biserică de piatră, cu hramul „Bunavestire", care va vesti peste veacuri stăpânirea românească pe aceste plaiuri. Situată pe un loc ridicat, în centrul oraşului, cu un turn zvelt, biserică formează o adevărată podoabă a **Crasnei**. Frumoasa pictură murală este opera pictorului Josif Daboczi din Târgu Mureş, iar neîntrecuta sculptură în nuc lustruit a iconostasului, amvonului şi chivotului se datorează maestrului Samuil Keresztesi din **Tăşnad**. Ridicarea bisericii se datorează muncii stăruitoare depuse de neobositul paroh Alexandru Cădar, care a adunat fondurile necesare pentru construirea frumosului lăcaş de închinăciune. / Actul sfințirii a fost săvârşit de către Î. P. S. Sa Episcopul Orăzii Valeriu Traian Frenţiu... / După procesiunea solemnă, cu moaştele martirilor, aduse din catacombele Romei, şi aşezarea lor în altar, se citeşte Apostolul şi Evanghelia, iar Î. P. S. Sa urcă în amvon, de unde rosteşte

[1172] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 153, Braşov 1890, p. 4

o frumoasă predică ocazională. Răspunsurile au fost date, cu multă preciziune şi măiestrie, de **corul din Zalău**, sub conducerea dlui Vasile Albu. La cuminecare, mulţi din cei prezenţi s-au apropiat de Sfânta Masă. La sfârşitul liturghiei, Î. P. S. Sa întonează *Te Deum*-ul pentru M. S. Regele Carol II, care, tocmai în acea zi, avea ziua naşterii. Printre mulții intelectuali din loc şi jur, prezenţi la acest act solemn, remarcăm pe domnii Dr. Emil Lobonţiu, fost vicepreşedinte al Camerei, Dr. Mihai Gurzeu, fost prefect de Sălaj, Ioan Colfescu-Delaturda, consilier de Curte de Apel, preşedintele uniunii ziariştilor din Ardeal, Ilie Călăuz, protopop **Cehul-Silvaniei**, Dr. Augustin Pintea, avocat **Zalău**, Leontin Ghergar, directorul liceului **Zalău**, Dumitru Cârnă primpretor, Ion Vasiliu, Iuliu Drăghiciu, şeful serviciului financiar **Zalău**, Pupăză, şeful revizoratului şcolar **Zalău**, Cornel Drăghiciu, primarul **Şimleului**, Dr. Valeriu Vicaş, notar public, şi alţii. După terminarea slujbei, la ospitala casă a parohului, s-a servit o gustare, apoi, la casină, a avut loc un banchet. Seara, **corul din Zalău** a dat un foarte reuşit concert.

**Mociar**. Duminecă, 23 octombrie, s-a consacrat **biserica din Mociar**, Bihor. Zidită în 1863, ea a fost reparată în repetate rânduri, până când, sub actualul preot local, Eugen Pantea, prin munificenţa Î. P. S. Sale, prin contribuţia primpretorului şi prim-curatorului Traian Sfârlea, precum şi contribuţiile şi prestațiile bunilor credincioşi, s-a refăcut din nou, aproape în întregime. Însoţit de Reverendisimul Canonic Augustin Maghiar, delegatul Venerabilului Capitlu, Reveremdisimul Vasile Barbul, Directorul cancelariei diecezane şi prim-notar consistorial, Dr. Gavril Stan, Mihai Sălăgeanu şi clericul Iosif Dejeu, Î. P. S. Sa Episcopul diecezan Valeriu Traian Frenţiu soseşte, la orele,

9 în comună. La poarta triumfală e bineventat de domnii primpretor al plasei Tinca Traian Sfârlea, Aurel Micluţia, Alexandru Văcărescu, preşedintele cercului Agrist-Holod şi jur, şi de Vasile Fâşie, învăţătpr-director în **Mociar**. În sunetul fanfarei şi dangătul clopotelor, Ex. Sa porneşte apoi spre biserică, unde e primit de cler şi salutat de părintele Eugen Pantea, administratorul parohial. Se intră apoi în biserică, unde, în cadrul solemnei liturghii pontificale, se face consacrarea bisericii. Din asistenţă fac parte Reverentisimul Canonic Augustin Maghiar, Reverentisimul Dr. Valer Hetco, protopop **Beiuş**, Onoratul Victor Ghergar, din Holod şi Fugen Pantea, iar Reverentisimul Vasile Barbul şi Dr. Gavril Stan, ca diaconi. La evanghelie, Î. P. Sa, fiind dumineca misionară, predică despre misiuni. Cuminecările au fost numeroase Din cei prezenţi, amintim pe colonelul Cornel Frențiu, Traian Sfârlea – primpretor, Aurel Bănuţiu, avocat, Aurel Micluţia, notar, Traian Tămaş, învăţător-director în Holod, Dr. Augustin Pop, medic în Ginta, Medra, Alex. Văcărescu, Vasile Fâşie, I. Mâşu, comandant subcercual, P. P., Ginta, părintele Simeon Nossa, paroh în **Miniş**, părintele Alexandru Ciurdariu şi mult popor din **Mociar** şi jur. A făcut o foarte bună impresie fanfara din **Minişul de Sus**, jud. Arad, satul natal al părintelui Pantea, care a venit din aşa mare depărtare pentru a fi de faţă la această sărbătoare înălțătoare din **Mociar**, prilejuită de hărnicia părintelui E. Pantea, fiul acelei mândre comune din Arad”[1173].

[1173] *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 21-22, Oradea 1938, pp. 155, 156

# CREACA

(Karika, judeţul Sălaj)

**1788**, Johann Lehmann: „În **Brebi** (comuna Creaca, judeţul Sălaj) este o stațiune de poştă. **Creaca** (Karika, judeţul Sălaj) are o cârciumă bună. Românul care o ţine este un om înstărit, dar prea cuminte ca să lase să se observe aceasta... Nu se găseşte nici pâine, nici făină, nici lapte, nici carne, nimic din ceea ce-i necesar pentru prânz. Vinul se vindea în pivniță. Cârciumarul s-a dus acolo nu prea bucuros. Când a ajuns jos, s-a postat în fata butoiului şi a întins mâna după bani. Din întâmplare, dimineaţa, în cârciuma lui Andrássy, se isprăvise tot mărunţişul şi era cu neputinţă să găsești să schimbi un ducat. Când românul a primit în mână un ducat, a fugit cu el repede sus, în casă, prin cârciumă, într-o încăpere alăturată, de acolo, jos, printr-un chepeng, care cu greu se putea observa, apoi a venit sus cu bani de argint, a dat restul şi a adus vin. Cu banii de argint în mână, autorul s-a apropiat atunci de familia adunată la un loc, care acum era cu totul alta. Ea l-a condus într-o încăpere cu provizii. Ce belşug era în aceasta de miere frumoasă şi albă (!), de ouă, unt, şuncă, făină curată, pâine şi tot de ce aveai nevoie! Acum ei au dat bucuros, îndată ce fiecare bucată a fost plătită, apoi au făcut focul, au sucit gâtul la găini şi au ajutat la gătit. Pentru lemne şi

lucru, oamenii n-au vrut să primească nimic, ei s-au simţit destul de plătiți cu lucrurile cumpărate. S-a pregătit un prânz, din toate de tot felul, atât de bun, încât zilele nenorocite trecute au putut fi uitate. Cămara de provizii a românului a fost atât de plină, că de-abia ar fi putut să fie plătită cu patru sute de florini. Vinul de masă era destul de bun, însă tânăr, ca şi cele mai multe vinuri transilvănene, care se iau din cârciumi. Cârciumarul a auzit tuşind, după ce s-a băut vin. A ştiut să îndrepte răul repede, a coborât prin chepeng şi a adus, într-un urcior, vin vechi bun. El a stăruit ca vinul să nu se toarne în pahare, ci să se bea din ulcior... Era nevoie de mărunţiş şi pentru căruţaşi. Românul a căpătat mai mulţi ducaţi, ca să-i schimbe; el a fugit repede cu ei, jos, în cameră, şi apoi sus, cu taleri împărăteşti. / Purtarea ciudată a acestor cârciumari români, căruţaşii au povestit-o în felul următor:

„Toţi românii spun, când li se cere ceva, că n-au nimic, pe de o parte de teamă că se mănâncă şi se bea şi apoi se plăteşte cu cinstea, după cum au mai păţit-o pe aici, pe de altă parte, ca să întreţină setea”. Românii din toate regiunile beau, în cârciumi, pe datorie şi plătesc cu alimente şi chiar fură de la băştinaşi (aşa spune căruţaşul şi ar putea să fie adevărat), iar lucrurile furate le aduc cârciumarului, care le dă vin pe ele. Cârciumarul îşi vinde proviziile cu toptanul căruţaşilor, care desfac, pe drum, cele cumpărate cârciumarilor şi negustorilor mai săraci. Proprietarul hanului nu trebuie să ştie nimic despre comerțul acesta, fiindcă măreşte arenda. Românul trebuie să-şi păstreze cu grijă banii, căci altfel i se fură cu adevărat. Românii, când au ocazia, se fură unii pe alții(!). Românii iubesc aurul, pentru că, în caz de urmărire, pot să-şi ducă cu ei averea, fără să dea de bănuit. Ei trăiesc într-o continuă frică za-

darnică, întocmai ca şi sclavii, şi aşteaptă schimbarea, când vor câştiga totul, ca şi sclavii. „Vinul mai bun este acela al românului. Nu îi este îngăduit să-l vândă şi nici nu-i este îngăduit nici să-l dea. Proprietarul îi predă vinul în vânzare, aşa cum îl are şi cum îl ştie. Acesta este vinul din pivniță, pentru ca supraveghetorii, deoarece n-au încredere în români, ceea ce aceştia ştiu bine, să nu afle de contrabanda aceasta, vinul mai bun trebuie băut din urcior. Vinul acesta mai bun el îl capătă tot în schimb, de la căruţaşi, din Ungaria. Dacă proprietarul hanului ar fi intrat întâmplător sau intenţionat în cârciumă, când s-a pus masa călătorilor, atunci românul s-ar fi apărat, cum că toate au fost aduse de călători. Dacă aceluia care întreabă i-ar părea neadevărată povestea aceasta și ar stărui cu strictețe, atunci românul i-ar cădea la picioare şi ar recunoaște, cu lacrimi, că cele mai multe le-a furat de la el. Proprietarul, în cazul acesta, ar fi luat mărturisirea drept adevărată, deşi convins că românul minţise, pe de o parte, ca să-şi arate superioritatea faţă de român, pe care l-ar fi răsplătit cu douăzeci şi cinci de lovituri de ciomag sau de cravaşă, pe de altă parte, să pară că el are atât de mult, încât nici n-a putut să observe paguba". Până aici a vorbit căruțaşul.

Autorul crede că proprietarul ar fi în stare să ia drept adevărată minciuna românului, pe temeiul că el este obişnuit să creadă despre român tot ce poate fi mai rău... Fiecare cititor va întreba: este cu putință ca să te aştepţi la ceva bun de la oameni care sunt astfel tratați? Acestuia îi răspund: sclavii produc hrana. Ei singuri hrănesc națiunea ungurilor din Transilvania. Căci ungurii din Transilvania nu lucrează ca ungurii cei harnici din regatul ungar. Drept mulțumire pentru hrana, pe care i-o dă românul, acesta este mai înjosit decât toate clasele omenirii. Dacă românul nu

este aşa cum ar trebui să fie, aceasta se datoreşte faptului că el e silit să nu fie altfel. Şi dacă se va ajunge la o judecată raţională, românul nu va fi dat afară. Dacă ai scoate pe români din Transilvania şi ţara s-ar compune numai din secui şi saşi, ceilalți vor trebui să moară de foame, căci ei nu pot să lucreze"[1174].

**1887**: „Notarii din comune sălăjene, în mai mare parte, au fost români, de acum înainte însă nu vor mai fi, deși poporul, afară de româneşte, altă limbă nu ştie. În contra acestor ființe urgisite s-a început o goană nemaiauzită; fișpanul, viceșpanul, inspectorul de dare se întrec cu comisiunea administrativă în a necăji şi a scoate din post pe bieţii notari români, chiar de ar fi fost, până aici, cu cea mai bună purtare; cercetarea disciplinară se începe ca din senin, și dacă e de lipsă, pe lângă suspendare de la oficiu şi beneficiu, cercetarea ţine ani, ca să nu zic zeci de ani. / Aici scopul e vădită, căci respectivii, neputândă trăi fără leafă, la un an ori doi trebuie să abdice și să-şi caute altă subzistență. Aşa i se întâmplă lui Alexandru Opriș, fostă notar în **Creaca**, lui Filip, fost notar în **Supur**, lui Băican, fost notari în **Biușa**, lui Ghiţiu, fost notar în **Bicaţ** etc. / Alegerile de notari, în comitat, se întâmplă așa, că dacă concurentului e români, fie mai harnic ca soarele, în candidatură nu e iertat să vină. Acest apriat s-a văzut la alegerea de notar în **Creaca** și **Sălsig**, unde poporului, cu călcarea dreptului său de alegere, îi fu impus ca notar un străin, pe care nu l-a voit; dar fiindcă aşa au voit fișpanul şi viceşpanul, deși recurenți români la acest post, cu praxa (practică) de decenii, au fost până în cinci. / Astfel se

---

[1174] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 585-587

respectă, în Sălaj, legea pentru egala îndreptățire a naționalităţilor, cu care se laudă ungurii în faţa lumii!”[1175].

**1903**: „**Alegere de notar în Creaca**. În ziua de 4 aprilie, s-a făcut alegerea de notar în **Creaca**, nu departe de Jibou, în Sălaj, cărui notariat îi aparţin 5 comune curat româneşti. Au fost 6 candidaţi: un român, doi unguri și trei evrei. În privința acestei alegeri, citim în „Tribuna“ următoarele: „Protopretorul Péchy Imre, cu o imparțialitate vrednică de recunoştință a candidat în primul loc pe cel mai bine calificat, pe Gerasim Dobocanu, un vrednic tânăr român, originar din **Creaca**, fost adjunct de notar în **Jibou**, pe lângă care s-au grupat nu numai toţi românii buni din cerc şi din **Jibou**, dar şi proprietarii unguri, alegându-l cu aclamațiune, ceea ce a făcut o foarte bună impresie asupra tuturor. Cu atât mai rea impresie a făcut împrejurarea că Opriș Laczi, notar pensionat în **Balan**, fecior de popă român, având şi dânsul un ginere preot român, nu s-a sfiit a corteşi pe lângă evreul Kepes, cutrierând cu el, mai de multe ori, comunele şi public corteşind, printre bieţii ţărani români, pe lângă evrei, încărcându-l cu tot felul de laude, şi lucrând împreună cu evreii şi evreicele în contra dlui Dobocanu și în contra părerii unanime a inteligenţei române şi maghiare din acel notariat. Dl corteş evreiesc nu s-a sfiit să producă nemaipomenita situaţie, ca până şi inteligenţa maghiară să se simtă îndemnată a deştepta pe bieţii ţărani români, aduși în perplexitate prin un român rătăcit ca Opriş Laczi, care, deşi nu e din acel cerc şi n-a avut ce căuta acolo, totuşi a cutezat să vină cu semiticul său client şi să-i corteşească încă şi la actul alegerii. Fiindcă despre

[1175] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 226, Braşov 1887, p. 1

toate aceste nu vi s-a relatat nimic, am aflat de bine a vi le comunica, pentru ca să se ştie”[1176].

**1933**: „**La Creaca, pe valea Agrijului**. În zilele de 23-26 martie, părintele Virgil Băliban, profesor de teologie şi prim-secretar consistorial al eparhiei din Cluj, a ținut foarte rodnice misiuni poporale în frumoasa comună de pe valea Agrijului, **Creaca** din judeţul Sălaj. / La misiuni au luat parte nu numai credincioşii din comună, ci şi cei din comunele învecinate, mai ales cei din **Lupoaia**, sub conducerea șefului postului de jandarmi din aceea comună şi a cantorilor. Însufleţirea poporului a fost de nedescris. Ca dovadă a însuflețirii, putem da faptul că, duminecă, după terminarea misiunilor, credincioșii n-au voit să plece de la biserică, rugându-l pe părintele local să intervină pe lângă părintele misionar, ca să le mai spună ceva… / Am putut vedea că, de la venirea părintelui Radu ca administrator al acestei parohii, s-a schimbat cu totul fața bisericii, reparând-o complet, fiind într-un hal de nedescris, la venirea dumisale, reparând gardurile, casa parohială, așa că credincioșii i-ar putea fi recunoscători, iar cei care îl cunosc nu pot avea decât numai cuvinte de laudă pentru felul cum ştie a-şi face datoria de misionar al satelor. / Dacă preotul şi învățătorul trăiesc în perfectă armonie şi-şi fac datoria, cum înţeleg a şi-o face acei din **Creaca**, atunci cu credincioșii din comuna aceea se pot face adevărate minuni, lucru ce-l putem vedea aici şi pe care nu ceea ce scriu eu aici îl laudă, ci activitatea ce o desfăşoară”[1177].

**1935**: „În luna trecută, s-au deschis, în ianuarie 1935, în fruntaşa comună de pe Valea- Almaşului, **Gâlgău**, cursurile de pregătire premilitară. Cu această ocazie, s-au

---

[1176] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 78, Braşov 1903, p. 4

[1177] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 17, Blaj 1933, p. 4

adunat tinerii din comunele **Gâlgău, Chechiş, Bălan, Chendrea, Racăş, Lupoaia, Creaca, Tihău, Surduc, Briglez** şi **Muncel**, în frunte cu preoţii, notarii şi învăţătorii lor. A fost frumos şi sărbătoresc aduşi tinerii din comunele **Bălan, Chendrea** şi **Racăş**, cu steaguri şi îmbrăcaţi în frumosul lor port caracteristic, lucrat din lână de harnicele lor mame, care cu drag şi-au gătit copiii lor şi i-au însoţit până în Gâlgău. Aici s-a oficiat o Sfântă Liturghie de domnii Dumitru Mureşan, protopop **Chechiş**, Ambroziu Plăian, protopop **Surduc**, Alexandru Nossa, preot **Tihău**, A. Trenca, preot **Lupoaia**, Ioan Pop, preot **Bălan**, A. Nechita, preot **Muncel**, Valentin Pop, preot **Racăş**, Eugen Grobciu, preot **Bălan**, şi Aurel Pop, preot **Gâlgău**. Răspunsurile au fost date de corul bărbătesc, condus de neobositul preot Ioan Pop din **Bălan**. Tinerii, intelectualii şi poporul au ascultat această sfântă slujbă şi se vedea pe feţele lor cum pătrunde în sufletul fiecărui respectul şi faţă de credinţă, Rege şi Ţară. La sfârşit, s-a cântat un Te-Deum. / Urmează, apoi, deşfăşurarea programului frumos şi bine potrivit, care s-a desfăşurat în piaţa comunei, deşi zi de iarnă şi aerul cam aspru, lumea a ascultat cu drag cele ee urmează: / Dl A. Plăian, protopop şi preşedintele de onoare al Comitetului comunal al subcentrului de P. P. Gâlgău, prin frumoase şi bine potrivite cuvinte deschide adunarea. Vorbesc apoi domnii George Sabău, director-învăţător, despre pregătirea premilitară, Cornel George, notar în **Bălan**, destre „Educaţia cetăţenească, morală şi naţională“, Dr. Teodor Maruşca, medicul circumscripţiei sanitare **Surduc**, dă sfaturi medicale. / Doi şcolari spun apoi două poezii

patriotice. / Încheie dl Dumitru Mureşan, protopop în **Chechiş**”[1178].

**1935**: „**Praznic religios**. În ziua de 27 octombrie, s-au sfinţit, în comuna **Creaca**, două cruci, ridicate din obolul credincioşilor din loc, cărturari și țărani. Ziua sfințirii crucilor a fost adevărată zi de sărbătoare. Au alergat la praznicul fraţilor din **Creaca** aproape două mii de credincioşi din comunele învecinate. / Sfânta Liturghie, însoțită de o pătrunzătoare predică despre milostenie, a părintelui George Trenca, a fost slujită în aer liber, la un altar frumos împodobit, ca să poată fi ascultată de toți credincioşii. Au slujit, pe lângă părintele Trenca din **Lupoaia**, părintele Ioan Cioban din **Prodănești**, Ştefan Török din **Brebi**, şi preotul local Vasile Radu. La sfinţirea crucii, a vorbit părintele V. Radu, făcând un lămurit istoric al crucii, semnul învingerii. / Bucuria sfințirii celor donă cruci a fost mărită prin jertfa unei fiice a acestei comune. E vorba de tânăra Maria Nemeș, orfană de părinţi, plecată din comună de 12 ani, ca să-şi câştige pâinea cea de toate zilele, în Capitala țării. Această orfană, care a purtat şi poartă și printre străini învățăturile primite în vremea copilăriei, de pe amvonul bisericii din comuna sa, sosind, astă-vară, acasă şi văzând cât de vechi şi de rupte sunt ornatele preoțești, a promis că, ajunsă înapoi la Bucureşti, va cumpăra, din crutările ei, un rând de ornate noi. Ceea ce a şi făcut. Ajunsă la Bucureşti, s-a dus la preotul unit de acolo, la părintele protopop Dr. Vasile Aftenie, căruia i-a dat bani, ca să cumpere ornatele. Sfinţia Sa le-a cumpărat şi le-a trimis preotului local, care le-a îmbrăcat prima oră la sfințirea celor două-cruci. / Fetei Maria Nemeș, pentru darul

---

[1178] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 8, Blaj 1935, p. 3

făcut, biserica unită din **Creaca** îi mulţumeşte şi pe această cale, rugând pe Dumnezeu să-i răsplătească însutit”[1179].



Karlsburg: Burgtor — Alba Iulia: Poarta cetății

Alba Iulia: Entrance to the fortress — Alba Iulia: L'entrée de la forteresse

[1179] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 47, Blaj 1935, p. 3

# CRICĂU

(Krako, judeţul Alba)

**1356**, decembrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie face cunoscut „că, deoarece am hotărât să trimitem pe chibzuiţii bărbaţi Lorand, custodele, arhidiaconii Nicicolae de **Cojocna** (judeţul Cluj) şi Nicolae de **Solnoc** (în Ungaria), pe Gheorghe, parohul din **Cricău** (Krako, judeţul Alba), şi pe Ladislau, arhidiaconul de **Hunedoara**, soţii şi fraţii noştri canonici… la adunarea obştească a măritului Andrei, voievodul Transilvaniei… ţinută la **Turda**, la octavele sărbătoririi Tuturor Sfinţilor (8 noiembrie)… întorcându-se de acolo ne-au spus că, înfăţişându-se Ioan, fiul lui Alexandru de **Sâncrai** (Sancto Rege, inclus în **Aiud**, judeţul Alba), pe de o parte, iar pe de alta Ladislau zis Bolgar, acel Ioan, fiul lui Alexandru, silit de unele nevoi ale sale, a vândut lui Ladislau zis Bolgar, fiul lui Mihail… pentru 20 mărci de argint, o moşie a sa, numită **Bonchahaza** (sat dispărut, judeţul Alba), pustie de locuitori… şi, în satul **Hoczo** (azi **Heria**, judeţul Alba), o sesie sau curte, locul de pescuit şi de vie, precum şi câteva

păduri, numite Pădurea Oaspelui şi Pădurea Mare, şi locul de moară de pe râul Mureş"[1180].

**1363**, septembrie 22, Sântimbru: Vicevoievodul Petru, Ştefan de **Şilea** (Syle, judeţul Alba) şi Ladislau, fiul lui Martin de **Totoiu** (Tate, Thatey, judeţul Alba), juzii nobililor din comitatul Alba, dau de ştire „că, potrivit hotărârii judecătoreşti, Gheorghe, fiul lui Dominic, şi Mihail, fiul lui Nicolae, din **Mesentea** (Mendschenth, judeţul Alba), vor fi datori să facă jurământ, împreună cu alţi doisprezece inşi, împotriva lui Ioan, fiul lui Barthal de **Cricău** (Krako, judeţul Alba), cu privire la faptul că ei nu au rănit, cu opt răni grele, cu precugetată răutate, pe zisul Ioan, pe când acesta voia să meargă pe un drum slobod la pomenita moşie Mesentea, şi că nici nu i-au luat cuşma şi sabia"[1181].

**1367**, februarie 5, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire, dă de ştire că, urmând porunca regelui Ludovic, şi-a trimis omul de mărturie la satul **Şard** (Sardu, azi **Şardu**, judeţul Cluj), revendicat pe jumătate de Episcopul Dominic, pe care l-au împărţit „în două părți deopotrivă, dintre care una, adică cea dinspre partea pomenitului sat episcopal numit Şard, au dat-o în stăpânire numitului Dominic, episcopul, şi bisericii sale, şi satului mai sus arătat, iar cealaltă jumătate au dat-o în stăpânire pomenitului vostru sat şi spre folosinţa oamenilor din el… / Cel dintâi semn de hotar începe dinspre apus, pe un deal, între două dealuri mai mari, unul dinspre satul **Ighiu** (Igen, Krappundarff, azi **Ighiu**, judeţul Alba), numit Creasta Ascuţită, iar celălalt dinspre satul Şard, numit Creasta Ţugu-

---

1180 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 56, pp. 63, 64

1181 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 191, pp. 174, 175

iată, şi de acolo hotarul coboară pe coasta dealului, într-un loc gol între dumbrăvi, în care mai înainte fusese o vie, şi aici se află alt semn de hotar, ridicat din nou; şi de acolo, la poalele aceluiaşi deal, se află iar un semn, ridicat lângă dumbrăvi; şi după aceea, hotarul, mergând spre satul regesc numit **Cricău** (Krako, judeţul Alba), anume spre partea de răsărit, unde au ridicat un semn de hotar, pe niște pământuri de arătură. De acolo, mergând o bună bucată, tot în partea aceea, au ridicat încă un semn de hotar, tot pe acele pământuri de arătură; de acolo, mergând puţin mai departe, au săpat de asemenea o movilă de hotar şi apoi, mergând tot în partea aceea, au ridicat o movilă de hotar tot pe aceleaşi pământuri de arătură. De acolo, mergând, cum s-a spus mai sus, o mică bucată de loc, tot spre aceea parte, au ridicat o movilă de hotar; apoi, tot pe acele pământuri de arătură, lângă un drum mare şi obştesc, pe care se merge, de la moşia numită Şard, la moşia numită Ighiu, lângă un râu, numit Valea Ighiului, au ridicat un semn de hotar; şi de acolo, trecând tot spre răsărit, adică mergând spre moşia numită Cricău, tot în pământuri de arătură au ridicat şapte semne de hotar, unul după altul, dintre care unul, şi cel din urmă, e destul de aproape de cele trei movile de hotar, făcute din pământ şi pietriş, care despart şi stau ca hotar dinspre moşiile Ighiu. **Bucerdea** (Bochard, judeţul Alba) şi Şard, şi aici se spune că sfârşesc acele semne de hotar, ridicate din nou"[1182].

**1784**: „Daniel Jesentzi se plânge de cei din **Beldiu**. Când soţia sa i-a poruncit judelui să vină cu jelerii de sub mâna lui la **Cricău**, să care fânul, i-a răspuns că el (Jesentzi) nu-i poruncește, o să vadă ei dacă merg sau nu, căci

[1182] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 200, pp. 323-326

au auzit ei porunca din cetate, că, dacă dregătorii s-ar purta aspru, de acum încolo, sau i-ar bate, să-i ducă legaţi în cetate la Alba Iulia. Arătându-se că totuşi nu-i vrea răul, l-a sfătuit să-şi strângă şi să-şi ducă fânul şi venitul de acolo, căci îl împart iobagii între ei cât de curând”[1183].

**1784, Răscoala în munţii Abrudului**: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

---

[1183] Prodan, D., *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda*, în Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj, *Anuarul Institutului de istorie Naţională*, VII, Bucureşti 1939, p. 241

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele

românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fiziomomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă di-

recțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării

sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi

copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare

trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Râmeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Râmeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişţior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-acolonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe

grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[1184].

**1848**, mărturia lui **Axente Sever**, ca „Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de baronul Stefan Kemény junior, în 1849, şi publicată de Hentaler Jozsef, în numerele 121-131, din mai 1895, ale „Magyarország” din Budapesta. / Întâi pentru maghiarii cari au fost masacrați la **Șard și** în școala de călărit a husarilor grăniceri, la **Cricău**, ne arată Raportul lui Iancu, scriind: / „Pe când eram eu ocupat cu dezarmarea şi pacificarea orașelor muntene, un alt despărțământ al trupelor mele a avut să țină cea dintâi luptă cu honvezii maghiari și au câștigat o victorie strălucită la **Cricău**, unguseşte Krako… / În acele zile, mai multe companii de honvezi şi gardişti maghiari din **Aiud** au atacat oastea prefectului Axente Sever, la **Sâncrai**, lângă Mureş. Prin atacul urmat, pe o negură groasă şi de tot pe neaşteptate, oastea românească fu pusă pe fugă. Îngâmfat din cauza victoriei câștigate atât, de ușor, 4 companii de honvezi, un despărțământ de gardişti din **Aiud**, ajutate şi de ceva cavalerie, și comandate de maiorul Banfi János și de căpitanul de cavalerie Baumgarten, trecând peste Mureș, se aruncară asupra lagărului de la **Cricău**. Poporul armat respinse atacul cu bărbăţie, iar apoi se încinse o bătaie înerşunată, care a durat mai multe ore… vrășmașul, după mari pierderi, a fost luat pe fugă și gonit până la **Teiuș**”.

---

[1184] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

Din acestea, se vede că despărțământul Iancului a bătut pe maghiari la **Cricău**. Acest despărțământ, ca să ajungă, din munți, la Cricău, a trebuit să treacă prin **Șard** şi prin **Ighiu**. Ceea ce nu ne spune nici „Cartea cea neagră”, nici Iancu, maghiarii din aceste locuri au fost armaţi, având şi ei arme din cetate, care, după cum am văzut din învoiala, ce o făcuseră, la 30 octombrie, cu „popa Culița”, adică cu Pap Miklos, cum scrie „Cartea neagră”, le-au depus, reținându-și cele private, ce le avuseră şi până în mai 1848. / Dar, dacă despărţământul Iancului a trecut la Cricău, după această pacificare, e constat, totodată, că românii, în trecerea lor prin **Şard** şi **Ighiu**, numai au dezarmat, însă nu s-au atins nici de averea, nici de persoana celor dezarmaţi. Prin ur mare, dacă nu veneau aiudenii, cu Banfi şi cu Baumgarten, de la **Aiud**, la **Cricău**, scenele cele sângeroase și omorul aprope a 200 de bărbați nu se întâmpla. Iar dacă s-a întâmplat, trebuie să credem tradițiunii, care spune că, pe cât timp ținu bătaia, față în față, la pârăul Cingăului, de la **Cricău**, aceşti masacrați s-au mișcat și au ară mari semne de bucurie.

Văduvele Benedek şi Szölösi, în plânsorea lor către înălțatul împărat, ne arată cum că comandanţi la acest masacru au fost Balazs, controlor cameral, și eu mai adaug că a fost și Iosif Crişianu de la **Barabanţ**, fiul unui husar grănicer. Dar aceşti comandanți nu au comandat masacrarea, ci atacul contra honvedilor și gardiștilor maghiari, după ce le-a ajutat cel de sus de au raportat o victorie strălucită, adunându-se cu toţii la Balazs, controlorul domeniului fiscal di **Cricău**, s-au pus pe chef şi şi-au petecut, cum face toată lumea după vreo izbândă, iar oamenii care, poate înainte, ori în decursul bătăliei, s-au codit sau au fugit din lagăr, fugind speriaţi în ruptul capului către casele

lor, spre munte, invitaţi şi somaţi de speculanţi, în fuga şi turbarea lor au măcelărit pe cei ce au purtat arme, nu însă şi pe femei, cum se vede din plânsorile văduvelor Kis Gergely, Benedek, Szölösi şi altele, şi precum ştiu şi eu că Anghel Ioan, căpitanul din **Cricău**, a salvat viaţa copilului Szász Pál, tatăl pretorelui Szász Jozsef din **Aiud**, care a luat parte la instalarea Mitropolitului Victor în Blaj. Nu ştiu dacă Lukats Béla recunoaşte şi mulţumeşte presăcanului care l-a scos din şirul muribunzilor de la **Presaca** şi l-a ţinut, dar Szász Pál a dăruit, cât a trăit, la toate sărbătorile cele mari, câte-o măsură de grţu curat şi câte un florin lui Anghel Ioan, căpitanul din Cricău. Aceasta probează că nu acest căpitan, nici Bálasz şi Munzat, cu Şăndruc, au comandat omoru. Ci fugarii, dezertorii disperaţi, poate şi blesuriţi, întorcându-se de la locul de luptă, în durerea rănilor lor au ucis pe cei nevinovaţi.

Despre acesta măcelărire se colportează până în zilele noastre, nu numai la **Șard** și împrejur, dar chiar și la Brașov, niscai vorbe ce le-ar fi zis Bărnuțiu către părintele popa Culiță din **Șard**, tatăl actualului consilier de Curie: „Ați tăiat porcii, dar ați lăsat scroafele”. Din cuvintele acestea, deși nu se pot admite că ele ar fi ieșit din gura unui așa mare filosof și moralist, cum a fost Bărnuțiu, încă se poate vedea că femeile și copiii au fost cruțați și că românii, și în furia celei mai legitime răzbunări, sunt mai presus decât secuii, care, la **Reghin**, în 2 noiemvrie 1848, după ce puseră foc orașului, și prin acesta siliră pe orășeni să iasă afară din case, ca să nu-i cuprindă focul, pentru ca să-i poată despoia de tot ce aveau asupra lor, precum bani, scule de aur și de argint, pietre nestimate și vestminte scumpe, omorâră bărbați, femei, moșnegi, copii, încă și pe 17 soldați rămași răniți în spitalul de acolo, de trupa lui

Urban / Cum că omenii noștri au fost superiori în moralitate și inferiori în cruzime se vede și de-acolo, că ai noștri, pe tot locul, au apărat, au ascuns în casele, celariile și podurile lor femei, copii, bătrâni etc. și i-au apărat de furia și răzbunarea înfuriaților, comisă totdeauna în beția și după sumuțarea speculanților; pe când nu cunoaştem nici un caz ca așa-ceva să fi făcut vreun maghiar. Ba cunosc un caz, că un maghiar, anume Albertfi Samu, și după restabilirea ordinii, la 12 ani, ca să-și răzbune, a împușcat pe cumnatul său, popa Bucur de la **Barabanț**, numai pentru că a figurat și el între comandanții din bătaia deschisă și față în față la **Cricău**, ceea ce român nu a făcut.

Dar autorul „Cărții negre", descriind în colori și mai negre omorul și măcelărirea celor 43 de la **Sângătin**, zice că acest masacru s-a întâmplat în 18 și 19 octomvrie, chiar în ziua când a ieșit Proclamațiunea lui Puchner pentru dezarmare, și că românii ar fi îndeplinit acea faptă înainte de publicarea proclamațiunii. Chiar așa să fie, trebuie să ştim toți cei pe care ne doare de cele întâmplate, că înainte de acesta ieșise în 5 (17) octombrie, instrucțiunea cum au să se formeze și să lucreze glotele, și, ce e mai dureros, că înainte de acesta, teroriștii spânzurară, în 12 octombrie, pe Simonis și Pap Vasilie, la **Târgu Mureșului**, și, în 15 octombrie, pe Baternai, la **Clușiu**. Apoi Puchner dezarmase pe maghiarii din Sibiu, cu 2 zile înainte de ieșirea proclamațiunii, ceea ce nu românii, care nu ceteau gazete, ci maghiarii au ştiut mai întâi; și ei, cuprinși de frică, în loc de-a fi alergat la primării sau de-a fi conchemat pe iobagii lor, să le predea armele și să se împace cu ei, dându-le și câte-o bute ori două de vin „aldămaș", au alergat ca nebunii, cu toții, la **Sângătin** și, concentrându-se la curțile lui Zsigmond Elek de-acolo, prin acesta au căzut în suspi-

ciunea de-a se fi adunat cu scop de-a ataca și omorî ei pe români, care, de frica aceasta, au părăsit satul și au fugit la **Gusu** și **Ludoș**, și numai după încurajarea vecinilor s-au reîntors și au tractat, de duminecă, 15 octomvrie, când s-au concentrat gardiștii maghiari în curțile lui Zsigmond, unde, din poziția cea mai ridicată, ce domină satul, au început a împușca asupra sătenilor, așa încât viile, ce sunt în dosul curților lui Zsigmond, de frica gloanțelor, au rămas neculese. Iar joi, în 22 octomvrie, alergând acolo, tribunul Ioan Dendiu de la **Roșia** interveni pe lângă maghiari, ca se predea armele și să fie pace, ceea ce s-a și întâmplat, dar ieșind tribunul, după depunerea armelor, a pușcat cineva din urloiul caselor asupra lui și el, trăgând speriat sabia, românii au crezut a fi semn de atac și s-au aruncat asupra lor și i-au omorât. Și așa ştim noi că s-a petrecut acea tristă faptă, iar cum că ungurii din **Sângătin** au fost gardiști și au exersat cu puştile ce le avură, martor e părintele Nicolae Dăian, din **Ludoșul românesc**. Iată, așa au stârnit și provocat ei înșiși, fără vreo proclamațiune, răscularea românilor asupra lor!

Pre cât cunosc eu firea cea bună și domoală a românului, cred cu toată fermitatea că, să fi rămas acei nobili pe la casele și moșiile lor, în bună pace și liniște, și să fi predat armele, nu ar fi fost nici unul sacrificat, precum nu a fost baronul Spleny din **Bia**, Anvander din **Obreja**, nici un evreu în **Hususău**, **Micăsasa** și **Alba Iuli**a, Kovrig și alții din **Blașiu** etc. / Iar dacă autorul „Cărții negre” și toți scriitorii maghiarilor susțin că românii au omorât în comitatul Albei inferioare și femeile, și copiii, cum vine de nu se simte lipsa, în nici un loc, de foștii nobili proprietari, și nu a căzut nici o moșie în mâna fiscului? Ei, domnilor, precum o rândunică nu face vară, așa un caz-două nu fac

ce arătați și propagați domniile voastre!”[1185].

**1898**, Diaconovich: „**Cricău**, comună mică în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 1.380 locuitori români; produce vin bun”[1186].



Motzenfamilie — Familie de Moţi

Family of Moţi — Famille de Moţi

[1185] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 267, Braşov 1896, pp. 1, 2

[1186] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 45

# CRISTEŞTI

(comuna Râşca, judeţul Cluj)

„Înainte de începerea săpăturilor de la **Cristești**, s-au făcut cercetări în mai multe comune din judeţul Mureş. Astfel, pe teritoriul satului **Gornești**, în locul numit Cserépesür, semnalat şi de Roska, în Repertoriul său, am găsit fragmente ceramice din epoca hallstattiană. Fragmente ceramice din aceiași epocă am găsit şi la **Petelea**, la Pepiniera Statului, şi pe terenul de alături al Bisericii ortodoxe. Menţionăm că movilele de la Petelea, semnalate de Roska, sunt de formație naturală și nu conţin resturi arheologice. În cercetarea făcută la **Bandul-de-Câmpie**, am aflat că colecția lui Sándor Pál, menționată de Roska, nu mai există. La **Sâncrai**, pe dealul Pogányhegy, citat de Roska, după Marțian, care îl pune în legătură cu dacii, am găsit numai fragmente ceramice, care datează din epoca feudală. În sfârşit, la **Sântioana**, lângă **Cristești**, sta, vizitat, dealul Pad, la Nord de sat, pomenit şi acesta de Roska, pe care s-au cules fragmente ceramice atipice, care par a data din treapta, mijlocie a barbariei”[1187]**.**

[1187] Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche*, Anul I, nr. II, Bucureşti 1951, p. 283

**1766**, François-Xavier de Feller: „Apele se umflaseră atât de mult, că nu se putea trece pe nicăieri. Am trecut, totuşi, Someşul pe un ponton, pe care se afla şi arhidiaconul grecilor uniți, un om cumsecade, foarte învăţat şi foarte cioplit pentru un român, dar un alt râu m-a oprit în drum, la **Cristești**, un sat la patru leghe de Dej. A doua zi, la ora opt dimineaţa, caii mei au trecut singuri; patru boi îmi trăgeau trăsura; eu, călare, urmam, pe un cal destul de înalt, pe care mi-l dăduse baronul Torma"[1188].


Foto Muzeul Etnografic, Cl[uj]

Moţi ciubărari mergând spre Câmpeni

---

[1188] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 563

# CRISTIAN

(Kereztienzygethe, Kereztyenzygethe, judeţul Sibiu)

**1362**, decembrie 17, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Cristian de **Cristian** (Kereztienzygethe, Kereztyenzygethe, judeţul Sibiu), în numele său şi al fratelui său Cristian, că dreapta jumătate din a treia parte a moşiei **Sângătin** (Enyed, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, care este acum în mâini străine, are nevoie să fie dobândită din nou şi să-i fie trecută în stăpânire. / Drept aceea, trimiteţi spre mărturie un om de-al vostru, în faţa căruia Matia, fiul lui Arnold de **Apoldu de Jos** (Apold Inferior, judeţul Sibiu) sau Nicolae, fiul lui Ioan de Sângătin sau Ioan, fiul lui Both de **Gusu** (Bothludasa, judeţul Sibiu), mergând la faţa locului, să redobândească această bucată de pământ şi s-o dea în stăpânire lui Ioan şi lui Cristian”[1189].

**1898**, Diaconovich: „**Cristian** (germ. Grossau, magh. Keresztényszigetˌ), comună mare în Transilvania,

[1189] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 140, pp. 117, 118

comitatul Sibiu, cu 2.779 locuitori (1891) sași şi români, stațiune a căii ferate, post şi telegraf"[1190].



Floreal, 5 noiembrie 1921: *Transilvăneancă*

---

[1190] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 48

# CRISTIAN

(Neustadt, Keresztényfalva, judeţul Braşov)

**1574**, Pierre Lescalopier: „În ziua de 24 iunie, am trecut peste un alt torent, la poalele primului munte din Transilvania. Apoi, am trecut muntele pomenit, înalt, greu de suit şi plin de păduri întinse, şi în vârf am găsit prima strajă din Transilvania, într-un mic castel, care nu are nici o uşă şi ei intră înăuntru cu o scară, pe care o trag după ei. Acest castel se numeşte **Bran**, de unde am scoborât la Neustadt, sat de germani de origine saxonă; ungurii şi românii îl numesc **Cristian** (Neustadt, Keresztényfalva, judeţul Braşov). Acolo am găsit o biserică, întocmai ca ale noastre, şi, intrând înăuntru, am ascultat slujba lor de seară, în limba latină, care m-a bucurat, dar auzind, la sfârşitul unui imn, că se rugau: „şi nimiceşte tirania papistăşească şi turcească", am înţeles că erau luterani. Vitraliile şi pereţii, zugrăviţi cu povestiri sfinte, erau ca ale noastre şi preoţii erau îmbrăcaţi ca ai noştri"[1191].

**1603**, Aloisio Radibrat: „Duminică dimineaţa, adică la 6 iulie, înainte de răsăritul soarelui, am plecat de la **Feldioara** şi, luând-o spre Braşov, am ajuns înt-un sat, ce

[1191] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 429, 430

se chema **Cristian**, de unde am văzut că inamicul înainta cu mare grabă, cu gândul să ne taie drumul care duce spre Ţara Românească, crezând că noi fugeam. Se înşelau de două ori. Căci noi ne-am ales poziţia, într-un loc îngust, având din două părţi dealuri şi dintr-o parte şes, şi o râpă, săpată de o albie de pârâu, care forma un fel de parapet şi stăteam astfel strânşi la un loc, aşteptând voioşi pe inamic. Acesta se împărţise în opt cete şi voia să ne atace din toate părţile, ceea ce au şi făcut, întocmai ca nişte prieteni care ar ieşi în întâmpinarea altor prieteni. Dar, cu mila lui Dumnezeu, care totdeauna face să învingă dreptatea, noi, deşi eram mai puţini, am ieşit învingători, luându-i la goană, împreună cu vântul, care, ca prin minune, în acea clipă se întorsese cum ne venea nouă mai bine, neîncetând noi de a-i măcelări, până la pădurea de la **Codlea** sau Feketehalom, la depărtare de o leghe bună de tabăra noastră, unde au rămas morţi cam vreo 2.000 dintre ostaşii cei mai buni ai lui Moise Szekely, anume aleşi de el pentru această luptă"[1192].

**1898**, Diaconovich: „**Cristian** (germ. Neustadt, magh. Keresztényfalva), comună mare în Transilvania, comitatul Braşov, cu 2.604 locuitori (1891) saşi şi români; biserici înconjurate cu ziduri; fabrica de spirt"[1193].

---

[1192] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, pp. 276, 277

[1193] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 48

# CRISTUR

(Kyreztur, judeţul Hunedoara)

**1356**, mai 7, Deva: „Saul, comitele, şi juzii nobililor comitatului Hunedoara adeveresc că ei, în ziua de 30 aprilie, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara), Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili ai ţinutului, stând în scaun de judecată, nobila doamnă, văduva lui Mihail de **Bârcea Mică** (villa Aprod, judeţul Hunedoara), ridicându-se din mijlocul celorlalţi, făcând întâmpinare, a spus că, în ziua când l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, a luat cu sine, din aceasta, privilegiul cu privire la moşia **Bârlea Mare** (Aprodhaza, judeţul Hunedoara), împreună cu alte lucruri ale sale"[1194].

**1356**, mai 7: Vicevoievodul Petru dă de ştire că, potrivit scrisorii de amânare, venind „Valentin Roşu, în numele lui Ladislau, şi Petru, pentru Pavel, fiul său, s-au plâns împotriva lui Bartolomeu, fiul lui Mihail din **Bârcea**

---

[1194] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 400, p. 418

**Mică** (villa Aprod, judeţul Hunedoara), că Pavel, Ştefan şi Toma, fiii lui Mihail, de asemenea şi mama lor, continuând să rămână pe moşia Bârcea Mică, ca nişte oameni venetici, le-au pricinuit neîncetat felurite vătămări şi pagube, trăgându-l în judecată înaintea noastră pentru a afla, potrivit legii, că oare din îndemnul sau nu al acelui Bartolomeu, nobil din acelaşi loc, ruda lor, s-au statornicit pe zisa moşie. Auzind acest lucru, Batolomeu ne-a răspuns că Pavel, Ştefan şi Toma nu au rămas cu îngăduinţa şi voinţa sa, ci s-au aşezat pe moşie în temeiul puterii lor.

Auzind acestea, Pavel, fiul lui Mihail, în numele său şi al fraţilor săi, ne-a spus că ei au fost puşi în stăpânirea moşiei Bârcea Mică, în temeiul înrudirii lor de devălmaşi, de către Mihail, tatăl acelui Bartolomeu, şi ne-au arătat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei, întocmit în anul **1357**, în cuprinsul căruia se arată că Henric, fiul lui Nicolae, înfăţişându-se în faţa acestui capitlu, a spus că a vândut, cu cinci mărci de argint, cu îngăduinţa megieşilor săi, a magistrului Ladislau, Jula, Ştefan şi Albert de **Bulci** (Bulch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), lui Simion, fiul lui Chom, pomenitului Simion, cât şi fiilor săi, un pământ al său, pe nume **Kanoltu** (dispărut, lângă Bârcea Mare şi Mică, judeţul Hunedoara), înconjurat de nişte ape. / La aceste cuvinte, Bartolomeu a răspuns că Mihail, tatăl său, într-o noapte a fost ucis de către răufăcători, în apropierea moşiei acestora, şi tot aceştia, adică Pavel, Ştefan şi Toma, în aceiaşi noapte, intrând cu sila în casa lor şi spărgându-i lada sa, au luat şi au dus cu ei toate lucrurile sale din ladă, precum şi scrisorile sau dovezile lui scrise, întocmite cu privire la moşiile lor, între care şi acest privilegiu, pentru mărturia căruia ne-a înfăţişat o scrisoare a comitelui şi juzilor din comitatul Hunedoara din anul

**1365**. Din cuprinsul acestei scrisori s-a aflat că, pe când magistrul Saul, comite de Hunedoara, şi juzii din comitat, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara), Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili din ţinut, au stat în scaunul de judecată şi au început să dezbată desfăşurarea pricinilor tuturor, văduva lui Mihail din Bârcea Mică a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, că în ziua în care l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, la **Bârlea Mare** (Aprodhaza, judeţul Hunedoara), a luat şi dus cu el pomenitul privilegiu, împreună cu alte lucruri ale sale. Pavel s-a ridicat şi a răspuns că el nu s-a năpustit asupra casei sale şi nu a spart lada, dimpotrivă, că acele scrisori se aflau asupra mamei lui"[1195].

**1371**, mai 7, Deva: Juzii nobililor comitatului Hunedoara dau de ştire că, înfăţişându-se „Gheorghe, fiul lui Myska, şi... slujbaşii din **Veţel** (Vechel, judeţul Hunedoara) şi **Pestiş** (Pestus, azi **Pestişu Mare şi Mic**, judeţul Hunedoara) ne-au spus, în chip de întâmpinare, că ei, împreună cu slujbaşii magistrului Ştefan, castelanul **Devei**, au prins şi au pus să fie prins Petru de **Cristur** (Kyriztur, judeţul Hunedoara) ca tâlhar ţi hoţ, potrivit rânduielii legii ţări… / Noi, așadar, la rugăminţile sus-zişilor slujbaşi din Veţel si Pestiş, ne-am dus la scaunul de judecată al sus-zisului magistru Ştefan, castelanul Devei, unde sus-pomeniţii slujbaşi de Veţel și de Pestis, împreună cu nobilii şi alţi mulţi oameni, voiau să-l dovedească pe acel Petru de

[1195] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 401, pp. 418-421

hoţ, şi unde sus-zișii slujbaşi erau gata să dea hotărârea din urmă, potrivit obiceiului ţării. Și întrucât totuşi **toţi cnezii și românii din cele patru scaune** districtuale ale cetăţii Deva au pus oprelişte la acea judecată și lege a Țării... tăgăduind că acei slujbași să-l poată dovedi pe acel Petru, **după legea românilor**, şi nu cu alte legi ale ţării, şi, ca atare, i-au oprit să le facă vreo judecată sau dreptate”[1196].



*Nuntă transilvăneană* – de Sava Henţia

[1196] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 31, pp. 29, 30

# CRISTUR-ŞIEU

(Şieu-Cristur, Kereztwr,
azi **Cristur-Şieu**, judeţul Bistriţa Năsăud)

**1364**, februarie 26, Zagreb: Regele Ludovic îl recompensează pe vicecomisul Mihail, fiul lui Blasiu de **Recea** (Reche, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj) dăruindu-i „sub nume de danie nouă, lui şi Laurenţiu, Anton şi Ladislau, fraţilor săi, precum şi moştenitorilor… o moşie a noastră regală, numită **Şieu-Cristur** (Kereztwr, azi **Cristur-Şieu**, judeţul Bistriţa Năsăud), în comitatul Dăbâca, pe care Ladislau, fiul lui Mihail, fiul lui Henchman a ţinut-o pe nedrept”[1197].

**1849**: „Bem a luat măsuri în **Târgu Mureş** pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la **Sibiu**, trupelor lui Kemeny Farkas, de la **Cluj**, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la **Sighişoara** (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la **Cristuru Secuiesc** (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o

[1197] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 239, pp. 226-228

problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în **Sfântu Gheorghe** și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la **Belin** (Bölön), lângă **Valea Crişului** (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la **Odorheiul Secuiesc** (Udvarhely). În privinţa bătăliei de la **Sighişoara**, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged"[1198].

[1198] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

# CRIŞ

(Keresd, judeţul Mureş)

**1367**, ianuarie 30: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „comitele Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său, al lui Nicolae, fiul lui Andrei, al lui Ioan, fiul lui Andrei, fiul aceluiaşi Andrei, în numele lui Grigore şi Ioan, fiii lui Ioan, precum şi în numele lui Petru şi Ladislau, fiii lui Ioan, fiul lui Gegus, adică al verilor săi, ne-a arătat o scrisoare deschisă a noastră, însemnată cu pecetea noastră cea mare de dinainte, ce ne-a fost furată, întocmită cu privire la legiuita hotărnicire, ridicare de hotare şi dare în stăpânire făcută pentru ei a unor moşii numite **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), **Criş** (Keresd, judeţul Mureş), **Beşa** (Beşa, Beese, azi **Stejărenii**, judeţul Mureş), **Felţa** (Felţa, Fetanteleke, Ffeuthunteleke, azi **Floreşti**, judeţul Sibiu), **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu) şi **Noul Săsesc** (Vyfollu, Wyfalu, azi **Nou Săsesc**, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, rugându-se cu smerenie şi supunere să binevoim a o întări pentru el, pentru pomeniţii săi veri şi rude, precum şi pentru moştenitorii lor, prin atârnarea noii noastre peceti autentice”[1199].

---

[1199] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 199, pp. 321-323

# CRIŞAN

(fost Vaca, germ. Vaka, magh. Váka,
comuna Ribita, judeţul Hunedoara)

**1784**: **Cei patru căpitani ai răscoalei**. „**Horia** se bucura de o imensă popularitate, mai ales printre iobagii comunelor de pe văile Arieşului Mare şi Arieşului Mic. Din căsătoria cu soţia sa Ilina, a avut doi copii: pe Ion, care a fost şi dânsul vice-căpitan, pe vremea revoluţiei (răscoalei lui Horia – n. n.), şi pe Luca. / Al doilea căpitan al revoluţiei a fost **Ion Cloşca**, cel mai intim prieten al lui Horia. Cloşca, ca şi Horia, era iobag al statului, din comuna **Cărpeniş**, lângă Abrud. Numele său adevărat era **Ion Oargă**, iar Cloşca, un simplu epitet popular, i s-a dat, în glumă, de consătenii săi, conform uzului românesc de a i se da fiecăruia câte o poreclă. / Inteligent, concentrat şi curajos, Cloşca câştigase, încă de tânăr, iubirea ţăranilor din comunele **Cărpeniş**, **Abrud** şi **Bucium**, care, în trei rânduri, îl trimiseseră ca deputat al lor la Curtea din Viena. Mai întâi, a fost trimis în anul 1779, când avea numai 32 de ani. Ceva mai înstărit decât Horia, poseda o casă mai bună, pe o coastă, lângă drumul ce duce de la Abrud, la Câmpeni, anume pe coasta Cloşceştilor, apoi câteva locuri de arătură şi fâneţe. Pe soţia lui o chema Marina, pe fratele său Teodor Oargă, iar pe soru-sa Achimia. / În fine, al treilea căpitan,

**George Crişan**, era tot iobag al statului, din comuna **Cărpeniş**, având, pe vremea revoluţiei, etatea de 52 de ani. Mândru şi impunător, sever şi hotărât. Numele său adevărat era **Marcu Giurgiu**, originar din comuna **Vaca**, judeţul Zarandului, adică de pe Valea Crişului Alb, ceea ce i-a adus numele de Crişan, din partea muntenilor. La Cărpeniş a ajuns prin însurătoare. Fost soldat în armată, unde disciplina militară i-a înăsprit şi mai mult natura sa de fier, pe care a dovedit-o în mijlocul crâncenelor vărsări de sânge, comise de el şi oamenii lui, în contra nobililor din comitatul Zarandului. / Este interesant de amintit că, **în afară de Horia, Cloşca şi Crişan**, mai apare, în primele zile ale revoluției, încă **un al patrulea căpitan**, un bărbat de statură înaltă, cam de 50 de ani, cu faţă negricioasă, purtând pe cap o chiveră roşie de soldat, încins cu o sabie lungă şi purtând două pistoale la brâu. Acest căpitan a fost prezentat în fața poporului din **Bucium** (la 8 şi 9 noiembrie 1784) de către însuşi Horia, care îi zicea „căpitan”. Toate ordinele date de Horia el le-a înăsprit şi mai mult. Este însă curios că acest căpitan, plecând, în ziua de 9 noiembrie, din **Bucium**, în comuna **Muşca**, el dispare de pe teatrul revoluţiei pentru totdeauna. / Cine şi de unde era acest căpitan nu s-a stabilit nimic precis, până azi. După unele manuscrise contemporane, el ar fi fost un ofiţer rus, cu numele de **Mihai Poperski** sau Popescu, dânsul declarând, odată, că ar fi din Bucureşti, iar altă dată, de la Iaşi”[1200].

---

[1200] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 153, 154

# CRIŞCIOR

(Crişţiorul, Kristyór, azi **Crişcior**, judeţul Hunedoara)

**1409-1411**: „Voievodul Bolea, între anii 1409 și 1411, a ridicat biserica din **Crişţior**"[1201].

**1415: „Crişţiorul** (Kristyór, azi **Crişcior**, judeţul Hunedoara), de lângă **Brad** (judeţul Hunedoara), e pomenit ca loc de reşedinţă a unui voievod român, ale cărui drepturi se întindeau peste tot Zărandul și care se bucura, în exercitarea funcţiunilor lui, de o însemnată autonomie, neavând nici un fel de legături cu fișpanul comitatului, ci fiind supus direct comitelui din **Timişoara**"[1202].

**1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan**: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le

---

[1201] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 102

[1202] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați

fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

**Primul atac al ţăranilor răsculați** fu dat asupra nobilimii din **Crişţior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crişţior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcţie diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Crişţior**, ajunge, în aceeaşi zi, în co-

muna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătorea la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e romîncă,

dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[1203].

**1784, Răscoala în munţii Abrudului**: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le

---

[1203] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a

furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici

şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii

să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca

ţăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, sa-

tele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Criştior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-acolonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul îm-

părătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[1204].

[1204] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

# CRIŞENI

(Vaia, Isakerwoya, azi **Crişeni**, judeţul Sălaj)

**1354**, octombrie 16, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea adevereşte că, venind „magistrul Jakch, fiul lui Toma de **Coşeiu** (Kusol, judeţul Sălaj), pentru sine şi pentru Gheorghe, Ştefan, Ladislau şi Andrei, fiii săi, aflători la vârsta copilăriei, pe de o parte, iar de cealaltă Iacob şi Ioan, fiii lui Dominic de Coşeiu, adică verii primari de tată, de asemenea pentru ei şi pentru Nicolae, Egidiu şi Ladislau, fiii numitului Iacob, aflători, la fel, în anii copilăriei, şi sus-numitul Ioan, fiul lui Dominic, pe atunci lipsit de mângâierea unor moştenitori, au mărturisit… pentru ei şi osebit pentru bucăţile lor de moşie, lăsând deoparte orice ură şi smulgând din rădăcini, din mijlocul lor, orice pricină de proces… / Mai întâi, au dat jumătate din moşia **Coşeiu**, aflătoare în comitatul Solnoc, în schimbul altei moşii a lor, zisă **Portelec** (azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Satu Mare… vecină cu moşia **Archid** (Erkud, judeţul Sălaj), pe care magistrul Jackh o stăpânea prin cumpărare, au împărţit-o în modul că o uliţă cu case doar pe o parte, aflătoare în partea de apus şi spre moşia **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, judeţul Sălaj), începând de la curtea magistrului Jackh, întinzându-se spre pădurea Deg, până la capăt,

împreună cu sus-zisa curte a revenit în proprietatea magistrului Jackh, fiul lui Toma. În schimb, cele două uliţe, cu case pe o parte, tot spre pădurea Deg, una din uliţe a căzut în bucata magistrului Jackh, iar cealaltă, dincolo de valea pârâului Deg şi aşezată înspre răsărit de sesiile acelor fii ai lui Dominic, a revenit numiţilor Iacob şi Ioan, fiii lui Dominic… Iar cealaltă jumătate a moşiei Coşeiu, numiţii fii ai lui Dominic au lăsat-o magistrului Jackh… însă pământurile de folosinţă, pădurile, dumbrăvile, păşunile, fâneţele, dreptul de ocrotire şi târgul, obişnuit să se ţină în fiecare săptămână, în ziua de mierguri, i s-a dat magistrului Jackh, pentru slujbele sale credincioase, de către preaînaltul Ludovc, regele Ungariei… / Pe lângă aceasta, jumătatea moşiei **Vaia** (Isakerwoya, azi **Crişeni**, judeţul Sălaj), aflătoare în comitatul Solnoc… au împărţit-o între ei în două părţi egale… / Dar aceasta nu e tot, căci magistrul Jackh, împins de iubire frăţească, a dat… locul sau curtea răposatului Leukus, fratele său, şi o altă curte întreagă, aşezată lângă aceea, dinspre miazăzi, spre biserica zidită, din sus-zisa moşie Coşeiu"[1205].

**1361**, octombrie 4, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Laislau şi Leukus, fiii lui Nicolae de **Dăbâca** (Doboka, Dobuka, Voka, judeţul Cluj), în numele lor şi a fraţilor lor Ioan şi Nicolae, făcând întâmpinare, au spus că Jakch de **Coşeiu** (Gusal, Kusal, judeţul Sălaj) şi fraţii lui i-au chemat în faţa curţii regeşti, pentru mănăstirea fericitei fecioare şi mucenice Margareta, aflătoare în **Meseş** (**Meseşenii de Jos**, fost Căţălul de Jos, Căţăluşa, Olsou Kechel, judeţul Sălaj). Şi, deoarece regele a hărăzit această mare milostivire tuturor nobililor din păr-

---

[1205] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 273, pp. 281-284

ţile Transilvaniei, ca ei să nu fie siliţi să stea la judecată înaintea regelui, în nici un fel de pricini… dacă, însă, s-ar porni vreo pricină de judecată înaintea voievodului sau a locţiitorului său, atunci ei sunt gata să se supună tuturor rânduielilor ţării”[1206].



TWO STALWART MEMBERS OF A DANCING BROTHERHOOD

The dress of the Calusare dancers differs but little from the Rumanian national costume, but is decorated with coloured strings and flowers, and a heavy fringe of coloured string with bells, which tinkle gaily at each movement, is hung below the knee. These men, who enjoy the reputation of professional dancers, are now to be found principally in West Wallachia and South Transylvania

---

[1206] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 60, pp. 44, 45

# CRIŢ

(Kereztur, judeţul Braşov)

**1356**, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul

Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lucrurile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu lare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus”[1207].

[1207] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

# CUBLEŞUL SOMEŞAN

(Cubleş, Cublus, judeţul Cluj)

**1354**, decembrie 29, Alba Iulia: Conventul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan şi Ladislau, fiii lui Toma, fiul lui Ambroziu, nobili de **Cubleş** (Cubleş, Cublus, judeţul Cluj), şi, pe de altă parte, în numele episcopului Andrei, Mihail, fiul lui Mike, slujitorul său, acei Ştefan şi Ladislau au mărturisit că dânşii, cu gândul la mântuirea lor şi pentru alinarea sufletelor părinţilor lor, şi pentru 60 de mărci de argint bun, au dăruit şi au hărăzit acelui domn episcop Andrei… moşia Cubleş, aflătoare în comitatul Cluj”[1208].

**1358**, februarie 2, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, venind „Andrei, fiul lui Nicolae, fiul lui Bese de **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj)… în pricina cu Nicolae, fiul lui Iosif de **Măcicaşu** (Machkas, Gyos Mackhas, judeţul Cluj)… Andrei, fiul lui Nicolae, a înfăţişat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei. Văzând cuprinsul şi glăsuirea acestui privilegiu, voievodul şi fruntaşii ţării pun capăt

[1208] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 281, pp. 289-291

pricinilor în scaunul de judecată, atât din cauza greutăţii ei, cât şi la cererea asesorilor. Nicolae, fiul lui Iosif de Măcicaşu, a înfăţişat un privilegiu al pomenitului capitlu al bisericii Transilvaniei, din anul Domnului **1310**, în cuprinsul căruia se spune că, înfăţişându-se Matei, fiul lui Gyuge de **Marocaza** (Herholm, Marocaza, azi **Coasta**, judeţul Cluj), în numele său, şi Andrei, fratele său, pe de o parte, iar pe de alta Iosif, fiul lui Ştefan de Măcicaşu, precum şi Mihail şi Dominic, fraţii săi, acest Matei a mărturisit că odinioară… pomenitul Gyuge, tatăl său, a vândut, pentru 50 de mărci, lui Ştefan, tatăl zisului Iosif, jumătate din amintitul pământ numit Măcicaşu, în partea în care se ridicase şi se clădise o biserică de piatră în cinstea sfântului Martin, împreună cu toate folosinţele… iar acea jumătate de pământ Măcicaşu este despărţită de moşia lui Mihail, fiul lui Laurenţiu de **Cubleş** (Cublus, judeţul Cluj) printr-un pârâu, care curge din dosul dealului cetăţii"[1209].

[1209] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 213, pp. 216-220

# CUBLUS

(lângă Pecica, judeţul Arad)

**1351**, noiembrie 8, Arad: Scrisoarea de cercetare a „magistrului Mihai, vicecomitele comitatului Arad, şi a celor patru juzi ai nobililor din acel comitat", după ce li s-a plâns „Marcu, fiul lui Dominic, fiul lui Pouka… că locuitorii din **Gurk** (lângă Pecica, judeţul Arad), iobagii lui Toma, fostul voievod al Transilvaniei, de asemenea locuitorii din **Cublus** (lângă Pecica, judeţul Arad), iobagii magistrului Ladislau, fostul comite al secuilor, şi locuitorii din **Maşloc** (**Machalaka**, judeţul Timiş), iobagii regelui, folosesc cu silnicie moşiile sale, numite **Thold** (lângă Firiteaz, judeţul Arad) şi **Berbenche** (lângă Firiteaz, judeţul Arad); că au tăiat pomi roditori şi au pus să se are în întregime sesiile acelor moşii, spre marea sa vătămare şi pagubă"[1210].

---

[1210] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 74, p. 77

# CUCERDEA

(Kochar, judeţul Mureş)

**1360**, ianuarie 15, Târgu Mureş: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „văduva lui Ladislau, fiul lui Ladislau de Deag, că vrea să intre, în chip legiuit, în stăpânirea unor moşii ale sale, adică a jumătăţii moşiei **Deag** (Deeg, judeţul Mureş), şi a treimii părţilor drepte, aflătoare în moşiile **Sălcud** (Sarkuch, judeţul Mureş), **Cucerdea** (Kochar, judeţul Mureş) şi **Cipău** (Chapou, judeţul Mureş), care de drept i se cuvin ei. / Cu privire la aceasta, poruncim cu tărie să trimiteţi om de mărturie ca omul nostru Ştefan, fiul lui Petru de **Pănade** (Panad, judeţul Alba) sau Ladislau, fiul aceluiaşi Petru, ori Ştefan, fiul lui Kanya sau Bard de **Bord** (Bardhaza, judeţul Mureş), să pună pe sus numita doamnă şi pe fiii săi în stăpânirea ziselor bucăţi de moşie"[1211].

**1883**: Sinodul arhidiecezan înregistrează, în şedinţa din 28 aprilie, „cererea învățătorului din **Cucerdea-română** pentru un ajutor, asemenea şi cererea parohului din

[1211] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 451, pp. 468, 469

**Cucerdea română** spre a se împărtăşi din ajutorul de stat”[1212].

**1887**: „În noaptea de 8 mai, fiind o furtună violentă, o cireadă de boi, între **Ghiriş** şi **Cucerdea**, se sperie şi, cu toate opintirile văcarilor, se împrăştie în toate direcţiunile. O parte din cireadă apucă pe linia ferată, tocmai când trecea trenul; 6 boi au fostă sfărâmaţi şi alţi 20 răniţi”[1213].

**1887**: „Cu multă mai critică ar deveni poziţiunea apărătorului Transilvaniei, când Sibiul nu ar fi întărit, încât grosul (apărătorului), în retragerea sa de la Brașov, prin valea Târnavei, ar fi silită să-şi caute refugiul în tabăra de la Târgul Mureşului. Prin această manevră de retragere, linia de operaţiune a agresorului (a românilor) s-ar scurta, încât afară de ocuparea ei, el nu ar mai avea alte detaşări, în consecință, Târgul Mureşului ar forma obiectivul decisiv al războiului. Aprovizionarea apărătorului cu alimentele de hrană, reîntărirea cu material de război şi cu trupe n-ar fi uşor de făcută, din cauză că **Câmpia** (Mezőség) de la spatele oraşului Târgul Mureșului este un ţinut lipsită de resurse şi de comunicaţiuni, şi calea ferată **Cucerdea-Târgul Mureșului**, ce însoţeşte, pe-o distanţă considerabilă ţărmul stâng al Mureșului, uşor se poate întrerupe și importanta stațiune de încrucişare **Cucerdea** uşor s-ar putea distruge”[1214].

**1887**: „În gara **Cucerdea** fu prins şi arestat, la 18 iulie nou, un tânăr care scosese din buzunarul unui domn mai bătrân, ce şedea lângă el, în cupeul vagonului, portofelul cu 300 florini”[1215].

---

[1212] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 49, Sibiu 1883, p. 1
[1213] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 99, Braşov 1887, p. 2
[1214] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 213, Braşov 1887, p. 3
[1215] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 151, Braşov 1887, p. 2

# CUCI

(magh. Kutyfalva, germ. Kokt, judeţul Mureş)

**1848**: „Dacă defileul Mureșului ar fi permis, din punct de vedere geografic, o izolare mai desăvârșită, e foarte probabil că s-ar fi putut ajunge la aceeași grandioasă ridicare sub arme, cum a știut să o realizeze providențialul Avram Iancu în Munţii Apuseni. Poporul de rând își dovedise loialitatea față de împărat, din prima clipită, alergând să se înroleze sub steagurile colonelului Urban toată suflarea. Dezastrul fulgerător, suferit de acesta, zădărnici însă, pentru câtva timp, organizarea militară a ținutului. O nouă iniţiativă, venită de astădată dinspre Câmpie, era menită să adune toate fărâmele risipite într-o vijelioasă încrâncenare a tuturor puterilor. Mâna de meșter, chemată să modeleze sufletul mulțimii în tiparnița disciplinei militare şi să altoiască în conștiința colectivă idealul aspirațiilor naţionale, era Constantin Romanu-Vivu, prefectul legiunii XII mureșene. / Delegat din partea comitetului naţional de împăciuire din Sibiu să ridice poporul românesc de pe Câmpie și Mureș sub arme, Constantin Romanu, ajutat de părintele Ştefan Moldovan, din comuna sa natală **Pintic**, a reușit, în scurtă vreme, să strângă în jurul său ca la vreo 6.000 oameni înarmați primitiv, dar cu atât mai fanatici luptători pentru dezrobire. / Detașamentele secuești ce

apucaseră, de la Agyagialva pe Mureş, în jos, spre **Iernut**, se izbiră de gloatele conduse de Constantin Romanu, la **Aţintiş** și **Cecălaca**. Îmbrâncirea îndârjită se sfârși cu înfrângerea bandelor secuiești, dar lupta se continuă de-a lungul Mureşului, până la **Cuci** şi Iernut unde, la 3 Noiemvrie 1848, fură decimate ultimele rămășițe ale brigăzi secuieşti. Vitejia românească își primise botezul de sânge”[1216]. „La **Aţintiş** şi **Cecălaca** fură izbiţi, la 31 octombrie, de legiunea lui Roman. De astădată, gloatele române smulseră învingerea completă şi secuii, decimaţi, s-au retras în plină debandadă. În zadar încearcă, atunci, contele Lazar, în trei zile consecutive, să rupă cordonul de fier şi să-şi facă trecătoare peste Mureş. Toate atacurile fură înecate în sânge şi unul după altul, trei poduri bătute în pripă, fură distruse de legionari. În 3 noiembrie, întreaga coloană a secuilor se retrăgea în fugă spre **Iernut** şi **Târgu-Mureşului**, lăsând în mâna românilor o imensă pradă, tot rodul jafurilor barbare, în 5 noiembrie, când gloatele de pe Târnava Mică, de sub conducerea tribunilor Bianu şi Nicolae Pop, sprijinite de câteva detaşamente de soldă şi regulaţi, reunite cu legiunea a XII-a, îi înconjurară la **Iernut** şi **Cuci**, brigada secuiască fu complet distrusă, husarii lor, împreună cu căpitanul Pünkösdy, fură luaţi prinzonieri, iar comisarul guvernului abia izbuti să se strecoare la Târgul-Mureşului şi, de acolo, spre secuime”[1217].

---

[1216] Ceuşianu, Alexandru, *Vremuri de osândă. Revoluţia 1848/1849 din perspectiva unui orăşel ardelenesc*, în *Ţara Bârsei*, Anul VI, no. 6, Braşov 1934, p. 539

[1217] Retea, Vasile, *Constantin Romanu-Vuvu / Prefectul legiunii XII / în anii 1848-1849*, Târgu-Mureş 1937, p. 31

# CUCIULATA

(magh. Kucsuláta, germ. Katscheloden,
comuna Hoghiz, judeţul Braşov)

„Cercetările de la **Cuciulata** au arătat însă că fazele lui Prox se circumscriu în doar două faze (Bichir 1962, 96). Lui A. Vulpe (p. 184) îi „este greu să mai admită definiţia culturii Schneckenberg, în sensul lui A. Prox”. Aceasta, în urma descoperirilor de la **Năeni**. După el „staţiunile din această vreme din Transilvania pot fi încadrate sau după modelul celei de la **Cuciulata**, şi în acest caz ele aparţin unei variante regionale a culturii Glina, sau prin aspectul pus mai bine în lumină de săpăturile de la **Năeni**” (ibidem). Problema se poate pune însă si altfel. Vulpe ar fi trebuit să observe că aşezării de la **Cuciulata** nu-i lipsesc elementele Schneckenberg A si B ale lui Prox. Aşezarea de la Cuciulata, comparată cu descoperirile de la **Năeni**, **Monteoru** şi din depresiunea Ciucului ne poate folosi însă la punerea sub semnul întrebării a unităţii materialului atribuit de Prox fazei sale B. Dacă criteriul de bază al periodizării lui Prox a fost tipologia, atunci este firesc să luăm în considerare, în primul rând stratigrafia de la Cuciulata, care ne arată conținutul real al fazelor A şi B ale culturii Schneckenberg. Ceea ce rămâne în afară trebuie discutat separat, ca o nouă fază sau ca un aspect cultural deosebit.

Avem în vedere îndeosebi materialul ceramic ornamentat prin şănţulete, cu motive bandate şi ogivale (Prox, 1941), care, în număr infim şi în forme rudimentare de exprimare, nu lipseşte nici din aşezarea de la **Cuciulata** (Bichir 1962), dar tocmai acest fapt exprimă, după noi, o tendinţă de ornamentare care va căpăta amploare ulterior, în cadrul unei faze care va fi putut cunoaşte ea însăşi multe etape”[1218].

**1884**: „Deşi vice-comitele consilier regal Paul Szarvadi, la interpelarea avocatului Gavril Manu, în anul trecut, în adunarea comitatului, neagă, precum se vede din Nr. 85/1883 al „Observatorului”, că ar şti ceva despre catalogul de traducere a numelor româneşti în ungureşte, acum contrariul de la afirmarea aceea se poate dovedi prin fapte oficioase, fiindcă notarii cercuali români Simion Rusu din **Corneni**, Vasile Câmpan din **Gilgău** şi Ioan Balint din **Cuciulata** sunt luaţi, prin acelaşi vice-comite al Solnoc-Dobâcăi, în cercetare disciplinară, pentru că, în listele pentru cei îndatoraţi la lucrul public al comitatului, au scris numele de botez al românilor așa precum îi cheamă româneşte: Vasile, Grigore, Ştefan, şi nu i-au botezat, din nou, după catalogul lui Havas, în: László, Gergely şi István!?”[1219].

**1886**: „Abia apucasem să mă întorc din călătoria mea scurtă şi, sosind în **Veneţia inferioară**, pe la orele 9 seara, mi s-a istorisit întâmplarea aşa precum s-a petrecut şi, adică: Pe la 8 ore şi jumătate a. m., a sosită preşedintele denumit ad-hoc, George Pop Gridanul, şi, la 9 ore a. m., s-a început votarea, conform legii. Cel dintâi vot, care a intrat în urnă, a fost al lui Nicolae Chiorniţă, proprietar mare

[1218] Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche*, Anul I, nr. II, Bucureşti 1951, p. 40

[1219] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 208, Braşov 1884, p. 3

din **Cuciulata**, care, îndată după votare, s-a depărtat, în speranța că, cu aceasta, a salvată cauza română”[1220].

**1887**: La expoziţia agricolă din **Zărneşti** „din comitet văzurăm pe dl director al bunurilor erariale (împărăteşti) Rottler, cu mai mulţi inspectori de bunuri, pe dl protopop Iuliu Dan, pe dl prim-pretore Aldulea Meţian din **Arpaş**, pe dr. Maer din **Șercaia**, G. Popă Gridanu din **Comăna**, dr. Bretei din **Cuciulata** şi alţii, al căror nume mi-au ieşit din memorie”[1221].

**1887**: „În comuna **Cuciulata** au ars, la 3 noiemvrie nou, edificiile a 10 economi. Paguba e de 3.470 florini. În **Tudoriţa**, pricinui o pagubă de 104 florini”[1222].

**1888**: „În **Cuciulata** s-a ivit o boală de gât între vaci şi porci, încă de la 9 iulie a. c.; din 6 vite bolnave, 5 au pierit, iar dintre 24 porci, 22”[1223].

**1902**: „Ieri, în 11 noiemvrie, s-a judecat la curtea cu juraţi din Braşov procesul lui Dumitru Pasca-Ghişoiu din **Cuciulata**, inculpat că ar fi aplicat lui Gheorghe Făghişoiu lovituri şi leziuni grave, din care ar fi rezultat moartea. Faptul s-a petrecut în februarie a. c. şi inculpatul a şezut în prevenţie timp de 9 luni. Apărător a fost candidatul de avocat Dr. Dionisie Roman, care, într-un discurs bine argumentat a susţinut nevinovăția acuzatului, deşi, în cursul cercetării, inculpatul mărturisise că el e făptuitorul, Dr. Roman, însă, spune că este cunoscută brutalitatea jandarmilor cu care procedează în asemenea cazuri şi că inculpatul numai intimidat de jandarmi s-a mărturisit vinovat. Preşedintele Budai îl chemă la ordine pe candidat, pe mo-

---

1220 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 254, Braşov 1886, p. 3
1221 *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 217, Braşov 1887, p. 3
1222 *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 241, Braşov 1887, p. 3
1223 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 154, Braşov 1888, p. 2

tiv că nu e permis a exprima asemenea bănuieli faţă cu nişte organe ale statului. Juraţii au adus verdict negativ, în urma căruia inculpatul fu liberat imediat din arest”[1224].

**1907**: „Subscrişii poporeni greco-catolici din filia **Cuciulata**, vicariatul Făgărașului, prin aceasta, după cea mai bună ştiință şi cunoştință a noastră, declarăm cum că noi suntem pe deplin mulţumiţi şi trăim în bună armonie cu parohul şi administratorul nostru Iosif Pop din **Comana inferioară**, care, în decurs de 32 ani, ne-a servit cu credinţă şi totdeauna s-a interesat şi se interesează de biserica noastră şi de mântuirea sufletelor noastre, împlinindu-şi datorinţele sale preoțești totdeauna faţă de biserică şi de noi poporenii drept-credincioşi, încredinţați păstoririi sale şi aşa noi nu pretindem şi nici nu dorim strămutarea domniei sale din parohia noastră, având încredere deplină în persoana sa şi dându-i onoarea cuvenită şi reverenţă ca unui păstor sufletesc vrednic, pa care-l cunoaştem şi care ne cunoaşte ca păstorul cel bun turma sa. / După ce ni s-a cetit şi explicat, din cuvânt, în cuvânt, aceasta declaraţiune şi după ce o am înțeles în tot cuprinsul ei, o întărim cu subscrierile noastre, în faţa martorilor demni de credinţă.

(Această declaraţiune, ce ni s-a trimis în copie autentificată de oficiul notarial din **Comana interioară**, este iscălită de 86 parohieni din **Comana inferioară** şi 16 parohieni din filia **Cuciulata** – N. R.)”[1225].

**1908**: „În **Cuciulata**, trag la primarul Boer, pe care îl pusesem eu în serviciul de primar. Îl scol din somn şi-i dau ordin să cheme îndată 4 vânători ai mei, cu puştile, şi să-şi ia şi dânsul puşca, că avem a merge la **Lupşa**, și de acolo, la vânat de urşi, dar să ia şi o pereche de fiare şi o

---

[1224] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 239, Braşov 1902, p. 3
[1225] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 219, Braşov 1907, p. 6

funie, precum şi o lumânare. Într-o jumătate de oră eram 6 inși înarmaţi şi pornim, cu sasul, spre **Lupşa**, unde ajungem după o jumătate de oră. Era la unu, după miezul nopţii. Pe drum, le spun unde mergem şi ce au a face în **Lupşa**, sătuţ în pădure, cu vreo 30 de case. Mergem de-a dreptul la casa lui Roşală. În casă era lumină. Înainte însă de a întra în odaie, sasul și 2 vânători intră în grajd, unde sasul aprinde luminarea şi, dând de caii lui furaţi, începe a plânge de bucurie şi, cu un „*Ach Herr Ieses!*”, îi sărută pe fiecare. Pe un cvart de hârtie îi descrie după coloare și formă pe fiecare. / Eu, cu primarul, înarmaţi cu puşti, intrăm în odaie, unde aflăm, la o masă plină cu sticle cu rachiu îndulcit cu miere, 4 români, unul mai voinic ca altul. Cel din fruntea mesei era un bărbat frumos, între 50-60 ani, cu o faţă inteligentă, bine făcut şi bine conservat. Acesta era gazda casei, Roşală. Cel de-al doilea, feciorul lui, avea 23-24 ani, semăna cu tatăl său, ceva mai înalt. Al treilea era Munteanu (Ciric) din **Rotbav**, un uriaş de om de vreo 45 de ani, înalt, bine legat, frumos, plin de viaţă, un goliat, un sfarmă-piatră, de care trebuia să te cutremuri şi care singur ar fi fost în stare a ne sfărâma pe toţi, dacă nu am fi fost prevăzuţi cu puşti. Al patrulea era feciorul lui Ciric, un băieţandru de 18 ani, însă croit după chipul şi asemănarea tatălui.

„Bună seara, voinici dumneavoastră!”. „Bună să vă fie inima, domnilor, dar pe cine căutaţi, pe vremea asta, pe aici?”. „Mergem la vânat”. Într-aceea se scoală cei doi Roşală de la masă, iar eu, ghicindu-le intenţia, le strig: „Să nu îndrăzniţi să vă sculaţi, că pe acela care se va mişca de la masă îl puşc!”, şi atunci şi întind puşca spre unul din cei ce s-au fost sculat, iar judele şi-a întins puşca în direcţia celuilalt. Cei sculaţi se aşezară iarăşi la masă. Ei aveau de cuget a-şi lua puştile din cui, ca să tragă asupra noastră…

„Ai cui sunt caii din grajd?!, strigă sasul de dindărăt. „Nu-i drept, răspunde Munteanu alias Ciric din **Rotbav**, caii sunt cumpăraţi de mine, de la târgul din **Prejmer**, şi i-am cumpărat cu bani şi cu paşapot de vite”. / Poruncesc primarului și la 2 vânători să aducă fiarele. Pe doi dintre ei i-au pus în fiară, pe când pe 2 i-au legat fedeleș cu funiile de mâni şi astfel i-am ridicat din casă, i-am aşezat între 4 vânători, făcându-i răspunzători că îi va duce până la **Veneţia**, la solgăbirăul Făgărăşan, iar doi inşi au luat în seamă cei 4 cai şi i-au adus la **Veneţia**. Descrierea cailor o luasem la mine, era destul de complet însemnată, fiind mărimea, părul şi alte semne ale cailor. Pe la 2 oare, m-am culcat la primarul din **Cuciulata** mulțămit”[1226].

**1940**: „Tatăl cel ceresc si răsplătească cu bogate haruri jertta făcută de bunii donatori, cu dragă inimă, pentru **biserica din Cuciulata**…. / Lăsăm să urmeze numele donatorilor, grupaţi după orașele unde locuiesc în prezent și, imediat după nume, este indicată suma donată în dolari sau în cenţi:

Din **Detroit**: Nicolae T. Cucu, 3, / George Bucea, 0,50, / Mihai Roman, 0,25, / Florian Simon, 0,25, / Vasile Biltz, 0,25, / Vilma Papp, 0,25, / Floarea Cozma, 1, / Alexandru Surdu, 0,25. / A. Shmina, 1, / Vasile Raţiu, 0,25, / Ioan Bistran, 0,25, / Petru Petric, 0,50, / Maria Susan, 1, / Ioan Mureşan, 0,50, / Mihai Borota, 0,50, / Petru Coloza, 1, / Petru Coloja Tr., 0,25, / Sofia Crăciun, 0,50, / Ioan Mândruţ, 0,50, / Iacob Iepure, 0,50, / Mihai Perenyi, 1, / George Robaş, 0,50, / Ion Solomeş, 0,50, / Vasile Batas, 1, / Miss Bencsa, 1, / Nicolae Sinosa, 0,50, / Ambrosie Hodody, 0,50, / George Frăţilă, 0,25, / George Mureşan,

---

[1226] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 155, Braşov 1908, p. 2

0,25, /George Borza, 1, / George Boitor, 0,50, / George Robas, 0,50, / Vasile Petric, 0,50, / Alexa Petruţ, 0,25, / reverent George Pop, 3, / Ion Cantor, 3, / Pavel Hoisan, 2

Din **Aurora, Illinois**: George Crecan, 1, / Maria Crecan, 1, / Ana Nawrocki, 2, / Floare Cuk, 1, / Floare Bonca, 2, / Vasile Dohan, 1, / Ana Rapa, 2, / Ioan Oros, 1, / Teodor Medesin, 1, / Teodor Balla, 1, / Vasile Puşcaş, 2, / Alexandru Achim, 1, /, reverent Basil Marchiş, 10.

Din **Trenton**: George Poll, 5, / Ioan Pavel, 1, / Vasile Filip, 1, / Iosif Turdean, 2, / Anonim, 1, / reverent George Ivaşcu, 18.

Din **Baltimore**: George Chima, 1, / Mihai Miloşac, 1, / Ioan Popa, 1, / Luca Mihu, 1, / Victor Popa, 0,50,

Din **Ecorsse, Michigan**: Ioan Pârvu, 1.

Din **Massilon, Ohio**: George Bichiș, 0,50, / Ioan Bossa, 1, / Ioan Cazan, 1, / Vasile Cuza, 0,50, / George Câmpean, 0,60, / Ioan Borza, 1, / Gavrilă Uglean, 0,50, / Maria Ross, 0,50, / Ioan Frăţilă, 0,50, / Ioan Buzilă, 1, / Charles Nagy, 070.

Din **Alliance, Ohio**: George Găinar, 1, / Ioan Marcu, 1, / Teodor Șandru, 1, / Ioan I. Popa, 0,50, / Ioan Vicariu, 0,50, / Gedeon Popa, 0,50, / George Luca, 0,50, / Ilie Stanciu, 0,25, / Moise Stanciu, 1, / Isailă Sas, 0,50, / Ilie Sitea, 0,50, / Zahei Grecu, 0,50, / Nicolae Diacu, 050, / Nicole Molnar 0,50, / Ioan Vulea, 1”[1227].

**1943**: „Cu ocazia cedării vremelnice a unei părți din Ardealul nostru scump şi drag tuturora, o parte din **herghelia de la Bonţida**, jud. Cluj, şi-a afiat loc de refugiu la ferma **Șercaia**, iar o altă parte la fermele **Cuciulata**, **Beclean** și **Sâmbăta**. Directorul fermei a fost dl Dr. Zaha-

---

[1227] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 36, Blaj 1940, p. 4

rie Trică, fost prim-medic al judeţului Cluj, un excelent medic şi chirurg, care îşi câștigase aici, în întreg ţinutul, un renume bine meritat. Terenul de cultură era însă insuficient pentru hrănirea cailor de rasă „Nonius“, așa încât, zilnic, iarna-vara, erau nevoiți să le procure furaje de prin comunele din jur. Tot de la **Bonţida** au adus cu dânşii şi o crescătorie de păsări, rasele „Rhode Island“ şi „Plymouth“, o crescătorie de albine, precum și o turmă de oi. Din cauza păşunatului mlăștinos, oile au pierit aproape toate, iară unii din cai au început să orbească. Ministerul de Domenii, văzând acest dezastru, a decis să schimbe destinaţia culturii acestui teren. O parte din cai au fost duşi la ferme la **Homorod**, unde s-a mutat şi dl Dr. Zaharie Trică, în calitate de director al acestei herghelii. Dl inspector ing. agr. Silviu Pop, care a lăsat aici ca amintire un model admirabil de coşniță sistematică de albine, invenţie proprie și practică, a fost mutat la ferma Ruşeţu”[1228].

---

1228 *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 45, Blaj 1943, p. 5

# CUIEŞTI

(Kwest, judeţul Bihor)

**1360**, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimişii hotărnicind şi împărţind între urmaşii lui Pancraţiu, Laurenţiu şi Nicolae mai multe moşii. „Mai întâi, au împărţit moşia numită **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), în aşa fel că o uliţă cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miazănoapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorţi arhiepiscopului de Calocea şi fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliţă, aşezată în trei locuri, pe la jumătatea râului Criş, a căzut în stăpânirea magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu… iar a treia uliţă, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor)… totuşi în aşa fel, ca uliţa Ineul Mic să fie de acelaşi preţ, au dat din uliţa Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliţă cu două rânduri de case, până la capăt…

Apoi au trecut pe moşia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor) şi au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel ca o uliţă cu un rând de case, aflătoare lângă râul Criş, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorţi, în

partea arhiepiscopului şi a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore şi împreună cu ea, o uliţă cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail şi împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliţă, aflătoare în partea de miazănoapte şi întinzându-se spre apus, a venit sus-zişilor Ioan şi Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moşia numită **Botean** (Battyan, judeţul Bihor) au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel că o uliţă cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criş, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. O altă uliţă, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte şi despărţită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae şi Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliţă, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus şi fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurenţiu.

Apoi au mers la moşia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), pe care au împărţit-o în două părţi drepte şi deopotrivă de mari, în aşa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosinţele, a căzut magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bun având acelaşi preţ, a fost dată arhiepiscopului şi fratelui său Clement, drept a treia parte, moşia **Cuieşd** (Kwest, judeţul Bihor).

Iar celelalte **moşii româneşti** le-au împărţit în acelaşi chip, că o moşie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la sorţi, în stăpânirea lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae,

iar ca bun de acelaşi preţ, moşia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar ca a treia parte, având acelaşi preţ, moşiile **Dobricioneşti** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, judeţul Bihor) şi **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, judeţul Bihor) au căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moşia Ineu, cu două mori de piatră, aşezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bunuri având acelaşi preţ cu acele mori, un loc din oraşul **Oradea**, aşezat în uliţa sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moşie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de acelaşi preţ, un pământ din moşia **Pispeky** (dispărut, judeţul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

De asemenea, în părţile Transilvaniei, lângă Mureş, părţile din moşiile **Benic** (Benenyk, judeţul Alba), **Cetea** (Chaklya, judeţul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureş, judeţul Arad), lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, moşia **Stanislowhaza** (dispărut, lângă Căpioara, judeţul Arad), precum şi moşiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) şi Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având acelaşi preţ, moşia **Teş** (Teyes Hwdus, judeţul Timiş), care cu alt nume se cheamă Hwdus, şi **Almazeg** (dispărut, lângă Zimandcuz, judeţul Arad) şi **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Arad, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

În comitatul Cenad, părţile de moşie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria) şi Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ţine de ea, precum

şi jumătatea pădurii moşiei Ladan (în Ungaria), moşia Monostoros Kanysa (în Serbia) şi jumătatea moşiei Weresegyhaz, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, iar ca bunuri cu acelaşi preţ, moşiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, judeţul Timiş), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, şi **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, judeţul Timiş) au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar vama obişnuită, ce se cere pe moşia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosinţa lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu acelaşi preţ, moşia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, şi cu moşiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum şi moşia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, şi moşiile **Pordeanu** (Pordan, judeţul Timiş), Rabe (în Serbia) şi Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe şi Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărţire prin tragere la sorţi, moşia Akach (în Serbia), împreună cu moşia Zent Miklos (în Ungaria) şi heleşteul ce ţine de ea, şi moşia Bochijard (în Serbia) au venit magiştrilor Ioan şi Toma, iar moşiile Rasan (în Serbia) şi Zent Miklos (în Ungaria), cu heleşteele, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, fiii lui Pancraţiu. De asemenea, moşia Choka (în Serbia), cu heleşteele, precum şi cu locul zis Sula (în Serbia) şi moşia Zanad (în Serbia), cu heleşteele şi Zethen (în Serbia) şi Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărţeală prin tragere la sorţi, moşiile Such (în Serbia) şi Humukrew (în Serbia) au căzut fiilor lui Laurenţiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moşiile **Ciavoş** (Chawas, azi **Grăniceri**, judeţul Timiş) şi **Keer** (dispărut, lângă Folia, judeţul Ti-

miş), iar fiilor lui Pancraţiu, moşiile Temerken (în Serbia) şi Kyngerth (în Serbia) şi cu moşia Vrs (în Ungaria), iar moşia Hodegyhaz (în Serbia) au împărţit-o în trei şi fiecărei părţi i-au căzut 12 locuri de curte"[1229].

**1923**: „Ioan Blaguţa, ţăran, muncitor de lemne din comuna **Hotar**, din cauza unui accident suferit la tăiatul lemnelor, la firma „La Roche-Darvas", în pădurea **Cuieşd**, a fost transportat, grav rănit, la spitalul judeţean, unde, la 10 iunie, a încetat din viaţă"[1230].

**1926**: „Săteanul Vasile Costea, din comuna **Cuieşd**, se urcase în podul grajdului, să arunce nişte nutreţ la vite. În şură se juca un copilaş al lui, în vârstă de 6 ani. Printr-o întâmplare nenorocită, Costea a scăpat furca din mână şi ea a căzut chiar asupra copilului. Un corn al turcii s-a împlântat în pieptul bietului băiat, omorându-l pe loc. Nenorocitul copil n-a putut zice nici vai!"[1231].

**1938**: „Cu adevărat înălțătoare şi plină de alese bucurii a fost Dumineca Tomii din acest an pentru credincioşii filiei **Cuieşd**. Bunul Dumnezeu le-a hărăzit multă mângâiere sufletelor lor în această sfinţită zi. Au ajuns să-și vadă înfăptuită una din cele mai fierbinţi dorinţe, zidirea unei bisericii noi, în mijlocul satului, în locul celei vechi, de la poale dealului. / Deşi puţini, abia 21 de familii româneşti, într-o mare de străini, ei nu s-au dat îndărăt de la împlinirea unui atât de măreț şi creştinesec gând. Ani de zile au strâns ban după ban, au muncit şi jertfit mult, numai dăruirile pentru înfrumusețarea bisericii şi cumpărarea celor două clopote se ridică la 50.000 lei, până biserica a

---

[1229] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 526, pp. 555-561

[1230] *Vestul României*, Anul II, nr. 13, Oradea 1923, p. 2

[1231] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 37, Blaj 1926, p. 5

putut fi terminată… / La serbare au luat parte mulţi țărani din comunele vecine şi cărturari din Târgu Mureș, în frunte cu prefectul județului, dl Dimitriu. / Neamul nostru se poate mândri cu astfel de români jertfitori şi nu poate decât să înainteze în cele bune. Rămâne numai ca ei să dea viaţă frumoasei biserici, pe care au ridicat-o, s-o cinstească şi cerceteze des, iar Dumnezeu le va răsplăti cu mult şi înmiit pentru jertfa ce au făcut-o”[1232].


TRANSYLVANIAN GROOM AND HOUSEMAID.

John Paget și Arrin Smith, 1836: *Transilvăneni*

[1232] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 20, Blaj 1938, p. 6

# CUHEA

(Kohnya, Konyha, districtul Iza,
azi **Bogdan Vodă**, judeţul Maramureş)

**1342, Descălecatul Moldovei**, Jancsó, Benedek: „Într-un document din 1343, regele Ludovic I spune că Bogdan, care anterior a fost voievod în Mármaros, a provocat un conflict cu János, fiul lui Dénes Celcsei, iarna trecută, dar acum a fugit neloial din țară. Din acest document, cunoaștem nu numai momentul emigrării lui Bogdan, care, conform sursei citate, nu a fugit în 1349, așa cum susțin istoricii români, ci în iarna lui 1342, și se şi explică şi motivul. Voievodul Bogdan a devenit, așadar, violent și, temându-se de pedeapsa regelui pentru aceasta, a fugit din țară"[1233]. „Tot în acest timp (în timpul lui Ludovic – n. a.), Bogdan, voievodul Olahilor din Maramureş („Maramarosio"), adunându-și la sine, în ţara Moldovei, pe Olahii aceluiași district, supusă coroanei regatului Ungariei, dar pentru mult timp părăsită, din cauza vecinătății locuitorilor tătarilor, s-a retras în secret și, deși de armata regelui însuși fusese atacat de mai multe ori, totuși **numărul mare de**

[1233] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 222, 223

**Olahi, care locuiau în acel ținut a crescut și Moldova** a fost transformată într-un regat”[1234].

**1353**, mai 14, Agria: Din porunca regelui Ungariei Ludovic, capitlul din Agria trimite spre mărturie delegaţi, care „să ia seama la hotărârea şi ridicarea semnelor de hotar ale unei moşii de frunte, numită **Cuhea** (Kohnya, judeţul Maramureş) precum și a celor ce țin de ea, aflătoare, adică după cum se spune, în districtul Maramureș, a românilor Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, tot român, slujitori credincioși ai numitului nostru domn regele; în cele din urmă, acel om al regelui și acel om al nostru, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas astfel, că ei, împreună cu sus-zișii Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, în lunea de după octavele trecute ale sărbătorii Paștilor Domnului (1 aprilie) și în alte zile trebuitoare pentru aceasta, s-au dus la numita moșie Cuhea și la pământurile ce țin de ea, și, după chemarea în chip legiuit a tuturor vecinilor și megieșilor ei, hotărnicindu-le după adevăratele și vechile lor hotare ce se vor arăta mai jos, dimpreună cu toate folosințele lor și cu toate cele ce țin de ele, ca: pământuri de arătură, lunci, păduri, dumbrăvi, râuri, piscuri înzăpezite, dealuri, văi, drumuri și alte locuri de trecere care obișnuiau să fie acolo după datina românilor și care sunt acum sau pot fi în viitor le-au lăsat pomeniților Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, spre a le stăpâni cu dreptul lor, fără să se fi ivit atunci vreun împotrivitor. / Iar hotarele prin care numita moșie Cuhea și pământurile ce țin de ea, cum se vede mai sus, se deosebesc și se despart de moșiile altora, se întind în șirul următor: cel dintâi semn de hotar începe dinspre răsărit, deasupra

---

[1234] Johannes de Turocz, Turoczi, *Chronica Hungarorum*, p. 3, cap. XXXVII apud Karamsin, M., *Histoire de l’Empire de Russie*, Paris 1819, p. 444

unui pariu, numit Obârșia Văii Gârbovei, unde acel pârâu se varsă într-un râu mare, numit Iza, la vărsarea căruia a fost ridicată de dânșii o movilă nouă de hotar; de la aceasta hotarul mergând pe același pârâu Valea Gârbovei, spre miazăzi, pe dealul numit Creasta de Mijloc ajunge de asemenea la o nouă movilă de hotar, ridicată pe vârful acelei creste și care desparte acea moșie Cuhea de moșia magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regen, judeţul Mureş). Pe această Creastă de Mijloc, hotarul cotește spre apus și, mergând, ajunge la muntele numit Ienuperi, pe care este o movilă nouă de hotar, ridicată de dânșii, și apoi pe creasta acelui munte, el o ia în jos, spre râul căruia i se zice Obârșia Văii Slătioarei, și aici se împreună cu pământul domnului nostru regele, unde sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă, pusă de dânșii, de la care, pe același pârâu Valea Slătioarei, hotarul trece peste pomenitul râu Iza și ajunge la două semne, unul vechi și altul nou, aflătoare lângă numitul râu. De aici, coborând la vale, spre miazănoapte, se suie pe sprânceana unui deal, numit în limba obișnuită Botul Muntelui, și ajunge la un copac, numit Copacul Frumos. Pe vârful acestui deal sunt două movile de hotar, de asemenea una veche și alta nouă. De acolo, coborând la vale, tot într-acolo, întră într-o pădure numită Brădet, aflătoare între două râuri, Rona și Obârșia Văii Negre, unde sus-numitul râu Valea Neagră se varsă în alt râu, numit Vișeu, lângă care sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă; de aci hotarul trece peste numitul râu Vișeu, la Valea Bistrei, unde de asemenea sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă; de la acestea, el merge pe râul Valea Bistrei spre munții ce se numesc, în limba obișnuită, Munții Frumoși cu Zăpadă și pe acele piscuri sau munți cotește spre răsărit și, mergând, ajunge

la izvorul unui râu, numit Apa Rusului și, de aci, merge la un deal, numit Dealul lui Maxim, unde se desparte de pământurile sau moșiile voievodului Bogdan, unchiul lor. În sfârșit, mai mergând puțin, hotarul se întoarce spre miazăzi și ajunge la râul Vișeu, mai sus pomenit, unde este și un loc sau port Bulboaca Cărpinișului. De acolo, mergând, ajunge la o pădure, numită Căprioara; trecând prin ea, ajunge la un râu care n-are nume, unde este o movilă de hotar, așezată pe coasta unui munte. Coborând pe acest râu, hotarul ajunge la un lac, în jurul căruia se află un semn de pământ şi, mergând puţin, ajunge la răul Iza, pe care, trecându-l, ajunge la pomenitul pârâu Valea Gârbovei, unde începură mai întâi, şi acolo se isprăvesc"[1235]. „La mandatul regelui Ludovic I, se face, fără contrazicere *reambularea metale* (hotarnica – n. n.) a posesiunii capitale și principale **Cuhea**, în districtul Maramureş și a pertinenţiilor ei, pentru românii Ştefan și Ioan fiii lui Iuga, asemenea român, servienții regelui"[1236].

**1355**, Jancsó, Benedek: „Dintr-un document din 1355, știm că fiul lui Gyula, menţionat în documentul anterior, fiul lui Dragoş, a primit întăritură de la rege pentru mai multe sate valahe din Maramureş, ca răsplată pentru eforturile lui de a-i întoarce pe valahii care au fugit în Moldova, împreună cu Bogdan și István (Ştefan). În 1365, regele Ludovic I dăruiește și lui Balk, fiul lui Szasz voievodul, și fratelui său moșia **Kuhnya**, împreună cu alte câteva moșii, care au fost anterior ale neloialului voievod Bogdan. Și face asta pentru că Balk i-a fost loial regelui

---

[1235] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 193, pp. 213-216

[1236] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 16, pp. 30-33

chiar și în Moldova, unde a fost rănit, ba chiar și-a lăsat posesiunile moldovenești și l-a urmat pe rege în Ungaria.

Din datele documentelor de cancelarie citate reiese că Bogdan nu a fost voievodul întregii regiuni valahe din Maramaros, așa cum se obișnuia să se spună, după János Kükülő (Ioan de Târnave – n. n.), ci doar unul dintre voievozii valahi de acolo, poate doar mai violent și mai puternic, dar cu nimic diferit de ceilalți, în ceea ce privește rangul și drepturile. Nici emigrarea sa nu a fost unică, întrucât asemenea evadări au avut loc și mai târziu, din alte părți ale țării, așa că Koszta (Costea), Kenézek Stancsul (cneazul Stanciul) și Papa Volkul fug, de la Hátszeg (Haţeg), cu jumătate din locuitorii valahi de acolo, în Moldova, „unde stau dușmanii coroanei". Este posibil și ca domnia lui Bogdan și a urmașilor săi să nu se fi extins în toată Moldova"[1237].

**1360**, iunie 24: Regele Ludovic dă de ştire că, venind „Ştefan, fiul lui Juga, voievodul nostru de Maramureş, în numele său şi al fratelui său Ioan, ne-a înfăţişat o scrisoare privilegială a cinstitului capitlu din Agria, cu privire la legiuita hotărnicire a unei moşii a lor, numită **Cuhea** (Kohnya, judeţul Maramureş), şi a celor care ţin de ea, rugându-ne să o primim, să o consfinţim şi să ne milostivim a o întări pentru ei şi moştenitorii lor cu privilegiul nostru… Noi, cu bunăvoinţă regească, consfinţim pomenita scrisoare privilegială"[1238]. „Regele Ludovie transcrie și confirmă literile metale (scrisorile de hotărnicire – n. n.),

---

[1237] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 223, 224

[1238] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 486, pp. 512-514

date prin Capitul din Agria servenţilor regelui, românilor Ştefan și Joan, fiilor românului Juga, asupra moşiei principale **Cuhea**, în anul 1353, 14 mai. Tot acel rege prevede, în 26 septembrie **1365**, literele (scrisorile, diplomele – n. n.) sale confirmatorii, cu sigiliu nou, in locul celui pierdut în războiul contra patarenilor din Bosnia"[1239].

**1365**, februarie 2: Regele Ludovic, despre **moşiile voievodale maramureşene**: „Este o cerință a înălțimii regești și o datorie a celor aflați în loc de cinste ca, prin îmbelșugată dărnicie, să răsplătească credincioasele slujbe ale credincioșilor lor, pentru ca și ceilalți, luând pildă de la ei, din credincioși să ajungă mai credincioși și din supuși mai supuși.

Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, întorcându-ne căutarea privirii noastre spre viteazul bărbat Balc, fiul lui Sas, voievodul nostru maramureșean, iubitul și credinciosul nostru, și rechemând în amintirea înălțimii noastre nemăsuratele lui slujbe, prin care acesta s-a făcut plăcut maiestății noastre cu o dragoste atât de fierbinte, încât, părăsindu-și și lăsându-și în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude, ca și toată averea lui, a venit, **din țara noastră moldoveanească**, în regatul nostru al Ungariei, în sânul iubirii noastre, aducându-ne slujbele ce a văzut el cu înnăscuta sa iscusință că sunt spre folosul sporirii cinstei și puterii noastre. Iar noi, aducându-ne aminte de aceste și de alte preastrălucite vrednicii ale slujbelor sale, pe care am știut că acesta le-a împlinit cu grijă și iscusință, în chipul de mai sus, cu râvna celor mai mari stăruințe, oriunde și, mai cu osebire, în zisa noastră țară moldovenească, nu fără vărsarea sângelui său însuși și

1239 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 22, pp. 45-48

îndurarea de răni cumplite, și cu moartea crudă a fraților și rudelor sale și a multor slujitori de ai lui, și pe care slujbe știm că le împlinește și acum și credem cu tărie că le va împlini și în viitor, și socotind din parte-ne că se cuvine să se dea răsplăți vrednice celui vrednic, și răsplăți mari celor mari, și ca o răsplată însemnată să întremeze și să învioreze trudnicele osteneli, ca un semn al iubirii noastre osebite și ca o dovadă de dragoste, cu buna învoire și încuviințare a prealuminatei principese doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după îndelungată sfătuire cu prelații și baronii regatului nostru, am dat, am dăruit și am hărăzit pomenitului voievod Balc și, prin el, lui Drag, Dragomir și Ștefan, frații lui buni, și tuturor moștenitorilor lor și urmașilor lor, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, în aceleași adevărate și vechi hotare în care au fost ținute și stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moșia numită **Cuhea** (Bogdan Vodă, judeţul Maramureş), ce se află în țara noastră a Maramureșului, cu alte sate, numite **Ieud** (Jood, judeţul Maramureş), **Bocicoel** (Bathkow, judeţul Maramureş), cele două **Vișee** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Moiseiu** (Moize, azi **Moisei**, judeţul Maramureş), **Borșa** (Bors, judeţul Maramureş) și cele două **Seliște** (Kethzeleste, azi **Săliştea**, judeţul Maramureş), aflătoare în pomenita țară a Maramureșului, ce țin de aceeași moșie **Cuhea**, cu toate folosințele lor, anume ape, păduri și munți și orice ar ține de ele, oricum s-ar numi, trecute în mâinile noastre regești de la **voievodul Bogdan și fiii săi**, necredincioși învederați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință, din aceea că acel Bogdan și fiii săi, fulgerați de diavolul, dușmanul neamului omenesc, care, rănindu-le greu inima cu săgețile sale înveninate de

viclenie și înșelăciune, i-a îndemnat, de mai multe ori, ca să se abată de la calea adevărului şi de la statornicia credinţei datorate, plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus pomenita noastră ţară moldovenească, uneltesc să o păstreze, spre paguba maiestăţii noastre; drept care noi, pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit şi despuiat cu totul, ca pe nişte nevrednici, pe acel Bogdan şi fiii săi sus-zişi de sus-numitele moşii, nimicind, stricând şi socotind deşarte toate actele scrise şi întocmite pentru acel Bogdan şi fiii săi, cu privire la sus-zisele moşii"[1240].

**1365**, februarie 2 (cu întăritură, în 11 august 1373): „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan" primesc întăritură pentru „moşia **Cuhea**, cu pertinenţiile sale: **Jeud Bachov**, ambele **Vişae**, **Moyseni**, **Borşa** şi ambele **Selişte**, confiscate de la Bogdan Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate"[1241].

Există şi lucrări care se ocupă de „nobilitatea" străveche a unor anumite neamuri, precum cea a reputatului istoric Ioan-Aurel, *Genealogii maramureşene medievale – Exemplul familiei Gorzo (Gurzău) din Ieud*[1242], care probează că neamurile stăpânitoare peste satele Ieud, Dragomireşti, Cuhea, Bocicoiu etc. sunt urmaşii Drăgoşeştilor, care se trag, prin Sas, din copii acestuia, Balc[1243],

---

[1240] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 382, pp. 398-401

[1241] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 65

[1242] *Maramureş – Vatră de istorie milenară*, volumul VII, p. 99

[1243] **1365, februarie 2**: „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan" primesc întăritură pentru „moşia Cuhea, cu pertinenţiile sale: Jeud Bachov, ambele Vişae, Moyseni,Borşa şi

Drag, ginerele Dragomir, Ştefan şi Ioan Românul, menţionaţi documentar în anii 1365[1244] şi 1373, urmaşii direcţi ai lui Dragomir fiind Sandrin, numit, în 1471, „Sandrin de Dragomireşti"[1245], şi Gheorghe, menţionaţi în anul 1402. Dragomir[1246], care dă numele satului Dragomireşti[1247] sau Dragomérfalva[1248], era ginerele lui Sas Voievod[1249], iar eu sunt de părere că şi primul Ţicală pătrunde în familia descendenţilor lui Ştefan Voievod – fiul lui Iuga şi fratele lui

ambele Selişte, confiscate de la Bogdav Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate". Întăritură, în 11 august 1373 (p. 65).

[1244] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 56

[1245] *Dumineca*, Anul XV, No. 18, 30 aprilie 1939, p. 2

[1246] **1365, 2 februarie:** „Dragmer = Dragumir, nume personal compus din vechiul slavonic *drag* = filemon = iubit şi din *mir*, asemenea vechi slavonic, înseamnă şi *lumea* (vezi F. Miklosich: *Lexicon Linguae slavonicae veteris dialecti*, 1850). Dragomir ar însemna: *iubitul lumii* şi ne aminteşte, la împăratul Tit Vespasian, pe care Suetoniu-l numeşte „amor et delicae generis humani". Altcum, sufixul „mir" îl întâlnim şi la Goţi, de exemplu: Theodemir, Valamir, Videmir (Jordanis (551): *de Gothorum origine et rebus gestis*"

[1247] „Dragomireşti (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva", 1435 „Dragomerfalva", proprietatea lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, şi a descendenţilor săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); străbunii familiilor: Bodruma alias Fiţigău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fiţigău (1549), Font (1653), Gricl (1549), Ostaş (1470), Pop alias Fiţigău (1579), Sacalâş (1549), Tomşa alias Dragomir (1699), Ţurcuş (1451), Zubaşcu (1587) şi Conci alias Turcuş (1672)"

[1248] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 58, nota 3

[1249] Filipaşcu, Alexandru, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti 1940, Baia Mare 1997, p. 92

„Iohanis Olachorum”[1250], tot din postura de ginere, „posesiunile principale Cuhea”[1251] aflându-se, încă din 14 mai 1353, în posesiunea descendenţilor lui Iuga, „mandatul regal”, cum se numeau întăriturile, fiind reconfirmat în 12 octombrie 1355 (p. 33) şi în 24 iunie 1360 (p. 45) şi în 22 iunie 1384 (p. 82).

**1373**, august 11, Szilvásvárad: „Mandatul regelui Ludovic pentru introducerea lui Balk, Drag și Joan, fiii voievodului oarecândva Sas, în domeniul moșiei **Cuhea** și pertinențelor ei, şi a moșiilor **Bocicoi** (Bathkow, azi **Bocicoel**, judeţul Maramureş), **Biserică albă** (districtul Sighetului, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Taras** (în Ucraina) și **Buștina** (în Ucraina); introducerea se face fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire – n. n.), și se disting hotarele moșiilor **Jeud**, **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Borşa** (Bors, judeţul Maramureş) etc.”[1252].

**1384**, iunie 22: „Maria, regina, considerând serviciile lui Balk vodă, comitelui Maramureșului, ale fraţilor lui, magiştrilor Drag și Joan, fiilor lui Sas românul, mai ales pentru expedițiunile acestora victorioase în contra litvanilor[1253], care atunci au predat Galiţia, confirmă dona-

---

[1250] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 30

[1251] **1353, mai 14:** Ştefan şi Ioan, fii lui Iuga („Stephani et Iohanis Olachorum filiorum Ige similer Olachy”) primesc „mandatul regelui Ludovic I” pentru „posesiunile principale Cuhea, în districtul Maramureş”.

[1252] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 36, pp. 65-67

[1253] Expediţia militară împlinită din comisiunea reginei Maria, în Rusia (Galiţia Lodomeria) este una din faptele cele mai strălucite ale

țiunea tatălui său, Ludovic, dată în anul 1365. acelorași asupra moșiei **Cuhea** și a pertinenţelor sale, precum și o alta literă (scrisoare) din anul 1373, despre reambularea metelor (reaşezarea hotarelor) mai multor moșii”[1254].

**1411**, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Ioan din **Dolha**, fraților săi Ioan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Ioan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Strâmtura** (Barcánfalva, azi Bârsana, judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş), **Petrova** (judeţul Maramureş), **Leordina** (judeţul Maramureş), **Poenile** de sub munţi (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, judeţul Maramureş) şi **Cuhea** (judeţul Maramureş), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în războiul contra polonilor”[1255].

**1411**, iulie 27: „Mănăstirile româneşti, pomenite în secolul al XV-lea, încep cu cea de la **Mănăştur-Copalnic**, ridicată între anii 1405-1424 şi continuă cu cea din **Cuhea**

---

magiştrilor Drag şi a fratelui său Joan românul; banderiul de sub conducerea lor, stătător din fiii comitatului nostru, i-a câştigat deodată onoare, renume şi avere; pe Ioan romţnul îl întâlnim între dignitarii ţării, iar magistrul Drag s-a bucurat de aşa mare autoritate, încât densul era unul dintre cei zece notabilii (doi cardinali, doi episcopi. cinci dignitari și Drag, voivodul rnaramureșean) care s-au înfăţişat, cu regina Maria şi cu muma ei, regina văduvă Elisabeta, în Györ, în 1 mai 1386, de a tracta (media), după moartea regelui Carol al II-lea, pentru pace între regina Maria și soţul ei, regele Sigismund. (Századok 1896, p. 143.)

[1254] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 50, pp. 82-85

[1255] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167

(azi, Bogdan-Vodă), amintită într-un act datat 27 iulie 1411”[1256].

**1447**, ianuarie 20, Tholnavár: „Ioan din Huniad, guvernatorul Ungariei, dăruieşte lui Simeon din **Cuhe**, fratelui său Ioan și vărului său Ioan, fiul lui Ivanca, pentru meritele lui Simeon, câştigate în mai multe războaie și pentru moartea fratelui său, Georgiu Mariş, întâmplată în bătălia cu turcii, keneziatul din **Cuhea**, ce-a fost a lui Georgiu Mariş, cu toate drepturile şi veniturile cu care se țin alte keneziate”[1257].

**1453**, februarie 5, Posoniu: „Regele Ladislau V confirmă şi transcrie donațiunea dată de Ioan din Huniad guvernatorului, mai apoi comite Bistricean lui Simeon din **Cuhea,** despre keneziatul tot de acolo”[1258].

**1454**, iunie 17: „Ambrosiu, fiul lui Stanislau din **Dolha**, cu fraţii săi, conferă lui Simeon din **Bocicoel** și fraților lui keneziatul moşiei **Cuhea** și se obligă a mijloci de la rege scrisoare nobiliară despre moșia Cuhea, și a conferi jumătatea moșiei lui Simeon”[1259].

**1456**, aprilie 28, Buda: „Donaţiune nouă, prin care regele Ladislau V dăruieşte lui Ambrosiu din **Dolha** și fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**) moşia

---

[1256] Cobzaru, Dumitru, arhimandrit, *Monogradia Mânăstirii „Adormirea Maicii Domnului” Nicula*, Cluj-Napoca 2020, p. 41

[1257] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 194, pp. 332, 333

[1258] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 214, pp. 364, 365

[1259] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 220, pp. 373, 374

**Cuhea**, ținută de strămoşii lui Ambrosiu, dar ocupată prin Simeon din **Bocicoel**”[1260].

**1456**, aprilie 28, Buda: „Mandatul regelui Ladislau pentru introducerea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**), în posesiunea moșiei **Cuhea**, și al dreptului regesc de acolo, ocupate prin Simon din **Bocicoel**”[1261].

**1456**, mai 12, Buda: „Donaţiune nouă a regelui Ladislau V, dată lui Simeon și fratelui său Joan din **Cuhea**, despre moșia **Bocicoel**, în a cărei posesiune erau și înainte de acea”[1262].

**1471**, ianuarie 30, Szigeth: „Transumtul literilor (transcrierea scrisorii – n. n.) comitatului, prin care nobilul Simeon din **Cuhea**, cu frate-său Ivan Mareș, pe de o parte, pe de altă parte Deak Iwan şi Nemeș Danciul din Dragumireşti (**Dragomireşti**), cu ai lor, la intervenirea mai multor nobili, se învoiesc asupra hotarelor controversate ale Cuhei de către Dragumireşti”[1263].

**1471**, februarie 6: „Joan Deak din **Dragumireşti**, Mandra Costa din **Vişeu de jos** și Simeon din **Ieud**, pe de o parte, pe de altă parte Simeon din **Cuhea**, Joan Maroș și alt Joan Buftea din **Cuhea**, se învoiesc asupra hotarelor controversate din Cuhea și **Bocicoel**”[1264].

---

1260 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 223, pp. 380, 381

1261 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 224, pp. 381, 382

1262 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 228, pp. 387, 388

1263 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 293, pp. 505, 506

1264 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 294, pp. 508, 509

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Szaplonczay**, în Cuhea (Konyha), 4 familii.

**Buflya** de Konyha, în Cuhea (Konyha), 1622, 29 familii.

**Habola** de Bizó şi Konyha, în Cuhea (Konyha), 1607, 20 familii.

**Gerhes** de Szarvaszó, în Cuhea (Konyha), 1360, 10 familii.

**Deák** de Dragomir (Dragomireşti), în Cuhea (Konyha), 1454, 30 familii.

**Sztánka** de Konyha, în Cuhea (Konyha), 1609, 8 familii.

**Komán** de Mojszin (Moisei), în Cuhea (Konyha), 1658, 3 familii.

**Cheh** sau **Litteráti**, în Cuhea (Konyha), 1580, 1 familie.

**Kindris** de Jood (Ieud), în Cuhea (Konyha), 1459, 2 familii.

**Tomojága** de Vissó (Vişeu), în Cuhea (Konyha), 1 familie.

**Simon** de Vissó (Vişeu), în Cuhea (Konyha), 8 familii.

Dánkus de Jood (Ieud). în Cuhea (Konyha), 3 familii”[1265].

**1898**, Diaconovich: „**Cuhea** (magh. Konyha), comună în Maramureș, cu 1.358 locuitori români, cândva mănăstire și rezidență a cnezilor din Maramureș”[1266].

---

[1265] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 11

[1266] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 62

**1900**: „În numele comitetului parohial greco-catolic din **Cuhe**, precum şi a celuia din **Bocicoel**, îmi ţin de datorinţă şi pe această cale a aduce mulţămită curatorului primar Pintea Dumitrean şi fiului său Vasiliu Dumitrean din **Bocicoel**, precum şi credincioşilor evlavioşi din **Cuhe**, Vasiliu Mariş, cantor, Ştefan Lazar, docinte greco-catolic în pensiune, Cristofor Gociu şi Iuon Buftea Sciopanul, pentru că au binevoit a procura câte un exemplar din Sfânta Evanghelie, cu litere latine, de la tipografia arhidiecezană din Blaj, în preţ de câte 100 coroane exemplarul, legătură de lux, în barşon de mătasă, cu cadre de argint de China pe ambii păreţi, pe păretele prim, cei 4 Evanghelişti şi cruce frumoasă, tot de argint de China, oftând acestor creştini buni viaţă fericită de la Dumnezeu. Darul lor, făcut spre mărirea lui Dumnezeu, să le fie bine primit. / Georgiu Balint, preot"[1267].

**1937**: „**Cuhea**, de care este legată amintirea încă trează a lui Dragoş Vodă, este aşezată pe valea Izei, la circa 42 km de Sighet, între Ieud şi Dragomireşti, la distanţă de 2 km de fiecare din aceste sate. Casele sunt extrem de aglomerate. Curţile oamenilor sunt uneori aşa de strâmte, încât nu e loc nici de întors carul. / Satul are două părţi: cea care se află în apropierea imediată a Izei, adică partea din vale, se cheamă *giosani*, iar cea care merge de intră sub uşoara coastă, se numeşte *susani*. Părţile acestea de sat au, în viaţa **Cuhei**, o importanţă destul de însemnată. Căci se observă, într-adevăr, un antagonism permanent între locuitorii din o parte şi alta, tinerii în special se hărţuiesc de multe ori. Trebuie să spunem, ca ceva foarte semnificativ, că cuhenii au o accentuată pornire spre răzbunare. Din

[1267] *Unirea*, Anul X, nr. 11, Blaj 1900, p. 97

cauza aceasta, cum au obiceiul de a-şi da foc la case, chiar dacă îl ştiu pe făptaş, nu-l denunţă, ci aşteaptă prilejul nimerit de a i-o face.



Holzkirche — Cuhea — Biserica de lemn
Wooden Church — Eglise en bois

Caracterul conservator e pronunţat, favorizat aci, ca şi în restul regiunii, de unitatea geografică. Numărul locuitorilor depăşeşte 2.000, dintre care circa 400 sunt evrei, strecuraţi aci din Galiţia în tot decursul secolului trecut.

Clasele sociale sunt două: *nemeşii* şi *foştii iobagi*. **Bocicoelul Mic**, un cătun al **Cuhei**, este locuit numai de foştii iobagi. Între cele două clase există încă un separatism de aşa natură, încât mai niciodată nu vezi căsătorii de nemeşi cu fete din neamuri de foşti iobagi. Vechimea satului este impresionantă. Iar pentru familii este o adevărată onoare de a se şti urmaşele cutărui sau cutărui ins, pomenit în cutare diplomă de înnobilare…

În cele ce urmează, vom căuta să urmărim plecările la secerat, în regiunile învecinate, adică în Ardeal, ale cuhenilor. Îndeletnicirea aceasta a cuhenilor este destul de veche. Se pare însă că, după războiul mondial, este mai intensificată. Dintru început, trebuie să spunem că cele care pleacă sunt, de obicei, femeile. În dibuirea altor câştiguri, omul rămâne de obicei acasă. Dintre cete, vom urmări din aproape două, interesante în mod deosebi. Fiecare ceată din cele două îşi alege loc diferit: una pleacă în Năsăud, şi alta în Someş. Ceea ce într-adevăr le deosebeşte este faptul că una lucrează pe bani, iar alta primeşte, în schimbul lucrului, plata în natură, adică grâu. Cele două cete au şi locul de constituire diferit. / Prima, a cărei conducătoare este Tomăiagă Ioana (26 ani, analfabetă), s-a constituit în **Telci**. Acolo fusese servitoare şi plecase de acasă cu gândul sau să formeze o ceată sau să se integreze într-o ceată. În Telci, judeţul Năsăud, unde se vede că există acelaşi proletariat agricol, după informatoarea noastră, erau constituite deja alte cete. / A doua ceată s-a format chiar în **Cuhea**, după dorinţa femeilor care se cunoşteau: Soplunţai Docă, Poenar Ioana, Cicioc Maria, Diac Maricuţa, Vlad Ioana şi având conducătoare pe Pop Irina (Dogăriţa). Amintim că o altă ceată merge, cu Buftea Maria în frunte, deşi are în ceată pe Ion Bumbu, în **Işfalău**,

la moşia lui Simion Zăgrean. Dintre bărbaţii care merg tot pentru grâu, notăm pe Ion Forlă şi Pop Ion”[1268].



Bauernhaus — Boinești — Casă țărănească
Peasant house — Maison paysanne

[1268] Florescu, Florea, *Cetele de secerătoare din Cuhea, Maramureş*, în *Sociologie Românească*, Anul II, nr. 11-12, Bucureşti 1937, pp. 507-511

# CULCIU

(Kethkulch, judeţul Satu Mare)

**1352**, noiembrie 18, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că s-au înfăţişat „Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare, fiul lui Ioan, fiul numitului Petru, precum şi Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga, pentru ei înşişi şi pentru fratele lor Laurenţiu", cu scrisoare de împuternicire de la conventul mănăstirii Sfântul Ştefan din Dealul Orăzii, şi s-au plâns că, deşi „Petru zis Zonga, tatăl pomeniţilor Pavel, Nicolae şi Laurenţiu, cât şi Martin, precum şi Simion şi Ioan, fratele acestuia, odinioară, în anul **1329** de la întruparea Domnului, când Martin avea fii în fragedă vârstă şi copilaşi, care nu puteau să-şi pună împuterniciţi… au făcut o împărţeală de moşie, care să dăinuiască… făcută de tatăl lor, pe care ei n-au stricat-o, ci o întăresc prin scrisoare privilegială, făcând, din dragoste frăţească, un adaos în folosul lui Simion cel Mare, precum se va arăta… / Şi anume, ei au lăsat pomenitului Petru zis Zonga două moşii, cu numele de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare) şi Ciumeşti, aflătoare în comitatul Satu Mare… şi au hărăzit lui Simion, fiul lui Ioan, moşia Ciumeşti, dimpreună cu toate folosinţele ei… opt iobagi, cu opt locuri pe uliţa cu un singur rând, începând de la casa lui Petru zis Chegen şi cuprinzând-o şi pe ea, pe care Petru a despărţit-o de casa lui Blasiu zis Enchench prin nişte movile de pământ, împreună cu locu-

rile de sesii, până la capătul acelei uliţe cu un singur rând, spre partea moşiei **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare)… Iar cealaltă jumătate au păstrat-o acei fii ai lui Petru pe seama lor… / Afară de aceasta, moşia numită **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), împreună cu pământurile zise **Huzyuteluk** (în Ucraina), **Cholkona** (în Ucraina) şi **Corlathtava** (în Ucraina), cu două părţi din moşia **Bubad** (lângă Carei, judeţul Satu Mare), aflătoare în acelaţi comitat… / Apoi Petru zis Zonga şi Martin, fiul lui Petru, văzând că acel Simion şi fratele său au o bucată de pământ mai mică, au voit să îndrepte această împărţeană şi au dat acestora o moşie numită **Petea** (judeţul Satu Mare), aflătoare tot în comitatul Satu Mare… ba chiar şi un loc de moară, ce se află pe râul Crasna, cât şi cu pădurile aflate pe moşia **Budney** (în Ungaria)… Iar în schimb, să dea două moşii, numite Cele Două **Culciu** (Kethkulch, judeţul Satu Mare)… două părţi din moşia Ciumeşti şi două părţi din moşia Budney"[1269].

**1889**: „Adunarea generală a învăţătorilor români greco-catolici din arhidiaconatul Sătmarului, aparţinător diecezei orădene, s-a ținut, în 24 iulie stil nou, în **Ve-reşmort**… / În astă adunare s-au ivit plângeri că, în unele locuri, leafa învățătorului s-a scărițat, precum a lui Teodor Groza, învăţător în **Culciu**, pentru care vina cade asupra directorului său şcolar, Ludovic Rezei. De un caz ca şi acesta s-a scandalizat întreaga adunare, zicând că nu-i me-ritul unui preot a scărița plata învățătorului, ci din contră, a i-o mări barem atâta ca acel individ să poată trăi din ea"[1270].

---

[1269] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 153, pp. 162-167
[1270] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 176, Braşov 1889, p. 3

# CURCIU

(Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu)

**1359**, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului **Mediaş** dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeţul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce

curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbaţi scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai

sus, și oricine ar călca această rânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor"[1271].

**1360**, octombrie 13, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, întrucât în adunarea nobililor de la Turda, din 6 octombrie, „Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), şi Andrei, fiul lui Gedeuch au primit, în chip de înapoiere, de la Andrei, Petru şi alt Petru, fiii lui Petru de **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), jumătatea din moşia numită **Deaj** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, judeţul Mureş), ei trebuie puşi în stăpânirea ei, la care punere în stăpânire trebuie trimis şi omul vostru, şi al nostru"[1272].

**1365**, septembrie 17, Buda: Regele Ludovic face cunoscut că, ţinând „seama de chipul în care credincioşii noştri juzi, bătrâni, juraţi şi toţi orăşenii şi oaspeţii noştri din scaunele Mediaş şi Şeica se arată gata să ne slujească cu credinţă… comiţilor Petru, fiul lui Ştefan, şi Petru, fiul lui Petru de **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care locuiesc în oraşul nostru **Aţel** (villa Eclivi, judeţul Sibiu), din scaunul Mediaş, le îngăduim să aibă dreptul de a întări, fără a mai cere învoirea noastră, la bisericile cu dijme obişnuite sau cu pătrimi de dijme, pe toţi preoţii pe care credincioşii noştri din pomenitele scaune, alegându-şi-i împreună, i-ar înfăţişa"[1273].

**1366**, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, când a „pus în ve-

---

[1271] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

[1272] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 523, pp. 544, 545

[1273] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 425, pp. 443, 444

dere, după porunca numitului domn al nostru, regele, tuturor nobililor şi oamenilor de orice stare sau seamă, care aveau vămi pe pământurile sau pe apele lor, să arate în faţa noastră, actele lor, întocmite cu privire la acele vămi", ridicându-se „Ladislau, fiul lui Dumitru de **Ţigmandru** (Ciucmandru, Chykmanthel, judeţul Mureş), şi Ştefan, fiul lui Toma de **Chend** (Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), s-au îngrijit să ne spună că ei au un pod, clădit peste râul Târnava Mică, pentru care cereau vama obișnuită, cu privire la care vamă avuseseră şi acte date de rege, dar, odinioară, sașii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu) şi **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), cuprinşi de o furie drăcească, năvălind cu silnicie, cu mâinile înarmate, asupra casei răposatului Toma, tatăl amintitului Ștefan, aflătoare tot în Chend, l-au ucis pe zisul Toma cu o moarte crudă, luând şi ducând cu ei toate bunurile numitului Toma; printre alte bunuri ale zisului Toma, ei au dus şi au luat cu sine şi actele date de rege, întocmite cu privire la vamă şi la alte drepturi ale lor; fapte care, toate, erau învederate juzilor nobililor şi tuturor nobililor din cele şapte comitate din Transilvania… Spre mărturia acestei declaraţii de adeverire a lor, am hotărât să dăm sus-numiţilor Ladislau şi Ştefan această scrisoare"[1274].

**1370**, august 2, Zvolen: Regele Ludovic scrie voievodului Emeric că, deoarece voieşte ca „Petru fiul lui Petru zis de **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu) şi fraţii săi să rămână sub osebita noastră ocrotire, în jumătatea moşiei numite **Deaj** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, judeţul Mureş), aflătoare în Transilvania şi în stăpânirea

[1274] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 48, pp. 73-75

căreia voi, potrivit cuprinsului unei alte scrisori, le-aţi trecut-o lor în stăpânire, poruncim cu straşnică poruncă ca, în temeiul puterii voastre, păstrându-i pe pomenitul Petru şi pe fraţii săi nevătămaţi şi nepăgubiţi pe zisa jumătate din moşia Deaj ţi în paşnica şi deplina ei stăpânire, mai ales împotriva lui Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), şi a lui Iacob, fiul său,. să-i apăraţi cu folos de toţi oamenii care ar voi să-i supere pe nedrept, şi de oamenii lui Mihail şi de fiul său"[1275].

**1919**: „Azi, în 4 mai, s-a ţinut examenul la școala greco-catolică din **Dârlos**, despre decursul căruia îngăduiți-mi a vă scrie următoarele: Examenul s-a început sub prezidiul comisarului protopopesc, la 2 ore şi jumătate după-amiaza, de față fiind părinţii copiilor, onoratul paroh G. Savu, învăţător Popa din **Curciu** şi tineret foarte mult… / Mare plăcere ne-au cauzat atât cântările bisericești, cât mai ales cântările naționale „Bravi ostași", „Marșul lui Iancu", „Limba românească", „Haideţi fraţi", „Imnul național", apoi trialogul despre superstițiuni. La sfârşit dl învăţător Popa din **Curciu** ține o prelegere, în care dă celor de față mai multe poveţe, îndemnându-i mai ale, ca să-şi dea părinții băieţii la meserii, căci de măiestrii avem o mare lipsă…

Ziua de Sfântu George (6 mai), în anul acesta, pentru locuitorii bisericii unite din **Curciu**, a fost in adevăr şi o sărbătoare a ştiinţei, căci în ziua aceasta s-a dat examenul cu elevii şcolii greco-catolice. La un semn dat, băieții se ridică şi, cu vocile lor de îngeraşi, încep a cânta „Deşteaptă-te Române", când ochii celor de faţă se umplu de lacrămi, auzind cântându-se acum în şcoală cântarea

---

[1275] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 545, pp. 816, 817

pentru care ştiau că învăţătorul lor, oarecând, suferise atât de mult din partea zbirilor unguri. / Au urmat apoi celelalte obiecte: religiunea, computul, geografia şi altele, pe care isteţul învăţător le-a împestriţat cu mai multe cântări bisericeşti şi naţionale, între care „Trei culori”, „Limba românească”, „La arme”. / Iosif Barbu, proprietar”[1276].

**1936**: „Extras. din publicaţiunea de licitaţie. În cererea de executare, pornită de urmăritoarea Banca Română, în **Dumbrăveni**, contra urmăritei Ana Ţiţeni, născută Sărăşan, domiciliată în **Curciu**, / Judecătoria / a ordonat licitaţiunea execuţională, în ce priveşte imobilele situate în comuna **Curciu**, circumscripţia Tribunalului şi Judecătoriei **Dumbrăveni**, cuprinse în c. f. No. 90. top. 610, grădină cu 71 stânjeni pătraţi, în preţ de strigare de 3.000 lei; Cf. gr. 2074, top, 608, casă cu 107 stânjeni pătraţi şi 609 grădină, în preţ de strigare 3.000 lei pentru încasarea sumei de 7.475 lei capital şi accesorii. Licitaţiunea se va ţine în ziua de 13, luna iulie, anul 1936, ora 10, la casa comunală a comunei **Curciu**”[1277].

**1934**: „**Misiuni sfinte în comuna Curciu**. În zilele de 16 şi 17 iunie, s-au ţinut misiuni sfinte pentru credincioţii parohiei **Curciu**, din jud. Târnava-Mare. Preot misionar a fost părintele Dr. Ioan Suciu, profesor de religie la Şcoala Comercială Superioară de băieţi din Blaj. / În cele două zile, cât Sfinţia Sa a petrecut în comuna noastră, slujind şi predicând, biserica a fost neîncăpătoare pentru mulţimea credinsioşilor, eare au venit ca să-şi primenească sufletele. În prima zi, s-a slujit sfânta liturghie, la care părintele Suciu a vorbit despre „Suferinţele Fiului lui Dumnezeu pe pământ”. S-au făcut, în după-masa aceleiaşi

---

[1276] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 17, Blaj 1919, p. 4
[1277] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 27, Blaj 1936, p. 8

zile, mărturisiri multe, încât părintele misionar n-a putut părăsi scaunul mărturisirii, de după-masă începând, până după miezul nopţii. A doua zi, la sfânta liturghie, toţi credincioşii mărturisiţi au fost împărtăşiţi cu sfânta cuminecătură."[1278].



Rotberg: Sächsinnen in Sonntagstracht — Roşia: Săsoaice în port de Duminecă

Roşia: Saxon women in Sunday's apparel — Roşia: Paysannes Saxonnes endimanchées

[1278] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 28, Blaj 1934, p. 4

# CURECHIU

(comuna Bucureşti, judeţul Hunedoara)

**1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan**: „Ţăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau

de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, ţăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

**Primul atac al ţăranilor răsculați** fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crişcrisp-tior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulțimea

înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulţi dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimen-

tale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii ţăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătorea la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e române, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de

tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzânduse atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri,

precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**”[1279].

**1784, Răscoala în munţii Abrudului**: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

---

[1279] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele ro-

mânilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direc-

țiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării

sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi

copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor unguroești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fie-

care trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!". La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişțior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe grăni-

cerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată linişte în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede linştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[1280].


MOUNTAIN HORN BLOWERS IN ROUMANIA

[1280] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

# CURTICI

(Kurtics, judeţul Arad)

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Fáur** de Tovis, în comuna Curtici (Kurtics), comitatul Arad, 1665, 9 familii.

**Pák** sau **Patu**, în comuna Curtici (Kurtics), comitatul Arad, 1673, 2 familii. Strămoşul acestei familii s-au oştit în contra turcilor, la anul 1663”[1281].

**1898**, Diaconovich: „**Curtici**, comună mare în Ungaria, comitatul Arad. În anale apare la **1519**. Are 835 case, cu 7.182 locuitori, mai toți români greco-orientali. Teritoriul: 21.220 jugăre cadastrale de pământ arător foarte productiv; industrie de casă, pomărit, vii, stupărit, mătăsărit, prăsire de cai, vite cornute şi mare neguţătorie cu porci. În secolul trecut, în mai multe rânduri, s-au ținut aici adunările comitatense. Pe teritoriul comunei s-au aflat morminte vechi, inele de argint şi alte giuvaere de pe timpul romanilor. Staţiune a căii ferate”[1282].

---

[1281] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 43, 44

[1282] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 75

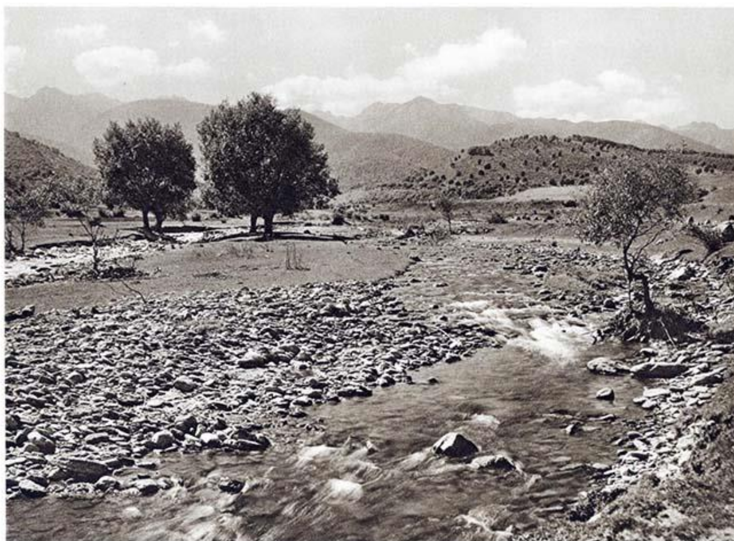
**1899**: „**Popă românesc batjocurilor**. Sub acest titlu scrie „Bud. Hirlap" de la 10 iulie nou, într-o notiță, următoarele: Magistratul orășenesc din Arad a recercat pe preotul greco-ortodox Grigorie Mladin din **Curtici**, ca să dea o lămurire privitor la un extras din matricule. Preotul, care vorbește foarte bine ungurește, a răspuns printr-o scrisoare românească. Firește că magistratul orășenesc i-a scris, că limba oficioasă a Ungariei e cea ungurească, să poftească deci să-i scrie ungurește"[1283].

**1904**: „**Alegerea de preot în Curtici** sau **Volnicia călugărului Ciorogar**. Încă luni am primit, din fruntașa comună **Curtici**, raportul despre alegerea ce era să se ţină acolo. Raportul îl publicăm mai jos. Opinia publică își va face acum judecata sa asupra acelor indivizi care, ca şi Ciorogar, calcă în picioare dispozițiile statutului organic al bisericii ortodoxe române și care, pentru a-și forţa alegerea agreatului său, nu se sfiește a strica pacea și buna înţelegere dintre oamenii din **Curtici**… / Era să avem alegere de preot. Comuna întreagă, adică credincioșii bisericii noastre, în totalitatea lor, luată în cel mai strict înțeles al cuvântului, s-au hotărât, într-un gând şi într-o dorință și cu cea mai tare și neclătită voinţă, să-și aleagă de preot pe părintele David Voniga din **Ghiroc**. Dar ce să vezi: în ziua alegerii, în locul dlui protopop tractual, a venit, de la Arad, călugărul Ciorogar, că să conducă actul alegerii… / Domnul Ciorogar a amânat alegerea. Bine. Scopul dumisale şi al părințelui Mladin, care trăeşte în nelegiuire cu nepoata dlui Ciorogar și, respectiv, cu sora dlui Sever Ispravnicul, îl știm prea bine. Ştim prea bine și cunoaștem şi causa delicată pentru care Ciorogar şi „Victoria" ar vrea, cu orice

[1283] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 27, Orăştie 1899, p. 107

preţ, să ne pună în cârcă pe favoritul lor, pe Nicorescu… Noi ne-om alege de preot pe cine noi vom vrea”[1284].

**1945**: „Poliţia a arestat, în gara **Curtici**, pe Schmidt Carol, pe când voia să treacă în Ungaria, peste graniţă. Asupra lui au fost găsite acte false pe numele de Constantin Apostol. Cu aceste acte a reușit să călătorească, din pădurile de lângă Mărășești, unde a stat ascuns, până la **Curtici**. Schmidt Carol a fost căpitan de aviaţie în armata germană”[1285].



Das Fogarascher Gebirge — Munţii Făgăraşului

The Mountains of Făgaraş — Le massif de Făgaraş

---

[1284] *Voinţa Poporului*, Anul III, nr. 14, Budapesta 1904, p. 1

[1285] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 35-36, Blaj 1945, p. 4

# CURTULUŞENI

(Curtuiuş, Kurthueles, azi **Curtuluşeni**, judeţul Bihor)

**1355**, mai 3, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea întăreşte „scrisoarea de învoială şi de îndatorire a lui Ladislau, prepozitul bisericii din Chasma, întocmită între magistratul Ladislau, arhidiacon de **Călata** (Kalatka, Kalata, judeţul Cluj), şi Iacob, fiul lui Petru, fiul lui Mogh de **Mihaifalău** (Nogmyhal, azi **Valea lui Mihai**, judeţul Bihor), pe de o parte, şi Ioan, fiul lui Solomon, cât şi Mihail şi Iwanka, nobili de **Curtuiuş** (Kurthueles, azi **Curtuluşeni**, judeţul Bihor), cu privire la ridicarea semnelor de hotar între pământul **Deda** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor), ce ţine de satul Mihaifalău, şi sus-zisul Curtuiuş, de faţă cu oameni… / Ei s-au înţeles între ei cu privire la ridicarea semnelor de hotar… anume, dinspre răsărit, lângă două movile de hotar, din care una ţine de Deda şi cealaltă de Curtuiuş, au ridicat o movilă nouă, lângă movila ce ţine de hotarul Deda; apoi, mergând către apus, lângă un semn de hotar neîntrerupt au ridicat o altă movilă… şi o a treia movilă nouă”[1286].

---

[1286] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 302, pp. 309, 310

# CUT

(comuna Câlnic, judeţul Alba)

**1782**, Johann Lehmann: „De la Sebeş la **Miercurea** (Sibiului) este o poştă mare. Ținutul, până acolo, este foarte frumos, drumul este bun de la sine. Unele case ies în drum; un râu furios, Secaşul, ce se varsă în Mureş şi care seacă, de obicei, vara, iar pe timp ploios se revarsă adesea, opreşte necontenit pe călător. La o parte, pe stânga, se află marele târg românesc **Cut** (comuna Câlnic, judeţul Alba), vrednic de luare aminte, din cauza episcopului (unit, Grigore Maior, care a demisionat în martie 1782, retrăgându-se la Alba Iulia), care-şi are aici reşedinţa, şi vrednic de luare aminte din cauza anumitor creştini de legea veche (ortodocşi neuniţi), care tulbură împrejurimile şi trăiesc ascunși la Cut. Eu n-am întâlnit nici unul din aceştia.

**Miercurea** este un târg frumos, locuit de saşi: în afară de biserica săsească, se face slujbă religioasă la franciscani. Miercurea are un han bine rânduit, alimentele lipsesc adesea, din cauza personalului ursuz. Se poate găsi, aici, la locul indicat, vin vechi foarte bun. De la Miercurea, la **Mag** (Mak, comuna Sălişte, judeţul Sibiu) e o staţiune de poştă foarte rea. La jumătate de drum se află **Amnaşul** (Hamlosch, comuna Sălişte, judeţul Sibiu). Înainte de Am-

naş e un foarte mic sat românesc, **Apoldu de Jos** (Kleinpolten, judeţul Sibiu). În satul acesta sunt numai români de legea veche, dar preotul este sas. Acesta n-are nimic de făcut, decât să locuiască aici şi să încaseze veniturile. Slujba religioasă o face popa. Un adevărat cărturar ar putea aici să studieze în tihnă şi să se facă folositor. La dreapta, este un sat mare şi frumos săsesc, **Apoldul de Sus** (Gosspolten, comuna Miercurea Sibiului, judeţul Sibiu). **Amnaşul** este un sat săsesc, mare, frumos construit şi bogat, care, ca şi **Miercurea**, are vii bune. Aici începi urcuşul vestitului deal al Amnaşului şi ţine până cobori la stațiunea de poştă **Mag**. Mergi pe un drum prost, într-o pădure plăcută. De pe culme, vezi, în depărtare Sibiul. Ceea ce se vede promite extraordinar de mult în privința, oraşului Sibiu.

**Mag** este un sat mic, cu un han prost. De la Mag, până la Sibiu, este o cale de o poştă. Se merge pe un drum de ţară. Ţinutul ar fi frumos, dacă drumul n-ar fi trecut prin altele cu mult mai frumoase”[1287].

**1898**, Diaconovich: „**Cut**, sat românesc în Transilvania, comitatul Albei inferioare, are peste 1.600 locuitori. Domeniu al Seminarului românesc din Blaj. În Cut se produce vin bun”[1288].

**1902**: „Săptămâna trecută, toate foile şoviniste erau pline de înjurii și ocări la adresa unui comerciant român din orăşelul **Brad**, pentru că acesta a scris muşteriilor săi o adresă, în care îi roagă să ia notă cum că, de acum, înainte, firma sa se va scrie pe limba românească. / Comerciantul despre care e vorba, poartă numele de Ioan Cuteanu, pro-

---

[1287] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 577, 578

[1288] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 76

babil fiindcă părinţii lui își trag originea din comuna **Cut**, întocmai cum alţii se numesc Grideanu fiindcă sunt originari din comuna Grid, Braşoveanu, fiindcă sunt din Braşov, şi așa mai departe. / Tatăl lui Cuteanu, când şi-a înregistrat firma la tribunal, înainte de asta cu mai mulţi ani, funcţionarul maghiar i-a scris numele cu ortografia ungurească, „Kutyán János”. Moştenind fiul prăvălia, când s-a dus să-şi transcrie firma pe numele său, a cerut să i se rectifice numele, aşa cum trebuie, adică: Ioan Cuteanu… / Iată, deci, un lucru inofensiv, pe care la făcut dl Cuteanu şi un lucru la care nimeni nu-i poate tăgădui îndreptăţirea, căci doar n-am ajuns acolo, în țara aceasta, zisă constituțională, încât să n-avem dreptul a ne scrie numele cum nouă ne place”[1289].

**1934**: „În ziua de 2 septembrie, s-a făcut, în comuna **Cut**, judeţul Alba sfinţirea monumentului „familiei Albini”. Această frumoasă faptă se datoreşte dlui Iuliu V. Albini, notar pensionar, fost senator, vrednic urmaș al acestei vechi familii. / La acest praznic familiar, au luat parte toţi locuitorii comunei, căci membrii familiei Albini, care îşi dorm somnul de veci în cimitirul comunei, au lăsat o frumoasă amintire în sufletele locuitorilor comunei. / Cu acest prilej, dl Iuliu Albini a hotărât să cumpere, de urgenţă, un rând de ornate bisericeşti, pe seama bisericii noastre, pentru care creştinească faptă locuitorii comunei îi mulțumesc şi pe această cale. / Iosif Cuteanu”[1290].

**1937**: „Iuliu V. Albini e un bărbat bine legat, de statură înaltă, robustă, fața sănătoasă, capul acoperit cu păr alb ca neaua. În anul acesta împlineşte 76 de toamne. E scoborâtor dintr-o veche familie de cioplitori de piatră

[1289] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 159, Braşov 1902, p. 1
[1290] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 46, Blaj 1934, p. 5

italieni, venită în Ardeal, pe vremea împăratului Carol VI, care a zidii cetatea Alba-Iuliei. Această familia, sfârșind lucrul, nu s-a mai reîntors în Italia, ci s-a stabilit în comuna **Cut**, din preajma cetăţii la a cărei zidire a lucrat ani de-a rândul şi, cu vremea, s-a făcut tot o apă şi un pământ cu cei în mijlocul cărora şi-a pus în gând să-şi trăiască viața. Membrii ei, prin muncă şi credință, s-au ridicat încet, dar cinstit, deasupra gemenilor lor, aşa încât, cu vremea, au ajuns a fi socotiți printre fruntaşii neamului românesc şi nu s-au sfiit a lupta cu îndârjire pentru drepturile acestui neam, ce i-a primit cu atâta dragoste la sânul său.

În sânul acestei familii s-a născut, acum 17 de ani, în comuna **Cut** şi dl Iuliu V, Albini. Părinţii dânsului, fiind oameni cu prindere bună, l-au dat la şcoală, să-nveţe carte multă. Tânărul, având o minte ageră, a dobândit, în acele vremi de grea urgie, diploma de notar, făcând practica în **Săcărâmb** și **Hunedoara**. În 29 Iunie 1887, s-a căsătorit cu Elena Iancu din **Săcărâmb**, unde şi-a pus la încercare, pentru întâia dată, şi norocul de minier. Nu peste mult (1888), întâmplarea norocoasă a făcut să fie numit notar în **Zlatna**, alt centru minier, Acolo, prin 1889, îşi pune în gând să deschidă o mină proprie, la voia norocului, căci mineritul e mai mult o loterie, decât un calcul bine întocmit, Gândul s-a prefăcut în faptă şi, în acelaşi an, în comuna **Valea Dosului** a făcut primele săpături, în mina botezată cu numele de „Dacia romană“. Lucrarea a mere în cinste şi omenie, vreme îndelungată, aşa încât, cu câştigul de acolo, tânăra familie a izbutit să întreprindă alte lucrări cu mult mai mari, ca la **Stănija**, unde a angajat, zilnic, peste 180 de muncitori, dând în felul acesta posibilitatea de muncă şi câştig multora dintre săracii acelui ţinut.

**Stănija** e ascunsă în creierul Munţilor Apuseni, aşa că de vreo comunicație mai ca lumea nici vorbă nu era. Transportul şilicului (material scos din mină spre a fi dus la șteampuri și ales din el aurul) trebuia făcut cu carele cu boi, pe drumuri tăiate-n stânci. Cu ochii parcă înrouraţi, spunea, deunăzi, venerabilul bătrân: „Câtă trudă şi cheltuială m-a costat pe mine, până am ridicat, la **Stănija**, ceea ce este chiar şi până astăzi, apoi până am reușit de am tăiat drum pe distanță de 9-10 km, şi câte piedici nu mi s-au pus chiar de către oamenii pentru a căror bine lucram, dându-le de lucru pentru plată scumpă şi făcându-şi lor tocmeală cu drumuri bune în hotar. Ba unii români de-ai noştri se puneau împotrivă şi nu îngăduiau să se taie din pământul lor pentru drum. L-am acoperit şi acela cu bani, pentru că aşa-s unii, se încăpăţânează chiar şi când e vorba de binele lor, ori, cum zice proverbul: „scumpi la tărâţe şi ieftini la făină”. / Fără îndoială că cea mai mare greutate am avut-o cu alimentarea muncitorilor, prin adusul bucatelor de pe la Deva, Arad, Timişoara, de la 200-240 km. Le aduceam cu trenul până la Brad şi, de aici, cu carele, 40 km, până la magazia minei, în **Stănija**. Le dădusem pâine şi le dădusem bani, iar în timpul războiului mondial, cu mare greutate puteam aduce bucatele, pe seama femeilor şi copiilor foştilor mei muncitori. Cu toată greutatea, totuşi o făceam şi, în ciuda opreliştii armatei austro-ungare și a jandarmilor cu pene de cocoș, pentru ca apoi, în scurta revoluţie din toamna anului 1918, să-mi jefuiască întreagă instalarea de la **Stănija**, muncitorii mei proprii, întorşi acasă... Câte fiare, maşinării demontate, scânduri, grinzi, coperişe de țiglă, pleu, pânză, apoi unelte şi altele, şi altele, ca apoi, în noua epocă a României Mari, să na mai am la **Stănija** decât o ruină, ca după un cutremur, jale şi potopenie… / Asta este

recunoştinţa unor oameni, pe deasupra oameni, iar în ei fără de suflet ori cu suflet de tot mic şi întunecat şi acela! / După 1920, alte jertte şi alte forțe în muncă, pontru ca să se repare cele stricate la instalaţiile miniere „Albini“ de la **Stănija**, nu de către tancurile, obuzele şi grenadele urgiei războiului, ci de către aceleași mâini care, pentru plată bună, le-au fost făcut înainte de răsboi. Puse apoi în rând, nu poate cum fuseseră mai înainte, bunii şi blânzii patroni, sătui de căi și oameni răi, se hotărăsc să le vândă. În anul 1923, le cumpără Societatea minieră „Mica“ de la Brad. / părintele Sabin Olea”[1291].

**1943**: „**Comuna Cut**. Bătrânul protopop Dr. Elie Dăianu, scriitor și gazetar iscusit, s-a ocupat de trecutul **comunei Cut**, din județul Alba. Aflăm, din ce scrie părintele Dăianu, că comuna **Cut** are peste 600 de ani și multe alte lucruri Frumoase. E foarte bine că se scriu cărți și articole despre sate, căci la sate a fost totdeauna tăria neamului nostru”[1292].

---

[1291] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 37, Blaj 1937, p. 6

[1292] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 10, Blaj 1943, p. 5

# CUTCA

(Kutke, judeţul Cluj)

**1357**, ianuarie 20, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Ladislau, slujitorul nobilului Petru zis Secuiul, castelanul de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), ne-a rugat să dăm omul nostru pentru împlinirea celor scrise mai jos. / Iar noi am trimis pe fratele Laurenţiu, preotul. Care, întors, ne-a mărturisit că el, dimpreună cu acel Ştefan, fiul lui Ladislau, s-a dus, în ziua de marţi, după octavele acum trecute ale sărbătorii Botezului Domnului (17 ianuarie 1357), în satul **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj). Iar în ziua următoare, adică miercuri, s-au dus în satul **Dej** (Deeswar, judeţul Cluj), şi că toţi nobilii din comitatele Dăbâca şi Solnoc au mărturisit într-un glas că, în vinerea sărbătorii Naşterii lui Hristos (23 decembrie 1356), Colhon, voievodul satului **Olpret** (judeţul Cluj), cneazul Ştefan şi românii Dumitru, Cristian şi Ioan, rânduiţi în ceată, şi numărul răufăcătorilor, venind cu de la sine putere, cu silnicie şi cu mâinile înarmate, asupra satului **Sâmboleni** (Zumbathtelke, judeţul Cluj), au ridicat şi au mânat cu sine 1.200 de ale iobagilor. De asemenea, în cea dintâi vineri după octavele Naşterii Domnului (6 ianuarie 1357), mai sus pomeniţii s-a năpustit din nou asupra moşiei regelui, numită

**Cutca** (Kutke, judeţul Cluj), ce ţine de cetatea Unguraş, şi au luat cu silnicie 5 boi şi un cal… a trimis în satul Olpret doi români, ca să ceară înapoi lucrurile ridicate, şi aceşti români, apucând lucrurile… au omorât un cal, iar pe Ladislau şi pe cneazul Prodan… rănindu-i pe câmp”[1293].



Lechnitz: Am Festtag                Lechinţa: In zi de sărbătoare
Lechinţa: On a holiday                Lechinţa: Un jour de fête

---

1293 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981. Doc. 81, pp. 81, 82

# CUVIN

(comuna Ghioroc, judeţul Arad)

**1816**: „Pitorescul dureros al satelor fără preoţi ni-l redă amintirea bătrână a preotului Partheniu Gruescu, păstrată în „Albina” din 1870… / Un oarecare evreu „post modum Rubinovici nominatus”, fiindcă consimţise să ia în căsătorie văduva cu cinci copii a unui diacon din **Cuvin** (mort prin sufocare, în temnita episcopală), trecând la creştinism, fu şi el numit preot. Avea 17 ani, nu stia nici ceti, nici slujbele a le săvârşi, dar, cu câteva sute de florini, reuşi să primească şi singhelie pentru parohia din **Chisindia**; era al treilea preot pentru o parohie care nu avea loc decât pentru doi”[1294].

**1817**, septembrie 19: „**Scrisoarea lui Nicolae Suciu**, paroh în Jula, **către Moise Nicoară**: Primind o scrisoare a D-tale, care 19 zile septembrie, după calendarul nou, fiind trimisă, întru care scrisoare înțelegând cum că nu te înştiinţează nici unul din fraţii noştri, dar cu adevărat, mulți dintre frați s-au întors în partea sârbilor, nici vreau ei să ştie de rumâni, precum întâi e protopopul din **Galşa**, care e acum mai mare hulitor asupra rumânilor, încă şi asupra D-tale face multe pletce, precum mi-au vorbit mie preoţii de la **Cuvin**, că de cum lucrează el pentru binele săracilor rumâni, nici pe cei ce vreau să facă vreun bine nu-

[1294] Bodea, Cornelia C., Dr., *Moise Nicoară (1784-1861)*, Diecezana Arad nedatat, p. 48

i lasă a face, ci îi întoarce cu cuvinte ca acestea: că nu o fi nimic de rumâni, numai noi să mai aşteptăm până vom vedea cum va fi sfârşitul lucrului, apoi atunci vom sta şi noi dacă va urma lucrurile bine. Şi iarăşi ce au lucrat cu parohia cea vacantă a **Cuvinului**, cum că au pus pe Capelanul namesnicului de la Zarand, care de cum să fie vrednic de Cuvin, dar nici de un sat care e mai rău sau mai slab în Eparhia Aradului, şi săracii cuvinani nici într-un chip nu l-or învoit ca să-l primească loru-şi preot, şi au fost şi în Consistor, şi au dat Înstanţie cum că lor nu le trebuie un preot ca acela, care, fiind cociş (vizitiu) protopopului din **Kişineu**; numai lor să le dea preot vrednic să fie de a lor biserică, şi apoi dând ei acelea înlăuntru şi şi mai multe punturi, s-au sculat protopopul şi cu administratorul asupra preoţilor şi norodului de la Cuvin, cu cuvinte foarte urâte, şi aşa scriindu-mi mie preoţii, dimpreună cu norodul, m-am dus la **Cuvin**, ca să văz: doară vom putea face opăceală, până ce va veni Episcop, şi am fost şi la Arad, la administrator, şi i-am vorbit cuvinte frumoase şi m-am rugat ca să rămână parohia aşa ca să o administreze acei doi preoţi, până în venirea Episcopului, dar nici într-un fel de chip nu l-am putut întoarce, că tot cu aceea m-au înecat, că de nu o trimite preot, Cămara ia pământul, şi cum că are poruncă de la Conzilium să aşeze preoţi unde e de lipsă, şi eu arătându-i precum în **Cuvin** sunt 2 preoţi vrednici, care pot sluji cele cuviincioase lucruri preoţeşti, pentru că case nu sunt numai 270 peste tot, adică în tustrele parohiile; dară tot nimic nu mi-au folosit. Şi mergând tot într-aceea zi sătenii de la **Cuvin** şi au cerut instanţia afară şi ca să le dea răspuns după instanţie, dar decum să le dea, dar nici să vorbească nu i-au lăsat, numai le-au arătat ca să meargă pe Consistoriumul viitor, iarăşi, că atunci le va da, că sătenii

într-atâta au stat, că dacă nu le va face destul, ei minton vor merge la Carloveţ, şi, spunându-mi ei mie, dimpreună şi preoţii, cum că nebunul acela de Protopop din Galşa ar avut lua de la Capelanul de la Zarand, pentru **parohia Cuvinului**, 1.000 de zloți şi fiind fratele capelanului acolo, în Cuvin, în anul acesta, birău, i-a dat atestat numai singur, fără de juraţii lui, care ei singuri mi-au spus, şi acum nu ştiu nimic, ce or ales până mă voi duce acum la culesul viilor. / Alta, iarăşi, precum văd cum că peste scurtă vreme îmi va face mare supărare consistoriumul Aradului, cum că acum au orânduit pe feciorul popii bătrân, pe Athanasie, preot în **Jula**, şi acum de va veni, eu nu ştiu singur ce voi face, că mie cu Thanasie nu mi-i voie ca să rămân: numai acum, cum mă înveţi frate, cerca-voi pentru Cuvin, ca să mă ducă acolo, au ce voi face, şi cred că aceste patimi ale mele tot cam prin Gălşanu mi se pricinuiesc mie, fiindcă el a ştiut cugetul meu”[1295].

**1862**: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Vank** de Tovis, în comuna Cuvin, 1665, 1777, 7 familii”[1296].

**1898**, Diaconovich: „**Cuvin**, comună mare în Ungaria, comitatul Arad. În anale apare la **1332**. Are 389 case, cu 1.900 locuitori români greco-ortodocşi și 2 școli regulate. Teritoriul: 5.040 jugăre cadastrale de pământ arător și vii renumite. Vinurile de la Cuvin au bun renume”[1297].

---

[1295] Bodea, Cornelia C., Dr., *Moise Nicoară (1784-1861)*, Diecezana Arad nedatat, p. 277

[1296] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 43

[1297] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 78

# CUZĂPLAC

(Kuzeplak, judeţul Sălaj)

**1358**, iunie 19, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-au plâns „Andrei, fiul lui Nicolae zis Cheh de **Sânmihai** (Scenmihaltelekw, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), şi Ilie, fiul lui Gheorghe de **Sfăraş** (Fornas, Fornus, judeţul Sălaj) că, în pricina unei bucăţi de pământ, numite **Orath** (dispărut, lângă Nădăşelu, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei trebuiau, potrivit împăciuirii, să facă jurământ la faţa pământului aceluia, numit Orath, dimpreună cu un megieş al moşiei numite **Mera** (Mera, judeţul Cluj), împotriva lui Ştefan, fiul lui Ladislau de **Nădăşel** (Nadas, judeţul Cluj) şi a lui Iacob, diacul de Mera, precum că pomenitul pământ al lor şi al altor fraţi şi copărtaşi ai lor a fost şi este de moştenire. În cele din urmă… ei au rostit jurământul lor, aşa cum trebuia, dimpreună cu Mihail, fiul lui Egidiu de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), conjurătorul lor; totuşi, Ştefan, fiul lui Ladislau, şi Iacob diacul, la locul rostirii jurământului, au ridicat oprelişte la jurământul lui Mihail, fiul lui Egidiu, sub cuvânt că Mihail nu este megieş legiuit al satului Mera. Şi deşi spun ei că prin faptul aducerii, de către înaintaşii pomeniţilor Ştefan şi Iacob, nobilii de Mara, nişte nobili, anume fiii lui Nicolae, fiul lui Buden,

se află ca megieşi pe o bucată de pământ a satului Mera, dinspre moşia Sumurduc, ce le-a fost dată lor în temeiul pătrimii de fiică, totuşi moşiile Mera şi Sumurduc, după vechile lor semne de hotar, sunt într-o mai apropiată megieşie şi de aceea Mihail, fiul lui Egidiu, conjurătorul lor, a fost şi este megieş legiuit al satului Mera. / Drept aceea, pentru mai mare încredinţare, să trimiteţi spre mărturie pe unul dintre voi, în faţa căruia omul nostru, Gheorghe, fiul lui Dezideriu de **Cuzăplac** (Kuzeplak, judeţul Sălaj) sau Iacob, fiul lui Ladislau de **Almaş** (Almas, judeţul Sălaj) ori Andrei, fiul lui Iacob de Mănăştur, sau în lipsa acestora Mihail, fiul lui Ştefan de **Galtiu** (Galdthw, Galdtu, judeţul Alba) să cerceteze şi să afle tot adevărul şi să vadă ei înşişi semnele de hotar ale satelor Sumurduc şi Mera"[1298].

**1900**: „Întru mărirea lui Dumnezeu. Respectabila doamnă Ioana Petran, născută Poruţ, a depus la mâna subscrisului o sumă de 25 coroane pentru a procura o Sfântă Evangelie, **pe seama bisericii greco-catolice din Cuzăplac**. Pentru care faptă binevoiască mărinimoasa doamnă a primi, şi pe această cale, cea mai sinceră mulţămită. / **Cuzăplac**, 6 faur 1900. / Ioan Galiş, administrator parohial greco-catolic. / Credincioasa Groza Rozalia din **Naprade**, a dăruit sfintei biserici de acolo o sfântă Evanghelie, în preţ de 25 coroane şi un Liturghier, în preţ de 6 coroane 40 fileri. Dumnezeu, primindu-i jertfa, să i-o răsplătească după merit. / Oficiul parohial greco-catolic din **Săplac** aduce mulțămită credincioşilor Câmpian Ioan bătrânul şi Nistor Șandor, curator primar de acolo, care au binevoit a procura,

---

[1298] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 285, pp. 293-295

pe seama sfintei biserici, o Evanghelie nouă, cu 25 coroane”[1299].

**1926**: „**O sărbătoare frumoasă în comuna Cuzăplac**. Prin sârguinţa harnicului nostru preot I. Cordoş, care abia de 5 luni e preot la noi, am putut şi noi ajunge, abia acum, după cruntul război, să ne cumpărăm clopote pentru biserică, în locul celor duse. Duminică, în 25 aprilie, dimineaţa, s-a făcut sfânta Liturghie, unde au servit părintele Ioan Ştefan din Petrind şi părintele I. Cordoş din loc. Biserica era tixită de oameni, îmbrăcaţi în haină de sărbătoare”[1300].

**1936**: „Sezătoare culturală, organizată de „Caravana culturală” a Minelor Şorecani în comuna **Cuzăplac**, județul Cluj. Duminecă, în 16 februarie, Societatea culturală „Minerul”, de la Minele Şorecani din Ticu- Colonie, reluându-şi activitatea de propagandă naţională culturală, a descins cu „Caravana” sa imputătoare şi ca număr – 140 de oameni –, şi ca pregătire, în comuna **Cuzăplac**, pe valea Almaşului, unde au dat o foarte reuşită şezătoare culturală. / Oaspeţii au fost întâmpinaţi de învăţătorul-director de la şcoala de stat, dl Răcăşanu, şi conduşi la şcoală… / Un program deosebit de bogat şi ales s-a desfăşurat în fața unui public de intelectuali şi sătenii, care abia mai încăpea în sală. Învăţătorii şi învăţătoarele din jur, întruniţi înainte de amiază la cercul cultural, au venit la serbare în număr complet şi cu elevii de şcoală. / Programul a început cu „Imnul Minerilor”, cor bărbătesc, alcătuit din funcționari şi mineri de la Minele „Şorecani”, un cor admirabil instruit şi disciplinat, dirijat de dl învăţător-director Augustin Dordai, din **Ticu**-Colonie. A urmat con-

---

1299 *Unirea*, Anul X, nr. 6, Blaj 1900, p. 49

1300 *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 19, Blaj 1926, p. 4

ferinţa dlui Dr. Traian Denghel, primpretor în **Aghiraş**, despre „Portul și jocul naţional”. Domnia sa a arătat, pe larg, originea portului românesc şi însemnătatea lui din punct de vedere naţional, îndemnând pe săteni să păstreze şi cinstească cu sfințenie această comoară, moștenită de la strămoşii noștri.

S-au executat, apoi. câteva bucăţi româneşti, bine reuşite de către fanfara „Caravanei”, sub conducerea dlui R. Holitzer. / Echipa de jocuri naţionale, condusă de dl inginer Ștefan Ionescu, a executat minunat, în costume naţionale, mai multe jocuri româneşti, ca „Ardeleana”, „Învârtita”, „Hora” şi altele, care, pria aceste părţi, n-au fost văzute până acu (comuna **Cuzăplac** este amestecată cu populaţie ungurească, în majoritate).

Echipa sportivă, sub conducerea dlui inginer Mircea Puşcaşiu, a demonstrat câteva formaţiuni de piramide, care au stârnit admiraţia tuturor, prin curajul, eleganța şi preciziunea mişcărlor. / Trebuie să remarcăm deosebit, punctele de cor: „Foaie verde de sulfină” şi „Bănățeana”, executate cu multă preciziune și exactitate în nuanţare, pe 4 voci, de corul mixt, constătător din 80 persoane, al Societăţii „Minerul”, dirijat de Augustin Dordai. Punctele de cor au fost îndelung aplaudate.

În partea a doua a programului, s-a jucat piesa teatrală poporală „Leac pentru muieri”, în două acte, de A. Melin, Rolurile au fost interpretate de tineri şi fete din comuna Dâncu, instruiţi cu multă grijă şi sârguinţă de al Vasile Ursu, funcționar la minele Şorecani, atât de natural şi precis, încât se părea că sunt nişte actori de meserie, atât de uşor şi de neforţat vorbeau şi se mişcau pe scenă. Piesa

a avut un succes desăvârşit și este luată permanent în programul „Caravanei”, în toate satele unde merge”[1301].

**1940**: „O mare nenorocire s-a întâmplat în comuna **Cuzăplac**, din judeţul Cluj. Tânărul Abrudan Petru, fiul unei familii mai înstărite din această comună, s-a dus să se scalde, împreună cu alţi prieteni, în părăul Vuica. Deși ştia să înoate destul de bine, a fost prins într-un ochi de apă, din care n-a mai putut ieşi, înecându-se sub ochii îngroziţi ai prietenilor săi”[1302].



Lechnitz: Sächsische Sonntagstracht — Lechința: Port săsesc de sărbătoare

Lechința: Saxon Sunday costume — Lechința: Saxonne en costume de dimanche

[1301] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 8, Blaj 1936, p. 4

[1302] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 26, Blaj 1940, p. 4

# CUZDRIOARA

(Kuzarwar, judeţul Cluj)

**1353**, noiembrie 6, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie şi porunceşte cercetări capitlului bisericii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu silnicie, acum câtva timp, împreună cu toţi românii ce ţin de acea cetate, la moşiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, judeţul Cluj) şi **Chireu** (Kerew, apoi **Băiţa**, parte din **Gherla**, judeţul Cluj), le-a pustiit şi prădat şi, după ce a rănit cumplit pe nişte iobagi ai săi, bărbaţi şi femei, i-a prins şi, aşa prinşi, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovaţi cu nimic"[1303].

**1353**, noiembrie 29, Alba Iulia: Cercetările poruncite de voievod „au aflat adevărul acesta: că Iacob, fiul lui Wyd, castelanul de **Ciceu**, a trimis el însuşi pe românii şi cnezii săi, anume pe Petru, fiul lui Mihail, Jula, Ioan, fiul lui Brerer, Voicu, Frath şi Ioan cel Lung, şi pe ceilalţi oameni de rând ce ţin de pomenita cetate Ciceu, la moşiile pomenitului magistru Toma, fiul lui Dionisie, numite **Cuzdrioara** şi **Chireu**, şi a pus să fie pustiite şi prădate cu to-

---

[1303] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 226, p. 238

tul, şi să ridice şi să ducă cincizeci de vite şi două sute de animale mici, anume porci şi oi, şi, rănind cumplit mulţi bărbaţi şi femei, a pus de i-a despuiat şi prădat de haine, şi l-au omorât pe iobagul acelui magistru Toma, pe Petru, fiul lui Dominic, pe care l-au văzut ucis cu ochii lor, iar pe un iobag al său, numit Grigore, l-au prins şi dus la sus-zisa cetate Ciceu şi până acum îl ţin încă în acea cetate. / Şi toate acestea… în timp ce o pricină era pe cale de judecată între sus zisul magistru Toma, fiul lui Dionisie, şi sus-zişii magistru Iacob, fiul lui Wyd, precum şi cnezii şi românii săi mai sus numiţi”[1304].

**1888**: „Sfințirea bisericii greco-catolice din **Cuzdriora**, comună mixtă, de 1.000 suflete români, unde au foste 62 coloni urbariali, înainte de 1848, și e prima comună pe linia de la Dej spre Bistrița. / Era în anul 1862, când dl Gavril Manu, judecător primar la comitate, ca curator suprem, mă ia lângă sine, mergem în **Cuzdriora**, unde vine protopopul de odinioară din **Reteag** Trifan Mureșianu, preot era atunci Nicolae Cherebețiu. Aici, în casă la Ion Batinașiu, curator primar, facem contract cu zidarul Grigorie Moldovan, român bun, pe care inginerul Carolă Göllner din **Ocna Deșiului** avea să-l supravegheze, ca să zidească o biserică de piatră, ceea ce, până în 1867, o a și edificat zidarul Grigore Moldovan din **Gherla**, tatăl renegatului profesor de universitate Moldovan Gergely. Biserica s-a ridicată în mijlocul satului, pe un loc mai ridicat, avândă 15 orgii lungime, 6 lățime, este înaltă de 4 orgii și 4 urme etc. La edificarea bisericii poporul a dat piatră și nisip, apoi zilieri și bani, în sumă de 5.669 florini v. a.

---

[1304] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 230, pp. 239-241

Turnul s-a ridicat numai în anul trecut, 1887, prin maeştrii români Ioan Cristea, Maftei Pop și Ioan Corai din **Corneni**, pentru 1.500 florini v. a. Pe zidul turnului e însemnat anul și numele demnului preot Ioan Goron, care serveşte acolo de 14 ani, fiind curator primar George Ciobănean, docente Vasile Manastorianu și Gavrilă Ilieşu, care asemenea mult s-au ostenit. Aceștia, cu ceilalți curatori, formează comitetul bisericesc, fiind jude comunal Gavrilă Mican. / Internul acestei biserici pompoase e prevăzută cu un fruntar strălucit, ce constă din 24 icoane în cadre aurite, pictate de canonicul răposat Michailă Șerban pentru 650 florini v. a., în rândul de deasupra cărora e scris: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace între omeni bunăvoire”.

Au contribuit Ilie Mezei, fătul, 50 florini și a făcută un clopot cu 134 florini; / dl telegrafist, născut acolo, Ioan Pop din Budapesta, a donat un potiră în preț de 50 florini / și dl Alexa Bogdan din Dej, născut iarăși acolo, a dat piatra de clădire a turnului, care o a vecturat poporul, în preț de 15 florini, și a făcut crucea din turn, cu 25 florini. / A costat dară această frumoasă biserică pe bravul popor din **Cuzdriora** 8.031 florini, afară de materialul și lucrul prestat, care, însă calculându-se, se poate evalua prețul bisericii acesteia, ce este decorul ținutului, cam la 12.000 florini vienezi.

Pentru sfințirea bisericii acesteia, comitetul parohial a invitat pe Ilustria Sa Dl Episcop de la **Gherla**, care, împiedicat de morb, n-a pututǎ veni; a trimis însă pe dl canonic Vasile Pop, care, însoțit de dl notar consistorial Lazar Huza, împreună cu protopopul tractului, veteranul Vasile Casa de la **Cheşeiu**, preotul local și totodată demnul notar tractual Ioan Goron, domnii preoți Vasile Cherebețiu

de la **Vad**; Alexa Nemeș de la **Capalne**; Ambrosiu Pop din **Reteag**, Petru Cherebețiu din **Cascău**, Ilie Centea din **Chiueşti**, Ioan Oltean din **Suciuri**, Michailă Cherebețiu din **Bogata română**, Antoniu Nemeș din **Girolt**, Constantin Iuga din **Negrileşti**, Teodor Farcaș din **Canciu**, Augustină Budu din **Strâmbul**, Ștefan Rebreanu din **Mica** și Teodor Vaida din **Gârbău**, în 30 septemvrie 1888, a sfințit biserica. La prânzul comun au luat parte mai mulți inși și s-a rostit diferite toaste. Seara, a urmat petrecere cu joc, a cărei preț de intrare a fostă 60 cruceri. Au suprasolvit, cu ocaziunea acesta, domnii Alexandru Cheresteșiu 3 florini, George Gradovici, 40 cruceri, și Petru Mureșianu, 50 cruceri. Amintesc că, între dame, doamna preoteasă Victoria Farcaș, de la **Canciu**, s-a prezentat în costum național.

Nu voi lăsa neamintit că, cu ocaziunea sfințirii acestei biserici, comitetul parohial a spesat 186 florini, dintre care s-au reîntors, din oferte, pomeniri, de la banchet și de la venitul petrecerii, cu totul 133 florini, va să zică au rămas deficit 53 florini. Domnii preoți Constantin Iuga și Ioan Oltean au abzis de competența de câte 2 florini, ce li se cuveneau pentru serviciu, în favorul bisericii. / Dl preot I. Goron s-a îngrijită nu numai de biserică, ci și de școală, care constă din 3 încăperi și o cămară; salarul învățătoresc e de 172 fllorini. Învățătorul, dl Vasile Manastorian, corespunde pe deplin oficiului său și ține cor regulat în biserică, cu elevii. / Onoare poporului și conducătorului preot din **Cuzdrioara** pentru completarea paladiului religios, care poate servi de exemplu imitator și altor comune, în asemeni ori și mai favorabile condițiuni”[1305].

---

[1305] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 213, Braşov 1888, p. 3

**1919**: „În comuna **Cuzdrioara**, de lângă Dej, crâsnicul Nicolae Murza trăgea clopotele, împreună cu un alt om, pe vreme de grea furtună. Acesta este un lucru foarte primejdios, căci arama clopotelor atrage trăsnetul şi se întâmplă foarte multe nenorociri, din această pricină. Tocmai așa a păţit şi bietul crâsnic din Cuzdrioara, pe care l-a atins fulgerul și a murit numaidecât. Celălalt om, care era cu dânsul, a fost rănit greu. Ar fi bine să bage de seamă crâsnicii și clopotarii, şi, când se apropie furtuna prea tare, să coboare din turnuri, căci astfel se joacă cu viața, ca sărmanul Murza din **Cuzdrioara**"[1306].



Deutschweißkirch: Kirchenburg — Viscri: Biserica fortificata

Viscri: The fortified Church — Viscri: L'église fortifiée

[1306] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 23, Blaj 1919, p. 7

# Cuprins

„**Descendenții nobililor români**, mai pe urmă, au trecut la calvinism și, ca toţi nobilii români mai distinşi din



Heltau: Kirchenburg Cisnădie: Biserica fortificată
Cisnădie: Fortified Church Cisnădie: Eglise fortifiée

trecut, s-au înstrăinat de corpul poporului românesc" (Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 837).